



KMUSEKAD

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH**

AĞUSTOS 2026

CİLT: 28

SAYI: 52

AUGUST 2026

VOLUME: 28

ISSUE: 52

E-ISSN 2147 - 7833



KMUSEKAD

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi
Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Social and Economic Research

Ağustos 2026 / AUGUST 2026 CİLT: 28/VOLUME: 28 SAYI: 52/ISSUE: 52 E-ISSN: 2147 – 7833

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

Baş Editör / Editor

Prof. Dr. Ercan OKTAY

Editör Yardımcısı / Editor Assistant

Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur ÖKTEM ÖZGÜR
Doç. Dr. Umut ÇİL
Doç. Dr. Tuba AKAR
Doç. Dr. Tufan SARITAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Zijad DŽAFIĆ (Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Mehmet İNCE (Tarsus Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinem YAPAR SAÇIK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Rabia ÖZPEYNİRCİ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan Kerse (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevludin IBISH (International Balkan University)

Dergi Sekreteri / Journal Secretary

Arş. Gör. Melisa AYDAŞ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Mizanpaj Ekibi / Secretary

Dr. Öğr. Üyesi Orçun KÜÇÜKYILMAZ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Arş. Gör. Melisa AYDAŞ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Arş. Gör. Orhan UZUNER (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Dergi Yayın Tarihi: Ağustos 2026

Yayın hayatına Selçuk Üniversitesi bünyesinde Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi olarak başlayan dergimiz 2007 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi bünyesinde Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi olarak isim değiştirmiştir. 2010 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi olarak tekrardan isim değişikliğine giden dergimiz, bu isimle yayın hayatını sürdürmektedir.

KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi iktisat, işletme, maliye, çalışma ekonomisi, ekonometri, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, davranış bilimleri, pazarlama, sosyal hizmetler, uluslararası ticaret, lojistik, sosyoloji, felsefe ve benzeri alanlarda, kuramsal ve/veya özgün araştırmaya dayanan makaleleri yayınlarak bu alandaki literatüre katkıda bulunmaya çalışır.

KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Aralık, Nisan ve Ağustos aylarında olmak üzere yılda üç kez yayınlanan hakemli ve uluslararası bilimsel bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak gösterilerek kullanılabilir.

Dergimiz, **TR DİZİN, EBSCO, ProQuest, SOBİAD** ve **Türk Eğitim İndeksi (TEİ)**'nde taranmaktadır.

KMU Journal of Social and Economic Research which is a peer-reviewed in accordance with the double-blind system and an open access journal is published three times a year, in April, August, and December. Since the issue of December 2013, the journal has passed to the e-journal format and its all issues can be accessed from the journal homepage (<http://dergi.kmu.edu.tr>) and EBSCO database. In this context, the journal's ISSN number has changed and our new ISSN number has been updated by ULAKBİM as "ISSN: 2147-7833". KMU Journal of Social and Economic Research is indexed by TR DİZİN, EBSCO, ProQuest, SOBİAD and the Turkish Education Index (TEİ).

İletişim

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Ofisi

70100 Karaman, Türkiye

Faks: 0 338 226 21 01 Tel: 0 338 226 2100 kmusekad@kmu.edu.tr

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

-
- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Adem ÖĞÜT (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Adriana Burlea SCHIOPOIU (Craiova Üniversitesi, Romanya)
Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ali DANIŞMAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Alper ÖZMEN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Doğan Nadir LEBLEBİCİ (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK (İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Fatih UŞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. H. Bahadır AKIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. H. Kürşat GÜLEŞ (Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Kadir CANATAN (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Haluk DUMAN (Aksaray Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Malgorzata PANKOWSKA (Katowice Ekonomi Üniversitesi, Polonya)
Prof. Dr. Mehmet BULUT (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet İNCE (Tarsus Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Musa EKEN (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Muhammad Riaz SHAD (Ulusal Modern Diller Üniversitesi, Pakistan)
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nihat IŞIK (Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ramazan YELKEN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Veysel EREN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Zekeriya MIZIRAK (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Zijad DŽAFIĆ (Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek)
-

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Afşin ŞAHİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Beyhan MARŞAP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Dolunay ŞENOL (Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Erdal ARSLAN (Selçuk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Fahriye ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ferit İZCİ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Hatice KÖROĞLU TÜRKÖZÜ (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mahmut MASCA (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KAYGUSUZÖĞLU (Adıyaman Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Kenan TERZİOĞLU (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa YURTTADUR (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nilüfer Yörük KARAKILIÇ (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nuray KESKİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Osman BAYRAKTAR (İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Oya İnci BOLAT (Balıkesir Üniversitesi Türkiye)
Prof. Dr. Renan TUNALIOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Selçuk KENDİRLİ (Hitit Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Selçuk YALÇIN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sertaç HOPOĞLU (İskenderun Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sevgi Ayşe ÖZTÜRK (Anadolu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT (Tarsus Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Tarık TUNCAY (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Tuğba YOLCU (Tarsus Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ümit GÜNER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Vala Lale TÜZÜNER (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Zafer ÖTER (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Ayşe Ergin ÜNAL (Tarsus Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM (Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Asmin KAVAS (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Atilla BARUTÇU (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Beyza ERER (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Can ÇALICI (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Cemil ŞENEL (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Efe Can KILINÇ (Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Esin Nesrin CAN (İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Eylem BEYAZIT (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR (Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Hakan Tahiri MUTLU (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İsmail Bülent GÜRBÜZ (Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Leman ERDAL (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Seçil ÖZTÜRK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Taner TAŞ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Veysel ERGÜÇ (Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Nilüfer RÜZGAR (Bursa Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Selda ENE (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan GÖKGÖZ (Kırklareli Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice UZUN (Karabük Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Oğuz BAKKALBAŞI (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet TORTUMLU (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nilay KALELİ KARASAKAL (Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Onur OKTAYSOY (Kafkas Üniversitesi, Türkiye)
-

Dergimizin bu sayısında makale değerlendirmelerinde katkıda bulunan değerli öğretim üyelerine teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS	SAYFA NO
Künye	28(52)
Makaleler / Articles	
Overcoming Cultural Resistance in Social Innovation Efforts Sosyal Yenilik Çabalarında Kültürel Direncin Aşılması Mustafa KAYA, Hamza ÖZÇİFTÇİ ve Ersel ERTÜRK	192-212
Hizmetkar Liderliğin Proaktif İş Davranışı Üzerine Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Aracı Rolü The Mediating Role of Organisational Virtue In The Effect of Servant Leadership On Proactive Work Behaviour Ferhat Onur AĞAOĞLU, Sinan TARSUSLU ve Murat BAŞ	213-230
Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Kırsalda Yaşanabilirliğin Artırılmasına Yönelik Uygulamalar Sustainable Rural Development And Applications For Increasing Livability In Rural Areas Kıvılcım Özge YILMAZ	231-254
Judith Butler ve Emmanuel Levinas Diyalogu: “İnsancıl Öteki” Ve Adalet Çağrısı The Dialogue Between Judith Butler And Emmanuel Levinas: “The Humane Other” And The Call For Justice Güllü ELDARZADE	255-276
The Impact of Innovation On The Competitiveness of The Automotive Sector in Asian Countries Asya Ülkelerinin Otomotiv Sektörü Rekabet Gücünde İnovasyonun Etkisi Ezgi KOPUK ve Hüseyin Naci BAYRAÇ	277-303
Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma The Impact of Digital Leadership On Job Performance: A Study of Information Technology Employees Berkin HANAYLI	304-329
Karbon Muhasebesi ile İlgili Makalelerin Bibliyometrik Analizi Bibliometric Analysis of Articles On Carbon Accounting Beyhan BELLER DİKMEN ve Musa ÖZÇELİK	330-353
Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği Empathic Leadership Scale in Health Care Workers: Development, Validity And Reliability Serhan ŞAHİNLİ	354-370
Yapay Zekâ Turizm Araştırmalarına Katkıda Bulunabilir Mi? Chatgpt’ye Göre Turist Rehberliği Mesleği Can Artificial Intelligence Contribute To Tourism Research? According to Chatgpt, The Profession of Tour Guiding Grant Altay TAŞKIN ve Yusuf Kenan KARAŞ	371-388

İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekânın Yükselişi: Bibliyometrik Bir Analiz The Rise of Artificial Intelligence in Human Resource Management: A Bibliometric Analysis Kubilayhan GÖÇ	389-408
Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Arge Harcamaları İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi The Relationship Between Foreign Direct Investments And R&D Expenditures in Turkey: Granger Causality Analysis Cem KALAYCI ve Kutay ŞENEL	409-429
Vegan Gözünden Restoranlar: Beklentiler ve Gerçekler Restaurants Through A Vegan Eye: Expectations And Reality Vildan TÜYSÜZ	430-448
Abd Askerî Politikalarının Bilimsel Yönetim Yaklaşımına Etkisi ve Yüzbaşı Henry Metcalfe’nin Yönetim Bilimine Katkıları The Influence of U.S. Military Policies On The Scientific Management Approach And Captain Henry Metcalfe’s Contributions To Management Science Fettah KAYRA	449-476
Mikroekonomik Çerçeve Banka Kârlılığı, Finansal İnovasyon ve Dolarizasyon İlişkisi: Türkiye Örneği The Relationship Between Bank Profitability, Innovation And Dollarisation In A Microeconomic Framework Sevcan KAPKARA KAYA, Rabia IŞIK ve Ramazan ÇOBAN	477-497
Bütünleşik Afet Yönetiminde İrap: Ankara Büyükşehir Belediyesi İrap in Integrated Disaster Risk Management: A Case Study of Ankara Metropolitan Municipality Yavuz BOZKURT, Abdullah YILMAZ ve Feyza Nur ÇİFTÇİ	498-512
Türkiye’de Dış Borcun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi The Impact of External Debt On Economic Growth in Turkey: ARDL Bounds Test Approach Şehnaz BAKIR YİĞİTBAŞ	513-527
Amerika Birleşik Devletleri’nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye’ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme Housing Policies and Care Facilities For Older Adults in The United States: An Analysis of Their Applicability to Türkiye Esra KESKİN	528-547
Turizm Sektörünün Önemine Yönelik Yaklaşımlar: Ortaca Örneği Approaches To The Importance of The Tourism Sector: The Case of Ortaca Onur ATAĞ	548-576

Status Anxiety Scale For Academics (Sasa): A Scale Development, Reliability And Validity Study Akademisyenler İçin Statü Kaygı Ölçeği (Askö): Ölçek Geliştirme Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması Özlem AKAY ve İlkey ALTINDAĞ	577-594
VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi The Impact of Inflation Adjustment Under The Tax Procedure Law (TPL) On Firms' Economic And Financial Structures And Tax Burden Münevver KATKAT ÖZÇELİK ve Reyhan YILDIZ	595-622
Çocuk İstismarı Davaları: 1971 Yılı Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi Kararları Örnekleme Child Abuse Cases: 1971 Sample of Tekirdağ High Criminal Court Decisions İlker BAYRAM ve Asude BAYRAM	623-636
Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi Examination of Digital Marketing Strategies Using Qualitative Analysis Method of Advertisements Used In Automotive Sector: Nvivo Example Ahmet Esad YURTSEVER	637-661
Inflation-Adjusted Sustainability in Banking: Analysis of Water Consumption, Carbon Emissions, And Financial Indicators in Turkish Banks Bankacılıkta Enflasyona Uyarlanmış Sürdürülebilirlik: Türk Bankalarında Su Tüketimi, Karbon Emisyonları ve Finansal Göstergelerin Analizi Muhammed Mustafa Tuncer ÇALIŞKAN	662-686
Hidroelektrik Enerji Üretiminin Tahmini: Derin Öğrenme Yaklaşımı ile Arıma Modelinin Karşılaştırılması Forecasting Hydroelectric Energy Production: A Comparison of Deep Learning Approach And Arima Model Betül GÜNAY, Burcu KOCARIK GACAR, Mehmet SANDAL	687-706
Güney Kore'de Kadınların Ekonomik, Siyasal ve Toplumsal Durumu: Tarihsel Süreçten Güncel Kazanımlara The Economic, Political And Social Status of Women In South Korea: From The Historical Process To Current Achievements İhsan KONAK	707-727

OVERCOMING CULTURAL RESISTANCE IN SOCIAL INNOVATION EFFORTS

Mustafa KAYA¹, Hamza ÖZÇİFTÇİ², Ersel ERTÜRK³

Abstract

This study examines how cultural resistance shapes the diffusion of social innovation and develops a mechanism-based framework for overcoming such resistance. Moving beyond economic and technological interpretations of innovation, the analysis conceptualizes resistance as a structured sociocultural phenomenon emerging from misalignments between innovation initiatives and historically embedded symbolic, normative, and institutional orders. Drawing on cultural sociology, institutional theory, and innovation diffusion research, the study introduces the concept of the “tragedy of innovation” to explain why socially beneficial initiatives may generate opposition despite their functional merits. This tragedy arises from perceived cultural distance—that is, the degree of misalignment between innovation and prevailing evaluative frameworks across value systems, identity structures, institutional routines, and trust relations. Through structured literature synthesis, the study identifies four interrelated mechanisms of cultural resistance: value incongruence, symbolic threat and identity protection, institutional inertia and path dependence, and trust and legitimacy deficits. Rather than interpreting resistance as irrational opposition, the framework understands it as a stabilizing response aimed at preserving normative coherence and institutional continuity. Building on this diagnosis, the paper proposes a differentiated strategy framework linking each resistance mechanism to targeted intervention pathways, including participatory co-design, cultural framing, coalition-building, pilot implementation, and transparency mechanisms. By integrating multiple theoretical traditions into a unified explanatory model, the study offers both conceptual clarification and strategic guidance for managing cultural alignment in social innovation processes.

Keywords: Cultural Resistance, Social Innovation, Cultural Distance, Institutional Theory, Innovation Diffusion

JEL Classification: O31; O35; Z13

SOSYAL YENİLİK ÇABALARINDA KÜLTÜREL DİRENCİN AŞILMASI

Öz

Bu çalışma, kültürel direncin sosyal inovasyonun yayılımını nasıl şekillendirdiğini incelemekte ve bu direncin aşılmasına yönelik mekanizma temelli bir çerçeve geliştirmektedir. Yeniliğe ilişkin ekonomik ve teknolojik yaklaşımların ötesine geçen analiz, direnci; inovasyon girişimleri ile tarihsel olarak yerleşik sembolik, normatif ve kurumsal düzenler arasındaki uyumsuzluklardan doğan yapılaşmış bir sosyokültürel olgu olarak kavramsallaştırmaktadır. Kültürel sosyoloji, kurumsal teori ve yeniliğin yayılımı literatüründen hareketle çalışma, işlevsel açıdan faydalı girişimlerin dahi neden muhalefetle karşılaşabildiğini açıklamak üzere “inovasyon trajedisi” kavramını önermektedir. Bu trajedi, inovasyon ile hâkim değer sistemleri, kimlik yapıları, kurumsal rutinler ve güven ilişkileri arasındaki uyumsuzluk derecesini ifade eden algılanan kültürel mesafeden kaynaklanmaktadır. Yapılandırılmış literatür sentezi yoluyla çalışma, kültürel direncin birbiriyle ilişkili dört temel mekanizmasını tespit etmektedir: değer uyumsuzluğu, sembolik tehdit ve kimlik koruma, kurumsal atalet ve yol bağımlılığı ile güven ve meşruiyet açıkları. Direnç, irrasyonel bir karşı çıkış olarak değil; normatif bütünlüğü ve kurumsal sürekliliği korumaya yönelik dengeleyici bir tepki olarak ele alınmaktadır. Bu teşhis temelinde makale, her bir direnç mekanizmasını katılımcı eş-tasarım, kültürel çerçeveleme, koalisyon inşası, pilot uygulamalar ve şeffaflık mekanizmaları gibi hedeflenmiş müdahale yollarıyla ilişkilendiren farklılaştırılmış bir strateji çerçevesi önermektedir. Böylece çalışma, farklı kurumsal gelenekleri bütüncül bir açıklama modelinde birleştirerek sosyal inovasyon süreçlerinde kültürel uyumun yönetimine yönelik hem kavramsal netlik hem de stratejik rehberlik sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Direnç; Sosyal Inovasyon; Kültürel Mesafe; Kurumsal Teori; Yeniliğin Yayılımı

JEL Sınıflandırması: O31; O35; Z13

¹ PhD Student., Necmettin Erbakan University, e-posta: mustafa.s.kaya42@gmail.com, ORCID iD: 0009-0005-4040-9032

² Lecturer Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Real Estate Management Program, e-posta: hamzaozciftci@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-2851-0040

³ Lecturer Dr., İstanbul Esenyurt University, Banking and Insurance Program, e-posta: erselerturk@esenyurt.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-6932-1193

INTRODUCTION

“Every problem addressed creates other problems, and the closer we get to things, the more we understand how far they are from us.”

George Simmel

Innovation has long been recognized as a transformative force in the evolution of societies. Beyond its technological dimension, innovation reshapes social relations, institutional arrangements, and collective meanings. In this sense, innovation does not merely introduce new tools or practices; it reconfigures the symbolic and normative structures through which societies interpret change. As innovation interacts with established values, identities, and institutional routines, it inevitably encounters cultural responses that may either facilitate or hinder its diffusion.

Culture, understood as the system of shared meanings, norms, values, and symbolic structures that guide social life, plays a central role in shaping how new ideas are perceived and adopted. The relationship between innovation and culture is therefore reciprocal: innovation transforms cultural patterns, while cultural frameworks condition the acceptance, reinterpretation, or rejection of innovation. This interaction becomes particularly visible in the field of social innovation, where proposed changes directly affect social practices, collective identities, and institutional arrangements. Unlike purely technological innovations, social innovations require legitimacy, shared understanding, and normative alignment in order to gain societal support.

Despite the growing interest in social innovation within academic and policy debates, explanations of resistance remain theoretically dispersed. Studies often examine diffusion dynamics, institutional constraints, or cultural meaning systems separately, but fewer contributions systematically integrate these perspectives into a coherent explanatory model. As a result, resistance to socially beneficial innovation is frequently treated as contextual, episodic, or actor-specific rather than as a structured sociocultural phenomenon. This analytical fragmentation limits our ability to diagnose resistance mechanisms and design mechanism-specific interventions.

This study addresses this gap by conceptualizing cultural resistance as a structured and mechanism-driven phenomenon embedded in institutional and symbolic orders. It introduces the notion of the “tragedy of innovation” as an analytical lens through which socially beneficial initiatives can be examined when they generate unintended resistance due to perceived cultural distance. By identifying core resistance mechanisms and systematically linking them to differentiated intervention strategies, the study offers both conceptual clarification and strategic guidance.

The remainder of the paper is organized as follows. The next section outlines the conceptual background linking culture, innovation, and social innovation. This is followed by an analysis of the principal mechanisms of cultural resistance. Subsequently, a strategy framework for overcoming such resistance is proposed and illustrated through contemporary organizational contexts. The paper concludes with theoretical implications and practical recommendations.

1. Objective and Methodology

The objective of this study is twofold: (1) to explain the cultural mechanisms that generate resistance against social innovation, and (2) to propose analytically grounded pathways through which organizations and communities can mitigate such resistance and increase adoption.

The study follows a qualitative theoretical research design based on structured literature synthesis. Rather than collecting primary empirical data, it systematically integrates insights from

sociology of culture, institutional theory, and innovation diffusion research in order to construct a mechanism-based explanatory framework. A conceptual approach is appropriate because the problem addressed—cultural resistance—has been discussed across multiple literatures but lacks integrative theorization.

The analysis proceeds in three stages. First, core concepts—social innovation, cultural resistance, and the tragedy of innovation—are clarified and positioned within relevant theoretical debates. Second, recurring patterns in the literature are synthesized to identify dominant resistance mechanisms. Third, these mechanisms are mapped onto organizational and community-level strategy clusters, producing a structured framework that connects diagnosis to intervention. Accordingly, the findings of this paper are conceptual: they consist of a resistance mechanism typology and a strategy roadmap linking resistance sources to intervention pathways.

2. CONCEPTUAL BACKGROUND: CULTURE, INNOVATION AND SOCIAL INNOVATION

This section establishes the conceptual foundations of the study by integrating three strands of literature: (i) sociological theories of culture and meaning, (ii) innovation and diffusion research, and (iii) social innovation and institutional change perspectives. It argues that innovations are not adopted solely because of functional efficiency but because they are interpreted through culturally embedded schemas, symbolic boundaries, and legitimacy judgments. Building on this base, the section clarifies why culturally “distant” innovations are more likely to trigger resistance, preparing the ground for the mechanism-based analysis developed in the subsequent section.

2.1. Culture and Innovation: A Reciprocal Relationship

The concept of innovation has traditionally been associated with economic transformation, particularly following Schumpeter’s (1934:66) foundational work, which defined innovation as new combinations that disrupt existing production structures. However, subsequent scholarship has emphasized that innovation extends beyond economic processes and encompasses social, cultural, and institutional dimensions (Rogers, 2003:12; Westwood and Low, 2003:235-236). In this broader understanding, innovation is not merely the introduction of novelty but also the process through which new ideas, practices, or arrangements are socially constructed, interpreted, legitimized, and diffused within specific social contexts.

Culture, in sociological terms, refers to shared meanings, norms, values, symbols, and cognitive frameworks that structure social life and guide action (Swidler, 1986:273-277; Bourdieu, 1986:243-248). Culture operates as a repertoire of interpretive tools through which individuals and institutions evaluate what counts as “appropriate,” “useful,” or “legitimate” change (Swidler, 1986:273-277). At the same time, cultural orders are maintained through symbolic boundaries that distinguish what is considered acceptable, familiar, and morally coherent from what is viewed as deviant or threatening (Lamont and Molnár, 2002:168-169). Consequently, the relationship between culture and innovation is reciprocal: while innovation may transform social practices and institutional arrangements, cultural frameworks condition how innovations are perceived, framed, accepted, modified, or rejected.

Innovation diffusion research consistently shows that adoption depends not only on economic rationality but also on perceived compatibility with existing values, norms, and communication networks (Rogers, 2003:15-16). In this sense, diffusion is embedded in social relations rather than occurring in a cultural vacuum. Classic embeddedness arguments in economic sociology similarly underline that action—including innovation-related action—is shaped by ongoing social ties and trust relations, which influence learning, persuasion, and acceptance processes (Granovetter, 1985:487-493).

Therefore, innovations that align with prevailing cultural codes, identity narratives, and relational infrastructures tend to diffuse more smoothly, whereas those perceived as culturally “distant” are more likely to generate resistance, delay, or symbolic contestation.

Importantly, cultural structures are not only constraining; they are also enabling. Cultural meanings can be recombined and mobilized to support change, allowing innovations to be translated into locally intelligible forms (Sewell, 1992:16-19). Thus, culture functions simultaneously as a resource and a constraint in innovation processes: it can stabilize routines and boundaries, but it can also supply interpretive materials for re-framing novelty as continuity. This dual role provides the conceptual basis for the paper’s central argument that culturally mediated evaluations—rather than technical utility alone—shape the trajectory of socially oriented innovations.

2.2. Social Innovation as a Normative and Institutional Process

Social innovation differs from purely technological innovation in that it directly targets social needs, institutional arrangements, and collective practices rather than focusing solely on efficiency gains or market expansion (Moulaert et al., 2013:13-24; Orsolletta et al., 2022:1-2). It involves the development of new social relations, governance mechanisms, service delivery models, or community-based initiatives designed to generate social value and address unmet societal challenges. In this sense, social innovation reconfigures not only practices but also the normative expectations and institutional logics that structure social life.

Scholarly definitions emphasize that social innovation entails changes in social interactions and institutional patterns rather than merely new products or technologies (Phills, Deiglmeier and Miller, 2008:36; Mulgan, 2006:146). Unlike technological innovation, which can often diffuse through market incentives and cost-benefit calculations, social innovation typically depends on collective endorsement, shared meaning, and normative alignment. Its success therefore hinges on whether relevant stakeholders perceive it as appropriate, legitimate, and compatible with prevailing institutional norms

Because social innovation intervenes in normative and institutional domains, legitimacy becomes a central condition of sustainability (Suchman, 1995:574). Institutional theory suggests that organizational change is embedded within broader regulative, normative, and cultural-cognitive structures that define what is considered appropriate or legitimate action (DiMaggio and Powell, 1983:147-150; Scott, 2014:56-60). Social innovation often challenges these structures by questioning established routines, redistributing authority, or redefining roles. As a result, it may encounter resistance not due to technical inadequacy but because it disrupts taken-for-granted institutional logics.

Furthermore, social innovation frequently requires actors to engage in what institutional scholars describe as “institutional work”—efforts aimed at creating, maintaining, or transforming institutional arrangements (Lawrence and Suddaby, 2006:215-217). In many cases, social innovators act as institutional entrepreneurs who seek to alter normative expectations and reshape collective understandings. This process is inherently political and relational, as it involves negotiation among stakeholders embedded within existing power structures.

In this sense, social innovation must navigate not only technical feasibility but also normative approval, symbolic resonance, and institutional compatibility. Its trajectory depends on whether it can be framed as an extension of shared values rather than as a rupture (Benford and Snow, 2000:614-618; Suchman, 1995:574-579). Consequently, social innovation is particularly sensitive to cultural dynamics, since its diffusion requires redefinition of meaning systems and institutionalized patterns of action.

2.3. Cultural Capital, Institutional Structures and the Conditions of Change

Bourdieu's (1986:243-248) concept of cultural capital provides a critical lens for understanding how innovation interacts with structured social environments. Cultural capital—embodied dispositions, objectified cultural goods, and institutionalized credentials—shapes individuals' cognitive schemas, evaluative criteria, and capacities to interpret change. Consequently, social innovation processes are mediated not only by formal institutions but also by unequal distributions of cultural resources that influence who participates, who interprets innovation as legitimate, and who resists transformation.

Innovation does not occur in a cultural vacuum. It unfolds within what institutional theorists describe as structured fields governed by historically sedimented norms and expectations (DiMaggio and Powell, 1983:148-150). These fields are stabilized through institutional structures—shared belief systems and organizing principles that define appropriate action (Scott, 2014:56-60). These structures shape how actors interpret new initiatives: whether as improvement, disruption, or threat. When social innovation challenges dominant institutional arrangements—professional hierarchies, bureaucratic authority, or established role expectations—it may encounter friction even before implementation begins.

Institutional environments also generate path dependencies that reinforce continuity over change (Pierson, 2000:251-253). Over time, routinized practices become taken-for-granted and cognitively internalized. This institutionalization produces stability but simultaneously constrains transformative capacity. Social innovation initiatives that diverge significantly from established trajectories face higher cognitive and normative barriers.

Accordingly, innovation cannot be reduced to individual creativity or technical novelty. It is embedded within historically situated cultural systems and institutional arrangements that simultaneously enable and constrain transformation. The perceived cultural distance between proposed change and prevailing symbolic schemas becomes a decisive factor in determining whether innovation is embraced, reinterpreted, or resisted.

This theoretical perspective provides the foundation for conceptualizing what this study terms the “tragedy of innovation”: a condition in which socially beneficial initiatives generate resistance not due to lack of utility, but because they disrupt institutionalized logics, cultural expectations, and symbolic orders. The following section builds upon this foundation to analyze the structured mechanisms through which cultural resistance materializes in social innovation processes.

3. MECHANISMS OF CULTURAL RESISTANCE IN SOCIAL INNOVATION

Social innovation initiatives frequently encounter resistance not because they lack social utility, but because they interact with deeply embedded cultural meanings, institutional arrangements, and identity structures. Rather than interpreting resistance as individual reluctance or informational deficiency, this study conceptualizes it as a structured and patterned response emerging from the interaction between innovation and historically stabilized normative, symbolic, and institutional orders. Building upon institutional theory (DiMaggio and Powell, 1983:147-150; Scott, 2014:56-60), diffusion theory (Rogers, 2003:15-16), and cultural sociology (Swidler, 1986:273-277; Bourdieu, 1986:243-248), cultural resistance is treated here as a mechanism-driven phenomenon. The following subsections identify four analytically distinct yet interrelated mechanisms through which resistance manifests in social innovation processes.

3.1. Value Incongruence

One of the primary sources of resistance arises when an innovation is perceived as incompatible with prevailing cultural values. Rogers (2003:15-16) identifies compatibility with existing norms and belief systems as a central determinant of innovation adoption. Innovations that align with dominant moral frameworks are more readily accepted, whereas those perceived as inconsistent with shared values encounter skepticism and delay.

Value incongruence emerges when proposed change disrupts culturally embedded evaluative standards. Cultural sociology suggests that values operate as organizing principles that structure judgments about what is appropriate, desirable, or legitimate (Swidler, 1986:273-277). These value systems are not merely abstract ideals but practical repertoires guiding everyday action. When social innovation challenges deeply internalized moral codes—such as family structures, authority relations, gender expectations, or professional hierarchies—it may be interpreted as normatively inappropriate, even if it promises measurable social benefits.

Institutional theory further reinforces this dynamic. Organizations and communities operate within normative pillars that define appropriate conduct (Scott, 2014:56-60). When innovation conflicts with these normative pillars, resistance functions as a boundary-maintenance mechanism. Rather than irrational rejection, such resistance reflects efforts to preserve cultural coherence and moral continuity.

Moreover, research on person–organization and value congruence demonstrates that alignment between initiatives and shared value systems significantly affects commitment and behavioral acceptance (Chatman, 1989:333-335). When perceived incongruence is high, actors may engage in symbolic opposition, moral framing against reform, or passive non-compliance. Even when formal adoption occurs, internalization may remain superficial.

Thus, value incongruence represents a structured and culturally grounded mechanism of resistance. It operates through moral evaluation, symbolic boundary protection, and preservation of shared normative frameworks. Its primary outcomes include delayed adoption, public contestation, selective implementation, or compliance without genuine cultural integration.

3.2. Symbolic Threat and Identity Protection

Beyond normative misalignment, innovations may generate resistance when they are perceived as threatening collective or institutional identities. Cultural sociology emphasizes that identities are embedded in symbolic systems that define “who we are” and what distinguishes a group from others (Swidler, 1986:273-277). Social identities are sustained through shared narratives, symbolic boundaries, and historically constructed role expectations. When social innovation redefines roles, redistributes authority, or alters established practices, it may be interpreted not merely as procedural change but as symbolic disruption.

Bourdieu’s (1986:245-248) notion of symbolic capital further clarifies this mechanism. Actors accumulate status, recognition, and legitimacy within structured social fields. Innovations that modify hierarchies, professional jurisdictions, or governance arrangements may be perceived as undermining accumulated symbolic capital. In such cases, resistance reflects an effort to protect status positions rather than a direct evaluation of innovation’s functional merits.

Institutional theory similarly suggests that organizations operate within identity-based institutional logics that stabilize expectations and power relations (DiMaggio and Powell, 1983:148-150; Scott, 2014:56-60). When reforms challenge established leadership identities, professional authority, or role legitimacy, actors may interpret them as identity threats. Flattened hierarchies,

participatory governance models, or cross-sector collaboration may therefore provoke defensive responses from actors whose identities are anchored in traditional authority structures.

Identity-based resistance often manifests through narrative reframing, symbolic opposition, discursive delegitimization of reform, or strategic obstruction. Rather than contesting innovation on technical grounds, actors mobilize cultural narratives to defend continuity and group cohesion. This mechanism illustrates that resistance is not solely value-based but also rooted in identity preservation and symbolic boundary maintenance.

Consequently, symbolic threat operates as a distinct but interrelated mechanism of cultural resistance. It is activated when innovation is perceived to destabilize identity structures, redistribute recognition, or weaken symbolic hierarchies embedded within institutional fields.

3.3. Institutional Inertia and Path Dependence

Organizations and social systems develop routinized practices over time. These routines enhance coordination and predictability but simultaneously generate structural rigidity. Institutional theory suggests that established organizational forms tend toward stability due to embedded norms, formal rules, and cognitive scripts that guide behavior (DiMaggio and Powell, 1983:148-150; Scott, 2014:56-60). Over time, these patterns become taken-for-granted structures that resist deviation.

Path dependence theory further explains how historical trajectories constrain future choices (Pierson, 2000:251-253). Once institutional arrangements are consolidated, increasing returns, sunk costs, and vested interests make alternative paths progressively more difficult to pursue. As a result, even socially beneficial innovations may struggle to gain traction within established institutional environments—not because they lack utility, but because they disrupt historically stabilized trajectories.

Institutional inertia manifests through bureaucratic procedures, regulatory frameworks, professional standards, performance metrics, and deeply internalized cognitive routines. These mechanisms reinforce continuity by rewarding conformity and penalizing deviation. Social innovation, by definition, attempts to modify or reconfigure regulative, normative, and cultural-cognitive pillars of institutions (Scott, 2014:56-60). Such efforts may be perceived as destabilizing organizational equilibrium.

Moreover, research on organizational change highlights that institutions often respond to reform pressures through symbolic adaptation rather than substantive transformation (Meyer and Rowan, 1977:340-344). Innovations may be formally adopted while existing practices remain largely unchanged—a phenomenon sometimes described as decoupling. This dynamic illustrates how inertia operates not only through direct resistance but also through dilution and absorption.

The outcome of institutional inertia therefore includes procedural delay, fragmentation of implementation, symbolic compliance, or gradual erosion of transformative intent. Understanding this mechanism clarifies why social innovation requires incremental embedding and strategic alignment with institutional structures rather than abrupt disruption.

3.4. Trust and Legitimacy Deficits

A fourth mechanism of resistance concerns deficits in trust and perceived legitimacy. Suchman (1995:574) defines legitimacy as the generalized perception that actions are appropriate within a socially constructed system of norms, values, and beliefs. In this sense, legitimacy operates not merely as formal approval but as a socially constructed judgment that innovation aligns with shared expectations. Social

innovations that lack transparency, stakeholder involvement, or credible sponsorship may therefore be interpreted as normatively inappropriate or procedurally unfair.

Institutional theory further suggests that legitimacy is central to organizational survival and change processes (Scott, 2014:71-72). When new initiatives challenge established practices, actors evaluate not only their functional efficiency but also their moral and cognitive appropriateness. Innovations perceived as violating institutionalized expectations may encounter resistance even when they promise measurable social benefits.

Trust functions as a critical mediating mechanism in this evaluative process. Putnam (1993:167-176) emphasizes the role of social capital and generalized trust in facilitating collective action. In low-trust environments, cooperative initiatives become more difficult to sustain, and skepticism toward institutional actors intensifies. Tyler (2006:161-170) similarly argues that procedural fairness and transparency significantly shape perceptions of legitimacy and voluntary compliance. When communities doubt the intentions, competence, or accountability of innovators, resistance intensifies regardless of the innovation's objective utility.

Moreover, organizational change literature indicates that trust deficits increase uncertainty perceptions, which in turn strengthen resistance behaviors (Oreg, 2006:76-79). Particularly in polarized or politically fragmented contexts, social innovations may be framed as externally imposed, ideologically motivated, or strategically manipulative. In such cases, resistance becomes not a rejection of innovation per se, but a response to perceived illegitimacy.

Importantly, legitimacy deficits may emerge not only from the content of innovation but also from the process through which it is introduced. This mechanism may result in public skepticism, withdrawal of participation, symbolic compliance without internal commitment, or reputational backlash. Addressing trust and legitimacy deficits therefore requires not only technical clarification but also procedural transparency, credible endorsement, and inclusive governance structures.

3.5. Toward the “Tragedy of Innovation”

Taken together, the four mechanisms identified above demonstrate that cultural resistance is neither accidental nor irrational. Rather, it reflects patterned interactions between innovation and historically embedded symbolic, normative, and institutional orders. The “tragedy of innovation” proposed in this study refers to the cumulative effect of these mechanisms: socially beneficial initiatives encounter resistance not because of functional inadequacy, but because they disrupt stabilized systems of meaning, authority, and legitimacy.

In this sense, the tragedy of innovation can be understood as a problem of perceived cultural distance. Cultural distance denotes the degree of misalignment between innovation and prevailing evaluative frameworks across values, identities, institutional routines, and trust structures. The greater this perceived distance, the more likely that multiple resistance mechanisms will be activated simultaneously, generating symbolic contestation, institutional defensiveness, and legitimacy disputes.

Viewing resistance through a mechanism-based and structurally embedded lens shifts the analytical emphasis from individual reluctance to the management of cultural alignment. This perspective provides the conceptual foundation for developing differentiated intervention pathways, which are systematically articulated in the following strategy framework.

4. OVERCOMING CULTURAL RESISTANCE: A STRATEGY FRAMEWORK

Understanding the mechanisms of cultural resistance provides not only diagnostic clarity but also strategic direction. If resistance is rooted in value incongruence, identity threat, institutional inertia, and legitimacy deficits, then effective intervention requires mechanism-specific responses rather than generic change management approaches. A uniform strategy cannot address structurally distinct sources of resistance.

Accordingly, this section develops a strategy framework that systematically links each resistance mechanism to targeted organizational and community-level interventions. The framework is not prescriptive in a rigid sense; rather, it offers analytically grounded pathways through which cultural distance may be reduced and institutional embedding facilitated.

4.1. Participatory Co-Design and Inclusive Engagement

When resistance stems from value incongruence, participatory co-design becomes a structurally relevant intervention rather than a symbolic gesture. Collaborative governance literature suggests that early-stage stakeholder involvement increases perceived procedural fairness and enhances collective ownership of reform processes (Ansell & Gash, 2008).

Participation functions as a mechanism for reducing perceived cultural distance. By incorporating affected actors into agenda-setting and design phases, organizations allow prevailing value systems to shape innovation trajectories rather than confronting them externally. This process transforms innovation from an externally imposed initiative into a collectively negotiated adaptation.

Moreover, participation contributes to normative legitimacy by aligning reform with locally embedded evaluative standards. When stakeholders perceive that their moral frameworks are acknowledged rather than dismissed, resistance rooted in value incongruence diminishes. Thus, participatory co-design directly addresses the value-based mechanism of resistance identified in Section 3.1 by transforming potential moral opposition into negotiated alignment.

4.2. Cultural Framing and Narrative Alignment

Resistance frequently emerges when innovations are interpreted as symbolically threatening rather than functionally beneficial. As discussed in Section 3.2, identity-based resistance is activated when reforms are perceived to destabilize established status hierarchies, professional roles, or collective self-understandings. Framing theory emphasizes that the interpretation of change is shaped not only by its substantive content but also by the narratives through which it is communicated (Benford and Snow, 2000:614-618).

Cultural framing therefore operates as a mechanism of symbolic alignment. Rather than presenting innovation as rupture, reform can be articulated as continuity with shared moral commitments and historically embedded narratives. By situating new practices within culturally resonant interpretive schemas—such as fairness, collective responsibility, public service, or social solidarity—innovators reduce perceived symbolic threat and identity defensiveness.

Importantly, framing does not imply rhetorical manipulation. Instead, it involves translating innovation into culturally intelligible terms that connect with existing symbolic repertoires. When stakeholders recognize elements of their own identity and value systems within reform narratives, defensive boundary-maintenance mechanisms weaken.

Thus, cultural framing and narrative alignment directly address resistance rooted in symbolic threat and identity protection. By reshaping interpretive meaning rather than merely defending technical efficiency, this strategy reduces identity-based opposition and strengthens moral legitimacy.

4.3. Trusted Intermediaries and Coalition-Building

Where legitimacy deficits and trust concerns are dominant, trusted intermediaries play a structurally mediating role in innovation diffusion. As discussed in Section 3.4, resistance intensifies when innovations are perceived as procedurally unfair, externally imposed, or normatively inappropriate. Institutional theory suggests that legitimacy is not inherent to innovation itself but is socially constructed and often conferred through endorsement by credible actors (Suchman, 1995:574-579; Scott, 2014:71-72).

Trusted intermediaries—such as community leaders, professional associations, civil society organizations, or respected domain experts—function as legitimacy carriers within institutional fields. Through symbolic endorsement, these actors transfer accumulated credibility and moral authority to the innovation initiative. This process reduces perceived uncertainty and reframes reform as socially validated rather than externally imposed.

Coalition-building further strengthens this dynamic by diffusing responsibility across multiple actors and signaling broad-based support. When innovations are backed by heterogeneous coalitions spanning professional, civic, and institutional domains, they are less likely to be interpreted as unilateral interventions. Instead, they gain the appearance of collective authorship and shared accountability.

Research on social capital and collective action indicates that such bridging structures are particularly effective in low-trust or polarized environments (Putnam, 1993:167-176). By embedding innovation within existing trust networks, coalition-based strategies mitigate skepticism and enhance perceived procedural legitimacy.

Thus, trusted intermediaries and coalition-building address resistance rooted in legitimacy deficits by transforming innovation from an isolated initiative into a socially endorsed and institutionally embedded endeavor.

4.4. Pilot Implementation, Gradual Scaling, and Institutional Embedding

Institutional inertia and path dependence require incremental rather than disruptive intervention strategies. As discussed in Section 3.3, resistance often emerges from historically stabilized routines, sunk investments, and cognitive scripts that privilege continuity over change. Under such conditions, abrupt reform attempts may intensify defensiveness rather than facilitate adoption.

Staged implementation through pilot projects offers a mechanism for reducing perceived risk and institutional uncertainty. Rogers (2003:15-16) identifies trialability and observability as critical determinants of diffusion. Pilot initiatives create controlled environments in which innovation can be tested without threatening the entire institutional structure. By generating tangible performance evidence, pilot programs transform abstract proposals into observable practices, thereby lowering cognitive and procedural barriers.

Beyond experimentation, gradual scaling allows institutions to adapt internal procedures, performance metrics, and governance arrangements incrementally. This adaptive embedding process reduces friction between innovation and existing regulative, normative, and cultural-cognitive pillars (Scott, 2014:56-60). Rather than confronting institutional structures directly, embedding strategies reconfigure them over time.

Moreover, formal institutionalization—through revised regulations, budget allocations, training systems, and accountability mechanisms—prevents symbolic adoption or decoupling (Meyer and Rowan, 1977:341-344). When innovation becomes integrated into official routines and evaluation systems, it shifts from experimental deviation to normalized practice.

Thus, pilot implementation and institutional embedding mitigate resistance rooted in path dependence by transforming innovation from a disruptive alternative into an incrementally legitimized institutional trajectory.

4.5. Transparency, Accountability, and Legitimacy Building

Where resistance is rooted in trust deficits and legitimacy concerns (Section 3.4), intervention must extend beyond persuasive communication toward procedural and structural credibility. Transparency and accountability function not merely as communication tools but as institutional mechanisms that stabilize expectations and reduce uncertainty.

Legitimacy, as conceptualized by Suchman (1995:574-579), rests on moral, cognitive, and pragmatic evaluations. Accordingly, legitimacy-building strategies must operate across these dimensions. Transparent articulation of objectives and decision criteria addresses moral legitimacy by demonstrating normative appropriateness. Clearly defined performance indicators and outcome reporting enhance pragmatic legitimacy by evidencing functional value. Procedural consistency and participatory oversight strengthen cognitive legitimacy by embedding innovation within familiar institutional routines (Tyler, 2006:161-170; Scott, 2014:71-72).

Accountability mechanisms—such as independent evaluation, stakeholder monitoring, formal reporting requirements, and grievance procedures—convert abstract claims into verifiable commitments. These mechanisms signal that innovation is subject to institutional scrutiny rather than discretionary authority. In polarized or low-trust environments, such institutionalized transparency reduces the likelihood that innovation will be framed as manipulative, ideologically imposed, or strategically opaque.

Moreover, sustained legitimacy requires continuity rather than episodic disclosure. One-time communication efforts rarely alter entrenched skepticism. Instead, repeated procedural transparency and consistent performance reporting gradually recalibrate trust expectations and normalize reform initiatives.

Thus, transparency and accountability mitigate resistance by transforming perceived illegitimacy into structured confidence. They do not eliminate disagreement, but they reduce uncertainty, clarify intentions, and embed innovation within recognized standards of fairness and procedural integrity.

4.6. Linking Resistance Mechanisms to Strategic Responses

The strategy framework proposed in this study rests on a central analytical claim: cultural resistance is mechanism-specific and therefore requires mechanism-specific responses. Treating resistance as a homogeneous obstacle leads to generic change management practices that often fail to address the underlying sources of opposition. Instead, effective intervention depends on diagnosing which resistance mechanism is dominant in a given context and tailoring responses accordingly.

Value incongruence requires normative alignment through participatory co-design and early-stage stakeholder engagement. Symbolic threat and identity protection call for cultural framing strategies that translate innovation into narratives compatible with existing identity structures.

Institutional inertia and path dependence necessitate staged experimentation, pilot implementation, and gradual embedding within established routines. Trust and legitimacy deficits demand coalition-building, credible endorsement, and institutionalized transparency mechanisms.

Importantly, these mechanisms may operate simultaneously rather than independently. In complex institutional environments, resistance often emerges through the interaction of normative, symbolic, structural, and trust-based dynamics. Therefore, strategic responses should be layered and complementary rather than sequential. For example, pilot implementation may reduce uncertainty, but without narrative alignment and credible intermediaries, legitimacy concerns may persist.

By systematically matching resistance mechanisms with differentiated strategic responses, social innovators can shift from reactive resistance management to proactive cultural alignment. This framework reframes resistance not as a barrier to be overcome through persuasion alone, but as a structured diagnostic signal indicating where cultural distance is highest.

The following section demonstrates how this mechanism–strategy alignment operates across diverse organizational contexts.

5. ILLUSTRATIVE ORGANIZATIONAL CONTEXTS

To connect the proposed resistance mechanisms and strategy framework with practice, this section presents analytically grounded organizational contexts frequently discussed in the social innovation and public management literature. These examples are illustrative rather than empirical case studies; they reflect recurring patterns documented in research on governance reform, institutional change, and service innovation. These contexts are presented as literature-informed illustrative patterns rather than evidence from named organizations, in line with the conceptual scope of the study.

5.1. Participatory Governance and Institutional Resistance

Participatory governance mechanisms—such as citizen involvement in budgeting, co-production of services, or collaborative policy design—are widely recognized as forms of social innovation in public administration (Ansell and Gash, 2008:544-545; Hartley, 2005:27-29). Such mechanisms aim to enhance democratic legitimacy, transparency, and collective problem-solving capacity. However, they often encounter institutional inertia and symbolic resistance within established bureaucratic structures.

Administrative professionals embedded in hierarchical governance systems may perceive participatory arrangements as undermining established authority structures and professional autonomy. Institutional theory suggests that organizations tend toward stability through isomorphic pressures and routinized practices (DiMaggio and Powell, 1983:148-150). Scott (2014:56-60) further argues that institutional structures operate through regulative, normative, and cognitive pillars that reinforce continuity. Participatory governance reforms may disrupt all three pillars simultaneously, generating defensive reactions.

Moreover, public administration literature highlights that bureaucratic cultures frequently prioritize procedural predictability over participatory flexibility (March and Olsen, 1989:21-26). In such contexts, resistance may manifest through procedural delay, selective implementation, or symbolic compliance without substantive change.

Empirical research on collaborative governance demonstrates that phased implementation, internal capacity-building, and iterative learning processes significantly reduce resistance (Ansell and Gash, 2008:558-561). Pilot projects, combined with structured training and gradual procedural

integration, allow institutions to internalize participatory practices without perceiving them as abrupt disruptions. This example illustrates how institutional inertia can be mitigated through gradual embedding and structured adaptation aligned with existing organizational norms.

5.2. University-Based Social Innovation and Normative Alignment

Universities increasingly establish interdisciplinary social innovation centers aimed at addressing societal challenges through community engagement, sustainability initiatives, and regional development partnerships. This transformation is often associated with the rise of the “entrepreneurial university” and the third mission of higher education (Clark, 1998:3-8; Etzkowitz and Leydesdorff, 2000:109-112). However, higher education institutions remain deeply structured around disciplinary boundaries, peer-reviewed publication metrics, and prestige hierarchies that prioritize traditional research outputs (Benneworth and Cunha, 2015:508-512).

Within such institutional contexts, resistance frequently emerges from value incongruence. Academic fields operate as relatively autonomous symbolic spaces structured by forms of capital and legitimacy (Bourdieu, 1988:11-18). Faculty members may question whether applied, community-oriented initiatives align with established standards of scholarly excellence, tenure criteria, or disciplinary recognition. As Rogers (2003:15-16) emphasizes, compatibility with existing value systems significantly influences innovation adoption; when social innovation is perceived as misaligned with academic reward structures, normative resistance intensifies.

Institutional theory further suggests that organizations conform to established norms through isomorphic pressures (DiMaggio and Powell, 1983:148-150). Universities may formally endorse social innovation rhetorically while maintaining evaluation systems that privilege conventional research outputs. Such structural inconsistencies generate symbolic compliance rather than substantive integration.

Research on faculty motivation and reward systems indicates that aligning promotion criteria, funding structures, and institutional missions with community-engaged scholarship reduces normative resistance (O'Meara, 2011:168-176; Benneworth and Cunha, 2015:508-512). When social innovation activities are formally recognized within tenure frameworks and strategically embedded into institutional missions, legitimacy increases and cultural alignment strengthens. Coalition-building among respected academics and institutional leaders further enhances internal acceptance by redistributing symbolic capital in favor of socially engaged practices.

5.3. Healthcare Innovation and Trust-Based Resistance

Healthcare service redesign—such as digital patient platforms, telemedicine services, integrated care pathways, or community-based coordination—represents a prominent domain of contemporary social innovation. However, healthcare systems are characterized by high professional regulation, complex institutional logics, and deeply embedded norms of clinical autonomy. Consequently, research shows that technological and organizational change in healthcare frequently encounters trust-related and professional resistance (Greenhalgh et al., 2017:4-7).

Healthcare professionals may perceive digitalization and organizational redesign as threatening professional autonomy, clinical discretion, or established role hierarchies. Professional resistance literature indicates that occupational groups often defend jurisdictional boundaries when confronted with structural reform (Freidson, 2001:180-188). At the same time, patients may express concerns regarding privacy, data security, depersonalization of care, or algorithmic decision-making. These responses reflect legitimacy and trust deficits rather than outright rejection of innovation.

Implementation science research emphasizes that healthcare innovations succeed when they are embedded within professional norms and supported by clinical champions (Damschroder et al., 2009:5-8). Institutional complexity further complicates adoption, as healthcare organizations operate under multiple, sometimes competing, logics—professional, managerial, and regulatory (Scott, 2014:56-60). When innovations fail to reconcile these logics, uncertainty increases and resistance intensifies.

Evidence from implementation studies indicates that transparent communication, stakeholder engagement, pilot testing, and endorsement by respected professionals significantly improve adoption rates (Greenhalgh et al., 2017:8-12; Suchman, 1995:574-579). Pilot trials that allow limited experimentation reduce uncertainty and increase observability—central determinants of adoption in diffusion theory (Rogers, 2003:15-16). By strengthening trust, clarifying accountability, and embedding innovation within professional standards, organizations can mitigate resistance rooted in legitimacy concerns.

This context illustrates how transparency, trusted intermediaries, professional alignment, and staged implementation address resistance mechanisms grounded in legitimacy deficits and institutional complexity.

5.4. Low-Resistance Contexts and Cultural Alignment

Not all social innovation initiatives generate significant opposition. In contexts where innovations resonate with prevailing cultural values, symbolic repertoires, and institutional norms—such as sustainability initiatives in environmentally conscious communities—adoption tends to occur with limited resistance. In such cases, innovation is perceived not as disruption but as continuity with existing moral commitments and identity structures.

Diffusion research emphasizes that high perceived compatibility accelerates adoption (Rogers, 2003). However, compatibility extends beyond technical alignment and includes normative and cultural fit. Institutional theory suggests that innovations that align with existing cultural-cognitive frameworks are more readily legitimized (Scott, 2014). When new practices reinforce rather than challenge prevailing institutional logics, actors interpret them as appropriate and desirable rather than threatening.

Research on institutional fit and value congruence further demonstrates that alignment between organizational initiatives and shared cultural expectations reduces uncertainty and defensive reactions (Kostova, 1999; Chatman, 1989). Innovations framed in ways that resonate with existing moral narratives are more likely to achieve moral legitimacy (Suchman, 1995). Framing theory similarly highlights that resonance with shared interpretive schemas enhances collective acceptance (Benford & Snow, 2000).

In such low-resistance contexts, cultural distance remains minimal. Stakeholders perceive innovation as an extension of established norms rather than as a radical departure. Consequently, resistance mechanisms—value incongruence, symbolic threat, institutional defensiveness, and legitimacy deficits—remain weak or largely absent. Formal intervention strategies become less necessary because alignment is embedded from the outset.

This contrast reinforces the central argument of this study: the intensity of cultural resistance correlates with the perceived distance between innovation and existing symbolic, normative, and institutional structures. Where cultural alignment is high, diffusion becomes organic; where misalignment prevails, structured resistance management becomes essential.

5.5. Implications of the Illustrative Contexts

Across these organizational domains, similar patterns emerge. Resistance is rarely irrational; rather, it reflects structured responses grounded in institutional routines, value systems, identity protection, and legitimacy dynamics documented in institutional and diffusion research (DiMaggio and Powell, 1983:148-150; Rogers, 2003:15-16). Where innovators proactively employ participatory design, narrative alignment, coalition-building, pilot experimentation, and transparency mechanisms, resistance decreases and long-term institutionalization becomes more likely.

These illustrative contexts support the argument that overcoming cultural resistance requires differentiated and mechanism-specific strategies rather than uniform change management approaches.

6. CONCLUSION AND IMPLICATIONS

This study examined how cultural resistance shapes the diffusion of social innovation and how such resistance can be addressed through analytically grounded interventions. Moving beyond purely economic or technological interpretations of innovation, the analysis conceptualized resistance as a structured sociocultural phenomenon arising from misalignments across value systems, identity structures, institutional routines, and legitimacy judgments.

The findings indicate that cultural resistance operates through four interrelated mechanisms: value incongruence, symbolic threat and identity protection, institutional inertia and path dependence, and trust and legitimacy deficits. These mechanisms should not be treated as irrational opposition; rather, they reflect stabilizing responses through which actors protect normative coherence, symbolic boundaries, and institutional continuity. The study further showed that resistance intensity tends to increase with perceived cultural distance, and that effective response therefore requires mechanism-specific strategies rather than generic change-management templates.

To translate this diagnosis into practice, the paper proposed a differentiated strategy framework linking each resistance mechanism to targeted intervention pathways. Participatory co-design reduces value-based misalignment by transforming externally proposed change into negotiated cultural alignment. Cultural framing and narrative alignment mitigate identity-based defensiveness by situating reform within locally intelligible meaning structures. Coalition-building and trusted intermediaries enhance legitimacy by embedding innovation within credible endorsement networks. Pilot implementation and gradual institutional embedding address inertia by reducing uncertainty, generating observability, and preventing symbolic adoption. Finally, transparency and accountability mechanisms strengthen procedural credibility and recalibrate trust in contested environments.

6.1. Practical Implications

For practitioners and policy designers, the framework implies a shift from “overcoming opponents” to diagnosing cultural distance and managing alignment. Several actionable implications follow:

- Diagnose mechanism dominance before intervention: Identify whether resistance is primarily normative (values), symbolic (identity), structural (inertia), or legitimacy-based (trust), and design responses accordingly.
- Design for procedural legitimacy early: Embed participation, clear decision criteria, and visible accountability mechanisms at the outset rather than treating them as post-hoc communication tools.

- Layer interventions in complex contexts: Combine narrative alignment, intermediary endorsement, and staged pilots when multiple mechanisms operate simultaneously (e.g., low-trust and high-inertia settings).
- Institutionalize to avoid decoupling: Translate successful pilots into formal routines (rules, budgets, evaluation criteria, training) to prevent symbolic compliance and ensure durability.

6.2. Theoretical Contributions

The study contributes to the literature in three respects. First, it integrates diffusion theory, institutional theory, and cultural sociology into a unified mechanism-based account of resistance in social innovation. Second, it conceptualizes the “tragedy of innovation” as a sociocultural outcome of perceived cultural distance—where socially beneficial initiatives trigger opposition due to misalignment with stabilized meaning systems rather than technical failure. Third, it advances a strategy model that links resistance mechanisms to intervention pathways, thereby connecting conceptual diagnosis to organizationally actionable guidance.

6.3. Limitations and Future Research

This study is conceptual and does not rely on original empirical data. Future research can strengthen and refine the framework through comparative case studies and mixed-method designs across sectors and national settings. Two promising avenues are: (i) operationalizing perceived cultural distance (e.g., via value compatibility, identity threat perceptions, procedural fairness, and institutional rigidity indicators) and testing its association with resistance intensity; and (ii) examining interaction effects, such as whether legitimacy deficits amplify identity-based resistance under polarization. In addition, digital transformation and AI-enabled service innovations warrant focused analysis, as algorithmic opacity, data governance, and professional jurisdictional shifts may reconfigure trust and legitimacy dynamics in distinctive ways.

6.4. Remarks

Social innovation cannot be sustained through technical feasibility alone. Its diffusion depends on cultural intelligibility, institutional compatibility, and perceived legitimacy. Treating resistance as a structured signal—rather than an obstacle to be eliminated—enables more reflexive, context-sensitive innovation design. Overcoming cultural resistance, therefore, is less about accelerating change indiscriminately than about reducing cultural distance through mechanism-specific alignment strategies.

Ethics Statement

The research and publication processes of the study titled "Overcoming Cultural Resistance in Social Innovation Efforts" have been conducted in full compliance with Research and Publication Ethics. No falsification or manipulation has been made in the data obtained for the study. This research does not require Ethics Committee approval.

Contribution Statement

The authors of the study contributed to all processes from the drafting of the research article to its final version and read and approved the final version.

Conflict of Interest Statement

This study has not led to any individual or institutional/organizational conflict of interest.

REFERENCES

- Ansell, C. and Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543–571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Benford, R. D. and Snow, D. A. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 611–639. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>
- Benneworth, P. and Cunha, J. (2015). Universities' contributions to social innovation: Reflections in theory and practice. *European Journal of Innovation Management*, 18(4), 508–527. <https://doi.org/10.1108/EJIM-10-2013-0099>
- Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus*. P. Collier (Trans.). Stanford: Stanford University Press. Original work published 1984.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). New York: Greenwood.
- Chatman, J. A. (1989). Improving interactional organizational research: A model of person–organization fit. *Administrative Science Quarterly*, 34(3), 333–349. <https://doi.org/10.2307/2393154>
- Clark, B. R. (1998). *Creating entrepreneurial universities: Organizational pathways of transformation*. Oxford: Pergamon/Elsevier.
- Damschroder, L. J., Aron, D. C., Keith, R. E., Kirsh, S. R., Alexander, J. A., and Lowery, J. C. (2009). Fostering implementation of health services research findings into practice: A consolidated framework for advancing implementation science. *Implementation Science*, 4, Article 50. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-4-50>
- DiMaggio, P. J. and Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>
- Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. Chicago: University of Chicago Press.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510. <https://doi.org/10.1086/228311>
- Greenhalgh, T., Shaw, S., Wherton, J., Hughes, G., Lynch, J., A’Court, C., Hinder, S., Fahy, N., Byrne, E., and Finlayson, A. (2017). Real-world implementation of video outpatient consultations at macro, meso, and micro levels: Mixed-method study. *Journal of Medical Internet Research*, 19(4), e150. <https://doi.org/10.2196/jmir.7487>
- Hartley, J. (2005). Innovation in governance and public services: Past and present. *Public Money and Management*, 25(1), 27–34.
- Kostova, T. (1999). Transnational transfer of strategic organizational practices: A contextual perspective. *Academy of Management Review*, 24(2), 308–324. <https://doi.org/10.2307/259084>
- Lamont, M. and Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167–195. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>

- Kaya, M., Özçiftçi, H. & Ertürk, E. (2026). Overcoming Cultural Resistance In Social Innovation Efforts. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 192-212.
- Lawrence, T. B. and Suddaby, R. (2006). Institutions and institutional work. In S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence, and W. R. Nord (Eds.), *The SAGE handbook of organization studies* (2nd ed., pp. 215–254). London: SAGE.
- March, J. G. and Olsen, J. P. (1989). *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*. New York: Free Press.
- Meyer, J. W. and Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363. <https://doi.org/10.1086/226550>
- Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A., and Hamdouch, A. (Eds.). (2013). *The international handbook on social innovation: Collective action, social learning and transdisciplinary research*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Mulgan, G. (2006). The process of social innovation. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 1(2), 145–162.
- O'Meara, K. (2011). Inside the panopticon: Studying academic reward systems. In J. C. Smart and M. B. Paulsen (Eds.), *Higher education: Handbook of theory and research* (Vol. 26, pp. 161–220). Dordrecht: Springer.
- Oreg, S. (2006). Personality, context, and resistance to organizational change. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 15(1), 73–101. <https://doi.org/10.1080/13594320500451247>
- Orsolletta, A. D., Cunha, J., Araújo, M., and Ferreira, P. (2022). A systematic review of social innovation and community energy transitions. *Energy Research and Social Science*, 88, 102527. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102527>
- Phills, J. A., Deiglmeier, K., and Miller, D. T. (2008). Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6(4), 34–43.
- Pierson, P. (2000). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251–267. <https://doi.org/10.2307/2586011>
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. R. Opie (Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press. Original work published 1911.
- Scott, W. R. (2014). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities* (4th ed.). Thousand Oaks: SAGE.
- Sewell, W. H., Jr. (1992). A theory of structure: Duality, agency, and transformation. *American Journal of Sociology*, 98(1), 1–29. <https://doi.org/10.1086/229967>
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571–610. <https://doi.org/10.2307/258788>
- Swidler, A. (1986). Culture in action: Symbols and strategies. *American Sociological Review*, 51(2), 273–286. <https://doi.org/10.2307/2095521>
- Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law* (2nd ed.). Princeton: Princeton University Press.

Kaya, M., Özçiftçi, H. & Ertürk, E. (2026). Overcoming Cultural Resistance In Social Innovation Efforts. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 192-212.

Westwood, R. and Low, D. R. (2003). The multicultural muse: Culture, creativity and innovation. *International Journal of Cross Cultural Management*, 3(2), 235–259. <https://doi.org/10.1177/14705958030032007>

Extended Abstract

Overcoming Cultural Resistance In Social Innovation Efforts

This conceptual study examines why socially beneficial social innovation initiatives are often delayed, contested, or rejected, and how cultural resistance can be mitigated through analytically grounded intervention pathways. Rather than treating resistance as episodic, context-specific, or reducible to individual reluctance, the paper conceptualizes it as a structured, mechanism-driven phenomenon embedded in stabilized symbolic, normative, and institutional orders. Drawing on cultural sociology, institutional theory, and diffusion research, the study develops an integrative model that connects resistance diagnosis to intervention strategy.

The core argument is that the diffusion of social innovation is shaped not only by functional efficiency but also by culturally mediated evaluations of appropriateness, legitimacy, and identity coherence. Innovations are interpreted through embedded schemas and symbolic boundaries; when change is perceived as culturally distant, resistance is more likely to intensify. To capture this dynamic, the paper introduces the “tragedy of innovation,” defined as the cumulative condition in which socially beneficial initiatives generate unintended resistance because they disrupt systems of meaning, authority, and legitimacy rather than because they fail technically.

Methodologically, the study adopts a qualitative theoretical research design based on structured literature synthesis. Instead of producing primary empirical data, it integrates convergent patterns across literatures on culture and symbolic boundaries, institutional logics, organizational stability, and diffusion mechanisms. The analysis proceeds in three stages: conceptual clarification of key concepts; identification of recurring resistance patterns and their consolidation into a parsimonious mechanism set; and mapping of these mechanisms to intervention pathways at organizational and community levels.

The findings identify four interrelated mechanisms through which cultural resistance manifests in social innovation processes. Value incongruence arises when innovations are perceived as misaligned with prevailing moral frameworks and normative expectations, producing skepticism, delayed adoption, or superficial compliance. Symbolic threat and identity protection emerge when reforms are interpreted as destabilizing collective or institutional identities, redistributing status, or undermining symbolic capital, often leading to delegitimization and obstruction. Institutional inertia and path dependence reflect the stabilizing force of routinized practices, sunk investments, cognitive scripts, and established trajectories, producing delays, fragmented implementation, or decoupling between formal adoption and substantive change. Trust and legitimacy deficits occur when innovations are perceived as unfair, externally imposed, opaque, or lacking credible sponsorship, intensifying uncertainty regardless of objective utility. Together, these mechanisms constitute the tragedy of innovation as perceived cultural distance across values, identities, routines, and legitimacy judgments.

To translate diagnosis into practice, the paper proposes a differentiated strategy framework linking each mechanism to targeted interventions. Participatory co-design and inclusive engagement reduce value-based misalignment by turning innovation from an externally imposed initiative into a collectively negotiated process. Cultural framing and narrative alignment mitigate identity-based resistance by translating change into culturally intelligible narratives that emphasize continuity with shared moral commitments rather than rupture. Trusted intermediaries and coalition-building address legitimacy deficits by embedding innovation within credible endorsement networks. Pilot implementation, gradual scaling, and institutional embedding counter inertia by reducing perceived risk, increasing observability, and integrating innovation into formal routines. Transparency, accountability, and legitimacy building strengthen procedural credibility by clarifying objectives, decision criteria, indicators, and oversight mechanisms.

The study illustrates mechanism–strategy alignment through recurrent organizational contexts documented in the literature, including participatory governance reforms in bureaucratic settings, university-based social innovation under disciplinary reward structures, and healthcare service redesign in professionalized, trust-sensitive environments. A contrasting low-resistance scenario shows that when cultural alignment is high and cultural distance is minimal, diffusion becomes more organic and heavy intervention is less necessary. Across contexts, resistance is rarely irrational; rather, it functions as a stabilizing response to perceived threats to normative coherence, symbolic boundaries, institutional continuity, and legitimacy.

The study contributes in three ways. First, it integrates diffusion theory, institutional theory, and cultural sociology into a unified mechanism-based account of resistance in social innovation. Second, it reconceptualizes the tragedy of innovation as a sociocultural outcome of perceived cultural distance rather than technological or functional failure. Third, it provides a practitioner-oriented roadmap that connects resistance diagnosis to intervention design, shifting emphasis from generic change management toward mechanism-specific cultural alignment.

As a conceptual study, the paper does not rely on original empirical data. Future research can refine the framework through comparative case studies and mixed-method designs, including operationalization of perceived cultural

Kaya, M., Özçiftçi, H. & Ertürk, E. (2026). Overcoming Cultural Resistance In Social Innovation Efforts. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 192-212.

distance and examination of interaction effects, such as whether legitimacy deficits amplify identity-based resistance under polarization. Digital transformation and AI-enabled social innovations also warrant dedicated analysis given distinctive trust, opacity, and jurisdictional dynamics. Overall, sustaining social innovation depends on cultural intelligibility, institutional compatibility, and perceived legitimacy; overcoming resistance is therefore less about accelerating change indiscriminately than about reducing cultural distance through alignment strategies.

HİZMETKAR LİDERLİĞİN PROAKTİF İŞ DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL ERDEMLİLİĞİN ARACI ROLÜ

Ferhat Onur AĞAOĞLU¹, Sinan TARSUSLU², Murat BAŞ³

Öz

Bu araştırma, hizmetkâr liderliğin sağlık çalışanlarının proaktif iş davranışları üzerindeki etkisini ve bu ilişkide örgütsel erdemliliğin aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren bir üniversite hastanesinde görev yapan 489 sağlık çalışanından toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada basit rastgele ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak hizmetkâr liderlik bağımsız değişken, proaktif iş davranışı bağımlı değişken ve örgütsel erdemlilik aracı değişken olarak modellenmiştir. Veri toplama aracı olarak alan yazınında geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış hizmetkâr liderlik, proaktif iş davranışı ve örgütsel erdemlilik ölçekleri kullanılmıştır. Araştırma tanımlayıcı- ilişki arayıcı bir türde ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; hizmetkâr liderliğin proaktif iş davranışı üzerinde hem doğrudan ($\beta = 0.38, p < 0.001$) hem de örgütsel erdemlilik aracılığıyla dolaylı bir etkiye ($\beta = 0.18, p < 0.001$) sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hizmetkâr liderliğin örgütsel erdemlilik üzerinde anlamlı bir pozitif etkisi ($\beta = 0.44, p < 0.001$) ve örgütsel erdemliliğin de proaktif iş davranışını olumlu şekilde etkilediği ($\beta = 0.41, p < 0.001$) bulgulanmıştır. Bu sonuçlara hizmetkâr liderliğin örgüt içinde erdemli bir iklim yaratarak çalışanların proaktif davranışlarını desteklediğini ortaya koymaktadır. Araştırma en nihayetinde sağlık sektöründe hizmetkâr liderlik uygulamalarının yaygınlaştırılmasının çalışanların örgütsel erdemlilik çerçevesinde dürüstlük, güven ve iyimserlik gibi erdemli davranış kalıplarını benimsemelerine katkı sağlayacağını ve bu durumun çalışanların proaktif iş davranışlarını artırarak yenilikçi çözümler üretme ve sorumluluk alma eğilimlerini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkar liderlik, proaktif iş davranışı, örgütsel erdemlilik, sağlık çalışanları, hastane
JEL Sınıflandırması: M12, M54, D23

THE MEDIATING ROLE OF ORGANISATIONAL VIRTUE IN THE EFFECT OF SERVANT LEADERSHIP ON PROACTIVE WORK BEHAVIOUR

Abstract

This study examines servant leadership's effect on healthcare employees' proactive work behaviors and the mediating role of organizational virtuousness in this relationship. The study was conducted using data collected from 489 healthcare professionals working in a university hospital in the Marmara Region. Simple random and snowball sampling methods were used in the study. Using the quantitative research method, servant leadership was modeled as an independent variable, proactive work behavior as a dependent variable, and organizational virtuousness as a mediating variable as data collection tools, servant leadership, proactive work behavior, and organizational virtuousness scales were used, which have proven validity and reliability in the literature. The research was carried out in a descriptive-relationship-seeking type. When the research findings were evaluated, it was found that servant leadership had both a direct effect on proactive work behavior ($\beta = 0.38, p < 0.001$) and an indirect effect through organizational virtue ($\beta = 0.18, p < 0.001$). In addition, servant leadership has a significant positive effect on organizational virtuousness ($\beta = 0.44, p < 0.001$), and organizational virtuousness has a positive effect on proactive work behavior ($\beta = 0.41, p < 0.001$). These results reveal that servant leadership supports employees' proactive behaviors by creating a virtuous climate within the organization. Ultimately, the study reveals that the dissemination of servant leadership practices in the health sector will contribute to employees' adoption of virtuous behavior patterns such as honesty, trust, and optimism within the framework of organizational virtuousness, and this situation may increase employees' proactive work behaviors and strengthen their tendency to produce innovative solutions and take responsibility.

Keywords: Servant leadership, proactive work behaviour, organisational virtue, healthcare workers, hospital
JEL Classification: M12, M54, D23

¹ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi, e-mail: fagaoglu@erzincan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-5366-6154

² Dr. Öğr. Üyesi., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, e-mail: sinan.tarsuslu@erzincan.edu.tr, Orcid ID: 0000-00030018-1430

³ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi, e-mail: murat.bas@erzincan.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-9479-4571

1. GİRİŞ

Bireylerin liderlik tarzları ve çalışan davranışları ilişkisi; örgütsel faaliyetler, süreçler ve davranışlar ile doğrudan etkileşim halinde olmaları sebebiyle üzerinde durulması geren kritik bir alan olarak ifade edilebilir. Bu noktada çeşitli liderlik tarzlarının örgütler üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerini değerlendirmek, ast-üst ilişkisinin geçerli olması sebebiyle özellikle kurumsal yapılarda etkin planlama ve hızlı etkileşim almak için önemli bir alan olarak görülebilir. Araştırma modeli organize edilirken sağlık hizmetleri sunumunun değerleri göz önünde bulundurularak; dinleme, empati, sorumluluk ve insan gelişimine bağlılık gibi özelliklerde karakterize edilen hizmetkar liderlik kavramı (Terosky ve Reitano, 2016) bağımsız değişken olarak konumlandırılmıştır. Hizmetkar liderlik yaklaşımı; en etkili liderlerin başkalarına hizmet etmeye odaklanan, bireylerin büyüüp gelişebileceği bir ortamı teşvik eden liderler olduğunu ileri sürmektedir (Huning vd., 2020). Hizmetkar liderler kendilerini, kendilerine emanet edilen kaynakları büyütmeyi ve geliştirmeyi hedefleyen yöneticiler olarak konumlandırmaktadır (Van Dierendonck, 2011). Sağlık hizmetlerinin doğası gereği hizmetkar bir yapıya sahip olması, sağlık hizmetleri ortamlarında hizmetkar liderliğin uygulanması için verimli bir zemin yaratır (Schwartz ve Tumbli, 2022). Araştırmalar, hizmetkar liderliğin sağlık çalışma ortamının temel değerleriyle ahlaki ve mesleki açıdan uyumlu olduğunu göstermektedir (Neville vd., 2021).

İnsan hayatını odak noktasında bulunduran sağlık hizmetleri sunumunda; kuruluşların yenilik geliştirerek değişikliklere hızlı bir şekilde yanıt vermesi gerekmektedir. İnisiyatif almanın hızlı ve pratik sonuçlar getirebileceği düşünüldüğünde; hasta yararına gelişebilecek aksiyonların gelişmesinde proaktif davranışların faydalı olacağı iddia edilebilir. Proaktif iş davranışı; bireylerin sorumluluk alma, söz hakkı, bireysel yenilikçilik ve sorun önleme gibi çeşitli biçimlerde kendi inisiyatiflerini ve öngörülü eylemlerde bulundukları karmaşık bir olgudur (Boonyarit, 2023). Bu bilgi paralelinde araştırma modelinde bağımlı değişken olarak değerlendirilen proaktif iş davranışı; bireylerin işyerlerinde geleceğe yönelik değişim yaratmak için kendi başlattıkları çabalar olarak açıklanmaktadır (Parker vd., 2010). Proaktif çalışanlar, son derece rekabetçi ve dinamik bir iş bağlamında faaliyet gösteren modern organizasyonlara önemli katkılarda bulunurlar (Miselyt vd., 2019). Araştırma örneklemini özelinde değerlendirildiğinde ise proaktif iş davranışı; hemşirelerin inisiyatif almaları ve acil servislerde uzun bekleme sürelerini önlemek gibi sağlık hizmetlerini iyileştirmek için koşullar yaratmaları açısından önemlidir (Galletta vd., 2019).

Son olarak araştırmanın üçüncü değişkeni olarak aracı rolü incelenen örgütsel erdemlilik; sosyal gelişme, dürüstlük, iyilik, hoşgörü, ahlak düzlemindeki kavramlarla ifade edilmeye çalışılmaktadır (Akbolat vd., 2017). Erdemlilik açıklanırken; kişiler ve organizasyonların en iyisini yapma istekleri ile ilişkilendirilen bir kavram olduğu ifade edilmektedir (Cameron vd., 2004). Örgütsel erdemleri bireysel erdemlerden ayıran şey, bunların doğası gereği kolektif olmalarıdır (Dawson, 2018). Erdemli yapılar kavramı; kuruluşların sistem ve süreçlerini etik davranış ve karar vermeyi teşvik edecek şekilde tasarlamaları gerektiğini öne sürmektedir (Vriens vd., 2016). Bu bilgilerden hareketle örgütsel erdemlin analizi; bireysel erdemlilik, kolektif ahlaki sorumluluk gibi örgütsel uygulamalar üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere çeşitli boyutları kapsayabilir.

Bu değişkenler arasındaki ilişkiler aynı zamanda Sosyal Değişim Kuramı (Blau, 1964) çerçevesinde açıklanabilir. Sosyal Değişim Kuramı'na göre çalışanlar; örgütlerinden ve yöneticilerinden gördükleri destek, adalet ve güvene karşılık olarak örgüte yarar sağlayan olumlu ve gönüllü davranışlarda bulunmaya eğilimlidir (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Bu çerçevede hizmetkar liderlerin çalışanlara sağladığı empati, destek, gelişim fırsatı ve güven ortamı, çalışanlarda bir karşılıklılık duygusu oluşturarak proaktif iş davranışlarını güçlendirmektedir (Liden vd., 2008; Newman vd., 2017). Benzer şekilde erdemli bir örgütsel ortam; etik değerleri teşvik ederek çalışanların örgüte

duyduğu güven, aidiyet ve psikolojik güvenlik algısını artırmakta ve bu sayede hizmetkâr liderliğin olumlu etkisini pekiştiren bir aracılık mekanizması hâline gelmektedir (Rego vd., 2010). Dolayısıyla etik değerlere sahip, destekleyici ve güven temelli bir çalışma ortamında çalışanların kendi inisiyatifleriyle yenilikçi ve öngörülü davranışlarda bulunmaları Sosyal Değişim Kuramı'nın öngördüğü karşılıklılık ilkesiyle uyumluluk sergilemektedir.

Sağlık sektöründeki çalışanların dışlanma, etik dışı davranış eğilimi ve yeni görevlere karşı isteksizlik gibi sorunlar yaşamaları hem çalışan motivasyonu, tatmini ve memnuniyetini hem de hasta bakım kalitesini olumsuz etkilemektedir (Hitlan vd., 2006; Kouchaki ve Wareham, 2015; Cottingham vd., 2013). Bu sorunların kaynağında çalışanların yoğun stres ve tükenmişlik düzeyleriyle birleşen yetersiz liderlik yaklaşımları ve zayıf örgütsel erdemlilik algısı olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın problemi; hizmetkar liderlik yaklaşımının çalışanların proaktif iş davranışları üzerindeki etkisini örgütsel erdemlilik üzerinden nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu sayede hem örgüt içindeki etik ve insani değerlerin korunmasını hem de çalışanların yenilikçi ve sorumluluk almaya istekli bireyler haline gelmelerini destekleyen bir modelin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Mevcut gerekçelerden hareketle araştırma, sağlık çalışanlarının hizmetkar liderlik algıları ile proaktif iş davranışı arasındaki ilişkide örgütsel erdemliliğin aracılık rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Hizmetkar Liderlik ve Proaktif İş Davranışı

Hizmetkâr liderlik çalışanların ihtiyaçlarına öncelik veren, onların gelişimini destekleyen ve etik değerlere dayalı bir liderlik tarzı olarak tanımlanmaktadır (Eva vd., 2019). Bu liderlik tarzı, çalışanların psikolojik güvenliğini artırarak, onların örgütsel hedeflere ulaşmak için inisiyatif almalarını ve yenilikçi çözümler üretmelerini teşvik eder (Iqbal vd., 2020; Yulianeu ve Yusuf, 2024; Jin vd., 2022). Proaktif iş davranışı, çalışanların örgütsel süreçleri iyileştirmek için kendi inisiyatifleriyle harekete geçmelerini, sorunları öngörmelerini ve çözüm odaklı davranışlar sergilemelerini ifade etmektedir (Lai ve Frimpong, 2024; Segarra-Ciprés vd., 2019). Hizmetkâr liderlik ile proaktif iş davranışı arasındaki ilişki liderlerin çalışanların ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanması ve onları destekleyici bir çalışma ortamı sağlamasıyla açıklanabilir. Hizmetkâr liderler, çalışanların özgüvenlerini artırarak ve onlara psikolojik güvenlik sağlayarak, proaktif davranışlar sergilemelerine zemin hazırlar (Xu vd., 2021; Luo ve Zheng, 2018; Song ve Lee, 2020). Ayrıca bu liderlik tarzı çalışanların örgütsel hedeflere bağlılıklarını artırarak, onların daha yenilikçi ve sorumluluk sahibi davranışlar sergilemelerini teşvik eder (Newman vd., 2018; Broch vd., 2020; Opoku vd., 2019; Iqbal vd., 2020). Bu bilgilerden hareketle, hizmetkâr liderliğin proaktif iş davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu öne sürülebilir.

H1: Hizmetkar liderlik, sağlık çalışanlarının proaktif iş davranışlarını pozitif yönde etkiler.

2.2. Hizmetkar Liderlik ve Örgütsel Erdemlilik

Hizmetkâr liderlik başkalarına hizmet etmeyi ve takipçilerinin ihtiyaçlarına öncelik vermeyi vurgular ki bu da erdemli ilkelerle yakından uyumludur (Zaim vd., 2022). Hizmetkar liderliğin örgütsel işleyişi olumlu yönde etkilediği ve bu etkinin kısmen güven, prosedürel adalet ve lider-üye etkileşimi ile açıklandığı görülmektedir (Lee vd., 2019). Bunun yanında; dönüşümsel, hizmetkâr ve etik liderlik gibi çeşitli liderlik tarzları, lider davranışını yönlendirmede erdemlin önemini vurgulanmaktadır (Hendricks vd., 2020). Sonuç olarak liderlik ve erdem arasındaki ilişki hem bireysel hem de örgütsel sonuçları geliştiren karşılıklı bir etkileşim ile karakterize edilebilir. Bu noktada hizmetkar liderliğin, örgütsek erdemliliği pozitif etkilediği önermesi getirilebilir.

H2: Hizmetkar liderlik, sağlık çalışanlarının örgütsel erdemliliklerini pozitif yönde etkiler.

2.3. Örgütsel Erdemlilik ve Proaktif İş Davranışı

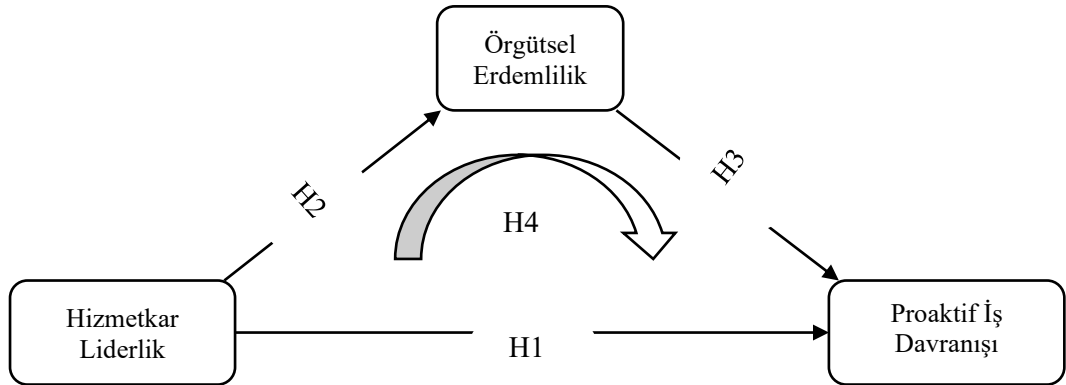
Örgütsel erdemlilik ve proaktif iş davranışları; çalışan performansını ve örgütsel başarıyı artırmada kritik birer bileşen olarak ifade edilebilirler. Örgütsel erdemliliğin boyutu olarak değerlendirilen empati ve cesaret; kurumsal erdemnin temel özellikleri olarak tanımlanır (Chun, 2005). Cesur bireylerin kariyer değişikliklerini proaktif bir şekilde yönetmek için daha donanımlı olduğu belirtilirken; cesaret ve proaktif kişilik özellikleri başarılı kariyer geçişlerinde kilit faktörlerdir (Platania vd., 2023).

H3: Örgütsel erdemlilik, sağlık çalışanlarının proaktif iş davranışlarını pozitif yönde etkiler.

2.4. Bütünleşik Model

Hizmetkâr liderlik, çalışanların iş davranışlarını ve örgütsel çıktıları olumlu yönde etkileyen bir liderlik tarzı olarak kabul edilmektedir (Liden vd., 2014). Bu liderlik tarzı, çalışanların ihtiyaçlarına öncelik veren, onların gelişimini destekleyen ve etik değerlere dayalı bir yönetim anlayışını benimser (Greenleaf, 1977). Proaktif iş davranışı ise çalışanların örgütsel hedeflere ulaşmak için inisiyatif almalarını, sorunları öngörmelerini ve yenilikçi çözümler üretmelerini ifade eder (Parker ve Collins, 2010). Bu iki kavram arasındaki ilişkide örgütsel erdemliliğin aracı rol oynadığı öne sürülebilir. Örgütsel erdemlilik; örgüt içinde dürüstlük, güven, bağışlayıcılık ve iyimserlik gibi erdemlerin yaygınlaşmasını ifade eder (Cameron vd., 2004). Hizmetkâr liderler bu erdemleri teşvik ederek çalışanların psikolojik güvenliğini artırır ve onların proaktif davranışlar sergilemesine zemin hazırlar (Song ve Lee, 2020; Xu vd., 2021). Bu çerçevede hizmetkâr liderliğin proaktif iş davranışı üzerindeki etkisinin örgütsel erdemlilik aracılığıyla ortaya çıktığı düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle; hizmetkâr liderler örgüt içinde dürüstlük, güven, bağışlayıcılık ve iyimserlik gibi erdemleri teşvik ederek çalışanların daha inisiyatif almalarını ve yenilikçi davranışlar sergilemelerini sağlayan bir ortam yaratabilirler. Sosyal değişim teorisi de bu ilişkiyi açıklayan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Teoriye göre çalışanlar, liderlerinden veya yöneticilerinden gördükleri destek ve adil tutumları karşılıksız bırakmayarak örgüte yönelik daha fazla çaba göstermeye eğilimlidirler (Blau, 1964). Hizmetkâr liderliğin sergilediği fedakârlık, etik davranış ve çalışan odaklılık, çalışanlarda bir karşılık verme sorumluluğu oluşturarak proaktif davranışların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Dolayısıyla örgütsel erdemlilik aracılığıyla oluşan olumlu örgütsel iklim, sosyal değişim sürecini pekiştirerek çalışanların örgüte katkı sağlayan davranışlarını daha görünür hale getirebilir.

H4: Örgütsel erdemlilik, hizmetkar liderlik ile sağlık çalışanların proaktif iş davranışları arasındaki ilişkiye aracılık eder.



Şekil 1. Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Değişkenleri

Bu çalışma hizmetkar liderliğin çalışanların proaktif iş davranışları üzerindeki etkisini örgütsel erdemlilik aracılığıyla açıklamayı amaçlayan nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma modelinde; hizmetkar liderlik bağımsız değişken, proaktif iş davranışı bağımlı değişken olarak belirlenmiş olup örgütsel erdemlilik ise aracı değişken olarak dizayn edilmiştir. Son olarak araştırma tanımlayıcı- ilişki arayıcı bir türde ele alınarak gerçekleştirilmiştir.

3.2. Araştırma Amacı

Araştırmanın amacı; sağlık çalışanlarının hizmetkar liderlik algıları ile proaktif iş davranışı arasındaki ilişkide örgütsel erdemliliğin aracılık rolünü incelemek olarak belirlenmiştir.

3.3. Evren ve Örneklem

Bu araştırma çerçevesinde, Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren bir üniversite hastanesinde çalışan sağlık personeli evren olarak belirlenmiştir. Hastanenin personel işleri biriminden elde edilen bilgilere göre hastanede toplam 857 sağlık personelinin görev yaptığı tespit edilmiştir. Araştırmanın örneklem büyüklüğünü belirlemek amacıyla G*Power (sürüm 3.1.9.7) yazılımı kullanılmıştır. Regresyon analizinde 0,05 etki büyüklüğü, 0,05 anlamlılık düzeyi (α), 0,99 istatistiksel güç ($1-\beta$) ve üç yordayıcı değişken dikkate alınarak yapılan hesaplamalar sonucunda en az 436 çalışanın gerekli olduğu belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde basit rastgele örnekleme yöntemi benimsenmiştir. İlk aşamada hastanede çalışan personele 350 basılı anket formu dağıtılmış ve buna ek olarak kurumun e-posta sistemi ile sosyal medya platformları (WhatsApp ve LinkedIn) üzerinden anketin çevrimiçi sürümü ve dijital bilgilendirme formu paylaşılmıştır. Ayrıca kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak katılımcılardan anket bağlantısını aynı hastanede görev yapan meslektaşlarıyla paylaşmaları istenmiş ve bu şekilde katılımın artırılması hedeflenmiştir. Tüm bu süreç sonunda yüz yüze 292 ve online olarak 209 adet olmak üzere toplam 501 anket formu geri dönmüştür. Fakat 12 formun eksik ve tutarsız yanıtlar içerdiği tespit edildiğinden bu formlar analiz dışı bırakılmıştır. Bu sayede eksiksiz doldurulan 489 anket formu istatistiksel analizlere dahil edilmiştir. Sonuç olarak evrenin tamamı dikkate alındığında katılım oranının yaklaşık %57,05 olduğu hesaplanmıştır. Bu oran benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında kabul edilebilir bir düzeydedir ve elde edilen verilerin analiz için yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

3.4. Ölçüm Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye ilişkin bilgiler yer almıştır. Ardından, hizmetkar liderlik algısını değerlendirmeye yönelik hazırlanmış bir ölçekten oluşurken üçüncü bölümde proaktif iş davranış düzeyini ölçmeye yönelik bir anket kullanılmıştır. Dördüncü bölüm ise katılımcıların örgütsel erdemlilik düzeylerini belirlemeye yönelik ölçekten oluşmaktadır. Tüm bölümlerde sağlık çalışanlarının “1: Kesinlikle Katılmıyorum” ile “5: Kesinlikle Katılıyorum” ifadeleri arasında yer alan beşli Likert tipi bir değerlendirme sistemiyle yanıt vermeleri sağlanmıştır.

Hizmetkar liderlik: Bu çalışmada, hizmetkâr liderlik algısını belirlemek hedefiyle Liden ve arkadaşlarının (2008) geliştirdiği ve Kılıç ile Aydın'ın (2016) çalışmalarında Türkçeye adapte ettiği hizmetkâr liderlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek yedi maddeden oluşmaktadır.

Proaktif iş davranışı: Parker ve Collins'in (2010) geliştirdiği ve Uri'nin 2017 yılındaki çalışmasında Türkçe'ye adaptasyonu yapılan “Proaktif İş Davranışları Ölçeği” bu çalışmada proaktif davranışları değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek dört alt boyut ve on üç maddeden

oluşmaktadır. Uri (2017) ölçeğin güvenirlik analizi sonucunda genel Cronbach's Alpha katsayısını 0,93 düzeyinde olduğunu tespit etmiştir.

Örgütsel erdemlilik: Cameron, Bright ve Caza'nın 2004 yılında geliştirdiği örgütsel erdemlilik ölçeği, Türkçe'ye Erkmen ve Esen (2012) tarafından uyarlanmış ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Uyarlama süreci sonucunda ölçek; üç alt boyut ve toplam 15 madde içerecek şekilde yapılandırılmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında yapılan analizler sonucunda Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı 0,94 olarak hesaplanmıştır.

3.5. Araştırmanın Etik Yönü ve İzinleri

Bu çalışma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından (E-88012460-050.04-423078-01/01) onaylandıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Ayrıca verilerin toplanacağı hastanenin bağlı bulunduğu il sağlık müdürlüğünden de yazılı izin alınmıştır.

3.6. Analiz Yöntemleri

Araştırmada amacı paralelinde toplanan veriler AMOS 22, SPSS 24 ve SPSS MACRO eklentisi kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak katılımcıların demografik özelliklerini değerlendirmek amacıyla frekans analizleri uygulanmış; sonrasında ölçüm araçlarının geçerliliğini teyit etmek için AMOS 24 kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamadan sonra SPSS 24 üzerinden Cronbach Alpha analizi yapılarak ölçeklerin güvenirliği sağlanmış ve iç tutarlılıkları doğrulanmıştır. Ölçüm araçlarının geçerlilik ve güvenirlik analizlerinin tamamlanmasının ardından hipotezlerin test edilebilmesi için değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Son aşamada ise Hayes'in (2013) SPSS MACRO Model 4 yöntemi kullanılarak örgütsel erdemliliğin aracılık rolü incelenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde çalışmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular, kullanılan ölçüm araçlarının güvenirlik ve geçerlik analizleri, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve aracılık analizlerinin sonuçları detaylı olarak ele alınmıştır.

4.1. Sağlık Çalışanlarının Demografik Sonuçları

Bu aşamada, sağlık çalışanlarının cinsiyet, yaş, mesleki deneyim, medeni durum ve eğitim seviyesi gibi demografik özellikleri frekans analizleri kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Tablo 1. Demografik Veriler

n: 489	n	%
Cinsiyet		
Erkek	210	42,9
Kadın	279	57,1
Yaş		
18-25 yaş arası	96	19,6
26-33 yaş arası	159	32,5
34-41 yaş arası	121	24,6
42-50 yaş arası	79	16,3
51 yaş ve üstü	34	7,0
Medeni durum		
Bekar	230	47,0
Evli	259	53,0

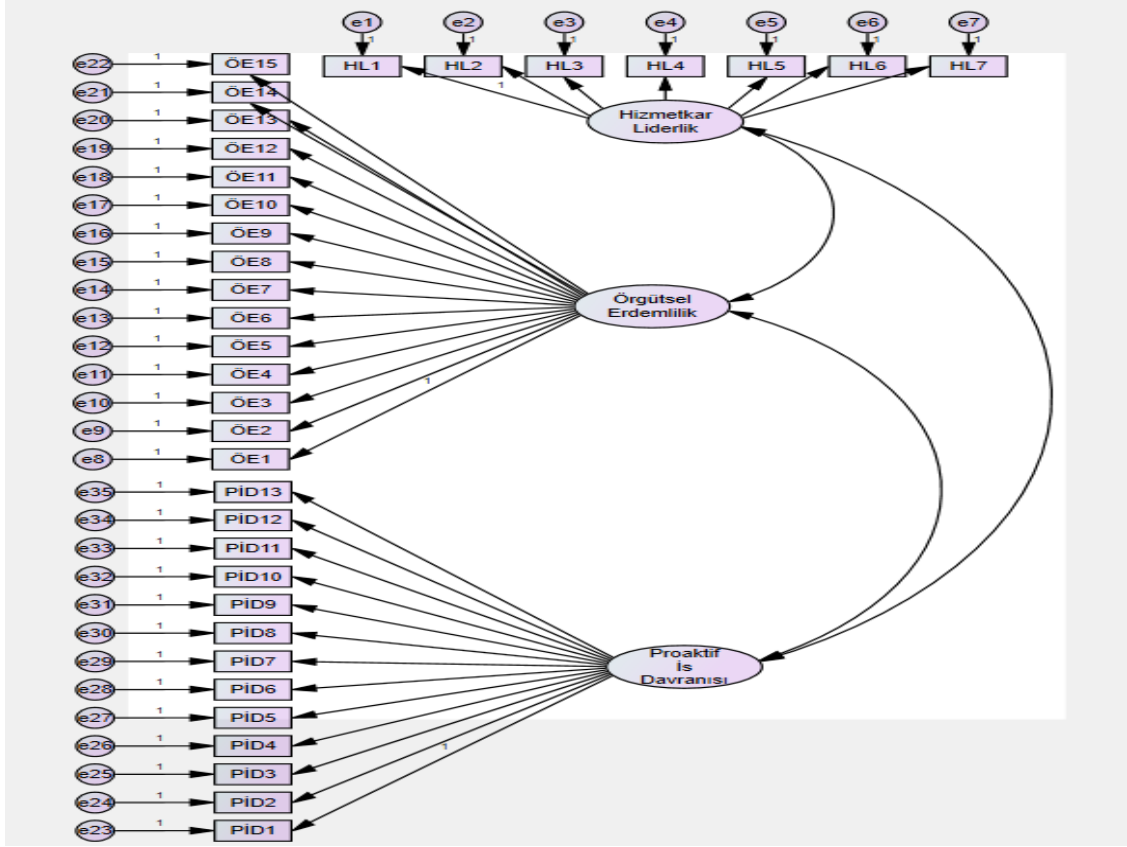
Deneyim		
1-3 yıl arası	131	26,6
4-6 yıl arası	219	45,0
7-9 yıl arası	78	16,2
10 yıl ve üstü	61	12,2
Eğitim düzeyi		
Lise-Ön lisans	112	22,7
Lisans	298	61,1
Lisansüstü	79	16,2

%%: Yüzdelik; n: örneklem

Araştırmaya katılan 489 sağlık çalışanının demografik özelliklerine ilişkin bulgular incelendiğinde; katılımcıların %57,1'inin kadın ve %42,9'unun ise erkek olduğu görülmektedir. Yaş dağılımına bakıldığında, katılımcıların %32,5'i 26-33 yaş aralığında olup bunu sırasıyla %24,6 ile 34-41 yaş aralığı, %19,6 ile 18-25 yaş aralığı, %16,3 ile 42-50 yaş aralığındaki katılımcılar ve %7,0'lık bir dilimi ise 51 yaş ve üzeri katılımcılar izlemektedir. Medeni durum açısından sağlık çalışanlarının %53,0'ı evli olup %47,0'ı ise bekarıdır. Mesleki deneyim süresi değerlendirildiğinde, katılımcıların %45,0'i 4-6 yıl arasında deneyime sahipken %26,6'sı 1-3 yıl, %16,2'si 7-9 yıl ve %12,2'si 10 yıl ve üzeri deneyime sahiptir. Eğitim düzeyi açısından değerlendirildiğinde katılımcıların %61,1'i lisans mezunu, %22,7'si lise veya ön lisans mezunu ve %16,2'si ise lisansüstü eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Ölçüm Modelleri

Bu çalışmada hizmetkar liderlik, örgütsel erdemlilik ve proaktif iş davranışını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklerden oluşan ölçüm modelinin yapı geçerliliğini belirlemek hedefiyle doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ayrıca verilerin anket yöntemiyle toplanması esnasında aynı katılımcının farklı ölçekleri değerlendirmesi sonucu ortaya çıkabilecek sistematik hata kaynakları olan ortak yöntem varyansının etkisi de incelenmiştir (Podsakoff vd., 2003; Lindell ve Whitney, 2001). Ortak yöntem varyansı; ölçümlerdeki potansiyel yanlılığı temsil eder ve bu yanlılığı kontrol altına almak amacıyla Harman'ın tek faktör testi kullanılmıştır. Bu test toplam varyansın ne kadarlık bir bölümünün tek bir faktör tarafından açıklandığını ortaya koyarak %50'nin üzerinde bir açıklama oranı gözlemlenmesi durumunda ölçümlerde yaygın yöntem yanlılığına işaret edeceğini öne sürmektedir (Podsakoff vd., 1990). Yapılan analizlerde ölçeklerin tek faktör varyansının %43 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, yöntem yanlılığı riskinin düşük olduğunu ve ölçüm araçlarının geçerlilik kriterlerini karşıladığını göstermektedir. En nihayetinde Tablo 2'de, tüm değişkenleri içeren dört faktörlü ölçüm modeli ile karşılaştırılan alternatif modellerin (Model 1, Model 2 ve Model 3) uyum iyiliği değerleri sunulmuştur.



Şekil 2: DFA ölçüm modeli

Tablo 2: Ölçüm Modeli ve Alternatif Modellere Ait Uyum İyiliği Değerleri

Modeller	CMIN(χ^2)	DF	χ^2/df	RMSEA	CFI	TLI	SRMR
Araştırma Modeli	791.97	557	1.42	0.02	0.98	0.98	0.03
Model 1	2597.80	559	4.65	0.08	0.86	0.85	0.09
Model 2	4091.88	559	7.32	0.11	0.81	0.79	0.11
Model 3	5927.39	560	10.59	0.14	0.63	0.61	0.14

$N=489$; χ^2/df =Ki-Kare Uyum Testi; RMSEA=Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü; CFI= Karşılaştırmalı Uyum İndeksi; TLI= Tucker-Lewis indeksi; SRMR=Standartlaştırılmış Ortalama Hataların Karekökü

Tablo 2 ve şekil 2’de doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, araştırma modeli ve alternatif modellerin uyum indeksleri gösterilmektedir. Her bir uyum ölçütü, modellerin veriyle ne kadar iyi örtüştüğünü değerlendirmek için kullanılmıştır. Tablo 2 incelendiğinde, araştırmanın üç faktörlü ölçüm modeli (hizmetkar liderlik, örgütsel erdemlilik ve proaktif iş davranışı), geliştirilen üç farklı alternatif modellere (Model 1, Model 2, Model 3) göre daha iyi uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen uyum iyiliği değerleri ($\chi^2/df = 1.42$ RMSEA=0.02; CFI=0.98; TLI= 0.98; SRMR=0.03) kabul edilen aralıklardadır (Mishra ve Datta, 2011; Gürbüz, 2019). Tablo sonuçlarına göre araştırma modeli diğer modellerle karşılaştırıldığında en iyi uyum indekslerini göstermektedir.

4.3. Korelasyon ve Güvenilirlik Analizleri

Tablo 3’de araştırma modelinin üç ana değişkenin (Hizmetkar liderlik, Örgütsel erdemlilik ve Proaktif iş davranışı) ortalama, standart sapma, güvenilirlik (Cronbach's Alpha) ve korelasyon analiz sonuçlarını içermektedir.

Tablo 3: Ölçeklere Ait Korelasyon ve Güvenilirlik Bulguları

	$\bar{x}$	S.S.	HL	ÖE	PİD	α
Hizmetkar Liderlik (HL)	3.06	0.69**	-			0.93
Örgütsel Erdemlilik (ÖE)	2.63	0.60**	0.51**	-		0.96
Proaktif İş Davranışı (PİD)	3.03	0.74**	0.58**	0.47**	-	0.97

$N=489$, ** = $p < 0.01$

Tablo 3'te sunulan korelasyon katsayıları, araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü değerlendirmede kullanılmıştır. Cohen'in (1988) belirttiği kriterlere göre; korelasyon katsayısının 0.30'un üzerinde olması orta düzeyde, 0.50 ve üzeri ise yüksek düzeyde bir ilişkiyi ifade etmektedir. Çalışma kapsamında; hizmetkar liderlik ile örgütsel erdemlilik arasındaki ilişkinin ($r = 0.51$, $p < 0.01$), hizmetkar liderlik ile proaktif iş davranışı arasındaki ilişkinin ($r = 0.58$, $p < 0.01$) ve örgütsel erdemlilik ile proaktif iş davranışı arasındaki ilişkinin ($r = 0.47$, $p < 0.01$) pozitif ve anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular; hizmetkar liderlik algısında artış gözlemlendiğinde proaktif iş davranışı ile örgütsel erdemlilik algısının artacağını göstermektedir. Ayrıca Cronbach's Alpha katsayılarının 0.70'in üzerinde tespit edilmesi kullanılan ölçeklerin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu ve dolayısıyla güvenilir veriler sağladığını teyit etmektedir. Genel olarak Tablo 3'te sunulan bulgular hizmetkar liderlik, örgütsel erdemlilik ve proaktif iş davranışı arasında güçlü ve anlamlı ilişkilerin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

4.4. Hipotez Testleri

Araştırmada ölçekler arası korelasyon ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına dayanarak H1, H2, H3 ve H4 hipotezlerinin test aşamasına geçilmiştir. Hizmetkar liderliğin, proaktif iş davranışı üzerindeki etkisinde örgütsel erdemliliğin aracılık rolünü belirlemek amacıyla Bootstrap yöntemiyle yürütülen regresyon analizi uygulanmıştır. Bu yöntem Baron ve Kenny (1986) yaklaşımı ve Sobel testi (Preacher vd., 2007) gibi geleneksel tekniklere kıyasla daha güvenilir ve sağlam sonuçlar üretmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Tüm analizler Process Macro analitik yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

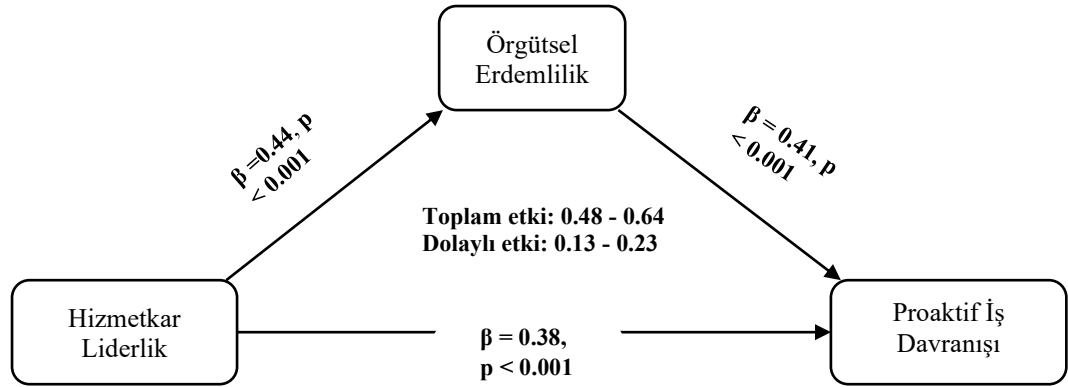
Tablo 4: Aracılık Etkisine İlişkin Regresyon Sonuçları

Örgütsel Erdemlilik						
Değişkenler	β	SE	T	P	EDGA	EYGA
Hizmetkar Liderlik	0.44	0.03	13.51	0.000	0.38	0.51
Proaktif İş Davranışı						
Değişkenler	β	SE	T	P	EDGA	EYGA
Örgütsel Erdemlilik	0.41	0.05	8.08	0.000	0.31	0.51
Hizmetkar Liderlik (Direkt Etki)	0.38	0.04	8.66	0.000	0.29	0.46
Hizmetkar Liderlik (Toplam Etki)	0.56	0.04	14.01	0.000	0.48	0.64
Dolaylı Etki	β	SE			EDGA	EYGA
	0.18	0.02			0.13	0.23

Note. $N=489$; EDGA = En Düşük Güven Aralığı; EYGA = En Yüksek Güven Aralığı

Tablo 4'te hizmetkar liderlik, örgütsel erdemlilik ve proaktif iş davranışı arasındaki aracılık etkisine ilişkin regresyon analizine ait bulgular sunulmuştur. Analiz sonuçları, modellerin anlamlılığını ve etkilerin güçlülüğünü değerlendirmek için beta (β) katsayıları, standart hata (SE), t-değeri (T), p-değeri (P) ve güven aralıkları (EDGA: En Düşük Güven Aralığı; EYGA: En Yüksek Güven Aralığı) ile rapor edilmiştir (Hayes, 2018). Hizmetkar liderliğin proaktif iş davranışı üzerindeki doğrudan etkisi de anlamlıdır ($\beta = 0.38$, $SE = 0.04$, $t = 8.66$, $p < 0.001$). Bu bulgu, hizmetkar liderlik uygulamalarının doğrudan proaktif iş davranışını arttırdığını desteklemektedir. Elde edilen güven aralığı (0.29 - 0.46) bu

etkinin istatistiksel olarak güvenilir bir aralıkta yer aldığını göstermektedir. Elde edilen bu sonuçla H₁ hipotezi desteklenmiştir. Hizmetkar liderliğin örgütsel erdemlilik üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur ($\beta = 0.44$, $SE = 0.03$, $t = 13.51$, $p < 0.001$). Bu bulgu hizmetkar liderlik düzeyindeki artışın örgütsel erdemlilik algısını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Elde edilen güven aralığı (0.38 - 0.51) bu etkinin istatistiksel olarak güvenilir bir aralıkta yer aldığını teyit etmektedir. Bu sonuca göre H₂ hipotezi kabul görmüştür. Örgütsel erdemlilik ile proaktif iş davranışı arasındaki ilişki de anlamlıdır ($\beta = 0.41$, $SE = 0.05$, $t = 8.08$, $p < 0.001$). Bu sonuç, örgütsel erdemlilik düzeyindeki artışın çalışanların proaktif davranış göstermelerine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Güven aralığının (0.31 - 0.51) dar bir aralıkta olması, sonucun tutarlı olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen bu sonuca göre H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Hizmetkar liderliğin proaktif iş davranışı üzerindeki toplam etkisi incelendiğinde ($\beta = 0.56$, $SE = 0.04$, $t = 14.01$, $p < 0.001$), hizmetkar liderliğin proaktif iş davranışı üzerindeki toplam etkisinin doğrudan etkiden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, örgütsel erdemliliğin aracılık rolü oynadığının bir göstergesidir. Dolaylı etki de anlamlı bulunmuştur ($\beta = 0.18$, $SE = 0.02$, $EDGA = 0.13$, $EYGA = 0.23$). Bu sonuç, hizmetkar liderliğin proaktif iş davranışı üzerindeki etkisinin örgütsel erdemlilik aracılığıyla da gerçekleştiğini göstermektedir. Güven aralığının (0.13 - 0.23) sıfırı içermemesi dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu teyit etmektedir (Preacher ve Hayes, 2008). Elde edilen bu sonuç H₄ hipotezini de desteklemektedir (Tablo 4 ve Şekil 3).



Şekil 3: Araştırma Modeli Testi

Elde edilen bu bulgular; hizmetkar liderliğin çalışanların proaktif davranışlarını desteklemede hem doğrudan hem de örgütsel erdemlilik aracılığıyla dolaylı yollardan etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar, liderlik yaklaşımlarının örgüt içindeki erdemli davranışları ve dolayısıyla proaktif iş davranışını nasıl etkilediğine dair önemli katkılar sunmaktadır (Şekil 3).

5. TARTIŞMA

Bu çalışma hizmetkar liderlik alanında mevcut literatürü genişleterek, hizmetkâr liderliğin sağlık çalışanlarının proaktif iş davranışları üzerinde hem doğrudan hem de örgütsel erdemlilik aracılığıyla dolaylı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, hizmetkar liderlik ile ilgili önceki çalışmalarla kısmen örtüşmekle birlikte bazı noktalarda önemli farklılıklar da sergilemektedir. Örneğin; Xu ve arkadaşlarının (2021)'nin araştırmasında hizmetkâr liderliğin proaktif çalışanların başkalarına yardımcı olma eğilimini artırdığını ve iş yerinde daha fazla sorumluluk üstlenmelerine destek olduğunu tespit etmişlerdir. Song ve Lee (2020) de araştırmalarında proaktif kişiliğe sahip çalışanların psikolojik geri çekilme davranışlarını daha az sergilediklerini bulgulamışlardır. Ayrıca hizmetkâr liderliğin bu ilişkiyi güçlendirdiğini gözlemlemişlerdir. Yani çalışanların hizmetkâr liderlik düzeyi yüksek olduğunda proaktif kişiliğe sahip bireylerin iş yerinde geri çekilme davranışları sergileme olasılıklarının daha da azaldığını tespit etmişlerdir. Mostafa ve El-

Motalib'de (2018) Mısır kamu sağlık sektöründe hizmetkar liderlik ile proaktif davranışlar arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında; hizmetkâr liderliğin lider-üye etkileşimiyle pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu ve bu etkileşimin çalışanların proaktif davranışlarını artırdığı gözlemlenmiştir. Özetle bu çalışmada; hizmetkâr liderlik anlayışıyla yönetilen sağlık çalışanlarının yöneticileriyle daha güçlü bir ilişki kurduklarında iş yerinde proaktif davranışlar sergilemeye daha yatkın hale gelebildikleri tespit edilmiştir. Bu bulgu hizmetkâr liderliğin sadece doğrudan çalışan davranışlarını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda lider-üye ilişkisini güçlendirerek dolaylı olarak da proaktifliği artırabileceğini göstermektedir. Luo ve Zheng (2018)'da araştırmamıza paralel olarak hizmetkar liderliğin çalışanların proaktif iş davranışlarını olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca yine aynı çalışmada hizmetkar liderliğin; çalışanlara aktif destek sağlayarak onların işlerinde karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olduğunu ve bu destek sayesinde, çalışanların proaktif davranış sergileme konusundaki risk algılarının azaltılabileceğini belirtilmiştir. Bauer ve arkadaşları (2019) araştırmalarında hizmetkâr liderliğin çalışanların işe uyum süreçlerini genellikle olumlu yönde etkilediğini ve hatta liderlik desteğinin düşük olduğu durumlarda çalışanların kendi proaktif davranışlarıyla bu eksikliği telafi edebildiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca aynı çalışmada hizmetkâr liderliğin işe yeni başlayan çalışanların sosyal uyum süreçlerinde de önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir.

Hizmetkar liderliğin örgütsel erdemlilik üzerine etkileri değerlendirildiğinde alan yazınında araştırma bulgularımıza paralel sonuçların yer aldığı da gözlemlenmektedir. Örneğin; Nawaz ve diğerlerinin (2020) üniversite çalışanları üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında hizmetkâr liderliğin, örgütsel erdemliliği geliştirmede önemli bir rol oynadığını ve örgütsel erdemliliğin ise hem karar alma süreçlerini hem de örgütsel etkinliği olumlu yönde etkilediğini bulgulamışlardır. Searle ve Barbuto'da (2011) hizmetkâr liderliğin bireyler, gruplar/takımlar ve organizasyonlar düzeyinde mikro ve makro düzeyde pozitif davranışları teşvik ettiğini ve örgütsel erdemliliği hem mikro hem de makro düzeyde pozitif davranışlar kategorisinde etkilediğini belirtmektedirler. Koç ve Özyılmaz (2020)'da hizmetkâr liderliğin çalışmanın diğer değişkenleri olan görev performansı, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel bağlılık ilişkisinde proaktif kişiliğin düzenleyici etkisini inceledikleri araştırmalarında proaktif kişiliğin her üç ilişkide de düzenleyici rolünün olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca aynı çalışmada proaktif kişilerin hizmetkâr liderlerin sunduğu desteği etkin bir şekilde kullanarak kendilerini geliştirecekleri ve bu sayede örgüt içindeki konumlarını güçlendirip işletmeye bağlılık oluşturmaları da belirtilmiştir. Abbas (2022) da çalışmasında örgütsel erdemliliğin proaktif iş davranışlarını olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. De Clercq ve Pereira (2020) de benzer şekilde örgütsel liderlik ve çalışanlar arasındaki hoşgörü ve affetme davranışlarının çalışanların proaktif davranışlarını güçlendirmeye yardımcı olduğunu belirtmektedirler. Dahası liderlerin affetme ve hoşgörü gibi olumlu tutumlar sergilemesi çalışanların daha özgür bir şekilde işlerine yaklaşmalarına ve çözüm odaklı, yenilikçi davranışlar sergilemelerine olanak tanıyabileceğini ifade etmektedirler. Son olarak; Sun ve Yoon'un (2020) araştırmasında da örgütsel erdem, çalışanların iş katılımını artırdığını ve bu katılımın da örgütsel vatandaşlık davranışlarına yol açtığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışanlar ne kadar çok proaktif kişilik özelliklerine ve olumlu örgütsel destek algılarına sahipse örgütsel erdemliliğin iş katılımı üzerindeki etkisinin de o düzeyde arttığını tespit etmişlerdir.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın bulguları, hizmetkar liderlik uygulamalarının sağlık sektöründe çalışanların proaktif iş davranışlarını hem doğrudan hem de örgütsel erdemlilik aracılığıyla dolaylı olarak olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle hizmetkar liderliğin örgüt içinde dürüstlük, güven ve saygı temeline dayalı erdemli bir iklim yaratması, çalışanların yenilikçi ve sorumluluk almaya istekli bireyler

haline gelmelerine katkı sağlamaktadır. Proaktif iş davranışının artması ise hem çalışan memnuniyetini hem de hasta bakım kalitesini destekleyen kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda araştırma sonuçları; liderlerin sağlık kurumlarında erdemli davranışları teşvik eden bir yönetim yaklaşımı benimsemelerinin örgüt içi etkileşimi güçlendirerek çalışanların daha yenilikçi olmalarını sağlayabileceğini ve inisiyatif almalarını kolaylaştırabileceğini ve bu sayede çalışan performansının da iyileştirilebileceğine işaret etmektedir.

6.1. Sağlık Çalışanları ve Uygulayıcılar İçin Öneriler

Sağlık kurumlarında hizmetkar liderlik anlayışını benimsemek, çalışanların örgüt içinde daha yüksek proaktif davranış ve sorumluluk bilinci sergilemelerini destekleyebileceğinden yöneticilere bu yaklaşıma ilişkin eğitim programlarını yaygınlaştırmaları önerilebilir. Ayrıca örgüt içindeki etik ve insani değerlerin vurgulanması ile çalışanların erdemli bir iklim içinde kendilerini daha güvende ve motive hissetmeleri sağlanabilir. Çalışanların dışlanma, tükenmişlik veya etik dışı davranışlara yönelme riskini azaltmak için düzenli geribildirim toplantıları, örgütsel iletişim platformları ve psikolojik destek mekanizmaları oluşturmak etkili olabilir. Son olarak yenilikçilik ve sürekli gelişim kültürü oluşturmak adına çalışanların başarılarını görünür kılan ödüllendirme sistemleri ve kariyer gelişimi olanaklarına öncelik vermek sağlık kurumlarında genel performansın ve hasta bakım kalitesinin yükselmesine de katkı sağlayabilir.

6.2. Araştırmanın Çerçevesi ve Öneriler

Bu araştırma veri toplama sürecinde kullanılan anket yöntemi nedeniyle ortak yöntem varyans riskini tümüyle ortadan kaldıramamıştır ve kesitsel tasarımı nedeniyle neden-sonuç ilişkilerini tam olarak açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bulguların genellenebilirliği, örneklemin yalnızca belirli kurum veya bölgeleri yansıtması sebebiyle sınırlı olabilmektedir. Gelecek çalışmalarda; boylamsal araştırma tasarımlarının tercih edilerek uzun vadede hizmetkar liderlik ve örgütsel erdemlilik değişkenlerinin proaktif iş davranışı üzerindeki etkilerinin incelenmesi daha faydalı olabilir. Ayrıca örnekleme farklı demografik özelliklere veya sektörlere genişleterek elde edilen sonuçların farklı örgüt bağlamlarında geçerliliğinin test edilmesi de önerilebilir. Son olarak nicel verilerin yanı sıra nitel yöntemlerin de kullanıldığı karma yöntem araştırmaları, liderlik süreçlerinin derinlemesine anlaşılmasına ve örgütsel erdemlilik boyutlarının farklı çalışma ortamlarındaki işleyişinin daha kapsamlı incelenmesine olanak tanıyabilir.

Gelecek çalışmalarda hizmetkar liderlik ve örgütsel erdemlilik ilişkisini daha geniş bir çerçevede inceleyebilmek için örgüt iklimi, psikolojik sermaye, örgütsel adalet ve iş-aile çatışması gibi değişkenlerin araştırma kapsamına alınması önerilebilir. Örneğin; örgüt ikliminin destekleyici veya baskıcı niteliklerinin hizmetkar liderlik uygulamalarının etkilerini güçlendirebileceği ya da zayıflatılabileceği değerlendirilebilir. Aynı şekilde çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri (öz yeterlik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık) de örgütsel erdemlilik ile proaktif iş davranışı arasındaki etkileşimi modere (düzenleyici) edebilecek önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bunların yanında örgütsel adaletin algılanması, çalışanların kuruma duydukları güveni ve erdemli davranış eğilimlerini şekillendireceğinden liderlik ve erdemlilik süreçleriyle ilişkisinin incelenmesi de önerilebilir.

Açıklamalar

Teşekkür beyanı

Yoğun çalışma koşullarına rağmen araştırmaya gönüllü olarak katılım gösteren tüm sağlık çalışanlarına katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Finansman bilgileri

Bu araştırma herhangi bir kuruluştan finansman desteği sağlanarak gerçekleştirilmemiştir.

Çıkar çatışması beyanı

Araştırmacılar bir kurum veya kişiler arasında çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Katkı oranı beyanı

Bu makale üç yazarlıdır. Makalenin bütün safhaları yazarlar tarafından eşit oranda tasarlanarak kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbas, A. (2022). The Role of Organizational Virtuousness in Reinforcement Proactive Work Behavior. *Management of Organizations: Systematic Research*, 87, 1 -20. <https://doi.org/10.2478/mosr-2022-0001>.
- Akbolat, M., Durmuş, A., ve Ünal, Ö. (2017). Örgütsel Erdemliliğin Personel Güçlendirmeye Etkisi ve Otantik Liderliğin Aracı Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(2), 71-88.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bauer, T., Perrot, S., Liden, R., ve Erdogan, B. (2019). Understanding The Consequences of Newcomer Proactive Behaviors: The Moderating Contextual Role of Servant Leadership. *Journal of Vocational Behavior*. <https://doi.org/10.1016/J.JVB.2019.05.001>.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Boonyarit, I. (2023). Linking Self-Leadership to Proactive Work Behavior: A Network Analysis. *Cogent Business ve Management*, 10(1), 2163563.
- Broch, F., Escrig, E., Gómez, R., ve Alcamí, R. (2020). Promoting Firm Innovativeness Through Servant Leadership and Corporate Social Responsibility to Employees. *Leadership ve Organization Development Journal*, 41, 615-633. <https://doi.org/10.1108/lodj-03-2019-0127>.
- Cameron, K. S., Bright, D., ve Caza, A. (2004). Exploring the relationships between organizational virtuousness and performance. *American Behavioral Scientist*, 47(6), 766-790.
- Chun, R. (2005). Ethical Character and Virtue of Organizations: An Empirical Assessment and Strategic Implications. *Journal of Business Ethics*, 57, 269-284.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). New York: Routledge Academic.
- Cottingham, M., Erickson, R., Diefendorff, J., ve Bromley, G. (2013). The Effect of Manager Exclusion on Nurse Turnover Intention and Care Quality. *Western Journal of Nursing Research*, 35, 970 - 985. <https://doi.org/10.1177/0193945913483880>.
- Cropanzano, R., ve Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: An İnterdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900.
- Dawson, D. (2018). Organisational Virtue, Moral Attentiveness, and The Perceived Role of Ethics and Social Responsibility in Business: The Case of UK HR Practitioners. *Journal of Business Ethics*, 148, 765-781.

- Ağaoğlu, F. O., Tarsuslu, S. & Baş, M. (2023). Hizmetkar Liderliğin Proaktif İş Davranışı Üzerine Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Aracı Rolü. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 213-230.
- De Clercq, D., ve Pereira, R. (2021). Sleepy But Creative? How Affective Commitment, Knowledge Sharing and Organizational Forgiveness Mitigate The Dysfunctional Effect of Insomnia on Creative Behaviors. *Personnel Review*, 50(1), 108-128.
- Erkmen, T., ve Esen, E. (2012). Adaptation of The Organizational Virtuousness Scale: Validity and Reliability Studies. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 107-107.
- Eva, N., Robin, M., Sendjaya, S., Van Dierendonck, D., ve Liden, R. C. (2019). Servant Leadership: A Systematic Review and Call For Future Research. *The Leadership Quarterly*, 30(1), 111-132.
- Galletta, M., Vandenberghe, C., Portoghese, I., Allegrini, E., Saiani, L., ve Battistelli, A. (2019). A Cross-Lagged Analysis of The Relationships Among Workgroup Commitment, Motivation and Proactive Work Behaviour in Nurses. *Journal of Nursing Management*, 27(6), 1148-1158.
- Greenleaf, R. K. (1977). *Servant Leadership: A Journey Into The Nature of Legitimate Power and Greatness*. New York: Paulist Press.
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hayes, A. F. (2013). Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis. *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*, 1(6), 12-20.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
- Hendricks, M., Burger, M., Rijssenbilt, A., Pleeging, E., ve Commandeur, H. (2020). Virtuous Leadership: A Source of Employee Well-Being And Trust. *Management Research Review*, 43(8), 951-970.
- Hitlan, R., Clifton, R., ve DeSoto, C. (2006). Perceived Exclusion in The Workplace: The Moderating Effects of Gender on Work-Related Attitudes and Psychological Health. *North American Journal of Psychology*, 8, 217.
- Huning, T. M., Hurt, K. J., ve Frieder, R. E. (2020, May). *The Effect of Servant Leadership, Perceived Organizational Support, Job Satisfaction and Job Embeddedness on Turnover Intentions: An Empirical Investigation*. In Evidence-Based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship (Vol. 8, No. 2, pp. 177-194). Emerald Publishing Limited.
- Iqbal, A., Latif, K., ve Ahmad, M. (2020). Servant Leadership and Employee Innovative Behaviour: Exploring Psychological Pathways. *Leadership ve Organization Development Journal*. <https://doi.org/10.1108/lodj-11-2019-0474>.
- Jin, S., Li, Y., ve Xiao, S. (2022). What Drives Employees' Innovative Behaviors in Emerging-Market Multinationals? An Integrated Approach. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.803681>.
- Kılıç, K. C., ve Aydın, Y. (2016). Hizmetkâr Liderlik Ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 106-113.
- Koç, S., ve Özyılmaz, A. (2020). Hizmetkâr Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Görev Performansı ve Örgütsel Bağlılık ile Olan İlişkinde Proaktif Kişiliğin Düzenleyici (Moderatör) Etkisi. *D. Balkan. Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırmalar*, 9-24.

- Ağaoğlu, F. O., Tarsuslu, S. & Baş, M. (2023). Hizmetkar Liderliğin Proaktif İş Davranışı Üzerine Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Aracı Rolü. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 213-230.
- Kouchaki, M., ve Wareham, J. (2015). Excluded and Behaving Unethically: Social Exclusion, Physiological Responses, and Unethical Behavior. *The Journal of Applied Psychology*, 100 2, 547-56 . <https://doi.org/10.1037/a0038034>.
- Lai, A., ve Frimpong, J. (2024). What Makes Proactive Behaviors at Work Effective? Perspectives of Health Care Executives. *Health Care Management Review*. <https://doi.org/10.5465/amproc.2024.19059abstract>.
- Lee, A., Lyubovnikova, J., Tian, A. W., ve Knight, C. (2020). Servant Leadership: A Meta-Analytic Examination of Incremental Contribution, Moderation, and Mediation. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 93(1), 1-44.
- Liden, R. C., Wayne, S. J., Liao, C., ve Meuser, J. D. (2014). Servant Leadership and Serving Culture: Influence On Individual and Unit Performance. *Academy of Management Journal*, 57(5), 1434-1452.
- Liden, R.C., Wayne, S.J., Zhao, H., ve Henderson, D., (2008). Servant Leadership: Development of A Multidimensional Measure and Multi-Level Assessment. *Leadership Quarterly*, 19(2), 161-177.
- Lindell, M. K., ve Whitney, D. J. (2001). Accounting for Common Method Variance in Cross-Sectional Research Designs. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 114.
- Luo, J., ve Zheng, J. (2018). The Impact of Servant Leadership on Proactive Behaviors: A Study Based on Cognitive Evaluation Theory. *Psychology*, 09, 1228-1244. <https://doi.org/10.4236/PSYCH.2018.95075>.
- Miselytė, M., Bagdžiūnienė, D., ve Jakutė, V. (2019). Job Requirements, Resources and Proactive Behavior At Work: The Role of Work Engagement and Stress. *Psichologija*, 59, 8-22.
- Mishra P. ve Datta, B. (2011). Perpetual Asset Management of Customer-Based Brand Equity-The Pam Evaluator. *Current Research Journal of Social Science*, 3(1), 34-43.
- Mostafa, A., ve El-Motalib, E. (2018). Servant Leadership, Leader–Member Exchange and Proactive Behavior in the Public Health Sector. *Public Personnel Management*, 48, 309- 324. <https://doi.org/10.1177/0091026018816340>.
- Nawaz, A., Abdurachman, E., Gautama, I., ve Furinto, A. (2020). An Empirical Study of The Impact Of Leadership, Virtuousness And Decision-Making Process On Effectiveness of Indonesian Private Universities. *The Management Journal of Binaniaga*. <https://doi.org/10.33062/mjb.v5i01.378>.
- Neville, K., Conway, K., Maglione, J., Connolly, K. A., Foley, M., ve Re, S. (2021). Understanding Servant Leadership in Nursing: A Concept Analysis. *International Journal for Human Caring*.
- Newman, A., Neesham, C., Manville, G., ve Tse, H. (2018). Examining The Influence of Servant and Entrepreneurial Leadership On The Work Outcomes of Employees in Social Enterprises. *The International Journal of Human Resource Management*, 29, 2905 - 2926. <https://doi.org/10.1080/09585192.2017.1359792>.
- Newman, A., Schwarz, G., Cooper, B., ve Sendjaya, S. (2017). How Servant Leadership Influences Organizational Citizenship Behavior: The Roles Of LMX, Empowerment, and Proactive Personality. *Journal of Business Ethics*, 145(1), 49–62.
- Opoku, M., Choi, S., ve Kang, S. (2019). Servant Leadership and Innovative Behaviour: An Empirical Analysis of Ghana's Manufacturing Sector. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su11226273>.

- Ağaoğlu, F. O., Tarsuslu, S. & Baş, M. (2023). Hizmetkar Liderliğin Proaktif İş Davranışı Üzerine Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Aracı Rolü. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 213-230.
- Parker, K. S. ve Collins, G. C. (2010), Taking Stock: Integrating and Differentiating Multiple Proactive Behaviors, *Journal of Management*, 36(3): 633–662.
- Parker, S. K., Bindl, U. K., ve Strauss, K. (2010). Making Things Happen: A Model of Proactive Motivation. *Journal of Management*, 36(4), 827-856.
- Platania, S., Morando, M., Magnano, P., ve Santisi, G. (2023). Assessing The Impact of Courage and Proactive Personality on Italian And Spanish Psychology Students In Career Transitions: A Multigroup Analysis. *Australian Journal of Career Development*, 32(2), 107-121.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., ve Podsakoff, N. P. (2003). Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of The Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., ve Fetter, R. (1990). Transformational Leader Behaviors and Their Effects On Followers' Trust in Leader, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Preacher, K. J., ve Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and Resampling Strategies for Assessing and Comparing İndirect Effects in Multiple Mediator Models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891.
- Preacher, K. J., Rucker, D. D., ve Hayes, A. F. (2007). Addressing Moderated Mediation Hypotheses: Theory, Methods, and Prescriptions. *Multivariate Behavioral Research*, 42(1), 185-227.
- Rego, A., Ribeiro, N., ve Cunha, M. P. (2010). Perceptions of Organizational Virtuousness and Happiness As Predictors of Organizational Citizenship Behaviors. *Journal of Business Ethics*, 93(2), 215–235.
- Schwartz, R. W., ve Tumblin, T. F. (2002). The Power of Servant Leadership to Transform Health Care Organizations For The 21st-Century Economy. *Archives of Surgery*, 137(12), 1419-1427.
- Searle, T., ve Barbuto, J. (2011). Servant Leadership, Hope, and Organizational Virtuousness: A Framework Exploring Positive Micro and Macro Behaviors and Performance Impact. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 18, 107 - 117.
- Segarra-Ciprés, M., Escrig-Tena, A., ve García-Juan, B. (2019). Employees' Proactive Behavior and Innovation Performance. *European Journal of Innovation Management*. <https://doi.org/10.1108/ejim-02-2019-0041>.
- Song, C., ve Lee, C. (2020). The Effect of Service Workers' Proactive Personality on Their Psychological Withdrawal Behaviors: A Moderating Effect of Servant Leadership. *Leadership ve Organization Development Journal*. <https://doi.org/10.1108/lodj-04-2019-0149>.
- Sun, H., ve Yoon, H. (2020). Linking Organizational Virtuousness, Engagement, and Organizational Citizenship Behavior: The Moderating Role of Individual and Organizational Factors. *Journal of Hospitality ve Tourism Research*, 46, 879 - 904. <https://doi.org/10.1177/1096348020963701>.
- Terosky, A. L., ve Reitano, M. C. (2016). Putting Followers First: The Role of Servant Leadership in Cases of Urban, Public School Principals. *Journal of School Leadership*, 26(2), 192-222.
- Uri, C. (2017), Measuring Proactive Work Behavior Construct and Its Components: Validating Turkish Version of the Scales, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1): 102-114.

- Ağaoğlu, F. O., Tarsuslu, S. & Baş, M. (2023). Hizmetkar Liderliğin Proaktif İş Davranışı Üzerine Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Aracı Rolü. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 213-230.
- Van Dierendonck, D. (2011). Servant Leadership: A Review and Synthesis. *Journal of management*, 37(4), 1228-1261.
- Vriens, D., Achterbergh, J., ve Gulpers, L. (2018). *Virtuous Structures*. *Journal of Business Ethics*, 150, 671-690.
- Xu, A., Loi, R., ve Chow, C. (2021). Why and When Proactive Employees Take Charge at Work: The Role of Servant Leadership and Prosocial Motivation. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 31, 117 - 127. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2021.1934449>.
- Yulianeu, A., ve Yusuf, M. (2024). Servant Leadership And Employee Creativity: The Mediating Role Of Harmonious Passion And Psychological Safety. *Tourism and Hospitality Management*. <https://doi.org/10.20867/thm.30.4.9>.
- Zaim, H., Erzurum, E., Zaim, S., Uluyol, B., ve Seçgin, G. (2024). The Influence of Islamic Leadership On Work Performance in Service Industry: An Empirical Analysis. *International Journal of Ethics and Systems*, 40(1), 127-152.

Extended Abstract

The Mediating Role of Organisational Virtue in the Effect of Servant Leadership on Proactive Work Behaviour

In the provision of health services that focus on human life; organisations need to respond quickly to changes by developing innovation. Considering that taking initiative can bring fast and practical results; it can be claimed that proactive behaviours will be useful in the development of actions that can be developed for the benefit of the patient. Proactive business behaviour is a complex phenomenon in which individuals take their own initiatives and predictive actions in various forms such as taking responsibility, having a say, individual innovation and problem prevention (Boonyarit, 2023). In parallel with this information, proactive work behaviour, which is considered as the dependent variable in the research model, is explained as the efforts initiated by individuals to create future-oriented change in their workplaces (Parker et al., 2010). Proactive employees make significant contributions to modern organisations operating in a highly competitive and dynamic business context (Miselytė et al., 2019). Specific to the research sample, proactive work behaviour is important for nurses to take initiative and create conditions to improve healthcare services, such as preventing long waiting times in emergency departments (Galletta et al., 2019).

Finally, organisational virtuousness, whose mediating role is examined as the third variable of the research, is tried to be expressed with the concepts of social development, honesty, goodness, tolerance and morality (Akbolat et al., 2017). While explaining virtuousness; it is stated that it is a concept associated with the desire of individuals and organisations to do the best (Cameron et al., 2004). What distinguishes organisational virtues from individual virtues is that they are collective in nature (Dawson, 2018). The concept of virtuous structures suggests that organisations should design their systems and processes to encourage ethical behaviour and decision-making (Vriens et al., 2016). Based on this information, the analysis of organisational virtue can cover various dimensions, including individual virtuousness, collective moral responsibility and its effects on organisational practices.

This study was designed as quantitative research aiming to explain the effect of servant leadership on employees' proactive work behaviours through organisational virtuousness. In the research model; servant leadership is determined as an independent variable; proactive work behaviour is determined as a dependent variable and organisational virtuousness is designed as a mediating variable. Finally, the research was carried out in a descriptive-relationship-seeking type.

The aim of the study was determined as examining the mediating role of organisational virtuousness in the relationship between servant leadership perceptions and proactive work behaviour of healthcare professionals.

Within the framework of this research, the health personnel working in a university hospital operating in the Marmara Region was determined as the population. According to the information obtained from the personnel affair's unit of the hospital, it was determined that a total of 857 health personnel were working in the hospital. G*Power (version 3.1.9.7) software was used to determine the sample size of the study. In the regression analysis, it was determined that at least 436 employees were required as a result of the calculations made by considering an effect size of 0.05, a significance level of 0.05 (α), a statistical power of 0.99 ($1-\beta$) and three predictor variables. Simple random sampling method was adopted in the data collection process. In the first stage, 350 printed questionnaire forms were distributed to the staff working in the hospital, and in addition, the online version of the questionnaire and the digital information form were shared via the e-mail system of the institution and social media platforms (WhatsApp and LinkedIn). In addition, using the snowball sampling method, the participants were asked to share the survey link with their colleagues working in the same hospital and in this way, it was aimed to increase participation. At the end of this process, a total of 501 questionnaire forms, 292 face-to-face and 209 online, were returned.

The findings of this study show that servant leadership practices positively affect the proactive work behaviours of employees in the health sector both directly and indirectly through organisational virtuousness. In particular, servant leadership creates a virtuous climate based on honesty, trust and respect within the organisation, which contributes to employees becoming innovative and willing to take responsibility. Increasing proactive work behaviour stands out as a critical factor that supports both employee satisfaction and patient care quality. In this context, the results of the study indicate that leaders' adoption of a management approach that encourages virtuous behaviours in healthcare organisations can strengthen intra-organisational interaction, enable employees to be more innovative and facilitate them to take initiative, and thus improve employee performance.



SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA VE KIRSALDA YAŞANABİLİRLİĞİN ARTIRILMASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

Kıvılcım Özge YILMAZ¹

Öz

Politik eko-ekonomik bir süreç olarak sürdürülebilir kırsal kalkınmanın yönetilebilmesi için yerel koşulların ve yereldeki aktörlerin durumunu tanımak önemlidir. Yerelin en öncü aktörü olarak belediyelerin stratejileri ile görev ve sorumlulukları kırsal kalkınmanın bir aracı olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan, ülkelerin mevzuatları kapsamında yeterli düzenlemenin mevcut olmaması uygulama kabiliyeti açısından boşlukları da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye ölçeğinde kırsal mahalle (KM) ve kırsal yerleşik alan (KYA) uygulamalarının; kırsal kalkınmaya ve sürdürülebilirliğine olan katkısı değerlendirilmiş, kırsal kalkınmanın kentler için önemli bir potansiyele sahip olduğu bağlamında kır kent sürekliliği için önemli bir yapısal değişiklik olduğuna işaret edilmiştir. Bununla beraber kırsal kalkınmanın yönetiminde karşılaşılan zorlukların aşılması noktasında yine yapısal bir değişiklik olarak varlık temelli sürdürülebilir kırsal kalkınmanın kırsalda sürdürülebilirliğin ve yaşanabilirliğin artırılmasını güçlendireceği de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal, sürdürülebilirlik, belediye, varlık temelli kalkınma
JEL Sınıflandırması: H70, O10, O20, P27

SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT AND APPLICATIONS FOR INCREASING LIVABILITY IN RURAL AREAS

Abstract

To manage sustainable rural development as a political, eco-economic process, it is crucial to understand local conditions and the status of local actors. As the leading local actors, the strategies, duties, and responsibilities of municipalities can be considered tools for rural development. On the other hand, the lack of adequate regulations within national legislation also creates gaps in implementation capabilities. In this context, the study evaluates the contribution of rural neighborhood (RM) and rural settlement area (RUA) practices to rural development and sustainability across Turkey. It highlights that rural development holds significant potential for cities and represents a significant structural change for rural-urban sustainability. Furthermore, it emphasizes that asset-based sustainable rural development, as a structural change, will strengthen sustainability and livability in rural areas, while also overcoming the challenges faced in rural development management.

Keywords: Rural, sustainability, municipality, asset-based development
JEL Classification: H70, O10, O20, P27

¹ Dr. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, kivilcimozegekara@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0883-1565>

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok sistem; küreselleşme ve kentleşmenin neden olduğu talep artışı ile ilişkili tartışmalara konu olmakta, bunların sonucunda kamusal müdahalenin gerekliliği (Gaillard -Waipapa vd., 2022) kabul edilmekte, farklı boyutlarda dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşümlerin başlıcaları; kentleşme, ormansızlaşma, iklim değişikliği bağlantılı olup arazi örtüsünün değişimi, su rezervlerinin tükenmesi, kuraklık gibi sonuçlara yol açmaktadır. Kentleşme, tüm dünyada arazi kullanımı esas alındığında mekânsal dağılımda, miktarında ve türünde değişimlere neden olarak sürdürülebilir kırsal ve kentsel kalkınma için zorluk oluşturan unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Kentsel alanlar; ekonomik fırsat sunan noktalar olmasının yanı sıra arazi bozunumuna da neden olmakta (Domingo vd.; 2021) tarım ve gıda sektörü başta olmak üzere kırsalı yakından ilgilendiren alanların aleyhine olacak sonuçları genişletmektedir (Osumanu ve Ayamdoo, 2022).

Bu ve benzeri değişimlerin temelinde toprak ve su kaynaklarının işlenme şekli gelmektedir. Bu nedenle, su kıtlığı riski, döngüsel kuraklık, sel gibi riskler ancak doğal sermayenin korunmasına yönelik yeterli politikalar, teşvikler ve yatırımlar yoluyla yönetilebilmektedir. Uzun vadeli ekonomik maliyetler göz önünde bulundurulduğunda özellikle kuraklığın enerji ve sağlık sektörleri ile makro ekonomi üzerinde domino etkileri görülmektedir (UNCCD, 2024).

Bu kapsamda, istikrarlı para ve maliye politikalarına ihtiyaç zorunludur. Nitekim bu politikalara öncelik verildiğinde daha fazla yatırım teşvik edilerek büyüme beklentileri iyileştirilebilecektir. Bununla beraber, iyi ayarlanmış teknik düzenlemeler, yeni kurumsal yapılar da süreci destekleyicidir. Özellikle doğal kaynaklarda güçlü yönetim makroekonomik anlamda istikrarı güçlendirici rol oynayacaktır. Bu çerçevede, 21.yy da yaşanan dönüşümler hukuki, ekonomik, mali boyutuyla sosyo-ekonomik karar alma süreçlerine olan gereksinimi artırmakta ve bu süreç kırsalda başlamaktadır.

Bir mekânsal üretim pratiği olarak kırsal alanlar, ortaya çıkacak çelişkileri azaltmada demokratik özyönetim (Kardeş, 2019) bağlamı ile sorun olan noktalarda merkezi ve yerel aktörlerin kendine özgü söylemlerini iş birliği içinde değerlendirmeyi sağlayan sistemlere ve yapılara ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Harvey'in de işaret ettiği gibi ulusal ve/veya yereldeki ekonomik faaliyetlerin zamansal ve mekânsal olarak koordine edilerek rekabet gücünde artışı destekleyecektir (Harvey, 1997). Bu bağlamda, yerel karakter üzerindeki yeni politikaların etkilerinin net bir şekilde gözlemlenmesi ve bu gibi değişimlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için yalnızca politikalara değil aynı zamanda bunların altında yatan çerçeve veya söylemlere de bakılarak (Alcindor vd., 2025) sistemselsel bir yaklaşımın benimsenmesi önemli olacaktır. Sistemselsel bir yaklaşım olarak doğa temelli çözümler (DTÇ); kır ve kent ayrımı olmaksızın tüm yerleşim alanlarında olmalıdır. Nitekim bu çözümler, kentsel ve kırsalın mekânsal planlamasında yapısal dönüşümleri getirmektedir ki bu dönüşümler sürdürülebilirliği ve yaşanabilirliği destekleyicidir. Bu kapsamda, özellikle kırsalda sürdürülebilirliği güçlendirecek ve engelleyebilecek faktörlerin ortaya konulması, mevzuat altyapısındaki iyileşmeler ile yeni düzenlemelerin bu süreci güçlendireceği üzerine odaklanması kentlerdeki artan kritik sorunların çözümüne de katkı sunacaktır. Dolayısıyla 21.yy'da kırsalın ekonomiye olan katkısı göz önünde bulundurulduğunda, politika oluşturma ve bu politikalara ilişkin uygulamaların kırsal alanların sürdürülebilirliği ve yaşanabilirliği nasıl etkileyeceğinin anlaşılması önemlidir. Kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma için kaynak, inovasyon, girişimcilik temelinde yatırım eksikliği başlıca engeller olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan, tüm bunlar kalkınma ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir ki kırsalın sunduğu girişimcilik fırsatı; kırsalın sunduğu çalışma alanı kolaylığı, düşük maliyetler, sübvansiyon destekleri ile güçlenmektedir. Bununla beraber kırsal alanlara destek yalnız yatırımlar yoluyla değil uzun vadede kır-kent etkileşimini artırmaya yönelik olarak geniş kapsamlı değerlendirilmelidir.

Tüm bunlar birbirine bağlı maliyetlerle sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı sağlayacaktır. Sürdürülebilirlik, özellikle çevre konularında alınacak kararlara ve politikalara giderek ivme kazandırmaktadır. Diğer yandan, insan sağlığı ve refahı için gerekli olan ekolojik sistemleri korurken karar seçeneklerini geliştirmek ve değerlendirmek için temel bir ilke olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ayrımın ortaya konulması da önemlidir. Sürdürülebilirlik, nihai bir hedef olup, esasında gelecek perspektifi üzerine kuruludur. Sürdürülebilir kalkınma ise, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için gereken mekanizmalar ve eylemlere işaret etmektedir (WCED, 1987). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma için ekonomik büyüme, ekolojik bütünlük, sosyal eşitlik arasında dinamik bir denge gerekmektedir. Bununla beraber, çevresel kararlar ve müdahaleler, uygulandıkları toplumsal bağlamdan ayrı ele alındığında sürdürülebilir olmayacaktır. Yani işlevsel bakış açısından ziyade, yerin anlamlandırılması, aidiyet duygusu, estetik tercihler ve öznel kimlik gibi bir dizi değerler de sosyal adalet ve meşruiyeti açısından çevresel kararlar üzerinde belirleyici olmalıdır. Bu bakımdan sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik; çözümleri kolaylaştırabilecek çerçevelere ve araçlara ihtiyaç duymaktadır. Varlık temelli sürdürülebilirlik yaklaşımları, bu noktada çok sayıda paydaşı sürece dahil etmekte, öznel değerlere söz hakkı vermekte ve sosyal sürdürülebilirliği sürece dahil etmektedir (Panzarella vd., 2023). Bir nevi demokratik uygulama şekli olan varlık temelli sürdürülebilir kalkınma sürecinin; yoksulluğun azaltılması ve sosyal adaletin sağlanmasına olumlu etki yaratması beklenmektedir.

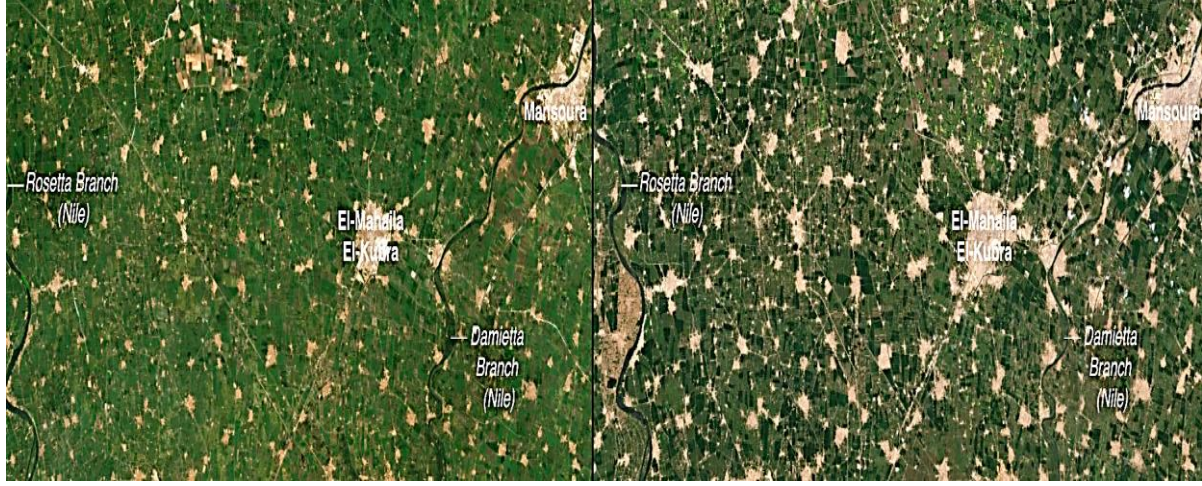
Bu amaçla çalışmada, Türkiye ölçeğinde 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında düzenlenen kırsal mahalle (KM) ve kırsal yerleşik alan (KYA) uygulamalarının sürdürülebilir kırsal kalkınmaya katkısı ve varlık temelli sürdürülebilir kırsal kalkınma ile ilişkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, nitel bir yaklaşım benimsenmiş olup, literatür taramasında Science direct başlıca tarama kaynağı olarak seçilerek sürdürülebilir kırsal kalkınma, sürdürülebilirlik, kır-kent ilişkileri, yerel yönetimler, belediye gibi anahtar kelimeler ile ilgili mevzuat düzenlemeleri ve ekonomi politik konuları ele alan makaleler, akademik kitaplar, raporlar incelenmiştir. İncelemeler; KM ve KYA uygulamalarının nitel bir içeriğe sahip olması nedeniyle nicel veri setlerine dayalı analizler kapsam dışında tutulmuştur. Bununla beraber çalışma Türkiye mevzuatı ile sınırlı olup, uluslararası karşılaştırmalara kavramsal düzeyde ve örnek uygulamalar düzeyinde yer verilmiştir.

2. KIRSAL ALAN, KIRSAL KALKINMA, BELEDİYELER

Hızlı kentleşme, nüfus göçü gibi faktörler; kırsal işgücü kaybına, kırsalın boşalmasına, arazi terkine ve kentsel-kırsal eşitsizliklerin artmasına, kırsal alanlarda kaynak tükenmesine, kırsal yoksulluk, yetersiz altyapı ve hizmet sunumu, kırsal geçim ekonomisinin tahribatı ve ekosistemlerin bozulması gibi bir dizi sürdürülemez sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ve benzeri durumlar kırsal sistemlerin kendi kendini düzenleme ve dış müdahalelere uyum sağlama kapasitesinde önemli ölçüde azalmalara zemin oluşturmaktadır (Liu vd., 2024).

Kentleşme süreçleri ve politikaları; 21. yüzyılın en önemli dönüştürücü güçlerinden biri olarak kabul edilmekle beraber, sürdürülebilirliği yönünde zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların başında; gayri resmi yerleşim büyümesinin karmaşıklığı ve daha yüksek düzeyde mekânsal, ekonomik ve sosyal dışlanma gelmektedir (Berhanu vd., 2022). Bu nedenle, şehirlerin kentsel planlama yaklaşımlarının sürdürülebilirliği ve bunun sonucunda ortaya çıkan kalkınma modellerinin yeniden gözden geçirilmesi gereksinimi söz konusudur. Zira verimli topraklar tarihsel olarak kentsel yayılmadan ve tarımı dışlayan politikalardan etkilenmiştir (Ramos-Gerena, 2024). Kentleşme süreçlerinin bir parçası olan kırsal alanlar; sahip olduğu tarım arazileri, ormanlar ve doğal alanları ile doğa temelli çözümler için önemli bir kaynaktır. Buna karşın kırsal niteliği ağır basan belediyelerin planlama kabiliyetleri kısıtlıdır (Le Bivic ve Melot, 2020). Örneğin İtalya'nın Sardunya adası kırsal niteliği ile

öne çıkan ve ormanların adanın tüm yüzey alanının yarısından fazlasını kapladığı, %42'sinin tarım alanlarından oluştuğu ve buraların %51'inin ise mera olarak kullanıldığı alanlar olarak izlenmektedir (De Montis vd., 2017). DTÇ; kentsel planlama süreçlerinin ve araçlarının ayrılmaz bir parçası olmak durumundadır (Longato vd., 2024). Öte taraftan kırsal alanlar özellikle 21.yy'da sosyo-ekonomik olarak sürdürülebilir olmamakla beraber diğer alanlarla birlikte coğrafi eşitsizlikleri güçlendirme riski taşır (Stenbacka ve Cassel, 2024). Bu bakımdan olumlu yönde yapılan yapısal değişiklikler sürdürülebilirliğe ve istikrara katkı sağlayacaktır.



Resim 1: Nil Deltası'nın Kaybolan Tarım Alanları (23 Ağustos 2003- 4 Eylül 2022)

Kaynak: National Aeronautics and Space Administration [NASA], 2022

Resim 1'de, 2003 ve 2022 yılları için geçen sürede Mısır Nil Deltası'nda kaybolan tarım arazileri gösterilmiştir. Buna göre, Mısır'ın topraklarının yalnızca %4'ü tarıma uygundur, ancak bu uygunluk hızlı nüfus artışının kentsel ve banliyö gelişimini tetiklemesiyle hızla düşmektedir. Bu görüntüler, Tanta ve El Mahalla El Kubra şehirleri etrafındaki ve Nil'in Rosetta ve Damietta kolları arasındaki tarım arazilerini ortadan kaldıran kentleşmenin sonuçlarını göstermektedir (NASA, 2022). Kentleşmenin olumsuz etkileri, uzun vadede kalkınma ve yaşam standartlarını risk altında bırakmaktadır. Ekonomik, çevresel ve teknolojik eğilimlerin, işgücü ve sosyal hareketlilik etrafındaki mevcut zorluklar da dahil edildiğinde riskin boyutu artmaktadır (WEF, 2024). Bu noktada kırsal alanlar gerek eko-verimliliğin gerekse kalkınmanın önemli araçları ve üretim mekanizmaları olarak kabul edilmelidir. Pek çok araştırmada eko-verimliliğin belirleyicileri; ekonomik büyüme, hükümet politikaları, endüstriyel yapı, teknolojik ilerleme, finansal gelişme, nüfus olarak sıralanmıştır. Ayrıca, Li vd. (2013), mali yerleşmenin çoğunlukla eko-verimlilik üzerinde olumlu etkilerinin olduğuna da işaret etmiştir (Chen vd., 2022).

Mevzuat altyapısında yapılan düzenlemelerle, kırsalda üretim faaliyetlerinin artışını sağlayacak kamu yatırımlarına yön verilmesi; ulaşım, su, elektrik gibi altyapı faaliyetlerinin güçlendirilmesi ile yapısal işsizliğin engellenmesi kolaylaşacaktır. Uzun vadeli verimli yatırımların yapılması ise ekonomik büyüme kaygısından ziyade ekonomik kalkınmayı sağlayacaktır. Öte taraftan kırsal alanlarda, birincil üretimden gıda, ormancılık, turizme kadar uzanan kaynak temelli endüstriler önemli yerel geçim kaynakları olup belediyelerin stratejik çalışmalarının odağında yer almaktadır. Bununla beraber, kırsal alanlarda kalkınma; belediyelerin mali kaynaklarının kapasitesi ile sınırlıdır (Mustakangas ve Vihinen, 2024). Gerek mali kapasite gerekse mevzuat uyarınca kırsal alanlarda belediyeler yaygın olarak kamusal

hizmet sunumunu esas almakta iken günümüzdeki gelişmelerle kalkınma rollerinin de aktive edilmesi zorunlu hale gelmektedir.

Mustakangas ve Vihinen Finlandiya'da kırsalın potansiyelinin kavranması üzerine inceledikleri belediyelerden biri olan Sodankylä'da; belediyelerin mali kaynaklarının kırsal alanların stratejik gelişimleri ile doğrudan ilişkili olduğu, zor şartlarda dahi bu gibi yerlerin kültürel ve politik yönlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği, kamu tüketiminde yerel ürün ve hizmetlerin teşvik edilmesinin önemli olduğunu tespit etmişler ve gerek yerel ekonominin gerekse yerel mali özerkliğin güçlendirilmesi gerektiğinin amaç edinilmesine işaret etmişlerdir. Ancak köylerle stratejik iş birliğinde yaşanan inanç eksikliğinin kırsal yönetim fırsatlarının önünde bariyer oluşturduğuna da vurgu yapılmıştır (Mustakangas ve Vihinen, 2024).

Bu çerçevede kırsal alanların kalkınması stratejik olarak belediyelerin politika ve hedeflerine bağlıdır. Belediyelerin stratejileri kırsal yerleşim yerleri için önemli olup bu stratejilerin meşruiyeti kırsal alanların gelişimini kolaylaştırabilecektir. Bu bakımdan yönetim perspektifi ile aktörlerin iş birliği içinde bir araya gelmesi hukuksal dayanağı güçlendirmektedir (Mustakangas ve Vihinen, 2024). Nitekim farklı aktörlerin kırsal üzerine gelecek tahayyülleri yaşanacak dönüşümler üzerinde etkilidir. Örneğin bir belediye yetkilisi iseniz operasyonel işlerin yanı sıra gelecek sezonun iklim etkilerine kadar yerli halkı hazır ve dirençli tutmak gibi önemli sorumluluklar söz konusu olmaktadır (NOAA, 2024). Bu çerçevede, yerel yönetimler tarım arazilerindeki tarım dışı talebi kontrol etme, yeniden yönlendirme konusunda yetkiye sahip olmalı; gerek arazi kullanımını sınırlama gerekse yapıcı bir şekilde teşvik etme konusunda hareket etmelidir (Ramos-Gerena, 2024). Osumanu ve Ayamdoo'nun yaptıkları çalışmada; belediyelerde tarım arazilerinin, ormanlık alanların yapılaşmış alanlara dönüştürülmesinin çiftçilik ve gıda üretimi için zararlı olduğu; belediye meclisinin, arazi kullanımı ve mekânsal planlama dairesi ile belediye tarım dairesinin işbirliği içinde olması gerektiği; verimli arazilerin tarım amaçlı imara açılmasının ve en iyi tarım uygulamalarının teşvik edilmesini içeren bir şehir planlama politikasının oluşturulması ve uygulanmasının gerekli olduğu önerisi getirilmiştir (Osumanu ve Ayamdoo, 2022).

Örneğin Türkiye'de 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Arsa ve konut üretimi" başlıklı 69 uncu maddesindeki; "Belediye; düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, ..." hükmü ile tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi hususunda belediyelere dolaylı bir yetki verilmiştir.

Buna göre farklı aktörlerin karar alma süreçlerini etkileme kapasitesi, sürdürülebilir kırsal kalkınma üzerine doğrudan etki yaratmaktadır. Yönetişim, ortak bir refah için kaynakların ve farklı aktörlerin bir araya getirilmesi ile ilgilidir. Dahası, yönetim yerel konulardaki politika ve bilgiyi şekillendiren farklı aktör/kurum yapılanmaların ortaya çıkmasını gerektirebilir. 1960'ların küresel düşün, yerel davran şeklindeki kritik söylemi sosyoekonomik anlamda tüm idari ölçeklerde koordinasyon ve iş birliğine işaret etmektedir. Bu bakımdan kentsel yönetim sadece mekânsal boyutuyla fiziksel değil pek çok boyutuyla üretilen bir yapıdır. Diğer ifadeyle, karar alma ve politika oluşturma süreçlerinde artan aktör sayısı zaman zaman iş bölümünü veya karmaşık durumları karşımıza getirmekte, zorlu politik meseleleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle tüm dünyada son yıllarda çevre sorunları altında kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanabilme çabası nitel ve nicel karakterde pek çok değişkenin birlikte düşünülmesini gerektirmektedir. Yoksulluk, vergiler, iklim değişikliği, nüfus, GSYİH vb. parametreler ekonomik refahın başlıca belirleyicileri olarak izlenmektedir. Bu noktada yerel

bilgi; genel, soyut olana karşın somut, spesifik nitelikleriyle daha aydınlatıcı ve çözüm odaklıdır. Zira kırsal alanlar geleneksel bilgileri ile daha uzun vadeli büyümeyi güçlendirecek bir potansiyele sahiptir.

Uygun ve verimli kullanılan doğal kaynaklar, kırsal alanlarda geçim sorunlarının azalmasını ve yaşam kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır. Bu şekilde toplam faktör verimliliğinde elde edilecek olumlu gelişmeler ile ekonomi politik bağımlılık azalacak yurt içi tasarruflarda artış ve akabinde sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda GEP'e göre, politikaların kapsamının yatırımları hızlandırmaya, işgücü verimliliğini artırmaya, makroekonomik dirençliliğe ve yönetişimin geliştirilmesine odaklanması gerekmektedir (GEP, 2025).

Ekonomik büyüme açısından bakıldığında, kırsalda yerel tesislerin kapanması, sunulan kamusal hizmetlerin azalması ve aksaması; kırsal ile bağları bozmakta ve genel bir kayıp ya da yokluk hissine neden olmaktadır. Yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bu ve benzeri durumlarla başa çıkmak oldukça zorlayıcı olmaktadır. Alternatiflerin azlığı; süreci derinleştiren ve sosyal uyumu bozan etmenler olarak izlenebilmektedir. Dirençli yaşam alanlarının oluşturulması tavsiyeleri, kırsalda toplulukların güçlendirilmesini savunmaktadır (Christiaanse, 2025). Buna göre kırsalın kalkınması, yaşanabilirliğin tüm boyutlarını ilgilendirmektedir. Dünya çapında bakıldığında şehirler hızlı bir kentleşme ve sanayileşme içindeyken, özellikle kırsal alanların yoğunluklu olduğu yerlerde yaşanabilirlik teması ile tartışmalar yürütülmektedir.



Şekil 1: Yaşam Kalitesinin ve Yaşanabilirliğin Belirleyicileri

Kaynak: UN-Habitat, 2024

Yaşanabilirliğin tüm belirleyicileri kent ve kırdaki konut, eğitim, sağlık vb. tüm parametreler üzerinden tartışılmakta; kentsel planlama süreçlerinde, kırsal kalkınmayla buluşmaktadır. Bu bakımdan kır-kent sürekliliği; çok çeşitli çevresel, sosyo-ekonomik ve sivil fırsatlara erişimin çok ötesine uzanmaktadır (UN-Habitat, 2024) (Şekil 1). Kır-kent sürekliliği bağlamında kırsal alanların gelişimi ise en öncelikli aktör olarak ilgili belediyesinin genel kalkınma politikasına tabi olmaktadır. Belediyeler, yönetişim ile kaynakları ve aktörleri bir araya getirerek, değişime yön vermekte; şehirlerde kır-kent bağlantılarını güçlendirmektedirler.

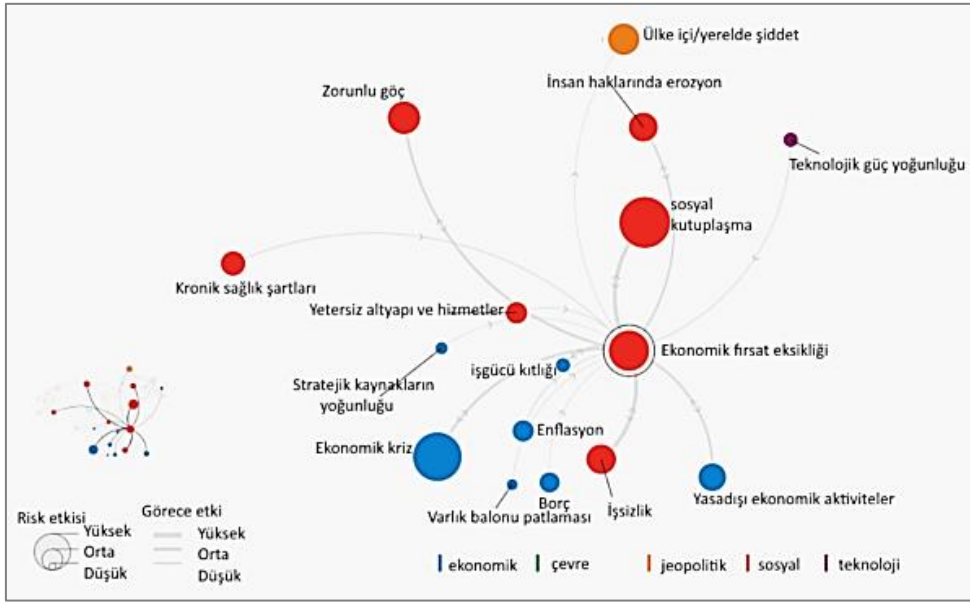
Sonuç olarak, yerel mekân ölçeğinde belediyeler ekonomik faaliyetin mekân ve zamanın rasyonelleştirilmesi üzerinde önemli rol oynamaktadırlar (Harvey, 1997).

3. KIRSALIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Kırsal alanlar, doğal kaynak açısından zengindir ve kırsal kalkınma açısından kritiktir. Doğal kaynak açısından zengin kırsal alanlar; ekonomik büyümeyi artırmada ve çevre kalitesini iyileştirmede olumlu bir işlev görmektedir. Buna göre ekonomik büyümeyi artırmak ve kırsalın zengin doğal kaynaklarını uygun şekilde kullanmak için hukuki ve ekonomik açıdan yeniliklere ihtiyaç vardır. Kırsal alanlar, ulusal istihdama ve refaha önemli katkı sağlamaktadır ki aynı zamanda gerçekleşmemiş bir büyüme potansiyeli de taşırlar. Kırsal alanlarda yerel ekonomik kalkınma için bir mekanizma olarak

işletmeler; bölgelerindeki küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde büyümeyi teşvik eden, politika yapıcılar ve kalkınma ajansları için artan bir ilgi kaynağıdır. Bu yapıdaki işletmeler, kapasitenin işleyişi yoluyla yoksulluğun azaltılması ve istihdam yaratılması için kurumsal bir varlıktır. Ortak yerleşim hem büyüme odaklı hem de istikrarlı durumdaki işletmeler için bir dizi ekonomik ve sosyal fayda sağlarken, aynı zamanda bu firmalar arasında akran öğrenimi için bir bağlam sağlar. Ayrıca bu işletme merkezleri ve diğer benzer ortak çalışma alanları; sosyal izolasyonun üstesinden gelme, hibrit çalışma ve iş yapma biçimlerini destekleme potansiyeline sahiptir ve önümüzdeki yıllarda kırsal ekonomilerin yeniden inşası açısından yol gösterici olacaktır (Berhanu vd., 2022; Merrell vd., 2022).

Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi (United Nations Convention to Combat Desertification [UNCCD]) tarafından hazırlanan The Economics of Drought (Kuraklığın Ekonomisi) adlı raporda; yapısal değişimlerin başında gelen doğa temelli çözümlere yapılacak yatırımların 2030 yılına kadar 32 milyona kadar yeni iş alanı yaratacağı tahmin edilmektedir. Aynı zamanda DTÇ'nin ulusal yönetim planlarına yerleştirilmesi- arazi ve su yönetimi- ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ihtiyacı belirgin hale gelmektedir. Nitekim DTÇ'lerden uzak politikaların maliyetleri anlık kayıpların ötesine uzanmakta, tüm tedarik zincirleri etkilenmekte, GSYİH düşmekte, açlık, işsizlik, göç, insan güvenliği sorunları ortaya çıkmakta, bu etkileri azaltmak için yatırım politikaları çok önemli hale gelmektedir. 2050 yılına kadar 4 kişiden 3'ünün kuraklık etkileriyle karşı karşıya kalabileceği, ancak sürdürülebilir arazi ve su yönetiminin 2030 yılına kadar 10,1 trilyon dolarlık iş değerini açığa çıkarabileceği ve 395 milyon iş yaratabileceği yine rapor kapsamında değerlendirilmiştir (UNCCD, 2024). En büyük kazanımların Afrika, Latin Amerika ve Arap ülkelerinde olması beklenmektedir. Burada doğa temelli istihdam alanında çalışanların mevcutta 2,5 milyon seviyesinden 2030 yılına kadar 13 milyonun üzerine; istihdamın payının ise yaklaşık %5'ten %40'ın üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Öte taraftan geleneksel yapısal dönüşüm biçimleri durgunluğu devam ederse emek verimliliğinin de tamamen azalacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla potansiyel faydası yüksek olan kırsal yerlerde daha fazla yatırıma ihtiyaç vardır (UNEP, 2024; GEP, 2024). Örneğin Uganda'da tarımsal sübvansiyonları engelleyen durumlar; düşük kaliteli ürün ve geç girdi teslimatı olarak belirtilmiştir. Bu nedenle, girdiden pazara kadar değer zincirlerinin tam olarak desteklenmesine yönelik mekanizmalar hedeflenmektedir (IISD, 2024). Buna benzer bir örneğe Türkiye ölçeğinden bakıldığında ise Kayseri Valiliği, Büyükşehir Belediyesi, Kocasinan Belediyesi, Kayseri Ticaret Borsası, Ticaret Odası ve Sanayi Odası ortaklığında kurulan Kocasinan Jeotermal Kaynaklı Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'nin (OSB); farklı yüzölçümlerinde sera parseli ve sanayi parseliyle hizmet vermeye hazırlandığı, Tarıma Dayalı Sera İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'nde 35 bin ton ürünün yetiştirilmesi ile 1500 kişiye istihdam sağlanacağı ve bunun %75'inin kadınlardan oluşacağı şeklinde planlamanın yapılmıştır (AA, 2023). Bu ve benzeri fırsat ve zorluklar; bireylerin gelir ve beceri edinme fırsatı ile ekonomik iyileşmeye duyulan gereksinimi artırmaktadır. Zira ekonomik fırsat eksikliği iki yıllık dönemde ilk on riskten biri olarak tartışılmaktadır (WEF, 2024) (Şekil 2).



Şekil 2: Ekonomik fırsat eksikliğinin etkileri ve ilişkiselliği

Kaynak: WEF, 2024

Sonuç olarak, kırsalın temel geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetler sübvansiyonlarla sürdürülebilirliğe katkı sağlar ve önemli bir ticaret politikası halini alabilir. Diğer taraftan tarımsal ürünlerin çoğunlukla katma değerinin sınırlılığı ve pazar fiyatlarının düşüklüğü söz konusudur. Bu durum hem yerel hem de küresel pazarlarda fiyatların düşük seyredişi ve çoğu zaman tarımsal gıda israfının yaşanıyor oluşu ve ürünlerin dağıtım maliyetleri gibi nedenlerle kırsalda kooperatifçilikle dayanışma ekonomisinin güçlendirilmesinin önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla kırsalda katma değer yaratan üretimin sürdürülebilirlik için esas olduğu yeni perspektifte varlık temelli sürdürülebilir kalkınma gereksinimi, hane halkından başlayarak belediye, sivil toplum kuruluşları gibi tüm paydaşların sürece dahil olmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşım ekonomik anlamda büyümeyi, çevresel anlamda doğal kaynakların korunmasını pekiştirmektedir (UNCC, 2024). Diğer taraftan, kırsal alanlarla sürdürülebilir kalkınmayı somut bir şekilde izleyebilmek karmaşık ve çelişkilidir. Bu anlamda, bu gibi yerlerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için hem mevzuat altyapısının geliştirilmesi hem de yönetim çabalarının güçlendirilmesi ile kolektif yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Nitekim Christiaanse'nin de ifade ettiği gibi birlikte yaratım; kırsal topluluklarda sosyal sermaye oluşturabilmektedir (Christiaanse, 2025).

4. KIRSALIN FARKLI BOYUTLARI

Kırsal kavramsal olarak geçimlik topraklar, insan doğa yakınlığı, bilindik ve alışlagelen ilişkiler, kültürel ve mirasa özgü değerlerin bütünü olarak ifade edilebilir. Pek çok kent, yerel topoğrafya ile uyum içinde oluşmuştur (Gaillard -Waipapa vd., 2022). Diğer ifadeyle kırsal bağlamları yansıtan özelleştirilmiş kurallar kırsalın kendine özgünlüğüne işaret eder (Liu vd., 2024). Kırsalın kendine özgünlüğü ve bu özgünlüğün korunması çabası; birçok disiplinin katkısını içerdiğinden çok sektörlüdür, nitel ve nicel kriterlere dayalı yöntemleri gerektirir. Bu bakımdan kırsal olan yalnızca kırsalın yapıları ve yerleşimlerinin ötesinde sosyo-ekonomiktir. Diğer ifadeyle, kırsalın sahip oldukları; konut, işgücü, imar, altyapı gibi değerler kırsalın dönüşümü üzerinde belirleyicidir. Bu değerlerin eksikliği ve yetersizliği ise Stenbacka ve Cassel'e göre 'cold spots' olarak kavramsallaştırılmıştır. Terk edilmiş evler, yıpranmış binalar, bir yerin cold spots haline geldiğinin işaretleridir. Bu durumlar kırsalın refahını

etkiler (Stenbacka ve Cassel, 2024). Kırsalın sahip olduğu tüm değerlerin sadece korunması değil, katma değer sağlayacak niteliğinin kazandırılmasına yönelik stratejilere ihtiyaç vardır.

Bu bakımdan varlık temelli sürdürülebilir kırsal kalkınmayı sağlayacak düzenlemelerin; mekânsal gelişimi yönlendiren planlama ve tasarım süreçlerine entegre edilmesi, insan sağlığı ve refahını geliştirmek için sürdürülebilir ve uygun maliyetli bir strateji olarak kabul edilmesi önemli olacaktır. Dolayısıyla varlık temelli sürdürülebilir kırsal kalkınmayı güçlendirecek çözümlerin özellikle yerel düzeyde şehir ölçeğindeki uygulamalarının ulusal düzeyde olanlara göre daha etkili olacağı değerlendirilebilir.

4.1. Sosyal Politika Boyutu

Aydınlanma sonrası düşünce tarihinin en önemli problemi özne problemi olup (Armağan, 2010) insan merkezli bir evren anlayışının tesisi insanın özne konumunu pekiştirmeye yönelik bir yaklaşımdır. Son yıllarda insanın özne konumu ve faaliyetleri, üretim kapasitesi üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu yaklaşım dünyanın küreselleşen karakterinin; ekonominin salt reel düzeyde fonksiyonel olmayacağını ve sosyo-ekonomik dönüşümleri harekete geçirmeye yönelik çabalara olan gereksinime işaret etmektedir. Althusser'e göre birey; ekonomik, siyasi, ideolojik 3 temel toplumsal yapı tarafından kuşatılmış ve belirlenim altındadır (Touraine, 2016:86). Her ne kadar Russell'a göre çağımızın temel yanılması yaşamın ekonomik yönünün gereğinden fazla vurguya konu edilmesi (Russell, 2015:266) olsa da tarihsel süreçte ekonomik düzene bağlı olarak yaşanan pek çok dönüşüm krizlerin özünü değiştirmiştir (Touraine, 2016).

Villavicencio-Pinto'ya göre, arazi erişimi ve kaynak dağıtımı gibi mülkiyet rejimlerinin farklı biçimleri, bölgesel kalkınmayı etkiler. Zira yazarın Şili'de mülkiyet rejiminin sınırsız birikime olanak tanıdığı argümanı ile arazi yoğunlaşması ve kırsal yoksulluk arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlar, arazi yoğunlaşmasının sulama erişimi açısından sınırlı olduğu, belediyelerde yoksulluk ihtimalini artırdığı ile mülkiyet rejimlerinin bölgesel kırılabilirlikler yarattığını göstermiştir. Buna göre bölgesel planlamanın etkinliğinin mülkiyet rejiminde üretken kaynaklara erişimi nasıl sağladığının incelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan mülkiyet rejiminde gerçekleştirilen düzenlemeler, iklim mücadelesinde bölgeler arasındaki eşitsiz kapasiteyi belirleyen yapısal faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır (Villavicencio-Pinto, 2021). Bir sosyal politika değişkeni ve mülkiyet türü olarak konut; daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlık, emniyet ve güvenlik, gelişmiş eğitim, finansal istikrar için önemli bir yatırımdır (UN_Habitat, 2024) ve iyi işleyen ve sosyal olarak sürdürülebilir kırsal bölgeler için çok önemli bir altyapıdır. Eğitim ve beceri eğitime yatırım yapmak ve daha güçlü sağlık sistemleri oluşturmak, büyüme ve dönüşümü yönlendirebilecek daha fazla insan sermayesi gelişimini sağlamak için kritik öneme sahiptir (GEP, 2024). Bu bağlamda, ikamet edilebilir alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için uygun politikalar; altyapı, imar, istihdam, konut, turizm, eğitim vb alanlarda öncelik taşınmalıdır. Nitekim her istikrarlı evin arkasında daha sağlıklı ailelerin, daha güvenli toplulukların ve daha parlak geleceklerin hikayesi vardır (Stenbacka ve Cassel, 2024). Bu bakış açısıyla şehirlerin çevrelerindeki hinterlandların şehirlerin refahını etkileyeceği ve yaşanabilirliği artıracağı değerlendirilebilir.

Steinführer vd.'nin yaptıkları çalışmada; Almanya'da kırsal yerler neredeyse kentsel konut piyasalarının diğer yüzü olarak tanımlanmıştır. Diğer ifadeyle, uygun fiyatlı konut, kırsal kesime taşınmanın önemli bir nedenidir. Daha da önemlisi, bulgular kırsal kesim için kişisel algıların ötesinde konut deneyimlerini ve fırsatlarını dahil etme ihtiyacına işaret etmektedir. Nitekim kırsal yerler lehine konut ve yer değiştirme kararları sadece tercih odaklı değil, aynı zamanda hane halklarının ekonomik sermayeleri ve yapısal koşullar açısından karşılaştıkları kısıtlamalardan da güçlü bir şekilde

etkilenmekte, yüksek konut maliyetlerinden ve uygun fiyatlı konutların bulunmamasından sık sık bahsedilmektedir (Steinführer vd., 2024). Kırsal alanların çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda da konut ile ilgili farklı zorlukların olması kaçınılmaz olacaktır. Bu durum kırsaldaki nüfusun ve coğrafi hareketliliğin seyrini değiştirerek sosyal sürdürülebilirliği doğrudan etkileyecektir.

He vd.'nin Çin'in kentsel-kırsal ilişkilere yönelik politika bağlamında yaptıkları çalışmada, 1949'dan günümüze Çin'in kentsel-kırsal ilişkilerinin geçirdiği süreç ele alınmış ve kentsel kırsal kalkınmayı teşvik eden reformların uygulanmasıyla kır kent farklılaşmasının azaldığı ifade edilmiştir. Kentsel-kırsal etkileşimlerinin, kırsal alanda hizmet sunumuna, yoksulluğun azaltılmasına ve istihdam artışına olumlu katkılarının olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Çalışmanın sonucunda kentsel-kırsal etkileşimlerin, kırsaldaki olumsuz kalkınma pratikleri ile mücadelede ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynadığı tespit edilmiştir (He vd., 2025).

Veliz vd. (2024), Latin Amerika'daki kırsal kalkınmanın 1972-2022 yıllarını kapsayan süreci üzerine yaptıkları çalışmada, siyasal ve toplumsal süreçlerin sürdürülebilir kalkınmayı etkilediği, Latin Amerika'da sürdürülebilir kalkınmanın sosyo-ekolojik adalet ve haklara dayanan güçlü geçmişinin olduğu, Latin Amerika, 1940'lardan günümüze kalkınma teorisine önemli katkılarda bulunmuştur.

Cheng'in "Linking policy" olarak adlandırdığı ve Çin'deki kentsel inşaat arazilerindeki artışın kırsal alandaki inşaat arazilerindeki azalmayla ilişkilendirilmesi olarak tanımladığı çalışmasında; Çin'in kırsal yeniden yapılandırma süreci üzerinde "linking policy" nin etkilerini kırsal hanelerin bakış açısından incelemiştir. Çin'in kırsal kesimi, bu politika ile hızlı bir dönüşüm geçirmiştir. Çiftçilerin topraklarının tarım arazisine dönüştürülmesi kırsal alanlarda merkezileşmiş modern toplulukların ortaya çıkmasına neden olmuş, yeniden yerleşim ve arazi birleştirme, ekonomik, mekânsal ve sosyal yeniden yapılanma yoluyla kırsal yeniden yapılanma sürecini hızlandırmıştır (Cheng vd., 2021).

İsveç özelinde bakıldığında; belediyeler herkesin iyi bir konutta yaşaması için gerekli koşulları sağlayan ve yerel düzeyli bir aktördür, ancak birçok küçük belediye dengeli bir konut piyasası oluşturmakta zorluk çekmektedir. "Duvedmodelle" konulu bir raporda planlama ile ilgili yapılan bir tartışmada; İsveç'in en büyük kayak alanlarından birindeki bir turizm köyünde; konut projelerinin turizm ve eğlence konutlarıyla sınırlandırılmasının mutenalaşmaya, konut sıkıntısına ve sınırlı bir vergi matrahına yol açtığı, bunun da belediye için mali zorluk ve yerel nüfus için tam teşekküllü bir kamu hizmetinin sunumunda zorluğa yol açtığı ortaya konulmuştur. Yine bununla ilişkili olarak 'İsveç'in kırsal alanları için iş, sürdürülebilir büyüme ve refah' için hazırlanan bir raporunda; kırsal alanlarda konut inşaatını kolaylaştıracak özel önlemlere yer verilmesine işaret edilmiştir. Bu önlemler su ve kanalizasyon mevzuatı başta olmak üzere genel olarak ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi ile ilgilidir. Ayrıca suya yakın yerlerle ilgili olarak örneğin göller boyunca yapılaşmaya ilişkin kıyı koruma düzenlemelerinde değişiklik yapılması da bu kapsamdadır. 2010 yılından bu yana belediyelerin bu düzenlemeleri kapsayan yerlerde kırsala yatırım yapma fırsatlarının artırılmasını amaçlayan yeni kurallar getirilmiştir (Stenbacka ve Cassel, 2024). Bu bağlamda, ticari, sınai ve turizm potansiyeli yüksek kırsal alanlarda siyasi istikrar sağlanarak altyapının güçlenmesi, istihdam ve ticaret artışı sağlanabilir. Örneğin bu gibi yerlerde yenilenebilir enerji kaynaklarından yana zengin bir potansiyel bulunmaktadır. Özellikle buralarda ortaya çıkan enerji açıklarını kapatmak için sürdürülebilir bir çözüm sağlayan güneş enerjisi üretiminde kırsal alanlar önemli bir potansiyele sahiptir (GEP, 2024).

Diğer taraftan çevre sorunlarındaki artışa bağlı olarak örneğin kuraklık sonucunda sadece tarım üzerindeki etkiler değil hidroelektrik üretiminden elektrik tedarikinde de risklerle karşılaşılması muhtemeldir (Falchetta vd., 2019). Bu da hizmet ve imalat sektörlerinde çıktı ve üretkenlik üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir. UNCCD'nin hazırladığı bir rapora göre, Şili, Hindistan, Ürdün, Kenya,

İspanya ve Tunus gibi dünyanın dört bir yanındaki ülkelerde tespit edilen sonuçlara göre kuraklığa karşı DTÇ'ler ekonomik ve ticari bir durum ortaya koymaktadır. Diğer ifadeyle, insan refahını desteklemek için su akışını, depolama ve arzını iyileştirmeye yönelik ekosistem işlevlerini ve toprak sağlığını eski haline getiren uygulamalar önemli (UNCCD, 2024) olup kırsal alanlarda tüm sektörlerin birbiriyle doğrudan ilişkisi sürdürülebilir kalkınma potansiyeli üzerinde sonuç doğurmaktadır.



Resim 2: Kaliforniya'da Kuraklık ve Pirinç Verimindeki Düşüş (2003- 2022)

Kaynak: NASA, 2022

Örneğin Resim 2'de Kaliforniya'daki Sacramento Vadisi'ndeki kuraklığın görüntülerine yer verilmiştir. Görüntülerdeki farklılaşmaya bakıldığında, pirinç yetiştiricilerinin daha az ekim yaptığı görülmektedir. Yılın Ağustos ve Eylül aylarında genellikle yeşil olan tarlalar, 2022'de büyüme mevsimi boyunca boş kaldıkları için kahverengiye dönmüş, pirinç mahsulü 2022 için %38 oranında azalmıştır (NASA, 2022).

Bu gibi nedenlerle, kırsal alanlardaki girişimcilerin potansiyelinden yararlanmak ve inovasyon girişimciliğinin önündeki engelleri azaltmak için özel olarak tasarlanmış programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Fernández vd. yaptıkları çalışmada; kırsal alanlarda kurulan şirket sayısının daha az olduğunu bununla beraber daha az büyüme potansiyeli olsa da iflastan korunma potansiyellerinin kentsel alanlarda olanlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu dirençliliği artıran unsurları da yüksek sübvansiyon, düşük işletme maliyetleri, yüksek işgücü yoğunluğu, yavaş ancak düşük riskli büyüme olarak sıralamışlardır (Cuéllar-Fernández vd., 2024). Kırsal alanlarda bu gibi girişimler kritik olurken kentsel alanlar için kamusal müdahaleye daha az ihtiyaç olabilir. Örneğin kırsal alanlarda girişimciliği teşvik etmek için tasarlanmış bir AB politikası olan “The Community-Led Local Development” programı; yukarıdan aşağıya bir girişimden ziyade yerel toplulukları güçlendiren ve bölgesel girişimcilik dinamiklerinin hayata geçmesine olanak tanıyan bir programdır. Program ve ilgili girişimlerin somut yansıması; AB Ortak Tarım Politikası Ağı (OTP) kapsamında 2014-2020 yılları arasında çeşitli ülkelerde uygulanmıştır. AB, uyguladığı politikalar ile kırsal kalkınmaya katkı sağlamanın önemine işaret etmektedir. Üye devletler kırsalın kalkınmasına yönelik üç müdahale aracını benimsemektedir. Bunlar; altyapı yatırımları, iş birliği, kırsal işletmelerin oluşturulması şeklindedir. Bazı üye devletler; sosyal hizmet, doğal parklar, kırsal hareketlilik sistemlerine yoğunlaşırken; bazıları sadece ortak tarım politikası ile kırsal kalkınma vizyonuna destek sağlamaktadır. OTP ile çiftçileri destekleyen müdahaleler, sürdürülebilir gıda üretimi ile nesiller arası yaklaşıma hizmet etmektedir.

Buna göre kırsal kalkınmayı destekleyen finansman ve eylemler yoluyla kırsal alanların canlılığını ve ekonomik uygulanabilirliğini desteklemeye yönelik bir program olan OTP ile merkezi karar alma sürecinden ziyade, yerel temsilcilerden oluşan yerel eylem gruplarına sorumluluk verilmektedir. Bu uygulamalarla, yayılma etkisinin analizi yapılabilecektir. Dolayısıyla bu politikaların

uygulandığı kırsalın doğru bir şekilde haritalandırılması önemlidir (Fanjul vd., 2023). Türkiye ölçeğinden bakıldığında; kırsal kalkınmayı güçlendirmeye yönelik Amasya, Ankara, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Kastamonu, Manisa, Ordu, Samsun, Şanlıurfa illerinde OTP kapsamında mevcutta 48 yerel eylem grubu bulunmakta (UKA, 2025), kendi bölgelerine katma değer sağlamaktadır.

4.2. Hukuksal Boyut

Berdegúe vd'nin on bir Latin Amerika ülkesinde beş yıl boyunca yürüttükleri bir çalışmanın bulgularında; yapıların ve kurumların, kapsayıcı ve çevresel olarak sürdürülebilir büyümeyi destekler şekilde değiştirilmesinin ülkelerin ekonomik ve sosyal performanslarından bağımsız olarak oldukça güç olduğu anlaşılmıştır (Berdegúe, 2015).

Avrupa Birliği (AB), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kuruluşların benimsedikleri politikalar göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası rekabet edebilme ve sürdürülebilirlik yeteneği kır-kent kapasitelerinin yakınsanmasını, kapsayıcı yaklaşımların öncelikli olarak ele alınması gerektirmektedir.

Avrupa Tarım Tüzüğü'nün 54 üncü maddesinde kırsal kalkınma için AB üyesi her devletin, kırsal kalkınmada yer alan kurum ve kuruluşları bir araya getirecek bir ulusal kırsal ağ kuracağı hüküm altına alınmıştır. Böylelikle paydaşların kırsal kalkınma süreçlerine katılımcılığının artırılması, tarım, gıda gibi sektörlerde inovasyonun geliştirilmesi, kırsal kalkınmaya yönelik politikaların uygulanmasında kalitenin artırılması önceliklendirilmesi düzenlenmiştir (UKA, 2025).

Kırsal nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda etkili sistemlerin geliştirilmesi ve olanların sürdürülebilmesi; yaşam kalitesi üzerinde belirleyici olacaktır. Alt ve üst yapı, sosyal hizmetler, ticari, sınai, zirai faaliyetlerin yapısal olarak iyileştirilmesi kırdaki yaşanabilirliği güçlendirecektir. Yapısal iyileşmelerle beraber üretim ve kişi başı GSYİH'daki artış, kalkınma olarak nitelendirildiğinden kentler ve çevresindeki yerleşik alanların kalkınması ulusal kalkınma üzerinde belirleyici olacaktır.

Yapısal boyutu ağır basan ekosistem temelli faaliyetler, yeşil altyapı gibi DTÇ'yi destekleyen politikalar kırsal kalkınmanın temel bileşenleri olarak kabul edilebilir. DTÇ'nin mekânsal ve kentsel olarak uygulanmasını sağlayacak politika araçları; hukuksal, mali, teknolojik başta olmak üzere çok boyutludur. Tüm bunların hayata geçmesi ise ancak kamusal müdahale ile mümkün olacaktır. Bu çerçevede hukuksal düzenlemeler, teşvikler ve ekonomik araçlar süreci şekillendirecektir. Tanilli'nin de vurguladığı gibi iktisadi, sosyal dayanaklarla destekli hukuksal koruyucu mevzuat düzenlemeleri politikaların uygulanabilirliğini artıracaktır (Tanilli, 1997).

Örneğin kentsel büyümeyi yönetmek ve arazilerin korunması için teşvikler, bilgi tabanlı araçlar, katılım gibi kategoriler kullanılabilir. Mekânsal planlamada değişimleri zorunlu kılan bu gibi değişiklikler; kır-kent ilişkileri, idari yapılanmadaki dönüşümler, küresel olarak ülkeleri kendi potansiyelleri üzerine yeniden düşünmeye zorlamaktadır. AB, OECD, DB gibi kuruluşlar özellikle kırsal alanlardaki geçim sorununu ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarını bilhassa yürütmektedir. Avrupa'da artan yaşam maliyetleri, konut arzı ve zorunlu göç gibi farklı sorunlar nedeniyle yaşanan önemli zorluklar, daha geniş toplumsal, çevresel, güvenlik ve ekonomik yapısal değişimleri zorunlu hale getirmektedir. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerde siyasi istikrar ve destekleyici politikalarla dönüştürücü yönde büyüme ivmeleri elde edilebilir (EU, 2024). Stiglitz'in de ifade ettiği gibi ekonomi ve politik alandaki başarısızlıklar birbirini pekiştiricidir. Yine siyasi ve iktisadi sistemin adil olmaması sistemsel eşitsizliklere neden olmaktadır. Bu bakımdan politikadaki istikrarsızlıklar eşitsizliğe yol aşarken eşitsizliğin kendisi de daha fazla eşitsizlik yaratacaktır. Dolayısıyla politikalar değiştirilerek verimli ve eşitlikçi bir toplum yaratılabilir (Stiglitz J.E., 2014). Örneğin korumacı politikalar ile doğal kaynakların akılcı, etkili ve verimli kullanımı gerçekleştirilebilir (Turgut, 1998:12). Korumacı

yaklaşımlara en çok ihtiyaç duyulan çevre politikaları ve programlarında hak temelli bir yaklaşımın uygulanmaması halinde mevcut eşitsizliklerin ve kırılmalıkların daha da derinleştiği gözlenmektedir. Yeşil kentsel alanlara yatırım yapılırken düşük gelirli ve marjinal toplulukların gözetilmemesi onlar için emlak fiyatlarının artışına ve mutenalaştırma süreçleri gibi olumsuz etkilere neden olabilir (UN-Habitat, 2022). Özellikle düşük gelirli ve kırılmal gruplar için hakların somut bir biçimde tanımlanması için dayanışma haklarının tanınması, güvenlik başta olmak üzere maruziyet düzeylerinin azaltılmasını sağlayacak koşulların sunulması gerekmektedir. Türkiye; bölgesel, ulusal, yerel düzeyde idari ve mali kapasitenin oluşturulmasına yönelik AB katılımı öncesinde tüm idari yapıları oluşturma ve iyileştirme gayretini sürdürmektedir.

4.2.1. Türkiye’de kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan mevzuatının çerçevesi

Bir mücadele şekli ve ölçeği olarak kırsal kalkınma yolunda sosyo-ekonomik ve sosyo-politik faktörlerin analizi önemlidir. Türkiye, 2024 yılı nüfusu 83.372.377 olan kişi başına düşen reel milli geliri yaklaşık 15.000 ABD doları olan gelişmekte olan bir ülkedir (TÜİK, 2024). Diğer taraftan 81 il (30 büyükşehir belediyesi ve 51 il belediyesi), 922 ilçe, 32267 mahalle, 18255 köyden oluşan (İçişleri Bakanlığı, 2024) idari bir yapılanmaya sahiptir. Gerek merkezi gerekse yerel düzeyde kır-kent etkileşimi önemsenerek bu yakınsama hukuki düzenlemelerde ön plana alınmaktadır.

Türkiye’nin Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023) bu bakış açısıyla; üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin, kırsalda istihdamın, yaşam kalitesinin artırılması, yoksullukla mücadelenin güçlendirilerek sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışına bütünleşik bir bakış açısı ortaya koymaktır. Bununla beraber tüm yapısal politikaların iklim mücadelesi ile birlikte düşünülerek kırsalda dirençliliğin artırılması, ekosistemlerin korunarak uyum kapasitelerinin artırılması amaçlanmaktadır (TOB, 2021). Bunu destekleyici şekliyle Türkiye’nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında Birinci Ulusal Katkı Beyanı’nda (2023-2030); arazi kullanım sektöründe çölleşmeyle mücadele ön plana alınmıştır. Çölleşmeyle mücadele kapsamında; kırsal ve tarımsal arazilerin korunması, meraların iyileştirilmesi hedeflerine yer verilmiştir (ÇŞİDB, 2023).

Türkiye, geniş coğrafyası ile bölgeler arası gelişmişlik farkları olan bir yapıya sahiptir. Özellikle hukuki altyapıdaki değişiklikler sonrası mülki idarenin dağılımında farklılaşmalar olmuştur. Şöyle ki 06.12.2012 tarihli ve 28489 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile mülki sınırlar içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak bağlı bulundukları ilçenin belediyesine katılmış; köy iken mahalle olan yerlerde sosyo-ekonomik uyum sorunları ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda 6360 sayılı Kanun’un geçici 1 inci maddesinin 15 inci fıkrasında; “ *Bu Kanuna göre tüzel kişiliği kaldırılan köylerde, bu fıkranın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 29/7/1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununa göre alınması gereken emlak vergisi ile 26/5/1981 tarihli ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca alınması gereken vergi, harç ve katılım payları 31/12/2025 tarihine kadar (bu tarih dâhil) alınmaz ve 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 9 uncu maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi, 23 üncü maddesinin birinci fıkrasının birinci bendi ile beşinci bendi, 66 ncı maddesinin birinci fıkrasının beşinci bendi hükümleri 31/12/2025 (bu tarih dâhil) tarihine kadar uygulanmaya devam edilir. Bu yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücret 31/12/2025 tarihine kadar (bu tarih dâhil) en düşük tarifenin % 25 ’ini geçmeyecek şekilde belirlenir*” hükmüne,

Öte taraftan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun ek 3 üncü maddesinde; “*Köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-*

ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle kabul edilir Bu belirlemenin mahalle düzeyinde yapılması esastır Ancak; tamamı kırsal mahalle olarak tespit edilmeyen diğer mahallelerde de on bin metrekareden az olmamak kaydıyla kırsal yerleşik alan belirlenebilir Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan vasfı bu fıkra da belirtilen usulle kaldırılabilir

Büyükşehir belediyesi, birinci fıkra uyarınca ilçe belediyesinden gelen teklifi aynen veya değiştirerek kabul edebilir ya da reddedebilir.

...” hükmüne yer verilmiştir.

Buna göre 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan kavramları düzenlenmiştir. Bu düzenleme 16.10.2020 tarihli ve 31276 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 7254 sayılı Kanunun 10 uncu maddesi ile getirilmiştir.

Bu çerçevede, mevzuat altyapısındaki değişimlerin ve yeniliklerin; yapıyı bir çevrenin doğası, planlaması, üretim kabiliyeti hakkında belirli bilgileri içereceği kabul edilebilir. KM ve KYA'nın tespitine ilişkin işlemleri, bu yerlerde uygulanacak muafiyet ve indirimleri düzenlemek ve diğer hususların açıklanmasını sağlamak için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na çıkarılan Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği 15.04.2021 tarihli ve 31455 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Yönetmeliğin 4 ve 5 inci maddelerinde kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan tanımlarına ve tespitini belirleyen nitel ve nicel faktörlere yer verilmiştir. Bu bağlamda, bir mahallenin kırsal mahalle olarak belirlenebilmesi için 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda hüküm altına alınan belediyenin asli görev ve yetkileri kapsamında; imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapının yansısı söz konusu mahallenin şehir merkezi ile arasındaki mesafe, mevcut durumdaki yapılaşma ve bunun kırsal niteliğinin devam ediyor olması, yaşayan kırsal nüfusun oranının yüksek olması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin, mera yaylak kışlak gibi kamu orta mallarının toplam yüzölçümü içindeki payının yüksek olması ile bunlar çerçevesinde oluşan bir geçim kaynağının varlığı aranmaktadır. Bunların dışında kırsal mahalle olarak belirlenemeyen ve on bin metrekareden az olmayan alanlar, yine Yönetmeliğin 4 üncü maddesinde belirtilen ilkelerde ve şartlarda kırsal yerleşik alan olarak belirlenebilir.

Bununla beraber Yönetmeliğin 9 ve 10 uncu maddeleri KM ve KYA olarak belirlenen mahallelerdeki muafiyet ve indirimleri düzenlemektedir. Buna göre, Vergi Usul Kanunu'na (VUK) göre gelir vergisinden muaf esnaf (çilingir, hamal, yorgancı gibi) tarafından bizzat işyeri olarak kullanılan bina, arsa ve araziler emlak vergisinden, basit usulde gelir vergisine tabi mükellefler (kendi işinde bilfiil çalışmak ya da bulunmak gibi küçük ölçekli işletmeler; terzi, ebe, sünnetçi vs.) tarafından bizzat işyeri olarak kullanılan bina, arsa ve araziler emlak vergisinden; mesken amaçlı kullanılan binalar (ev, konut vs.) emlak vergisinden; zirai üretimde kullanılan bina, arsa ve araziler (ahır, samanlık, yemlik, tarla vs.) emlak vergisinden; bina inşaatı (yapı ruhsatı) harcından; imarla ilgili harçlardan (Parselasyon harcı, ifraz ve tevhit harcı, plan ve proje tasdik harcı, zemin açma izni ve toprak hafriyatı harcı, yapı kullanma izni (iskan) harcı) muaf olacaktır. Diğer taraftan, yine KM ve KYA olarak belirlenen yerlerde; ticari, sınai ve turistik faaliyetlerde kullanılan bina, arsa ve araziler için emlak vergisi %50; 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca alınması gereken vergi, harç (bina inşaat harcı ile imarla ilgili harçlar hariç) ve harcamalara katılma payları %50 indirimli uygulanacaktır. Bu yerlerde, içme ve kullanma suları için alınacak ücret; işyerleri için belirlenmiş olan en düşük tarifenin %50'sini, konutlar için belirlenmiş olan en düşük tarifenin %25'ini geçmeyecek şekilde belirlenecektir.

Yönetmelik kapsamında kırsal alanlarda yapılaşma koşullarının kırsal niteliğini devam ettiriyor olması gerek bir şart olarak hüküm altına alınmıştır. Nitekim kırsal alanlarda yapılı çevrenin oluşması karakteristik fiziksel mekanlar yaratmaktadır (Alcindor vd., 2025). Bu durum yerel kaynakların kullanıldığı kırsal peyzaj ve yerele özgü geleneksel yasalara uyan inşaat teknikleri kullanılması ile kırsal niteliğin korunmasını sağlayacaktır. Bununla beraber doğal afetlere maruz kalan yerleşim yerlerinde, uyuma yönelik yerel malzemelere dayalı çeşitli yerel inşaat stillerinin gelişimi ortaya çıkmaktadır (Gaillard -Waipapa vd., 2022).

Özellikle iklim değişikliğine bağlı gelişen aşırı hava olaylarındaki artışlar kırsal peyzajdaki değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bu noktada, kırsal peyzajdaki değişime yol gösterecek politika araçları ile mekânsal yaklaşımlara ve kırsal yerleşimlerin planlanmasına ihtiyaç söz konusu olmaktadır (Alcindor vd., 2025). Bu bağlamda, bu gibi yerlerde kalkınma düzeyini ölçmede çevre faktörü de dahil edilmelidir (Yılmaz vd., 2010). Zira sürdürülebilir kırsal kalkınma, öncelikle doğal kaynak donanımına, ekolojik sürdürülebilirliğe ve köylerde yaşanabilirliğin sürdürülebilirliğine bağlıdır (Liu vd., 2024). Tüm bu parametreler arasındaki bağlam geçişlerini anlayabilmek için ise köy statüsü devam eden ve değişenlerin uyumlanabilmelerinin incelenmesi önemli sonuçlar doğuracaktır. Zira, buralar çevre ve doğal kaynaklar açısından zengin olup, sürdürülebilir kalkınma ile ekolojik verimlilikte önemli rol oynamaktadır.

Kırsalın burada bahsedilen tüm nitelikleri ve yapısal dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda; 2709 sayılı 1982 Anayasasının “Devletin temel amaç ve görevleri” başlıklı 5 inci maddesinde hüküm altına alınan; “Devletin temel amaç ve görevleri, ... sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” sosyal hukuk devleti vurgusunun KM ve KYA uygulamaları ile bütünlük sağlaması ve uygulamaların eşitlikçi ve adaleti sağlayan uygulamalar olması beklenmektedir. Bu uygulamalar; bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, ortadan kaldırılarak adaletin sağlanmasına yönelik mekânsal planlama müdahalelerinden biridir. Türkiye’nin Mekânsal Strateji Planı (MSP) 2053 yılı Vizyonu’nda 7 bileşen temel ilke olarak kabul edilmiştir. Bunlar; kapsayıcı, yaşanabilir, yenilikçi, rekabetçi, iklim değişikliğine ve afetlere duyarlı, dayanıklı ve sürdürülebilir ülke mekânıdır. Bu ilkeler doğrultusunda farklı yerel ölçeklerde farklı biçimlerde ekonomi politik faaliyetler desteklenerek kır-kent arası kalkınma bağlantılarının güçlendirilmesi sağlanacaktır. Bunu destekleyici pek çok belge bulunurken, bunların başlıcaları; İmar Kanunu, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Atık su Arıtımı Eylem Planı, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı, Kalkınma Planlarıdır (TOB, 2021). Ayrıca Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın 2025 yılı yatırım programı borç verme ödenekleri incelendiğinde; Şehircilik ve Risk Odaklı Bütünleşik Afet Yönetimi programı altında kırsal alanda kendi evini yapana yardım alt faaliyetinde 79.950.000,00 TL ödenek ayrıldığı da görülmektedir.

Bu çerçevede kırsalın karşılaştığı zorluklar, finansmanın ötesine geçmekte inovasyon, çevre, yatırım, hukuksal boyutu ile mevzuat eksikliğini içermektedir. Bu eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar ayrıntılandırılmaktadır. Ancak yapılacak her yeniliğin de eşit düzeyde fayda sağlamayacağı da bilinmektedir. Kırsaldaki yatırım eksikleri, daralan işgücü piyasası ve zorunlu dış göçlere ve akabinde konut talebinde düşüşlere ve mekânsal sosyo-ekonomik eşitsizliklere neden olabilmektedir. Bu nedenle kırsalın başlıca geçim kaynağı tarım sektörünün üretim kapasitesinin artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanarak kişi başına düşen gelirin artırılması gerekmektedir. Bu da ancak doğal kaynakların katma değer yaratacak şekilde sürdürülebilir kullanımı ile mümkün olacaktır. Yine varlık temelli sürdürülebilir kırsal kalkınmayı destekleyecek nitelikte 2024-2028 yıllarını kapsayan “Bölgesel Gelişme ve Ulusal Stratejisi” başlıklı politika belgesi T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na hazırlanmıştır; bu kapsamda

illerin potansiyeli tespit edilmiştir. Bölgesel merkezler, gelişen yerel ekonomiler, öncelikli dönüşüm illeri, küresel il, potansiyel küresel iller, rekabetçi iller, potansiyel rekabetçi iller, rekabet nüvesi iller, afet sonrası ihya illeri olmak üzere bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre gelir getirici faaliyetler artırılacak, kır-kent arası sinerji sağlanacak, turizm katkısı artırılacak başta olmak üzere kalkınma ve gelişmeye yönelik yerel tedbirler alınacağı hedeflerine yer verilmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024).

Sonuç olarak Zhou vd'nin de belirttiği gibi doğal kaynakları yönetmek gerek ulusal gerekse yerel yönetimlerin en önemli görevlerinden olmakla beraber bireyler ve toplulukların da proaktif katkıları süreci şekillendirir (Zhou vd, 2024). Kırdaki karşılaşılan ve kırsalın dönüşümü üzerinde belirleyici olan konut, imar, altyapı, işgücü gibi değerlere bağlı ortaya çıkan dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla yerel yönetimlerin getirdiği düzenlemelerden biri olarak değerlendirilebilecek sosyo ekonomik planlama aracı olan KM ve KYA uygulamalarında; ekopolitik yansımalar görülmekte, ülkenin kalkınması üzerinde belirgin bir rol oynaması beklenmektedir. Bununla beraber bu ve benzeri kırsalda yaşanabilirliğin artırılmasını sağlayacak uygulamalar UNEP'in de vurguladığı gibi kentsel alanlarda kapsayıcı ve bütüncül doğa temelli çözümleri, kaynak kıtlığı sorunu çerçevesinde yaşam koşullarının iyileşmesi, sosyal uyumun artırılması ile şehirler üzerindeki yeni baskılara yanıt verme gücüne yardımcı olarak yeni çatışma kaynaklarının ortaya çıkma riskini azaltabilecektir (UNEP; 2024).

SONUÇ

Kırsal alanlar, sürdürülebilir kalkınmanın ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin temel parçasıdır. Kırsal kalkınma ve sürdürülebilirlik iç içe geçmiş kavramlardır. Kırsal kalkınmada merkezi rol oynayan kırsal alanlar evveliyatından bu yana müşterek özellikleri yüksek olan yerler olarak bilinmektedir. Diğer taraftan kırsal, tüketen değil üreten kent olma yolunda sağladığı katkı ile kentsel müşterekleri güçlendirmekte, kır-kent çelişkilerinin azalmasına katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınma yerelde başlamaktadır. Bunu destekler şekilde Berdegue ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada öne çıkan önemli bulgulardan biri, farklı bölgelerin özgün koşullarının, kalkınma dinamiklerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi durumudur. Bununla beraber bölgesel eşitsizlik; coğrafi varlıkların dağılımı, bölgeleri etkileyen dışsal eğilimler ve şoklarla yakından ilişkilidir ve sosyal kapsayıcılıktan uzak ve ekonomik büyüme üzerinde kısıt oluşturan sosyal yapılar ve kurumsal düzenlemelerin değiştirilmesi oldukça zor olup, mekânsal olarak eşitsiz etkiler yaratması da olumsuz sonuçlardan biridir. Dolayısıyla kapsayıcı politikaların oluşturulması bir mücadele konusu halini devam ettirmektedir.

Öte taraftan, yaşanan çok boyutlu krizler kırsal alanlardaki kaynakların korunması konusunda endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda kırsalda; yetersiz alt yapı ve hizmetler, ekonomik fırsat eksikliği, zorunlu göç, sosyal kutuplaşma, işgücü kıtlığı gibi zorluklar kırsal alanların yoğunlukta olduğu yerlerde bölgesel eşitsizliklere kadar yol açmaktadır. Bu bağlamda kimseyi geride bırakma hedefi çerçevesinde demokratik bakış açısı ve politikalara olan gereksinim her zamankinden fazladır. WEF'e göre kalkınmanın sağlanamaması veya sürdürülebilir olmaması nüfusları ve ülkeleri savunmasız hale getirmektedir (WEF, 2024). Sürdürülebilirliğin güçlü veya zayıf olması ise sonuçları bakımından insan ve doğa arasındaki ikamenin gücüne bağlı değişmektedir (Kara, 2024). Bu bakımdan kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma için ulaşım, konut, altyapı, imar, arazi kullanım şekli gibi durumlar göz önünde bulundurulmalıdır. Ne var ki çevresel sorunlar da dikkate alındığında gelecekteki olası kriz ve riskleri azaltmak için yapılması gerekenleri öngörmek tüm aktörler için oldukça zordur. Ayrıca, kırsal alanlar bir yandan önemli düzeyde doğal kaynak potansiyeline sahipken diğer yandan ekonomik ve beşerî anlamda sahip olduğu sınırlı kaynaklarıyla eş zamanlı izlenmektedir. Bu bakımdan, önceliklendirme ve reform süreçleri birbiriyle paralel seyretmesi gerçek potansiyelin yakalanması

anlamında kritiktir. Dolayısıyla önceliklendirmeye bağlı yatırımların ve işgücü verimliliğinin artırılması yönetimde iyileştirmeye beraber ekonomik olarak dayanıklılığı sağlayacaktır. Çoğunlukla emtia ihraç etme potansiyelleri yüksek olan kırsal alanlar, doğal kaynak yönetimi için kurumların güçlendirilmesine ihtiyaç duyar. Aksi durumda zayıf yönetim; zayıf iş ortamlarına, sınırlı insan sermayesine ve yapısal kırılganlıklar nedeniyle ekonomik büyümede küçülmeye yol açacaktır. Bu bağlamda yatırım yoğun bir ekonomiyi destekleyen politikalar oluşturmak, insan sermayesi gelişimi, iş yaratma, altyapı geliştirme, teknolojik ilerlemeler ve iklim değişikliğine uyum dahil olmak üzere kırsalda gelecekteki refahın neredeyse tüm itici güçleri, çok daha fazla yatırım ve yapısal dönüşümü gerektirmektedir. Bu çerçevede aşağıda yer verilen sonuç ve politika önerileri kırsalda karşılaşılan; kaynak, mekânsal düzenleme ve altyapı, konut, öğrenilmiş çaresizlik, inovatif işlemlere girişimde karşılaşılan zorluklarla mücadeleye yöneliktir. Buna göre;

- Son yıllarda yapılan çalışmalarda; kırsal sistemlerin karmaşıklığı, hammadde, istihdam, bilgi alışverişi yoluyla komşu köyler, mahalleler ve şehirlerle etkileşimler ortaya konulmaktadır (Liu vd., 2024). Zira kır ve kent yaşayan bir sosyal gerçekliktir. Farklı ölçeklerdeki aktörler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta, kentsel siyasete yön vermektedir. Bu süreçte belediyeler, iş birliğine daha fazla odaklanarak kırsalda adaletin sağlanmasına katkı sağlayabilir.
- Sosyo-ekonomik bağlamda kırsalın sürdürülebilirliği daha geniş politik eko-ekonomi perspektifini kapsamalıdır ki refahın çok boyutlu değerlendirilmesi sürecinde; endüstriyel gelişme ve ekonomik büyüme (Kişi başına düşen GSYİH, kırsal iş gücü kaynakları, tahıl üretimi, yeni endüstrilerin etkisi, kentsel alandaki nüfus göçünün köydeki nüfusa oranı vb.), insan yerleşimleri ve refahı (konut büyüklüğü, ulaşım ağı, nüfusun yaşlanma derecesi, sağlık güvenliği, altyapı iyileştirme, içme suyu temini vb.), ekosistem hizmeti ve çevre sağlığı (orman kaynakları, iklim değişikliğinin azaltımı, biyoçeşitliliğin korunması, habitat bozunumu, kişi başına düşen su alanı, toprak erozyon derecesi, karbon tutma kapasitesi vb) tüm bu ve benzeri göstergeler dikkat alınarak (Liu vd., 2024) iç ve dış faktörler ortaya konulmalıdır. Dolayısıyla kapsamlı gösterge sistemlerinin oluşturulması önem arz ederken ilerleyen çalışmalarda öznel değerleri önceliklendiren katılımcılık temelli yönetim göstergelerinin değerlendirmelere dahil edilmesi önemli olacaktır. Böylelikle eko-ekonomi teşvik edilerek sürdürülebilir kırsal kalkınma ve dolayısıyla yaşanabilir şehirler tesis edilebilecektir. Bu bağlamda, belediyelere kırsal mahalle, kırsal yerleşik alan ve köylerde yaşanabilirliğin artırılmasına yönelik stratejik planlama yapma zorunluluğu getiren mevzuat düzenlemesi getirilmelidir. Nitekim kırsalın durumu, gelecekteki olası risklerin tespit edilmesi ve önlenmesine yön veren önemli bir politika aracı olarak işlev görmektedir.

Bu bakımdan;

- Ekonomik ve toplumsal krizlere karşı dayanışma ekonomisi bağlamında kooperatif ürünlerinin satış süreci pekiştirilerek, gıda krizi ile mücadelede gıda arz güvenliğine katkı sağlayacak üretim planlaması ve etkin girişimcilik desteklenmelidir. Örneğin, Türkiye’de tarım sektöründe faaliyet gösteren üretici örgütlerinin AB’ye uyumlu bir örgütsel yapı ve işlev kazanmaları ve bu kazanımın temini ve kontrolü için üretici örgütlerinin yetkili kamu kurumu tarafından tanınmasına yönelik AB ile uyumlu bir sistem geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Bu şekilde küçük ve orta ölçekli üreticilerin gıda arz zincirindeki gücü desteklenmelidir.

- Kooperatifleşme ile kadınların ile işgücüne katılımını ele alan politikaların teşviki artırılmalıdır. Bu tür politikalar yapısal dönüşümü destekleyebilirken toplam işgücü arzını da artırabilir. Kırsaldaki yerli üretimden gelir elde etmeye yönelik ve varlık temelli sürdürülebilir kalkınma için kadınların rolleri güçlendirilmelidir.
- Tarım ve Orman Bakanlığının, Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliği 21.11.2020 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanmıştır. Bu kapsamda Tebliğ, 2021-2025 tarihlerinde, kırsal alanda sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak amacıyla, kadınlar ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerine yönelik yatırımları için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır (TOB, 2020). Bu gibi yerlerde AB Ortak Tarım Politikası kapsamında verilen çeşitli destekler için çiftçiler tarafından yapılan başvuruların yönetiminin ve kontrolünün sağlandığı sistem olan 'Entegre İdare ve Kontrol Sistemi ve Coğrafi Bilgi Sistemlerine' dayalı çalışmaların kurulması amaçlanmalıdır. Bunun dışında AB mevzuatına uyumlaştırmaya yönelik 'çiftçi sürdürülebilirlik veri ağı' gibi yönetişimi güçlendiren sistemlerin uygulanması kırsal kalkınmaya olumlu etki yaratacaktır. Nitekim çiftçilerin pazara katılımı, varlık temelli sürdürülebilir kırsal kalkınmayı destekleyen bir durum iken bir yandan da ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasında önemli rol oynayacaktır.
- Tarımsal üretimde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı mevzuat düzenlemeleri ve desteklerle teşvik edilmeli, IPARD Programının bu nitelikte işletmelere desteği güçlendirilmelidir. Özellikle AB'nin rekabet gücünü ve refahı artırmaya yönelik 2024-2029 yılları için belirlediği yeni öncelikler arasında sayılan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için idari yükün ve raporlama yükümlülüklerinin en az %25 ve %35 oranında azaltılması hedefi (EU, 2024) mikro işletmelerin faaliyetlerinde kolaylaştırıcı etki yaratacak, rekabet edebilme gücü kazandıracaktır. Türkiye IPARD III Programı ile 42 il için destek almış, geriye kalan illerde de girişimcilerin tarım ve kırsal kalkınma alanına yapacakları yatırımların desteklenmesi planlanmıştır. Bu zamana kadar bu hibeler ile hayvansal üretim, tarım ve su ürünleri işletmesi, kırsal turizm, arıcılık, yenilenebilir enerji gibi alanlarda kırsala 95 milyar TL'lik yatırım yapılmış, yaklaşık 100 bin insan istihdama katılmıştır (TKDK, 2024). Bu kapsamda, Türkiye'de kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan olarak belirlenen ve kırsal niteliği ağır basan yerlerde benzer önceliklerin belirlenmesi kırsaldaki rekabet edilebilirlik gücünü artıracaktır.
- Kırsal kalkınmayı sağlayacak faaliyetlerin çevreyi öncelleyen mekânsal kararlarla desteklenmesi, kalkınmanın tüm ölçeklerde planlama ile ilişkisinin kurulması, kaynakların etkin ve verimli kullanımını pekiştirecektir. Bu bakımdan KM ve KYA uygulamalarının mekânsal planlama çalışmaları ile entegre yürütülmesi ve sonuçta da e-girişimciliği güçlendiren faaliyetlere ağırlık verilmesi önemli bir adım olacaktır. Böylelikle mekânsal kararlar ile gıda güvenliğinin temini için kentsel tarım desteklenebilecektir. Bununla beraber coğrafi işaretleme ve markalaşma faaliyetleri de yaygınlaştırılabilir.
- Kırsalın temel geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetlerin toprak ve su kaynakları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirlerin yaygınlaşması için çevresel desteklerin artırılması hedeflenmelidir. Nitekim sağlıklı toprak; sağlıklı su ve gıda için hayati öneme sahiptir. Ancak verimli arazilerin pek çoğu çoraklaşarak

çölleşmektedir. Bu ve benzeri krizlerle mücadelede Türkiye’de Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB) Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü’nce; su kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle atık suların artırılarak tarım ve sanayide kullanımına yönelik belediyelere ve özel işletmelere destek verilmesinin önemli olduğuna işaret edilmektedir.

- Tarımsal faaliyetleri teşvik eden ve toprağın adil kullanımını destekleyerek toprağın rant faktörü olmasını engelleyen KM ve KYA uygulamaları; araziye, suya ve konuta erişim konusunda artan çatışmaların azaltılmasına katkı sağlar. Bu bağlamda mali sistemler, belediyelerde büyüme odaklı arazi politikaları izlemeyi teşvik etmelidir. Zira arazi kıt bir kaynaktır. Kamu orta malı niteliğinde olmayan arsa ve arazilerin tarımsal amaçlı kullanımı ile kırsal kalkınmaya destek olacak şekilde kullanımının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bununla beraber, arazinin vasfı ve nitelikleri dikkate alınmak kaydıyla altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi özellikle yenilenebilir enerji tesislerinin kırsal alanlarda kurulumunun teşvikine yönelik girişimler kırsalda sürdürülebilirliği artıracaktır. Dolayısıyla arazi verimliliği, arazi kullanım şekli, su kaynaklarına yakınlık, kıyıların durumu, içme ve kullanma suyunun sanitasyonu, kooperatifleşme, eğitim düzeyi ve okullaşma durumu, kadın istihdamı vb. çoklu kriterler sonraki çalışmalarda mevcut duruma ilaveten mevzuat altyapısına ilave edilmelidir. Farklı parametrelerin mevzuat altyapısına eklenmesi ve sürdürülebilir kırsal kalkınma hedefleri ile sinerjik değerlendirilmesi kırsalda karşılaşılan yoksulluk, konut, istihdam, sağlık gibi sosyal eşitsizliğe yol açabilen durumları ortadan kaldıracaktır. Villavicencio-Pinto’nun da ifade ettiği gibi mülkiyet rejiminin bir türü olan arsa ve arazilerin durumu yalnızca sosyal eşitlik meselesi olmayıp aynı zamanda iklim direnci için de gerekli bir koşuldur.
- Aksi durumlarda özellikle çevresel bozulmalara bağlı geçim kaynaklarını kaybeden ve fırsat eksikliği olan kırsal alanlar, kentlere artan düzensiz göçü pekiştirecektir. Özellikle iklim değişikliğine bağlı olarak arazi bozunumu ve su kıtlığındaki artışlar gıda güvenliği sorununu gündeme getirmekte ve hatta iklime uyum kabiliyeti sınırlanmaktadır. Bu noktada, zirai faaliyetleri artırmak adına tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan nüfusa tarımsal üretim becerisi kazandırılması, kırsalda üretimi destekleyen muafiyet ve indirimlere yer verilmesi sürdürülebilirliğe katkı sağlayacaktır. Muafiyet ve indirimler, bu alanların fiziksel ve toplumsal yapılarına şekil vermekte yapısal bir müdahale aracı olarak işlev görebilmekte, yerleşim alanlarında yatırım ortamının iyileştirilmesine katkı sağlarken diğer taraftan da toplam faktör verimliliğinin yükselmesini sağlayabilecektir.
- KM ve KYA uygulamalarında mevzuatta yer verilen emlak vergisi muafiyet ve indirimleri, içme ve kullanma sularındaki indirimler ile belediye vergi, harç ve katılım paylarındaki indirim ve muafiyetler; kırsalda tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi suretiyle yerel bilgi ile yerel üretimin güçlenmesini sağlayabilir. Bununla ilişkili olarak, Trojanek vd. yaptıkları çalışmada; Polonya’daki belediyelerin çoğunluğunun kamusal hizmet sunumuna yönelik yaptıkları harcamaların vergi rekabeti etkisinin olduğunu, ancak yapılan harcamaların vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını, buna karşın belediyelerin gelirlerini artırma gayreti ile yerel vergi oranlarını artırma eğiliminde olduklarını, vergiden kaçınma eğiliminde olan vergi mükelleflerinin ise vergi oranlarının daha düşük olduğu belediyelere yöneldiği gibi sonuçlarla karşılaşıldığını tespit etmiştir. Sonuç olarak da vergi oranlarının yüksek olduğu

belediyelerde uzun vadede toplam refahta düşüşlerin olduğu, aksine görece düşük vergi oranı olan belediyelerde ise refahta iyileşmelerin olabildiği gözlenmiştir. Vergi oranlarındaki indirimler, belediyelerde yeni yatırımların teşvik edilmesini sağlarken vergi tabanında da genişlemeyi destekleyicidir (Trojanek vd., 2021).

Sonuç olarak, kırsalda sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesine yönelik politikaların hayata geçmesine katkı sağlayan KM ve KYA uygulamaları gerek mekânsal gerekse varlık temelli sürdürülebilir kalkınmaya olan etkisi nedeniyle yapısal sonuçlara neden olacaktır. Katılımcılığın esas alınarak çok paydaşın sürece dahil edilmesi esasına dayalı varlık temelli kırsal kalkınma; kalkınmanın farklı boyutlarına işaret ederken doğa temelli çözümler ile güçlenmekte, KM ve KYA ile kırsalda uyarlanabilir kapasiteyi olumlu etkileyerek yine kırsalda sürdürülebilir kalkınma ile yaşanabilirliği artırmaktadır.

Etik Beyan

“Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Kırsalda Yaşanabilirliğin Artırılmasına Yönelik Uygulamalar” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazar çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Alcindor, M., Prieto, J., & Jackson, D. (2025). Urban Discourses And Rural Settlements: Toward A Documentary Analysis Of The Effects Of Governmentality On The Built Environment In Rural Galicia (Spain). *Habitat International*, 156, 103251.
- Álvarez-Véliz, R., ve Barton, J., The Historical Geography of An Idea: Sustainable Development In Latin America, 1972–2022, *Journal of Historical Geography*, Volume 86, 2024, Pages 175-186.
- Armağan, Ö. (2010). *Postyapısalcılık*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Anadolu Ajansı [AA]. (2023) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kayseride-tuzel-kisilik-kazanan-sera-osbde-yillik-35-bin-ton-urun-yetistirilecek/2911021>, (12.01.2025)
- Berdegúe, B., Bebbington, A., ve Escobal, J., (2015). Conceptualizing Spatial Diversity in Latin American Rural Development: Structures, Institutions, and Coalitions, *World Development*, Volume 73, Pages 1-10, ISSN 0305-750X, <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.10.015>
- Berhanu, G., Woldemikael, S. M., ve Beyene, E. G. (2022). The Interrelationships of Sustainable Livelihood Capital Assets Deprivations And Asset-Based Social Policy Interventions: The Case of Addis Ababa Informal Settlement Areas, Ethiopia. *Research in Globalization*, 4, 100081.
- Chen, F., Ahmad, S., Arshad, S., Ali, S., Rizwan, M., Hamzah Saleem, M., Driha, O. M., ve Balsalobre-Lorente, D. (2022). Towards Achieving Eco-Efficiency In Top 10 Polluted Countries: The Role of Green Technology And Natural Resource Rents. *Gondwana Research*, 110, 114–127.

- Yılmaz, K.Ö. (2026). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Kırsalda Yaşanabilirliğin Artırılmasına Yönelik Uygulamalar. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 231-254.
- Cheng, L.,(2021), China's Rural Transformation Under The Link Policy: A Case Study From Ezhou, *Land Use Policy*, Volume 103, ISSN 0264-8377.
- Christiaanse, S. (2025). Conditions For Co-Creation: Lessons From A Planning Tool For Rural Facility Decline. *Journal of Rural Studies*, 113, 103512.
- Cuéllar-Fernández, B., Fuertes-Callén, Y., ve Serrano-Magdalena, A. (2024). Factors Behind The Resilience Of Rural Startups. *Technological Forecasting and Social Change*, 206, 123521.
- De Montis, A., Ledda, A., Serra, V., Noce, M., Barra, M., ve De Montis, S. (2017). A Method for Analysing and Planning Rural Built-Up Landscapes: The Case of Sardinia, Italy. *Land Use Policy*, 62, 113–131.
- European Union [EU]. (2024). Commission https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029/competitiveness_en, (04.01.2025)
- Falchetta, G., Gernaat, D. E. H. J., Hunt, J., ve Sterl, S. (2019). Hydropower Dependency and Climate Change in Sub-Saharan Africa: A Nexus Framework and Evidence-Based Review. *Journal of Cleaner Production*, 231, 1399–1417.
- Fanjul, A. P., Herrera, L., & Muñoz-Doyague, M. F. (2023). Fostering Rural Entrepreneurship: An Ex-Post Analysis For Spanish Municipalities. *Technological Forecasting and Social Change*, 197, 122915.
- Gaillard, J. C., Rau, T., John, A., ve Zervaas, D. P. (2022). Words into action guidelines: Using traditional knowledges for disaster risk reduction. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. <https://www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-using-traditional-knowledges-disaster-risk-reduction>
- Global Economic Prospects [GEP]. (2025). Falling Graduation Prospects Low-Income Countries in the 21st Century. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/c6a9e6ce-c672-4826-b0ea-5ef77ff10b66/content>, (21.12.2024)
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul:Metis Yayınları.
- He Y., Liu Y., Fang X.,(2025) How Urban–Rural Interactions Promote Sustainable Rural Development: Evidence From The Chang–Zhu–Tan Urban Agglomeration, China, *Geography and Sustainability*, 6(5), 2666-6839.
- International Institute for Sustainable Development [IISD]. (2024). Agricultural subsidies in Uganda. <https://www.iisd.org/articles/policy-analysis/agricultural-subsidies-uganda>, (21.12.2024)
- Le Bivic, C., ve Melot, R. (2020). Scheduling Urbanization In Rural Municipalities: Local Practices In Land-Use Planning on The Fringes of The Paris Region. *Land Use Policy*, 99, 105040.
- Liu, D., Li, F., Qiu, M., Zhang, Y., Zhao, X., ve He, J. (2024). An Integrated Framework For Measuring Sustainable Rural Development Towards The SDGs. *Land Use Policy*, 147, 107339.
- Longato, D., Cortinovis, C., Balzan, M., ve Geneletti, D. (2024). Identifying Suitable Policy Instruments To Promote Nature-Based Solutions In Urban Plans. *Cities*, 154, 105348.
- Merrell, I., Phillipson, J., Gorton, M., ve Cowie, P. (2022). Enterprise Hubs As A Mechanism For Local Economic Development In Rural Areas. *Journal of Rural Studies*, 93, 81–91.
- Liu, D., Li, F., Qiu, M., Zhang, Y., Zhao, X., ve He, J. (2024). An Integrated Framework For Measuring Sustainable Rural Development Towards The SDGs. *Land Use Policy*, 147, 107339.

Yılmaz, K.Ö. (2026). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Kırsalda Yaşanabilirliğin Artırılmasına Yönelik Uygulamalar. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 231-254.

- National Aeronautics and Space Administration [NASA]. (2022). Drought drops California Rice Yields. <https://climate.nasa.gov/images-of-change/?intent=131&id=810#810-drought-drops-california-rice-yields>, (01.01.2025)
- National Oceanic and Atmospheric Administration [NOAA]. (2024). <https://www.noaa.gov/explainers/how-to-foster-climate-resilience-in-your-community>, (01.01.2025)
- Osumanu, I. K., ve Ayamdoo, E. A. (2022). Has The Growth Of Cities İn Ghana Anything To Do With Reduction In Farm Size And Food Production İi Peri-Urban Areas? A Study Of Bolgatanga Municipality. *Land Use Policy*, 112, 105843.
- Ramos-Gerena, C. E. (2024). Regulating belonging: Contradictions in Puerto Rico's agricultural land-use policies. *Land Use Policy*, 145, 107279.
- Russell, B. (2015). *Sorgulayan Denemeler*. Ankara:Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Steinführer, A., Osterhage, F., Tippel, C., Kreis, J., ve Moldovan, A. (2024). Urban–Rural Migration in Germany: A Decision in Favour of ‘The Rural’ or Against ‘The Urban’? *Journal of Rural Studies*, 111,103431.
- Stenbacka, S., ve Cassel, S. H. (2024). Planning For Socially Sustainable Rural Housing in Sweden. *Journal of Rural Studies*, 110, 103377.
- Stiglitz J.E. (2014). *Eşitsizliğin Bedeli*. Ankara:İletişim Yayınları.
- Trojanek, M., Kisiala, W., & Trojanek, R. (2021). Do Local Governments Follow Their Neighbours’ Tax Strategies? Tax Mimicking Amongst Polish Municipalities. *Land Use Policy*, 108 (2020), 105576.
- Ulusal Kırsal Ağ [UKA]. (2025). <https://uka.tarimorman.gov.tr/YegData>, (16.01.2025)
- UN-Habitat. (2022). Envisaging the Future of Cities. *World City Report*
- United Nations Convention to Combat Desertification. (2024). Economics of drought. <https://doi.org/10.53328/INR24CCD001>
- UN-Habitat. (2024). LinkedIn. <https://www.linkedin.com/company/un-habitat-united-nation-human-settlements-programme-/posts/?feedView=images>, (12.01.2025)
- UN-Habitat. (2024). The Quality of Life Initiative Guidelines. <https://unhabitat.org/quality-of-life-initiative>, (17.12.2024)
- United Nations Climate Change [UNCC]. (2024). <https://unfccc.int/news/this-new-finance-goal-is-an-insurance-policy-for-humanity-simon-stiell-at-close-of-cop29>, (21.12.2024)
- United Nations Environment Programme [UNEP]. <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/nature-based-solutions-can-generate-32-million-new-jobs-2030>, (21.12.2024)
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu [TKDK]. (2024). <https://www.tkd.gov.tr/Haber/ipard-iii-programi-2024-yili-cagri-takvimi-yayimlandi-11438>, (05.01.2025)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB]. (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/10/On-Ikinci-Kalkinma-Plani-2024-2028.pdf>

- Yılmaz, K.Ö. (2026). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Kırsalda Yaşanabilirliğin Artırılmasına Yönelik Uygulamalar. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 231-254.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı [ÇŞİDB]. (2023). Türkiye'nin İklim Değişikliği Azaltım Eylem Planı (2023–2030). <https://iklim.gov.tr/>, (27.01.2025)
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2024). <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, (29.12.2024)
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB]. (2020). <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4824/Tarima-Dayali-Yatirimlarin-Desteklenmesine-Iliskin-Hususlar-Belirlendi>, (31.12.2024)
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB]. (2021). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi. <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf>, (26.01.2025)
- T.C. Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). Resmi İstatistik Programı. <https://www.tuik.gov.tr/> (29.12.2024)
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). <https://www.sanayi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/strateji-belgeleri/01135b>, (12.01.2025)
- Villavicencio-Pinto, E.,(2025) The Geography of Property Rights: Land Concentration, Irrigation Access And Rural Poverty Under Climate Change In Chile, *Land Use Policy*, Volume 156, 2025, 107578, ISSN 0264-8377.
- World Commission on Environment and Development [WCEDU]. (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- Yılmaz, B., Daşdemir, İ., Atmış, E., ve Lise, W. (2010). Factors Affecting Rural Development In Turkey: Bartın Case Study. *Forest Policy and Economics*, 12(4), 239–249.
- Zhou, L., Timo de Vries, W., Guo, G., Gao, F., ve Fang, C. (2024). The Effectiveness of Voluntary Collective Action In China's Rural Land Development, *Habitat International*, Volume 150, 103121, ISSN 0197-3975.

Extended Abstract

Sustainable Rural Development and Applications for Increasing Livability in Rural Areas

Aim: The increasing impacts of globalization and urbanization have accelerated the transformation of socioeconomic, environmental, and governance systems through public interventions. While urbanization is recognized as one of the most significant transformative forces of the twenty-first century, rural areas have gained strategic importance due to their agricultural lands, forests, and natural ecosystems, which provide considerable opportunities for Nature-based Solutions (NbS). Nevertheless, rural areas continue to face socioeconomic vulnerabilities, intensify spatial inequalities, and threaten long-term sustainability. In this context, strengthening the legislative and institutional framework that supports rural sustainability has become a critical policy issue. This study aims to examine the contribution of the Rural Neighborhood (RN) and Rural Settled Area (RSA) practices introduced under Metropolitan Municipality Law No. 5216 to sustainable rural development. Furthermore, the study evaluates these legal arrangements from the perspective of asset-based sustainable development, highlighting their potential to enhance local capacity, strengthen participation, and improve the quality of life in rural areas.

Method: The study employs a systematic literature review. A comprehensive review of the literature was conducted without disciplinary restrictions within the social sciences to examine the relationship between municipalities, sustainable rural development, and asset-based sustainability. The keywords "municipality," "sustainable rural development," and "asset-based sustainability" were used in the literature search. In addition, the Rural Neighborhood (RN) and Rural Settled Area (RSA) regulations introduced under Law No. 5216 were analyzed to evaluate their policy implications for sustainable rural governance.

Findings: The findings indicate that rural and urban areas are dynamic and interconnected social realities shaped by interactions among actors operating at different spatial scales. The analysis demonstrates that municipalities play a crucial role in reducing spatial inequalities through policies that strengthen cooperation, promote participatory governance, and encourage local development. The Rural Neighborhood (RN) and Rural Settled Area (RSA) practices introduced under Law No. 5216 are considered important institutional mechanisms that integrate rural areas into the metropolitan governance system while preserving their rural character. From the perspective of asset-based sustainability, these practices contribute to local capacity building, encourage stakeholder participation, support the implementation of Nature-based Solutions (NbS), and enhance the adaptive capacity of rural communities. Moreover, the study highlights the importance of developing comprehensive indicator systems at the micro-administrative level, as well as incorporating sustainability assessment and participatory governance indicators into policy evaluation. The findings also emphasize the necessity for municipalities to prepare strategic plans aimed at improving sustainability and livability in rural neighborhoods and rural settled areas.

Conclusion: The study concludes that the Rural Neighborhood (RN) and Rural Settled Area (RSA) practices established under Metropolitan Municipality Law No. 5216 constitute important policy instruments for strengthening sustainable rural development in Türkiye. By integrating spatial planning with the principles of asset-based sustainable development, these regulations have the potential to enhance the social, environmental, and economic sustainability of rural areas while improving their resilience and adaptive capacity. Strengthening the legislative framework, improving institutional coordination, and expanding participatory governance mechanisms will further increase the effectiveness of these practices. Accordingly, introducing legal provisions requiring municipalities to prepare strategic plans for rural neighborhoods and rural settled areas would make a significant contribution to sustainable rural development, reduce regional inequalities, and ultimately foster more livable and resilient cities.



JUDITH BUTLER VE EMMANUEL LEVINAS DİYALOĞU: “İNSANCIL ÖTEKİ” VE ADALET ÇAĞRISI

Güllü ELDARZADE¹

Öz

Bu çalışma, Emmanuel Levinas ve Judith Butler’ın eserlerinde kullandığı ilişkisellik, sorumluluk, adalet ve etik gibi kavram ve konulara odaklanarak iki düşünürün düşünceleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelemektedir. Bu çalışma iki düşünürün farklı dönemleri ve farklı felsefi ve politik gelenekleri temsil ettiği gerçeğini göz önünde bulundurarak, Emmanuel Levinas’ın felsefi ve etik düşüncesinin Judith Butler örneğinde postmodernizm üzerindeki yadsınamaz etkisini göstermeyi amaçlamaktadır. Nitel ve karşılaştırmalı analiz yöntemi uygulanarak yapılan bu incelemede Levinas ve Butler’ın yaklaşımlarının betimsel analizi sunulmakta ve argümanlarını farklı tarihsel dönemlerde inşa ettikleri gerçeğini göz önünde bulundurarak iki düşünürün düşünceleri arasındaki paralellikler ve ayrışma noktaları gözlemlenmektedir. Araştırma paralellikleri ve farklılıkları vurgulayarak, Levinas ve Butler arasındaki varsayımsal diyalogun bize eşitsizlik, şiddet ve dışlanma dolu bir dünyada etik yaklaşımı ve adaleti yeniden hayal etmek için önemli bir merceğe sağladığını vurgulamaktadır. Bu araştırma, daha insani ilişkileri sürdürmek için varoluşçuluk ve postmodernizm arasındaki olası iş birliğinin daha derin bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ben, Öteki, Adalet, Kırılgan Hayat, Yası Tutulabilirlik
JEL Sınıflandırması: D63, D72, J15

THE DIALOGUE BETWEEN JUDITH BUTLER AND EMMANUEL LEVINAS: “THE HUMANE OTHER” AND THE CALL FOR JUSTICE

Abstract

This study examines the similarities and differences between Emmanuel Levinas and Judith Butler by focusing on relationality, responsibility, justice and ethics. Considering that the two thinkers belong to different historical, philosophical and political traditions, it aims to show how Levinas’s ethical philosophy informs Butler’s postmodern approach. Based on qualitative and comparative analysis, the article first presents the main concepts of Levinas’s ethics, then analyses Butler’s treatment of precarious life, grievability and violence. It finally evaluates the points of convergence and divergence between the two thinkers. The study argues that the hypothetical dialogue between Levinas and Butler provides a significant lens for rethinking ethical responsibility and justice in a world marked by inequality, violence and exclusion. It also contributes to a deeper understanding of how existentialist ethics and postmodern political critique may be brought into productive conversation.

Keywords: Self, The Other, Justice, Precarious Life, Grievability
JEL Classification: D63, D72, J15

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-mail: gullu.eldarzade@ogr.hbv.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-8961>

1. GİRİŞ

Judith Butler, *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü* isimli eserinde Emmanuel Levinas’ın **insancıl öteki** kavramını yorumlamakta ve vermek istediği mesajı doğru biçimde iletmek adına Levinas felsefesinin de esas yapı taşlarından biri olan adalet kavramını incelemektedir. Butler’ın Levinas ile etkileşimi şiddetin ve kırılğanlığın sosyopolitik bağlamdaki eleştirel yaklaşımının etik boyutunda ortaya çıkmaktadır. Butler bu etkileşim aracılığıyla yaşamın kırılğanlığı ve toplumsal yapılara yerleşmiş eşitsizliğin ve adaletsizliğin kaynağına inmeye çalışmaktadır. Butler, Levinas’ın fikirlerini birebir almaktan ziyade kendi argümanlarını Levinas’ın düşünceleri ile zenginleştirmekte ve kendi etik çerçevesini filozofun sorumluluklar ve adalet konusundaki içgörülerıyla pekiştirmektedir.

Makalenin temel amacı Levinas ve Butler felsefeleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları, özellikle etik, ilişkisellik ve adalet bağlamında ele almaktır. Bu amaca ulaşmak için makalenin ilk bölümünde Levinas felsefesinde yüz, ben, öteki ve adalet gibi temel kavramların tanımlarına odaklanılmaktadır. Bu bölüm Levinas’ın Butler timsalinde post modern felsefeyi nasıl etkilediğini ve filozofun etik söylemle olan kalıcı ilişkisini anlamak için gerekli zemini sağlamaktadır. İkinci bölümde Butler’ın *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü* isimli eserinin analizine yer verilmektedir. Bu analiz kapsamında kitaptaki temel kavramlar ele alınmakta ve eserin bu denli analizi Butler’ın Levinas felsefesi ile kesiştiği ve ayrıştığı noktaları görebilmemiz için düşünürün temel savunularını anlamamızı sağlamaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse bu bölümde Butler’ın üzerinde durduğu kırılğanlık, yası tutulabilirlik, etik ve politik yaşam ve bu yaşamı şekillendiren sistemsel koşullar gibi konulara odaklanılmaktadır. Makalede *Emmanuel Levinas ve Judith Butler Diyaloğu* başlığı altında iki düşünürün benzer ve farklı yaklaşımları analiz edilmektedir. Bu diyalog iki düşünürün felsefi bağlamda bağlantılarını göstermekten ziyade post modern bağlamda etik sorumluluk ve adalet gibi kavramların daha zengin ve daha ayrıntılı analizini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. LEVINAS FELSEFESİNDE YÜZ, BEN, ÖTEKİ VE ADALET KAVRAMLARI

20. yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan Emmanuel Levinas, insan varoluşunun ilişkisel doğasına odaklanarak, etik düşünceye yeni bir bakış açısı getirmektedir. Levinas’ın felsefesinin merkezinde **ötekinin yüzü** kavramı yer almaktadır ki bu da yazar tarafından öznenin benmerkezciliğini bozan etik bir çağrı olarak görülmektedir. Genel olarak, yazarın fikirlerini incelediğimizde, yüzün yalnızca fiziksel bir görünüm olmaktan ziyade, ötekinin savunmasızlığının ve aşkınlığının bir tezahürü olarak değerlendirildiğini ve bu tezahürün de sorumluluk ve özen gerektirdiğini anlamaktayız. Ötekiyle ilişkinin bu tarzda tanımlanması, ötekini evrensel düşünce sistemlerine veya kişisel olmayan yapılara indirgemeye çalışan geleneksel felsefi yaklaşımları aşmaktadır. Levinas, aslında karşılıklı yükümlülükleri bile dikkate almadan öznenin öteki için sonsuz sorumluluk taşıdığı asimetrik bir etiğe vurgu yapmaktadır. Bu asimetrik etik ilişkiden ise salt yasal çerçevenin ve soyut evrenselliğin ötesine geçen Levinas’ın adalet anlayışı ortaya çıkmaktadır. Yazarın görüşüne göre, yüz yüze karşılaşmada kök salmış adalet, bireyin ötekine karşı sonsuz sorumluluğunu toplumsal bir çerçeve içinde birden fazla ötekinin ihtiyaçlarını karşılama talepleriyle dengelemeyi amaçlamaktadır.

Bu bölüm, Levinas’ın yüz, öteki ve adalet kavramlarını konu edinerek, bunların birbiriyle olan bağlantılarını incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, bu üç kavram aşağıda daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

2.1. Levinas Felsefesinde Yüz Kavramı

Bu alt bölümde Levinas’ın etik felsefesinin temel taşlarından olan yüz kavramı ve insan ilişkilerini anlamak için kavramın derin çıkarımları incelenmektedir. Kısa bir giriş yapmak gerekirse, Levinas felsefesinde yüz fizikselliğini aşarak ötekinin kırılğanlığını, onurunu ve aşkınlığını simgeleyen

benzersiz ve indirgenemez bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Yüz, görünürlüğünün yanı sıra karşılaşılan, benliğin özerkliğini bozan ve **beni**² sonsuz bir etik sorumluluğa çağıran bir şey olarak tanımlanmaktadır. Öteki ile yüz yüze karşılaşmada ben kaçınılması imkânsız olan etik bir talebe egoist eğilimlere meydan okuyan bir hesap verebilirlikle karşılık vermeye zorlanmaktadır. Bu alt başlık altında ayrıca yüz, bir kurtuluş sembolü olarak ele alınmakta ve ötekini tanımak ve ona hizmet etmek yoluyla gelen ahlaki bir uyanış olarak ortaya konulmaktadır. Bu kısımda üzerinde durulan diğer bir konu ise yüzün durgunluğu ve etkinliği temsil eden ikili karakteri ve soyulmuş, savunmasız hali olarak ifade edebileceğimiz çıplaklığıdır. Levinas'ın felsefesinin bu yönlerini ele alarak, bu alt bölüm yüzün hem ahlaki bir meydan okuma hem de etik sorumluluğa bir geçit olarak nasıl davranış sergilediğini ve ilişkiselliği ve adaleti şekillendirmede nasıl merkezi bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Bu genel çerçevenin ardından, kavramın felsefî zeminini daha açık kılmak için Levinas'ın yüzü nasıl tanımladığına odaklanmak önemlidir. Levinas felsefesinde yüz kavramını anlamak için ilk olarak Levinas'ın yüzün tanımı konusunda oldukça filozofik bir açıklama yolunu seçtiğini belirtmemiz gerekmektedir. Levinas'a göre yüzün tek bir tanımı mevcut değildir ve yüz bir nevi değişkenliği temsil etmektedir. Yüzü anlamak, yüzün ifadesini bulmak insanlığa bir kapı açmaktadır. Yüzün karşısında sorumluluk taşımaktayız ve bu sorumluluğumuz birliğimizi simgelemektedir. Levinas felsefesinde yüzün tanımı beni varlıkla ilişkilendirmektedir (Levinas, 1991: 212-214). Böylelikle Levinas'ın yüz kavrayışı, benliği henüz hiçbir sözleşme ya da rızaya dayanmaksızın geri dönülmez bir sorumluluk ilişkisinin kalbine yerleştirmektedir.

Levinas için ötekinin yüzü, ben için her türlü özgür rızayı, her türlü paktı ve her türlü sözleşmeyi önceleyen istisnasız bir sorumluluğu ifade etmektedir. Bir yüzün açığa çıkması, çıplaklık ve biçimsizlik olarak benliğin terk edilmesi anlamına gelmektedir ve bu durum çıplaklıktan daha çıplaktır (Levinas, 1998: 88). Burada ötekine karşı etik yükümlülüğün esas olduğu vurgulanarak bu yükümlülük bütün toplumsal yapıların önüne konulmaktadır. Yüzün biçimsizliğinden bahsederken filozof, yüzün görsel ve kavramsal bir nesneye indirgenememesini kastetmektedir. Çünkü Levinas felsefesinde yüz, görülebilen ve düşünülebilenin ötesinde bir şeyi anlatırken mevcut ve görünür olanın sınırlarını aşmaktadır. Yüz, fenomenliğin çöküşüdür çünkü kırılğan ve savunmasızdır ve gücün ötesine geçen etik bir çağrıyı somutlaştırmaktadır. Yüzün savunmasızlığı ve çıplaklığı, beni ötekinin kırılğanlığını ve insanlığını tanımaya zorlayan etik bir yanıt talep etmektedir. Yüz, Levinas tarafından *yoksulluk hali* olarak tasvir edilmektedir ki bu yoksulluk maddi anlamdan ziyade varlığın güçten veya iddiadan arınmış çıplak özü ile ilişkilendirilmektedir. Filozof için yüz, fiziksel bir özellik değil, etik bir karşılaşmadır. Ötekinin yüzünü gördüğümüzde onun kırılğanlığı, insanlığı ve ölümlülüğü ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu yüzleşmeye mantıksal akıl yürütme ve toplumsal yapılar aracılığıyla değil, derin bir kişisel ve etik sorumluluk yoluyla yanıt vermemiz gerekmektedir. Ötekinin yüzü ile karşılaşmada ötekinin ihtiyacından, kırılğanlığından ve saklanamamasından bakım, sorumluluk ve adalet çağrısı doğmaktadır.

Bu etik çağrının kökensel yapısını kavramsallaştırmak için Levinas okumasında öne çıkan tartışmalar, yüz-yüze karşılaşmanın bilinç düzeyine varmadan işleyen duyuşal bir tabana dayandığını göstermektedir. Tam da bu noktada Bergo'nun *bedenlenmiş duyarlılık* vurgusu, sorumluluğun özsel ön-bilişsel karakterini aydınlatarak önceki tahlili derinleştirmektedir. Bergo (2019) Levinas'a göre, öteki karşısındaki spontane sorumluluk eylemlerine yol açan yüz yüze gelmenin, *bedenlenmiş duyarlılık* dediğimiz şey sayesinde, ön bilişsel bir düzeyde ortaya çıktığını aktarmaktadır. Bu yaklaşım, başka bir deyişle, yüz yüze gelme durumunda karşılaştığımız şeyin sadece resimsel anlamda bir yüz olmadığını, bize bir şeyler anlatan, sorumluluk yükleyen ve benin öteki ile ilişkisini belirleyen şey olduğunu iddia

² Burada *ben*, kişisel bir zamir (“I”) değil, Levinas'ın etik ilişkisinde ötekinin çağrısına yanıt veren kavramsal “özne” (subject) terimi olarak kullanılmaktadır.

etmektedir. Bu ön-bilişsel duyarlılık, yüzün yalnızca algılanan bir imge olmadığını, temelde buyurgan bir ses taşıdığını açığa çıkarmaktadır. Levinas felsefesinde önemli yere sahip olan **öldürmeyeceksin** emri, işte bu sessiz buyruğun söze bürünmüş hâlidir.

Levinas, ötekinin yüzünde açığa çıkan ve hiçbir kavrama, egemenliğe ya da karşılıklılık ilkesine sığmayan bu mutlak aşkınlığı **sonsuzluk** olarak tanımlamaktadır. Söz konusu sonsuzluk, benin önüne konan sınırsız ve geri çevrilemez bir sorumluluk ufkudur. Yüzün buyurgan sesinde cisimleşen **öldürmeyeceksin** emri tam da bu etik sonsuzluğun dilsel ifadesi olarak belirmektedir. Levinas “cinayetden daha güçlü olan bu sonsuzluk, ötekinin yüzünde bize direniyor, yüzdeki ilkel ifadenin ilk kelimesi: “cinayet işlemeyeceksin”” (1991: 199) diyerek aslında yüzün sadece şekil olarak mevcut olmadığını ve hatta buyruk verebilecek bir mefhum olduğunu anlatmaktadır. Bu noktada yüz bize bir buyrukta bulunmaktadır ve cinayet işlemeyeceksin, öldürmeyeceksin demektir. Sadece şekilsel bir anlamda var olan bir mefhumun böyle bir buyrukta bulunması mümkün değildir. Cohen’e göre Levinas aşkınlık ve yüceliğin sadece ilk emri **cinayet işlemeyeceksin** olan yüzde bulunduğunu ifade etmektedir (1998: xii).

Bu noktada yüzün sonsuzluk, özgürlük ve kurtuluş boyutuna ilişkin tartışmayı, Bergo’nun Levinas yorumuyla genişletmek yerinde olacaktır. Bergo (2011: 20), Levinas’ın yüzü özellikle **kurtuluşun simgesi** olarak konumlandığına dikkat çekmektedir. Zira filozofa göre yüz, varoluşsal bağlamdan kopup aşkınlık düzlemine yükselen yegâne fenomendir. Levinas, bu ayrıcalıklı konumuyla yüzü, benliği kendi kapalı dairesinden çıkararak ötekiyle kurulan ilişkide köklü bir dönüşümün habercisi olarak görmektedir. Dolayısıyla özgürlük ve kurtuluş, ancak ötekinin yüzünde açığa çıkan bu anlamın tanınması ve ona yanıt verilmesiyle mümkün hâle gelmektedir (Levinas, 1991: 218-219).

Ne var ki yüzün özgürleştirici çağrısı tek yönlü değildir. Bu çağrıda hem dingin bir çıplaklık hem de buyurgan bir hareketlilik iç içe geçmektedir. Bu çift yönlü yapı, Levinas’ın yüzü durağanlık ile etkinlik arasında salınan dinamik bir fenomen olarak konumlandırıran çözümlemelerinde belirginleşmektedir. Levinas yüzü ne tam anlamıyla durağan ne de tam anlamıyla etkin olarak değerlendirmektedir. Bergo, Levinas’ın yüz tanımının bazen etkinliğe bazen de durağanlığa işaret ettiğini ifade etmektedir. Bergo’nun anlatımıyla, Levinas felsefesinde yüz neye benzediği noktada durağanlığı ama bizimle konuşması veya bize bakması noktasında etkinliği temsil etmekte ve özünde bu iki durum arasında gidip gelmektedir (Bergo, 2011: 18).

Bu çift yönlü devinime eşlik eden bir başka boyut ise, Bergo’nun vurguladığı üzere, yüzün **yoksullaşma** diye nitelenen radikal çıplaklığıdır. Bergo’nun vurguladığı üzere Levinas, yüzü her türlü kudret ve iddiadan arınmış radikal bir çıplaklık hâlinde tasavvur etmektedir. Bu nedenle yüz, varlığın tanımından önce yokluğu, yani savunmasızlığın mutlak biçimini görünür kılmaktadır (Bergo, 2011: 24). Böylesi bir yoksulluk, yüzü hem korunmaya muhtaç hem de koşulsuz sorumluluk talep eden bir muhatap kılmaktadır. Zira yüz yalnızca bu çıplaklığıyla beni etik bir yanıt vermeye davet etmektedir. Böylece yüz, varlık ile yokluk arasındaki hassas eşiği temsil ederek Levinasçı ilişkiseliliğin ontolojik temelini oluşturmaktadır.

Perpich’in (2005: 103) çözümlemesi, yukarıda değinilen bu **radikal çıplaklık** anlayışını teorik düzlemde pekiştirmektedir. Ona göre Levinasçı yüz, salt bir **şekiller kümesi** olmaktan ziyade paradoksal bir fenomendir. Yüz her türlü görüntüyü temsil etme iddiasıyla belirirken aynı anda kendi temsiliinin imkânsızlığını da ifşa etmektedir. Bu retorik değişkenlik, yüzü sabit tanımlara direnen, kavramsal çerçeveleri sürekli aşan bir olgu hâline getirmekte ve etiğin kaynağını nihai bir forma mahkûm etmek yerine, daima ertelenen bir açıklıkta konumlandırmaktadır. Böylelikle Perpich, yüzün temsil

edilemezliğini vurgulayarak hem Bergo’nun işaret ettiği yoksullaşma boyutunu desteklemekte hem de yüzün beni durağan tanımlardan kaçınmaya zorlayan devingen yapısını yeniden görünür kılmaktadır.

Perpich’in işaret ettiği bu devingen ve temsil edilemez yapı, yüzün öteki adına bene yönelttiği kaçınılmaz sorumluluk çağrısının da zeminini oluşturmaktadır. Levinas’a göre öteki yüzüyle kendisini ifade ederek bir çağrı misali kendisi de farkında olmadan beni kendi varlığı karşısında sorumlu kılmakta, başka bir deyişle, ötekinin varlığı beni etik bir ilişkiye çekmektedir. Ben ötekinin yüzüyle karşılaştığı andan itibaren ötekinin varlığına yanıt verme zorunluluğu taşıyarak onun ihtiyaçlarına, çağrısına ve varlığına kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü öteki kendisini ifade ettiği an bene emanet edilirken ben ötekinin varlığına duyarlı olma sorumluluğu taşımaktadır. Bu sorumluluk borç gibi değerlendirilemez zira bu sorumluluk karşılığı ödenebilir bir borç olmaktan ziyade alışveriş ilişkisine dayanmayan sonsuz bir sorumluluğu ifade etmektedir (Levinas, 2014: 15).

Sonuç olarak Levinas’ın yüz kavramı, fizikselliği aşarak her türlü temsil formunu kıran radikal bir çıplaklıkla ötekinin kırılğanlığını ve aşkınlığını görünür kılmaktadır. Bu *yoksullaşma* hâli, yüzü hem korunmaya muhtaç hem de koşulsuz sorumluluk talep eden bir muhatap konumuna taşımaktadır. Böylece ben, henüz hiçbir sözleşme ya da rızaya dayanmaksızın, geri dönülmez bir etik ilişkiye dâhil edilmektedir. Yüzün ikili doğası (bir yandan dingin ve biçimsiz, öte yandan buyurgan ve etkin) Levinas’ın *cinayet işlemeyeceksin* emrinde cisimleşen sonsuzluk fikrini temellendirmekte ve etiğin kaynağını bilişsel düzenin ötesine yerleştirmektedir. Bergo’nun bedenlenmiş duyarlılık ve Perpich’in temsil edilemezlik okumaları, yüz-yüze karşılaşmanın ön-bilişsel derinliğini ve dinamik yapısını açığa çıkararak bu çağrının özgürleştirici niteliğini pekiştirmektedir. Böylece Levinas, yüz aracılığıyla adalet, bakım ve özen etrafında örülen bir etik vizyon sunmaktadır. İnsan ilişkilerinin merkezine yerleştirdiği bu kavram, benliğin egoizmini aşarak ötekiyle kurulan her karşılaşmayı sınırsız sorumluluk ve kurtuluş olanağına dönüştürmektedir.

2.2. Levinas Felsefesinde “Ben” ve Öteki Kavramları ve Bu Kavramlar Arasındaki İlişki

Bu alt bölüm Levinas’ın etik felsefesinin merkezi konularından olan ben ile öteki arasındaki dinamik ilişkiyi incelemektedir. Kısaca giriş yapmak gerekirse, filozof beni izole edilmiş, özerk bir varlık olarak değil, öteki ile karşılaşmada ilişkisel biçimde tanımlamaktadır. Levinas felsefesinde öteki benin benmerkezci varoluşuna meydan okuyan ve beni etik bir sorumluluğa çağırarak aşkın bir ötekiliği temsil ederken, ben ile öteki arasındaki ilişki egemenlik veya eşdeğerlik ilişkisinden ziyade benin ötekine sınırsız bir yükümlülüğü üstlendiği ilişkiyi ifade etmektedir. Ben ve öteki arasındaki ilişkiyi inceleyen bu kısım, ayrıca, bu ikisi arasındaki bağı anlamak için ölümün temel bir tema olarak rolüne de odaklanmaktadır. Varoluşun nihai sınırı olan ölüm, benin kırılğanlığını vurgulayarak ötekinin sorumluluk, özen ve ilişkisellik yoluyla hayata anlam vermedeki vazgeçilmez rolünü ortaya koymaktadır. Kısacası, bu alt bölüm benin öteki ile olan bağlantısının etik önemini vurgulayarak Levinas’ın insan varoluşunu nasıl yeniden tanımladığını ele almaktadır.

Levinas felsefesinde beni ötekinden ayrı düşünmek neredeyse imkansızdır. Bu felsefede öteki ben için tüm anlamın kaynağı olarak görülmektedir. Diğer kavramlar gibi öteki de Levinas felsefesinde tek bir anlamı kendinde barındırmamaktadır. Örneğin, öteki ben ile aynı mevcudluğu, aynı varlığı paylaşa da birçok anlamda benden farklıdır. Ben gibi öteki de bene buyurabilmesine ve benden isteyebilmesine rağmen ses ile tanımlanamamaktadır. Dil ile ifade bulan ötekinin anlamı aslında çıplaklıkta, yoksullukta ve samimiyette ortaya çıkmaktadır. Öteki yakınlık ilişkisindeki diğer, sıradaki olan olarak, bir sıfat olarak değil ötekinin ötekisi olarak bakıldığında bende vücut bulmaktadır (Calin ve Sebbah, 2002: 8).

Böylesine çoğul ve buyurgan bir ötekilik tasavvuru, Levinas’ın beni de ötekiyle kurulan ilişki bağlamında anlamlandırmasına zemin hazırlamaktadır. Filozof beni bir nevi öteki üzerinden tanımlamaktadır. Bu nedenle, ben ve öteki arasında gerçekleşen her şey herkesi ilgilendirmektedir. Zira bu ikili etkileşim, kendiliğinden toplumsal bir boyuta genişleyerek **üçüncü** diyebileceğimiz yeni bir perspektifin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Üçüncü bir taraf bene ötekinin gözlerinden bakmaktadır. Bu bakış açısı kendine öteki olarak bakmayı da koşullandırmaktadır. Çünkü insanın en önemli mevkiyi kardeşliği ve insan ırkı fikrini ihtiva etmesi noktasında ortaya çıkmaktadır (Levinas, 1991: 13-14). Karşılıklı ilişkinin beni aşkınlık izinde ötekine bağladığını söyleyen Levinas “*Tanrı’ya şükürler olsun ki, ötekiyle kıyaslanamaz bir özne olarak, ötekiler tarafından öteki gibi görülüyorum. Tanrı’ya şükürler olsun ki, ben ötekiler için bir ötekiyim*” diyerek bu ilişkiye verdiği değeri ifade etmektedir (Levinas, 1998: 158). Benlik, öznelliğin her şeye tamamen açık ve hesap verebilir olmak, her şeyin ağırlığını taşımak ve her şeyi sürdürmek olarak tanımlandığı ötekinin yerine geçmek için var olmaktadır. Varlığın kendisinin sürekli, ezici varlığı, aşkın egonun rasyonel ve aktif doğasını bozmakta ve ona meydan okumaktadır (Levinas, 1998: 164). Dolayısıyla, ötekinin bakışıyla örülen bu sorumluluk ağı, şimdi benin belirsiz bir uyanıklık hâinden sıyrılıp somut bir varlık olarak belirmesinin koşullarını tartışmaya açmaktadır.

Bu bağlamda Levinas, ötekinin ve **üçüncünün** bakışıyla kuşatılan bu sorumluluk ağının beni nasıl biçimlendirdiğini ve belirsiz bir uyanıklık hâinden çıkararak açık bir varlık kipine taşıdığını vurgulamaktadır. Filozofa göre benin kendisini hissetmesi ve tanımlaması, önce öznesi belirsiz bir teyakkuz durumundan yani kişinin kendini netleştirmede bir farkındalık hâinden sıyrılmayı gerektirmektedir. Bu ilk safhada henüz adlandırılabilir bir ben yoktur. Yalnızca ham bir varoluş mevcuttur. Ben kavramı, tam da bu muğlak bilinç durumundan kurtulup kendini bir varlık olarak ortaya koyabilme kudretiyle anlam kazanmaktadır. Levinas, böyle bir geçişin ancak ötekiyle yüz yüze karşılaşma sayesinde gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Ben ötekinin çağrısına yanıt verdikçe belirginleşmekte ve kendini sorumluluğun diliyle tanımlamaktadır. (Levinas, 2021: 67-68). Böylece ötekine yönelen bu ilk ve geri dönüşsüz sorumluluk, benin özünü bütünüyle ötekine açılan radikal bir bağımlılıkla dokumaya başlamaktadır.

Tam da bu radikal bağımlılığın izini sürerken Levinas, benliğin yapısını sıradan özne anlayışlarının ötesine taşıyarak yeniden düşünmeye yönelmektedir. Levinas benin ilişkisel ve etik doğasını vurgulayarak beni tam bir rehine olarak tanımlamaktadır. Çünkü ben ötekine tamamen bağlıdır ve ötekine karşı sorumluluğuyla tanımlanmaktadır. Burada o kadar derin bir sorumluluk kastedilmektedir ki bu sorumluluk benliğin bilinçli egosu oluşmadan ve hatta herhangi ahlaki ilke belirlenmeden önce bile vardır. Benin özü kendi hayatta kalması veya var olması ile ilgili olmaktan ziyade öteki uğruna var olmakla ilgilidir. Bu sorumluluk bencillik ve fedakârlık arasındaki geleneksel ayrımları aşarak varoluşun daha derin ve hatta kutsal bir boyutunu temsil etmektedir (Levinas, 1998: 117). Levinas egonun doğasını ve kimlikle ilişkisini maddenin edilgen ve değişmeyen doğasıyla kıyaslayarak incelemektedir. Ego kendi formuna mükemmel şekilde uyan ve değişmeden kalan madde gibi durağan veya kendi kendine yeten bir şey değildir, tam tersi “*kendi teninde gerginlik*” hissine benzer bir rahatsızlık ve gerginlik halinde var olmaktadır. Başka bir deyişle, kendisiyle tamamen barışık olmayan ego doğası gereği huzursuz ve savunmasızdır. Levinas, maddenin basitliğine karşı egonun daha derin bir katman içerdiğini öne sürerek egoya maddeden daha maddi bir maddesellik niteliğini uygun görmektedir. Bu nitelik derin bir kırılmalı ve zarara, tahrişe veya duygusal etkiye karşı duyarlılığı temsil etmektedir. Ötekine karşı sorumluluk egonun kırılmasını tanımlamakta ve tipik kimlik kavramının ötesine geçmektedir. Ego aslında bu anlamda ilişkisel ve etik sorumluluk temelinde daha derin bir varoluş boyutunu ima etmektedir (Levinas, 1998: 108).

Benliğin bu sorumluluğa dayalı yapısını pekiştiren bir yorum da Düşgün’den gelmektedir. Düşgün, Levinas’ın bütün bir yaşamı ötekiye anlamaya adanmış etik bir sefer olarak gördüğünü hatırlatmaktadır (2017: 244). Levinas’a göre öteki, yüz yüze karşılaşmada benin karşısına çıkan, kimi yönleriyle bene benzeyen fakat her zaman farklılığıyla konuşan bağımsız bir özne, başka bir bendir. Bu **benzer-ama-farklı** konum, karşılaşmayı iki birey arasında simetrik bir diyalog olmaktan çıkarmaktadır. Ötekinin sözü her zaman önce gelmekte ve benin söylemini kesintiye uğratarak ona yön vermektedir. Kendi dünyasında yaşayan bu yabancı, dil aracılığıyla ben ile ortak bir zemin kurmakta, dil, Levinas’ın deyişiyle, benliğin kapalı totalitesini delmekte ve onu sonsuzun izine, diakronik bir zamansallığa açmaktadır (Levinas, 1991: 13-14). Böylece ötekinin sorumluluk çağrısı ete kemiğe bürünmekte, salt içsel bir duygu olmaktan çıkıp söylemsel, toplumsal ve hatta politik bir boyut kazanmaktadır. Bu dilsel yakınlık, önceki paragrafta çizilen kırılğan bağımlılık ilişkisini somutlaştırmaktadır. Her yeni karşılaşmada benlik kendi sınırlarını aşarak sonsuz sorumluluğun ufkuna bir kez daha adım atmaktadır.

Bu sürekli genişleyen sorumluluk ufku, benliğin varoluşunu yalnızca ötekine yönelmeye değil, aynı zamanda ötekini anlama girişimine de kökten bağlamaktadır. Levinas açısından bu **anlama**, ötekinin mutlak farklılığını tüm çıplaklığıyla tanıyarak diyalogda canlılığını sürdürmek, yani ötekini kavramaya çalışırken onu tüketmemeye özen göstermektir. Düşgün de bu noktada, Levinas’ın bir yaşamın ötekini anlamakla mümkün olduğunu vurguladığını ve felsefesinin omurgasını bu anlayışın oluşturduğunu belirtmektedir (2017: 244). Daha önce de belirttiğimiz gibi, Levinas, ötekini yüz-yüze karşılaşmada benin karşısına çıkan, kimi açılardan bene benzeyen ama farklı özellikleri taşıyan bağımsız bir özne, başka bir ben olarak tanımlamaktadır. Öteki temelde beninkinden farklı bir dünyada yaşasa da ilk bakışta yabancı gibi görünse de dil aracılığıyla benlikle aynı varoluş zeminini paylaşmaktadır. Çünkü dil, iki benin birbirine açıldığı ortak alanı oluşturmaktadır (Levinas, 1991: 13-14). Böylece ötekini anlamaya yönelik etik sefer, dilsel karşılaşma sayesinde somutlaşmaktadır. Ben her yeni diyalogda kendi sınırlarını yeniden tartmakta, ötekinin çağrısına yanıt vermekte ve sonsuz sorumluluğun diyalektik akışına kapılmaktadır.

Levinas felsefesinde ötekine ve onunla yüz yüze karşılaşmaya atfedilen yüksek önem yalnızca dilin açtığı etik alanda değil, zamanı kavrayış biçiminde de kendini göstermektedir. Dil aracılığıyla kurulan bu diyalog, beni sürekli ertelenen bir yanıtı davet ederken aynı zamanda zamansal bir boyut oluşturmaktadır. Bu boyutta bekleme, umut etme ve sorumluluğu sürdürme iç içe geçerek komplike bir durum oluşturmaktadır. Nitekim *Zaman ve Başka* isimli eserinin önsözünde Levinas, zamanı “**mutlak ötekiyle ilişki**” olarak tanımlamaktadır (2021: 53). Burada **mutlaklık** asimile edilemeyen ve bu nedenle kavranışı hep ertelenen sonsuz farklılığa işaret etmektedir. Böylece zaman, geleneksel düşüncede olduğu gibi nötr ya da ardışık bir görüngü değildir. Ötekinin indirgenemezliğinin ışığında şekillenen varoluşsal bir yapıdır ve beni her an ötekinin talebiyle sınırlarını aşmaya çağırmaktadır. Bu çerçevede, Levinas’ın etik düşüncesinde dil ve yüz yüze karşılaşma kadar merkezi olan sorumluluk ufkunu derinleştirmekte, dilde duyulan çağrı, zamansal bir bekleyiş ile yanıt sürekliliği içinde somutluk kazanmaktadır.

Levinas’ın tasvir ettiği bu zamansal sorumluluk hattı, ötekinin ölümüyle yüzleşildiğinde en keskin gerilimine ulaşmaktadır. Bergo (2019) Levinas felsefesinde varlığı ve varlığın ötesini anlayanın temelini teşkil eden ölümün bile sadece ötekinin ölümünde tanık olduğumuz bir kavram olarak görüldüğünün altını çizmektedir. Çünkü somut anlamda öteki ile karşılaşmak görünür ve algılanabilir bir şeyle karşılaşmak demektir. Bu öyle bir öteki ki ben ile konuşmakta, yalvarmakta ve dahası buyruklarını ifade etmektedir. Levinas benin kimliğinin kendine dönük bir varoluşla değil ötekiyle kurduğu ilişkiler ve ötekine karşı duyduğu sorumluluk sayesinde şekillendiğini söylemektedir. Ben denilen kimlik ötekinden gelen çağrıya verilen yanıtta oluşmaktadır. Bu anlamda ötekinin ölümünün

ben üzerindeki etkisi ciddiye alınmalıdır. Ötekinin ölümü ben üzerinde öyle derin bir etki yaratmaktadır ki bu etki sadece duygusal bir perspektiften yorumlanamamaktadır. Çünkü varlığı beni etik olarak tanımlayan ötekinin ölümü ötekiyle kurulan sorumluluk ilişkisinin kırılması anlamına gelmektedir. Öteki öldüğünde benin ona karşı duyduğu sorumluluk saygı formunda varlığını sürdürmektedir. Bu saygı suçluluk duygusuyla da omuz omuzadır. Çünkü öteki öldükten sonra ona yanıt vermek imkânsız olmaktadır ve ötekinin ölümünden doğan suçluluk onunla olan ilişki artık sürdürülemez olduğundan ötürü geride iz bırakmaktadır (Levinas, 2014: 16-17).

Ötekinin ölümü karşısında duyulan suçluluk ve saygı, Levinasçı felsefe çerçevesinde sorumluluğun sona ermediğini, aksine ötekinin yokluğunda bile sürüp gittiğini göstermektedir. Bu kalıcı sorumluluk düşüncesini genişleten Bergo, daha da ileri giderek Levinas’ın etik varoluş zeminini herhangi bir fayda, erdem ya da görev hesabına dayandırmadığını, ötekinin **kendisini** evrensel ilke konumunda tutan özneler arası bir sorumluluk kabulüne yer verdiğini vurgulamaktadır (Bergo, 2019). Levinas’a göre hiçbir şey benin öteki karşısındaki sorumluluğunun denetimi dışında kalmamaktadır. Çünkü benlik, koşulsuzca ve bütünüyle ötekine açılmıştır (Levinas, 1998: 159). Böylece sorumluluk, ötekinin yaşamı boyunca süren etik bir görev olmaktan çıkmaktadır. Ötekinin yokluğunda dahi varlığını koruyarak benliğin temel ontolojik boyutu hâline gelmektedir. Bu yaklaşım, önceki paragrafta ele alınan ölüm olgusunun yarattığı gerilimle birleşerek Levinas’ın etik düşüncesinde sorumluluğun ne denli sınırsız ve geri döndürülemez olduğunu bir kez daha açığa çıkarmaktadır.

Bu geri döndürülemez sorumluluğun boyutu, Levinas’ın ötekiyle kurulan yakınlık anlayışında daha da belirginleşmektedir. Filozof, ötekinin salt varlığının bene ezici bir yük yüklediği bu bağ, temelde asimetrik bir ilişki olarak tanımlanmaktadır. Yani benin öteki karşısındaki sorumluluğu yalnızca bene aittir. Bu bağ, görevlerin paylaşıldığı karşılıklı bir değiş tokuş değildir. Öteki, sorumluluğu iade eden ya da dengeleyen bir muhatap olmaktan ziyade beni koşulsuz hesaba muhatap eden kurucu bir ilke konumundadır. Böylece etik, tarafların hak ve ödevlerini eşitleyen bir sözleşmeler dizisi olmaktan çıkmakta ve tek taraflı bir adanmışlık hâlini almaktadır. Levinas, hiçbir şeyin benin bu sınırsız yükümlülüğünün denetimi dışında kalmadığını vurgulamaktadır. Söz konusu sorumluluk benliğin kimliğini biçimlendiren asli güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Levinas, 1998: 158). Asimetri bu yönüyle Levinasçı düşüncede yalnızca ahlaki bir özellik değil, benliğin ontolojik temelini belirleyen kurucu bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu ontolojik asimetrinin pratik boyutuna odaklanan Nooteboom, Levinas’ın etik yaklaşımının her durumda benden önce ötekiyi savunduğunu vurgulamaktadır (2012: 162). Levinas’a göre ben, ötekiyle karşılaştığında hiçbir talepte bulunmadan teslim olmaktadır. Bu teslimiyet, aklın ardında yatan hesaplı bir seçim değil, kendiliğinden doğan bir sorumluluktur. Ötekinden gelen bu çağrıda, benin ötekinin ıstırabından mustarip olmaya içkin bir adanmışlık bulunmaktadır. Böyle koşulsuz bir adanmışlık, özneyi zaman zaman masum olsa bile kurban konumuna düşürebilmektedir. Zira sorumluluk, ötekinin engel teşkil ettiği veya zulmettiği durumlarda bile geçerliliğini yitirmemektedir. Dolayısıyla Levinasçı etik, hak ve ödev dengesi arayan bir sistemden ziyade, benliğin varoluş koşulunu ötekine açılmada bulan radikal bir özveri mantığını öne çıkarmaktadır.

Radikal özverinin bu çerçevesi, Levinas’ın ben ve öteki ilişkisini Heidegger’in yalnızlık kavrayışından kesin biçimde ayırmasıyla daha da netleşmektedir. Levinas, Heidegger’in bireyi temelde kendi içkinliğine kapanmış gösteren yalnızlık tanımını benimsememektedir. Ona göre öznenin varoluşu, zaten baştan itibaren ötekinin çağrısıyla sarsılmış bir açıklık durumudur (Levinas, 2021: 59-60). Dolayısıyla benin ötekine yönelişini belirleyen şey, iki varlığın yan yana duruşunu imleyen **ile** edatı değildir. Belirleyici olan, mutlak başkalığın yarattığı sorumluluk gerilimidir. Levinas bu noktada ontolojik çoğulluğu da salt mantıksal ya da biçimsel farklılıkla sınırlandırmamaktadır. Filozofun kendi

ifadesi ile, “her çokluğun terimleri salt formel ve mantıksal başkalık sayesinde birbirinden ayrılır; çoklukta her terim, farklı niteliklerin taşıyıcısı olarak zaten başkadır ve eşit terimlerin çokluğunda her terim, bireyleşmesi itibarıyla ötekinin ötekisidir” (Levinas, 2021: 57). Böylece özne yalnızlıkla tanımlanmak yerine, ilk elden ötekinin yönelttiği itirazla ve çokluğun etik yüküyle şekillenmektedir. Benliğin ontolojik sınırları, her karşılaşmada yeniden farklılık tarafından esnetilmektedir.

Levinas’ın *ile* edatının ötesinde konumlandığı bu sorumluluk gerilimi, onun ötekiyle ilişkiyi hiçbir zaman uyumlu bir *bir-aradalık* olarak düşünmemesinde doruğa ulaşmaktadır. Bunu en açık biçimde şu sözlerinde dile getirmektedir: “Başka, hiçbir surette, benimle ortak bir varoluşa katılan başka bir ben değildir. Başka ile ilişki pastoral ve ahenkli bir hemhal olma (communion) ilişkisi değildir. Başka ile ilişki Gizem ile bir ilişkidir. Onun varlığını tümüyle kuran şey, dışsallığı veya daha doğrusu—dışsallık mekânın bir özelliği olduğundan ve özneyi ı ışık yoluyla kendine gönderdiğinden—başkalığıdır” (Levinas, 2021: 90). Bu vurgu, ötekinin başkalığının ortadan kaldırılamaz bir *gizem* olarak kaldığını, dolayısıyla etik karşılaşmanın asla tam bir özdeşleşmeye indirgenemeyeceğini göstermektedir. Ötekiyle karşılaşmak, onun farklılığını iptal eden pastoral bir uyum değil, tersine bu farklılığı tanıyarak sorumluluğu sürdürme yükümlülüğüdür. Böylece Levinasçı etik, önceki paragrafta tartışılan ontolojik çoğulluğu somutlaştırmaktadır. Benlik her temasta başkalık tarafından geri çekilmekte, sınırlarını aşmaya davet edilmekte ve sorumluluk tam da bu ayrımın muhafazasında derinleşmektedir.

Sonuç olarak Levinas, ben ile öteki arasındaki ilişkiyi yalnızca etik düşüncesinin değil, insan varoluşunun da temel eksenine yerleştirmektedir. Dil sayesinde kurulan yüz-yüze karşılaşma, beni başlangıçtaki belirsiz uyanıklıktan çıkarak büsbütün ötekine açılmış bir sorumluluk varlığına dönüştürmektedir. Bu sorumluluk, zamanın diakronik akışında bekleyiş ve yanıt sürekliliği kazanırken ölüm karşısında dahi kesintiye uğramamaktadır. Asimetrik karakteriyle öteki, bene iade edilemez bir yük yüklemektedir. Böylece etik, hak ve ödev dengesi arayan sözleşmeler dizisinden çok, tek taraflı bir adanmışlık mantığına dönüşmektedir. Radikal başkalık gizemini korudukça benlik her karşılaşmada sınırlarını aşmaya, ötekinin ıstırabını üstlenmeye ve sonsuz sorumluluğu yeniden üstlenmeye davet edilmektedir. Levinasçı etik, bu sürekli gerilim ve açılma hareketiyle, insanı öz-koruma itkisine dayalı klasik antropolojinin ötesine taşıyarak ilişkisel, kırılğan ve özverili bir varoluş vizyonu ortaya koymaktadır. Ben ancak ötekine verdiği yanıtta kendini bulmakta ve her defasında kendini yeniden inşa etmektedir.

2.3. Levinas Felsefesinde Adalet Kavramı

Bu alt bölüm Levinas felsefesindeki adalet kavramını incelemekte ve bu kavramın köklerinin ben ve öteki arasındaki etik ilişkide bulunduğunu vurgulamaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, Levinas’a göre adalet basitçe yasal veya kurumsal bir yapı değil, benliğin ötekine karşı sahip olduğu derin sorumluluğun bir uzantısıdır. Adalet ötekine karşı sonsuz yükümlülük taşıyan benin daha geniş bir toplumsal bağlamda birden fazla öteki ile karşılaşmasında ortaya çıkmaktadır. Bu alt bölüm, Levinas’ın adaleti kişisel etik ile toplumsal yapılar arasında bir köprü olarak nasıl konumlandığını incelerken yakınlık ile evrenselliği dengeleme ihtiyacı açısından adaletin yerini ele almaktadır. Levinas bunu yaparken adaletle ilgili geleneksel tanımlara meydan okuyarak adaleti sorumluluk, özen ve ötekinin indirgenemez onurunun kabulüne dayanan derin bir etik uygulama içinde çerçevelemektedir.

Levinas, adalet kavramının etik köklerini sorumluluk, akıl ve barış arasındaki bağlantıda aramaktadır. Filozof adaleti, ikili ilişkide doğan sonsuz sorumluluğu kamusal alana taşıyarak ona toplumsal bir ölçek kazandıran ilke olarak tanımlamaktadır. Bilindiği üzere üçüncü ya da daha fazla ötekinin ilişkiye dâhil olması toplumsal boyutu genişletmektedir. Bu genişleme sorumluluğun yoğunluğunu korurken adaletin tüm ötekilere eşit davranmayı zorunlu kıldığını vurgulayarak etik talebi

daha da derinleştirmektedir. Bununla birlikte ötekiyle yüz yüze gelmenin ortaya çıkardığı asimetrik sorumluluk talebi de varlığını sürdürmekte ve ben ötekilere duyduğu sorumluluğu yine onların bene duyduğundan daha ağır bir yük olarak taşımaya devam etmektedir. Adalet de aslında bu özveriye, ötekilerin ihtiyaçlarını kendi haklarının önüne koyma ilkesiyle beslemektedir. Tesadüf değildir ki Levinas adaleti çatışmayı değil barışı besleyen etik sorumlulukta temellendirmektedir. Böylelikle adalet hem düşünsel hem zamansal düzeyde varlığını sürdürürken **burada şimdi** ötekine yönelen somut sorumluluk eyleminde görünürlük kazanmaktadır (Levinas, 1998: 159-160).

Tam da bu somut sorumluluk zemini üzerinden Levinas, adaletin bilinç, etik ve topluluk bağlamındaki işlevini ele alırken bireysellik ile evrensellik arasındaki gerilimi de tartışmaktadır. Filozofa göre bilinç adaletle dayanmaktadır lakin adalet akıl yürütmeden kaynaklanmamaktadır. Aslında adalet akıl yürütme ve tefekkür gibi süreçler için koşulları yaratmaktadır. Adaletten yapılandırılmış ve paylaşılan iletişim ve topluluk alanına girmek için ötekine yakın ve ötekinden mesul olmanın etik sorumluluğuna olanak tanıyan eşzamanlama, kıyaslama ve kavramsallaştırma gibi eylemler doğmaktadır. Benlerin eşitler olarak bir arada var olduğu bir çerçeveye dönüşen sonsuz etik yükümlülük adaleti mümkün kılmakta, hakların ve görevlerin dengelendiği bir alan yaratmakta ve benin daha geniş bir toplulukta bir vatandaş olarak katılımını sağlamaktadır. Levinas, benliğin tekil bir etik sorumluluk oluşu üzerinde dursa da benin eşitlerden oluşan bir topluluğun parçası olmanın bir yolunu bulması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre adalet yalnızca, ötekinden sonsuz ve karşılıklı olmayan bir biçimde sorumlu olan benin diğerleri gibi bir öteki olduğu koşulda anlamlıdır. Çünkü bene hükmeden sonsuz sorumluluk beni kendisi ve öteki ile dengeli bir biçimde ilgilenmeye ve bu vesileyle de adil bir toplumu mümkün kılmaya itmektedir. Bu denge güvencesiz bir dengedir çünkü devlet gibi paylaşılan adalet yapıları beni ve ötekini sönmüleyerek kolektif bir **bizin** anonim üyelerine dönüştürme riski taşımaktadır (Levinas, 1998: 160-161).

Levinas’a göre adalet benin kendisini ötekinin yerine koymasının mutlak ve sınırsız sorumluluğunu yumuşatmakta ve insan ilişkilerine denge, ölçüm ve hesaplama getirmektedir (Levinas, 1998: 158-159). Başka bir deyişle, adalet bireyin ötekine karşı duyduğu sonsuz sorumluluğu düzenleyerek dünyada insan ilişkilerini daha dengeli bir hale getirmektedir. Burada kastedilen şey etik sorumluluğun yumuşatılmasından ziyade onun toplumsal düzen içinde uygulanabilir olması ile ilgilidir. Sonuç olarak, adalet etik sorumluluğu ölçülebilir ve hesaplanabilir kılarak toplumsal ilişkileri bir nevi dengelemektedir. “Ötekinin yakınlığında ötekinin dışındaki ötekiler beni takıntı haline getirmekte ve bu takıntı ölçü ve bilgi talep ederek adalet diye haykırmaktadır; bu bilincin ta kendisidir” (Levinas, 1998: 158) diyen filozof birçok ötekinin varlığına benin tüm bu ötekilere nasıl adil davranacağını sorgulayarak sorumlulukları ölçülebilir ve düzenli hale getirme ihtiyacının adaletin temelini oluşturduğu ifade etmektedir. Çünkü adalet birçok ötekiyle aynı anda ilişki kurma mecburiyetini yönetme biçimi anlamına gelmektedir.

Cohen, Levinas’ın *Otherwise Than Being or Beyond Essence* isimli eserinde birincil meselesinin ötekinin ötekiliğini ahlaki **yücelik** ve **mahrumiyet** olarak belirlemek ve ayrıntılandırmak olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre Levinas felsefesinde sadece aşırı metafizik bir arzu olan iyilik arzusu yükümlülükler, sorumluluklar ve adaletle çağrı ile ötekinin radikal ötekiliğine karşı adil bir davranışı ortaya çıkarmaktadır (Cohen, 1998: xii). Yine Cohen’in aktarımı ile, Levinas ahlakın, tüm insanlığı ve dolayısıyla bir şekilde beni de kapsayan ötekinin ötesine ulaşması şartıyla Tanrı’yı adaletle ve dolayısıyla bilgi, bilim ve felsefe görevleriyle ilişkilendirmektedir. Dahası Levinas dünyamızın ahlaki ve hukuki kusurlarına karşı hassastır, böylece yüz yüze geline kişiye sonsuz bir ahlaki yanıt bile mevcut olmayanlar için adaletsizlik yaratmaktadır. Birine her şeyi vermenin başkalarını yoksul bırakmak anlamına geldiği düşüncesine göre adalet olmadan ahlak adaletsizlik ve dolayısıyla da

ahlaksızlık yaratmakta ve adalet iyilik adına sonsuza dek ötekine ait olan bir benliğin münhasırlığını, iyilik arzusunu tashih etmektedir (Cohen, 1998: xvi).

Calin ve Sebbah’a (2002: 42-44) göre Levinas’ın özellikle *Ölüm ve Zaman* isimli eserinde adaletin asimetrik etik ilişki olarak tanımlandığını görmekteyiz. Bu tanımda benin öteki karşısında asimetrik sorumluluğunun etik adilliği söz konusu olmaktadır. Yine Calin ve Sebbah, Levinas’ın *Autrement qu’être ou au-delà de l’essence* (Varlıktan Başka Türlü veya Özün Ötesinde) isimli eserinde öteki ile ilişkide üçüncü bir tarafın, ötekinin ötekisinin ve öteki için öteki olan benin de hesaba katılması ile adalet kavramının yeniden değerlendirildiğini ve ötekinin mevcutluğunu göz önünde bulundurmanın zorunluluğunun adillik olarak tanımlandığını ifade etmektedir. Bu anlamda ötekinin varlığına son vermemenin, başka bir deyişle öldürmemenin etik bir zorunluluk olduğunu da hatırlatmaktadır. Yazarlara göre Levinas felsefesinde adalet, ötekiyle ben arasındaki yatay bir eşitlik değil, ötekinin daha yüksekliğinin kabulü anlamına gelmektedir ve böyle bir kabul ediş söz konusu olduğunda dil adaletin sunucusu olma görevini üstlenmektedir.

Sonuç olarak, Levinas adaleti benin ötekine karşı sorumluluğunda kök salmış etik bir uygulama olarak yeniden tanımlamakta ve bu yükümlülüğü ötekilerin birden fazla olduğu daha geniş bir toplum konseptinde genişletmektedir. Levinas’a göre adalet tarafsız veya kişisel bir yapı olmaktan ziyade bireysel sorumluluk ile kolektif adalet arasında bir dengeyi temsil etmektedir. Levinas adaleti etik sorumluluğa dayandırarak adaletin eşitliği, özeni ve ötekinin benzersiz onuruna saygıyı teşvik etmedeki rolünü vurgulamakta ve toplumsal ilişkilere farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

3. KIRILGAN HAYAT: YASIN VE ŞİDDETİN GÜCÜ: BUTLER’IN “İNSANCIL ÖTEKİ” YORUMU VE ANALİZİ

Levinas felsefesinde yüzün kırılğanlığı, öznenin etik açılımının önkoşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ötekinin bene yönelttiği sessiz *öldürmeyeceksin* buyruğu, her türlü özselcilik ya da beden-ötesi evrensel ilke yerine radikal bir karşılaşma etiği üretmektedir. Ancak bu etik karşılaşmanın günümüz toplumunda hangi koşullarda mümkün kılındığı sorusu, bizi öznenin tarihsel olarak nasıl tanınır hâle geldiğine yöneltmektedir. Bu noktada Michel Foucault’nun söylem, iktidar ve özne ilişkisine dair analizleri önemli bir kuramsal eşiğe işaret etmektedir. Foucault’ya göre özne, belirli iktidar ağları ve normatif çerçeveler içinde inşa edilmektedir. Birey, kendilik anlayışını özgür irade ile değil, söylemsel pratikler aracılığıyla edinmektedir (Foucault, 1982: 781-782). Judith Butler, bu düşünceyi temel alarak öznenin tanınabilirliğinin normatif sistemler tarafından belirlendiğini, bazı yaşamların insan olarak kabul görürken bazılarının dışlandığını savunmaktadır. Böylece Butler, Levinas’tan devraldığı etik ötekilik fikrini Foucault’dan aldığı normatif tanınabilirlik eleştirisiyle kesiştirerek çağdaş bir etik-politik sorgulama alanı açmaktadır.

Butler’ın bu çerçevesi, karşılaşmanın zemininin artık yalnızca iki öznenin ibaret olmadığını, medyatik çerçeveler, devlet aygıtları ve piyasa ilişkileri aracılığıyla kurulan filtrelenmiş kamusal bakışın bu zemini şekillendirdiğini göstermektedir. Yazarın ifadesiyle “beden... toplumsal ve siyasal ağlar içinde yaşayabilir hâle gelir” (Butler, 2009: 53). Dolayısıyla etik sorumluluk, Levinas’ın önerdiği gibi kendiliğinden doğan bir ilksel borcun ötesine geçmekte, bedenlerin sürdürülebilirliğini garanti eden kurumsal koşulları dönüştürme yükümlülüğüne evrilmektedir. Bu bakış açısı, makalemizin Levinasçı “insancıl öteki” kavramını çağdaş savaş, yas tutma rejimleri ve normatif dışlama mekanizmalarıyla buluşturma amacına doğrudan hizmet etmektedir.

Butler’ın felsefesi, ontolojik bireycilik eleştirisi ile toplumsal normların bedende yarattığı *yaralanabilirliğin* iç içe geçtiği çok katmanlı bir çerçeve sunmaktadır. Düşünür performatif cinsiyet kuramından itibaren benliğin, ancak normların tekrar-tekrar “*alınılanması*” ile kavranabilir olduğunu

(Butler, 2014: 3-4), bu alıntılamanın her seferinde kusurlu kalışı nedeniyle de öznenin kaçınılmaz bir “*opasite*” taşıdığını vurgulamaktadır (Butler, 2005: 40-43). Aynı *opasite*, etik alanda ***tam ve kusursuz muhasebe*** talebini imkânsız kılmaktadır. Özneyi, kendisini kuran normları eleştirel olarak sorgulamaya ve başkalarının kırılabilirliğine karşı tetikte kalmaya zorlamaktadır. Butler’ın “*yasın siyaseti*” analizinde ortaya koyduğu gibi, kamusal alan kimlerin ölümünün haber yapılacağı, kimin adına topluca ağlanacağı konusundaki görünmez ön-kararlarla örülmektedir (Butler, 2018: 12). Bu normatif hiyerarşi, Levinas felsefesindeki yüz yüze gelmenin taşıdığı evrensel sorumluluk potansiyelini pratikte boşa düşüren asıl engeldir. Çünkü ötekinin yüzü, çoğu zaman medyanın seçici kadrajında hiç belirmemektedir.

İşte bu nedenle makalenin Butler ayağı için *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücünü* merkez almak tercih edilmiştir. Söz konusu eser, Butler’ın *Frames of War: When Is Life Grievable* (Savaş Tertipleri - Hangi Hayatların Yası Tutulur?) ve *Undoing Gender* (Çözülen Cinsiyet) gibi eserlerinde geliştirdiği kırılabilirlik, yas ve normatif dışlama temalarını 11 Eylül sonrasının güvenlik söylemleriyle iç içe tartışarak, Levinasçı etiğin güncel bir ***siyasal ekonomisini*** sunmaktadır. Kitabın bölümleri burada özetlenmek yerine, ana tezi odağa alınmaktadır: ortak ama eşitsiz bir ***genelleştirilmiş kırılabilirliğin*** tanınması, hem özneyi toplumsal koşullara eklemleyen bağımlılık bağlarını görünür kılmakta hem de şiddet sarmalını meşrulaştıran yas hiyerarşilerini ifşa etmektedir. Butler’ın vurguladığı üzere, “*sürdürülebilir bir yaşam, ‘hayatın kendisine’ değil, o hayatı mümkün kılan koşullara yönelik politik yükümlülükten geçer*” (Butler, 2009: 23). Dolayısıyla bu bölüm, Levinas’tan devraldığı “*insancıl öteki*” düşüncesini Butler’ın kırılabilirlik temelli etik ve siyaset teorisiyle çaprazlayarak, çağdaş şiddet ortamında etik sorumluluğun koşullarını yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır.

Levinas’ın ***öldürmeyeceksin*** buyruğunun etik talebi, çağdaş dünyada öncelikle medyatik yapıların ideolojik filtreleriyle bastırılmakta ve kendi çıkarlarına uygun söylemsel çerçeveler içinde yeniden kurgulanmaktadır. Butler’ın 11 Eylül okumaları tam da bu dönüşümün siyasal mantığını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Levinasçı anlamda etik borcun kamusal ölçekte nasıl askıya alındığını sergileyebilmek için yazar, kamusal bakış açısını biçimlendiren ***çerçeve*** kavramını kilit analitik araca dönüştürmektedir. Çerçeve, burada hangi ölümlerin ***yası tutulabilir*** olarak sunulacağına, hangilerinin ise şiddet rejiminin dışına itileceğine ön-karar veren normatif filtre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden yazar, “*ya bizdensiniz ya da teröristlerden*” (Butler, 2018: 20) dikotomisini yeniden üreten Amerikan ana-akım medyasını eleştirirken, temsiliyet hakkından yoksun bırakılan bedenlerin siyasal olarak ***ölmeden önce gömüldüğünü*** ifade etmektedir. Chouliaraki’nin uzak acının ekrandaki “*seyir ekonomisi*”ne ilişkin çözümlemesi Butler’ın tespiti ile örtüşmektedir. Bu çözümlemeye göre, medya, acıyı evcilleştirerek seyircinin empati kapasitesini ideolojik bir zarfa hapsedmektedir. (Chouliaraki, 2006: 18). Böylece kamusal alan aslında daha en baştan eşitsiz bir yas rejimiyle örülmektedir. Bazı hayatlar toplu matem alanının dışında bırakılırken Levinasçı evrensel sorumluluk ilkesinin fiilen bastırılmasına yol açmaktadır (Butler, 2018: 52)

Bu çerçeve mantığının güncel medyada nasıl işlediğini en açık biçimde gösteren örneklerden biri, Alsultany’nin (2012: 71) 11 Eylül sonrasındaki Amerikan haber bültenlerini incelediği çalışmada ortaya koyduğu “*mazlum Müslüman kadın*” temsildir. Yazar, bu temsiliyet pratiğinin yüzeyde çoğulcu ve duyarlı bir dil kullanmasına karşın, haber anlatısını ısrarla ***kurtarıcı Batı / mağdur Doğu*** ikiliğine yerleştirdiğini göstermektedir. Böylece empati, önceden kurgulanmış jeopolitik bir hiyerarşi içinde yönlendirilmektedir. Bu strateji, şiddeti Batı-dışı coğrafyalara aitmiş gibi resmederken Doğu’yu pasif kurban konumuna sabitleyerek müdahaleci politikaları ahlâkî bir sorumluluk kisvesiyle meşrulaştırmaktadır. İzleyiciye sunulan bu insani dram senaryosu, ötekiliği gerçekten yakınlaştırmak yerine, Butler’ın ele aldığı normatif filtrenin içsel işleyişini güçlendirmektedir. Hangi hayatların kurtarılmaya değer, hangilerinin görünmez kalacağı aslında en başından itibaren belirlenmektedir.

Sonuçta medya, görünürde şefkat üretirken fiilen Levinas’ın evrensel sorumluluk ufkunu daraltan yeni bir görsel siyaset ekonomisi inşa etmektedir.

Medyanın ötekiliği yönlendiren bu görsel siyaset ekonomisini kavramakla yetinmeyen Butler, dilsel iktidar çözümlemesini kırılganlık ontolojisiyle kesiştirerek eleştirel ufkunu daha da genişletmektedir. *Frames of War: When Is Life Grievable* (Savaş Tertipleri – Hangi Hayatların Yası Tutulur?) başlıklı eserinde bu yaklaşımı derinleştirirken, “sorumluluğumuz, ‘yaşamın kendisine’ değil, yaşamı mümkün kılan koşullara yöneliktir; daha doğrusu, sürdürülebilir bir yaşamın bu koşullar olmadan var olamayacağına dair kavrayıştan doğar ve bu koşullar hem siyasal sorumluluğumuzun hem de en zorlu etik kararlarımızın konusunu oluşturur” (Butler, 2009: 23) sözleriyle kırılganlık ile kurumsal düzenlemeler arasındaki bağı netleştirmektedir. Böylece medyatik çerçeve, bedensel kırılganlığı sınıflandırarak bazı yaşamları **savunmaya değer**, diğerlerini **yası tutulmaya değmez** kılacak biçimde işlev görmektedir. Bu iddianın ampirik karşılığını Kanji’nin Kanada basınında Müslüman fail/gayrimüslim fail ayrımını inceleyen çalışması daha da net ortaya koymaktadır. 2001-2018 arasında The Globe and Mail, National Post ve CBC’de haberleştirilen on ideolojik şiddet vakasının karşılaştırması, Müslüman faillerin eylemlerinin ortalama 1,5 kat daha fazla habere konu edildiğini ve **terör** etiketiyle anılma olasılıklarının benzer nitelikteki gayrimüslim vakalara göre 23 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir. (Kanji, 2018: 4-5). Dolayısıyla Butler’ın katkısı, 11 Eylül anlatısını aşarak şiddetsizliğin ve sahici kamusal yasın önkoşulu olarak kırılganlığın evrensel paylaşımını tanıma yönünde etik bir çağrı üretmektedir.

Bu etik çağrının somut nedenleri, 11 Eylül’ün ana-akım medya tarafından sahnelendiği anlatıda açıkça görünür hale gelmektedir. Butler, söz konusu haber kurgusunun olayı “**saldırıya uğrayan ulus**” çerçevesiyle kayda geçirerek ABD’yi ahlâkî merkez konumuna yerleştirdiğini belirtmektedir. Böylece hem fail-mağdur ayrımı önceden sabitlenmekte hem de küresel izleyicinin bakışı bu ekseninde yeniden biçimlenmektedir (Butler, 2018: 21-23). Bu ben-merkezci düzenek, Campbell’in devlet söyleminin dünyayı “**ahlâkî coğrafya**” mantığıyla iyiler ve kötüler eksenine ayırdığını gösteren çözümlemesiyle jeopolitik bir boyut kazanmaktadır. Haber dilindeki ikili kurgu, Amerikan askerî müdahalelerini doğal ve kaçınılmaz bir savunma refleksi olarak sunmaktadır (Campbell, 1992: 99). Sonuçta **terör** terimi koşulsuz bir dış düşman kimliğine sabitlenirken, ABD kaynaklı şiddet görünmezleşmekte ve önceki paragrafta sözü edilen seçici yas rejimi ulus-ötesi ölçekte meşrulaştırılmış olmaktadır.

Bu ulus-merkezli bakış, kamusal yas hakkını yalnızca **bizim** kayıplarımıza özgüleyerek yaşam ağlarının karşılıklı iç içeliğini görünmez kılmaktadır. Butler ise bu tek yönlü anlatıyı, bedenlerin birbirine içkin ontolojik karşılıklı bağımlılığına dikkat çekerek sarsmaktadır. Yazara göre, hiçbir özne, barınma, beslenme, sağlık ve iletişim altyapılarından bütünüyle bağımsız değildir. Var olabilmek, ancak bu maddi-toplumsal zeminin sürdürülmesiyle mümkündür (Butler, 2018: 33-34). Wearing ise Butler’ın **bağımlılık** anlayışını derinleştirerek özne-öteki ilişkisini çoğu zaman görünmeyen altyapı ve bakım ağlarıyla ilişkilendirmektedir. Gıda tedarik zincirlerinden kamusal sağlık sistemlerine uzanan bu ağlar perde arkasında kaldığında, şiddet kültürü tam da bu inkârın yarattığı boşlukta filizlenmektedir (Wearing, 2023: 935). İşte Butler bu nedenle, ABD’nin tek-yönlü yas söylemine karşı hayatların temelden iç içe geçtiğini vurgulamakta ve soruyu daha da keskinleştirmektedir: “*Bir Müslümanın yaşamı, Birinci Dünyahlının yaşamları kadar açık bir biçimde değer taşıyor mu?*” (Butler, 2018: 28). Bu sorgulama yalnızca etik bir çağrı değil, aynı zamanda kimin yasının tutulabilir olduğunu belirleyen ölçütlerin, paylaşılan maddi-toplumsal koşulların adil dağılımına bağlı olduğunu hatırlatan epistemik bir meydan okumadır.

Bu epistemik meydan okuma, adalet talebini yalnızca avantaj eşitsizliklerini ifşa etmekle sınırlamamaktadır. Bu farklılıkları üreten ve meşrulaştıran söylemsel örgüleri deşifre etmeyi de zorunlu

kılmaktadır. Butler’ın “*sorumluluğumuz, başkalarının eylemlerine maruz kalmamız ile kendi edimlerimizin kesişim noktasında yatar*” (Butler, 2018: 32) saptaması, dilsel-ideolojik yapıları sorgulamadan kalıcı bir etik ilerlemenin olanaksızlığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle ABD-merkezli anlatıdan kopmak hem *faili* tanımlayan söylemi hem de şiddetin tarihsel ve maddi önkoşullarını görünür kılmakla mümkündür. Ancak bu sayede küresel kırılma eşit koşullarda tanımlanabilir olmaktadır. Böyle bir kopuş, adaleti salt dağıtımcı bir hesaplamacılıktan çıkarıp ontolojinin temelindeki karşılıklı bağlılığı yeniden kavramsallaştırma girişimine dönüştürmektedir. Bu perspektif, kamusal yasın evrensel ölçekte paylaşılmasına imkân tanıyan zemini inşa etmektedir.

Bu adalet tasavvurunun ontolojik bağlılık zeminine oturtulması, bizi kaçınılmaz biçimde Butler’ın kitabının ikinci bölümünde tartıştığı temel soruya götürmektedir: İnsan sayılmanın eşiği nerededir ve bu eşik, hangi hayatların kamusalca *yası tutulabilir* kabul edileceğini belirlemektedir (Butler, 2018: 35)? Bir yaşamın yasının resmen tutulması, o yaşamın tam anlamıyla *insan* statüsüne kabulünün koşulu hâline gelmektedir. Bu eşiğin küresel düzeyde nasıl kurulduğunu ise Mbembe’nin “*nekropolitika*” kuramı açıkça ortaya koymaktadır. Bu kurama göre egemen güç, kimin ölebileceğine ya da “*ölü gibi*” yaşamaya zorlanacağına karar vererek yas hakkını hiyerarşik biçimde dağıtmaktadır (Mbembe, 2019: 66). Benzer biçimde Berlant’ın “*yavaş ölüm*” kavramı, değersizleştirilen toplulukların zaman içinde görünmez kayıplar aracılığıyla erozyona uğratıldığını göstermektedir (Berlant, 2007: 754). Böylece Butler’ın incelediği *ırksal histeri* ve *ortak yaralanabilirlik* temaları, ölüm ve yas üzerindeki bu siyasallaşmış ayrımı aydınlatan eleştirel bir merceğe dönüşmektedir. Kimin hayatının korunmaya, kimin kaybının yası tutulmaya değer görüleceğini belirleyen dilsel ve maddi düzenekler tüm çıplaklığıyla görünür kılınmaktadır.

Bu hiyerarşik ölüm siyasetine karşı Butler, yası siyasal bir imkân olarak konumlandırmaktadır. Yas, özneyi baştan sona kesen ilişkisel ağları açığa çıkarmakta ve ötekinin kaybı, öznenin kırılma varlığını zorunlu bağlılıkları içinde kavramasının koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır (Butler, 2018: 45-46). Oliver’ın “*tanıklıktan öte*” olarak adlandırdığı etik model, bu farkındalığı pasif bir içsel hisle sınırlandırmamaktadır. Tanıklığı, başkasının acısına verilen aktif ve dönüştürücü yanıt olarak tanımlamakta ve karşılıklı sorumluluğu kurumsal yapıların dönüşümüne kadar genişletmektedir (Oliver, 2015: 475). Başka bir deyişle, etik tanıklık ancak acıyı mümkün kılan toplumsal düzenekleri değiştirmeye dönük eylemle tamamlanmaktadır. Böylece özne, ötekinin yasını tutmakla yetinmeyip o yasın eşitsiz biçimde dağıtılmasına yol açan koşulları da sorgulamaktadır. Bu yaklaşım, yası bireysel duygulanım düzeyinden çıkarıp kolektif adalet arayışının dinamiğine dönüştürmektedir. Dolayısıyla yasın dönüştürücü gücü, yalnızca duygusal bir telafi değil, kırılmanın eşit paylaşımına dayalı yeni bir etik-politik düzen tasavvurunu mümkün kılmaktadır.

Bu kolektif adalet tasavvurunun pratik göstergesi, Butler’ın ölüm ilanlarına odaklanan incelemesinde belirginleşmektedir: “*Ölüm ilanı varsa, itibar görme vasfını taşıyan, kayda değer, önem vermeye ve korumaya değer bir yaşamın olmuş olması gerekir*” (Butler, 2018: 49). Bu noktada Kwon’un Vietnam Savaşı’ndaki *kötü ölümlere* ilişkin antropolojik çalışması, ilan edilemez kayıpların nasıl toplumsal hiçliğe sürüldüğünü somutlaştırmaktadır. Yazara göre evinden uzakta kimliksiz ölen “*sokakta ölüm*” (chet duong) kategorisindeki bedenler ritüel sahiplenmeden yoksun kaldıkları için atalar hiyerarşisine ya da resmî şehitlik anlatısına dâhil olamamakta ve hatıraları belirsizliğe hapsedilmektedir (Kwon, 2008: 85-86). Aynı mekanizma, ABD’nin 11 Eylül sonrasında benimsediği *meşru müdafaa* söylemiyle küresel düzeyde yeniden üretilmektedir. Devlet şiddeti görünmezleşirken ötekinin ölümü yas kapsamının dışına itilmekte, böylece kendini durmaksızın yeniden üreten bir “*güvenlik istisnası*” döngüsü tahkim edilmektedir (Butler, 2018: 54). Böylece Butler’ın çözümlemesi bu çıkmazı aşmak için

radikal eşitlikçi bir uluslararası dayanışma çağrısına evrilmektedir. Yas evrenselce paylaşılmadıkça şiddetsiz bir geleceğin temeli atılamamaktadır.

Yasın evrensel paylaşımını engelleyen **güvenlik istisnası** mantığı, en uç biçimini Guantánamo gibi **yasa-dışı ama yasal** mekânlarda uygulanan süresiz alıkoymada bulmaktadır. Butler, bu kampları hukukun askıya alınıp tüm karar yetkisinin idari takdire devredildiği radikal bir istisna hâli olarak değerlendirmektedir. Hussain’in terörle mücadele rejimlerinde due process (usul güvencesi) hakkının **süresiz geleceğe ertelenmiş** bir ayrıcalığa dönüştüğünü gösteren incelemesi, Butler’ın vurguladığı keyfi zaman uzatımını ampirik olarak doğrulamaktadır (Hussain, 2003: 18-20). Böylece lex temporis (zamana bağlı hukuk) yerini lex personae (kişiye göre hukuk) bırakmaktadır. Failin kimliği, uygulanacak hukuki prosedürü baştan sona belirlemektedir. Foucault, modern iktidarın **hayatı yönetmeye** (gouvernementalité/yönetimsellik) yönelmesiyle egemenliğin **ölümü buyurma** yetkisinin geri planda kaldığını ileri sürse de Butler bu keskin ayrımın abartılı olduğunu savunmaktadır. Yazara göre devlet biyopolitik yönetimin tam merkezinde bile ölüm odaklı yetkisini, kalıcı gözaltı pratiğinde görüldüğü gibi, icra etmeyi sürdürmektedir (Butler, 2018: 72).

Butler’ın Guantánamo okuması, istisna rejiminin yalnızca kamp duvarlarıyla sınırlı kalmadığını, onu mümkün kılan uluslararası hukuk zeminine kadar uzandığını ortaya koymaktadır. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi’nin koruma şeması tanınmış ulus-devlet yurttaşlarına göre tasarlandığından, **tanınmayan** statüdekiler metnin himayesi dışında kalmaktadır (Butler, 2018: 49). Hajjar, Sözleşme’nin “yüksek akit taraflar” kavramına dayanan devlet-merkezli mimarisinin devlet-dışı aktörler ve vatansız toplulukların yer aldığı asimetrik savaş biçimlerini kapsamakta yetersiz kaldığını ayrıntılı biçimde göstermektedir. Böylece, hukukun tanımlı koruma şeması dışında bırakılacak biçimde etiketlenen çatışma aktörleri için sınırsız alıkoymayı mümkün kılan kritik bir **hukukî boşluk** açığa çıkmaktadır (Hajjar, 2005: 54-55). Butler’ın hukuka yönelttiği itiraz tam da buradan güç almaktadır. İnsan haklarını korumayı amaçlayan metin, dışlayıcı ontolojisi nedeniyle yeni **çıplak hayatlar** üretmekte ve istisna rejimine meşruiyet sağlamaktadır.

Bu dışlayıcı hukuki mimariye paralel olarak, kamusal söylemde de eleştiriye bastıran bir **istisna** dili devreye girmektedir. Butler, Harvard rektörü Lawrence Summers’ın İsrail’e yönelik boykot girişimlerini **filî antisemitizm** diye damgalayan konuşmasını örnek göstererek, eleştirinin ulus-devletle özdeşleştirilmiş bir kimliğe indirgenince nasıl mutlaklaştırıcı bir söylem ürettiğini açıklamaktadır (2018: 108-110). Klug’un (2004) “yeni antisemitizm miti” çözümlemesi de antisemitizm kavramının her İsrail eleştirisine şematik biçimde genişletilmesinin terimi anlamsızlaştırdığını ve gerçek Yahudi karşıtı nefreti teşhis etmeyi zorlaştırdığını ortaya koymaktadır. “Hiçbir siyasî etik, mağdur konumunun Yahudilerin tekelinde olduğu varsayımıyla yola çıkamaz” (Butler, 2018: 109) diyen Butler, Summers’ın sözlerinde işleyen ben-merkezci paradigmayı açığa çıkarmaktadır. Zira İsrail eleştirisini toptan antisemitizmle özdeşleştirmek, Filistinlilerin maruz kaldığı yapısal şiddeti görünmez kılmakta ve evrensel adalet talebini susturmaktadır. Böylece **mağduriyet tekeli kırma** ısrarı yalnızca teorik bir öneri değil, somut siyasal sonuçlar doğuran zorunlu bir etik müdahale olarak belirginleşmektedir.

Bu etik müdahaleyi bir adım ileri taşıyan Butler, antisemitizmi her eleştiriye set çeken kalıpların ötesine geçerek tartışmayı İsrail-Filistin bağlamında küresel ölçekte adalet arayışının merkezine taşımaktadır. Summers’ın, konuşması **tüm Yahudiler adına konuşan** yekpare bir otorite izlenimi yaratarak Yahudi topluluğundaki çoğul sesleri görünmez kılmaktadır. Butler ise bu topluluk içindeki farklı sesleri ve Filistinlilerin hak taleplerini aynı etik çerçevede değerlendirme zorunluluğunu savunmaktadır (Butler, 2018: 114-116). Klug’un (2004) vurguladığı gibi, antisemitizme karşı mücadele eleştirel söylemleri bastırmak yerine gerçek nefreti teşhir etmeye odaklanmalıdır. Böylelikle hem Klug hem de Butler, ben-merkezci mağdur söylemini aşarak ötekinin acısına duyarlı, çok merkezli bir politik

etik geliştirmektedir. Bu etik, hiçbir ulus ya da kimliğe ayrıcalıklı bir *acı tekeli* tanımadığı için evrensel sorumluluğu mümkün kılmaktadır.

Bu çok-merkezli etik tasarımı Levinas’ın ötekilik anlayışıyla temellendirmek üzere Butler, eserine ismini veren *Kırılğan Hayat* isimli bölümde Levinas’ın *insancıl ötekisini* inceleyerek filozofun yüz mevhmunun anladığımız anlamda yüz olarak tanımlanmadığını, başka bir deyişle, münhasıran yüz olmadığını, yüzün aslında kelimelerle ve cümlelerle tanımlanamayacağını ifade etmektedir. Yazar Levinas’ın yüz tanımını yaparken cümle biçiminden, özellikle de fiilden ve koşaktan kaçındığını belirterek filozofun bunu bilinçli bir şekilde yaptığını düşündüğünü söylemektedir. Yazara göre, tanımlı ne olursa olsun, Levinas yüzün anlamını *öldürmeyeceksin* buyruğuyla ifade ederek etikte ötekinin varoluş hakkının benden önce geldiği fikrini benimsemektedir. Başka bir deyişle ötekinin yüzünün kırılğanlığı beni onu öldürme içgüdüsünden alıkoymaktadır. Butler bu noktada Levinas’ın kendi hayatı için korkarken ötekini öldürmek zorunda kalabileceğinden doğan kaygı ikilemini de incelemekte ve Levinas’ın etik yaklaşımla öldürülme durumunda olsan dahi, nefsi-müdafa ile öldürme eyleminin gerekçelendirilmesini kabul etmediğinin üstünde durmaktadır. Butler bu bölümde “*temsil hakkını, özellikle de kendi kendini temsil hakkını elde edenlerin insanlaştırılma şansları daha yüksektir*” (2018: 143) diyerek insanlaştırma olgusu üzerinde durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Butler bazı insanların insan kalıbına çok kolay sığdırılması söz konusu iken bazılarının bu şansı hiç bulamamasını ifade ederken insanlaştırılmayanların ya da insanlaştırılmayanların da mevcudiyetinin altını çizmektedir. Sonuç olarak, Levinasçı miras ile çağdaş siyasal şiddet arasında kurduğu bağ evrensel adalet çağrısını temellendiren bir kapanış sağlamaktadır.

4. EMMANUEL LEVINAS VE JUDITH BUTLER DİYALOĞU

Hem Emmanuel Levinas hem de Judith Butler literatüre etik ve felsefi katkıda bulunan düşünürler olarak insan ilişkilerinin, sorumluluğun ve adaletin doğasına dair derin içgörüler sunmaktadır. İki yazar farklı entelektüel geleneklerden gelseler de Levinas felsefesindeki etik ile Butler’ın sosyopolitik eleştirileri arasındaki diyalog ilişkiselliğin etik zorunluluklarını anlamak için sağlam bir çerçeve oluşturmaktadır. Makalenin bu bölümü Levinas’ın sınırsız ve sonsuz sorumluluk kavramı ile Butler’ın *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü* eserinde ele aldığı güvencesiz ve kırılğan hayat kavramı arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları inceleyerek iki düşünürün görüşlerinin etik ve adalet hakkındaki tartışmaları nasıl zenginleştirdiğini göstermektedir.

Levinas ve Butler’ın birleştiği noktalar etiğin tanımlanması açısından ilişkiselliğin ve kırılğanlığın merkezi konumu vurgusunda yatmaktadır. Her ne kadar Levinas ilişkiselliği metafizik bir yaklaşımla ötekinin etik talebinin karşılanmasıyla temellendirirken Butler, maddi ve politik bir yaklaşımla ilişkiselliği insan yaşamlarının güvencesiz bağımlılığı ile açıklasa da her iki düşünür öznenin kendi kendine yeten varlık olarak tanımlanmasına karşı çıkarak benliğin ötekilerle olan ilişkilerde olduğu fikrinde hemfikirdir. Yine her iki düşünür de etik sorumluluğu soyut bir ilke olarak değerlendirmek yerine insan varoluşunu tanımlayan karşılaşmalar ve koşullar ile şekillendirilen gerçeklik olarak değerlendirmektedir.

İki düşünürün düşüncelerindeki kesişim noktalarını daha detaylı incelememiz gerekirse, Levinas ve Butler yüzün tanımlanması noktasında birebir aynı olmasa da benzer yaklaşım sergilemektedir. Hem Butler hem de Levinas yüzü tanımlarken yüzün salt fiziksel tanımından kaçınmaktadır. Daha önce de söylediğimiz üzere, Butler aslında temelde Levinas’ın yüz tanımını onaylamaktadır. İki düşünürün bu konuda farklı olduğu nokta Levinas’ın yüz tanımını yaparken daha metafizik ve aşkınlığı çağrıştıran bir tanımlama yapmasıdır. Aynı şekilde her iki düşünür de yüzün karşısında sorumluluk taşımamız konusunda hemfikirdir. Lakin yüzün gücün ötesine geçen bir çağrıyı

somutlaştırması konusunda Levinas Butler’a göre daha idealist bir yaklaşım sergilemektedir. İki düşünürün felsefi yaklaşımlarını ele aldığımızda bu durum olağandışı görünmemektedir.

Düşünürlerin benzeştiği diğer bir husus ise ötekinin kırılganlığı ve onuruna yüksek önem vermeleri noktasında ortaya çıkmaktadır. Levinas ve Butler fikirlerini ortaya koyarken benin egosundan ziyade ötekinin kırılganlığına odaklanmaktadır. Örneğin Butler kendi eylemlerimiz basına tam anlamıyla yansımıyor ve kendi eylemlerimiz terör sayılmıyor diye eleştiri yaparken Levinas felsefesi ile yaklaştığını açıkça sergilemektedir. Levinas felsefesinde yüz yüze gelmenin ortaya çıkardığı sorumlulukları ve Butler’ın eserinde vermek istediği esas mesajı ele aldığımızda her iki düşünür için de yüzün özünde bir yoksulluk ve çıplaklık durumuna işaret ettiğini, yüzleşme sonucunda benin ötekine derin kişisel ve etik sorumlulukla yanıt vermesi gerektiğini, yüz yüze gelmenin **bedenleşmiş duyarlılıkla** ilgili olduğunu ve ötekinin **cinayet işlemeyeceksin** çağrısı sonucu benin cinayetten daha güçlü bir sorumluluk taşıdığını anlamaktayız. Hem Levinas hem de Butler kurtuluşun ötekinin yüzünün tanıttığı anlamı görerek elde edilebilmesi konusunda aynı tarafta yer almaktadır.

Düşünürlerin yaklaşımlarındaki benzerliği ortaya koyan diğer bir mesele ise yüzün dille ifade bulması noktasıdır. Düşünürler öznenin öteki ile ilişkiselliği, benin ötekinden ayrı düşünülebilmesi, benin kendisinin de ötekiler için bir öteki olması, yaşamın ötekiyi anlamakla mümkün olması, benin ötekilerle aynı ortamda varoluşu üzerinde dilin etkisi ve dolayısıyla da *ben* ve öteki arasındaki ilişkinin de dil ve beden aracılığıyla tanım bulması konularında ortak paydada buluşmaktadır. Butler medyanın rolünden bahsederek, medya ve basın aracılığıyla ya bizdensiniz ya da teröristlerden ayırıştırmasının empoze edildiğini söyleyerek, terimlerin iktidarlar tarafından sömürülmesine ve bu sayede anlamların muğlaklaştırılmasına işaret ederek, şiddet eyleminin dil ve anlatım aracılığıyla manipüle edilebilirliğine dikkat çekerek ve 11 Eylül olayları bağlamında anlatımın gücünün ne kadar etkili olduğunu ifade ederek Levinas ile dilin sunuculuk özelliğinin kabul edilmesi noktasında ortaklaşmaktadır. Her iki düşünür toplumun birbirinden farklı unsurlardan oluşması, ben ile öteki arasındaki ilişkinin hemhal ilişkisi olmaması ve bu unsurların insan ırkı çerçevesinde bir araya gelmesi gibi insancıl idealler zeminine oturtulmuş bir bakış açısını paylaşmaktadır.

Düşünürlerin kesiştiği bir diğer temel hat adaletin işlevine dair yaklaşımlarıdır. Levinas ile Butler, aralarındaki aşağıda detaylandırılacak olan indirgeme düzeyi farklarına karşın, adaleti haklar ile ödevler arasında canlı bir denge oluşturan ve bireysel sorumluluğu toplumsal düzene tercüme eden normatif bir çerçeve olarak görmektedir. Her iki düşünür için de adalet, soyut bir kavram olmaktan çıkmaktadır. Söylem, hukuk dili ve somut politik pratikler aracılığıyla toplumsal sahada cisim kazanmaktadır. Bu nedenle dil, adil ilişkilerin hem kurucu zemini hem de sürekli eleştirel denetim mekanizması konumuna yerleşmektedir. Levinas’ın yüz yüze karşılaşmada açığa çıkan etik talebi ile Butler’ın kırılgan yaşamları görünür kılma çabası, adaletin dilsel ve kurumsal düzeyde yeniden üretilmesi gereğini ortak paydada buluşturmaktadır. Böylelikle hakkaniyet, yalnızca teorik bir ideal değil, anlam ve güç ilişkilerini dönüştürme kapasitesine sahip etkin bir dil edimi olarak konumlanmaktadır.

Levinas ve Butler’ın yaklaşımları pek tabii birebir benzerlik taşımamaktadır. Her şeyden önce, Levinas felsefesindeki etik yaklaşım köklerini ötekinin aşkınlığına vurgu yapan metafizik bir çerçevede bulurken Butler’ın eleştirel bakış açısı sosyopolitik bağlamlar içinde kesinkes konumlandırılmış olup güç yapılarının insan ilişkileri ve etik sorumluluklara nasıl aracılık ettiğine odaklanmaktadır. Dahası, adalet tanımında Levinas sonsuz sorumluluğu hesaplanabilir terimlere indirgemeye asla yanaşmazken, Butler’ın adalet tanımı kurumlar, politikalar ve normlarla eleştirel bir hesaplaşmayı gerektirmektedir. Bu farklılıklar iki düşünürün yaklaşımında etik sorumluluk ve kolektif politik eylem arasındaki gerginliği ortaya çıkarmaktadır.

Yine iki düşünürün birbirinden ayrıştığı hususları daha detaylı incelememiz gerekirse, benzerliklerden bahsederken de belirttiğimiz üzere Levinas tanımlar konusunda daha soyut ve filozofik bir tavır sergilemektedir. Somut örnekler üzerinden post modern yorumlar yapan Butler için ise özellikle makalemizde ele aldığımız eserinde aynı soyutluk söz konusu olmamaktadır. Düşünürleri ayrıştıran diğer bir husus ötekine karşı yükümlülükleri önemli görmelerine rağmen, Levinas’ın bu yükümlülükleri bütün toplumsal yapıların önüne koyması noktasında ortaya çıkmaktadır. Butler ABD örneğinde açıkça ifade ettiği üzere eleştirilerini salt soyut ve aşkın düzeyden ziyade devlet bağlamında daha siyasi ve somut bir zemine oturtmaktadır. Mevcut düzeni işlevsiz bulmasına karşın Butler, eserinde politik kurumların tümüyle iflas ettiğini savunmamaktadır. Radikal ve eşitlikçi uluslararası bağlar kurmanın gerekliliğini vurgularken, kimi hayatların *insanlaştırılma* şansının başkalarına kıyasla daha yüksek olmasını toplumsal ve siyasi bir sorun olarak teşhir etmekte, olağanüstü hâl ve süresiz alıkoyma uygulamalarını da yönetimsellik, egemenlik ve hukuk eksenlerinde sert biçimde eleştirmektedir. Böylece toplumsal sözleşmelerin adaletsiz içeriklerini teslim etse bile, onları bütünüyle reddetmeyerek Levinas’tan ayrılmaktadır.

Levinas ve Butler’ın farklı görüş sergilediği diğer bir nokta ise Levinas’a göre yüzün güçten tamamen arınmış bir şekilde tanımlanması ve yüzleşmenin mantıksal akıl yürütme ve toplumsal yapı aracılığıyla gerçekleşebileceğini kabul etmemesidir. Eserinde şiddet ve hegemonyadan, iktidar ilişkilerinden, birinci dünyacılıktan sık sık bahseden Butler için yüzün güçten tamamen arınmış olması ve yüzleşmenin toplumsal yapılardan bu derece izole edilmiş olması söz konusu değildir. Levinas ve Butler ötekinin bene buyurması konusunda da temelde aynı görüşü paylaşımlarına rağmen birebir aynı görüşü savunmamaktadır. Levinas’ta ötekinin beni sorumlu kılışı adeta Tanrısal bir konumdadır ve bu çağrı varlığın aşkın egosunun rasyonel, etkin doğasına köklü biçimde meydan okumaktadır. Bu meydan okuma beni bir rehineye dönüştürmektedir. Erdem ya da görev ölçüsüne başvurmadan, asimetrik sorumluluk içinde kutsal bir fedakârlığı içselleştirmesine yol açmaktadır. Butler ise ben ile öteki ilişkisini toplumsal ve politik düzlemde çözümlemekte, ikili güç anlatılarını reddetmekte ve çoğulcu siyaseti savunmaktadır. Ayrıca şiddetin toplumsal öncüllerini, ırksal histerinin etkisini ve bir yaşamın *insan* olarak tanınıp tanınmayacağını belirleyen kurumsal mekanizmaları titizlikle sorgulamaktadır.

Adalet konusunda her iki düşünür adaletin kaynağının savaş mı barış mı olması açısından barış lehine aynı görüşü paylaşırsa da Levinas adaleti özveriyle ve sorumluluktaki kökleriyle tanımlarken daha metafizik bir yaklaşım sergileyip beni bizin anonim yapılarına dönüştürme riski taşıyan toplumsal ve politik adalet yapılarının güvensizliğinin altını çizmektedir. Lakin Butler adalet tanımında tanrısal yaklaşımdan ziyade daha somut bir bakış açısı ile, toplumdaki bazı birey veya grupların diğerlerinden daha avantajlı konumda olmasını sağlayan şeylerin kaynağını bulmanın öneminden bahsederek adaleti avantaj farkı gibi somut bir düzeye indirgemektedir. Butler’ın Filistin-İsrail savaşını ele alırken uluslararası adalet çağrısı yapması düşünürün adaleti soyut bir düzeyde ele almamasının en açık örneklerinden biri olmaktadır.

Son olarak, Levinas ve Butler zaman ve ölüm konularında da birebir aynı perspektiften bakmamaktadır. Levinas zamanı çok geniş anlamda ve metafizik boyutta ele alırken, Butler olayların vuku bulduğu zamana odaklanarak ve örneklerini mevcut zaman içerisinden seçerek daha güncel boyutta eleştiri sunmaktadır. Başka bir deyişle, Butler’ın eserinde zaman geniş anlamda incelenmesi gereken mefhum olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ölüm meselesi de her iki düşünür için önem taşısa da Levinas ölümü ben ve öteki arasındaki ilişkide ararken benin öteki karşısındaki sorumlulukları ve ölümün sadece ötekinin ölümü ile deneyimlenmesi noktalarına odaklanarak ölümün ben üzerinde bıraktığı etkilere dikkat çekmektedir. Butler ise ölümü yası tutulabilirlik noktasında inceleyerek, bireyler veya gruplar arasındaki eşitsizliğin eleştirisi noktasında ölümden bahsetmektedir. Ölümün ben

üzerindeki etkilerinden ziyade yas ilanlarının verilmesi örneğindeki yasin hiyerarşisine dikkat çeken Butler, ölüm konusunda Levinas’tan farklı kaygılar taşımaktadır.

Kısacası, Levinas ve Butler arasındaki diyalog eşitsizlik, şiddet ve dışlanmalarla kuşatılmış bir dünyada etiği ve adaleti yeniden tasavvur etmek için etkili bir merceğe sunmaktadır. Hem Levinas’ın ötekiyle karşılaşmadan kaynaklanan sonsuz sorumluluğu hatırlatması hem de Butler’ın bazı yaşamları diğerlerinden daha kırılgan ve güvencesiz kılan toplumsal ve politik sistemlerle yüzleşme çağrısı etik ufkumuzu genişletmemiz açısından önem taşımaktadır. Her iki düşünürün içgörülerini sorumluluklar ve adalet arasındaki hassas dengeyi bulmaya çalışırken bize karmaşık insanlık hali içinde etiğin ötekinin savunmasızlığına yanıt verme açısından önemini hatırlatmaktadır.

SONUÇ

Bu makale, Emmanuel Levinas’ın metafizik temelli sonsuz **sorumluluk** anlayışı ile Judith Butler’ın toplumsal **kırılganlık** ve normatif dışlama eleştirisini yüz-öteki ilişkisi ekseninde karşılaştırarak, etik sorumluluğun hem ontolojik derinliğini hem de siyasal somutluğunu açığa çıkarmıştır. Levinas’ın radikal çıplaklık ve **öldürmeyeceksin** buyruğunda ifadesini bulan yüz kavramı, özneyi geri dönülmez bir etik talep karşısında konumlandırırken, Butler bu talebi güncel güç ilişkilerinin şekillendirdiği kırılgan bedenler ile medyatik çerçeveler üzerinden yeniden düşünmekte, kimin hayatının **yası tutulabilir** sayıldığını sorgulayarak adaletin kurumsal ve söylemsel boyutlarını görünür kılmaktadır.

Sonuç olarak, Levinas ve Butler’ın düşünceleri, etiği yalnızca bireysel bir iç muhasebe değil, aynı zamanda eşitsiz toplumsal koşulları dönüştürme çağrısı olarak konumlandıran bütüncül bir perspektifle buluşturmaktadır. Levinas’ın aşkın sorumluluk ufkunu, Butler’ın kırılganlık temelli siyasal okumasıyla birleştğinde, insan ilişkilerindeki şiddet ve dışlanmaya karşı hem derin metafizik bir duyarlılık hem de pratik müdahale imkânı sunmaktadır. Böylece etik ve adalet, ötekinin onuruna saygıya dayalı kapsayıcı bir gelecek vizyonunun temelini oluşturmaktadır.

Etik Beyan

“Judith Butler ve Emmanuel Levinas Diyaloğu: “İnsancıl Öteki” ve Adalet Çağrısı” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

Alsultany, E. (2012). *Arabs and Muslims in the media: Race and representation after 9/11*. New York: New York University Press.

Bergo, B. (2019). Emmanuel Levinas. E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2019 ed.) içinde. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/levinas/>, (02.02.2025).

- Eldarzade, G. (2026). Judith Butler ve Emmanuel Levinas Diyalogu: “İnsancıl Öteki” ve Adalet Çağrısı. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 255-276.
- Bergo, B. (2011). The face in Levinas: Toward a phenomenology of substitution. *Angelaki*, 16(1), 17-39. <https://doi.org/10.1080/0969725X.2011.564362>
- Berlant, L. (2007). Slow death (sovereignty, obesity, lateral agency). *Critical Inquiry*, 33(4), 754-780. <https://doi.org/10.1086/521568>
- Butler, J. (2018). *Kırılgan hayat: Yasın ve şiddetin gücü* (B. Ertür, Çev., 3. basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, J. (2014). *Bodies that matter: On the discursive limits of “sex”*. London ve New York: Routledge.
- Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?* London ve New York: Verso.
- Butler, J. (2005). *Giving an account of oneself*. New York: Fordham University Press.
- Calin, R. ve Sebbah, F.-D. (2002). *Le vocabulaire de Lévinas*. Paris: Ellipses Marketing.
- Campbell, D. (1992). *Writing security: United States foreign policy and the politics of identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Chouliaraki, L. (2006). *The spectatorship of suffering*. London: SAGE Publications.
- Cohen, R. A. (1998). Foreword. E. Levinas, *Otherwise than being or beyond essence* içinde (A. Lingis, Çev., ss. xi-xvi). Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Düşgün, C. K. (2017). The self and the other in the philosophy of Levinas. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(2), 243-250. <https://doi.org/10.13114/MJH.2017.360>
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795. <https://doi.org/10.1086/448181>
- Hajjar, L. (2005). *Courting conflict: The Israeli military court system in the West Bank and Gaza*. Berkeley: University of California Press.
- Hussain, N. (2003). *The jurisprudence of emergency: Colonialism and the rule of law*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kanji, A. (2018). Framing Muslims in the “War on Terror”: Representations of ideological violence by Muslim versus non-Muslim perpetrators in Canadian national news media. *Religions*, 9(9), 274. <https://doi.org/10.3390/rel9090274>
- Klug, B. (2004, 15 Ocak). “The myth of the new anti-Semitism”, *The Nation*. <https://www.thenation.com/article/archive/myth-new-anti-semitism/>, (18.06.2025).
- Kwon, H. (2008). *Ghosts of war in Vietnam*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinas, E. (2021). *Zaman ve başka* (Ö. Gözel, Çev., 1. basım). Ankara: FOL Kitap.
- Levinas, E. (2014). *Ölüm ve zaman* (N. Başer, Çev., 2. basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Levinas, E. (1998). *Otherwise than being or beyond essence* (A. Lingis, Çev.). Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Levinas, E. (1991). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Çev.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-009-9342-6>
- Mbembe, A. (2019). *Necropolitics* (S. Corcoran, Çev.). Durham ve London: Duke University Press.

- Eldarzade, G. (2026). Judith Butler ve Emmanuel Levinas Diyalogu: “İnsancıl Öteki” ve Adalet Çağrısı. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 255-276.
- Nooteboom, B. (2012). Levinas: Philosophy of the other. *Beyond humanism: The flourishing of life, self and other* içinde (ss. 162-184). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230371019_8
- Oliver, K. (2015). Witnessing, recognition, and response ethics. *Philosophy & Rhetoric*, 48(4), 473-493. <https://doi.org/10.5325/philrhet.48.4.0473>
- Perpich, D. (2005). Figurative language and the “face” in Levinas’s philosophy. *Philosophy & Rhetoric*, 38(2), 103-121. <https://muse.jhu.edu/article/182804>
- Wearing, J. (2023). Ontology as a guide to politics? Judith Butler on interdependency, vulnerability, and nonviolence. *Ergo*, 9(35), 911-942. <https://doi.org/10.3998/ergo.2624>

Extended Abstract

THE DIALOGUE BETWEEN JUDITH BUTLER AND EMMANUEL LEVINAS: “*THE HUMANE OTHER*” AND THE CALL FOR JUSTICE

Aim: This study examines the philosophical relationship between the self and the other through Emmanuel Levinas and Judith Butler. Its main aim is to analyze how the encounter with the other produces an ethical demand, how this demand is expressed through the concept of the face, and how justice emerges from this relation. The article also shows that Butler’s engagement with Levinas does not simply repeat his ethical philosophy but reworks it within a sociopolitical framework. While Levinas develops transcendental and metaphysical ethics centered on the infinite responsibility of the self toward the other, Butler relocates this ethical insight within the concrete conditions of violence, vulnerability, mourning, and political exclusion.

Method: The study is based on qualitative and comparative philosophical analysis. First, Levinas’s key concepts, including the face, the self, the other, responsibility, death, and justice, are examined through a descriptive reading of his ethical philosophy. Second, Butler’s arguments in *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence* are analyzed with particular attention to precariousness, grievability, vulnerability, violence, and the unequal distribution of human value. Finally, the study compares the two thinkers by identifying their shared concerns and points of divergence. This method allows the article to evaluate both the conceptual similarities between Levinas and Butler and the different historical, philosophical, and political contexts in which their arguments are developed.

Findings: The analysis shows that Levinas places the face of the other at the center of ethical thought. The face is not merely a physical appearance or an object of perception. It is an ethical event that interrupts the self’s egocentric existence and calls it to an infinite, unconditional, and asymmetrical responsibility. The encounter with the face precedes contract, reciprocity, social calculation, and legal obligation. For Levinas, the self becomes responsible before it chooses to be responsible. This responsibility is expressed most clearly in the command “you shall not kill,” which reveals the other’s vulnerability, exposure, and irreducible dignity. Justice, therefore, is not limited to legal procedure or abstract universality. It emerges when responsibility toward the other must be extended and balanced in a world composed of multiple others.

The article also finds that Butler takes Levinas’s ethical concern seriously but shifts the discussion toward sociopolitical structures. In *Precarious Life*, Butler argues that all lives are vulnerable, yet vulnerability is not distributed equally. Some lives are publicly recognized, protected, and mourned, while others are rendered invisible, ungrievable, or outside the frame of full humanity. Butler’s concept of grievability reveals how political power decides which lives count as lives and which losses are treated as losses. In this sense, Butler transforms Levinas’s ethical relation into a critique of violence, exclusion, and unequal recognition. Her work shows that ethical responsibility cannot remain detached from the institutional, discursive, and political conditions that shape the visibility of the other.

The comparison further shows that both thinkers give priority to relationality over sovereign selfhood. Both reject the idea of an isolated and self-sufficient subject. For both, the self is formed through exposure to the other and through a responsibility that exceeds individual will. However, their approaches differ significantly. Levinas grounds ethics in transcendence, metaphysics, and the sacred meaning of the face, whereas Butler emphasizes the historical and political production of vulnerability. Levinas sees the face as beyond power and representation, while Butler insists that the encounter with the other is mediated by frames of recognition, language, norms, and power relations.

Conclusion: This study concludes that Levinas and Butler offer distinct yet complementary ways of thinking about ethics, responsibility, and justice. Levinas provides a foundational account of ethical responsibility by showing that the self is always already called by the other. Butler extends and politicizes this insight by asking why some others are recognized as worthy of protection and mourning while others are excluded from recognizability. Their dialogue enables a richer understanding of justice as both an ethical demand and a political task. Read together, Levinas and Butler show that responsibility begins in the face-to-face encounter, but it must also confront the social and political mechanisms that distribute vulnerability, dignity, and grievability unequally. Therefore, their combined perspectives offer a powerful framework for rethinking human relations, ethical obligation, and justice in a world marked by violence, exclusion, and unequal recognition.



THE IMPACT OF INNOVATION ON THE COMPETITIVENESS OF THE AUTOMOTIVE SECTOR IN ASIAN COUNTRIES*

Ezgi KOPUK¹, Hüseyin Naci BAYRAÇ²

Abstract

The study aims to identify which innovation variables are more effective in enhancing the competitiveness of the automotive sector. It investigates the impact of innovation variables on the revealed comparative advantage index of OICA member countries in Asia using panel data analysis covering the period from 1995 to 2021. The study finds that industrial value-added is a positive determinant of competitiveness across selected Asian countries. However, country-specific results indicate that education expenditures in China and Thailand, and oil consumption in South Korea, positively influence the competitiveness of the automotive sector. These findings suggest that innovation activities involving technological, human capital, and environmental indicators contribute to the sector's competitiveness.

Keywords: Automotive Industry, Asia, Competition, Innovation.

JEL Classification: E23, F02, O

ASYA ÜLKELERİNİN OTOMOTİV SEKTÖRÜ REKABET GÜCÜNDE İNOVASYONUN ETKİSİ

Öz

Çalışmada otomotiv sektörünün rekabet gücünde hangi inovasyon değişkenlerinin daha etkili olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı OICA üyesi Asya ülkelerinde inovasyon değişkenlerinin ülkelerin otomotiv sektörüne ait AKÜ endeksi üzerindeki etkisi panel veri analizi ile sınanmıştır. 1995-2021 yılını kapsayan çalışmada panelin genelinde seçilmiş Asya ülkelerinin rekabet gücünde sanayi katma değerinin pozitif bir belirleyici olduğu saptanırken, ülke bazlı sonuçlarda Çin ve Tayland'da eğitim harcamalarının, Güney Kore'de ise petrol tüketiminin otomotiv sektörü rekabet gücünü lehte etkilediği tespit edilmiştir. Ulaşılan bu sonuçlar ülkenin otomotiv sektörü rekabetçiliğinde teknoloji, beşeri sermaye ve çevresel göstergelerini içeren inovasyon faaliyetlerinin başarı getirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Otomotiv Sanayi, Asya, Rekabet, İnovasyon.

JEL Sınıflandırması: E23, F02, O

* Bu çalışma Prof. Dr. Hüseyin Naci BAYRAÇ danışmanlığında ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde birinci yazar tarafından hazırlanan “İnovasyonun Seçilmiş Asya ve Avrupa Ülkelerinde Otomotiv Sektörünün Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Ezgi KOPUK, Serbest Araştırmacı, e-mail: ezgiikopukk@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-7242-1160

² Prof. Dr. Hüseyin Naci Bayraç, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-mail: nbayrac@ogu.edu.tr, Orcid ID: https://orcid.org/0000-0001-9212-987X

1. INTRODUCTION

The concept of competition is critically important in the conduct of economic activities, both strategically and practically. To increase their market share in global markets, countries and companies must carefully manage competition in terms of production, trade, and marketing. Innovation stands out as one of the most effective factors in enhancing competition through strategic management and fostering economic development. Each factor influencing the development of competition is closely tied to advancements in innovation, making innovation and competition an inseparable whole.

The automotive sector serves as a prime example of how innovation and competition are interconnected. Each additional innovative advancement enhances the sector's competitiveness. In particular, innovation initiatives related to technology and human capital significantly impact the sector's competitiveness, driving substantial differentiation and increasing its global reach. This leads to higher national income and sectoral profits compared to other countries. Given the significant influence of competition and innovation on the automotive sector, countries have begun to prioritize these elements in their strategies for sectoral development.

Asian countries are among those that place great importance on innovation and competition in the development of the automotive sector and are highly ambitious in the global automotive industry. Members of the International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA), including China, Japan, South Korea, India, Indonesia, and Thailand, exhibit strong competitive capabilities in the sector. Countries such as China, Japan, South Korea, and India, which have developed their own brands and driven global automotive sector growth, have advanced the industry through their investments in innovation. This reflects a dynamic development process in the sector, allowing these countries to establish a competitive identity.

As a high value-added industry, the automotive sector ranks first in industrial production and serves as a prime example of the fierce interplay between competition and innovation. In this context, the aim of the study is to determine the effects of innovation-related variables—including GDP, industrial value-added, education expenditures, government expenditures, oil consumption, and gross capital formation—on the Revealed Comparative Advantage (RCA) Index of the automotive sectors of selected Asian countries (China, Japan, South Korea, Thailand, Indonesia, and India). To achieve this, panel data analysis covering the years 1995–2021 was employed.

This study offers guidance on identifying the innovation priorities for the automotive sector as well as other high-tech and value-added industries. It also provides sector-specific insights for countries with similar economic structures. As one of the few studies focusing specifically on the automotive sector in terms of the literature, it contributes to research on the development of competition and innovation in national economies and industrial sectors. Overall, policymakers and the private sector can leverage the findings to make informed predictions regarding sectoral development, international trade dynamics, competition, and innovation strategies.

2. ECONOMIC DEVELOPMENT AND INNOVATIVE COMPETITION OF SELECTED ASIAN COUNTRIES

Countries must protect and enhance their economic power to maintain their current established order. This necessity has fostered a global competitive environment. Particularly with the transition of countries that once adhered to the concept of a closed economy to free-market economic management, competition has undergone a structural transformation driven by the motivation for greater profit and global power potential. China is one such country that previously adopted a closed economy model. However, by the late 1970s, China abandoned this model and implemented economic liberalization

policies. These policies were introduced cautiously, allowing China to increase its investments in human, financial, and physical capital, which are regarded as the three pillars of development (CRS, 2019:2). As a result of these investments, China has been able to boost productivity and effectively manage factor accumulation, enabling consistent annual growth. In addition to its production-focused policies, China has established international collaborations in the marketing of its manufactured products. These efforts have further strengthened China's position in the global competitive environment (ECB Economic Bulletin, 2017:32).

Unlike China, Japan adopted a modern economic management approach during the Meiji Restoration in 1868, based on the principles of Shokusan Kogyo (Encourage Industry) and Fukoku Kyohei (Enrich the Country, Strengthen the Army). However, Japan's negative political climate and the wars it faced hindered the success of this approach. The country was only able to enter a sustained economic growth process after the Second World War (Kimura, 2009:1). During this period, Japan implemented an export-oriented growth model, prioritizing the development of human capital and the industrial sector. Additionally, by increasing technology imports, Japan sought to internalize technology production, enhance competitiveness, and solidify its position as a global power in high-tech production (Toyoaki, 2022:4; Ohno, 2018:50–52). Similar to Japan, South Korea significantly increased its investments in human capital as a key driver of economic growth. Following the Korean War, South Korea adopted a stable economic approach by implementing structural reforms with support from the United States. Drawing upon Japan's policies as a role model, South Korea pursued strategies such as import substitution and prioritizing sectors with high development potential. Subsequently, it shifted to an export-oriented growth model (Keskin, 2021:2; Woo, 2015:8; Park, 2018:52).

In contrast to Japan and South Korea, Indonesia relied on an agricultural growth model until the 1960s, focusing on the export of agricultural products tailored to its demographic conditions. After 1960, Indonesia pivoted towards industrial development and adopted policies aimed at fostering industrial growth. By joining global integration networks for the marketing of manufactured goods, Indonesia accelerated its development process (Elias & Noone, 2011:33).

Thailand, unlike Indonesia, followed a path influenced by Japan's and South Korea's import substitution policies. With this approach, Thailand experienced rapid growth until 1970, supported by tariff protections and investment incentives. After 1970, it adopted an export-oriented growth model through economic liberalization policies. However, the desired outcomes were initially hindered by low productivity. Over time, investments and subsidies in the industrial sector began to amplify the positive effects of the export-driven growth model (Richter, 2006:7). India, on the other hand, struggled to establish a consistent economic development policy even after gaining independence in 1947. To this day, India has not achieved stable and effective economic management. Currently, it adopts an economic approach focused on efficiency and fiscal prudence, avoiding excessive debt in budget management. This strategy has enabled the creation of a cautious and self-sufficient economic system, free from financial and current account deficits. Recently, India has undertaken initiatives to encourage investments and boost capital formation through development incentive programs (Koswatta et al., 2019:9).

Table 1. Global Innovation Index Values for Selected Asian Countries

Date	China	Japan	South Korea	Indonesia	India	Thailand
2011	46,4 (29)	50,32 (20)	53,7 (16)	27,78 (99)	34,5 (62)	37,6 (48)
2012	45,4 (34)	51,7 (25)	53,9 (21)	28,1 (100)	35,7 (64)	36,9 (57)
2013	44,7 (35)	52,23 (22)	53,3 (18)	31,95 (85)	36,2 (66)	37,6 (57)
2014	46,6 (29)	52,41 (21)	55,3 (16)	31,8 (87)	33,7 (76)	39,3 (48)

2015	47,5 (29)	53,97 (19)	56,3 (14)	29,8 (97)	31,7 (81)	38,1 (55)
2016	50,6 (25)	54,52 (16)	57,1 (11)	29,1 (88)	33,6 (66)	36,5 (52)
2017	52,5 (22)	54,72 (14)	57,7 (11)	30,1 (87)	35,5 (60)	37,6 (51)
2018	53,06 (17)	54,95 (13)	56,63 (12)	29,80 (85)	35,1 (57)	38,0 (44)
2019	54,82 (14)	54,68 (15)	56,55 (11)	29,72 (85)	36,5 (52)	38,6 (43)
2020	53,28 (14)	52,70 (16)	56,11 (10)	26,49 (85)	35,5 (48)	36,6 (44)
2021	54,8 (12)	54,5 (12)	59,3 (5)	27,1 (87)	36,4 (46)	37,2 (43)
2022	55,3 (11)	53,6 (12)	57,8 (6)	27,9 (75)	36,6 (40)	34,9 (43)
2023	55,3 (12)	54,6 (13)	58,6 (10)	30,3 (60)	38,1 (40)	37,1 (43)

Note: Values in parentheses indicate country rankings.

Source: Cornell University, INSEAD and WIPO, Global Innovation Index (GII) 2011-2023 Reports.

When examining the Global Innovation Index values, which provide insights into the economic development and competitiveness of countries, it is evident that Indonesia has made significant progress compared to other nations. India, despite advancing 39 positions during the periods studied, currently holds an average ranking and cannot be considered to have achieved a competitive edge in this regard. Among Asian countries, South Korea, China, and Japan have attained considerable innovative competitive power. South Korea, in particular, has demonstrated strong global competitiveness during the periods analyzed. China, meanwhile, has shown consistent progress over time and is currently ranked 12th globally. Unfortunately, Thailand has not made substantial progress and has yet to reach the desired level of competitiveness.

Table 2. Global Competitiveness Index Values for Selected Asian Countries

Date	China	Japan	South Korea	Indonesia	India	Thailand
2006-07	4,25 (54)	5,60 (7)	5,13 (24)	4,26 (50)	4,44 (43)	4,58 (35)
2008-09	4,70 (30)	5,38 (9)	5,28 (13)	4,25 (55)	4,33 (50)	4,60 (34)
2009-10	4,74 (29)	5,37 (8)	5,00 (19)	4,26 (54)	4,30 (49)	4,56 (36)
2010-11	4,84 (27)	5,37 (6)	4,93 (22)	4,43 (44)	4,33 (51)	4,51 (38)
2011-12	4,90 (26)	5,40 (9)	5,02 (24)	4,38 (46)	4,30 (56)	4,52 (39)
2012-13	4,83 (29)	5,40(10)	5,12 (19)	4,40 (50)	4,32 (59)	4,52 (38)
2013-14	4,84 (29)	5,40 (9)	5,01 (25)	4,53 (38)	4,28 (60)	4,54 (37)
2014-15	4,89 (28)	5,47 (6)	4,96 (26)	4,57 (34)	4,21 (71)	4,66 (31)
2015-16	4,89 (28)	5,47 (6)	4,49 (26)	4,52 (27)	4,31 (55)	4,64 (32)
2016-17	4,95 (28)	5,48 (8)	5,03 (26)	4,52 (41)	4,52 (39)	4,64 (34)
2017-18	5,00 (27)	5,49 (9)	5,07 (26)	4,68 (36)	4,59 (40)	4,72 (32)
2018	72,6 (28)	82,5 (5)	78,8 (15)	64,9 (45)	62,0 (58)	67,5 (38)
2019	73,9(28)	82,3 (6)	79,6 (13)	64,6 (50)	61,4 (61)	68,1 (40)

Note: GCI values were rated between 1 and 7 until the period 2006-2018. After 2018, GCI started to be calculated on a 100-point scale with new determinants within the scope of 4.0 efficiency level. Values in parentheses show country ranking.

Source: WEF 2006-2019 Reports

When the table is examined, Japan emerges as the Asian country with the highest global competitive power, followed by South Korea, China, Thailand, Indonesia, and India. Japan has exhibited strong performance across various areas influencing competitiveness, including institutional frameworks, innovation, business development, infrastructure, and collaborations. China, on the other hand, has been the fastest and most significantly developing country among Asian nations in its quest to establish a competitive identity. However, apart from Japan, China, and South Korea, other countries

have yet to attain the desired level of competitiveness. Notably, India has dropped 18 places, while Thailand has fallen by 5 places.

3. DEVELOPMENT AND SUSTAINABILITY OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY IN SELECTED ASIAN COUNTRIES

The automotive sector, one of the highest value-added industries globally, is a sector that countries strive to develop and retain for its competitive advantages. The growth of this sector, which offers substantial returns, significantly contributes to national income while also providing opportunities to enhance development levels and foster high-tech production. In this regard, it can be argued that the competitive power of the automotive sector is directly proportional to the development rates of countries. With this understanding, countries are prioritizing their investments and support in the sector to ensure its sustainability and to enhance its efficiency.

Table 3 presents the production volumes in the automotive sector of the Asian countries included in the study from 2000 to 2023.

Table 3. Automotive Production Quantities in Selected Asian Countries After 2000 (Unit)

Country	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
China	2.069.069	5.717.619	18.264.761	24.503.326	25.225.242	26.082.220	27.020.615	30.160.966
Japan	10.140.796	10.799.659	9.628.920	9.278.238	8.067.557	7.846.955	7.835.519	8.997.440
India	801.360	1.638.674	3.557.073	4.125.744	3.394.446	4.399.112	5.456.857	5.851.507
South Korea	3.114.998	3.699.350	4.271.741	4.555.957	3.506.774	3.462.404	3.757.049	4.243.597
Thailand	411.721	1.122.712	1.644.513	1.915.420	1.427.074	1.685.705	1.883.515	1.841.663
Indonesia	292.710	500.710	702.508	1.098.780	691.286	1.121.967	1.470.146	1.395.717

Source: OICA, 2023.

The developments of countries in the automotive sector are listed in the table based on 2023 production values. According to the 2023 data, the highest production growth among Asian countries was observed in China, Japan, India, South Korea, Thailand, and Indonesia, respectively. Among these, China and India achieved the largest production increases between 2020 and 2023, followed by Thailand and Indonesia. Japan, however, lost its leadership position from the 2000–2005 period, and its 2023 production level was 11% lower than its production in 2000. South Korea maintained a relatively stable production process throughout the analyzed periods and continued to increase production, albeit modestly.

China, India, South Korea, and Japan, which have developed their own automotive brands, have successfully gained international competitive power. This was achieved through innovation, investments in human capital, financial structuring, and government support, all of which have reshaped the sector during the period examined. On the other hand, the automotive sectors in Thailand and Indonesia, which have grown largely through foreign investments, have historically positioned themselves as key players in low-cost production and the Asian market. However, their lack of domestic brands has limited their international presence.

3.1. China

China has placed special emphasis on the automotive sector, one of the key high-value-added industries, recognizing that economic development is largely driven by industrial growth. In its

development plans, particularly the 12th and 13th Five-Year Plans, China has made strategic decisions to position the automotive sector as a significant player in global competition. These plans outlined a series of objectives, including increasing the sector's innovative efficiency, diversifying energy sources, and fostering brand development. Additionally, in 2017, the country introduced the Automotive Medium and Long-Term Development Plan to ensure the sector's sustainability and address specific needs. This plan aimed to establish China's global reputation in vehicle and parts production. Today, China continues to closely monitor and implement technological and digital transformations in the industry, focusing on areas such as autonomous vehicles, connected vehicle technology, electric vehicle production, fuel-efficient vehicles, and the adoption of alternative fuel sources (Petti et al., 2019:6–7).

China is currently the world's largest producer and consumer of vehicles. In line with its commitment to environmental sustainability, the country supported the production of New Energy Vehicles (NEVs) through the Energy Saving and New Energy Vehicle Industry Development Plan (2012–2020), which has significantly shaped the current development of its automotive sector. This plan included policies to promote the adoption of NEVs, establish necessary infrastructure, provide subsidies, incentives, and financial support, enhance market supervision, and ensure the safe use of NEVs (Bingfeng, 2022). Later, the New Energy Automobile Industry Development Plan (2021–2035) reaffirmed China's ambition to be a leader in the sustainable and high-tech automotive sector. The plan set specific goals for the future, including reducing the average power consumption of fully electric vehicles to 12.0 kWh per 100 kilometers by 2025 and increasing NEV sales to 20% of total vehicle sales (CAAM, 2020). As a result of effectively managing a stable implementation process and spearheading innovative developments through its strategic decisions and plans, China has achieved a dominant position in global vehicle production. As of 2022, China's share in global vehicle production surpasses the combined total production of Japan, the United States, and the European Union (Ma, 2022).

3.2. Japan

The automotive sector in Japan originated with the withdrawal of foreign investments due to financial and military circumstances. In response to this withdrawal, the Japanese government provided support to Toyota and Nissan to sustain the automotive industry (Mgaziner, 1981:79). Although Japan was unable to maintain stable development in the sector until 1990, it increased investments and production by 20% after 1994, reaching 23.3 million vehicles in 2008 (Schade, 2009:7–8). Following this milestone, the country established a significant position in the global automotive sector. One of the key factors contributing to this development was Japan's substantial investments abroad. By efficiently managing production with low costs, Japan was able to accumulate the capital needed for innovative advancements. Additionally, the country enhanced the sector's competitiveness by addressing customer demands and satisfaction, diversifying vehicle models, improving quality, implementing price differentiation, and offering reliable post-production services (Yücel and Ergin, 2015:107).

Over time, Japan's automotive sector has gained an international dimension due to its successful and sustainable integration of technology and innovation activities. Today, Toyota, Honda, and Nissan are the leading brands in Japan's automotive production. Alongside these brands, small- and medium-sized companies specializing in vehicle and parts production have also played a vital role in developing the sector's infrastructure (Arba, 2023a). With Japan's commitment to technological advancement and its vision for innovative vehicle production, efforts toward electric vehicle (EV) production have accelerated. Japan began EV production before 1980 and expanded it under the "Low Emission Vehicle Production" regulation introduced by the California Air Resources Board in 1990 (Yarime et al., 2008:194–195). Leveraging advanced technology and digital manufacturing, Japan now produces electric vehicles in four distinct categories: hybrid electric vehicles (HEVs), battery electric vehicles

(BEVs), plug-in hybrid electric vehicles (PHEVs), and fuel cell electric vehicles (FCEVs). The country has set a goal to transition all vehicle production to electric vehicles by 2035 (Arba, 2023b).

3.3. South Korea

The development of the automotive sector in South Korea began in 1944 with KyungSung Precision (now Kia) and in 1954 with Ha Dong-Hwan Motor Workshops (now Ssangyong Motor). Later, with the establishment of Daewoo, significant production volumes were achieved. However, due to the financial crisis in 1997–1998, Daewoo was acquired by General Motors and continued its operations under the name GM-Daewoo. Despite the challenges posed by these crises, the establishment of Hyundai Motor Company in 1967 under the Hyundai Group Chaebol enabled the sector to attain an international presence (Ebert & Montoney, 2007:13–14). Hyundai's international initiatives and strong government support accelerated the development of other companies in South Korea, positioning the country among the top five in global production volume by 2010. Approximately 90% of this production was accounted for by Hyundai Motor Company, Kia Motors Corporation, and Daewoo Motor Corporation, respectively (Lee, 2011:428).

Through continued investment and infrastructure support, South Korea rose to the top four in global production volume in 2021, with contributions from 639 companies, showcasing a remarkable example of competitiveness (Yoon, 2022:2023). By 2022, the country had become the world's fifth-largest passenger car manufacturer, producing 3.76 million vehicles (Yoon, 2023:2023). South Korea has shown the same level of diligence and precision in electric vehicle (EV) production. Its development and future strategies focus on reducing carbon emissions, advancing Industry 4.0, and promoting digital manufacturing. Considering South Korea's performance in EV production, the country demonstrates the qualities of both a leader in fostering a competitive environment and a pioneer in innovation (The Government of the Republic of Korea, 2020).

3.4. Thailand

The automotive sector in Thailand began to develop in the 1980s, primarily driven by investments from Japan. Later, following the Asian financial crisis, other Asian and Western countries increased their investments in Thailand, attracted by its new market opportunities and low-cost production policies. The automotive sector, which flourished due to these foreign investments, quickly positioned Thailand as the country with the largest automotive market among ASEAN nations. Additionally, Thailand became a significant player in the global automotive industry, ranking fifteenth in the world for vehicle production and second for pickup truck production (Pollio, 2012:1). By 2021, Thailand was the largest vehicle producer in Southeast Asia. Toyota emerged as the most produced brand in the sector, and in 2022, it was also the most sold vehicle in the country (Statista Research Department, 2023). Thailand has also made strides in innovative electric vehicle (EV) production. By 2030, the country has set ambitious targets for production, aiming for 2,935,000 passenger and light trucks, 156,000 trucks and buses, and 3,133,000 motorcycles. To support the development of electric vehicles, the Automotive and Tire Testing, Research, and Innovation Center was established by the Thailand Automotive Institute in 2022 (Thailand Automotive Institute, 2021).

3.5. India

The automotive sector in India began in the 1940s with the establishment of Hindustan Motors and Premier Automobiles Limited, while the sub-industry of the sector started developing in the 1950s. Significant progress in the country's automotive sector was achieved after 1980. During this period, increasing income levels and production led to an expansion in production scale, adapting to varying income and demand conditions. Additionally, a state-owned company, Maruti Udyog Limited (MUL),

was established to expand the sector and enhance its competitiveness. In collaboration with Suzuki Motor Corporation, the company produced the first domestically manufactured vehicle, Maruti, featuring fully modern technology. India also strengthened its international trade and cooperation by forming joint ventures with Japanese automotive brands (Miglani, 2019:442–443).

One of the key factors behind the development of India's automotive sector has been the government's investments. The establishment of research and testing centers, alongside R&D-focused investments, has fostered sectoral competition (Tiftikçigil and Öztürk, 2021:957–959). Through strategic planning and substantial investments, India has become the world's largest tractor manufacturer and ranks second and third globally in the production of buses and heavy vehicles, respectively. As a result of these advancements, India became the third-largest automotive market in the Asia-Pacific region in 2021, considering the production of two-wheelers, three-wheelers, passenger vehicles, and commercial vehicles. In 2022, Maruti Suzuki led the sector by accounting for 46% of the country's total passenger vehicle production, while TATA Motors was the leader in commercial vehicle production. The Indian automotive sector has also performed remarkably well in the production of electric vehicles (EVs) on an international scale. In 2021, India sold 329,190 EVs, marking a 168% increase compared to the previous year. The Indian government has prioritized integrating low-carbon footprint solutions, urban transport reform, and high-capacity passenger transport through EV production. In line with these goals, India launched its first double-decker electric bus in Mumbai (IBEF, 2022; Sun, 2023a; Sun, 2022a; Sun, 2022b; Sun, 2023b).

3.6. Indonesia

In Indonesia, the automotive sector began to develop with investments made by General Motors in 1927, followed by Kramayuda and Djakarta Motor companies, which were affiliated with the Hasjim Ning group, in the 1960s. To further advance the sector, the Indonesian government adopted import substitution policies during this period, banning imports and implementing tariff and non-tariff barriers. However, by 1995, it became evident that protectionist measures were insufficient for the sector's growth, prompting the government to shift toward liberalization policies (Hale, 2001:630–631).

Despite these efforts, the sector experienced limited growth until 2008 due to economic crises and political instability. However, with the establishment of economic and political stability, Indonesia's automotive sector emerged as a leader in the ASEAN region by 2011. Unfortunately, this success was short-lived, as economic challenges such as currency depreciation and rising inflation hindered further progress. Although the government continued to provide support and incentives to boost the sector, successive economic stagnation and the economic crisis triggered by the COVID-19 pandemic in 2019 led to significant setbacks. In 2019, the sector contracted by 10%, with production decreasing by 46% and sales dropping by 48% (JICA, 2021:8).

Currently, Indonesia has the highest vehicle sales in the ASEAN region and ranks second in vehicle production. This position is attributed to factors such as low motorization rates, low labor costs, and increased investments from major companies like Toyota, Nissan, and General Motors. During this period, the most sold vehicle brands in Indonesia were Toyota, Audi, and BMW, respectively. The country also aims to increase its electric vehicle (EV) production by 25% by 2030 (Statista Research Department, 2022).

4. LITERATURE

Competition is a strategic and dynamic element that drives opportunities for countries, companies, and individuals to achieve greater economic gains. At the same time, it is essential for ensuring comparative advantage. With these characteristics, competition has a direct impact on the

economy and fosters the emergence of new structures, structural transformations, shifts in demand, changes in professions, new skill requirements, and technological advancements, all of which can be considered reformative. Thus, the shaping nature of competition remains a dynamic and relevant topic in economics. Economists and policymakers closely monitor the global evolution of competition and actively seek and implement strategies to enhance competitiveness.

The topic of competition has been widely studied in the literature, as outlined in the table below. In general, studies focusing on the industrial sector and national economies have identified a positive relationship between innovation indicators and competitiveness.

Table 4. Literature Research

Author	Country / Period	Method	Result
Zhang et al. (2024)	China / Construction Industry /2022	Survey Study	It has been observed that the competitiveness of innovation activities carried out together with environmental regulations has increased further.
Çetin & Erkişi (2023)	EU (15) and EU (13) / 1997-2019	Parks-Kmenta Panel Data Analysis	In the study comparing European countries, the effects of innovation, income inequality, unemployment and labor's share in income on competition were examined. According to the results, it was determined that EU (15) countries are more competitive.
Aktaş (2023)	BRICS-T / 2011- 2021	Panel Data Analysis	The study investigated the impact of innovation and GDP on competition. It was determined that GDP has a greater impact on competition across the panel. On the other hand, it was determined that the increases in innovation affected the competition of Russia and China more and the competition of Africa and Turkey less.
Hakhverdyan & Shahinyan (2022)	52 Countries / 2001-2020	Panel Data Analysis	In general, it has been concluded that innovation and productivity have a positive effect on competition. However, it has been determined that labor productivity, R&D, FDI and imports have a significant effect on competition. However, it has been determined that weak institutions and complexities in export organization in developing countries have a negative effect on competition.
Kuzmenko et al. (2022)	Czech Republic and EU (27) / Agricultural Sector	RCA, LFI and GL Indices, Logistic Regression Analysis.	While it was concluded that competitiveness is high in the determined index values in the agricultural sector, it was determined in the regression analysis that capital is the only variable with a significant

			statistical value affecting competition.
Kang (2021)	USA / 1818 Firm / 1975-2016	Difference-in-Difference Method, Regression Analysis.	It has been determined that there is an inverse relationship between price competition and innovation. It has also been emphasized that competition based on agreement suppresses innovation.
Altıntaş (2020)	G20 /2018-2019	Pearson Correlation Coefficient, Somers' d Effect Coefficient, Canonical Correlation Coefficient and DEMATEL Numerical Method	As a result of the research, it was found that innovative dimensions should be developed to strengthen competition with innovation.
Çelik (2020)	OECD (18) /1994-2017	Panel Data Analysis	It is concluded that GDP, exchange rate, openness, FDI, capital stock, human capital and patent variables have significant effects on competition.
Zuhal (2020)	18 Developing and 31 Developed Countries / 1996-2016	Panel Data Analysis	It has been observed that technological and infrastructure factors have a very little effect on the innovation capacity of developing countries. On the other hand, it has been determined that developing countries are dependent on the technological activities of developed countries in their innovation developments.
Uslu & Kapkara (2020)	Turkey / NACE Rev 2 / 2008- 2016	Panel Data Analysis	It was concluded that openness to the outside world, the ratio of R&D workforce to the total workforce of the sector, R&D expenditures and the Globalization index increase competition, while the price index and R&D intensity affect competition negatively.
Lui & Xie (2020)	China / Manufacturing Industry, 21 Sub-Sectors / 2000-2014	Panel Regression Analysis	It has been determined that FDI, environmental variables, human sector indicators and technological progress positively affect the manufacturing industry battery values.
Distanont & Khongmalai (2020)	Thailand / Frozen Food Sector - Selected 155 SMEs / 2017	Explanatory Factor Analysis (EFA), Confirmatory Factor Analysis (CFA), Structural Equation Modeling (SEM)	In the analysis conducted with the survey, it was observed that innovation positively affects competitiveness through external factors.
Karakaya et al. (2018)	Turkey / Manufacturing Industry, /2008-2013	Panel Data Analysis	Innovation is found to increase competition, while it decreases it in one-lagged estimation results.
Manyaza (2016)	Northern Cyprus / BMW-Mercedes Benz	Survey Study	It was concluded that innovative brands, marketing knowledge, and credit opportunities positively affect competitiveness in the researched car brand.

Lotfi & Karim (2016)	Morocco / Selected 10 Sectors / 1998-2014	Regression Analysis	According to the analysis, it was determined that Morocco gained competitive power in the selected sectors with its largest trade partner, the EU, and the development of companies in this sector is of great importance in Moroccan competition.
Saray & Hark (2015)	OECD / High Technology Products / 2004-2013	Panel Data Analysis	It has been determined that productivity affects the competition of high technology products the most. No statistical significance has been determined between competition, FDI and technological change.
Cordes et al. (2015)	European Region / 3 different regions / 22 Manufacturing Industry Sectors / 2000 - 2011	Statistical and Regression Analysis	It was concluded that low and medium-low technology products determine the competitive power in the researched regions. At the same time, it was observed that SMEs' increasing innovation with R&D studies has a positive effect on competition.
Ustaoglu (2013)	Turkey / Automotive Sector / 1996:M1-2012:M12	Hatemi-J Cointegration Analysis, Hacker and Hatemi-J Causality Analysis	It has been observed that there is a positive relationship between the real effective exchange rate and competition in the automotive sector.
Gülmez (2012)	EU (27)-Turkey / Automotive Sector / 1996-2011	Statistical Analysis	It was stated that although the decrease in the battery index in Turkey's automotive sector is observed, competition still continues. It was emphasized that competition will increase further with R&D and technology-intensive production.
Yapraklı (2011)	Turkey / Manufacturing Industry / 1980-2010	Multiple Cointegration Analysis, Error Correction Model	It was determined that openness and GDP values positively affected manufacturing industry competition, while exchange rate and labor costs were observed to have negative effects.

5. ECONOMETRIC ANALYSIS

5.1. Data And Method

The study investigated the effects of innovation on the automotive sector competitiveness of Asian countries (China, Japan, India, South Korea, Thailand and Indonesia) between 1995 and 2021, which includes the period after the 1980 global trade liberalization. The research was tested with panel data analysis. The variables used in the analysis were selected as appropriate for the automotive sector, taking into account the studies of Şen and Pehlivan (2021), Uslu and Kapkara (2020), Çelik (2020), Lui and Xie (2020), Gamariel and Hove (2019), Antoniadis (2017), Doğan and Türkeul (2016), Cordes et al. (2015), Yapraklı (2011), Vergil and Yıldırım (2006).

The equational representation of the analysis is shown in equation 1, and information about the variables is shown in Table 5.

$$AKÜ_t: \beta_0 + \beta_1 GSYİH_t + \beta_2 DH_t + \beta_3 BSO_t + \beta_4 PT_t + \beta_5 EH_t + \beta_6 SKD_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Table 5. Information on Variables and Attributes Used in Variables

Variables	Variables Qualifications	Source
Revealed Comparative Advantage Index (RCAI)	Competitiveness	UNCTADSTAT
Gross Domestic Product (GDP) (Dollar)	Innovation (Economic Indicator)	The World Bank World Development Indicators
Government Expenditure (GE) (Dollar)	Innovation (Institutional Indicator)	The World Bank World Development Indicators
Gross Capital Formation (GCF) (Dollar)	Innovation (Financial Indicator)	The World Bank World Development Indicators
Oil Consumption (OC) (Barrel)	Innovation (Environmental Indicator)	Bp-Statistical Review of World Energy
Education Expenditure (EE) (Dollar)	Innovation (Human Capital Indicator)	The World Bank World Development Indicators
Industrial Value Added (IVA) (Dollar)	Innovation (Technological Indicator)	The World Bank World Development Indicators

5.2. Cross-Section Dependency and Homogeneity Test

The cross-sectional dependency test guides the selection of tests to be used in the analysis, depending on the correlation relationship between the sections used in the model in panel data analysis (Kar & Kar, 2019:997). According to the cross-sectional dependency result, if appropriate tests are not used, the estimation results will have incorrect and deviant values and will lead to misleading inferences (Türkey, 2020:696). In order to avoid such problems in the analysis, it is very important to determine the cross-sectional dependency. In the analysis, the cross-sectional dependency of the model was tested with LM (Breusch and Pagan (1980)), LM adj (Pesaran, Ullah and Yamagata (2008)) and LM CD (Pesaran (2004)) tests.

LM test equation (Breusch and Pagan, 1980:251);

$$CD_{LM}: T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \alpha_{ij}^2 \quad (2)$$

LM CD test equation (Pesaran, 2004);

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \alpha_{ij}^2 \right) \quad (3)$$

LM adj test equation (Özcan and Özmen, 2018:42);

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \alpha_{ij}^2 \right) \frac{(T-k)\alpha_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \quad (4)$$

Another test used to determine appropriate tests is the homogeneity test. This test takes into account the slope coefficients of the model in panel data analysis. In this context, the homogeneity test of Pesaran and Yamagata (2008), which was developed based on the slope homogeneity test developed by Swamy (1970), was used in the study (Kocaman, 2019:295). The Δ and Δ_{adj} tests derived by Pesaran and Yamagata are as follows (Pesaran and Yamagata, 2008: 62).

$$\Delta = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\hat{S}-1}{\sqrt{2}} \right) \quad (5)$$

$$\Delta_{adj} = \sqrt{\frac{N(T+1)}{T-k-1}} \left(\frac{N^{-1}\hat{S}-k}{2k} \right) \quad (6)$$

N: Number of cross-sections

$\hat{S}$: Swamy test statistics

The cross-section dependency and homogeneity test results of the study are shown in the table below.

Table 6. Cross-Section Dependency and Homogeneity Test Results

Cross-Section Dependency		
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
LM (Breusch and Pagan (1980))	19,22	0,1998
LM adj (Pesaran vd. (2008))	-0,2283	0,8194
LM CD (Pesaran (2004))	1,521	0,1282
Homogeneity Test		
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta_tilde	6,324	0,000*
Delta_tilde_adj	7,538	0,000*

Note: * sign indicates 1% significance level.

According to the cross-sectional dependency test results, the probability values in all three tests of the model were found to be greater than the 1%, 5%, and 10% significance levels. Based on these results, it was determined that the model did not exhibit cross-sectional dependency. Regarding the homogeneity test results, it was observed that the slope coefficients of the variables in the model were heterogeneous at the 1% significance level in both tests.

Since the model did not display cross-sectional dependency, the analysis proceeded with first-generation panel data tests. Additionally, tests that accounted for heterogeneity were considered in the selected analyses.

5.3. Im, Pesaran and Shin (IPS) Unit Root Test

According to the cross-section and homogeneity test results, since the model does not contain cross-section dependency and the slope coefficients have a heterogeneous structure, the unit root test of the variables was tested with the IPS unit root test developed by Im, Pesaran and Shin (2003).

Although the IPS test is a first-generation test, it allows the coefficients of the variables to show a heterogeneous quality. At the same time, it includes a different quality by taking the averages of individual unit root statistics. The IPS test suggests the average of the ADF test depending on the correlation relationship between different variables along the cross-section units (Baltagi, 2005:242). The IPS equation is as follows:

$$t_{IPS} = \sqrt{N}(\bar{t} - \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N E[t_{iT}|p_i=0]) / \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N var\{t_{iT}|p_i = 0\}} \rightarrow N(0,1) \quad (7)$$

The values of $E[t_{iT}|p_i=0]$ ve $var\{t_{iT}|p_i = 0\}$ were calculated by simulating the difference T and the values of the variables. Depending on the results of the test, the null hypothesis states that the variables in the panel contain a unit root, while the alternative hypothesis allows the existence of a unit root in some of the individual series (Baltagi, 2005:242).

$$H_0: p_i=0$$

$$H_1: \begin{cases} p_i < 0, i = 1, 2, \dots, N_1 \\ p_i = 0, i = N_1 + 1, \dots, N \end{cases}$$

The results of this test are given in Table 7.

Table 7. IPS Unit root Test results

Variables	Statistics I(0)	Probability	Adj-t-Statistics I(1)	Probability
RCAI	-0,2411	0,4047	-7,8020	0,0000*
GDP	4,8321	1,0000	-4,9138	0,0000*
OC	3,4696	0,9997	-5,7831	0,0000*
GCF	2,7993	0,9974	-5,9993	0,0000*
GE	4,7709	1,0000	-5,0015	0,0000*
EE	4,3032	1,0000	-4,1549	0,0028*
IVA	3,1808	0,9993	-5,8346	0,0000*

According to the IPS test results, it was determined that the differences in the probability values of all variables were stationary at the 5% statistical significance level.

5.4. Westerlund Cointegration Test

Westerlund (2007) developed four different new tests to test the null hypothesis, which states that there is no cointegration without requiring any factor restriction with long-term structural dynamics between variables. This test is the panel-arranged version of the time series developed by Banerjee, Dolado and Mestre (1998). Accordingly, in an error correction model, the equality of the error term to zero is tested and if the null hypothesis is rejected in the error correction model, the null hypothesis, which states that there is no cointegration, is also rejected. At the same time, cointegration tests can be performed for models regarding the existence and absence of cross-sectional dependence with this test (Westerlund, 2007:709-710). The cointegration equation developed by Westerlund is as follows:

$$\Delta y_{it} = \delta_i' d_t + \alpha_i y_{it-1} + \lambda_i' x_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta x_{it-j} + e_{it} \quad (8)$$

λ_i is unlimited and the cointegration vector is implicitly estimated under the alternative hypothesis. This estimate indicates that a test based on α_i with asymptotic similarity can be revealed. For this reason, four tests were developed within the scope of the t ratio included in α_i based on the least squares (LSA) estimate. The equations of the four tests are as follows (Westerlund, 2007:715-718).

Group mean statistics consist of three stages. In the first stage, the LSS estimate is made for each i in equation (8).

$$\Delta y_{it} = \delta_i' d_t + \alpha_i y_{it-1} + \lambda_i' x_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta x_{it-j} + e_{it} \quad (9)$$

In the second stage, estimates are made and $\alpha_i(1)$ is estimated with a parametric approach.

$$\alpha_i(1) = 1 - \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \quad (10)$$

In the third stage, G_t and G_a test statistics are calculated.

$$G_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\alpha_i}{SE(\alpha_i)} \quad \text{ve} \quad G_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T\alpha_i}{\alpha_i(1)} \quad (11)$$

$$SE(\alpha_i) = \text{Standard error of } \alpha_i$$

$$\frac{T\alpha_i}{\alpha_i(1)} = \text{Individual quantities that make up } G_a$$

Panel statistics allow the parameters and dimensions of equation (8) to change between cross-sectional units. Panel statistics also consist of three stages. The first stage is the same as the group mean statistics and includes the determination of p_i , which indicates the individual delay. The equation is as follows:

$$\Delta \tilde{y}_{it} = \Delta y_{it} - \delta'_i d_t - \lambda'_i x_{it-1} - \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{it-j} - \sum_{j=0}^{p_i} \tilde{y}_{ij} \Delta x_{it-j} \quad (12)$$

The second stage involves using $\Delta \tilde{y}_{it}$ and $\tilde{y}_{it-1}$ to find the standard error term of the test and the common error correction term.

$$\alpha = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \tilde{y}_{it-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \frac{1}{\alpha_i(1)} \tilde{y}_{it-1} \Delta \tilde{y}_{it} \quad (13)$$

The standard error of α is:

$$SE(\alpha) = \left((\hat{S}_N^2)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \tilde{y}_{it-1}^2 \right)^{-1/2}, \quad \hat{S}_N^2 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \hat{S}_i^2 \quad (14)$$

The calculation of the statistics of the panel in the third stage is shown in the equation below.

$$P_t = \frac{\alpha}{SE(\alpha)} \quad \text{ve} \quad P_a = T\alpha \quad (15)$$

The results of the Westerlund cointegration analysis used in models without cross-sectional dependence are shown in Table 8.

Table 8. First Generation Westerlund Cointegration Test

RCAI	Statistics	Value	Z-Value	Probability Value
OC	Gt	-4,283	-6,859	0,000*
	Ga	-27,100	-8,994	0,000*
	Pt	-11,421	-7,709	0,000*
	Pa	-30,385	-13,895	0,000*
EE	Gt	-4,362	-7,078	0,000*
	Ga	-30,775	-10,655	0,000*
	Pt	-13,375	-9,638	0,000*
	Pa	-33,467	-15,541	0,000*
IVA	Gt	-3,791	-5,505	0,000*
	Ga	-29,248	-9,965	0,000*
	Pt	-8,840	-5,160	0,000*
	Pa	-26,378	-11,756	0,000*
GE	Gt	-3,561	-4,870	0,000*
	Ga	-24,808	-7,958	0,000*
	Pt	-9,606	-5,917	0,000*
	Pa	-27,563	-12,389	0,000*
GDP	Gt	-3,393	-4,409	0,000*
	Ga	-24,033	-7,608	0,000*
	Pt	-9,695	-6,004	0,000*
	Pa	-28,853	-13,077	0,000*
GCF	Gt	-3,345	-4,277	0,000*
	Ga	-24,837	-7,971	0,000*
	Pt	-8,874	-5,194	0,000*
	Pa	-25,747	-11,419	0,000*

Note: * sign indicates 1% significance level.

Since the slope coefficients of the variables in the model are heterogeneous, the Gt and Ga test statistics were utilized in the Westerlund cointegration test. According to the findings, a long-term relationship between the RCAI variable and all other variables was identified at a 1% significance level. In this context, the alternative hypothesis indicating the existence of a cointegration relationship was accepted.

5.5. Pesaran & Smith Average Group Estimator

In the study, after the cointegration relationship was tested with the Westerlund cointegration test, the long-term cointegration coefficients between the variables were determined with the Average Group Estimator developed by Pesaran and Smith (1995). This test is used as a first-generation test in models where there is no cross-sectional dependency, and it is also a test that takes heterogeneity into consideration.

Pesaran and Smith (1995) investigated the relationship between the data and heterogeneous units within the scope of poolability with the increase in the time dimension in panel data analysis. Pesaren and Smith estimated a dynamic panel data model in the case that the parameters have individual heterogeneity in their analysis (Baltagi, 2005:201-203)

In the analysis, long-term coefficients are calculated based on four basic methods: group averages, total time series, pooled and cross-section. Accordingly, long-term coefficients contain three stages (Pesaran and Smith, 1995:95).

- From the averages of coefficients belonging to the industry in the long term
- From the averages of coefficients belonging to the industry in the short term
- From the coefficients of the averages in cointegration regressions belonging to the industry

The model developed by Pesaran and Smith is as follows:

$$y_{it} = \lambda_i y_{i,t-1} + \beta_i x_{it} + u_{it}, \quad i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T \quad (16)$$

λ_i and β_i are independent variables. In this case, the aim of the analysis is to make a consistent estimate in the mean values of the independent variables. In this analysis, both N and T being large will not change the consistent estimate results (Baltagi, 2005:203).

Table 9. Pesaran and Smith Mean Group Estimator - Long-Term Cointegration Coefficient Estimates

Panel Long-Term Cointegration Coefficient Estimates					
RCAI	Coefficient	Standard Error	Z-Value	P > z	95% Confidence Interval Lower GS / Upper GS
OC	0,0001642	0,0001787	0,92	0,358	-0,00/0,00
EE	9,42e-12	6,33e-12	1,49	0,136	-2,98/2,18
IVA	1,77e-12	6,92e-13	2,56	0,011**	4,12/3,13
GE	1,34e-12	1,20e-12	1,11	0,265	-1,02/3,70
GDP	-1,95e-12	1,03e-12	-1,88	0,059***	-3,98/7,79
GCF	-1,27e-12	1,11e-12	-1,14	0,255	-3,45/9,15
Long-Term Cointegration Coefficient Estimates by Country					
RCAI	Coefficient	Standard Error	Z-Value	P > z	95% Confidence Interval Lower GS / Upper GS
CHINA					
OC	-0,0000174	0,0000462	-0,38	0,706	-0,00/0,00
EE	2,33e-11	1,06e-11	2,20	0,028**	2,58/4,41
IVA	1,65e-13	2,25e-13	0,73	0,463	-2,75/6,05
GE	-1,87e-13	2,46e-13	-0,76	0,448	-6,70/2,96
GDP	-3,82e-13	2,60e-13	-1,47	0,141	-8,92/1,27
GCF	2,08e-13	2,76e-13	0,75	0,452	-3,33/7,48
JAPAN					
OC	-0,0001244	0,0002421	-0,51	0,609	-0,00/0,00
EE	1,10e-11	8,79e-12	1,25	0,211	-6,24/2,82

IVA	1,45e-12	1,70e-12	0,85	0,395	-1,89/4,78
GE	2,04e-12	1,52e-12	1,35	0,178	-9,32/5,02
GDP	-2,49e-12	1,60e-12	-1,56	0,120	-5,62/6,45
GCF	-1,60e-12	1,33e-12	-1,20	0,230	-4,20/1,01
INDIA					
OC	0,0000612	0,0002973	0,21	0,837	-0,00/0,00
EE	3,75e-11	3,55e-11	0,77	0,439	-4,21/9,71
IVA	4,34e-12	4,97e-12	0,87	0,383	-5,41/1,41
GE	-1,42e-13	2,40e-12	-0,06	0,958	-4,84/4,55
GDP	-7,18e-13	3,01e-12	-0,24	0,812	-6,62/5,19
GCF	-2,02e-12	2,78e-12	-0,73	0,467	-7,47/3,43
SOUTH KOREA					
OC	0,0010483	0,0003645	2,88	0,004*	0,00/0,00
EE	-1,35e-11	1,33e-11	-1,01	0,312	-3,96/1,26
IVA	3,36e-12	8,35e-12	0,40	0,687	-1,30/1,97
GE	7,05e-12	4,69e-12	1,50	0,133	-2,14/1,63
GDP	-6,85e-12	5,76e-12	-1,19	0,235	-1,81/4,45
GCF	-6,17e-12	5,14e-12	-1,20	0,230	-1,62/3,90
THAILAND					
OC	0,0000323	0,0001116	0,29	0,772	-0,00/0,00
EE	1,11e-11	4,78e-12	2,31	0,021**	1,70/2,04
IVA	8,20e-13	2,02e-12	0,41	0,684	-3,13/4,77
GE	-2,21e-13	1,13e-12	-0,20	0,845	-2,44/1,99
GDP	-1,07e-12	1,11e-12	-0,97	0,333	-3,24/1,10
GCF	7,52e-13	1,49e-13	0,51	0,613	-2,17/3,67
INDONESIA					
OC	-0,000015	0,0001552	-0,10	0,923	-0,00/0,00
EE	-2,89e-12	7,96e-12	-0,36	0,717	-1,85/1,27
IVA	4,81e-13	1,23e-12	0,39	0,695	-1,92/2,88
GE	-5,00e-13	9,59e-13	-0,52	0,602	-2,38/1,38
GDP	-1,90e-13	9,41e-13	-0,20	0,840	-2,04/1,65
GCF	1,22e-12	1,51e-13	0,81	0,416	-1,73/4,18

Note: *, ** and *** signs indicate 1%, 5% and 10% significance levels, respectively.

According to the long-term coefficient estimates, when the panel is examined as a whole, statistical significance was found in the effect of innovation indicators on competitiveness for the IVA and GDP variables. It was determined that a 1% increase in the IVA variable increased competitiveness by 1.77%, while a 1% increase in the GDP variable decreased competitiveness by 1.95%. When the test results for individual countries were analyzed, it was observed that a 1% increase in EE (Education Expenditures) in China, OC (Oil Consumption) in South Korea, and EE in Thailand increased competitiveness by 2.33%, 0.0010%, and 1.11%, respectively. No statistically significant results were found for Japan, India, and Indonesia.

CONCLUSION

Innovation, one of the fundamental determinants of competition, plays a dynamic role in high-tech production and value-added industrial sectors. Particularly in the automotive sector, which caters to both functional needs and luxury demands through advanced technology and knowledge, innovation initiatives create new competitive environments in real-time processes. In line with the critical importance of innovation in high-tech products and production, this study aims to identify which innovative developments are most efficient and effective in the six Asian countries with the highest competitive power in the automotive sector: China, Japan, South Korea, India, Indonesia, and Thailand.

Within the scope of the study, the impact of innovation determinants on the competitive power of the automotive sector in Asian countries was analyzed using panel data analysis. The findings revealed that developments in industrial value-added had a positive impact on the competitive power of the automotive sector in these countries overall. This result indicates that these countries have not yet

reached a saturation point in industrial development and that each additional innovative industrial advancement positively contributes to their competitiveness. Moreover, this positive effect highlights the efficient management of industrial initiatives. Conversely, increases in the GDP variable were found to negatively affect the competitiveness of the automotive sector. This negativity stems from the decrease in productivity due to the increase in GDP in terms of prices, and also from the fact that the revenues obtained from low value-added sectors do not affect the national competitiveness.

Beyond the panel analysis, it was observed that investments in human capital in China and Thailand have significantly transformed their respective automotive sectors, demonstrating that the sector and innovative developments are closely supported by human capital. Lastly, while oil consumption has a small but notable influence, it plays a decisive role in the development of the automotive sector in South Korea. However, the limited positive impact of oil consumption suggests that South Korea, as an industrialized nation with a highly competitive automotive sector, is transitioning from oil to alternative fuel sources. These findings align with prior studies, such as Çelik (2020) and Lui and Xie (2020), which identified a strong positive relationship between innovation and competitiveness, as well as Aktaş (2023), Hakverdyen and Shahinyan (2022), Kuzmenko et al. (2022), and Uslu and Kapkara (2020).

The research and analysis also revealed that China, Japan, South Korea, and India, as prominent brand owners, hold significant importance in the Asian region through both domestic production and investments. In contrast, Thailand and Indonesia serve complementary roles in the automotive sector by specializing in assembly and spare part production. However, the lack of a unified platform for sharing information, production resources, financial support, and innovative developments among these countries limits the sector's overall growth. Establishing an automotive industry union or economic trade bloc among these nations would strengthen Asian countries against their Western competitors. Additionally, the inclusion of an automotive trade agreement under China's One Belt One Road project could enhance sectoral innovation by facilitating greater financial and information exchange within the Asian region. From a macroeconomic perspective, countries' implementation of regulations that increase their productivity-related income and their increased investments in sectors with high added value will positively affect their competitiveness. Specifically, the sector's competitiveness can be managed correctly through cooperation and supportive national policies that will ensure global technological advances such as green transformation, charging infrastructure, software security, and battery-chip supply.

Ethical Statement

In the writing and publication processes of the study titled "The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries" research and publication ethics have been strictly adhered to, and no data manipulation has been conducted. Ethics committee approval was not required for this study.

Contribution Statement

The authors of the study has contributed to all stages of the study, from writing to drafting, and has approved the final version after reviewing it.

Conflict of Interest Statement

This study has not led to any individual or institutional/organizational conflict of interest.

REFERENCES

- Aktaş, N. (2023). The Effect of Innovation on Competition in BRICS-T Countries: An Econometric Analysis. Eurasian Academy of Sciences Eurasian Econometrics. *Statistics & Empirical Economics Journal*, (23), 37-47.
- Altıntaş, F. F. (2020). Rekabet ve Inovasyon Boyutları İlişkisinin Çok Yönlü Değerlendirilmesine Yönelik Amprik Bir Araştırma: G20 Grubu Ülkeleri Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(3), 3052-3096. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i3.1536>.
- Antoniadis, I. (2017). Exploring The Linkage Between Oil and Gas Sector and Competitiveness: A Panel Data Analysis for the Countries of the Black Sea Region. *Scientific Bulletin – Economic Sciences*, 16(1), 34-44.
- Arba, A. (2023a). “Automotive Industry in Japan”: Statistics & Facts.Hamburg Germany, (Online): https://www.statista.com/topics/3764/automotive-industry-in-japan/#topicHeader_wrapper, 28 Ocak 2023.
- Arba, A. (2023b). “Electric Vehicles in Japan”: Statistics & Facts. Hamburg, Germany (Online), <https://www.statista.com/topics/5628/electric-vehicles-in-japan/#dossierKeyfigures>, 30 Ocak 2023.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometrik Analysis of Panel Data (3th ed.)*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Banerjee, A., Dolado, J., ve Mestre, R. (1998). Error-Correction Mechanism Tests for Cointegration in a Single-Equation Framework. *Journal of Time Series Analysis*, 19(3), 267-283.
- Bingfeng, F. (2022). *Yesterday, Today, and Tomorrow of China's New Energy Vehicles*. Beijing, Çin, <http://en.caam.org.cn/Index/show/catid/21/id/1934.html>, 17 Ocak 2023.
- BP. (2022). *Oil Consumption*. Statistical Review of World Energy: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- CAAM. (2020). *The General Office of the State Council Issued the New Energy Automobile Industry Development Plan (2021-2035)*. Beijing, China. <http://en.caam.org.cn/Index/show/catid/21/id/1567.html>, 17 Ocak 2023.
- CRS. (2019). China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. USA: Congressional Research Service.
- Cordes, A., Gehrke, B., Römisch, R., Rammer, C., Schliessler, P., ve Wassmann, P. (2015). *Identifying Revealed Comperative Advantiges in an EU Regional Context*. Mannheim: ZEW-Gutachten und Forschungsberichte. Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung (ZEW).
- Cornell Universty, INSEAD and WIPO. (2013). The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation. Geneva, Ithaca and Fontainebleau: WIPO-Confederation of Indian Industry.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2014). The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation. Fontainebleau, Ithaca, and Geneva: WIPO-Confederation of Indian Industry.

- Kopuk, E. & Bayraç, H.N. (2026). The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 277-303.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2015). The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development. Fontainebleau, Ithaca, and Geneva: WIPO.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2016). The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2017). The Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2018). The Global Innovation Index 2018: Energizing the World . Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2019). The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives—The Future. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. (2020). The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation? Ithaca, Fontainebleau and Geneva.
- Çelik, H. (2020). *Uluslararası Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi* (Publication No. 638471) [Doctoral dissertation, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çetin, M. ve Erkişi, K. (2023). An Innovative Perspective on the Impact of Innovation on Global Competitiveness: Comparative Analysis of EU13 and EU15 Countries. *Journal of Competitiveness*, 19-35.
- Distanont, A. ve Khongmalai, O. (2020). The Role of Innovation in Creating a Competitive Advantage. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, (41), 15–21. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2018.07.009>.
- Doğan, E. ve Turkecul, B. (2016). CO2 Emissions, Real Output, Energy Consumption, Trade, Urbanization and Financial Development: Testing the EKC Hypothesis for the USA. *Environ Sci Pollut Res*, (23), 1203–1213. <https://doi.org/10.1007/s11356-015-5323-8>.
- Ebert, R. R. ve Montoney, M. (2007). Performance of the South Korean Automobile Industry in the Domestic and United States Markets. *The Baldwin-Wallace College Journal of Research and Creative Studies*, 1(1), 12-24.
- ECB Economic Bulletin. (2017b). *China's Economic Growth and Rebalancing and the Implications for the Global and Euro Area Economies*. Frankfurt: European Central Bank. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ebart201707_01.en.pdf.
- Elias, S. ve Noone, C. (2011). *The Growth and Development of the Indonesian Economy*. Reserve Bank Australia, 33-44.
- Gamariel, G. ve Hove, S. (2019). Foreign Direct Investment and Export Competitiveness in Africa: Investigating the Channels. *Journal of African Trade*, 6(1-2), 30-46. <https://doi.org/10.2991/jat.k.191115.001>.
- Gülmez, A. (2012). Gümrük Birliği Sonrası Türkiye Avrupa Birliği Otomotiv Sektörlerinin Rekabet Gücünün Balassa Endeksi ile Analizi. *Mevzuat Dergisi*, 15(173).
- Hakhverdyan, D. and Shahinyan, M. (2022). Competitiveness, Innovation and Productivity of the Country. *Marketing and Management of Innovations*, (1), 108-123.
- Hale, C. D. (2001). Indonesia's National Car Project Revisited. *Asian Survey*, 41(4), 629-645.

- Kopuk, E. & Bayraç, H.N. (2026). The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 277-303.
- IBEF. (2022). *Indian Automobile Industry Analysis*. Delhi, Hindistan (Çevrimiçi), <https://www.ibef.org/industry/automobiles-presentation>, 05 Şubat 2023.
- INSEAD. (2011). The Global Innovation Index 2011: Accelerating Growth and Development. Fransa: INSEAD.
- INSEAD, and WIPO. (2012). The Global Innovation Index 2012: Stronger Innovation Linkages for Global Growth. Fransa: INSEAD.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (2013). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115,53-74.
- JICA. (2021). *Data Collection Survey on Automotive Industry Development in the Republic of Indonesia*. Tokyo: Japan International Cooperation Agency. https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/12358107_01.pdf.
- Kang, H. (2021). How Does Price Competition Affect Innovation? Evidence from US Antitrust Cases. *USC Marshall School of Business Research Paper*, 1-34. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3516974>.
- Kar, M. ve Kar, B. B. (2019). OECD Ülkelerinde Mobil İletişimin Talep Esneklerinin Tahmini. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 991-1009.
- Karakaya, A., Ağazade, S., and Perçin, S. (2018). Türk İmalat Sanayinde Performans, İnovasyon ve Rekabet Arasındaki İlişki. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(1), 39-59.
- Keskin, M. (2021). Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) Tarihsel Akış Kapsamında Endüstri İlişkileri ve Mevcut Durum Çalışma Hayatı Politikaları. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Kimura, F. (2009). Japan's Model of Economic Development: Relevant and Nonrelevant Elements for Developing Economies. *UNU-WIDER*, 1-17.
- Kocaman, M. (2019). MENA Ülkelerinde Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 289-301. <https://doi.org/10.30784/epfad.643015>.
- Koswatta, A., Guruge, M., ve Silva, S. (2019). Economy of India: Lessons and Priorities. *The Catalyst-Journal of Management*, 4(1), 8-27.
- Kuzmenko, E., Rumankova, L., Benesova, I., ve Smutka, L. (2022). Czech Comparative Advantage in Agricultural Trade with Regard to EU-27: Main Developmental Trends and Peculiarities. *Agriculture*, 12(217), 2-22. <https://doi.org/10.3390/agriculture12020217>.
- Lee, C. Y. (2011). The rise of Korean Automobile Industry: Analysis and Suggestion. *International Journal of Multidisciplinary Research*, 1(6),428-439.
- Liu, J. ve Xie, J. (2020). Environmental Regulation, Technological Innovation, and Export Competitiveness: An Empirical Study Based on China's Manufacturing Industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1427), 1-19. <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph17041427>.
- Lotfi, B. ve Karim, M. (2016). Competitiveness Determinants of Moroccan Exports: Quantity-based Analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 8(7),140-148.

- Kopuk, E. & Bayraç, H.N. (2026). The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 277-303.
- Ma, Y. (2022). *Automotive Industry in China: Imports and Exports*. Statistics & Facts. Hamburg, Germany, (Online), https://www.statista.com/topics/1013/car-imports-and-exports-in-china/#topicHeader__wrapper, 23 Ocak 2023.
- Manyaza, L. M. (2016). *An Analysis of the Competitiveness of BMW and Mercedes Benz Car Brands in North Cyprus* (Master's Thesis). Near East Universty, Nicosia.
- Mgaziner, I. C. (1981). Japanese Industrial Policy: Source of Strenght for the Automobil İndustry. R. E. Cole (Eds). *The Japanese Automotive Industry: Model and Challange for the Future*. United States of America: Center for Japanese Studies the University of Michigan.
- Miglani, S. (2019). The Growth of the Indian Automobile Industry: Analysis of the Roles of Government Policy and Other Enabling Factors. In K.-C. Liu, & U. S. Racherla (Eds), *Innovation, Economic Development, and Intellectual Property in India and China* (439-463). ARCIALA Series on Intellectual Assets and Law in Asia .
- Ohno, K. (2018). *The History of Japanese Economic Development: Origins of Private Dynamism and Policy Competence*. New York: Routledge.
- OICA. (2023). *Production Statistics*. <https://www.oica.net/production-statistics/>.
- Özcan, G. ve Özmen, İ. (2018). Küreselleşme Yükselen Ekonomilerde Gelir Dağılımını Etkiler mi? *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35-52.
- Park, Y. (2018). *Modern Korean Economy: 1948-2008*. Jin, S. J. (Trans.). Republic of Korea: The Academy of Korean Studies.
- Pesaran, M. H. ve Smith, R. (1995). Estimating Long-Run Relationships from Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, (68), 79-13.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. Bonn, Germany: The Institute for the Study of Labor.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-section Independence. *Econometrics Journal*, 11, 105-127.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>.
- Petti, C., Spigarelli, F., Lv, P., ve Biggeri, M. (2019). Globalization and Innovation with Chinese Characteristics: The Case of the Automotive Industry. *International Journal of Emerging Markets*, 1-20.
- Pollio, C. (2012). *The Auto Industry in Thailand: Value Transfer, Technological Dependence and Relations Between Local and Foreign Capital*. MET Working paper 2, pp. 1-31. https://www.researchgate.net/publication/241754247_The_auto_industry_in_Thailand_value_transfer_technological_dependence_and_relations_between_local_and_foreign_capital.
- Richter, K. (2006). *Thailand's Growth Path: From Recovery to Prosperity*. World Bank Policy Research Working Paper 3912.
- Saray, M. O. ve Hark, R. (2015). OECD Ülkelerinin İleri Teknoloji Ürünlerindeki Rekabet Güçlerinin Değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 347-372.

- Kopuk, E. & Bayraç, H.N. (2026). The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 277-303.
- Schaede, U. (2009). Globalization and the Reorganization of Japan's Auto Parts Industry. *International Journal of Automotive Technology and Management*, 1-24.
- Statista Research Department. (2022). *Automotive Industry in Indonesia: Statistics & Facts*. Hamburg, Germany (Online). <https://www.statista.com/topics/3963/automotive-industry-in-indonesia/#topicOverview>, 05 Şubat 2023.
- Statista Researc Depertmant. (2023). *Automotive Industry in Thailand: Statistics & Facts*. Hamburg, Germany (Online), <https://www.statista.com/topics/6485/automotive-industry-in-thailand/#topicOverview>, 07 Şubat 2023.
- Sun, S. (2022a). *Export Volume of Passenger Vehicles from India FY 2015-2022*. Hamburg, Almanya (Online), <https://www.statista.com/statistics/269752/passenger-car-exports-from-india-since-2003/>, 05 Şubat 2023.
- Sun, S. (2022b). *Export Volume of Commercial Vehicles India FY 2015-2022*. Hamburg, Almanya (Online), <https://www.statista.com/statistics/269754/commercial-vehicle-exports-from-india-since-2003/>, 05 Şubat 2023.
- Sun, S. (2023a). *Automotive Industry in India - Statistics & Facts*. Hamburg, Almanya (Online), <https://www.statista.com/topics/3771/automotive-industry-in-india/#topicOverview>, 05 Şubat 2023.
- Sun, S. (2023b). *Export Volume of Passenger Vehicles from India from Financial Year 2015 to 2023- Statistics & Facts*. Hamburg, Almanya (Online), <https://www.statista.com/statistics/269752/passenger-car-exports-from-india-since-2003/>, 1 Kasım 2023.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38(2), 311-323.
- Şen, A. ve Pehlivan, C. (2021). İnovasyon Göstergelerinin Dış Ticaret Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi: BRICS-T Ülkeleri için Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(4), 382-403. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.1026027>.
- Thailand Automotive Institute. (2021). Thai Automotive Industry Facts and Figures 2021. Bangkok: Thailand Automotive Institute.
- The Government of The Republic of Korea (2020). *2050 Carbon Neutral Strategy of the Republic of Korea: Towards a Sustainable and Green Society*. The Government of the Republic of Korea.
- The World Bank (2024). *World Development Indicators*: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
- Tiftikçigil, B. Y. ve Öztürk, A. C. (2021). Hindistan Otomobil Endüstrisinin Gelişiminde Devletin Rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 944-968.
- Toyoaki, N. (2022). *Economic Activity, Prices, and Monetary Policy in Japan*. Bank of Japan, pp. 1-33.
- Türkay, M. (2020). Kamu Borcu ve Büyüme İlişkisi: Heterojen Panel Veri Analizi. *Journal of Yasar University*, 15(60), 692-707.
- UNCTADSTAT. (2021). *Revealed Comparative Advantage Index*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.

- Kopuk, E. & Bayraç, H.N. (2026). The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 277-303.
- Uslu, N. Ç. ve Kapkara, S. (2020). Borç Dolarizasyon İkliminde Seçilmiş İnovasyon Göstergelerinin İmalat Sanayi Rekabetine Etkisi. [Conference Presentation] International Conference on Economics (EconTR2020@Eskisehir) (1-24). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi University.
- Ustaoglu, M. (2013). *Türkiye' de Uygulanan Döviz Kuru Politikalarının Türk Otomotiv Sektörünün Rekabet Gücü ve İhracatı Üzerindeki Etkileri: Ampirik Analiz* (Publication No: 351065) [Doktoral dissertation, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Vergil, H. ve Yıldırım, E. (2006). AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (26),1-21.
- WIPO. (2021). Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation Through the COVID-19 Crisis. Geneva: World Intellectual Property Organization.
- WIPO. (2022). Global Innovation Index 2022: What is the Future of Innovation-Driven Growth? Geneva: World Intellectual Property Organization.
- WIPO. (2023). Global Innovation Index 2023: Innovation in the Face of Uncertainty. Geneva: World Intellectual Property Organization.
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistic*, 69(6),709-748.
- Woo, L. K. (2015). The Role of aid in Korea's Development. T. Stangarone (Eds.), Korea's Economy (7-25). USA: KEI.
- World Economic Forum (WEF). (2006). *The Global Competitiveness Report 2006–2007*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2008). *The Global Competitiveness Report 2008-2009*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2009). *The Global Competitiveness Report 2009-2010*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2010). *The Global Competitiveness Report 2010-2011*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2011). *The Global Competitiveness Report 2011–2012*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2012). *The Global Competitiveness Report 2012–2013*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2013). *The Global Competitiveness Report 2013–2014*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2014). *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2015). *The Global Competitiveness Report 2015–2016*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2016). *The Global Competitiveness Report 2016–2017*. Geneva: The World Economic Forum.

- Kopuk, E. & Bayraç, H.N. (2026). The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 277-303.
- World Economic Forum (WEF). (2017). *The Global Competitiveness Report 2017–2018*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2018). *The Global Competitiveness Report 2018*. Geneva: The World Economic Forum.
- World Economic Forum (WEF). (2019). *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: The World Economic Forum.
- Yapraklı, S. (2011). Uluslararası Rekabet Gücünü Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Türk İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 373 - 402.
- Yarime, M., Shiroyama, H., ve Kuroki, Y. (2008). The Strategies of the Japanese Auto Industry in Developing Hybrid and Fuel-cell Vehicles. L. K. Mytelka ve G. Boyle (Eds.), *Making Choices about Hydrogen: Transport Issues for Developing Countries* (193-217). Tokyo: United Nations University Press.
- Yoon, J. S. (2022). *Automotive industry in South Korea - Statistics & Facts*. Statista. Retrieved February 3, 2023, from <https://www.statista.com/topics/5249/automotive-industry-in-south-korea/>
- Yoon, J. S. (2023). *Automotive industry in South Korea: Statistics & facts*. Statista. Retrieved October 31, 2023, from <https://www.statista.com/topics/5249/automotive-industry-in-south-korea/>
- Yücel, F. ve Ergin, A. (2015). Otomotiv Ürünleri İhracatında Stratejik Dış Ticaret Yaklaşımı: ABD ve Japonya Üzerine Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 101-110.
- Zhang, R., Tang, Y., Liu, G., Wang, Z. ve Zhang, Y. (2024). Unveiling the Impact of Innovation on Competitiveness Among Construction Projects: Moderating and Mediating Role of Environmental Regulation and Sustainability. *Ain Shams Engineering Journal*, 15(3), 1-13.
- Zuhal, M. (2020). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Ulusal Inovasyon Kapasitesinin Belirleyicileri: Ampirik Bir İnceleme*. (Doktora Tezi). T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Extended Abstract

The Impact of Innovation on the Competitiveness of the Automotive Sector in Asian Countries

The concept of competition is critically important in the conduct of economic activities, both strategically and practically. Countries and companies must carefully manage competition in terms of production, trade, and marketing to increase their market share in global markets. Innovation is one of the most effective factors in enhancing competition through strategic management and in driving economic development. The factors influencing the development of competition often emerge in response to advances in innovation. This interdependence makes innovation and competition an inseparable whole.

The automotive sector exemplifies the inseparability of innovation and competition. Each incremental innovation in the sector enhances its competitiveness. Particularly, innovation initiatives related to technology and human capital significantly differentiate the sector on a large scale, thereby increasing its international presence. This, in turn, leads to higher national income and sectoral profits compared to other countries. Given the profound impact of competition and innovation on the automotive sector, countries have increasingly prioritized these elements in their strategies for sectoral development.

The automotive sector, recognized for its high added value, ranks first in industrial production and serves as a prime example of the intense transformation driven by competition and innovation. In this context, the purpose of this study is to determine the effects of various innovation-related variables—including GDP, industrial added value, education expenditures, government expenditures, oil consumption, and gross capital formation—on the Revealed Comparative Advantage (RCA) Index of the automotive sectors in selected Asian countries (China, Japan, Indonesia, India, Thailand, South Korea). To achieve this, a panel data analysis covering the years 1995-2021 will be employed.

This study will guide the prioritization of innovations that the automotive sector, as well as other high-tech and value-added sectors, should focus on. It will also provide sectoral insights relevant to countries with similar economic structures. From a literature perspective, this research will contribute not only as a specific study focused on the automotive sector but also as a valuable resource for understanding the development of competition and innovation within national economies and sectors. Overall, policymakers and the private sector will be able to draw informed conclusions about sectoral development, international trade awareness, and strategies for competition and innovation.

The study employed panel data analysis. To select the appropriate tests for this analysis, model cross-section dependency and heterogeneity tests were conducted. The results indicated that the model did not exhibit cross-section dependency, while the slope coefficients displayed a heterogeneous structure. Consequently, the panel data analysis proceeded with first-generation tests. The cointegration relationship between the variables was tested using the first-generation Westerlund test, which confirmed a long-term relationship among the variables. For long-term coefficient estimates, the Pesaran & Smith Average Group Estimator test was applied. The test results revealed statistically significant effects of innovation indicators on competitiveness, particularly in the SD and GDP variables. Specifically, a 1% increase in the SD variable led to a 1.77% increase in competitiveness, whereas a 1% increase in the GDP variable resulted in a 1.95% decrease in competitiveness. Examining the test results for individual countries, it was found that a 1% increase in the EH variable in China, PT in South Korea, and EH in Thailand increased competitiveness by 2.33%, 0.0010%, and 1.11%, respectively. No statistically significant results were found for Japan, India, and Indonesia.

This study tested the impact of innovation determinants on the competitiveness of the automotive sector in Asian countries using panel data analysis. It was observed that, in general, only improvements in industrial value added positively affected the competitiveness of the automotive sector in these countries. This finding suggests that these countries have not yet reached saturation in industrial development, and that each additional innovative industrial advancement further enhances their competitiveness. Additionally, this positive effect implies that industrial initiatives are being managed efficiently. However, increases in the GDP variable were found to have a negative impact on competitiveness in the automotive sector. Outside of the panel analysis, it was determined that investments in human capital in China and Thailand significantly benefited the competitiveness of their automotive sectors. This evidence underscores the role of human capital in driving sectoral and innovative developments. In South Korea, it was observed that oil consumption plays a critical role in the development of the automotive sector, albeit with a small impact. The low positive impact suggests a shift from oil consumption to alternative fuels in South Korea, which is one of the most competitive and industrialized countries in the global automotive sector. These findings align with other studies—such as those by Çelik (2020), Lui and Xie (2020), Aktaş (2023), Hakverdyan and Shahinyan (2022), Kuzmenko et al. (2022),

and Uslu and Kapkara (2020)—which have similarly identified a significant positive impact of innovation on competitiveness.

The research and analysis also highlight the strategic importance of China, Japan, South Korea, and India in the Asian automotive sector, both in terms of their own production and investments. Thailand and Indonesia complement this by focusing on assembly and spare parts production. However, the lack of a unified platform for sharing information, production factors, financial support, and innovative developments among these countries limits their potential. Establishing an automotive sector or economic trade union among these countries would strengthen their position against Western competitors. Additionally, including Asian countries in China's One Belt One Road initiative through an automotive trade agreement could foster a sectoral innovation initiative by facilitating greater financial and information flow within the region.

DİJİTAL LİDERLİĞİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: BİLGİ TEKNOLOJİLERİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Berkin HANAYLI¹

Öz

Bu araştırma, bilgi teknolojileri sektöründe dijital liderliğin çalışanların iş performansı üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma yaklaşımıyla tasarlanan çalışmada, İzmir’de bilgi teknolojileri sektöründe çalışan 230 katılımcıdan çevrimiçi anket yoluyla veri toplanmıştır. Veriler, geçerlik ve güvenirlik kontrollerinin ardından çoklu doğrusal regresyon ve fark analizleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, yenilikçi liderliğin hem görev performansı hem de bağlamsal performansla pozitif ve anlamlı biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Destekleyici liderlik bağlamsal performansa anlamlı katkı sunarken, görev performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermemiştir. Demografik değişkenler açısından cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve sektördeki deneyim süresine göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık, kurumda çalışılan pozisyona göre yenilikçi liderlik, görev performansı ve bağlamsal performans düzeylerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Araştırma bulguları, bilgi teknolojileri sektöründe dijital liderliğin özellikle yenilikçi yönünün çalışan performansını açıklamada önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, farklı pozisyon gruplarına uygun liderlik ve performans yönetimi uygulamalarının geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Liderlik, İş Performansı, Görev Performansı, Bağlamsal Performans, Bilgi Teknolojileri Çalışanları

JEL Sınıflandırması: J24, M12, D23

THE IMPACT OF DIGITAL LEADERSHIP ON JOB PERFORMANCE: A STUDY OF INFORMATION TECHNOLOGY EMPLOYEES

Abstract

This study examines the role of digital leadership in employees' job performance in the information technology sector. Using a quantitative approach, data were collected from 230 IT employees in İzmir via an online survey and, following validity and reliability checks, analyzed using multiple linear regression and group difference analyses. The findings show that innovative leadership is positively and significantly associated with both task and contextual performance, whereas supportive leadership significantly predicts contextual performance but not task performance. No significant differences were found by gender, age, education level, or experience, whereas organizational position significantly differentiated innovative leadership, task performance, and contextual performance. The findings indicate that the innovative aspect of digital leadership is a key variable explaining employee performance in the IT sector, highlighting the importance of developing leadership and performance management practices tailored to different position groups.

Keywords: Digital Leadership, Job Performance, Task Performance, Contextual Performance, Information Technology Employees

JEL Classification: J24, M12, D23

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik, e-posta: berkin.hanayli@adu.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6590-2038>

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve iş hayatına entegrasyonu, günümüz örgütlerinin yapısını ve iş süreçlerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir (Bharadwaj vd., 2013). Teknolojinin sunduğu fırsatlar, örgütlerin rekabet gücünü sürdürebilmeleri ve yenilikçi çözümler geliştirmeleri için yeni stratejiler benimsemelerini zorunlu kılmaktadır (Westerman vd., 2014). Bu doğrultuda öne çıkan dijital liderlik kavramı, işletmelerin stratejik hedefleriyle dijital dönüşümün getirdiği olanakları uyumlu hâle getirme yeteneğini ifade etmekte; aynı zamanda çalışan performansı üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceği ileri sürülmektedir (Iansiti ve Lakhani, 2014).

Türkiye’de dijital liderlik üzerine yapılan araştırmalar, farklı sektörlerde ve çeşitli örneklem gruplarında gerçekleştirilmiş olup literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Örneğin, işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerinde liderliğin stratejik rolü vurgulanırken (Albayrak, 2023), akademik camiada dijital liderliğin dijital okuryazarlık ve psikolojik rahatlık üzerindeki etkisi incelenmiştir (Ateş ve Yıldızcan, 2024). Turizm sektöründe, otel çalışanlarının yenilikçi iş davranışları üzerindeki etkisi ve değişime direncin rolü ortaya konulmuş (Taşkıran, 2024), bankacılık sektöründe ise dijital liderliğin çalışanların dijital yeteneklerine etkisi değerlendirilmiştir (Örücü ve Hasırcı, 2024). Eğitim alanında, okul liderlerinin dijitalleşen eğitim ortamlarına adaptasyonu ele alınarak, öğretmenlerin dijital liderlik algıları metaforlar yoluyla incelenmiştir (Çelik Şahin vd., 2020; Öz, 2020). Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe dijital liderliğin işgücü çevikliği ve yenilikçilik üzerindeki etkisi (Çömlekçi ve Bozkurt, 2024) incelenmiş; ayrıca dijital liderlik ölçeğinin geçerlik-güvenirlik çalışması (Sürücü vd., 2022) gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, sanal organizasyonlarda dijital liderliğin rolü ve uzaktan çalışmayla ilişkisi kavramsal düzeyde ele alınmış (Güler ve Tutar, 2022); dijital liderlik literatürünün gelişimi ve uygulanabilirliği üzerine yapılan bibliyometrik analizler ise organizasyonel dönüşümdeki önemine dikkat çekmiştir (Özmen vd., 2020).

Yabancı literatürde ise dijital liderliğin dijital dönüşüm, insan faktörü, organizasyonel performans, inovasyon kapasitesi ve eğitim gibi çeşitli alanlarla nasıl ilişkilendirildiğine dair geniş bir çerçeve çizilmektedir (Lin, 2024; Espina-Romero vd., 2023; Karakose vd., 2022). Özellikle liderlerin stratejik yönlendirmeleri ve teknolojik adaptasyon kabiliyetleri, dijital dönüşüm süreçlerinin başarısında kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Avolio ve Kahai, 2003). Petry (2018), dijital ekonomide liderliğin değişen rolünü ele alarak, dijital teknolojilerin organizasyonların dönüşüm sürecine yönelik etkisini vurgulamaktadır. İnsan faktörü bağlamında ise dijital liderlerin, çalışanların dijital dönüşüme uyum sağlamalarına rehberlik etmesi gerektiği belirtilmektedir (Abbu ve Mugge, 2022). Özellikle uzaktan çalışma ve sanal ekiplerin yönetimi, dijital liderlerin karşılaştığı önemli zorluklar arasında yer almaktadır (Madlock, 2012). Ayrıca, dijital liderlerin stratejik karar alma süreçlerinde dijital araçları etkin şekilde kullanması, organizasyonların performansını ve inovasyon kapasitesini artırmaktadır (Ehlers, 2020; Qiao vd., 2024). Eğitim alanında ise dijital liderlik, teknolojilerin öğretim süreçlerine entegrasyonu ve kurumlarda sürdürülebilir gelişimi destekleme bağlamında değerlendirilmiştir (Jameson vd., 2022; Avidov-Ungar vd., 2022). Yabancı literatür genelinde, dijital liderlik yaklaşımının organizasyonel dönüşüm, insan kaynakları yönetimi ve performans artışı gibi konularda önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Pulley ve Sessa, 2001; Shin vd., 2023).

İncelenen literatür çerçevesinde dijital liderlik, günümüz iş dünyasında organizasyonların sürdürülebilir başarı elde etmesi ve rekabet avantajı sağlaması bakımından kritik bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Mevcut literatür, dijital liderliğin organizasyonların dönüşüm süreçlerine, inovasyon kapasitelerine ve çalışanların iş tatmini ile motivasyonlarına olan etkilerini kapsamlı biçimde tartışsa da belirli sektörlerdeki iş performansına ilişkin incelemelerin sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle bilgi teknolojileri (BT) sektörü, dijitalleşmenin merkezinde yer alması ve sürekli değişen dinamikleriyle,

dijital liderlik uygulamalarının doğrudan etkilerinin araştırılmasını gerektiren önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, çalışma BT sektöründe dijital liderliğin iş performansına etkilerini inceleyerek mevcut literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca, demografik değişkenlerin (örneğin yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve mesleki deneyimin) dijital liderlik algıları ve iş performansı üzerindeki etkileri de analiz edilmiştir. Böylece çalışmanın, BT sektöründeki organizasyonların farklı çalışan profillerine uygun liderlik stratejileri geliştirmelerine ve dijital dönüşüm süreçlerini daha verimli yönetmelerine katkı sağlanması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Dijital Liderlik

Dijital teknolojilerin örgütsel süreçlere yoğun biçimde dâhil olması, işletmelerin rekabet koşullarını, iş yapma biçimlerini ve liderlik anlayışlarını dönüştürmektedir. Yapay zekâ, veri analitiği, bulut bilişim ve dijital platformlar gibi teknolojiler, örgütlerin yalnızca teknik altyapılarını değil; stratejilerini, iş modellerini, çalışan yetkinliklerini ve performans ölçütlerini de yeniden şekillendirmektedir (Borah vd., 2022; Verhoef vd., 2021). Bu dönüşüm sürecinde liderlik, dijital araçların kullanılmasını sağlayan teknik bir yönlendirme faaliyeti olmanın ötesine geçmekte; örgütlerin dijital değişime uyum sağlayabilmesi ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmesi açısından stratejik bir unsur hâline gelmektedir.

Dijital liderlik, teknolojinin örgüt stratejisinde merkezi bir rol üstlendiği, değişime yönelik açık bir vizyonun oluşturulduğu ve çalışanların dijital dönüşüm sürecine aktif biçimde katılımının desteklendiği bir liderlik yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Sheninger, 2019). El Sawy vd. (2016), dijital liderliği işletme ve ekosistem düzeyinde dijitalleşmenin stratejik başarısı için doğru adımları atabilme yeteneği olarak ele almaktadır. Bu yönüyle dijital liderlik, yalnızca teknolojik yeniliklerin örgüte kazandırılmasını değil; aynı zamanda iş modellerinin, örgüt kültürünün, çalışan becerilerinin ve karar alma süreçlerinin dijital çağın gereklerine uygun biçimde dönüştürülmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla dijital liderlik, geleneksel liderlik yaklaşımlarından farklı olarak teknoloji, strateji, insan ve kültür bileşenlerini bütüncül biçimde ele alan bir liderlik anlayışıdır (Avolio vd., 2014; Cortellazzo vd., 2019).

Literatürde dijital liderliğin yenilikçilik, çeviklik, dijital yetkinlik, vizyon oluşturma ve çalışanları destekleme gibi özelliklerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Zhu (2015), dijital liderliğin yenilikçi düşünce, küresel vizyon, merak ve açıklık gibi becerileri gerektirdiğini belirtirken; Mihardjo vd. (2019a) dijital liderliği dijital kültür ve dijital yetkinliğin bileşimi olarak değerlendirmekte ve bu kavramı örgütlerin dinamik yetkinlikleriyle ilişkilendirmektedir. Benzer biçimde dijital liderlerin, örgüt kültürünü yeniliklere açık hâle getirmesi, çalışanların dijital araçları benimsemesini kolaylaştırması ve belirsizlik koşullarında yön gösterici bir rol üstlenmesi beklenmektedir (Bach ve Sulíková, 2021; Cortellazzo vd., 2019). Bu nedenle dijital liderlik, teknolojik dönüşümü yönetmenin yanında çalışan motivasyonu, öğrenme kültürü, iş birliği ve uyum kapasitesi üzerinde de etkili olan çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Dijital liderlik, çeşitli kuramsal yaklaşımlarla da ilişkilendirilmektedir. Dönüştürücü liderlik kuramı, dijital liderliğin vizyon oluşturma, çalışanları motive etme ve değişime yön verme boyutlarını açıklamada önemli bir temel sunmaktadır (Bass ve Avolio, 1993). Bununla birlikte dijital dönüşümün belirsizlik, karmaşıklık ve hızlı değişim içeren doğası, dijital liderliği çeviklik ve dinamik yetkinlikler perspektifiyle de ilişkilendirmektedir. Dijital liderler, değişen koşullara hızlı uyum sağlayabilen, yenilikçi çözümler geliştirebilen ve çalışanların dijital dönüşüm sürecindeki katılımını güçlendiren bir örgütsel atmosfer oluşturmak durumundadır (Chatterjee vd., 2023; Delioğlu ve Uysal, 2023). Bu

bağlamda dijital liderlik, yalnızca üst yönetim düzeyindeki stratejik karar alma süreçleriyle sınırlı kalmamakta; ekiplerin öğrenme, iş birliği ve performans üretme biçimlerini de doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada dijital liderlik, Büyükbeşe vd. (2022) tarafından geliştirilen Dijital Liderlik Ölçeği doğrultusunda yenilikçi liderlik ve destekleyici liderlik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Yenilikçi liderlik, liderin dijital gelişmeleri izleme, yeni teknolojilerin kullanımını teşvik etme, dijital dönüşüme yönelik vizyon oluşturma ve örgütü yenilikçi çözümlere yönlendirme kapasitesini ifade etmektedir. Destekleyici liderlik ise çalışanların dijital dönüşüm sürecinde motive edilmesi, yönlendirilmesi, teşvik edilmesi ve ihtiyaç duydukları desteğin sağlanmasıyla ilişkilidir. Bu iki boyut özellikle bilgi teknolojileri sektörü açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu sektörde çalışan performansı yalnızca teknik bilgiye değil; yeniliklere uyum sağlama, dijital araçları etkin kullanma, ekip içinde iş birliği geliştirme ve değişen iş koşullarına hızlı tepki verebilme kapasitesine de bağlıdır.

Genel olarak dijital liderlik, teknolojik gelişmeleri örgütsel amaçlarla bütünleştiren, çalışanların dönüşüm sürecine katılımını güçlendiren ve yenilikçi bir çalışma kültürü oluşturan stratejik bir liderlik yaklaşımıdır. Dijital liderlerin başarılı olabilmesi için teknik yetkinlikleri insan odaklı bir liderlik anlayışıyla birleştirmesi; vizyon, çeviklik, destekleyicilik ve öğrenme kültürü ekseninde hareket etmesi gerekmektedir. Bu yönüyle dijital liderlik, bilgi teknolojileri gibi değişim hızının yüksek olduğu sektörlerde çalışanların görevlerini yerine getirme biçimlerini ve örgüte sundukları katkıyı etkileyebilecek önemli bir değişken olarak değerlendirilmektedir.

2.2. İş Performansı

İş performansı, çalışanların örgütsel amaçlara ulaşma sürecine sundukları katkıyı ifade eden temel kavramlardan biridir. Örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi literatüründe uzun süredir ele alınan bu kavram, yalnızca çalışanın görev tanımında yer alan işleri yerine getirme düzeyiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda örgüt içindeki sosyal ilişkilere, iş birliğine, gönüllü katkılara ve değişen koşullara uyum sağlama kapasitesine de işaret etmektedir. Campbell (1990), Borman ve Motowidlo (1997) ile Sonnentag ve Frese (2002) iş performansının bireysel katkı, davranışsal çıktı ve örgütsel amaçlarla ilişkili çok boyutlu bir yapı olduğunu vurgulamaktadır.

Literatürde iş performansının yaygın biçimde görev performansı ve bağlamsal performans ayrımıyla açıklandığı görülmektedir. Görev performansı, çalışanın iş tanımında yer alan temel sorumlulukları yerine getirme, teknik bilgi ve becerilerini kullanma, işi etkili ve verimli biçimde yürütme düzeyini ifade etmektedir (Borman ve Motowidlo, 1997). Çalışkan ve Köroğlu (2022) da iş performansını görev performansı ve bağlamsal performans boyutlarıyla ele almaktadır. Görev performansı, işin doğrudan çıktılarıyla ilişkili olan planlama, problem çözme, uzmanlık kullanımı ve görev gereklerini zamanında yerine getirme gibi davranışları kapsamaktadır. Bağlamsal performans ise çalışanın örgütün sosyal ve psikolojik ortamına sunduğu katkılarla ilgilidir. İş arkadaşlarına yardımcı olma, ekip çalışmasına katkı sağlama, örgütsel kurallara uyum gösterme, olumlu çalışma iklimini destekleme ve gerektiğinde ilave sorumluluk üstlenme gibi davranışlar bağlamsal performans kapsamında değerlendirilmektedir (Goodman ve Svyantek, 1999).

Görev performansı ile bağlamsal performans birbirinden farklı olmakla birlikte, çalışanların örgüte sunduğu genel katkıyı birlikte açıklamaktadır. Görev performansı daha çok işin teknik ve biçimsel yönüne odaklanırken, bağlamsal performans örgüt içi iş birliği, uyum, dayanışma ve gönüllü katkılarla ilişkilidir. Günümüz iş ortamlarında performansın yalnızca niceliksel çıktılarla değerlendirilmesi yeterli görülmemektedir. Çalışanların değişime uyum sağlama, inisiyatif alma, yenilikçi davranışlar sergileme ve örgüt yararına gönüllü katkılar sunma düzeyleri de performansın önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Koopmans vd., 2011). Wen vd. (2023) de iş

performansının değişen iş koşulları, uyum kapasitesi ve çalışanların örgütsel amaçlara yönelik davranışlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu durum, iş performansının yalnızca bireysel üretkenliği değil, örgütsel işleyişi destekleyen davranışları da kapsayan geniş bir yapı olduğunu göstermektedir.

İş performansını açıklamada bireysel ve örgütsel faktörlerin birlikte ele alınması gerekmektedir. Bireysel düzeyde bilgi, beceri, motivasyon, öz yeterlik ve deneyim gibi unsurlar performans üzerinde etkili olurken, örgütsel düzeyde liderlik tarzı, örgütsel destek, çalışma koşulları, iş tasarımı ve performans yönetimi uygulamaları belirleyici rol oynamaktadır (Sonnentag ve Frese, 2002). Şeşen (2010) bireysel ve örgütsel faktörlerin performans üzerindeki önemine dikkat çekerken, Özçelik ve Uyargil (2019) performans yönetimi uygulamalarının çalışan performansını şekillendiren temel unsurlar arasında yer aldığını belirtmektedir. Benzer biçimde Tozkoparan ve Tenteriz (2019), algılanan çalışma arkadaşları ve yönetici desteğinin iş performansı açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede örgütsel destek, yönetici yönlendirmesi ve ekip içi dayanışma, çalışanların performans düzeyini etkileyebilecek önemli örgütsel koşullar arasında değerlendirilmektedir.

İş performansının açıklanmasında beklenti teorisi ve sosyal değişim teorisi de önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır. Beklenti teorisi, çalışanın çabasının elde edeceği sonuç ve ödüllere ilişkin beklentileriyle ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Vroom, 1964). Sosyal değişim teorisi ise çalışanların örgütten gördükleri destek ve faydaya karşılık daha yüksek performans sergileyebileceklerini vurgulamaktadır (Blau, 1964). Eisenberger vd. (1986) tarafından geliştirilen algılanan örgütsel destek yaklaşımı da çalışanların örgüt tarafından değer gördüklerini hissettiklerinde daha olumlu tutum ve davranışlar sergileyebileceklerini göstermektedir. Bu kuramsal yaklaşımlar, çalışan performansının yalnızca bireysel yeterliliklerle değil, örgütün çalışanlara sunduğu destek ve yönlendirme mekanizmalarıyla da şekillendiğini göstermektedir.

Dijital dönüşüm, iş performansının kapsamını ve değerlendirilme biçimini daha da önemli hâle getirmiştir. Özellikle bilgi teknolojileri sektöründe çalışanların performansı, teknik görevleri yerine getirmenin yanında dijital araçları etkin kullanma, teknolojik yeniliklere uyum sağlama, veri temelli düşünme, proje bazlı çalışma ve ekip içi koordinasyon becerileriyle yakından ilişkilidir. Uzaktan ve esnek çalışma modellerinin yaygınlaşması da çalışanlardan daha yüksek düzeyde öz düzenleme, iletişim, sorumluluk alma ve değişen koşullara hızlı uyum gösterme becerisi beklenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda dijital liderlik, çalışanların dijital araçları etkili biçimde kullanmalarını destekleyerek, ekip içi iş birliğini güçlendirerek ve belirsizlik koşullarında yön göstererek hem görev performansı hem de bağlamsal performans üzerinde etkili olabilecek önemli bir örgütsel faktör olarak değerlendirilmektedir (Cortellazzo vd., 2019).

Genel olarak iş performansı, çalışanların örgütsel amaçlara katkısını açıklayan çok boyutlu bir kavramdır. Bu çalışmada iş performansı, Çalışkan ve Köroğlu (2022) tarafından geliştirilen İş Performansı Ölçeği doğrultusunda görev performansı ve bağlamsal performans boyutlarıyla ele alınmaktadır. Görev performansı çalışanların temel iş sorumluluklarını yerine getirme düzeyini, bağlamsal performans ise örgütün sosyal ve psikolojik işleyişine sundukları gönüllü katkıları açıklamaktadır. Bilgi teknolojileri sektörünün hızlı değişen ve dijital yetkinlik gerektiren yapısı dikkate alındığında, bu iki performans boyutunun dijital liderlik bağlamında incelenmesi önemli görülmektedir.

2.3. Araştırma Hipotezleri

Dijital liderlik ile çalışan performansı arasındaki ilişki, son yıllarda farklı sektörlerde yürütülen araştırmalarda ele alınmakta ve çoğunlukla pozitif bulgularla desteklenmektedir. Dijital liderler, teknolojik değişime yön verme, çalışanları yenilikçi çözümlere teşvik etme, dijital araçların kullanımını

kolaylaştırma ve dönüşüm sürecinde çalışanlara destek sağlama yoluyla performans üzerinde etkili olabilmektedir. Öngel vd. (2023), dijital liderliğin bireysel yaratıcılığı artırdığını ve yaratıcılığın dijital liderlik ile çalışan performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiğini ortaya koymuştur. Qiao vd. (2024), dijital liderliğin çalışan performansı ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde dijital dönüşümün önemli bir aracı değişken olduğunu belirlemiştir. Benzer şekilde Widodo vd. (2024), dijital liderlik ve örgütsel kültürün çalışan performansı üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ve dijital dönüşümün bu süreçte önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar da dijital liderliğin çalışan performansı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Büyükbeşe ve Doğan (2022), dijital liderliğin yenilikçi iş davranışı ve iş performansı üzerinde olumlu ve anlamlı etkiler oluşturduğunu belirlemiştir. Abbasov ve Tolay (2021), Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanan bir işletmede dijital liderliğin bireysel performansı artırdığını ortaya koyarken, Bakalhan (2024) okul yöneticilerinin dijital liderlik düzeyleri ile öğretmenlerin iş performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Artüz ve Bayraktar (2021) ise bankacılık sektöründe dijital liderlik uygulamaları, öğrenen örgüt yapısı ve bireysel performans arasında olumlu ilişkiler tespit etmiştir. Bu bulgular, dijital liderliğin çalışanların görevlerini yerine getirme düzeyini ve örgütsel işleyişe sundukları katkıyı artırabilecek önemli bir liderlik yaklaşımı olduğunu göstermektedir (Avolio ve Kahai, 2003; Sosik ve Jung, 2018).

Bu çalışmada dijital liderlik, yenilikçi liderlik ve destekleyici liderlik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Yenilikçi liderlik, çalışanların dijital gelişmeleri takip etmesini, yeni teknolojileri kullanmasını ve iş süreçlerinde yenilikçi çözümler üretmesini teşvik edebilir. Bu nedenle yenilikçi liderliğin hem görev performansını hem de bağlamsal performansı artırması beklenmektedir. Destekleyici liderlik ise çalışanların dijital dönüşüm sürecinde ihtiyaç duydukları rehberliği, motivasyonu ve sosyal desteği sağlayarak ekip içi iş birliği, gönüllü katkı ve örgütsel uyum gibi davranışları güçlendirebilir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Dijital liderlik boyutları, iş performansı boyutlarını pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordamaktadır.

H1a: Yenilikçi liderlik, görev performansını pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordamaktadır.

H1b: Yenilikçi liderlik, bağlamsal performansı pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordamaktadır.

H1c: Destekleyici liderlik, görev performansını pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordamaktadır.

H1d: Destekleyici liderlik, bağlamsal performansı pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordamaktadır.

Dijital liderlik algıları, çalışanların demografik ve mesleki özelliklerine göre farklılık gösterebilir. Çelik vd. (2022), dijital liderlik kavramını kuşaklar ve bazı sosyo-demografik değişkenler açısından inceleyerek dijital liderlik algısının çalışan özelliklerine göre farklılaşabileceğini ortaya koymuştur. Damianou vd. (2023), demografik profillerin liderlik tarzlarıyla ilişkili olabileceğini belirtirken, Zia vd. (2025) farklı çalışan gruplarının dijital liderlik ve çalışan katılımı algılarında değişkenlik görülebileceğine dikkat çekmektedir. Mihardjo vd. (2019b) ise dijital dönüşüm sürecinde liderlerin örgütsel koşullara ve çalışan profillerine duyarlı stratejiler geliştirmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda dijital liderlik algılarının demografik ve mesleki değişkenlere göre farklılaşabileceği varsayılmıştır:

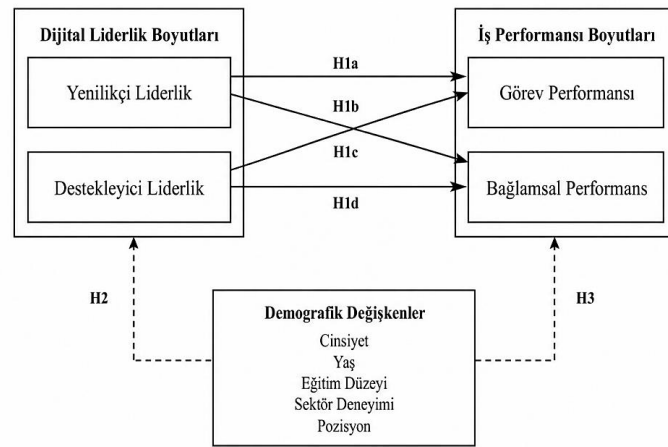
H2: Dijital liderlik boyutları demografik ve mesleki değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Demografik ve mesleki değişkenler, çalışanların iş performansı düzeylerini de etkileyebilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Hırlak vd. (2017), duygusal zekâ, iş performansı ve bazı demografik özellikler arasındaki ilişkileri incelemiş ve performans düzeylerinin bazı değişkenlere göre farklılaşabildiğini göstermiştir. Yelboğa (2006), kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkiyi ele alarak bireysel özelliklerin performans açısından önemli olduğunu ortaya koymuştur. Hanafi ve Syah (2021), iş tatmini, çalışma ortamı ve motivasyonun çalışan performansı üzerindeki etkisinde cinsiyet ve çalışma süresi gibi demografik faktörlerin rol oynayabileceğini belirtmektedir. Amegayibor (2021) eğitim düzeyinin çalışan performansı ile ilişkili olabileceğini, Hendrawijaya (2019) ise iş deneyiminin çalışan performansı üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceğini ifade etmektedir. Bu bulgular doğrultusunda iş performansı boyutlarının demografik ve mesleki değişkenlere göre farklılaşabileceği öngörülmektedir:

H3: İş performansı boyutları demografik ve mesleki değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada dijital liderlik boyutlarının iş performansı boyutları üzerindeki yordayıcı etkisi, İzmir ilinde bilgi teknolojileri sektöründe çalışan bireyler örnekleminde incelenmiştir. Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada ilişkisel tarama deseni kullanılmış, veriler çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Bilgi teknolojileri sektörü; yazılım geliştirme, donanım, bilgi işlem hizmetleri, veri analitiği, ağ altyapısı ve bulut bilişim gibi alanları kapsayan, dijital teknolojilerin yoğun biçimde kullanıldığı dinamik bir sektördür. Sürekli yenilik, teknolojik uyum ve dijital dönüşüm gerektiren yapısı nedeniyle bu sektör, dijital liderlik ile iş performansı ilişkisinin incelenmesi açısından uygun bir araştırma bağlamı sunmaktadır. Türkiye’de teknoloji geliştirme bölgelerinin sayısının 114’e ulaşması da teknoloji odaklı girişim ve Ar-Ge ekosisteminin giderek güçlendiğini göstermektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2026). Bununla birlikte, İzmir ili özelinde bilgi teknolojileri sektöründe çalışan toplam kişi sayısına ilişkin doğrudan ve güncel bir veriye ulaşılamadığından, araştırma evreni İzmir’de bilgi teknolojileri sektöründe çalışan bireyler olarak tanımlanmıştır.



Not. Düz çizgiler yordayıcı ilişkileri; kesikli çizgiler ise demografik değişkenlere göre farklılık analizlerini göstermektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada, İzmir’de bilgi teknolojileri alanında çalışan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden bireylere ulaşmak amacıyla kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, zaman ve erişim kısıtları altında kısa sürede yeterli sayıda katılımcıya ulaşmayı mümkün kılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 230 katılımcıdan veri toplanmıştır. Örneklem büyüklüğünün yeterliliği açısından, Comrey ve Lee’nin (2013) sınıflandırmasına göre 200 civarındaki katılımcı sayısı “orta” düzeyde kabul edilmekte; Tabachnick ve Fidell (2013) ise çoklu regresyon ve faktör analizi gibi parametrik analizler için 200 ve üzerindeki örneklem büyüklüklerinin uygun olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, 230 katılımcıdan oluşan örneklemin araştırmada planlanan istatistiksel analizler için yeterli olduğu değerlendirilmiştir. Ancak kolayda örnekleme yöntemi kullanıldığından, bulgular İzmir’de BT sektöründe çalışan ve araştırmaya katılan bireylerin algılarıyla sınırlı olarak ele alınmalıdır. Veri toplama sürecine başlanmadan önce ilgili etik kuruldan gerekli onay alınmış (Karar No: 19/14, Tarih: 12.12.2024) ve tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam temin edilmiştir.

Araştırmada kullanılan soru formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kurum içindeki pozisyon ve sektördeki deneyim süresi sorularına yer verilmiştir. İkinci bölümde dijital liderlik algısını ölçmek amacıyla Büyükbeşe vd. (2022) tarafından geliştirilen Dijital Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, yenilikçi liderlik boyutunda 6 madde ve destekleyici liderlik boyutunda 3 madde olmak üzere toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise iş performansını ölçmek amacıyla Çalışkan ve Köroğlu (2022) tarafından geliştirilen İş Performansı Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek, görev performansı boyutunda 5 madde ve bağlamsal performans boyutunda 6 madde olmak üzere toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Soru formunda yer alan maddeler 5’li Likert tipi ölçekle değerlendirilmiştir. Ölçek seçenekleri “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Kısmen Katılmıyorum”, “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”, “Kısmen Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde düzenlenmiştir. Verilerin aynı katılımcılardan ve öz-bildirim yoluyla toplanması nedeniyle ortak yöntem yanlılığı riskini azaltmaya yönelik bazı prosedürel önlemler alınmıştır. Bu kapsamda katılımcılara yanıtlarının gizli tutulacağı, yalnızca bilimsel amaçla kullanılacağı ve doğru ya da yanlış cevap bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca anket formu anonim olarak uygulanmış ve maddelerin açık, anlaşılır ve yönlendirici olmayan bir biçimde sunulmasına özen gösterilmiştir.

Veri toplama sürecinden önce anket formunun anlaşılabilirliğini ve uygulama sürecinin işleyişini değerlendirmek amacıyla 15 katılımcı üzerinde pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonucunda, anlam karmaşasına yol açabilecek ifadeler gözden geçirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 25 ve AMOS 24.0 programları kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler, normallik analizleri, güvenilirlik analizleri, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA ve çoklu doğrusal regresyon analizleri SPSS 25 aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve DFA analizleri AMOS 24.0 programı ile yürütülmüştür.

4. BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Erkek	163	70.9
Kadın	67	29.1
Yaş		
18-24	47	20.4
25-30	75	32.6
31-40	74	32.2
41-50	24	10.4
51 ve üzeri	10	4.3
Eğitim Durumu		
Önlisans	5	2.2
Lisans	153	66.5
Yüksek Lisans	62	27.0
Doktora	10	4.3
Kurumda Çalışılan Pozisyon		
Yazılım Mühendisi	59	25.7
Veri Analisti	31	13.5
Siber Güvenlik Uzmanı	30	13.0
BT Destek Uzmanı	21	9.1
Bulut Mühendisi	20	8.7
Sistem Yöneticisi	16	7.0
Ağ Güvenlik Uzmanı	12	5.2
Ağ Yöneticisi	12	5.2
Veritabanı Yöneticisi	12	5.2
BT Proje Yöneticisi	10	4.3
Diğer	7	3.0
Sektör Deneyimi		
0-1 yıl	46	20.0
2-5 yıl	79	34.3
6-10 yıl	66	28.7
11-15 yıl	22	9.6
16 yıl ve üzeri	17	7.4

Not. N = 230.

Tablo 1’de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar sunulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu erkeklerden (%70.9) ve lisans mezunlarından (%66.5) oluşmaktadır. Yaş dağılımında 25-30 (%32.6) ve 31-40 (%32.2) yaş grupları öne çıkarken, en yaygın pozisyonlar yazılım mühendisi (%25.7), veri analisti (%13.5) ve siber güvenlik uzmanıdır (%13.0). Sektör deneyimi bakımından ise katılımcıların büyük bölümü 2-5 yıl (%34.3) ve 6-10 yıl (%28.7) deneyime sahiptir.

Tablo 2. Ölçek Boyutlarına İlişkin Normallik Analizi Sonuçları

Ölçek boyutu	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık	K-S D	K-S p
Yenilikçi liderlik	3.08	1.31	-0.18	-1.42	.061	.089
Destekleyici liderlik	3.01	1.23	-0.11	-1.37	.066	.078
Görev performansı	3.26	1.20	-0.28	-1.29	.058	.104
Bağlamsal performans	3.23	1.33	-0.34	-1.44	.063	.082

Not. SS = Standart sapma; K-S = Kolmogorov-Smirnov testi.

Tablo 2’de ölçek boyutlarına ilişkin normallik değerleri sunulmuştur. Çarpıklık değerleri -0.34 ile -0.11, basıklık değerleri ise -1.44 ile -1.29 arasında değişmektedir. Değerlerin ± 2 aralığında yer alması, verilerin normal dağılıma kabul edilebilir düzeyde yakın olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2019; Field, 2018). Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarının anlamlı olmaması da parametrik analizlerin uygulanabilirliğini desteklemektedir.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	KMO	Bartlett $\chi^2(df)$	p	Faktör	Öz değer	Açıklanan varyans (%)	Kümülatif varyans (%)
Dijital liderlik	.895	3179.674 (36)	$p < .001$	Yenilikçi liderlik	5.326	59.178	59.178
				Destekleyici liderlik	1.983	22.033	81.211
İş performansı	.892	4004.832 (55)	$p < .001$	Görev performansı	7.508	68.254	68.254
				Bağlamsal performans	1.072	9.743	77.997

Tablo 3’te ölçeklere ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonuçları sunulmuştur. KMO değerlerinin .80’in üzerinde olması ve Bartlett küresellik testlerinin anlamlı bulunması, veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda Dijital Liderlik Ölçeği’nde iki

faktör toplam varyansın %81.211'ini açıklamıştır. İş Performansı Ölçeği'nde ise iki faktörlü yapı toplam varyansın %77.997'sini açıklamıştır.

Tablo 4. Ölçek Boyutlarına İlişkin Güvenirlik ve Yakınsak Geçerlik Değerleri

Ölçek boyutu	Madde sayısı	Faktör yükü aralığı	Cronbach alfa	CR	AVE
Yenilikçi liderlik	6	.812–.845	.925	.928	.683
Destekleyici liderlik	3	.829–.841	.869	.874	.697
Görev performansı	5	.805–.831	.907	.911	.671
Bağlamsal performans	6	.762–.818	.909	.910	.627

Not. CR = Bileşik güvenilirlik; AVE = Ortalama açıklanan varyans.

Tablo 4'te ölçek boyutlarına ilişkin güvenilirlik ve yakınsak geçerlik değerleri sunulmuştur. Tüm boyutlarda Cronbach alfa ve CR değerlerinin .70'in, AVE değerlerinin ise .50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bulgular, ölçek boyutlarının güvenilir olduğunu ve yakınsak geçerlik koşulunu sağladığını göstermektedir (DeVellis, 2016; Alpar, 2012; Field, 2018).

Tablo 5. Ölçek Boyutlarına İlişkin HTMT Değerleri

Boyutlar	1	2	3	4
1. Yenilikçi liderlik	—			
2. Destekleyici liderlik	.642	—		
3. Görev performansı	.681	.451	—	
4. Bağlamsal performans	.623	.654	.716	—

Tablo 5'te ölçek boyutları arasındaki HTMT değerleri sunulmuştur. Değerlerin .451 ile .716 arasında değiştiği ve .85 eşik değerinin altında kaldığı görülmektedir. Bu bulgu, ölçek boyutları arasında ayırt edici geçerliliğin sağlandığını göstermektedir (Henseler, Ringle ve Sarstedt, 2015).

Tablo 6. Ölçeklere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri

Uyum indeksi	Önerilen değer	Dijital liderlik	İş performansı
χ^2	—	36.82	52.78
df	—	26	43
χ^2/df	≤ 3	1.42	1.23
p	$> .05$	.078	.146
RMSEA	$\leq .08$	.043	.032
CFI	$\geq .90$	.970	.980
TLI	$\geq .90$	.960	.970
GFI	$\geq .90$	.950	.960
AGFI	$\geq .90$	.930	.940
SRMR	$\leq .08$	.041	.039

Tablo 6’da ölçeklere ilişkin DFA uyum indeksleri sunulmuştur. Her iki ölçüm modelinde de χ^2/df değerlerinin 3’ün altında, RMSEA ve SRMR değerlerinin .08’in altında, CFI, TLI, GFI ve AGFI değerlerinin ise .90’ın üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, dijital liderlik ve iş performansı ölçeklerinin iki faktörlü yapılarının veriyle uyumlu olduğunu göstermektedir (Byrne, 2010; Kline, 2016; Schermelleh-Engel vd., 2003).

Tablo 7. Ortak Yöntem Yanlılığına İlişkin Kontrol Sonuçları

Kontrol yöntemi	Sonuç	Değerlendirme
Harman tek faktör testi	İlk faktör = %34.72	%50 eşiğinin altında
Tek faktörlü DFA	$\chi^2/df = 5.87$	Zayıf uyum
	RMSEA = .146	Zayıf uyum
	CFI = .621	Zayıf uyum
	TLI = .578	Zayıf uyum
	SRMR = .121	Zayıf uyum

Tablo 7’de ortak yöntem yanlılığına ilişkin kontrol sonuçları sunulmuştur. Harman tek faktör testi sonucunda ilk faktörün toplam varyansın %34.72’sini açıklaması ve tek faktörlü DFA modelinin zayıf uyum değerleri üretmesi, ortak yöntem yanlılığının baskın bir sorun oluşturmadığını göstermektedir (Podsakoff, MacKenzie ve Podsakoff, 2012; Fuller vd., 2016).

Tablo 8. Dijital Liderlik Boyutlarının Görev Performansını Yordamasına İlişkin Regresyon Sonuçları

Değişken	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	VIF
Sabit	1.512	0.188	—	8.04	< .001	—
Yenilikçi liderlik	0.512	0.055	.576	9.31	< .001	1.47
Destekleyici liderlik	0.064	0.056	.071	1.14	.256	1.47

Not. $R = .618$; $R^2 = .382$; Düzeltilmiş $R^2 = .376$; Standart tahmin hatası = 1.012; $F(2, 227) = 70.16$; $p < .001$.

Tablo 8’de yenilikçi liderlik ve destekleyici liderliğin görev performansı üzerindeki yordayıcı etkisi çoklu doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir, $F(2, 227) = 70.16$, $p < .001$. Model, görev performansındaki varyansın yaklaşık %38’ini açıklamaktadır ($R^2 = .382$). Yordayıcı değişkenler incelendiğinde, yenilikçi liderliğin görev performansını pozitif ve anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir ($\beta = .576$, $p < .001$). Destekleyici liderliğin görev performansı üzerindeki yordayıcı etkisi ise anlamlı değildir ($\beta = .071$, $p = .256$).

Tablo 9. Dijital Liderlik ve Bağlamsal Performans Regresyon Analizi

Değişken	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	VIF
Sabit	3.158	0.125	—	25.26	< .001	—
Yenilikçi liderlik	0.189	0.052	.222	3.64	< .001	1.47
Destekleyici liderlik	0.312	0.049	.389	6.37	< .001	1.47

Not. $R = .651$; $R^2 = .424$; Düzeltilmiş $R^2 = .419$; Standart tahmin hatası = 0.997; $F(2, 227) = 83.47$; $p < .001$.

Tablo 9’da dijital liderlik boyutlarının bağlamsal performansı yordama düzeyi incelenmiştir. Modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiş, $F(2, 227) = 83.47$, $p < .001$ ve modelin bağlamsal performanstaki varyansın yaklaşık %42’sini açıkladığı görülmüştür ($R^2 = .424$). Yordayıcı değişkenler incelendiğinde, hem yenilikçi liderliğin ($\beta = .222$, $p < .001$) hem de destekleyici liderliğin ($\beta = .389$, $p < .001$) bağlamsal performansı pozitif ve anlamlı biçimde yordadığı belirlenmiştir. Tablo 8 ve Tablo 9 birlikte değerlendirildiğinde H1a, H1b ve H1d desteklenmiş; H1c desteklenmemiştir.

Dijital liderlik boyutlarının iş performansı boyutları üzerindeki yordayıcı etkisi incelendikten sonra, dijital liderlik ve iş performansı boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılaşp

farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA analizleri uygulanmıştır. Analizler öncesinde varyans homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş ve parametrik testlerin uygulanmasına engel bir durum görülmemiştir.

Tablo 10. Demografik Değişkenlere Göre Dijital Liderlik Boyutları

Demografik değişken	Yenilikçi liderlik	Destekleyici liderlik	Sonuç
Cinsiyet	$t(228) = 0.511, p = .610, d = .074$	$t(228) = 0.105, p = .916, d = .015$	Anlamli değil
Eğitim düzeyi	$F(3, 226) = 0.404, p = .751, \eta^2 = .005$	$F(3, 226) = 0.410, p = .746, \eta^2 = .005$	Anlamli değil
Yaş grubu	$F(4, 225) = 0.340, p = .851, \eta^2 = .006$	$F(4, 225) = 0.771, p = .545, \eta^2 = .014$	Anlamli değil
Sektör deneyimi	$F(4, 225) = 1.124, p = .346, \eta^2 = .020$	$F(4, 225) = 0.839, p = .502, \eta^2 = .015$	Anlamli değil
Pozisyon	$F(10, 219) = 1.911, p = .045, \eta^2 = .080$	$F(10, 219) = 1.053, p = .400, \eta^2 = .046$	Kısmen anlamli

Tablo 10’da dijital liderlik boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik analiz sonuçları sunulmuştur. Bulgulara göre cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş grubu ve sektör deneyimi açısından dijital liderlik boyutlarında anlamli farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık, kurumda çalışılan pozisyona göre yenilikçi liderlik boyutunda anlamli farklılık saptanmış; destekleyici liderlik boyutunda ise anlamli farklılık görülmemiştir. Bu doğrultuda H2 hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 11. Pozisyona Göre Yenilikçi Liderlik Boyutunda Anlamli Post Hoc Karşılaştırma

Bağımlı değişken	I pozisyon	J pozisyon	Ortalama farkı (I-J)	SH	<i>p</i>	%95 GA alt	%95 GA üst
Yenilikçi liderlik	BT Proje Yöneticisi	Diğer	1.421	0.521	.039	0.082	2.760

Not. Post hoc karşılaştırma Tukey HSD yöntemiyle yapılmıştır.

Tablo 11’de pozisyona göre yenilikçi liderlik boyutunda anlamli bulunan post hoc karşılaştırma sunulmuştur. Buna göre, BT Proje Yöneticisi pozisyonundaki katılımcıların yenilikçi liderlik algıları “Diğer” pozisyonundaki katılımcılara göre anlamli düzeyde daha yüksektir.

Tablo 12. Demografik Değişkenlere Göre İş Performansı Boyutları

Demografik değişken	Görev performansı	Bağlamsal performans	Sonuç
Cinsiyet	$t(228) = 0.769, p = .443, d = .112$	$t(228) = 0.249, p = .804, d = .036$	Anlamli değil
Yaş grubu	$F(4, 225) = 0.667, p = .616, \eta^2 = .012$	$F(4, 225) = 0.558, p = .694, \eta^2 = .010$	Anlamli değil
Eğitim düzeyi	$F(3, 226) = 1.688, p = .170, \eta^2 = .022$	$F(3, 226) = 0.114, p = .952, \eta^2 = .002$	Anlamli değil
Sektör deneyimi	$F(4, 225) = 0.761, p = .552, \eta^2 = .013$	$F(4, 225) = 0.885, p = .474, \eta^2 = .015$	Anlamli değil
Pozisyon	$F(10, 219) = 2.706, p = .004, \eta^2 = .110$	$F(10, 219) = 2.255, p = .016, \eta^2 = .093$	Anlamli

Tablo 12’de iş performansı boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik analiz sonuçları verilmiştir. Bulgular, cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve sektör deneyimi açısından iş performansı boyutlarında anlamlı farklılık bulunmadığını göstermektedir. Buna karşılık, kurumda çalışılan pozisyona göre hem görev performansı hem de bağlamsal performans boyutlarında anlamlı farklılık saptanmıştır. Bu doğrultuda H3 hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 13. Pozisyona Göre İş Performansı Boyutlarında Anlamlı Post Hoc Karşılaştırmalar

Bağımlı değişken	I pozisyon	J pozisyon	Ortalama farkı (I-J)	SH	<i>p</i>	%95 GA alt	%95 GA üst
Görev performansı	Diğer	Sistem Yöneticisi	1.979	0.657	.030	0.692	3.265
Görev performansı	Diğer	BT Destek Uzmanı	1.867	0.536	.025	0.123	3.610
Görev performansı	Diğer	Ağ Güvenlik Uzmanı	2.195	0.584	.010	0.295	4.095
Bağlamsal performans	Yazılım Mühendisi	Ağ Güvenlik Uzmanı	1.531	0.551	.040	0.452	2.611
Bağlamsal performans	Ağ Güvenlik Uzmanı	Veri Analisti	-1.639	0.603	.035	-2.820	-0.458

Not. Post hoc karşılaştırmalar Tukey HSD yöntemiyle yapılmıştır.

Tablo 13’te pozisyona göre iş performansı boyutlarında anlamlı bulunan post hoc karşılaştırmalar sunulmuştur. Görev performansı boyutunda “Diğer” pozisyonundaki katılımcılar ile Sistem Yöneticisi, BT Destek Uzmanı ve Ağ Güvenlik Uzmanı pozisyonlarındaki katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bağlamsal performans boyutunda ise Yazılım Mühendisi ile Ağ

Güvenlik Uzmanı ve Ağ Güvenlik Uzmanı ile Veri Analisti grupları arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır.

SONUÇ

Bu araştırma, bilgi teknolojileri sektöründe dijital liderliğin çalışanların iş performansı üzerindeki rolünü incelemek ve dijital liderlik ile iş performansının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular, dijital liderliğin iş performansını açıklamada önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu ilişki, liderlik ve performans boyutlarına göre farklılaşmaktadır. Yenilikçi liderlik görev ve bağlamsal performans açısından belirgin bir rol üstlenirken, destekleyici liderlik daha çok bağlamsal performansla ilişkilidir.

Araştırmanın ilk temel bulgusu, yenilikçi liderliğin görev performansını pozitif ve anlamlı biçimde açıklamasıdır ($B = 0.512$, $\beta = .576$, $p < .001$). Bu bulgu, yenilikçi liderliğin çalışanların temel iş sorumluluklarını yerine getirme, iş süreçlerini planlama ve teknik görevlerini etkili biçimde yürütme düzeyleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Hızlı değişim, teknik uyum ve sürekli problem çözme gerektiren dijital çalışma ortamlarında liderin yenilikçi yönelimi, görev performansını destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Yenilikçi liderliğin bağlamsal performans üzerinde de pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olması ($B = 0.189$, $\beta = .222$, $p < .001$), bu liderlik biçiminin yalnızca teknik iş çıktılarıyla sınırlı kalmadığını göstermektedir. Yenilikçi liderlik, çalışanların değişime uyumunu, örgütsel süreçlere katılımını ve rol ötesi katkılarını da destekleyebilmektedir. Bu bulgu, dönüştürücü liderlik yaklaşımında vurgulanan vizyon, ilham verme ve entelektüel uyarım mekanizmalarıyla kavramsal olarak uyumludur (Bass ve Avolio, 1993). Bu nedenle yenilikçi liderliğin, dijital çalışma ortamlarında çalışanları yalnızca görevlerini yerine getirmeye değil, değişime daha aktif katılmaya da yönltebileceği söylenebilir.

Bu bulgular, dijital liderliğin çalışan performansı üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğunu belirten çalışmalarla örtüşmektedir. Avolio ve Kahai (2003), dijitalleşen çalışma ortamlarında liderliğin teknoloji aracılı süreçlerle yeniden biçimlendiğini vurgulamaktadır. Sosik ve Jung (2018), liderlik uygulamalarının çalışan motivasyonu ve performans çıktıları açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Abbasov ve Tolay (2021), dijital liderliğin bireysel performansı desteklediğini ortaya koymuştur. Büyükbeşe ve Doğan (2022) ise dijital liderliğin yenilikçi iş davranışı ve iş performansı üzerinde olumlu sonuçlar ürettiğini belirtmiştir. Öngel vd. (2023), Qiao vd. (2024) ve Widodo vd. (2024) tarafından ulaşılan sonuçlar da dijital liderliğin performans, bireysel yaratıcılık, örgütsel bağlılık ve dijital dönüşüm süreçleriyle ilişkili olduğunu desteklemektedir. Bu çerçevede mevcut araştırma, yenilik odaklı liderliğin BT çalışanlarının hem biçimsel iş çıktılarını hem de örgütsel katkı davranışlarını besleyebileceğine işaret etmektedir.

Destekleyici liderlik açısından bulgular daha sınırlı fakat anlamlı bir çerçeve sunmaktadır. Destekleyici liderliğin görev performansı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır ($B = 0.064$, $\beta = .071$, $p = .256$). Buna karşılık, bağlamsal performans üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($B = 0.312$, $\beta = .389$, $p < .001$). Bu durum, destekleyici liderliğin teknik görev başarısından çok örgütsel katkı davranışlarıyla ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Sosyal Değişim Teorisi bu ilişkiyi yorumlamak için uygun bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre çalışanlar, örgütten ve yöneticilerinden gördükleri desteğe karşılık olumlu iş davranışları geliştirme eğilimi gösterebilirler (Blau, 1964). Algılanan örgütsel destek yaklaşımı da çalışanların destek gördüklerinde örgüte katkı sunma eğilimlerinin güçlenebileceğini belirtmektedir (Eisenberger vd., 1986). Bununla birlikte, bu çalışmada algılanan destek, güven veya karşılıklılık gibi aracı değişkenler doğrudan ölçülmediğinden, bu açıklama kuramsal yorum düzeyinde değerlendirilmelidir.

Bu bulgu, destekleyici liderliğin çalışanların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına yanıt veren yönünü öne çıkaran çalışmalarla uyumludur. Artüz ve Bayraktar (2021), dijital liderlik uygulamaları ile öğrenen örgüt yapısının bireysel performans algısını desteklediğini belirtmektedir. Bakalhan (2024) da dijital liderlik ile öğretmen performansı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Mevcut araştırmada destekleyici liderliğin yalnızca bağlamsal performansta anlamlı çıkması, lider desteğinin özellikle iş birliği, güven ve örgütsel iklim üzerinden etkili olabileceğini düşündürmektedir. Buna karşılık görev performansı, BT sektöründe daha çok teknik yeterlik, iş bilgisi ve yenilikçi yönlendirme ile ilişkili görünmektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, H1a, H1b ve H1d desteklenmiş, H1c desteklenmemiştir. Dolayısıyla H1 kısmen desteklenmiştir.

Demografik değişkenlere ilişkin analizlerde cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve sektör deneyimi açısından dijital liderlik boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, dijital liderlik algısının bazı demografik değişkenlere göre farklılaşabileceğini belirten çalışmalarla kısmen ayrılmaktadır. Çelik vd. (2022), dijital liderlik algısının bazı sosyo-demografik değişkenlere göre değişebileceğini belirtmiştir. Tarsuslu vd. (2025), hemşirelerde dijital liderlik algılarının yaş, cinsiyet ve deneyim gibi değişkenlerle ilişkili olabileceğini ortaya koymuştur. Zia vd. (2025) ve Damianou vd. (2023) ise demografik özelliklerin liderlik algıları, çalışan katılımı ve liderlik tarzlarıyla belirli koşullarda ilişkili olabileceğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada anlamlı farklılık bulunmaması, BT çalışanlarının dijital araçlara ve teknoloji odaklı çalışma biçimlerine benzer düzeyde maruz kalmalarıyla açıklanabilir.

Buna karşılık, kurumda çalışılan pozisyona göre yenilikçi liderlik boyutunda anlamlı farklılık saptanmıştır. Post hoc analiz sonuçlarına göre, BT Proje Yöneticisi pozisyonundaki katılımcıların yenilikçi liderlik algıları “Diğer” pozisyonundaki katılımcılardan daha yüksektir. Bu durum, proje yönetimi ve koordinasyon rollerinin dijital dönüşüm, yenilik ve stratejik yönlendirme süreçleriyle daha doğrudan ilişkili olmasından kaynaklanabilir. Destekleyici liderlikte pozisyona göre anlamlı farklılık bulunmaması, bu boyutun çalışanlar tarafından daha genel bir liderlik niteliği olarak algılandığını düşündürmektedir. Bu nedenle H2 kısmen desteklenmiştir.

İş performansı açısından cinsiyet, yaş grubu, eğitim düzeyi ve sektör deneyimine göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, demografik değişkenlerin performans üzerinde etkili olabileceğini belirten bazı çalışmalarla sınırlı düzeyde ayrılmaktadır. Hırlak vd. (2017), iş performansının bazı demografik değişkenlere göre farklılaşabildiğini belirtirken, Toker (2007) yaş ve eğitim gibi unsurların iş tutumları üzerinde farklılık yaratabildiğini ortaya koymuştur. Yelboğa (2006) ise kişilik özellikleri ve demografik değişkenlerin performansla ilişkili olabileceğini ifade etmiştir. Daha geniş bir çerçevede Aktaş ve Şimşek (2014), Mercanlioğlu (2012), Hanafi ve Syah (2021), Joshi ve Roh (2009), Amegayibor (2021) ve Hendrawijaya (2019) gibi çalışmalar da demografik özelliklerin çalışan davranışları, iş tutumları ve performans çıktılarıyla ilişkili olabileceğini raporlamaktadır. Bu araştırmada söz konusu değişkenlerin anlamlı çıkmaması, BT sektöründe performans algısının demografik özelliklerden çok iş rolü ve pozisyonun niteliğiyle ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Nitekim kurumda çalışılan pozisyona göre hem görev performansı hem de bağlamsal performans boyutlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Görev performansında “Diğer” pozisyonundaki katılımcılar ile Sistem Yöneticisi, BT Destek Uzmanı ve Ağ Güvenlik Uzmanı pozisyonlarındaki katılımcılar arasında anlamlı farklılık vardır. Bağlamsal performansta ise Yazılım Mühendisi ile Ağ Güvenlik Uzmanı ve Ağ Güvenlik Uzmanı ile Veri Analisti grupları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Bu bulgular, performans algısının pozisyonun gerektirdiği sorumluluk, teknik uzmanlık, kriz yönetimi ve ekip etkileşimi gibi unsurlara bağlı olarak değişebileceğini düşündürmektedir.

Pozisyon temelli farklılıklar, performansın yalnızca bireysel özelliklerle değil, işin yapısı ve rol gerekleriyle de şekillendiğini savunan yaklaşımlarla uyumludur. Amil (2015), çalışan performansının kariyer ve pozisyonla ilişkili algılardan etkilenebileceğini belirtmektedir. Kahya ve Ceylan (2019) ise örgütsel yönetim uygulamalarının performans üzerinde farklı biçimlerde sonuçlar doğurabileceğini vurgulamaktadır. Mevcut bulgular, liderlik ve performans yönetimi uygulamalarında iş rolüne bağlı ayrışmaların dikkate alınması gerektiğini düşündürmektedir. Bu nedenle H3 kısmen desteklenmiştir.

Bu çalışma, dijital liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkinin tek bir liderlik-performans hattı üzerinden açıklanamayacağını ortaya koyması bakımından kuramsal katkı sunmaktadır. Yukarıda tartışıldığı üzere, yenilikçi liderliğin görev ve bağlamsal performansla, destekleyici liderliğin ise özellikle bağlamsal performansla ilişkili bulunması, dönüştürücü liderlik ve sosyal değişim yaklaşımlarının dijital liderlik bağlamında birbirini tamamlayıcı biçimde değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada söz konusu kuramsal mekanizmalar doğrudan test edilmediğinden, bu katkı yorumlayıcı bir çerçeve olarak değerlendirilmelidir.

Uygulama açısından değerlendirildiğinde, BT sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin dijital liderlik yetkinliklerini pozisyon temelli ihtiyaçları dikkate alarak geliştirmesi önem taşımaktadır. Yenilikçi liderlik becerileri, çalışanların görev performansını ve değişime uyum kapasitesini destekleyebilir. Destekleyici liderlik uygulamaları ise bağlamsal performans ve iş birliğine dayalı çalışma iklimini güçlendirebilir. Post hoc bulgular, bağlamsal performansın özellikle Ağ Güvenlik Uzmanı gibi yüksek operasyonel yük, risk izleme ve kriz yönetimi gerektiren rollerde bazı teknik pozisyonlara kıyasla daha düşük algılanabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle bu tür rollerde akran desteği, esnek görev paylaşımı, ekip içi koordinasyon ve kriz yönetimi becerilerini destekleyen uygulamalar değerlendirilebilir. Yenilikçi liderlik algısının BT Proje Yöneticisi pozisyonunda daha yüksek bulunması ise proje yönetimi rollerinin dijital dönüşüm ve stratejik yönlendirme süreçleriyle daha doğrudan temas etmesiyle ilişkili olabilir. Bu nedenle yenilikçi liderlik gelişim programlarının yalnızca yönetim pozisyonlarıyla sınırlı tutulmaması, teknik uzmanlık ağırlıklı rolleri de kapsayacak biçimde tasarlanması önerilebilir. Bununla birlikte, bazı pozisyon gruplarındaki katılımcı sayısının sınırlı olması nedeniyle bu öneriler ön bulgu niteliğinde değerlendirilmelidir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma İzmir ilinde bilgi teknolojileri sektöründe çalışan katılımcı ile sınırlıdır ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle bulguların farklı sektörler veya daha geniş çalışan gruplarına genellenmesinde dikkatli olunmalıdır. İkinci olarak, veriler kesitsel tasarımıyla ve öz-bildirim yoluyla toplanmıştır. Bu durum, değişkenler arasındaki ilişkilerin zamansal yönünü değerlendirmeyi sınırlamaktadır. Ortak yöntem yanlılığı riskini azaltmaya yönelik prosedürel önlemler alınmış ve istatistiksel kontroller yapılmış olsa da bu risk tamamen ortadan kalkmamaktadır. Ayrıca bazı pozisyon gruplarında katılımcı sayısının sınırlı olması, pozisyon temelli bulguların temkinli yorumlanmasını gerektirmektedir.

Gelecek araştırmalarda farklı şehirler, sektörler ve daha geniş örneklemeler üzerinden karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Boylamsal tasarımlar, dijital liderlik algılarının ve iş performansının zaman içindeki değişimini daha iyi açıklayabilir. Nitel veya karma yöntemli araştırmalar, çalışanların dijital liderlik deneyimlerini daha derinlemesine anlamaya katkı sağlayabilir. Ayrıca örgütsel bağlılık, iş tatmini, psikolojik güvenlik, dijital yetkinlik ve işgücü çevikliği gibi değişkenlerin aracı veya düzenleyici rolleri incelenebilir.

Sonuç olarak bu araştırma, bilgi teknolojileri sektöründe dijital liderliğin çalışan performansını açıklamada dikkate değer bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, dijital dönüşüm sürecinde yalnızca teknolojik altyapının değil, yenilikçi ve destekleyici liderlik uygulamalarının da çalışan

performansı açısından kritik olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle BT işletmelerinin dijital liderlik yetkinliklerini çalışanların görev yapısı, pozisyonu ve örgütsel katkı biçimleriyle uyumlu biçimde geliştirmesi önem taşımaktadır.

Etik Beyan

“Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın hazırlanması ve yayımlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına tam olarak uyulmuştur. Çalışmada kullanılan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya manipülasyon yapılmamıştır. Çalışma kapsamında katılımcılardan etik kurallar çerçevesinde veri toplanmış ve ilgili kurumun etik kurulundan onay alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazar, çalışmanın tüm aşamalarını, kavramsal çerçevenin oluşturulmasından veri analizine, makalenin yazımından son kontrollerine kadar tek başına yürütmüş ve nihai halini onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Bu çalışma, bireysel, kurumsal veya örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasov, A. ve Tolay, E. (2021). Dijital liderliğin bireysel performans üzerindeki etkisi: Azerbaycan'da Endüstri 4.0 teknolojilerini uygulayan bir firmada araştırma. *İzmir Yönetim Dergisi*, 2(1), 59–74.
- Abbu, H., Mugge, P., Gudergan, G., Hoeborn, G. ve Kwiatkowski, A. (2022). Measuring the human dimensions of digital leadership for successful digital transformation. *Research-Technology Management*, 65(3), 39–49. <https://doi.org/10.1080/08956308.2022.2048588>
- Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2014). Örgütsel sessizlik ile algılanan bireysel performans, örgüt kültürü ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 14(28), 24–52.
- Albayrak, V. (2023). The effect of digital leadership on psychological comfort. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 6(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 389–404. <https://doi.org/10.38021/asbid.1345149>
- Alpar, R. (2012). *Uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlik* (2. bs.). Detay Yayıncılık.
- Amegayibor, G. K. (2021). The effect of demographic factors on employees' performance: A case of an owner-manager manufacturing firm. *Annals of Human Resource Management Research*, 1(2), 127–143. <https://doi.org/10.35912/ahrmr.v1i2.853>
- Amil, O. (2015). Çalışanların algılanan kariyer engelleri ile algılanan performansları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 7–26.
- Artüz, S. D. ve Bayraktar, O. (2021). The effect of relation between digital leadership practice and learning organization on the perception of individual performance. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 97–120. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.761479>
- Ateş, A. ve Yıldızcan, A. (2024). Dijital liderlik ve akademik kadroda dijital okuryazarlık: İlişkiler ve engeller. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(3), 3052–3078. <https://doi.org/10.51460/baebd.1563406>

- Avidov-Ungar, O., Shamir-Inbal, T. ve Blau, I. (2022). Typology of digital leadership roles tasked with integrating new technologies into teaching: Insights from metaphor analysis. *Journal of Research on Technology in Education*, 54(1), 92–107. <https://doi.org/10.1080/15391523.2020.1809035>
- Avolio, B. J. ve Kahai, S. S. (2003). Adding the "E" to e-leadership: How it may impact your leadership. *Organizational Dynamics*, 31(4), 325–338. [https://doi.org/10.1016/S0090-2616\(02\)00133-X](https://doi.org/10.1016/S0090-2616(02)00133-X)
- Avolio, B. J., Sosik, J. J., Kahai, S. S. ve Baker, B. (2014). E-leadership: Re-examining transformations in leadership source and transmission. *The Leadership Quarterly*, 25(1), 105–131. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.11.003>
- Bach, C. ve Sulíková, R. (2021). Leadership in the context of a new world: Digital leadership and Industry 4.0. *Managing Global Transitions*, 19(3), 209–226. <https://doi.org/10.26493/1854-6935.19.209-226>
- Bakalhan, H. (2024). *Okul müdürlerinin dijital liderlik düzeyleri ile öğretmenlerin performansları arasındaki ilişki* (Tezsiz yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Bass, B. M. ve Avolio, B. J. (1993). Transformational leadership and organizational culture. *Public Administration Quarterly*, 17(1), 112–121.
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A. ve Venkatraman, N. V. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482. <https://doi.org/10.25300/MISQ/2013/37:2.3>
- Blau, P. M. (1964). Justice in social exchange. *Sociological Inquiry*, 34(2), 193–206. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1964.tb00583.x>
- Borah, P. S., Iqbal, S. ve Akhtar, S. (2022). Linking social media usage and SME's sustainable performance: The role of digital leadership and innovation capabilities. *Technology in Society*, 68, 101900. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101900>
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human Performance*, 10(2), 99–109. https://doi.org/10.1207/s15327043hup1002_3
- Büyükebeşe, T. ve Doğan, Ö. (2022). Dijital liderliğin yenilikçi iş davranışı ve iş performansı üzerine etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 14(26), 173–186. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1072185>
- Büyükebeşe, T., Dikbaş, T., Klein, M. ve Batuk Ünlü, S. (2022). A study on digital leadership scale (DLS) development. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 740–760. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1135540>
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203805534>
- Campbell, J. P., McHenry, J. J. ve Wise, L. L. (1990). Modeling job performance in a population of jobs. *Personnel Psychology*, 43(2), 313–333. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1990.tb01561.x>
- Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Vrontis, D. ve Giovando, G. (2023). Digital workplace and organization performance: Moderating role of digital leadership capability. *Journal of Innovation & Knowledge*, 8(1), 100334. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100334>

- Hanaylı, B. (2026). Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 304-329.
- Comrey, A. L. ve Lee, H. B. (2013). *A first course in factor analysis*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315827506>
- Cortellazzo, L., Bruni, E. ve Zampieri, R. (2019). The role of leadership in a digitalized world: A review. *Frontiers in Psychology*, 10, 1938. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01938>
- Çalışkan, A. ve Köroğlu, E. Ö. (2022). Job performance, task performance, contextual performance: Development and validation of a new scale. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 180–201. <https://doi.org/10.29131/uiibd.1201880>
- Çelik, A., Çevik Tekin, İ. ve Alparslan, P. K. (2022). Examination of the digital leadership concept in terms of generations and some socio-demographic variables/Dijital liderlik kavramının kuşaklar ve bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 6(11), 70–79.
- Çelik Şahin, Ç., Avcı, Y. E. ve Anık, S. (2020). Dijital liderlik algısının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 271–286. <https://doi.org/10.17755/esosder.535159>
- Çömlekçi, M. G. ve Bozkurt, S. (2024). Dijital liderlik ve bireysel yenilikçilik ilişkisinde işgücü çevikliğinin rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 11(24), 75–97. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1384580>
- Damianou, E., Vrontou, O., Kakkos, V., Pantazi, D., Gdonteli, K. E. ve Kipreos, G. (2023). The demographic profile of school principals in Greece in relation to their personality and authentic leadership. *Universal Journal of Management*, 11(1), 1–15. <https://doi.org/10.13189/ujm.2023.110101>
- Delioğlu, N. ve Uysal, B. (2023). A review on agile leadership and digital transformation. *Yıldız Social Science Review*, 8(2), 121–128.
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). SAGE Publications.
- Ehlers, U.-D. (2020). Digital leadership in higher education. *Journal of Higher Education Policy and Leadership Studies*, 1(3), 6–14. <https://doi.org/10.29252/johepal.1.3.6>
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500–507. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.71.3.500>
- El Sawy, O. A., Kræmmergaard, P., Amsinck, H. ve Lerbech Vinther, A. (2016). How LEGO built the foundations and enterprise capabilities for digital leadership. *MIS Quarterly Executive*, 15(2), 141–166.
- Espina-Romero, L., Noroño Sánchez, J. G., Rojas-Cangahuala, G., Palacios Garay, J., Parra, D. R. ve Rio Corredoira, J. (2023). Digital leadership in an ever-changing world: A bibliometric analysis of trends and challenges. *Sustainability*, 15(17), Article 13129. <https://doi.org/10.3390/su151713129>
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). SAGE Publications.
- Fuller, C. M., Simmering, M. J., Atinc, G., Atinc, Y. ve Babin, B. J. (2016). Common methods variance detection in business research. *Journal of Business Research*, 69(8), 3192–3198. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.12.008>
- George, D. ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429056765>

- Hanaylı, B. (2026). Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 304-329.
- Goodman, S. A. ve Svyantek, D. J. (1999). Person–organization fit and contextual performance: Do shared values matter? *Journal of Vocational Behavior*, 55(2), 254–275. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1998.1682>
- Güler, S. ve Tutar, H. (2022). Digital leadership as a requirement for the new business ecosystem: a conceptual review. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 323–349.
- Hanafi, K. M. ve Syah, T. Y. R. (2021). The moderating role of demographic factors in the relationship among job satisfaction, work environment, work motivation to employee performance. *JDM (Jurnal Dinamika Manajemen)*, 12(1), 12–28. <https://doi.org/10.15294/jdm.v12i1.27277>
- Hendrawijaya, A. T. (2019). Demographic factors and employee performance: The mediating effect of employee empowerment. *Media Ekonomi dan Manajemen*, 34(2), 116–136.
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115–135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Hırlak, B., Taşlıyan, M., Fidan, E. ve Gül, H. (2017). Duygusal zekânın iş performansı ve bazı demografik özellikler ile ilişkisi: Kahramanmaraş'ta üretim sektöründe bir uygulama. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(9), 108–130.
- Iansiti, M. ve Lakhani, K. R. (2014). Digital ubiquity: How connections, sensors, and data are revolutionizing business. *Harvard Business Review*, 92(11), 90–99. <https://hbr.org/2014/11/digital-ubiquity-how-connections-sensors-and-data-are-revolutionizing-business>
- Jameson, J., Rumyantseva, N., Cai, M., Markowski, M., Essex, R. ve McNay, I. (2022). A systematic review and framework for digital leadership research maturity in higher education. *Computers and Education Open*, 3, Article 100115. <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2022.100115>
- Joshi, A. ve Roh, H. (2009). The role of context in work team diversity research: A meta-analytic review. *Academy of Management Journal*, 52(3), 599–627. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2009.41331491>
- Kahya, V. ve Ceylan, E. (2019). İş performansını artırmada yeni bir yaklaşım: Mantar yönetim. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(45), 3773–3781. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1586>
- Karakose, T., Kocabas, I., Yirci, R., Papadakis, S., Ozdemir, T. Y. ve Demirkol, M. (2022). The development and evolution of digital leadership: A bibliometric mapping approach-based study. *Sustainability*, 14(23), Article 16171. <https://doi.org/10.3390/su142316171>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford Press.
- Koopmans, L., Bernaards, C. M., Hildebrandt, V. H., Schaufeli, W. B., De Vet, H. C. W. ve Van der Beek, A. J. (2011). Conceptual frameworks of individual work performance: A systematic review. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 53(8), 856–866. <https://doi.org/10.1097/JOM.0b013e318226a763>
- Lin, Q. (2024). Digital leadership: A systematic literature review and future research agenda. *European Journal of Innovation Management*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/EJIM-07-2023-0522>

- Hanaylı, B. (2026). Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 304-329.
- Madlock, P. E. (2012). The influence of supervisors' leadership style on telecommuters. *Journal of Business Strategies*, 29(1), 1–24. <https://doi.org/10.54155/jbs.29.1.1-24>
- Mercanlıoğlu, Ç. (2012). Örgütlerde performans yönetimi ile işgörenlerin motivasyonu arasındaki ilişki. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 41–52.
- Mihardjo, L. W. W., Sasmoko, S., Alamsjah, F. ve Elidjen, E. (2019a). Digital leadership impacts on developing dynamic capability and strategic alliance based on market orientation. *Polish Journal of Management Studies*, 19(2), 285–297. <https://doi.org/10.17512/pjms.2019.19.2.24>
- Mihardjo, L. W. W., Sasmoko, S., Alamsjah, F. ve Elidjen, E. (2019b). Digital leadership role in developing business model innovation and customer experience orientation in industry 4.0. *Management Science Letters*, 9(11), 1749–1762. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2019.6.015>
- Öngel, V., Günsel, A., Gençer Çelik, G., Altındağ, E. ve Tatlı, H. S. (2023). Digital leadership's influence on individual creativity and employee performance: A view through the generational lens. *Behavioral Sciences*, 14(1), Article 3. <https://doi.org/10.3390/bs14010003>
- Örücü, E. ve Hasırcı, I. (2024). Dijital liderlik ve kapsayıcı liderliğin çalışanların dijital yetenekleri üzerindeki etkisi: Bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 136–151. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1382671>
- Öz, Ö. (2020). Dijital liderlik: Dijital dünyada okul lideri olmak. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(1), 45–57.
- Özçelik, G. ve Uyargil, C. B. (2019). Performance management systems: Task-contextual dilemma owing to the involvement of the psychological contract and organizational citizenship behavior. *European Management Review*, 16(2), 347–362. <https://doi.org/10.1111/emre.12167>
- Özmen, Ö. N., Eriş, E. ve Süral Özer, P. (2020). Dijital liderlik çalışmalarına bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 57–69.
- Petry, T. (2018). Digital leadership. In K. North, R. Maier ve O. Haas (Eds.), *Knowledge management in digital change: New findings and practical cases* (pp. 209–218). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73546-7_12
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B. ve Podsakoff, N. P. (2012). Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it. *Annual Review of Psychology*, 63, 539–569. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100452>
- Pulley, M. L. ve Sessa, V. I. (2001). E-leadership: Tackling complex challenges. *Industrial and Commercial Training*, 33(6), 225–230. <https://doi.org/10.1108/00197850110405379>
- Qiao, G., Li, Y. ve Hong, A. (2024). The strategic role of digital transformation: Leveraging digital leadership to enhance employee performance and organizational commitment in the digital era. *Systems*, 12(11), Article 457. <https://doi.org/10.3390/systems12110457>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23–74.
- Sheninger, E. (2019). *Digital leadership: Changing paradigms for changing times* (2nd ed.). Corwin.

- Hanaylı, B. (2026). Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 304-329.
- Shin, J., Mollah, M. A. ve Choi, J. (2023). Sustainability and organizational performance in South Korea: The effect of digital leadership on digital culture and employees' digital capabilities. *Sustainability*, 15(3), Article 2027. <https://doi.org/10.3390/su15032027>
- Sonnentag, S. ve Frese, M. (2002). Performance concepts and performance theory. In S. Sonnentag (Ed.), *Psychological management of individual performance* (pp. 3–25). Wiley.
- Sosik, J. J. ve Jung, D. I. (2018). *Full range leadership development: Pathways for people, profit, and planet* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315167206>
- Sürücü, L., Yıkılmaz, İ. ve Maşlakçı, A. (2022). Dijital liderlik: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1038–1050. <https://doi.org/10.11616/asbi.1099012>
- Şeşen, H. (2010). *Öncülleri ve sonuçları ile örgüt içi girişimcilik: Türk savunma sanayinde bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2026). *Ar-Ge, tasarım merkezleri ve teknoloji geliştirme bölgeleri*. <https://www.sanayi.gov.tr/arge-tasarim-merkezleri-ve-tgb>, (01.06.2026).
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.
- Tarsuslu, S., Ağaoğlu, F. O. ve Baş, M. (2025). Can digital leadership transform AI anxiety and attitude in nurses? *Journal of Nursing Scholarship*, 57(1), 28–38. <https://doi.org/10.1111/jnu.13008>
- Taşkıran, E. (2024). Dijital liderliğin otel çalışanlarının yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi: Değişime direncin düzenleyici rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 11(26), 318–346. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1567467>
- Toker, B. (2007). Konaklama işletmelerinde iş doyumu: Demografik değişkenlerin iş doyumu faktörlerine etkisi üzerine bir çalışma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(6), 591–615.
- Tozkoparan, G. ve Tenteriz, Y. (2019). Algılanan çalışma arkadaşları ve yönetici desteğinin iş performansına etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 41–57.
- Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N. ve Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, 122, 889–901. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.022>
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. Wiley.
- Wen, T. B., Hee, O. C., Kowang, T. O., Fei, T. H. C., Chuin, T. P. ve Wu, C.-H. (2023). An empirical study of leadership styles and employee job performance in the Malaysian private industry. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(3), 200–207. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i3/16453>
- Westerman, G., Bonnet, D. ve McAfee, A. (2014). *Leading digital: Turning technology into business transformation*. Harvard Business Review Press.
- Widodo, S. D., Winarno, A., Saragih, R. ve Puspitasari, D. (2024). The influence of digital leadership and organizational culture on employee performance: The mediating role of digital transformation. *International Journal of Economics, Business and Management Research*, 8(9), 272–287. <https://doi.org/10.51505/IJEBMR.2024.8916>
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 196–211.

Hanaylı, B. (2026). Dijital Liderliğin İş Performansına Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 304-329.

Zhu, P. (2015). *Digital master: Debunk the myths of enterprise digital maturity*. Lulu Publishing Services.

Zia, A., Memon, M. A., Mirza, M. Z., Iqbal, Y. M. J. ve Tariq, A. (2025). Digital job resources, digital engagement, digital leadership, and innovative work behaviour: A serial mediation model. *European Journal of Innovation Management*, 28(8), 3192–3216. <https://doi.org/10.1108/EJIM-04-2023-0311>

Extended Abstract

The Impact of Digital Leadership on Job Performance: A Study of Information Technology Employees

Purpose: This study examines how digital leadership influences employee job performance, specifically task performance and contextual performance, among information technology professionals in İzmir, Turkey. It also investigates whether demographic factors (gender, age, education level, and years of experience) and organizational position result in meaningful differences in perceptions of digital leadership and job performance.

Method: A quantitative relational survey design was employed. Data were gathered through an online survey from 230 IT employees selected through convenience sampling. Digital leadership was measured with a validated 9-item scale consisting of six items for Innovative Leadership and three items for Supportive Leadership. Job performance was measured with an 11-item scale consisting of five items for Task Performance and six items for Contextual Performance. All items were rated on a five-point Likert scale. Exploratory and confirmatory factor analyses supported construct validity. Cronbach's alpha coefficients confirmed reliability for each subdimension: $\alpha = .925$ for Innovative Leadership, $\alpha = .869$ for Supportive Leadership, $\alpha = .907$ for Task Performance, and $\alpha = .909$ for Contextual Performance. Multiple regression analyses assessed the effects of each digital leadership dimension on performance subdimensions. Independent samples t-tests and one-way ANOVA analyses, with Levene's test for homogeneity, were conducted to examine demographic and positional differences.

Findings: The regression models including digital leadership dimensions significantly predicted both task and contextual performance. The model for Task Performance was significant and explained 38.2% of the variance ($R^2 = .382$). Innovative Leadership positively and significantly predicted Task Performance ($B = .512$; $p < .001$), whereas Supportive Leadership did not significantly predict Task Performance ($B = .064$; $p = .256$). The model for Contextual Performance was also significant and explained 42.4% of the variance ($R^2 = .424$). Both Innovative Leadership ($B = .189$; $p < .001$) and Supportive Leadership ($B = .312$; $p < .001$) positively and significantly predicted Contextual Performance. Accordingly, H1a, H1b, and H1d were supported, while H1c was not supported. No significant differences were found in digital leadership perceptions or job performance dimensions according to gender, age, education level, or years of experience. However, organizational position produced significant differences in Innovative Leadership, Task Performance, and Contextual Performance. Post hoc tests showed that IT Project Managers reported higher Innovative Leadership perceptions than participants in the "Other" position category. For Task Performance, participants in the "Other" category differed significantly from System Administrators, IT Support Specialists, and Network Security Specialists. For Contextual Performance, significant differences were found between Software Engineers and Network Security Specialists, and between Network Security Specialists and Data Analysts.

Conclusion: The findings reveal that digital leadership has a multidimensional role in explaining employee performance in the IT sector. Innovative Leadership emerged as a significant predictor of both task and contextual performance. This indicates that innovation-oriented digital leaders may contribute not only to core job duties, such as effective task execution, technological adaptation, and process improvement, but also to broader contextual behaviors such as cooperation, voluntary contribution, and proactive engagement. In technology-intensive environments where rapid adaptation and problem solving are central, innovative leadership appears especially important for strengthening both formal and extra-role performance outcomes. Supportive Leadership, by contrast, was significantly associated only with contextual performance. This suggests that supportive leadership behaviors, such as open communication, mentoring, recognition, and concern for employee well-being, may be more influential in strengthening collaboration, peer support, and voluntary organizational contributions than in directly improving task-related outputs. The non-significant effect on Task Performance indicates that interpersonal support alone may not be sufficient to improve direct work outcomes in the IT sector. From a practical standpoint, IT organizations should develop leadership practices that combine innovation-oriented competencies with supportive interpersonal behaviors. Managers should encourage technological adaptation, creative problem solving, autonomy, and change readiness while also maintaining communication, coaching, and recognition practices. Since organizational position created significant differences in some dimensions, leadership and performance management practices should be tailored to the needs of different IT roles. Theoretically, the study shows that digital leadership should not be treated as a monolithic construct. Innovative and supportive leadership dimensions follow different performance pathways: Innovative Leadership is related to both task and contextual performance, whereas Supportive Leadership is more closely linked to contextual performance. Future research may examine the mediating or moderating roles of variables such as organizational commitment, job satisfaction, psychological safety, digital competence, and workforce agility.



KARBON MUHASEBESİ İLE İLGİLİ MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Beyhan BELLER DİKMEN¹, Musa ÖZÇELİK²

Öz

Bu çalışmanın amacı karbon muhasebesi ile ilgili yayınların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda, karbon muhasebesi ile ilgili kavramsal çerçeveye, literatür taramasına, çalışmada kullanılan araştırma yöntemi ve yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. 2015-2025/01 tarih aralığı için Web of Science veri tabanında “carbon accounting” anahtar kelimesi ile başlık araması yapılarak 621 yayına ulaşılmış, ilgisiz çalışmalar ayrıştırılarak 494 makalenin dikkate alındığı veri seti oluşturulmuştur. Veri seti “VOSviewer” literatür görselleştirme programı yardımıyla görselleştirilmiştir. Bulgulara göre karbon muhasebesi konusuna ilginin arttığı görülmektedir. Bu alandaki çalışmaların daha çok çevresel konulara odaklandığı, çalışmalarda finansal ve ekonomik konulara daha az yer verildiği söylenebilir. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarına göre ise sosyal boyuta katkının daha az olduğu gözlemlenmiştir. Anahtar kelimelere göre ise çalışmalar teknik konulara odaklanmış olup son zamanlarda karbon emisyonu ile mücadele ve denetim boyutuna odaklanıldığı görülmüştür. Çalışmalar en çok sırasıyla Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya’da yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karbon Muhasebesi, Bibliyometrik Analiz, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Sürdürülebilirlik

JEL Sınıflandırması: M40, M41, Q56

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES ON CARBON ACCOUNTING

Abstract

The aim of this study is to examine publications on carbon accounting using bibliometric analysis method. Grounded on this purpose, the conceptual framework of carbon accounting, the literature review, the research method used in the study and the findings obtained as a result of the analysis are explained. For the period between 2015-2025/01, 621 publications were accessed by searching the title with the keyword “carbon accounting” in the Web of Science database, and a data set was created by separating irrelevant studies and 494 articles were taken into consideration. The data set was visualized with the help of “VOSviewer” literature visualization program. According to the findings, it is seen that interest in carbon accounting has increased. It can be said that studies in this field focus more on environmental issues and less on financial and economic issues. According to the sustainable development goals, it was observed that the contribution to the social dimension was less. According to the keywords, studies have focused on technical issues and it has been observed that the focus has recently been on combating carbon emissions and the audit dimension. The studies are mostly concentrated in the People's Republic of China, the United States of America and Australia, respectively.

Keywords: Carbon Accounting, Bibliometric Analysis, Sustainable Development Goals, Sustainability

JEL Classification: M40, M41, Q56

¹ Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi, Uy gulanalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, e-posta: b.beyhanbeller@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2260-6321>

² Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi, Uygulanalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, e-posta: musaozcelik@tarsus.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2175-3605>

1. GİRİŞ

İnsanların daha rahat yaşama isteği her geçen gün artmakta ve bu artış doğada bulunan çevresel kaynakların bilinçsiz bir şekilde tüketilmesinin yanı sıra doğanın kirletilmesine de yol açmaktadır. Oluşan bu kirlilik de bazı çevresel felaketlere neden olmaktadır. İklim değişikliği, küresel ısınma, doğal yapının bozulması, çölleşme, doğadaki karbon salınımının artışı ve yoksulluk bu felaketler arasında yer almaktadır. Elektrik enerjisi üretilebilmesi için fosil yakıtların kullanılması, buzulların erimesi, nüfusun yoğun olduğu yerlerde deniz seviyelerinin yükselmesi gibi durumlar sürdürülebilirliği etkileyen temel unsurlardan biri olan iklim değişikliğinin sonuçlarına örnek olarak verilebilir (Schaltegger ve Csutora, 2012:2).

İklim değişikliği ile mücadele edilerek çevresel bozulmaların yavaşlatılması ve hatta durdurulması amacıyla 1979 yılında “Dünya Meteoroloji Örgütü” tarafından “Dünya İklim Konferansı” düzenlenmiş ve bu konferansta iklim değişikliği ciddi sorun olarak açıklanmıştır. 1994 yılında yürürlüğe giren “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” ise bu soruna tepki olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmede sera gazı emisyonlarının atmosfer ve iklim sistemi üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Dünya İklim Konferansı’nda alınan karar ve yürürlüğe giren çerçeve sözleşme Kyoto Protokolü’nün yolunu açmıştır. 1997 yılında Kyoto’da düzenlenen 3. Taraflar Konferansı’nda benimsenerek imzaya açılan protokol, “1990 yılı için toplam karbondioksit emisyonlarının %55’ini salan 55 taraf ülkenin protokolü imzalaması” şartından dolayı 2005 yılında yürürlüğe girmiştir (Yıkıcı, 2022:470). Çevre kirliliği nedeniyle oluşan sera gazı emisyonları ile mücadele edilerek iklim değişikliğinin önlenmesinin amaçlandığı bu protokol, aynı zamanda ulusal sınırlar içerisinde insan kaynaklı emisyonların ve sera gazlarının uzaklaştırılmasının hesaplanmasını gerektiren sayısal hedeflere dayanmaktadır (Ascui ve Lovell, 2012:49; Yılmaz ve Çelik, 2024:55).

2015 yılında ise Paris Anlaşması imzalanarak 2016 yılında yürürlüğe girmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2019:536). Bu anlaşma ile birlikte 2020 yılında hükümleri taraf ülkelere tam olarak yerine getirilemeyen Kyoto Protokolü sona ermiştir (Atabey ve Toprak, 2024:521). Paris anlaşmasında, “*ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler*” ilkesi doğrultusunda tüm ülkelerin katkılarını dikkate alan bir sistem öngörülmektedir. Bu nedenle, anlaşmada ülkelerin gelişmekte olan ya da gelişmiş şeklinde belirgin bir ayrıma tabi tutulmadığı düşünülmekte olup; anlaşma, ülkelerin kendi gönüllülükleri doğrultusunda oluşturulan taahhütlerine dayanmaktadır (Öztürk ve Öztürk, 2019:536). Anlaşmada, küresel ısınmanın sanayi devrimi öncesi seviyelerin 2°C üzerinde tutulması ve sıcaklık artışının ise 1,5°C üzerinde sınırlanması amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi ile iklim değişikliği etkilerinin ciddi ölçüde azaltılacağı düşünülmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015).

İklim değişikliği etkileri ile ilgili farkındalığın artması, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığını sağlamak için stratejik politika kararları almalarına neden olmuştur. Bu doğrultuda, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dikkate alındığı Bin Yıl Kalkınma Hedefleri 2000 yılında kabul edilerek belirlenen 8 hedefe 2015 yılına kadar ulaşılması amaçlanmıştır (Öztürk Yöndemli, 2023: ÖS313; Akyıldız, 2011:41). Daha sonra, temelini yoksullukla mücadelenin oluşturduğu bu hedefler göz önünde bulundurularak gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneği tehlikeye atılmadan mevcut neslin ihtiyaçlarına öncelik verilmesini ifade eden sürdürülebilir kalkınma ile ilgili amaçlar oluşturulmuştur (Çelekli ve Zariç, 2023:146). 2015 yılı itibariyle Birleşmiş Milletler (BM)’ye üye olan 193 ülkenin belirlediği yoksulluğu ortadan kaldırmak, dünyayı korumak ve tüm insanların barış ve refah içerisinde yaşamasını sağlamak için 2030 yılı sonuna kadar ulaşılması hedeflenen amaçlar Ocak 2016’da yürürlüğe girmiştir. Sürdürülebilir kalkınma amaçları olarak ifade edilen bu amaçlar Şekil 1’de gösterilmiştir (UN Global Compact, 2024):



Şekil 1. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: (UNGCNT, 2024)

Şekil 1’de görüldüğü gibi, sürdürülebilir kalkınma amaçları daha adil ve sürdürülebilir bir toplum yaratmak için ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri göz önünde bulunduran bütünsel bir yaklaşımdır (Çelekli ve Zariç, 2023:146). Bu amaçlar arasında yer alan 12. Sorumlu üretim ve tüketim amacının alt amacında “2030’a kadar doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin ve etkin kullanımının sağlanması” ifadesi yer almaktadır. 13. İklim eylemi amacında ise “İklim değişikliğiyle ilgili önlemlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegre edilmesi” alt amacı bulunmaktadır. Ülkelerden, insanlardan ve işletmelerden bu amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini gerçekleştirmeleri ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanacağı kaynaklara zarar verilmeden onlara aktarılması beklenmektedir. Çünkü, iklim değişikliği sadece insanları değil insan ihtiyaçlarının karşılanmasındaki en büyük paya sahip olan işletmeleri de etkilemektedir. Bu nedenle işletmeler kar elde etme amaçlarının yanı sıra toplumsal gereklilikleri ve çevresel etkilerini de göz önünde bulundurarak faaliyetlerini planlamakta ve gerçekleştirmektedir. Bu durum ise gerçekleştirilen faaliyetlerin ölçümünün yapılarak dönem sonunda düzenlenen finansal tablolarda sunulması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1980’li yıllardan sonra geleneksel muhasebeye eleştirel bir bakış açısı ile oluşan sosyal muhasebe kavramı dikkate alınarak finansal tablolardaki raporlama işleminin yapılmasının uygun olacağı noktasında fikir birliğine varılmıştır. Daha sonra çevre muhasebesi anlayışının yaygınlaşarak çevreye verilen önemin daha çok artması ile sera gazı salınımının göz önünde bulundurulmasını ve hesaplanmasını gerektiren karbon muhasebesi kavramı ortaya çıkmıştır (Uyar ve Cengiz, 2011:56).

Sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda çevreye verilen önemin sürekli artması ve sera gazı salınımının dikkate alınarak raporlama işlemlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek karbon muhasebesi ile ilgili yapılan çalışmaların yayın ve atıf sayıları, yayınların indeks bilgileri, yayınların sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilişkisi, anahtar kelime yoğunluk haritası vb. açılardan değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Mevcut literatürde karbon muhasebesine yönelik sınırlı sayıda bibliyometrik çalışma bulunmaktadır (Altınbay ve Durak, 2022; Zheng vd., 2022; Kuriawan vd., 2022; Can ve Özari, 2023; Firmansyah, 2024). Üstelik bu çalışmaların çoğunda karbon muhasebesi ya doğrudan odak noktası yapılmamış ya da konu yüzeysel bir biçimde ele alınmıştır. Bu nedenle, hem daha güncel bir veri setine dayanan hem de literatürde son dönemde hangi temaların öne çıktığını ortaya koyan ve derinlemesine bir analiz sunan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, çalışmada karbon muhasebesi ile ilgili yayınların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır.

Belirlenen amaç doğrultusunda, karbon muhasebesi ile ilgili kavramsal çerçeveye, literatür taramasına, çalışmada kullanılan araştırma yöntemi ve yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. 2015-2025/01 tarih aralığı için Web of Science veri tabanında “carbon accounting” anahtar kelimesi ile başlık araması yapılarak 621 yayına ulaşılmış, ilgisiz çalışmalar ayrıştırılarak 494 makalenin dikkate alındığı veri seti oluşturulmuştur. Veri seti “VOSviewer” literatür görselleştirme programı yardımıyla görselleştirilmiştir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde öncelikle karbon muhasebesine ilişkin kavramsal çerçeve ve ilgili literatür özeti sunulmuştur. Bunu takiben, araştırma yöntemi ayrıntılı biçimde açıklanmış ve çalışma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise bulgular literatür kapsamında tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

Bu bölümde öncelikle karbon muhasebesi ile ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiş olup ardından literatür özeti sunulmuştur.

2.1. Karbon Muhasebesi

Dünyada yaşanan gelişmeler sonucunda her alanda olduğu gibi muhasebe uygulamalarında da çevresel sorunlar göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü hem insanlar hem de işletmeler çevresel sorunlara neden olmaktadır. Bu durum işletmelerin gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda çevreye verilen zararların belirlenerek hesaplanması ve raporlanmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik çevre muhasebesi ve bu muhasebe ile ilişkili olarak da karbon muhasebesi kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kavramın temelinde, havaya salınan karbondioksit miktarının izlenerek kayıt altına alınması ve elde edilen sonuçların raporlanması faaliyetleri yer almaktadır (Uyar ve Cengiz, 2011:48). Karbon muhasebesi, değer zincirinin her seviyesindeki sera gazı emisyonlarının belirlenmesi ve bunların parasal ve parasal olmayan şekilde ayrımının yapılarak takip edilmesi, aynı zamanda bu emisyonların ekosistemdeki karbon döngüsü üzerinde yaratacağı etkinin tespit edilerek değerlendirilmesi ve izlenmesi sürecini kapsamaktadır (Stechmesser ve Guenther, 2012:36). Karbon döngüsü üzerindeki etkinin değerlendirilmesi ve izlenmesi süreçlerinden oluşan karbon muhasebesinin sınıflandırılması Tablo 1’de gösterilmiştir (Ascui ve Lovell, 2012:53):

Tablo 1: Karbon Muhasebesinin Sınıflandırılması

Kapsamı	Küresel	Ulusal	Ulusal, Kurumsal veya Proje	Örgüt	Örgüt, Ürün, Etkinlik veya Tedarik Zinciri
Ascui ve Lovell (2011)	Fiziksel	Siyasi	Pazar etkinliği	Finansal	Sosyal / Çevresel
Guenther ve Stechmesser (2011)	Küresel ve ulusal düzeyde fiziki odaklanma		Finansal muhasebe düzeyinde parasal odaklanma	Karbon ayak izi çerçevesinde fiziksel odaklanma	Yönetim muhasebesi üzerine parasal odaklanma
Bowen ve Wittneben (2011)	Karbon hesaplama	Karbon hesap verilebilirliği		Karbon muhasebesi	

Kaynak: (Ascui ve Lovell, 2012:53)

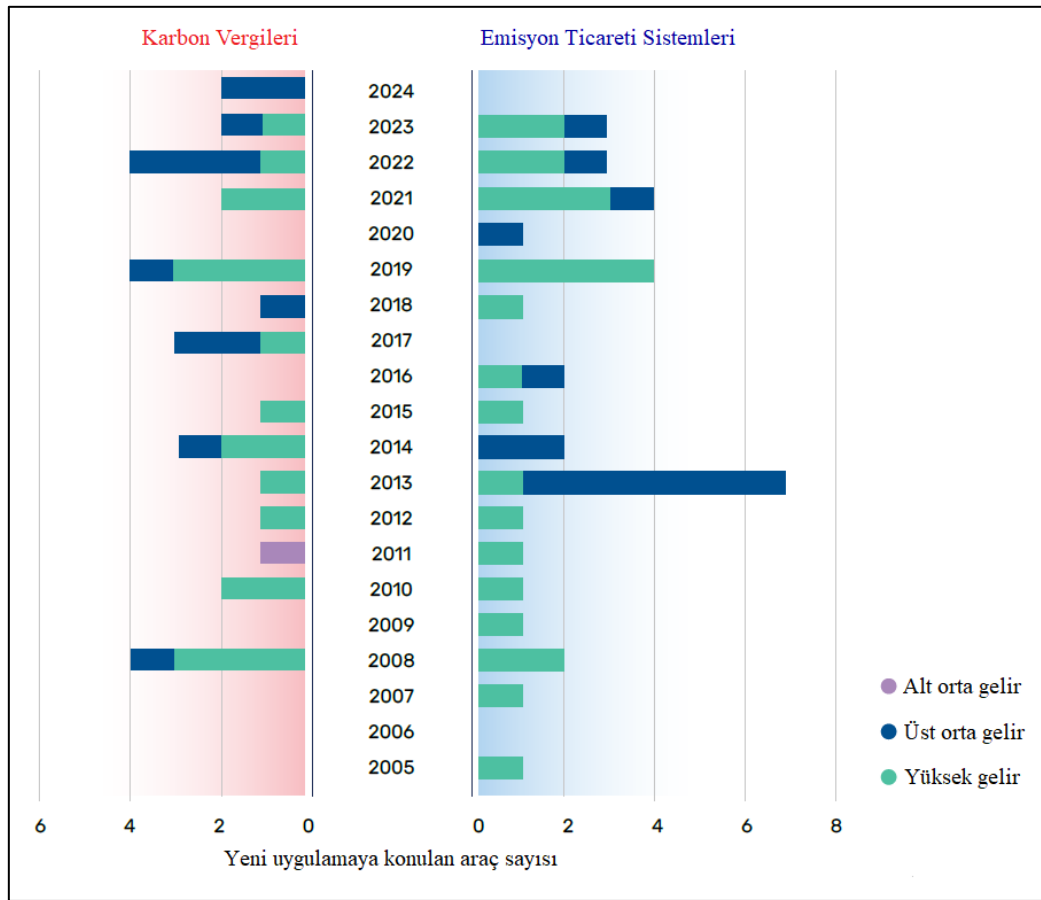
Tablo 1’de görüldüğü gibi, karbon muhasebesini farklı yazarlar farklı açılardan değerlendirerek sınıflandırmaktadır. Ascui ve Lovell’e (2011) göre, karbon muhasebesi; fiziksel, siyasi, pazar etkinliği, finansal ve sosyal/çevresel olmak üzere beş ana başlıkta ele alınmıştır. Guenther ve Stechemesser’e (2011) göre, küresel ve ulusal düzeye odaklanan fiziksel karbon muhasebesi; karbon ayak izine odaklanan fiziksel karbon muhasebesi; yönetim muhasebesine odaklanan parasal karbon muhasebesi ve

finansal muhasebeye odaklanan parasal karbon muhasebesi olarak sınıflandırılmıştır. Bowen ve Wittneben'e (2011) göre, karbon muhasebesi; bilim insanlarını ve bilimsel kuruluşları içeren karbon hesaplama, emisyon azaltma sorumluluklarının ayırımına itiraz eden ulus ötesi ve ulusal, hükümet ve hükümet dışı kuruluşları içeren karbon hesap verilebilirliği ve uzmanlaşmış karbon muhasebesi kuruluşlarını ve muhasebe firmalarını içeren karbon muhasebesi olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılmıştır (Asci ve Lovell, 2012:52). Farklı açılardan sınıflandırılan karbon muhasebesinde karbon ticaretine bağlı olarak meydana gelen mali nitelikli işlemlerin raporlanması, karbon maliyetlerinin yönetimi ve karbon vergisi konularına odaklanılmaktadır (Gürbüz vd., 2019:427).

Kyoto Protokolü ile ortaya çıktığı düşünülen karbon ticaretinin kavramsal temelleri 1920 yılında Arthur C. Pigou isimli İngiliz Ekonomist tarafından işletmelerin neden olduğu kendi kirliliklerine ait maliyetler için ödeme yapmalarının ve kirlilik nedeniyle oluşan negatif dışsallık değerlerinin dikkate alınarak eşit oranda vergilendirilmeleri görüşüne dayanmaktadır (Çankaya ve Şeker, 2013:108). Karbon ticareti, ülkeler ve işletmeler için emisyon azaltma hedeflerine ulaşılmasını daha ucuz hale getirme amacıyla oluşturulan karmaşık bir sistemdir (Gilbertson ve Reyes, 2009:9). 1960 yılında "Caose Teoremi" olarak Ranold Caose tarafından ileri sürülen bu sistemin uygulanabilirliğine ait öneri 1968 yılında John H. Dales tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan sistemin formülasyonu ise 1972 yılında W. David Montgomery tarafından tamamlanmıştır. Bu sistem, istenen hava kalitesine ulaşılabilmesi için insan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı emisyon seviyelerinin düşürülmesinde katlanılan toplam maliyetlerin azaltılması aşamasında kullanılmaktadır (Aliusta vd., 2016:386).

Karbon ticaretinin yapıldığı ve sera gazları için oluşturulan karbon piyasalarındaki süreçte, bir ülke için emisyon kaynaklarına ayrılmış emisyon izinleri bu izne ihtiyaç duyan ülkeler tarafından alınıp satılmaktadır (Gürbüz vd., 2019:429). Gerçekleştirilen bu alım satım işlemleri ile ilgili olarak belirli bir bedel karşılığında ödeme yapılması durumu söz konusu olmaktadır (Singh, 2009:48). Karbon piyasaları zorunlu ve gönüllü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zorunlu piyasalarda Kyoto Protokolünü imzalayan ülkeler arasında karbon ticareti yapılmaktadır. Gönüllü piyasalarda ise bu protokol kapsamında yer almayan ülkeler arasındaki karbon ticareti işlemleri gerçekleştirilmektedir (Duman vd., 2012:111).

Karbon ticaretinin bir sonucu olarak meydana gelen karbon vergisi; petrol, kömür, doğal gaz gibi küresel ısınmaya yol açan fosil yakıtların kullanılması sebebiyle oluşan karbondioksit emisyonunun azaltılması amacıyla alınan emisyon vergisi olarak ifade edilmektedir. Piyasa temelli bir araç olan ve fiyatlarda doğrudan etkisi bulunan bu verginin aynı zamanda maliyetleri de etkilediği belirtilmektedir. Bu verginin uygulanması ile ilgili tartışmaların 1970'li yıllarda İngiltere'de başlamasına rağmen 1990 yılında uygulamayı başlatan ilk ülke Finlandiya olmuştur (Aliusta vd., 2016:393-394). Ülkelerin gelir gruplarına göre emisyon ticaret sistemi ve karbon vergisi alımlarının 2005 – 2024 yılları arasındaki değişimi Şekil 2'de gösterilmiştir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı [TCÇŞİDB], 2024):



Şekil 2. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Emisyon Ticaret Sistemleri ve Karbon Vergisi Uygulaması (2005 – 2024)

Kaynak: (TCÇŞİDB, 2024)

Şekil 2’de görüldüğü gibi, ülkelerin alt orta, üst orta ve yüksek gelir olarak sınıflandırılan gelir gruplarına göre emisyon ticaret sistemlerindeki sayılarında ve her yıl yürürlüğe giren karbon vergilerinde artış meydana gelmektedir. Karbon ticaretine bağlı olarak yapılacak raporlama, yönetim ve karbon vergisi konularına odaklanılan karbon muhasebesi kapsamında işletme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi aşamasında meydana gelen karbon salınımının ölçülmesi de işletme yönetimi tarafından alınacak kararlara yön vermesi sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Doğaya bırakılan karbon salınımının ölçümü için ise karbon ayak izinin belirlenmesi gerekmektedir. Karbon ayak izi; herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmesinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde oluşan veya bir ürünün yaşam süresi boyunca biriken toplam karbondioksit (CO₂) emisyon miktarının ölçüsü olarak ifade edilmektedir (Wiedmann ve Minx, 2008:4). Karbon ayak izi, farklı ürün ve süreçlere ait çevresel etki değerlendirmesi yapılırken kullanılmasının yanı sıra sera gazı emisyonlarının yönetilmesinde de önemli bir araç olarak dikkate alınmaktadır. Bu ayak izinin belirlenmesi uygulama sürecinin kolay ve bu süreçte farklı stratejilerin kullanılması sebebiyle geniş çapta uygulanabilmektedir (Pajula vd., 2017:104). Bazı işletmeler, belirlediği değerleri iklim değişikliğine ait planlar kapsamındaki yıllık raporlarında ya da kurumsal sosyal sorumluluk raporlarında ilgili kurumlara bildirmektedir. Bazı işletmeler ise değerleri gönüllü olarak karbon saydamlık projesi ile ayrıntılı olarak açıklamaktadır (He vd., 2022:13).

İşletmelerde gerçekleştirilen sera gazı salınımlarına bağlı olarak oluşan karbon işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde birbirinden farklı bakış açıları bulunmaktadır. Uyar ve Cengiz (2011), sera gazı salınımları için aldıkları hakları dönem ayırıcı hesaplarda (180 Gelecek Aylara Ait Giderler Hesabı) ya

da maddi olmayan duran varlık olarak değerlendirerek (260 Haklar Hesabı) kayıtlama işlemini yapmaktadır. Bazı yazarlar, sera gazı tahsisatlarının sadece 260 Haklar hesabına kaydedilmesini önermektedir (Gürbüz vd., 2019:432-433; Tursun, 2022:24). Duman vd., (2012), sera gazı salım hakkı ile ilgili bilgilerin bilanço dipnotlarında yer almasının uygun olacağını belirtmektedir. Çankaya ve Şeker (2013), sera gazı tahsisatlarının ya da sertifikalarının bilanço hesaplarında (153 Ticari Mallar, 180 Gelecek Aylara Ait Giderler, 260 Haklar), gelir tablosu hesaplarında takip edilebileceğini ya da finansal tablo dipnotlarında gösterilmesinin uygun olacağını ifade etmektedir. Durgut (2015), çalışmasındaki örnek olayda IFRIC 3 Yaklaşımı ve IAS 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı hükümleri doğrultusunda maddi olmayan duran varlık olarak değerlendirilen emisyon izinlerini 260 Haklar Hesabında kayıt altına almıştır. Bora Kılınçarslan vd., (2022), çalışmalarındaki örnek olaya ait karbon bilgilerinin finansal tablolara aktarılmasında Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında önerilen IFRIC 3 Yaklaşımı, Net Yükümlülük Yaklaşımı ve Devlet Teşviki Yaklaşımlarını dikkate almışlardır. Üç yöntemle yapılan muhasebeleştirme işlemlerinde de UMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardına göre maddi olmayan duran varlıklar hesap grubunda yer alan 261 Haklar Hesabını kullanmışlardır. Katkat Özçelik (2024), henüz finansal karbon muhasebesi ile ilgili geliştirilmiş bir muhasebe standardı bulunmadığı için uygulamada zorluklarla karşılaşıldığını ifade etmekte ve emisyon tahsisatlarının emtia ya da maddi olmayan duran varlık olarak sınıflandırıldığını belirtmektedir.

2.2. Literatür Taraması

Karbon muhasebesinin bibliyometrik analizi ile ilgili literatürde yayınlanan çalışmalardan seçilenlere aşağıda değinilmiştir.

Altınbay ve Durak (2022) çalışmalarında, Yükseköğretim Kurulu Akademik Arama Veritabanı ile Google Akademik arama motoru üzerinden 'çevre muhasebesi' (43 çalışma), 'yeşil muhasebe' (9 çalışma) ve 'karbon muhasebesi' (8 çalışma) anahtar kelimelerini içeren makaleleri bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çevre muhasebesi ile ilgili ilk çalışmanın 1998 yılında, yeşil muhasebe ile ilgili ilk çalışmanın 2002 yılında ve karbon muhasebesi ile ilgili ilk çalışmanın ise 2012 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda en fazla çevre muhasebesi konusunun araştırıldığı belirlenmiş, yeşil muhasebe ve karbon muhasebesi alanında çalışmalara ağırlık verilmesi önerisinde bulunulmuştur.

Zheng vd., (2022) çalışmalarında, Web of Science veri tabanında 1997 ile 2020 yılları arasında sosyal bilimlerde karbon muhasebesi ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmesini amaçlamışlardır. Belirlenen 897 yayın sosyal ağ analizi ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sosyal bilimlerde doğa bilimlerine kıyasla iklim araştırmalarına daha az önem verildiği, konuya verilen önemin ise ülkeler ve kurumlar açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Kuriawan vd., (2022) çalışmalarında, 2012 – 2021 yılları arasındaki karbon muhasebesi konulu makalelerin dimensions.ai veri tabanında haritalanmasını amaçlamışlardır. Çalışmada “karbon muhasebesi” anahtar kelimesi kullanılarak 500 makaleye ulaşılmıştır. Bu konu ile ilgili en alakalı ve en üretken derginin “The Science of the Total Environment” dergisi olduğu, en alakalı ve üretken yazarın ise Wang Y. olduğu tespit edilmiştir.

Can ve Özarı (2023) çalışmalarında, sürdürülebilirlik muhasebesi ve karbon muhasebesi kavramları ile ilgili bilimsel yayınların bibliyometrik göstergeler açısından incelenmesini amaçlamışlardır. Web of Science veri tabanında 1991 ile 2022 yılları arasında taranan yayınlar makale sayıları, atıf sayıları, en çok yayın yapan ülkeler ve etkin yazarlar göstergeleri kullanılarak incelenmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda ABD’nin ve Avustralya’nın dünya çapında önde gelen ülkeler olduğu

belirlenmiştir. Makalelere yapılan atıfların dergilere dağılımının Bradford Yasası'na uyumlu olduğu, yazar verimliliğinin Lotka Yasası'na uyumlu olmadığı tespit edilmiştir.

Firmansyah (2024) tarafından yapılan çalışmada “karbon muhasebesi” konusundaki araştırmaların gelişiminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Dimension veri tabanındaki veriler bibliyometrik analiz tekniği ile VosViewer uygulaması kullanılarak analiz edilmiştir. Karbon Muhasebesi ile ilgili araştırma konularının biyokütle tahmininde karbon muhasebesi, emisyon azaltma stratejilerinde karbon muhasebesi ve Sarı Nehir Havzası gelişiminde karbon muhasebesi olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde karbon muhasebesi ile ilgili bibliyometrik çalışmalar dışında çeşitli çalışmalar da yer almaktadır. Karbon muhasebesine yönelik literatürü özetlemek amacıyla konuyla ilgili seçilmiş bazı çalışmalara aşağıda değinilmiştir.

Uyar ve Cengiz (2011), çalışmada karbon piyasası işlemlerinin tanıtılarak muhasebe uygulamalarında oluşabilecek değişimler hakkında bilgi verilmesini amaçlamışlardır. Çalışmada Kyoto Protokolü, karbon salınımı ve ticareti, karbon piyasası türleri ve karbon muhasebesi ile ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra karbon işlemlerinin muhasebeleştirilmesine ait örnek uygulamalar ile çalışma tamamlanmıştır.

Duman vd., (2012), çalışmada karbon salınımı ve karbon ticaretinin muhasebeye aktarılma süreci ile ilgili bilgi üretilmesini amaçlamışlardır. Çalışmada iklim değişikliği, karbon salınımı ve ticareti, karbon muhasebesi ile ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir.

Stechemesser ve Guenther (2012), çalışmada farklı bakış açılarını ve araştırma akışlarını içeren sistematik bir literatür taraması yoluyla karbon muhasebesinin tanımının yapılmasını amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, incelenen kaynaklara göre karbon muhasebesi ulusal ölçekte, proje ölçeğinde, kurumsal ölçekte ve ürün ölçeğinde olacak şekilde dört bölüme ayrılmıştır. Elde edilen bulgulara göre tarafların kullanabileceği karbon muhasebesi tanımı önerilmiştir.

Şeker ve Çankaya (2013), çalışmada sera gazı ticaretinin kayıtlara alınması aşamasında muhasebeciler arasında ortak görüş oluşturulmasına katkıda bulunulmasını amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, Kyoto Protokolü'ne bağlı olan zorunlu mekanizmalar ve gönüllü piyasalardaki işleyiş, karbon ticareti ve yasal düzenlemeler ve Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde muhasebeleştirme işlemlerine ait önerilerde bulunulduğu belirlenmiştir.

Durgut (2015), çalışmada karbon muhasebesinin alanını oluşturan karbon faaliyetlerinin muhasebe standartlarının getirdiği düzenlemeler kapsamında finansal tablolara nasıl aktarılması gerektiğinin belirlenmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda çalışmada karbon ticareti, karbon vergisi, karbon muhasebesi ve standartlar ile karbon muhasebesi arasındaki ilişki ve karbon bilgilerinin finansal tablolara aktarılmasına yönelik muhasebe yaklaşımlarına ait teorik bilgilere yer verilmiştir. Son olarak karbon muhasebesi ile ilgili örnek muhasebe uygulamaları ile çalışma tamamlanmıştır.

Vargün vd., (2015), çalışmada örnek olay üzerinden karbon muhasebesi sistemi ve faaliyet tabanlı maliyetleme sisteminin nasıl birlikte kullanılabileceği hakkında bilgi verilmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda karbon salınımının işletmeler düzeyinde yönetilmesi için geleneksel yöntemle göre faaliyet tabanlı maliyetleme sisteminin çok daha başarılı olacağı ve çalışmanın farklı sektörlere yönelik olarak yapılacak örnek olay çalışmalarına rehber niteliği taşıdığı belirtilmiştir.

Gürbüz vd., (2019), çalışmada Dünya'da ve Türkiye'de karbon ticaretinin boyutlarının ele alınarak karbon muhasebesinde yer alan farklı uygulamaların örneklerle açıklanmasını amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda emisyon azaltımı ile ilgili çabası bulunmayan ülkelerin emisyon azaltımı yapan ülkelere göre dezavantajlı olacağı, karbon piyasaları ve ticareti ile ilgili bir standardın olmadığı, karbon

vergilendirmesinin birkaç ülkede uygulandığı, emisyon azaltımı için kurulacak sistemin ilk yatırım maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı tercih edilmediği ve denetim açısından sıkıntıların olduğu tespit edilmiştir.

Vargün ve Ok (2019), çalışmada sürdürülebilirlik bakış açısı ile yönetsel kararların alınması aşamasında karbon muhasebesi sisteminden elde edilecek bilgilerin etkisinin örnek olay üzerinden uygulanmasını amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda işletmelere karbon muhasebesi sisteminin kurulması ile alınacak yönetsel kararlarda önemli bilgiler elde edileceği ve rekabet açısından işletmelere değer katacağı tespit edilmiştir.

He vd., (2022), çalışmada 2005 – 2018 yılları arasında etkili muhasebe dergilerinde yayımlanan 117 makalenin karbon muhasebesi araştırmalarındaki bilgi eksikliklerinin ve gelişiminin sistematik olarak incelenmesini amaçlamışlardır. Yapılan inceleme sonucunda; literatürde karbon açıklaması, yönetim, performans ve güvence ve karbon muhasebesinin dört ana akıma dönüşerek farklı disiplinler olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Karbon muhasebesinin işletmelerin Paris Anlaşması'nın iklim hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için daha da önemli bir rol oynayabileceği ve karbon muhasebesini iyileştirmek için gelecekteki araştırma fırsatlarının vurgulandığı tespit edilmiştir.

Tursun (2022), çalışmada tarımsal üretim alanlarındaki tarımsal faaliyetler sonucunda meydana gelen karbon değişiminin örnek olay yöntemi ile çevresel fayda ve çevresel maliyet kapsamında belirlenerek muhasebeleştirilmesini amaçlamıştır. Çalışma sonucunda tarımsal üretim alanlarındaki ürünlerin karbon değişiminin fayda ve maliyet ölçümü ile gerçekleştirilebileceği ve elde edilen sonuçların tarım işletmelerinin alacağı yatırım kararlarına rehberlik edebileceği belirlenmiştir.

Bora Kılınçarslan vd., (2022), çalışmada karbon emisyonlarının Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında finansal tablolara aktarılmasında kullanılabilecek yaklaşımların incelenerek bu yaklaşımların finansal tablolarda yarattığı etkilerin örnek olay yöntemiyle belirlenmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda işletmelerin karbon emisyonlarını azaltacak önlemler alması ve bunları raporlamasının önemli olduğu, ülkemizde zorunlu karbon piyasalarının bulunmadığı, ilgili bakanlıkların bu konuyu değerlendirerek kararlar almasının gerektiği, karbon emisyonlarının raporlanması ile ilgili uluslararası muhasebe standardının olmadığı ve örnek olay üzerinden yapılan çalışmalara göre işletmelerin muhasebe politikası olarak seçeceği yaklaşımın dönem net karı üzerinde farklılıklara neden olduğu tespit edilmiştir.

Xu vd., (2023), çalışmada iklim politikalarını tasarlamak için karbon emisyonlarını doğru bir şekilde değerlendiren sistematik bir yaklaşımın oluşturulmasını amaçlamışlardır. Bu doğrultuda sermayenin içselleştirilerek karbon muhasebe sisteminde bir girdi olarak değerlendirilmesi önerilmiştir. Çin'in örnek alınarak değerlendirildiği çalışma sonucunda karbon muhasebesi ile ilgili yeni bir anlayışın oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Ebersold vd., (2023), çalışmada emisyon azaltımları için teşviklerin belirlenmesinde karbon yerleştirmenin şeffaf bir şekilde nasıl raporlanabileceğinin vaka çalışması yöntemiyle uygulanmasını amaçlamışlardır. Otomotiv endüstrisinde yapılan vaka çalışması sonucunda sera gazı emisyonlarını azaltmak için işletmelerin karbon ayak izlerinin yanı sıra ilgili işletmenin kapsamı dışındaki sera gazı emisyonları ve atmosferden uzaklaştırılan sera gazlarının dikkate alınmasının uygun olacağı belirtilerek muhasebeleştirme işlemlerinin şeffaf bir şekilde yapılabileceği ifade edilmiştir.

Cheung (2023), çalışmada emisyon ticareti sistemlerinde yer alan kuruluşlar için parasal olmayan çift taraflı karbon muhasebesi yönteminin vaka çalışması ile açıklanmasını amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, mevcut karbon muhasebesi yöntemlerinin uzun vadeli emisyon potansiyellerini dikkate almadığı için sürdürülebilirlik ve finansal risk değerlendirmelerini zayıflatığı belirlenmiştir.

Vaka çalışmasında, karbon değerlendirmesinin uzun vadeli yükümlülük olarak somutlaştırıldığı ve karbon yönetimi performans analizinin etkinleştirilmesi için çift taraflı karbon muhasebesi yöntemi kullanılmıştır. Bir işletmenin gelecekteki karbon emisyon potansiyelinin uzun vadeli yükümlülük ve risk yüklediği tespit edilmiştir. Raporlarda veri güvenliğinin sağlanması için yöntemin karbon nötrlüğü hedefleri olan kuruluşlara genişletilerek farklı emisyon ticaret sistemindeki kuruluşlarla da karşılaştırılması önerilmiştir.

Yue vd., (2024), çalışmada Çin'in metalik kaynak madenciliği sektöründeki sürdürülebilirliği etkileyen kritik faktörlerin derinlemesine incelemesini yaparak Çin borsalarındaki 100 halka açık şirketi CS-ARDL tekniğini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda karbon muhasebesinin kirlilik konusunda şeffaflığı artırarak kaynak verimliliğini optimize ettiği, enerji açısından verimli teknolojilerin benimsenmesini teşvik ederek pazar erişimini iyileştirdiği ve enerji harcamalarının azaltılmasını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Zhang vd., (2024), çalışmada anaerobik-anoksik-oksik arıtma tesislerinde yeni bir karbon emisyonu değerlendirme modelinin geliştirilmesi için kentsel atık su arıtma tesislerinin operasyonel süreçlerinde karbon muhasebesini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Karbon muhasebesi ve kentsel atık su arıtma tesislerinde düşük karbonlu uygulamaların planlanmasında referans sağlayabilecek bu çalışma sonucunda karbondioksit olmayan gazların ürettiği karbon emisyonlarının, tek başına karbondioksitten kaynaklanan karbon emisyonlarını çok aştığı, atık su arıtma tesisleri tarafından üretilen karbon emisyonlarının, arıtılmamış atık su tarafından üretilenlerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Liu vd., (2024), çalışmada fiziksel ve parasal varlıkların muhasebe konularını ve yatırımcılar için ilgili göstergeleri kapsayan, Çin'in mangrovar, tuz bataklıkları ve deniz çayırları için ilk ulusal ölçekli sistematik mavi karbon muhasebesini sunmayı amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda sağlam bir mavi karbon muhasebe sistemi kurularak Çin'in kıyı mavi karbon ekosisteminin izlenmesini, restorasyonunu ve genişletilmesini teşvik edeceği ve ulusal mavi karbon envanterlerinin düzenli ve sistematik bir şekilde izlenerek karbon nötrlüğü hedefine ulaşılacağı belirlenmiştir.

Sun ve You (2024), çalışmada karbon muhasebesinde daha önce hiç dikkate alınmayan tayfunların Güneydoğu Çin'deki açık deniz rüzgâr çiftlikleri için karbon ayak izinin hesaplanmasını amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda tayfunların karbon ayak izine büyük oranda katkıda bulunan unsur olabileceği ve tayfunlara ait maksimum rüzgâr hızının karbon ayak izinin en kritik parametresi olduğu tespit edilmiştir.

Katkat Özçelik (2024), çalışmada karbon fiyatlandırılması ve muhasebeleştirilmesinin incelenmesini amaçlamıştır. Çalışma sonucunda karbon emisyonlarının muhasebeleştirilmesi ile ilgili herhangi bir muhasebe standardının geliştirilmediği, dünya çapında uygulanan karbon fiyatlarının farklı olmasına rağmen ülkemizde henüz karbon fiyatlandırma aracının olmadığı, farklı uygulamalardan dolayı karbon kaçağı sorunu yaşandığı ve AB'nin bu kaçak sorunu ile mücadele edebilmek için sınırda karbon düzenlemesini getirdiği belirlenmiştir.

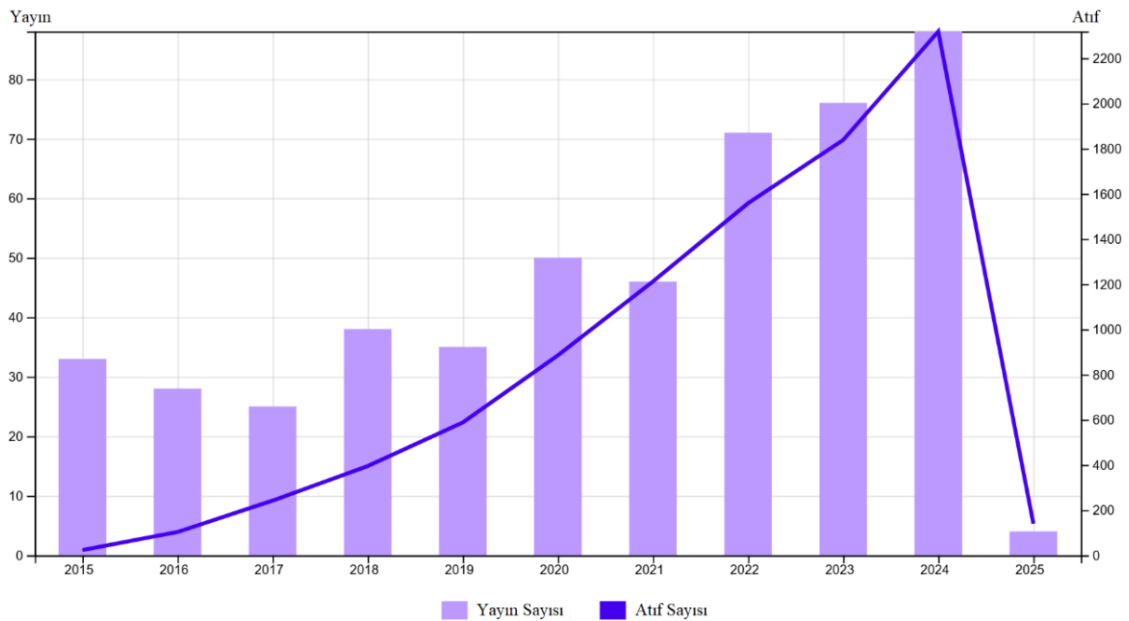
Koca ve Durmuş (2024), çalışmada karbon muhasebesi ve karbon maliyetleri ile ilgili bilgi edinilmesinin sağlanması ve bu alanda yapılan çalışmaların incelenerek sürdürülebilir bir çevre için önemine dikkat çekilmesini amaçlamışlardır. Bu doğrultuda literatür taramasına, karbon muhasebesi, karbon maliyeti, karbon ayak izi ve sürdürülebilirlik için karbon muhasebesi ve maliyetlerinin rolü ile ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Ulakbim (t.y.)’e göre bibliyometrik analiz; “belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analizi”dir. Bibliyometrik analiz yönteminde araştırılan konu ile ilgili veri seti oluşturulurken atıf sayısı, yayın yılı ve etki faktörü gibi etkenler göz önünde bulundurulmaktadır (Pagani vd., 2015). Bu nedenle veri setini oluşturacak yayınlara Web of Science veri tabanından erişilmiştir. 2015-2025/01 tarih aralığı için Web of Science veri tabanında “carbon accounting” anahtar kelimesi ile başlık araması yapılmış ve 621 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlardan makaleler seçilmiş ve ilgisiz olan çalışmalar ayrııştırılarak 494 yayından meydana gelen veri seti oluşturulmuştur. Veri seti “VOSviewer” literatür görselleştirme programı yardımıyla görselleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde veri setini oluşturan karbon muhasebesi ile ilgili yayınların bibliyometrik analiz sonuçları verilmiştir. Grafik 1’de veri setindeki yayınların yıllara göre dağılımı ve toplam atıf sayıları gösterilmiştir.



Grafik 1. Yıllara Göre Veri Setindeki Yayın ve Atıf Sayıları

Kaynak: Web of Science (t.y.)

Grafik 1 incelendiğinde 2015 yılında 33 olan yayın sayısı 2024 yılında 88’e yükselmiştir. Benzer şekilde bu yayınlara yapılan atıf sayılarında da artış söz konusudur. 2015 yılında 23 olan atıf sayısı kümülatif etkiyle de birlikte 2024 yılında 2318’e ulaşmıştır. Yayın sayısı ve atıf sayıları değerlendirildiğinde karbon muhasebesi konusuna olan ilginin artarak devam ettiği yorumu yapılabilir. Tablo 2’de veri setindeki yayınların indeks bilgileri verilmiştir.

Tablo 2. Veri Setindeki Yayınların İndeks Bilgileri

İndeks	Yayın Sayısı	Oran
Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)	364	0,604
Social Sciences Citation Index (SSCI)	171	0,284
Emerging Sources Citation Index (ESCI)	60	0,100
Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH)	6	0,010
Arts & Humanities Citation Index (A&HCI)	1	0,002
Book Citation Index – Science (BKCI-S)	1	0,002

Kaynak: Web of Science (t.y.)

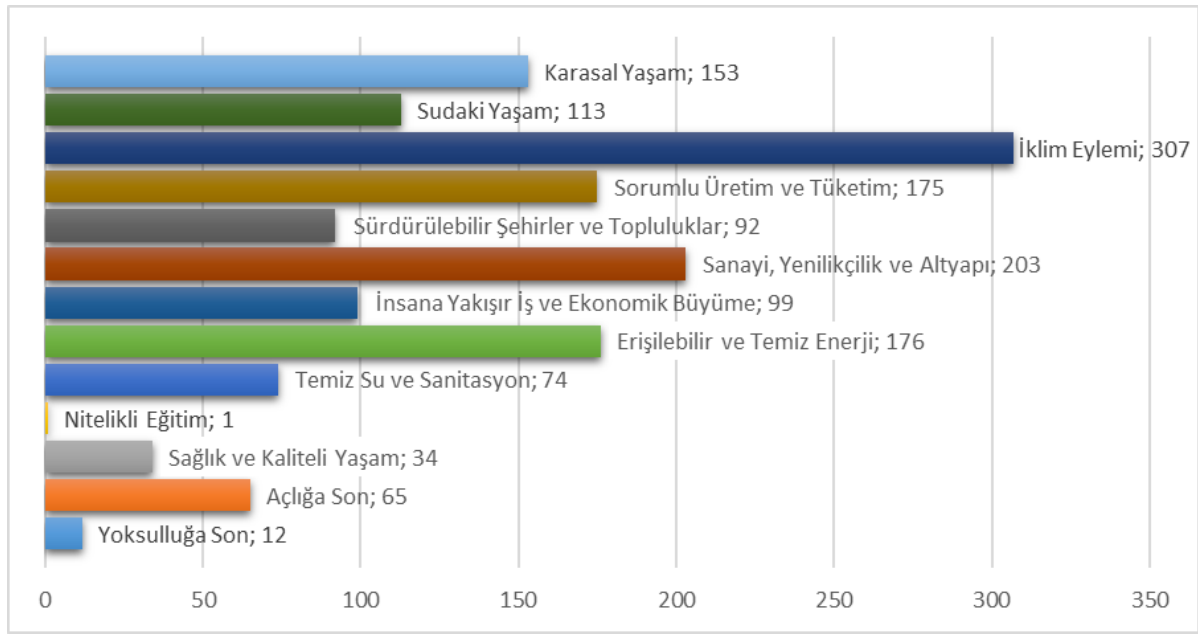
Tablo 2 incelendiğinde veri setinde yer alan yayınların %60,4'ünün Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), %28,40'nının Social Sciences Citation Index (SSCI) ve %10'unun Emerging Sources Citation Index (ESCI) tarafından tarandığı görülmektedir. Tablo 3'te veri setinde yer alan yayınların web of science kategorilerine göre sayıları ve oranları verilmiştir.

Tablo 3. Veri Setinde Yer Alan Yayınların Web of Science Kategorileri

Web of Science Kategorileri	Yayın Sayısı	Oran
Çevre Bilimleri	188	38,057
Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknoloji	85	17,206
Çevre Mühendisliği	73	14,777
Çevre Çalışmaları	72	14,575
Enerji Yakıtları	55	11,134
İşletme Finansmanı	52	10,526
Ekonomi	32	6,478
Kimya Mühendisliği	27	5,466
Ekoloji	21	4,251
Yer Bilimleri	20	4,049
Meteoroloji Atmosfer Bilimleri	20	4,049
Ormancılık	16	3,239
Yönetim	16	3,239
Diğer	107	21,66

Kaynak: Web of Science (t.y.)

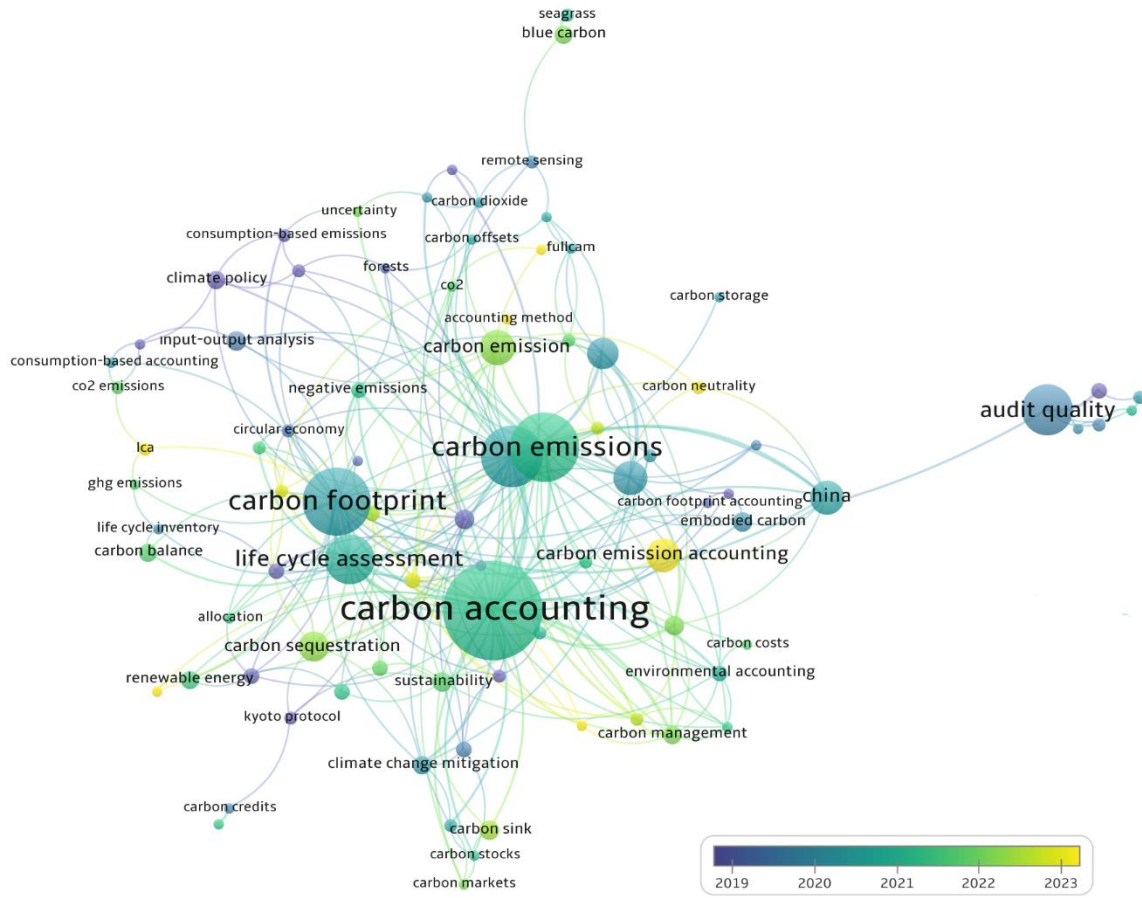
Tablo 3'e göre veri setinde yer alan yayınların %38,05'i çevre bilimleri kategorisi ile ilgiliyken bunu sırasıyla yeşil sürdürülebilir bilim teknoloji, çevre mühendisliği, çevre çalışmaları, enerji yakıtları, işletme finansmanı ve ekonomi takip etmektedir. İlgili çalışmaların finans ve ekonomi kategorilerinde nispeten daha az olması dikkat çekmektedir. Grafik 2'de ise veri setinde yer alan yayınların sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilişkisi ve sayıları verilmiştir.



Grafik 2. Veri Setinde Yer Alan Yayınların Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile İlişkisi

Kaynak: Web of Science (t.y.)

Grafik 2 incelendiğinde veri setinde yer alan yayınların 307 adeti “iklim eylemi” amacına katkı sağlamaktadır. Daha sonra sırasıyla 203 adetle “sanayi, yenilikçilik ve altyapı”, 176 adetle “erişilebilir ve temiz enerji” ve 175 adetle “sorumlu üretim ve tüketim” gelmektedir. Yayınların daha çok işletmelerin faydasına olan kalkınma amaçlarına katkı sağladığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarından konuyla ilgili olması beklenen ve daha çok sosyal boyutu ilgilendiren “sağlık ve kaliteli yaşam”, “temiz su ve sanitasyon” ve “sürdürülebilir şehirler ve topluluklar” amaçlarına katkı sağlayan çalışma sayısının nispeten daha az olması dikkate çekmektedir. Şekil 3’te ise veri setinde yer alan yayınlarda yıllara göre en çok kullanılan anahtar kelimeler gösterilmiştir.

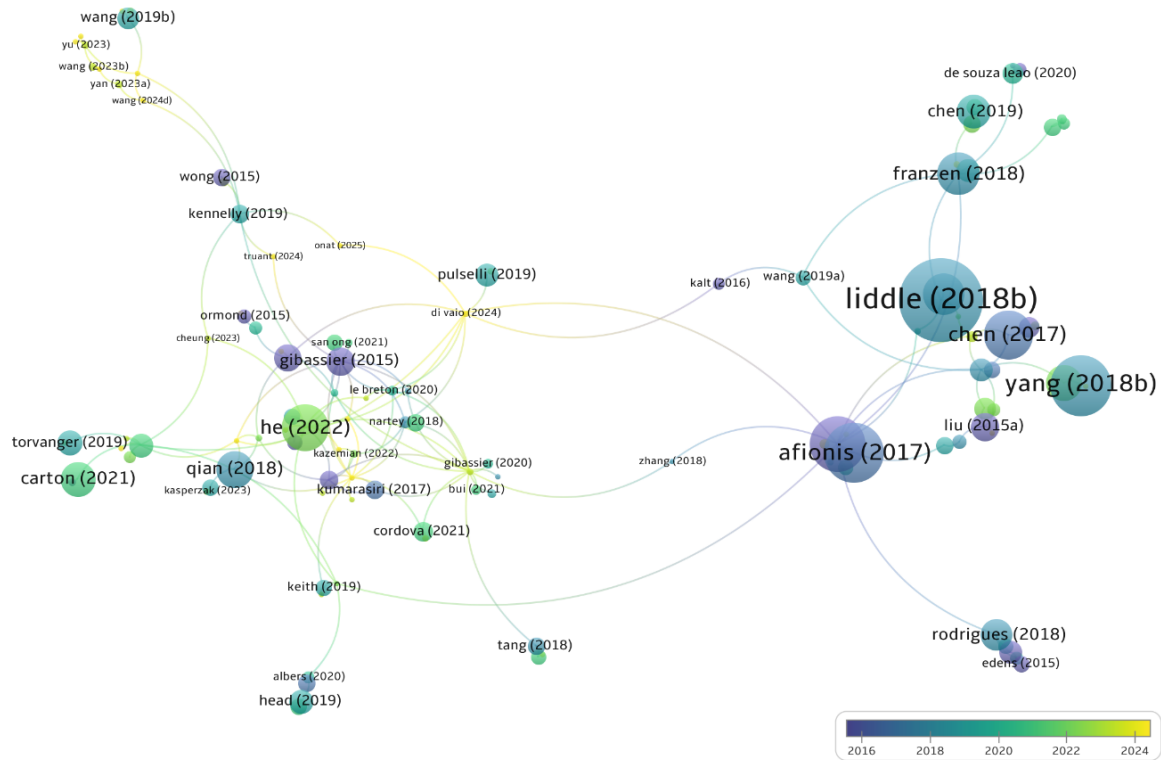


Şekil 3. Anahtar Kelime Yoğunluk Haritası

*VOSviewer görselleştirme programı ile oluşturulmuştur.

Şekil 3 incelendiğinde merkezde “carbon accounting” (karbon muhasebesi) anahtar kelimesi görülmektedir. Benzer şekilde “carbon footprint” (karbon ayak izi), “life cycle assessment” (yaşam döngüsü analizi), “carbon emissions” (karbon emisyonları) ve bunların türevleri olan kelimeler yer almaktadır. Bu kümeler karbonla ilgili hesaplama ve raporlama konularının yoğun olarak çalışıldığını göstermektedir. “Life cycle assessment” (yaşam döngüsü değerlendirmesi) ve “carbon footprint” (karbon ayak izi) gibi teknik veya metodolojik konuların “climate policy” (iklim politikası), “circular economy” (döngüsel ekonomi) ve “renewable energy” (yenilenebilir enerji) gibi politika ve uygulama temalarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Ayrıca haritada yer alan “blue carbon” (mavi karbon), “seagrass” (deniz çayırı) ve “forests” (ormanlar) gibi çevresel ve ekolojik kavramlar bu konuda da çalışmaların yapıldığını göstermektedir.

Harita zaman eksenine göre yorumladığında; son yıllarda “carbon neutrality” (karbon nötrlüğü), “carbon sequestration” (karbon sekestrasyonu), “carbon sink” (karbon emici) ve “blue carbon” (mavi karbon) gibi konular üzerine çalışılmıştır. Bu da karbon muhasebesi ile ilgili çalışmaların karbon emisyonu ile mücadele boyutuna yoğunlaştığını gösterebilir. Haritanın sağında ise ayrı bir küme olarak “audit quality” (denetim kalitesi) yer almaktadır. Bu durum karbon muhasebesi çalışmaları için yeni bir alana işaret etmekte olup karbon muhasebesinin/sürdürülebilirlik raporlarının doğruluğu, şeffaflığı ve güvenilirliği açısından denetim süreçlerine dikkat çekmektedir. Şekil 4’te ise atıf yoğunluk ve bağlantı haritası gösterilmiştir.



Şekil 4. Atıf Yoğunluk ve Bağlantı Haritası

**VOSviewer görselleştirme programı ile oluşturulmuştur.*

Şekil 4 incelendiğinde Liddle (2018), Afionis vd., (2017), Yang vd., (2018) gibi çalışmalar alanında en çok söz edilen etkili literatürü temsil etmektedir. Bu çalışmalar daha eski olması sebebiyle uzun vadeli etkisini sürdürmüş olabilir.

Liddle (2018), ülkelerin karbon emisyonlarını sadece kendi sınırları içinde üretilen emisyonlar üzerinden değil, aynı zamanda tükettikleri ürünlerin üretimi sırasında başka ülkelerde oluşan emisyonları da dikkate alarak ölçmenin önemini incelemektedir. Afionis vd. (2017) tüketim temelli karbon muhasebesinin ne olduğu, neden ortaya çıktığı ve küresel iklim politikasında neden önemli hale geldiğini incelemektedir. Çalışma geleneksel üretim temelli muhasebe sisteminin, özellikle gelişmiş ülkelerin karbon emisyonlarını diğer ülkelere aktararak kendi emisyonlarını olduğundan düşük göstermesine olanak verdiği yönünde eleştiriler sunmaktadır. Öte yandan Yang vd. (2018) ise çalışmalarında tüketim temelli karbon muhasebesinin kavramsal temellerini incelemeyi, bu yöntemin uygulamalarını analiz etmeyi ve literatürdeki boşlukları belirlemeyi amaçlamıştır.

He vd. (2022) ve Carton vd. (2021) gibi çalışmalar ise gelecekteki eğilimlere işaret edebilir. Bunlar alandaki etkili çalışmaları ve araştırma boşluklarını belirlemek için faydalı olabilir. He vd. (2022) karbon muhasebesi alanındaki araştırmaları kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, bu alandaki gelişmeleri, yöntemleri, teorik yaklaşımları ve boşlukları ortaya koymaktadır. Çalışmanın odak noktası, şirketlerin karbon emisyonlarını nasıl raporladıkları, muhasebeleştirdikleri ve bu uygulamaların hem çevresel hem de finansal etkileridir. Carton vd. (2021) ise şehir düzeyinde tüketim temelli sera gazı emisyonlarının muhasebeleştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Çalışma, şehirlerin iklim değişikliğiyle mücadeledeki rolünü değerlendirmek amacıyla tüketim temelli emisyon hesaplamalarının nasıl yapılabileceğini araştırmıştır. Özellikle, şehirlerin sadece kendi sınırları içindeki üretimden kaynaklı

emisyonları değil, tükettikleri mal ve hizmetler nedeniyle diğer bölgelerde ortaya çıkan emisyonları da hesaba katmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Şekil 4'e göre merkezden uzak çalışmalar ise literatürde henüz ana akım hâline gelmemiş, özgün ve sınırlı bir araştırma kümesine odaklanan niş temaları temsil etmektedir. Bu çalışmalar, karbon muhasebesi konusunun, henüz keşfedilmemiş veya gelişmekte olan yönlerini ortaya koyma potansiyeli taşımaktadır. Bu çalışmaların konuları aşağıda özetlendiği gibidir.

Tang ve Ge (2018) turizmle ilişkili tüketimin neden olduğu karbon emisyonlarını incelemektedir. Çalışma, özellikle Şanghay örneği üzerinden turizm faaliyetlerinin çevresel etkilerini analiz etmiştir.

Rodrigues vd. (2018) ülkelerin tüketimlerinin küresel tedarik zincirleri aracılığıyla başka yerlerde neden olduğu sera gazı emisyonlarını hesaplayan tüketim temelli karbon hesaplamasının belirsizliklerini incelemektedir.

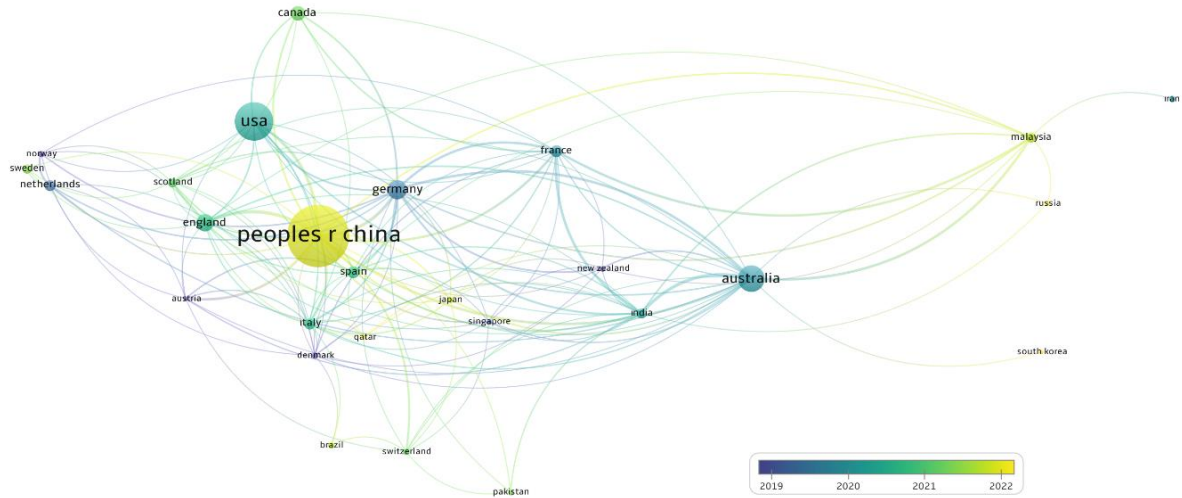
Head vd. (2019) çalışmalarında, yaşam döngüsü değerlendirmelerinde kullanılan ahşap ürünler için biyogenik karbon hesabını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Kanada ormanlarındaki farklı ağaç türleri ve bölgeler için karbon salımı ve tutulumu detaylı olarak modellenmiş, ahşap hasadının ekosistem üzerindeki karbon maliyeti hesaplanmıştır. Sonuç olarak, ormanların çoğu uzun vadede karbon yutağı olsa da, "karbon nötr" varsayımının her zaman doğru olmadığı ifade edilmiştir.

Wang vd. (2019) Çin'in kömür madenciliği sektöründen kaynaklanan karbon emisyonlarını incelemektedir. Çalışma, kömür üretim süreçlerinde özellikle kömür madeni gazı (metan) salımı kaynaklı görünmeyen karbon emisyonlarına odaklanmakta ve bunların iklim değişikliği üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

de Souza Leao vd. (2020) Brezilya'daki şehirlerin sera gazı envanterlerini ve iklim eylem planlarını inceleyerek şehir bazlı karbon muhasebesi yaklaşımlarındaki eksiklikleri ve raporlama boşluklarını analiz etmektedir. Çalışma, 24 Brezilya şehrinin envanterlerini içerik analizi yoluyla değerlendirerek iki temel raporlama eksikliği belirlemiştir.

Yukarıda belirtilen çalışmalara göre, turizm ve madencilik sektörleri ile ahşap hasadı ve şehir düzeyinde gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra, tüketim temelli karbon hesaplamasının olumsuz yönlerine odaklanan araştırmaların literatürde görece daha az incelendiği ve bu bağlamda niş alanlar olarak değerlendirilebileceği görülmektedir.

Şekil 5 ülkelere göre veri setindeki yayınların atıf haritasını göstermektedir.



Şekil 5. Ülkelere Göre Atıf Haritası

*VOSviewer görselleştirme programı ile oluşturulmuştur.

Şekil 5 incelendiğinde çalışmaların en çok sırasıyla Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avustralya'da yoğunlaştığı görülmektedir. Görsele göre Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD arasında güçlü bir akademik etkileşim görülmektedir. Bu ülkeler alandaki en etkili ülkeler olarak dikkat çekmektedir. ABD'ye göre Çin Halk Cumhuriyeti yeni dönemde daha çok öne çıkmaktadır. Bunlar haricinde Almanya, İngiltere, İspanya ve İtalya gibi ülkeler merkezde yer almakta olup diğer ülkelerle iş birliği ağına sahiptir. Öte yandan İran ve Güney Kore gibi ülkeler kümelerin dışında kalmıştır. İspanya, İtalya, Japonya, Katar, Brezilya gibi ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti etrafında yoğunlaşmışken Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri ise hem Çin Halk Cumhuriyeti hem ABD ile yoğun bağlantılara sahiptir. Ayrıca Avrupa ülkeleri ve ABD'de karbon muhasebesi daha erken aşamalarda ilgi çekmiş gibi görünmekte olup Malezya, Güney Kore, Rusya, Pakistan ve Katar gibi ülkelerde ise son dönemlerde gündeme gelmiştir. Haritada yer alan bağlantılar çalışmaların uluslararası boyuta sahip olduğunu gösterebilir.

SONUÇ

Karbon muhasebesi, küresel ısınma ve iklim değişikliklerinin yanı sıra insanların çevreye vermiş oldukları zararların oluşturduğu çevresel felaketler nedeniyle önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü canlılar ve onların ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan işletmelerde gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda doğadaki karbon salınımında artış meydana gelmektedir. Oluşan bu salınımın azaltılması için ise emisyon değerlerinin hesaplanarak belirlenen değerlerin alınacak kararlarda göz önünde bulundurulması ve raporlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle Dünya İklim Konferansı düzenlenmiş, Kyoto Protokolü oluşturulmuş ve bu protokolün sona ermesi ile Paris Anlaşması imzalanmıştır. Son olarak BM'ye üye 193 ülke tarafından belirlenen sürdürülebilir kalkınma amaçları 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. 1980'li yıllardan sonra finansal raporlama işlemlerinde geleneksel muhasebeye eleştirel bir bakış açısı sunan sosyal muhasebenin dikkate alınması gerektiği konusunda ortak karar verilmiştir. Daha sonra ise çevreye verilen önemin artması sonucu yaygınlaşan çevre muhasebesi ve bu muhasebe ile ilişkili olarak sera gazı salınımlarının dikkate alındığı karbon muhasebesi kavramları ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın bulgularına göre karbon muhasebesi ile ilgili akademik çalışmaların sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Yayın sayısı ve bu yayınlara yapılan atıf sayıları değerlendirildiğinde karbon muhasebesi konusuna olan ilginin artarak devam ettiği yorumu yapılabilir. Karbon muhasebesi ile ilgili yapılan çalışmaların kategorileri incelendiğinde daha çok çevre ile ilgili kategorilerde yer aldığı, buna karşın finans ve ekonomi kategorilerinde yer alan yayın sayısının nispeten daha az olduğu görülmektedir. Yayınların sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilişkisi incelendiğinde ise daha çok işletmelerin faydasına olan kalkınma amaçlarına katkı sağladığı ve sosyal boyutla ilgili olan amaçlara katkı sağlayan çalışma sayısının nispeten daha az olduğu dikkat çekmektedir. Yue vd., (2024)'nin bulguları da bu durumu desteklemektedir. Yue vd., (2024)'ne göre karbon muhasebesi kirlilik konusunda şeffaflığı artırarak kaynak verimliliğini optimize etmekte, enerji açısından verimli teknolojilerin benimsenmesini teşvik ederek pazar erişimini iyileştirmekte ve enerji harcamalarının azaltılmasını olumlu yönde etkilemektedir.

Anahtar kelimeler incelendiğinde ise karbonla ilgili hesaplama ve raporlama konularının yoğun olarak çalışıldığı görülmektedir. Yaşam döngüsü değerlendirmesi ve karbon ayak izi gibi teknik veya metodolojik konuların iklim politikası, döngüsel ekonomi ve yenilenebilir enerji gibi politika ve uygulama temalarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Ayrıca mavi karbon, deniz çayırı ve ormanlar gibi çevresel ve ekolojik konuların da karbon muhasebesi kapsamında çalışıldığı görülmektedir. Zaman eksenine göre bakıldığında ise karbon muhasebesi ile ilgili çalışmaların son zamanlarda karbon emisyonu ile mücadele boyutuna yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Firmansyah (2024) tarafından yapılan bibliyometrik çalışmada da karbon muhasebesi ile ilgili çalışmaların emisyon azaltma stratejilerine odaklandığı bulgusu bu bulgularla örtüşmektedir.

Denetim kalitesi konusu da karbon muhasebesi çalışmaları için yeni bir alana işaret etmektedir. Karbon muhasebesinin/sürdürülebilirlik raporlarının doğruluğu, şeffaflığı ve güvenilirliği açısından denetim süreçleri bu yeni alanın çalışma konuları olabilir. He vd., (2022)'nin bulguları da bu durumu desteklemektedir. He vd., (2022)'ne göre karbon açıklaması, yönetim, performans ve güvence ve karbon muhasebesi farklı disiplinler olarak değerlendirilmekte ve karbon muhasebesinin işletmelerin Paris Anlaşması'nın iklim hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak için daha da önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Çalışmaların en çok sırasıyla Çin Halk Cumhuriyeti, ABD ve Avustralya'da yoğunlaştığı görülmektedir. Bulgulara göre Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD arasında güçlü bir akademik etkileşim bulunmaktadır. Bu ülkeler alandaki en etkili ülkeler olarak dikkat çekmektedir. ABD'ye göre Çin Halk Cumhuriyeti yeni dönemde daha çok öne çıkmaktadır. Can ve Özarı (2023)'ya göre Çin Halk Cumhuriyeti'nden ziyade sürdürülebilirlik muhasebesi ve karbon muhasebesi konularında ABD ve Avustralya'nın ön plana çıktığı ifade edilmiştir. Bu durumun sebebi Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2023 yılından sonra bu konuda ağırlığını artırmış olması olabileceği gibi Can ve Özarı (2023)'nin çalışmasında karbon muhasebesi haricinde sürdürülebilirlik muhasebesinde ele alınıyor olması olabilir.

Çin Halk Cumhuriyeti, ABD ve Avustralya haricinde Avrupa ülkeleri de merkezde yer almakta olup diğer ülkelerle iş birliği ağına sahiptir. Öte yandan İran ve Güney Kore gibi ülkeler çalışma kümelerinin dışında kalmıştır. İspanya, İtalya, Japonya, Katar, Brezilya gibi ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti etrafında yoğunlaşmışken Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri ise hem Çin Halk Cumhuriyeti hem ABD ile yoğun bağlantılara sahiptir. Ayrıca Avrupa ülkeleri ve ABD'de karbon muhasebesi daha erken aşamalarda ilgi çekmiş gibi görünmekte olup Malezya, Güney Kore, Rusya, Pakistan ve Katar gibi ülkelerde ise son dönemlerde gündeme gelmiştir. Bu bağlantılar çalışmaların uluslararası boyuta sahip olduğunu gösterebilir. Ayrıca Liddle (2018), Afionis

vd., (2017), Yang vd., (2018) gibi çalışmalar alanında en çok söz edilen etkili literatürü temsil etmektedir. Literatürde Kuriawan vd. (2022) karbon muhasebesi konusunda en üretken yazarın Wang Y. olduğunu iddia etmektedir. Bu durum çalışmanın yapıldığı 2022 yılından bu yana değişim göstermiş olabilir.

Bu çalışma, belirli bir tarih aralığında karbon muhasebesi ile ilgili yapılmış çalışmaları kapsamaktadır. Gelecek çalışmalar, bulgulara tespit edilen yeni çalışma alanı olan karbon emisyonu ile mücadele ve karbon emisyonları beyanlarının denetimi konularına odaklanabilir. Ayrıca karbon muhasebesi konusunda ülke etkileşimleri araştırılabilir.

Etik Beyan

“Karbon Muhasebesi İle İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analizi” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Afionis, S., Sakai, M., Scott, K., Barrett, J., ve Gouldson, A. (2017). Consumption-Based Carbon Accounting: Does it Have A Future?. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(1), e438.
- Akyıldız, F. (2011). Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 39–60.
- Aliusta, H., Yılmaz, B. ve Kırlioğlu, H. (2016). Küresel Isınmayı Önleme Sürecinde Uygulanan Piyasa Temelli İktisadi Araçlar: Karbon Ticareti ve Karbon Vergisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, 382–401.
- Altınbay, A. ve Durak, H. (2022). Çevre Muhasebesi, Yeşil Muhasebe ve Karbon Muhasebesi Kavramları Hakkında Yazılan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 7(1), 140–155.
- Ascuí, F. ve Lovell, H. (2011). As Frames Collide: Making Sense of Carbon Accounting. *Accounting Auditing & Accountability Journal*, 22(8), 978–999. <https://doi.org/10.1108/09513571111184724>
- Ascuí, F. ve Lovell, H. (2012). Carbon Accounting and the Construction of Competence. *Journal of Cleaner Production*, 36, 48–59.
- Atabey, S. ve Toprak, Z. F. (2024). A Criticism of the Kyoto Protocol with an Objective Approach. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences*, 10(3), 520–529.

- Beller Dikmen, B. & Özçelik, M. (2026). Karbon Muhasebesi ile İlgili Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 330-353.
- Bora Kılınçarslan, T., Poroy Arsoy, A. ve Kardeş Selimoğlu, S. (2022). Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Karbon Emisyonlarının Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 67, 73–98. <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1084753>
- Bowen, F. ve Wittneben, B. (2011). Carbon Accounting Negotiating Accuracy, Consistency and Certainty Across Organisational Fields. *Accounting Auditing & Accountability Journal*, 24(8). <https://doi.org/10.1108/09513571111184742>
- Can, E. N. ve Özarı, Ç. (2023). Sürdürülebilirlik Muhasebesi ve Karbon Muhasebesi Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi. *Denetişim*, 14(27), 55–71.
- Carton, W., Lund, J. F., ve Dooley, K. (2021). Undoing Equivalence: Rethinking Carbon Accounting for Just Carbon Removal. *Frontiers in Climate*, 3, 664130.
- Cheung, H., (2023). Non-Monetary Double-Entry Carbon Accounting Method for Entities in Emission Trading Systems. *Journal of Cleaner Production*, 422, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138475>
- Çankaya, F. ve Şeker, Y. (2013). Karbon Sertifikalarının Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 4, 105–134.
- Çelekli, A. ve Zariç, Ö. E. (2023). From Emissions to Environmental Impact: Understanding the Carbon Footprint. *International Journal of Environmental and Geoinformatics*, 10(4), 146–156. <https://doi.org/10.30897/ijegeo.1383311>
- de Souza Leao, E. B., do Nascimento, L. F. M., de Andrade, J. C. S. ve de Oliveira, J. A. P. (2020). Carbon Accounting Approaches and Reporting Gaps in Urban Emissions: an Analysis of the Greenhouse Gas Inventories and Climate Action Plans in Brazilian Cities. *Journal of Cleaner Production*, 245, 118930.
- Duman, H., Özpeynirci, R., Yücenurşen, M. ve Bağcı, H. (2012). Karbon Muhasebesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 105–120.
- Durgut, M. (2015). Karbon Ticaretinin Uluslararası Muhasebe Standartlarına göre Muhasebeleştirilmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 23–40.
- Ebersold, F., Hechelmann, R-H., Holzapfel, P. ve Meschede, H. (2023). Carbon Insetting as a Measure to Raise Supply Chain Energy Efficiency Potentials: Opportunities and Challenges. *Energy Conversion and Management: X*, 20, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.ecmx.2023.100504>
- Firmansyah, I. (2024). What is Carbon Accounting. *Accounting and Sustainability*, 3(1). <https://doi.org/10.58968/as.v3i1.608>
- Gilbertson, T. ve Reyes, O. (2009). Carbon Trading: how it Works and why it Fails. Dag Hammarskjöld Foundation.
- Guenther, E. ve Stechemesser, K. (2011). Carbon Accounting: a Systematic Literature Review. M. Csutora ve S. Kerekes (Eds.), EMAN-EU 2011 Conference: Accounting for Climate Change e What and How to Measure in (ss. 16-25), Corvinus University of Budapest, Budapest, Hungary, 16e25.
- Gürbüz, C., Karataş Aracı, Ö. N. ve Bekçi, İ. (2019). Dünya’da ve Türkiye’de Karbon Ticareti ve Karbon Muhasebesi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 424–438. <https://doi.org/10.20875/makusobed.568835>

- Beller Dikmen, B. & Özçelik, M. (2026). Karbon Muhasebesi ile İlgili Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 330-353.
- He, R., Luo, L., Shamsuddin, A., ve Tang, Q. (2022). Corporate Carbon Accounting: a Literature Review of Carbon Accounting Research from the Kyoto Protocol to the Paris Agreement. *Accounting & Finance*, 62(1), 261-298.
- Head, M., Bernier, P., Levasseur, A., Beauregard, R. ve Margni, M. (2019). Forestry Carbon Budget Models to Improve Biogenic Carbon Accounting in Life Cycle Assessment. *Journal of Cleaner Production*, 213, 289-299.
- Katkat Özçelik, M. (2024). Karbon Fiyatlandırması ve Muhasebesi. *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, 34(184), 973-999.
- Koca, Z. ve Durmuş, A. F. (2024). Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Karbon Muhasebesi ve Karbon Maliyetleri. Fatma Temelli (Ed.). *Sürdürülebilirlik Ekseninde Muhasebe* içinde (s.99–114). İstanbul: Efe Akademi.
- Kuriawan, K., Subowo, H. ve Firmansyah, I. (2022). Bibliometric Analysis of Carbon Accounting Research. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 12(3), 482–489. <https://doi.org/10.32479/ijeep.12992>
- Liddle, B. (2018). Consumption-Based Accounting and the Trade-Carbon Emissions Nexus. *Energy Economics*, 69, 71-78.
- Liu, J., Failler, P. ve Ramrattan, D. (2024). Blue Carbon Accounting to Monitor Coastal Blue Carbon Ecosystems. *Journal of Environmental Management*, 352, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.120008>
- Öztürk Yöndemli, S. (2023). Türkiye’de Entegre Raporlarda Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Açıklama Kalitesinin Belirlenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 25 (MODAVICA Özel Sayısı), 309–338.
- Öztürk, M. ve Öztürk, A. (2019). BMİDÇS’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 527–541. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.494667>
- Pagani, R. N., Kovalski, J. L. ve Resende, L. M. (2015). Methodi Ordinatio: a Proposed Methodology to Select and Rank Relevant Scientific Papers Encompassing the Impact Factor, Number of Citation, and Year of Publication. *Scientometrics*, 105(3), 2109-2135. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1744-x>
- Pajula, T., Behm, K., Vatanen, S. ve Saarivuori, E. (2017). Managing the Life Cycle to Reduce Environmental Impacts. Stefan N. Grösser, Arcadio Reyes – Lecuona ve Göran Granholm (Eds.). *Dynamics of long-life assets* in (s.93–114). Springer Open. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-45438-2>.
- Rodrigues, J. F., Moran, D., Wood, R. ve Behrens, P. (2018). Uncertainty of Consumption-Based Carbon Accounts. *Environmental Science & Technology*, 52(13), 7577-7586.
- Schaltegger, S. ve Csutora, M. (2012). Carbon Accounting for Sustainability and Management. Status Quo and Challenges. *Journal of Cleaner Production*, 36, 1–16.
- Singh, G. (2009). *Understanding carbon credits*. Aditya Books Pvt. Ltd.
- Stechmesser, K. ve Guenther, E. (2012). Carbon Accounting: a Systematic Literature Review. *Journal of Cleaner Production*, 36, 17–38. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.02.021>.

- Beller Dikmen, B. & Özçelik, M. (2026). Karbon Muhasebesi ile İlgili Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 330-353.
- Sun, Z. ve You, X. (2024). Life Cycle Carbon Footprint Accounting of an Offshore Wind Farm in Southeast China–Simplified Models and Carbon Benchmarks for Typhoons. *Applied Energy*, 355, 1–12, <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2023.122267>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı [TCCŞİDB]. (2024). World Bank Group–State and Trends of Carbon Pricing 2024. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/State%20and%20Trends%20of%20Carbon%20Pricing%202024-Full%20Report.pdf>, (11.01.2025)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2015). Paris Agreement. https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/EVCED/tr/%C3%87evreVe%C4%B0klim/%C4%B0klimDe%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi/ParisAnla%C5%9Fmas%C4%B1/Belgeler/Paris_Anla%C5%9Fmas%C4%B1.pdf, (27.10.2024)
- Tang, M. ve Ge, S. (2018). Accounting for Carbon Emissions Associated with Tourism-Related Consumption. *Tourism Economics*, 24(5), 510-525.
- Tursun, M. (2022). Tarımsal Üretim Alanlarında Karbon Maliyetinin Belirlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *11th Istanbul Finance Congress (IFC)*. 16, 22–25. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2023.1659>
- Ulakbim. (t.y.). Bibliyometri nedir?. *Ulakbim Cahit Arf Bilgi Merkezi* içinde. <https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/>, (09.12.2024),
- UN Global Compact (2024). BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. <https://www.globalcompactturkiye.org/surdurulebilir-kalkinma-amaclari>, (27.10.2024)
- Uyar, S. ve Cengiz, E., (2011). Karbon (Sera Gazı) Muhasebesi. *İSMMMO Mali Çözüm*, 21(105), 47–68.
- Vargün, H. ve Ok, Ş. (2019). Yönetim Kararları Açısından Karbon Muhasebesi Bilgilerinin Önemi. *İSMMMO Mali Çözüm Dergisi*, 29(156), 73-88.
- Vargün, H., Gürkan, S. ve Akbulut, H. (2015). Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Karbon Muhasebesi ve Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sisteminin Entegrasyonu. *İSMMMO Mali Çözüm Dergisi*, 25(132), 11–31.
- Wang, B., Cui, C. Q., Zhao, Y. X., Yang, B. ve Yang, Q. Z. (2019). Carbon Emissions Accounting for China’s Coal Mining Sector: Invisible Sources of Climate Change. *Natural Hazards*, 99(3), 1345-1364.
- Web of Science (t.y.). Document Search-Web of Science Core Collection. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search>
- Wiedmann, T. ve Minx, J. (2008). A Definition of “Carbon Footprint”. C. C. Pertsova (Ed.) *Ecological economics research trends* in 1, (ss.1–11), Nova Science Publishers.
- Xu, D., Zhang, Y., Ye, Q., Fang, Z., Li, Y., Wang, X. ve Yang, Z. (2023). Mapping CO₂ Spatiotemporal Transfers Embodied in China’s Trade Using a Global Dynamic Network Model Endogenizing Fixed Capital. *Journal of Cleaner Production*, 427, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.139162>

- Beller Dikmen, B. & Özçelik, M. (2026). Karbon Muhasebesi ile İlgili Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 330-353.
- Yang, X., Hu, M., Wu, J., ve Zhao, B. (2018). Building-Information-Modeling Enabled Life Cycle Assessment, a Case Study on Carbon Footprint Accounting for a Residential Building in China. *Journal of Cleaner Production*, 183, 729-743.
- Yıkıcı, A. (2022). Kyoto Protokolü. Y. Özkaya, V. Erat, K. Demirci ve A. Duran (Eds.). *Yerel yönetimler, kent ve çevre politikaları ansiklopedisi* içinde (ss. 469-472). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yılmaz, Ş. F. ve Çelik, T. (2024). Lojistik Performans Endeksi Skorunun Sera Gazı Emisyonları Üzerine Etkisi. İ. İbrahim Avşar (Ed.). *Uluslararası Ticaret Alanında Uluslararası Araştırmalar – I.* içinde (ss. 55-73), Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yue, W., Zhang, L. ve Li, T. (2024). Sustainability in the Metallic Minerals Industry: the Imperative for Carbon Accounting – Insights From Firm – Level Analysis in China. *Resources Policy*, 88, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104394>
- Zhang, Q., Wu, Q., Xie, Y., Dzakupasu, M., Zhang, J. ve Wang, X. C. (2024). A Novel Carbon Emission Evaluation Model For Anaerobic-Anoxic-Oxic Urban Sewage Treatment. *Journal of Environmental Management*. 350, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.119640>
- Zheng, Y., Yu, H. ve Zhang, Y. (2022). A Bibliometric Review on Carbon Accounting in Social Science During 1997 – 2020. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 9393–9407. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-17600-5>

Extended Abstract

Bibliometric Analysis of Studies on Carbon Accounting

Aim: Along with environmental problems, reporting of greenhouse gas emissions has gained importance in line with sustainable development goals. In this context, it is important to evaluate the studies on carbon accounting, which can be used in the reporting processes, in terms of the number of publications and citations, index information of publications, the relationship of publications with sustainable development goals, keyword density map, etc. For this reason, this study aims to examine the publications on carbon accounting by bibliometric analysis method.

Method: Bibliometric analysis method was used in the study. The publications in the data set were searched through the Web of Science database. For the period between 2015-2025/01, a title search was carried out in the Web of Science database with the keyword “carbon accounting” and 621 publications were found. Articles were selected from these publications and irrelevant studies were separated and a data set consisting of 494 publications was created. The data set was visualized with the help of “VOSviewer” literature visualization program.

Findings: According to the findings of the study, it is observed that the number of academic studies on carbon accounting has increased. Upon analyzing the number of publications and the number of citations to these publications, it can be interpreted that the interest in carbon accounting continues to increase. The analysis of the categories of studies on carbon accounting shows that the number of publications on carbon accounting is mostly in the categories related to the environment, while the number of publications in the finance and economics categories is relatively less. When the relationship between the publications and sustainable development goals is analyzed, it is noteworthy that the number of studies contributing to the development goals that benefit businesses and the number of studies contributing to the goals related to the social dimension is relatively less.

The keyword analysis shows that carbon-related accounting and reporting issues are intensively studied. Technical or methodological issues such as life cycle assessment and carbon foot printing are linked to policy and practice themes such as climate policy, circular economy and renewable energy. In addition, environmental and ecological issues such as blue carbon, seagrass and forests are also studied within the scope of carbon accounting. According to the time axis, it is observed that studies on carbon accounting have recently focused on combating carbon emissions. The issue of audit quality also points to a new area for carbon accounting studies. Audit processes in terms of the accuracy, transparency and reliability of carbon accounting/sustainability reports may be the subjects of study in this new field.

Most of the studies are concentrated in the People's Republic of China, the United States of America and Australia, respectively. According to the findings, there is a strong academic interaction between the People's Republic of China and the United States of America. These countries stand out as the most influential countries in the field. Compared to the United States, the People's Republic of China is more prominent in the new period. Apart from these, European countries are in the center and have a network of cooperation with other countries. On the other hand, countries such as Iran and South Korea have remained outside the study clusters. Countries such as Spain, Italy, Japan, Qatar, and Brazil are centered around the People's Republic of China, while European countries such as Norway, the Netherlands, the United Kingdom, Sweden and France have extensive connections with both the People's Republic of China and the United States. In addition, carbon accounting seems to have attracted attention at an earlier stage in European countries and the United States and has only recently come to the fore in countries such as Malaysia, South Korea, Russia, Pakistan and Qatar. These links may indicate that the studies have an international dimension.

Conclusion: The present research covers studies on carbon accounting within a specific date range. Future studies may focus on combating carbon emissions and auditing carbon emissions declarations, which are new areas of study identified in the findings. In addition, country interactions on carbon accounting can be investigated.



SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA EMPATİK LİDERLİK ÖLÇEĞİ: GELİŞTİRİLMESİ, GEÇERLİLİĞİ VE GÜVENİLİRLİĞİ

Serhan ŞAHİNLİ¹

Öz

Araştırma, “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik” algısına ilişkin bir ölçüm aracı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkçe literatürde Empatik Liderliği ölçen ölçüm aletinin sınırlı olması araştırmanın önemini vurgulamaktadır. Araştırmanın evrenini, İstanbul’da yer alan özel bir hastanede görev yapan toplam 300 sağlık personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise ilgili hastanede idari/tıbbi personel oluşturmaktadır. 204 anketten oluşan veriler doğrultusunda, analizler yapılmıştır. Toplanan veriler, SPSS 24.0 ve AMOS 24 paket programları kullanılarak analizler yapılmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Faktör yükleri, analizde 0,744-0,956 değerleri arasında bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach alfa değerinden faydalanılmış ve 0,984 olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan 17 maddelik tek boyutlu yapıda, uyum istatistiklerine iyi uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Araştırmada, çalışanların empatik liderlik algılarının tespit edilmesini sağlayan tek boyut ve 17 maddeden oluşan “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği” geliştirilmiş, geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Empati, Liderlik, Sağlık, Personel

JEL Sınıflandırması: I1, D23, M12

EMPATHIC LEADERSHIP SCALE IN HEALTH CARE WORKERS: DEVELOPMENT, VALIDITY AND RELIABILITY

Abstract

The research aims to develop a measurement tool regarding the perception of “Empathic Leadership in Healthcare Workers”. The limited number of measurement tools measuring Empathic Leadership in Turkish literature emphasizes the importance of the study. The universe of the study consists of a total of 300 healthcare personnel working in a private hospital in Istanbul. The sample of the study consists of administrative/medical personnel in the relevant hospital. Analyses were conducted based on the data consisting of 204 surveys. The collected data were analyzed using SPSS 24.0 and AMOS 24 package programs. Exploratory factor analysis was conducted to determine the factor structure of the scale. Factor loadings were found to be between 0.744-0.956 in the analysis. Cronbach alpha value was used to test the reliability of the scale and was determined to be 0.984. It was determined that they were well-adapted to the fit statistics in the 17-item one-dimensional structure. In the study, the "Empathic Leadership Scale in Healthcare Workers" consisting of a single dimension and 17 items, which allows employees to determine their empathic leadership perceptions, was developed and it was concluded that it was valid and reliable.

Keywords: Empathy, Leadership, Health, Employee

JEL Classification: I1, D23, M12

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, e-posta: serhan.sahinli@yeniuyuzil.edu.tr ORCID iD: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-9675-2570>

1. GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyıllarda, birçok bilim insanı tarafından liderlik konusu üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Zaman, insanlar ve koşullar değiştikçe liderlik araştırmaları ve öne sürülen teoriler de değişmiştir. “Liderlik konusu hem örgütsel çalışmalarda hem de çeşitli disiplinlerde sayısız bakış açısı ile incelenen karmaşık bir kavramdır” (Baxter, 2010:9). Bu karmaşık konu üzerine yapılan ilk araştırmalardan birincisi, etkili liderlerin ortaya çıkışının doğal becerileri ve özellikleri sayesinde olduğunu ortaya koyan “Büyük Adam Teorisi”dir. Bu teori çeşitli açılardan eleştirilmiş ve karşıt olarak liderin, çalışan duygu ve davranışlarına önem vermesini ifade eden “Davranışsal Liderlik Teorisi” ortaya çıkmıştır (Miner, 2003:255; Yrie vd., 2003:93).

Tarihsel olarak, liderlik modelleri görev odaklı ve ilişki odaklı liderler arasındaki farkları vurgulamıştır. Görev odaklı liderler genellikle tek yönlü iletişime odaklanmış, duygusal tatmini erteleme yönlü ve öz motivasyonun önemini vurgulayan “ciddi liderler” olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, ilişki liderleri, iki yönlü iletişimi kullanan ve personel motivasyonunu etkilemek için empati gibi duyguları vurgulayan “dost canlısı liderler” olarak kabul edilmiştir (Skinner ve Spurgeon, 2005:1-12). İlişki liderlerinin çalışanlarının duygularına önem vermesi durumunda performanslarının olumlu etkileneceği iddia edilmiştir (Judge vd., 2004:37).

Liderlik üzerine geliştirilen farklı teorilerde de üstlerin, astlarının duygusal durumlarını ve ihtiyaçlarını dikkate almalarının önemi vurgulanmıştır (Ruben ve Gigliotti, 2017:12). Örneğin, hizmetkâr liderlik ve otantik liderlik tarzları gibi çeşitli önemli liderlik uygulamaları, empatinin çalışanlar açısından önemli olduğunu ve empatik liderlik ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Muss vd., 2025:5).

Empatik liderlik aynı zamanda Daniel Goleman’ın duygusal zekâ üzerine geliştirdiği teorilerle de yakından ilişkilidir. Goleman, empatinin liderlerin başkalarının duygularını anlama ve bu duygusal bilgiyi etkili bir şekilde yönetme becerisiyle doğrudan bağlantılı olduğunu savunur (Goleman, 1995:1-100). Empatik liderlik ayrıca transformasyonel liderlik ile ilişkilidir. Transformasyonel liderlerin, çalışanlarının duygusal ihtiyaçlarını ve değerlerini anlama konusundaki becerileri, empatik liderlik tarzının temel bir unsuru olarak görülmektedir (Bass, 1990:20). Empatik liderlik hem duygusal zekâ hem de insan merkezli liderlik teorileriyle de bağlantılıdır (Apaydın, 2024:124-128).

Empatik liderlik, hizmetkar, şefkatli ve dönüşümcü liderlik tarzlarından, odağının duygusal anlayış olması, liderin rehber niteliğinde davranması, motivasyon kaynağının empati olması, duygusal farkındalık ve duygularla yönlendirme gibi özellikler açısından farklılık göstermektedir. Bununla birlikte empatik liderliğin diğer liderlik tarzlarından ayrılan farklı özellikleri de bulunmaktadır. Örgütlerde liderlik, bir liderin hedeflere ulaşmak için diğer insanları yönlendirme, motive etme ve etkileyebilme yeteneğidir. Temel odak noktası, vizyon oluşturma, stratejik hedeflere ulaşma ve iş süreçlerini yönetmektir (Northouse, 2021:1-600). Empatik liderlik, liderin ekip üyelerinin duygusal durumlarını anlaması ve bu anlayışı iş birliğini artırmak, çalışanların refahını sağlamak ve organizasyonel uyumu geliştirmek için kullanmasını içerir. Burada odak noktası, duygusal zekâ ve bireyler arası ilişkilerin güçlendirilmesidir (Goleman, 1995:20). Liderlik yaklaşımları, liderin iletişim tarzı ve çalışanlarla kurduğu ilişkilerin doğasına göre farklılık gösterebilir. Geleneksel liderlik tarzları, daha çok görev ve hedef odaklıyken, empatik liderlik duygusal bağların ve bireysel ihtiyaçların ön planda olduğu bir anlayışı benimsemektedir (Apaydın, 2024:124-128).

İnsanlar hayatın her alanında desteğe ve anlayışa (empati) ihtiyaç duydukları gibi iş hayatında da üstleri ve meslektaşları tarafından empati gereksinimi hissederler (Edmondson ve Lei, 2014:24). Psikoloji ve liderlik alanında yapılan araştırmalarda, empatinin birçok insan davranışının altyapısını

oluşturduğu vurgulanmaktadır (Ilies vd., 2006:122). Liderlerin takipçileri için olumlu ve rahat koşullar yaratmak amacıyla iş yerinde empatiyi sıklıkla kullandıkları gözlemlenmiştir (Owens ve Hekman, 2015:2). Dolayısıyla empati, insanlar arasında iyi ilişkiler geliştirmeye yardımcı olur.

Empati, duygusal destek ve güvenlik hissi sağlarken başka bir kişinin deneyimlerini anlama ve takdir etme yeteneğidir (Long ve Schultz, 1973:699; Mahsud vd., 2010:561). Empati, liderliğin temel bir bileşenidir (Holt, 2022:95). Kock vd., (2019:217) liderlerin takipçilerine yönelik empati yaklaşımını “empatik liderlik” kavramı ile “Motive Edici Dil Teorisinden” türetmişlerdir (Mayfield ve Mayfield, 2006:132).

Empatik liderlik, personelin duygu durumunu anlamayı hedefleyen ve onlara hizmet etmek için gayret gösteren liderlik tarzıdır (Kock vd., 2019:218). Empatik liderler, işyerindeki çabalardan bağımsız olarak takipçileriyle içtenlikle ilgilenirler (Graen ve Cashman, 1975:144). Empatik liderler, çeşitli grupların kabul edildiğini, desteklendiğini ve tam olarak katkıda bulunabildiğini hissettiği bir alan oluştururlar (Moore vd., 2020:1042). Empatik liderlik, kişinin başkalarının duygularını, hislerini ve ihtiyaçlarını algılama ve başkalarının arzu edilen hedeflere ulaşmak için duygularını düzenlemelerine yardımcı olma yeteneğini içerir. Empatik liderler, takipçilerine kendilerine güvenilmesi gerektiğini gösterir, takipçilerinin çabalarını teşvik eder, takipçilerinin iş tatminine önem verir ve ayrıca mesleki gelişimlerini desteklerler (Polychroniou, 2009:344).

Kültürlerarası ve çok kültürlü bir ortamda faaliyet gösteren organizasyonlarda, empatik davranışlar liderlerin daha iyi performans göstermesini etkilemektedir (Sadri vd., 2011:819; Rahman ve Castelli, 2013:84). Empatik liderlik, takipçilerin davranışlarını etkilemek için empatik dili vurgular ve işyeri sonuçlarını iyileştirmek için duygusal destek sağlamada merkezi bir öneme sahiptir (Mayfield ve Mayfield, 2015:466). Takipçilerinin duygusal durumlarını anlayan ve onlara hizmet etmek için harekete geçmeye istekli liderlerin, motivasyonel diliyle gösterilen empatik liderliğin, aşırı iş zorluklarıyla karşı karşıya kalındığında yüksek dayanıklılık şeklinde olumlu sonuçlar sağladığına ve ayrıca orada yaşanan büyük baskı nedeniyle işten ayrılma isteğini azalttığına inanılmaktadır. Liderin empatisi, takipçilerle bağ kurmayı teşvik eder ve yüksek kaliteli bir lider-üye değişim ilişkisi yaratır (Yukl, 2012:67; Negoro ve Wibowo, 2021:136-154).

Bir lider, duygusal desteğinin takipçilerin davranışlarını iyileştirmek için önemli bir araç olduğunu kabul etmelidir (Miner, 2005:255). Empatik liderler, takipçilerine kendilerine güvenilmesi gerektiğini gösterir, takipçilerinin çabalarını teşvik eder, iş tatmini konusunda endişelerini giderir ve kariyer gelişimlerini destekler (Mayfield ve Mayfield, 2015:470). İşyerinde empatinin kullanımı takipçilerde olumlu bir zihin durumu yaratır (Gilet vd., 2013:43; Owens ve Hekman, 2015:2). Empatik liderlik, personelin işlerinden memnuniyet duymalarını, o yerde çalışmaktan hoşlanmalarını sağlaması ve daha üretken olmaya teşvik etmesi açısından önem arz etmektedir (Fuller, 2023:40).

Diğer liderlik tarzlarının yanı sıra, bu çalışma çeşitli nedenlerle empatik liderliğe odaklanmıştır. Özellikle sağlık sektöründe empati kavramı önemli olmakla beraber liderlik tarzı kapsamında yeterince araştırılmamış bir konudur. Empatik liderlik sağlık sektöründe olumlu insan ilişkilerini teşvik etmesi, çalışan memnuniyetini arttırması ve örgütsel iklimi iyileştirmesi bakımından önemli bir husustur (Kock vd., 2019:220; Tutar vd., 2025:677). Empatik liderliğin uygulanmadığı durumlarda ise çalışma ortamı bozularak, çalışan memnuniyeti düşmekte ve işte ayrılmalar artabilmektedir. Bu nedenle bu tarz problemlerin pratik araçlar ile ele alınması önem arz etmektedir. Bununla birlikte yapılan literatür taraması sonucunda, özellikle Türkçe literatürde sağlık çalışanları için empatik liderlik algısını ölçmeye yönelik bir ölçeğin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürde Mbah (2025:1-15); Tortumlu (2024:51-65); Okumuş (2024:43-52); Tortumlu ve Uzun (2024:172-184); Ma vd., (2024:1-

15); Muss vd., (2025:2); Yue vd., (2023:1414); Wibowo ve Paramita (2022:325-341) tarafından sağlık hizmetleri sektörü dışında gerçekleştirilmiş çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ulusal literatürde ise sadece Tortumlu (2023:536-565) tarafından Türkçe'ye uyarlaması gerçekleştirilen ve İstanbul ilinde kamu kurumlarında çalışan memurlar üzerine yapılan "Empatik Liderlik Ölçeği" ve Tutar vd., (2025:677) tarafından geçerliliği yapılan ve yöneticiler üzerine gerçekleştirilen "Yöneticilerde Empati Yoksunluğu Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması" ölçeği bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışmamızın özellikle sağlık sektöründeki söz konusu boşluğu doldurma açısından büyük önem taşıdığı ileri sürülebilir. Bu çalışmanın bir diğer yapılma sebebi, sağlık sektöründeki liderlerin, kurumlarındaki liderlik tarzının ve örgütsel çıktılarının değerlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahip olmasıdır. Çalışma sağlık yöneticilerinin empatik liderlik tarzlarını ölçmesi, örgütsel davranış alanında teorik ve ampirik araştırmaları ilerletmesi açısından da önemlidir. Bu araştırmanın amacı, "Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik" algısına ilişkin bir ölçüm aracının geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliğini ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Çalışma için etik kuruldan (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Fen ve Tıbbi Müdahale Gerektirmeyen Sağlık Bilimleri Araştırmaları, tarih:15.10. 2024; no: 2024-10-13401) onay alınmıştır. Çalışma, Helsinki Deklarasyonu (2013) kapsamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcı bireylerin anketi doldurmadan önce onayı alınmıştır. Anket çevrimiçi olarak Ekim-Kasım 2024 tarihleri arasında uygulanmıştır. Çalışmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve bilgilerin gizli kalacağı belirtilmiştir.

2.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinde yer alan özel bir hastanede görev yapan toplam 300 sağlık personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise ilgili hastanede görev yapan idari/tıbbi çalışanlar oluşturmaktadır.

Ulaşılabilecek örneklem sayısı ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarında alanyazın incelendiğinde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre örneklem sayısı en az ölçek ifade sayısının 5 veya 10 katı kadar olmalıdır (Karagöz, 2021:1-400). Bryman ve Cramer (2001:10)'e göre ölçek geliştirme çalışmalarında ulaşılabilecek katılımcı sayısının ölçekte kullanılan soru sayısının 10 katından fazla olmasının yeterli olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada ölçek soru sayısı 17'dir. $17 \times 10 = 170$ olduğundan bu araştırma kapsamında ulaşılabilecek katılımcı sayısının en az 170 olması gerekmektedir. Bu çalışmada ise 211 kişiye ulaşılmıştır. Bu iki kaynak kapsamında ulaşılan örneklemin evreni temsil ettiği ve örneklemin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Verilerin Toplanması

Çalışma, Helsinki Deklarasyonu (2013) kapsamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların anketi doldurmadan önce onayı alınmıştır. Anket çevrimiçi olarak Ekim-Kasım 2024 tarihleri arasında uygulanmıştır. Çalışmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve katılımcı bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları, Analizi ve Yorumu

Araştırmanın verilerinin elde edilmesinde kişisel bilgi formu ve yazar tarafından geliştirilen "Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği" kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki verilerin analiz edilmesinde istatistik paket programlarından faydalanılmıştır. Bu paket programlar IBM SPSS 24.0 ve IBM AMOS 26'dır. IBM SPSS yardımıyla uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonrasında toplanan verilerin teyit edilmesi için IBM AMOS

kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapı geçerliliğini değerlendirmek için, Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. İç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Basıklık değeri 0,088 ve çarpıklık değeri -0,981'dir. Sonuçlar verilerin normal dağıldığını göstermektedir (-2,0 ve +2,0) (George ve Mallery, 2010:55). Sonraki aşamada geçerlilik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

2.4. Araştırmanın Etik Yönü

Çalışma için etik kuruldan (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Fen ve Tıbbi Müdahale Gerektirmeyen Sağlık Bilimleri Araştırmaları, tarih: 15.10. 2024; no: 2024-10-13401) onay alınmıştır. Araştırmaya gönüllük esasına dayanarak katılmayı kabul edenler çalışmaya dâhil edilmiştir

2.5. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırma, İstanbul ilinde yer alan özel bir hastanede çalışan katılımcıların görüşleri ile sınırlıdır.

2.6. Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde DeVellis'in modeli baz alınmıştır. DeVellis (2012:1-205) modeline göre ölçek geliştirme aşamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ölçülmek istenen yapıyı açık bir şekilde belirlenmek
- Madde havuzu oluşturmak
- Ölçme biçimini belirlemek
- İlk madde havuzunun uzman görüşü alınarak gözden geçirmek
- Geçerlik maddelerinin dahil edilmesine dikkat etmek
- Maddelerin belirlenen örnekleme uygulanması
- Maddeleri sınamak (birtakım katsayı ve analizlerle)
- Ölçeği optimum sayıda belirlemek (ölçeğe son halini vermek).

3. BULGULAR

Çalışmada 150'si (%73,5) kadın ve 54'ü (%26,5) erkek olmak üzere, sağlık personelinin 91'i (%44,6) evli, 113'ü (%55,4) ise bekar bireylerden oluşmaktadır. 66'sı (%32,4) 25 ve altı, 138'i (%67,6) 26 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların 27'si (%13,2) lise, 115'i (%56,4) ön lisans, 62'si (%30,4) lisans ve üstü düzeyde eğitim almıştır. 40'ı (%19,60) hasta kabul görevlisi, 45'i (%22,06) hemşire, 50'si (%24,5) sağlık teknikeri, 58'i (%28,44) idari personel ve 11'i (%5,4) doktorlardan oluşmaktadır. 100'ü (%49) 0-10 yıl arası kurumda çalışırken, 104'ü 11 yıl ve üzeri hastanede görev yapmaktadır.

3.1. Kapsam Geçerliliği

Çalışmada kullanılacak anket formu tasarlanırken kavramsal yapı literatüre (Kock vd., 2019:217; Tortumlu, 2023:535; Fuller, 2023:40; Ma vd., 2024:137; Holt ve Marques, 2012:96; Zivkovic, 2022:455; Wibowo ve Paramita, 2021:326) dayandırılarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Literatürde kuramsal bilginin eksik olmasından dolayı madde havuzunun oluşturulmasında, tümevarım yöntemi tercih edilmiştir (Hinkin, 1995:970).

Çalışmada ilk olarak 28 ifadelik madde havuzu oluşturulmuştur. Bağımsız olarak yapılan değerlendirmeler neticesinde, benzer anlam taşıyan maddeler çıkarılmış ve 20 ifadeli taslak ölçek oluşturulmuştur.

Kapsam geçerliliği çalışması, ölçekteki maddelerin ölçülmek istenen tanımlanmış davranışı ne ölçüde temsil ettiğini belirlemek ve ölçeğin ölçüm amaçlarına uygunluğunu test etmektir. İncelenecek olguyla ilgili ciddi bilgi alt yapısına sahip uzmanlar, havuzdaki her bir maddeyi inceleyerek ve kavramsal çerçeveyi göz önüne alarak ölçekte kalacak ve çıkarılacak maddeleri belirlerler. Uzman hakem sayısı konusunda kesin bir rakam verilemez ancak bu sayının en az üç olması gerekir. Beş kişiden oluşan hakem grubu ise idealdir. Uzman görüşüne göre hesaplanan herhangi bir maddenin değeri farklılık gösterebilir. Görüşüne başvurulmuş uzman sayısının 5 veya daha az olması durumunda İçerik Geçerliliği İndeksinin [content validity index (CVI)] 1 olması önerilir. Sekiz veya daha fazla uzmandan görüş alınması durumunda bu katsayının 0,75’den daha düşük olmaması, en az 12 uzmana danışılması durumunda ise katsayının minimum 0,56 olması koşuluyla 2 uzmanın farklı görüş bildirmesi durumunda da kapsam geçerliliğinin sağlanmış olacağı iddia edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2013:15; Fraenkel vd., 2011:22).

Çalışmada 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır (Coşkun vd., 2020:25). Taslak ölçek hazırlandıktan sonra 12 uzmanın görüşüne başvurulmuş (7’si akademisyen ve 5’i saha personeli) ve Davis tekniği kullanılmıştır (Davis, 1992:15).

Bu tekniğe uygun olarak uzmanlardan her bir maddeyi a) Madde özelliği temsil ediyor, b) Maddenin biraz düzeltilmeye ihtiyacı var c) Maddenin oldukça düzeltilmeye ihtiyacı var ve d) Madde özelliği temsil etmez biçiminde değerlendirmeleri talep edilmiştir. Bununla birlikte uzmanlardan her bir madde için varsa önerilerini yazmaları da istenmiştir. Çalışmada, uzman değerlendirmeleri neticesinde her bir madde için “a” ve “b” seçeneklerinin sayısı görüş ifade eden uzman sayısına bölünerek CVI hesaplanmıştır. CVI değeri 0,80’in altında olan 3 madde ölçekten çıkartılarak, yeniden oluşturulmuştur. Nihai hali, 17 ifadeden oluşan ölçeğin maddelerinin CVI değerleri 0,83-1,00 arasındadır.

Sonraki aşamada, pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot araştırmada önemli husus, örneklemin hedef kitleyi kapsayacak biçimde seçilmesidir. Araştırmalarda pilot çalışma için ölçeği oluşturan madde sayısı 30’un altında ise 50 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olacağı, Connelly ise örnekleminin, evren büyüklüğünün %10’una sahip olmasının yeterli olabileceğini ileri sürmektedir (Davis, 1992:194-197; Connelly, 2008:411-412). Araştırmada, 51 kişi üzerinde pilot çalışma gerçekleştirilmiştir.

3.2. Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliliği, bir testin “soyut bir kavramının istenen davranış bağlamında doğru bir şekilde ölçülebilme derecesini” gösterir (Büyüköztürk vd., 2013:40). Ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek için faktör analizi (temel bileşen analizi) kullanılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2007:52).

3.3. Keşifsel Faktör Analizi

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinden önce, verilerin ve örneklemin temel bileşen analizi için uygunluğunu belirlemek amacıyla yapılan KMO ve Bartlett testleri sonucunda, KMO katsayısının 0,852 ve Bartlett testinin anlamlı olduğu ($p < 0,001$) tespit edilmiştir. KMO katsayısının 0,60’tan büyük ve Bartlett testinin anlamlı çıkması, veri setinin uygun olduğunu, faktörize edilebileceğini ve örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu işaret etmektedir (Büyüköztürk vd., 2013:12). Faktör yapısını belirlemek için varimax döndürme tekniği kullanılmıştır.

“Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik” ölçeği son halinde tek boyut ve toplam 17 maddeden oluşmuştur. (Tablo 1). Tablo 1’de görüldüğü üzere ölçek ifadelerinin faktör yükleri minimum 0,7 olarak saptanmıştır. Faktör yükü 0,3’altında olan herhangi bir madde bulunmadığı için bu aşamada ölçekten

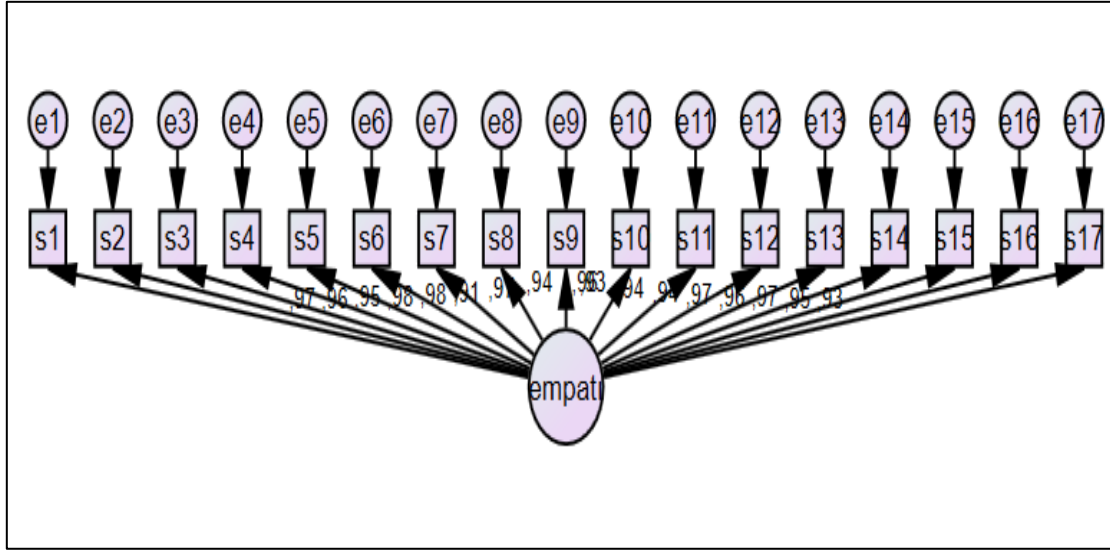
madde çıkarımı yapılmamıştır. Faktör yükleri, analizde 0,744-0,956 değerleri arasında bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans ise 91,312'dir.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği Madde Analizi

Faktör/İfade	Faktör Yükleri	Açıklanan Toplam Varyans	Cronbach Alfa
Empatik Liderlik (öz değer= 15,523)		% 91,312	0,984
s4	0,956		
s5	0,950		
s13	0,904		
s1	0,902		
s7	0,838		
s15	0,830		
s14	0,822		
s9	0,819		
s2	0,816		
s16	0,814		
s12	0,797		
s11	0,794		
s8	0,790		
s3	0,789		
s17	0,787		
s10	0,785		
s6	0,744		
KMO: 0,852 X^2 : 3095,145			
Bartlett Küresellik Testi: 0,000			
Serbestlik Derecesi: 82			
p<0,001			

Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach alfa (α) değerinden faydalanılmış ve Tablo 1'de görüldüğü üzere 0,984 olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın bir diğer aşamasında DFA gerçekleştirilmiştir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçları Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil-1'de doğrulamalı faktör analizi sonucunda elde edilmiş tek boyutlu yapının faktör yüklerini de içeren görseli sunulmuştur. Ulaşılan 17 maddelik tek boyutlu yapıda, uyum istatistiklerine iyi uyum sağlamaları dışında, değişkenler anlamlı şekilde yüklenmişlerdir. Dolayısıyla, öne sürülen 17 maddelik tek boyutlu yapının, sağlık çalışanlarında empatik liderlik algısını ölçmede başarılı sonuçlar vereceği düşünülmektedir.



Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi.

Kaynak: (Yazar tarafından AMOS 24 çıktısına dayalı olarak oluşturulmuştur)

Tek boyutlu olarak 17 maddelik empatik liderlik ölçeği maddelerinin doğrulayıcı faktör analizi uyum istatistiği sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde; CMIN/DF: 0,045; AGFI: 0,872; NFI: 0,910; IFI: 0,933; NNFI: 0,937; CFI: 0,925 ve RMSEA: 0,076 değerlerinin kabul edilebilir, RMR: 0,048; GFI: 0,901 ve SRMR: 0,04 değerlerinin mükemmel uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Uyum istatistikleri genel olarak değerlendirildiğinde, 17 maddelik tek boyutlu yapının iyi uyum gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmanın Model Uyumu Bulguları

Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum	Empatik Liderlik
CMIN/DF	$X^2/DF \leq 5$	$X^2/DF \leq 3$	0,045
RMR	$0,05 \leq RMR \leq 0,08$	$0,05 < RMR$	0,048
GFI	$0,85 \leq GFI < 0,90$	$0,90 \leq GFI \leq 1$	0,901
AGFI	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	$0,90 \leq GFI \leq 1$	0,872
CFI	$0,90 \leq CFI < 0,95$	$0,95 \leq CFI$	0,925
NFI	$0,90 \leq NFI < 0,95$	$0,95 \leq NFI$	0,910
IFI	$0,90 \leq IFI < 0,95$	$0,95 \leq IFI$	0,933
CFI	$0,90 \leq CFI < 0,95$	$0,95 \leq CFI$	0,944
NNFI	$0,90 \leq NNFI < 0,95$	$0,95 \leq NNFI$	0,937
RMSEA	$0,05 < RMSEA < 0,08$	$0,05 \geq RMSEA$	0,076
SRMR	$0,05 \leq SRMR \leq 0,08$	$SRMR < 0,05$	0,04

CMIN/DF: Ki-kare-serbestlik derecesi oranı; RMR: Ortalama hataların karekökü; GFI: Uyum İyiliği İndeksi; AGFI: Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi; NFI: Normlaştırılmış Uyum İndeksi; IFI: Artan Uyum İndeksi; NNFI: Normlaştırılmamış Uyum İndeksi; CFI: Karşılaştırmalı Uyum İndeksi; RMSEA: Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü, SRMR: Standartlaştırılmış Ortalama Hataların Karekökü.

Sağlık çalışanlarında empatik liderlik ölçeğinin 17 madde ve tek boyutlu yapısıyla gerçekleştirilen DFA aşamasında maddelerin faktör yüklerinin 0,40'tan yüksek olduğu, herhangi bir kovaryans bağlantısı gerçekleştirilmeden model uyum indekslerinin iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 3). Tek boyutlu 17 maddeden oluşan Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği'nin DFA sonuçları şu şekildedir;

- Tüm maddelerin standardize edilmiş yük değerleri yeterli düzeydedir.
- Modelde herhangi bir kovaryans bağlantısı gerçekleştirilmemiştir.
- SRMR = 0.04 ile hata düzeyi kabul edilebilir sınırlardadır.
- Madde eliminasyonu gerektirecek düşük faktör yükü (<0.40) gözlenmemiştir.

Araştırma kapsamında tespit edilen DFA sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 3. Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği DFA Sonuçları

Faktör	İfade	Standartlaştırılmış Değer	S.H.	T değeri	P	AVE	CR
Empatik Liderlik	s1	0,97	-	6,203	***	0,755	0,912
	s2	0,96	0,0251	6,200	***		
	s3	0,95	0,0250	6,195	***		
	s4	0,98	0,0290	6,208	***		
	s5	0,98	0,0361	6,207	***		
	s6	0,91	0,0372	5,950	***		
	s7	0,92	0,0351	5,955	***		
	s8	0,94	0,0333	6,105	***		
	s9	0,93	0,0362	5,958	***		
	s10	0,94	0,0373	6,102	***		
	s11	0,95	0,0279	6,198	***		
	s12	0,97	0,0286	6,202	***		
	s13	0,96	0,0252	6,200	***		
	s14	0,97	0,0285	6,210	***		
	s15	0,95	0,0280	6,201	***		
	s16	0,95	0,0280	6,199	***		

*** p < 0,001 için anlamlı değerler

Ölçme aracının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında; birleşme geçerliği (convergent validity) değerlendirilmiştir. Birleşim geçerliliği farklı kriterler kullanılarak test edilebilmektedir. Bu kriterlerden birinde DFA'dan elde edilen standartlaştırılmış faktör yüklerinin en az 0,5'ten büyük olması beklenmektedir. Bakıldığında bu yüklerin faktör yüklerinin 0,93 ile 0,98 arasında değer aldığı

görülmektedir. Geliştirilen ölçeğin birleşme geçerliliği için bu kriteri sağladığı görülmektedir. Diğer bir kriter ise birleşme geçerliliğini sağlamak için Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) ve Bileşik güvenirlik (CR) değerleri hesaplanmasıdır. AVE değerlerinin 0,50 ve üzerinde olması ve CR değer ise 0,70 ve üzeri olması beklenmektedir. Yapılan analiz neticesinde ölçeğe ilişkin AVE değeri 0,755 ve CR değeri 0,912 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular neticesinde ölçeğin yakınsak geçerliliğinin olduğu belirlenmiştir. (Tablo 3).

Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki her ikili ilişki için “p” değerleri 0,001’den küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. P değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini göstermektedir. Ayrıca standardize edilmiş regresyon katsayılarının 0,93 ve daha büyük olması gizli değişkenleri tahmin etme gücünün, yani her bir maddenin faktör yüklenimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Tablo 3). Bu durum da model uyum geçerliliğinin olduğunu söylemek mümkündür.

4. TARTIŞMA

Empatik liderlik, liderlerin takipçileriyle güçlü ilişkiler kurmasına, onların ihtiyaçlarını ve motivasyonlarını anlamasına ve olumlu bir çalışma ortamı yaratmasına yardımcı olmaktadır. Empati aracılığı ile liderler ekip üyeleriyle kişisel düzeyde daha iyi bağlantı kurabilir, bu da iletişimi iyileştirebilir, güveni ve saygıyı artırabilir. Empatik liderler bununla birlikte dahil olan tüm tarafların bakış açılarını anlayabildikleri için çatışmaları ele alma ve karşılıklı olarak faydalı çözümler bulma konusunda daha donanımlıdır. Empati göstererek, liderler bir şefkat ve destek kültürü oluşturabilir ve ekip üyelerini ortak hedeflere doğru birlikte çalışmaya teşvik edebilirler (Kock vd., 2019:220; Tortumlu, 2023:536; Fuller, 2023:40; Ma vd., 2024:1371; Holt ve Marques, 2012:96; Zivkovic, 2022:465; Wibowo ve Paramita, 2021:330).

Bu çalışmada “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik” algısına ilişkin bir ölçüm aracı geliştirmek amaçlanmıştır. Ölçek geliştirme, toplam 204 katılımcıdan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Örneklem büyüklüğü konusunda literatürde net kurallar bulunmamaktadır. Fakat her bir madde için minimum 10 katılımcının olmasını öne süren araştırmalar bulunmaktadır (Morgado vd., 2017:10). Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan çeşitli yöntemler vardır (Karagöz, 2017:185). Hesaplamalar neticesinde %95 güven aralığında en az 170 kişiden veri elde edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Geçerlilik testlerinin yapılabilmesi için açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır.

Bu kapsamda 17 ifadeden ve tek boyuttan oluşan “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği” isimlendirilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmaları incelendiğinde zaman tasarrufu sağlamak ve farklı değişkenlerin araştırmada bir arada ele alınmasına imkân tanımak ve uygulamayı kolaylaştırmak adına araştırmacıların genellikle kısa form ölçekleri daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Bu çalışmada empatik liderlik ölçeği, homojen ve bütüncül bir kavram olarak ele alınması isteği, alanyazın kapsamında oluşturulan ifadelerin ölçeği temsil ettiği düşüncesi ve sonrasında kurumlar ve araştırmacılar tarafından daha pratik bir biçimde kullanılabilir olması sebebiyle tek boyutlu olarak planlanmıştır.

Literatürde geliştirilen empatik liderlik ölçeklerinin sağlık sektörüne özgü geliştirilmediği tespit edilmiştir (Tortum, 2025:167; Kock vd., 2017:219; Tutar vd., 2025:676). Bu nedenle çalışmada geliştirilen empatik liderlik ölçeği kapsamı itibarıyla sağlık sektöründeki çalışanlar için kullanılabilir.

Ölçeğin verilerinin faktör analizine uygunluğu KMO değeri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenerek belirlenmiştir. Ölçekte açıklanan toplam varyans 91,312’dir. Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik ölçeğinin analizler neticesinde kullanılabilmesi için gerekli koşulları sağladığı

belirlenmiştir. Güvenilirlik analizlerinde Cronbach alfa katsayısı dikkate alınmış olup, (Karagöz, 2017:185; Coşkun vd., 2020:51), ölçeğin güvenilir olduğu tespit edilmiştir (0,984). Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda CMIN/DF, RMR, GFI, AGFI, NFI, IFI, TLI, NNFI, CFI ve RMSEA uyum indekslerinin uygun seviyede olduğu görülmüştür.

Çalışmada ölçeğin uyum indekslerinin kabul edilebilir değerler arasında olması ile ölçek doğrulayıcı faktör analizi için gerekli koşulları yerine getirmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda geliştirilen ölçeğin sağlık çalışanlarının empatik liderlik algılarını belirlemek için uygulanabilir veri toplama aracı olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Araştırmada, çalışanların empatik liderlik algılarının tespit edilmesini sağlayan tek boyut ve 17 maddeden oluşan “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği” geliştirilmiş, geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın, belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilmesi hedefi ile ulaşılan örneklem grubu ve tek bir özel hastanede yapılması sınırlılıkları arasındadır. Bununla birlikte, empatik liderlik ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik kriterlerinin farklı bir değişken ile incelenmeden ve test tekrar test yöntemi kullanılmadan değerlendirilmesi de sınırlılık olarak kabul edilebilmektedir.

Çalışma, sağlık çalışanlarının yöneticilerinin ve liderlerinin sergilediği empatik liderlik algılarını ortaya koyması açısından önemlidir. Çalışmada geliştirilen “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği’nin”, literatürdeki diğer liderlik ölçeklerinden farklı olarak empati kavramını merkeze alarak liderlik davranışlarını değerlendirmeyi amaçlaması çalışmanın önemli özgün yönlerinden birisidir. Bununla birlikte ölçeğin Türkiye’deki toplumsal ve kültürel değerleri göz önüne alınarak geliştirilmesi de bir diğer özgünlüğüdür. Literatürde liderlik tarzlarının genellikle otorite, karizma, güç ve etkileşim gibi kavramlarla açıklanmasına rağmen empatik liderliğin empati, anlayış, destek gibi duygusal ve insan yönleri merkeze alan ve bu bağlamda liderin sadece hedef odaklı değil aynı zamanda insan odaklı davranışları ölçen nadir ölçeklerden biri olması da çalışmanın önemini ve özgün yönünü ortaya koymaktadır.

Ölçek uygulamada yöneticilere ve çalışanlara çeşitli faydalar sağlayabilecektir. Yöneticilerin etkili liderlik, yönetsel tatmin ve güven artışı gibi konulardaki etkinliğini artırarak, çalışanların kurumlarındaki psikolojik güvenliğini, motivasyonunu, iş tatminini ve bağlılığını yükseltebilir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar kapsamında, öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Empatik liderlik ölçeğinin gelecekte dönüşümcü, hizmetkar, etik ve otantik liderlik tarzları ile karşılaştırıldığı araştırmaların yapılması,
- Farklı örgütsel davranış konuları üzerindeki etkilerinin araştırılması,
- Ölçeğin farklı demografik gruplarda test edilerek genellenebilirliğinin artırılması,
- Empatik liderliğin uygulamada nasıl deneyimlendiğini belirlemek için nitel çalışmaların da yapılması önerilmektedir.

Son olarak, sağlık çalışanları özelinde “Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeğinin” daha büyük meslek gruplarında da uygulanabilmesi bakımından araştırmacılara kaynak olabileceği düşünülmektedir. Araştırma ölçeğine ait maddelerin son hali aşağıdaki gibidir (Tablo 4).

Tablo 4. Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Yöneticim yaptığım iyi işlerde beni takdir eder.					
2. Yöneticim kararlara katılımımı sağlar.					
3. Yöneticim beni motive eder.					
4. Yöneticim iş birliğini teşvik eder.					
5. Yöneticim bana güvenir.					
6. Yöneticim kariyerim ile ilgili bana rehberlik yapar.					
7. Yöneticim bana saygı duyar.					
8. Yöneticim yeniliği teşvik eder.					
9. Yöneticim kendimi değerli hissettirir.					
10. Yöneticim işimle ilgili sorular sorar.					
11. Yöneticim geribildirimde bulunur.					
12. Yöneticim şefkatli davranır.					
13. Yöneticim aktif bir şekilde beni dinler.					
14. Yöneticim açıkça fikirlerimi ifade etmem konusunda beni teşvik eder.					
15. Yöneticim şeffaf iletişim sergiler.					
16. Yöneticim duygusal destekte bulunur.					
17. Yöneticim iş tatminine önem verir.					

Etik Beyan

“Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazar, çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Apaydın, N. (2024). Duygusal Zeka ve Empati Temelli Liderlik, (Kılıç Özkaynar, G. & Gürler, G. (eds.) *Güncel Yönetim Uygulamaları*. Özgür Yayınları.
- Bass, B. M. (1990). From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share The Vision, *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31.
- Baxter, J. (2010). *The Language of Female Leadership*. Basingstoke: Palgrave.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 10 For Windows: A Guide for Social Scientists*. Routledge.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakma, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Scientific Research Methods*. Pegem Academy. İstanbul.
- Connelly, LM. (2008). Pilot Studies. *Medsurg Nurs*, 17(6), 411-412.
- Coşkun, R., Altunışık, R., ve Yıldırım E. (2020). *Research Methods in Social Sciences, Spss Applied*. Sakarya Publishing.
- Davis, L.L. (1992). Instrument Review: Getting The Most from A Panel Of Experts. *Applied Nursing Research*, 5(4), 194-197.
- DeVellis, R.F. (2012). *Scale Development Theory and Applications*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Edmondson, A.C. ve Lei, Z. (2014). Psychological Safety: The History, Renaissance, And Future of An Interpersonal Construct, *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1, 23-43.
- Fraenkel, J.R., Wallen, N.E. ve Hyun, H.H. (2011). *How To Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Fuller, L.P. (2023). Empathetic Leadership: Motivating Organizational Citizenship Behavior and Strengthen Leader-Member Exchange Relationships, *International Business Research*, 16(3), 38-51.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS For Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Boston.
- Gilet, A. L., Mella, N., Studer, J., Griehn, D., ve Labouvie-Vief, G. (2013). Assessing Dispositional Empathy in Adults: A French Validation of The Interpersonal Reactivity Index (IRI), *Canadian Journal of Behavioural Science*, 45(1), 42-48.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. Bantam Books, Inc.
- Graen, G. B. ve Cashman, J. (1975). *A Role-Making Model of Leadership In Formal Organizations: A Development Approach*. In J. G. Hunt & L. L. Larson (Eds.), *Leadership frontiers* (pp. 143-165). Kent, OH: Kent State University Press.
- Hinkin, T.R. (1995), A Review of Scale Development Practices in The Study of Organizations, *Journal of Management*, 21(5), 967-988.
- Holt, S. (2022). *Nurturing Empathy*. In *Innovative Leadership in Times of Compelling Changes*, Marques, J. (ed), Springer, Cham.
- Holt, S. ve Marques, J. (2011). Empathy in Leadership: Appropriate or Misplaced? An Empirical Study on a Topic that is Asking for Attention, *J Bus Ethics*, 105, 95-105.

- Şahinli, S. (2026). Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 354-370.
- Ilies, R., Arvey, R.D. ve Bouchard, T.J. (2006). Darwinism, Behavioral Genetics, And Organizational Behavior: A Review and Agenda for Future Research, *Journal of Organizational Behavior*, 27(2), 121-141.
- Judge, T.A., Piccolo, R.F. ve Ilies, R. (2004). The Forgotten Ones? The Validity of Consideration and Initiating Structure in Leadership Research. *Journal of Applied Psychology*, 89, 36-51.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS Applied Biostatistics*. Nobel Academic Publishing.
- Kock, N., Mayfield, M., Mayfield, J., Sexton, S., ve De La Garza, L.M. (2019). Empathetic Leadership: How Leader Emotional Support and Understanding Influences Follower Performance, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 26, 217-236.
- Long, T.J. ve Schultz, E.W. (1973). Empathy: A Quality of An Effective Group Leader. *Psychological Reports*, 32, 699-705.
- Ma, G., Wu, W., Liu, C., Ji, J., ve Gao, X. (2024). Empathetic Leadership and Employees' Innovative Behavior: Examining the Roles of Career Adaptability and Uncertainty Avoidance. *Front. Psychol.* 15, 137.
- Mahsud, R., Yukl, G., ve Prussia, G. (2010). Leader Empathy, Ethical Leadership, And Relations-Oriented Behaviors as Antecedents of Leader-Member Exchange Quality, *Journal of Managerial Psychology*, 25(6), 561-577.
- Mayfield, M. ve Mayfield, J. (2015). The Effects of Leader Motivating Language Use on Employee Decision Making, *International Journal of Business Communication*, 53(4), 465-484.
- Mayfield, J. ve Mayfield, M. (2006). The Benefits of Leader Communication On Partime Worker Outcomes: A Comparison Between Part-Time and Full-Time Employees Using Motivating Language, *Journal of Business Strategies*, 23, 131-153.
- Mbah, M.F., Milani, S.Z., ve Kushnir I. (2025). The Exercise of Empathetic Leadership at Universities, *Cogent Education*, 12(1), 2450999, Doi: 10.1080/2331186X.2025.2450999.
- Miner, J. (2005). *Organizational behavior 1: Essential theories of motivation and leadership*. M.E. Sharpe.
- Miner, J. B. (2003). The Rated Importance, Scientific Validity, And Practical Usefulness of Organizational Behavior Theories: A Quantitative Review, *Academy of Management Learning and Education*, 2, 250-268.
- Moore, K. J., Xiong, S., Bhattacharya, M., Bustamante, G., ve Calvert, C. (2020). Beyond Diversity: Focusing On and Enhancing Inclusion in The Society for Epidemiologic Research, *American Journal of Epidemiology*, 189(10), 1042-1046.
- Morgado, F.F.R., Meireles, J.F.F., Neves, C.M., Amaral, A.C.S., ve Ferreira, M.E.C. (2017). Scale Development: Ten Main Limitations and Recommendations to Improve Future Research Practices. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 30(3), 10.
- Muss, C., Tüxen, D., ve Fürstenau, B. (2025). Empathy In Leadership: A Systematic Literature Review on The Effects of Empathetic Leaders In Organizations. *Management Review Quarterly*, 1-37. <https://doi.org/10.1007/s11301-024-00472-7>

- Şahinli, S. (2026). Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 354-370.
- Negoro, M.C.W. ve Wibowo, A. (2021). Empathetic Leadership, Job Satisfaction And Intention To Leave Among Millennials In A Start-Up Industry: Needs' Satisfaction As A Mediating Variable, *Journal of Indonesian Economy and Business*, 36(2), 136-154.
- Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and Practice Ninth Edition*. SAGE Publications, Inc.
- Okumuş, M. T. (2024). Empatik Liderlik. *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Psikoloji Dergisi (KİÜ)*, 2(2), 43-52.
- Owens, B. ve Hekman, D. (2015). How Does Leader Humility Influence Team Performance? Exploring The Mechanisms Of Contagion And Collective Promotion Focus, *Academy of Management Journal*, 59(3), 1-57.
- Polychroniou, P. V. (2009). Relationship Between Emotional Intelligence and Transformational Leadership of Supervisors: The Impact on Team Effectiveness, *Team Performance Management*, 15(7/8), 343-356.
- Rahman, W. A. ve Castelli, P. A. (2013). The Impact of Empathy on Leadership Effectiveness Among Business Leaders In The United States and Malaysia. *International Journal of Economics Business and Management Studies*, 2(3), 83-97.
- Ruben, B. D. ve Gigliotti, R.A. (2017). Communication: Sine Qua Non of Organizational Leadership Theory and Practice, *International Journal of Business Communication*, 54, 12-30.
- Sadri, G., Weber, T.J., ve Gentry, W.A. (2011). Empathic Emotion and Leadership Performance: An Empirical Analysis Across 38 Countries, *The Leadership Quarterly*, 22(5), 818-830.
- Skinner, C. ve Spurgeon, P. (2005). Valuing Empathy And Emotional Intelligence In Health Leadership: A Study Of Empathy, Leadership Behaviour And Outcome Effectiveness, *Health Services Management Research*, 18, 1-12.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). Multivariate regression. *Using Multivariate Statistics*. Boston, MA: Pearson Education, 117-159.
- Tortumlu, M. (2024). Empatik Liderlik. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 7(2), 51-65. doi: 10.52848/ijls.1489926.
- Tortumlu, M. ve Uzun, K. (2024). Empatik Liderliğin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Çalışan Sadakatinin Aracı Rolü: Turizm Sektöründe Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 172-184. <https://doi.org/10.48145/gopsbad.1525204>
- Tortumlu, M. (2023). Empatik Liderliğin İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkisi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(45), 535-565.
- Tutar, H., Mutlu, H. T., ve Uzun, H. (2025). Yöneticilerde Empati Yoksunluğu Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 676-688.
- Wibowo, A. ve Paramita, W. (2022). Resilience and Turnover Intention: The Role of Mindful Leadership, Empathetic Leadership, and Self-Regulation. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 29(3), 325-341. <https://doi.org/10.1177/15480518211068735>.
- World Medical Association. (2013). *Declaration of Helsinki: Ethical principles for medical research involving human subjects*. <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki-ethical-principles-for-medical-research-involving-human-subjects/>

- Şahinli, S. (2026). Sağlık Çalışanlarında Empatik Liderlik Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 354-370.
- Yrie, A. C., Hartman, S. J. ve Galle, W. P., Jr. (2003). Examining Communication Style and Leader-Member Exchange: Considerations and Concerns for Managers, *International Journal of Management*, 20, 92-99.
- Yue, C.A., Thelen, P.D., ve Walden, J. (2023). Empatik Liderlik İletişiminin COVID-19 İle İlgili Kurumsal Değişim Sırasında Çalışanların İşten Ayrılma Niyetlerini Nasıl Azalttığı. *Yönetim Kararı*. 61, 1413-1433. doi: 10.1108/MD-01-2022-0011
- Yukl, G. (2012). Effective Leadership Behavior: What We Know and Questions Need More Attention, *Academy of Management Perspectives*, November, (4), 66-85.
- Zivkovic, S. (2022). Empathy in leadership: how it enhances effectiveness. 10th International OFEL Conference "Diversity, Equity and Inclusion: The Essence of Organisational Well-Being, 01-02 April.

Extended Abstract

Empathic Leadership Scale in Health Care Workers: Development, Validity And Reliability

Aim: The aim of the research is to develop a measurement tool for the perception of "Empathic Leadership in Healthcare Workers".

Method: The universe of the study consists of 300 healthcare personnel working in a private hospital in Istanbul. The sample of the study consists of administrative/medical workers in the relevant hospital. It was stated that the number of participants to be reached in scale development studies is sufficient if the number of questions used in the scale is 10 times more. The number of scale questions in this study is 17. Since $17 \times 10 = 170$, the number of participants to be reached within the scope of this study must be at least 170. 211 people were reached in this study. It is seen that the sample reached within the scope of the study is sufficient. Consent was obtained from the participating individuals before filling out the survey. The survey was administered online between October-November 2024. It is stated that participation in the study is voluntary and that the information will be confidential. A personal information form and the "Empathic Leadership in Healthcare Workers" developed by the author(s) were used to obtain the research data. The collected data were analyzed using SPSS 24.0 and AMOS 26 package programs. Exploratory Factor Analysis and Confirmatory Factor Analysis were applied to assess the construct validity. Internal consistency was evaluated with Cronbach's Alpha coefficient. The kurtosis value was 0.088 and the skewness value was -0.981. The results show that the data were normally distributed (-2.0 and +2.0). In the next stage, validity and reliability analyzes were performed. The research is limited to the opinions of the participants working in a private hospital in Istanbul.

Findings: In the study, a 28-item item pool was initially created. As a result of independent evaluations, items with similar meanings were removed and a 20-item draft scale was created. A 5-point Likert scale was used in the study. After the draft scale was prepared, 12 experts were consulted (7 academicians and 5 field personnel) and the Davis technique was used. In the study, as a result of the experts' evaluations, the number of options "a) The item represents the feature", "b) The item needs correction" for the items was divided by the number of experts who expressed their opinions and the CVI was calculated. The CVI value below 0.80 was removed from the scale and recreated. The final version of the scale, consisting of 17 expressions, had CVI values between 0.86 and 1.00. An exploratory factor analysis was performed to determine the factor structure of the scale. Before the factor analysis, as a result of the KMO and Bartlett tests conducted to determine the suitability of the data and sample for principal component analysis, it was determined that the KMO coefficient was 0.852 and the Bartlett test was significant ($p < 0.001$). The factor loadings were found to be between 0.744 and 0.956 in the analysis. The total variance explained was 91.312. The Cronbach alpha (α) value of the scale was determined as 0.984. As a result of the confirmatory factor analysis, the variables were significantly loaded in the 17-item one-dimensional structure, except for their good fit with the fit statistics. Therefore, it is thought that the proposed 17-item one-dimensional structure will yield successful results in measuring the perception of empathic leadership.

Conclusion: In the study, a single-dimension, 17-item "Empathic Leadership in Healthcare Workers" was developed to determine employees' perceptions of empathic leadership, and it was concluded that it was valid and reliable. The study is important in terms of revealing healthcare workers' perceptions of the empathic leadership displayed by their managers. It is thought that the "Empathic Leadership in Healthcare Workers" can also be applied in different sectors.



YAPAY ZEKA TURİZM ARAŞTIRMALARINA KATKIDA BULUNABİLİR Mİ? CHATGPT'YE GÖRE TURİST REHBERLİĞİ MESLEĞİ

Grant Altay TAŞKIN¹, Yusuf Kenan KARAS²

Öz

Yapay zeka modelleri kullanım alanı oldukça geniş olan teknolojilerdir. Literatürde farklı alanlarda olduğu gibi turizmde de yapay zeka modelleri ile ilişkilendirilmiş araştırmalara rastlanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, ChatGPT'nin turist rehberliği mesleğine bakışını ortaya koymak ve elde edilecek verilerin literatür ile örtüşüp örtüşmediğini incelemektir. Oluşturulan görüşme formu ChatGPT'ye sorularak mesleğe dair görüşleri analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ChatGPT'nin turist rehberliği mesleğini, birçok alanda yetkin ve oldukça kapsamlı bir işkolu olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bunun yansısı ChatGPT'nin turist rehberliği kavramına dair vermiş olduğu cevaplar ile mevcut alanyazının örtüştüğü gözlemlenmiştir. Bu sayede, yapay zekanın akademik alanda kullanımı konusunda devam eden tartışmalara bir katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberliği, ChatGPT, Yapay Zeka.

JEL Sınıflandırması: L83, Z32

CAN ARTIFICIAL INTELLIGENCE CONTRIBUTE TO TOURISM RESEARCH? ACCORDING TO CHATGPT, THE PROFESSION OF TOUR GUIDING

Abstract

Artificial intelligence models are technologies with a wide range of applications. In the literature, studies are associated with artificial intelligence models in tourism and different fields. The study's primary purpose is to reveal ChatGPT's view of the tour guiding profession and to examine whether the data to be obtained overlaps with the literature. The interview form created was asked to ChatGPT, and their views on the profession were analyzed. As a result of the study, it was determined that ChatGPT sees tour guiding as a very comprehensive and competent profession in many fields. In addition, it was observed that the answers given by ChatGPT about the concept of tour guiding overlapped with the existing literature. In this way, a contribution has been made to the ongoing discussions on using artificial intelligence in the academic field.

Keywords: Tourist Guidance, ChatGPT, Artificial Intelligence.

JEL Classification: L83, Z32

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: grantaltaytaskin@aksaray.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6689-7728>

² Arş. Gör. Aksaray Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: yusufkenankaras@aksaray.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5508-4975>

1. GİRİŞ

Yapay zeka yazılımları, her ne kadar bankacılık, ulaşım ve çevrimiçi alışveriş gibi pek çok alanda uzun süredir günlük hayatın içerisinde yer alıyor olsa da son dönemde kişisel kullanıma sunulmuş olan çeşitleri ile daha dikkat çekici hale geldiği söylenebilir. Bilim kurgu eserlerde sıklıkla gözlemediğimize benzer, kullanıcı ile iletişim kurabilen modellerin teknoloji şirketleri tarafından insanların kullanımına sunulması ile bu yazılımların popülerliğinin daha da arttığı düşünülmektedir.

Söz konusu seviyede popülerlik kazanmış ve alanında öncü niteliğe sahip olan GPT-3 modelinin OpenAI isimli şirket tarafından 2020 yılında tanıtılması, yapay zeka alanında bir devrim olarak tanımlanmıştır (Hadi vd., 2023). Bu modelde, OpenAI şirketi tarafından geliştirilen Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing) isimli teknoloji kullanılmaktadır (Brown vd., 2020). Bu teknoloji doğrultusunda daha önce geliştirilen yapay zeka modellerinden farklı bir şekilde chatbot, insan taklidi yaparak kullanıcı ile yazılı bir şekilde iletişim kurabilmekte ve karmaşık senaryolarda dahi karşılıklı iletişimi oldukça akıcı bir şekilde yürütebilmektedir (Hadi vd., 2023; Safdar vd., 2024). Bu özelliği ile GPT-3 yapay zeka robotu, GPT-4 modeli ortaya çıkarılmadan önce alanında en güçlü örneklerden birisi olarak gösterilmiştir (Aljanabi vd., 2023; Amber ve Hashmi, 2023).

Yapay zeka modelleri oluşturmayı ve geliştirmeyi amaçlayan OpenAI, 2015 yılında kurulmuştur. Bahsedilen GPT-3 modelinin geliştirilmesinden önce 2018 yılında GPT, 2019 yılında GPT-2 modelleri ile söz konusu modelin ilk adımları atılmış (Hadi vd., 2023), 2020 yılında devrim niteliğinde olan GPT-3 modelinden sonra ise şirket çalışmalarına devam etmiş ve 2022 yılında GPT-3.5 sonrasında ise 2023 yılında daha gelişmiş bir teknoloji olan GPT-4 modelini ortaya çıkarmıştır ("OpenAI", t.y.).

OpenAI yürütücülüğünde yayınlanan GPT-4 Teknik Raporu isimli makalede modelin gelişimi hakkında bilgiler, Achiam ve arkadaşları (2023) tarafından şu şekilde aktarılmıştır; "Bu modellerin geliştirilmesinin temel amaçlarından biri, özellikle daha karmaşık ve ayrıntılı senaryolarda doğal dil metinlerini anlama ve üretme yeteneklerini geliştirmektir". Önceki modellerden daha gelişmiş bir tür olan GPT-4, içerisinde sunduğu bazı eklentilerle büyük bir gelişim göstermiştir. Yeni model ile geliştirilmiş iletişim yeteneklerinin yanında yapay zeka robotu ile sadece yazılı olarak değil, sözlü olarak da iletişime geçilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında görsel algılama, görsel ile ilgili yorum yapma ve görsel oluşturma ve diğer geliştirilmiş birçok yazılımsal özellik bu sürüm ile hizmete sunulmuştur (Koubaa, 2023). Türkçe de dahil olmak üzere pek çok farklı dilde kullanılabilen GPT teknolojisi bir çeviri aracı olarak da karşımıza çıkmaktadır (Deng ve Lin, 2023).

Sınırlı erişim seviyesinde ücretsiz bir şekilde kullanılabilen uygulama, hizmete sunulduğu tarihten itibaren kullanım oranları oldukça hızlı bir artış göstermiştir (Haque vd., 2022; Hadi vd., 2023). Kişisel kullanımının yanında pek çok farklı web sitesi ve mobil uygulamaların arka planında da GPT teknolojisi kullanılmaktadır ("OpenAI", t.y.). Bilgiye en hızlı şekilde erişme kolaylığını sağlayarak zamandan tasarruf sunan (Deng ve Lin, 2023) GPT teknolojisi hakkında Aljanabi ve arkadaşları (2023) şunları söylemiştir; "Bu model, muazzam miktarda veri üzerinde eğitilerek, insan benzeri metinleri dikkate değer bir doğrulukla anlayıp, oluşturmaya olanak tanıyor".

Yapay zeka modelleri üzerine, eğitim (Ausat vd., 2023) ve sağlık (Biswas, 2023; Loh, 2024) gibi farklı alanlarda gerçekleştirilen araştırmalar her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu konuda turizm alanında gerçekleştirilen çeşitli çalışmalara da literatürde sıklıkla rastlanabilmektedir (Gursoy vd., 2023; Mich ve Garigliano, 2023; Tuomi, 2023). ChatGPT yapay zeka robotuna tam anlamı ile güvenilip güvenilemeyeceği devam eden bir tartışma konusudur. ChatGPT'nin zaman zaman gerçek dışı bilgileri kullanıcıya sunabildiği bilinmektedir (Amaro vd., 2023). Xames ve Shefa (2023) çalışmalarında;

ChatGPT'nin gerçekte var olmayan referanslar üretebildiği, kullanıcıya sunulan metinlerde intihal yapabildiği, önemsiz konuların (junk science) üzerinde gereksiz derecede fazla durabildiği ve cevaplarında etik dışı yorumlara yer verebildiğinden bahsetmişlerdir. Bu durumun akademik çalışmalarda olumsuzluklar ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, akademik alanda sık kullanılmaya başlanan yapay zeka modellerinden ChatGPT'nin konu hakkındaki görüşlerinin ölçülmesi, analiz sonucunda elde edilecek bulguların tartışılması ve mevcut literatür ile örtüşüp örtüşmediğinin sorgulanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda “Akademide yapay zeka robotlarına güvenebilir miyiz?” sorusu için verilebilecek cevaplara katkı yapılması planlanmaktadır. Ayrıca görüşmeden ortaya çıkan diğer veriler ile literatüre katkı sağlanacaktır.

Literatürde yapay zeka modelleri çerçevesinde turist rehberliği kavramı üzerine gerçekleştirilmiş bir çalışmaya rastlanmamıştır. Söz konusu boşluğu doldurmak adına turist rehberliği kavramı üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada, ChatGPT'nin turist rehberliği mesleğine hangi perspektiften baktığı, mesleği gerekli görüp görmediği, rehberlik eğitime dair görüşleri, bir rehberde bulunması gereken özelliklere dair fikri ve günün birinde yapay zekanın rehberlik mesleğinin yerini alıp alamayacağı hakkındaki yorumları incelenmiştir. Ortaya çıkartılacak tartışılabilir verilerin geçmiş literatürle uyumluluğu halinde araştırma yönteminin ve bulguların gelecek çalışmalara ışık tutabileceği, uyumsuzluk durumunda ise yapay zeka robotlarının akademik alanda kullanımının yeniden yargılanabileceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Turist Rehberliği Mesleği

Turist rehberi, turist gruplarını tercih ettikleri dil kullanılarak destinasyona ait kültürel ve sosyal öğeleri tanıtmak ve bunu yaparken ülke politikalarını da dikkate almakla yükümlü, genel olarak seyahat acenteleri tarafından belirlenen programları gerçekleştiren kimselerdir (Baran, 2019). Bir bölgeyi ziyaretçilere anlatırken onları sıkmadan, en doğru bilgiyi aktarmayı amaçlayan turist rehberleri, önemli sorumlulukları olan bir meslek grubudur (Bayram, 2017). Ayrıca turist rehberleri geçmişten günümüze akıl hocası ve yol gösterici olarak da nitelendirilmiştir (Cohen, 1985).

Turist rehberliği mesleği dünya üzerinde birçok ülkede belirli yasalar ve yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Çeşitli eğitim süreçlerinden geçerek mesleğe hazır hale gelen rehberler için şaşırtıcı bir şekilde Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde herhangi bir profesyonel eğitim bulunmamaktadır. Bunun yanında diğer Avrupa ülkeleri üç aydan iki yıla kadar eğitim şartı ararken, dünyada en kısa rehberlik eğitimi üç hafta ile Güney Afrika'da ve en uzun eğitim beş yıllık süreyle Arjantin'de verilmektedir (Tanrısever vd., 2019). Türkiye ise turist rehberliği mesleğine 100 yılı aşkın süredir verdiği önemle dünyada eşine az rastlanan bir örnektir. 1890 yılında çıkartılan ilk tüzük ile turist rehberliği alanındaki ilk yönetmeliğe sahip ülke Türkiye'dir (Çokişler, 2023). Yönetmeliklere göre rehber olabilme şartları ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir.

Turist rehberliği mesleği, gelişen teknolojik imkanlarla birlikte diğer çeşitli meslekler gibi oldukça fazla etkilenen bir iş kolu olmuştur. Bu teknolojilerin turist rehberliği mesleğine ne gibi avantaj ve dezavantajlar sağlayacağı hep bir soru işareti olmuştur. İletişim yeteneklerinin oldukça önemli olduğu bu meslekte (Cohen, 1985) yıllar içerisindeki teknolojik değişimlere rağmen mesleğin hala insanlar tarafından yapılması gerektiği görüşü ön plandadır (Taşkın, 2020). Çeşitli teknolojik cihazlar ile rehbersiz gelen grupların da bilgi edinmesi uzun yıllardır amaçlanmakta ve farklı uygulamalar getirilmektedir. İlk akla gelenlerden birisi kulaklık ile erişilen sesli rehberlerdir, fakat onun da dışında bazı öğrenyerleri ve müzelerde 1991 yılından bu yana robot rehberler de kullanılmaya başlanmıştır

(Yıldız, 2019). Teknolojinin bu denli hızlı gelişimi sırasında rehberlerin yerini teknolojinin alıp almayacağı da büyük bir soru işaretidir (Taşkın, 2020). Yapay zekâ teknolojisinin işin içine girmesinin ardından insanların gittikleri destinasyonda bilgi toplamak için hala rehberlere ihtiyaç duyup duymayacağı da yine öne çıkan sorulardandır. Son yıllarda yapay zeka modelleri hakkında sıklıkla yapılan akademik araştırmalar içerisinde turizm alanında gerçekleştirilen çalışmalara da rastlanılmıştır (Akpur, 2023; Bilge, 2023; Erul ve Işın, 2023; Jeong ve Lee, 2024). Bu bağlamda bir turistlerin seyahatlerindeki tercihlerinde bu tür uygulamaların nasıl bir yeri olduğu ve geleceğe yönelik öngörülebilir çıkarımlar yapılması oldukça önemlidir.

2.2. Yapay Zeka Modelleri

Son zamanlarda adından sıklıkla bahsedilen yapay zeka teknolojisinin temelleri aslında oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. “*Can a machine think?*” (Bir makine düşünebilir mi?) (Turing, 1950) sorusu çerçevesinde yapılan deneyler ile şekillendiği söylenebilen yapay zeka teknolojisi, Schank (1987) tarafından “*Programlara kendi deneyimlerinin sonucu olarak kendi kendilerini daha iyiye doğru değiştirme yeteneğini kazandırma bilimidir*” şeklinde yorumlanmıştır. Deng ve Lin (2022) ise söz konusu teknolojinin tanımını “*İnsanlar gibi düşünebilen ve hareket edebilen akıllı makineler ortaya çıkarmaya odaklanan bir bilgisayar bilimi dalıdır*” şeklinde aktarmıştır.

Yapay zeka algoritmaları, makinelerin öğrenmesi, uyum sağlaması ve karar almasına zemin oluşturmaktadır (Mia ve Shuford, 2024). Bu sayede robotikten sağlık hizmetlerine, arama motorlarından otonom araçlara (Shuford ve Islam, 2024) kadar pek çok alanda yapay zeka algoritmalarına sahip teknolojilerin oldukça yaygınlaşmış durumda olduğu söylenebilmektedir (Rana ve Shuford, 2024). Günümüzde yapay zeka teknolojisi, kullanıcıların herhangi bir alanda soru veya isteklerini çeşitli yapay zeka uygulamalarına metin, ses veya görsel olarak aktarabilmelerine ve karşılıklarını saniyeler içerisinde elde edebilmelerine imkan vermektedir (Baldassarre vd., 2023).

Yapay zeka, içerisinde birçok farklı teknolojiyi barındıran kapsamlı bir alandır. Herhangi bir insani etki olmadan, öncesinde toplamış olduğu veriler ile sistemin kendi kendine öğrenmesini ve uygulamasını sağlayan Makine Öğrenimi (Machine Learning) teknolojisi (Mahesh, 2020), sistemin görüntüleri anlaması, yorumlaması ve işlemesini temsil eden Görüntü İşleme (Computer Vision) teknolojisi (Shuford ve Islam, 2024) ve sistemin insan dilini anlayabilmesi, üretebilmesi, sınıflandırabilmesi ve analiz edebilmesini sağlayan (Qin vd., 2023; Shuford ve Islam, 2024) Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing) teknolojisi bunlara örnek olarak verilebilmektedir.

3. YÖNTEM

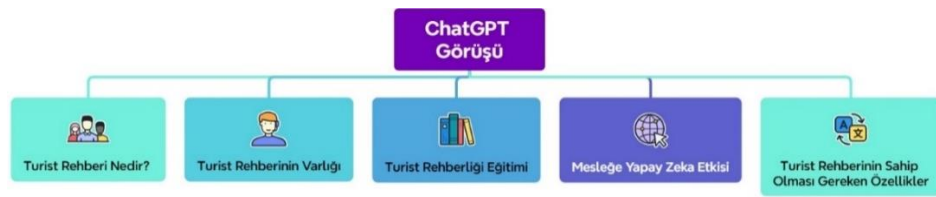
3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu çalışmada ChatGPT'nin turist rehberliğine bakışı incelenmiştir. Bu sebeple bir olguyu keşfetmek ve kapsamlı şekilde anlayabilmek için kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine başvurulmuştur (Sarı vd., 2023). Nitel araştırmalarda örneklemin niteliği, büyüklüğü ve kimlerden oluşacağı çalışmanın kapsamına göre değişiklik göstermektedir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Bu çalışmada yapay zekanın perspektifini ortaya koymak adına en popüler ve en sık kullanılan araç tercih edilmiştir. ChatGPT'nin premium sürümü kullanılarak alınabilecek en spesifik yanıtlara ulaşmak hedeflenmiştir. Görüşmeye “Turist rehberliği nedir?” şeklinde genel bir sorula başlanmış ve tümdengelimci bir yaklaşım izlenmiştir.

Bu kapsamda birinci sorunun ardından ChatGPT'ye literatürde daha önce turist rehberlerini tanımlamaya yönelik sorulan sorular ile bağlantılı 4 soru daha yöneltmiştir. Geçmiş çalışmalardan esinlenerek oluşturulmuş görüşme soruları, yapay zekanın bakış açısını ölçmeye yönelik olarak düzenlenmiştir. Söz konusu görüşme sorularının tümü şu şekildedir:

1. Sence turist rehberi ne demektir?
2. Sence bir turda turist rehberinin olması ne gibi avantaj ve dezavantajlar doğurur? (Çakmak, 2020).
3. Sence bir turist rehberinde bulunması gereken özellikler nelerdir? (Gürsoy ve Karaman, 2019; Taşkın ve Avcı, 2022).
4. Sence yapay zekâ teknolojisinin ilerlemesi turist rehberliği mesleği için bir tehdit olarak mı yoksa fırsat olarak mı algılanmalıdır? (Şalk ve Köroğlu, 2020).
5. Sence turist rehberliği eğitimi nasıl olmalı? (Temizkan ve Ergün, 2018; Şahin ve Erdem, 2021).

4. BULGULAR



Şekil 1. Çalışmanın Temaları

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

ChatGPT ile gerçekleştirilmiş olan görüşme sonrası elde edilen transkript üzerinde yöntem kısmında bahsedilen analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucu verilerin beş ayrı tema içerisinde sınıflandırılması uygun görülmüştür. Temalar kendi içerisinde 42 kod ve alt kodlara ayrıştırılmıştır. Söz konusu temalar Şekil 1.'de görsel olarak sunulmuştur. Bu temalar sırası ile şu şekildedir; Turist Rehberi Nedir?, Turist Rehberinin Varlığı, Turist Rehberliği Eğitimi, Mesleğe Yapay Zeka Etkisi ve Turist Rehberinin Sahip Olması Gereken Özellikler.

4.1. Turist Rehberi Nedir?

ChatGPT'ye Turist rehberliği mesleğinin, ne ve nasıl bir meslek olduğuna dair görüşlerini öğrenebilmek adına, "Sence turist rehberi nedir?" sorusu sorulmuştur. Alınan yanıtlar üzerinde gerçekleştirilen analiz sonucu 5 ayrı kod ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu kodlar Şekil 2.'de görsel olarak sunulmuştur. Oluşturulan temalar, kodlamalar ve analiz edilen veriler sırası ile aşağıdaki gibidir:



Şekil 2. "Turist Rehberi Nedir?" Teması Kod Haritası

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

4.1.1. Dil Engeline Ortadan Kaldıran Kişi

“...dil engellerini aşmada, yönlendirmede ve yerel önerilerde bulunmada turistlere büyük bir destek sunarlar...”.

4.1.2. Bilgi Sahibi ve Bilgiyi Aktaran Kişi

“...ziyaret edilen yerler ve kültürler hakkında derin bilgilere sahip...”.

“...turistlerin yeni bir yerin tarihini, kültürünü, doğal güzelliklerini ve özelliklerini daha iyi anlamalarına yardımcı olur...”.

“Temelde, turist rehberi, ziyaret edilen yerlerle ilgili bilgileri canlı ve etkileşimli bir şekilde sunarak, turistlerin unutulmaz anılar biriktirmelerine olanak tanır”.

4.1.3. Kültürler Arası Bağlantı Kuran Kişi

“...kültürel anlamda köprü görevi görerek farklı kültürler arasında anlayış ve bağlantı kurulmasına aracılık ederler”.

4.1.4. Güvenliği Sağlayan Kişi

“...aynı zamanda gezinin güvenli ve verimli bir şekilde sürdürülmesini sağlar”.

“...turistlerin seyahat deneyimlerini eğitici ve zenginleştirici bir şekilde yönlendiren bir kişidir”.

4.1.5. Deneyim Zenginleştiren Kişi

“...turistlerin seyahat deneyimlerini eğitici ve zenginleştirici bir şekilde yönlendiren bir kişidir”.

4.2. Turist Rehberinin Varlığı



Şekil 3. Turist Rehberinin Varlığı Teması Kod Haritası

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

ChatGPT'nin turistik faaliyetlerde turist rehberinin etkisi hakkında düşüncelerini öğrenebilmek adına, "Sence bir turda turist rehberinin olması ne gibi avantaj ve dezavantajlar doğurur?" sorusu sorulmuştur. Elde edilen yanıtın analizinin gerçekleştirilmesi sonucu 2 ayrı kod içerisinde 10 adet alt kod oluşturulmuştur. Söz konusu kodlar, avantajlar ve dezavantajlar olarak başlıklandırılmıştır. Tema

ve kodlar ile ilgili görsel Şekil 3.'de sunulmuştur. Oluşturulan temalar, kodlar ve analiz edilen veriler sırası ile aşağıdaki gibidir:

4.2.1. Avantajlar

4.2.1.1. Zengin bilgi akışı

“Turist rehberleri, ziyaret edilen yerler hakkında derinlemesine bilgi sağlar, bu da turistlerin deneyimlerini daha anlamlı ve eğitici hale getirir”.

4.2.1.2. Dil destekleri

“...farklı dilleri konuşan turistler için çeviri yaparak iletişimi kolaylaştırır ve yerel halkla etkileşimde köprü görevi görür”.

4.2.1.3. Etkili zaman yönetimi

“...zamanı verimli kullanmayı sağlar, böylece turistler sınırlı sürelerini en iyi şekilde değerlendirir ve mümkün olan en çok yeri görür”.

4.2.1.4. Güvenlik

“...turistleri güvenli alanlara yönlendirir ve potansiyel tehlikelerden kaçınmalarına yardımcı olur”.

4.2.1.5. Kişisel ihtiyaçlara uygunluk

“İyi bir rehber, turistlerin ilgi alanlarına göre turu şekillendirebilir ve daha kişisel bir deneyim sunabilir”.

4.2.2. Dezavantajlar

4.2.2.1. Maliyet

“Rehberli turlar genellikle rehbersiz turlara göre daha maliyetli olabilir.”.

4.2.2.2. Daha az esneklik

“...önceden belirlenmiş bir program ve rota izlediğinden, katılımcılara keşif için az serbest zaman bırakır”.

4.2.2.3. Kalabalık ve Genel Deneyimler

“Bazı rehberli turlar, çok sayıda katılımcıya hitap edebilir, bu da turun kişisel ve özgün olmaktan uzaklaşmasına neden olabilir”.

4.2.2.4. Standartlaşma

“Rehberli turlar genellikle belirli ve sık ziyaret edilen noktalara odaklanır, bu da daha az bilinen yerleri keşfetme şansını azaltabilir”.

4.2.2.5. Grup dinamiklerindeki değişkenlik

“Rehberin dikkati, genellikle birkaç kişi veya grup arasında bölünmüştür, bu da bazı turistlerin yeterince ilgi görmemesine yol açabilir”.

4.3. Turist Rehberliği Eğitimi

Turist rehberliği mesleki eğitimi hakkında ChatGPT'nin bakış açısını öğrenmek adına, “Sence turist rehberliği eğitimi nasıl olmalı?” sorusu sorulmuştur. Alınan yanıtın çıkarılan veri, analiz sonucu

7 ayrı tema altında toplanmıştır. Söz konusu temalar Şekil 4.'de görsel olarak sunulmuştur. Oluşturulan temalar, kodlar ve analiz edilen veriler sırası ile aşağıdaki gibidir:

4.3.1. Tarih ve Kültür Bilgisi

“Rehberler, ziyaret ettikleri yerlerin tarihini, kültürel özelliklerini, önemli kişiliklerini ve olaylarını detaylı bir şekilde bilmelidir. Bu bilgi, turistlere zengin ve bilgilendirici bir deneyim sunmalarını sağlar”.

4.3.2. Çevre Bilinci

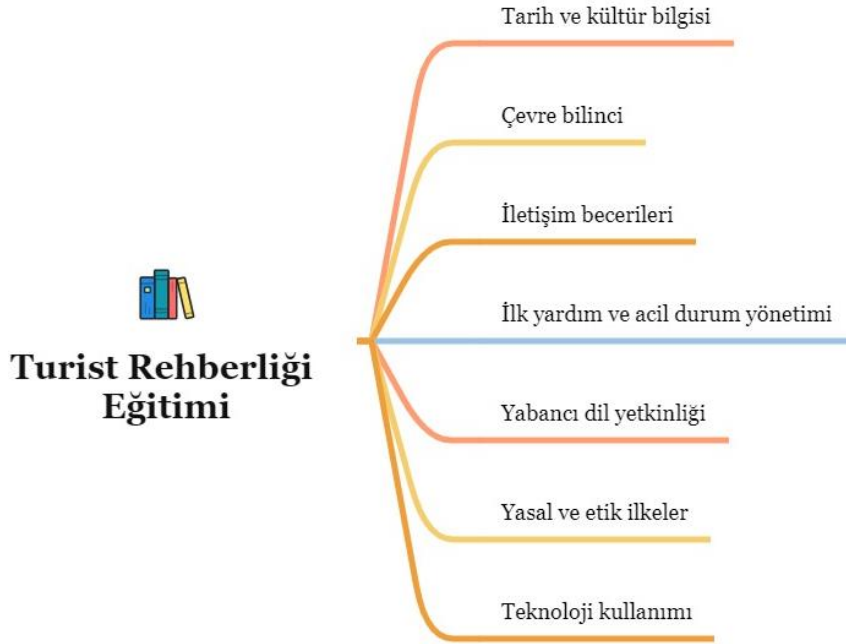
“...çevre koruma ve sürdürülebilir turizm pratikleri konusunda eğitim almalıdır. Bu, onların turistlere çevreye saygılı davranışlar konusunda rehberlik etmelerini sağlar.”

4.3.3. İletişim Becerileri

“Etkili iletişim becerileri, rehberlerin turistlerle başarılı bir şekilde etkileşim kurmaları için kritik öneme sahiptir. Rehberlik eğitimi, etkili konuşma, dinleme ve müzakere tekniklerini kapsamalıdır.”

4.3.4. İlk Yardım ve Acil Durum Yönetimi

“...olası acil durumlar ve sağlık sorunlarına karşı ilk yardım teknikleri konusunda eğitilmiş olmalıdır. Aynı zamanda kriz yönetimi ve acil durum prosedürleri konusunda bilgi sahibi olmaları gerekir.”



Şekil 4. Turist Rehberliği Eğitimi Teması Kod Haritası

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

4.3.5. Yabancı Dil Yetkinliği

“...uluslararası turistlerle etkileşimde bulunabilmek için en az bir yabancı dilde yetkin olunmalıdır. İngilizce genellikle temel dil olarak kabul edilir, ancak diğer diller de hedef turist gruplarına bağlı olarak öğretilmelidir.”

4.3.6. Yasal ve Etik İlkeler

“Rehberler, turizm yasaları, etik kurallar ve profesyonel standartlar hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu, onların mesleki sorumluluklarını yerine getirirken yasalara ve etik normlara uygun davranmalarını sağlar”.

4.3.7. Teknoloji Kullanımı

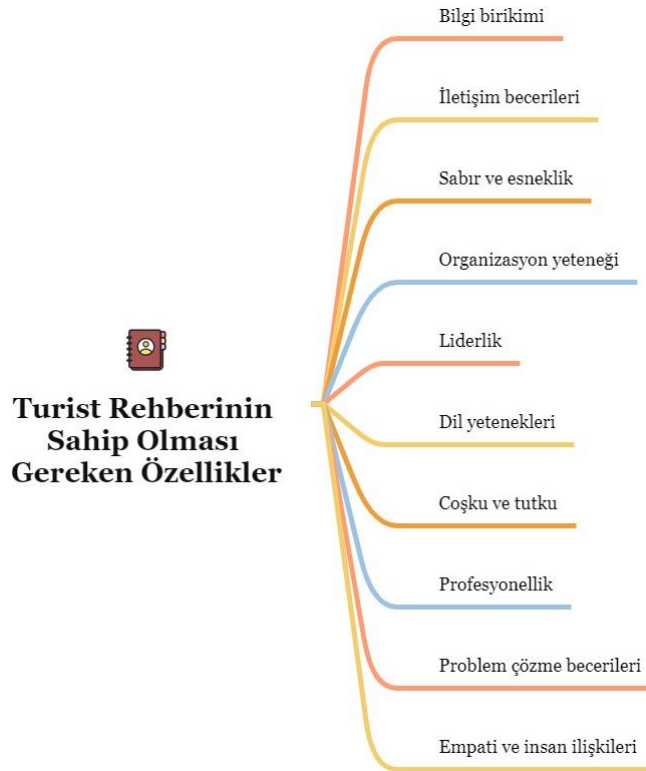
“Modern turist rehberleri, çeşitli teknolojik araçları ve uygulamaları etkili bir şekilde kullanabilmelidir. Bu, bilgi sunumunu daha etkileyici ve erişilebilir kılar”.

4.4. Turist Rehberinin Sahip Olması Gereken Özellikler

Turist rehberliği mesleğini icra eden kişilerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği hakkında ChatGPT'ye “Sence bir turist rehberinde bulunması gereken özellikler nelerdir?” sorusu yönlendirilmiştir. Elde edilen yanıtlara uygulanan analiz sonucu 10 ayrı tema elde edilmiştir. Söz konusu temalar Şekil 5.'de üzerinde görsel olarak sunulmuştur. Oluşturulan temalar, kodlar ve analiz edilen veriler sırası ile aşağıdaki gibidir:

4.4.1. Bilgi Birikimi

“...çalıştığı bölge hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalıdır. Tarih, kültür, coğrafya ve yerel adetler hakkındaki bilgileri etkili bir şekilde aktarabilmeli”.



Şekil 5. Turist Rehberinin Sahip Olması Gereken Özellikler Teması Kod Haritası

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

4.4.2. İletişim Becerileri

“Etkili iletişim becerileri, bir rehberin en önemli özelliklerindendir. Bu, sadece bilgiyi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda grup dinamiklerini yönetmeye ve her türlü soruyu yanıtlamaya yardımcı olur”.

4.4.3. Sabır ve Esneklik

“Rehberler çeşitli kişiliklerle ve beklenmedik durumlarla başa çıkabilmeli, sabırlı ve esnek olmalıdır. Program değişiklikleri veya zorlu katılımcılarla uğraşırken sakin kalmak önemlidir”.

4.4.4. Organizasyon Yeteneği

“Etkin bir turist rehberi, turları düzenli ve zamanında yönetebilmeli, katılımcıların ihtiyaçlarını önceden tahmin edebilmeli ve gerektiğinde hızlı kararlar alabilmelidir”.

4.4.5. Liderlik

“...grubu motive edebilmeli ve yönlendirebilmelidir. Ayrıca güven verici bir liderlik tarzı, grubun rehberine olan güvenini artırır”.

4.4.6. Dil Yetenekleri

“Özellikle uluslararası turlarda, bir veya daha fazla yabancı dil bilmek büyük bir avantajdır. Bu, farklı dilleri konuşan turistlerle etkili bir şekilde iletişim kurmayı sağlar”.

4.4.7. Coşku ve Tutku

“Bir rehberin coşkusu ve konu hakkındaki tutkusu, tur deneyimini büyük ölçüde iyileştirebilir. Katılımcılar genellikle rehberin enerjisinden etkilenirler”.

4.4.8. Profesyonellik

“Rehberler her zaman profesyonel davranmalı, iyi giyinmeli ve saygılı olmalıdır. Bu hem tur şirketi hem de turistler için olumlu bir imaj yaratır”.

4.4.9. Problem Çözme Becerileri

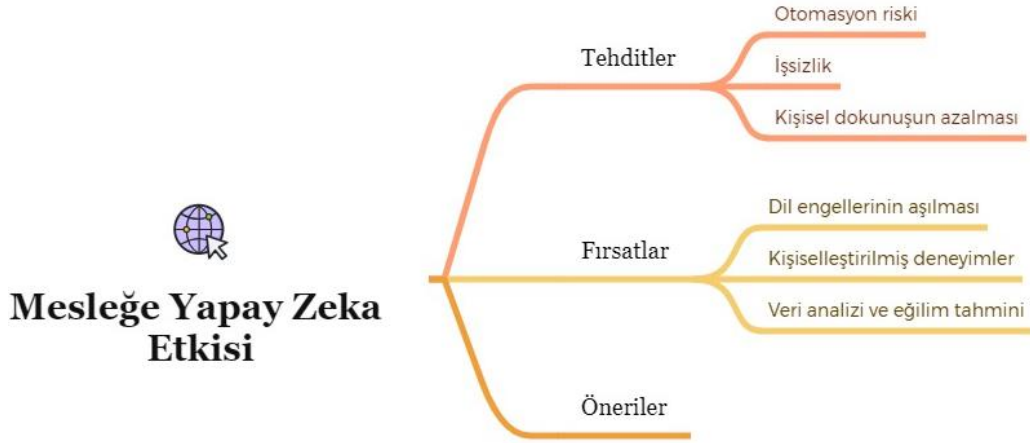
“Beklenmedik durumlar ve zorluklar her zaman ortaya çıkabilir. Rehberler, bu tür durumlarla hızlı ve etkili bir şekilde başa çıkabilmeli”.

4.4.10. Empati ve İnsan İlişkileri

“Turistlerin duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını anlamak ve buna uygun davranmak, rehberin empati yeteneğini ve insan ilişkileri becerilerini gösterir”.

4.5. Mesleğe Yapay Zeka Etkisi

Kendisi de bir yapay zeka modeli olan ChatGPT'ye, “Sence yapay zeka teknolojisinin ilerlemesi turist rehberliği mesleği için bir tehdit olarak mı yoksa fırsat olarak mı algılanmalıdır?” sorusu sorularak konu hakkındaki görüşü elde edilmeye çalışılmıştır. Alınan yanıt 3 ayrı tema altında 6 farklı koda ayrılmıştır. Söz konusu tema ve kodlar Şekil 6. üzerinde görsel olarak sunulmuştur. Oluşturulan temalar, kodlar ve analiz edilen veriler sırası ile aşağıdaki gibidir:



Şekil 6. Mesleğe Yapay Zeka Etkisi Teması Kod Haritası

Kaynak: (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

4.5.1. Tehditler

4.5.1.1. Otomasyon riski

“Bazı basit tur rehberliği görevleri, yapay zeka tarafından otomatikleştirilebilir, örneğin sesli asistanlar veya chatbotlar aracılığıyla verilen temel bilgiler”.

4.5.1.2. İşsizlik

“Yapay zekanın, özellikle rutin ve standart bilgilerin verildiği tur rehberliği işlerini üstlenmesi, bu alandaki iş fırsatlarını azaltabilir”.

4.5.1.3. Kişisel dokunuşun azalması

“Yapay zeka teknolojileri, insan rehberlerin sağlayabileceği kişisel ve kültürel anlatıları tam olarak yansıtamayabilir”.

4.5.2. Fırsatlar

4.5.2.1. Dil engellerinin aşılması

“Yapay zeka destekli çeviri araçları, farklı dilleri konuşan turistlerle etkileşimde dil engellerini aşmada rehberlere yardımcı olabilir”.

4.5.2.2. Kişiselleştirilmiş deneyimler

“Yapay zeka, turistlerin tercihlerine ve geçmiş davranışlarına göre kişiselleştirilmiş turlar oluşturabilir. Bu, müşteri memnuniyetini artırabilir ve daha özelleşmiş bir hizmet sunma imkanı sağlayabilir”.

4.5.2.3. Veri Analizi ve Eğilim Tahmini

“Yapay zeka, turist davranışlarını analiz ederek popüler destinasyonlar, ziyaret zamanları ve tercih edilen aktiviteler hakkında rehberlere bilgi verebilir”.

4.5.3. ChatGPT Önerileri

“... yapay zekanın turist rehberliği alanına entegrasyonu dengeli bir yaklaşım gerektirir. Rehberler, yapay zeka araçlarını destekleyici olarak kullanarak ve benzersiz insan becerilerini öne çıkararak mesleki rollerini yeniden tanımlayabilirler. Bu, teknolojinin getirdiği fırsatları maksimize ederken olası tehditleri minimize etmeye yardımcı olabilir”.

5. TARTIŞMA

Bu araştırmada ChatGPT'ye yöneltilen sorular, mevcut literatürde daha önce turistler ve turist rehberleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalardan esinlenerek oluşturulmuştur (Temizkan ve Ergün, 2018; Gürsoy ve Karaman, 2019; Çakmak, 2020; Şalk ve Köroğlu, 2020; Şahin ve Erdem, 2021; Taşkın ve Avcı, 2022). Bunun başlıca sebebi toplumun turist rehberliğine bakışı ile yapay zekanın turist rehberliği mesleğine bakışına kıyaslayıcı bir bakış açısı getirebilmektir. Taşkın'ın (2020) gerçekleştirdiği çalışmada, teknolojik gelişmelerin turist rehberliği mesleğinin sonunu getirip getirmeyeceğini araştırılmıştır. Bu kapsamda ChatGPT'nin bir rehberin görevlerini yerine getirip getiremeyeceği de bir soru işareti olarak belirmektedir. Bu konuları derinlemesine anlayabilmek adına ChatGPT'ye; turist rehberinin tanımı, rehberli bir turun avantaj ve dezavantajları, turist rehberlerinin nasıl bir eğitim alması gerektiği, sahip olması gereken özellikler ve yapay zekanın rehberlik mesleği için bir tehdit mi yoksa fırsat mı olduğu sorulmuştur.

Turist rehberi kavramı üzerine yerli turistlerle görüşmeler yapan Şahin ve arkadaşları (2018), katılımcıların turist rehberlerini; ülkenin imajını yansıtan, yüksek düzeyde bilgi birikime sahip, yabancı dil bilen ve turistlerin destinasyondan memnun ayrılmasını sağlayan kişi olarak tanımladıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu çalışmaya benzer olarak ChatGPT, turist rehberlerinin kültürler arası bağlantı oluşturan ve turistlerin güvenliğini sağlayan bireyler olduklarını vurgulamıştır.

ChatGPT tarafından turist rehberi ile seyahat etmenin, bireysel seyahatlere kıyasla bazı avantaj ve dezavantajlar oluşturabileceği belirtilmiştir. Söz konusu avantajlar; zaman yönetimi, güvenlik, bilgi akışı, dil desteği ve kişisel ihtiyaçlara uygunluk iken dezavantajlar; maliyetin artması, esnek olmayan programlar ve grup olarak, kalabalık şekilde seyahat etmekten doğan problemlerdir. Çakmak (2017), teknolojinin gelişimi ve turist rehberliği üzerine yaptığı çalışmada bu görüşe benzerlik gösteren bir konuya değinmektedir. Söz konusu araştırmada; turist rehberlerinin çeşitli alanlarda sağladığı faydaların yanında, bazı turistlerin akıllı telefon uygulamaları sayesinde tur planlarını daha esnek bir biçimde yapabildikleri ve yiyecek- içecek ihtiyacından alışveriş ihtiyacına kadar karşılanması gereken her türlü talep için gerekli bilgilere kolay şekilde ulaşarak, turist rehberi olmaksızın kişisel seyahatlerde bulunabildiklerinden bahsedilmiştir. Bunun yanında söz konusu çalışma içerisinde, teknolojinin rehberleri kendilerini geliştirmeye zorladığından da söz edilmiştir.

Literatürde bu konu üzerinde yapılan sayısız araştırmanın yanında bu çalışmada turist rehberliği eğitimini ne şekilde olması gerektiği sorusu yapay zekaya yönlendirilmiştir. Cevaplar içerisinde teknoloji kullanımına dair bir eğitim gerekliliği konusunun ön plana çıkması şaşırtıcı değildir. Bunun yanı sıra ChatGPT; tarih ve kültür bilgisi, çevre bilinci, iletişim becerileri, ilkyardım ve acil durum yönetimi, yabancı dil yetkinliği ve mesleki etik derslerinin turist rehberliği eğitiminin önemli bir parçası olduğundan bahsetmiştir. Şahin ve Erdem'in (2021) turist rehberliği bölümü öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada, turist rehberliği eğitiminin çeşitlendirilmesi ve yabancı dil ağırlıklı eğitimin öne çıkarılması gerekliliği sonucunu ortaya çıkarmışlardır. Söz konusu çalışma bu araştırmanın bulguları ile örtüşürken bunun yanında ChatGPT, eğitimin kapalı duvarlar ardında değil, uygulamalı gezilerle açık alanlarda da yapılması gerektiği yorumuna cevabı içerisinde yer vermiştir.

Son olarak yapay zekanın turist rehberliği mesleği için bir fırsat olarak mı yoksa bir tehdit olarak mı görüldüğü sorusuna ChatGPT, sunduğu özellikler sayesinde dil ve bilgi edinimi konusunda bir turist rehberinin yaptığı işi yapay zeka modellerinin de gerçekleştirebileceği ve turist rehberlerinin işsizlik ile karşı karşıya kalabileceği görüşünü öne sürmüştür. Taşkın (2020), bu konuya eğildiği çalışmasında ise söz konusu görüşe karşıt olarak teknolojinin bir tur için yalnızca destekleyici bir element olduğunu ve turist rehberliği mesleğini bitiremeyip ancak ileriye götürebileceğini savunmuştur. Her ne kadar

teknoloji hayatın bir parçası da olsa veya daha iddialı bir görüşe göre bir düğmeye basarak birçok işlemi kolay bir şekilde yapabileceğimiz bir konuma geliyor olsak da o düğmeye doğru zamanda basacak bir insan gücüne her zaman ihtiyaç olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatürde nitel araştırma yöntemleri kapsamında insanlar ile yapılan görüşmelerin yanı sıra yapay zeka robotlarıyla gerçekleştirilen görüşmelerin de çeşitli araştırmalarda kullanıldığı gözlemlenmiştir (Asch, 2023; Erul ve Işın, 2023). Bu çalışmada, bir katılımcı gözünden olgunun içeriğini, sebebini ve muhtemel sonuçlarını keşfetmeyi amaçlayan söz konusu yöntem ile çağın en popüler yapay zeka modellerinden bir tanesi olan ChatGPT'nin konulara bakış açısının ölçülmesi ve ortaya çıkan verilerin tartışılması amaçlanmıştır. Alanda yapay zeka modelleri ile ilgili gerçekleştirilen daha önceki çalışmalarda (Erul ve Işın, 2023); gastronomi (Fusté Forné ve Orea-Giner, 2023), turizm eğitimi (Fuchs, 2022) ve sürdürülebilir turizm (Lane, 2009) gibi kavramların üzerinde durulduğu görülmektedir. Genel olarak soru sormak ve yanıt almak üzerine kurulu olan ChatGPT ve tur boyunca misafirlerinin sorularını yanıtlamakla yükümlü olan turist rehberliği mesleğinin birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanmaması ise literatürdeki bir boşluğu işaret etmektedir. Bu kapsamda çalışmada; ChatGPT yapay zeka robotunun, turist rehberliği mesleği hakkındaki görüşleri incelenmek istenmiştir.

Erişim sağlayabildiği şaşırtıcı derecede geniş veri deposu (Aljanabi vd., 2023) sayesinde istenilen bilgiyi anlık olarak karşımıza çıkarabiliyor olan ChatGPT, son dönemlerde akademik çalışmalarda da yardımcı bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Tsigaris ve Silva, 2023). İstenilen bilgileri kullanıcının karşısına oldukça hızlı bir şekilde çıkarabilen söz konusu yapay zeka robotu, özellikle zaman tasarrufu sağlayabilme adına araştırmacılar tarafından göz önünde bulundurulabilmektedir (Xames ve Shefa, 2023). Fakat ChatGPT'nin, akademik alanda kullanımının güvenilirliği devam eden bir tartışma konusudur. Bu çalışmada, elde edilen verilerin mevcut literatüre uyumluğu tartışılmıştır.

Ortaya çıkartılan bulguların, söz konusu literatür ile uyum sağladığı görülmektedir. Elde edilen ve tartışmaya tabi tutulmamış verilerin herhangi bir yanlış bilgi içermediği araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulguların gelecekte yapılacak olan araştırmalara kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Sorulan sorular karşısında ChatGPT'nin verdiği cevaplar içerisinde her ne kadar yanlış, etik dışı ve gereksiz bilgiye rastlanmadığı analiz edilmiş olsa da özellikle akademik alanda yapay zeka modellerinin kullanımı konusunda daha belirgin bir sonucun gelecekteki çalışmalar ile belirleneceği düşünülmektedir. Harrington'un (2023) çalışmasında belirttiği gibi, ChatGPT ve diğer yapay zeka modelleri her ne kadar kullanılabilir düzeyde hayatımıza girmiş durumda olsa da bu mecralardan elde ettiğimiz bilgileri ikincil bir kaynaktan teyit etmek fayda sağlayacaktır.

Bu çalışma OpenAI isimli şirket tarafından ortaya çıkartılmış olan ChatGPT (GPT-4 Premium) yapay zeka robotu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda alanda birçok farklı teknoloji şirketinin farklı yapay zeka modelleri ürettiği ve hizmete sunduğu gözlemlenmektedir. Başka bir yapay zeka robotunun üzerinde yapılacak olan araştırmalarda ortaya çıkacak sonuçlar değişiklik gösterebilir. Ayrıca çalışılmak istenilen kavram, araştırmanın sonucunda farklılıklar oluşturabilir. Bunun yanında, yapay zeka sektörü sürekli olarak kendini geliştirmektedir. Geliştirilecek olan yeni modeller üzerinde yapılacak araştırmalarda daha farklı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Yapay Zeka Turizm Araştırmalarına Katkıda Bulunabilir mi? ChatGPT'ye Göre Turist Rehberliği Mesleği” başlıklı çalışmanın hazırlanması ve yayına sunulması süreçlerinde araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun hareket edilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler üzerinde herhangi bir manipülasyon yapılmamıştır. Çalışmanın veri kaynağını ChatGPT tarafından oluşturulan yanıtlar oluşturduğundan ve insan katılımcılar üzerinde herhangi bir araştırma yürütülmediğinden etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akpur, A. (2023). Seyahat danışmanı olarak chatgpt'nin yeteneklerini keşfetmek: Turizm pazarlamasında üretken yapay zeka üzerine bir araştırma. *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 93-105. <https://doi.org/10.30625/ijctr.1325428>.
- Aljanabi, M., G. Yaseen, M., Ali, A., Abed, S. ve Chatgpt. (2023). ChatGpt: Open possibilities. *Iraqi Journal For Computer Science and Mathematics*, 4(1), 62-64. <https://doi.org/10.52866/20ijcsm.2023.01.01.0018>
- Amaro, I., Barra, P., Della Greca, A., Francese, R. ve Tucci, C. (2023). Believe in artificial intelligence? A user study on the ChatGPT's fake information impact. *IEEE Transactions on Computational Social Systems*. <https://doi/abs/10.1056/CAT.23.0043>
- Amber, Q. ve Hashmi, F. A. (2023, Mayıs 18). ChatGPT Revolution in different fields of life: Literature synthesis and research agenda [SSRN Scholarly Paper]. Rochester, NY. Geliş tarihi gönderen <https://papers.ssrn.com/abstract=4451821>
- Asch, D. A. (2023). An interview with ChatGPT about health care. *NEJM Catalyst Innovations in Care Delivery*, 4(2). <https://doi/abs/10.1056/CAT.23.0043>
- Ausat, A. M. A., Massang, B., Efendi, M., Nofirman, N. ve Riady, Y. (2023). Can ChatGPT replace the role of the teacher in the classroom: A fundamental analysis. *Journal on Education*, 5(4), 16100-16106. <https://doi.org/10.31004/joe.v5i4.2745>
- Baldassarre, M. T., Caivano, D., Nieto, B. F., Gigante, D. ve Ragone, A. (2023). The social impact of generative AI: An analysis on ChatGPT. *Proceedings of the 2023 ACM Conference on Information Technology for Social Good*, 363-373. <https://doi.org/10.1145/3582515.3609555>.
- Baran, D. G. G. (2019). Turist rehberliği mesleğini seçme nedenleri. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 26-34.
- Bayram, G. E. (2017). Motivasyonun demografik ve mesleki özelliklere göre farklılaşması: Turist rehberleri üzerine bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 12(48), 257-271.

- Taşkın, G. A. & Karaş, Y. K. (2026). Yapay Zeka Turizm Araştırmalarına Katkıda Bulunabilir Mi? ChatGPT'ye Göre Turist Rehberliği Mesleği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 371-388.
- Bilge, A. C. (2023). Bir yapay zekâ destekli dil modeli olan chatgpt'nin turizm sektöründe potansiyel ve hayata geçen uygulamaları. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 10(3), 139-155. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8393590>.
- Biswas, S. S. (2023). Role of ChatGPT in public health. *Annals of Biomedical Engineering*, 51(5), 868-869. <https://doi.org/10.1007/s10439-023-03172-7>.
- Brown, T., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J. D., Dhariwal, P., ... Amodei, D. (2020). Language Models are few-shot learners. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 33, 1877-1901. Vancouver, Canada.: Curran Associates, Inc. Geliş tarihi gönderen <https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/hash/1457c0d6bfc4967418bfb8ac142f64a-Abstract.html>.
- Cohen, E. (1985). The tourist guide: The origins, structure and dynamics of a role. *Annals of Tourism Research*, 12(1), 5-29. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(85\)90037-4](https://doi.org/10.1016/0160-7383(85)90037-4).
- Çakmak, T. (2017). Teknolojik gelişmelerin turist rehberliği mesleğine etkileri üzerine bir swot analizi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 221-235. <https://doi.org/10.29029/busbed.317656>.
- Çakmak, T. F. (2020). Profesyonel Turist Rehberlerinin Gözünden Karadeniz Ereğli'nin Turizm Potansiyelinin İncelenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 157-170. <https://doi.org/10.37847/tdtdad.787938>.
- Çokışler, N. (2023). Türkiye'de turist rehberliği mesleği: Tarihsel bir bakış açısı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 80-108. <https://doi.org/10.17123/atad.1324330>.
- Deng, J. ve Lin, Y. (2023). The benefits and challenges of ChatGPT: An overview. *Frontiers in Computing and Intelligent Systems*, 2, 81-83. <https://doi.org/10.54097/fcis.v2i2.4465>.
- Erul, E. ve Işın, A. (2023). ChatGPT ile sohbetler: Turizmde ChatGPT'nin önemi (chats with ChatGPT). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11(1), 780-793.
- Fuchs, K. (2022). An interview study to explore the perceived usefulness of in-house training programs in tourism and hospitality education. *Heliyon*, 8(12). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e12547>.
- Fusté Forné, F. ve Orea-Giner, A. (2023). Gastronomy in tourism management and marketing: An interview with ChatGPT. Geliş tarihi gönderen <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/25104>.
- Gursoy, D., Li, Y. ve Song, H. (2023). ChatGPT and the hospitality and tourism industry: An overview of current trends and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 32(5). <https://doi.org/10.1080/19368623.2023.2211993>.
- Gürsoy, H. ve Karaman, S. (2019). Profesyonel Turist Rehberlerinin Kişisel Gelişimi ve Mesleki Donanımı Üzerine Bir Araştırma. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 2(2), 88-103. <https://doi.org/10.34090/tured.606055>.
- Hadi, M., Najm, M. ve Hasan, E. (2023). (PDF) Introduction to ChatGPT: A new revolution of artificial intelligence with machine learning algorithms and cybersecurity. *Science Archives*, 4(4), 276-285. <https://doi.org/10.47587/SA.2023.4406>.
- Haque, M. U., Dharmadasa, I., Sworna, Z. T., Rajapakse, R. N. ve Ahmad, H. (2022, Aralık 12). "I think this is the most disruptive technology": Exploring sentiments of ChatGPT early adopters using Twitter data. Arxiv: arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2212.05856>.

- Taşkın, G. A. & Karaş, Y. K. (2026). Yapay Zeka Turizm Araştırmalarına Katkıda Bulunabilir Mi? ChatGPT'ye Göre Turist Rehberliği Mesleği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 371-388.
- Harrington, L. (2023). ChatGPT is trending: Trust but verify. *AACN Advanced Critical Care*, 34(4), 280-286. <https://doi.org/10.4037/aacnacc2023129>.
- Jeong, N. ve Lee, J. (2024). An Aspect-Based Review analysis Using ChatGPT for the exploration of hotel Service Failures. *Sustainable*, 16(4), 1640. <https://doi.org/10.3390/su16041640>.
- Koubaa, A. (2023, Mart 24). GPT-4 vs. GPT-3.5: A concise showdown. Preprints 2023: Preprints. <https://doi.org/10.20944/preprints202303.0422.v1>.
- Lane, B. (2009). Implementing sustainable tourism in Scotland: An interview. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(6), 747-752. <https://doi.org/10.1080/09669580903378739>.
- Loh, E. (2024). ChatGPT and generative AI chatbots: Challenges and opportunities for science, medicine and medical leaders. *BMJ Leader*, 8(1). <https://doi.org/10.1136/leader-2023-000797>.
- Mahesh, B. (2020). Machine learning algorithms: A review. *International Journal of Science and Research*, 9(1). <https://doi.org/10.21275/ART20203995>.
- Mia, M. R. ve Shuford, J. (2024). Exploring the synergy of artificial intelligence and robotics in industry 4.0 applications. *Journal of Artificial Intelligence General Science*, 1(1). <https://doi.org/10.60087/jaigs.v1i1.31>.
- Mich, L. ve Garigliano, R. (2023). ChatGPT for e-Tourism: A technological perspective. *Information Technology and Tourism*, 25(1), 1-12. <https://doi.org/10.1007/s40558-023-00248-x>.
- Qin, C., Zhang, A., Zhang, Z., Chen, J., Yasunaga, M. ve Yang, D. (2023, Kasım 19). Is ChatGPT a general-purpose natural language processing task solver? Arxiv: arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.06476>.
- OpenAI. (t.y.). *About*. Geliş tarihi 22 Ağustos 2024, gönderen OpenAI website: <https://openai.com/about/>
- Rana, M. S. ve Shuford, J. (2024). AI in Healthcare: Transforming Patient Care through Predictive Analytics and Decision Support Systems. *Journal of Artificial Intelligence General Science (JAIGS)* ISSN:3006-4023, 1(1). <https://doi.org/10.60087/jaigs.v1i1.30>.
- Safdar, M., Siddique, N., Gulzar, A., Yasin, H. ve Khan, A. (2024). Does ChatGPT generate fake results? Challenges in retrieving content through ChatGPT. *Digital Library Perspectives*, Early Access. <https://doi.org/10.1108/DLP-01-2024-0006>.
- Sari, F. O., Avci, N., Nazli, M. ve Curkan, S. C. (2023). Impacts of the COVID-19 Pandemic on Academic Travels. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 13(1), 14-25. <https://doi.org/10.2478/ejthr-2023-0002>.
- Schank, R. C. (1987). What is AI, anyway? *AI Magazine*, 8(4), 59-59. <https://doi.org/10.1609/aimag.v8i4.623>.
- Shuford, J. ve Islam, M. M. (2024). Exploring current trends in artificial intelligence technology an extensive review. *Journal of Artificial Intelligence General Science*, 2(1), 1-13. <https://doi.org/10.60087/jaigs.v2i1.40>.
- Şahin, S., ve Erdem, M. (2021). Turist Rehberliği Öğrencilerinin Mesleki Eğitime Yönelik Görüşleri: Balıkesir Üniversitesi Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 92-116. <https://doi.org/10.32572/guntad.858466>.

- Taşkın, G. A. & Karaş, Y. K. (2026). Yapay Zeka Turizm Araştırmalarına Katkıda Bulunabilir Mi? ChatGPT'ye Göre Turist Rehberliği Mesleği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 371-388.
- Şahin, S., Tezcan, A. E., ve Bekci, M. (2018). Yerli turistlerin Türkiye, İstanbul, Turizm ve turist rehberi ile ilgili metaforları. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 251-264.
- Şalk, S., ve Köroğlu, Ö. (2020). Turist Rehberlerinin Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarına Yönelik Algılarının Belirlenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58), 313-328. <https://doi.org/10.19168/jyasar.565873>.
- Tanrısever, C., Bektaş, İ., ve Koç, D. E. (2019). Dünyada turist rehberliği eğitimi. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 2(1), 44-56. <https://doi.org/10.34090/tured.582099>.
- Taşkın, G. A. (2020). The need for a tour guide while the cities get smarter. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3(1), 72-84.
- Taşkın, G. A., ve Avcı, N. (2022). Turist Rehberlerinin Mesleği Bırakma Nedenleri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 134-155. <https://doi.org/10.38122/ased.62.4>.
- Tekindal, M., ve Arsu, Ş. U. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172.
- Temizkan, S. P., ve Ergün, B. (2018). Türkiye’de Turist Rehberliği Öğretiminin Değerlendirilmesi. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 1(2), 95-104. <https://doi.org/10.34090/tured.475325>.
- Tsigaris, P., ve Teixeira da Silva, J. A. (2023). The role of ChatGPT in scholarly editing and publishing. *Eur Sci Edit* 49: e101121. Doi: 10.3897/ese.2023.e101121.
- Tuomi, A. (2023). AI-Generated content, creative freelance work and hospitality and tourism marketing. İçinde B. Ferrer-Rosell, D. Massimo, ve K. Berezina (Ed.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2023* (ss. 323-328). Cham: Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25752-0_35.
- Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind, New Series*, 59(236), 433-460.
- Xames, M. D., ve Shefa, J. (2023). ChatGPT for research and publication: Opportunities and challenges.. *Journal of Applied Learning and Teaching*, 6(1). <https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.20>.
- Yıldız, S. (2019). Turist rehberliği mesleğinde robot rehberlerin yükselişi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(23), 164-177. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.481225>.

Extended Abstract

Can Artificial Intelligence Contribute to Tourism Research? According to Chatgpt, The Profession of Tour Guiding

The introduction of the GPT-3 model, which is a pioneer in its field, by the company OpenAI in 2020 has been described as a revolution in artificial intelligence (Hadi et al., 2023). In line with this technology, unlike previously developed artificial intelligence models, the application can communicate with the user in written form by imitating a human being and can carry out mutual communication in a very fluent manner, even in complex scenarios (Hadi et al., 2023; Safdar et al., 2024). The GPT-4 model, which was produced later and is more advanced than the previous models, has dramatically improved with some of the add-ons it offers. In addition to the improved communication capabilities with the new model, it is possible to communicate with the artificial intelligence robot in writing and verbally. In addition, visual perception, commenting on the visual, creating visuals, and many other improved software features have been implemented with this version (Koubaa, 2023).

In academia, studies associated with ChatGPT can be found in different fields, such as education (Ausat et al., 2023), health (Biswas, 2023; Loh, 2024), and tourism (Gursoy et al., 2023; Mich and Garigliano, 2023; Tuomi, 2023). Whether we can fully trust the ChatGPT artificial intelligence robot is an ongoing debate. It is known that ChatGPT can present unrealistic information to the user (Amaro et al., 2023). In their study, Xames and Shefa (2023) mentioned that ChatGPT can produce references that do not exist, plagiarise in the texts presented to the user, dwell unnecessarily on junk science, and include unethical comments in its answers.

This study aims to measure the opinions of ChatGPT, one of the artificial intelligence models frequently used in the academic field, to discuss the findings obtained as a result of the analysis and to question whether they overlap with the existing literature. In addition, other data emerging from the interview outputs can contribute to the literature.

In previous studies, research has yet to be conducted on tour guidance within the framework of artificial intelligence models. In this study, ChatGPT's perspective on the profession of tour guidance will be examined in order to fill this gap. The research method should shed light on future studies if the arguable data to be revealed are compatible with the past literature. In case of incompatibility, using artificial intelligence robots in the academic field can be re-evaluated. In this study, it is desired to examine ChatGPT's perspective on tour guidance. For this reason, the semi-structured interview technique, one of the qualitative research methods used to explore and comprehensively understand a phenomenon, was used (Sarı et al., 2023). In the interview, five questions from the literature on the definition of tour guides were asked. These are:

- What do you think a tour guide is?
- What are the advantages and disadvantages of having a tour guide on a tour? (T. F. Çakmak, 2020).
- What features do you think a tour guide should have? (Gürsoy ve Karaman, 2019; Taşkın ve Avcı, 2022).
- Do you think the advancement of artificial intelligence technology should be perceived as a threat or an opportunity for the tour guidance profession? (Şalk ve Köroğlu, 2020).
- How do you think tour guidance education should be? (Temizkan ve Ergün, 2018; Şahin ve Erdem, 2021).

As a result of the analysis, it was deemed appropriate to classify the data into five different themes. The themes were categorized into 42 codes and sub-codes. It was determined that the data obtained were compatible with the literature. The researchers determined that the data, which could not be discussed, contained no misinformation. The findings obtained in this context are considered a source for future research.

Although it was analyzed that no false, unethical, or unnecessary information was found in the answers given by ChatGPT in the face of the questions asked, it is thought that a more significant result will be determined by future studies, especially in the use of artificial intelligence models in the academic field. As Harrington (2023) stated in his study, although ChatGPT and other artificial intelligence models have entered our lives at a usable level, it would be helpful to confirm the information we obtain from them from a secondary source.

This study was carried out on the ChatGPT (GPT-4 Premium) artificial intelligence robot created by the company OpenAI. In recent years, it has been observed that many different technology companies have produced and put into service different artificial intelligence models. The results of research on a different artificial intelligence robot may vary. In addition, the concept to be studied may create differences in the research results. In addition, the artificial intelligence sector is constantly improving itself. It is thought that different results can be obtained from research on developing new models.



İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂNIN YÜKSELİŞİ: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Kubilayhan GÖÇ¹

Öz

Bu çalışma, yapay zekânın (YZ) insan kaynakları yönetimi (İKY) üzerindeki rolünü bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek, üç temel araştırma sorusunun yanıtını aramaktadır: (1) YZ teknolojileri İKY araştırmalarını nasıl dönüştürmektedir? (2) YZ-İKY ile ilgili araştırmalarda öne çıkan anahtar temalar ve konular nelerdir? (3) YZ-İKY literatüründe en çok atıf alan çalışmalar ve bu çalışmaların temel özellikleri nelerdir? Araştırmanın örneklemini 2004-2024 yılları arasında Scopus veri tabanında yayımlanan 1153 yayından oluşmaktadır. Analizde Biblioshiny (R tabanlı bibliyometrik analiz yazılımı) kullanılarak atıf analizi, h-indeksi, Lotka Yasası, tematik haritalama ve ortak yazarlık ağı analizleri uygulanmıştır. Bulgular, 2018'den itibaren YZ-İKY çalışmalarının arttığını, 2022 itibarıyla ise belirgin bir yükseliş başladığını göstermektedir. Yayın sayısındaki artışa rağmen, hâlâ baskın bir çekirdek araştırmacı grubunun oluşmadığı görülmektedir. Uluslararası iş birliği ağı analizleri, ABD, Hindistan ve Çin'in alanda öncü konumda olduğunu, Türkiye'nin ise akademik üretkenlik açısından geride kaldığını göstermektedir. Çalışma, YZ-İKY araştırmalarındaki mevcut araştırma eğilimlerini ortaya koymakta ve gelecekteki araştırmalar için rehber niteliğinde öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Dijitalleşme, İnsan Kaynakları Yönetimi, Tematik Haritalama, Bibliyometrik Analiz, YZ-İKY

JEL Sınıflandırması: O15, M12, M15

THE RISE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Abstract

This study examines the role of artificial intelligence (AI) on human resource management (HRM) through bibliometric analysis (R-based bibliometric analysis software), addressing three key questions: (1) How are AI technologies transforming HRM research? (2) What are the key themes and topics prominent in AI-HRM-related research? (3) What are the most cited studies in AI-HRM literature, and what are the main characteristics of these studies? The analysis includes 1153 publications from the Scopus database between 2004-2024, utilizing citation analysis, h-index, Lotka's Law, thematic mapping, and co-authorship network analysis via Biblioshiny software. The findings reveal a significant increase in AI-HRM studies starting around 2018, with substantial growth beginning in 2022. No dominant core group of researchers has emerged. While the US, India, and China lead in collaboration worldwide, Türkiye demonstrates comparatively lower academic output. The study demonstrates current advances in AI-HRM research and offers potential opportunities for further studies.

Keywords: Artificial Intelligence, Digitalization, Human Resource Management, Thematic Mapping, Bibliometric Analysis, AI-HRM

JEL Classification: O15, M12, M15

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: khngoc@aksaray.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7481-0837>

1. GİRİŞ

Son yıllarda iş dünyasında dijital dönüşüm sürecinin hız kazanmasıyla birlikte yapay zekâ (YZ), örgütsel süreçleri dönüştüren ve rekabet avantajı sağlayan kritik bir teknoloji olarak ön plana çıkmaktadır (Kaur vd., 2023:31). İş süreçlerinin otomasyonu, büyük verinin analiz edilmesi ve stratejik karar alma süreçlerinin iyileştirilmesi gibi alanlarda YZ'nin etkisi, şirketlerin maliyetleri azaltmasına ve verimliliği artırmasına olanak tanımaktadır (Abraham vd., 2025:401). Dijital dönüşüm araçlarının ve büyük verinin insan kaynakları yönetimi (İKY) alanında da kullanımının artmasıyla birlikte, YZ'nin iş süreçlerini optimize etme potansiyeli belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Örneğin, işe alım süreçlerinin zaman alıcı ve maliyetli olduğu bir ortamda, YZ tabanlı sistemler bu süreçleri optimize ederek şirketlerin hem zaman hem de kaynak tasarrufu sağlamasına olanak tanımaktadır. Nitekim, iş dünyasında YZ tabanlı çözümlerin benimsenmesiyle işverenlerin %93'ü verimlilikte artış, %67'si ise maliyet düşüşü bildirmiştir (Diard, 2025).

Ancak, YZ'nin İKY süreçlerindeki dönüştürücü potansiyeline rağmen, bu alandaki akademik literatür henüz olgunlaşma aşamasındadır (Qamar vd., 2021:1345). YZ'nin İKY süreçlerine entegrasyonunda etik kaygılar (Bankins, 2021), algoritmik önyargılar (Sakka ve El Hadi El Maknouzi, 2022:3) ve otomasyonun insan işleri üzerindeki etkileri (Kaur ve Gandolfi, 2023:385-386) gibi konular, hem akademik hem de pratik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Society for Human Resource Management (SHRM) raporuna göre, örgütlerin yalnızca %25'i İKY süreçlerinde YZ tabanlı çözümler kullanırken, İKY profesyonellerinin %43'ü artan otomasyonun iş kaybı yaratacağı konusunda endişe duymaktadır (Diard, 2025). Bu durum, YZ'nin İKY'deki uygulamalarına dair derinlemesine bir anlayış geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma YZ-İKY literatürünü bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek literatürdeki ana eğilimleri, öne çıkan temaları, araştırmacılar arasındaki iş birliği ağlarını ve literatürdeki bilgi boşluklarını ortaya koymaktadır. Böylece YZ'nin İKY alanında yaratmış olduğu dönüşüme dair sistematik ve veri odaklı bir bakış açısı sunarak akademik literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca, çalışmanın sonuçları, İKY profesyonellerinin YZ kullanımına yönelik daha bilinçli stratejiler geliştirmesine ve karar alma süreçlerinde veri odaklı yaklaşımlar benimsemesinde yol gösterici olacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yapay Zekâ

Yapay zekâ, insan zekâsını taklit etmeye çalışan bir bilgisayar bilimi dalı olarak öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve algılama gibi bilişsel süreçleri simüle etme yeteneğine sahiptir (Qiu ve Zhao, 2018:145; Palos-Sánchez vd., 2022:3630). YZ'nin temel gücü, büyük miktarda veriyi hızlıca işleyebilmesi ve bu verilerden anlamlı çıkarımlar yapabilmesidir (Chowdhury vd., 2023:6). Bu özellikler, yalnızca teknik bir ilerleme değil, aynı zamanda örgütlerin verimliliğini artırma, maliyetleri azaltma ve karar alma süreçlerini iyileştirme açısından stratejik bir araç olarak da önem taşımaktadır (Agustono vd., 2023:968).

YZ'nin bu etkileyici potansiyeli, belirli teknolojik bileşenlere dayanmaktadır. Örneğin, makine öğrenimi (machine learning), sistemlerin veriyle öğrenip gelişmesini sağlarken, doğal dil işleme (natural language processing) bilgisayarların insan dilini anlamasına ve üretmesine olanak tanımaktadır (George ve Thomas, 2019:5069; Tewari ve Pant, 2020). Derin öğrenme (deep learning), karmaşık verilerden örüntüler çıkararak yapay sinir ağlarına dayalı bir yaklaşım sunarken, bilgisayarlı görü (computer vision) görüntülerin ve videoların anlamlandırılmasını mümkün kılmaktadır (Rodgers vd., 2023:7). Bu

bileşenler, YZ'nin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda örgütsel dönüşümlerde de bir kaldıraç görevi görmesini sağlamaktadır.

Bu teknolojiler, insan kaynakları yönetiminden sağlığa, ulaşımdan pazarlamaya kadar birçok sektörde yenilikçi uygulamalara öncülük etmektedir. Özellikle İKY'de, YZ araçları işe alım süreçlerini hızlandırmak, çalışan performansını değerlendirmek ve eğitim programlarını kişiselleştirmek için kullanılmaktadır (Qiu ve Zhao, 2018:145,148; Bhardwaj vd., 2020). Bunun dışında, sağlık alanında teşhis ve tedavi süreçlerini iyileştirme; pazarlamada ise müşteri davranışlarını anlamak ve kişiselleştirilmiş deneyimler sunmak gibi uygulamalar, YZ'nin farklı sektörlerdeki geniş kapsamını gözler önüne sermektedir (George ve Thomas, 2019:5069-5070; Goswami vd., 2023:114).

YZ'nin bu yaygın kullanım alanları, örgütsel düzeyde pek çok fayda sağladığını göstermektedir. İş süreçlerinin otomasyonu sayesinde verimlilik artışı ve maliyet düşüşü gibi somut kazançlar sağlanabilirken, YZ'nin tahminleme ve veri analitiği yetenekleri, karar alma süreçlerini daha bilinçli bir hale getirmektedir (Abdeldayem ve Aldulaimi, 2020:3868 ; Arora vd., 2021:288).

2.2. Yapay Zekâ Perspektifinden İnsan Kaynakları Yönetimi

Yapay zekâ, insan kaynakları yönetimi alanında giderek daha fazla benimsenmekte ve bu alanda köklü değişimlere yol açmaktadır (Tewari ve Pant, 2020:1; Agustono vd., 2023:958; Chowdhury vd., 2023:1).

YZ, İKY süreçlerini yalnızca otomatikleştirmenin ötesine geçerek, stratejik karar alma süreçlerine de önemli katkılar sağlamaktadır. İKY'nin temel işlevlerinde, işe alım ve seçme, performans değerlendirmesi, eğitim ve gelişim gibi birçok alanda YZ'nin sunduğu fırsatlar, daha verimli ve objektif uygulamalara imkân tanımaktadır (Tewari ve Pant, 2020:1; Agustono vd., 2023:959,963). Bu dönüşüm, insan kaynakları yönetiminin etkinliğini artırarak, daha etkili, adil ve verimli süreçler yaratmaktadır.

YZ'nin İKY'deki kullanım alanları incelendiğinde oldukça geniş olduğu görülmektedir. Örneğin, işe alım süreçlerinde, YZ, adayların tespiti ve insan kaynağı havuzlarından çekilmesi, özgeçmiş taraması gibi işlevleri hızlandırarak daha verimli bir hale getirmektedir (Bhardwaj vd., 2020:48-49; Tewari ve Pant, 2020:1-2). Özellikle yüz tanıma ve duygu analizi gibi teknolojiler, mülakatlarda adayların duygusal tepkilerini değerlendirme imkânı sağlamaktadır (Chowdhury vd., 2023:8,17). Bu sayede, daha objektif ve tarafsız değerlendirmeler yapılabilmekte, işe alım süreci hızlandırılmaktadır. Performans değerlendirmelerinde ise YZ'nin veri analizi gücünden faydalanılarak, çalışan performans eğilimleri tespit edilmekte ve kişiselleştirilmiş geri bildirimler sunulmaktadır (Rane, 2023:1). Böylece, daha adil ve etkili bir performans yönetim süreci yaratılmaktadır.

Benzer şekilde, eğitim ve gelişim alanındaki YZ uygulamaları da oldukça dikkat çekicidir. Çalışanların ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş eğitim programları önerilebilmekte ve eğitim ihtiyaçları, çalışanların performans verileri ile belirlenebilmektedir (Chowdhury vd., 2023:17). Ayrıca, YZ destekli eğitim platformları, çalışanların öğrenme süreçlerini kolaylaştırmakta ve daha etkili eğitim deneyimleri sağlamaktadır (Ghosh vd., 2023:57-62). Çalışan memnuniyeti ve bağlılık ise YZ'nin sunduğu duygu analizi ve geri bildirim analizleri ile izlenebilir kılınmaktadır. Bu sayede, şirketler, çalışan memnuniyetini artırmak için iyileştirme yapılması gereken faktörleri daha kolay belirleyebilir hale gelmektedir (Ghosh vd., 2023:49-50).

YZ'nin İKY'deki dönüşümünün muhtemel duygusal ve psikolojik etkileri (insani yönü) de oldukça önemlidir. Çalışanlar arasında iş kaybı korkusu ve stres yaratabilen YZ teknolojileri, özellikle rutin işlerin otomasyonu ile birlikte, çalışanların iş rollerinin değişeceği veya işlerini kaybedecekleri kaygısını tetikleyebilir (Qamar vd., 2021:1357). Bu durum, çalışanların YZ'yi benimseme konusunda

direnç göstermelerine yol açabilir. YZ'nin iş süreçlerine entegre edilmesinin getirebileceği diğer bir olumsuz sonuç ise, bazı çalışanlarda iş güvenliği kaygısı yaratması sonucu çalışanların işyeri psikolojisinin olumsuz yönde etkilenmesidir. Ayrıca, çalışanların duygusal durumlarının YZ algoritmaları ile analiz edilmesi, gizlilik ihlalleri ve sürekli izlenme kaygısı oluşturabilir ve çalışanlarda özel hayatlarına müdahale edildiği endişesini doğurabilir (Qamar vd., 2021:1354). İşte bu noktada, yöneticilerin/liderlerin YZ'nin kurumsal süreçlere adaptasyonu sürecinde etkin rol almaları ve çalışanlara güven vermeleri gerekmektedir (Malik vd., 2023:14).

3. YÖNTEM

Bu çalışma, yapay zekânın insan kaynakları yönetimi üzerinde oluşturduğu değişimi bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemekte ve literatürdeki temel araştırma eğilimlerini, bilgi boşluklarını ve tematik odakları belirlemeyi amaçlamaktadır. Bibliyometrik analiz, geniş kapsamlı bilimsel verileri keşfetmek ve analiz etmek için oldukça sık kullanılan titiz bir yöntemdir. Belirli bir alanın evrimsel nüansların ortaya çıkarılmasını sağlarken, o alandaki gelişmekte olan konulara ışık tutmaktadır (Aria ve Cuccurullo, 2017: 959). Nicel bir yöntem olarak, bibliyometrik analiz ile belirli bir araştırma alanındaki yayın eğilimleri, yazar ve ülke iş birlikleri, anahtar temalar ve literatürdeki bilgi boşlukları belirlenebilmektedir.

Çalışmanın örneklem çerçevesi belirlenirken literatürdeki benzer çalışmaların sınırlılıkları/önerileri (Gerçek ve Gerçek, 2022:828; Karaboğa ve Karaboğa, 2022: 359; Kişi, 2022:510; Sanioglu Tanış, 2024:1466) dikkate alınmıştır. Bu nedenle çalışmanın örneklemini için veriler Scopus veri tabanından seçilmiştir. Veri toplama sürecine yönelik bilgiler Tablo 1'de detaylıca sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Aşama	Açıklama
Veri Kaynağı	Scopus (Geniş kapsamlı akademik içerik, yüksek atıf etkisine sahip dergiler) (Ancarlı vd., 2023)
Zaman Aralığı	2004-2024
Dil Sınırlaması	Bulunmamaktadır
Arama Terimleri	Başlık, Anahtar Kelime ve Özet içerisinde: ("artificial intelligence" OR "CHATGPT" OR "machine learning" OR "AI" OR "generative AI" OR "natural language processing" OR "NLP" OR "deep learning" OR "computer vision") AND ("Human Resource Management" OR "HRM" OR "Personnel Management" OR "Talent Management" OR "Workforce Management" OR "Employee Relations" OR "Employee*Recruitment" OR "Employee*Selection" OR "Employee*Training and Development" OR "Employee*Performance Management" OR "Employee*Compensation and Benefits" OR "Organizational Development" OR "Strategic HRM" OR "HR Analytics" OR "Employee Engagement" OR "Workplace Diversity" OR "HR Policies" OR "Job Design" OR "Leadership Development").
Elde Edilen Çalışma Sayısı	1228
Eleme Kriterleri	- Yalnızca makale, kitap, kitap bölümü ve bildiri türündeki çalışmalar dahil edilmiştir. - İşletme yönetimi, karar bilimleri ve sosyal bilimler içerisinde taramalar yapılmış olup: insan kaynakları yönetimi ile doğrudan ilgili olmayan çalışmalar çıkarılmıştır.
Nihai Örneklem Sayısı	1153

Örneklem elde edildikten sonra, bibliyometrik analizler, Biblioshiny -R tabanlı bibliyometrik analiz yazılımı- kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, atıf analizi, yazar performans analizi, trend analizi, tematik haritalama, ortak yazarlık ağı, Lotka yasası uygulaması gibi analiz teknikleri uygulanmıştır. Araştırmaya, yalnızca Scopus veri tabanındaki yayınlar dahil edilmiş, Web of Science

ve diğer veri tabanları dahil edilmemiştir. Bu araştırmanın yalnızca Scopus veri tabanını temel alması, dolayısıyla Türkçe makalelerin pek çoğunun kapsam dışı kalması ve zaman dilimi (2004-2024) çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

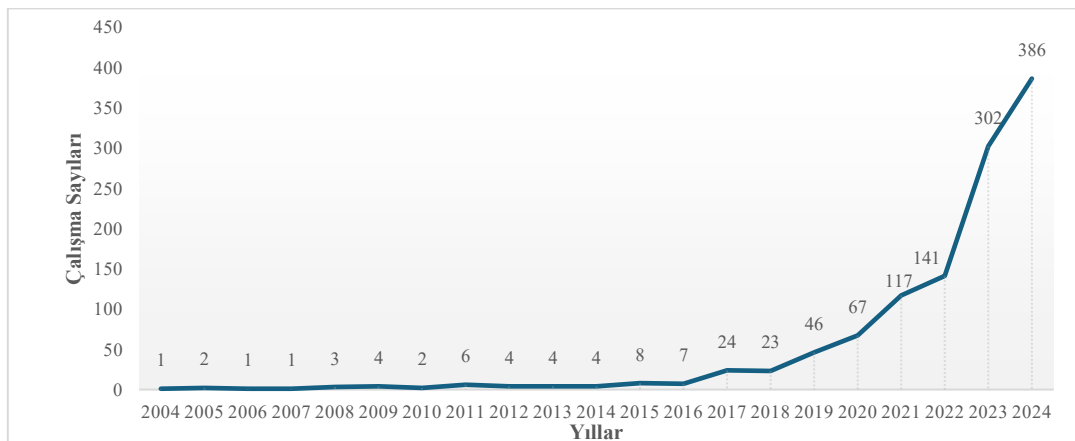
4. ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışma, 2004-2024 yılları arasında YZ-İKY alanındaki akademik araştırmaların bibliyometrik analizini kapsamaktadır. Scopus veri tabanından elde edilen 1153 doküman üzerinde gerçekleştirilen analiz, alandaki akademik üretkenliği, araştırma eğilimlerini ve iş birliği ağlarını ortaya koymaktadır. Bibliyometrik analiz sonucu incelenen 1153 dokümanın genel özellikleri şöyledir. Analiz edilen yayınlar 706 farklı kaynaktan (dergiler, kitaplar vb.) yayımlanmış olup, yıllık ortalama %34,69'luk bir büyüme oranı ile alanın hızla gelişmekte olduğunu göstermektedir. Çalışmalara yapılan atıf sayıları incelendiğinde, her bir dokümanın ortalama 12,68 atıf aldığı belirlenmiştir. Bu durum, YZ-İKY ilişkili araştırmaların akademik literatürde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dokümanların ortalama yaşının 3 yıl olması, alanın görece genç, dinamik ve gelişen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (bkz. Şekil 1). Ayrıca, analiz edilen yayınlarda toplam 4820 Keywords Plus ve 2979 yazar anahtar kelimesi kullanılmıştır. Bu bulgu, çalışmalarda geniş bir kavramsal çeşitlilik bulunduğunu göstermektedir. Çalışmalarda toplamda 3291 yazar katkıda bulunmuştur. Çalışmaların yalnızca 155'i tek yazarlı olup, çok yazarlı yayın oranı oldukça yüksektir. Ayrıca, uluslararası ortak yazarlık oranının %23,68 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran, YZ-İKY alanındaki akademik iş birliklerinin yüksek oranda olmasa da küresel ölçekte gerçekleştiğini göstermektedir. Analiz edilen 1153 dokümanın dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2. Çalışma Türleri ve Sayıları

Çalışma Türü	Sayı	Oran
Makale	482	41,80
Konferans bildirisi	481	41,72
Kitap bölümü	164	14,22
Kitap	26	2,25
Toplam Çalışma Sayısı	1153	100,00

Bu bulgular, alanın akademik üretiminin büyük ölçüde hakemli dergi makaleleri ve konferans bildirileri üzerinden gerçekleştiğini, aynı zamanda kitap bölümleri ile desteklendiğini göstermektedir.

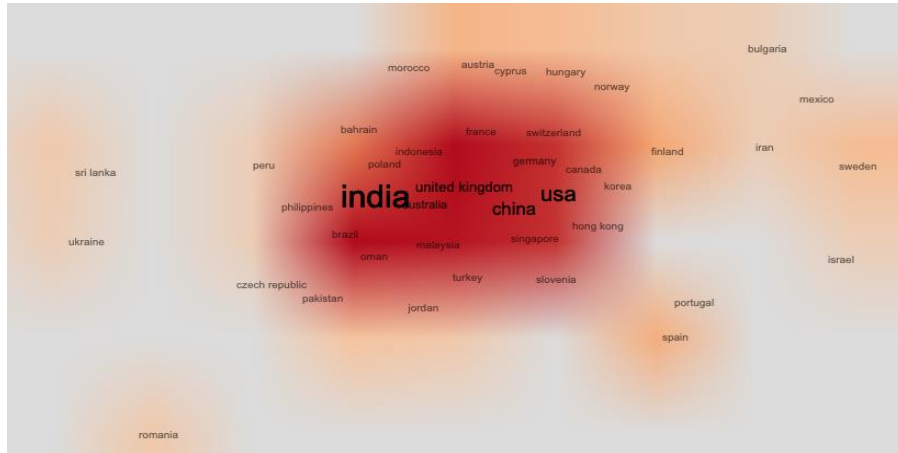


Şekil 1. YZ ve İKY ilişkili yayınların 2004-2024 yılları arasındaki artış grafiği

Şekil 1'de sunulan grafik, yıllara göre akademik çalışma sayısını vermektedir. YZ-İKY ilişkili çalışmalarda 2017 yılına kadar çalışmalar tek haneli seviyelerdedir. 2018 yılı, YZ-İKY ilişkili çalışmaların ilk kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. 2020 sonrası pandemi ile araştırmaların

hızlandığı ikinci büyük kırılma olarak görülmektedir. 2022 yılı ise, esas sıçramanın olduğu dönem olarak ifade edilebilir.

Şekil 2 ve Tablo 3 ülkeler arasındaki araştırma ortaklıklarına ilişkin detayları göstermektedir.



Şekil 2. Ülkeler Arası Araştırma Ortaklıkları Isı Haritası

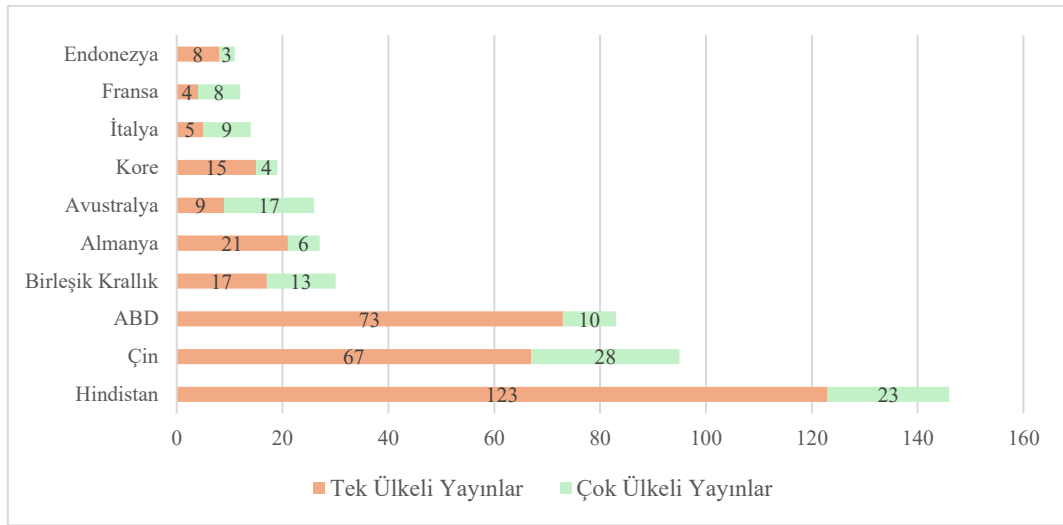
Isı haritasında (Şekil 2), Hindistan, ABD ve Çin en büyük ve merkezi konumda yer alarak bu alanda en yoğun uluslararası iş birliklerine sahip ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra, Birleşik Krallık da önemli bir etkileşim ağına sahiptir. Isı haritasında Türkiye merkezde yer almamakla birlikte çevrede konumlanmıştır, yani bölgesel iş birlikleri mevcut ancak küresel çapta etkili değildir. Bu analiz, akademik olarak küresel iş birliklerinin bölgesel dağılımını ve akademik alanda öncü ülkeleri belirleme açısından önemli bir içgörü sağlamaktadır. Şekil 2'yi detaylandırmak için sunulan Tablo 3'te ülkelerin iş birliğinin merkezilik ve en çok iş birliği kurma istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 3. Ülkelerin Akademik Ağdaki Arasındalık, Yakınlık ve Etkililik Skorları

Ülke	Küme (Cluster)	Arasındalık (Betweenness)	Yakınlık (Closeness)	Etkililik Skoru (PageRank)
ABD	4	327,476	0,014	0,107
Hindistan	1	301,384	0,014	0,11
Çin	4	152,56	0,013	0,073
Birleşik Krallık	1	121,848	0,013	0,076
Fransa	6	80,868	0,012	0,047
Avustralya	1	58,103	0,013	0,05
Pakistan	3	55,468	0,01	0,025
Sri Lanka	9	48	0,009	0,01
Finlandiya	7	38,363	0,01	0,017
Kanada	4	32,117	0,011	0,019
...	...	...	...	...
Türkiye	7	0.772	0.008	0.012

Tabloya göre, ABD ve Hindistan, en merkezi ve en güçlü iş birliklerine sahip küresel liderlerdir. Çin (152,56) ve Birleşik Krallık (121,848) ise küresel iş birliği ağında ikinci derecede etkili konumda bulunmaktadır. Küresel ağda büyük ölçekli etkileşimlere sahip ülkeler (ABD, Çin, Hindistan), genellikle birden fazla bölgeyle iş birliği yapmaktadır.

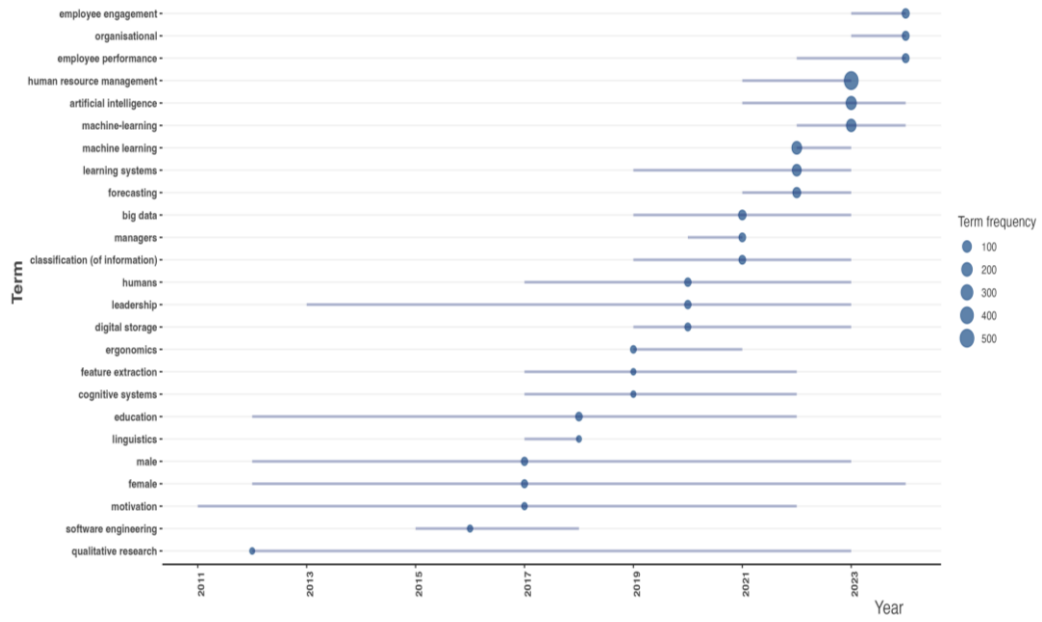
Şekil 3'te ise YZ-İKY alanında en çok araştırma yapılan ilk on ülkenin iş birliği türlerine göre (ulusal/uluslararası) sıralaması verilmiştir. Sıralama sorumlu yazarlarının ülkelerine göre şekillenmiştir.



Şekil 3. Ülkelerin Akademik İş Birliklerine Açıklık Düzeyi ve Küresel Araştırma Ekosistemindeki Konumlarının Yayın Sayısı Bazında Gösterimi

Şekildeki verilere göre ülkelerin akademik iş birliklerine açıklık düzeyi farklılık göstermektedir. Avustralya, Birleşik Krallık, İtalya ve Fransa gibi ülkeler, çok ülkeli yayın oranlarıyla, yüksek düzeyde uluslararası iş birliğine açık ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır. Hindistan, ABD ve Kore gibi ülkeler ise daha çok ulusal araştırmalara odaklanmaktadır. Özellikle Avustralya, %65 gibi yüksek bir oranla küresel araştırma ekosistemine en entegre ülkelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Çin ise hem yüksek yayın sayısına hem de %29,5'lik çok ülkeli yayın oranıyla uluslararası iş birliklerine açık bir yapıdadır, bu da ülkenin küresel akademik araştırmalara giderek daha fazla entegre olduğunu göstermektedir. ABD ve Hindistan gibi ülkeler ise akademik üretkenlik açısından güçlü olmalarına rağmen, uluslararası iş birliklerine daha sınırlı katılım göstermektedir.

Şekil 4 yayınlarda en çok kullanılan kelimelere göre trend analizi sonuçlarını sunmaktadır. Ayrıca buradaki kelimeler dört kategori (1-En Yaygın ve Güncel Temalar, 2-Veriye Dayalı Yönetim ve Tahmin, 3-Çalışan Deneyimi ve Örgütsel Konular, 4-Yapay Zekâ ve İnsan) altında yorumlanmıştır. **En Yaygın ve Güncel Temalar:** Doğal olarak, "*Human Resource Management*" (507) ve "*Artificial Intelligence*" (180) en çok geçen terimlerdir. 2021'de yapay zekanın İKY ile birleştiği ve 2023-2024 yıllarında bu entegrasyonun hızlandığı görülmektedir. Araştırmacılar tarafından ilgili literatürde iki türlü kullanımı olan (yazım olarak) ve bu nedenle aslında en çok kullanılan ikinci terim olan "*Machine Learning*" (153) / "*Machine-Learning*" (142) terimleri, 2022 itibarıyla hızla artmış ve 2023-2024'te yaygınlaşmıştır. Bu durum, makine öğrenmesi tabanlı uygulamaların İKY alanında giderek daha fazla ilgi odağı olduğunu göstermektedir. **Veriye Dayalı Yönetim ve Tahmin:** "*Learning Systems*" (104) ve "*Big Data*" (45), 2019'da yükselmeye başlamış ve 2021-2023'te zirveye ulaşmıştır. "*Forecasting*" (59), 2021'den sonra artarak İKY'de tahminleme ve veri analizinin önem kazandığını göstermektedir. "*Classification (of information)*" (24), "*Digital Storage*" (12) gibi terimler veri yönetimi, bilgi sınıflandırma ve depolama alanlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilimlerden, büyük veri ve tahminleme modellerinin İKY'de karar alma süreçlerine giderek daha fazla entegre olduğu ifade edilebilir.



Şekil 4. Yayınlarda En Çok Kullanılan Kelimelere Göre Trend Analizi Sonuçları

Çalışan Deneyimi ve Örgütsel Konular: "Employee Engagement" (36), "Employee Performance" (27), "Organisational" (29) gibi terimler 2023-2024 yıllarında akademik literatürde yükselmeye başlamıştır. "Leadership" (18), "Motivation" (7), "Managers" (24) gibi terimler daha eski olsa da 2020 ve sonrasında tekrar ilgi görmüştür. Bu, yapay zekanın yalnızca teknik süreçlere değil, çalışan bağlılığı, liderlik ve motivasyon gibi insan merkezli konulara da etkisi olduğunu göstermektedir.

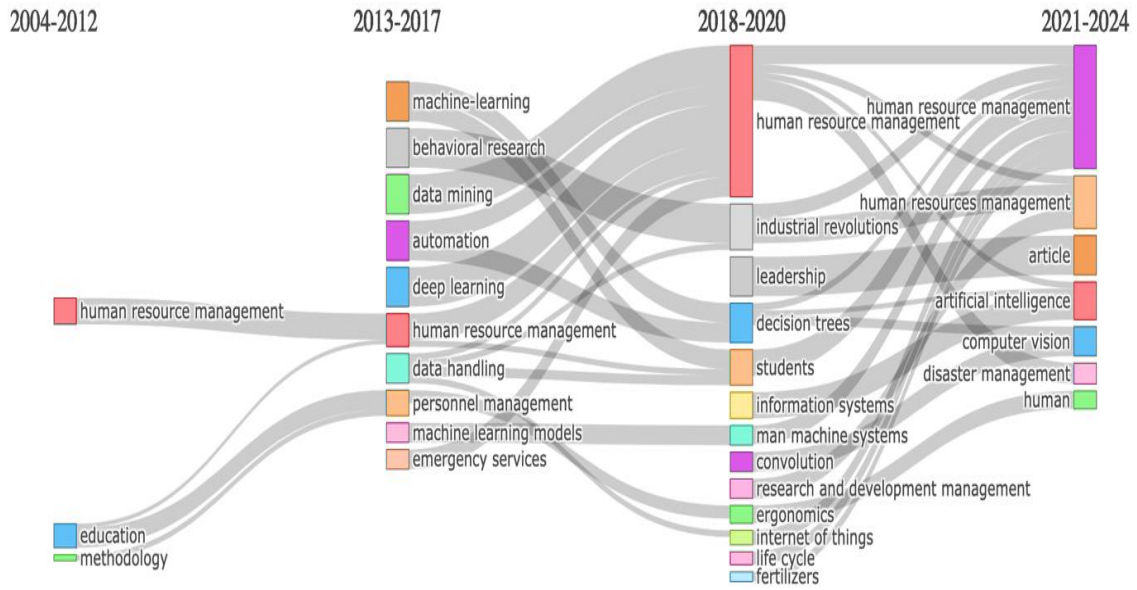
Yapay Zekâ ve İnsan: "Humans" (19), "Male" (17), "Female" (14) gibi terimler, YZ'nin insan odaklı etkilerini ve toplumsal yönlerini analiz etmek için önemli hale geldiğinin göstergesi olarak düşünülebilir. "Cognitive Systems" (5), "Feature Extraction" (5) gibi konular 2017-2019 arasında artmış ve bilişsel sistemlerin İKY süreçlerine entegre edilmesiyle ilgili çalışmalara işaret etmektedir. YZ'nin İKY süreçlerinde insan davranışlarını ve bireysel farklılıkları nasıl etkilediği konusunda daha fazla çalışma yapılmaya başlandığı görülmektedir. Şekilde 4'te gösterilen kavramlara ilişkin sıklık, medyan ve çeyreklik bilgileri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Terimlerin Sıklık, Medyan ve Çeyreklik Bilgileri

Terimler	Sıklık	Yıl (Q1)	Yıl (Median)	Yıl (Q3)
human resource management	507	2021	2023	2023
artificial intelligence	180	2021	2023	2024
machine learning	153	2022	2022	2023
machine-learning	142	2022	2023	2024
learning systems	104	2019	2022	2023
forecasting	59	2021	2022	2023
big data	45	2019	2021	2023
employee engagement	36	2023	2024	2024
organizational	29	2023	2024	2024
employee performance	27	2022	2024	2024
classification (of information)	24	2019	2021	2023
managers	24	2020	2021	2021
education	22	2012	2018	2022
humans	19	2017	2020	2023
leadership	18	2013	2020	2023
male	17	2012	2017	2023
female	14	2012	2017	2024

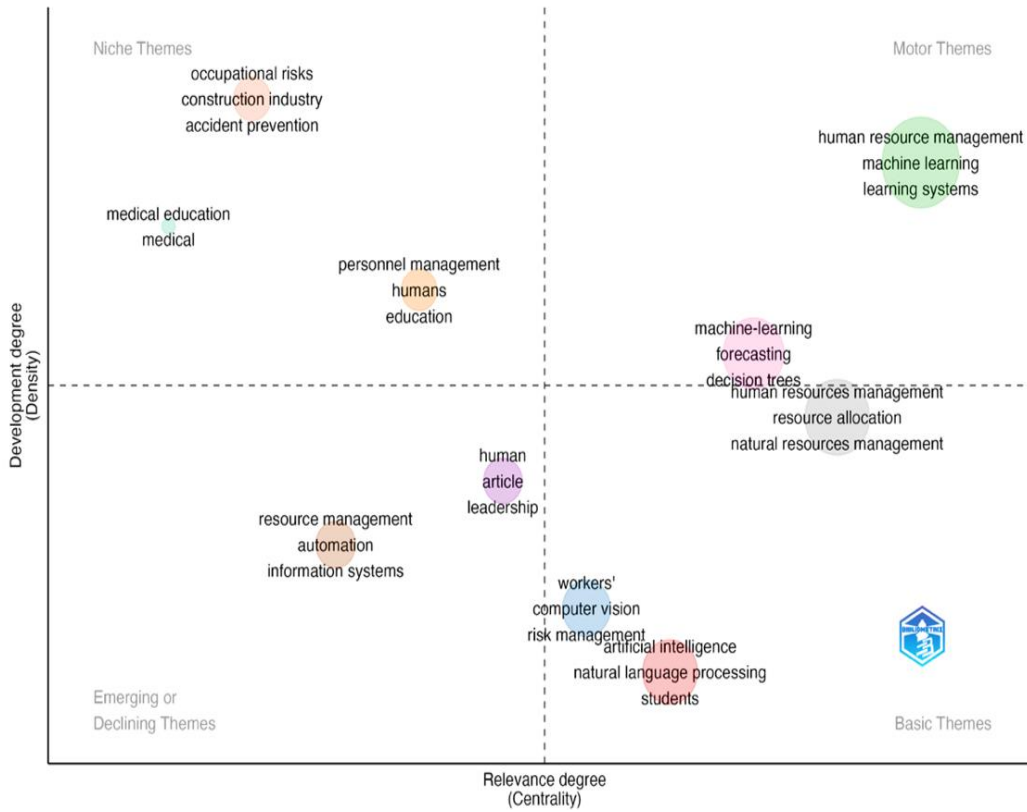
digital storage	12	2019	2020	2023
ergonomics	9	2019	2019	2021
motivation	7	2011	2017	2022
software engineering	6	2015	2016	2018
qualitative research	5	2012	2012	2023
linguistics	5	2017	2018	2018
cognitive systems	5	2017	2019	2022
feature extraction	5	2017	2019	2022

Şekil 5'te sunulan grafik, 2004-2024 yılları arasında İKY-YZ araştırmalarındaki tematik dönüşümü göstermektedir. Bibliyometrik analiz ile oluşturulan bu tematik evrim haritası, belirli zaman dilimlerinde öne çıkan araştırma konularını ve bu konular arasındaki bağlantıları görselleştirmektedir.



Şekil 5. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yapay Zekâ İlişisine Dair Tematik Evrim (2004-2024)

2004-2012 yıllarını kapsayan ilk dönemde, İKY'nin geleneksel yönetim anlayışına dayandığı ve yapay zekâ ile doğrudan bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca, bu dönemde metodoloji ve eğitim gibi konular öne çıkmıştır. **2013-2017 yılları,** büyük veri (big data), veri madenciliği (data mining) ve makine öğrenmesi (machine learning) gibi kavramların İKY literatürüne girmeye başladığı kritik bir dönüşüm noktasıdır. **2018-2020 yılları arasında,** Endüstri 4.0'ın etkisiyle YZ destekli karar destek sistemleri ve otomasyon süreçleri İKY araştırmalarında daha merkezi bir konuma gelmiştir. Karar ağaçları (decision trees), bilgi sistemleri (information systems) ve sanayi devrimleri (industrial revolutions) gibi kavramlar, yapay zekânın işe alım, performans yönetimi ve örgütsel karar süreçlerine nasıl entegre edildiğini göstermektedir. **Son dönem (2021-2024) ise** YZ'nin İKY araştırmalarında tamamen yerleşik hale geldiği bir aşamayı temsil etmektedir. Bu dönemde yapay zekâ (artificial intelligence), bilgisayarla görme (computer vision) ve kriz yönetimi (disaster management) gibi konular ön plana çıkmıştır. Bu durum, YZ'nin İKY süreçlerinde yalnızca verimlilik ve otomasyon sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda etik, insan odaklı yönetim ve kriz yönetimi gibi alanlarda da kritik roller üstlenmeye başladığını göstermektedir.



Şekil 6. Temaların Çalışılma Yoğunluğu ve Akademik İlgili Düzeyi Eksenlerine Göre Haritalandırılması

Şekil 6, tematik harita olarak nitelendirilen ve eksenlere göre ilgili temanın literatürdeki yoğunluk/olgunluk (y eksen) ve ilgililik/merkezilik (x eksen) düzeyini göstermektedir (Akter vd., 2021). **Motor temalar (sağ üst kısım):** alanın itici güçleri olup yoğun çalışılmış merkezilik düzeyi yüksek (Human Resource Management, Machine Learning ve Learning Systems) konulardır. Bu durum, yapay zekâ ve makine öğrenmesinin İKY alanında kritik ve yönlendirici bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. **Niş Temalar (sol üst kısım):** Derinlemesine incelenmiş ancak literatürde merkezi yer kaplamayan alanlar/konular olarak değerlendirilebilir. “Mesleki riskler” ve “Kazaların önlenmesi” bu temalar için örnek olarak verilebilir. **Gelişmekte olan veya popülerliğini kaybeden temalar ise (sol alt kısım):** Bu alan içerisindeki konulardan bazıları ilerleyen araştırmalarla yükselip motor temalara dönüşebilir; bazıları ise zamanla daha az ilgi görüp kaybolabilir. “Resource management”, “Automation”, “Information systems” gibi konular bu tema altında yer almaktadır. **Temel temalar (sağ alt kısım):** İKY literatüründe merkezi konular olmasına rağmen henüz yeterince gelişmemiş veya derinlemesine çalışılmamış konuları ifade etmektedir. Bu konular araştırmacıların daha fazla ilgi göstermesiyle, motor temalar arasına girebilir. “Artificial intelligence”, “Natural language processing”, “Risk management”, “Computer vision” gibi kavramlar bu kısımda yer almaktadır.

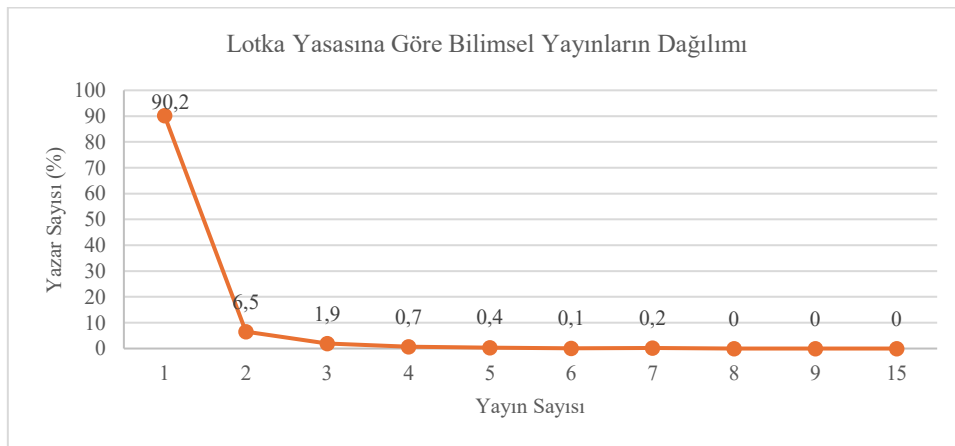
Tablo 5’te ise YZ-İKY alanında en üretken yazarlara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Azam Malik (496 atıf), Pawan Budhwar (469 atıf), N.R. Srikanth (338 atıf) oldukça az sayıda makale kaleme almalarına karşın yüksek atıf sayılarına ulaşmışlardır. Bu durum, yazarların eserlerinin alan üzerinde etkili bir iz bıraktığını göstermektedir. Alex Khang (2023, m=1,333), Liting Zhang (2023, m=1,333), Samantha Thelijjagoda (2017, m=0,444) gibi yeni yayın yapmış akademisyenlerin hızla atıf alması, YZ ve İKY konusunun dinamik bir şekilde geliştiğinin önemli bir göstergesidir.

Tablo 5. En Üretken İlk On Yazar

Sıra	Yazar	h_indeks	g_indeks	m_indeks	Toplam Atıf	Toplam Yayın	Yayın Başlangıç Yılı
1	Malik, Azam	8	9	1,333	496	9	2020
2	Budhwar, Pawan	7	7	1,167	469	7	2020
3	Srikanth, N.R.	4	4	0,667	338	4	2020
4	Prikshat, Verma	4	5	0,8	190	5	2021
5	Li, Yi	4	5	0,444	207	5	2017
6	Li, JJingyu	4	6	0,571	147	6	2019
7	Khang, Alex	4	7	1,333	114	7	2023
8	Yu, Yong	4	4	0,667	113	4	2020
9	Zhang, Liting	4	6	1,333	80	6	2023
10	Thelijjagoda, Samantha	4	5	0,444	53	5	2017

Tablo 5'te sunulan en üretken on yazar listesi, YZ ve İKY alanındaki akademik ilginin özellikle 2020 ve sonrası dönemde yoğunlaştığını açıkça göstermektedir. Listenin zirvesinde yer alan Azam Malik ve Pawan Budhwar gibi yazarların yayın başlangıç yıllarının 2020 olması, bu konunun son derece güncel ve hızla gelişen bir araştırma alanı olduğunu teyit etmektedir. Tablo, bu yeni ve dinamik alanda hangi araştırmacıların entelektüel lider olarak ortaya çıktığını belirlerken, aynı zamanda literatürün henüz olgunlaşmadığına işaret etmektedir; zira yazarların çoğunun yayın yılları oldukça yenidir. Bu yazarların çalışmaları, YZ'nin İKY süreçlerini nasıl dönüştürdüğünü, bu dönüşümün getirdiği faydaları, zorlukları ve etik boyutları ortaya koyarak alanın teorik temelini oluşturulmasına öncülük etmektedir.

Lotka Yasası, belirli bir alanda yazarların yayın yapma sıklığını tanımlar ve yazarların yaptıkları çalışmalarla alana sağladıkları katkıyı ölçmek ve gelecekte bu literatüre yapılması muhtemel katkıyı tahmin etmek için kullanılır. Bu yasaya göre, belirli bir alandaki tüm yazarların yüzde 60'ının sadece bir yayına sahip olacağı; yüzde 15'inin iki yayına sahip olacağı ve yüzde 7'sinin üç yayına sahip olacağı ve bu şekilde devam edeceği anlamına gelir (Rowlands, 2005). Bu doğrultuda, yapay zekâ ve insan kaynakları yönetiminin ilişkilendirildiği çalışmalar incelendiğinde, yazarların %90,2'sinin yalnızca bir makale, %6,5'inin iki makale ve %1,9'unun üç makale yayımladığı tespit edilmiştir (bkz. Şekil 7). Bu bulgular, alandaki yazar üretkenliğinin Lotka Yasası'na uygun bir dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır. Özellikle, belirgin bir “*süper üretken/çekirdek*” araştırmacı grubunun oluşmadığı ve yayın üretkenliğinin daha dengeli dağıldığı görülmektedir. Çoğu yazarın h-indeksi 4 civarındadır (bkz. Tablo 5); dolayısıyla, çok az yazar yüksek h-indeksine ulaşabilmiştir. Bu durum, YZ-İKY alanındaki araştırmaların henüz olgunlaşma sürecinde olduğunu ve yayın faaliyetlerinin geniş bir araştırmacı havuzu tarafından yürütüldüğünü düşündürmektedir.



Şekil 7. Lotka Yasası ile Yazar Üretkenliği

Yapay zekâ ve insan kaynakları yönetiminin ilişkilendirildiği çalışmalar incelendiğinde, en fazla atıf alan ilk on yayın ve araştırmacı Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, çalışmalar çoğunlukla sistematik derleme, çerçeveleme ve veri odaklı analiz yöntemlerini kullanarak yapay zekanın İKY süreçlerinde nasıl değer yaratabileceğini anlama uğraşındadır.

Tablo 6. En Çok Atıf Alan Çalışmalara Ait Bilgiler

Çalışmanın Adı	Dergi Adı	Yazarlar	Atıf Sayısı	Yıllık Ortalama Atıf Sayısı
Artificial intelligence, robotics, advanced technologies and human resource management: a systematic review	The International Journal of Human Resource Management	(Vrontis vd., 2022)	547	136,75
Unlocking the value of artificial intelligence in human resource management through AI capability framework	Human Resource Management Review	(Chowdhury vd., 2023)	335	111,67
Human resources for Big Data professions: A systematic classification of job roles and required skill sets	Information Processing & Management	(De Mauro vd., 2018)	261	32,63
Work-from-anywhere: The productivity effects of geographic flexibility	SSRN Electronic Journal	(Choudhury vd., 2019)	228	45,60
A systematic literature review on the impact of artificial intelligence on workplace outcomes: A multi-process perspective	Human Resource Management Review	(Pereira vd., 2023)	205	68,33
Adoption of artificial intelligence (AI) for talent acquisition in IT/ITeS organizations	Benchmarking an International Journal	(Pillai ve Sivathanu, 2020)	202	33,67
Impact of artificial intelligence on employees working in industry 4.0 led organizations	International Journal of Manpower	(Malik vd., 2022)	179	44,75
Generative artificial intelligence as a new context for management theories: analysis of ChatGPT	Central European Management Journal	(Korzynski vd., 2023)	172	57,33
Influences of artificial intelligence (AI) awareness on career competency and job burnout	International Journal of Contemporary Hospitality Management	(Kong vd., 2021)	172	34,40
Productive employment and decent work: The impact of AI adoption on psychological contracts, job engagement and employee trust	Journal of Business Research	(Braganza vd., 2021)	170	34,00

Listenin en tepesinde yer alan Vrontis vd. (2022) ve Chowdhury vd. (2023) gibi sistematik derleme ve teorik çerçeve çalışmalarının yüksek atıf sayıları (sırasıyla 547 ve 335), bu yeni ve gelişmekte olan alanda bilgi birikimini sentezleyen ve bütünsel bir bakış açısı sunan temel çalışmalara duyulan yoğun ihtiyacı doğrulamaktadır. Yıllık ortalama atıf sayılarının oldukça yüksek olması (örneğin Vrontis vd. için 136,75 ve Chowdhury vd. için 111,67), bu makalelerin yayınlandıkları andan itibaren alanda hızla temel referans kaynakları haline geldiğini göstermektedir.

Tablodaki çalışmaların tematik dağılımı, literatürdeki odak alanlarını da ortaya koymaktadır. **İşe alım ve yetenek kazanımı** (Pillai ve Sivathanu, 2020), **çalışanların YZ farkındalığı ve bunun psikolojik sonuçları** (Kong vd., 2021) ve **YZ'nin benimsenmesinin psikolojik sözleşmeler ve çalışan güveni** üzerindeki etkileri (Braganza vd., 2021) gibi konuların en etkili çalışmalar arasında yer alması, araştırmaların sadece teknolojik uygulamalara değil, aynı zamanda bu teknolojilerin insan odaklı sonuçlarına, etik boyutlarına ve çalışan deneyimine de odaklandığını göstermektedir. Özellikle Korzynski vd. (2023) tarafından yapılan ChatGPT analizinin listeye girmesi, üretken yapay zekâ gibi en güncel teknolojik gelişmelerin İKY teorileri ve uygulamaları üzerindeki potansiyel etkilerinin ne kadar hızlı bir şekilde akademik gündemin merkezine oturduğunun önemli bir göstergesidir.

Tablo 7 ise, ilgili alanda en fazla makale yayımlayan ilk on dergiyi göstermektedir. Tablonun oluşturulabilmesi amacıyla Scopus veri tabanında yapılan ilk arama sonuçlarından yalnızca makale türünde yayımlanmış olan 482 çalışma seçilerek inceleme yapılmıştır.

Tablo 7. YZ-İKY Alanında En Fazla Makale Yayımlayan İlk On Dergi

Dergi Adı	Makale Sayısı
Journal of Construction Engineering and Management	12
Sustainability (Switzerland)	11
Human Resource Management Review	10
International Journal of Organizational Analysis	10
Organizational Dynamics	8
IEEE Transactions on Engineering Management	7
Personnel Review	7
Technological Forecasting and Social Change	7
Engineering, Construction and Architectural Management	6
International Journal of Human Resource Management	6

Tablo 7'de sunulan dergi listesi, YZ ve İKY alanındaki araştırmaların belirgin bir şekilde disiplinler arası bir nitelik taşıdığını ve bilginin tek bir alanda yoğunlaşmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Listenin ilk 10 sıralamasında Human Resource Management Review, Personnel Review ve International Journal of Human Resource Management gibi temel İKY dergilerinin yer alması, bu konunun İKY disiplininin merkezinde yer aldığını ve bu alandaki teorik ve pratik tartışmalara önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Ancak listenin sadece geleneksel İKY dergileriyle sınırlı kalmaması dikkat çekicidir. Journal of Construction Engineering and Management, IEEE Transactions on Engineering Management ve Technological Forecasting and Social change gibi mühendislik, teknoloji yönetimi ve bilgi sistemleri odaklı dergilerin de listede yer alması, YZ uygulamalarının ve algoritmik karar verme süreçlerinin İKY'ye entegrasyonunun teknik boyutunun da ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu durum, alanın sadece sosyal bilimler perspektifinden değil, aynı zamanda mühendislik ve bilişim yönetimi gibi farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından da aktif olarak incelendiğini kanıtlamaktadır.

Tablo 8, YZ ve İKY alanında hem en üretken hem de en etkili olan ilk on dergiyi çeşitli göstergelerle birlikte sunmaktadır.

Tablo 8. Üretkenlik ve Etkilerine Göre İlk 10 Dergi

Dergi Adı	h indeksi	g indeksi	m indeksi	Toplam Atıf	Toplam Yayın	Yayın Başlangıç Yılı
Human Resources Management Review	10	10	1,667	1126	10	2020
Journal of Construction Engineering and Management	10	12	1,25	493	12	2018
Technological Forecasting and Social Change	7	7	1,4	223	7	2021
Engineering, Construction and Architectural Management	6	6	0,545	102	6	2015
The Adoption and Effect of Artificial Intelligence on Human Resources Management	6	10	2	120	12	2023
International Journal of Human Resource Management	5	6	1,25	911	6	2022
International Journal of Manpower	5	5	1,25	398	5	2022
Journal of Decision Systems	5	5	0,833	133	5	2020
Organizational Dynamics	5	8	1,667	75	8	2023
Personnel Review	5	7	1,667	78	7	2023

Listenin ilk sırasında, 1126 gibi çok yüksek bir toplam atıf sayısı ve 10 h-indeksi ile Human Resource Management Review'ın yer alması, bu alanın özellikle teorik ve kavramsal temellerini

oluşturan makalelere ne kadar yoğun bir ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesidir. Bu derginin, YZ-İKY alanındaki makaleleri 2020 gibi yakın bir tarihte yayımlamaya başlamasına rağmen bu kadar yüksek bir etki yaratması, alandaki bilginin ne kadar hızlı yayıldığını ve bu derginin, konunun entelektüel merkezlerinden biri haline geldiğini göstermektedir. Tablodaki dergi çeşitliliği, konunun disiplinlerarası yapısını bir kez daha teyit etmektedir. Journal of Construction Engineering and Management ve Engineering, Construction and Architectural Management gibi mühendislik ve proje yönetimi odaklı dergilerin üst sıralarda yer alması, YZ'nin sadece soyut İKY teorilerinde değil, aynı zamanda pratik ve operasyonel uygulamalarda da kendine önemli bir yer bulduğunu göstermektedir. Technological Forecasting and Social Change gibi teknoloji ve sosyal değişim odaklı bir derginin yüksek etki faktörleriyle listede bulunması ise YZ'nin İKY üzerindeki dönüştürücü etkisinin, daha geniş bir sosyo-teknik bağlamda ele alındığını ortaya koymaktadır. Dergilerin yayın başlangıç yıllarına bakıldığında (çoğunlukla 2020 ve sonrası), bu alandaki yüksek etkili akademik üretimin son derece yeni olduğu ve ilginin son yıllarda zirveye ulaştığı görülmektedir. International Journal of Human Resource Management ve Personnel Review gibi köklü İKY dergilerinin de listede olması, bu yeni konunun geleneksel İKY disiplini tarafından da hızla benimsendiğini ve önemli bir araştırma alanı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu tablo, YZ'nin İKY'deki yerini anlamak isteyen araştırmacılar için en etkili ve saygın dergileri belirlemede kritik bir rehber niteliğindedir.

SONUÇ

2000'li yılların başlarıyla birlikte, bilgisayarların ve internetin gerek kişisel gerekse sosyal hayatta kullanımının artması; iş dünyasının süreçlerini ve iş yapış biçimlerini dijitalleştirmeye başlaması, insan odaklı çoğu süreci de kolaylaştırmaya başlamıştır. 2010'lu yıllarla beraber büyük veri, yapay zekâ, endüstri 4.0 ve nesnelerin interneti gibi yeni teknolojik terimlerin ortaya çıkmasıyla önce bilimsel alanda, daha sonra ise uygulama alanında süreçler bambaşka bir evreye taşındı. 2020-2022 arasındaki Covid-19 pandemisi ise aslında insanlık tarihi açısından büyük bir kırılma noktasıydı. İnsanların sosyal hayattan izole bir yaşam sürmek zorunda kalması, işletmelerin işlerini sürdürememesine, zarar etmesine ve hatta birçok işletmenin kapanmasına sebebiyet verdi. Böyle bir kriz sonucunda, az önce sayılan dijital dönüşüm unsurlarının kritik önemi daha da iyi kavrandı. Bunun neticesinde, insanlar ve işletmeler bu teknolojileri daha da fazla kullanmaya ve daha hızlı adapte olmaya başladılar (Votto vd., 2021:10; Sakka ve El Hadi El Maknouzi, 2022:7; Mer ve Virdi, 2023:124-126). Bu gelişmeler temelinde, bu çalışma İKY alanındaki YZ uygulamalarına dair dağınık ve farklı disiplinlerden gelen akademik bilgiyi sistematik olarak bir araya getirerek mevcut bilgi durumunu sentezler ve pekiştirir. Böylelikle, konuya bütüncül bir bakış açısı kazandırır.

Yapay zekâ teknolojilerinin İnsan kaynakları yönetimi süreçleri ile ilişkilendirilmesine ilişkin yapılan bu çalışmanın sonuçlarında ise, yayın sayılarındaki eğilime göre, bu dönüşüm sürecinin 2018 yılı ile hız kazandığı ve pandemi dönemi (2020) ile belirgin artışların olduğu, esas sıçramanın ise 2022 yılı ve sonrasında yaşandığı gözlemlenmiştir. 2020 yılından itibaren ChatGPT, BERT gibi büyük dil modelleri ve yaratıcı yapay zeka uygulamalarının popüler hale gelmesi bu büyük sıçrayışın en önemli nedenleri arasında değerlendirilebilir (Budhwar vd., 2023:609-610; Mer ve Virdi, 2023:124-126; Rane, 2023:11; Venugopal vd., 2024:1-2). Zira, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yapay Zeka İlişkisine dair Tematik Evrim grafiği (Şekil 6) incelendiğinde 2013-2017 yılları arasında, büyük veri, veri madenciliği ve makine öğrenmesi gibi kavramların İKY literatürüne girmeye başladığı, 2018-2020 yılları arasında, endüstri 4.0'ın etkisiyle YZ destekli karar destek sistemleri ve otomasyon süreçlerinin İKY araştırmalarında daha merkezi bir konuma geldiği ve (2021-2024) döneminde ise, yapay zeka, bilgisayarla görme ve kriz yönetimi gibi konuların ön plana çıkması, YZ'nin İKY süreçlerinde yalnızca verimlilik ve otomasyon sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda etik, insan odaklı yönetim ve kriz yönetimi

gibi alanlarda da kritik roller üstlenmeye başladığını göstermektedir. Tematik harita analizine göre, yapay zekâ ve makine öğrenmesi, öğrenme sistemleri İKY alanında kritik ve yönlendirici bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Doğal dil işleme kavramı ise, ilgi odağı olmasına rağmen henüz yeterince derinleşmemiştir. İş güvenliği ve kazaların önlenmesi gibi niş alanlar ise, belirli sektörlerde yoğunlaşmış ancak genel İKY-YZ literatüründe merkezî bir konumda yer almamaktadır. Bu bulgular ışığında, çalışma, ilgili literatürü analiz ederek, İKY alanında gelecekteki YZ araştırmalarının hangi araştırma konularına odaklanabileceğini göstermekte ve alandaki bilgi boşluklarını doldurmada önemli bir katkı sunmaktadır.

Tematik harita analizinden elde edilen bulgular, YZ-İKY ilişkisine dair temel araştırma eksenlerini ortaya koyarken, en çok atıf alan çalışmaların incelenmesi bu eksenlerin akademik literatürde nasıl ele alındığını göstermektedir. Atıf analizi, h-indeksi ve Lotka kanunu ile ilgili analiz sonuçları, araştırmaların etkisini ortaya koyarak hangi yayınların ve dergilerin alanın gelişimine önemli bir rol aldığını gösterir ve literatürün çekirdek çalışmalarını tanımlar. Literatürde en çok atıf alan çalışmalar incelendiğinde öne çıkan kavramlar, YZ'nin İKY (yetenek kazanımı, işe alma ve seçim, eğitim ve geliştirme, performans yönetimi, çalışan memnuniyeti ve bağlılığı; De Mauro vd., 2018; Kong vd., 2021) üzerindeki etkileri; YZ'nin işgücü (iş kaybı ve dönüşüm, insan-robot/YZ işbirliği, karar verme süreçleri, teknolojik stres; Braganza vd., 2021; Malik vd., 2022; Korzynski vd., 2023) üzerindeki etkileri; YZ ve stratejik yönetim (liderlik ve örgütsel kültür, yönetişim ve etik zorluklar, inovasyon ve rekabet avantajı; Pillai ve Sivathanu, 2020; Chowdhury vd., 2023); Makro düzeyde ise, YZ ve çalışma hayatı (sürdürülebilir kalkınma ve istihdam, uzaktan çalışma ve iş modelleri, endüstri 4.0 ve işgücü gelişimi; Choudhury vd., 2019; Malik vd., 2022) olarak sınıflandırılabilir.

Tüm bu çalışmalar temelinde, YZ-İKY ile ilgili çalışmalara yön veren ülkelerin incelenmesi için gerçekleştirilen uluslararası iş birliği ağı analizleri, ABD, Hindistan ve Çin merkezli ülkelerin yayınlarının öncü ve merkez bir rol almakta olduğunu ve küresel araştırma ekosistemini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. YZ ve İKY alanındaki araştırmalara ABD, Çin ve Hindistan'ın öncülük etmesinin temel nedeni ise, ABD ve Çin'in teknolojik ve ekonomik liderlikleri ile devasa veri havuzlarına sahip olmalarıdır (Sánchez vd., 2022:3639,3643; Kaur vd., 2023:39). Hindistan ise bilişim teknolojileri ve dış kaynak kullanımı alanındaki küresel merkezi konumu, nitelikli insan kaynağı ve çok uluslu şirketlerin varlığıyla bu ekosistemde kilit bir rol oynamaktadır (Bhakuni, 2023: 1233). Türkiye ise akademik üretkenlik açısından çevre konumunda yer almakta (bkz. Şekil 2) ve YZ-İKY alanında uluslararası etki açısından henüz yeterli düzeyde katkı sağlayamamış bir görünümündedir. Bu durum, alandaki araştırmaların büyük ölçüde yerel kaldığını ve uluslararası akademik iş birliklerinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, YZ'nin İKY alanındaki akademik araştırmalar üzerindeki dönüştürücü rolünü ortaya koymaktadır. Çalışma anahtar kelimelerdeki değişimi, baskın temaları, alanda öncü ülkeleri, tematik evrim haritalarını ve en çok atıf alan çalışmaları inceleyerek, disiplinin mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyel yönlerini analiz etmektedir. Mevcut literatürde yer alan diğer araştırmalardan (Gerçek ve Gerçek, 2022:828; Karaboğa ve Karaboğa, 2022:359; Kişi, 2022:510; Sanioğlu Tanış, 2024:1466), kapsamının genişliği (Scopus veri tabanının kullanılması, veri tabanında taranan kelimelerinin genişliği, dil genişliği, kullanılan doküman çeşidi, taranan yıl aralığı ve yapay zekanın kullanımının arttığı yılları kapsaması) ve detaylı bulgular vermesi yönüyle ayrılmaktadır. Bu doğrultuda, İKY'nin geniş bir sosyo-teknik bağlamda ele alındığı (Sánchez vd., 2022:3633; Chowdhury vd., 2023:1); YZ-İKY konusunun disiplinler arası bir yapıya sahip olduğu (Chowdhury vd., 2023:2-3); ve YZ'nin sadece soyut İKY teorilerinde değil aynı zamanda pratik ve operasyonel uygulamalarında da kendine önemli bir yer edindiği tespit edilmiştir (Sánchez vd., 2022: 3648; Chowdhury vd., 2023: 15).

Bu bulgular ışığında, YZ-İKY ilişkisinin geleceği teknolojinin insan odaklı, etik ve stratejik bir şekilde yönetilmesine bağlıdır. Yaptığımız bibliyometrik analiz, bu alanın hızla büyüdüğünü ancak teorik temellerin, etik tartışmaların ve uygulama çeşitliliğinin henüz olgunlaşmadığını göstermektedir (Qamar vd., 2021:1345; Sánchez vd., 2022:3628; Chowdhury vd., 2023:14). Gelecekteki çalışmaların bu boşlukları doldurması, YZ'nin İKY'yi sadece daha verimli değil, aynı zamanda daha adil, kişiselleştirilmiş ve stratejik bir fonksiyona dönüştürme potansiyelini ortaya çıkaracaktır (Jia vd., 2018:110; Huang vd., 2023:598-600). Gelecek çalışmalarda, YZ destekli İKY uygulamalarının uzun vadeli etkilerinin, çalışan deneyimi, çalışan refahı, çalışan iş-yaşam dengesi, insan robot/yapay zekâ uyumu ve örgütsel performans üzerindeki yansımalarının incelenmesi amacıyla ampirik çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerde yapay zekâ destekli İKY uygulamalarının benimsenme sürecini ve karşılaşılan zorlukları anlamak adına nitel araştırma yöntemleri kullanılarak (derinlemesine mülakatlar, fenomenolojik analiz) çalışmalar yapılması büyük önem teşkil etmektedir. Son olarak ise, YZ'nin iş ve sosyal hayata girmesiyle beraber etik kaygılar ve önyargılar çözülmesi gereken büyük problemler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun başarılı bir şekilde aşılabilmesi için gerek işletme yöneticilerinin gerek ise politika yapıcılarının araştırma sürecine dahil olduğu (Malik vd., 2023:14; Venugopal vd., 2024:5,14,16) kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Etik Beyan

“İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekânın Yükselişi: Bibliyometrik Bir Analiz” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiştir. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdeldayem, M. M. ve Aldulaimi, S. H. (2020). Trends and Opportunities of Artificial Intelligence in Human Resource Management: Aspirations for Public Sector in Bahrain. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(1), 3867–3871.
- Abraham, S., Paripoornam, R., ve Sharma, G. (2025). The Role of Artificial Intelligence in Recruitment and Talent Acquisition-An Empirical Study. *Journal of Informatics Education and Research*, 5(1).
- Agustono, D. O., Nugroho, R., ve Yanu Alif Fianto, A. (2023). Artificial Intelligence in Human Resource Management Practices. *KnE Social Sciences*, 2023, 958–970.
- Akter, S., Uddin, M. H., ve Tajuddin, A. H. (2021). Knowledge Mapping of Microfinance Performance Research: A Bibliometric Analysis. *International Journal of Social Economics*, 48(3), 399–418.
- Amritaa, K. ve Achwani, S. (2018). International Journal of Advance and Innovative Research. *A Study On Use Of Artificial Intelligence In Human Resource Management*, 5(4).
- Ancarlı, S. E., Karaca, S. S., ve Başçı, E. S. (2023). Blockchain Kripto Varlık Bitcoin Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz Web of Science Uygulaması. *Uluslararası Muhasebe ve Finans*

Araştırmaları Dergisi, 5(1), 44–72.

- Aria, M. ve Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix : An R-Tool for Comprehensive Science Mapping Analysis. *Journal Of Informetrics*, 11(4), 959–975.
- Arora, M., Prakash, A., Mittal, A., ve Singh, S. (2021). HR Analytics and Artificial Intelligence-Transforming Human Resource Management. *2021 International Conference on Decision Aid Sciences and Application, DASA 2021*, 288–293.
- Bankins, S. (2021). The Ethical Use of Artificial Intelligence in Human Resource Management: A Decision-Making Framework. *Ethics and Information Technology*, 23(4), 841–854.
- Bhakuni, S. (2023). Application of Artificial Intelligence on Human Resource Management İn Information Technology Industry in India. *The Scientific Temper*, 14(04), 1232-1243.
- Bhardwaj, G., Singh, S. V., ve Kumar, V. (2020). An Empirical Study of Artificial Intelligence and Its Impact on Human Resource Functions. *Proceedings of International Conference on Computation, Automation and Knowledge Management (ICCAKM)*, 47–51.
- Braganza, A., Chen, W., Canhoto, A., ve Sap, S. (2021). Productive Employment and Decent Work: The Impact of AI Adoption on Psychological Contracts, Job Engagement and Employee Trust. *Journal of Business Research*, 131, 485–494.
- Budhwar, P., Chowdhury, S., Wood, G., Aguinis, H., Bamber, G. J., Beltran, J. R., Boselie, P., Lee Cooke, F., Decker, S., DeNisi, A., Dey, P. K., Guest, D., Knoblich, A. J., Malik, A., Paauwe, J., Papagiannidis, S., Patel, C., Pereira, V., Ren, S., ve Varma, A. (2023). Human Resource Management in the Age of Generative Artificial intelligence: Perspectives and Research Directions on Chatgpt. *Human Resource Management Journal*, 33(3), 606–659.
- Choudhury, P., Foroughi, C., ve Larson, B. (2019). Work-from-anywhere: The Productivity Effects of Geographic Flexibility. *SSRN Electronic Journal*, 42(4), 655–683.
- Chowdhury, S., Dey, P., Joel-Edgar, S., Bhattacharya, S., Rodriguez-Espindola, O., Abadie, A., ve Truong, L. (2023). Unlocking the Value of Artificial Intelligence İn Human Resource Management through AI Capability Framework. *Human Resource Management Review*, 33(1), 100899.
- De Mauro, A., Greco, M., Grimaldi, M., ve Ritala, P. (2018). Human Resources for Big Data Professions: A Systematic Classification of Job Roles and Required Skill Sets. *Information Processing & Management*, 54(5), 807–817.
- Diard, A. (2025). *12 Statistics Showing the Power of Automation and AI in HR*. *Peoplespheres*. <https://peoplespheres.com/12-statistics-showing-the-power-of-automation-and-ai-in-hr/>
- George, G. ve Thomas, M. R. (2019). Integration of Artificial Intelligence in Human Resource. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(2), 5069–5073.
- Gerçek, M. ve Gerçek, R. G. (2022). İnsan Kaynakları Yönetimi Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi (2017-2021). *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(4), 816–832.
- Ghosh, S., Majumder, S., ve Peng, S.-L. (2023). An Empirical Study on Adoption of Artificial Intelligence in Human Resource Management. In S. Ghosh, S. Majumder, & S. K. Das (Eds.), *Artificial Intelligence Techniques in Human Resource Management* (pp. 29–85). Apple Academic Press.
- Goswami, R. C., Joshi, H., ve Gautam, S. (2023). Application of Artificial Intelligence in the Recruitment

Process of HRM. In *Artificial Intelligence Techniques in Human Resource Management* (pp. 113–124).

- Huang, X., Yang, F., Zheng, J., Feng, C., ve Zhang, L. (2023). Personalized Human Resource Management via HR Analytics and Artificial Intelligence: Theory and Implications. *Asia Pacific Management Review*, 28(4), 598-610.
- Jia, Q., Guo, Y., Li, R., Li, Y., ve Chen, Y. (2018). A Conceptual Artificial Intelligence Application Framework In Human Resource Management. In *Proceedings of the International Conference on Electronic Business* (pp. 106–114). <https://aisel.aisnet.org/iceb2018/>.
- Karaboğa, T. ve Karaboğa, H. A. (2022). İnsan Kaynakları Yönetiminde Dijitalleşme: Bibliyometrik Bir İnceleme. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 17(2), 343–364. <https://doi.org/https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.58236>
- Kaur, M. ve Gandolfi, F. (2023). Artificial Intelligence in Human Resource Management - Challenges and Future Research Recommendations. *Review of International Comparative Management*, 24(3) 2023
- Kaur, M., Gandolfi, F., Ag, R., ve Resmi, A. G. (2023). Research on Artificial Intelligence in Human Resource Management: Trends and Prospects. *Global Journal of Management and Business Research: A Administration and Management*, 23(5), 30–46.
- Kişî, N. (2022). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zeka: Bibliyometrik Bir Analiz. *Journal of Research in Business*, 7(2), 490–514.
- Kong, H., Yuan, Y., Baruch, Y., Bu, N., Jiang, X., ve Wang, K. (2021). Influences of Artificial Intelligence (AI) Awareness on Career Competency and Job Burnout. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(2), 717–734.
- Korzynski, P., Mazurek, G., Altmann, A., Ejdy, J., Kazlauskaitė, R., Paliszkievich, J., Wach, K., ve Ziemba, E. (2023). Generative Artificial Intelligence As a New Context for Management Theories: Analysis of ChatGPT. *Central European Management Journal*, 31(1), 3–13.
- Malik, A., Budhwar, P., ve Kazmi, B. A. (2023). Artificial Intelligence (AI)-Assisted HRM: Towards an Extended Strategic Framework. *Human Resource Management Review*, 33(1).
- Malik, N., Tripathi, S. N., Kar, A. K., ve Gupta, S. (2022). Impact of Artificial Intelligence on Employees Working in Industry 4.0 Led Organizations. *International Journal of Manpower*, 43(2), 334–354.
- Mer, A. ve Virdi, A. S. (2023). Navigating the Paradigm Shift in HRM Practices Through the Lens of Artificial Intelligence: A Post-pandemic Perspective. In *The Adoption and Effect of Artificial Intelligence on Human Resources Management, Part A* (pp. 123–154). Emerald Publishing Limited.
- Palos-Sánchez, P. R., Baena-Luna, P., Badicu, A., ve Infante-Moro, J. C. (2022). Artificial Intelligence and Human Resources Management: A Bibliometric Analysis. *Applied Artificial Intelligence*, 36(1).
- Pereira, V., Hadjielias, E., Christofi, M., ve Vrontis, D. (2023). A Systematic Literature Review on the Impact of Artificial Intelligence on Workplace Outcomes: A Multi-Process Perspective. *Human Resource Management Review*, 33(1), 100857.
- Pillai, R. ve Sivathanu, B. (2020). Adoption of Artificial Intelligence (AI) For Talent Acquisition in IT/ITES Organizations. *Benchmarking: An International Journal*, 27(9), 2599–2629.

- Qamar, Y., Agrawal, R. K., Samad, T. A., ve Chiappetta Jabbour, C. J. (2021). When Technology Meets People: The Interplay of Artificial Intelligence and Human Resource Management. *Journal of Enterprise Information Management*, 34(5), 1339–1370.
- Qiu, L. ve Zhao, L. (2018). Opportunities and Challenges of Artificial Intelligence to Human Resource Management. *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, 2(1), 144–153.
- Rane, N. (2023). Role and Challenges of ChatGPT and Similar Generative Artificial Intelligence in Human Resource Management. *SSRN Electronic Journal*.
- Rodgers, W., Murray, J. M., Stefanidis, A., Degbey, W. Y., ve Tarba, S. Y. (2023). An Artificial Intelligence Algorithmic Approach to Ethical Decision-Making in Human Resource Management Processes. *Human resource management review*, 33(1), 100925.
- Rowlands, I. (2005). Emerald Authorship Data, Lotka's Law and Research Productivity. *Aslib Proceedings*, 57(1), 5–10.
- Sakka, F. ve El Hadi El Maknouzi, M. (2022). Human Resource Management in the Era of Artificial Intelligence: Future HR Work Practices, Anticipated Skill Set, Financial and Legal Implications. *Academy of Strategic Management Journal*, 21(S1), 1–14.
- Sanioğlu Tanış, Z. (2024). Dijital Dönüşüm ve İnsan Kaynakları Yönetimi: Uluslararası Yazının Bibliyometrik Analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(Özel Sayı), 1450–1471.
- Tewari, I. ve Pant, M. (2020). Artificial Intelligence Reshaping Human Resource Management : A Review. *Proceedings of IEEE International Conference on Advent Trends in Multidisciplinary Research and Innovation, ICATMRI 2020*, 4–7.
- Venugopal, M., Madhavan, V., Prasad, R., ve Raman, R. (2024). Transformative AI in Human Resource Management: Enhancing Workforce Planning with Topic Modeling. *Cogent Business ve Management*, 11(1), 1–23.
- Votto, A. M., Valecha, R., Najafirad, P., ve Rao, H. R. (2021). Artificial Intelligence in Tactical Human Resource Management: A Systematic Literature Review. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(2), 100047.
- Vrontis, D., Christofi, M., Pereira, V., Tarba, S., Makrides, A., ve Trichina, E. (2022). Artificial Intelligence, Robotics, Advanced Technologies and Human Resource Management: A Systematic Review. *The International Journal of Human Resource Management*, 33(6), 1237–1266.

Extended Abstract

The Rise of Artificial Intelligence in Human Resource Management: A Bibliometric Analysis

Aim: With the entry of artificial intelligence (AI) into the business world, our daily lives, jobs, processes, and applications have also changed rapidly. The inclusion of AI in human resources management (HRM) processes has created significant change for businesses and employees. This study examines the change AI has created in HRM using the bibliometric analysis method and aims to determine the literature's fundamental research trends, knowledge gaps, and thematic focuses (in terms of country, author, publication, and keywords). The study seeks answers to three basic research questions. First, what change have AI technologies created in HRM research? Second, what key themes and topics stand out in AI-HRM-related research? Finally, what are the most cited studies in the AI-HRM literature, and what are the essential characteristics of these studies?

Method: This study was conducted through a bibliometric analysis of 1153 academic documents (books, book chapters, articles, and papers) obtained from the Scopus database between 2004-2024. In the analysis process, citation analysis, h-index, Lotka's Law, thematic mapping, and co-authorship network analyses were used using Biblioshiny (R-based bibliometric analysis software), and a comprehensive evaluation of the AI-HRM literature was conducted.

Findings: In the results of our study on the association of artificial intelligence technologies with human resources management processes, it was observed that this transformation process accelerated in 2018 and that there were significant increases with the pandemic period (2020), and the real leap was experienced in 2022 and after. The popularity of large language models such as ChatGPT, BERT, and creative artificial intelligence applications since 2020 is among the most important reasons for this great leap (Budhwar vd., 2023:609-610; Mer ve Viridi, 2023:124-126; Rane, 2023:11; Venugopal vd., 2024:1-2). When the Thematic Evolution Chart (Figure 6) on the Relationship between Human Resources Management and Artificial Intelligence is examined, it is seen that between 2013-2017, concepts such as big data, data mining, and machine learning began to enter the HRM literature, between 2018-2020, with the influence of Industry 4.0, AI-supported decision support systems and automation processes became more central in HRM research, and the (2021-2024) period, the prominence of topics such as artificial intelligence, computer vision, and crisis management shows that AI not only provides efficiency and automation in HRM processes, but also begins to play critical roles in areas such as ethics, human-centered management and crisis management. According to the thematic map analysis, artificial intelligence, and machine learning, learning systems have emerged as a critical and guiding research area in HRM. Despite being the focus of attention, the concept of natural language processing has not yet been sufficiently deepened. Niche areas such as occupational safety and accident prevention are concentrated in specific sectors but do not occupy a central position in the general HRM-AI literature. Despite the increase in the number of publications, it has been observed that an effective core research group has not been formed. This situation shows that the AI-HRM discipline is still expanding and continues to be discovered by different researchers. Based on all these studies, international collaboration network analyses conducted to examine the countries that lead the studies on HRM-AI reveal that the publications of countries based in the USA, India, and China play a leading and central role in shaping the global research ecosystem. On the other hand, Turkey is in a peripheral position in terms of academic productivity and has not yet made a sufficient contribution in terms of international impact in the field of AI-HRM. This situation shows that research remains mainly local, and international academic collaborations are limited.

Conclusion: This study analyzes the status of the AI-HRM literature using bibliometric methods and reveals research trends and knowledge gaps in the field. The study guides future research and offers new research areas to understand AI's role in HRM comprehensively.

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ARGE HARCAMALARI İLİŞKİSİ: GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ

Cem KALAYCI¹, Kutay ŞENEL²

Öz

Ülkelerin büyümesine etki eden faktörler ekonomisine göre farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ekonomik büyümenin iki önemli unsuru olarak kabul edilen doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmanın özgünlüğünü Türkiye’nin 1996-2022 yılları arasındaki güncel yıllık verilerine eşbütünleşme ve nedensellik analizinin uygulanması oluşturmaktadır. Çalışmada zaman serilerine öncelikle Augmented Dickey-Fuller ve Philips-Perron Testi birim kök analizleri yapılmıştır. Serilerin birinci derecede durağan oldukları anlaşılmıştır. Daha sonra seriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığına Engle- Granger eşbütünleşme analizi ile bakılmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Bulgulara göre, seriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi ve Ar-Ge harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda ülkelerin Ar-Ge harcamalarını artırmasının doğrudan yabancı yatırımları teşvik ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Doğrudan Yabancı Yatırım, Ar-Ge Harcamaları, Nedensellik Analizi.
JEL Sınıflandırması: C22, O30, O31, O47.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND R&D EXPENDITURES IN TURKEY: GRANGER CAUSALITY ANALYSIS

Abstract

Factors affecting the growth of countries differ according to their economies. The aim of this study is to examine the relationship between foreign direct investments and R&D expenditures in Turkey, which are considered as two important factors of economic growth. The uniqueness of the study lies in the application of cointegration and causality analysis to the current annual data of Turkey between 1996 and 2022. In the study, the time series were first subjected to Augmented Dickey-Fuller and Philips-Perron Test unit root analyses. The series were found to be stationary at first level. Then, Engle- Granger cointegration analysis was used to determine whether there is a long-run cointegration relationship between the series. Finally, the causality relationship between the variables is analyzed by Granger causality test. According to the findings, there is a long-run cointegration relationship between the series and one way causality relationship from R&D expenditures to FDI. In this context, it can be said that increasing R&D expenditures of countries encourages foreign direct investments.

Keywords: Economic Growth, Foreign Direct Investment, R&D Expenditures, Causality Analysis.
JEL Classification: C22, O30, O31, O47.

¹ Dr., KOSGEB Ordu Müdürlüğü, e-mail: cem.kalayci@kosgeb.gov.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-5547-9229>

² Dr., KOSGEB Giresun Müdürlüğü, e-mail: kutay.senel@kosgeb.gov.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-6635-6275>

1. GİRİŞ

Ülkeler günümüzde büyüme oranlarını artırabilmek için kamu transfer harcamaları arasında yer alan Ar-Ge harcamalarına daha fazla kaynak ayırmaktadır. Bu nedenle yürürlüğe koydukları teşviklerle Ar-Ge harcamalarını artırmakta ve oluşacak ekosistemin yaratacağı çarpan etkisinden faydalanmak istemektedir. Büyümeye etki edebilecek bir diğer faktör ise ülkeye yapılacak doğrudan yabancı yatırımlardır. Vergi indirimleri, ücretsiz kamu arazisi tahsisleri vb. politikalarla ülkeler mobil olan bu yatırımları çekebilmek için çaba sarf etmektedirler. Bu kapsamda kamu harcamalarının etkisi kullanılan politika aracına bağlı olarak farklı etkiler gösterebilmektedir.

Birçok ülke doğrudan yabancı yatırımı teknoloji transferinin kilit unsuru olarak kabul etmektedir. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkede daha önce mevcut olmayan üstün teknoloji getirmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkedeki rolü sadece teknoloji sağlaması açısından ele alınmamalıdır. Doğrudan yabancı yatırımların yeni girişimler, yerli firmaların üretkenliği, ihracat davranışı vb. üzerindeki etkilerine de bakmak gerekmektedir. Yabancı firmaların varlığı, yerli firmalara yayılma etkileri şeklinde pozitif dışsallıklar da yaratabilmektedir (Kathuria, 2000:348). Yabancı firmaların ev sahibi ekonominin koşullarına uyum sağlamak veya yerli firmaların rekabetini karşılamak için Ar-Ge faaliyetlerinde bulunması doğrudan veya dolaylı olarak ev sahibi ülkedeki yenilikçi faaliyetlere katkıda bulunmaktadır (Kathuria, 2008:47). Yerli firmalar açısından ise yabancı firmaların varlığı onları teknolojik kapasitelerini artırmak için yenilikçi faaliyetlere yatırım yapmaya zorlayabilmektedir (Helfat, 2000:956). Ayrıca Ar-Ge'ye yapılan yatırım, yerli firmaların yabancı firmalardan gelen teknolojik yayılma etkilerini özümsemelerini de sağlamaktadır (Kathuria, 2001:631). Doğrudan yabancı yatırımlar ve araştırma geliştirme harcamaları arasındaki ilişki hakkında literatürde farklı çalışmalar bulunmaktadır.

Ar-Ge harcamalarının doğrudan yabancı yatırımlar ile teorik ilişkisini kuran önemli çalışmalar, iki kavramı da oldukça farklı bakış açılarıyla incelemiş, bazen birbirine benzer bazen birbirinden farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Blomstorm ve Kokko (1998) çok uluslu şirketlerin yerli firmalara teknolojik yayılım yoluyla Ar-Ge katkısı yaptığını öne sürmektedir. Yerel şirketlerin kabiliyetinin ve rekabet düzeylerinin de yabancı yatırımların olumlu etkilerini artırdığı belirtilmektedir. Benzer şekilde Kinoshita (2000) yapmış olduğu çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların yerli imalatçı firmaların Ar-Ge harcamalarına ve yenilikçiliklerine olumlu katkıları olduğunu aktarmaktadır. Bilgi birikiminin ekonomik büyümedeki en önemli unsurlardan birisi olduğuna dikkat çeken çalışmadaki bir diğer bulgu, bir firmanın verimliliği için Ar-Ge yapmanın getirdiği öğrenme etkisinin yenilikçilik etkisinden çok daha önemli olduğudur. Yabancı bir girişim ortağına sahip olmanın yerel firmalara teknoloji yaydığına dair doğrudan bir kanıt bulamayan çalışma, doğrudan yabancı yatırımların yol açtığı pozitif yayımların yenilikçi sektörlerde daha belirgin olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmanın sektörel bazda yapılmış olması değerini artırmaktadır. Görg ve Greenaway (2004) yerli işletmelerin doğrudan yabancı yatırımlardan sağladıkları faydaları Ar-Ge harcamaları ve teknoloji transferi bağlamında sorgulamaktadır. Çalışma, gelişmekte olan, gelişmiş ve geçiş ekonomilerinde verimlilik, ücret ve ihracat yayımlarına ilişkin ampirik kanıtları değerlendirmektedir. Yayılma kanalları teorik olarak tanımlanabilse de, pozitif yayımlar için kanıtlar karmaşıktır. Makale bu karmaşıklığın nedenlerini araştırmakta ve politika önerileri sunmaktadır. Keller (2004), yapmış olduğu çalışmada uluslararası teknoloji yayılımının kapsamını ve yayılımın mekanizmalarını incelemektedir. Verimlilik farklılıkları, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının çoğunu açıklamaktadır ve teknoloji, verimliliğin belirlenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Dünya çapındaki teknik değişim modeli büyük ölçüde uluslararası teknoloji yayılımı tarafından belirlenmektedir çünkü birkaç zengin ülke dünyadaki yeni teknoloji üretiminin çoğunu gerçekleştirmektedir. Ülkeler arası gelir yakınsaması, teknoloji yayılımının küresel mi yoksa

yerel mi olduğuna bağlıdır. Uluslararası yayılmanın kaçınılmaz ya da otomatik olduğuna dair bir gösterge yoktur, bunun yerine yerel teknoloji yatırımları gereklidir. Lipsey (2004), doğrudan yabancı yatırımların hem ev sahibi hem yabancı firmalar için nasıl etki yaratabileceği ve bunun içerisinde Ar-Ge harcamalarının etkisini araştırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların olumlu etkileri yanında olumsuz etkilerini de inceleyen bu çalışmada karmaşık ilişkiler çok yönlü olarak incelenmektedir. Crespo ve Fontoura (2007) yapmış oldukları çalışmada doğrudan yabancı yatırımların yerli firmalar üzerindeki teknolojik yayılma etkilerini ve Ar-Ge odaklı yatırımların bu yayılımdaki rolünü araştırmışlardır. Doğrudan yabancı yatırımların yayılması, çoğu zaman belirsiz bir etkiye sahip olan birçok faktöre bağlıdır. Yerli firmaların ve bölgelerin hizmetme kapasiteleri, bu yatırımların dışsallıklarının faydalarını birleştirmek için ön koşullar olarak görülmektedir. Smeets (2008) de çalışmasında, diğer çalışmalara benzer şekilde doğrudan yabancı yatırımların yerli işletmelerin verimliliği ve Ar-Ge harcamalarına olan etkilerini incelemektedir. Ar-Ge harcamalarının doğrudan yabancı yatırımların yarattığı yenilikçi baskılara ve teknolojik yayılmalara nasıl tepki verdiğini araştırmaktadır.

Yapılan tüm bu çalışmaların ana amacı politika yapıcılara bu konu hakkında bir dayanak sunabilmek ve stratejilerini bu doğrultuda değiştirmelerini sağlamaktır. Bu çalışmadaki amaç ise, en güncel verilerle Türkiye özelinde doğrudan yabancı yatırımlar ile Ar-Ge harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak ve bu konu hakkında politika önerileri yapmaktır. Çalışmanın özgünlüğünü, kullanılan veri setinin güncelliği ve literatürde varılan sonuçlarla benzer ya da zıt hususlar üzerinde durulması oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle Ar-Ge harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki kavramsal olarak incelenmektedir. Daha sonra bu değişkenlerin Türkiye'de 1996-2024 yılları arasındaki gelişimine yer verilmiştir. Literatür araştırması bölümünde benzer yöntemler kullanan ampirik çalışmalar incelenerek bulguları özetlenmiştir. Veri seti ve yöntem tanımlandıktan sonra ortaya çıkan bulgular ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE AR-GE HARCAMALARI İLİŞKİSİ

Topluma veya kişilere mal ve hizmet sağlama görevini vergiler ve diğer gelir kaynaklarıyla finanse eden devlet; gelir ve servetin yeniden dağıtımını ise transferler aracılığıyla gerçekleştirmektedir (OECD, 2015:234). Bu kapsamda devlet politikalarının temel araçları arasında yer alan doğrudan veya dolaylı kaynak aktarımı ekonomik dengesizlikleri azaltmak amacıyla kullanılmaktadır (OECD/Eurostat, 2018:156). Özellikle Ar-Ge harcamaları söz konusu olduğunda devletin finansmanı teknoloji dinamikleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu destek temel bilgi üretimini teşvik etmekle birlikte devletin stratejik hedeflerine ulaşmasını sağlamakta ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Devlet tarafından sağlanan finansman Ar-Ge yatırımlarının özel sektör için getirisini artırarak harcamalarını daha fazla artırmalarını teşvik etmektedir (Guellec ve Bruno van Pottelsberghe, 2000:5).

Ar-Ge faaliyetlerinin yarattığı yenilikler ve bilgi stokundan yayılan teknoloji birbirleriyle de yakından ilişkilidir. Bilgi birikimi, bir ülkenin ekonomik büyümesi için temel belirleyicilerden biridir. Bilgi veya teknoloji stoku, Ar-Ge sermayesine yapılan bilinçli yatırımlarla veya mevcut teknolojinin yayılmasıyla artırılabilir (Kinoshita,2000:1). İçsel büyüme modelleri, araştırma ve geliştirme yatırımları yoluyla yeni bilgi üretimini teknik ilerlemenin ve dolayısıyla büyümenin ana kaynağı olarak görmektedir (Romer, 1990). Doğrudan yabancı yatırımlar da yabancı firmalardan gelen bilgi akışı olarak düşünülebilir. Özellikle uluslararası teknoloji transferinin en etkili biçimlerinden biri olan doğrudan yabancı yatırımda sadece mal ve hizmetlerde somutlaşan teknoloji dışında diğer yollarla transfer edilemeyecek yönetim becerileri gibi maddi olmayan varlıklar da aktarılabilir (Kinoshita,2000:5).

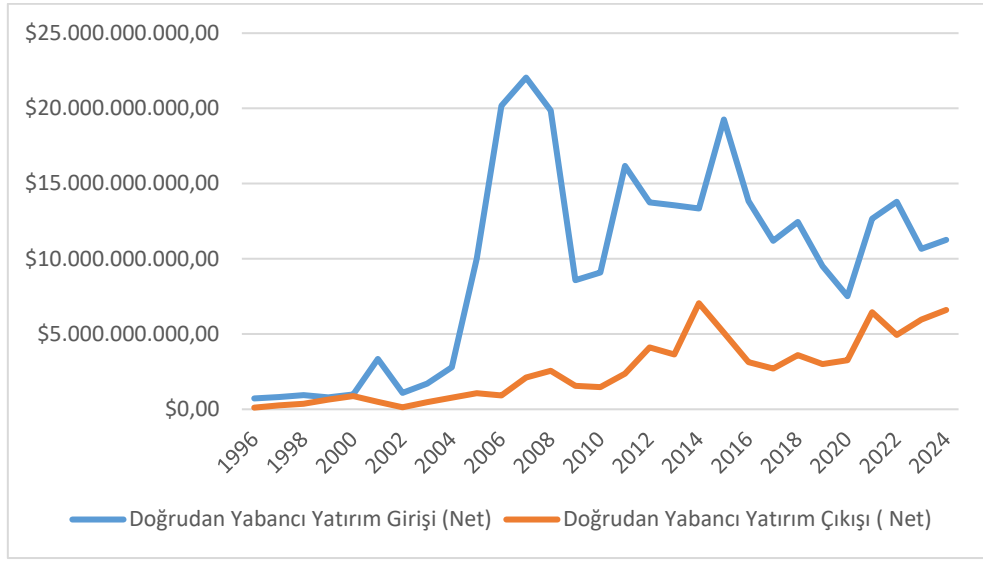
Finansal piyasaların döviz kontrollerinin ve piyasa erişiminin giderek serbestleşmesinin yanı sıra teknolojik ilerlemelerin de katkısıyla küresel bir çerçeveye dönüşmesi sınır ötesi finansal akışların önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar bu küresel ekonomik entegrasyonda kilit bir unsurdur. Ekonomilerdeki yerleşik kişiler tarafından başka bir ekonomide yer alan yerleşik işletmelerde kalıcı bir çıkar sağlamak amacıyla yapılan stratejik ve uzun vadeli sınır ötesi yatırım olarak tanımlanan doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomiler arasında doğrudan, sürdürülebilir ve uzun vadeli bağlantılar kurmada önemli bir rol oynamaktadır (OECD, 2008:14-17).

Devletler doğrudan yabancı yatırımcı çekmek için teşvikler sunmaktadır. Bu kapsamda ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların ulusal ekonomiler üzerindeki olumlu etkisi doğrudan ve dolaylı olabilir. Doğrudan etkisi pazar büyüklüğünün genişlemesine veya ekonomik büyümeye katkısı ile ölçülen doğrudan yabancı yatırımların dolaylı etkisi ise ekonomik kalkınma için temel olarak kullanılan üretim, teknoloji ve yönetsel yeniliklere yol açan yayılma etkileri yoluyla elde edilmektedir (Lee vd., 2021:300). Doğrudan yabancı yatırımların firmaları nasıl etkilediği çok uluslu şirketlerle olan ilişkilerine bağlıdır. Buna bağlı olarak, yerli firmaların büyüklük, endüstri, hedef pazarlar ve teknolojik gelişmişlik gibi özellikleri firmaların doğrudan yabancı yatırımlardan etkilenme derecesini etkileyebilmektedir (Saurav ve Kuo ,2020:4). Doğrudan yabancı yatırımların ülkedeki ekonomik etkinliği artırması, kamu harcamalarının finanse edilmesine de yardımcı olabilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin ürünlerini uluslararası pazarlarda daha geniş bir şekilde tanıtmasına olanak sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası ticaretin gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra, gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir sermaye kaynağıdır (OECD, 2008:14). Sermaye ve teknoloji getirmeye doğrudan etkisinin yanı sıra doğrudan yabancı yatırımlar bir ekonomideki Ar-Ge faaliyetlerini etkileyen önemli bir kanaldır. Yabancı firmaların girişi iç piyasada rekabetin artmasına yol açmakta ve bu firmalarla rekabet edebilmek için yerli firmalar Ar-Ge faaliyetlerine girişmek ya da teknolojiyi başka kaynaklardan elde etmek zorunda kalmaktadır. Böylece yerli firmalar inovasyon süreçlerini hızlandırarak küresel rekabete uyum sağlamaktadır (Sasidharan ve Kathuria, 2011:25). Devletlerin inovasyon politikası alanında Ar-Ge yoğun doğrudan yabancı yatırım çekmek için kamu araştırma merkezlerinin ve teknoloji parklarının kalitesi, ulusal inovasyon sisteminin farklı aktörlerinin işbirliği yapma eğilimi, Ar-Ge için teşvikler ve etkin bir fikri mülkiyet hakları rejimi ile insan sermayesinin geliştirilmesi önemlidir. Bu nedenle devletler ulusal inovasyon sisteminin rekabetçi güçlü ve zayıf yönlerini potansiyel rakipleriyle karşılaştırdıktan sonra hareket etmelidir (Guimon 2009:6).

3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE AR-GE HARCAMALARI'NIN GELİŞİMİ

Türkiye yabancı yatırıma açık bir ülke olmakla birlikte son yıllardaki büyümesini de büyük ölçüde yabancı yatırımların itici gücü sayesinde sağlamıştır. Yabancı yatırımlarla gelen teknoloji transferi Ar-Ge çalışmaları üzerinde etki yapabildiği gibi, ülkedeki mevcut Ar-Ge çalışmaları da doğrudan yabancı yatırım alan sektörlerle etki edebilmektedir. Şekil 1'de 1996-2024 yılları arasında iki değişkenin gelişimleri incelenmiştir.

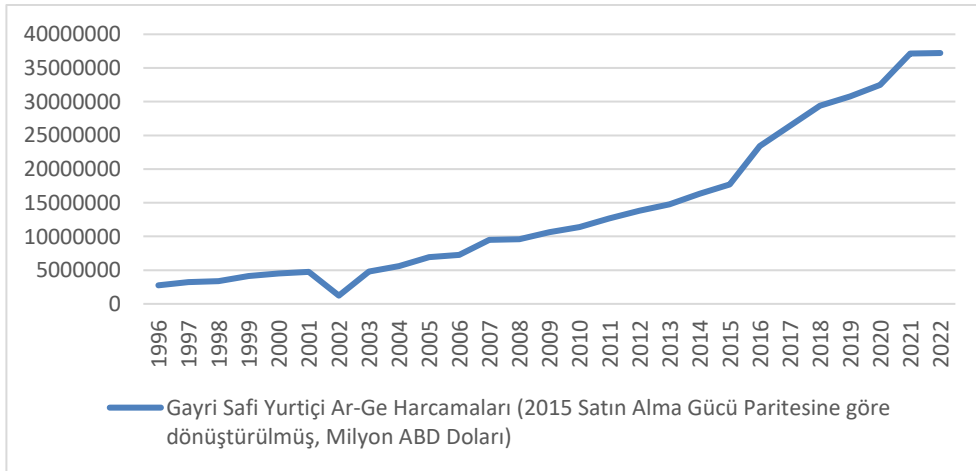


Şekil 1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi ve Çıkışı (Net) (1996-2024)

Kaynak: (Dünya Bankası, 2024)

Şekil 1’de, 1996 ile 2024 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım girişi ve çıkışı verileri milyar dolar cinsinden gösterilmiştir. Bu tip yatırımların ülkeler arası hareketli yapısı, yaşanan krizler ve diğer gelişmeler nedeniyle dalgalı bir seyir izlenmektedir. Yabancı yatırım girişleri, 1996 yılında 722 milyon dolar iken, 2007 yılında 22,05 milyar dolar ile zirveye ulaşmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi sonrası 2009’da girişler 8,58 milyar dolara kadar düşmüştür. 2020’de ise COVID-19 pandemisinin etkisiyle 7,67 milyar dolar seviyelerine inmiştir. Ancak 2021’de tekrar toparlanarak 12,89 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

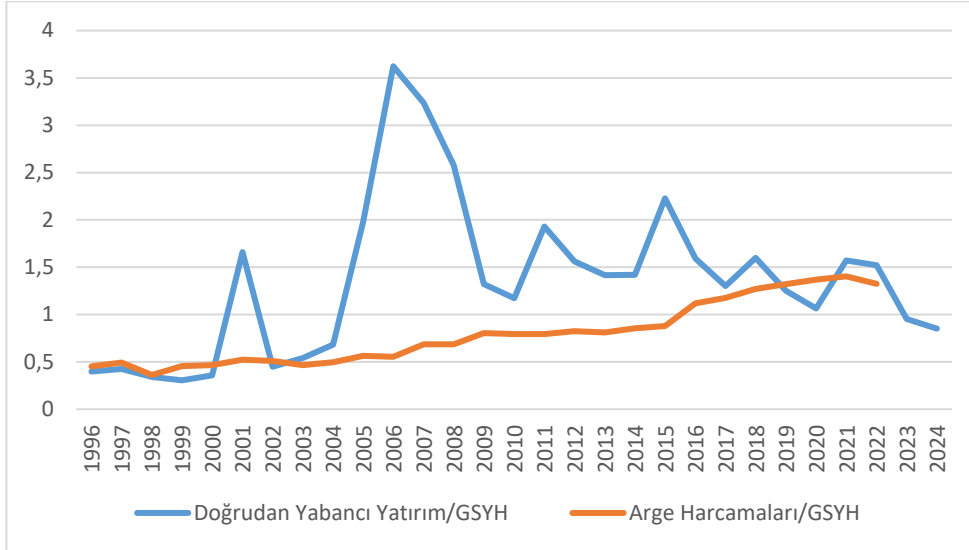
Doğrudan yabancı yatırım çıkışları ise 1996 yılından itibaren kırımlı ancak artan bir trend izlemektedir. 1996’da 110 milyon dolar iken zamanla artış göstermiş ve 2019 yılında 7,05 milyar dolar ile önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Özetle yabancı yatırım girişleri çıkışlardan daha yüksek seviyelerde seyretmiştir. Özellikle 2006-2007 döneminde ülkedeki doğrudan yabancı yatırım girişi yüksek yabancı yatırım ilgisini göstermektedir. Şekil 2’de Türkiye için milyon dolar cinsinden araştırma geliştirmeye yapılan gayri safi yurtiçi harcamalar yer almaktadır.



Şekil 2. Türkiye’de Ar-Ge’ye Yapılan Gayri Safi Yurtiçi Harcamaları (1996-2022)

Kaynak: (OECD, 2024)

Şekil 2’ye göre Türkiye’nin 1996’da 2.7 milyon ABD doları olan Ar-Ge harcamaları, 2022’de 37.2 milyon ABD dolarına kadar yükselerek artan bir seyir izlemiştir. 2001 yılında Ar-Ge harcamaları 4.7 milyon dolarken, 2002’de ekonomik krizin etkisiyle 1.2 milyon dolara düştüğü söylenebilir. Ancak Türkiye’nin Ar-Ge’ye ayırdığı bütçe sonraki yıllarda hızlı bir toparlanma yaşanmış ve 2016’dan itibaren Ar-Ge harcamaları 23.3 milyon dolar seviyesine yükselmiş ve artarak devam etmiştir. Dolayısıyla bu yükseliş trendi Türkiye’nin Ar-Ge yatırımlarının ülkenin ekonomik politikalarında giderek daha önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Şekil 3’te Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ve Ar-Ge harcamaları GSYH’nın yüzdesi cinsinden gösterilmektedir.



Şekil 3. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi ve Ar-Ge Harcamaları (1996-2022)

Kaynak: (Dünya Bankası, 2024)

Şekil 3’te Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişi ve Ar-Ge harcamalarına ait grafik gösterilmektedir. Veri tabanında doğrudan yabancı yatırım girişi verileri 2024 yılına kadar, Ar-Ge harcamaları verileri 2022 yılına kadar yayınlanmıştır. Şekle göre Türkiye’de 2001 ve sonrası doğrudan yabancı yatırımların GSYH’ye oranında artış yaşanmıştır. Özellikle 2006 ve 2007 yıllarında yaşanan bu artışın Türkiye’nin dışa açılma ve küresel piyasalara entegrasyon politikalarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak 2008 küresel mali kriziyle birlikte bir düşüş meydana gelmiş ve sonrasında dalgalı bir seyir izlenmiştir. Ar-Ge harcamalarının GSYH’ye oranı ise 1996 yılından itibaren genel olarak artan bir trend göstermektedir. Dolayısıyla araştırılan dönemde, Türkiye’nin hem yabancı yatırımları çekme hem de yerli Ar-Ge faaliyetlerini artırma konusunda önemli adımlar attığı söylenebilir.

4. LİTERATÜR

İnovasyon kavramını ekonomik büyüme konusunda ilk kez Schumpeter kullanmıştır. Schumpeter’e göre Marx’ın ortaya koymuş olduğu büyümenin ana faktörü olan sermaye birikiminin, sürdürülebilir olabilmesi için teknolojik gelişme de gerekmektedir (Schumpeter, 1911). Romer ise mevcut teorilere farklı bir bakış açısı getirerek içsel büyüme modelini ortaya çıkarmıştır (Romer, 1986). Bu modele göre bilgi ülkedeki mevcut sermaye stoğunun bir parçası kabul edilmekte ve sermaye stoğunun büyümesindeki en önemli faktör olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyümenin kaynağı olarak Ar-Ge ve inovasyonu işaret eden bu model, teknolojiyi bir üretim faktörü olarak büyüme modeline dahil etmektedir (Romer, 1990). Büyüme modellerine farklı bir yaklaşım getiren Yeni Büyüme Teorisi ise doğrudan yabancı yatırımları, inovasyon ve teknolojinin gelişme aşamasında olan ülkelere aktarılmasında başlıca kaynak olarak görmektedir. Bu modelde üretim fonksiyonuna mevcut

faktörlerin yanına beşeri sermaye ve doğrudan yabancı yatırımlar da dahil edilmektedir (Ran vd., 2007). Dolayısıyla ülkelerin büyümeleri hesaplanırken önemli birer faktör olarak dikkate alınan araştırma geliştirme harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımların arasında bir ilişki olup olmaması da oldukça önemlidir. Literatürde bir tek ülkenin veya birkaç ülkenin birden yabancı doğrudan yatırım ve Ar-Ge harcamaları ilişkilerini farklı yöntemlerle araştıran oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Bu kapsamda Tablo 1'de yer alan literatür özeti benzer yöntem ve veri seti kullanan ampirik çalışmalardan oluşturulmuştur.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar	Dönem	Yöntem	Amaç	Bulgu(lar)
Kinoshita (2000)	1995-1998	Regresyon Analizi	Ar-Ge yatırımlarının ve doğrudan yabancı yatırımlardan kaynaklanan teknoloji taşmalarının bir firmanın üretkenlik artışı üzerindeki etkilerinin incelenmesi	Ar-Ge, firmaların üretkenlik büyümesini yeni bilgi (inovasyon) ekleyerek doğrudan teknoloji seviyesini artırmaktadır. Ayrıca Ar-Ge dolaylı olarak daha fazla teknoloji taşmasına neden olmaktadır.
Lall ve Narula (2004)	-	Literatür analizi	Ekonomiler için çok uluslu işletmelerin ve doğrudan yabancı yatırımların rolünü analiz etmek	Doğrudan yabancı yatırımları varlık kullanan doğrudan yabancı yatırım ve varlık çoğaltan doğrudan yabancı yatırım olarak ikiye ayırmıştır. Varlık kullanan doğrudan yabancı yatırımlar, genellikle doğal kaynak, etkinlik ve pazar arayışında olan yatırım türleridir. Bu tür yatırımlar, hem firmanın hem de ülkenin sahip olduğu özel varlıkları kullanmayı hedeflemektedir. Diğer yandan, varlık çoğaltan yatırımlar ise stratejik varlık edinmeye yönelik olanlardır. Bu yatırımlar mevcut varlıklarını artırma, koruma, geliştirme ve yeni stratejik varlıklar oluşturma amacını taşımaktadır.
Guimon (2009)	2006/07 – 2007/03	Görüşme	Ar-Ge yoğun doğrudan yabancı yatırımın teşvik etmek için mevcut politika araçlarının bir sınıflandırmasını önermek ve iki AB ülkesinin karşılaştırmalı bir vaka çalışmasının sonuçlarını sunmak	Ar-Ge yoğun doğrudan yabancı yatırımın etkin bir şekilde teşvik edilmesinin, geleneksel olarak ayrı ayrı faaliyet gösteren iki politika alanı olan inovasyon politikası ve yatırım teşviki arasında daha yakın bir bağlantı gerektirdiğidir. Ar-Ge yoğun doğrudan yabancı yatırımı hedefleyen yatırım teşvik ajanslarına, yatırım sonrasına daha fazla önem vererek sundukları hizmetlerin kapsamını yeniden yapılandırmaları tavsiye edilmektedir.

Hazman (2010)	1980-2007	Toda Yamamoto Nedensellik Analizi		Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etki eden unsurlarla birlikte Türkiye'de yatırımcılara yönelik olarak verilen teşvik belgesinin etkisinin incelenmesi	Teşvik belgeleri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Sasidharan ve Kathuria (2011)	1994-2005	Heckman İki-Aşamalı Tahmin Yöntemi		Hindistan imalat firmalarında 1991 reformlarından sonraki doğrudan yabancı yatırım ve Ar-Ge ilişkisi	Doğrudan yabancı yatırım girişi, yabancı sermayeli firmaların Ar-Ge'ye yatırım yapmasını teşvik etmektedir.
İsmail ve Yussof (2013)	1985- 1999	Panel Regresyon Analiz		Malezya, Tayland ve Filipinler'de ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişki	Malezya'da doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge harcamaları arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir
Sandu ve Ciocanel (2014)	2006-2010	Panel Analizi	Veri	Devlet ve işletmelerin Ar-Ge ve inovasyon harcamalarının yüksek teknoloji ihracatı üzerinde olumlu bir etkisi olup olmadığı ya da diğer belirleyicilerin yüksek teknoloji ihracatı üzerinde Ar-Geden daha yüksek bir etkiye sahip olup olmadığını ortaya koymak	Ev sahibi ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların, yüksek teknoloji ürünü üretim kapasitesini artırdığı görülmüştür. Ayrıca, bu yatırımların patent sayısı ve ulusal entelektüel sermaye üzerinde de olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.
Şahbaz vd. (2014)	1996-2011	Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik anlizleri		17 AB ülkesi ve Türkiye için araştırma geliştirme harcamaları ve ileri teknoloji mal ihracatı arasındaki ilişkinin incelenmesi	İleri teknoloji mal ihracatı ve araştırma geliştirme harcamaları arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır.
Yaylalı ve Karaca (2014)	1990 - 2013	ARDL sınır testi yaklaşımı		Türkiye'deki araştırma geliştirme harcamalarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini araştırmak	Araştırma geliştirme harcamaları ve doğrudan yabancı sermaye girişi arasında pozitif yönlü, olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Ar-Ge çalışmaları desteklenerek ülkeye girecek yabancı sermaye artırılabilir.
Zhang (2014)	2005-2010	Panel Analizi	Veri	Çin ekonomisindeki 31 bölgede 21 farklı imalat sanayi alt kolunda ürünlerin teknoloji düzeyine doğrudan yabancı yatırımların etkisini incelemek	Bulgular, doğrudan yabancı yatırımların Çin'in endüstriyel performansı üzerinde büyük pozitif etkileri olduğu, bu etkilerin düşük teknoloji imalatla orta ve yüksek teknoloji endüstrilere kıyasla çok daha büyük olduğu ve doğrudan yabancı yatırımların yerel beşeri sermaye ile etkileşimi sayesinde katkının arttığını göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımların girişleri ile birlikte doğrudan yabancı yatırımların rolü artmakta ve bu artış endüstriyel performanstaki değişiklikleri etkilemektedir.

Crescenzi vd. (2015)	1998-2005 ve 2005-2007	Anketin istatistiksel analizi		Birleşik Krallık'ta yatırım yapan yabancı çok uluslu şirketlerin ve bu şirketlerle aynı sektörde faaliyet gösteren yerli firmaların inovasyon performansı üzerindeki etkilerini incelemek	Çok uluslu şirketlerin yoğun olarak yatırım yaptığı sektörlerdeki yerli firmaların, yenilikçilik açısından daha güçlü bir performans sergilediği belirlenmiştir.. Yerli firmalar arasında hem pazar katılımlarının hem de sahiplik yapılarının uluslararasılaşması açısından görülen heterojenlik bu etkinin ana nedeni olarak tespit edilmiştir.
Erdal ve Göçer (2015)	1996-2013	Panel Analizi	Veri	Asya ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların patent sayısı ile Ar-Ge harcamaları üzerindeki etkileri	Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini artırdığı tespit edilmiştir.
Arun ve Yıldırım (2017)	1995-2013	Panel Analizi	Veri	Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin yenilikçi performansı ile nasıl etkileşime girdiğinin incelenmesi	Doğrudan yabancı yatırımların, fikri mülkiyet harcamaları ve araştırma geliştirme harcamaları arasında uzun vadeli bir ilişki bulunmaktadır.
Can vd. (2017)	1996-2011	Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Testleri, Panel Granger Nedensellik		G-7 ülkelerinde araştırma ve geliştirme harcamaları, doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesi	Doğrudan yabancı yatırımlardan araştırma geliştirme harcamalarına ve ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.
Çapık (2019)	1990-2018	Granger Nedensellik Analizi		Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve araştırma geliştirme harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Uzun vadede, araştırma geliştirme harcamaları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki ve çift yönlü nedensellik olduğu görülmektedir.
Biçen (2020)	2000-2015	Panel Eşbütünleşme Analizi		Yüksek gelirli otuz sekiz ülkenin ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge harcamalarının yüksek teknoloji ürünü ihracatına etkilerinin incelenmesi	Araştırma geliştirme harcamaları ve teknolojik ürün ihracatı arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Sarılioğlu Hayali ve Küçükosman (2020)	2007-2020	Granger Nedensellik Analizi		Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkinin analizi	İlgili dönem için doğrudan yabancı yatırımlardan araştırma ve geliştirme harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Topcu (2020)	1996-2016	Panel Analizi	Veri	26 OECD ülkesi için Ar-Ge harcamalarıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır	Sabit etkiler modeli veri seti için en uygun model olarak belirlenmiştir. Bu modelin sonuçlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları araştırma geliştirme harcamaları üzerinde negatif etkiye sahiptir. Dışa açıklık oranı ve kişi başı GSYH'nın, araştırma geliştirme harcamaları üzerindeki etkisi pozitifdir. Dışa açıklık oranı ve kişi başı GSYH'daki artış, söz konusu ülkelerin araştırma geliştirme harcamalarını teşvik eden önemli bir unsurdur.
Çelik ve Erdemli (2021)	1996-2018	Panel Analizi	Veri	AB-16 ülkesi ile Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ile Ar-Ge harcamalarının ilişkisinin incelenmesi	Araştırma geliştirme harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ve uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.
Lee vd. (2021)	2003-2017	Panel Analizi	Veri	BRICS ülkelerinde Ar-Ge, doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit emisyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi	FDI, Ar-Ge harcama oranı ile CO2 emisyonları arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
Ekiz ve Aytun (2022)	1981-2014	Panel Nedensellik Analizi		G7 ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından Ar-Ge harcamalarına tek yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
Dempere vd. (2023)	2013-2019	Genelleştirilmiş lineer modeller Panel düzeltilmiş standart hata		120 ülkede inovasyonun gayrisafı yurt içi hasıla, kendi hesabına çalışma ve doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkilerinin incelenmesi	İnovasyonun doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Janic vd. (2023)	2015-2021	Panel regresyon		27 AB ülkesinde Doğrudan yabancı yatırım net girişlerinin Ar-Ge yatırımları üzerindeki etkisinin incelenmesi	Doğrudan yabancı yatırımların Ar-Ge üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.
Ali vd. (2023)	2000-2020	Panel eşbütünleşme testleri Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi.		BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların teknolojik yenilik üzerindeki etkisinin incelenmesi	DYY ile Ar-Ge harcamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
Tıraş (2024)	1997-2021	Dinamik Panel Veri Analizi		Türk Devletleri Teşkilatı Yabancı Yatırımlar ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkilerini ortaya koymaktır.	Ar-Ge'ye yapılan harcamaların uzun dönemde ekonomik büyümeye anlamlı bir katkı sağladığı, doğrudan yabancı yatırımların etkisinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu ortaya konulmuştur.

Nguyen vd. (2024)	2011-2013-2015	Panel Analizi	Veri	Vietnamda KOBİ’nin doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge arasındaki ilişkisinin incelenmesi	2690 imalatçı yabancı yatırımları	Doğrudan yabancı yatırımlar ile Ar-Ge arasında olumsuz bir ilişki varken, kurumsal kalitenin bu ilişkiyi pozitifte dönüştürebilen önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Özen vd. (2024)	2000-2020	Panel Analizi	Veri	BRICS-T ve seçilmiş OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırım ve Ar-Ge harcamalarının iklim değişikliği üzerindeki etkisinin incelenmesi	OECD	Türkiye için Ar-Ge’den doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Literatürde, araştırma geliştirme harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki genellikle pozitif ve uzun vadeli olarak ele alınmaktadır. Yapılan araştırmalar, doğrudan yabancı yatırımların araştırma geliştirme harcamalarını artırarak inovasyon faaliyetlerini desteklediğini ve bu sayede firmaların verimliliğini yükselttiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bazı çalışmalar, doğrudan yabancı yatırımlar ile araştırma geliştirme harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu belirlerken, diğer araştırmalar bu etkinin yalnızca doğrudan yabancı yatırımlardan Ar-Ge harcamalarına doğru tek yönlü olduğunu bulmuştur.

5. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada, Türkiye’nin 1996-2022 yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırımlar ile araştırma geliştirme harcamalarına ait araştırma ve geliştirme harcamaları (% GSYH) ve doğrudan yabancı yatırım (% GSYH) oranları Dünya Bankası’nın (World Development Indicators-WDI) resmi sitesinden alınmıştır. Analiz için E-Views 12 programı kullanılmıştır.

Doğal logaritması alınarak analiz edilen verilerin, Augmented Dickey-Fuller ve Philips-Perron Testi birim kök analizleri ile birinci farkta duran oldukları tespit edilmiştir. Aynı dereceden durağan iki seri arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığına, yani bu serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerine Engle Granger eş bütünleşme analiziyle (1987) bakılmaktadır. Eşbütünleşme kavramı verilen bir denklemde mevcut serilerin durağan olmaması durumunda bunların doğrusal kombinasyonlarının durağanlığını ifade etmektedir (Bayraktutan ve Arslan, 2008). Engle Granger Eşbütünleşme testinde birinci derecedeki seriler regresyona sokulmaktadır. Daha sonra regresyon sonuçlarının kalıntılarına bakılmaktadır. Hata terimlerinin durağanlığı test edilmektedir. Bu aşama sonrasında Granger nedensellik analizi (1969) yapılabilmektedir.

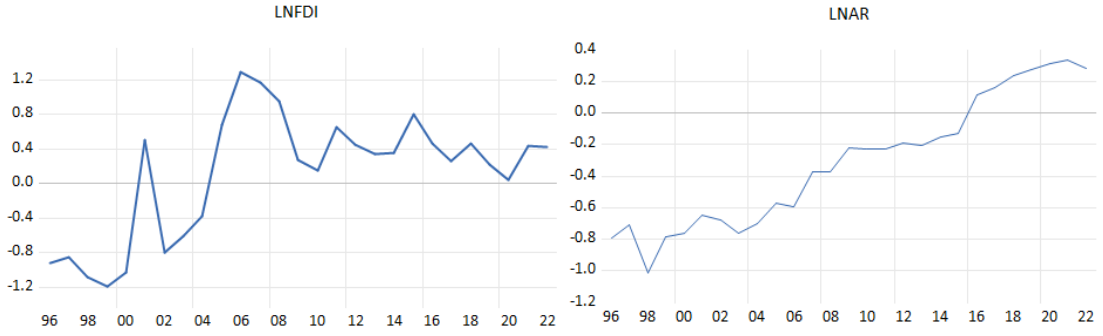
Granger nedensellik test modeli şu şekilde kurulmaktadır:

$$X_t = a + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j X_{t-j} + \varepsilon_t Y_t = \theta + \sum_{i=1}^r \beta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^s \gamma_j X_{t-j} + u_t \quad (1)$$

Denklemde (1) X ve Y Granger nedenselliği test edilen iki farklı değişkeni temsil etmektedir. Bu çalışmada bu değişkenler LNDYY ve LNRD’dır.

6. BULGULAR

Çalışmada verilerin önce birim kök analizleri yapılmış, daha sonra zaman serileri arasındaki eşbütünleşme testine göre nedensellik analizi yapılmıştır. Şekil 4’te doğrudan yabancı yatırım ve Ar-Ge harcamalarının GYSH oranlarının veri zaman grafikleri yer almaktadır.



Şekil 4. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ar-Ge Harcamalarının GSYH Oranlarına Göre Veri Zaman Grafikleri (1996-2022)

Kaynak: Yazarlar tarafından E-views programıyla oluşturulmuştur.

Şekil 4’te kullanılan verilerin salınım grafikleri gösterilmektedir. Sahte regresyon sorununu ortadan kaldırmak için durağan verilerle çalışılması gerekmektedir. Bir serinin durağanlığı grafiğinin görsel yolla incelenmesiyle de görülebilmektedir. Seri belli bir ortalama etrafında dengeli bir dalgalanma göstermiyorsa serinin durağan olmadığı yani birim kök içerdiği kabul edilmektedir (Gujarati, 2004). Verilerin birbirleriyle ilişkisine geçmeden önce serilere tek tek birim kök testi uygulanmalıdır.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi		Philips-Perron (PP) Testi	
Veri Seti: 26 Yıl	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
LNDYY (1996-2022)	t istatistiği: -2,166143	t istatistiği: -5,711258	t istatistiği: -2,450248	t istatistiği: -6,954112
	p: 0,4866	p: 0,0005*	p: 0,3476	p:0,0000*
LNRD (1996-2022)	t istatistiği: -4,718144	t istatistiği: -7,132412	t istatistiği: -3,683396	t istatistiği: -7,132412
	p: 0,0600	p: 0,0000*	p: 0,0419*	p: 0,0000*

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de serilerden elde edilen birim kök test sonuçları gösterilmektedir. Sonuçlara göre seriler düzeyde durağan değildir. ADF test sonuçlarına göre düzeyde durağan olmayan seriler birim kök içermektedir. Bu nedenle birinci derece farkları alınmış ve bu serilere birim kök testi yeniden yapılmıştır. Seriler birinci derecede durağandır (0,01’lik anlamlılık düzeyinde).

$$LNDYY_t = a_0 + a_1 LNRD_t + U_{1t} \quad (2)$$

Çalışmada kullanılan ADF birim kök testi formülü ve Tablo 3’te Engle Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

$$\Delta \bar{u} = \rho \bar{u}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \bar{u}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Tablo 3. Engle Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model: $LNDYY_t = a_0 + a_1 LNRD_t + U_{1t}$	
I(1)	ADF Birim Kök Testi
Kritik Değerler (Sabit):	
% 1: -3,737853	t istatistiği: -5,814022
% 5: -2,991878	p: 0.0001*
% 10: -2,635542	
Kritik Değerler (Sabit ve Trendli):	
	t istatistiği: -5,771995
% 1: -4,394309	p: 0,0004*
% 5: -3,612199	
% 10: -3,243079	

Kaynak: (* MacKinnon (1996) tek taraflı p değerleri)

Tablo 3’te yer alan Engle Granger eşbütünleşme testi sonuçlarına göre kalıntıların birim kök test sonuçları birim kök içermemektedir. ADF testi birinci derecede sabit, sabit ve trendli olarak uygulanmıştır. Türkiye’nin 1996-2022 yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırım ve Ar-Ge harcamaları verileri arasında eşbütünleşme bulunmaktadır. Bu serilerin eşbütünleşik olduğu ve uzun vadede dengeye ulaştıkları belirlenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlarla araştırma geliştirme harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki saptandıktan sonra, bu ilişkinin yönü Granger nedensellik analizi ile incelenmiştir. Tablo 4’de değişkenlere uygulanacak gecikme katsayısı hesaplanmıştır.

Tablo 4. Değişkenlerin Gecikme Katsayısı

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-27,87050	NA	0,046042	2,597435	2,696173	2,622267
1	12,95125	70,99435	0,002337	-0,604456*	0,417536	-0,247619
2	13,92796	1,528763	0,002471	-0,341562	0,152132	-0,217399
3	14,97147	1,451845	0,003278	-0,084476	0,606695	0,089352
4	23,41778	10,28246*	0,001879*	-0,471111	-0,308241*	-0,529959*

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur (* kritere göre seçilmiş gecikme uzunluğunu göstermektedir).

Tablo 4’te değişkenlere uygulanacak gecikme katsayısı bilgi kriterlerine göre tespit edilmiştir. Granger nedensellik testi için kriterlere göre seçilecek uygun gecikme uzunluğu 4’tür. Tablo 5’te uygulanan Granger nedensellik test sonucu gösterilmektedir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Gecikme Uz.: 3	Chi-sq.	Olasılık Değeri	Sonuç
dLNAR→dLNDYY	13,13546	0,0106	Ar-Ge harcamaları doğrudan yabancı yatırımların Granger nedenidir
dLNDYY→dLNAR	3,640804	0,4568	Doğrudan yabancı yatırımlar Ar-Ge harcamalarının Granger nedeni değildir

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5’e göre 1996-2022 yılları arasında araştırma geliştirme harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara doğru % 5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani söz konusu dönem için araştırma geliştirme harcamaları artışı doğrudan yabancı yatırımların artışına da neden olmaktadır. Ancak yine Granger nedensellik testi sonuçlarına göre bu ilişkinin tersi istatistiki olarak anlamsızdır. Yani doğrudan yabancı yatırımların artışı Ar-Ge harcamalarının artış nedeni değildir.

SONUÇ

Ar-Ge harcamaları, teknolojik ilerleme ve yenilikçilik açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Devletler, ekonomik büyümeyi ve rekabetçiliği artırmak amacıyla Ar-Ge harcamalarının artırılması yönünde destekler vermekte ve bu alandaki yatırımları teşvik etmektedir. Artan araştırma geliştirme harcamaları ve devlet teşvikleri ülkelerin uluslararası yatırımcılar için daha cazip hale gelmesine ve bu yatırımları çekmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye teknoloji transferi getirmekle birlikte, vergi gelirlerini de artırarak ekonomik anlamda da fayda sağlamaktadır. Bu süreç, ekonomik büyüme ve teknolojik ilerleme açısından uzun vadeli olumlu etkiler yaratmaktadır.

Literatürde Ar-Ge harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili yapılan oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. İki değişken arasında nedensellik ilişkisi araştıran çalışmalara bakıldığında ayrı dönemleri ve ülkeleri inceleyen bazı çalışmalarda karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bazı çalışmalarda araştırma geliştirme harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara doğru bir nedensellik ilişkisi, bazılarında ise tam tersi bir nedensellik ilişkisi bulunduğu ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla iki ayrı üretim faktörü olarak büyüme teorilerine dahil edilmesi uygun görülen bu faktörlerin arasında birbirlerini ve dolayısıyla büyümeyi doğrudan etkileyen bir ilişkinin bulunduğu mutlaklıdır. Çalışmanın kapsadığı dönem, Türkiye’de hem araştırma geliştirme harcamaları hem de doğrudan yabancı yatırımlar için önceki yıllarla kıyaslandığında oldukça yüksek tutarlara ulaşılan bir dönemdir. Bu dönemde Ar-Ge harcamaları istikrarlı bir artış eğilimindedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ise yapıları gereği ekonomideki her türlü kırılganlıktan en çabuk etkilenen yatırımlardan olduğundan incelenen dönemde dalgalı bir seyir izlemektedir.

Bu çalışmada 1996-2022 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ile araştırma geliştirme harcamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Serilerin öncelikle birim kök analizleri yapılmıştır. Seriler düzeyde birim kök içerdiği için 1. Fark alınarak durağanlaştırılmıştır. Serilerin 1.farklarında durağan olduğu anlaşıldıktan sonra seriler arasındaki uzun dönemli ilişki Engle Granger eşbütünleşme testi (1987) ile doğrulanmıştır. Zaman serileri eşbütünleşiktir ve uzun dönemde dengeye gelmektedirler. Bu sonuç elde edildikten sonra Granger nedensellik analiziyle (1969) nedenselliğin yönüne bakılmıştır. Ar-Ge harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani araştırma geliştirme harcamaları doğrudan yabancı yatırımların Granger nedenidir. Çalışma sonucunda 1996-2022 yılları arasında Türkiye’de Ar-Ge harcamalarının artışının doğrudan yabancı yatırımların artışına neden olduğu tespit edilmiştir. Bu analiz literatürdeki benzer sonuçlar içeren Erdal ve Göçer (2015), Arun ve Yıldırım (2017), Çapık (2019), Çelik ve Erdemli (2021), Lee vd. (2021) çalışmalarıyla da doğrulanmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin araştırma geliştirme harcamalarını artırması, ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımları olumlu etkilemektedir. Ancak bu çalışmanın aksine sonuçlar elde eden çalışmalar da bulunmaktadır (Blomstorm ve Kokko (1998), Kinoshita (2000)). Doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişki, incelenen ülkenin gelişmişlik düzeyine ve teknolojik gelişmişlik düzeyine göre farklılaşabilmektedir.

Varılan bu sonuçla, oldukça kırılgan ve ülkeler arasında kolay yer değiştirebilen bir yapıya sahip

doğrudan yabancı yatırım potansiyelinin, Türkiye’de 2002 krizinden sonra Ar-Ge harcamalarında gözlemlenen istikrarlı artıştan olumlu etkilenmiş olduğu söylenebilir. İstikrarlı ve paralel bir artıştan söz etmek mümkün değildir. Ancak incelenen dönem için Ar-Ge yatırımların artışı doğrudan yabancı yatırımların artışına neden olmaktadır. Bu doğrultuda Ar-Ge destekleri, insan sermayesinin gelişimi ve yerel firmaların uluslararası pazarlara entegrasyonunu teşvik eden politikalar, bilgi yayılımını artırabilir. Doğrudan yabancı yatırımların pozitif etkilerini artırmak için hükümetlerin yerli firmaların inovasyon ve teknoloji kapasitelerini geliştirmeye yönelik politikalar uygulaması önerilmektedir. Smeets (2008) de yapmış olduğu çalışmada benzer öneriler sunmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların büyümeye yapabileceği olumlu etkilerden en iyi şekilde faydalanmak için ülkedeki, eğitim ve Ar-Ge yatırımları artırılmalı, inovasyonu teşvik edici politikalar benimsenmelidir. Keller (2004) da yapmış olduğu çalışmada uluslararası yatırımların bu yolla artabileceği önerisini getirmektedir.

Görg ve Greenaway (2004) de çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımların yerli firmalara otomatik olarak fayda sağlamadığına dikkat çekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımdan beklenen bilgi yayılımının gerçekleşmesi için uygun ekonomik ve kurumsal koşulların sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Yerli firmaların, yabancı firmalardan gelen bilgi yayılımı kapasitesini artırmak için eğitim, inovasyon ve teknoloji destek programları teşvik edilmelidir. Dolayısıyla bu yolla kurulacak bağlantı mekanizmalarının yerli Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkiler yaratabileceği düşünülmektedir. Teknik yönden yetersiz yerli işletmeler yerine Ar-Ge altyapısı oturmuş yerli işletmeler, bu yönleriyle bilgi yayılımını artıracak ve doğrudan yabancı yatırımların gelişi için daha uygun bir zemin oluşturabilecektir.

Yapılan bu çalışma diğer ülkelerin verileriyle genişletilebilir ve benzer nedenselliğin diğer ülkeler için de geçerli olup olmadığı teyit edilebilir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Arge Harcamaları İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abhishek S. ve Ryan K. (2020). *Foreign direct investment and productivity: A literature review on the effects of FDI on local firm productivity*. World Bank Group. United States of America. <https://coilink.org/20.500.12592/j1d40d> adresinden 5 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır. <https://doi.org/20.500.12592/j1d40d>
- Ali, N., Phoungthong, K., Khan, A., Abbas, S., Dilanchiev, A., Tariq, S. ve Sadiq, M. N. (2023). Does FDI Foster Technological Innovations? Empirical Evidence from BRICS Economies. *Plos one*, 18(3), e0282498.
- Arun, K. ve Yıldırım, D. Ç. (2017). Effects of Foreign Direct Investment on Intellectual Property, Patents and R&D. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 7(2), 226-241.
- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ. (2008). The Effects of Fixed Capital Investments on Economic Growth in Turkey: Cointegration Analysis (1980–2006). *KMU Journal of Social and Economic Research*, 14, 1-12.
- Biçen, Ö. F. (2020). Yüksek Gelirli Ülkelerde Teknolojik Ürün İhracatının Belirleyicileri: Ekonomik Büyüme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ar-Ge Harcamalarının Etkilerine Yönelik Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 299-308.
- Blomström, M. ve Kokko, A. (1998). Multinational Corporations and Spillovers. *Journal of Economic surveys*, 12(3), 247-277.
- Can, M., Doğan, B. ve Değer, O. (2017). The Relationship Between Research and Development Investment Expenditure, Foreign Direct Investment and Economic Growth. *Journal of Applied Economic Sciences*, 12(1), 58-62.
- Crescenzi, R., Gagliardi, L. ve Iammarino, S. (2015). Foreign Multinationals and Domestic Innovation: Intra-industry Effects and Firm Heterogeneity. *Research Policy*, 44(3), 596-609.
- Çapık, E. (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ar-Ge Harcamalarına Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 1(2), 74-85.
- Çelik, H. ve Erdemli, M. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ar-Ge Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Seçili AB Ülkeleri ve Türkiye İçin Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(4), 1158-1174.
- Crespo, N. ve Fontoura, M. P. (2007). Determinant Factors of FDI Spillovers—What Do We Really Know? *World development*, 35(3), 410-425.
- Dempere, J., Qamar, M., Allam, H. ve Malik, S. (2023). The Impact of Innovation on Economic Growth, Foreign Direct Investment, and Self-employment: A Global Perspective. *Economies*, 11(7), 182.
- Dünya Bankası (2024). *Doğrudan yabancı yatırım*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (05.09.2024)
- Dünya Bankası (2024). *Ar-Ge harcamaları*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (05.09.2024)
- Engle, R. ve Granger, C. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55 (2), 251–276.

- Kalaycı, C. & Şenel, K. (2026). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve ARGE Harcamaları İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 409-429.
- Ekiz, M. ve Aytun, C. (2022). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ar-Ge Harcamaları Arasındaki İlişki: G7 Ülkeleri Örneği. *Eurasian Econometrics Statistics ve Empirical Economics Journal*, 16-28.
- Erdal, L. ve Göçer, İ. (2015). The Effects of Foreign Direct Investment on R&D and Innovations: Panel Data Analysis for Developing Asian Countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 749-758.
- Görg, H. ve Greenaway, D. (2004). Much Ado About Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit From Foreign Direct Investment?. *The World Bank Research Observer*, 19(2), 171-197.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Guellec, D. ve Bruno van Pottelsberghe, B. (2000). The Impact of Public Expenditure on Business R&D. STI Working Papers 2000/4, OECD, Paris.
- Guimón, J. (2009). Government Strategies to Attract R&D-Intensive FDI. *The Journal of Technology Transfer*, 34, 364-379.
- Gujarati, D.N. (2004). *Basic Econometrics*. New York: McGraw-Hill Comp.
- Hazman, G. G. (2010). Türkiye’de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 158(1).
- Helfat, C. E. (2000). Guest Editor's Introduction to the Special Issue: The Evolution of Firm Capabilities. *Strategic Management Journal*, 21(10-11), 955-959.
- İsmail, R. ve Yussof, I. (2003). Labour Market Competitiveness and Foreign Direct Investment: The Case of Malaysia, Thailand and the Philippines. *Papers Reg. Sci.*, 82, 389-402.
- Janjić, I., Jovanović, M., Todorović, T. ve Pavlović, A. (2023) The Influence of Foreign Direct Investment on Research and Development in EU Countries. *EMAN 2023–Economics & Management: How to Cope with Disrupted Times*, 73.
- Kathuria, V. (2000). Productivity Spillovers from Technology Transfer to Indian Manufacturing Firms. *Journal of International Development*, 12(3), 343-369.
- Kathuria, V. (2001). Foreign Firms, Technology Transfer and Knowledge Spillovers to Indian Manufacturing Firms: A Stochastic Frontier Analysis. *Applied Economics*, 33(5), 625-642.
- Kathuria, V. (2008). The Impact of FDI Inflows on R&D Investment by Medium-and High-tech Firms in India in the Post-reform Period. *Transnational Corporations*, 17(2), 45.
- Keller, W. (2004). International Technology Diffusion. *Journal of economic literature*, 42(3), 752-782.
- Kinoshita, Y. (2000). R&D and Technology Spillovers via FDI: Innovation and Absorptive Capacity. Working Paper Number 349.
- Lall, S. ve Narula, R. (2004). Foreign Direct Investment and its Role in Economic Development: Do We Need a New Agenda?. *The European Journal of Development Research*, 16, 447-464.
- Lee, H. S., Moseykin, Y. N. ve Chernikov, S. (2021). Sustainable Relationship Between FDI, R&D and CO2 Emissions in Emerging Markets: An Empirical Analysis of BRICS Countries. *Russian Journal of Economics*, 7(4), 297-312.

- Lipsey, R. E. (2004). Home-And Host-Country Effects of Foreign Direct Investment. In *Challenges to globalization: Analyzing the economics* (pp. 333-382). University of Chicago Press.
- Nguyen, N. M., Sun, S. ve Welters, R. (2024). The Impact of FDI on R&D Investment of Small and Medium-sized Enterprises in Vietnam: The Role of Institutions. *International Review of Economics & Finance*, 95, 103519.
- OECD (2008). OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment. Fourth edition, OECD Publishing.
- OECD (2015). Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities. OECD Publishing, Paris.
- OECD/Eurostat. (2018). Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. 4th Edition, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, OECD Publishing, Paris/Eurostat, Luxembourg.
- OECD. (2024). *Gayri safi yurtiçi Ar-Ge harcamaları*. <https://www.oecd.org/en/data.html> (06.09.2024)
- Özen, K., Levent, C., Darıcı, B. ve Yenilmez, M. I. (2024). The Impact of Foreign Direct Investment and R&D Expenditures on Climate Change: The Case Of BRICS-T and Selected OECD Member Countries. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(4), 1052-1062.
- Ran, J. ve Voon, J. P. ve Li, G. (2007). How Does FDI Affect China? Evidence From Industries and Provinces. *Journal of Comparative Economics*, (4), 774-799.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *The Journal of Political Economy*, 9(5), 1002-1038.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *The Journal of Political Economy*, 98(5), Part 2, The problem of development: A conference of the institute for free enterprise system, S71-S102.
- Sandu, S. ve Ciocanel, B. (2014). Impact of R&D and Innovation on High-tech Export. *Procedia Economics and Finance*, 15, 80-90.
- Sarialioğlu Hayali, A. ve Küçükosman, A. (2020). Yeni Stratejik Varlık Arayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ar-Ge İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 178, 62-81.
- Sasidharan, S. ve Kathuria, V. (2011). Foreign Direct Investment and R&D: Substitutes or Complements-A Case of Indian Manufacturing After 1991 Reforms. *World Development*, 39(7), 1226-1239.
- Schumpeter, J. A. (1911). *The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, And Business Cycle* (translated by Redvers Opie, with a special preface by the author). Harvard University Press, 1934 (second printing, 1936; third printing, 1949).
- Smeets, R. (2008). Collecting the Pieces of the FDI Knowledge Spillovers Puzzle. *The World Bank Research Observer*, 23(2), 107-138.
- Şahbaz, A., Yanar, R. ve Adıgüzel, U. (2014). Ar-Ge Harcamaları Ve İleri Teknoloji Mal İhracatı İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 47-60.

Kalaycı, C. & Şenel, K. (2026). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve ARGE Harcamaları İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 409-429.

Tıraş, H. H. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı Örnekleminde AR-GE Harcamaları Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi (İKTİSAD)*, 9(24), 303-320.

Topcu, B. A. (2020). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ar-Ge Harcamaları Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(2), 239-250.

Yaylalı, M. ve Karaca, Z. (2014). Türkiye’de Araştırma Geliştirme Harcamaları İle Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 77-87.

Zhang, K. H. (2014). How Does Foreign Direct Investment Affect Industrial Competitiveness? Evidence From China. *China Economic Review*, 30, 530-539.

Extended Abstract

Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Arge Harcamaları İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi

Purpose and Scope: The importance of research and development expenditures and foreign direct investments, which are considered as important elements of economic growth, has increased considerably in recent years. Today, countries allocate more resources to R&D expenditures among public transfer expenditures in order to increase their growth rates. Government financing of research and development expenditures has a significant impact on technology dynamics. This support encourages the production of basic knowledge, enables the state to achieve its strategic objectives and contributes to economic growth. Government funding increases the return on research and development investments for the private sector, encouraging them to increase their expenditures further. The transformation of financial markets into a global framework through the gradual liberalization of exchange controls and market access, as well as technological advances, has led to a significant increase in cross-border financial flows. Foreign direct investment is a key element in this global economic integration. Foreign direct investment, defined as strategic and long-term cross-border investment by a resident of one economy in a resident enterprise in another economy for the purpose of securing a permanent interest in the enterprise, plays an important role in creating direct, stable and long-lasting linkages between economies. Foreign direct investment facilitates the transfer of technology and expertise between economies and offers host countries the chance to expand their products in international markets. Beyond its positive influence on global trade development, foreign direct investment serves as a crucial capital source for developing economies. Consequently, countries actively promote these investments and expenditures due to their potential benefits for economic growth. This study aims to explore the relationship between foreign direct investments and research and development expenditures in Turkey, using data from 1996 to 2022.

Design/methodology/approach: The study first analyzes the development of foreign direct investments and research and development expenditures in Turkey for the period 1996-2022. Then, the ratios of FDI and R&D expenditures to GDP are analyzed in logarithmic terms. Logarithmic oscillation plots of the data were analyzed. To address the issue of spurious regression, it is essential to use stationary data. In the initial phase of the analysis, the stationarity of the series is assessed using the ADF and PP unit root tests. To determine if the series exhibit a long-term relationship, the Engle-Granger cointegration test is employed. Following the analysis of the statistical results regarding the long-term behavior of the series, the direction of causality within this long-term relationship is established using the Granger causality test.

Findings: Graphs of the data for the 1996-2022 period were analyzed. Research and development expenditures have been on an upward trend for these years. Foreign direct investments, on the other hand, followed a fluctuating course in this period and took a position according to the vulnerabilities in the economy. In the econometric analysis, time series are first analyzed for unit roots. Both Augmented Dickey Fuller and Philips Perron unit root tests were used for unit root tests. The series were found to contain unit root at the level. After determining that the first differences of the series do not contain unit roots and are stationary. The long-term relationship between the series is confirmed through the Engle-Granger cointegration test, which assesses whether the series move together over time. The results indicate that the time series are cointegrated and reach equilibrium in the long run. After determining that there is a long-run relationship between FDI and R&D expenditures, the direction of this relationship was analyzed by Granger causality analysis. The appropriate lag length for the Granger causality test is selected based on information criteria. Once this is established, the Granger causality analysis examines the direction of causality. In the study, a unidirectional causality relationship was found from R&D expenditures to FDI at the 5% significance level.

Conclusion and Discussion: It was found that there is a one-way causality running from research and development expenditures to foreign direct investments, meaning that research and development

expenditures are a Granger cause of foreign direct investments. Conversely, foreign direct investments do not Granger-cause research and development expenditures. This analysis is also confirmed by Erdal and Göçer (2015), Arun and Yıldırım (2017), Çapık (2019), Çelik and Erdemli (2021), Lee, Moseykin and Chernikov (2021), which contain similar results in the literature. The study concludes that the increase in research and development expenditures in Turkey from 1996 to 2022 has led to a rise in foreign direct investments. Thus, it can be inferred that higher research and development expenditures positively influence foreign direct investments. This study can be extended with data from other countries to confirm whether causality holds for other countries as well.



VEGAN GÖZÜNDEN RESTORANLAR: BEKLENTİLER VE GERÇEKLER

Vildan TÜYSÜZ¹,

Öz

Vegan beslenme biçiminin son yıllarda yaygınlaşmasıyla birlikte vegan bireylerin gastronomi alanındaki tercih ve beklentileri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Dolayısıyla restoranların vegan tüketicilere yönelik hizmet anlayışı, gastronomi sektörünün gelişimi açısından dikkate değer bir konudur. Bu bakış açısından yola çıkılarak tasarlanan çalışmanın temel amacı, vegan bireylerin restoranlara yönelik bakış açılarını değerlendirmektir. TripAdvisor'da belirlenen 18 vegan restoranın 702 kullanıcı yorumu içerik analizine tabi tutulmuş, yorumların tamamına yakınının olumlu olduğu görülmüştür. Kullanıcılar yemekleri lezzetli bulurken, olumsuz yorumlar genellikle yüksek fiyatlara odaklanmıştır. 63 katılımcıyla yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların neredeyse yarısının yiyecek çeşitliliğini yetersiz bulduğu belirlenmiştir. Restoranlarda en sık rastlanan hata, vegan olmayan ürünlerle temas olarak öne çıkmıştır. Geleneksel mutfakın vegan versiyonlarının popüler bir trend olduğu görülmüştür. Restoranların hizmet kalitesini artırmak için bilgi eksikliklerini gidermesi önerilmektedir. Vegan yaşam tarzının yaygınlaşması için toplumun bilinçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak menülerde geleneksel Türk yemeklerinin yer almasının tüketicileri mutlu ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel Beslenme, Vegan Beslenme, Yiyecek İçecek İşletmeciliği, Restoran, Gastronomi
JEL Sınıflandırması: L83 ve Z00

RESTAURANTS THROUGH A VEGAN EYE: EXPECTATIONS AND REALITY

Abstract

With the recent rise of the vegan diet, the preferences and expectations of vegan individuals in the culinary field have become increasingly important. Therefore, restaurants' service approach to vegan consumers is a significant issue for the development of the culinary sector. The primary objective of this study, designed with this perspective, was to assess the perspectives of vegan individuals on restaurants. A content analysis of 702 user reviews of 18 vegan restaurants identified on TripAdvisor was conducted, and almost all of the reviews were positive. As a result of interviews with 63 participants, it was determined that almost half of the participants found the food variety inadequate. The most common mistake in restaurants was the use of non-vegan products. Vegan versions of traditional cuisine have been observed to be a popular trend. Restaurants are advised to address information gaps to improve service quality. It was emphasized that public awareness should be raised to promote the vegan lifestyle. Finally, it was concluded that including traditional Turkish dishes on menus makes consumers happy.

Keywords: Plant-Based Nutrition, Vegan Nutrition, Food and Beverage Management, Restaurant, Gastronomy
JEL Classification: L83 and Z00

¹ Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, e-mail: vildantuysuz@outlook.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-4674-5628>

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok insanın alışık olduğu diyetleri terk ederek farklı diyet ve yaşam tarzlarına yöneldiği gözlemlenmektedir. Bu yaşam tarzlarından biri de veganlıktır. Temel olarak vegan beslenme hayvansal ürünlerin tüketilmesinin sona erdirilmesidir. Veganlık tercihinin ardında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebeplerin %82,5'i doğa (ekosentrik) merkezli, %17,5'i ise insan (antroposentrik) merkezlidir (Hatırnaz, 2023: 1293). Veganlığın dünya genelinde giderek daha popüler hale gelmesiyle özellikle büyük şehirlerde vegan restoranların açıldığı ve menülerinde vegan seçeneklerin arttığı gözlemlenmektedir. Otellerden fast food restoranlarına kadar pek çok yiyecek içecek işletmesi vejetaryen ve vegan alternatifler sunmaktadır. Ancak bu gelişmelere rağmen farklı kültürlerle sahip destinasyonlarda veganların uygun yiyecek bulmada zorluk yaşadıkları da belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bazı vegan turistler, vegan ürünlerin hazırlanmasında kullanılan ekipmanların diğer yiyeceklerle teması konusunda endişelerini dile getirmektedir (Aldemir, 2024: 68).

Veganlar için sıkça karşılaşılan zorluklardan biri vegan seçeneklere sınırlı erişimdir. Vegan tüketiciler için özellikle restoranlarda vegan alternatiflerin yetersiz olması tüketicilerin yemek yeme deneyimini zorlaştırabilmektedir. Örneğin bir restoran menüsünde sunulan tek vegan seçeneğin patates kızartması olması tüketicinin o mekândan tatmin olmadan ayrılmasına neden olabilir. Ayrıca doğum günü partileri, aile toplantıları veya iş etkinlikleri gibi sosyal organizasyonlarda vegan seçeneklerin nadiren bulunması ya da hiç bulunmaması nedeniyle tüketiciler sorun yaşayabilmektedir. Bu durum bireylerin çoğunlukla aç kalmalarına sebep olmaktadır. Yine paket servis seçeneklerinin kısıtlı olmasından ötürü vegan tüketiciler dışarıdan yemek sipariş etme konusunda zorluklar yaşamaktadır. Küçük ilçelerde büyük şehirlere göre vegan seçeneklerin daha sınırlı olduğu bilinmektedir. Veganlar, bir ürünün içeriğinin tamamen vegan dostu olup olmadığından emin olabilmek için etiketleri incelemekte veya "HappyCow" gibi uygulamaları kullanmaktadır. HappyCow, vegan ve vegan dostu restoranları listeleyen bir mobil uygulama ve web sitesidir (Vatan ve Türkbaş, 2018: 32) Ayrıca vegan tüketiciler bir restorana veya kafeye gittiklerinde yemeklerinin doğru şekilde hazırlandığından emin olmak için yiyeceklerini tekrar tekrar kontrol etmek durumunda kalabilmektedir (Reineke, 2020: 20).

Bu çalışma nitel olarak tasarlanmıştır ve temel amacı vegan bireylerin yiyecek içecek işletmelerine yönelik görüşlerini belirlemektir. Araştırma doğrultusunda, öncelikle vegan beslenme ve vegan tüketim motivasyonları üzerine literatür taraması yapılmış ve bu konudaki çalışmalar incelenmiştir. Araştırmada ilk olarak TripAdvisor'dan 18 vegan restoran seçilmiş ve bu restoranlara ait kullanıcı yorumları analiz edilmiştir. Ardından literatürden faydalanılarak 7 görüşme sorusu oluşturulmuş, katılımcıların konuya yönelik duygu ve düşüncelerini anlamak amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kartopu örneklemyle toplam 63 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmeleri nedeniyle yalnızca 9 katılımcıyla yüz yüze görüşülmüş, 35 kişiyle telefonla iletişim kurulmuş ve 19 katılımcıya görüşme formu mail yoluyla gönderilmiştir. Yüz yüze ve telefonla yapılan görüşmelerde ses kaydı alınarak veri kaybı engellenmeye çalışılmıştır. Sonrasında ses kayıtları deşifre edilerek diğer görüşmeler ile birleştirilmiş ve elde edilen veriler temalaştırılarak analiz edilmiştir. Bu araştırma vegan beslenme tarzının bir beslenme şekli olmanın ötesinde bir yaşam felsefesi olarak anlaşılması ve vegan bireylerin restoranlara yönelik bakış açılarının değerlendirilmesi açısından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. İlgili literatürde veganların restoranlara yönelik görüş ve beklentilerinin doğrudan ve geniş kapsamda ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü vurgulamakta ve alanyazındaki eksiklikleri gidermesiyle birlikte araştırmacılara yeni bir perspektif sunması açısından da değer taşımaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Vegan Beslenme

Vejetaryenlik ve veganlık hakkında daha fazla bilgi edinmek için tarihe bakıldığında literatürde vegan beslenmenin nerede ve ne zaman ortaya çıktığına dair çeşitli iddialar bulunmaktadır (Kansanen, 2013: 5). Birçok din ve kültürde, özellikle Budizm ve Hinduizm gibi inanç sistemlerinde vejetaryen beslenme önerilmektedir. Vejetaryenliğe dair en eski kayıtlara Avrupa'da M.Ö. 6. yüzyılda rastlanmaktadır. Bu dönemde Yunan filozof ve matematikçisi Pisagor et tüketimini şiddet ve vahşetle ilişkilendirdiği için vejetaryenliğin öncüsü olarak kabul edilmiştir (Harden, 2013: 68). Vejetaryenlik kavramının kökeni Antik Yunan'a özellikle Pisagor'a kadar uzasa da veganlığın tarihi oldukça daha yenidir (Mann, 2014: 4). 19. yüzyıldan itibaren veganlar, hayvan haklarını savunmak, hayvansal ürün kullanımına karşı toplumsal farkındalık yaratmak ve bitki temelli beslenmeyi teşvik etmek amacıyla sivil toplum hareketi niteliğinde örgütlenmeye başlamıştır. İlk bilinen vegan örgütü olan Vegan Topluluğu, 1944'te İngiltere'de kurulmuştur. Başlangıçta hayvanların çektiği acı ve çevresel sorunlara çözüm olarak bitki bazlı bir tüketim öneren bu hareket, zamanla daha çeşitli bakış açıları benimsemiştir (Wrenn, 2017). Britanya'daki vegan hareketinden ve Donald Watson'ın canlılara zarar vermeme felsefesinden büyük ölçüde etkilenen Hom Jay Dinshah, 1960'ta Amerikan Vegan Derneği'ni kurmuştur (Tunç, 2023: 8). 1960 ile 1990 yılları arasında birçok yeni vegan örgütü kurulmuş ve "vegan" terimi giderek daha geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır (Davis, 2012). Türkiye'de ise 2006 yılında bir platform olarak temelleri atılan Türkiye Vegan Derneği 2012 yılında resmi statü kazanarak dernekleşmiştir (Türkiye Vegan Derneği, 2025).

Vejetaryen beslenme düzeninde kırmızı et, kümes hayvanları, av hayvanları ve su ürünleri gibi hayvansal kaynaklı gıdaların tamamen çıkarılması gereklidir. Fakat bazı vejetaryen diyetlerinde bu gıdaların bir kısmı ya da türevleri beslenme düzeninde yer alabilmektedir. Örneğin bu diyetlerin bazıları süt, süt ürünleri ve yumurtayı içerirken diğerlerinde yalnızca çiğ meyveler, yağlı tohumlar ve sebzeler yer almakta ve işlenmiş gıdalar diyetten çıkarılmaktadır (Göbel ve Şanlı, 2021: 10). Vejetaryenlik genellikle bitki bazlı gıdaların tüketilmesini ifade ederken veganlık bu diyeti daha katı bir biçimde uygulayan bir yaklaşımdır. Vejetaryen beslenme türleri et ve et ürünlerinin tüketmemeyi amaçlamaktadır (Wang vd., 2023: 3424). Vejetaryen beslenme türlerinden biri olan vegan diyeti (Özcan ve Baysal, 2016: 101) sağlık sorunları, hayvan hakları, hayvan refahı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi gerekçelerle son yıllarda dünya genelinde popüler bir tercih haline gelmiştir (Łuszczki vd., 2023: 1). Veganlık hayvansal kaynaklardan elde edilen herhangi bir gıdayı (et, kümes hayvanları, balık, yumurta, süt ve süt ürünleri) veya hayvansal içeriklerin yer aldığı ürünleri tüketmeyi reddeden bir yaşam tarzını tanımlamaktadır. Vegan diyetinde yalnızca bitkisel kökenli gıdalara yer verilmektedir (Akbulut ve Yeşilkaya, 2021: 163). Vegan bireyler hayvansal kökenli diğer ürünleri de reddetmektedir. Bu nedenle vegan bireyler süt ve deri gibi malzemelerle üretilen ürünlerin yanı sıra bal, jelatin ve çikolata gibi gıdaları da tüketmemektedir (Karabudak, 2012: 7).

Dijital çağda insanların teknolojiyi bilgi aktarımı ve sosyal yaşamda kullanmaları, toplumdaki nüfus artışı ve eğitim seviyesindeki yükselme gibi faktörler vejetaryenlik ve türevlerinin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Vejetaryen yaşam biçiminin tercih edilmesindeki nedenler arasında dini inançlar, kültür, lezzet, ekolojik endişeler, etik ve biyoetik yaklaşımlar yer almaktadır. Vegan beslenme vejetaryenliğin bir çeşididir ve bu diyetle bireyler, hayvansal ürünleri tamamen reddederken vejetaryenler sınırlı miktarda veya hiç hayvansal gıda tüketmemektedir. Vegan beslenmesinin temelinde hayvan kaynaklı her türlü ürünün tüketilmemesi gerektiği düşüncesi yatmaktadır. Bireyler, hayvanlara karşı duyarlılıkları ve sağlık üzerinde olumlu etkiler yaratacağını düşündükleri için vegan yaşam tarzını benimsemektedir. Ayrıca hayvansal ürünlerden zengin bir diyetin çevresel, sağlık ve ekonomik açıdan

olumsuz etkileri konusunda duyulan endişeler de vegan yaşam biçiminin tercih edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Gökçen vd., 2019: 51). Vejetaryen beslenme biçimlerini anlamak ve bu beslenme tarzları arasındaki farklılıkları ayırt edebilmek amacıyla aşağıda Tablo 1’de vejetaryen beslenme türleri ve tanımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Vejetaryen Beslenme Türleri ve Tanımları

Beslenme Türü	Açıklama
Esnek Vejetaryenlik	Hayvansal ürünleri tüketen bireyler, dengeli bir diyet sürdürmeye gayret gösterirken zaman zaman vejetaryen bir diyeti de uygulayabilmektedir.
Yarı vejetaryenlik	Süt ve süt ürünleri, yumurta, balık ve kümes hayvanları bu beslenme düzeninde yer alır. Ancak kırmızı et tüketmekten kaçınılır.
Pesko Vejetaryenlik	Bireyler süt ve süt ürünleri, yumurta ve balık tüketirken diğer hayvansal ürünlerden kaçınılmaktadır.
Lakto-Ovo Vejetaryenlik	Kişiler süt ürünleri ve yumurta tüketir ancak diğer tüm hayvansal ürünlerden kaçınır.
Ovo Vejetaryenlik	Bu beslenme düzeninde kişiler süt ve süt ürünleri tüketir ancak diğer tüm hayvansal ürünlerden kaçınır.
Lakto-Vejetaryenlik	Bal, süt ve süt ürünleri tüketimi serbest iken et ve yumurta gibi gıdalar tüketilmemektedir.
Polo Vejetaryenlik	Bitkisel besinlerin yanı sıra sadece kümes hayvan etlerini tüketen vejetaryen beslenme türüdür.
Veganlık	Tamamen bitkisel besinlerle beslenen ve hiçbir hayvansal gıda tüketmeyen bireyler vejetaryenliğin bir alt formunu benimsemiştir. Bu beslenme şeklinin bazı türleri bulunmaktadır. Bunlar: ✓ Fruitarianlık (Früsitist, Meyvecilik): Yalnızca meyve tüketilmesini öngören ve vejetaryenliğin en katı türlerinden biri olarak kabul edilmektedir ve bireyler bu diyeti sağlık, kültürel, çevresel, ahlaki ve dini gerekçelerle tercih edebilmektedir. ✓ Ravist (Çiğ Vegan Beslenme): Yalnızca işlenmemiş ve çiğ gıdaların tüketildiği bir vegan diyet türüdür. ✓ Zenmakrobiyotik Beslenme: Kuru baklagil, meyve, sebze, tahıl ürünlerinin tüketildiği bir diyet biçimidir. Bu beslenme tarzını benimseyen bireylerin bazıları, diğer besinleri diyetlerinden çıkararak yalnızca tahıl ürünleriyle beslenmeyi tercih edebilmektedir.

Kaynak: (Shani ve DiPietro, 2007; Seçim vd., 2022)

1980’li yıllarda veganlık, bir kimlik ve yaşam tarzı olarak hayvan hakları hareketinde çeşitli tartışmalara yol açmıştır. 1981 yılında aktivist Myver Samra ve Matthew Perry, veganlığı en ideal yaşam tarzı olarak kabul etmiş ve bireylerin yaşam tarzlarının idealleriyle tutarlı olması gerektiğini savunmuştur (Villanueva, 2017: 229). Toplumların yaşayış biçimleri, inançları ve gelenekleri bireylerin davranışlarını yönlendirerek hayat tarzlarını etkilemekte ve aynı zamanda onların doğa ve canlılar hakkındaki bakış açılarını şekillendirmektedir. Bu yönlendirme toplumların hayvanlara karşı tutumlarını belirlemektedir. Bazı toplumlarda hayvanlar kutsal kabul edilirken diğerlerinde hayvanlar mülk olarak görülmektedir. Bu tutumlar, toplumun kültürel yapısıyla şekillenmekte ve topluma yeni katılan bireylere kültürel öğrenme yoluyla aktarılmaktadır (Genlik, 2022: 10).

2.2. Vegan Restoranlar ve Tüketicilerin Beklentileri

İsviçre’nin Zurich kentinde 1898 yılında açılan ilk vejetaryen restoran “Vegetarierheim and Abstinence-Café” olarak bilinmekte olup günümüzde “Hiltl” adıyla hizmet vermektedir (Kurt, 2019: 64). 1901 yılında Ambrosius Hiltl’e romatizma teşhisi koyan doktoru et tüketmeye devam ederse erken ölüm riskiyle karşı karşıya kalacağını öngörmüştür. Hiltl, uyguladığı vejetaryen diyeti sayesinde hastalığının iyileşmesinden etkilenmiştir. Aynı dönemde vejetaryen diyetini hastalarına öneren Dr. Max Bircher-Benner de Zurich’te bir klinik açmıştır (Wolff, 2010: 11). Hiltl ve Benner o dönemde

vejetaryenliği etik bir yaklaşım olarak görmekten ziyade bunu bir kültür ve yaşam tarzı olarak kabul etmiştir (Kurt, 2019: 64).

Restoranlarda müşteriler genellikle yiyecek kalitesi, konum, fiyat, hijyen, tasarım, düzen, tat ve besin değeri gibi bir dizi faktöre dayanarak ürün veya hizmet seçimi yapmaktadır (Medeiros ve Salay, 2013: 178). Ancak vegan restoranlar, menülerini tamamen bitkisel temelli ürünlerden oluşturdukları için genel restoranlardan bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Bu durum, vegan diyeti tercih eden bireylerin etik, çevresel, sağlık ya da dini nedenlerle beslenme tercihlerine uygun seçenekler aramasından kaynaklanmaktadır (Cheng vd., 2014). 2019 Küresel Vegan Anketi katılımcıların %68,1'inin, etik ve hayvan refahı konusundaki endişeler nedeniyle vegan diyeti tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Ankete katılanların %17,4'ü sağlık ve güzellik sebepleriyle vegan diyete geçmişken %9,7'si çevresel kaygılar, %4,8'i ise dini ya da kişisel nedenlerle vegan diyete geçiş yapmıştır (Park vd., 2022: 2). Birçok akademik çalışma, insanların etik kaygılar (suçluluk duygusu), merak, çevresel endişeler ve sağlık ile güzellik faydaları nedeniyle vegan diyetlere yöneldiğini göstermektedir (Janssen vd., 2016; Le ve Sabaté, 2024; McDonald, 2000). Bu bağlamda vegan restoranlara atfedilebilecek ana özellikler; sağlık ve güzellik, suçluluk duygusu, merak ve çevresel endişeler olarak belirlenmiştir (Janssen vd., 2016). Yapılan araştırma kapsamında vegan tüketicilerin restoranlara yönelik beklentilerine ve yaşadıkları sorunlara değinen birtakım çalışmalara rastlanılmıştır. Aşağıda yapılan bu çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Uçan ve Bozok (2019), çalışmalarında artan vegan nüfusunun etkisiyle ülkelerin bu alanda daha fazla bilgi edinmeye başladığını ve bunun sonucunda vegan restoranlar, vegan oteller ve vegan festivallerin düzenlenmeye başladığını ifade etmektedir. Ayrıca vegan ürünlere olan artan talep doğrultusunda üreticilerin, yeni ürünler geliştirme sürecine girdiğine değinmiştir. Tüketiciler açısından "V-Label" etiketinin vegan ürünlerin güvenilirliğini belirlemek için önemli bir unsur olduğu ve şirketlerin V-Label etiketini kullanarak ürün içeriklerinde şeffaflık ve netlik sağlama çabası göstermesi gerektiğini aktarmıştır.

Yoo vd. (2023), çalışmalarında etsiz seçeneklerin yaratıcı olmamasını, garsonların profesyonel bilgi eksikliğini, menülerde vejetaryen olmayan yiyeceklere dönüştürülebilecek malzemelerle ilgili herhangi bir gösterge bulunmamasını ve vejetaryen yemeklerde et veya diğer hayvansal malzemelerin bulunmasını ele almışlardır.

Rowe (2010), çalışmasında menüde "vejetaryen", "vegan" veya "etsiz" gibi ifadelerin açıkça yer almasının bu tür yiyecekleri tüketmeye istekli müşteri sayısını azalttığını ortaya koymuştur. Birçok restoranın menülerine vejetaryen öğeler eklemesi ve yeni bir menüyü tasarlamasına rağmen seçenekler arasında yeterli sayıda vejetaryen öğesi bulmanın hâlâ zorluk teşkil ettiğinden bahsetmiştir. Yazarlar bu durumu toplumda vejetaryen beslenmenin sıkıcı ve yorucu olarak görülmesi ve birçok şefin vejetaryen bir diyetten yeterli besin alamama endişesiyle açıklamıştır.

Le vd. (2021), vegan restoranların temel bir restoran trendi haline gelmesiyle birlikte daha fazla literatür ve araştırmanın müşterilerin vegan restoranları tercih etmelerini etkileyen faktörleri ortaya koyduğunu belirtmektedir. Çalışmada gıda kalitesi açısından vegan restoranların müşteri memnuniyetini artırmaya yardımcı olmak için tat, menü çeşitliliği ve sunum gibi alt faktörlere odaklanmaya devam etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Restoranların misafirleri üzerinde iyi bir izlenim bırakmak için çoğu zaman yalnızca bir fırsatları olduğu, bu nedenle söz konusu alt faktörlerden herhangi birinde yapılan bir hatanın müşterilerin tekrar ziyaret etmeleri ve restoranın itibarında düşüşe neden olabileceği ifade edilmiştir. Hizmet kalitesi açısından ise vegan restoranların gıda kalitesine odaklandıkları kadar hizmet kalitesine de dikkat etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Yazarlara göre, müşteriler yemek

deneyimlerini etkileyen bir restoranın hizmetine son derece duyarlıdır. Dolayısıyla iyi gıda kalitesine sahip olmasına rağmen zayıf müşteri hizmeti sergileyen restoranların tüketicinin tüm deneyimi olumsuz şekilde etkileyebileceğini öne sürmektedirler.

Choi vd. (2022), çalışmalarında yiyecek kalitesi, hizmet kalitesi, atmosfer, kolaylık, fiyat ve vejetaryen menü seçenekleri gibi altı restoran özelliğinin müşteri memnuniyeti ve vejetaryen müşterilerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde yalnızca fiyat ve vejetaryen menü seçeneklerinin vejetaryen müşterilerin memnuniyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler yarattığı ve vejetaryen menü seçenekleriyle tekrar ziyaret niyeti arasındaki ilişkinin müşteri memnuniyeti tarafından aracılık edildiği tespit edilmiştir.

Hatırnaz (2023), veganların vegan bir yaşam tarzını sürdürürken çeşitli zorluklarla karşılaştığını, bu tercihin tüm yaşamlarını etkilediğini ve henüz tam olarak anlaşılmadığını ifade etmektedir. Çalışmada bu zorlukların bilgi eksikliği, vegan seçeneklere sınırlı erişim, zaman, vegan ürün iddialarına güvensizlik, sosyal ortamlarda karşılaşılan güçlükler, sağlık sorunları ve kişisel istekler olduğu bildirilmiştir. Ayrıca yazar, Türkiye'deki vegan restoranların Amerikan, Avrupa, Asya ve Orta Doğu mutfaklarından yemekler sunduğuna değinmiştir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma nitel olarak tasarlanmış ve verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın temel amacı vegan bireylerin yiyecek içecek işletmelerine karşı bakış açısını belirlemektir. Araştırma amacı doğrultusunda öncelikle literatür taraması gerçekleştirilerek vegan beslenme ve vegan tüketim motivasyonları araştırılmış ve bu bağlamdaki çalışmalar sentezlenmiştir. Araştırma amacını desteklemek ve araştırmayı güçlendirmek adına öncelikle TripAdvisor'dan 18 vegan restoran belirlenerek bu restoranlara yapılan kullanıcı yorumları analiz edilmiştir. TripAdvisor, kullanıcıların ziyaret ettikleri yerlerdeki ve mekânlardaki deneyimlerini yorumlar aracılığıyla diğer insanlarla paylaşmasına olanak sağlayan bir platform (Yetgin vd., 2020: 2091) olması sebebiyle tercih edilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla kapalı, geçici veya faaliyet göstermeyen işletmeler kapsam dışı bırakılmıştır. Bu ölçütler doğrultusunda belirlenen 18 restoran, Türkiye'nin farklı bölgelerinde faaliyet göstermekte olup, kullanıcı yorumlarının sayıca yeterli ve içerik açısından zengin olması nedeniyle örnekleme dâhil edilmiştir. Daha sonra bu yorumlardan ve literatürden faydalanılarak 7 adet görüşme sorusu tasarlanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini anlamak (Dömbekci ve Erişen, 2022: 143) istenildiği için görüşme tekniğine başvurulmuştur. Soruların nihai halini alabilmesi için gastronomi alanında uzman 4 akademisyen görüşü alınmıştır. Çalışmada kartopu örneklemeyle 13.01.2025-03.03.2025 tarihleri arasında toplam 63 katılımcıyla görüşme sağlanmıştır. Katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmesi sebebiyle yalnızca 9 katılımcıyla yüz yüze görüşülmüş, yüz yüze görüşme sağlanamayan 35 kişiyle telefonla iletişim kurulmuştur. 19 katılımcıya ise görüşme formu mail yoluyla ulaştırılmış ve ilgili soruları cevaplamaları sağlanmıştır. Görüşme süresi boyunca katılımcılarla iletişim kurulmuş ve anlaşılmayan sorular açıklanarak katılımcıların yanıt vermesi sağlanmıştır. Telefon ve yüz yüze görüşmelerde kişilerden izin alınarak ses kaydı yapılmış ve bu şekilde olası veri kaybının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ses kayıtları herhangi bir yorum katmadan deşifre edilmiş ve diğer yanıtlarla sentezlenmiştir. Çalışmada, TripAdvisor platformunda yer alan kullanıcı yorumları ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, benzerlik ve farklılıklarına göre kodlanmış; ardından temalar oluşturularak bulgular yorumlanmıştır. Yapılan bu araştırma yalnızca bir beslenme şekli değil aynı zamanda bir hayat felsefesi da görülebilen vegan beslenme tarzının anlaşılması ve restoranları vegan bireylerin bakış açısıyla değerlendirmesi bakımından önem arz etmektedir. Yapılan alanyazın taramasında vegan bireylerin restoranlara yönelik beklenti ve görüşleri hakkında sınırlı araştırma olduğu görülmüştür. Bu durum

çalışmanın özgünlüğünü vurgulamakla birlikte alanyazındaki eksikliği gidermesi ve araştırmacılara konuya ilişkin yeni bir perspektif sunması açısından da değer taşımaktadır. Araştırmada şu soruların yanıtı aranmıştır:

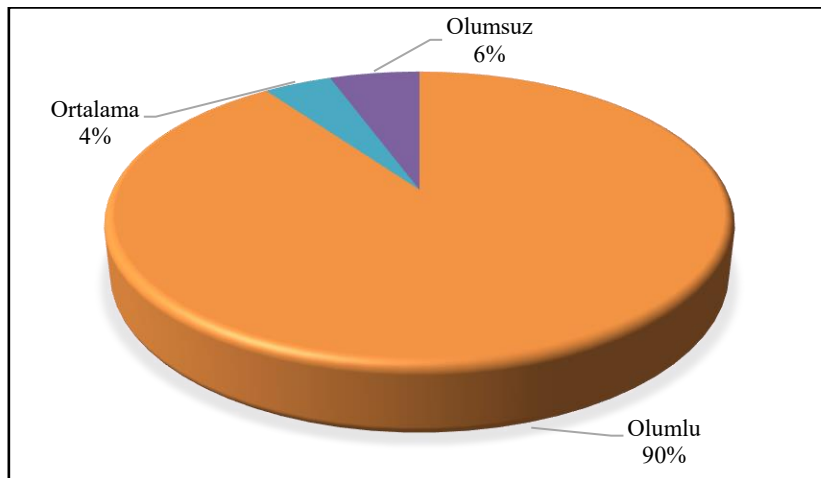
- ✓ Restoranlardaki vegan seçenekler tüketiciler için yeterli mi?
- ✓ Vegan seçenekler tüketicilerin beklentilerini karşılıyor mu?
- ✓ Restoranların vegan menü hazırlarken yaptıkları hatalar nelerdir?
- ✓ Vegan mutfakta en dikkat çekici trendler nelerdir?
- ✓ Restoranların hazırladıkları menülerde geleneksel lezzetlere yer vermesini tüketiciler nasıl değerlendiriyor?
- ✓ Vegan yaşam tarzının toplumda daha geniş bir şekilde kabul görmesi için neler yapılmalıdır?

4. BULGULAR

Araştırmanın bulgular kısmı iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda vegan konseptli işletmelere yönelik yapılan kullanıcı yorumlarına yer verilmiştir. İkinci kısımda ise vegan bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler aktarılmıştır. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri aktarılırken “vegan” kavramının kısaltması olarak “V” harfi kullanılmış ve her katılımcıya bir kod atanmıştır.

4.1. Vegan Restoranlara Yapılan Yorumların Analizi

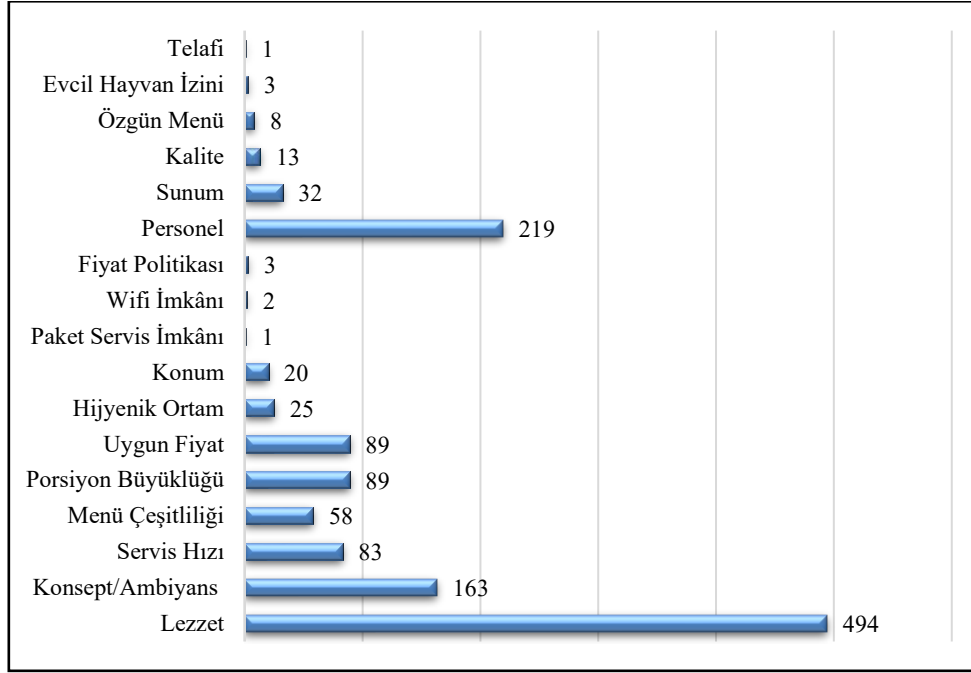
Araştırma kapsamında İstanbul (7), Antalya (4), İzmir (4), Ankara (2) ve Muğla’da (1) yer alan toplam 18 vegan konseptli restorana yönelik ziyaretçilerin yapmış olduğu yorumlar incelenmiştir. Bulguların değerlendirilmesinde yer alan 18 restoran, TripAdvisor platformunda “vegan restoran” olarak tanımlanan ve aktif olarak hizmet veren işletmeler arasından seçilmiştir. Restoranların seçiminde kullanıcı yorumlarının sayıca yeterli olması, güncel faaliyet göstermeleri ve menülerinde bitkisel içerikli ürünler bulundurmaları temel ölçütler olarak dikkate alınmıştır. Bu ölçütler, hem içerik analizine uygun veri çeşitliliği sağlamak hem de değerlendirmelerin karşılaştırılabilirliğini artırmak amacıyla belirlenmiştir. Yapılan incelemede 1178 ziyaretçinin restoranları değerlendirdiği fakat 702’sinin yorum yaptığı görülmüştür. Ziyaretçi yorumları olumlu ve olumsuz yorumlar olarak analiz edilmiştir. Aşağıda yer alan Şekil 1’de kullanıcıların yapmış olduğu değerlendirmeye ait bilgi yer almaktadır. Kullanıcıların %90 oranla restoranlara yönelik olumlu değerlendirmede bulunduğu tespit edilmiştir.



Şekil 1. Restoranların Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

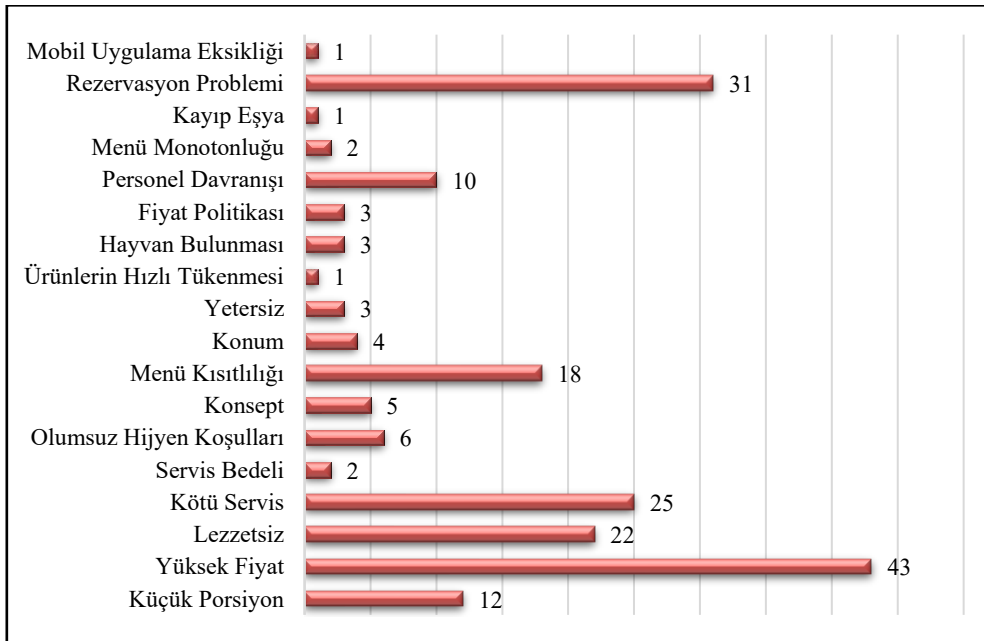
İncelenen 702 kullanıcı yorumu içerik analizine tabi tutulmuştur. Bazı kullanıcıların ziyaret ettikleri restoranla ilgili yapmış olduğu yorumun birden fazla konuyu içerdiği görülmüştür. Restoranlara

yönelik yapılan olumlu değerlendirmelerin en çok lezzetle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu değerlendirmeler arasında personelin tutumu ikinci, konsept/ambiyans ise üçüncü sırada yer almaktadır. Kullanıcıların yapmış olduğu diğer değerlendirmelere Şekil 2’de yer verilmiştir.



Şekil 2. Olumlu Değerlendirmelere Yönelik Frekans Analizi

Yapılan inceleme sonucunda olumsuz yorumların sayıca daha az olduğu görülmüş ve ziyaretçilerin en fazla yüksek fiyattan şikayetçi olduğu tespit edilmiştir. Gidilen mekânlarda yaşanan rezervasyon problemi ikinci, servisin kötü olması ise üçüncü sırada yer almaktadır. Şekil 3’te kullanıcıların yapmış olduğu diğer olumsuz değerlendirmeler yer almaktadır.



Şekil 3. Olumsuz Değerlendirmelere Yönelik Frekans Analizi

4.2. Katılımcı Görüşlerinin Analizi

Görüşme yapılan kişilerin demografik özellikleri Tablo 2’de verilmiştir. Katılımcıların %74,60’ının kadın, %65,08’inin bekâr, %33,33’ünün 31-40 yaş aralığında, %53,97’sinin lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Demografik Özellik		f	%
Cinsiyet	Kadın	47	74,60
	Erkek	16	25,40
Medeni Hal	Evli	22	34,92
	Bekâr	41	65,08
Yaş	21-30	19	30,16
	31-40	21	33,33
	41-50	10	15,88
	51-üzeri	13	20,63
Eğitim Durumu	Lise	1	1,59
	Ön Lisans	5	7,94
	Lisans	34	53,97
	Lisansüstü	23	36,50

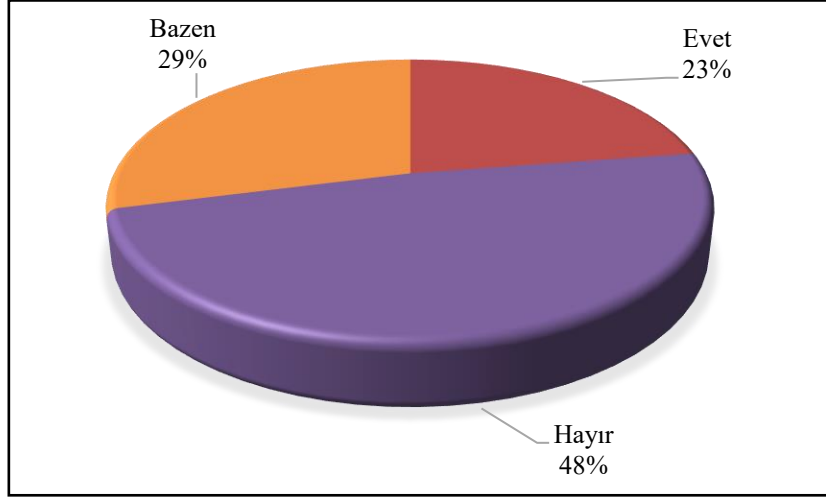
Araştırma sorularından ilki, katılımcıların restoranlarda sunulan vegan seçeneklerin çeşitliliği ve kalitesi hakkındaki görüşlerinin ne olduğu olup, bu konu hakkında katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Bazı katılımcılar soruya birden fazla yanıt vermiştir. Verilen cevaplar çeşitlilik ve kalite başlığı altında kategorilere ayrılmış, sıklık ve yüzde dağılımı kullanılmıştır. Katılımcıların neredeyse yarısı (%47,69) restoranlardaki vegan ürünlerin çeşitliliğinin yeterli olmadığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak V3 kodlu katılımcı “*Maalesef çok az, bulamıyorum salata yiyorum genellikle restoranlarda, özellikle fast food konusunda vegan pizza hamburger makarna seçeneği çok az, dondurulmuş ürün bile bulmak çok zor.*” ifadesiyle görüşünü bildirmiştir. 11 katılımcı restorandaki çeşitlilik ve kalitenin bulunduğu konuma göre değişkenlik gösterebileceğini savunmuştur. V15 kodlu katılımcı “*Şehirlere göre gerçekten değişiyor, ola ki tüm restoranlarda %100 bitkisel yiyecek yok, en güzel şey çiğ köfte veya marketlerden haşlanmış nohut vs.*” şeklinde yorum yapmıştır. Yalnızca 13 katılımcı ürün çeşitliliğinin yeterli ve kaliteli olduğunu belirtmiştir. Dışarıda yemek tüketmediğini belirten katılımcıların (n=3) olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Restoranlardaki Vegan Seçeneklerin Çeşitliliği ve Kalitesine Yönelik Temaların Dağılımı

Çeşitlilik ve Kalite	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Çeşit yetersizliği	31	47,69
Yeterli/ Kaliteli	13	20,00
Konuma göre farklılık göstermesi	11	16,92
İşletmelere karşı güvensizlik	5	7,69
Dışarıda yemek tüketmeme	3	4,62
Özensiz	2	3,08
Toplam	65	100

Araştırma sorularından ikincisi ise vegan restoranların beklentileri karşılayıp karşılamadığıdır. Şekil 4’te kişilerin konuya ilişkin görüşleri bildirilmiştir. Katılımcıların neredeyse yarısı (%48) gittiği restoranın beklentilerini karşılamadığını ifade etmiştir. V4 kodlu katılımcı “*Çok nadir karşılıyor ve sürekli yanlış yemek veriyorlar tüketemediğim için geri göndermek zorunda kalıyorum ve hijyen açısından dikkat edilmiyor çoğu vegan siparişimde yemeğin içinde hayvansal şeylerle karşılaştığım oluyor.*” şeklindeki ifadesiyle görüşünü bildirmiştir. Yalnızca %23’lük kısım restoranların beklentilerini karşıladıklarını belirtmiştir.

V9 kodlu katılımcı ilgili soruya “Genellikle karşılıyor. Eğer menüde seçenek yoksa da sebzeyle ya da salatayla bir versiyon kolaylıkla yapıyor.” yanıtını vermiştir.



Şekil 4. Restoranların Kişilerin Beklentilerini Karşılama Durumu

Üçüncü araştırma sorusu olarak katılımcılara vegan menü hazırlayan restoranların sıklıkla yaptığı hatalar konusunda düşünceleri sorulmuştur. İlgili soruya birden fazla yanıt veren katılımcılar olmuştur. İlk sırada yer alan ve en dikkat çeken yanıt “vegan ürünlerin vegan olmayan ürünlerle temas etmesi” şeklindedir. Konuyla ilgili olarak V31 kodlu katılımcının “Menülerin hazırlanmasından ziyade uygulamalarda hatalar oluyor. Hayvansal ürün kızartılmış yağda vegan ürün de hazırlanması ya da örneğin vegan burgerde ekmeğin vegan olup olmadığına dikkat edilmemesi gibi sorunlar oluyor. Ayrıca eve siparişlerde vegan ürünün yanında vegan olmayan promosyon ürünler gönderilmesi sıkça yapılan bir hata oluyor.” şeklindeki görüşü dikkat çekicidir. Menüde yer alan ürünlerin kalori dengesinin olmaması ve menüde sınırlı ürün bulunması ifadeleri de kayda değerdir. Tablo 4’te diğer ifadeler verilmiştir.

Tablo 4. Vegan Menülerin Hazırlanmasında Yapılan Hatalara Yönelik Temaların Dağılımı

Yapılan Hatalar	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Vegan olmayan ürünlerle temas	26	37,14
Kalori kontrolünün olmaması	11	15,71
Ürün çeşitliliğinin sınırlı olması	10	14,29
İşletmelere karşı güvensizlik duyulması	6	8,57
Lezzetsiz ürünler sunulması	5	7,14
Bilgi eksikliği	4	5,71
Etiket eksikliği	3	4,29
İkame ürün kullanılması	1	1,43
Vegan olmayan işletmelere gitmemek	1	1,43
Fiyatlarını yüksek tutması	1	1,43
Dışarıda yemek tüketmemek	1	1,43
Toplam	70	100,00

Katılımcıların soruya verdikleri dikkat çekici bazı yanıtlar aşağıda sunulmuştur:

İçeriklerin yanlış bilinmesi, personelin veganlık hakkında bilgisinin olmaması ve malzeme bilgisi olmaması. (V2)

Bir cezaevi menüsünde “vegan mahkûm için haşlanmış tavuk but” görmüştük. Veganlık nedir asla bilmiyorlar. Belki de canlı canlı yememeyi veganlık sanıyorlardır. Vegan menüler toplumda üstünlük algısı yaratan şekilde sunulursa maalesef toplumun büyük kesimi

bu ürünlerle hiç tanışmayacak. Vegan ürünler sıradan ürünlerin yanına sessizce yerleşmeli, toplum bilinçaltına da öyle. (V49).

İkame ürünleri çok fazla kullanmak. Vegan bir birey illaki et ya da peynir gibi kokan, görünen, lezzeti olan yiyecekler yemek zorunda değil. Çok daha basit ve zaten kültürümüzde var olan ürünleri yaygınlaştırarak daha sağlıklı bir şekilde vegan oluna bilinir. (V61).

Vegan mutfakta en dikkat çekici trendlerin neler olduğu tespit edilmek istenmiş ve bu doğrultuda katılımcılara soru yöneltilmiştir. Her katılımcı tek bir ifadeyle görüşünü bildirmiştir. Geleneksel mutfakın vegan mutfaka uyarlanması şeklindeki ifade %25,40'la ilk sırada yer almaktadır. V6 kodlu katılımcı görüşünü “*Geleneksel mutfakın veganı çok dikkat çekici. Kebaplar, sütü tatlılar ve geleneksel yemeklerin vegan olarak yapılması diyebilirim.*” şeklindeki ifadeyle bildirmiştir. Bu ifadeyi vegan fast food ürünleri %15,87 oranla ikinci sırada takip etmektedir. V8 kodlu katılımcı “*Gençler değişik sokak lezzetlerini ve fast food tarzı menüleri seviyorlar. Vegan fastfood yemekler yaygınlaşmaya başladı. Vegan fast foodların donuk yağlar ve kaynağı bilinmeyen hayvansal ürünlerden çok daha sağlıklı olduğunu söyleyebilirim.*” ifadesiyle görüşünü bildirmiştir. Vegan süt ürünleri ifadesi %12,70'le üçüncü sırada yer alırken konuyla ilgili olarak V47 kodlu katılımcının “*Vegan ayran inanılmazdı. Döner ve tatlı çeşitleri de öyle.*” şeklindeki ifadesi dikkat çekmektedir.

Tablo 5. Vegan Mutfakta Dikkat Çekici Trendlere Yönelik Temaların Dağılımı

Vegan Trendler	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Geleneksel mutfak uyarlama	16	25,40
Vegan fast food ürünleri	10	15,87
Vegan süt ürünleri	8	12,70
Takip etmiyorum	7	11,11
Dünya mutfak uyarlama	4	6,35
Vegan tatlılar	4	6,35
Seitanın artışı	2	3,17
Tofu kullanımı	2	3,17
Fine dining restoranların artması	2	3,17
Tütsü	1	1,59
Vegan yumurta	1	1,59
Vegan tonbalığı	1	1,59
Nohut içerikli ürünlerin artması	1	1,59
Vegan deri	1	1,59
Ürün çeşitliliğinin artması	1	1,59
Vegan pastane	1	1,59
Instagram'da vegan tariflerin artması	1	1,59
Toplam	63	100,00

Katılımcılara restoranların vegan tüketicilere daha iyi ve kaliteli hizmet sunabilmesi için neler yapmaları gerektiği konusundaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcılar arasında ilgili soruya birden fazla yanıt verenler olmuştur. Katılımcıların restoranlara yönelik ilk önerisi veganlık hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğidir. V52 kodlu katılımcı görüşünü “*Öncelikle bilgilendirme çok önemli ve bu konuda doğrunun söylenmesinin aşırı kritik olduğunu düşünüyorum. Sadece satmak için hayvansal ürün olmadığını söyleyen yerler çok fazla oluyor, en büyük sıkıntıyı bu güven konusunda yaşıyorum. Hayvansal ürünler, eskiden olmuyordu ama artık midemi bulandırıyor ve olur da tüketirsem kusmak zorunda kalıyorum. O yüzden olabildiğince kendi yemeğimi kendim taşıyorum, dışarda yemiyorum veya vegan olan restoranlarda yiyorum.*” ifadesiyle bildirmiştir. Vegan kişilerin durumu gözetilerek bazı yiyecekleri seçmek zorunda bırakılmaması için menülere farklı alternatifler konulması ve tüketiciyi yanıltacak davranışlardan kaçınılması şeklindeki öneriler önem teşkil etmektedir. V60 kodlu katılımcının “*Vegan anlayışta kesinlikle kullanılan peçeteye sabuna kadar her şeye dikkat edilmeli.*

Savunduğumuz görüşe aykırı herhangi bir şey olmamalı.” şeklindeki görüşü dikkat çekmektedir. Tablo 6’da katılımcıların restoranlara yönelik sunmuş olduğu diğer önerilere yer verilmiştir.

Tablo 6. Restoranların Hizmet Kalitesini Arttırmasına Yönelik Önerilerin Dağılımı

Hizmet Kalitesini Arttırmak	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Veganlık hakkında bilgi sahibi olunmalı	22	31,43
Menüler çeşitlendirilmeli	18	25,71
Etik davranılmalı/ Tüketici yanıtlanmalı	11	15,71
Personele eğitim verilmeli	7	10,00
Fahiş fiyattan kaçınılmalı	3	4,29
Kaba davranıştan kaçınılmalı	2	2,86
Danışmanlık hizmeti alınmalı	2	2,86
Hijyenik olunmalı	1	1,43
Trendler takip edilmeli	1	1,43
Geleneksel yemeklerin vegan formu geliştirilmeli	1	1,43
Vegan şefler çalıştırılmalı	1	1,43
Vegan işletme sertifikası alınmalı	1	1,43
Toplam	70	100,00

Vegan tüketicilerin restoran menülerinde geleneksel yemeklere yer verilmesi konusundaki görüşlerinin ne olduğu tespit edilmek istenmiştir. Katılımcıların %28,57’si menüde bu yemek çeşitlerini görmekten mutluluk duyacağını belirtmiştir. V21 kodlu katılımcı ilgili soruya *“Evet çünkü büyüttüğümüz yemek kültürüne alıştığımız için bu durum bizi daha da mutlu eder.”* yorumunu yapmıştır. V42 kodlu katılımcının ise *“Bu durumu önemsiyorum çünkü içinde büyüttüğümüz kültürün damak tadıyla hayatımıza devam ediyoruz ve o tatlardan mahrum kalmak veganizmin yaygınlaşmasına engel oluyor. Alternatifler oldukça veganizmin popüleritesinin daha fazla artacaktır.”* şeklindeki yorumu dikkat çekicidir. 15 katılımcı, Türkiye’nin her bölgesine ait geleneksel yemeklerin vegan versiyonlarının bulunması gerektiği yönünde beklentilerini dile getirmiştir. Katılımcıların %12,70’i ise geleneksel yemeklerin ikamesi olmak zorunda değil şeklinde açıklama yapmıştır. V2 kodlu katılımcının *“Geleneksel ürünlerin riskli olduğunu düşünüyorum. Bence vegan tarhana diye bir şeye gerek yok. Her yemeğin ikamesi olmak zorunda değil. Sebze çorbası yap ve lezzetli olsun. Yaprak sarma yap geleneksel olsun ama et suyu ve kaburga koyma. Pizzan piden sebze mantarlı olsun tereyağı sürme ve peynir koyma. Bunu tüketici bilsin. Gönül rahatlığıyla sipariş etsin.”* şeklindeki görüşü ilgili ifadeyi destekler niteliktedir. Tablo 7’de katılımcıların görüşleri verilmiştir.

Tablo 7. Menülerde Geleneksel Lezzetlere Yer Verilmesi Fikrine Yönelik Temaların Dağılımı

Geleneksel Lezzetler	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Mutlu hissettirir	18	28,57
Her bölgeye ait vegan yöresel ürünler olmalı	15	23,81
Farkındalık oluşturmak için gerekli	10	15,87
Sürekli fast food tüketmek zorunda kalınmaz	9	14,29
İkame olmak zorunda değil	8	12,70
Hayvansal alternatifler geliştirilmeli	1	1,59
Coğrafi işaretli vegan yemekler olmalı	1	1,59
Yeterli beslenme için önemli	1	1,59
Toplam	63	100,00

Son olarak katılımcılara vegan yaşam tarzının toplumda daha fazla kabul görmesi için neler yapılması gerektiği konusunda görüşleri sorulmuştur. Toplum veganlık hakkında bilinçlendirmeli şeklindeki öneri %15,38’le ilk sırada yer almıştır. V22 kodlu katılımcının *“İnsanlara canlılara karşı şefkatli olmalarını çocukluktan başlayarak öğütlemeliyiz. Şiddete, zulme ve öldürmeye karşı olmalıyız. Çocukluktan başlayarak hayvanlara karşı merhametli olmayı anlatmalıyız. Çünkü hayvanseverlik yalnızca kedi ve köpek sevmek değil.”* şeklindeki görüşü dikkat çekicidir. Vegan ürünlere erişimin daha

kolay olması ifadesini V52 kodlu katılımcının “*Vegan ürünler daha ulaşılabilir olursa daha çok yaygınlaşabilir diye düşünüyorum. Çünkü en çok sorulan sorulardan biri de zor olmuyor mu sorusu oluyor.*” şeklindeki görüşü desteklerken, katılımcıların veganlığın daha fazla anlatılması şeklinde önerilerini V58 kodlu katılımcının “*Veganların çevresindekilere daha açıklayıcı olması lazım. Kanlı videolar ve saldırgan argümanların ters teptiğine inanıyorum. Daha pozitif yaklaşım gözetilmeli. Hayvanlardan ziyade belki daha sağlık ya da çevre odaklı yaklaşımlarla insanlara ulaşılabilir. Herkes hayvanları eşit önemsemiyor fakat sağlık konusuna ve çevresel kaygılara daha yatkın olabiliyorlar.*” şeklindeki görüşü desteklemektedir. Medyada veganlık konusuna daha fazla yer verilmeli ve hayvanlara karşı bakış açısının değişmesi şeklindeki öneriler üçüncü sıradadır. Konuyla ilgili olarak V33 kodlu katılımcının “*Veganların ve veganlığın ana akımda daha görünür olması ve marjinal küçük gruba ait bir ilginçlik çabası gibi değil son derece normal bir tüketim şekli olarak görülmesinin sağlanması gerekir. Neticede sosyal bir hayvan olarak davranışlarımızı ve birbirimizi taklit ederek geliştiriyoruz.*” şeklindeki görüşü kayda değerdir. Tablo 8’de katılımcıların konuya ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 8. Veganlığın Toplumda Daha Fazla Kabul Görmesi İçin Yapılan Önerilerin Dağılımı

Vegan Yaşamın Toplumda Kabul Görmesi	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Toplum bilinçlendirilmeli	12	15,38
Vegan ürünlere erişim kolay olmalı	9	11,54
Veganlık daha fazla anlatılmalı	9	11,54
Medyada konuya daha fazla yer verilmeli	7	8,97
Hayvanlara karşı bakış açısı değiştirilmeli	7	8,97
Yıkıcı eleştiriler yapılmamalı	6	7,69
Doktorlar/ Diyetisyenler bilinçlendirilmeli	5	6,41
Vegan ürünlerin sayısı artmalı	4	2,56
Farkındalık oluşturulmalı	3	3,85
Beslenme dersleri verilmeli	2	2,56
Çocukluktan eğitim verilmeli	2	2,56
Dini baskılar azaltılmalı	2	2,56
Yaygınlaşmasının zor olduğunu düşünmek	2	2,56
Önyargılar kırılmalı	2	2,56
Veganlığın sağlık faydaları anlatılmalı	2	2,56
Veganlığın süreçleri toplumla paylaşılmalı	1	1,28
Toplu beslenme alanlarında vegan seçenekler olmalı	1	1,28
Dizi/ Film yapılmalı	1	1,28
Vegan yaşamın kolaylıkları anlatılmalı	1	1,26
Toplam		100,00

SONUÇ VE ÖNERİLER

Vegan beslenme yalnızca hayvanların haklarını savunmakla kalmaz aynı zamanda çeşitli sağlık yararları sunduğu ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri azalttığı için sürdürülebilir bir diyet olarak da öne çıkmaktadır (Kortetmäki ve Oksanen, 2021: 730) Bu yaşam tarzı, bireylerin çevreye duyarlı ve daha etik bir yaşam sürmelerine olanak tanırken aynı zamanda vücut sağlıklarını da iyileştirmeyi amaçlamaktadır (Fox ve Ward, 2008: 426). Son yıllarda sağlık, etik, çevresel ve hayvan hakları konularına duyulan ilginin artmasıyla birlikte vegan yaşam tarzı dünya çapında giderek daha fazla tercih edilen bir yaşam biçimi haline gelmiştir (Braunsberger ve Flamm, 2019: 230). Vegan restoranlar yalnızca bitkisel tabanlı gıdalar sunarak et, süt, yumurta gibi hayvansal ürünleri içermeyen yemekler sunan işletmelerdir. Bu restoranlar vegan beslenme tarzını benimseyen ve bu tür yemeklere ilgi duyan bireylere hitap etmektedir (Bertella, 2020). Fakat vegan bireyler, vegan konseptli olmayan bir restorana gittiklerinde bazı özel beklentilere sahiptir (Martinelli ve De Canio, 2022).

Araştırma kapsamında vegan bireylerin restoranlara yönelik deneyim ve beklentilerini hem çevrimiçi kullanıcı yorumları hem de derinlemesine görüşmeler yoluyla değerlendirmiştir. Araştırma bulguları, vegan tüketicilerin restoran tercihinde en belirleyici unsurların menü çeşitliliği, fiyat dengesi,

güvenilirlik, bilgi yeterliliği ve geleneksel tatların uyarlanması olduğunu göstermiştir. Bertella (2020: 9), gerçekleştirdiği çalışmada vegan restoranların sahip olması gereken birkaç önemli özellik olduğunu bunlardan ilkinin menü çeşitliliği ikincisinin ise farklı damak zevklerine hitap edebilecek yaratıcı ve lezzetli yemekler olduğunu belirtmiştir. Bu durum araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Araştırmanın bu bulguları, Le vd., (2021) ve Choi vd., (2022)'nin çalışmalarıyla da benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmada da menü çeşitliliğinin müşteri memnuniyeti üzerindeki doğrudan etkisine vurgu yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların yaklaşık yarısı, restoranlardaki vegan seçeneklerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Crimarco vd. (2020)'de restoranlarda vegan tüketiciler için sınırlı seçenekler olduğundan söz etmiştir. Restoranlarda yapılan en yaygın hatanın vegan olmayan ürünlerle temas olduğu belirlenmiştir. Bu durum, Yoo vd. (2023)'ün restoran çalışanlarının bilgi eksikliği nedeniyle hatalı hazırlık süreçlerine dikkat çeken çalışmasıyla örtüşmektedir. Vegan müşterilerde güven kaybına neden olan bu tür hatalar, personel eğitimlerinin yetersizliğiyle ilişkilendirilebilir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, veganlık hakkında toplumsal bilincin artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu görüş, Le ve Sabaté (2024)'in vegan yaşam tarzının yaygınlaşmasında çevresel ve sağlık temelli farkındalık çalışmalarının etkili olduğu yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir. Ayrıca çalışmada, vegan fast food ve süt ürünlerinin artan popülaritesi dikkat çekici bir eğilim olarak saptanmıştır. Bu bulgu ise Plamada vd., (2023)'ün bitkisel süt ve alternatif gıdaların hızla büyüyen bir pazar oluşturduğunu ortaya koyan çalışmasıyla da uyumludur. Katılımcıların bir bölümü fiyatların yüksek olmasından şikâyet ettiği görülmüştür. Konuyla ilgili olarak, Kerslake vd. (2022)' yapmış oldukları çalışmada veganların beslenme tarzından ötürü yüksek fiyata maruz kaldıklarını ve gittikleri işletmelerde güven eksikliği yaşadıklarını dile getirmiştir. Araştırmada geleneksel Türk yemeklerine yer verilmesinin tüketiciler üzerinde olumlu bir etki yarattığı ortaya çıkarılmıştır. Konuya yönelik Bidinger (2024), çalışmasında bitkisel beslenmenin hızla artan bir trend olduğundan ve bölgesel/etnik restoranların hayvansal ürün yemekten kaçınan müşterilere uyum sağlamak için talebe karşılık verilmesinin önemli olduğundan söz etmektedir. Bu durum araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Bu çalışmada birtakım kısıtlar söz konusudur. İlk kısıt çalışmada sadece TripAdvisor platformunda yer alan 18 vegan restorana ait kullanıcı yorumların değerlendirilmesi, diğer çevrimiçi platformlardaki değerlendirmelerin kapsam dışında bırakılmasıdır. İkinci kısıt ise kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen 63 katılımcıdan elde edilen görüşlerin, tüm vegan bireyleri temsil etmemesidir. Restoranların coğrafi dağılımı da araştırmanın genellenebilirliğini sınırlayan bir diğer unsurdur. Tüm bu sınırlılıklara rağmen kullanıcı yorumları ile derinlemesine görüşmelerin birlikte değerlendirilmesi çalışmanın güvenilirliğini güçlendirmiştir. Araştırma kapsamında yiyecek içecek işletmelerine ve araştırmacılara yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir. Bunlar:

Restoranlara yönelik öneriler

- ✓ Restoran işletmecileri, vegan ürünlerin hazırlanmasında çapraz bulaşmayı önlemek için mutfak içi protokoller geliştirmelidir.
- ✓ Personelin vegan beslenme ve etik konularda periyodik eğitimlerden geçirilmesi, tüketicilerin güven algısını güçlendirecektir.
- ✓ Menü planlamasında yerel tatların vegan formuna yer verilmesi hem kültürel kimliği koruyacak hem de tüketici memnuniyetini artıracaktır.
- ✓ Fiyatlandırmada şeffaflık ve uygun maliyet dengesi sağlanarak vegan restoranların “lüks tüketim” algısından uzaklaşması desteklenmelidir.
- ✓ Sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla veganlık konusunda bilinçlendirme kampanyaları yürütülmelidir.

- ✓ Vegan müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için menüde, et, süt, yumurta ve diğer hayvansal ürünleri içermeyen seçenekler eklenmesi tavsiye edilmektedir. Vegan müşterilerin beklentilerinin karşılanması bu kitlenin restoranları daha fazla tercih etmelerini sağlayacaktır.
- ✓ Vegan seçeneklerin net bir şekilde belirtilmesi vegan tüketiciler için büyük önem taşımaktadır. Menüde vegan yemekler için etiketler kullanılması ve malzeme içeriği hakkında bilgi verilmesi tavsiye edilmektedir.

Araştırmacılara yönelik öneriler

- ✓ Farklı şehirlerdeki vegan restoranlar karşılaştırılarak bölgesel menü farklılıkları analiz edilebilir.
- ✓ Vegan olmayan restoranların menülerine vegan seçenek ekleme süreci işletme perspektifinden incelenebilir.
- ✓ Vegan tüketicilerin sadakatini etkileyen faktörler nicel analizlerle ölçülebilir.
- ✓ Toplu beslenme alanlarında vegan menülerin etkisi araştırılabilir.
- ✓ Vegan yaşam tarzının toplumsal normlarla nasıl çatıştığı ve nasıl daha geniş bir kabul gördüğü araştırılabilir.
- ✓ Veganlığın çeşitli inanç sistemleriyle ilişkisini derinlemesine incelendiği çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- ✓ Vegan pazarındaki büyüme, tüketici alışkanlıkları ve vegan ürünlerin ekonomiye etkisi üzerine araştırmalar yapılabilir.

Etik Beyan

“Vegan Gözünden Restoranlar: Beklentiler ve Gerçekler” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışmanın kurul izni Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi’nden alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçler tek yazar tarafından yapılmıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ş. ve Yeşilkaya, B. (2021). Evaluation of Vegan Nutrition in Regards to Health. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(2), 163-168.
- Aldemir, T. (2024). Veganların Anadolu Turlarındaki Beslenme Sorunları: Turistler Üzerine Bir Araştırma. *To & Re* 6(1) 66-75.
- Bertella, G. (2020). The Vegan Food Experience: Searching for Happiness in the Norwegian Foodscape. *Societies*, 10(4), 95.
- Bidinger, H. (2024). The Veggie Option: How Regional/Ethnic Cuisines Are Adapting Tradition for Plant-Based Consumers. (Master thesis). The University of Chicago, ABD.
- Braunsberger, K. ve Flamm, R. O. (2019). The Case of the Ethical Vegan: Motivations Matter When Researching Dietary and Lifestyle Choices. *Journal of Managerial Issues*, 228-245.

- Tüysüz, V. (2026). Vegan Gözünden Restoranlar: Beklentiler ve Gerçekler. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 430-448.
- Cheng, C. H., Lin, S. Y. ve Tsai, C. C. (2014). Investigating Consumer Preferences in Choosing Vegetarian Restaurants Using Conjoint Analysis. *Current Urban Studies*, 2(03), 279.
- Choi, H., Joung, H. W., Choi, E. K. ve Kim, H. S. (2022). Understanding Vegetarian Customers: The Effects of Restaurant Attributes on Customer Satisfaction and Behavioral Intentions. *Journal of Foodservice Business Research*, 25(3), 353-376.
- Crimarco, A., Dias, C. H., Turner-McGrievy, G. M., Wilson, M., Adams, S. A., Macaуда, M. ve Younginer, N. (2020). Outcomes of A Short Term Dietary Intervention Involving Vegan Soul Food Restaurants on African American Adults' Perceived Barriers, Benefits, and Dietary Acceptability of Adopting A Plant-Based Diet. *Food Quality and Preference*, 79, 103788.
- Davis, J. (2012). World Veganism. Past, Present and Future. IVU. Available.
- Dömbekci, H. A. ve Erişen, M. A. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.
- Fox, N. ve Ward, K. (2008). Health, Ethics and Environment: A Qualitative Study of Vegetarian Motivations. *Appetite*, 50(2-3), 422-429.
- Genlik, S. (2022). Vegan ve Vegan Olmayan Bireylerin Eko Etiketli Ürünlere Karşı Tutum ve Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Göbel, P. ve Şanlıer, N. (2021). Vejetaryen Beslenme Türleri ve Sağlık Üzerine Etkisi. *Türkiye Klinikleri Nutrition and Dietetics-Special Topics*, 7(1), 9-18.
- Gökçen, M., Aksoy, Y. Ç. ve Özcan, B. A. (2019). Vegan Beslenme Tarzına Genel Bakış. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(2), 50-54.
- Harden, A. (2013). The Ancient Idea of Vegetarianism. In *Animals in the Classical World: Ethical Perspectives from Greek and Roman Texts* (pp. 64-86). London: Palgrave Macmillan UK.
- Hatırnaz, B. (2023). Factors Affecting Satisfaction in Vegan Restaurants: A Qualitative Research on Vegan Customers. *SSRJ Social Sciences Research Journal*, 12(11), 1292-1304.
- Janssen, M., Busch, C., Rödiger, M. ve Hamm, U. (2016). Motives of Consumers Following A Vegan Diet and Their Attitudes Towards Animal Agriculture. *Appetite*, 105, 643-651.
- Kansanen, I. (2013). Vegan Travel-The Ways How Vegan Diet Influences Travel Experience. (Bachelor's thesis), HAAGA -HELIA University of Applied Sciences.
- Karabudak, E. (2012). Vejetaryen Beslenmesi. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Kerslake, E., Kemper, J. A. ve Conroy, D. (2022). What's Your Beef with Meat Substitutes? Exploring Barriers and Facilitators for Meat Substitutes in Omnivores, Vegetarians, and Vegans. *Appetite*, 170, 105864.
- Kortetmäki, T. ve Oksanen, M. (2021). Is There A Convincing Case for Climate Veganism?. *Agriculture and Human Values*, 38(3), 729-740.
- Kurt, E. G. (2019). Vejetaryenliğin Motivasyon, Değer ve İnanışları ve Bunların Mekânlara Yansıması: İstanbul'da Nitel Bir Çalışma. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Le, A. V., Nguyen, T. H. ve Hernandez, J. F. F. (2021). Customer Restaurant Selection Factors in Vegan Restaurants: An Evaluation of Online Reviews in Melbourne Vegan Restaurants. *Proceedings of the Global Tourism Conference*.
- Le, A. V., Nguyen, T. H., ve Hernandez, J. F. F. (2021). Customer Restaurant Selection Factors in Vegan Restaurants: An Evaluation of Online Reviews in Melbourne Vegan Restaurants. *Proceedings of the Global Tourism Conference*.

- Le, L. T. ve Sabaté, J. (2014). Beyond Meatless, the Health Effects of Vegan Diets: Findings from the Adventist Cohorts. *Nutrients*, 6(6), 2131-2147.
- Łuszczki, E., Boakye, F., Zielińska, M., Dereń, K., Bartosiewicz, A., Oleksy, Ł. ve Stolarczyk, A. (2023). Vegan Diet: Nutritional Components, Implementation, and Effects on Adults' Health. *Frontiers in Nutrition*, 10, 1-16.
- Mann, S. E. (2014). More Than Just A Diet: An Inquiry into Veganism. (Senior theses), Submitted to the Department of Anthropology University of Pennsylvania, Pennsylvania.
- Martinelli, E., ve De Canio, F. (2022). Non-Vegan Consumers Buying Vegan Food: The Moderating Role of Conformity. *British Food Journal*, 124(1), 14-30.
- McDonald, B. (2000). Once You Know Something, You Can't Not Know It" An Empirical Look at Becoming Vegan. *Society & Animals*, 8(1), 1-23.
- Medeiros, C. O. ve Salay, E. (2013). A Review of Food Service Selection Factors important to the Consumer. *Food and Public Health*, 3(4), 176-190.
- Özcan, T. ve Baysal, S. (2016). Vejetaryen Beslenme ve Sağlık Üzerine Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(2), 101-116.
- Park, J., Park, Y. ve Yu, J. (2022). Can Multiple Attributes of Vegan Restaurants Affect the Behavioral Intentions By Customer Psychological Factors?. *Frontiers in Nutrition*, 9, 902498.
- Plamada, D., Teleky, B. E., Nemes, S. A., Mitrea, L., Szabo, K., Călinoiu, L. F. ve Nănescu, M. (2023). Plant-Based Dairy Alternatives A Future Direction to the Milky Way. *Foods*, 12(9), 1883.
- Reineke, J. C. (2020). The Motivations, Struggles and Behaviours of Vegan Consumers: A Digital Consumer Insights Study of A Vegan Online Community. (Master's thesis), Universidade Católica Portuguesa, Portugal.
- Rowe, M. (2010). Five Trends You Can't Ignore. *Restaurant Hospitality*, 94(7), 22-28.
- Seçim, Y., Akyol, N. ve Kaya, M. (2022). Vejetaryen Beslenme Türleri. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 66-82.
- Shani, A. ve DiPietro, R. B. (2007). Vegetarians: A Typology for Foodservice Menu Development. *Hospitality Review*, 25(2), 5.
- Tunç, A. (2023). Vegan Identities and the Vegan Movement in Turkey. (Master thesis), A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.
- Türkiye Vegan Derneği (2025). <https://tvd.org.tr/biz-kimiz/> (Erişim Tarihi: 16.10.2025)
- Uçan Z. B. ve Bozok D. (2019). Veganizm ve Gastronomi. Ş. Aydın, Ö. Çoban, Y. Karakuş ve N. Çalışkan (Ed.), 4. *Uluslararası Turizm Araştırmaları Kongresi* içinde (ss. 32-39). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Vatan, A., ve Türkbaş, S. (2018). Vejetaryen Turist ve Vegan Turist Kimdir?. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(3), 24-39.
- Villanueva, G. (2017). A Transnational History of the Australian Animal Movement, 1970-2015. Springer.
- Wang, T., Masedunskas, A., Willett, W. C. ve Fontana, L. (2023). Vegetarian and Vegan Diets: Benefits and Drawbacks. *European Heart Journal*, 44(36), 3423-3439.
- Wolff, E. (2010). A New Way of Living: Maximilian Bircher-Benner (1867-1939). *Karger Gazette*, (71), 11-12.
- Wrenn, C. L. (2017). Toward A Vegan Feminist Theory of the State. D. Nibert, (Ed.), In *Animal Oppression and Capitalism* (pp. 201-230). Santa Barbara, Praeger Press.

Tüysüz, V. (2026). Vegan Gözünden Restoranlar: Beklentiler ve Gerçekler. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 430-448.

Yetgin, D., Keküç, M. ve Şayın, M. (2020). Restoranlara Yönelik Tripadvisor Yorumlarının İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(3), 2090-2109.

Yoo, R., Kim, S. Y., Kim, D. H., Kim, J., Jeon, Y. J., Park, J. H. Y. ve Yang, H. (2023). Exploring the Nexus Between Food and Vegan Lifestyle Via Text Mining-Based Online Community Analytics. *Food Quality and Preference*, 104, 104714.

Extended Abstract

Restaurants Through A Vegan's Eyes: Expectations and Realities

Aim: This study was designed as a qualitative study and its main purpose was to determine the perspectives of vegan individuals towards food and beverage businesses. In line with the research, a literature review was conducted on vegan nutrition and vegan consumption motivations and studies on this subject were examined. In order to support the research, 18 vegan restaurants were selected from TripAdvisor and user comments about these restaurants were analyzed. Then, 7 interview questions were created by using the literature. This research makes an important contribution to the literature in terms of understanding the vegan diet as a philosophy of life beyond being a diet and evaluating the perspectives of vegan individuals towards restaurants. No study was found that addressed the views and expectations of vegans towards restaurants in a broad scope. This situation emphasizes the originality of the study and is valuable in terms of eliminating the deficiencies in the literature and providing a new perspective to researchers.

Method: In the study, 7 interview questions were designed by using the literature. The interview technique was used because it was desired to understand the feelings and thoughts of the individuals participating in the study (Dömbekci and Erişen, 2022: 143) on the subject. In order to take the final form of the questions, the opinions of 4 academicians who are experts in the field of gastronomy were obtained. A total of 63 participants were interviewed in the study using snowball sampling. Since the participants resided in different cities, only 9 participants were interviewed face to face. 35 people who could not be interviewed face to face were contacted by phone. The interview form was sent to 19 participants via e-mail and they were asked to answer the relevant questions. In the study, it was examined whether the vegan options in restaurants were sufficient for consumers and whether these options met their expectations. In addition, it was tried to determine the mistakes made by restaurants while preparing vegan menus. The most striking trends in vegan cuisine were evaluated and it was investigated how consumers reacted to the inclusion of traditional flavors in restaurants' menus. Finally, it focuses on what steps need to be taken to ensure that the vegan lifestyle becomes more widely accepted in society.

Findings: Visitor comments were analyzed as positive and negative comments. It was determined that 90% of the users made positive evaluations about the restaurants. The 702 user comments examined were subjected to content analysis. It was seen that some users' comments about the restaurants they visited included more than one subject. For this reason, the comments made were categorized by the researcher. It was determined that the most positive evaluations made about the restaurants were about taste. Among these evaluations, the attitude of the staff came in second and the concept/ambiance came in third. As a result of the examination, it was seen that the number of negative comments was less and it was determined that the visitors complained about the high prices the most. The reservation problem experienced in the places visited came in second and the poor service came in third. One comment made about the loss of belongings is noteworthy.

Conclusion: Within the scope of the research, in order to make a comparison between vegan concept and other restaurants, online user comments of 18 vegan concept restaurants were examined first. Then, 63 participants were interviewed and 7 questions were asked to evaluate their perspectives on the restaurants. It was observed that 90% of the comments made about vegan concept restaurants were positive. However, it was determined that the number of products of other restaurants where consumers received service was not sufficient. Crimarco et al. (2020) also mentioned that there were limited options for vegan consumers in restaurants. In addition, the research emphasized that the most common mistake made in restaurants was the contact of vegan products with non-vegan products, the adaptation of traditional cuisine to vegan cuisine was a striking trend, restaurants should eliminate the lack of information in order to increase the quality of service, and social awareness should be increased for the vegan lifestyle to be more accepted in society. Finally, it was revealed that including traditional Turkish dishes in the menu had a positive effect on consumers. Bidinger (2024) states in his study that plant-based nutrition is a rapidly growing trend and that it is important for regional/ethnic restaurants to respond to demand in order to accommodate customers who avoid eating animal products. This supports the research findings.



ABD ASKERİ POLİTİKALARININ BİLİMSEL YÖNETİM YAKLAŞIMINA ETKİSİ VE YÜZBAŞI HENRY METCALFE'NİN YÖNETİM BİLİMİNE KATKILARI

Fettah KAYRA¹

Öz

Bilimsel yönetim yaklaşımının ortaya çıkışı ve gelişiminde, ABD'nin askerî üretimi ve bu alanda çalışan subaylar ile yöneticilerin önemli bir rolü olmuştur. Bu isimlerden en önemli olanı Yüzbaşı Henry Metcalfe'dir. Bu çalışma, bilimsel yönetim yaklaşımının gelişimine katkı sunan ancak literatürde yeterince incelenmeyen Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin hayatını ve çalışmalarını temel almaktadır. Çalışmanın amacı, bilimsel yönetim yaklaşımını tarihî bağlamda ele alarak, Amerikan ordusundaki gelişimiyle ilişkisini ve Metcalfe'nin bu süreçteki rolünü incelemektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmakta olup, literatür taraması ve çeşitli internet kaynaklarının incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel katkısı, bilimsel yönetim tarihi içinde Metcalfe'nin rolünü vurgulayarak, yönetim düşüncesinin evriminde göz ardı edilen önemli bir aktörü akademik tartışmaya dâhil etmektir. Bu bağlamda çalışma, bilimsel yönetimin gelişimine dair daha kapsayıcı bir anlatı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Yönetim, Yönetim Tarihi, Henry Metcalfe, Maliyet Muhasebesi, Askerî Üretim
JEL Sınıflandırması: M11, M54, N71, N41, B15

THE INFLUENCE OF U.S. MILITARY POLICIES ON THE SCIENTIFIC MANAGEMENT APPROACH AND CAPTAIN HENRY METCALFE'S CONTRIBUTIONS TO MANAGEMENT SCIENCE

Abstract

The emergence and development of the scientific management approach were significantly influenced by U.S. military production and by the officers and administrators involved in this field. Among these figures, Captain Henry Metcalfe stands out as one of the most important. This study focuses on the life and works of Captain Henry Metcalfe, whose contributions to the development of scientific management have received limited attention in the existing literature. The aim of this study is to examine the scientific management approach within its historical context by analyzing its relationship with developments in the U.S. Army and Metcalfe's role in this process. The study adopts a qualitative research design and is conducted through a review of the relevant literature and various online sources. The primary contribution of this study is to highlight Metcalfe's role in the history of scientific management and to incorporate an important yet overlooked figure into academic discussions on the evolution of management thought. In this regard, the study seeks to provide a more comprehensive narrative of the development of scientific management.

Keywords: Scientific Management, Management History, Henry Metcalfe, Cost Accounting, Military Production
JEL Classification: M11, M54, N71, N41, B15

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-mail: fettah.kayra@siirt.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6954-9910>

1. GİRİŞ

Bu çalışma, temelde bilimsel yönetimin öncülerinden tarihî bir şahsiyeti konu edinmektedir. Katkıları nedeniyle yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) değil, Osmanlı İmparatorluğu'nda bile takdir edilmiş, hatta madalya ile onurlandırılmış bir isim olan Yüzbaşı Henry Metcalfe bilimsel yönetim yaklaşımının temellerinden biri olan Frederick W. Taylor başta olmak üzere birçok kişiye ilham vermiş ve yönetim ile maliyet hesaplamaları alanında önemli katkılar sunmuş bir Amerikan mühimmat subayıdır.

Henry Metcalfe yönetimi bir sanat ve bilim olarak ele almıştır. Sanat kavramını “belirli kurallar ve yöntemler çerçevesinde işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi” olarak tanımlamış ve yönetimin; işletme sahipleri, yöneticiler ve çalışanlar arasındaki ilişkileri analiz eden bir bilim olduğunu savunmuştur (Metcalfe, 1885). Orduda, çeşitli cephaneliklerde yaptığı görevler sonucu edindiği tecrübelerin bir ürünü olan ve 1885 yılında yayımladığı “The Cost of Manufactures and the Administration of Workshops, Public and Private (Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamu ve Özel)” adlı kitabı (Metcalfe, 1885) maliyet muhasebesi alanında modern yönetimin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Metcalfe'nin fikirleri, bilimsel yönetimin birçok argümanına temel oluşturmuş ve Taylor'ın yanı sıra daha birçok ismin bilimsel yönetim anlayışını şekillendiren kişiler arasında yer almıştır (Küllü, 2021: 54; Montgomery, 2024: 6). Fakat, uluslararası literatürde bu konuda yürütülen çalışmalar incelendiğinde ilgili alanda Frederick W. Taylor isminin baskın olduğu ve bilimsel yönetim yaklaşımının diğer birçok kıymetli isminin ihmal edildiği görülmektedir. Witzel (2012: 17), yönetim düşüncesinin tarihî gelişimi konusunda şunları dile getirmiştir:

Yönetim düşüncesi evrimleşir ve diğer tüm evrimsel süreçlerde olduğu gibi bu süreçte kayıplar olur. Her yeni yaşam formu gelişemez, her yeni fikir kabul edilmez ve benimsenmez. Ancak, burada, evrim teorisiyle paralellik sona ermelidir. Darwin'in “en uygun olanın hayatta kaldığı” görüşünü izlersek, en iyi teorilerin ve fikirlerin hayatta kalanlar olduğunu, geride kalanların ise bir şekilde zayıf veya kusurlu olduğunu kabul ederiz. Aslına bakarsanız, bu böyle değildir. Yönetim düşüncesinin uzun yolu, başarısız olan iyi fikirlerin enkazıyla doludur. (...) Öne çıkaracağımız fikirleri veya hangilerini geride bırakacağımızı hangi kriterlere göre seçeriz? Yönetim düşüncesinin tarihinin incelenmesi, yalnızca sürecin nasıl işlediğine dair ipuçları sağlamakla kalmaz, aynı zamanda gelecekte daha iyi karar alma ve fikir seçimine yardımcı olabilir.

Bu noktada, söz konusu enkazda başarısız olan iyi fikirlerin yanında başarılı olan birçok kişinin ve fikirlerinin de dolu olduğu görülebilir. Örneğin, bilimsel yönetim yaklaşımının temellerine bakıldığında Henry Metcalfe ve Henry R. Towne gibi isimlerin önemli bir yer teşkil ettiği gerçektir. Tabii, yönetim alanındaki öncü isimleri birbirinden ayırmak zor olsa da söz konusu isimlerin çalışmaları özellikle dikkat çekicidir (Petersen, 1991: 132). 1800'lerin son çeyreğinde, ABD'de bu iki uygulayıcı yönetici, genel olarak uygulanabilir yönetim ilkelerinin sistematik ve bilimsel araştırmalar yoluyla belirlenebileceğini birbirlerinden bağımsız olarak keşfetmiştir ki bu Frederick Winslow Taylor'ın “Bilimsel Yönetim İlkeleri” veya Henri Fayol'un “Genel ve Endüstriyel Yönetim” eserlerinden yaklaşık 30 yıl öncesine tekabül etmektedir. Esasen, yöneticileri -üretim süreçlerini iyileştirmek için- üretim olaylarını ve deneyimlerini sistematik olarak kaydetmeye teşvik eden ilk kişi Philadelphia'daki ABD Ordusu'na ait Frankford Cephaneliği'nden Yüzbaşı Henry Metcalfe idi. Metcalfe, bilimsel yöntemleri yönetsel sorunlara uygulamada öncülük etmiş ve dikkatli gözlem yoluyla keşfedilebilecek ilkeler

üzerine kurulu bir “yönetim bilimi” olduğunu öne sürmüştür. 1880'lerin bir diğer bilimsel yönetim savunucusu, Yale & Towne Manufacturing Company'nin kurucu ortağı ve başkanı olan Henry R. Towne idi. 1886'da Towne, Amerikan Makine Mühendisleri Derneği'nin (ASME) "işlerin yönetimi" hakkında bir yönetim "veritabanı" oluşturmada liderlik rolü üstlenmesi ve elde edilen deneyimlerin üyelerle paylaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Derneğe aynı yıl sunduğu "The Engineer as Economist" adlı makale (Towne, 1886), çoğu defa bilimsel yönetim için ilk çağrı olarak değerlendirilmektedir. Towne ayrıca Taylor'ı 1906'da ASME başkanlığına aday göstermiş ve böylece ona bilimsel yönetimi savunmak için uluslararası bir forum sağlamıştır (Shafritz vd., 2015: 35-36). Dolayısıyla, bilimsel yönetim bazen “Taylorizm” olarak anılsa da yalnızca Taylor'ın eseri değildir (Whiting, 1963: 36; Witzel, 2012: 144; Jenks, 1960; Kayra, 2024: 101).

Bilimsel yönetime zemin hazırlayan en önemli unsurlardan biri askerî üretim alanındaki gelişmelerdir. ABD'de -İç Savaş da dâhil olmak üzere- süregelen savaşlar ve olası yeni çatışmalar doğrultusunda bazı yöneticilerin ve subayların verimlilik konusuna eğildiği ve bu alanda çeşitli girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu kapsamda öne çıkan en önemli isim Henry Metcalfe'dir. Dolayısıyla, bu ismi temel alan bir çalışmanın yürütülmesi elzemdir. Bu derece önemli bir ismin hayatı ve çalışmalarının, ayrıca Amerikan askerî endüstrisi-bilimsel yönetim yaklaşımı etkileşiminin ele alınmasının ilgili yazına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın yapısı şu şekildedir: Öncelikle, bilimsel yönetimi getiren tarihî gelişmelere ve önde gelen isimlere vurgu yapılmıştır. Bir sonraki kısımda, Amerikan ordusundaki gelişmelerin bilimsel yönetimin doğuşu ve gelişimine olan bazı önemli etkilerine değinilmiş ve bu konuda dikkat çeken bazı isimlerden söz edilmiştir. Devamında, Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin hayatı kısaca ele alınmış ve bilimsel yönetim yaklaşımına olan önemli katkılarından bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış ve konu hakkında çalışma önerileri sunulmuştur.

2. BİLİMSEL YÖNETİM YAKLAŞIMI

Bilimsel yönetim yaklaşımı, bazı önemli gelişmelerin vuku bulmasıyla tetiklenmiştir. Özellikle Aydınlanma Dönemi ve Sanayi Devrimi'nin etkisiyle bilgi ve bilim, iş organizasyonunda daha büyük bir rol oynamaya başlamış ve yönetimin bilimsel temellere dayandırılması fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin ilerleyen aşamalarında, artan rekabet nedeniyle iş dünyasında verimlilik büyük önem kazanmış ve işletmeler maliyetleri düşürmek ve üretimi artırmak amacıyla yeni yönetim teknikleri geliştirme arayışına girmişlerdir (Chen ve Pan, 1980: 1; Montgomery, 2024: 6).

Amerika, özellikle İç Savaş sonrası dönemde (1861-1865) büyük bir toplumsal ve ekonomik dönüşüm yaşamıştır. 1850'den önce çoğu işletme küçük ölçekliydi ve yerel pazarlara hizmet etmekteydi. Kırsal ve tarıma dayalı ekonomiden sanayileşmiş ve kentleşmiş bir topluma geçiş yapılmasıyla işletme yönetimleri de büyük değişimlerden geçti. Önceleri işletmeler, uzakta bulunan mülk sahipleri tarafından yönetilirken zamanla yetki, operasyon yöneticilerine geçti. Böylece “yönetsel kapitalizm” (Berle ve Means, 1932; Burnham, 1941; Chandler, 1977) adı verilen yeni bir sistem ortaya çıktı. Tekstil ve demiryolu gibi büyük ölçekli sanayi dallarında üretim artarken, iş gücü, ekipman ve sermaye ihtiyacı arttı. Buhar makineleri ve telgraf gibi teknolojik yenilikler iletişim ve üretimde kolaylık sağlayarak işletmelerin daha büyük pazarlara açılmasını sağladı. Üretim teknolojilerindeki gelişmeler, ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatlarını artırdı. Önce, fonksiyonel olarak bölümlere ayrılmış işletmeler ortaya çıktı, ardından merkeziyetçi olmayan, çok bölümlü şirketler gelişti. Dolayısıyla, küçük işletmelerde geçerli olan geleneksel yönetim anlayışları, büyük ölçekli işletmeler için yetersiz hâle geldi. Rekabetin arttığı bu dönemde, işletmelerin daha sistemli ve rasyonel yönetim uygulamalarına yönelmesi kaçınılmaz oldu. Artık, verimliliğin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesi, işletmelerin en önemli

hedeflerinden biriydi. Özellikle küresel pazarların genişlemesiyle birlikte işletmeler, daha büyük miktarlarda üretim yaparak maliyet avantajı elde etmeye çalıştı. Bu döneme kadar işletmeler, genellikle ustabaşılar tarafından yönetiliyordu. Ancak, sezgiye dayalı ve deneme-yanılma yöntemleriyle yürütülen bu yönetim anlayışı, büyüyen organizasyonlar için yetersiz hâle geldi. Ayrıca, örgütlü işçi hareketleri düzensiz yönetim uygulamalarını eleştirerek daha sistemli bir yaklaşım talep etti (Van De Water, 1997: 487; Yates, 1993: 1; White, 2008: 2).

1880-1900 yılları arasında Atlantik'in her iki yakasında da çeşitli dergiler yönetim konusunda makaleler yayımlamaya başlamıştı. Önce makine alanında, sonra demiryolları ve gelişmekte olan kamu hizmetleri (gaz, elektrik ve enerji vb.) alanlarında ustabaşılarının, müdürlerin ve yöneticilerin görevleri ve nitelikleri, eğitimleri ve işe alımları, terfileri ve ücretleri gibi konular yer alıyordu. Bu materyallerin bir kısmı da ahlaki veya öğüt vericiydi. Bu çalışmalarda sorunlar dile getiriliyor, karşılaştırmalar/eleştiriler yapılıyor ve rasyonel prosedürler yaygın veya geleneksel olandan ayırt ediliyordu. Fakat, bu girişimler yeteri kadar gelişmiş değildi (Jenks, 1960). Bu noktada, ASME toplantıları, bilimsel yönetim konusunda bazen bağımsız bazen de kolektif olarak yürütülmüş birçok çalışmanın merkezi durumuna gelmiştir. Henry Metcalfe, Henry R. Towne ve Frederick W. Taylor başta olmak üzere bilimsel yönetim öncülerinin, fikirlerini diğer araştırmacılarla ve kamuoyu ile paylaştıkları bu mekân yönetim tarihinde âdeta çılgır açmıştır. Bilimsel yönetimin ilk isimlerinden biri olan Towne, 1886 yılındaki ASME toplantısında, işletme yönetimi sanatının mühendislik bilimi tarafından kapsanması gerektiğini önermiştir (Van De Water, 1997: 486). O sırada, ABD ordusunda yüzbaşı olarak görev yapan Metcalfe, kitabında (Metcalfe, 1885) konu edindiği fikirleri bu toplantılarda da dile getirmiş ve ASME'ye sunduğu makalede şöyle izah etmiştir (Metcalfe, 1886: 440; akt. Sprague, 2007: 222):

Müzik sanatını, notaları icat edilmeden önce hayal edelim. Her yeni öğrencinin her bir yeni melodiyi öğrenirken yeniden başladığı, sadece kendi deneyimini geliştirip başkalarına yol gösterecek hiçbir iz bırakmadığı çabayı hayal edin... Şimdi, kayıt olmadan yapılan bir yönetim, notaları olmayan bir müzik gibidir, kulağa dayalıdır. Gittiği yere kadar iyidir - ki bu da çok az bir mesafedir – fakat geleceğe hiçbir şey bırakmaz. Eskiden sadece hükûmet atölyelerinin dolambaçlılık (karmaşıklık, bürokratik engeller vs.) sorununu yaşadığını düşünürdüm ve özel işletmelerin; malzeme temininde, işin takibinde ve (tamamlandığında) işin maliyetini belirleme konusunda basit ve doğrudan yöntemlere sahip olduğunu varsayırdım. Ama (...) anlık belirli avantajlar için çok şeyin feda edildiğini gördüm, kayıtlar sıklıkla belleğe dayalı tutuluyordu... Belirlenen maliyetlere dayalı ticaret... "Parmak hesabı" ile yapılan ticaret...

Ayrıca, Metcalfe'ye göre, yönetim sorunları "zayıf koordinasyon ve yetersiz kontrol"den kaynaklanıyordu (Petersen, 1989: 506). O döneme kadar Taylor da verimlilik konusunda çeşitli çalışmalar yürütmekteydi. Taylor, Metcalfe'nin fikirlerini sunduğu 1886 tarihli makalesi (Metcalfe, 1886) üzerine yazdığı bir yorumda şöyle der: "Bay Metcalfe'nin makalesini büyük bir ilgiyle okudum, çünkü Midvale Çelik Şirketi olarak biz de son on yıldır Bay Metcalfe'nin sistemine çok benzer bir sistem organize etme deneyimine sahibiz." Taylor daha sonra kendi "deneyiminden", "bulduklarından" ve "benimsedikleri değişikliklerden" bahsetmiştir. Hiç şüphe yok ki o dönemde hâlihazırda uygulamada olan ve 1886 itibarıyla birkaç yıldır kullanılan bir sistemden söz etmekteydi. Bu, olağan dışı bir durum da değildi. Metcalfe, sistemin birkaç atölyede diğer araştırmacılar tarafından kullanıldığını belirtmişti.

Birkaç yorumcu da kendi kişisel deneyimlerine dayanarak konuşuyor gibi görünmekteydi (Wells, 1982: 70).

Sonraki süreçte, makine mühendislerinin amiral gemisi olan “Transactions of the American Society of Mechanical Engineers” adlı dergi; atölye yönetimi, ücret teşvikleri ve muhasebe gibi birçok konu hakkında makaleler yayımlamaya başladı (Van De Water, 1997: 486). Haziran 1895'te, kendini “atölye yönetimi ve üretim maliyetlerini sistemleştirme konusunda uzmanlaşmış bir danışman mühendis” olarak tanımlayan Frederick W. Taylor, yönetim üzerine ilk makalesini (Taylor, 1895) ASME'ye sundu. Bir yıl sonra, İngiltere, Manchester'daki Salford Haddehaneleri'nin² elektrik mühendisliği bölümünün başkanı J. Slater Lewis, fabrika organizasyonu üzerine yazdığı kitabı (1896) yayımladı (Jenks, 1960).

19. yüzyılın sonlarına doğru, Towne ve Metcalfe'nin makaleleriyle ivme kazanan ve Taylor'ın çalışmalarıyla geniş kabul gören yönetim bilimi fikri, Frank B. Gilbreth ve eşi Lillian M. Gilbreth, Henry L. Gantt, Clarence B. Thompson, Harrington Emerson, Morris L. Cooke ve Carl G. Barth gibi isimlerin katkılarıyla daha da geliştirildi. ASME toplantıları, yönetim alanında sonradan gerçekleştirilecek olan kongreler, yayımlar, araştırmalar ve tartışmalar için bir temel oluşturdu (Küllü, 2019: 165). ASME üyesi olan H. Metcalfe ve H. Towne'un öngörülerini, F.W. Taylor'ın yaptığı çalışmalarla doğrulandı. Taylor, “Bilimsel Yönetimin İlkeleri” adlı eserinde (1911), Metcalfe ve Towne'a atıfta bulunarak, bilimsel yönetimin tüm endüstriyel organizasyonlarda uygulanabilir bir sistem olduğunu vurguladı. Yönetim sürecini bilimsel analizlerle ele alan Taylor, bilimsel yönetimi evrensel bir disiplin olarak tanımladı ve her endüstriyel işletmede bu uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğini belirtti. Bu çerçevede, Taylor'ın zaman etüdü, F. Gilbreth ve L. Gilbreth'in hareket etüdü ve H. Gantt'ın iş akışı şeması gibi yöntemler öne çıktı. Taylor'a göre, endüstriyel organizasyonlarda verimlilik ve üretkenlik “sistematik ve bilimsel kurallar çerçevesinde” artırılabilir (Küllü, 2021: 57).

Görüldüğü üzere, işletme yönetiminin çağdaş kurumsallaşması, birçok düşünce ve eylem hareketinin birleşmesiyle gelişmeye başlamıştır. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında ABD'de yayımlanan, mühendislik, sanayi yönetimi, verimlilik ve organizasyon gibi konulara odaklanan ve erken dönem yönetim düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir yayın organı olan Engineering Magazine dergisinin editörü 1911 yılında şu ifadeyi kullanmıştı: “Her büyük düşünce ya da uygulama akımı, ilkelerini ifade etmek ve bu ilkelerin tarihsel gelişimini izlemek amacıyla örgütlenmiş bireylerin belirli bir yapılanması içinde somutlaşır.” Dolayısıyla, Taylor da dâhil olmak üzere bilimsel yönetimin önde gelen isimlerinin birçoğunun söz konusu hareketi açıkça bir "dava" olarak gördüğü ve birlikte hareket ettiği ifade edilebilir (Jenks, 1960).

Taylor ve diğer bilimsel yönetim araştırmacıları, iş süreçlerini daha verimli hâle getirmek ve üretimi artırmak için bilimsel metotlar geliştirdi. Bu yaklaşımlar, organizasyonların büyüklüğüne ve karmaşıklığına uygun yönetim sistemleri oluşturulmasını teşvik etti. Özellikle Taylor'ın zaman ve hareket etütleri, işçilerin, görevleri en hızlı ve en verimli şekilde yerine getirmesi için geliştirildi. Yönetimin, organizasyon ve çalışanlar üzerindeki kontrolü, verimliliği artırmanın temel aracı olarak görüldü (White, 2008: 3). Taylor, bilimsel yönetimi yalnızca işçi hareketlerini analiz etmek için değil, aynı zamanda iş yerinde ölçülebilir verimlilik artışı sağlamaya yönelik bir sistem olarak ele aldı. O dönemde “bilim” kavramı, doğa bilimlerine referansla kullanılıyordu ve iş süreçlerinin de fizik veya mühendislikte olduğu gibi kesin ölçümlerle analiz edilebileceği düşünülüyordu (Montgomery, 2024: 6). Bu süreçte yöneticiler, performans ölçüm kriterleri olarak verimlilik, kontrol derecesi ve kârlılığı ön plana çıkardılar. Yüksek üretim miktarına dayalı yönetim anlayışı, 20. yüzyılın başlarından itibaren

² Büyük yassı levhaların eritildiği, merdanelerden geçirildiği yer (Türk Dil Kurumu [n.d.], Haddehane).

uygulanmaya devam etti ve II. Dünya Savaşı sonrasına kadar etkisini sürdürdü. Dolayısıyla, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan sistematik yönetim anlayışı, modern yönetim düşüncesinin temellerini oluşturdu ve günümüz yönetim yaklaşımlarının gelişimine katkı sağladı (White, 2008: 3-4).

Tabii, endüstriyel yönetim teorisine yapılan katkılar başlangıçta sınırlıydı ve genellikle atölye prosedürleri ve teknikleriyle ilgiliydi. 19. yüzyılın sonlarında Towne, Metcalfe ve Taylor gibi isimler yönetim üzerine yazılar yazmış olmasına rağmen bu çalışmalar daha çok teknik seviyede kalıyordu. Yönetim üzerine daha geniş kapsamlı ilgi, 20. yüzyılın başlarında diğer araştırmacıların çalışmalarıyla arttı. Taylor'ın çalışmaları genellikle yönetim düşüncesinin başlangıç noktası olarak görülse de aslında ondan önce ve onunla birlikte çalışan birçok önemli isim bulunuyordu. Ancak zamanla Taylor'ın çalışmaları öne çıkmış ve diğer isimler gölgede kalmıştır (Whiting, 1963: 36). Örneğin, Myrick'e göre (2012: 12), Taylor'ın, kamu yönetimine çok da farkında olmadan yaptığı katkının, Metcalfe ile olan etkileşiminden kaynaklandığı söylenebilir. Schachter (1999: 13), Metcalfe'nin, kamu çalışanlarını, özel sektöre ait yenilikleri kamu sektörünün benzersiz hedeflerini göz önünde bulundurmadan uygulamaları konusunda uyardığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, Metcalfe, özel sektör ile kamu sektörü arasındaki farkları vurgulamaktan yanaydı ve erken dönem kamu yönetimi yazarları tarafından geniş çapta okundu. Hatta Metcalfe, modern kamu yönetiminin öncüsü olarak kabul edilen Woodrow Wilson'dan önce bu alanda çalışmalar yapmıştı (Myrick, 2012: 12-13).

3. AMERİKAN ORDUSUNDAKİ GELİŞMELERİN BİLİMSEL YÖNETİME ETKİSİ

Amerikan Mühimmat Dairesi, bilimsel yönetimin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu kurum, hem Amerikan İç Savaşı (1861-1865) hem Amerikan-İspanyol Savaşı (1898) süresince orduya mühimmat ve askerî teçhizat temin ederek stratejik bir destek sağlamıştır. Söz konusu dönemlerde silah ve diğer savaş araç-gereçlerinin üretim süreçlerini etkin bir şekilde yöneterek, ordunun lojistik kapasitesini artırmış ve savaş koşullarına uygun bir şekilde donatılmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda Mühimmat Dairesi, askerî üretim süreçlerinde bilimsel yönetim ilkelerinin uygulanmasına öncülük etmiş ve bu alandaki gelişmelere önemli katkılarda bulunmuştur.

Gelecekte Mühimmat Şefi olacak ve bağımsız Mühimmat Dairesi'nin babası olarak anılan George Bomford'ın 1827 yılındaki ifadeleri dikkat çekicidir (Beaver, 2004: 111):

Bu hizmet dalında sağduyulu bir performans sergileyebilmek için gerekli olan nitelikler -ki bu, birçok mekanik sanat dalına aşinalığın yanı sıra kesin bilimler (mühendislik, balistik, metalurji ve matematik, fizik, kimya gibi diğer teknik bilim dalları) konusunda bilgi sahibi olmayı da gerektirir- ancak "uzun süreli deneyim", "sürekli uygulama" ve "bu tür uğraşlara yatkınlık" ile kazanılabilir. Mühimmat hizmeti temel olarak diğer tüm hizmet dallarından farklıdır ve kendine özgü, benzersiz bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, söz konusu alanda ayrı bir (...) düzenleme yapılmasının zorunlu olduğu ve kamu yararının en iyi şekilde korunması açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Yine, bir dönem Mühimmat Dairesi'nde şef olarak görev yapan Benét, 1876 yılında, Daire'nin 1832'de yeniden yapılandırılmasından bu yana geçen süreci şöyle rapor etmiştir (Beaver, 2004: 112):

Departman tarafından geliştirilen veya bilimsel araştırma ve deneylere konu olan her sınıftan askerî silah sistemlerindeki ilerlemeler, ordunun genel verimliliğine yeni bir güç ve dinamizm kazandırmıştır. Bu gelişmeler, tüm hizmet dallarını kapsamakta olup, ordularımızın iki büyük savaş boyunca silahlanma konusundaki yüksek mükemmeliyet

standardını korumasının temelinde de bu birimin subaylarının yürüttüğü araştırmalar ve bilimsel çalışmalar yer almaktadır. (...) Bilim ve mekanik sanatların ilerlemesine ayak uyduran, bu alanlardaki ilkelerin icat ve geliştirme süreçlerine sistematik ve pratik olarak uygulanması konusunda özel eğitim almış olan bu birim, askerî silah sistemlerinin geliştirilmesi ve ilgili deneyler alanında kayda değer bir maliyet tasarrufu sağlamış ve başka hiçbir araçla elde edilemeyecek bir verimlilik düzeyine ulaşmıştır.

Görüldüğü üzere, Metcalfe'den çok önceleri orduya teçhizat ve mühimmat sağlamada bilimsel yöntemlere atıf yapılmış ve verimlilik arayışına gidilmiştir. Tabii, bu süreci sistematik olarak ilk uygulayan kişi Metcalfe'dir. Metcalfe'nin Amerikan ordusundaki katkılarına değinmeden önce bu süreci besleyen diğer bazı isimlerden bahsetmek gerekir. Sözü edildiği üzere, daha önce adı konulmamış da olsa "bilimsel yönetim" konusunda çok önceden başlayan bir sürecin varlığı söz konusudur. Örneğin (Beaver, 2004), Amerikan ordusunda Metcalfe'den önce Mühimmat Şefi olarak görev yapmış Tuğgeneral Stephen Vincent Benét verimlilik konusunda çok önemli katkılar sunmuştur. Bu isim, 1898 yılında başlayan İspanyol-Amerikan Savaşı'ndan çok önceleri Amerikan Ordusu'nun örgütsel/teknolojik modernizasyonunda önemli bir rol oynamıştır. 1874 ile 1891 yılları arasında şef olarak görev yapan Benét, Amerikan Ordusu'nun örgütsel ve teknolojik modernleşmesinde etkili olmuş; terfi sistemlerinin düzenlenmesi, mesleki eğitim ve sürekli öğrenmenin teşvik edilmesi gibi alanlarda reformlar gerçekleştirmiştir. Silah teknolojisinin geliştirilmesi kapsamında metalurji araştırmalarını ve Avrupa'daki güncel üretim tekniklerinin incelenmesini desteklemiştir. O dönem, Metcalfe, Springfield Cephaneliği'nde yardımcı mühimmat subayı olarak görev yapmakta ve üretim sürecinde bilimsel yöntemleri uygulamaktaydı. 1875'ten sonra Benét, Springfield'daki tüfek fabrikasında bulunan eski makine aletlerinin bir kısmının değiştirilmesini emretti. Yeni yönetim teknikleri arayışında olan Benét, Teğmen Henry Metcalfe'yi Frankford Cephaneliği'ndeki üretim yöntemlerini araştırmaya teşvik etti ve böylelikle başarılı deneylerin bir cephanelikten diğerine aktarılmasını sağladı (Famous Americans, 2024; Beaver, 2004: 105-124).

Bu noktada, ABD Mühimmat Dairesi'ne bağlı Springfield Cephaneliği'nde yürütülen faaliyetlerden söz etmek gerekir. Bu cephanelik, kısmen de olsa bilimsel yönetim tekniklerinin uygulanmaya başladığı ilk yerlerden biriydi. Amerikan İç Savaş tarihinde nadiren yer alan, 1794 yılında kurulan ve istatistiksel bir mucize olarak da tanımlanabilecek olan Springfield Cephaneliği, 1815'ten itibaren başlayan 45 yıllık yönetsel yenilikler, teknolojik gelişmeler ve tesis genişlemeleri sayesinde ABD'nin en üretken ve en iyi yönetilen fabrikalarından biri hâline gelmiştir. Bu gelişimi yönlendiren önemli bir unsur, ABD Mühimmat Dairesi'nin silahları tamamen değiştirilebilir (parçaları birbirinin yerine geçebilen standart tüfekler [örneğin görsel 2]) hâle getirme hedefiydi. Bu düşünceye göre, değiştirilebilir parçalar, silahların tamirini kolaylaştıracak ve üretim maliyetlerini düşürecekti. Springfield Cephaneliği, büyük ölçekli üretim için gerekli teknik ve yönetsel altyapıyı oluşturdu. Bu sistem; geniş kapsamlı ölçüm kontrolleri ve makine gücüyle çalışan ekipmanların kullanımı, tüm parçaların %100 denetimi ve büyük ölçüde parça başına ücret alan yetenekli işçilerin ayrıntılı bir iş bölümüyle çalıştırılması gibi unsurları içeriyordu. 1830'ların başlarında, Mühimmat Dairesi, tamamen değiştirilebilir parçalarla üretilen ilk standart ordu tüfeğini geliştirmeye başladı ve bu hedef nihayet 1849 yılında başarıya ulaştı. 1861 yılında ayda 1000 adet yivli tüfek üreten bu tesis 1863 yılının sonlarında bu sayıyı 25.000'e yükseltmişti. Henry Metcalfe bu cephanelikte 1870-1875 yılları arasında görev almıştır (Raber, 2017: 70-71). Aşağıda, cephaneliğin 1870 yılından bir görseli sunulmuştur.



Görsel 1. Springfield Cephaneliği'nde orta ve batı cephaneliklerinin güneybatı görünümü, yaklaşık 1870 yılı. Solda yer alan orta cephanelik, 1861'de stoklama ve yiv açma atölyesi olarak mekanize edilmiştir. Bu dönemde, batı cephaneliğine üçüncü kat eklenmiş ve bina, bitirme atölyesi olarak düzenlenmiştir.

Kaynak: (Raber, 2017: 82)

Cephaneliğin üretim sürecinin geliştirilmesinde Eli Whitney önemli bir gayret göstermiştir. Bu isim, her ne kadar esas olarak pamuk çırçırının icadıyla tanınsa da ABD Ordusu için tüfek üretiminde yer almıştır. 1815'te seri üretimin öncüsü olan Eli Whitney, Silah Departmanına standart bir tüfek tasarımı ve üretimi konusunda danışmanlık yapmak üzere çağırılmıştı ve Whitney'in teknisyenlerinden biri olan Roswell Lee, aynı yıl Springfield Cephaneliği'nde işe alınmıştı. Springfield Cephaneliği Müdürü olarak atanan Albay Roswell Lee'nin bu süreçteki çabaları önem arz etmektedir. Lee, 1815'te Springfield'da komutayı devraldığında ilk hamlesi, yetki ve sorumluluğu müdür ofisinde merkezileştirmek oldu. Daha sonra cephaneliğin idaresini yeniden düzenledi. Kullanılan malzeme miktarı ve ürünün kalitesi için hesap verebilirliği garanti eden bir dizi kontrol mekanizması tasarlayıp uygulamaya koydu, aynı zamanda parça başı ücretlerin doğru bir şekilde belirlenmesini sağladı. Dolayısıyla, Taylor'ın bilimsel yönetiminden çok önce, parçaların standartlaştırılması hem tüfek üretiminde hem pamuk çırçırında üretkenliği ve kaliteyi artırmıştı (Petersen, 1989: 505). Aşağıda, Springfield Cephaneliği'nde standart olarak üretilen 1861 model bir tüfek görülmektedir (Guns International, 2024).



Görsel 2. 1861 Model Musket (Uzun Namlulu Bir Tüfek Türü)

Kaynak: (Guns International, 2024)

Bir diğer önemli isim Alexander B. Dyer olmuştur. Uzun süredir -başta Springfield Cephaneliği olmak üzere- silah ve teçhizat üreten üretim tesislerindeki verimliliğin artırılması gerektiği üzerine görüşler dile getirilmekteydi. Ağustos 1861'de Alexander B. Dyer, Springfield komutanı olarak atanmıştı. Dyer'in yönetim sistemi, savaş öncesi seleflerinin muhasebe ve yönetim uygulamalarına göre daha katı olsa da maliyet konularında hükümet tarafından yürütülen geleneksel yaklaşımı koruyordu. Savaş zamanı, cephanelikte maliyetleri kontrol etmek; israfı en aza indirmek ve çıktıyı en üst düzeye çıkarmak için iyi bir yöntemdi. Ancak bu, başarılı operasyonların tek ölçüsü değildi. 1870'lerdeki

ekonomik durgunluk koşullarının, Amerikan metal işleme endüstrilerinde maliyet kontrolünü daha belirgin bir hedef hâline getirmesiyle, Dyer'in üzerindeki baskı arttı. Metcalfe, o dönem, Springfield Cephaneliği'nde kayıt tutma sisteminde büyük olasılıkla hâlâ baskın olan defterlerin kullanımını en aza indirmeyi önermişse de kendi sistemini tam anlamıyla uygulama imkânını Frankford Cephaneliği'nde bulmuştur. Tabii, bu noktada, Metcalfe'nin -büyük olasılıkla- başlangıçta Dyer ve diğer yöneticilerin, üretimi kontrol etmek için geliştirdiği veya ayrıntılandığı yöntemlerle tanışmış olmasından ilham aldığını belirtmemiz gerekmektedir (Raber, 2017: 91-92).

Ordu, cephaneliklerde yönetim ve üretimi geliştirme konusundaki geleneksel ilgisini, 1886 yılında ASME tarafından desteklenen verimlilik artırma girişimine katılarak sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında Amerikan askerî ve endüstriyel gücü büyük bir ivme kazanmış ve bu süreçte Amerikan askerî uzmanlığı, ilk kez Avrupa siyasetinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu etkinin temelinde yalnızca askerî güç değil, aynı zamanda artan üretim kapasitesi de yer almaktadır. Ordu ile bilimsel yönetim arasındaki bu karşılıklı etkileşimde, Tümgeneral William Crozier'in katkılarından da bahsedilmesi gerekir. 1901-1918 yılları arasında Ordu Mühimmat Dairesi Başkanı olarak görev yapan Crozier, Kara Kuvvetleri'nin üretim kapasitesini önemli ölçüde artıran değişimlere öncülük etmiş ve Frederick W. Taylor'ın bilimsel yönetim ilkelerinin ordu cephaneliklerine uygulanmasında doğrudan rol oynamıştır (Petersen, 1989: 503-506; Aksay ve Danışman, 2020: 10).

Springfield Cephaneliği, devam eden süreçte de Amerikan silah sanayisinin gelişiminde merkezi ve belirleyici bir rol oynamıştır. Aşağıda, cephaneliğin II. Dünya Savaşı esnasında çekilmiş bir fotoğrafı sunulmuştur (Mass Live, 2024).



Görsel 3. Mayıs 1943 tarihli bu fotoğrafta, sol tarafta, M1 tüfeğinin geliştiricisi John C. Garand, Springfield Cephaneliği'ndeki bir sergiyi, Springfield Cephaneliği komutanı Tuğgeneral G. H. Stewart (ortada) ve Ordu Mühimmat Şefi Tümgeneral Charles M. Wesson (sağda) ile birlikte inceliyor.

Kaynak: (Mass Live, 2024)

4. YÜZBAŞI HENRY METCALFE'NİN HAYATI

Amerikalı mühimmat subayı, mucit ve erken dönem örgüt teorisyenlerinden biri olan Henry Metcalfe, 29 Ekim 1847'de New York City'de eski bir ordu cerrahı olan Dr. John Thomas Metcalfe'nin oğlu olarak dünyaya geldi. Metcalfe'nin babası, Bellevue Hastanesi'nin başhekimisi olarak görev yaptıktan sonra New York Üniversitesi'nde enstitüler ve tıp uygulamaları profesörü olmuştur. Metcalfe, babasının izinden giderek askerî kariyeri seçti ve 1868 yılında West Point Askerî Akademisi'nden mezun olduktan sonra Mühimmat Kolordusu'na atandı ve çeşitli cephaneliklerde denetmen olarak görev

yaptı. 1869 yılına kadar Washington D.C.'de, Mühimmat Bürosu'nda görev yaptı. Kasım 1870-Temmuz 1875 yılları arasında Massachusetts eyaletinin Hampden County bölgesinde bulunan Springfield Cephaneliği'nde yardımcı mühimmat subayı olarak çalıştı. Burada, küçük silahlar üzerinde yaptığı önemli iyileştirmelerle (örneğin, çıkarılabilir şarjör) yenilikçi yeteneklerini ortaya koydu. Bu buluşlarını patentleyerek 1876'da Philadelphia'daki Yüzüncü Yıl Sergisi'nde tanıttı. 23 Haziran 1874'te üsteğmenliğe yükseldi. 1870'lerin sonlarında Frankford Cephaneliği'ne katılan Metcalfe, 4 Mart 1879'da yüzbaşı rütbesine terfi etti. 1877'nin sonlarından 1881'in sonlarına kadar burada yardımcı mühimmat subayı olarak görev yaptı. Daha sonra yeni bir örgütlenme modeli sundu ve mühimmat deposunun tedarik ve üretim süreçleri için daha verimli bir sistem tasarlamaya odaklandı. Aynı dönemde, hareket ve zaman etüdü alanlarında çalışmalar yapmaya başladı. 1881'in sonlarından 1884'ün sonlarına kadar Kaliforniya, Benicia'daki Benicia Cephaneliği'nde, söz konusu tarihten Ağustos 1886'ya kadar ise New York, Watervliet'teki Watervliet Cephaneliği'nde yardımcı mühimmat subayı olarak görev yaptı. 1885'te Metcalfe, "Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamu ve Özel" adlı kitabını yayımladı ve ertesi yıl bu çalışmasını ASME'ye sundu. 28 Ağustos 1886'da West Point Askerî Akademisi'ne Mühimmat ve Topçuluk Eğitmeni olarak atandı. Metcalfe, 1893 yılında ciddi bir göz yaralanması nedeniyle ordudan emekli oldu ve New York, Cold Spring'de yaşamaya başladı. Emeklilik yıllarında da organizasyon teorisi alanında çalışmalar yapmaya devam etti ve yönetim alanında etkili eserler yazdı. Ayrıca, çeşitli icatlar yapmayı sürdürdü. Henry Metcalfe, 17 Ağustos 1927'de New York'ta hayata veda etmiştir. Çalışmaları takdir edilmiş ve bu çalışmalar hem askerî hem sanayi yönetiminde devrim niteliğinde değişimlere öncülük ederek onu vizyoner bir figür hâline getirmiştir (Famous Americans, 2024; Biographs, 2025; Peoplepill, 2025; MDAH, 2025; Identify Medals, 2025; Managers Help, 2025; Course Hero, 2025). Görsel 4'te Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin bir fotoğrafı görülmektedir (Find a Grave, 2024).



Görsel 4. Henry Metcalfe

Kaynak: (Find a Grave, 2024)

5. YÜZBAŞI HENRY METCALFE'NİN ÇALIŞMALARI

Taylor'un akıl hocalarından biri sayılabilecek olan Henry Metcalfe, kamu ve özel sektöre dair işlerin nasıl yönetileceği konusunda analizler yapmış ve çeşitli önerilerde bulunmuştur (Schachter, 2016: 201). Bununla birlikte, "sanat" ve "bilim" olmak üzere iki yönü bulunan yönetim hakkındaki

fikirlerini, “Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamu ve Özel” adlı kitabına atıfta bulunarak 1886 yılında ASME toplantısında duyurmuştur (Nişancı 2015: 271; Külli, 2021: 52). Yönetimi maliyet kavramı özelinde sistematik hâle getiren Metcalfe (Yates, 1990: 175), özellikle orta düzey yönetimin rolüne ilişkin teorileriyle tanınmaktadır (Peoplepill, 2025). Henry Metcalfe, iş yerinde en yüksek verimliliği elde etme ve maliyetleri düşürme bakış açısıyla -başta Frankford Cephaneliği olmak üzere- askerî cephaneliklerdeki gözlemsel çalışmalarını kullanarak, “yönetim biliminin” yöneticiler için faydalı olacağını savunmuştur. Metcalfe'nin bu soruna olan ilk ilgisi, muhtemelen 1870'lerin sonlarına doğru departmanının, silah maliyetlerini özel üreticilerle rekabet edebilir şekilde göstermek zorunda olmasından kaynaklanmaktaydı. Metcalfe, birçok önemli fikrinin cephaneliklerdeki deneyimlerinden kaynaklandığını belirtmiştir (Raber, 2017: 92; White, 2002: 21).

Metcalfe, bu sayede, fabrikalar arasında sipariş akışını düzenlemek ve verimliliği artırmak amacıyla üretim süreçlerini kontrol etme kavramının öncülerinden biri olarak kabul edilmiştir. O dönemde sanayinin düzensiz yapısını ve yönetimin genellikle resmî olmayan, sezgisel yöntemlere dayandığını fark etmiş ve bu konulara dair önerilerde bulunmuştur. Yönetim bilimine işaret ederken Henry Metcalfe, bunun bilimin ortak anlayışına paralel olduğunu savunmaktadır. Bir endüstriyel organizasyondaki tüm süreçleri inceleyerek, çalışanları gözlemleyerek ve süreç-çalışan uyumunu ele alarak uygulamaların daha yaygın bir biçimde elde edilen bilgilere dönüştürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda, elde edilen bilgiler kümülatif olarak bir dizi kural ve/veya formül hâline gelecektir. Mantık oldukça basittir: Gözlemleri ve deneyimleri kaydedip karşılaştırarak bulunabilecek belirli ilkeler vardır. Çeşitli durumlarda uygulanabilen bu ilkeler yönetim bilimini oluşturur. Metcalfe, yönetimin bir nevi sanat olduğunu varsayar. Metcalfe'ye göre, daha sonra bu sanat incelenerek bir bilim geliştirilir ve bilim de "sanatın yardımcı unsuru/tamamlayıcı ögesi" hâline gelir (Biographs, 2025; Külli, 2021: 55; Stockton, 1970: 9). Esasen, bilim ve sanat müttefikti ama her iki kavram tam olarak aynı şeyi ifade etmiyordu. Metcalfe, bilim ve sanat arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır (Metcalfe, 1885; akt. Hacker, 1993: 7-8):

Sanat belirli etkiler üretmeyi, bilim (...) (bu etkilerin) nedenlerini araştırmayı amaçlar. Bilim, geçmişin kayıtlarını toplar ve sınıflandırır, böylece sanatın gelecekteki faaliyetleri daha etkili olabilir. Yönetim, büyük ölçüde bir sanattır ve (...) yönetim bilimini oluşturan belirli ilkelerin farklı durumlara uygulanmasına dayanır.

Metcalfe'nin geliştirdiği sistem, daha sonra yönetim biliminin doğuşunu haber veren önemli gelişmelerden biri olmuş ve Taylor gibi alanın önde gelen isimleri tarafından büyük değer görmüştür (Biographs, 2025). O kadar ki, Landau (2023: 25) gibi bazı yazarlar, bilimsel yönetimin başlangıcını, Henry Metcalfe'nin 1885'te yayınlanan “Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamusal ve Özel” adlı kitabına bağlamaktadır.

Maliyet muhasebesi teorisinin gelişimine bakıldığında, Metcalfe'nin 1885'te yazdığı kitabın öncesinde, maliyet hesaplamalarına neredeyse hiç önem verilmediği görülmektedir. 19. yüzyılda çoğu üretim firmasının hesaplarını sistematik bir şekilde tutmadığı, hatta bu kayıtların "ayakkabı kutusunun arkasına karalanan hesaplar" gibi son derece dağınık olduğu sıkça dile getirilmiştir. Zamanla, belirli bir ölçüğe ulaşan üreticilerin, işlemlerini takip etmek için geleneksel çift taraflı ticari muhasebe tekniklerinden yararlandıkları kabul edilmektedir. Ancak bu firmaların, muhasebe kayıtlarını, maliyetleri hesaplayabilecekleri bir şekilde mi yoksa yalnızca şirket içi işlemleri takip etmek amacıyla mı tuttukları net değildir (Levenstein, 1998: 20-21). Metcalfe'den önce, bu tür sistemlerin öncülerinden biri -öncesinde bahsedildiği üzere- 1815 yılında Springfield Silah Fabrikası'nda Albay Roswell Lee tarafından uygulanan muhasebe sistemi olmuştur. Ancak Metcalfe, maliyet hesaplamalarını daha

sistematik bir yapıya kavuşturduğu için, muhasebe tarihi üzerine yapılan çalışmalarda, çıktı maliyetlerini tahmin etmeye yönelik girişimlerde bulunan ilk isimlerden biri olarak anılmaktadır. Bununla birlikte, Albay Lee'nin uygulamalarına bakıldığında, bu sistemlerin asıl amacının doğrudan maliyet kontrolünden ziyade atölye içindeki faaliyetleri düzenlemek, hesap verebilirliği artırarak israfı önlemek ve yönetimin, üretim sürecini gözlemlemesi için yeniden yapılandırmak olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, askerî yöneticiler olarak Henry Metcalfe ve Roswell Lee'nin esas önceliğinin doğrudan maliyet kontrolü değil, üretim sürecini denetim altına almak olduğu söylenebilir (Levenstein, 1998: 21-22). Yine de Metcalfe'nin kitabı, modern maliyet muhasebesi üzerine yazılan ilk kitaptır (Chen ve Pan, 1980: 2)³. The Office dergisinde, o dönemde kitabın ne kadar yüksek bir itibara sahip olduğu şu sözlerle anlatılmıştır: “Bu eser, uzun süredir yayımlananlar arasında muhasebe ve iş yönetimi literatürüne yapılan en önemli katkılardan biri...” Metcalfe, Chicago'da ASME'de sunduğu bildirinin bir özetini The Office dergisinde yayımlamıştır. Yine, The Office dergisinde yayımlanan sonraki üç makalesi ise, 15 Haziran 1886'da New York'taki Institute of Accounts (IA) (Muhasebe Enstitüsü) bünyesinde verdiği bir konferansa dayanmaktaydı. Bu konferans ve ilgili makaleler, IA üyelerinin maliyet muhasebesi konusunda daha yüksek bir teknik seviyeye ulaşmasına yardımcı olmuştur. Böylece 1890'larda IA üyeleri Hardcastle, Kittredge ve Child gibi isimler tarafından muhasebe dergilerinde yayımlanan çeşitli makalelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Romeo, 2003: 2).

Metcalfe'nin katkıları sadece askerî alanla sınırlı değildir. Kitabında, özel sektör için de önerilerde bulunduğu kısımlar mevcuttur. Kaldı ki özel sektöre yönelik doğrudan katkıları da bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse (Harris, 2012), Watervliet Cephaneliği'nde görev yaptığı sıralarda, ABD'nin en eski ticaret birliklerinden biri olan Ulusal Soba Üreticileri Birliği'ne (National Association of Stove Manufacturers [NASM]) maliyet hesaplama yöntemleri konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. Soba üreticileri, söz konusu derneğin kuruluşundan (1872) itibaren maliyet hesaplamalarıyla ilgili standartlar belirlemeye çalışmış, ancak bu konuda ortak bir yöntem geliştirmekte zorlanmışlardı. Bu nedenle, maliyetlerin nasıl hesaplanacağına dair net bir sistem oluşturulamamıştı. Bu belirsizlik, sektörde fiyat dalgalanmalarına ve sağlıksız bir iş birliği ortamının oluşmasına neden olmuştu. 1886 yılında, bu soruna çözüm arayan NASM, dönemin önemli maliyet muhasebesi uzmanlarından biri olan Henry Metcalfe'yi danışman olarak davet etti. Metcalfe, yaptığı analizler ışığında, endüstri tarafından kullanılan yöntemlere dair kapsamlı bir eleştirel değerlendirme sundu. O dönemde endüstride yaygın olarak kullanılan yöntemleri analiz ederek, soba üreticileri için daha sistematik ve tutarlı maliyet hesaplama ilkeleri geliştirilmesi gerektiğini vurguladı. Metcalfe'nin bu katkıları, birlik üyelerinin maliyet hesaplamalarında daha bilinçli ve sistematik bir yaklaşım benimsemelerine yardımcı olmuş ve sektörde daha tutarlı bir fiyatlandırma politikası oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Metcalfe'nin, bu konudaki doğrudan etkisini tam olarak belirlemek zordu -zira, NASM'nin yeni sekreteri de deneyimli bir muhasebeciydi- ancak Dernek kısa bir süre sonra maliyet hesaplarının organizasyonu, bunların hangi ilkelere dayandırılması gerektiği ve bunların nasıl kullanılacağına ilişkin giderek daha ayrıntılı kılavuzlar dizisinin ilkinin yayınlamaya başlamıştır (Harris, 2012: 659-681).

³ Wells'in (1982), Chen ve Pan'ın bu konudaki fikrine düştüğü şerh önem arz etmektedir. Wells'e göre (1982: 72-74), söz konusu yayın, maliyet muhasebesinin gelişiminde kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Ancak, Chen ve Pan'ın iddia ettiği gibi bunun "ilk modern maliyet muhasebesi kitabı" olup olmadığı kesin değildir. Çünkü, 1885'ten önce Britanya'da üretim maliyetleri üzerine birçok kitap yayımlanmıştı ve bunlardan özellikle ikisi dikkat çekmişti. Birincisi, Joseph Sawyer'ın 1851'de Londra'da deri tabaklama sektörüne yönelik yazdığı küçük çaplı bir muhasebe kitabıdır. Oldukça spesifik bir konuya odaklanmasına rağmen, genel olarak geçerliliği de bulunan bir çalışmaydı, ancak geniş bir ilgi görmedi. Daha dikkat çekici olan ise, 1878'de Londra ve Manchester'da Thomas Battersby tarafından yayımlanan “The Perfect Double Entry Book-keeper (Abridged) and the Perfect Prime Cost and Profit Demonstrator (on the departmental system) for Iron and Brass Founders, Machinists, Engineers, Shipbuilders, Manufacturers, etc.” adlı (Battersby, 1878) eserdir. Bu kitap, birçok açıdan modern bir maliyet muhasebesi çalışması niteliğindedir. Yine de Wells'e göre, Metcalfe'ye hakkını teslim etmek gerekir, çünkü bu eserler, Metcalfe'nin kitabında bulunan ürün maliyetlendirmesine dair net örnekleri içermemekte veya onun sunduğu kadar ayrıntılı bir yaklaşım sergilememekteydi.

Henry Metcalfe, yaptığı çalışmalarla bilimsel yönetime önemli katkılarda bulunmuş ve bilim camiası tarafından övgüyle karşılanmıştır. Diğer birçok bilimsel yönetim öncüsü gibi, Avrupa'ya seyahatler gerçekleştirmiş ve bilimsel yönetimle ilgilenen kişilerle fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu duraklardan en önemlisi Britanya idi. 1920'lerde Britanya, yönetim düşüncesinin geliştiği ve uluslararası alanda saygınlık kazanan diğer bir merkez hâline gelmişti. Seebohm Rowntree, Lyndall Urwick, John Lee ve Oliver Sheldon gibi önemli isimlerin öne çıktığı bu dönemde, Mary Parker Follett ve Henry Metcalfe gibi tanınmış Amerikalı düşünürler de fikir alışverişinde bulunmak amacıyla Britanya'ya gelmekteydi. Bu nedenle, Metcalfe'nin Avrupa'daki bilimsel yönetim çalışmaları üzerinde de dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır (Witzel, 2012: 16). Üstelik, başarıları yalnızca ABD veya Avrupa ile sınırlı kalmamış, farklı coğrafyalarda da önemli katkılar sunmasından ötürü takdir görmüştür. Örneğin, Springfield Cephaneliği'nde görev yaparken, Osmanlı Hükûmeti'nin .45 kalibrelik (0.45 inç $\approx$ 11.43 mm) Peabody-Martini tüfeğini temin etmesine yardımcı olmuş ve bu hizmetleri nedeniyle Sultan II. Abdülhamid döneminde, 31 Ocak 1881'de Osmanlı Devleti tarafından Osmanlı Devlet Nişanı⁴ ile ödüllendirilmiştir (MDAH, 2025). Görselde, Metcalfe'ye ait Osmanlı Devlet Nişanı'nın orijinal hâli sunulmuştur (Identify Medals, 2025).



Görsel 5. Henry Metcalfe'ye Ait Osmanlı Devlet Nişanı

Kaynak: (Identify Medals, 2025)

Bir sonraki kısımda, Metcalfe'nin, üretim maliyetleri ve yönetim konusundaki katkıları, "The Cost of Manufactures and the Administration of Workshops, Public and Private (Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamu ve Özel)" adlı ünlü çalışması temelinde açıklanmaktadır. Metcalfe, özellikle görev yaptığı cephaneliklerde edindiği tecrübelerle dayanarak gerçekleştirdiği bu çalışmasında yönetim ve organizasyon alanına birçok yenilik getirmiştir.

5.1. Üretim Maliyetleri ve Yönetim Konusundaki Katkıları

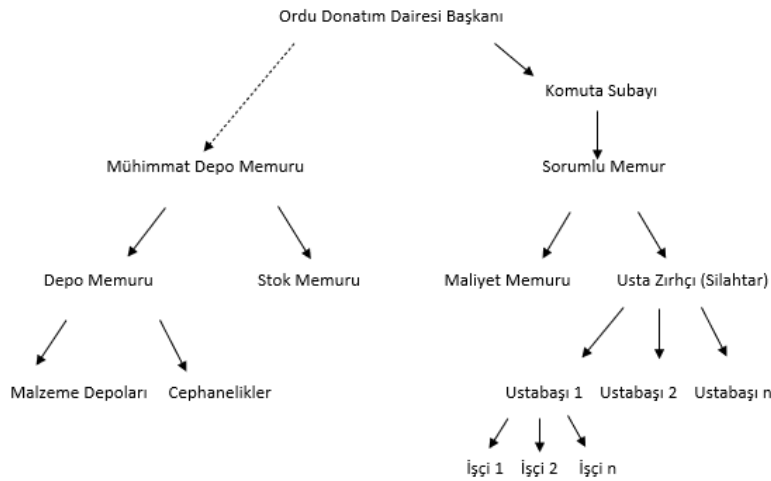
Metcalfe'nin bilimsel yönetim yaklaşımına en önemli katkısı "Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamu ve Özel" adlı kitabıdır. Metcalfe, bu çalışmasında (1885/1894), görev yaptığı askerî üretim tesisine; yönetsel ve bürokratik yapının düzenlenmesi, sipariş ve üretim süreçlerinin takibi, üretim maliyetlerinin belirlenmesi, işçilik ve zaman yönetimi, malzeme yönetimi ve stok takibi gibi birçok konuda radikal yenilikler getirmiştir. Örneğin, mevcut sistemde iş emirleri, işçilerin çalışmaları ve kullanılan malzemelerin kaydı düzensizdir. Bu durum, maliyet hesaplamalarında hatalara neden

⁴ Osmanlı Devlet Nişanı (The Order of Osmanieh or Osmaniye), Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil ve askerî alanda üstün hizmetleri ödüllendirmek amacıyla Sultan Abdülaziz tarafından Ocak 1862'de ihdas edilmiştir. Bu nişan, Osmanlı padişahı tarafından devlete olağanüstü hizmetlerde bulunan sivil bürokratlara ve askerî liderlere verilir. Nişanın tasarımında, koyu yeşil mine kaplı yedi köşeli bir yıldız yer alır ve yıldızın köşeleri arasında üç kısa gümüş iğn bulunur. Nişanın merkezinde, kırmızı mine ile kaplı bir daire yer almaktadır ve bu dairenin çevresi yeşil mine ile çerçevelenmiştir. Kırmızı alanın ortasında, kabartmalı altın bir hilalin yanı sıra, hat sanatıyla yazılmış "Yüce Allah'ın yardımıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı Abdülaziz Han" ifadesi bulunmaktadır. Arka yüzün ortasında ise gümüş renkte bir madalyon yer alır ve bu madalyonun üzerinde bir silah trofesi ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı olan Hicri 699 yazılıdır. Nişan, yukarıya dönük altın bir hilal ve yıldızla süslenmiş bir askı ile taşınmaktadır (Identify Medals, 2025).

olmaktadır. Ayrıca, üretim süreci verimsiz ve harcamaların takibi zordur. Mevcut sistem için genel bir eleştiri, muhasebe sürecinin yeterince aşağılara taşınmamış olması, doğru bir şekilde hazırlandığı varsayılan verilerin çoğunun güvensiz bir şekilde temellendirilmiş olması ve dolayısıyla tüm yapının kökten zayıf olmasıdır (Metcalf, 1894: 55-56). Önerilen yeni sistemin hayata geçirilmesiyle üretim süreçleri sistematik hâle getirilmiş, maliyetler netleştirilmiş, stok takibi geliştirilmiş ve işçilerin çalışma sürelerinin daha verimli kullanılması sağlanmıştır. Eski sistemdeki dağınıklık ve belirsizlik yerine, standartlaştırılmış kayıt sistemleri, sorumluluk ayrışımı ve modern üretim yönetimi teknikleri hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte (Dawson, 2006: 351), üretim sürecini takip etme konusunda hizmet kartı, malzeme kartı gibi birçok kart oluşturulmuş ve süreç, bu kartlar vasıtasıyla izlenmiştir. Aşağıda, Metcalfe'nin getirmiş olduğu yenilikler (1894) sırasıyla açıklanmıştır.

5.1.1. Yönetimsel ve Bürokratik Yapının Düzenlenmesi

Metcalf'e göre, görev yaptığı askerî üretim tesisinin en büyük problemlerinden biri örgütlenme konusundadır. Öncelikle, bu yapının değiştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Aşağıdaki görselde, bir cephaneliğin örgüt yapısı resmedilmiştir. Burada, Komuta Subayı (Commanding Officer) ve Mühimmat Depo Memuru (Ordnance Storekeeper) olmak üzere iki ana figür arasındaki karmaşık ilişki görülmektedir.



Görsel 6. Askerî Fabrikanın Mevcut Örgütlenme Yapısı

Kaynak: (Metcalf, 1894: 27)

Buna göre (Metcalf, 1894: 27):

- Komuta Subayı, cephaneliğin dış dünyayla ilişkilerini yöneten, mülk sahibini temsil eden yetkili kişidir.
- Mühimmat Depo Memuru ise, cephanelikteki kullanılmayan malzemelerden sorumlu olup, dışarıdan gerçekleştirilen tüm mal alımlarını ve atölyelere olan mal teslimlerini yönetir. Ancak sadece Komuta Subayı'nın yazılı emriyle işlem yapabilir.

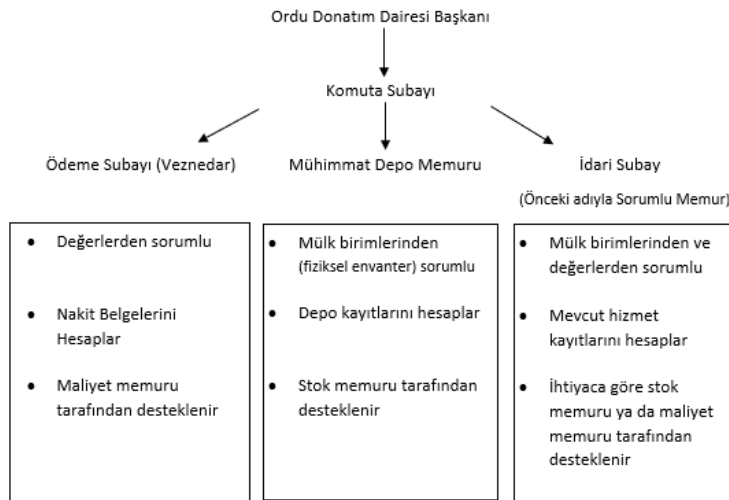
Mühimmat Depo Memuru, Komuta Subayı'nın sol eli iken, Sorumlu Memur (Officer in Charge) sağ elidir. Sol el bütçeyi yönetir, sağ el ise o bütçeyle alınan malzemeleri kullanır.

Buradaki sorun, Mühimmat Depo Memuru'nun yetki açısından aynı anda hem ast hem denk bir konumda bulunmasıdır. Yani, Komuta Subayı'na bağlıdır ama aynı zamanda doğrudan onun tarafından atanmaz ve sadece üst yönetimin (Ordu Donatım Dairesi Başkanı [Chief of Ordnance]) onayıyla

görevden alınabilir. Yazara göre, bu sistem, karşılıklı denetim sağlamak amacıyla tasarlanmış olsa da bürokratik karmaşaya ve operasyonel verimsizliğe yol açabilmektedir. Çünkü, Komuta Subayı, özellikle acil durumlarda malzemeleri hızla atölyelere ulaştırmak isterken, Mühimmat Depo Memuru, yetkisiz bir çıkıştan sorumlu olmamak için malzeme tesliminde daha dikkatli davranmaktadır. Metcalfe, bu örgütlenme biçimindeki problemi şu şekilde aktarmaktadır (1894: 29):

Peki, mevcut çift yönetimin sonuçları nelerdir? Kesin kurallara göre, Komuta Subayı sadece belirli bir amaç için tam olarak ihtiyaç duyduğu malzemeyi talep etmelidir. Örneğin, bir dövme işlemi için bir pound çubuk demire, bir boya karışımı için bir litre yağa ihtiyacı varsa, tam olarak bu miktarları talep etmeli ve her biri için yazılı emir vermelidir. Ancak bu, uygulamada imkânsızdır. Bu nedenle, uygulamada -resmî prosedürün dışına çıkılarak- malzemeler depodan çoğu defa daha büyük miktarlarda çekilmekte ve gerçekte tüketilip tüketilmediğine bakılmaksızın, malzeme belirli bir iş için harcanmış gibi kaydedilmektedir. Çünkü, her küçük malzeme için ayrı ayrı emir vermek pratikte işlemez bir sistemdir. Fiilen tüketilmeyen malzeme ise atölyelerde veya karakolda tutulmakta, ancak hiçbir resmî kayıta yer almamaktadır. Kullanılabilir, israf edilebilir ya da çalınabilir; ancak kimse tam olarak ne olduğunu bilemez. Bir defasında, atölyelerde ya da karakollarda yaklaşık 4.000 pound (yaklaşık 1.800 kg) çubuk çelik olmasına rağmen, depoda görülmediği ve atölyelerde de fazla stok olarak kaydedilip bildirilmediği için sürekli olarak daha fazlasının satın alındığı tespit edilmiştir.

Sistemin en büyük eksikliği, katı hiyerarşik yapının esnek olmayan bir yönetim modeline yol açmasıdır. Sonuç olarak, Komuta Subayı ve Mühimmat Depo Memuru'nun birbirlerini denetleme amacıyla ayrı tutulması, zamanla işleyişi yavaşlatan bir bürokratik engel hâline gelmiştir. Yazara göre, iyi bir yönetimin temel unsuru olan uyumlu işleyişi sağlamak için dış dünya ile tüm iletişimlerin Komuta Subayı aracılığıyla yürütülmesi gerekir. Ancak iç işleyişte, Komuta Subayı, doğrudan ve mutlak kontrolü altında olan resmî astları tarafından desteklenmelidir. Önerilen yeni örgütlenme biçimi şu şekildedir (Metcalf, 1894: 83-84):



Görsel 7. Askerî Fabrika İçin Önerilen Yeni Örgütlenme Yapısı

Kaynak: (Metcalf, 1894: 83)

Arsenal (cephanelik) yeni sistemde üç ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler birbirinden bağımsız ve doğrudan Komuta Subayı'na bağlıdır. Komuta Subayı'na bağlı yardımcılar şunlardır:

- a) Ödeme Subayı (Paymaster): Yalnızca mali işlerden sorumludur ve nakit hesapları üzerinden kayıt tutar.
- b) Mühimmat Depo Memuru (Ordnance Storekeeper): Mülkiyet (stok) işlerinden sorumludur ve bunların hesabını, Stok Kâtibi (Stock Clerk) tarafından hazırlanan cephanelik depo kayıtları ve ilgili belgeler aracılığıyla verir.
- c) İdari Subay (Executive Officer): Hem mülkiyet işlerinden hem mali işlerden sorumlu yürütücüdür. İdari Subay:
 - Mülkiyet birimlerini, Güncel Hizmet Kaydı (Current Service Return) üzerinden takip eder.
 - Mali değerleri, üretilen veya dönüştürülen ürünlerin maliyetine dair dengeli hesap tabloları ile takip eder.
 - Mülkiyet birimlerinin kaydını Stok Kâtibi, mali kayıtları ise Maliyet Kâtibi (Cost Clerk) tutar.

Stok Kâtibi'nin hem Mühimmat Depo Memuru hem İdari Subay için ortak çalışması sağlanırsa, gereksiz iş yükü azalır ve yapılan işin doğruluğu artar. Atölyelerden sorumlu subay (eski adıyla Officer in Charge), önerilen İdari Subay (Executive Officer) ile en çok benzerlik gösteren kişidir. Ancak, mevcut yerel konumundan ziyade onun Mühimmat Depo Memuru ile aynı statüye getirilmesi önerilmiştir. Bu düzenleme ile Komuta Subayı tek bir bölüme bağlı olmayacak, tüm bölümlerin eleştirmeni ve denetleyicisi konumunda olacaktır. Astları ise paralel olarak çalışarak ortak amaçlarına ulaşmaya odaklanacaklardır.

Bir diğer konu bürokrasidir. Çalışmada, geleneksel muhasebe sisteminin aşırı karmaşık ve gereksiz ayrıntılar içerdiği vurgulanmaktadır. Mevcut sistemde, kayıtlar büyük ölçüde eski defterlere dayalıdır ve bu durum, süreçleri hem zaman alıcı hem verimsiz hâle getirmektedir. Özellikle imalat ve tamir atölyelerinde defter kaydı tutmanın ustabaşlarının zamanının önemli bir kısmını aldığı gözlemlenmiştir. Bu sorunların üstesinden gelmek adına, defter sisteminin terk edilerek bir kart sistemine geçilmesi önerilmektedir. Yeni sistemde, Stok Kâtibi ve Maliyet Kâtibi'nin sorumluluklarının daha net bir şekilde ayrıştırılması ve bu sayede muhasebe süreçlerinin daha verimli hâle getirilmesi amaçlanmaktadır. Son olarak, önerilen sistemin yalnızca kayıt tutma işlevini değil, aynı zamanda bitmiş ürünlerin gerçek maliyetini ve yönetim verimliliğini de gösterecek şekilde tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Metcalfe'ye göre, günlük hayattaki finansal işlemlerle kıyaslandığında, birçok önemli süreç defter tutulmaksızın yürütülmektedir. Çekler, senetler ve tren biletleri gibi işlemler katı defter kayıtları yerine esnek belgeler üzerinden yürütülmekte ve bu durum herhangi bir aksaklığa yol açmamaktadır (Metcalf, 1894: 77-79).

5.1.2. Sipariş ve Üretim Süreçlerinin Takibi

Metcalf'e göre, mevcut sistemde siparişler düzensiz takip edilmekte ve üretim aşamalarının hangi seviyede olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu da, devam eden işleri takip etmeyi zorlaştırmaktadır (Metcalf, 1894: 57). Önerilen sisteme göre (Metcalf, 1894: 142-146), sipariş takip sistemi getirilmeli, her sipariş için bir iş emri (shop-order) oluşturulmalı ve her aşama bu sistem içinde takip edilmelidir. Buna göre, ofis tarafından her bir iş emri/sipariş için atölyede yapılması gereken işleri gösteren ufak bir sipariş fişi hazırlanır ve bu fiş, her işçinin rafında kendi işi bitinceye kadar tutulur. Böylece, ustabaşından komutana kadar herkese, işçilerin orada olup olmadığına bakılmaksızın, hangi işin ne kadarının yapıldığını ve kimlerin yaptığını bir bakışta görme fırsatı verilir. İş bittikten sonra

ustabaşı, yapılması gerekeni ve yapılanı karşılaştırır. İş tatmin edici bir şekilde tamamlanmışsa fişe atölye numarasını yazdıktan sonra damgalayıp ofise gönderir. Başka bir kayıt tutmaz.

5.1.3. Üretim Maliyetlerinin Belirlenmesi

Yazara göre, mevcut sistemde üretim maliyetleri de doğru hesaplanmamaktadır. Maliyetler genellikle kaba tahminlere dayalı olarak belirlenmekte, bu da yanlış hesaplamalara yol açmaktadır (Metcalf, 1894: 73). Önerilen sisteme göre (Metcalf, 1894: 292-296) standart bir maliyet cetveli (cost sheet) hazırlanmış ve üretim sürecindeki her maliyet bileşeni bu cetvel üzerinde siparişlere göre ayrı ayrı ve günlük olarak hesaplanıp yazılmıştır. İşçilik, malzeme ve genel giderler gibi harcama kalemleri net olarak ayrıştırmıştır.

Henry Metcalfe'ye göre, üretim sürecinde ortaya çıkan tüm maliyetler doğru ve sistemli bir şekilde hesaplanmalıdır. Örneğin, dolaylı maliyetler, yani belirli bir ürün veya hizmetle doğrudan ilişkilendirilemeyen, ancak üretim sürecine katkıda bulunan giderler için bir harcama kalemi oluşturulması gerektiğini önermiş ve bu tür giderlerin tahmini bir şekilde değil, gerçek verilere dayanarak ayrı bir şekilde hesaplanması ve üretim maliyetlerine eklenmesi gerektiğini belirtmiştir (Azad vd., 2016: 85). Dolayısıyla, Metcalfe, fabrika genel giderlerini üretim maliyetlerine, geçmiş deneyimlere dayalı bir yük oranı⁵ ile eklemeyi önermiştir (Badem, 2016: 16). Bu sayede, her yeni senede, işletme giderleri geçen yılın maliyet verilerine bakılarak önceden yaklaşık olarak belirlenebilmiştir. Metcalfe (1886: 64), dolaylı maliyetlerin tahsisini şu şekilde açıklamaktadır (Romeo ve Kyj, 2000: 126-127):

Bir departman yöneticisinin belirli bir işe doğrudan atayamadığı tüm giderler ve envanter yoluyla hesaplayamadığı malzemeler zorunlu olarak kendi departmanına yüklenir. Böylece, güç, kira, sigorta, amortisman, vergiler vb. giderleri de içeren genel bir gider hesabı oluşur. Bu hesap, son envanter tarihinden (örneğin, bir yıl öncesinden) itibaren, o departmanda işin yürütülmesi için sağlanan olanakların maliyetini temsil eder.

Metcalf, dolaylı giderlerin değişken ve sabit olarak ikiye ayrıldığını vurgulamış olsa da satış giderlerinden ve firmanın diğer genel giderlerinden bahsetmemiştir. Metcalfe, genellikle hükümet atölyeleri için muhasebe hakkında yazması nedeniyle satışlarla bağlantılı giderlerle yani işin ticari tarafıyla ilgilenmemiştir (Garner, 1954: 123; Metcalf, 1886; akt. Romeo ve Kyj, 2000: 127).

5.1.4. İşçilik ve Zaman Yönetimi

Bir diğer öneri konusu işçilik ve zaman yönetimidir. Mevcut sistemde, işçilerin yaptığı çalışmaların takibi yetersizdir. Ustabaşılar, toplam işçilik maliyetlerini ise tahmini olarak belirlemektedir, bu da maliyet değerlendirmelerinde tutarsızlıklara neden olmaktadır (Metcalf, 1894: 72). Yeni sistemde, hizmet kartları (service cards) kullanılacaktır. Buna göre, işçiler, yapılan her bir işi ve o iş için harcanan süreyi doğrudan kayıt altına alacaktır. Böylece, üretim sürecinin daha verimli hâle gelmesi sağlanacaktır (Metcalf, 1894: 292-294). Hizmet kartının bir örneği aşağıda sunulmuştur (Metcalf, 1894: 158)⁶.

⁵ Burden rate, yani yük oranı, üretimle ilgili dolaylı maliyetlerin (genel giderlerin) birim üretim maliyetine nasıl yansıtılacağını belirlemek için kullanılan bir orandır. Bu oran, genellikle geçmiş veriler veya tahminlere dayanarak hesaplanır ve fabrika giderlerinin üretime nasıl dağıtılacağını gösterir. Örneğin, iş gücü, enerji, kira ve amortisman gibi giderler, birim başına düşen maliyeti hesaplamak için burden rate kullanılarak üretim maliyetlerine eklenir (Horngren, Datar ve Rajan, 2012; Drury, 2020: 67-70).

⁶ Görselde, gerçekleştirilen iş şu şekilde belirtilmiştir: "Bağlantı parçası kırılana kadar ateşleme kapsülünü test etmek". Kartın sol tarafında Metcalfe'nin sembol sistemine dair harfler yer almaktadır.

Kayra, F. (2026). ABD Askerî Politikalarının Bilimsel Yönetim Yaklaşımına Etkisi ve Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin Yönetim Bilimine Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 449-476.

SERVICE CARD, Frankford Arsenal.		APR 4 1885	
No.	Name.	Price per unit.	
235,	Lannigan,	0,25.	
Charge to—	Nature of service in detail.	No. of units.	
S-O. 647	<i>Testing primer until frature broke.</i>	Pieces.	Time.
C. 0.			2
O.		AMOUNT.	
N.		Doll's.	Cents.
N. B. Make but one entry on each card.			

Görsel 8. Hizmet Kartı Örneği

Kaynak: (Metcalf, 1894: 158)

5.1.5. Malzeme Yönetimi ve Stok Takibi

Mevcut sistemde, depolardaki stok durumu iyi takip edilmediği için gereksiz alımlar yapılmakta ve stok seviyeleri düzenli olarak kontrol edilmemektedir, bu durum stok fazlasına veya stok eksikliklerine yol açmaktadır (Metcalf, 1894: 29). Önerilen sistemde (Metcalf, 1894: 168-180), standart malzeme kartları (material cards) ile malzeme talepleri, alımlar ve kullanım detayları gibi tüm malzeme hareketleri bir sistem dâhilinde kayıt altına alınacaktır. Böylece, hem gereksiz satın alımlar önlenecek hem stok yönetimi şeffaf hâle gelecektir. Malzeme kartının bir örneği⁷ (stoktaki bir malzemenin kullanılması) aşağıda görülmektedir (Metcalf, 1894: 203)⁸:

MATERIAL CARD.									
FRANKFORD ARSENAL, OCT 24 1883 (f.)									
Receipts and issues from, A (f.) to fab. (f.) to to to									
Per ABSTRACT, 5, (r.c.)									
VOUCHER,									
QUANTITY.		CLASS.		NAME.		CONDITION.			
No.	Unit.	N. B. Make but one entry on each card.							
2	(lbs. f.)	<i>Steel, Hobson's choice, bar 1 1/2 round, for drawing punch (f.)</i>							
Actual.									
Price per unit.		10 (f.)							
AMOUNT.		20 (r.c.)							
CHARGE TO					CREDIT TO				
S-O.	C.	Object.	N.	S-O.	C.	Object.	N.		
49	(f.)	T.	1	24	(f.)	W.			
P		Received from, or sent to							
A									
G									
K									
A									
G									
E									
R									
E									
D									
BY		Foremen punch here.				ISSUED BY Foremen punch here. X			
		Storekeepers punch here.				Storekeepers punch here.			

Görsel 9. Malzeme Kartı Örneği

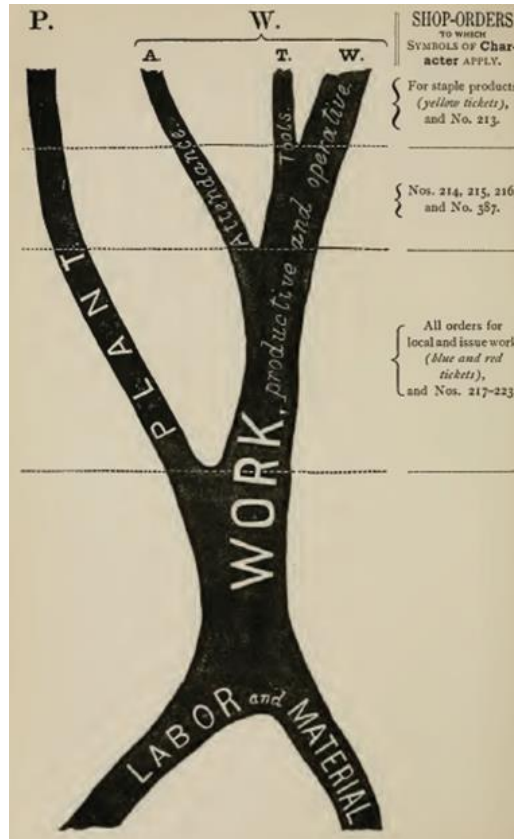
Kaynak: (Metcalf, 1894: 203)

⁷ Kartın açıklama kısmında; “Çekme zımbası yapmak için kullanılan ve 1,25 inç çapında olan yuvarlak çelik çubuk başka seçenek olmadığı için tercih edilmiştir.” yazmaktadır.

⁸ Bu sistemde malzeme kartları birden fazla kullanım için tasarlanmıştı. Örneğin, aynı malzeme kartı; malzeme alımı, sigorta, iade, transfer gibi her türlü malzeme işlemini kaydetmek için kullanılabiliyordu. Sonuç olarak, kart, karmaşık bir yapıdaydı, çünkü tüm olası girişler için alan sağlaması gerekiyordu. Buna karşılık, Taylor, farklı amaçlar için farklı kartlar kullanmıştır. Örneğin, maliyet toplama kartı yalnızca iş gücü, malzeme ve işlenmiş malzemelerin atölye operasyonlarında kullanılmasını kaydetmek ve özetlemek için tasarlanmıştı (Chen ve Pan, 1980: 14).

5.1.6. Sembol Sistemi

Üretim süreçlerini takip etmek ve maliyetleri hesaplamak, endüstriyel yönetim için büyük önem taşımaktadır. Henry Metcalfe, bu süreçleri daha düzenli ve anlaşılır hâle getirmek için bir şema ile bu şemaya dayalı bir kodlama yöntemi geliştirmiş ve üretim sürecindeki tüm maliyetler bu üretim sembolleriyle kayıt altına alınmıştır. Daha önce sözü edilen kartlar üzerinde de bu semboller (S-O, C, O, N) kullanılmıştır. Bu sistem, üretimdeki her aşamayı belirli sembollerle göstererek iş akışını standartlaştırmış ve maliyetlerin daha kolay izlenmesini sağlamıştır. Böylece, hangi işlemin ne kadar maliyetle yapıldığı net bir şekilde görülebilmiş ve üretim süreci daha verimli yönetilebilmiştir. Metcalfe, sembol sisteminin amacını şu şekilde ifade etmiştir (Chen ve Pan, 1980: 14): “Fikir, her işin basit ve değişmez bir yöntemle sıkı bir hesabını tutmaktır ki bu sayede aynı iş her zaman aynı adla anılsın ve ortaya çıkan maliyet kolayca analiz edilebilsin.” Aşağıdaki görselde, Metcalfe tarafından geliştirilen üretim süreci şeması (üretim süreci ağacı) görülmektedir.



Görsel 10. Üretim Süreci Şeması

Kaynak: (Metcalfe, 1894: 104)

Üretim sürecinde kullanılan sembollerin açıklamaları ise şu şekildedir (Metcalfe, 1894: 99-105):

- 1- S-O (Shop-order/Atölye siparişi): Bir iş emrini veya siparişi temsil eder. Örneğin, “S-O 789” kodu belirli bir sipariş için atanır.
- 2- C (Character/İşin niteliği): Harcama kalemlerini ifade eder. P, W, A ve T olmak üzere dört alt başlığa ayrılır.
- “P”, özel bir sipariş için üretilen ve sipariş tamamlandıktan sonra, o siparişin nihai ürününden ayrı olarak, kalıcı bir şekilde faydalı olacak araçları ifade eder. Bunlara; kalıplar, modeller, çizimler ve

ölçüm aletleri gibi unsurlar dâhildir. Ayrıca, mevcut kullanımda tutulan makineler, fıkstürler ve aletler (yalnızca temel nesnelerin üretiminde kullanılan ve zamanla tükenen sarf malzemeleri hariç) ve bunlara yönelik büyük çaplı onarımlar vs. bu kapsama girer. P harfi, "Plant" (tesis), "Permanent" (kalıcı) veya "Preparation" (hazırlık) anlamlarına gelebilir.

- “A” (attendance), üretimle doğrudan ilgili olmayan emeği ifade eder. Örneğin, denetim işçiliğini, makinelerin yağlanması işçiliğini veya itfaiyecilerin emeğini ifade eder.
- “T” (tools), özellikle temel nesnelerin üretiminde kullanılan, zamanla aşınan veya tüketilen aletleri/takımları ifade eder. Örneğin, kaynak işlemi sırasında kullanılan kaynak elektrotları, torç uçları veya koruyucu gazlar gibi sarf malzemeleri bu kapsama girer.
- “W” (workforce [üretim süreci şemasında sağ üst köşedeki küçük w]), belirli bir özel veya genel siparişin tamamlanması için gerekli olan iş gücü ve malzemeyi ifade eder ve bu süreçten yalnızca sipariş edilen nihai ürün elde edilir. Aynı zamanda, ürünün kendisini de temsil eder.

3- O (Object/Ürün veya Bileşen): Nihai ürünleri veya ara bileşenleri temsil eder. Örneğin, çelik zincir ya da dişli çark üretiminde kullanılan çelik buna örnektir.

4- N (Number of operation/Operasyon kodu): Yapılan işlemleri ve üretim süreçlerini tanımlar. Örneğin, “N-801” kodu kaynak işlemini, “N-134” kodu ise cilalama işlemini ifade eder.

Bu sistem sayesinde, muhasebeci veya ilgili maliyet analisti, her harfi bir maliyet kalemi olarak kullanarak belirli bir dönem (bir ay, bir yıl vb.) boyunca gerçekleşen ilgili maliyetleri doğrudan hesaplayabilmiş ve gelecekteki bütçelendirme süreçleri daha doğru bir şekilde planlanabilmiştir.

Kitabın tüm bu katkılarından da görüldüğü üzere, iş süreçleri ve buna bağlı insan hareketleri en rasyonel çalışma yöntemine göre belirlenmiştir (Landau, 2023: 25). Ayrıca, yöneticilere, üretim olaylarını ve deneyimlerini sistematik bir şekilde kaydetmeleri gerektiği ve bu bilgileri üretim süreçlerini iyileştirmek için kullanabilecekleri önerilmiştir (Önday, 2016: 96). Yeni sistemde, gereksiz raporlar ortadan kaldırılarak yalnızca en önemli olanlar bırakılmıştır (Course Hero, 2025). Böylelikle, kart sistemi sayesinde, Frankford Cephaneliği'nde işlerin takibi için daha önce kullanılan eski ve hacimli defterler ile raporlar serisi ortadan kaldırılmıştır. Buna göre, eskiden, günlük işlemleri gerçekleştirebilmek için 18 adet kitap gerekiyordu ve bu kitaplar toplamda yaklaşık 60 lbs (27 kilogram) ağırlığındaydı. Ancak, kart sistemine geçişle birlikte, bu eski sistemin yerini daha hafif ve pratik bir kart sistemi almış, bu sayede işlemler çok daha düzenli hâle getirilmiş ve bürokratik yük büyük ölçüde hafiflemiştir (Wootton ve Wolk, 2000: 89; Wootton ve Kemmerer, 2007; Van De Water, 1997: 487; Metcalfe, 1885). Metcalfe, kitabını (o dönemde vefat etmiş olan) Albay James G. Benton'a adamıştır. Benton, Metcalfe'nin orada görevde olduğu süre boyunca cephaneliğin komutanı olarak görev yapmaktaydı (Raber, 2017: 92).

Henry Metcalfe, hemen hemen her türlü işlem veya malzeme transferi için, önerdiği kartların kullanılması gerektiğini savunmuştur (Wootton ve Kemmerer, 2007). Esasen, kart sisteminin gelişimine ve kabulüne önemli katkılarda bulunan faktörlerden biri kütüphanelerin daha düşük maliyetlerle malzeme almasını sağlamak ve yeni teknolojiler geliştirmek amacıyla 1876 yılında kurulan Library Bureau (Kütüphane Bürosu) olmuştur. Bu kurum, 1880'lerde, bürolar için kart ve dosyalama sistemlerinin ticari olarak da kullanılabileceğini fark etmiş ve zamanla yalnızca kütüphanelere değil, ticari işletmelere ve devlet kurumlarına da satış yapmıştır. Örneğin, sigorta şirketlerine poliçe sahipleri için kart sistemleri kurmalarında yardımcı olmuştur. Yani, sigorta şirketleri, müşterilerinin bilgilerini düzenlemek için kart katalogları kullanmaya başlamıştır. Kütüphane Bürosu, devlet kurumlarıyla birlikte çalışarak kart sistemlerinin; maliyet kayıtları (devletin, harcamalarını takip etmesi için), seçmen kayıtları (oy kullanacak kişilerin düzenli kaydedilmesi için) ve sağlık kayıtları (hastaların ve sağlık

hizmetlerinin takip edilmesi için) gibi alanlarda kullanılmasını desteklemiştir. Böylece, başlangıçta kütüphaneler için geliştirilen kart sistemleri, zamanla iş dünyasında ve kamu sektöründe yaygınlaşarak önemli bir organizasyon aracı hâline gelmiştir (Wootton ve Wolk, 2000: 89). Taylor, Metcalfe'nin kart sistemini bazı hususlarda eleştirmiştir. Örneğin, 1886 yılındaki ASME toplantısında Metcalfe'nin sunumundan sonra Taylor, "Her türlü işi yapma yetkisinin tek bir merkez ofisten çeşitli departmanlara aktarılması gerektiği" konusunda hemfikir olsa da Metcalfe'yi ayrıntı düzeyinde eleştirmiştir. "Genelde, ortalama bir işçinin elinden geçen herhangi bir kaydın kirlenmeye veya yırtılmaya meyilli olduğunu gördük." diyen Taylor, küçük atölyeleri iletişim hususunda destekleyen ve özellikle merkez ofise temiz evrak götürüp getiren ve küçük ofislerde görev yapan kâtipler bulundurmaya önermiştir (Sprague, 2007: 222). Taylor'ın, Metcalfe'nin sunumundan önce buna benzer bir kart sistemini kullandığı bilinmekteydi. Nitekim, ASME toplantısında Taylor: "Bunu (kart sistemini) özellikle fabrikalarımızda (Midvale Çelik Fabrikası) yaklaşık on yıldır deniyoruz." şeklinde bir yorumda bulunmuş; dahası, "Shop Management" (Taylor, 1903) adlı kitabında Taylor, "Yazar (Taylor), bu girişimin (Metcalfe'nin tam kart sistemini icat etmesi) zorluklarını takdir etmektedir. Çünkü, aynı zamanda Midvale Çelik Fabrikaları'nda benzer bir sistem üzerinde çalışıyordu." demiştir (Chen ve Pan, 1980: 13; Petersen, 1989: 506). Chen ve Pan'a göre (1980: 14), bu ifadeler, Taylor'ın sisteminin doğrudan Metcalfe'nin etkisi olmadan geliştirildiğini işaret etmektedir. Metcalfe de: "Kartların hem atölyelerde hem kütüphanelerde kullanılması yeni bir şey değildir." şeklinde bir ifadeye bulunmuştur. Dolayısıyla, atölyeye kart sistemini ilk getiren kişi ne Taylor ne de Metcalfe'dir. Bununla birlikte, Metcalfe, kartları maliyet sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kullanan ilk kişi gibi görünmektedir. Foreman'a göre (2001: 42), Taylor, Metcalfe'nin kart sistemini bire bir kullanmamış ve kendi gereksinimlerine uyacak şekilde uyarlamıştır. Çünkü, Taylor'ın, 1890'larda William Sellers and Company'de malzeme kontrolüyle ilgili olarak böyle bir sistem kullandığı bilinmektedir.

Metcalfe ve Taylor'ın maliyet muhasebesi sistemlerini karşılaştıran Chen ve Pan (1980: 16-17), maliyet raporlamaları konusunda ise herhangi bir benzerlik bulamamış ve bunu "Metcalfe'nin deneyiminin, ordu cephanelikleri ile sınırlı olmasından kaynaklanmasına" bağlamışlardır. Metcalfe, sistemini, özel atölyelere uygulamayı denemiş olsa da önerilen maliyet analiz tabloları yalnızca doğrudan ve dolaylı maliyetlerin bir özetini ve bu maliyetlerin departmanlara tahsis edilmesini içermektedir. Birim maliyetlerle ya da üretim verimliliğiyle ilgili bir gösterge yoktur. Bu tür bir raporlama sistemi, sanayinin büyüdüğü ve 19. yüzyılın son çeyreğindeki ekonomik durgunluk sırasında yüksek rekabetin yaşandığı özel sektörün ihtiyaçlarını karşılayamazdı. Taylor'ın verimlilikle ilgili kaygısı ise yalnızca mekanik (yani çıktı/üretim) değil, aynı zamanda ticari (yani fayda/maliyet oranı) idi. Yazarlara göre, muhasebe tarihi Taylor'un katkılarına adaletli davranmamıştır. Bunun nedeni, Taylor'ın -muhtemelen- kendisinin geliştirdiği muhasebe ve maliyet sistemlerinin özgünlüğünü duyurmakla veya bunun için itibar talep etmekle pek ilgilenmemesidir. Wells (1982: 74-75), bu konuda bir itiraz dile getirmiştir. Buna göre, Taylor, bilimsel yönetimin hedefleri ile maliyet kayıtlarını birbirine karıştırmamış ve maliyet kayıtlarını -aynı belgelerden türetildikleri için- planlama departmanı tarafından tutulabilecek tali bir mesele olarak görmüştür. Taylor'ın, kendi şirketleri dışındaki maliyet kayıtlarına fazla dikkat edip etmediği şüphelidir. Bu nedenle, Wells (1982), muhasebe tarihinin Taylor'a hak ettiği adaleti sağladığını ifade etmektedir. Yazara göre, ayrıca Taylor ve Metcalfe'nin çalışmaları önemli olsa da maliyet muhasebesinin gelişimi, dönemin mühendislik çevrelerindeki genel tartışmaların bir parçasıdır. 1879'dan itibaren New York ve çevresindeki makine mühendisleri, bu alana büyük katkılar sağlamış ve maliyet muhasebesinin evriminde önemli bir rol oynamıştır.

SONUÇ

Henry Metcalfe, yalnızca bir mühimmat subayı değil, aynı zamanda yönetim biliminin erken dönem öncülerinden biridir. Bilimsel yönetim yaklaşımına yaptığı katkılar, özellikle maliyet muhasebesi ve üretim süreçlerinin sistematikleştirilmesi konularında büyük önem taşımaktadır. “The Cost of Manufactures and the Administration of Workshops: Public and Private (Üretim Maliyetleri ve Atölyelerin Yönetimi: Kamu ve Özel)” adlı eseri (1885), üretim maliyetlerinin süreci ve hesaplamasında devrim niteliğinde yöntemler sunmuş, cephaneliklerle sınırlı da olsa yeni örgütlenme biçimleri geliştirmiş ve modern yönetim ilkelerinin temellerinden biri hâline gelmiştir. Askerî alanda geliştirdiği yöntemler yalnızca ABD ordusuyla sınırlı kalmamış, sanayi üretiminde de etkiler doğurmuştur. Frederick Winslow Taylor ve diğer bilimsel yönetim öncülerine ilham veren Metcalfe, sistematik kayıt tutma ve verimlilik odaklı yönetim anlayışıyla, modern işletme yönetiminin gelişimine önemli bir zemin hazırlamıştır. Buna rağmen, bilimsel yönetim literatüründe adı sıklıkla geri planda kalmış ve Taylor kadar öne çıkarılmamıştır. Çalışmada, Metcalfe'nin katkılarının ele alınması, bilimsel yönetim tarihine daha kapsamlı bir bakış açısı sunmuştur.

Metcalfe, yönetimin bilimsel temellere dayandırılması gerektiğini savunurken aynı zamanda onu bir sanat olarak değerlendirmiştir. Bu anlayışa göre yönetim, yalnızca sistematik analiz ve kurallara dayanan bir bilim değil, aynı zamanda uygulamada deneyim ve öngörü gerektiren bir sanattır. Bu bakış açısı, daha sonra Frederick Winslow Taylor tarafından geliştirilen bilimsel yönetim anlayışından belirgin şekilde ayrılmaktadır. Taylor, yönetimi, tamamen ölçülebilir verilere ve deneysel metotlara dayandırarak yöneticilerin, işçilerin hareketlerini en verimli hâle getirmesi gerektiğini savunmuştur. Oysa Metcalfe, yöneticilerin yalnızca veriye dayalı kararlar almakla kalmayıp, aynı zamanda deneyim ve sezgilerine dayalı bir şekilde sanatsal bir yaklaşım sergileyerek süreci yönlendirmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu yönüyle Metcalfe'nin görüşleri, bilimsel yönetimden ziyade yönetim süreci yaklaşımına daha yakındır. Çünkü, Henry Fayol da yönetimi yalnızca teknik kurallara dayalı bir süreç olarak görmek yerine, belirli ilkeler çerçevesinde şekillenen ve liderlik becerilerini içeren bir disiplin olarak değerlendirmiştir. Fayol'un yönetim ilkeleri, Metcalfe'nin, yönetimi hem bilim hem sanat olarak ele almasıyla örtüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Metcalfe'nin fikirleri, yalnızca Taylor'un bilimsel yönetimine değil, aynı zamanda Fayol'un klasik yönetim teorisine de önemli bir öncül teşkil etmektedir (Metcalfe, 1985, Managers Help, 2025).

Değinilmesi gereken bir diğer önemli konu, Metcalfe'nin -ve dolayısıyla Taylor'ın- maliyet ve verimlilik konularındaki çalışmalarının nereden esinlendiğidir. Wells (1982), her ne kadar Metcalfe ve Taylor'ın üretim süreçlerine yönelik katkılarını dönemin (1879'dan itibaren gelişmeye başlayan) genel sanayileşme ve verimlilik arayışlarıyla ilişkilendirmiş olsa da Metcalfe'nin bu çerçevede ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Metcalfe, 1870-1875 yılları arasında Springfield Cephaneliği'nde görev yapmış ve bu süreçte Taylor kadar sistematik olmasa da verimlilik ve maliyet analizi üzerine çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Nitekim, bu konular yalnızca Metcalfe ile başlamamış olup, kendisinden önce de askerî üretim süreçlerinde verimliliğe yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Mevcut çalışmada birçok defa bahsedildiği üzere, Ordu Mühimmat Şefleri ve Springfield Cephaneliği Komutanları, askerî üretimde kitlesel imalatın doğal bir sonucu olarak verimlilik ve maliyet yönetimi üzerine önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu konuda, Ordu Mühimmat Şefi olarak görev yapmış George Bomford ve Stephen Vincent Benét, ayrıca Springfield Cephaneliği'nde komutanlık yapmış Roswell Lee ve Alexander B. Dyer'in katkıları çok kıymetlidir. Bu isimler, Metcalfe'den önce askerî üretimde, verimlilik ve maliyet hesaplamaları üzerine çalışan önemli isimlerdir. Görüldüğü üzere, kitlesel üretim, mühimmat yönetimi ve maliyet kontrolü gibi konular modern yönetim biliminin şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. ABD'deki cephanelikler

(Springfield, Frankford, Benicia, Watervliet) bilimsel yönetimin gelişiminde neredeyse kritik birer laboratuvar işlevi görmüştür. Dolayısıyla, Metcalfe'nin üretim yönetimi ve maliyet muhasebesine dair katkılarını, 1879 sonrası New York ve çevresinde gelişen sanayi dinamiklerinden ziyade görev yaptığı cephaneliklerde edindiği deneyimlere ve kendisinden önce/kendisiyle beraber bu alanda çalışmalarda bulunan askerî subayların etkisine ve katkılarına dayandırmak daha isabetli olacaktır.

Metcalfe gibi önemli bir ismin bilimsel yönetim tarihinde yeteri kadar görünür olmaması dikkate değer bir olgudur. Oysa, sistematik çalışmalara dayalı maliyet hesaplamaları ve üretim süreçlerine getirdiği bilimsel yaklaşım, Taylor'un fikirlerine zemin hazırlayan en önemli gelişmelerden biriydi. Çünkü, Metcalfe bu konudaki ünlü çalışmasını (1885) Taylor ve arkadaşlarından çok önce kaleme almış ve Taylor, Metcalfe'nin fikirlerinden etkilenmiş olduğunu belirtmiştir (Witzel, 2012: 135). Metcalfe, bilimsel yönetimin temel fikirlerini Taylor'dan yaklaşık 30 yıl önce geliştirmiş, ancak bunlar o dönemde yeterince yaygınlaşmamıştır. Ayrıca, Taylor'dan önce verimlilik, maliyet ve iş süreçlerinin iyileştirilmesi üzerine birçok kişi tarafından çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar genellikle dağınık ya da nispeten spesifik alanlarda idi. Taylor'ın en önemli katkısı, bu dağınık bilgileri -kendi tecrübe ve katkılarıyla- bir araya getirerek daha sistematik ve daha genel bir yönetim yaklaşımı geliştirmesi olmuştur. Bu sayede Taylor, bilimsel yönetimin yüzü hâline gelmiş, ayrıca bu yaklaşım, Taylor'ın, daha geniş çevresi sayesinde popülerleşmiş ve küresel çapta tanınmıştır. Fakat, bu durum, Metcalfe'nin çalışmalarının Taylor'ın çalışmalarıyla kıyaslanabilir nitelikte olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Bilim tarihinde bu tür örnekler sıkça rastlanmaktadır. Pek çok kişi belirli bir alanda araştırmalar yapar; ancak bu bilgileri derleyip sistematik bir yapıya oturtarak genel kabul gören bir teoriye dönüştüren kişi, genellikle o alanın öncüsü olarak kabul edilir. Örneğin, Nicolaus Copernicus, 1530'larda Güneş merkezli evren modelini ortaya koymuş olsa da bu teori o dönemde yeterince yaygınlaşmamış ve büyük bir etki oluşturmamıştır. Yaklaşık bir asır sonra, Galileo Galilei, teleskobuyla yaptığı gözlemlerle bu modeli destekleyen kanıtlar sunmuş ve düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırmıştır. Bu nedenle, çoğu insan astronomide devrimi başlatan kişi olarak Galileo'yu tanır, ancak onun fikirleri Copernicus'un çalışmalarına dayanmaktaydı. Bu konu üzerine bir diğer katkı, Newton tarafından sunulacaktı. Tarih boyunca insanlar, cisimlerin yere düştüğünü gözlemlemiş ve gök cisimlerinin hareketlerini anlamaya çalışmıştı. Ancak, hiç kimse bu olguyu "kütleçekim yasası" olarak adlandırıp, matematiksel bir çerçeveye oturtmamıştı. Isaac Newton, 1687'de "Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica (Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri)" adlı eserinde bu fenomeni sistematik hâle getirerek evrensel kütleçekim yasasını ortaya koymuştur. Böylece, bu kavram bilimsel bir teoriye dönüşüp formüllerle açıklanabilir hâle gelmiştir. Sonuç olarak, yerçekimi fikri uzun süredir biliniyor olsa da onu bilimsel bir sistem içine oturtan kişi Newton olduğu için tarih onu kütleçekimin "fikir babası" olarak kabul etmiştir. Benzer şekilde, Taylor da verimlilik konusundaki mevcut bilgileri sistematikleştirerek bilimsel yönetim yaklaşımının "babası" olarak kabul edilmiştir. Newton ve Taylor'ın kitaplarının isimlerinde "Principia/Principles" yani "Prensip/İlkeler" kelimesinin geçmesi, onların çalışmalarının sadece gözlemler ve deneylerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bu bilgileri sistematik bir çerçeveye oturtarak genel geçer kurallara hâline getirme amacını taşıdığını göstermektedir. Newton, doğa yasalarını matematiksel bir modelle tanımlarken, Taylor da yönetimi bilimsel yöntemlere dayandırarak belirli ilkelere bağlamıştır. Bu durum, fen bilimleri ve yönetim gibi farklı alanlarda bile ilerlemenin, bilgiyi düzenleyip sistematik hâle getiren ya da genelleştiren kişiler aracılığıyla gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Tabii, tarihte bazı isimlerin öne çıkması, bazılarının ise görece geri planda kalması; akademik çevrelerde etkili aktörler tarafından desteklenme/popülerlik ve kaynaklara erişim gibi çok sayıda etkene bağlı olmaktadır.

Mevcut çalışma minvalinde, yönetim tarihinde ihmal edilen diğer isimlerin de çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bir diğer öneri, askerî üretim ve yönetim çalışmaları etkileşimi üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiğidir. Son olarak, tarihsel olarak kapsamlı incelemeler yapılması, bilimsel yönetimin doğuşuna neden olan olay ve olguların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Etik Beyan

“ABD Askerî Politikalarının Bilimsel Yönetim Yaklaşımına Etkisi ve Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin Yönetim Bilimine Katkıları” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazar, çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai hâlini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aksay, B. ve Danışman, A. (2020). Taylor ve Bilimsel Yönetim Sistemi: Efsanevi Anlatılar ve ‘Bilimsel’ Değerlendirmeler. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-33.
- Azad, R., Azad, R., Azad, K. ve Akbari, F. (2016). The Effect of Cost Accounting System Inventory on Increasing the Profitability of Products. *Journal of Industrial and Intelligent Information*, 4(1), 83-87.
- Badem, A. C. (2016). The Origin of Term Budget for Business Enterprises: The Development of Business Budgeting from Beginning to the 1940s. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 2(24), 1-28.
- Battersby, T. (1878). *The Perfect Double Entry Book-Keeper (Abridged) and the Perfect Prime Cost and Profit Demonstrator (on the departmental system) for Iron and Brass Founders, Machinists, Engineers, Shipbuilders, Manufacturers, etc.* London.
- Beaver, D. R. (2004). The U.S. War Department in the Gaslight Era: Stephen Vincent Benét at the Ordnance Department, 1870-91. *The Journal of Military History*, 68(1), 105-132.
- Berle, A. A. ve Means, G. C. (1932). *The Modern Corporation and Private Property*. New York: The Macmillan Company.
- Biographs (2025). *Henry Metcalfe*. <https://biographs.org/henry-metcalfe>
- Burnham, J. (1941). *The Managerial Revolution: What is Happening in the World*. New York: The John Day Company, Inc.
- Course Hero (2025). *Contribution of Henry Metcalfe to Management While*. <https://www.coursehero.com/file/p2mm2gab/Contribution-of-Henry-Metcalfe-to-Management-While-Towne-was-developing-his/>
- Chandler, A. D., Jr. (1977). *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge: Harvard University Press.

- Kayra, F. (2026). ABD Askerî Politikalarının Bilimsel Yönetim Yaklaşımına Etkisi ve Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin Yönetim Bilimine Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 449-476.
- Chen, R. S. ve Pan, S. D. (1980). Frederick Winslow Taylor's Contributions to Cost Accounting. *Accounting Historians Journal*, 7(2), 1-22.
- Dawson, A. (2006). A New Framework for Workshop Contracting: Philadelphia Machine Building, 1870–1914. *Labor History*, 47(3), 343-359.
- Drury, C. M. (2020). *Management and Cost Accounting*. Cengage.
- Famous Americans (2024). *Henry Metcalfe*. <http://famousamericans.net/henrymetcalfe/>
- Find a Grave (2024). *Capt Henry "Harry" Metcalfe*. <https://www.findagrave.com/memorial/23867374/henry-metcalfe>
- Foreman, P. (2001). The Transfer of Accounting Technology: A Study of the Commonwealth of Australia Government Factories, 1910-1916. *Accounting History*, 6(1), 31-59.
- Garner, S. P. (1954). *Evolution of Cost Accounting to 1925*. Alabama: University of Alabama Press.
- Guns International (2024). *Model 1861 Springfield Percussion Rifle*. https://www.gunsinternational.com/guns-for-sale-online/rifles/springfield-rifles---antique/model-1861-springfield-percussion-rifle---musket-dated-1862-.cfm?gun_id=102620959#lg-1
- Hacker, B. C. (1993). Engineering a New Order: Military Institutions, Technical Education, and the Rise of the Industrial State. *Technology and Culture*, 34(1), 1-27.
- Harris, H. (2012). Coping with Competition: Cooperation and Collusion in the US Stove Industry, c. 1870–1930. *Business History Review*, 86(4), 657-692.
- Horngren, C. T., Datar, S. M. ve Rajan, M. V. (2012). *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. Prentice Hall.
- Identify Medals (2025). *The Order of Osmanieh*. <https://www.identifymedals.com/?s=order+of+osmanieh>
- Jenks, L. H. (1960). Early Phases of the Management Movement. *Administrative Science Quarterly*, 421-447.
- Kayra, F. (2024). Taylor'dan Ötesi Bir Miras Olarak Bilimsel Yönetim Yaklaşımı: Derinlemesine Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 73-109.
- Küllü, B. (2019). Factory and Production Problems to Scientific Management Societies: Legitimacy of the Scientific Management Movement. *Istanbul Management Journal*, (87), 159-177.
- Küllü, B. (2021). Discussions on the Nature of the Scientific Management Approach in the Early Times of U.S. Industry. *Istanbul Management Journal*, (90), 49-60.
- Landau, K. (2023). Psychotechnical Aspects in Engineering Disciplines. *Zeitschrift für Arbeitswissenschaft*, 77(1), 23-38.
- Levenstein, M. (1998). *Accounting for Growth: Information Systems and the Creation of the Large Corporation*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Lewis, J. S. (1896). *The Commercial Organisation of Factories*. E. & FN Spon.
- Managers Help (2025). *Taylor's Scientific Management*. <http://www.managershelp.com/taylor-scientific-management2.htm>

Kayra, F. (2026). ABD Askerî Politikalarının Bilimsel Yönetim Yaklaşımına Etkisi ve Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin Yönetim Bilimine Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 449-476.

- Mass Live (2024). *National Park Service Takes Note of Springfield's Proud World War II Heritage (Editorial)*. <https://www.masslive.com/opinion/2022/12/national-park-service-takes-note-of-springfields-proud-world-war-ii-heritage-editorial.html>
- MDAH (2025). *Individual Decorations and Citations-Series 2486*. <https://da.mdah.ms.gov/series/vab/s2486>
- Metcalfe, H. (1885). *The Cost of Manufactures and the Administration of Workshops: Public and Private*. New York: John Wiley & Sons.
- Metcalfe, H. (1886). The Shop-order System of Accounts. *Transactions of the ASME (American Society of Mechanical Engineers)*, 7(209), 440-488.
- Metcalfe, H. (1894). *The Cost of Manufactures and the Administration of Workshops: Public and Private*. New York: John Wiley & Sons.
- Montgomery, A. (2024). Research and Practice in Occupational and Organisational Psychology: Are We Learning from the Lessons of Our History?. *History & Philosophy of Psychology*, 24(1), 5-14.
- Myrick, D. (2012). Frederick Taylor as a Contributor to Public Administration. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3(12), 10-20.
- Newton, I. (1687). *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*.
- Nişancı, Z. N. (2015). Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 257-294.
- Önday, Ö. (2016). Classical Organization Theory: From Generic Management of Socrates to Bureaucracy of Weber. *International Journal of Business and Management Review*, 4(1), 87-105.
- Peoplepill (2025). *American Business Theorist-Henry Metcalfe*. <https://peoplepill.com/i/captain-henry-metcalfe>
- Petersen, P. B. (1989). The Pioneering Efforts of Major General William Crozier (1855-1942) in the Field of Management. *Journal of Management*, 15(3), 503-516.
- Petersen, P. B. (1991). The Evolution of the Gantt Chart and its Relevance Today. *Journal of Managerial Issues*, 3(2), 131-155.
- Raber, M. (2017). "It Would be Impossible to Estimate the Value of These Works..." Mass Production at Springfield Armory during the American Civil War. *Arms & Armour*, 14(1), 70-98.
- Romeo, G. C. ve Kyj, L. S. (2000). Anson O. Kittredge: Early Accounting Pioneer. *The Accounting Historians Journal*, 27(2), 117-143.
- Romeo, G. C. (2003). Notable 19th Century American Accountants that Could Be Considered for the Accounting Hall-of-Fame. *Accounting Historians Notebook*, 26(2), 1-9.
- Schachter, H. L. (1999). The Use of Market Metaphors in Public Participation Discourse. *International Review of Public Administration*, 4(2), 13-21.
- Schachter, H. L. (2016). Mary Parker Follett in Her Intellectual Environment. *Public Administration Review*, 76(1), 200-202.

Kayra, F. (2026). ABD Askerî Politikalarının Bilimsel Yönetim Yaklaşımına Etkisi ve Yüzbaşı Henry Metcalfe'nin Yönetim Bilimine Katkıları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 449-476.

- Shafritz, J. M., Ott, J. S. ve Jang, Y. S. (2015). *Classics of Organization Theory*. Boston: Cengage Learning.
- Sprague, L. G. (2007). Evolution of the Field of Operations Management. *Journal of Operations Management*, 25(2007), 219-238.
- Stockton, D. A. (1970). *Design of an In-Service Program for Assistant Principals of the English Schools of the Montreal Catholic School Commission*. (Doctoral dissertation). Graduate School of the University of Massachusetts, Massachusetts.
- Taylor, F. W. (1895). A Piece-Rate System, Being a Step toward Partial Solution of the Labor Problem. *Transactions of the American Society of Mechanical Engineers*, 16, 856-883.
- Taylor, F.W. (1903). Shop Management. *ASME Transactions*, 24, 1337–1480.
- Taylor, F. W. (1911). *The Principles of Scientific Management*. New York and London: Harper and Brothers.
- Towne, H. R. (1886). The Engineer as an Economist. *Transactions of the American Society of Mechanical Engineers*, 7, 428–432.
- Türk Dil Kurumu. (n.d.). Haddehane. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. <https://sozluk.gov.tr>
- Van De Water, T. J. (1997). Psychology's Entrepreneurs and the Marketing of Industrial Psychology. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 486-499.
- Wells, M. C. (1982). Taylor's Contribution to Cost Accounting: A Comment. *The Accounting Historians Journal*, 9(2), 69-77.
- Witzel, M. (2012). *A History of Management Thought*. London and New York: Routledge.
- Wootton, C. W. ve Kemmerer, B. E. (2007). The Emergence of Mechanical Accounting in the U.S., 1880–1930. *The Accounting Historians Journal*, 34(1), 91-124.
- Wootton, C. W. ve Wolk, C. M. (2000). The Evolution and Acceptance of the Loose-Leaf Accounting System, 1885-1935. *Technology and Culture*, 41(1), 80-98.
- White, L. N. (2002). *Does Counting Count: An Evaluation Study of the Use and Impact of Performance Measurement in Florida Public Libraries*. (Doctoral dissertation). The Florida State University (School of Information Studies), Florida.
- White, L. N. (2008). *Library Performance and Service Competition: Developing Strategic Responses*. Oxford, England: Chandos Publishing.
- Whiting, R. J. (1963). John Richards—California Pioneer of Management Thought. *California Management Review*, 6(2), 35-38.
- Yates, J. (1990). Organizational Memory, 1850-1920. *Business and Economic History*, 19, 172-182.
- Yates, J. (1993). *Control Through Communication: The Rise of System in American Management*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Extended Abstract

The Influence of U.S. Military Policies on the Scientific Management Approach and Captain Henry Metcalfe's Contributions to Management Science

The emergence of scientific management was driven by several key developments. The Enlightenment and the Industrial Revolution increased the role of knowledge and science in work organization, leading to the widespread acceptance of management based on scientific principles. As industrial competition intensified, businesses sought new techniques to improve efficiency and reduce costs. Another major influence was advancements in military production. In the U.S., ongoing wars, including the Civil War, pushed officers and managers to prioritize efficiency. Henry Metcalfe was a key figure in this context, making his contributions particularly significant. Studying Metcalfe's life and work, as well as the connection between the American military industry and scientific management, would provide valuable insights into the field.

This study employs a qualitative research methodology grounded in a comprehensive review of the literature. Metcalfe's works, as well as academic articles, books, and online sources, are analyzed to evaluate his role in scientific management and to place his contributions within the historical evolution of management thought.

Metcalfe's primary contributions to scientific management lie in cost accounting, systematic record-keeping, and workflow organization. His book (1885) introduced a structured method for tracking production costs, emphasizing the importance of detailed records in industrial and military settings. His approach to cost accounting included standardized documentation, which influenced later developments in managerial accounting. Additionally, Metcalfe introduced a symbolic system for tracking production orders and work progress, ensuring consistency and efficiency in manufacturing. His military background influenced his structured approach to management, as he applied these principles in U.S. arsenals like the Springfield and Frankford Arsenals. His innovations in inventory and workforce management contributed to the broader discourse on efficiency and productivity.

A comparative analysis of Metcalfe and Taylor reveals key differences in their approaches. While Taylor focused on optimizing individual worker efficiency through time studies, Metcalfe emphasized a holistic view of cost accounting and organizational structure. Taylor acknowledged Metcalfe's influence, as he referenced Metcalfe's work in his own writings. Despite these contributions, Metcalfe's name remains overshadowed by Taylor's prominence in management history. Another crucial aspect of Metcalfe's work was his influence on military logistics. The organization of military arsenals and supply chains benefited from his systematic methods. His work also had international recognition, as evidenced by his contributions to the Ottoman Empire's military procurement processes, for which he was awarded the Ottoman Order of Merit.

The findings indicate that Metcalfe played a key role in shaping early scientific management, particularly in cost accounting and workflow organization. He viewed management as both a science and an art, emphasizing experience and intuition alongside systematic analysis. This contrasts with Taylor's purely data-driven approach, which focused on optimizing worker movements for efficiency. Metcalfe's perspective aligns more with the management process approach, similar to Fayol, who also saw management as a blend of principles and leadership. Thus, Metcalfe's ideas influenced both scientific management and classical management theory.

Metcalfe's work on cost and efficiency was heavily influenced by his time at the Springfield Armory (1870–1875), where he conducted various studies, though not always systematically. However, efficiency in military production predates Metcalfe, with key figures like Army Ordnance Chiefs George Bomford and Stephen Vincent Benét, as well as Springfield Armory commanders Roswell Lee and Alexander B. Dyer, making significant contributions to cost control and production management. U.S. armories, including Springfield, Frankford, Benicia, and Watervliet, served as early laboratories for scientific management, shaping its foundational principles. Rather than attributing Metcalfe's ideas solely to the broader industrialization trends of his time, it is more accurate to recognize the influence of military production processes and the officers who had been working on efficiency and cost analysis before him. This perspective challenges mainstream narratives that often overlook early management thinkers like Metcalfe. His interdisciplinary approach—bridging military logistics with industrial efficiency—remains relevant for contemporary management studies. Ultimately, Metcalfe's contributions to scientific management and cost accounting deserve greater recognition, as his work laid important groundwork for later developments in the field. Integrating his insights into the broader history of management provides a more comprehensive understanding of how efficiency-driven principles evolved.

MİKROEKONOMİK ÇERÇEVEDE BANKA KÂRLILIĞI, FİNANSAL İNOVASYON VE DOLARİZASYON İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Sevcan KAPKARA KAYA¹ Rabia IŞIK² Ramazan ÇOBAN³

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları örneğinde, banka kârlılığı ile finansal inovasyon ve dolarizasyon arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmektedir. Çalışmada, 2010Q1–2024Q2 dönemine ait 11 bankanın verileri kullanılmış; aktif kârlılık ve özkaynak kârlılık oranları banka performans göstergeleri olarak belirlenmiştir. Açıklayıcı değişkenler olarak ise mevduat dolarizasyonu, kredi dolarizasyonu ve inovasyon değişkenleri ele alınmıştır. Panel veri setlerinin yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak Kónya (2006) panel Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, finansal inovasyon ve dolarizasyonun banka kârlılığı üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu, ancak bu ilişkilerin banka düzeyinde farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. Mevduat ve kredi dolarizasyonu, bazı bankalarda kârlılığı etkilerken; inovasyon göstergeleri, hem aktif kârlılığı hem de özkaynak kârlılığı ile sınırlı düzeyde nedensellik ilişkisi sergilemektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye özelinde inovasyon ve dolarizasyonu birlikte ele alarak bankacılık sektörünün finansal performansını etkileyen faktörleri analiz eden öncü ampirik araştırmalardan biri olma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Kârlılık, İnovasyon, Dolarizasyon
JEL Sınıflandırması: D22, G21, G30, O33

THE RELATIONSHIP BETWEEN BANK PROFITABILITY, INNOVATION AND DOLLARISATION IN A MICROECONOMIC FRAMEWORK

Abstract

This study examines the causal relationships among bank profitability, financial innovation, and dollarization among deposit banks operating in Turkey. The analysis employs quarterly data from 11 banks covering the period 2010Q1–2024Q2. Return on assets and return on equity are used as indicators of bank profitability, while deposit dollarization, loan dollarization, and financial innovation variables are included as explanatory factors. Given the panel data’s structural characteristics, the panel Granger causality test proposed by Kónya (2006) is applied. The empirical findings indicate that financial innovation and dollarization exert significant effects on bank profitability; however, the nature and direction of these relationships vary across banks. While deposit and loan dollarization influence profitability in certain banks, innovation indicators exhibit a limited causal relationship with both return on assets and return on equity. Overall, the findings provide bank-level evidence on the role of financial innovation and dollarization in shaping the profitability dynamics of the Turkish banking sector.

Keywords: Bank, Profitability, Innovation, Dollarization
JEL Classification: D22, G21, G30, O33

¹Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, e-posta: sevcan.kaya@samsun.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7864-0505>

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Ekonomi Programı, e-posta: rrabia.iisik@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-4951-3163>

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Ekonomi Programı, e-posta: 230715012@samsun.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-2458-1283>

1. GİRİŞ

Finansal sistemin temel bileşenlerinden biri olan bankacılık sektörü, ekonomik büyüme ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye’de finans sektörünün yaklaşık %85’inin bankalardan oluşması bankaların ekonomik sistem içerisindeki belirleyiciliğini ortaya koymaktadır (Çelik ve Uysal, 2022: 300). Bu bağlamda, bankaların finansal aracılık faaliyetlerini yerine getirebilmesi, büyük ölçüde kârlılık performansına bağlıdır (Özbey ve Akan, 2021: 1642; Yazgan, 2023: 48). Banka kârlılığı, yalnızca bireysel bankaların finansal sağlamlığını değil, aynı zamanda kredi arzının sürekliliğini ve finansal sistemin sürdürülebilirliğini etkilemektedir (Yazgan, 2023: 48). Dolayısıyla, bankacılık sektöründe kârlılığı belirleyen unsurların analiz edilmesi, özellikle finansal inovasyon ve dolarizasyon gibi yapısal faktörlerin etkilerinin incelenmesi, Türkiye gibi bankacılık sektörünün baskın olduğu ekonomiler açısından büyük önem taşımaktadır.

Bankacılık sektöründe kârlılığı belirleyen temel yapısal unsurlardan biri finansal inovasyondur. Geniş hizmet yelpazesi ve müşteri çeşitliliğiyle faaliyet gösteren bankalar, değişen piyasa koşulları karşısında sürdürülebilir büyüme ve rekabet gücünü koruyabilmek için finansal sisteme entegre olan yeniliklere uyum sağlamak zorundadır. Bu süreçte finansal inovasyon, bankacılığın değişen piyasa koşullarına uyum sağlayarak sürdürülebilir büyümesini destekleyen kritik bir unsur hâline gelmiştir. Bankalar, teknolojik gelişmeler ve artan rekabet ortamında müşteri odaklı hizmet anlayışını benimseyerek dijital finans çözümleri, yapay zekâ destekli hizmetler ve blokzincir teknolojileri gibi yenilikçi uygulamaları benimsemektedir (Yazgan, 2023: 48-49; Yücel & Yücel, 2023: 48). İnovasyon, yalnızca yeni finansal ürünlerin geliştirilmesini değil, aynı zamanda mevcut iş modellerinin iyileştirilmesini de içermekte ve bu süreç bankaların operasyonel verimliliğini artırarak rekabet avantajı kazanmalarına katkı sağlamaktadır (Baykal Eriş, 2011: 1-4; Çiçek ve Onat, 2012: 47-48; Yılmaz, 2018: 55). Bununla birlikte, inovasyonun yüksek maliyetler ve belirsizlikler içermesi, bankalar açısından ilave finansal riskler de doğurabilmektedir (Baykal Eriş, 2011: 26; Yılmaz, 2018: 58).

Finansal inovasyon, bankaların kârlılığını etkileyen önemli bir yapısal unsur olmakla birlikte, bu etkinin ortaya çıkışı büyük ölçüde faaliyet gösterilen ekonomik ortamın özelliklerine bağlıdır. Türkiye’de bankacılık sektörü, söz konusu inovasyon süreçlerini kronikleşmiş bir dolarizasyon ortamı içerisinde yürütmektedir. Dolarizasyon, bir ekonomide yerel para biriminin değer kaybına ve makroekonomik belirsizliklere bağlı olarak, bireylerin ve firmaların yabancı para cinsinden işlem yapmayı ve tasarruflarını yabancı para birimlerinde tutmayı tercih etmeleriyle ortaya çıkan bir olgudur. Para ikamesi teorisi, yerel para biriminin istikrarsız olduğu ekonomik ortamlarda bireylerin döviz cinsinden mevduat tutmaya yöneldiğini ve bunun finansal sistem üzerinde çeşitli etkiler doğurduğunu ileri sürmektedir. Dolarizasyonun yaygınlaşması, bankaların mevduat kompozisyonunu, kredi verme kapasitesini ve risk yönetimi politikalarını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, dolarizasyonun yüksek seviyelerde seyrettiği ekonomilerde bankalar, döviz cinsinden yükümlülüklerini yerine getirmek ve mevduat sahiplerinin tercihlerine uyum sağlamak adına yabancı para ile işlem yapmak durumunda kalmaktadır. Yerel para birimine olan güvenin azalması, bireylerin ve firmaların döviz cinsinden tasarruf yapma eğilimini artırarak bankaların yerel para cinsinden kredi yaratma kapasitesini kısıtlamaktadır (Calvo ve Vegh, 1992: 35). Artan dolarizasyon oranı, bankaların kur riskine karşı kırılganlığını artırmakta ve döviz cinsinden yükümlülüklerini yerine getirebilmek için ilave finansal maliyetlere katlanmalarını gerektirmektedir. Özellikle, döviz cinsinden borçlanmış ancak gelirleri yerel para birimi ile ifade edilen firmaların temerrüt riski, bireysel bankaların kredi risk primlerini yükselterek faiz marjlarının daralmasına yol açmaktadır (Tunay & Silpar, 2022: 12, 18). Bu durum, bankacılık sektörünün finansal performansını zayıflatmakta ve sektörel sürdürülebilir büyüme açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Teknolojik gelişmeler ve dijital finans çözümleri, bireysel bankaların maliyet verimliliğini artırmasını sağlarken, müşteri deneyimini geliştirerek finansal aracılık maliyetlerini düşürebilmektedir (Yücel ve Yücel, 2023: 48). Blokzincir tabanlı ödeme sistemleri, yapay zekâ destekli kredi değerlendirme algoritmaları ve

merkez bankası dijital paraları (CBDC'ler) gibi yenilikler, bankaların kredi ve mevduat yönetiminde daha esnek stratejiler geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Özellikle dijital bankacılığın yaygınlaşması, bireysel bankaların daha geniş bir müşteri tabanına ulaşarak dolarizasyonun banka bilançoları ve kârlılık üzerindeki olası olumsuz etkilerine karşı uyum kapasitesini artırmasına katkı sağlayabilir. Ancak, inovasyon yatırımları yüksek maliyetler içerdiğinden, bireysel bankaların maliyet-fayda analizi yaparak teknoloji yatırımlarını optimize etmesi gerekmektedir. Porter'ın Rekabet Stratejileri Modeli'ne göre, bankalar inovasyonu yalnızca maliyet avantajı sağlamak için değil, aynı zamanda farklılaşma stratejisi ile müşteri sadakatini artırmak amacıyla da kullanılmalıdır (Porter, 1985: 94). Bireysel bankalar, inovasyonu yalnızca operasyonel verimlilik aracı olarak görmek yerine, daha geniş bir finansal ekosistem içinde rekabet avantajı yaratacak bir strateji olarak konumlandırılmalıdır.

Bireysel bankaların dolarizasyon karşısındaki kırılganlıkları ve finansal inovasyon kapasiteleri, çeşitli kanallar aracılığıyla banka kârlılığı üzerinde belirleyici olabilmektedir. Öncelikle, bankaların bilanço dengesizliklerini azaltmak amacıyla döviz pozisyon yönetimini etkinleştirmesi ve doğal riskten korunma (hedging) mekanizmalarını genişletmesi kritik öneme sahiptir (Menkhoff vd., 2012). Yerel para cinsinden tasarrufları teşvik etmek amacıyla yüksek faiz getirili mevduat hesapları ve döviz dönüşümlü tasarruf ürünleri gibi yenilikçi finansal araçlar sunulmalıdır (Reinhart, Rogoff ve Savastano, 2003). Dijital finansal teknolojilerin, özellikle yapay zekâ destekli kredi derecelendirme sistemleri ve blokzincir tabanlı ödeme çözümlerinin, bankaların risk yönetim süreçlerini iyileştirerek kur riski ve kredi riski kanalıyla dolarizasyonun banka kârlılığı üzerindeki etkilerini azaltmada önemli bir rol oynayacağı öngörülmektedir (Arner, Barberis ve Buckley, 2016). Bununla birlikte, finansal inovasyonun dolarizasyonu tek başına ortadan kaldırması beklenmemekte; inovasyonun etkisi büyük ölçüde makroekonomik istikrar, para politikası ve düzenleyici çerçeve ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bankaların inovasyon faaliyetleri, kârlılık üzerindeki dolarizasyon kaynaklı baskıları hafifletebilecek tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu sürecin etkinliği ise finansal inovasyonun merkez bankası düzenlemeleri ve Basel III kriterleriyle uyumlu bir çerçevede yürütülmesine bağlıdır (Bank for International Settlements (BIS), 2011).

Bu çalışmada, Türkiye'de mevduat bankaları örneğinde dolarizasyon ve inovasyonun banka kârlılığı ile olan ilişkisi analiz edilmektedir. Mevcut literatürde, dolarizasyon ve finansal inovasyonun banka kârlılığı üzerindeki etkilerini birlikte ele alan kapsamlı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, literatüre katkı sağlaması açısından öncü nitelik taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye ekonomisinin kronik bir sorunu hâline gelen dolarizasyonun ve günümüz finansal piyasalarının temel dinamiklerinden biri olan inovasyonun, finansal sektörün en önemli aktörlerinden biri olan bankacılık sektörünün kârlılığı üzerindeki etkilerini incelemesi bakımından da önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, dolarizasyon ve finansal inovasyonun banka kârlılığı üzerinde etkili olduğu ve söz konusu değişkenler ile banka kârlılığı arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu yönündeki araştırma hipotezleri test edilmektedir. Çalışma, giriş, literatür taraması, veri ve model, yöntem ve bulgular ile sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bankacılık sektöründe kârlılığı etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalar geniş bir literatüre sahip olmakla birlikte, banka kârlılığı ile inovasyon ve dolarizasyon arasındaki ilişkiyi eş zamanlı olarak ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, literatür taraması bölümünde konu, mevcut akademik birikimi daha net yansıtmak amacıyla iki alt başlık altında incelenmiştir. İlgili çalışmalar, dolarizasyonun ve inovasyon göstergelerinin banka kârlılığı üzerindeki etkilerini ayrı ayrı ele almakta; her iki değişkenin birlikte değerlendirilerek kârlılık üzerindeki bütüncül etkisini analiz eden ampirik bir çalışmaya ise literatürde rastlanmamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu ayrım hem mevcut bilgi birikiminin yapısını yansıtmakta hem de bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkının özgünlüğünü vurgulamaktadır.

2.1. Dolarizasyon ve Banka Kârlılığı İlişkisi

Dolarizasyon, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde finansal istikrar ve banka performansı üzerinde belirleyici etkilere sahip yapısal bir olgudur. Döviz cinsinden mevduat ve kredilerin artması, bankaların kaynak yapısını, risk maruziyetini ve kârlılık düzeylerini doğrudan etkileyerek finansal sistemin genel verimliliğini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, dolarizasyonun etkileri yalnızca makro düzeyde değil, aynı zamanda banka özelinde karar alma süreçlerini etkileyen mikroekonomik bir unsur olarak da önem kazanmaktadır. Bankaların bilançolarındaki döviz yükümlülükleri, maliyet yapıları ve kâr maksimizasyonu yönündeki stratejik tercihleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Bu çerçevede, bu bölümde dolarizasyonun banka kârlılığı üzerindeki etkilerine odaklanan ampirik çalışmalar incelenmektedir. Literatürde bu ilişkiyi ele alan araştırmalar sınırlı olmakla birlikte, mevcut çalışmalar genellikle döviz cinsinden mevduat ve kredi oranlarının banka performansı üzerindeki etkilerini ayrı ayrı değerlendirmektedir. Ancak dolarizasyonun bankacılık sistemi üzerindeki çok boyutlu etkileri göz önüne alındığında, bu ilişkinin mikro temelli bir bakış açısıyla bütüncül olarak analiz edilmesi gereklidir. Bu bağlamda, mevcut çalışma, dolarizasyonun farklı bileşenlerinin (mevduat ve kredi) banka kârlılığı üzerindeki etkilerini birlikte ele alarak, mikro düzeydeki finansal kararların sektörel düzeydeki yansımalarına ışık tutmakta ve literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Gençay (2007), finansal dolarizasyonun bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini analiz ederek özellikle banka kârlılığına olan etkisi incelemiştir. Ampirik analiz kapsamında ARDL ve Johansen eşbütünleşme yöntemlerini kullanmış olup, elde edilen bulgular finansal dolarizasyonun banka kârlılığını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Özsöz (2009), 1992–2006 dönemine ait verilerle, dokuz geçiş ekonomisinde dolarizasyonun banka performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma bulgularına göre, mevduat dolarizasyonu ile banka kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak, döviz cinsinden mevduatların bankaların kredi zarar karşılıkları üzerinde negatif bir etki yarattığı belirlenmiştir. Bu durum, dolarizasyonun doğrudan kârlılık üzerinde etkili olmasa da risk yönetimi maliyetlerini artırarak dolaylı yoldan performansı etkileyebileceğini göstermektedir.

Kutan, Rengifo ve Özsöz (2010), 1991–2006 döneminde 36 ülkenin ticari bankalarına ait verileri kullanarak mevduat dolarizasyonunun banka kârlılığı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Sabit etkiler modeli ve GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) kullanılarak yapılan analizde, dolarizasyonun bir dönem gecikmeli olarak banka kârlılığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, döviz cinsinden yükümlülüklerin bankacılık sektörü için gecikmeli ancak olumsuz etkiler yaratabileceğine işaret etmektedir.

Çağlayan ve Talavera (2016), 2003Q1–2014Q1 dönemine ait verilerle Türkiye bankacılık sektöründe kredi dolarizasyonunun bankaların likidite ve kârlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Sabit etkiler modeli kullanılarak yapılan analizde, bankaların döviz cinsinden topladığı fonların önemli bir bölümünü yine döviz cinsinden kredi olarak kullandığı tespit edilmiştir. Bu durum, döviz uyumsuzluğunun sınırlı kalmasını sağlamakla birlikte, dolarizasyonun kredi kanalı üzerinden banka kârlılığı üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Işık (2019), Türkiye’de faaliyet gösteren 26 mevduat bankasının 2012–2017 dönemine ait verilerini kullanarak kredi ve mevduat dolarizasyonunun banka performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Tesadüfi etkiler modeli ve GMM yöntemiyle gerçekleştirilen analiz sonucunda, mevduat dolarizasyonunun hem aktif kârlılığı (ROA) hem de özkaynak kârlılığını (ROE) negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, döviz cinsinden mevduat artışının banka kârlılığı üzerinde baskı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Işık ve Şendeniz Yüncü (2022), 2012:3 – 2017:12 döneminde dolarizasyonun Türkiye’deki bankacılık performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren 26 bankanın verileri statik ve

dinamik panel veri analiziyle test edilmiş ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, incelenen dönemde dolarizasyon banka kârlılığı üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Tunay ve Tunay (2022), 2002-2020 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren 27 bankanın verilerini kullanarak dolarizasyon ve banka performansı ilişkisini dinamik panel veri analizi ile incelemişlerdir. Bulgular, dolarizasyonun banka performansını genel olarak pozitif etkilediğini, ancak operasyonel kârlılık üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca, dolarizasyonun ortalama sermaye maliyetini düşürerek bankaların sermaye kârlılığını artırdığı tespit edilmiştir. Ancak, yabancı para yükümlülüklerinin toplam yükümlülükler oranı ile operasyonel performans veya kârlılık arasında doğrudan bir ilişki saptanamamıştır.

Sarıgül (2023), 2005-2021 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren kamu sermayeli mevduat bankalarında dolarizasyon ve kârlılık ilişkisini incelemiştir. ARDL Sınır Testi yaklaşımının kullanıldığı çalışmada, mevduat dolarizasyonu, bilanço içi para birimi uyumsuzluğu ve yabancı para türev ürünlerinin banka kârlılığı üzerinde anlamlı etkileri olduğu, ancak bu etkilerin kısa ve uzun vadede farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Gültepe-Çorak ve Aksoy (2024), finansal dolarizasyonun banka kârlılığı üzerindeki etkisi, 2003Q1-2020Q4 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren 21 mevduat bankasının verileriyle panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlara göre, mevduat dolarizasyonu ortalama aktif ve özkaynak kârlılığını pozitif, net faiz marjını ise negatif etkilemektedir. Kredi dolarizasyonunun aktif ve özkaynak kârlılığı üzerinde negatif, net faiz marjı üzerinde ise anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bileşik dolarizasyon endeksinin aktif ve özkaynak kârlılığına negatif, net faiz marjına ise pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Akman ve Okuyan (2024), 2013-2022 döneminde faaliyet gören BİST 30 (XU030) endeksine dâhil olan 26 adet firmanın verileri kullanılarak net döviz pozisyonu oranlarının aktif kârlılık üzerindeki etkileri panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, net döviz pozisyonu ile firma kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Kurt Cihangir, Yenice ve Uğurlu (2024), 2007/Q4–2023/Q3 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren bankaları kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli olarak sınıflandırılarak finansal dijitalleşmenin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini ARDL yöntemiyle analiz etmiştir. Bulgular, finansal dijitalleşme ile banka kârlılığı ve risklilik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu ilişkinin özel sermayeli ve yabancı sermayeli bankalarda kamu sermayeli bankalara kıyasla daha belirgin olduğu ortaya konulmuştur.

Canlıtepe ve Saygın (2025), BİST’te işlem gören 109 firmanın 2012-2022 dönemine ait verilerinden yararlanarak ilgili firmaların döviz pozisyonunun finansal performans üzerindeki etkilerini incelemektedir. Sistem Genelleştirilmiş Momentler (Sistem- GMM) tahmincisi kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonucunda döviz kurunda volatilitenin yüksek olduğu dönemlerde firmaların döviz pozisyonlarının finansal performans üzerindeki belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Ayrıca kur riskinden korunma amaçlı stratejilerin firma performansını artırdığı tespit edilmiştir.

Ozgur ve Aslan (2025), Türkiye’de Merkez Bankası politika değişimlerinin bankaların döviz cinsinden kredi verme davranışları üzerindeki etkilerini, 2002/Q4–2024/Q3 dönemine ait çeyreklik verileri kullanarak Bayesçi Toplamsal Regresyon Ağaçları (BART) yöntemi çerçevesinde incelemiştir. Araştırma sonuçları, yüksek politika faizi oranlarının bankalarda döviz cinsinden kredi verme davranışını artırdığını ve dolayısıyla parasal aktarımı zayıflattığını ortaya koymaktadır. Ayrıca mevduat dolarizasyonu, pazar payı ve aktif kârlılığının kredi dolarizasyonunun temel belirleyici unsurlarından olduğu tespit edilmiştir.

Torun, Sönmezler ve Varol (2025), 12/2012 ile 04/2024 dönemi için mevduat dolarizasyonunun bankacılık performansı üzerindeki etkilerini NARDL yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz bulguları, döviz

mevduatlarındaki artışların faiz gelirleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturmadığı; buna karşın dolarizasyonun azalmasının bankaların faiz gelirlerini uzun dönemde anlamlı ve güçlü biçimde artırdığını ortaya koymaktadır. Sonuçlar, mevduat dolarizasyonunun bankacılık sektörü gelir yapısını etkileyen önemli bir unsur olduğunu ve bu etkinin banka kârlılığı üzerinde dolaylı bir belirleyicilik taşıdığını göstermektedir.

2.2. Finansal İnovasyon ve Banka Kârlılığı İlişkisi

Bankacılık sektöründe inovasyonun ve dijitalleşmenin banka performansı üzerindeki etkisi, çeşitli ülkelerde ve farklı zaman dilimlerinde yapılan çalışmalarla kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Roberts ve Amit (2003), Avustralya perakende bankacılığı sektörü üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, inovatif faaliyetlerin bankaların rekabet avantajı ve performansı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bulgular, inovasyonun sektörel normlardan farklı ve tutarlı bir şekilde uygulandığında bankaların performanslarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Akhisar ve arkadaşları (2015), 2005-2013 döneminde 23 ülkeden 173 bankanın verilerini dinamik panel veri analizi ile inceleyerek, elektronik bankacılığın banka kârlılığı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre, ATM sayısının şube sayısına oranı, hem aktif kârlılık (ROA) hem de özkaynak kârlılığı (ROE) üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahipken, POS terminal sayısı negatif ve anlamlı bir etki ortaya koymuştur.

Hu ve Xie (2016), Çin bankacılık sektöründe rekabet, inovasyon, risk alma davranışı ve kârlılık arasındaki ilişkileri, 2004-2014 dönemine ait 14 ticari bankanın verilerini kullanarak Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) aracılığıyla analiz etmiştir. Sonuçlar, risk alma davranışı ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu, inovasyonun hem doğrudan hem de dolaylı olarak kârlılığı etkilediğini, rekabetin ise risk alma üzerinde negatif; inovasyon ve kârlılık üzerinde ise pozitif etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca piyasa rekabeti-inovasyon ve risk alma-kârlılık arasında basamaklı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nkem ve Akujinma (2017), Nijerya bankacılık sektöründe finansal inovasyonun banka etkinliği üzerindeki etkisini 2006-2014 dönemi verileriyle analiz etmiştir. ATM, POS, internet ve mobil bankacılık işlemlerinin hacimleri dikkate alınarak yapılan regresyon analizi ve Granger nedensellik testi sonuçları, ATM ve POS işlemlerinin banka etkinliğiyle negatif, internet bankacılığının ise pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir.

Scott, Van Reenen ve Zachariadis (2017), dijital inovasyonun banka performansı üzerindeki uzun vadeli etkisini, SWIFT sisteminin benimsenmesi aracılığıyla analiz etmiştir. Avrupa ve Amerika'daki 29 ülkeden 6848 bankanın 1977-2005 yılları arasındaki verileriyle yapılan panel veri analizinde, SWIFT kullanımının özellikle küçük ölçekli bankalarda büyük bankalara kıyasla daha yüksek düzeyde olmak üzere, uzun vadeli banka kârlılığını olumlu etkilediği ve ağ etkilerinin bu durumu desteklediği tespit edilmiştir.

Zouari ve Abdelmalek (2020), Tunus Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 10 bankanın 2009-2017 dönemine ait verilerini kullanarak finansal inovasyonun banka performansı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Maddi ve maddi olmayan duran varlıkların toplam varlıklara oranı ile ölçülen inovasyon düzeyinin, finansal kârlılık üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, piyasa performansını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Pham ve arkadaşları (2021), Vietnam ve Pakistan'daki bankalarda inovasyonun etkinlik üzerindeki etkilerini 2011-2019 dönemine ait verilerle analiz etmiştir. Çalışmada, maddi olmayan duran varlıkların duran varlıklara oranı inovasyon göstergesi olarak kullanılmış ve inovasyonun banka etkinliğini negatif yönde etkilediği; ayrıca Vietnam bankalarının etkinliğinin Pakistan'daki bankalara kıyasla daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Zouari-Hadiji (2021), 2009-2018 döneminde Tunus'taki yedi özel bankanın verilerini analiz ederek, finansal inovasyonun banka performansı üzerindeki doğrudan etkilerini ve risk yönetimi aracılığıyla dolaylı

etkilerini değerlendirmiştir. Panel veri analizi ve hiyerarşik çoklu regresyon yöntemiyle yürütülen çalışmada, maddi olmayan duran varlıkların toplam varlıklara oranı inovasyon göstergesi olarak kullanılmış ve finansal inovasyonun banka performansı üzerinde doğrudan pozitif bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

İslamoğlu ve Bayrak (2022), Türkiye Bankalar Birliği'ne kayıtlı bankaların 2006-2020 dönemine ait çeyreklik verilerini kullanarak, dijital bankacılık hizmetlerinin finansal performans üzerindeki etkilerini zaman serisi analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada toplam aktifler bağımlı değişken olarak; para transferleri, ödemeler ve yatırımlar ise bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, dijital bankacılık hizmetlerinin bankaların finansal performansı üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Khalifaturofi'ah (2023), Endonezya'daki bankaların 2009-2018 dönemine ait verileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, finansal inovasyonun, finansal oranların ve maliyet etkinliğinin banka kârlılığı (ROA, ROE, NIM) üzerindeki etkilerini panel regresyon analizi ile incelemiştir. Bulgular, finansal inovasyonun banka performansını olumlu yönde etkilediğini; buna karşılık maliyet etkinliği ile bağımsız yönetim kurulu oranının negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Adsız (2024), çalışmasında Türkiye ve Endonezya'da faaliyet gösteren imalat ve finans işletmelerine ait verileri kullanarak etkin finans yönetimi uygulamalarının işletmelerin finansal performans düzeyi üzerindeki etkilerini analiz etmek, sektörel farklılıkları tespit etmek ve uluslararası karşılaştırmalar yaparak makroekonomik unsurların etkilerini araştırmaktadır. Bulgular, etkin finans yönetimi uygulamalarının işletmelerin finansal performansı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle likidite ve risk yönetimi ile inovasyon yatırımlarının finansal performansı desteklediğini, sektörler arasında bu etkinin farklılaşabildiğini ve döviz kuru oynaklığı gibi makroekonomik unsurların performans üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca finansal teknolojiler ve dijital dönüşümün, işletmelerin operasyonel verimliliğini artırarak rekabet avantajı sağladığı tespit edilmiştir.

Ömerdivanlı (2024), 2010-2020 döneminde gelişmekte olan 20 ülkede faaliyet gösteren bankalara ait verileri kullanarak dijital dönüşüm ile banka kârlılığı arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi yöntemleriyle incelemiştir. Bulgular, dijital dönüşüm göstergeleri ile banka kârlılığı arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını, buna karşın nedensellik analizlerinin uluslararası düzeyde değişkenlik göstermekle birlikte dijital dönüşümün banka kârlılığını etkilediğini ortaya koymaktadır. Çalışma sonuçları, dijital ürün ve hizmetlerin yaygınlaştırılmasının gelişmekte olan ülkelerde bankaların finansal performansını destekleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalış, Yıldırım ve Sakarya (2025), 2010-2022 dönemine ait Türk bankacılık verilerini kullanarak dijital bankacılık uygulamalarının banka kârlılığı üzerindeki etkilerini regresyon analizi ve Temel Bileşen Analizi (Principal Component Analysis) yöntemi ile incelemektedir. Araştırma sonuçlarına göre, dijital bankacılık uygulamaları bankacılık sektörünün kârlılığını arttırmaktadır.

Son olarak Can ve Çınar (2025), 1985-2021 dönemine ait verileri kullanarak finansal gelişme ile inovasyon arasındaki ilişkiyi Hacker ve Hatemi-J (2012) nedensellik testi çerçevesinde analiz etmiştir. Araştırma sonuçları, finansal gelişmenin pozitif şoklarından inovasyonun pozitif şoklarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Buna karşın söz konusu değişkenlerin negatif şokları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Bu bulgular neticesinde finansal gelişmelerinin inovasyon faaliyetlerine ilişkin finansmana erişimi kolaylaştırarak inovasyon yatırımlarını artırdığını göstermektedir.

3. VERİ VE MODEL

Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye'de faaliyet gösteren ve yabancı para cinsinden mevduat ve kredi dolarizasyonu oranlarının hesaplanabildiği 11 mevduat bankasına aittir. Bu bankaların ortak özelliği, mevduat toplayarak kredi verme, ödeme sistemleri sunma ve diğer bankacılık hizmetlerini sağlamalarıdır. Veri seti,

2010Q1-2024Q2 dönemini kapsamakta olup, Türkiye Bankalar Birliği'nden (TBB) temin edilmiştir. Küresel finansal krizin olası etkilerini dışarda bırakmak amacıyla analiz dönemi, 2010 yılının ilk çeyreğinden itibaren başlatılmıştır. Çalışmaya dahil edilen bankalara ait bilgiler tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Banka Bilgileri

Banka No	Banka Adı	Sermaye Yapısı	Ölçek
1	Akbank T.A.Ş.	Özel	Büyük
2	Anadolubank A.Ş.	Özel	Küçük
3	Fibabanka A.Ş.	Özel	Orta
4	Şekerbank T.A.Ş.	Özel	Orta
5	Turkish Bank A.Ş.	Özel	Küçük
6	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Özel	Orta
7	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Kamu	Büyük
8	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Kamu	Büyük
9	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Özel	Büyük
10	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Kamu	Büyük
11	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Özel	Büyük

Tablo 1, analize dahil edilen 11 bankanın adları, sermaye yapıları ve ölçek büyüklüklerine ilişkin bilgileri içermektedir. Buna göre, bankalardan üçü kamu bankası, geri kalan sekizi ise özel bankadır. Ölçek büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde, AnadoluBank A.Ş. ve Turkish Bank A.Ş. küçük ölçekli, Fibabanka A.Ş., Şekerbank T.A.Ş. ve Türk Ekonomi Bankası A.Ş. orta ölçekli, diğer bankalar ise büyük ölçekli bankalar olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu çalışmada, dolarizasyon ve inovasyonun finansal performans ile nedensellik ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, ROA ve ROE finansal performans göstergesi, DD mevduat dolarizasyonu, CD kredi dolarizasyonu ve IN inovasyon göstergesi olarak kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Değişken Bilgileri

Değişken	Tanım	Kaynak
ROA	Aktif Kârlılık Oranı değişkenidir. Net karın toplam aktiflere oranı şeklinde hesaplanmış olup, finansal performans göstergesi olarak kullanılmıştır.	TBB'den alınan verilerle hesaplanmıştır.
ROE	Öz kaynak Kârlılık Oranı değişkenidir. Net kârın özkaynaklara oranı şeklinde hesaplanmış olup, finansal performans göstergesi olarak kullanılmıştır.	TBB'den alınan verilerle hesaplanmıştır.
DD	Yabancı para mevduatların toplam mevduatlara oranı şeklinde hesaplanmış olup, mevduat dolarizasyonunu temsil etmektedir.	TBB'den alınan verilerle hesaplanmıştır.
CD	Yabancı para kredilerin toplam kredilere oranı şeklinde hesaplanmış olup, kredi dolarizasyonunu temsil etmektedir.	TBB'den alınan verilerle hesaplanmıştır.
IN	Maddi olmayan duran varlıkların toplam varlıklara oranı şeklinde hesaplanmış olup, inovasyon göstergesini temsil etmektedir.	TBB'den alınan verilerle hesaplanmıştır.

Ampirik analiz öncesinde, çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	ROA	ROE	DD	CD	IN
Ortalama	1.179413	10.81931	0.474703	0.96148	0.006732
Medyan	0.907362	7.995276	0.463834	0.974043	0.005842
Maksimum	3.009496	27.04898	0.635299	0.995652	0.017425
Minimum	0.436711	4.580837	0.33136	0.861126	0.000988
Standart Sapma	0.665847	6.038951	0.072786	0.033627	0.004209
Gözlem Sayısı	58	58	58	58	58

Tablo 58 gözleme ait tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. ROA için ortalama 1.179, medyan 0.907, minimum 0.173 ve maksimum 3.009'dur. ROE değişkeninde ortalama 10.822, medyan 7.991, minimum 0.957 ve maksimum 27.053 olarak hesaplanmıştır. DD değişkeninin ortalaması 0.475, medyanı 0.464, minimumu 0.336 ve maksimumu 0.658'dir. CD değişkeninde ortalama 0.961, medyan 0.974, minimum 0.861 ve maksimum 0.996'dır. IN değişkeninde ise ortalama 0.0067, medyan 0.0058, minimum 0.00099 ve maksimum 0.0174 olarak belirlenmiştir. Standart sapma değerleri sırasıyla ROA için 0.665, ROE için 6.041, DD için 0.073, CD için 0.033 ve IN için 0.0042'dir. Bu istatistikler değişkenlerin merkezi eğilim ve yayılım özelliklerini ortaya koymaktadır.

Dolarizasyon ve inovasyonun banka kârlılığı ile arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması amacıyla tahmin edilen modeller şu şekildedir.

Model 1: $ROA=f(DD)$

Model 2: $DD=f(ROA)$

Model 3: $ROA=f(CD)$

Model 4: $CD=f(ROA)$

Model 5: $ROA=f(IN)$

Model 6: $IN=f(ROA)$

Model 7: $ROE=f(DD)$

Model 8: $DD=f(ROE)$

Model 9: $ROE=f(CD)$

Model 10: $CD=f(ROE)$

Model 11: $ROE=f(IN)$

Model 12: $IN=f(ROE)$

Çalışmada, 12 modelin tahmini için Konya nedensellik testi uygulanmıştır. Modellerde kullanılan değişkenler, mevsimsel etkilerden arındırılmak amacıyla Census X-12 ve Tramo/Seats yöntemleri kullanılmıştır. Veri analizi ve ekonometrik modelleme süreçlerinde EViews 12 ve Gauss 10 programları kullanılmıştır.

4. YÖNTEM

Çalışmada, dolarizasyon ve inovasyonun banka kârlılığı ile nedensellik ilişkilerini incelemek amacıyla Konya (2006) tarafından geliştirilen bootstrap panel Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Bu yöntem, bootstrap kritik değerlerini kullanarak, görünüşte ilgisiz regresyon (SUR) sistemlerine dayalı Wald testlerini temel alan bir panel veri yaklaşımı sunmaktadır (Konya, 2006: 978). Her bir birime ilişkin nedensellik ilişkisi sonuçlarını ayrı ayrı sunması nedeniyle tercih edilen bu test, uygulanmadan önce birim kök sınaması

gerektirmemektedir (Kónya, 2006: 981). Bu yöntemin tercih edilmesinin bir diğer nedeni, eşbütünleşme testi gereksinimini ortadan kaldırmasıdır (Gövdeli, 2018: 383). Ayrıca, bu test, durağanlık dereceleri farklı olan panellerde de nedensellik analizine olanak sağlaması bakımından önemli bir avantaj sunmaktadır (Kónya, 2006: 982). Buna ek olarak, test, yatay kesit bağımlılığı ile paneldeki homojenlik ve heterojenlik durumlarını dikkate almaktadır (Yılancı ve Özgür, 2019: 24799). Her bir birime ait nedensellik ilişkisi sonuçlarını ayrı ayrı sunması nedeniyle tercih edilen bu test, uygulanmadan önce birim kök sınaması gerektirmemekle birlikte (Kónya, 2006: 981), yatay kesit bağımlılığını ve homojenlik-heterojenlik durumunu dikkate almaktadır (Yılancı ve Özgür, 2019: 24799). Bu testin seçilmesinin bir diğer nedeni ise eşbütünleşme testine gereksinim duymamasıdır (Gövdeli, 2018: 383). Ayrıca bu test durağanlık dereceleri aynı olmayan paneller için nedensellik analizini mümkün kılması bakımından da avantaj sağlamaktadır (Kónya, 2006:982). Ancak, bu yöntemin uygulanabilmesi için iki temel koşulun sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar, yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesi ve panelin homojen olup olmadığının belirlenmesi gerekliliğidir.

Yatay kesit bağımlılığı testi, panel veri analizlerinde birimler arasında korelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanmaktadır. Panel veri setleri, zaman serileri ve yatay kesit verilerini birleştirdiğinden, gözlemler arasındaki bağımlılık analizin doğruluğunu etkileyebilmektedir. Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığı testinin uygulanması, regresyon modellerinin sağlamlığını artıran kritik bir adımdır. Ayrıca, panel üyeleri arasındaki yatay kesit bağımlılığının göz ardı edilmesi, yanıltıcı sonuçlara yol açabileceğinden, bu bağımlılığın dikkate alınması önem arz etmektedir (Yılancı ve Özgür, 2019: 24799). Panel veri modellerinde, zaman boyutunun (T) kesit boyutundan (N) büyük olduğu ($T > N$) durumlarda yatay kesit bağımlılığını incelemek için kullanılan testlerden biri, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange Multiplier (LM) testidir (Güriş, 2015: 77). Bu testin sıfır hipotezi, birimler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunmadığı yönündedir (Tatoğlu, 2017: 105). Test istatistikleri anlamlı bulunduğunda sıfır hipotezi reddedilir ve modelde yatay kesit bağımlılığının mevcut olduğu sonucuna ulaşılır. Bu çalışmada, $T > N$ durumu geçerli olduğundan Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testi tercih edilmiştir.

Homojenlik sınaması, panel veri analizinde hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi açısından önemli bir aşamadır. Panel veri analizinde homojenlik testi, model katsayılarının tüm birimler için aynı olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanmaktadır. Eğer katsayılar tüm birimler için aynı ise model homojen, farklı ise heterojen olarak değerlendirilir. Birimler arasındaki heterojenliği test etmek amacıyla, Swamy (1970) tarafından önerilen ve Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen eğim parametresinin homojenliğini inceleyen delta testi ($\tilde{\Delta}$) kullanılmaktadır (Al ve Belke, 2018: 279). Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi, Swamy'nin (1970) önerdiği yöntemden farklı olarak, daha büyük N ve T boyutlarında daha güçlü sonuçlar sunmaktadır (Canbay, 2020: 7). Bu testin temel hipotezi, eğim katsayılarının homojen olduğunu, alternatif hipotezi ise eğim katsayılarının heterojen olduğunu ifade etmektedir (Tatoğlu, 2017: 105). Bu hipotezi test edebilmek için Pesaran ve Yamagata (2008), asimptotik olarak güçlü olan $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ istatistiklerini önermektedir (Özcan ve Öztürk, 2019: 34; Canbay, 2020: 7). Bu çalışmada, eğim katsayılarının homojen olup olmadığı, sıfır hipotezi eğim katsayılarının homojen olduğunu ifade eden Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ test istatistikleri ile sınanmıştır.

Kónya (2006) panel nedensellik testi için gerekli ön koşulların sağlanması durumunda, nedensellik ilişkisinin varlığı hakkında bilgi verecek olan tahmin sonuçlarına ulaşılabilmesi için kullanılan modellere ilişkin genel form şu şekildedir:

$$\begin{aligned}
 Y_{1,t} &= \alpha_{1,1} + \sum_{l=1}^{ly_1} \beta_{1,1,l} Y_{1,t-1} + \sum_{l=1}^{lx_1} \gamma_{1,1,l} X_{1,t-1} + \xi_{1,1,t} \\
 Y_{2,t} &= \alpha_{1,2} + \sum_{l=1}^{ly_1} \beta_{1,2,l} Y_{2,t-1} + \sum_{l=1}^{lx_1} \gamma_{1,2,l} X_{2,t-1} + \xi_{1,2,t} \\
 &\vdots \\
 Y_{N,t} &= \alpha_{1,N} + \sum_{l=1}^{ly_1} \beta_{1,N,l} Y_{N,t-1} + \sum_{l=1}^{lx_1} \gamma_{1,N,l} X_{N,t-1} + \xi_{1,N,t}
 \end{aligned} \tag{1}$$

ve

$$\begin{aligned}
 X_{1,t} &= \alpha_{2,1} + \sum_{l=1}^{ly_2} \beta_{2,1,l} Y_{1,t-1} + \sum_{l=1}^{lx_2} \gamma_{2,1,l} X_{1,t-1} + \xi_{2,1,t} \\
 X_{2,t} &= \alpha_{2,2} + \sum_{l=1}^{ly_2} \beta_{2,2,l} Y_{2,t-1} + \sum_{l=1}^{lx_2} \gamma_{2,2,l} X_{2,t-1} + \xi_{2,2,t} \\
 &\vdots \\
 X_{N,t} &= \alpha_{2,N} + \sum_{l=1}^{ly_2} \beta_{2,N,l} Y_{N,t-1} + \sum_{l=1}^{lx_2} \gamma_{2,N,l} X_{N,t-1} + \xi_{2,N,t}
 \end{aligned} \tag{2}$$

1 ve 2 nolu modeller, sırası ile X'ten Y'ye ve Y'den X'e doğru çift yönlü nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla oluşturulmuştur. Modellerde yer verilen, N, T, l ve ξ ifadeleri sırası ile birim sayısını, zamanı, optimal gecikme uzunluğunu ve hata terimini temsil etmektedir. Model tahmin bulgularına göre; i) $\gamma_{1,N,l}$ katsayısı tüm birimler için sıfıra eşit değilken, $\beta_{2,N,l}$ katsayısı tüm birimler için sıfıra eşit ise X'ten Y'ye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisinin olduğu, ii) $\gamma_{1,N,l}$ katsayısı tüm birimler için sıfıra eşitken, $\beta_{2,N,l}$ katsayısı sıfıra eşit değil ise Y'den X'e doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisinin olduğu; iii) $\gamma_{1,N,l}$ ve $\beta_{2,N,l}$ katsayıları eşanlı olarak sıfıra eşit değilse X ve Y değişkenleri arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Diğer bir ifade ile elde edilen nedensellik test istatistiklerinin anlamlılık seviyelerine bağlı olarak tek yönlü ve çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu veya nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonuçları elde edilebilmektedir.

5. BULGULAR

Çalışmada kullanılan verilerle tahmin edilen modeller, Konya nedensellik testinin uygulanabilmesi için gerekli koşulları sağlamaktadır. Bu doğrultuda, yatay kesit bağımlılığı, homojenlik sınaması ve Konya nedensellik testine ilişkin istatistiksel bulgular bu bölümde ele alınmıştır. Öncelikle, Konya nedensellik testinin uygulanabilirliği için gerekli koşullardan biri olan yatay kesit bağımlılığı incelenmiştir. Bu amaçla, veri setinin özellikleri dikkate alınarak, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi tercih edilmiştir. Söz konusu teste ilişkin tahmin sonuçları ise Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Modeller	CD _{LM} (Breusch,Pagan 1980)	
	Test istatistiği	Olasılık değeri
Model 1: ROA= F(DD)	1213.932	0.0000*
Model 2: DD= F(ROA)	2759.927	0.0000*
Model 3: ROA= F(CD)	960.522	0.0000*
Model 4: CD= F(ROA)	2657.688	0.0000*
Model 5: ROA= F(IN)	661.284	0.0000*
Model 6: IN= F(ROA)	1223.561	0.0000*
Model 7: ROE= F(DD)	1289.185	0.0000*
Model 8: DD= F(ROE)	2574.248	0.0000*
Model 9: ROE= F(CD)	1048.985	0.0000*
Model 10: CD= F(ROE)	2705.608	0.0000*
Model 11: ROE= F(IN)	849.718	0.0000*
Model 12: IN= F(ROE)	1041.219	0.0000*

Not: *, %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığını ifade etmektedir.

Tablo 4'te sunulan yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre, tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığının var olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, analize dahil edilen bankalardan birinde meydana gelen bir şokun diğer bankaları da etkileyebileceğini göstermektedir.

Konya panel nedensellik testi uygulanmadan önce doğrulanması gereken bir diğer önemli koşul ise homojenlik varsayımdır. Bu bağlamda, çalışmada eğim katsayılarının homojen olup olmadığı değerlendirilmiştir. Sıfır hipotezi eğim katsayılarının homojen olduğunu ifade eden Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen Δ ve Δ_{adj} test istatistikleri kullanılarak homojenlik sınaması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu teste ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Homojenlik Testi

Testler	Δ		Δ_{adj}	
Modeller	Test istatistiği	Olasılık değeri	Test istatistiği	Olasılık değeri
Model 1: ROA=F(DD)	9.594	0.0000*	9.847	0.0000*
Model 2: DD=F(ROA)	12.862	0.0000*	13.202	0.0000*
Model 3: ROA=F(CD)	14.952	0.0000*	15.347	0.0000*
Model 4: CD=F(ROA)	16.533	0.0000*	16.970	0.0000*
Model 5: ROA=F(IN)	30.339	0.0000*	31.141	0.0000*
Model 6: IN=F(ROA)	30.618	0.0000*	31.427	0.0000*
Model 7: ROE=F(DD)	9.243	0.0000*	9.487	0.0000*
Model 8: DD=F(ROE)	9.978	0.0000*	10.241	0.0000*
Model 9: ROE=F(CD)	16.132	0.0000*	16.559	0.0000*
Model 10: CD=F(ROE)	17.216	0.0000*	17.671	0.0000*
Model 11: ROE=F(IN)	29.347	0.0000*	30.123	0.0000*
Model 12: IN=F(ROE)	24.416	0.0000*	25.062	0.0000*

Not: *, %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığını ifade etmektedir.

Tablo 5'te sunulan homojenlik testine ait istatistiksel sonuçlar incelendiğinde, modellere ait eğim katsayılarının %1 anlamlılık düzeyinde heterojen bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Yatay kesit bağımlılığı ve heterojenliğin varlığına ilişkin elde edilen bu bulgular, Konya (2006) testinin uygulanması için gerekli koşulların sağlandığını doğrulamaktadır. Bu çerçevede, banka kârlılığı ile dolarizasyon ve inovasyon arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisi, ikili ilişkiler bazında analiz edilmiştir. Model 1 ve Model 2 kapsamında, aktif kârlılık oranı ile mevduat dolarizasyonu arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisi tahmin edilmiş olup, tahmin sonuçları Tablo 6'te raporlanmıştır.

Tablo 6. ROA ve DD'nin Karşılıklı Nedensellik İlişkisi

DD, ROA'nın nedenidir						ROA, DD'nin nedenidir.				
Banka	Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer			Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
1	10.686	0.000*	5.723	3.682	2.282	10.994	0.348	19.868	16.506	14.672
2	2.058	0.034**	2.776	1.777	1.228	0.903	0.540	5.901	4.253	3.253
3	5.067	0.802	19.603	15.817	13.739	2.090	0.994	22.454	17.389	14.747
4	0.006	0.982	8.572	5.827	4.500	2.151	0.040**	2.878	2.015	1.550
5	0.556	0.672	8.946	5.234	4.075	0.001	0.988	6.877	4.285	3.353
6	22.193	0.000*	11.516	9.112	7.826	0.068	0.720	3.520	2.423	1.621
7	1.759	0.862	15.659	11.701	10.173	1.075	0.790	9.569	7.063	5.682
8	0.004	0.998	18.357	12.532	10.614	9.308	0.522	30.002	20.594	18.022
9	9.329	0.000*	4.931	3.329	2.610	1.073	0.636	6.226	4.438	3.489
10	1.165	0.934	14.336	11.182	9.754	3.453	0.694	15.235	12.714	10.475
11	7.899	0.002*	3.791	2.673	2.026	6.915	0.340	16.320	12.736	10.613

Tablo 6'te yer alan sonuçlara göre, Akbank, Anadolubank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası için DD'den ROA'ya doğru istatistiksel olarak anlamlı bir Granger nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Öte yandan, ROA'dan DD'ye doğru Granger nedensellik ilişkisi ise yalnızca Şekerbank için geçerli bulunmuştur.

Model 3 ve model 4 kapsamında, aktif kârlılık oranı ile kredi dolarizasyonu arasındaki iki yönlü nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Söz konusu tahminlere ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 7. ROA ve CD'nin Karşılıklı Nedensellik İlişkisi

CD ROA'nın nedenidir						ROA, CD'nin nedenidir.				
Banka	Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer			Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
1	2.256	0.570	15.278	9.656	7.055	0.040	0.826	3.335	1.930	1.424
2	11.975	0.002*	7.702	4.827	3.878	0.103	0.724	4.313	2.555	1.945
3	15.755	0.220	32.593	24.152	19.470	0.010	0.946	6.515	4.028	2.755
4	1.243	0.650	8.426	6.006	5.083	0.137	0.986	12.895	9.564	8.040
5	0.598	0.380	5.322	3.000	2.183	0.215	0.718	7.417	4.280	3.102
6	0.843	0.992	17.347	14.271	11.905	0.317	0.488	3.506	2.170	1.467
7	0.625	0.638	7.950	4.738	3.479	0.163	0.552	3.432	1.872	1.317
8	7.607	0.836	24.029	19.739	17.866	0.002	0.992	7.733	5.137	4.301
9	7.200	0.006*	6.435	3.458	2.697	1.084	0.310	4.085	2.841	2.335
10	0.078	0.744	5.094	2.540	1.814	1.329	0.136	4.023	2.155	1.616
11	1.107	0.206	4.892	2.893	2.023	0.043	0.792	2.778	1.938	1.565

Tablo 7'de sunulan sonuçlar, Anadolubank ve Türkiye İş Bankası için CD'den ROA'ya doğru tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir Granger nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, ROA'dan CD'ye doğru herhangi bir banka özelinde anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Bu bulgu, kredi dolarizasyonunun banka kârlılığı üzerinde etkili olabileceğini, ancak ters yönlü bir ilişkinin genel olarak desteklenmediğini göstermektedir.

Aktif kârlılık oranı ile inovasyon arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisini yansıtan Model 5 ve Model 6 tahmin edilerek sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. ROA ve IN’in Karşılıklı Nedensellik İlişkisi

IN ROA’nın nedenidir						ROA, IN’nin nedenidir.				
Banka	Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer			Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
1	5.275	0.044**	8.157	5.239	4.374	0.790	0.502	3.169	2.401	2.077
2	15.669	0.676	41.919	32.897	28.846	0.008	1.000	2.412	20.772	18.155
3	2.256	0.664	11.352	8.204	6.648	4.201	0.160	8.480	5.908	4.711
4	2.071	0.956	23.206	16.151	13.987	0.349	1.000	19.903	17.124	13.761
5	2.145	0.590	11.967	7.951	6.974	0.370	0.584	3.915	2.464	2.002
6	0.915	0.790	13.931	8.005	6.421	0.783	0.878	6.136	5.491	4.565
7	1.678	0.450	7.459	5.465	4.184	0.974	0.064***	1.832	1.042	0.682
8	0.402	0.516	8.005	2.723	1.831	7.768	0.528	22.903	15.927	14.125
9	1.908	0.096***	3.597	2.384	1.830	0.081	0.884	4.801	2.994	2.116
10	0.094	0.792	5.093	3.911	2.967	0.055	0.928	7.164	4.991	3.868
11	0.120	0.710	5.158	2.749	2.233	7.303	0.000*	4.335	2.873	1.967

Tablo 8’de raporlanan bulgular, Akbank ve Türkiye İş Bankası için IN’dan ROA’ya doğru istatistiksel olarak anlamlı bir Granger nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuç, inovasyon göstergelerinin bu bankaların kârlılığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, ROA’dan IN’e doğru nedensellik ilişkisi yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası için geçerli bulunmuştur. Bu durum, banka kârlılığının inovasyon yatırımlarını yönlendirebileceğine işaret etmektedir.

Model 7 ve Model 8, özkaynak kârlılık oranı ile mevduat dolarizasyonu arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisini analiz etmek amacıyla tahmin edilmiş olup, elde edilen bulgular Tablo 9’da aktarılmıştır.

Tablo 9. ROE ve DD’nin Karşılıklı Nedensellik İlişkisi

DD ROE’nin nedenidir						ROE, DD’nin nedenidir.				
Banka	Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer			Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
1	4.716	0.062***	7.263	4.891	4.060	14.840	0.176	22.088	17.672	15.735
2	5.294	0.028**	6.601	4.268	3.094	2.005	0.278	6.746	4.047	3.315
3	5.836	0.236	12.361	9.823	8.280	2.967	0.838	14.654	11.847	10.478
4	0.17	0.700	5.103	3.406	2.631	2.476	0.034**	3.504	1.957	1.363
5	3.947	0.542	14.114	10.418	8.497	0.007	0.962	5.876	3.842	2.975
6	22.484	0.000*	10.674	8.181	6.968	0.342	0.456	3.829	2.255	1.583
7	5.841	0.902	24.962	21.573	19.315	3.144	0.512	10.530	8.074	6.633
8	0.008	1.000	19.651	14.572	12.661	13.643	0.078***	19.182	14.494	12.669
9	7.799	0.000*	4.356	2.518	1.683	3.302	0.214	6.593	4.934	4.323
10	0.001	0.960	4.617	3.318	2.417	4.851	0.138	9.318	6.824	5.509
11	6.061	0.002*	4.332	2.665	2.009	10.096	0.152	16.614	12.198	10.934

Tablo 9, ROE ve DD değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik istatistiksel bulguları içermektedir. Elde edilen sonuçlara göre, DD’dan ROE’ye doğru istatistiksel olarak anlamlı bir Granger nedensellik ilişkisi Akbank, Anadolubank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası için tespit edilmiştir. Öte yandan, ROE’den DD’ye doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi yalnızca

Şekerbank ve Türkiye Halk Bankası için belirlenmiştir. Bu bulgular, banka kârlılığı ile dolarizasyon ve inovasyon arasındaki etkileşimin bankadan bankaya değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Özkaynak kârlılık oranı ile kredi dolarizasyonu arasındaki karşılıklı ilişki Model 9 ve Model 10 ile formüle edilmiştir. Bu modeller tahmin edilerek, söz konusu ilişkiye ait sonuçlar Tablo 10’da paylaşılmıştır.

Tablo 10. ROE ve CD’nin Karşılıklı Nedensellik İlişkisi

CD ROE’nin nedenidir						ROE, CD’nin nedenidir.				
Banka	Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer			Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
1	2.355	0.514	16.674	9.420	7.798	0.066	0.894	4.821	2.751	2.289
2	8.372	0.038**	10.862	7.623	6.004	0.008	0.910	4.237	2.231	1.482
3	9.934	0.166	22.969	13.480	11.130	0.007	0.970	7.160	4.478	3.213
4	1.511	0.700	11.204	7.587	6.077	0.271	0.996	17.629	12.752	10.385
5	0.833	0.282	5.848	3.084	2.049	0.327	0.660	7.415	4.293	3.411
6	1.711	0.920	17.177	13.279	11.846	0.084	0.756	4.003	2.625	1.966
7	4.660	0.906	26.150	20.259	17.493	0.069	0.756	3.726	2.367	1.632
8	2.693	0.896	15.886	12.956	11.019	0.234	0.578	3.577	2.595	1.832
9	10.655	0.000*	4.361	2.768	1.929	0.214	0.694	5.025	2.964	2.101
10	7.162	0.212	17.133	12.219	9.569	8.386	0.006*	7.529	4.546	3.639
11	1.070	0.180	4.063	2.494	1.779	0.421	0.248	1.916	1.210	0.821

Tablo 10, ROE ile CD değişkenleri arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisine yönelik ampirik bulguları sunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, CD’den ROE’ye doğru tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir Granger nedensellik ilişkisi yalnızca Anadolubank ve Türkiye İş Bankası için tespit edilmiştir. Buna karşılık, ROE’den CD’ye doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi ise yalnızca Türkiye Vakıflar Bankası özelinde belirlenmiştir. Bu sonuçlar, söz konusu ilişkinin banka düzeyinde farklılık gösterebileceğini ve genellenebilir bir etki ortaya koymadığını göstermektedir.

Son olarak, Model 11 ve Model 12 kapsamında, özkaynak kârlılık oranı ile inovasyon arasındaki iki yönlü nedensellik ilişkisi tahmin edilmiş olup, tahmin sonuçları Tablo 11’de raporlanmıştır.

Tablo 11. ROE ve IN’in Karşılıklı Nedensellik İlişkisi

IN ROE'nin nedenidir						ROE, IN'nin nedenidir.				
Banka	Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer			Wald Test istatistiği	Bootstrap olasılık	Kritik değer		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
1	0.954	0.128	2.661	1.814	1.189	1.680	0.120	2.880	2.126	1.800
2	15.464	0.420	35.901	27.330	24.365	3.549	0.984	34.570	24.731	21.583
3	0.740	0.632	7.288	5.048	3.567	4.569	0.346	11.349	8.481	7.068
4	1.829	0.870	18.079	13.013	10.733	0.161	1.000	20.440	15.722	13.464
5	0.214	0.776	5389	3.551	2.988	0.177	0.612	3.167	2.128	1.454
6	2.207	0.724	12.705	9.040	7.294	1.247	0.880	8.590	6.747	5.654
7	6.459	0.416	16.268	13.003	10.333	1.084	0.076***	1.909	1.241	0.961
8	0.022	0.986	12.317	7.863	6.393	5.355	0.798	20.627	17.043	14.544
9	0.754	0.278	3.545	2.041	1.510	0.399	0.860	6.530	4.228	3.386
10	2.836	0.348	12.581	8.444	6.209	0.730	0.216	2.661	1.742	1.216
11	0.061	0.780	4.831	2.499	1.608	6.639	0.016	7.008	4.611	3.856

Tablo 11, özkaynak kârlılık oranı (ROE) ile inovasyon (IN) değişkeni arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisine ilişkin ampirik bulguları içermektedir. Tablo verileri değerlendirildiğinde, IN'den ROE'ye doğru istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir Granger nedensellik ilişkisinin bulunmadığı görülmektedir. Buna karşılık, ROE'den IN'e doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası için geçerli bulunmuştur. Bu bulgu, özkaynak kârlılığının bu bankada inovasyon faaliyetlerini yönlendirebileceğine işaret etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankaları özelinde, inovasyon ve dolarizasyonun banka kârlılığı üzerindeki etkilerini mikroekonomik bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır. 2010–2024 dönemini kapsayan panel veri seti kullanılarak, banka performans göstergeleri olan ROA ve ROE ile inovasyonun, mevduat dolarizasyonu ve kredi dolarizasyonu arasındaki nedensellik ilişkileri Konya (2006) panel Granger nedensellik testi yöntemiyle incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, banka kârlılığı ile dolarizasyon ve inovasyon değişkenleri arasında sektör geneline yayılmış güçlü bir nedensellik yapısına işaret etmemektedir. Analiz kapsamındaki 11 bankanın az sayıda bir kısmında DD'den ROA'ya ve CD'den ROE'ye doğru istatistiksel olarak anlamlı tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. İnovasyon göstergeleri açısından da anlamlı etkileşim sınırlı sayıda bankada gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, söz konusu ilişkilerin sektör düzeyinde homojen olmadığını ve banka-özellik dinamikler çerçevesinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu bulgular doğrultusunda, politika yapıcılara ve sektör paydaşlarına yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle, finansal inovasyonun teşvik edilmesi, banka kârlılığını artırıcı bir unsur olarak stratejik önem taşımaktadır. Yapay zeka destekli kredi sistemleri, blokzincir tabanlı ödeme altyapıları ve dijital tasarruf ürünleri gibi uygulamalar, hem operasyonel verimliliği artırmakta hem de yerel para cinsinden işlem hacmini genişleterek dolarizasyonun azaltılmasına katkı sunmaktadır. Ancak, inovasyon yatırımlarının yüksek maliyet ve risk içeren yapısı göz önüne alındığında, bu tür girişimlerin kamu destekli finansman modelleri ve vergi teşvikleri ile desteklenmesi gerekmektedir.

Dolarizasyonun banka kârlılığı üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırmak adına, bankaların döviz pozisyonlarını etkin biçimde yönetecek riskten korunma stratejileri (hedging) geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, yerel para cinsinden tasarrufları teşvik edici yüksek getirili ürünlerin ve döviz dönüşümlü mevduat seçeneklerinin artırılması, finansal istikrarın sağlanmasında politika yapıcılar açısından öncelikli adımlar arasında yer almalıdır.

Her ne kadar bu çalışma mikroekonomik düzeyde, banka bazlı verilere dayansa da, ortaya konan bulgular makroekonomik yansımalar barındırmaktadır. Bankacılık sektörünün ekonomi genelindeki kaynak tahsisi, finansal istikrar ve büyüme üzerindeki merkezi rolü göz önünde bulundurulduğunda, mikro düzeydeki dinamiklerin makro politika üretimi açısından dikkate değer çıktılar sunduğu söylenebilir. Özellikle banka kârlılığı ile inovasyon arasındaki pozitif ilişki, dijitalleşme kapasitesinin artırılmasının kredi arzı ve mali aracılık kanalları aracılığıyla reel ekonomiye olumlu katkılar sağlayabileceğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, bankalar özelinde gözlemlenen yüksek dolarizasyon oranlarının kârlılığı olumsuz etkilemesi, yerel para birimine olan güvenin azalmasının sistemik riskleri artırabileceğini göstermektedir.

Bu yönüyle çalışma, yalnızca banka performansına ilişkin bulgular sunmakla kalmayıp, aynı zamanda finansal istikrarın korunması, para politikası etkinliğinin artırılması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından da dolaylı ancak anlamlı etkiler üretme potansiyeline sahiptir.

Gelecek araştırmalar açısından çalışmanın sunduğu bulgular genişletilmeye açıktır. İnovasyonun yalnızca teknolojik değil, kurumsal yenilik, dijitalleşme endeksleri ya da fintech entegrasyonu gibi daha geniş kapsamlı göstergelerle analiz edilmesi, banka kârlılığı üzerindeki etkilerin çok boyutlu değerlendirilmesine

imkân tanıyacaktır. Ayrıca, makroekonomik değişkenlerin (örneğin faiz oranları, döviz kuru oynaklığı, enflasyon) modele entegre edilmesi, özellikle dolarizasyonun dinamik etkilerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Son olarak, benzer metodolojinin farklı ülke örneklerine uygulanması, karşılaştırmalı bir perspektif kazandırarak küresel düzeyde bankacılık sistemlerinin inovasyon ve döviz baskılarına karşı tepkilerini analiz etme fırsatı sunacaktır.

Etik Beyan

“Mikroekonomik Çerçeve Banka Kârlılığı, Finansal İnovasyon ve Dolarizasyon İlişkisi: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışmada kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmanın planlanması, hazırlanması, yazımı ve son hâlinin onaylanması süreçlerine tüm yazarlar eşit düzeyde katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Adsız, Y. (2024). Etkin Finans Yönetimi Uygulamalarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkileri. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(43), 46–67.
- Akhisar, İ., Tunay, K. B., ve Tunay, N. (2015). Interaction Between Internet Banking and Bank Performance: The Case of Europe. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 195, 369-375.
- Akman, M., ve Okuyan, H. A. (2024). Net Döviz Pozisyonunun Firma Kârlılığına Etkisi: BİST Uygulaması. *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 106–123. <https://doi.org/10.38120/banusad.1342703>
- Al, İ., ve Belke, M. (2018). Politik İstikrarsızlık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: MENA Ülkeleri İçin Panel Nedensellik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 271-286.
- Arner, D. W., Barberis, J., ve Buckley, R. P. (2016). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm. *Georgetown Journal of International Law*, 47(4), 1271-1319.
- Baykal Eriş, D. (2011). *İnovasyon Maliyetleri ve Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bank For International Settlements (BIS). (2011). *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. <https://www.bis.org/publ/bcbs189.htm>
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test And Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review Of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Calvo, G. A., ve Vegh, C. A. (1992). Currency Substitution in Developing Countries: An Introduction. *IMF Staff Papers*, 39(1), 35-81.
- Can, A., ve Çınar, U. (2025). İnovasyon ile Finansal Gelişme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Asimetrik Nedensellik Yaklaşımından Kanıtlar. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 39–54. <https://doi.org/10.54707/meric.1572253>

- Kapkara Kaya, S., Işık, R. & Çoban, R. (2026). Mikroekonomik Çerçeve Banka Kârlılığı, Finansal İnovasyon ve Dolarizasyon İlişkisi: Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 477-497.
- Canbay, S. (2020). İktisadi Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkilerin Konya (2006) Panel Nedensellik Testi ile Sınanması: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Canlıtepe, F., ve Saygın, O. (2025). Döviz Pozisyonunun Finansal Performans Etkisi: BİST İmalat Sektörü Örneği. *İşletme ve Ekonomide Eğilimler*, 39(2), 103-116. <https://doi.org/10.16951/trendbusecon.1537322>
- Çağlayan, M., ve Talavera, O. (2016). Dollarization, Liquidity and Performance: Evidence From Turkish Banking. *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 72812, 1-24.
- Çalış, N., Yıldırım, H. H., ve Sakarya, Ş. (2025). The Impact of Digital Banking Applications on the Profitability of Banks: An Application on The Banking Sector. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 215-225.
- Çelik, T., ve Uysal, Ö. (2022). Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısının Panzar ve Rosse H İstatistiği ile Tahmini: 2010-2019 Dönemi Dinamik Panel (GMM) Uygulaması. *Sosyoekonomi*, 30(52), 299-312.
- Çiçek, H., ve Onat, O. (2012). İnovasyon Odaklı Faaliyetlerin Firma Performansına Etkisinin Veri Zarflama Analizi ile Belirlenmesi: İMKB Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, 4(7), 46-53.
- Gençay, O. (2007). *Finansal Dolarizasyon ve Finansal İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Değerlendirmesi*. (Uzmanlık yeterlilik tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/oyagencay.pdf>
- Gövdeli, T. (2018). Ekonomik Özgürlük, Turizm ve Ekonomik Büyüme: BRICST Ülkelerinde Konya Bootstrap Nedensellik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 379-390. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.451262>
- Gültepe Çorak, M., ve Aksoy, E. E. (2024). Finansal Dolarizasyon ve Banka Kârlılığı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 261-282.
- Güriş, S. (2015). Panel Veri ve Panel Veri Modelleri. In S. Güriş, *Stata ile Panel Veri Modelleri* (s. 1-37). İstanbul: Der Yayınları.
- Hu, T., ve Xie, C. (2016). Competition, Innovation, Risk-Taking, And Profitability in the Chinese Banking Sector: An Empirical Analysis Based on Structural Equation Modeling. *Discrete Dynamics In Nature And Society*, 2016(1), 1-10.
- Işık, S. (2019). *Dollarization and Bank Performance*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Işık, S., ve Şendeniz-Yüncü, İ. (2022). Effects of Dollarization on Bank Performance: Analysis for Turkey. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 58-86.
- İslamoğlu, M. ve Bayrak, M. (2022). Dijital Bankacılık Ürünlerinin Sektörün Büyüme Performansı Üzerindeki Etkileri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 403-416.
- Khalifaturrofi'ah S.O. (2023). Cost Efficiency, Innovation and Financial Performance of Banks in Indonesia. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 39 (1), 100-116, <https://doi.org/10.1108/JEAS-07-2020-0124>
- Konya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with A Panel Data Approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.

- Kapkara Kaya, S., Işık, R. & Çoban, R. (2026). Mikroekonomik Çerçeve Banka Kârlılığı, Finansal İnovasyon ve Dolarizasyon İlişkisi: Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 477-497.
- Kurt Cihangir, Ç., Yenice, S., ve Uğurlu, E. (2024). Finansal Dijitalleşme ve Sahiplik Yapısına Göre Banka Finansal Performansına ve Risk Düzeyine Etkileri: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27(2), 726-745.
- Kutan, A. M., Rengifo, E. W., ve Özsöz, E. (2010). Evaluating the Effects of Deposit Dollarization in Bank Profitability. *Fordham University Department of Economics Discussion Paper Series*, 2010-07, 1-20.
- Menkhoff, L., Sarno, L., Schmeling, M., ve Schrimpf, A. (2012). Carry Trades and Global Foreign Exchange Volatility. *Journal of Finance*, 67(2), 681-718.
- Nkem, I. S., ve Akujinma, A. F. (2017). Financial Innovation and Efficiency on the Banking Sub-Sector: The Case of Deposit Money Banks and Selected Instruments of Electronic Banking (2006-2014). *Asian Journal Of Economics, Business And Accounting*, 2(1), 1-12.
- Özbey, N., ve Akan, Y. (2021). Türkiye'deki Mevduat Bankaları Üzerine VZA Araştırma Yöntemi ile Etkinlik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(4), 1641-1658.
- Özcan, B., ve Öztürk, İ. (2019). Renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus in Emerging Countries: A Bootstrap Panel Causality Test. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 104, 30-37.
- Özgür, O., ve Aslan, M. (2025). Monetary Policy Stance and Foreign Currency Lending: Evidence From a Persistently Dollarized Emerging Market. *Economic Change and Restructuring*, 58, 52.
- Özmerdivanlı, A. (2024). Gelişmekte Olan Ülkelerde Dijital Dönüşüm-Kârlılık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 135-144. <https://doi.org/10.29106/fesa.1449043>
- Özsöz, E. (2009). Evaluating the Effects of Deposit Dollarization in Financial Intermediation in Transition Economies. *Eastern European Economics*, 47(4), 5-24.
- Pesaran, M. H., ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pham, T. P., Popesko, B., Quddus, A., ve Nguyen, N. T. K. (2021). Innovation and Bank Efficiency in Vietnam and Pakistan. *Scientific Papers of The University of Pardubice, Series D: Faculty of Economics and Administration*, 29(2), 1184.
- Porter, M. E. (1985). Competitive Advantage: Creating And Sustaining Superior Performance. *Free Press*.
- Reinhart, C. M., Rogoff, K. S., ve Savastano, M. A. (2003). Addicted to Dollars. *National Bureau of Economic Research Working Paper No. 10015*.
- Roberts, P. W., ve Amit, R. (2003). The Dynamics of Innovative Activity and Competitive Advantage: The Case of Australian Retail Banking, 1981 to 1995. *Organization Science*, 14(2), 107-122.
- Sarı, S. (2024). Türkiye Kamu Bankaları Menkul Değerler ve Kârlılık İlişkisi Analizi (2017-2022). *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 7(1), 20-45.
- Sarıgül, H. (2023). Dolarizasyonun Türkiye'de Faaliyet Gösteren Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarında Kârlılığa Etkisi. *Sosyoekonomi*, 31(57), 255-282.
- Scott, S. V., Reenen, J. V., ve Zachariadis, M. (2017). The Long-Term Effect of Digital Innovation on Bank Performance: An Empirical Study of SWIFT Adoption in Financial Services. *Research Policy*, 46(5), 984-1004.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 38(2), 311-323.

Kapkara Kaya, S., Işık, R. & Çoban, R. (2026). Mikroekonomik Çerçeve de Banka Kârlılığı, Finansal İnovasyon ve Dolarizasyon İlişkisi: Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 477-497.

Tatoğlu, F. Y. (2017). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Yayınları.

Torun, M., Sönmezler, G., ve Varol, G. (2025). Türkiye’de Mevduat Dolarizasyonunun Banka Faiz Gelirleri Üzerindeki Asimetrik Etkileri: 2012–2024 Dönemi İçin NARDL Analizi. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 314–326. <https://doi.org/10.70754/biibfd.1844810>

Tunay, K. B., ve Silpar, H. M. (2022). Türkiye’de Dolarizasyonun Banka Performansı Üzerindeki Etkileri. *Bankacılık Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 10-25.

Tunay, K. B., ve Tunay, N. (2022). Türkiye’de Dolarizasyon Sorunu ve Bankaların Kârlılığa Dayalı Performanslarına Etkileri. *Avrasya İşletme ve İktisat Dergisi*, 28, 1-11.

Yazgan, G. (2023). Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Gelir Çeşitlendirme Derecelerinin Herfindahl-Hirschman (HHI) Endeksi ile Ölçülmesi: 2012-2021 Dönemi. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 3(1), 48-60.

Yılancı, V., ve Özgür, O. (2019). Testing the Environmental Kuznets Curve For G7 Countries: Evidence From A Bootstrap Panel Causality Test in Rolling Windows. *Environmental Science And Pollution Research*, 26(24), 24795-24805.

Yılmaz, M. (2018). Bankacılık Sektöründe İnovasyonun Finansal Performansa Etkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yücel, R., Ayyıldız, Y., ve Er, H. (Eds.). (2023). *Dijitalleşmenin finans sektörüne getirdiği yenilikler*. Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub298>

Zouari, G., ve Abdelmalek, I. (2020). Financial Innovation, Risk Management, and Bank Performance. *Copernican Journal of Finance & Accounting*, 9(1), 77–100.

Zouari-Hadiji, R. (2021). Financial Innovation Characteristics and Banking Performance: The Mediating Effect of Risk Management. *International Journal Of Finance & Economics*, 1-14.

Extended Abstract

The Relationship Between Bank Profitability, Innovation and Dollarisation in a Microeconomic Framework

This study investigates the causal relationship between bank profitability, financial innovation, and dollarization in the context of deposit banks operating in Türkiye. The Turkish banking sector, which constitutes approximately 85% of the country's financial system, plays a pivotal role in ensuring financial intermediation, economic growth, and systemic stability. However, macroeconomic volatility, exchange rate fluctuations, and persistent dollarization trends pose significant challenges to the sustainable profitability of banks. At the same time, the rise of digital transformation and financial innovation introduces new opportunities and risks for banks aiming to maintain their competitive edge. This research aims to provide empirical evidence on how innovation and dollarization influence bank-level financial performance in an emerging market context marked by structural currency substitution and evolving digital ecosystems.

To this end, quarterly data from 11 deposit banks in Türkiye over the period 2010Q1 to 2024Q2 were utilized. Two widely accepted profitability indicators – return on assets (ROA) and return on equity (ROE) – were used as dependent variables. The independent variables include deposit dollarization (DD), loan dollarization (CD), and an innovation proxy (IN), measured by the ratio of intangible fixed assets to total assets. The causal relationships among these variables were examined using the panel Granger causality test developed by Kónya (2006), which allows for cross-sectional dependence and heterogeneity across banks. Pre-estimation diagnostics such as the Breusch-Pagan LM test and Pesaran-Yamagata homogeneity test supported the appropriateness of this methodology given the nature of the panel data.

Twelve models were constructed to explore the bilateral causality relationships between profitability indicators and explanatory variables. The empirical findings demonstrate heterogeneous causal structures across banks. Significant one-way causality from deposit dollarization to ROA was detected in several banks, including Akbank, Anadolubank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası, and Yapı ve Kredi Bankası. Additionally, loan dollarization had a statistically significant causal impact on ROE in Anadolubank and Türkiye İş Bankası. These results confirm that dollarization patterns influence banks' profitability, particularly through exchange rate exposure and currency mismatch risks.

On the other hand, the influence of financial innovation on profitability was observed to be limited and varied by institution. For example, a unidirectional causal relationship from innovation to ROA was found in Akbank and Türkiye İş Bankası. In contrast, the feedback effect from profitability indicators (ROA and ROE) to innovation was present in Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası and Yapı ve Kredi Bankası. These results imply that the profitability of some banks may serve as a driver for innovation investments, suggesting a reverse causality in certain cases. The mixed nature of these findings underscores the role of bank-specific characteristics – such as operational scale, governance capacity, and technological infrastructure – in shaping the link between innovation and financial performance.

The study provides several policy implications for regulators, financial institutions, and practitioners. First, enhancing financial innovation through digital banking technologies such as blockchain-based systems, AI-driven risk assessment tools, and central bank digital currency (CBDC) applications can help banks improve cost efficiency and operational resilience. Such innovations may also indirectly reduce the adverse effects of dollarization by promoting savings and transactions in local currency. Second, given the ongoing vulnerabilities associated with high dollarization, it is essential for banks to adopt comprehensive foreign exchange risk management frameworks, including dynamic hedging mechanisms and currency-matched asset-liability structures. Furthermore, promoting financial products that incentivize local currency usage, such as high-yield savings accounts and FX-indexed deposits, can support monetary stability and sectoral profitability.

This research contributes to the literature by being one of the first empirical studies to jointly analyze the impacts of both innovation and dollarization on bank profitability within the Turkish banking system using firm-level data and causality testing methodology. By highlighting asymmetric relationships across institutions, the study emphasizes the importance of tailored financial strategies rather than uniform policy solutions. Moreover, it suggests that strengthening digital transformation capacity and managing currency risk should be pursued simultaneously to ensure long-term financial sustainability. Future research may extend this framework by incorporating broader macroeconomic indicators or applying it in cross-country settings for comparative analysis.



BÜTÜNLEŞİK AFET YÖNETİMİNDE İRAP: ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Yavuz BOZKURT¹, Abdullah YILMAZ², Feyza Nur ÇİFTÇİ³

Öz

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen doğal afetler, milyonlarca can ve mal kaybına yol açmakta ve ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarında geri döndürülemez yıkımlara sebep olmaktadır. Bu nedenle her ülke afetlerin açtığı veya açabileceği etkileri en aza indirmek amacıyla çeşitli politikalar ve uygulamalar geliştirmektedir. Bu süreçte ise etkili bir afet yönetimi büyük bir önem taşımaktadır. Afet yönetimi, bir süreç olarak; afet meydana gelmeden önce hazırlıklı olmayı, riskleri azaltıcı önlemler almayı, afet sonrasında ise müdahale etmeyi ve iyileştirme faaliyetlerini yürütmeyi kapsamaktadır. Afet yönetiminde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde politikalar ve stratejiler oluşturulmaktadır. Bu bağlamda ulusal politikalar oluşturulmasında yerel yönetim birimlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu çalışmada ise yerel yönetim birimi olan belediyelerin afet sürecindeki yetki ve sorumluluklarına odaklanılmaktadır. AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi tarafından oluşturulan ve Ankara Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından hazırlanan İl Afet Risk Planı (İRAP) çerçevesinde Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bütünsel afet yönetim analizi yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, Yerel Yönetimler, Ankara Büyükşehir Belediyesi.

JEL Sınıflandırması: H83, R58, H84

IRAP IN INTEGRATED DISASTER RISK MANAGEMENT: A CASE STUDY OF ANKARA METROPOLITAN MUNICIPALITY

Abstract

Natural disasters occurring in different regions of the world lead to the loss of millions of lives and properties, causing irreparable damage to the economic, social, and cultural structures of countries. Therefore, each country develops various policies and practices to minimize the effects of disasters, both present and potential. In this process, effective disaster management plays a crucial role. Disaster management, as a process, encompasses preparedness before a disaster occurs, taking risk-reducing measures, intervening during the disaster, and conducting recovery activities afterward. National and international policies and strategies are developed in disaster management. In this context, local government units play a significant role in the formulation of national policies. This study focuses on the authority and responsibilities of local government units, specifically municipalities, during the disaster process. Within the framework of the Disaster Risk Reduction Plan (DRRP), prepared by the Ankara Provincial Disaster and Emergency Directorate under the coordination of AFAD's Planning and Risk Reduction Department, the integrated disaster management analysis of the Ankara Metropolitan Municipality is aimed.

Keywords: Disaster, Disaster Management, Local Governments, Ankara Metropolitan Municipality.

JEL Classification: H83, R58, H8

¹ Prof. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: yavuz.bozkurt@dpu.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/my=orcid?orcid=0000-0002-3874-5644>

² Prof. Dr. Anadolu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: abdullah_y@anadolu.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/my=orcid?orcid=0000-0003-3711-6915>

³ Uzman, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Programı Doktora Öğrencisi, e-posta: feyzaayhan94@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/my=orcid?orcid=0000-0002-6949-1501>

1. GİRİŞ

Tarih boyunca milyonlarca can ve mal kaybı yol açan doğal afetler, günümüzde de dünyanın farklı bölgelerinde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum toplumlar üzerinde geri döndürülemez etkiler yaratmakta toplumların kalkınmasını ve varlığını sürdürmesini engelleyen duraklamalara neden olmaktadır. En yakın 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de meydana gelen Kahramanmaraş merkezli 11 ilin etkilendiği 7.8 ve 7.5 büyüklüğündeki depremler, bir kez daha en acı gerçeği gözler önüne sermiştir. Bu gibi felaketler etkili bir afet yönetiminin ne kadar hayati önem taşıdığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Afetin meydana getirdiği kayıplar ve zararlar can kaybı başta olmak üzere ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda da kıyım neden olmaktadır. Bu kıyım toplumları olası bir afete karşı daha kırılgan ve dirençsiz hale getirmektedir. Dünya genelinde afetlerle mücadele konusunda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitli politikalar ve uygulamalar geliştirilmektedir. Bu noktada etkili bir afet yönetimi giderek daha fazla önem kazanmakta ve olası zararın en aza indirilmesi adına önemli adımlar atılması hedeflenmektedir.

Etkili bir afet yönetimi ile risklerin tanımlandığı, oluşabilecek risklerin ortadan kaldırıldığı, zararın en aza indirildiği ve hızlı müdahale ile iyileştirme sürecini kapsayan bir anlayış sunulmaktadır. Böylece olası bir afet meydana gelmeden önce önleme ve hazırlıklı olma, afet sırasında müdahale ve afet meydana geldikten sonra iyileştirme aşamaları kapsayan bütünleşik bir yaklaşım ile ele alınmaktadır. Bu yaklaşım birçok etmenin sürece dahil edildiği çok taraflı bir yönetim mekanizmasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Afetlere karşı etkili mücadele yöntemleri ile bireylerden toplumlara, yerel birimlerden merkezi birimlere, sivil toplum kuruluşlarından resmi kurum ve kuruluşlara kadar uzanan; herkesin sürecin bir parçası olarak değerlendirildiği tüm imkanların ve kaynakların bu sürece dahil edildiği bir anlayış amaçlanmaktadır. Bu çalışmamız ile afet, afet yönetimi ve bütünleşik afet yönetimi kavramsal olarak tanımlanmakta sonrasında bütünleşik afet yönetimi çerçevesinde Ankara için İl Afet Risk Azaltma Planları (İRAP) derinlemesine incelenmekte ve Ankara Büyükşehir Belediyesinin bu kapsamdaki faaliyetleri değerlendirilmektedir.

2. AFET VE AFET YÖNETİMİ

Afetin birçok tanımı olması ile birlikte ortak bir anlam birliğinden hareketle en geniş tanım Birleşmiş milletler tarafından yapılmakta ve afet; *“İnsanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumları etkileyen ve yerel imkânlar ile baş edilemeyen her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar”* olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2019: 258).

Bir olayın afet olarak değerlendirilebilmesi büyüklüğü ile tespit edilmektedir. Büyüklük ise meydana gelen can kayıpları, yaralanmalar, yapısal hasarlar gibi fiziksel etkilerin yanı sıra sosyal, ekonomik ve psikolojik etkiler de göz önünde bulundurulmaktadır (Erkal ve Değerliyurt, 2011: 149; Özler, 2021: 903). Doğanın bir gerçeği olarak kabul edilen afetlere karşı hızlı önlemler alınması ve müdahale ile mücadele yöntemlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu da etkili bir afet yönetimini giderek daha önemli hale getirmektedir.

1930’lu yıllarda afet ile mücadelede geliştirilen ve *“Afet Döngüsü”* olarak adlandırılan süreç, günümüzde de uygulanmakta ve bu konuda afetlerle mücadele kapsamında yol gösterici olmaktadır (Coetzee ve Van Nieker, 2012:1). (BKZ: Şekil 2.1). Bahsi geçen bu döngü ile afetle mücadele tek bir

ana odaklı planlamayı değil afet öncesi, anı ve sonrasını ele alan bütünleşik bir süreci ön plana çıkartılmaktadır (Philips vd., 2012:14)



Şekil 1. Afet Döngüsü

Kaynak: (Mauroner ve Heudorfer, 2016 :200)

Bu döngü kapsamında değerlendirildiğinde risk yönetimi ve kriz yönetimi olarak ayrılan iki temel süreçten bahsedilmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2011:151).

Risk yönetim süreci afet meydana gelmeden önce kayıpların ve zararların azaltılması, hazırlıklı olma, tahmin, erken uyarı gibi olası bir afetin olumsuz etkilerini önlemeye yönelik çalışmalar ile açıklanırken kriz yönetim süreci afet sonrasında etki analizi, müdahale, iyileştirme, yeniden yapılanma çalışmaları afet esnasında ve sonrasındaki süreç ile açıklanmaktadır (Şahan ve Dinç, 2021:479).

Risk yönetimi olası afetlere karşı hazırlıklı olma adına çok önemli bir adımı oluşturmaktadır. Meydana gelebilecek kayıpların ve zararların en aza indirilmesi ancak risk yönetim süreci ile risklerin tanımlanması ve bunlara karşı önlem alınması ile mümkün görülmektedir. Bu bağlamda toplumun her kesimi bu sürecin bir parçası olarak kabul edilmekte ve yerel yönetim birimlerinden merkezi yönetim birimlerine kadar her türlü kurum ve kuruluşun dahil olduğu mevcut kaynakların etkili şekilde kullanılacağı bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Afetin meydana gelmesi ile kriz yönetimi başlamakta ve en az risk yönetimi kadar önemli olan bu süreç afetin meydana geldiği ilk andan itibaren yeniden yapılandırmaya kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreçlerin bütünü son dönemlerde “*Bütünleşik Afet Yönetimi Sistemi*” olarak literatüre girdiği görülmektedir (Erkan, 2010:10-11).

AFAD (2021b:128) bütünleşik afet yönetimini; “*Afetlerle baş edebilen, dayanıklı ve dirençli bir toplum oluşturmak için tüm tehlikeleri dikkate alan, afet yönetiminin önleme, zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarında yapılması gereken çalışmalar ve alınması gereken önlemleri, toplumun tüm güç ve kaynaklarını kullanarak gerçekleştirebilen bir yönetim süreci*” olarak tanımlamaktadır.

Etkili bütünleşik afet yönetiminin aşamalarına bakıldığında; zararların ve kayıpların azaltılması, oluşabilecek afetlerin engellenmesi veya meydana gelebilecek etkilerin en aza indirilmesi olarak afet tehlikesi ve riskleri belirlenmesi ve bu kapsamda politikaları ve stratejiler geliştirilmesi sunmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE AFET YÖNETİMİ

Türkiye çeşitli doğal afetlere sıklıkla maruz kalan bir ülkedir. Heyelan, deprem, çığ, su baskını, orman yangı ve yıldırım gibi afetler sıkça meydana gelmektedir. Bu afetler görülme sıklığı bakımında değerlendirildiğinde birinci sırada heyelan ikinci sırada deprem üçüncü sırada ise su baskını olduğu görülmektedir. Ancak afetlerin neden olduğu can ve mal kaybıyla birlikte oluşturduğu yıkıcı etkiler göz önüne alındığında deprem birinci sırada yer almaktadır (Said vd., 2019:1).

Türkiye’de uzun yıllar boyunca afet yönetimi, afetin meydana geldikten sonraki süreç ile kısıtlı tutulduğu, yara sarma politikası ile sınırlı kaldığı ifade edilmektedir. 1999 yılında yaşanan Marmara depremi Türkiye’nin depreme karşı hazırlıksız olduğunu gözler önüne sermekte ve bu süreçten sonra afet yönetimi gündeme gelmektedir (Genç, 2012:500).

1999 depremi sonrasında, afet ile mücadelede dirençli bir toplum oluşturulmasına yönelik çabalar artmış ve karşılaşılabilecek afetlerin etkilerini azaltmak amacıyla afet bilincinin oluşturulmasına önem verilmiştir. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığı, Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Türk Kızılay’ı, üniversiteler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok kurum eğitim programları geliştirmiştir. Ancak bu programların büyük ölçüde sosyal faaliyetten öte geçemediği, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de meydana gelen depremler ve yıkımlar (1939 Erzincan depremi, 1999 Marmara depremi, 1999 Düzce depremi ve son olarak 2023 Kahramanmaraş depremleri) incelendiğinde acı bir şekilde gözler önüne serilmektedir (Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017:6).

2009 tarihli 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile birlikte Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD) kurulmakta ve yeni bir afet yönetim modeline geçiş yapılmaktadır (Varol, 2019: 195; Kanun, 5902). Kanun ile birlikte, kriz yönetiminden risk yönetimine geçiş yapıldığı vurgulanmakta ve bu kanun ile Türkiye’nin afetlere karşı dirençlilik düzeyinin artırılması hedeflenmektedir (Maya ve Çalışkan, 2016:587).

AFAD kurulması ile afet koordinasyonundaki çift başlılık ortadan kaldırılmakta politikaların ve stratejilerin oluşturduğu tek yetkili kurum olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2021:1). Bununla birlikte olası afetlere karşı risk azaltma afet yönetimin merkezine yerleştirilmekte ve planlama, müdahale, iyileştirme süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi için bir süreç uygulamaya alınmaktadır (AFAD,2019:7). Aynı kanun ile illerde İl Afet ve Acil Durum müdürlükleri kurulmuş ve bu müdürlükler il afet müdahale planı çerçevesinde kurum ve kuruluşlara görev ve sorumluluklar vermiştir (Özdemir, 2021:1).

Çalışmamızın sınırlaması çerçevesinde yerel yönetim birimleri odak noktaya alınmakta ve bu birimlerin etkili bir afet yönetimindeki rolleri analiz edilmektedir. Yerel yönetimler acil durum karşısında tehditlerin belirlenmesi ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılması konusunda kilit bir rol oynamakta; belediyeler ise bu süreçte hizmet gruplarına ilişkin destek görevlerini üstlenerek ön plana çıkmaktadır (Henstra, 2010:236; Erençin ve Çakır, 2009:23). Belediye tarafından belirlenen yerel yönetimlerin afet yönetim grupları bölgede meydana gelecek olası afetler karşısında faaliyete geçecek ve yardım edecek ilk birim olarak görevlendirilmektedir. Bu grupların yetki ve sorumlulukları ise etkili bir afet yönetimi uygulamaları geliştirmek, yerel düzeyde afet yönetim planı hazırlamak, halkı bu süreç ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapmak, afet yönetim sürecinde diğer kamu kurumları ile entegre olmasını sağlamak şeklinde sıralanabilmektedir (Perry, 2003: 408-410).

2014 yılında Türkiye Afet Müdahale Planı’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte illerde il afet müdahale planları hazırlanmakta ve bu il afet müdahale planları kapsamında büyükşehir belediyelerine,

il belediyelerine, ilçe belediyelerine ve belde belediyelerine çeşitli görev ve sorumluluklar verilmektedir (Özdemir, 2021: 18-19).

Bu bilgiler ışığında çalışmanın son kısmında Ankara Büyükşehir Belediyesi adına 2021 yılında hazırlanan Afet Risk Azaltma Planı derinlemesine incelenmektedir.

4. İRAP 2021: ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

2021 yılında AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi tarafından oluşturulmuş olan İl Risk Azaltma Planı (İRAP), hazırlama kılavuzu dikkate alınarak T.C. Ankara Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın bu kısmında Ankara’da meydana gelen ve gelmesi olası afetler karşısında alınan önlemler bu plan kapsamında değerlendirilerek örnekler üzerinden açıklanması hedeflenmiştir.

İncelemeye alınan İRAP; kapsadığı coğrafi alan, sorumlu olan kurum ve destekleyici kurumlar, yaklaşık olarak tamamlanma süreleri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışmamız ile ilk olarak sürekli olarak uygulanması hedeflenen amaçlardan bahsedilmekte daha sonra belirli bir zaman dilimi içinde tamamlanması beklenen amaçlar incelenmektedir. Böylelikle hedeflenen amaçların istenilen sürede gerçekleşip gerçekleşmediğinin analizi amaçlanmaktadır.

İRAP ile güvenli bir şehir ve afetlere karşı dirençli toplum oluşturmak, afet öncesi yapısal önlemler almak amacıyla geliştirilmekte ve bu doğrultuda bir dizi program hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Bu hedefler Ankara’da meydana gelen afetlerle mücadelede ve olası afetlere karşı önlem alma açısından rehberlik sağlamaktadır. Yapılması planlanan önleyici ve müdahaleci çalışmalarda kimlerin sorumluluk alanı olduğu, ne kadar süre içinde eylemin gerçekleştirilmesi gerektiği ve nerelerde bu önlemlerin alınması gerektiği ayrıntılı bir biçimde verilmektedir. Çalışmanın bu kısmında bu planlar ortak konu kapsamında belirli başlıklar altında toplanmakta ve Ankara ili içerisinde meydana gelen afetler ile örneklenilmektedir.

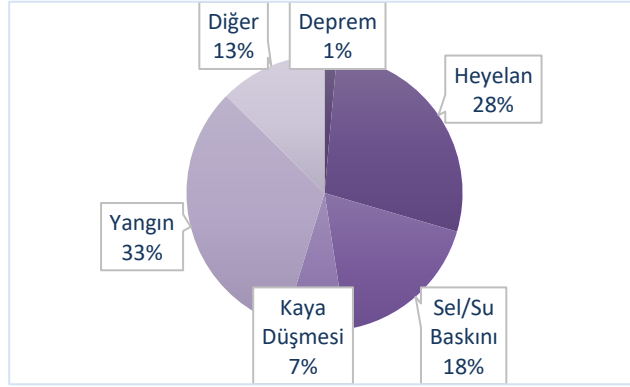
İRAP kapsamında sürekli olarak tüm afetlere karşı önlem alınması noktasında yapılabilecek çalışmalardan; 25 ilçe kaymakamlığı, 25 ilçe belediyesi ve il afet ve acil müdürlüğü sorumlu tutulmaktadır. Sürekli olarak hedeflenen amaçlar genel çerçevede şu maddeler altında toplanabilmektedir;

Afete maruz bölge kararı alınmış alanlar içerisinde,

- Yerleşim yerlerinde hasar tespit raporlarında ağır hasarlı olarak belirlenmiş konutların yıkılması,
- İhtiyaç duyulan yerlerde itfaiye istasyonlarının inşa edilmesi,
- Ulaşım hatları boyunca kritik noktalarda köprü viyadük gibi rutin durum tespitinin kontrollerini yapılması,
- Altyapı yatırımlarının olası afetlere karşı projelendirilmesi,
- Erken uyarı sistemlerinin kurulması ve en etkin bir şekilde kullanılması,
- Meydana gelen afet olaylarının düzenli olarak kayıt altına alınması,
- Olası tehlike ve risk haritalarının halkın kullanıma açılması,
- Afet risklerine yönelik verileri ve bilgileri paylaşmak amacıyla kurumlar arasında protokol düzenlenmesi,
- Olay türlerine göre araç filosunun çeşitlendirilmesi,
- Hizmet içi eğitim konularının çeşitlendirilmesi,
- Okullarda afet ile ilgili eğitim programlarının düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması,

- Afet ve acil durumlara karşı halkın bilinçlendirilmesi, eğitim ve tatbikatlarla desteklendirilmesi hedeflenmektedir. Tüm bu maddeler ile risk ve kriz yönetimi kapsamakta afet yönetimi afet öncesi, anında ve sonrasında yürütülecek bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Alınan veriler kapsamında 2010- 2020 yılları arasında Ankara’da 5 adet deprem, 98 adet heyelan, 63 adet sel/su baskını, 25 adet kaya düşmesi, 114 adet yangın ve 44 adet diğer afet çeşitleri meydana gelmediği görülmektedir (BKZ: Şekil 4.1).



Şekil 2. Ankara’da Meydana Gelen Doğal Afetler

Kaynakça: (İRAP, 2021:73)

İRAP’tan alınan veriler depremde Kalecik ilçesi, heyelanda Mamak ilçesi, sel/su baskınında Akyurt ilçesi, kaya düşmesinde Altındağ ilçesi diğer afet türlerinde ise Nallıhan ilçesi meydana gelme sıklığı açısından birinci sırada yer aldığını ifade edilmektedir.

Ankara’daki olası afet riskleri değerlendirildiğinde, deprem ön plana çıkmaktadır. Ankara aktif bir fay hattının üstünde olmasa da konumu itibarıyla Kuzey Anadolu Fay hattının etkisi altındadır. Bu nedenle depremle ilgili risklerinin azaltılması, dayanıklı binaların inşası, kurum ve kuruluşların afet risklerinin farkında olup bunlara yönelik önlemler alınmasının altı çizilmektedir (İRAP, 2021:55).

2022 yılında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun kapsamına giren 17 adet yapının yıkım işleri gerçekleştirilmekte ve Kaçak Yapı bilgi ve konumlarının Kent Bilgi Sistemine aktarılması kapsamında 1976 adet kaçak yapı verilerinin Kent Bilgi Sistemine aktarılma işlemleri tamamlandığı görülmektedir (Gölbaşı Belediyesi, 2022). Bununla birlikte Ankara Büyükşehir Belediyesi her bina için bina kimlik kartı oluşturma çalışmaları başlatmakta ve bu çalışma ile Ankara’daki yapıların güvenliği denetim altına alınmakta her türlü tehlike ve tehdit için hazırlıklı olmayı amaçlanmaktadır (Birgün, 2020).

Bir diğer olası afet riski ise taşkın olduğu görülmektedir. İRAP kapsamında taşkın riskine karşı hem önleyici hem de müdahaleci yaklaşımla toplamda 26 tane eylem planı sunulmaktadır. Bu eylem planlarının yaklaşık olarak tamamlanma süreleri 2021-2024 yılları arasındadır. Sunulan eylemler bütünleşik bir süreç olarak değerlendirilmekte risk ve kriz süreçlerini kapsamaktadır. Bununla birlikte planlama kapsamında meydana gelebilecek her afete karşı önleyici yapısal önlemlerin alınması, mekânsal planlamada afet risklerinin dikkate alınması, erken uyarı sistemlerinin yaygınlaştırılması ve afet öncesinde etkin kullanılması, kurumlar arası veri paylaşımı ve koordinasyon artırılması ve afetler konusunda bilinçli ve dirençli toplumun oluşturulması hedefiyle taşkınlara karşı eylem planları bulunmaktadır. (İRAP, 2022:129-130).

Verilerden yola çıkarak İRAP kapsamında afet önleyici yapısal önlemlerin alınması amacıyla; Gölbaşı, Bala, Haymana, Çubuk, Kızılcahamam, Sincan, gibi ilçelerde bulunan çay ve derelerde taşkın ve rüsubat kontrolünün yapılması; Çankaya ilçesinin çeşitli mahallelerinde su baskınları için gerekli önlemlerin alınması hedeflenmektedir. Bu planlamada DSİ 5.bölge Müdürlüğü, ilçe belediyeleri ve büyükşehir belediyesi görevlendirilmektedir. Hedeflerin gerçekleştirme süreleri yaklaşık olarak 2021-2024 yılları arasında planlanmaktadır.

Mekânsal planlamada afet risklerinin dikkate alınması kapsamında havza bazlı kontrollerinin yapılması, aşırı yağış öncesi sokak ve caddelerdeki mazgal üzeri kirliliklerin temizlenmesi, yapılan taşkın senaryolarında su altında kalabilecek binaların tespitinin yapılması ve yoğun yağışlı dönemlerde söz konusu konut sahiplerinin uyarılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda genel maddelerde sorumlu kurum olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi destekleyici kurum olarak ise ASKİ Genel Müdürlüğü olduğu görülmektedir. Bu eylemler sürekli olarak dikkat edilmeli ve önlem alınması gereken planlar olarak sunulmaktadır. Benzer şekilde erken uyarı sistemlerinin yaygınlaştırılması ve afet öncesinde etkin kullanılması amacıyla baraj altı havzasında yaşayan nüfusun taşkın riskine karşı bilinçlendirilmesi ve erken uyarı sisteminin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Erken uyarı sistemlerinin yaygınlaştırılması ve afet öncesi etkin kullanılması için belediyelerin bulunduğu faaliyetlere örnek olarak; baraj altı havzasında yaşayan nüfusun taşkın riskine karşı bilinçlendirilmesi ve erken uyarı sisteminin geliştirilmesi, endüstriyel kuruluşlarda çalışanlar ve kuruluşun etki alanı içerisinde kalan yerleşim yerleri için ikaz alarm ve uyarı sistemlerinin geliştirilmesinde destekleyici kurum olarak sorumluluk almaktadır (İRAP, 2021:144).

Yakın tarihte Ankara'da meydana gelen sel ve su baskınlarına bakıldığında ise 01.05.2024 tarihinde meydana gelen yoğun yağış sonucunda bazı alt geçitlerin su bastığı ve vatandaşın araçlarında mahsur kaldığı, metro duraklarını su basması nedeniyle ulaşımında aksamalar meydana geldiği, çok sayıda ev ve il yerlerinin sular içinde kaldığı ve bu yağış ile en fazla hasarın Yenimahalle ve Keçiören ilçelerinde olduğu ifade edilmektedir (NTV, 2024).

Bir başka örnek ise 30 Nisan 2024 tarihinde meydana gelen yoğun yağış sonucunda yaşanmakta benzer şekilde birçok ev ve iş yerleri su basmakta, vatandaşlar araçlarında mahsur kalmakta ve metro istasyonlarını su basması nedeniyle ulaşımın aksadığı ifade edilmektedir (Haberler.com, 2024).

Ankara Büyükşehir Belediyesi Afet Koordinasyon tarafından hazırlanan 03.06.2022 tarihli sel ve su baskınları raporunda Ankara Büyükşehir Belediyesi Afet Koordinasyon merkezine birçok ihbar geldiği ve 1444 araç ve 2441 personel ile çalışmaların sürdürüldüğü ve bir anda meydana gelen sağanak yağış neticesinde 805 adet ev ve iş yerini yağmur suyu veya rögar bastığı üzerine ihbar gelmekte ve 2840 noktaya müdahale gerçekleştirildiği ifade edilmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2023).

Bir başka afet türü olan kaya düşmesi, heyelan ve kütle hareketleri Ankara'da meydana gelebilecek olası risklere karşı önlem alınması gerekmektedir (Akşam, 2021). İRAP kapsamında Kaya düşmesi önlemi alınan yerlerde (Keçiören, Nallıhan) bakım, onarım ve temizlik işlerinin takip edilmesi, erken uyarı sisteminin kurulması ve en etkin bir şekilde kullanılması, olası tehlike ve risklere karşı halkın risk haritalarına erişimin sağlanması planlanmaktadır. İl afet ve acil durum müdürlüğü sorumlu kurum olarak ilçe belediyeleri ise destekleyici kurum olarak görev almaktadır. Sürekli olarak önlem ve müdahale kapsamında değerlendirilmektedir.

Bir başka afet türü olan orman yangılarına karşı İRAP'ta 12 eylem planı ile orman yangınlarına karşı güvenli bir şehir, dirençli bir toplum ve önleyici yapısal önlemler hedeflenmektedir. Bu planlar içinde Kızılcahamam Işık Dağında Yangın Gözetleme kulesi yapımı, yangın söndürme helikopteri konuşlandırılması, 3 adet yangın havuzunun yapılması bulunmaktadır. Önleyici eylemler kapsamında

YangınCELL haberleşme sisteminin aktif edilmesi, arasöz ve ilk müdahale araç sayılarının artırılması, orman yangınları ile mücadelede eylem planlarının hazırlanması hedeflenmektedir. Ayrıca kurum personeline yangınla mücadele ve haberleşme eğitimi verilmesi, vatandaşın orman yangınları konusunda bilinçlendirilmesi bu eylem planı ile hedeflenenler arasında sunulmaktadır. Orman yangınları ile mücadele de bütünleşik bir afet yönetimi anlayışı yürütülmekte ve gerçekleştirilmektedir.

İRAP'ın hedeflerinin uygulanması bağlamında değerlendirildiğinde Kızılcahamam'da yapılması hedeflenen Pırnakpınarı Orman Deposu yangın müdahale pisti yapıldığı görülmektedir. (Kızılcahamam Belediyesi, 2023). Bununla birlikte Ankara İtfaiyesi ekiplerince, Gölbaşı Belediyesi personellerine yangınla mücadele konulu eğitim verildi ve yangın söndürme tatbikatı gerçekleştirildiği ve Gölbaşı Belediyesi, yaşanabilecek her türlü afete karşı bilinçlenmeye ve bilinçlendirmeye devam ettiği ifade edilmektedir (Gölbaşı Belediyesi, 2025).

Bütünleşik afet çerçevesinde bakıldığında afetlere karşı bilinçli toplumların oluşturulması riskin azaltılması ve önlenmesinde oldukça büyük bir öneme sahip olduğu defalarca kez altı çizilmektedir. Afetlere yönelik olarak öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenler ile ilgili halka bilinçlendirme eğitimleri verilmesi ve basılı ve görsel materyaller oluşturulması, Afet ve Acil Durumlara ilişkin olarak halkın bilinçlendirilmesi ve çalışanların konu ile ilgili olarak eğitim ve tatbikatların yapılması, meydana gelebilecek afetlerde arama kurtarma çalışmalarına katılabilecek kapasitede eğitilmiş ekipler oluşturulması, okullarda afetlerle ilgili eğitim programları düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Afet Yönetimi Karar Destek Sistemi (AYDES) vb. sistemlerle uyumlu afet risklerine yönelik anlık veri paylaşım yapılmasının sağlanması ve kullanımının artırılması, gönüllü itfaiyecilik çalışmalarının yapılması ve yaygınlaştırılması, yangın konusunda halkı bilinçlendirmek amaçlı eğitici materyaller hazırlanarak halka sunulması, hizmet içi eğitim konularının çeşitlendirilmesi noktasında sorumlu veya destekleyici kurum olarak görev almaktadır (İRAP, 2021). Bu bağlamda Ankara Büyükşehir Belediyesi Konutkent Mahallesi 3028. Cadde'de 'Afet Farkındalık Parkı'nın temellerini atarak bir ilk gerçekleştirmekte ve deprem ve yangın simülasyonlarının bulunduğu, 5 boyutlu sinemanın olduğu bir park yapımına başlamaktadır. Bu park ile çeşitli simülasyonlarla afet öncesinde, anında ve sonrasında neler yapılacağını uygulamalı olarak öğretilmek amaçlanmakta ayrıca Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Afet Farkındalık ve Temel İlk Yardım Eğitim Programı" adında farkındalık programı ile bir eğitim vermektedir. Bu eğitimin sonucunda katılan bireylerle gönüllü arama ve kurtarma ekibi oluşturulmuş ve sertifika verilmiştir.

Bu bağlamda Ankara Büyükşehir Belediyesi çalışmaları çeşitli alanlarda devam ettirmekte ve halkı bilinçlendirme yolunda çeşitli eğitimler sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bir başka çalışma ise Mahalle Bazlı ve Apartman Görevlileri Afet Farkındalık Eğitimi ile yapılmakta ve bu çalışma ile kentin tüm paydaşlarını kapsayan mahalle bazlı ve apartman görevlilerine yönelik doğal afetler konusunda eğitim verilmektedir (Gazete Kalem, 2022).

Kurumlar arası veri paylaşımı ve koordinasyonunun artırılması kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesi afetler konusunda bilinçli ve dirençli toplum oluşturulması kapsamında Afet ve Acil Durumlara ilişkin olarak halkın bilinçlendirilmesi ve çalışanların konu ile ilgili olarak eğitim ve tatbikatların yapılmasını amaç edinmekte ve destekleyici kurum olarak sorumlu kılınmaktadır (İRAP, 2021). Bu kapsamda Ankara Büyükşehir Belediyesi, Birleşmiş Millet bünyesinde kentlerin afetlere karşı dirençli hâle getirilmesi ve iş birliği yapılması ile karşılıklı bilgi ve tecrübelerin paylaşılması amacıyla başlatılan "Making Cities Resilience 2030 (MCR2030)" afet yönetimi programına üye olmuştur. Böylelikle diğer ülkelerin şehirleriyle çalışarak, afet yönetiminde açık, şeffaf ve etkili mücadele

sağlayacak bir yol haritası çizmeyi hedeflenmektedir. Bu program ile Türkiye'nin afet planlaması içerisinde Ankara Büyükşehir Belediyesinin önceliklerini, kenti bekleyen afet risklerini ve özellikle afet öncesi süreçteki önlemlerin planlama hedeflendiği açıklanmaktadır (Haberler.com, 2022).

İRAP ile olası afetler kapsamında afet türlerine göre araç filosunun çeşitlendirilmesi amaçlanmakta ve tamamlanma süresi olarak 2021-2023 yılları hedeflenmektedir. Bu bağlamda toplam 25 ilçesinde yangınlardan trafik kazalarına, sel ve su baskınlarından kurtarma operasyonlarına kadar daha etkin ve hızlı müdahalede bulunabilmek amacıyla 16 yeni hizmet aracının Ankara İtfaiyesi filosuna dâhil olduğu ve böylelikle araç sayısının 246 çıkarıldığı görülmektedir. (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2023).

SONUÇ

Yapılan çalışma ile AFAD tarafından hazırlanan İRAP hazırlama kılavuzu doğrultusunda tüm iller için oluşturulan İRAP'ın olası afetlere karşı müdahale ve mücadele açısından bir yol haritası sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma konusu olarak Ankara Büyükşehir Belediye'sinin sorumluluk alanları ve bu alanlarda hangi kurumların doğrudan sorumlu veya destekleyici kurumlar olarak yetkilendirildiğini ve bu yetkilendirilmenin ne kadar süreyle yapıldığını analiz edilmiştir. Ayrıca hedeflerin gerçekleştirilmesi ve takibinin yapılması açısından sürecin ne kadar önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir.

Plan belediyelerin sorumlu ve destekleyici kurum olarak yer aldığı alanları belirlemiş, böylece yetkilendirme hem çerçevesini çizmiş hem de sınırlarını belirlemiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Ankara Büyükşehir Belediyesi İRAP kapsamında derinlemesine incelenmiş ve belirlenen hedeflere ulaşılması doğrultusunda içerik analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Yerleşim yerlerinde yapılan hasar tespit raporlarına göre ağır hasarlı olarak belirlenen konutların yıkımı ile hedeflenen uygulamalara başlanmış, 2022 yılında çıkarılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun kapsamında riskli yapıların yıkım işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bununla Kent Bilgi Sistemi ile kaçak yapıların tespiti yapılmış ve bu sistem ile süreç kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Aynı zamanda her bir bina için kimlik kartı oluşturulması çalışmaları ile Ankara'daki yapıların güvenliği denetim altına alınmak istendiği ve bu hedef doğrultusunda uygulamaların ön plana çıktığı saptanmıştır.

Çalışma sonucunda orman yangınlarıyla mücadelede ihtiyaç duyulan bölgelerde itfaiye istasyonlarının inşa edildiği, planlanan yangın müdahale pistlerinin yapıldığı ve itfaiye ekiplerine her türlü afet durumuna karşı bilgilendirme eğitimlerinin verildiği tespit edilmiştir.

Taşkınlar ve yoğun yağışlı dönemlerde, olası taşkın senaryoları karşısında su altında kalabilecek binaların tespiti ve öncesinde uyarılması, İRAP kapsamında Ankara Büyükşehir belediyesinin doğrudan sorumlu kurum olarak, ilçe belediyelerin ise destekleyici kurum olarak ön plana çıktığı bir süreç olarak belirlenmiştir. Bu süreçte tamamlanma süresi ile sınırlandırılmayan ve sürekli bir hizmeti sunmayı hedefleyen çalışmalar arasında; aşırı yağış öncesi sokak ve caddelerdeki mazgalların temizlenmesi ve olası taşkınların önlenmesi yer almaktadır. Ancak araştırmanın üçüncü bölümünde sunulan veriler istenilen düzeyde bu önlemlerin alınmadığını vurgulanmaktadır.

İRAP kapsamında değerlendirilen bir diğer konu ise kaya düşmesi, heyelan ve kütle hareketleri gibi olası risklere karşı alınması gereken önlemler hem bölgesel hem de sürekli olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda atılan önleyici adımlar incelendiğinde özellikle Keçiören ve Nallıhan gibi ilçelerde eylem planları oluşturulmuş olsa da istenilen düzeyde bir ilerleme kaydedilmediği saptanmıştır.

Olay türlerine göre araç filosunun çeşitlendirilmesi yönünde adımlar atıldığı ve sorumlu kurumların çeşitli eğitim süreçlerinden geçtiği saptanmıştır.

Afetlerle etkili bir mücadelenin çok yönlü bir çalışma ve vatandaşlardan sorumlu kurumlara kadar dahil edilen bir sürecin varlığından geçtiği hem vurgulanmakta hem de gözlemlenmektedir. Bu kapsamda sorumlu ve destekleyici kurumlar kadar toplumunda olası bir afete karşı hazırlık olması gerçekleşen veya gerçekleşebilecek bir afet karşısında her anlamda daha dirençli bir yapı ortaya koyacaktır. Bu noktada İRAP değerlendirildiğinde afetlere karşı müdahale ve mücadele konusunda toplumların bilgilendirmesi ve bilinçlendirilmesi çalışmalarının her alanda ön planda tutulduğu görülmektedir. Ayrıca Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin teorik olarak belirlediği eğitim hedeflerini çeşitli alanlarda hayata geçirilmesi birçok örnekle de desteklendiği görülmektedir.

2021 yılında yayımlanan İRAP'ın, bugün itibariyle hangi noktada olduğu ve hedeflenen amaçlardan ne kadarına ulaşıldığının tespiti açısından her yıl güncellenmesi ve kamuoyunun kontrolüne sunulması büyük bir önem taşımaktadır. Bu planlamalar sayesinde hem sorumlu kurumlar hem de vatandaşlar olası afetlere karşı daha dirençli bir toplum haline gelecektir. Bu planlamalar güncel olarak kamuoyu ile paylaşılması vatandaşları daha çok sürece dahil ederek bir anlamda kontrol mekanizması da kuracaktır. Bu nedenle bu planların gündeme getirilmesi ve uygulanabilirliğinin denetlenmesi sürekli bir afet sürecinde oldukça etkili sonuçlar doğuracaktır.

Etik Beyan

“Bütünleşik Afet Yönetiminde İRAP: Ankara Büyükşehir Belediyesi” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Alazab, M., & Alhyari, S. (2024). Industry 4.0 innovation: a systematic literature review on the role of blockchain technology in creating smart and sustainable manufacturing facilities. *Information*, 15(2), 78.
- AFAD (2021). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü/Bütünleşik Afet Yönetimi*. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>.
- AFAD. (2019). *Stratejik Plan 2019-2023*. Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara.
- AFAD. (2019). *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)*. Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf
- Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 28855, 18 Aralık 2013.

- Bozkurt, Y., Yılmaz, A. & Çiftci, F. N. (2026). Bütünleşik Afet Yönetiminde İrap: Ankara Büyükşehir Belediyesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 498-512.
- Akşam. (2021, 8 Aralık). *Ankara'nın Beypazarı İlçesinde Yerlerinden Kopan Kayalar Evlerinden Üzerine Düştü.* <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/yasam/ankaranin-beypazarı-ilcesinde-yerlerinden-kopan-kayalar-evlerin-uzerine-dustu/66360>
- Albritto, P. (2012). Making Cities Resilient: Increasing Resilience To Disasters At The Local Level. *Journal Of Business Continuity And Emergency Planning*, 5(4), 291-297.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi(2022,3Haziran). *Sel ve Su Baskınları Raporu.* <https://www.ankara.bel.tr/akom/03-06-2022-sel-ve-su-baskinlari-raporu>
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2022, 4 Aralık). *Ankara'da Bir İlk: Afet Farkındalık Parkının Temeli Atıldı.* <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ankara-da-bir-ilk-daha-afet-farkindalik-parki-nin-temeli-atildi-15999>
- Ankara Haber. (2024, 1 Mayıs). *Ankara'da Kuvvetli Sağanak Yağış: Metro ve Araçlar Su İçinde Kaldı.* <https://www.ankarahaber06.com.tr/ankara/ankarada-kuvvetli-saganak-yagis-metro-ve-aracilar-su-icinde-kaldi-5076h>
- Azimli Çilingir, G. ve Örcen Güler, İ. (2020). Afet Politikalarında Risk Unsuru ve Afet Mevzuatında Risk Yönetimi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 152-165.
- Baskak, D. ve Büyüksaraç, A. (2021). Dünya'da ve Türkiye'de Afetlerde Acil Yardım Uygulamaları: Batman İli Örneği. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(2), 68-83.
- Birgün Gazetesi. (2020, 13 Aralık). *Yavaş, Deprem Afet Planlarını Anlattı: Her Bina İçin Kimlik Kartı Oluşturulacak.*
- Can, İ. (2020). *Giriş Niyetine-Afet Sosyolojisine Alan Açma Çabası.* İslam Can (Ed.) Konya: Çizgi Kitabevi.
- Carter, W. N. (2008). *Disaster Management-A Disaster Manager's Handbook.* Mandaluyong: Asian Development Bank.
- Coetzee, C. ve Van Niekerk, D. (2012). Tracking the Evolution of the Disaster Management Cycle: A General System Theory Approach. *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies*, 4(1), 1-9.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2011). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Erkan, A. E. (2010). *Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye'de Yaşanan Sorunlar*, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara.
- Erkan, B. B. (2007). *Türkiye'de Doğal Afet Risk Yönetimi Eğitimi.* Ankara: TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı
- European Commision- Vademecum. (2019, 5 Aralık). *France-Disaster Management Structure.* https://ec.europa.eu/echo/civil_protection/civil/vademecum/fr/2-fr-1.html#over
- European Commision-Vademecum. (2019, 5 Aralık). *Netherlands- Disaster Management Structure.* https://ec.europa.eu/echo/civil_protection/civil/vademecum/nl/2-nl-1.html#over
- Gazete Kalem. (2022, 4 Nisan). *Ankara Büyükşehir'den, Mahalle Bazlı ve Apartman Görevlileri Afet Farkındalık Eğitimi.* <https://www.ankara.bel.tr/haberler/abbnin-mahalle-bazli-ve-apartman-gorevlilerine-yonelik-afet-farkindalik-egitimine-yogun-ilgi-15449>
- Genç, F. N. (2021). *Kriz Yönetimi ve Covid-19 Pandemisi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Bozkurt, Y., Yılmaz, A. & Çiftçi, F. N. (2026). Bütünleşik Afet Yönetiminde İrap: Ankara Büyükşehir Belediyesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 498-512.
- Genç, F. N. (2012). *Türkiye’de Afet Yönetim Politikalarının Dönüşümü, Kamu Politikası Kuram ve Uygulama*. M. Yıldız ve M. Z. Sobacı (ss.498-519), Ankara: Adres Yayınları,
- Good, M. (2016). *Shaping Japan’s disaster heritage*. In Matsuda, A and Mengoni, L. E. (eds.) *Reconsidering cultural heritage in East Asia*. London: Ubiquity Press.
- Gölbaşı Belediyesi 2022 Mali Yılı Faaliyet Raporu, (2022). https://www.ankaragolbasi.bel.tr/uploads/faaliyetraporu_v/golbasi-fr-2022-web.pdf.
- Gölbaşı Belediyesi. (2025, 11 Şubat). *Gölbaşı Belediyesi'nde Personele Yangınla Mücadele Eğitimi*, <https://www.ankaragolbasi.bel.tr/haberler/golbasi-belediyesinden-personeline-yanigin-mucadele-egitimi-91042>
- Haberler.com. (2022, 7 Haziran). *Ankara Büyükşehir, Birleşmiş Milletler’in ‘MCR2030’ Afet Yönetimi Programına Üye oldu*. <https://www.ankara.bel.tr/haberler/abb-birlesmis-milletler-in-mcr2030-afet-yonetimi-programina-uye-oldu-15654>
- Haberler.com. (2024, 30 Nisan). *Ankara’da Kuvvetli Yağış Sonrası Metroyu Su Bastı! O Anlar Kamerada* <https://www.haberler.com/guncel/baskentte-kuvvetli-yagis-evler-su-basti-araclar-mahsur-kaldi-17282821-haberi/>
- Henstra, D. (2010). Evaluating Local Government Emergency Management Programs: What Framework Should Public Managers Adopt?. *Public Administration Review*, 70(2), 236–246.
- Hevacıoğlu, İ. H., Trabzon, L., Şener, S. M., Azime ve Kadioğlu, M. (2005). *Ulusal Acil Durum Yönetim Modeli Araştırması*. İstanbul: İTÜ Press.
- İRAP (İl Risk Azaltma Planı). (2021). T.C. Ankara İl Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü. Ankara.
- Kadioğlu, M (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. M. Kadioğlu ve E. Özdamar (Ed.) *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* (ss. 1-34), JICA Türkiye Ofis Yayınları
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- Kerman, U., Altan, Y., Aktel, M. ve Öztop, S. (2012). Belediyelerde Stratejik Planlama: Ege Bölgesi İl Belediyeleri Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2) , 1-15
- Kızılcahamam Belediyesi, *Yangın Müdahale Pisti*. <https://www.kizilcahamam.bel.tr/ProjeDetayi/Yangin-Mudahale-Helikopter-Pisti/77>
- Korkın, E. ve Öztop, S. (2022). Büyükşehir Belediyeleri Stratejik Planlarında Afet Yönetimi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 7(1) , 61-75.
- Macit, İ. (2016). Bütünleşik Afet Yönetiminde Boyce-Codd Form Yöntemi ile GLIDE İçerikli Veritabanı Oluşturulması. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(1), 191-202.
- March, G. (2002). *Natural Disasters and the Impacts on Health*. Scientific publication:The University of Western Ontari Faculty of Medicine and Dentistry Summer Student with ICLR
- Mauroner, O. ve Heudorfer A. (2016). Social Media İn Diaster Management: How Social Media İmpact The Work Of Volunteer Groups And Aid Organisations İn Diaster Preparation And Response. *Int. J. Emergency Management*, 12(2).

- Bozkurt, Y., Yılmaz, A. & Çiftçi, F. N. (2026). Bütünleşik Afet Yönetiminde İrap: Ankara Büyükşehir Belediyesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 498-512.
- Maya, İ. ve Çalışkan, C. (2016). Dünyada Lisans Derecesi Düzeyinde Afet Eğitimi ve Öğretimi Yapan Programların Değerlendirilmesi ve Türkiye Örneği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(9), 579-604.
- NTV.(2024, 1 Mart). Ankara'da Sağanak ve Dolu: Araçlar Yolda Kaldı, Ev ve İşyerlerini Su Bastı . https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/ankarada-saganak-ve-dolu-araclar-yolda-kaldi-ev-ve-isyerlerini-su-basti,ghWb3_X3cESbJmKWipo-Q/LxBhTwldpU6ChFJ9pxXLWA
- Özdemir, A. (2021). *Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin Afetlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma (Doktora Tezi)* Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane.
- Özdikmen, T. (2020). *Afet ve Acil Durum Yönetimi (4. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özkan, B. ve Çetinkaya Kutun, F. (2021). Afet Psikolojisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(3) , 249-256.
- Özler, M. (2021). Kamu Yönetimi Bağlamında Afete Dirençli Toplum ve Bütünleşik Afet Risk Yönetimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3) , 901-917.
- Özyer, Y. ve Dinçer, S. (2020). Afetlerde Hemşirelerin Psikolojik İlk Yardım Rollerini. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (7) , 198-206.
- Perry, R. W. (2003). Incident Management Systems in Disaster Management. *Disaster Prevention and Management*, 12(5) , 405-411.
- Phillips, B. D., Neal, D. M. ve Webb, G. R. (2012). *Introduction to Emergency Management*. Boca Raton: CRC Press
- Said, B. ve Vico, CLC. (2019). The Knowledge, Skill Competencies, and Psychological Preparedness of Nurses for Disasters: A Systematic Review. *International Emergency Nursing*, (48).
- Schroeder, A., Wamsley, G. ve Ward. (2001). The Evolution of Emergency in America: From a Painful Past to a Promising but Uncertain Future. *A. Farazmand, Handbook of Crisis and Emergency Management*, 357-392.
- Şahan, C. ve Dinç, A. (2021). Afet Eğitim Merkezinde Yapılan Afet Eğitimlerinin Ortaokul Öğrencileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 58, 478-500.
- Şengün, H. (2018). *Afet Yönetimin Kurumsal Yapısı ve Afet Hukuku*. Hayriye Şengün, Seçil Gül Meydan Yıldız ve Binalı Tercan (Ed.)Ankara: Palme Yayınevi.
- Şengün, H. ve Temiz, A. (2022). *Afet Yönetimi ve Karabük*. TMMOB Afet Sempozyumu, 261- 278.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Afet Yönetiminde Etkinlik*. Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.
- Taş, N. (2003). Yerleşim Alanlarında Olası Deprem Zararlarının Azaltılması. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 225-231.
- Temiz, S. (1998). Afet- Afet Türleri ve Afette Karşılaşılan Sorunlar. *Sivil Savunma Dergisi*, 151, 24.
- Uluğ, A. (2009). Nasıl Bir Afet Yönetimi?, TMMOB İZMİR KENT SEMPOZYUMU, http://www.tmmobizmir.org/?page_id=1379
- Varol A. (2019). Afet Yönetimi, Afet Eğitimi ve Afet Farkındalığı: Amerika Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1): 193-204.

- Bozkurt, Y., Yılmaz, A. & Çiftci, F. N. (2026). Bütünleşik Afet Yönetiminde İrap: Ankara Büyükşehir Belediyesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 498-512.
- Wilkinson, E. (2012). Why “small is beautiful” in municipal disaster risk reduction: Evidence from the Yucatán peninsula. *Mexico. Environmental Hazards*, 11(2), 155-171.
- Yavuz, F. ve Keleş R., Geray, C. (1978). *Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika*. Ankara: SBF
- Yılmaz, O.K. (2018). Türkiye’de Yerel Yönetim Birlikleri: Coğrafi Bölge Belediye Birlikleri Üzerine Bir Araştırma ve Model Önerisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 731-752.
- 5902 Sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 27261, 17 Haziran 2009.
- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 28498, 15 Aralık 2012.

Extend Abstract

İrap in Integrated Disaster Risk Management: A Case Study of Ankara Metropolitan Municipality

AIM

This study aims to examine disaster risk management practices in Turkey through the lens of the Integrated Disaster Risk Management (IDRM) approach, with a particular focus on the planning and implementation processes within Ankara Province. Turkey, frequently exposed to natural hazards such as earthquakes and floods, has historically focused on post-disaster crisis management. However, the shift toward a holistic and preventive model—especially after the 1999 Marmara Earthquake—has emphasized the importance of local governance, risk-based planning, and multi-stakeholder collaboration. The primary aim of this research is to analyze the structure, content, and practical applications of Ankara’s Disaster Risk Reduction Plan (DRRP) and assess the effectiveness of local efforts in enhancing urban resilience.

METHOD

This study utilizes a qualitative case study methodology focusing on Ankara Metropolitan Municipality’s disaster risk reduction efforts within the framework of Turkey’s national IRAP (Integrated Risk Assessment and Planning) strategy. The DRRP of Ankara is examined as the main document guiding provincial disaster risk management. Data is collected through official reports, strategic plans, institutional documents, and relevant academic literature. The analysis is structured to assess both structural (e.g., infrastructure improvements, demolition of vulnerable buildings) and non-structural (e.g., public education, awareness campaigns) measures. Additionally, Ankara’s participation in international initiatives like Making Cities Resilient 2030 (MCR2030) is evaluated to gauge alignment with global resilience standards.

FINDINGS

The study finds that Ankara Metropolitan Municipality has taken significant steps toward adopting an integrated and preventive disaster risk management model. Key structural interventions include the identification and removal of at-risk buildings, the installation of early warning systems, infrastructure upgrades in flood-prone areas, and the development of firefighting infrastructure. Non-structural measures such as public education programs, disaster awareness parks, and social media campaigns play a critical role in building societal preparedness.

Despite these efforts, the DRRP highlights several limitations, especially in addressing climate-induced hazards like flash floods and extreme weather. Infrastructure inadequacies and superficial risk assessments persist. Moreover, while Ankara has demonstrated a strong commitment to resilience through participation in global frameworks, the practical translation of integrated plans into action remains uneven across districts and sectors..

CONCLUSION

The Ankara case illustrates the evolution of Turkey’s disaster management paradigm from reactive crisis management toward a more proactive, risk-based, and integrated approach. Local governments now play a central role in disaster preparedness and resilience-building. However, for this transformation to be sustainable and impactful, greater emphasis is needed on the implementation quality of DRRPs, the integration of climate adaptation strategies, and the depth of local-level risk assessments. Bridging the gap between strategic planning and practical execution is essential to enhance the resilience of metropolitan areas like Ankara in the face of increasing disaster risks.



TÜRKİYE'DE DIŞ BORCUN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ

Şehnaz BAKIR YİĞİTBAŞ¹

Öz

Bu araştırmada, dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, Türkiye ekonomisi için ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Dış borç ve ekonomik büyüme göstergelerinin kullanıldığı ana değişkenlerinin yanısıra, dışa açıklık ve nüfus gibi ekonomik büyümeyi etkilediği düşünülen değişkenler de analize katılmaktadır. Araştırmada kullanılan veriler 1973-2023 dönemine ait yıllık verileri içermektedir. Araştırmanın modeli oluşturulurken, değişkenlerin kararlılık seviyelerine bağlı olarak otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) yöntemi kullanılmakta; kısa ve uzun dönem analizleri yapılmaktadır. Araştırmanın bulguları, dış borçların ekonomik büyümeyi artırmadığını, tam tersine negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Nüfus ve dış ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri; nüfus değişkeni için negatif, dışa açıklık değişkeni için pozitif bulunmuştur. Değişkenlerin katsayılarına ait sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Ekonomik Büyüme, ARDL, Türkiye
Jel Sınıflandırması: 047, F34, C01

THE IMPACT OF EXTERNAL DEBT ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: ARDL BOUNDS TEST APPROACH

Abstract

In this research, the impact of external debt on economic growth is analyzed econometrically for the Turkish economy. In addition to the main variables used in external debt and economic growth indicators, variables thought to affect economic growth such as openness to foreign trade and population are also included in the analysis. The data used in the study include annual data for the period 1973-2023. The model of the study is based on the autoregressive distributed lag (ARDL) method, which is created depending on the stability levels of the variables. According to this method, short and long-term analyses were conducted. The findings of the study show that external debt does not increase economic growth, on the contrary, it affects it negatively. The effects of population and foreign trade openness on economic growth were found to be negative for the population variable and positive for the external openness variable. The results of the coefficients of the variables are statistically significant.

Keywords: External Debt, Economic Growth, ARDL, Türkiye
Jel Classification Code: 047, F34, C01

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacı Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, sehnazbakir@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5541-2462

1. GİRİŞ

İktisat politikalarının temel hedeflerinden biri, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmaktır. Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için ülkelerin sermaye tahdidi ile karşılaşmamları gerekmektedir. Bilindiği üzere, bir ekonomide üretim kapasitesini artırmak, sermaye miktarının artırılması ile doğrudan ilişkilidir. Sermaye birikiminin temel kaynağını ise tasarruflar oluşturur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sermaye birikimi açısından farklılık göstermektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler daha düşük tasarruf düzeyine sahiptir. Gelişmekte olan ülkeler, arzuladıkları ekonomik büyüme düzeyine tam anlamıyla ulaşabilmek için gerekli fonlara ve rezervlere sahip değildir. Bu ülkelerde yurtiçi tasarruf düzeyinin düşük olması, yatırımlar için gerekli olan tasarrufların karşılanmasında dış tasarruflara başvurulmasına yol açmaktadır.

Yatırımları finanse edecek kaynakların yetersiz olduğu durumlarda, dış borçlanma aracılığıyla yatırımların fonlanması ulusal gelirde bir artış yaratacaktır. Ancak, gelişmekte olan ülkelere dış kaynakların doğru ve verimli olarak kullanılmaması, dış borcun geri ödemelerinde sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Tasarruf açığı sorununu çözmek için dış borçlanmaya giden ülkelerin dış borç yükü, ekonomik büyümenin istenilen düzeyde gerçekleşmemesine neden olabilmektedir. Aslında, dış borçların ekonomik büyüme üzerinde yaratacağı etki, dış borcun marjinal getirisine ve maliyetine (dış borç faizi) bağlı olacaktır. Eğer, dış borçlanmadan elde edilen marjinal getiri, dış borcun faiz maliyetlerinden büyükse, dış borçlanma ekonomik büyümeyi artıracaktır. Ancak, dış borcun marjinal getirisi, dış borcun faiz maliyetlerinden düşükse, ekonomik büyüme üzerinde beklenen olumlu etki gerçekleşmeyecektir.

Literatürde, daha yüksek seviyelerdeki dış borç yükünün ekonomik büyümeyi artırmada başarılı olamayacağını ve hatta ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyeceğini öne süren yaklaşımlar bulunmaktadır (Bkz., Krugman, 1988). Dış borçlanmadaki artışın faiz oranlarında artışa yol açması, yatırım ve tüketim için borçlanmanın daha maliyetli olmasına neden olacaktır. Diğer taraftan, dış borçlanmanın akılcıca kullanılmaması, yani üretken alanlara aktarılmaması, finansal dengesizlikler yaratacaktır. Çünkü, aşırı dış borçlanma, bir ülkenin şoklara ve krizlere karşı savunma gücünü azaltır. Artan dış borç yükü ve yüksek faiz oranları, para politikalarının etkinliğinin azalmasına yol açabilir (Beetsma ve Bovenberg, 2002). Diğer taraftan, kamu sektörü dış borç yükünün artması, vergi oranlarında aşırı bir artışa neden olur. Kurumlar üzerinden alınan vergi artışı, yatırımın dolayısıyla ekonomik büyümenin azalmasına yol açabilir. Kısacası, alınan dış borçların yatırımların finansmanında kullanılmaması, kısa vadeli hedeflere ulaşmak ve dış açıkları finanse etmek amacıyla kullanılması, dış borcun beklenen katkısını önemli oranda azaltacak ve makroekonomik değişkenlerde sapmalara yol açabilecektir.

Diğer taraftan, dış borçların yarattığı riskleri yönetme konusunda, ülkeler farklı becerilere sahiptir. Gelişmiş ülkeler, aldıkları dış borcu, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha etkili alanlarda, efektif bir şekilde kullanmaktadır (Presbitero, 2012). Gelişmiş ülkeler, dış borçlanmanın yaratacağı yatırım belirsizliğini, politik değişiklikleri ve devalüasyon beklentilerini yönetme konusunda gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha uzmandırlar. Bu nedenle, literatürde dış borçlanmanın ekonomik büyüme ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmalarda genellikle gelişmekte olan ülkelere daha fazla önem atfedildiği gözlenmektedir.

Literatürde, dış borçlar ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan araştırmalarda, bazı çalışmaların ülke gruplarını ele alan kesitsel verilere, bazı çalışmaların ise tek bir ülke üzerinden yapılan analizlere odaklandıkları gözlenmektedir. Aslında, kesitsel araştırmalar, her ülkenin kendine has özelliklerini göz ardı ettiği için tek bir ülke için yapılan araştırmalar, kesitsel araştırmalara kıyasla daha

fazla avantaja sahiptir. Konu, ampirik düzeyde değerlendirildiğinde; her ülkenin farklı ekonomik yapısından dolayı ülkeye özgü araştırmalara yoğunlaşılmasının daha gerçekçi sonuçlar verme ihtimali yüksektir. Çünkü, kesitsel araştırmalarda tüm ülkelerin homojen bir yapıya sahip olduğu varsayılmaktadır. Nitekim, Forbes (2000), ülkelerin homojenliğinin tam olarak belirlenmesini engellediği için kesitsel araştırma sonuçlarının yararlılığına karşı çıkmaktadır.

Bu makalede, ülkeye özgü araştırmaların önemi dikkate alınarak araştırma alanı sadece Türkiye ekonomisi ile sınırlandırılmaktadır. Araştırmada, dış borç ve ekonomik büyüme göstergelerinin kullanıldığı ana değişkenlerinin yanısıra, dışa açıklık ve nüfus gibi ekonomik büyümeyi etkilediği düşünülen değişkenlerin ekonomik büyüme ile korelasyonları ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Araştırmada kullanılan veriler 1973-2023 dönemine ait yıllık verileri içermekte olup zamansal olarak en geniş veri aralığı kullanılmıştır. En eski verilere 1973, en son verilere ise 2023 yılı itibariyle ulaşılması, bu dönem aralığının seçilmesinde belirleyici olmuştur. Araştırmanın, modelde kullanılan değişkenler ve verilerin güncel olması açısından literatüre yeni kanıtlar sunması beklenmektedir. Türkiye’de ekonomik büyüme ile dış borç, dışa açıklık ve nüfus değişkenleri arasındaki korelasyonun uzun ve kısa dönemli etkilerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, ilgili değişkenler arasındaki korelasyonun anlamlı olup olmadığını ve bulguların ne anlama geldiğini göstermesi ve bu noktada politika yapıcılara seçenekler sunması açısından önemli olacaktır. Makale, başlıca şu bölümlerden oluşmaktadır: Takip eden ikinci bölümde teorik çerçeve, üçüncü bölümde literatür incelemesi, dördüncü bölümde yöntem, beşinci bölümde veriler ve bulgular yer almaktadır. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirme bulunmaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Bir ülkenin dış boç yükünün ekonomik büyüme üzerinde nasıl bit etki yaratacağı, iktisat literatüründe tartışılan önemli konularından birini oluşturmaktadır. Konu üzerine farklı yaklaşımlar olmakla birlikte bu yaklaşımlar üç temel perspektifte toplanabilir. Birinci yaklaşım, dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisinde pozitif bir korelasyonun olduğunu ileri süren Keynesyen büyüme modelidir. Keynesyen büyüme modeline göre, kredi olarak elde edilen dış fonların etkin kullanımı, ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Keynes tarafından başlatılan ve daha sonra Harrod-Domar tarafından geliştirilen dış borç-büyüme teorisinde (Syed, 1961) dış borçlar, yatırımlar için gerekli kaynakları sağlayarak ulusal geliri artırır ve bu da ulusal sermaye stokunda bir artış yaratır.

İkinci yaklaşım, dış borçların ekonomik büyüme üzerinde pozitif değil, negatif bir etkisinin olduğunu ileri süren Neo-klasik büyüme modelidir. Bu gruptaki modeller, “*borç sarkması*” teorisine dayanmaktadır. Borç sarkması, bir ülkenin cari borcunun, beklenen gelecekteki gelirini aşması durumunda ortaya çıkar. Bu teori, devlet borçlanmasına dayanan yüksek borç yükünün ekonomik büyümeyi engelleyeceğini belirtmektedir (Krugman, 1988; Sachs, 1989; Cohen 1995). Bunun nedeni, borçlanmadaki artışın faiz oranlarının yükselmesine ve daha sonra hem yatırım hem de tüketici borçlanmasının daha maliyetli olmasına yol açmasıdır. Diamond’a (1965) göre dış borçlar, bu borçların finansmanında kullanılan vergileri artırarak, uzun vadede harcanabilir geliri azaltır ve bu da tasarrufları azaltarak sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Bu etkiler, çarpan ve hızlandıran mekanizmasıyla daha da artarken; ülke ekonomisinin büyümesini olumsuz etkileyecek ve dış borca bağımlılığı artıracaktır (Yücel, 2009). Hükümetlerin birikmiş borçları amorti etmek amacıyla özel sektörde vergi oranlarını artırmaları, özel sektör yatırımlarını caydıracak ve aynı zamanda kaynakları mümkün olan en iyi şekilde kullanmak yerine, bu kaynakların büyük borç ödemeleri için kullanılması nedeniyle hükümetin altyapı harcamalarını azaltacaktır. Dolayısıyla, ekonomideki toplam yatırım azalacaktır. Bu durum, Solow büyüme modelinde (1956) hem yatırım hem de üretim fonksiyonu eğrilerinin aşağı doğru eğilmesine neden olacaktır. Yatırım harcamaları için dış borç kullanımı, sabit

sermaye stokunu artırdığı için reel üretimin artmasına katkıda bulunarak, ekonomik büyümeyi artıracaktır. Ancak, özel tüketici harcamaları için dış borç kullanımı, kısa vadede ekonomik büyümede nominal bir artışa neden olurken; uzun vadede cari açığı ve dış borç stokunu artıracaktır.

Üçüncü gruptaki yaklaşım, dış borcun ekonomik büyüme üzerinde yaratacağı etkinin doğrusal olmadığını gösteren ve her iki modelin hükümlerini birleştiren Laffer eğrisi ilkesine dayanmaktadır. Laffer eğrisi, başlangıçta, dış borcun ekonomik büyümeyi artıracığını ancak borçlar geri ödenmeye başladığında bu etkinin tersine döneceğini gösteren bir eğridir. Dolayısıyla, dış borç ilk etapta ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, daha sonra bu olumlu etki tersine dönebilir. Sachs'ın (1989) belirttiği gibi, dış borçların varlığı, dış kredileri daha cazip hale getirmenin pratik bir yarar sağlamadığı durumlarda mutlaka hesaba katılması gereken bir unsurdur. Bu çerçevede, belirli bir borç seviyesinden sonra sermayenin marjinal getirisi, yatırımların büyüklüğünde ve getirisinde bir azalmaya neden olacaktır.

Bu üç farklı yaklaşıma rağmen, ampirik analizlerde belirli büyüme modellerinin kullanıldığı görülmektedir. En fazla referans gösterilen modellerden biri, Solow büyüme modelidir. Solow büyüme modeli (1956), kapalı ekonomi varsayımına ve Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayanır. Modelin matematiksel formu aşağıdaki gibidir:

$$Y = F(K, L) = K^{\alpha} L^{1-\alpha} \quad (1)$$

Denklem (1)'de Y üretimdir ; K sermayedir ; L emek miktarıdır; ve α çıktılardaki sermaye payını temsil eder. Teknoloji değişkeninin (A) eklenmesiyle denklem aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$Y = K^{\alpha} (AL)^{1-\alpha} \quad (2)$$

α ve $1 - \alpha$, sırasıyla sermaye ve emek çıktı esnekliğini göstermektedir. α , 0 ile 1 arasında bir değere sahiptir.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu logaritmik bir fonksiyon olarak ifade edilirse, bir regresyon modeli kurma fırsatı verir. Bu çerçevede, büyüme fonksiyonu aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\ln Y = \alpha + \beta_1 \ln x_1 + \beta_2 \ln x_2 + \beta_3 \ln x_3 + \dots + \beta_n \ln x_n + \varepsilon \quad (3)$$

Y ekonomik büyüme oranını, $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ açıklayıcı değişkenleri ve ε hata terimini göstermektedir.

Mankiw ve diğerleri (1992) nin belirttiği gibi; Denklem (2)' de yer alan L ve A değişkenlerinin dışsal olarak, sabit oranda (n ve g oranları) büyüdüğü varsayılırsa, öngörülebilir uzun vadeli bir korelasyon elde edilebilir:

$$\ln \left(\frac{Y}{L} \right) = \alpha + \left[\frac{\alpha}{1-\alpha} \right] \ln s - \left[\frac{\alpha}{1-\alpha} \right] \ln (n + g + \delta) + \varepsilon \quad (4)$$

Denklem (4)'teki δ sembolü, amortisman oranını, s ise sabit tasarruf oranını göstermektedir. Denklem, tasarruf oranının, kişi başına düşen üretimi pozitif, nüfus artış oranının ise kişi başına düşen üretimi negatif etkileyeceği öngörüsüne dayanmaktadır. Sermaye stokundaki artış, ekonomik büyümeyi sürekli olarak artıracaktır. Dışa kapalı bir ekonomide sermaye birikiminin ana kaynağı iç tasarruflardır. Sonuç olarak tasarruf artışları, sermaye stokunda artışa neden olarak ekonomik büyümeyi artıracaktır. Ancak, yatırımlar iç tasarruflarla karşılanmıyorsa dış tasarruf veya dış borçlanma kullanılacaktır. Dış borçların ekonomik büyüme üzerinde sürdürülebilir pozitif etki yaratması doğrudan dış tasarrufları üretken yatırımlara yönlendirmekle ilgilidir. Bu senaryoda dış borcun büyüme üzerindeki etkisi, kapalı modelde yatırım olarak kullanılan iç tasarruflar üzerindeki etki yoluyla gözlemlenebilir. Modele dış açıklığı temsil eden bir değişken eklendiğinde ise model dışa açık bir ekonomi modeline dönüşecektir.

3. LİTERATÜR

Literatürde teorik kısmında açıklanan üç farklı yaklaşımı ampirik olarak destekleyen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Dış borcun ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini savunan başlıca çalışmalar arasında Cline (1995), dış borcun marjinal getirisinin anapara ve faiz ödemelerinden büyük olması durumunda dış borcun ekonomik büyümeyi artıracaklarını belirtmektedir. Warner (1992) ve Easterly (2003) araştırmaları da bu bulguları desteklemektedir. Chen vd. (2016), 1991-2014 döneminde, 65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kamu yatırım ve borçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel analizi yaparak araştırmıştır. Bulgular, borç ve yatırımın optimum seviyelere ulaşılan kadar ekonomik büyümeyi artırdığını, ancak, optimum seviyeye ulaşıldığında ekonominin dış borçlardan olumsuz etkilendiğini göstermiştir. Karagöz ve Çağlar (2016), 17 OECD ülkesi için dış borç ve GSYİH ilişkisini sabit etkiler ve tesadüfi etkiler regresyon modellerini kullanarak tahmin etmiş ve bu ülkeler için dış borç büyüme ilişkisinin pozitif olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Rogoff vd., (2003), dış borç yükündeki artışın ekonomilerde yaşanan durgunluğu derinleştirdiğini, gelişmekte olan ülkelere bu etkinin çok daha fazla olduğunu ve daha uzun vadeye yayıldığını belirtmiştir. Calderón ve Fuentes (2013), Latin Amerika için yaptığı araştırmada, dış borcun 1970-2010 döneminde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmadığını ortaya koymuştur. Panizza ve Presbitero (2014), dış borcun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemediğini OECD ülkeleri üzerine yaptıkları araştırmalarıyla ortaya koymuştur. Mian, Sufi ve Verner (2015), 30 ülkeyi kapsayan panel veri yöntemine dayalı araştırmada, hanehalkı borcunun GSYİH'ye oranındaki artışın daha düşük ulusal gelir ve daha yüksek işsizlik oranları yaratacağını göstermiştir.

Égert (2013), doğrusal olmayan eşik modelleri kullanarak dış borcun ekonomik büyüme üzerinde negatif ve doğrusal olmayan bir etkisi olduğuna dair bazı kanıtlar bulmuştur. Emerenini ve Nnanna (2015), Solow tipi neoklasik büyüme modeli kullanarak Nijerya'da borcun ekonomik büyüme üzerinde doğrusal olmayan bir etkisinin varlığını göstermiştir. Benzer şekilde, Kumar ve Woo (2010), sabit etkiler sistemi GMM ve OLS teknikleriyle tahmin edilen bir ikinci dereceden spesifikasyon kullanılarak 38 gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiden oluşan bir panel için bu iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin doğrusal olmayan ters U şeklinde olduğunu göstermiştir. Bu, ekonomik büyümenin düşük dış borç seviyelerinde pozitif etkilendiği, ancak daha yüksek toplam dış borç seviyelerinde bu ilişkinin negatife döndüğü anlamına gelmektedir. Bu araştırmalar, teorik kısımda bahsedilen üçüncü yaklaşımı desteklemektedir.

Literatürdeki bulguların, seçilen ülke veya ülke gruplarına, araştırma modeline, analiz dönemine, kontrol değişkenlerin kümesine ve hatta borcun tanımına göre farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Benzer şekilde, Türkiye ekonomisi için yapılan araştırmalarda farklı bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin, Ağır (2016) araştırmasında, 1970-2014 dönemi için doğrusal bir model belirleyememesi nedeniyle Diks-Panchenko doğrusal olmayan nedensellik testini yapmış; ancak değişkenler arasında bir nedensellik korelasyonunu belirleyememiştir. Hatemi-J nedensellik testi ile dış borçlanmadan GSYH'ye doğru tek yönlü nedensellik bulmuştur. Öztürk ve Çınar (2018), DOLS tahmin tekniğini uygulamış ve dış borçların uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde artış yönlü bir etki yarattığı bulgusuna ulaşmıştır. Gövdeli (2019), dış borcun ekonomik büyümeye pozitif etkisi olduğunu, dış açıklık ve tüketici fiyat endeksi (TÜFE) değişkenlerinin ise ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini tespit etmiştir. Uslu (2021) sabit sermaye oluşumu, nüfus (işgücü), dış borç stoku ve eğitim harcamalarını bağımsız değişkenler olarak kullandığı araştırmasında bu değişkenlerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Arslanhan ve Çondur (2022) Türkiye’de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisini, 2003-2021 dönemi için VAR analizini kullandığı araştırmasında dış borçlardaki azalmanın ekonomik büyümeyi azalttığını ortaya koymuştur. Kadiroğlu (2023), Türkiye’de

dış borcu etkileyen faktörleri 1994-2020 dönemi için ARDL yöntemi ile incelemiş ve ekonomik büyümenin dış borç stoğunu artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada, modelde yer alan değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığını araştırmak için modern zaman serisi analizlerinden biri olan otoregresif dağıtılmış gecikmeli modeli (Pesaran, Shin ve Smith, 2001) yani ARDL kullanılmıştır. Bu modelin uygulanmasındaki temel belirleyici unsur, değişkenlerin durağanlık düzeyleridir. ARDL, sıfır düzeyinde I(0) ve birinci düzeyde I(1) durağan olan seriler için kullanılmaktadır. Bu nedenle, ekonometrik analizde ilk olarak, serilerin birim kök içerip içermediğini belirlemek için belirli birim kök testleri kullanılmış, böylece verilerin I(2) düzeyinde durağan olup olmadığı test edilmiştir.

Pesaran, Shin ve Smith (2001) belirttiği gibi, ARDL sınır testinin en önemli avantajı, değişkenlerin, düzey ve birinci fark seviyelerinde durağan olmalarına bakılmaksızın uygulanabilmesidir. Modelin bir diğer önemli avantajı ise küçük örneklem için iyi ve güvenilir sonuçlar vermesidir. Bu test, Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerine göre daha avantajlıdır; düşük gözlem sayılarının olduğu durumlarda daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Narayan ve Smyth, 2005:103, 429). ARDL yöntemi, uzun dönemli tahminler ve anlamlı t-istatistikleri sağlayarak belirli değişken regresyonlarının içselliği ile ilgilenir (Odhiambo, 2009) ve aynı zamanda bir değişkenin kısa ve uzun dönemli etkilerinin eş zamanlı olarak belirlenmesine olanak tanır (Bentzen ve Engster, 2001). Ayrıca, diğer geleneksel eşbütünleşme prosedürlerinden farklı olarak, optimum gecikmeleri hesaplar (Bekhet ve Matar, 2013).

5. VERİLER VE AMPİRİK SONUÇLAR

5.1. Değişkenler

Bu çalışmada zaman serisi verilerinden oluşan bir veri seti kullanılmıştır. Model, bu veri seti ile oluşturulmuştur. Ampirik analizler için kullanılan veriler, yıllık veriler olup 1973-2023 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemin seçilmesinin nedeni; normal bir veri seti ile ulaşılabilen en büyük zaman aralığı olmasıdır. Modelde kullanılan bağımlı değişken, kişi başına düşen (*per-capita*) GSYİH; açıklayıcı değişkenler ise dış borç (DEBT), dışa açıklık (OPENN) ve nüfus (POPL) değişkenlerdir. Modelde yer alan değişkenler ve bu değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de ayrıca gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenler ve Açıklamaları

Ekonomik büyüme	<i>Per-capita GDP</i>	GSYİH'deki (kişi başına) yıllık yüzdelik artışlar	WDI
Dış borç	<i>DEBT</i>	Toplam dış borcun GSYİH'ye oranı	WDI
Dışa açıklık	<i>OPENN</i>	İhracat +İthalat/GSYİH oranı	WDI
Nüfus	<i>POPL</i>	Nüfusun yıllık büyüme oranı	WDI

Değişkenlere ait zaman serisi verileri *Dünya Bankası (WDI)*’ndan alınmış ve detaylara aşağıda yer verilmiştir:

Ekonomik büyüme

GSYİH, toplam GSYİH'nin nüfusa bölünmesiyle elde edilen kişi başına düşen ulusal gelirin büyüme oranını gösterir.

Dış borç/GSYİH oranı

Genel olarak yüksek dış borç oranı yüksek borç yükünü gösterir. Bu oran, “*borç sarkması*” teorisine dayanarak modele eklenmiştir. Türkiye’de, 1973’ten günümüze kadar olan dönemde, dış borçlanmanın ekonomik büyüme performansını nasıl etkilediğini belirlemek, bu çalışmanın araştırma problemini oluşturmaktadır. Toplam dış borç/GSYİH oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri pozitif olabileceği gibi negatif de olabilir.

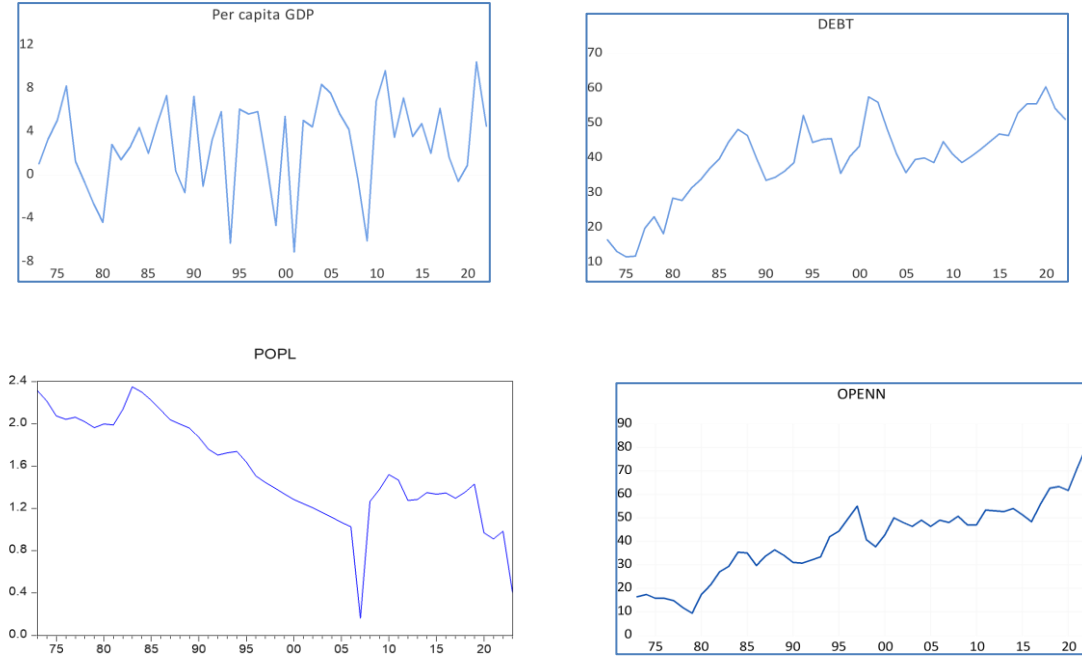
Dışa Açıklık

Bir ekonomide dışa açıklık, ihracat ve ithalat toplamının GSYİH’ye oranı olarak hesaplanır (Bahmani -Oskooee ve Niromand, 1999).

Nüfus

Bu değişken nüfusun yıllık büyüme oranını gösterir.

Grafik 1’de değişkenlere ait zaman serisi grafikleri gösterilmektedir.



Grafik 1: Zaman Serisi Grafikleri

5.2. Model

ARDL sınır testi yaklaşımının ilk aşamasını oluşturan kısıtsız hata düzeltme modeli, Denklem 5’te verilmiştir. ARDL modeli çalışmamıza uyarlanmış haliyle ifade edilmiştir. Veri seçimi ve ekonometrik model belirlenirken Dereje (2013), Gövdeli (2019) ve Uslu (2021) tarafından yapılan çalışmalar dikkate alınmış ve aşağıdaki model oluşturulmuştur:

$$LNGDP\_per\_capita = \alpha + \beta_1 LNDEBT + \beta_2 LNOPENN + \beta_3 LNPOPL + \varepsilon_t \quad (5)$$

β_1, β_2 and β_3 katsayıları göstermektedir. Modelde kullanılan değişkenler şunlardır: *LNGDP_per-capita*, kişi başına düşen GSYİH’dir; *LNDEBT*, toplam dış borcun GSYİH’ya oranıdır; *LNOPENN*, ihracat ve ithalat toplamının GSYİH’ya oranıdır; *LNPOPL*, nüfusun yıllık büyüme oranıdır ve ε_t hata terimidir.

5.3. Analiz ve Bulgular

5.3.1. Birim Kök Testi

ARDL modelinin kullanımı büyük ölçüde serilerin durağanlığına bağlıdır. Logaritmik serilerin durağanlığını belirlemek için birim kök testleri uygulanır. Bu çalışmada serilerin durağanlığını tespit etmek için ADF ve PP testleri kullanılmıştır. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde ADF için Schwartz kriteri, PP için ise Newey-West bant genişliği kullanılmıştır. Ekonomik büyüme serisi, seviye değeri I(0) seviyesinde durağandır. Dış borç, dışa açıklık ve nüfus serileri birim kök içermektedir. Ekonomik büyüme dışında diğer serilerin birinci farklarında I(1) durağan oldukları belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Birim Kök Testleri

Değişkenler	Testler ist.	Düzey		Birinci fark.		Sonuç
		Sabit	Sabit ve trend	Sabit	Sabit ve trend	
LNGDP (kişi başına)	ADF ist.	-6,77*	-6.70*			I(0)
	PP ist.	-6.47*	-7.04*			I(0)
LNDEBT	ADF ist.	2.00	-2,66	-5.49*	-5.58*	I(1)
	PP ist.	-1.91	-2,81	-6.88*	-6.76*	I(1)
LNOOPENN	ADF ist.	-0,07	-3.02	-5.68*	-5.63*	I(1)
	PP ist.	-0,56	-2,48	-5.58*	5.68*	I(1)
LNPOPL	ADF ist.	-1,58	-4.02	-3.28**	-3.37*	I(1)

Not: * Birim kök hipotezi %1 anlamlılık düzeyine göre reddedilmiştir.

Bağımlı değişkenin I(0) düzey değerinde, bağımsız değişkenlerin ise birinci farkında I(1) durağan olması, ARDL modelinin kullanımının uygun olduğunu göstermektedir.

5.3.2. Eşbütünleşme Analizi

Düzey değerinde I(0) ve birinci farkında I(1) durağan olan serilerin eşbütünleşme ilişkisi araştırılırken sınır testi kullanılmıştır. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda uyarlanan Pesaran, Shin ve Smith (2001) modelinin versiyonu aşağıda verilmiştir:

$$\ln GDP_{per\_capita_t} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta \ln GDP_{per\_capita_{t-1}} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta \ln DEBT_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta \ln OPENN_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{4i} \Delta \ln POPL_{t-1} \gamma_1 + \ln GDP_{per\_capita_{t-1}} + \gamma_2 \ln DEBT_{t-1} + \gamma_3 \ln OPENN_{t-1} + \gamma_4 \ln POPL_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Burada Δ birinci seviye farkı, m gecikme uzunluğu, α tahmin edilecek parametreler olup, ε_t beyaz gürültü hata terimini temsil etmektedir. Sınır testinde, uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı belirlemek amacıyla Denklem 6’da yer alan değişkenlerin katsayılarına sıfır kısıtı uygulanmış ve aynı anda sıfırdan farklı olup olmadıkları test edilmiştir. Wald kısıt testi, sıfır hipotezi için eşbütünleşme olmadığını belirtirken, alternatif hipotez için eşbütünleşme olduğunu belirtir ve bu durum aşağıda gösterilmiştir:

$$H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = \gamma_3 = \gamma_4 = 0 \text{ (eşbütünleşme yok)}$$

$$H_1: \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \gamma_3 \neq \gamma_4 \neq 0 \text{ (eşbütünleşme)}$$

Yukarıdaki hipotezler, F testi kullanılarak ile test edilmiştir. Hesaplanan F istatistiği, kritik üst sınırı aşarsa, sıfır hipotezi reddedilir. Bu, değişkenler arasında uzun dönemli bir korelasyon olduğunu gösterir. Diğer taraftan, F istatistiği kritik bir alt değerden küçük olduğunda, uzun dönemli bir ilişkinin değişkenler arasında olmadığını gösterir. F istatistiği, bu üst ve alt sınır değerleri arasındaysa, değişkenler arasında bir ilişkinin varlığı belirsizdir.

Sınır testi sonuçlarına bakıldığında (Tablo 3), H_0 hipotezi reddedilmektedir. F istatistik değeri, regresyon sabiti ve trend değişkeni olmayan, kısıtlanmamış hata modeli için %5 anlamlılık düzeyinde, alt sınırı $I(0)$ ve üst sınırı $I(1)$ 'den büyük olduğundan değişkenler arasında uzun dönemli bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını öne süren temel hipotez reddedilmektedir.

Tablo 3: Sınır Testi Sonuçları

k*	F istatistiği	Kritik değerler (%5 anlamlılık düzeyi)	
3	16.89944	Alt sınır ($I(0)$)	Üst sınır ($I(1)$)
		4.79	5.67

* k bağımsız değişkenlerin sayısını göstermektedir.

Tablo 3'teki sonuçlara göre, %5 anlamlılık düzeyinde, ekonomik büyüme ile dış borç, dışa açıklık ve nüfus serileri arasında bir eşbütünleşme vardır. Bu, serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, bu serilerin seviye değerleri ile yapılacak model tahmininde hatalı regresyon sorunuyla karşılaşmayacaktır.

5.3.3. Uzun Dönem Analizi

Değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin sınır testi yaklaşımıyla belirlenmesinin ardından, ARDL yöntemi ile uzun dönemli analiz gerçekleştirilmiştir. Bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre, modeldeki tüm değişkenler için katsayılar %1 düzeyinde anlamlıdır. Bulgular, hem dış borç hem de nüfus artış hızının ekonomik büyüme üzerinde, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dışa açıklık, ekonomik büyümeyi artırmaktadır; etkisi pozitif olup, istatistiksel olarak anlamlıdır. Bulgular, dış borçta %1'lik bir artışın ekonomik büyüme üzerinde %1,22'lik bir azalmaya neden olduğu; nüfus artış hızındaki %1'lik bir artışın ise ekonomik büyümede %0,50 oranında bir azalmaya neden olduğunu göstermektedir. Dışa açıklıkta meydana gelen %1'lik bir artış ise %0,49 düzeyinde ekonomik büyümeyi artırmaktadır.

Tablo 5 : ARDL Model Sonuçları (Uzun Dönem Katsayıları)

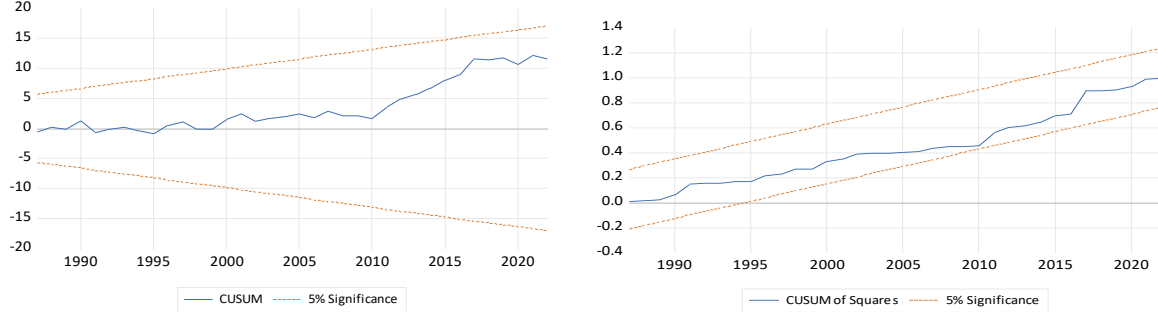
	Katsayı	t - İstatistik	Standart Hata	Olasılık
DEBT	-1,222852	-4.771.506	0.209904	0.0000
OPENN	0,494543	2.167.910	0,223374	0,0131
POPL	-0,505900	-2.067746	0.241134	0,0451
C	2.506250	6.846910	0.0000	0.0000

Modelde, otokorelasyon sorununun tespiti için LM testi (Breusch-Godfrey Lagrange çarpanı) yapılmıştır. Otokorelasyon olduğunu belirten temel hipotez (H_0) red edildiğinden modelde bir otokorelasyon sorunu saptanmamıştır. Heteroskedastisite testi (Breusch-Godfrey) sonuçları değişken varyans sorunu olmadığını göstermiştir. Modelin hata teriminin normal dağılıma sahip olması önemlidir. Bunun için yapılan Jarque-Bera normallik testi sonuçları normal dağılım olduğunu göstermiştir. Modelin doğru kurulup kurulmadığını test etmek için kullanılan Ramsey testi ise anlamlı sonuçlar vermiştir. Sonuçlar bir model spesifikasyonunun olmadığını kanıtlamaktadır.

Tablo 4: Tanımlayıcı Test Sonuçları

LM Testi	1,79(0,78)
Heteroskedastisite Testi.	11.00(0.80)
Normallik Testi	0,13(0,96)
Sağlamlık Testi	0,18(0,69)

CUSUM ve CUSUM-of-square testleri, öngörülen ARDL modelinin kararlılık düzeyini belirlemek için, başka bir deyişle modelde yapısal bir değişiklik olup olmadığını görebilmek için yapılmıştır. Toplam kümülatif (CUSUM) ve toplam kümülatif kareler toplamı (CUSUMQ) grafikleri Şekil 1’de gösterilmiştir. CUSUM testlerinin istatistiklerinin kritik sınırlar içinde kaldığı görülmektedir. Bu, katsayıların kararlı olduğu anlamına gelmektedir.



Şekil 1: CUSUM ve CUSUMQ grafikleri

5.3.4. ARDL-Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve Kısa Vadeli Analiz

Değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları belirlendikten sonra, uzun dönem denge modelinde olduğu gibi, kısa dönem katsayıları belirlemek amacıyla Pesaran, Shin ve Smith (2001) ARDL modeli kullanılmıştır. Modeldeki değişkenler için gecikmenin belirlenmesinde Kamas ve Joyce (1993) tarafından belirlenen yöntem kullanılmış ve gecikme uzunluğu AIC ölçütlerine göre belirlenmiştir. Kısa dönem model tahmin sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir. Hata düzeltme terimi katsayısı, modelin dengeye yeniden kavuşmasını sağlamak için ayarlama hızını göstermektedir. Değişkenlerin uzun dönem dengeye yaklaştığını gösteren hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Değişkenler arasında uzun dönem kararlı bir korelasyonun varlığı, anlamlı hata düzeltme terimi ile doğrulanmaktadır.

Tablo 5: Kısa Dönem Modeli Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t - İstatistik	Standart Hata	Olasılık
C	1.240.073	70.283.306	0.056926	0.0000
TREND	-0.355820	5.362.605	0.066352	0.0000
GDP (per-capita) (-1)	0.121921	2.027.175	0.060143	0.0501
DEBT	-0.400092	-70.283.306	0.056926	0.0000
DEBT(-1)	-0.355820	5.362.605	0.066352	0.0000
DEBT(-2)	0.121921	2.027.175	0.060143	0.0501
OPENN	0.205628	3.442.827	0.059727	0.0000
OPENN(-1)	-0.238961	-4.042.116	0.059118	0.0003
POPL	-0.135820	0.362605	0.066352	0.9100
POPL (-1)	0.151921	0.727175	0.060143	0.2801
POPL (-2)	0.055628	-0.442827	0.059727	0.4300
POPL (-3)	0.055628	3.442.827	0.059727	0.0000
CointEq(-1)*	-0.636802	-803.012	0.093997	0.0000

Modelin kısa vadeli dinamikleri değerlendirildiğinde, hata düzeltme katsayısı, (ECT_{t-1}), %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ECT_{t-1} katsayısının negatif olması istatistiksel beklentilerle tutarlıdır. Bu, adaptasyon sürecinin çok hızlı olduğu ve sapmaların hızla düzeltildiği anlamına gelir. Katsayının ECT_{t-1} negatif ve anlamlı olması eşbütünleşme ilişkisinin varlığını desteklemektedir. Narayan ve Smith (2005), hata düzeltme katsayısının -1 ile -2 arasında bir değere sahip olması durumunda, sistemin dalgalanmalar yoluyla dengeye ulaştığını belirtmiştir. Herhangi bir şok veya olağanüstü etkilerin ortaya çıkması durumunda katsayı, bu etkiyi yılda %0,63 oranında çözecek ve dengeye ulaşıldığını gösterecektir. Başka bir deyişle, uzun vadeli denge çok hızlı bir şekilde yeniden kazanılmaktadır. Kısa dönem modelin sonuçları, değişkenler arasında kısa vadeli bir korelasyonun olduğunu göstermektedir ve değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olması bu sonucu doğrulamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, dış borçların ekonomik büyümeye olan etkileri, Türkiye ekonomisi için 1973-2023 dönemi için incelenmiştir. İlk olarak, değişkenlerin birim kök testleri yapılmış ve birim kök testi sonuçlarına göre ARDL modeli kurulmuştur. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığı “sınır testi” ile belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamış; dış borç ile nüfus artış hızı değişkenlerinin ekonomik büyümeyi negatif; dış ticaret açıklığı değişkeninin pozitif etkilediği ve bu etkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Hata düzeltme katsayısı, istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir.

Bu araştırmanın bulguları, dış borç ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir korelasyon tespit eden Uslu (2021) ve Gövdeli'nin (2019) bulgularını desteklememektedir. Dış borç ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin varlığını tespit eden Başçı Nur ve Erataş (2013)’ın bulgularını desteklemektedir. Araştırmanın önemli bulgularından bir diğeri de dışa açıklık değişkeninin ekonomik büyümeyi kısa dönemde, birinci gecikmeli dönemde pozitif, ikinci gecikmeli dönemde ise negatif etkilemesidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Türkiye’de ithal edilen hammadde, enerji ve teknoloji gibi girdilerle üretilen mal ve hizmetlerin ihrac edilmesi ile ilk aşamada gelir artışı yaşanması fakat ihracat gelirlerinin ithalat giderlerini karşılayamaması sonucu dış ticaret açığı vermesidir.

Özetle, bu araştırmanın bulguları, dış borcun ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmayacağını ileri süren “borç sarkması” teorisine dayanan Neo-klasik yaklaşımı desteklemektedir. Kısa dönemde dış borçlar ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaratsa bile uzun dönemde bu etkinin negatif olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasındaki negatif korelasyon, yüksek dış borç seviyelerinin düşük büyüme ile ilişkili olduğu gerçeğini doğrulamaktadır. Bunun nedeni, dış borç stokunun karşılanmasının sermaye üzerinde daha yüksek vergi yüküne yol açmasıdır. Bu, daha düşük sermaye getiri oranına ve dolayısıyla daha düşük yatırım ve ekonomik büyümeye neden olur. Bernanke ve Gertler (1989) ile Eggertsson ve Krugman (2012) tarafından belirtildiği gibi, ekonomik durgunluk dönemlerinde dış borcun artması, durgunluğun “taşıma etkilerini” daha da artıracaktır. Aşırı dış borç yükü, ekonomik daralma dönemlerinde yabancı kredi sınırlamasına maruz kalma riskini artırdığı için ekonomideki kırılganlık seviyelerini artıracaktır. Yüksek dış borçlar, hem faiz ve vergi oranlarındaki artışlar hem de toplam harcamaların daralmasıyla bireylerin yaşam standartlarının düşmesine ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olabilir. Dolayısıyla, alınan dış borçların nasıl kullanılacağı konusunda hükümetlerin etkili planlamalar yapması gerekmektedir. Dış borcun ekonomik büyümeyi uzun vadede artırabilmesi için dış borcun etkin kullanılması ve katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Öte yandan artan nüfus, işgücü başına düşen sermaye miktarını azaltacağından, bunun için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Dış Borcun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır.

Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazar, çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. (2016). Türkiye’de Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizleri. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimsel Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 214-231.
- Arslanhan, D. ve Çondur, F. (2022). Türkiye’de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 92–102.
- Bekhet, H.A. ve Matar, A. (2013). Co-Integration and Causality Analysis Between Stock Market Prices and Their Determinates in Jordan. *Economic Modelling*, 35, 508 – 518.
- Beetsma, R. ve Bovenberg, L. (2002) Strategic Debt Accumulation in a Heterogeneous Monetary Union. *Journal of Political Economics*, 19, 1-15.
- Bentzen, J. ve T. Engsted (2001). A Revival of the Autoregressive Distributed Lag Model in Estimating Energy Demand Relationships. *Energy*, 26(1), 45-55.
- Bernanke, B. S. ve Gertler, M. (1989). Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations. *American Economic Review*, 79 (1), 14–31.
- Bahmani, O. M. ve Niromand, F. (1999). Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation. *Applied Economics Letters*, 6, 557-561.
- Başçı Nur, H. ve Erataş, F. (2013). Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneği. *Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 207-207.
- Calderón, C. ve Fuentes, J. R. (2013). Government Debt and Economic Growth. *IDB Working Paper Series*, No. IDB-WP-424.
- Chen, C., Yao, S., Hu, P., ve Lin, Y. (2016). Optimal Government Investment and Public Debt in an Economic Growth Model. *China Economic Review. Elsevier*, 45(C), 257-278.
- Cline, W. R. (1995). International Debt Re-Examined. *Washington DC: Peterson Institute for International Economics*.
- Cohen, D. (1995). Large External Debt and (Slow) Domestic Growth a Theoretical Analysis. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 19(5), 1141-1163.

Bakır Yiğitbaş, Ş. (2026). Türkiye’de Dış Borcun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 513-527.

- Dereje, A. E. (2013). The Effect of External Debt on Economic Growth: *Department of Economics Magisteruppsats 30 Hp | Vårterminen 2013*.
- Diamond, P. A. (1965). National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review*, 55(5), 1126-1150.
- Easterly, W. (2003). The Political Economy of Growth without Development: A Case Study of Pakistan. In Dani Rodrik (Ed.), *Analytic Narratives on Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.
- Égert, B. (2013). Public Debt, Economic Growth and Nonlinear Effects: Myth or Reality?. *CESIFO Working Paper*, No. 4157.
- Eggertsson, G. B. ve Krugman, P. (2012). Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. *The Quarterly Journal of Economics*, 127 (3), 1469–1513.
- Emerenini, F. M. ve Nnanna, A. U. (2015). Debt Management and Economic Growth Empirical Evidence from Nigeria. *International Journal of Innovative Research and Development*, 4(1), 243-258.
- Forbes, K. J. (2000). A Reassessment of the Relationship Between Inequality and Growth. *American Economic Review*, 90(4), 869—887.
- Ghatak, S. ve Siddiki, J.U. (2001). The Use of the ARDL Approach in Estimating Virtual Exchange Rates In India. *Journal of Applied Statistics*, 28(5), 573-583.
- Gövdeli, T. (2019). External Debt and Economic Growth in Turkey: An Empirical Analysis. *Sosyoekonomi*, 27 (40), 119-130.
- Kadiroğlu, A. (2023). Türkiye’de Dış Borcu Etkileyen Ekonomik Faktörler: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (1994-2020). *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 786-799.
- Kamas, L. ve Joyce, J. (1993). Money, Income and Prices Under Fixed Exchange Rates: Evidence from Causality Tests and Vars. *Journal of Macroeconomics*, 15(4). 747-768.
- Karagöz, M. ve Çağlar, M. (2016). Does Debt Really Crack the Whip? Evidence from a Panel of Selected OECD Countries. *Procedia Economics and Finance*, 38, 430-437.
- Krugman, P. R. (1988). Financing versus Forgiving a Debt Overhang. *Journal of Development Economics*. 29, 253-268.
- Kumar, S. M. ve Woo, J. (2010). Public Debt and Growth. *Washington, DC: IMF, IMF Working Paper*. 2010/174. July.
- Mankiw, N. G., Romer, D., ve Weil, D. N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- Mian, A. R., Sufi, A., ve Verner, E. (2015). Household Debt and Business Cycles Worldwide. *NBER Working Paper*, 21581.
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2005), Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji. An Empirical Assessment Using the ARDL Approach. *Journal of The Asia Pacific Economy*, 10(1), 96-115.
- Odhiambo, N. M. (2009). Savings and Economic Growth in South Africa: A Multivariate Causality Test. *Journal of Policy Modelling*, 31, 708-718.

- Bakır Yiğitbaş, Ş. (2026). Türkiye’de Dış Borcun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 513-527.
- Öztürk, S. ve Çınar, U. (2018). Kamu Dış Borçlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1975-2016). *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 66-79.
- Panizza, U. ve Presbitero, A. F. (2014). Public Debt and Economic Growth: Is There a Causal Effect? *Journal of Macroeconomics*, 41, 21-41.
- Pesaran, M., Shin, Y., ve Smith, R. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289 – 326.
- Presbitero, A. F. (2012). Total Public Debt and Growth in Developing Countries. *The European Journal of Development Research*, 24(4), 606-626.
- Reinhart, C. M. ve Rogoff, K. S. (2009). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton University Press.
- Sachs, J. (1989). The Debt Overhang of Developing Countries. In G. A. Calvo, R. Findlay, P. J. K. Kouri, Ve J. B. Macedo (Eds.), *Debt, Stabilization and Development: Essays in Memory of Carlos Diaz-Alejandro* (80–102). Blackwell Publishing.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94. Published By: The MIT Press.
- Uslu, H. (2021). Relationship between Economic Growth External Debt: Application to Turkey. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 272-294.
- Warner, A. M. (1992). Did the Debt Crisis Cause the Investment Crisis?, *Quarterly Journal of Economics*, 107(4), 1161-1186.
- Yücel, F. (2009). Causal Relationships between Financial Development, Trade Openness and Entrepreneurial Development: The Case of Turkey. *Journal of Economics and Finance*, 5(1), 33-42.

Extended Abstract

The Impact of External Debt on Economic Growth in Turkey: ARDL Bounds Test Approach

Aim

There are approaches in the literature that suggest that higher levels of external debt burden will not be successful in increasing economic growth and will even affect economic growth negatively. Using external debt to achieve short-term targets and finance external deficits but not to finance investments will significantly reduce the expected contribution of external debt and may lead to deviations in macroeconomic variables. The aim of this study is to analyze econometrically the impact of external debt on economic growth in Turkey. In addition to the main variables used in external debt and economic growth indicators, variables thought to affect economic growth such as openness to foreign trade and population are also included in the analysis.

Method

In this article, considering the importance of country-specific research, the subject is limited only to the Turkish economy. Since cross-sectional studies ignore the unique characteristics of each country, country-specific studies have more advantages than cross-sectional studies. The data used in the study include annual data for the period 1973-2023. While creating the model of the study, the autoregressive distributed lag (ARDL) method was used depending on the stability levels of the variables; short and long-term analyzes were performed.

Findings

The main determining factor in the application of this model is the stationarity levels of the variables. ARDL is used for series that are stationary at the zero level $I(0)$ and at the first level $I(1)$. Therefore, in the econometric analysis, first, certain unit root tests were used to determine whether the series contained a unit root, thus testing whether the data were stationary at the $I(2)$ level. ADF and PP tests were used to determine the stationarity of the series. The economic growth series is stationary at the level of level value $I(0)$. The external debt, openness and population series contain a unit root. When the first differences of the other series, except economic growth, were taken, it was determined that they were stationary at the level of $I(1)$. While investigating the cointegration relationship of the series that are stationary at $I(0)$ and $I(1)$ levels, the bounds test was used. The basic hypothesis that there is no cointegration relationship between the variables was rejected. The findings of the study show that external debt does not increase economic growth, on the contrary, it affects it negatively. The effects of population and foreign trade openness on economic growth were found to be negative for the population variable and positive for the external openness variable. The results of the coefficients of the variables are statistically significant.

Conclusion

The findings of this study support Krugman's approach, which argues that external debt will not have a positive effect on economic growth. The negative correlation between these two variables confirms the fact that high external debt levels are associated with low growth. This is because meeting the external debt stock leads to a higher tax burden on capital. This leads to a lower rate of return on capital and therefore lower investment and lower economic growth. As stated by Bernanke and Gertler (1989) and Eggertsson and Krugman (2012), increasing external debt during economic recession periods will further increase the "spillover effects" of the recession. Excessive external debt burden will increase the level of fragility in the economy as it increases the risk of exposure to foreign credit restrictions during economic downturns. High external debts can lead to a decrease in individuals' living standards and a decrease in economic growth, both through increases in interest and tax rates and through contraction of aggregate expenditures. As a result, it is necessary to make effective plans on how to use external debt.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE BELİRLİ YAŞIN ÜZERİNDEKİ BİREYLER İÇİN KONUT POLİTİKALARI VE BAKIM TESİSLERİ: TÜRKİYE'YE UYGULANABİLİRLİĞİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Esra KESKİN¹

Öz

Dünya genelinde yaşanan nüfus, kentleşme dinamikleri ve sosyal sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda yeni nesil konut politikalarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri'nde belirli yaşın üzerindeki bireyler için geliştirilen konut politikalarını ve bakım hizmetlerini incelemekte ve farklı modellerin Türkiye'deki konut politikalarına entegrasyonuna ilişkin uygulanabilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülen çalışmada, doküman incelemesi ve karşılaştırmalı çözümleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında, ABD'de uygulanan yaş sınırlamalı topluluklar, destekli yaşam tesisleri ve kademeli bakım hizmeti sunan modeller kapsamlı biçimde analiz edilmiştir. Bu modellerin sosyal hizmet çeşitliliği, tesis yönetimi yapıları, finansman mekanizmaları ve yasal düzenlemeler açısından sunduğu avantajlar değerlendirilmiş; kullanıcı profiline özgü hizmetler, sosyal katılımı artırıcı yapıların önemi ve sürdürülebilir yönetim sistemleri öne çıkan bulgular arasında yer almıştır. Türkiye'de ise mevcut uygulamaların büyük ölçüde parçalı yapıda olduğu, yaşa duyarlı konut modellerinin sınırlı kaldığı ve tesis yönetimi alanında uzmanlaşmanın yetersiz olduğu saptanmıştır. Son aşamada gerçekleştirilen karşılaştırmalı analiz sonucunda, Türkiye için yaş dostu konut politikalarının yasal altyapı ile desteklenmesi, kamu-özel sektör iş birliğiyle pilot projelerin hayata geçirilmesi, yerel yönetimlerin aktif rol üstlendiği sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve tesis yönetiminde yaşa özgü uzmanlığın geliştirilmesi gibi öneriler sunulmaktadır. Ayrıca, yaşlı göçü alan bölgelerde örnek projelerle kültürel uyumun ve yerel katılımın artırılması, sosyal adalet ve kapsayıcılığı esas alan politikaların yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye'de yaşa duyarlı, sürdürülebilir ve sosyal bütünleşmeyi destekleyen konut politikaları ve bakım hizmetlerinin geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemekte; tesis yönetimi boyutunu da içeren bütüncül yaklaşımıyla literatüre özgün bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı konutları, tesis yönetimi, konut politikaları, yaşlı bakım hizmetleri, yaşlı yaşam tesisleri
JEL Sınıflandırması: J14, J26, R21, R31

HOUSING POLICIES AND CARE FACILITIES FOR OLDER ADULTS IN THE UNITED STATES: AN ANALYSIS OF THEIR APPLICABILITY TO TÜRKİYE

Abstract

The aging population worldwide, coupled with urbanisation dynamics and social sustainability goals, necessitates the development of new-generation housing policies. This study examines housing policies and care services designed for individuals above a certain age in the United States and evaluates the applicability of various models to Türkiye's housing policy framework. Adopting a qualitative research approach, the study employs document analysis and comparative assessment methods. In the first phase of the research, age-restricted communities, assisted living facilities, and continuing care models implemented in the U.S. were comprehensively analysed. These models were evaluated in terms of their advantages in terms of the diversity of social services, facility management structures, financing mechanisms, and legal regulations. Key findings include the significance of user-oriented services, structures that enhance social participation, and the development of sustainable management systems. In contrast, it was observed that current practices in Türkiye largely remain fragmented, that age-sensitive housing models are limited, and that there is a lack of specialisation in facility management. In the final phase, the comparative analysis yielded several recommendations for Türkiye: strengthening the legal framework to support age-friendly housing policies, initiating pilot projects through public-private partnerships, enhancing the role of local governments in expanding social support networks, and fostering age-specific expertise in facility management. Furthermore, it is emphasised that culturally adaptive and participatory policies should be promoted through model projects in regions with a high concentration of elderly migrants, ensuring a broader focus on social justice and inclusivity. In this regard, the study aims to contribute to the development of age-sensitive, sustainable, and socially integrative housing policies and care services in Türkiye, offering an original perspective on the literature through its holistic approach, which incorporates the dimension of facility management.

Keywords: Elderly housing, facility management, housing policies, elderly care services, senior living facilities
JEL Classification: J14, J26, R21, R31

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, e-mail: eskeskin@ankara.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2778-9024>

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, küresel yaşlı nüfusun 2050 yılına kadar 2 milyarı aşması beklenmektedir (World Health Organization [WHO], 2020). Caplan ve Rabe'ye (2023) göre Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) her altı kişiden biri 65 yaş ve üzerindedir. 2060 yılı itibarıyla bu oran dörtte bire ulaşacak olup 85 yaş ve üzeri nüfusun ise üç katına çıkacağı öngörülmektedir (He vd., 2024). Dünya Bankası verileri de dünya genelinde nüfusun giderek yaşlandığını ortaya koymaktadır (World Bank, 2024).

Yaşlanan nüfusun yol açtığı sosyo-ekonomik zorluklara karşılık olarak, birçok ülkede politika yapımcılar yaşlılara yönelik bakım ve destek hizmetlerinde kamu sorumluluğunu artırmaya yönelik adımlar atmaktadır. Ancak, başta ABD olmak üzere çoğu ülkede yaşlı bireyler, kurumsal bakım modelleri yerine bireysel çözümleri tercih etmekte; bağımsız yaşam biçimini sürdürmek istemektedir. Pew Araştırma Merkezi'nin verilerine göre, ABD'de 60 yaş ve üzeri bireylerin %27'si tek başına yaşamayı tercih etmekte olup bu oran dünya ortalamasının (%16) oldukça üzerindedir (Ausubel, 2020). Ekonomik bağımsızlık arzusunun yanı sıra, kişisel alan ve duygusal özerklik gibi Amerikan kültüründe değer atfedilen unsurlar, yaşlı bireylerin bağımsız yaşam tercihini pekiştirmektedir (Rosenbaum, 2018). Bu kapsamda, konut düzenlemeleri, yaşlı bireylerin emeklilik planlamalarında yalnızca barınma değil; sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesi açısından da belirleyici bir unsur haline gelmiştir (Siltanen vd., 2024). Uygun konut politikaları ve bakım hizmetleri sunan tesislerin çeşitlenmesi, yaşlı bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını destekleyerek yaşlanma sürecini daha sürdürülebilir hale getirmektedir.

Konut sahipliği, devlet destekli ya da sosyal yardım temelli yaşlanma çözümlerine kıyasla, yaşlı bireyin mali risklere karşı kendi geleceğini güvence altına alma biçimi olarak değerlendirilmektedir (Power, 2017). Belirli bir yaşın üzerindeki bireyler için geliştirilen etkili konut politikaları yalnızca barınma ihtiyacına değil; kentsel planlama, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal hizmet stratejileri gibi birçok alana etki ederek toplumsal ölçekte dönüşümler yaratmaktadır. Bu çerçevede, konut sahipliği hem sosyal hareketlerin hem de kamu politikalarının merkezinde konumlanmakta; yaşlanma sürecinin yönetiminde temel bir strateji olarak kabul edilmektedir. Özellikle “yerinde yaşlanma” (aging in place) yaklaşımı, bireylerin tanıdık sosyal çevrelerinden kopmaksızın kendi konutlarında yaşamlarını sürdürmelerini teşvik eden bir model olarak öne çıkmaktadır (Iecovich, 2014; Sheppard vd., 2023; Siltanen vd., 2024). Yaşlı dostu konut politikaları ise sosyal etkileşim ve toplumsal katılımı destekleyerek sosyal izolasyonu azaltmakta, aidiyet duygusunu ve yaşam doyumunu artırmaktadır. Bu amaçla geliştirilen erişilebilir, güvenli ve çeşitli kullanım seçeneklerine sahip konut tasarımları, yaşlı bireylerin hem bağımsızlıklarını korumalarına hem de yaşam kalitelerini artırmalarına katkı sağlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle 65 yaş ve üzeri bireylerin barınma gereksinimlerine yanıt veren farklı modeller, yaşa duyarlı mekânsal planlamanın örneklerini oluşturmaktadır. Bu kapsamda; yaş sınırlamalı konutlar (age-restricted housing) (Allen, 1997; Flynn ve Boenau, 2007), aktif yetişkin toplulukları (active adult communities) (Bosman, 2016; Trolander, 2011) ve kademeli bakım hizmeti sunan emeklilik tesisleri (continuing care retirement communities) (Campbell, 2015; Groger ve Kinney, 2007; Heisler vd., 2003; Jenkins vd., 2002) gibi çeşitli uygulamalar dikkat çekmektedir. Bu modeller, yaşlı bireylerin güvenli, erişilebilir ve sosyal açıdan destekleyici çevrelerde yaşamlarını sürdürebilmeleri için geliştirilmiştir. Bununla birlikte, bu yapılar yalnızca fiziksel konut birimleri değil; aynı zamanda sosyal hizmet altyapısı, tesis yönetimi sistemleri ve finansman modelleriyle bütünleşik, çok boyutlu planlama örnekleri olarak değerlendirilmektedir. Avantajları arasında sosyal izolasyonun azaltılması, sağlık ve bakım hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması ve yaşam çevresinin yaş dostu

niteliklere sahip olması yer almaktadır. Öte yandan, yüksek maliyetler, sınırlı erişilebilirlik ve toplumsal kapsayıcılık eksiklikleri gibi sınırlayıcı faktörler de söz konusudur.

Dünyanın farklı bölgelerinde yaşlı bireylere yönelik çeşitli konut çözümleri geliştirilmiş olsa da, bu modellerin ortak hedefi bireylerin mümkün olduğunca kendi yaşam çevrelerinde bağımsız yaşamlarını sürdürmelerini sağlamaktır (Jolanki, 2021). Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde yaşlı nüfusun hızla artması, yaşa duyarlı sosyal ve mekânsal politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfus oranı 2023 itibarıyla %10,2'ye ulaşmış olup, 2040 yılına kadar bu oranın %16'nın üzerine çıkması beklenmektedir (TÜİK, 2025). Bu demografik dönüşüm, yalnızca sağlık ve bakım hizmetlerinde değil; aynı zamanda konut planlaması ve üretiminde de yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyacı gündeme getirmektedir. Yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına yanıt verebilecek, erişilebilir ve sürdürülebilir konut modellerine ve bakım tesislerine yönelik talep giderek artmaktadır.

Bu çerçevede, ABD'de geliştirilen farklı konut ve tesis modelleri; sosyal destek yapıları, tesis yönetimi pratikleri ve mevzuat düzenlemeleri açısından da Türkiye'ye örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Özellikle bu modeller, yaşlı bireylerin bağımsız ancak destekleyici bir çevrede yaşamlarını mümkün kılmakta; sosyal izolasyon, güvenlik ve yaşam kalitesi gibi temel sorunlara çözüm sunmaktadır. Bu çalışma, ABD'de belirli yaşın üzerindeki bireylere yönelik konut modelleri ve bakım hizmetleri sunulan tesisler ile bu uygulamaların avantajları, sınırlılıkları ve yönetsel bileşenlerini sistematik biçimde incelemekte; bu bulgular ışığında Türkiye özelinde söz konusu politika ve modellerin uygulanabilirliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin demografik eğilimleri, mevcut konut arz yapısı ve sosyal hizmet altyapısı dikkate alınarak, belirli bir yaşın üzerindeki bireyler için konut politikaları ve bakım tesisleri açısından potansiyel fırsatlar ve yapısal engeller ortaya konulmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Belirli bir yaşın üzerindeki bireyler için 1980'li yılların ortalarından bu yana birçok farklı kavram kullanılmıştır (Kim vd., 2003). Bu kavramlar arasında “yaşlı endüstrisi”, “yaşlı pazarı”, “olgun pazar” ve “gri pazar” gibi farklı tanımlamalar olduğu görülmektedir (Greco, 1987; Lazer, 1986). Söz konusu tanımlamalar incelendiğinde, yaş sınırının değişkenlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Bazı araştırmalarda 65 yaş ve üzeri esas alınırken (Lynn ve Wang, 2008; Pynoos vd., 2009), bazı araştırmalarda 55 yaş gibi daha genç bireyler de dahil edilmiştir (Kim vd., 2003; Shoemaker, 2000). Abdel-Ghany ve Sharpe (1997), 65-74 yaş arasını “genç yaşlılar” ve 75 yaş ve üzerini “ileri yaşlılar” olmak üzere ikili bir ayırım yapmaktadır.

Sanayileşmiş ülkelerde hızla artan yaşlı nüfus, sosyal refah politikalarının öncelikli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu ülkeler, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak amacıyla özellikle konut ve sağlık hizmetleri alanlarında kapsamlı politika reformlarına yönelmektedir (Sherman ve Forman, 1988). Yapılan araştırmalar, yaşlı bireylerin fiziksel ve zihinsel refahlarının büyük ölçüde yaşadıkları çevreye ve erişebildikleri sağlık hizmetlerine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Wiles vd., 2012; Sixsmith ve Sixsmith, 2008). Phillipson (2007) ve Peace vd. (2011) de yaşlı bireylerin konut tercihlerini belirleyen temel unsurların yalnızca fiziksel erişilebilirlikle sınırlı olmadığını; aidiyet hissi, sosyal destek ve toplulukla kurulan bağların da belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda, birçok gelişmiş ülke “yerinde yaşlanma” (aging in place) stratejisini benimseyerek, yaşlı bireylerin tanıdık sosyal çevrelerinden kopmadan, güvenli ve erişilebilir konutlarda yaşamlarını teşvik etmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD],

2019). Ancak bu yaklaşımın her sosyal grup için eşit ölçüde uygulanabilir olmadığına da dikkat çekilmektedir. Golant (2015) ve Greenfield (2012), aging in place stratejisinin özellikle düşük gelirli yaşlı bireylerde bakım yükünü aileye kaydırma riski taşıdığını ifade etmektedir. Aynı zamanda, sağlık ve bakım hizmetlerinin konut politikalarıyla eşgüdüm içinde planlanması, yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını korurken gerekli destek sistemlerine erişimlerini de kolaylaştırmaktadır (WHO, 2015).

Yaş dostu şehir kavramı da bu süreçte önem kazanmaktadır. Buffel vd. (2012) yaş dostu şehirlerin yalnızca konut temelli değil; ulaşım, kamusal alanlar ve sosyal hizmetlerin bütüncül entegrasyonu ile yaşlı refahını destekleyen mekânsal adalet ilkelerine dayandığını savunmaktadır. Böylece, sanayileşmiş toplumlarda yaşlı refahının sağlanması, sadece bireysel ihtiyaçların karşılanması değil, aynı zamanda sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi açısından da stratejik bir öneme sahip hale gelmektedir.

Ortalama yaşam süresinin uzaması, nüfusun yaşlanması, aile yapısındaki değişiklikler ve konut biçimlerindeki dönüşümlerle birlikte yaşlı konutlarına ilişkin araştırmalar bu temel hatlar üzerinde gelişimini sürdürmüştür (Kim vd., 2003). Yaşlı bireyler için sosyal ilişkilerin niteliği ve kapsamı ile sosyal etkinliklere katılım; refah ve yaşam kalitesini etkilemektedir (Bekhet ve Zauszniewski, 2012; Yang ve Stark, 2010). Cutchin (2004), uygun konut ortamlarının yalnızlık, depresyon ve anksiyete düzeylerini azaltarak psikolojik iyilik hâlini artırdığını göstermektedir.

Yapılan araştırmaların bir kısmı bu konutlarda yaşayan yaşlıların yalnızlığına odaklanmaktadır (Bekhet ve Zauszniewski, 2012; Gonyea vd., 2018; Taylor vd., 2018). Jolanki (2021) ise bu konut politikaları ile, sakinlerin aktif ve bağımsız yaşamasını destekleyen güvenli ve sosyal bir ortam sağlandığına vurgu yapmaktadır. Ancak literatürdeki çalışmalar çoğunlukla belirli bir ülkeye (özellikle ABD, Kanada veya İskandinav ülkeleri) odaklanmakta ya da kendi aralarında uygulamaları karşılaştırmakta olup (Denizli, 2023), bu konut türlerinin başka bir sosyo-kültürel çerçevede nasıl işleyeceği sorusu yeterince ele alınmamaktadır.

Anttonen ve Karsio (2016) ile Kröger vd.(2013), İskandinav modelinin sağlık, konut ve sosyal desteği entegre bir sistemle sunarak yaşlı refahına olumlu katkı sağladığını ortaya koymuştur. Buna karşılık, Cohen ve Menken (2006) ve Lloyd-Sherlock (2000), gelişmekte olan ülkelerde yaşlılara yönelik sosyal hizmet altyapısının yetersizliği nedeniyle bu tür modellerin yerel bağlamlara uyarlanmasında ciddi güçlükler yaşandığını vurgulamaktadır.

Yaşlı bireylerin konut ihtiyaçlarına yönelik politika ve uygulamalar ele alınırken, aralarında kavramsal örtüşmeler bulunan ancak anlam ve kapsam bakımından farklılaşan çeşitli terimler kullanılmaktadır. Konut üretim politikaları, toplumsal konut ihtiyacına çözüm üretmek amacıyla devlet veya özel sektör tarafından geliştirilen planlama, mevzuat, teşvik ve finansman stratejilerinin bütünüdür. Konut politikaları yalnızca fiziksel mekân üretimi değil, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin azaltılması, kırılgan grupların korunması ve sürdürülebilir yaşam koşullarının desteklenmesini de amaçlamaktadır (Torgersen, 1987; Scanlon vd., 2015). Konut üretim modelleri, bu politikaların somut uygulamalar aracılığıyla hayata geçirilmiş biçimlerini ifade etmektedir. Örneğin, sosyal konutlar, kooperatifler veya yaş sınırlamalı yaşam alanları gibi yapılar, konut üretim modeline örnek olarak gösterilebilmektedir (Kemeny, 2006; Pynoos vd., 2009). Yaşa dayalı konut üretim modelleri, özellikle yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirilen ve erişilebilirlik, güvenlik, sosyal destek ve bakım hizmetleri gibi unsurları içeren özel konut sistemleridir. ABD'de yaygın olarak görülen assisted living, age-restricted communities ve continuing care retirement communities (CCRC) gibi yapılar, bu kapsamda değerlendirilmektedir (Golant, 2008; Perkins vd., 2012). Konut tipolojileri ise, konutların fiziksel biçimleri, mekânsal organizasyonları ve kullanım tarzlarına göre yapılan sınıflandırmalarını

ifade etmektedir. Bu sınıflama, apartman dairesi, müstakil ev, villa, ortak yaşam birimi veya modüler yapı gibi kategorileri içermektedir (Lawrence, 2004; Schneider ve Till, 2007).

Literatürde yaşlı bireyler için geliştirilen barınma seçenekleri, konut tipleri ile bakım odaklı kurumsal hizmet tesisleri arasında kavramsal bir ayrım gözetilerek ele alınmaktadır. Bu çerçevede “konut tipi” kavramı, fiziksel olarak yaşlı bireylerin kullanımına uygun şekilde tasarlanmış ve barınma işlevine sahip yapı birimlerini ifade etmektedir. Bu konut tipleri; mimari özellikleri, erişilebilirlik düzeyi, sosyal etkileşimi destekleme kapasitesi ve bağımsız yaşamı sürdürebilme olanağı gibi unsurlar dikkate alınarak tanımlanmaktadır (Pynoos, Caraviello ve Cicero, 2009; Perkins vd., 2012). Örnek olarak, age-restricted housing, independent living units ve assisted living apartments gibi modeller, fiziksel yerleşim biçimleri olarak “konut tipi” kapsamında değerlendirilmektedir. Buna karşın, “yaşlı bakım evi”, “huzurevi” ya da “nursing home” gibi yapılar, bireylerin doğrudan barınma ihtiyaçlarının ötesinde, yoğun sağlık hizmeti, rehabilitasyon ve gündelik yaşam desteği sunan kurumsal hizmet birimleri olarak konumlanmaktadır (Dobbs vd., 2012; Castle ve Ferguson, 2010). Bu tür kurumlar, bakım odaklı tesislerdir ve fiziksel konut tipolojilerinden farklı olarak, birincil amaçları sağlık ve gözetim hizmetleri sunmaktır. Dolayısıyla yaşlı bireylere yönelik geliştirilen konut tipleri ile yaşlılara hizmet sunan bakım tesisleri arasında açık bir kavramsal ayrım yapılmakta olup bu yaklaşım, sosyal politika literatüründe yer alan çağdaş sınıflandırmalarla da örtüşmektedir (Golant, 2008; Lawrence, 2004).

Bu çalışmanın özgünlüğü, ABD’de uygulanmakta olan farklı modelleri sistematik biçimde inceleyerek; bu modellerin sosyal, mekânsal ve yönetsel dinamiklerini analiz etmesi ve ardından Türkiye özelinde uygulanabilirliğini tartışmaya açması yatmaktadır. Türkiye’nin demografik dönüşüm süreci, mevcut konut politikalarının yapısı ve sosyal destek sistemlerinin kapasitesi göz önünde bulundurularak, ABD’den kıyas yoluyla edinilebilecek model ve yaklaşımlar değerlendirilmekte; aynı zamanda bu süreçte karşılaşılabilecek kültürel, ekonomik ve yapısal engeller de tartışılmaktadır. Böylelikle bu çalışma, yalnızca iki ülkeyi karşılaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda küresel modellerin yerel bağlamlara nasıl uyarlanacağına dair önemli bir politika perspektifi sunmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, belirli yaşın üzerindeki bireyler için geliştirilen konut ve hizmet politikalarının ABD örneğinde incelenmesini ve Türkiye bağlamında uygulanabilirliğinin değerlendirilmesini amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmanın yöntemi, doküman incelemesi üzerine kurulmuştur. ABD’nin bu çalışmada referans ülke olarak seçilmesinin temel nedeni, yaşlılar için farklı konut politikaları ve bakım hizmeti sunan alternatif tesisler konusunda öncü uygulamalara ve kurumsallaşmış politikalara sahip olmasıdır. Yaş sınırlamalı topluluklar ve destekli yaşam birimleri (assisted living), kademeli bakım hizmeti sunan emeklilik tesisleri (CCRC) gibi çok katmanlı modellerin uzun yıllardır uygulanmakta olması, ABD’yi bu alandaki en gelişmiş örneklerden biri haline getirmiştir (Ball vd., 2008). Buna karşılık Türkiye, benzer bir demografik dönüşüm sürecine girmekte olup, henüz yaşlı nüfusa yönelik mekânsal planlama ve konut politikaları açısından başlangıç aşamasındadır. Bu nedenle, gelişmiş ve gelişmekte olan bir ülkenin karşılaştırılması, politika transferi, kapasite geliştirme ve yerel bağlamda uygulanabilirlik analizleri açısından zengin bir araştırma zemini sunmaktadır.

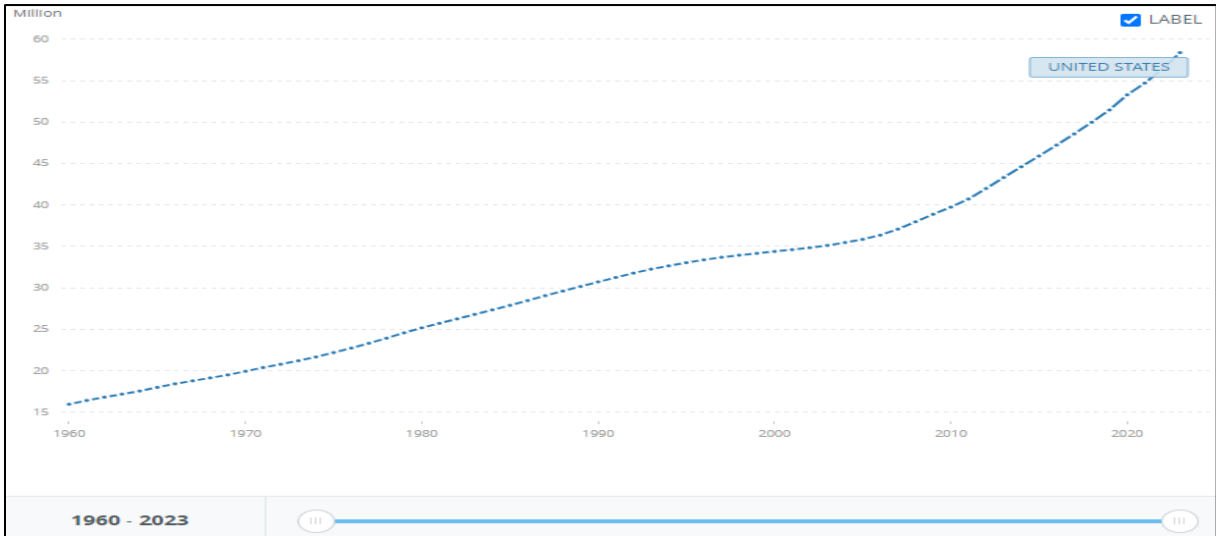
Araştırmanın ilk aşamasında, ABD’de belirli yaşın üzerindeki bireyler için konut politikalarına ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda akademik yayınlar, kamu politikası belgeleri, sektör raporları ve yasal düzenlemeler incelenmiştir. Özellikle yaş sınırlamalı topluluklar, bağımsız yaşam birimleri, destekli yaşam tesisleri ve kademeli bakım hizmeti sunan emeklilik tesisleri gibi farklı konut türleri ve hizmet tesisleri detaylı olarak analiz edilmiştir. İkinci aşamada, söz konusu konut türleri ve

hizmet tesisleri; sosyal sürdürülebilirlik, erişilebilirlik, yaşam kalitesi, tesis yönetimi yapıları, hizmet çeşitliliği, finansman kaynakları ve mevzuat perspektifinden değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, sektörel aktörlerin rolleri, kamu-özel ortaklıkları, yerel yönetimlerin işlevleri ve konut piyasasındaki dinamikler çerçevesinde de kapsamlı bir çözümleme yapılmıştır. Son aşamada ise ABD'deki uygulamalar ile Türkiye'nin mevcut demografik, sosyal, ekonomik ve yasal koşulları arasında karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu karşılaştırmalı yöntem aracılığıyla, söz konusu modellerin Türkiye'ye aktarılabilirliği, potansiyel fırsatlar ve sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylece, Türkiye'de belirli yaş üzeri bireyler için sürdürülebilir, erişilebilir ve sosyal bütünleşmeyi destekleyen tesis stratejilerinin geliştirilmesine yönelik özgün çıkarımların elde edilmesi hedeflenmiştir.

4. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE BELİRLİ YAŞIN ÜZERİNDEKİ BİREYLER İÇİN MEVCUT POLİTİKALAR İLE KONUT VE TESİS MODELLERİ

4.1. Mevcut Durum ve Piyasa Analizi

2023 yılı sonu verilerine göre ABD'de 65 yaş ve üzeri nüfus 58.381.760 kişiye ulaşmıştır. Bu rakam, ülke toplam nüfusunun yaklaşık %17,5'ine karşılık gelmektedir (World Bank, 2024). Bu oran, ABD'deki yaşlı nüfusun önemli ölçüde arttığını ve nüfusun giderek yaşlandığını göstermektedir (Şekil 1). Gelişmiş sağlık hizmetleri, yaşam koşullarındaki iyileşmeler ve doğurganlık oranlarındaki düşüş gibi etkenler, yaşlı nüfus oranının yükselmesine neden olmaktadır. Yaşlanan nüfus, yalnızca demografik yapıyı değil; aynı zamanda konut politikaları, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik sistemleri ve iş gücü piyasası gibi birçok alanda planlama ve dönüşüm ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, özellikle belirli yaşın üzerindeki bireylerin yaşam kalitesini artıracak sürdürülebilir çözümlerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. ABD'deki demografi, 80 ve üzeri yaş grubunun ise önümüzdeki 10 yıl içinde %36 büyüyeceğini göstermektedir (JLL, 2025).



Şekil 1. ABD'de 65 Yaş ve Üzeri Toplam Nüfus

Kaynak: (JLL, 2025)

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlı nüfusa yönelik konut politikaları ise, özellikle “age-restricted housing” ve “active adult communities” gibi yapı tipleri etrafında şekillenmektedir. Age-restricted housing (yaş sınırlamalı konutlar), genellikle federal düzeyde 1995 tarihli Housing for Older Persons Act (HOPA) kapsamında düzenlenmekte olup, bu tür toplulukların en az %80'inin 55 yaş ve

üzeri bireylerden oluşması zorunludur (HUD, 2013). Bu yasal düzenleme, yaşa dayalı ayrımcılığı yasaklayan Fair Housing Act'e (1968) istisna oluşturarak, yaşlı bireylerin sosyal, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına göre planlanmış özel yerleşim alanlarının oluşturulmasına olanak tanımaktadır. Öte yandan, active adult communities (aktif yetişkin toplulukları), genellikle 55 yaş üzeri bireylerin bağımsız yaşamlarına uygun olarak tasarlanan, ortak sosyal alanlar (kulüpler, yürüyüş parkurları, hobi alanları vb.) içeren, düşük bakım gereksinimli konut projeleridir. Bu yapılar yalnızca barınmayı değil, sosyal etkileşimi ve aktif yaşamı da teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Eyaletler düzeyinde ise uygulamalar farklılık gösterebilmektedir; örneğin Florida, Arizona ve California gibi eyaletlerde bu tür yerleşimlerin yaygınlığı, iklim, göç eğilimleri ve emeklilik politikalarıyla doğrudan ilişkilidir (Ball vd., 2012).

Belirli bir yaşın üzerindeki nüfusun artışı, sadece demografik bir dönüşüm değil, aynı zamanda ekonomik ve konut piyasası açısından da önemli yansımalar doğurmaktadır. Son yıllarda, yaşlı bireyler arasında hem konut kredisi borcu taşıyan kişi sayısında hem de bu kredilere ait ödenmemiş bakiye tutarlarında dikkat çekici bir artış eğilimi gözlemlenmektedir (Bian ve Lin, 2022). Yaşlı bireylerin büyük bir çoğunluğu, yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde tanıdık çevrelerinden kopmadan, mevcut konutlarında ve mahallelerinde kalma arzusunu güçlü biçimde sürdürmektedir (Bian ve Lin, 2022). Ancak bu arzunun gerçekleşmesi, çoğu zaman ekonomik, fiziksel ve çevresel engeller nedeniyle sekteye uğramaktadır. Özellikle hane halkı gelirinin genellikle 40'lı yaşların sonları ile 50'li yaşların başlarında en yüksek seviyeye ulaşip, sonrasında düşüşe geçmesi, yaşlı bireylerin konut ihtiyaçlarını bağımsız olarak karşılamalarını güçleştirmektedir (U.S. Census Bureau, 2020). Bu doğrultuda, yaşlı nüfusa özel geliştirilen konut projeleri, sadece barınma ihtiyacına yanıt vermekle kalmayıp; fiziksel kırılganlıklarla baş etme desteği, sosyal etkileşimi artırma olanakları ve yüksek yaşam kalitesi ile güvenliğe dair beklentilere cevap verme kapasitesi nedeniyle tercih sebebi olmaktadır (Redfoot ve Kochera, 2005).

Ancak yaşlı bireylerin barınma ihtiyaçları yalnızca konut tipleriyle sınırlı kalmamakta, özellikle sağlık ve bakım gereksinimlerinin arttığı durumlarda kurumsal hizmet tesisleri de önemli bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. Her yıl yaklaşık 9,5 milyon yaşlı ABD vatandaşı, uzun süreli bakım ya da akut sonrası rehabilitasyon hizmeti sunan tesislerde geçici olarak ikamet etmektedir. ABD'de yaşlı nüfusun artışıyla birlikte, bu bireylerin farklı ihtiyaçlarına ve yaşam tercihlerine göre şekillenen çeşitli konut ve tesis alternatifleri geliştirilmiştir. Bu alternatifler, bağımsız yaşamı sürdürebilen bireylerden yoğun bakım gereksinimi duyanlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Clark, 2025; Jones ve Clem, 2025). Hem özel sektör hem de kamu destekli bu modeller; yaşam kalitesini artırmayı, sosyal izolasyonu azaltmayı ve bakım hizmetlerini erişilebilir kılmayı amaçlamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. ABD'de Belirli Yaşın Üzerindekilere Yönelik Konutlar ve Bakım Tesisleri

Konut/Tesis Türü	Tanım	Öne Çıkan Özellikler
Bağımsız Yaşam (Independent Living)	Genellikle 55 yaş ve üzeri bireylere yönelik olup günlük yaşam aktiviteleri için yardıma ihtiyaç duymayanlara hitap eden topluluklardır.	Düşük gelirli için. Devlet destekli programlardır ve 2022-2023 yılları arasında %1,2 artış görülmüştür.
Evde Sağlık Hizmeti (Home Health Care)	Kendi evlerinde kalmaya devam ederken lisanslı hemşire ya da yardımcı personel tarafından bakım almalarının sağlanmasıdır.	%65 oranında ortalama olarak 2 yıllık bir süre için başvurulmaktadır. Destekten palyatif bakıma kadar çeşitli hizmetler sunulmaktadır.
Yardımlı Yaşam (Assisted Living)	Günlük yaşamda en az iki aktivitede yardıma ihtiyaç duyan kişiler için konut ve bakım hizmetlerinin birlikte sunulduğu tesislerdir.	Yaklaşık 30.600 tesis ve 1,2 milyon yatak kapasitesi bu grupta yer almaktadır.

Keskin, E. (2026). Amerika Birleşik Devletleri’nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye’ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 528-547.

Hizmet-Zenginleştirilmiş Konut (Service-Enriched Housing)	Devlet ya da sivil toplum destekli, destekleyici hizmetler içeren kalıcı ve uygun fiyatlı kiralık konutlardır.	Konutun yanında destek hizmetleri programı da zorunlu olarak sunulmaktadır. Koşullar eyaletten eyalete değişiklik göstermektedir.
Kademeli Bakım Hizmeti Sunan Emeklilik Tesisleri (Continuing Care Retirement Communities - CCRCs)	Sağlık durumu değiştikçe farklı bakım düzeylerine geçiş yapabildiği çok düzeyli bakım sunan yerleşkelerdir.	Yaklaşık 1.900 tesis mevcuttur. Çalışanların %43’ü sağlık destek personelinde oluşmaktadır.
Bakım Evleri (Nursing Homes)	Daha yoğun bakım ve 24 saat gözetim gerektiren bireyler için tasarlanmış konutlardır.	Yaklaşık 15.300 tesis, 1,6 milyon lisanslı yatak bulunmaktadır. Hem uzun dönemli bakım hem de uzman hemşirelik hizmeti sağlamaktadır.

Kaynak: (Clark, 2025; Jones ve Clem, 2025)

Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşlı bakım hizmetlerinin maliyeti; demografik eğilimler, sektörel yapı ve yönetsel koşullar açısından çok boyutlu ve dikkat çekici bir görünüm sergilemektedir. Yardımlı Yaşam ve Bakım Evleri hizmetlerine ilişkin maliyetler, hem mevcut durumda yüksek seviyelerde seyretmekte hem de önümüzdeki yıllarda kayda değer artışlar öngörülmektedir. Demografik eğilimler, hizmet alan bireylerin büyük oranda ileri yaş grubunda (%85 ve üzeri) ve kadın ağırlıklı olduğunu göstermekte, aynı zamanda demans gibi özel bakım gereksinimlerinin yaygınlığına işaret etmektedir. Sektörel yapıda ise kâr amacı güden tesislerin baskınlığına karşın önemli bir kısmının finansal sürdürülebilirlik sorunu yaşadığı görülmektedir. Ayrıca personel yetersizliği ve yüksek iş gücü devir oranları, hizmet kalitesini ve istikrarı doğrudan etkileyen temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Bu veriler, yaşlı bakım hizmetlerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve yönetsel açılardan da sürdürülebilirlik açısından kapsamlı değerlendirmelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2. ABD’de Belirli Yaş Üzerindekiler için Konut ve Bakım Hizmetlerine İlişkin Temel Veriler ile Gelecek Öngörülleri (2023-2031)

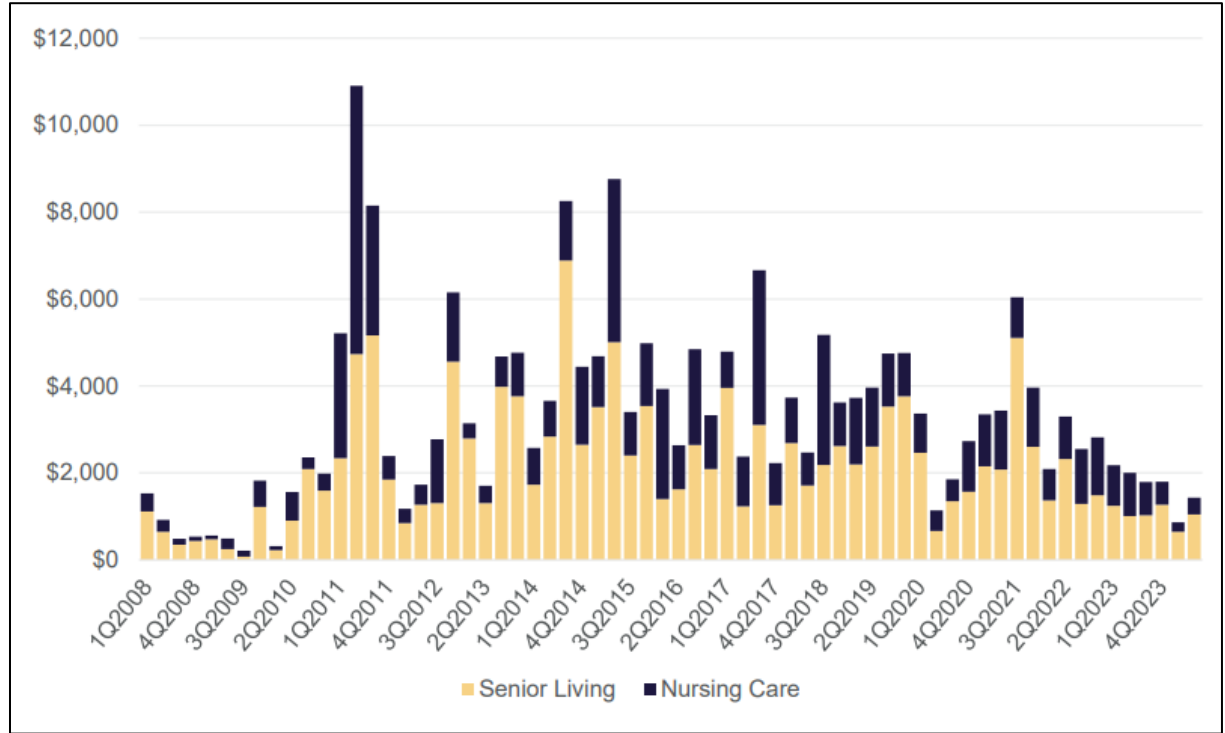
Kategori	Alt Başlık	Veri / Oran	Yıl
Maliyetler	Yardımlı Yaşam (aylık ortalama)	\$4.774	2023
	Yardımlı Yaşam (projeksiyon)	\$6.048	2031
	Bakım Evleri – Yarı Özel Oda	\$8.390	2023
	Bakım Evleri – Özel Oda	\$9.584	2023
	Bakım Evleri – Projeksiyon	\$10.628 – \$12.141	2031
	Evde Bakım / Sağlık Hizmeti	\$5.259 – \$5.462	2023
Demografi	85 yaş üstü birey oranı	%38.6 (Bakım evleri), %50’ye yakın (genel)	2023
	Alzheimer/Demans hastası oranı	%41.3 (Yardımlı yaşam)	2023
	Kadın oranı	%70	2023
	Erkeklerde düşük memnuniyet	Erkekler > kadınlara kıyasla daha düşük skor	2023
	Yaş dağılımı (Nursing home)	%38.6 (85+), %26.7 (75–84), %18.2 (65–74), %16.5 (<65)	2023
Sektörel Yapı	Kâr amaçlı tesis oranı	%81	2023
	Finansal zarar bildiren tesis oranı	%37	2022
	Demans bakım ünitesi bulunan tesis oranı	%18.2	2023
	Batı ABD’de tesis yoğunluğu	>%40	2023

Keskin, E. (2026). Amerika Birleşik Devletleri'nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye'ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 528-547.

İşgücü / Yönetim	Personel yetersizliği yaşayan tesis oranı	%63	2023
	Çalışan memnuniyeti artışının etkisi	+1 puan → %19 düşme azalması	2023
	Yöneticilerin yıllık işten ayrılma oranı	%40	2023
	Yeni çalışanların ilk ayda işten ayrılma oranı	%70'ten fazlası	2023

Kaynak: (Clark, 2025)

Özellikle 2010-2012 döneminde yatırım hacminde dramatik bir artış gözlenmekte olup 2011'in 1. ve 4. çeyreklerinde bakım evlerinde zirveye ulaşan yatırım seviyeleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde sağlık reformları ve yaşlanan nüfusa yönelik artan talep gibi faktörlerin etkili olduğu değerlendirilebilmektedir. 2015 yılına kadar dalgalı fakat görece yüksek seviyede devam eden yatırımlar, 2016 sonrasında daha istikrarsız ve azalan bir eğilim göstermektedir. Pandemi dönemi olan 2020'nin ilk çeyreğinden itibaren, özellikle bakım evi yatırımlarında belirgin bir azalma yaşanırken, belirli yaş üzeri için konut üretimi (yaşlı yaşam tesisleri - senior living) yatırımlarında kısa süreli toparlanma eğilimleri gözlenmiştir. Ancak genel olarak 2021 sonrasında her iki alanda da yatırım hacmi gözle görülür biçimde düşmüş, 2023 yılı itibarıyla son 15 yılın en düşük seviyelerine gerilemiştir. Bu eğilim, sektörün son yıllarda karşı karşıya kaldığı finansal sürdürülebilirlik sorunları, personel yetersizliği ve artan operasyonel maliyetler gibi yapısal problemlerle de uyumludur. Grafik, yaşlı bakım sektöründe uzun vadeli yatırım güveninin azaldığını ve yeniden yapılanma ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır (Şekil 2).



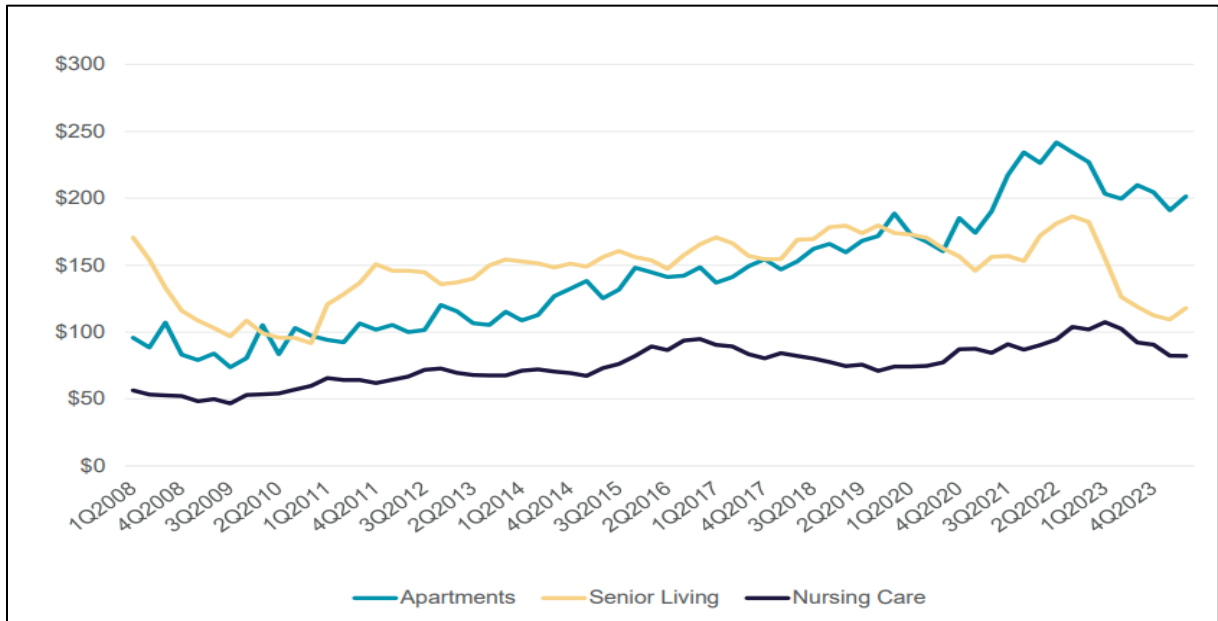
Şekil 2. Çeyreklik Bazda Yaşlı Yaşam Tesisleri ve Bakım Evleri Yatırım Hacmi Dağılımı (2008–2023)

Kaynak: (Cushman ve Wakefield, 2024)

Konut tipolojileri, yaşlı bireylerin değişen ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Bu çerçevede, apartman daireleri, bireylerin bağımsız yaşamlarını

sürdürmelerine olanak tanıyan geleneksel konut birimleri olarak öne çıkmaktadır. Bu tür konutlarda yaşayan yaşlı bireyler, genellikle günlük yaşam aktivitelerini kendi başlarına sürdürebilecek fiziksel ve bilişsel yeterliliğe sahiptir (Pynoos vd., 2009). Öte yandan, yaşlı yaşam tesisleri, yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını büyük ölçüde korurken aynı zamanda sosyal etkileşim, güvenlik ve günlük yaşam desteği gibi hizmetlerden yararlanabildikleri özel olarak planlanmış yaşam alanlarıdır (Perkins vd., 2012). Bu tesisler, “bağımsız yaşam” ve “destekli yaşam” gibi alt modellere ayrılmakta; bireysel tercihlere ve ihtiyaç düzeylerine göre esnek çözümler sunmaktadır (Cutchin, 2003). Daha ileri düzeyde bakım gerektiren durumlarda ise, bakım evleri (nursing care) devreye girmektedir. Bu kurumlar, hemşirelik hizmetlerinin yanı sıra sürekli tıbbi gözetim, kişisel bakım ve rehabilitasyon desteği sunarak ağır fiziksel ve zihinsel sınırlılıkları olan bireyler için kapsamlı bakım sağlamaktadır (Castle ve Ferguson, 2010). Bu üç yapı, yaşlı bireylerin yaşam döngüsü içerisinde farklı zamanlarda karşılaştıkları ihtiyaçlara yönelik olarak birbirini tamamlayıcı nitelikte konumlanmaktadır.

2008’in ilk çeyreğinden 2023’ün son çeyreğine kadar uzanan dönemde ABD’de apartman daireleri, yaşlı yaşam tesisleri ve bakım evleri sektörlerine yönelik birim başına yatırım değerlerinin zaman içindeki eğilimlerinin değerlendirilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Veriler, 2008 küresel finansal krizinden sonraki toparlanma sürecinde tüm segmentlerde kademeli bir artış eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşlı yaşam tesisleri segmenti, 2011 sonrası hızlı bir yükseliş sergilemiş ve 2017–2021 arasında apartman daireleri segmenti ile paralel bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2022 itibarıyla yaşlı yaşam tesislerinde keskin bir düşüş gözlenmiş, bu durum muhtemelen pandemi sonrası arz-talep dengesizlikleri, artan işletme maliyetleri ve finansman sorunlarıyla ilişkilendirilmiştir. Apartman daireleri ise özellikle 2020 sonrasında güçlü bir ivme kazanarak yatırım değerlerinde zirveye ulaşmış, ardından nispeten dengeli bir düzeye oturmuştur. Buna karşın, bakım evleri daha düşük bir yatırım seviyesinde seyrederken zaman içinde sınırlı bir artış göstermiş, ancak hiçbir zaman diğer iki seçeneğin yatırım seviyelerine yaklaşamamıştır (Şekil 3). Bu durum, bakım evlerinin daha düşük getiri beklentileri ve daha yüksek işletme riskleriyle ilişkilendirilebilmektedir.



Şekil 3. Apartman Daireleri, Yaşlı Yaşam Tesisleri ve Bakım Evi Sektörlerinde Birim Yatırım Değerinin Zaman İçindeki Gelişimi (2008–2023)

Kaynak: (Cushman ve Wakefield, 2024)

4.2. Farklı Konut ve Tesislerde Mevcut Yönetim Modelleri ve Uygulama Pratikleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde belirli yaşın üzerindeki bireyler için geliştirilen farklı projelerin yönetimi, yalnızca yapısal ve finansal sürdürülebilirliği sağlamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda yaşlı bireylerin yaşam kalitesini bütüncül biçimde artırmayı hedefleyen kapsamlı tesis yönetimi hizmetlerini de kapsamaktadır. Bu projelerde yönetim anlayışı, konvansiyonel konut sitelerinden farklı olarak, hedef kullanıcı kitlesinin özgün ihtiyaçlarını dikkate alan profesyonel ve çok disiplinli bir organizasyon yapısı ile yürütülmektedir (Perkins vd., 2012; Salamon, 2012). Özellikle homeowners association (HOA) gibi yönetim birimleri, yalnızca gayrimenkullerin idari işleyişinden değil, aynı zamanda sosyal programların organizasyonundan ve bireysel bakım hizmetlerinin eşgüdümünden de sorumludur. Bu kapsamdaki tesis yönetimi hizmetleri oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. 24 saat güvenlik, acil müdahale sistemleri, engelsiz ulaşım çözümleri, temizlik ve peyzaj hizmetleri, rekreasyon alanlarının bakımı, sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, yemek servisleri, fizyoterapi ve psikososyal danışmanlık gibi yaşlılara özgü hizmetler, profesyonel ekiplerce sunulmaktadır (Pynoos vd., 2009; Dobbs vd., 2012). Bu hizmetlerin niteliği, konvansiyonel konut projelerinde sunulan altyapı temelli yönetim hizmetlerinin ötesine geçerek, sağlık, güvenlik ve sosyal katılım gibi çok boyutlu yaşam ihtiyaçlarını bütüncül bir şekilde ele almayı gerekli kılmaktadır.

Bazı projelerde spor salonları, yüzme havuzları, sanat atölyeleri ve sağlık merkezleri gibi sosyal ve fiziki olanaklar doğrudan tesis yönetimi tarafından işletilmekte ve bu sayede yaşlı bireylerin aktif, üretken ve sosyal yönlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir (Golant, 2008). Bu tür bütünlük yaşam alanları, yaşlı bireylerin sadece barınma ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamakta; aynı zamanda onların güvenli, anlamlı ve toplumsal olarak katılımcı bir yaşam sürmelerine olanak tanımaktadır.

Yönetim yapıları ise projeden projeye farklılık göstermekle birlikte; özel sektör, kooperatifler ya da kamu-özel ortaklıkları (PPP) gibi çeşitli modeller aracılığıyla hayata geçirilmektedir. Özel sektör odaklı yönetim yapılarında profesyonel hizmet kalitesi yüksek olmakla birlikte, maliyetler kullanıcıya daha yüksek düzeyde yansıtılmaktadır (Hudson, 2014). Buna karşılık kooperatif modellerinde kullanıcıların karar alma süreçlerine doğrudan katılımı mümkün olmakta; ancak profesyonel kapasitenin sınırlı kalması hizmet sunumunda çeşitli zorluklara yol açabilmektedir (Fontaine, 2013). Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ya da kamu destekli yapılandırmalar ise düşük gelirli yaşlı bireyleri hedef alarak daha kapsayıcı ve erişilebilir çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır (Salamon, 2004). Sonuç olarak, bu konut projeleri klasik tesis yönetimi yaklaşımlarından ayrılarak, kullanıcı profiline özgü uzmanlaşmış hizmetler ve yaşam destek sistemleriyle donatılmış yenilikçi modeller sunmaktadır. Bu yönüyle, yaşa duyarlı konut projeleri sadece bir barınma mekânı olmanın ötesine geçmekte; yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve duygusal refahını önceleyen sürdürülebilir yaşam alanları hâline gelmektedir (Wiles vd., 2012).

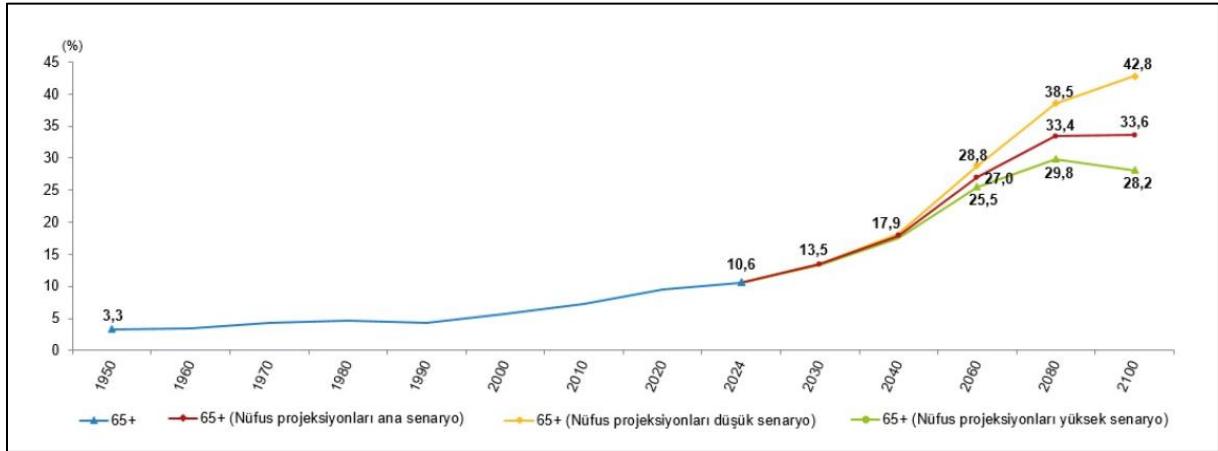
Belirli yaşın üzerindeki bireylerin ihtiyaçlarına özel olarak planlanan konut tipleri, yalnızca fiziksel erişilebilirliği artırmakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal bütünlüşmeyi ve psikolojik iyilik hâlini de güçlendirmektedir. Araştırmalar, bu tür konutlarda yaşayan bireylerin benzer yaşam deneyimlerine sahip gruplarla etkileşim kurma imkânı sayesinde daha yüksek sosyal bağlılık ve daha düşük yalnızlık algısı geliştirdiklerini ortaya koymaktadır (Kylen vd., 2019; Rioux ve Werner, 2011). Ayrıca, bu konut projeleri genellikle sağlık kuruluşlarına yakın konumlandırılmakta ve ulaşım, sosyal destek gibi hizmetlerle entegre biçimde planlanmaktadır. Bu durum, özellikle kronik sağlık sorunları yaşayan bireylerin düzenli bakım ve sağlık hizmetlerine kesintisiz erişimini kolaylaştırmaktadır (Ball vd., 2012). Ek olarak, yaşlılara yönelik bu tür yerleşimlerde yaşamını sürdüren bireylerin yaşam doyumu düzeyleri, yaş grubu karışık yerleşim alanlarında yaşayanlara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı biçimde

daha yüksek bulunmuştur (James, 2008). Bu bulgular, söz konusu konut modellerinin yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal açıdan da yaşam kalitesini artırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, yaşlı bireylerin yaşam döngüsü içerisinde artan bakım gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla, konut işlevinin ötesine geçen ve sağlık-bakım hizmetlerini birlikte sunan tesis modelleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda, Kademeli Bakım Hizmeti Sunan Emeklilik Tesisleri (Continuing Care Retirement Communities - CCRCs) ve Bakım Evleri (Nursing Homes), yaşlı bireylerin zamanla değişebilecek fiziksel ve bilişsel ihtiyaçlarına yanıt verebilecek esnek yapılarıyla öne çıkmaktadır. CCRCs modeli, bireylerin aynı yerleşke içinde bağımsız yaşamdan yoğun bakıma kadar farklı düzeylerde hizmete erişebilmesini mümkün kılar; bakım evleri ise ileri düzeyde tıbbi gözetim ve sürekli destek gereksinimi duyan bireyler için uzmanlaşmış kurumsal yapılardır. Bu tür tesisler, özellikle ileri yaşta sağlık durumu daha kırılgan hale gelen bireyler için güvenli ve sürekli bakım sağlayan yaşam alanları sunarak, yaşlılık döneminde süreklilik ve bütünlük ilkesine dayalı bir destek mekanizması oluşturmaktadır.

5. TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ABD MODELİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye'de yaşlanan nüfusun artışına karşın, belirli yaşın üzerindeki bireylerin barınma ihtiyaçlarına özel olarak tasarlanmış konut modelleri ve bakım tesisleri henüz sınırlı düzeydedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki oranı istikrarlı bir şekilde artmaktadır (TÜİK, 2025).



Şekil 4. Yaşlı Nüfus Oranı, 1950-2100

Kaynak: (TÜİK, 2025)

Türkiye'de 2024 yılında toplam 26 milyon 599 bin 261 haneden 6 milyon 726 bin 583'ünde yaşlı nüfus olarak tanımlanan, 65 ve daha yukarı yaşta en az bir fert bulunduğu görülmektedir. En az bir yaşlı fert bulunan 6 milyon 726 bin 583 hanenin 1 milyon 750 bin 900'ünü tek başına yaşayan yaşlı fertler oluşturmaktadır. Bu hanelerin %74,0'ı kadınlardan, %26,0'ı ise erkeklerden meydana gelmektedir (TÜİK, 2025). Bu demografik dönüşüm, yaşlı bireylerin yalnızca fiziksel barınma değil; sosyal destek, erişilebilirlik, güvenlik ve bakım hizmetlerine birlikte ulaşabilecekleri yaşam alanlarına olan ihtiyacını da artırmaktadır. Ancak mevcut konut üretim politikaları, büyük ölçüde genel nüfusa yönelik standartlaştırılmış yapılar üzerine odaklanmakta; yaşa duyarlı tasarım ve hizmet bileşenleri sınırlı kalmaktadır.

Türkiye’de yaşlı bireyler için sunulan konut projeleri ve bakım hizmetleri, büyük ölçüde kamu tarafından işletilen huzurevleri veya özel sektör tarafından sunulan yaşlı bakım merkezleri çerçevesinde şekillenmektedir (Gürer vd., 2019). Türkiye’de yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetleri, huzurevleri ve yaşlı bakım evleri olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır (Sakar, 2023). Huzurevleri, genel olarak kendi günlük yaşam aktivitelerini sürdürebilen, ciddi sağlık sorunu bulunmayan yaşlı bireylere barınma, beslenme, sosyal etkinlik ve psikolojik destek gibi hizmetlerin sunulduğu kurumlardır. Bu kuruluşlar, daha çok yaşlı bireylerin güvenli ve sosyal bir çevrede yaşamlarını sürdürmelerine yönelik olarak yapılandırılmıştır (Ardahan, 2010; Şenol ve Erdem, 2020). Buna karşın yaşlı bakım evleri, kronik hastalık, ileri derecede fiziksel veya zihinsel yetersizlik gibi nedenlerle sürekli bakım ve gözetim gerektiren yaşlı bireyler için tasarlanmış sağlık odaklı kurumlardır. Bu merkezlerde hemşirelik hizmetleri, ilaç takibi, rehabilitasyon ve diğer tıbbi müdahaleler profesyonel sağlık personeli tarafından sunulmaktadır. Türkiye’de halk arasında bu iki kurum sıklıkla karıştırılsa da hizmet kapsamı, hedeflenen yaşlı profili, personel yapısı ve yasal düzenlemeler açısından önemli farklılıklar taşımaktadır. Dolayısıyla yaşlı bakım hizmetlerinin planlanması ve değerlendirilmesinde bu ayrımın açık bir şekilde yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu kurumlar çoğunlukla bakım odaklı olup, bireylerin bağımsız yaşamlarını sürdürebilecekleri konut modellerinden farklıdır. Oysa ki, Amerika’daki modeller, yaşlı bireylerin hem bağımsız yaşam sürdürebileceği hem de çeşitli sosyal ve sağlık hizmetlerine erişebileceği bir ara formu temsil etmektedir. Türkiye’de bu tür modellerin yok denecek kadar az olması, yaşlı bireylerin konut ihtiyacına yönelik bütüncül ve katmanlı bir politika yaklaşımının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tablo 3’te ABD ve Türkiye’de yaşlılara yönelik konut ve bakım hizmetlerinin yapısal, ekonomik ve yönetsel özellikleri karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Bu karşılaştırma, iki ülkenin sistemsel yaklaşımlarındaki benzerlikleri ve temel farkları ortaya koyarak, Türkiye’de yaşlı bakım politikalarının geliştirilmesine yönelik çıkarımlar yapılmasına olanak tanımaktadır.

Tablo 3. ABD- Türkiye Açısından Yaşlı Bakım Politikalarının Karşılaştırılması

Kriter / Özellik	ABD	Türkiye
Temel Konut Türleri	Assisted Living, Nursing Home, Evde Bakım	Huzurevi, Yaşlı bakım evi, Evde bakım hizmetleri
Yardımlı Yaşam	Günlük yaşam aktivitelerinde destek; bağımsız yaşama teşvik	Nadiren, üst gelir grubuna özel projeler
Bakım Evleri	24 saat tıbbi bakım, yoğun gözetim	Sınırlı sağlık hizmeti, sosyal hizmet ağırlıklı
Evde Bakım	Lisanslı sağlık personeli ile evde profesyonel destek	Mevcut ancak sınırlı, bölgesel değişkenlik gösteriyor
Finansman	Medicaid, Medicare, özel sigorta, kişisel ödeme	SGK, Aile Bakanlığı destekleri, kişisel ödeme
Pazar Yapısı	Yüksek özel sektör payı (%80+), yatırım temelli yapı	Kamu ağırlıklı, özel sektör gelişmekte
Yasal Düzenlemeler	Federal ve eyalet düzeyinde detaylı düzenlemeler	Uygulama ve denetim yetersiz
Personel Yapısı	Eğitilmiş, sertifikalı personel zorunlu	Personel sayısı ve niteliği düşük
Kültürel Kabul	Yüksek; bireysel bağımsızlık ön planda	Aile yanında yaşama kültürü baskın
Teknolojik Altyapı	Akıllı ev sistemleri, izleme teknolojileri yaygın	Yeni projelerde sınırlı, genelde yok
Gelecek Projeksiyonu	Hızlı genişleme, özel sektör öncülüğünde	Yavaş büyüme, yetersiz kamu politikası

Yönetim boyutuyla ele alındığında, Türkiye’deki mevcut konut ve bakım uygulamaları, yaşlı bireylerin artan ve çeşitlenen gereksinimlerine bütüncül bir şekilde yanıt vermekte yetersiz kalmaktadır. Konvansiyonel site yönetimleri ağırlıklı olarak temel güvenlik, temizlik ve altyapı bakımı gibi standart hizmetleri sunmakta; ancak yaşlı bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen sosyal hizmetler, erişilebilir ulaşım çözümleri, acil sağlık müdahale sistemleri ve psikososyal destek gibi ileri düzey tesis

yönetimi unsurları büyük ölçüde ihmal edilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Her ne kadar son yıllarda bazı büyük ölçekli gayrimenkul yatırımlarında “senior living” konseptine benzer nitelikler taşıyan yaşam alanları geliştirilmiş olsa da bu projeler çoğunlukla yüksek gelir grubuna yönelik, lüks tüketime hitap eden ve kamu desteğinden yoksun özel girişimlerdir. Bu durum, sosyal konut politikaları ve kamu yararı perspektifinden değerlendirildiğinde ciddi bir eşitsizlik potansiyeli taşımaktadır (Danış, 2009). Nitekim yaşlı bireylerin büyük bir bölümünün sabit ya da düşük gelirli olduğu dikkate alındığında, bu tür hizmetlerin sadece ekonomik olarak ayrıcalıklı kesimlere erişilebilir olması, yaşlı konutlarında sosyal adalet ve kapsayıcılık ilkelerini zedeleyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Wyndham-West and Dunn, 2024). Türkiye’de yaşlı bireylere yönelik konut ve bakım tesisi projelerinde kullanıcı profiline göre özelleştirilmiş tesis yönetimi yaklaşımlarının yaygın olmaması, yaşa duyarlı mimari ve yönetim modellerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, kamu-özel iş birliği modellerinin teşvik edilmesi, sosyal konut politikalarının yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını önceleyen biçimde yeniden yapılandırılması ve yerel yönetimlerin aktif katılımıyla kapsayıcı yönetim sistemlerinin oluşturulması büyük önem arz etmektedir (OECD, 2019; WHO, 2015).

SONUÇ

Giderek yaşlanan dünya nüfusu, konut politikalarında yaşa duyarlı yaklaşımları kaçınılmaz kılmakta; yalnızca barınma işleviyle sınırlı kalmayan, bireylerin sosyal katılımını, sağlık erişimini ve yaşam kalitesini önceleyen mekânsal modeller ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında, ABD’de belirli yaşın üzerindeki bireyler için geliştirilen konut modelleri, bakım tesisleri ve tesis yönetimi pratikleri analiz edilmiş; bu örnekler Türkiye özelinde ele alınarak çok katmanlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bulgular göstermektedir ki, ABD’de belirli yaşın üzerindeki bireyler için konut ve bakım tesisleri; fiziksel altyapı, sosyal hizmet ağları ve profesyonel yönetim sistemleriyle bütünsel bir yaşam ekosistemi sunmakta, yaşlı bireylerin yerinde yaşlanma idealini gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu projelerde tesis yönetimi, yalnızca teknik hizmetlerin sunumundan ibaret olmayıp, sosyal etkileşim, sağlık güvenliği ve psikolojik destek gibi yaşa özgü gereksinimleri bütünsel biçimde kapsayan çok disiplinli bir yapıya sahiptir.

Buna karşın Türkiye’de yaşlılara yönelik projeler hâlen sınırlı ve parçalı bir yapı arz etmektedir. Mevcut konut projeleri büyük ölçüde genç ve orta yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş olup, yaşlı bireylerin fiziki, sosyal ve sağlık odaklı gereksinimleri çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Tesis yönetimi uygulamaları da temel güvenlik ve bakım hizmetleriyle sınırlı kalmakta, yaşa özgü sosyal hizmetler ve destek sistemleri kurumsallaşmamış durumdadır. Her ne kadar son yıllarda bazı büyük ölçekli projelerde ABD’deki yaşlı yaşam tesisi konseptine yakın uygulamalar görülmeye başlanmış olsa da bu projeler ağırlıklı olarak yüksek gelir gruplarına hitap etmekte ve kamu desteğinden yoksun kalmaktadır. Bu durum, yaşlı nüfus içinde mekânsal eşitsizliklerin derinleşmesine ve sosyal dışlanma riskinin artmasına zemin hazırlamaktadır.

Türkiye’nin demografik eğilimleri ve sosyal politikaları dikkate alındığında, ABD örneklerinden esinlenerek ancak yerel bağlamın dinamiklerine uygun olarak şekillendirilmiş yaşa duyarlı konut modellerine duyulan ihtiyaç açıktır. Bu çerçevede geliştirilecek politikaların yalnızca barınma değil, sosyal bütünleşme, sağlık hizmetlerine erişim ve güvenlik gibi yaşlı bireylerin bütüncül refahını gözetilen bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Yaş dostu yerleşim birimlerinin oluşturulması için kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğine dayalı çok paydaşlı modeller teşvik edilmelidir. Kamu-özel ortaklıkları aracılığıyla hem hizmet kalitesi artırılabilir hem de maliyetler daha sürdürülebilir hale getirilebilir. Kooperatif temelli modellerle yaşlı bireylerin karar alma süreçlerine aktif katılımı sağlanarak, topluluk bilinci ve aidiyet duygusu pekiştirilebilir.

Ancak, belirli yaşın üzerindeki bireylere yönelik konut politikalarının Türkiye'deki uygulanabilirliği yalnızca demografik gereksinimler çerçevesinde değil, aynı zamanda yasal altyapı, toplumsal kabuller ve yerel yönetim kapasitesi bağlamında da çok boyutlu biçimde değerlendirilmelidir. Halihazırda İmar Kanunu ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) mevzuatında yaş temelli yerleşimlere yönelik açık düzenlemeler bulunmamakta; bu durum özel sektör girişimlerinin önünü tümüyle kapatmasa da yasal zemin eksikliği nedeniyle yaygınlaşmalarını sınırlandırmaktadır. Ayrıca, yaşlı bireylerin yalnız yaşama konusundaki isteksizlikleri ve geleneksel aile yapısına bağlı sosyokültürel normlar, yaş temelli topluluklara olan talebin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, özellikle büyük kentlerden emekli olduktan sonra taşınan bireyler arasında bağımsız ama destekli bir yaşam arayışlarının arttığı da dikkat çekmektedir.

Bu doğrultuda, yaşlı göçü alan bölgeler- özellikle Antalya, Muğla ve Aydın gibi iklimsel ve sosyodemografik açıdan elverişli iller- pilot uygulamalar için öncelikli alanlar olarak değerlendirilmelidir. Bu tür bölgelerde geliştirilecek örnek projeler hem fiziksel planlama modelleri hem de kültürel uyum süreçleri açısından değerli birer laboratuvar işlevi görebilir. Yerel yönetimler, yaş dostu imar planları ve sosyal destek ağlarıyla bu süreçte öncü bir rol üstlenebilir. Merkezi idarenin yerel uygulayıcılarla koordineli biçimde çalışarak mevzuat düzenlemelerini ve finansman modellerini yeniden yapılandırması, bu dönüşümün hızlandırılması açısından kritik öneme sahiptir.

Tesis yönetimi alanında da yaşa özgü uzmanlaşmanın kurumsallaştırılması gerekmektedir. Üniversitelerde yaşlılık çalışmaları, sosyal hizmet planlaması ve çevresel tasarım gibi alanlarda disiplinlerarası lisansüstü programlar açılarak profesyonel insan kaynağının geliştirilmesi desteklenmelidir. Aynı şekilde, yerel yönetimlerin yaş dostu mahalle stratejileri geliştirerek erişilebilirlik, engelsiz çevre ve yerinde yaşlanma ilkelerine uygun mekânsal dönüşüm projelerine öncülük etmesi, sürdürülebilir yaşlılık politikalarının temelini oluşturacaktır.

Sonuç olarak, ABD örneği yaşlı bireyler için konut politikalarında bütüncül, kurumsallaşmış ve toplumsal kabul görmüş bir modeli temsil ederken; Türkiye henüz bu alanda başlangıç niteliğindeki bir konumda yer almaktadır. Ancak artan yaşlı nüfus, toplumsal taleplerin dönüşümü ve mekânsal eşitsizliklerin derinleşmesi, bu alana yönelik stratejik ve bütüncül müdahaleleri kaçınılmaz kılmaktadır. Bu çalışma hem mevcut durumun analizine hem de gelecek perspektifli yönlendirmelere zemin oluşturarak, yaşlı bireyler için nitelikli, erişilebilir ve sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulması yolunda bilimsel ve uygulamaya dönük bir temel sunmaktadır.

Etik Beyan

“Amerika Birleşik Devletleri'nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye'ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

Keskin, E. (2026). Amerika Birleşik Devletleri'nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye'ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 528-547.

KAYNAKÇA

- Abdel-Ghany, M. ve Sharpe, D. L. (1997). Consumption Patterns Among The Young-Old and Old-Old. *Journal of Consumer Affairs*, 31(1), 90-112.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *2022 Faaliyet Raporu*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. https://www.aile.gov.tr/media/129482/ashb_2022-idare-faaliyet-raporu.pdf, (11.04.2025).
- Allen, M. (1997). Measuring the Effects of “Adults Only” Age Restrictions on Condominium Prices. *Journal of Real Estate Research*, 14(3), 339-346.
- Anttonen, A. ve Karsio, O. (2016). Eldercare Service Redesign in Finland: Deinstitutionalization of Long-Term Care. *Journal of Social Service Research*, 42(2), 151-166.
- Ardahan, M. (2010). Yaşlılık ve huzurevi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20), 25-32.
- Bekhet, A. K. ve Zauszniewski, J. A. (2012). Mental Health of Elders in Retirement Communities: Is Loneliness A Key Factor? *Archives of Psychiatric Nursing*, 26(3), 214-224.
- Berg-Warman, A. ve Brodsky, J. (2006). The Supportive Community: A New Concept For Enhancing The Quality of Life of Elderly Living in The Community. *Journal of Aging and Social Policy*, 2006(18), 69–83.
- Bian, X. ve Lin, Z. (2022). Housing Debt and Elderly Housing Tenure Choices. *Real Estate Economics*, 50(5), 1360-1397.
- Bosman, C. (2016). Boomer Housing Preferences: Active Adult Lifestyle Communities Versus Aging in Place. *Housing in 21st-Century Australia* içinde (ss. 105-120). London: Routledge.
- Buffel, T., Phillipson, C. ve Scharf, T. (2012). Ageing in Urban Environments: Developing ‘Age-Friendly’ cities. *Critical Social Policy*, 32(4), 597-617.
- Campbell, N. (2015). Designing For Social Needs to Support Aging in Place Within Continuing Care Retirement Communities. *Journal of Housing and the Built Environment*, 30, 645-665.
- Caplan, Z. ve Rabe, M. (2023). The Older Population: 2020. US Census.
- Castle, N. G. ve Ferguson, J. C. (2010). What is Nursing Home Quality and How is it Measured?. *The Gerontologist*, 50(4), 426-442.
- Clark, A. (2025). Senior Living Industry Statistics in 2025. <https://www.theseniorlist.com/senior-housing/statistics/>, (02.05.2025).
- Cohen, B. ve Menken, J. (2006). Aging in Sub-Saharan Africa. *Recommendations for Furthering Research*. National Academies Press, Washington DC.
- Cushman and Wakefield. (2024). Market Trends and Investor Survey Senior Living and Care. https://assets.cushmanwakefield.com/-/media/cw/americas/united-states/insights/research-report-pdfs/2024/cw_senior-living-trends-h1-2024_final-2.pdf?rev=9f632b59010e43dd8038dd7d5e412759&hash=6B99736CB5867C1C554E7742443C401D, (11.04.2025).
- Cutchin, M. P. (2003). The Process of Mediated Aging-in-place: A Theoretically and Empirically Based Model. *Social Science and Medicine*, 57(6), 1077-1090.

- Keskin, E. (2026). Amerika Birleşik Devletleri'nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye'ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 528-547.
- Cutchin, M. P. (2004). Using Deweyan Philosophy To Rename and Reframe Adaptation to the Environment. *The American Journal of Occupational Therapy*, 58(3), 303-312.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 67-84.
- Denizli, F. (2023). Yaşlı ve Engelli Bakım Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi "Fırsatlar ve Tehditler": Kayseri İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 59-75.
- Dobbs, D., Meng, H., Hyer, K. ve Volicer, L. (2012). The Influence of Hospice Use on Nursing Home and Hospital Use in Assisted Living Among Dual-Eligible Enrollees. *Journal of the American Medical Directors Association*, 13(2), 189-e9-e13.
- Flynn, T. E. ve Boenau, A. E. (2007). Trip Generation Characteristics of Age-Restricted Housing. *ITE Journal*, 77(2), 30.
- Fontaine, S. (2013). Innovations in Housing and Assistive Services To Support Aging in Place. *Online Journal of International Case Analysis*, 4(2).
- Golant, S. M. (2008). Commentary: Irrational Exuberance For The Aging in Place of Vulnerable Low-Income Older Homeowners. *Journal of Aging and Social Policy*, 20(4), 379-397.
- Golant, S. M. (2015). *Aging in The Right Place*. HPP, Health Professions Press.
- Gonyea, J. G., Curley, A., Melekis, K., Levine, N. ve Lee, Y. (2018). Loneliness and Depression Among Older Adults in Urban Subsidized Housing. *Journal of Aging and Health*, 30(3), 458-474.
- Greco, A. J. (1987). Linking Dimensions of The Elderly Market to Market Planning. *Journal of Consumer Marketing*, 4(2), 47-55.
- Greenfield, E. A. (2012). Using Ecological Frameworks to Advance a Field of Research, Practice, and Policy on Aging-in-place Initiatives. *The Gerontologist*, 52(1), 1-12.
- Groger, L. ve Kinney, J. (2007). CCRC Here We Come! Reasons for Moving to a Continuing Care Retirement Community. *Journal of Housing for the Elderly*, 20(4), 79-101.
- Gürer, A., Çırpan, F. K. ve Özlen, N. A. (2019). Yaşlı Bakım Hizmetleri. *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi*, 3(1), 1-6.
- He, W., Gao, W. ve Jia, S. (2024). A Review on American Senior Housing and Financing Decisions. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 1-22.
- Heisler, E., Evans, G. W. ve Moen, P. (2003). Health and Social Outcomes of Moving to a Continuing Care Retirement Community. *Journal of Housing for the Elderly*, 18(1), 5-23.
- HUD (U.S. Department of Housing and Urban Development). (2013). *Housing for Older Persons Act (HOPA) Guidelines*.
- Hudson, R. B. (2014). The Federal Commission on Long-Term Care: Setting an Agenda and Moving It Forward. *Public Policy and Aging Report*, 24(2), 35-36.
- James, R. N. (2008). Residential Satisfaction of Elderly Tenants in Apartment Housing. *Social Indicators Research*, 89, 421-437.

- Keskin, E. (2026). Amerika Birleşik Devletleri'nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye'ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 528-547.
- JLL. (2025). Seniors Housing and Care Investor Survey and Trends. <https://www.jll.com/en-us/insights/market-perspectives/seniors-housing-care-investor-survey-and-trend-outlook>, (14.03.2025).
- Jolanki, O. H. (2021). Senior Housing as a Living Environment That Supports Well-Being in Old Age. *Frontiers in Public Health*, 8, 589371.
- Jones, M. and Clem, M. (2025). *Senior-Living Industry Statistics*. <https://www.seniorliving.org/companies/statistics/>, (01.04.2025).
- Kemeny, J. (2006). Corporatism and Housing Regimes. *Housing, Theory and Society*, 23(01), 1-18.
- Kim, S. H., Kim, H. B. ve Gon Kim, W. (2003). Impacts of Senior Citizens' Lifestyle on Their Choices of Elderly Housing. *Journal of Consumer Marketing*, 20(3), 210-226.
- Kröger, T., Yeandle, S. ve Yeandle, S. (Ed.). (2013). Combining Paid Work and Family Care. Policy Press.
- Kylén, M., Löfqvist, C., Haak, M. ve Iwarsson, S. (2019). Meaning of Home and Health Dynamics Among Younger Older People in Sweden. *European Journal of Ageing*, 16(3), 305-31.
- Lawrence, R. J. (2004). Housing and Health: From Interdisciplinary Principles to Transdisciplinary Research and Practice. *Futures*, 36(4), 487-502.
- Lazer, W. (1986). Dimensions of The Mature Market. *Journal of Consumer Marketing*, 3(3), 23-34.
- Lloyd-Sherlock, P. (2000). Population Ageing in Developed and Developing Regions: Implications For Health Policy. *Social Science and Medicine*, 51(6), 887-895.
- Lynn, D. ve Wang, T. (2008). The US Senior Housing Opportunity: Investment Strategies. *Real Estate Issues*, 33(2), 33-51.
- Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2019). Aging in Place: Growing Older at Home. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/els/health-systems/ageing-in-place.htm>, (07.03.2025).
- Peace, S., Holland, C. ve Kellahe, L. (2011). 'Option Recognition' in Later Life: Variations in Ageing in Place. *Ageing and Society*, 31(5), 734-757.
- Perkins, M. M., Ball, M. M., Whittington, F. J. and Hollingsworth, C. (2012). Relational Autonomy in Assisted Living: A Focus on Diverse Care Settings for Older Adults. *Journal of Aging Studies*, 26(2), 214-225.
- Phillipson, C. (2007). The 'Elected' and The 'Excluded': Sociological Perspectives on The Experience of Place and Community in Old Age. *Ageing and Society*, 27(3), 321-342.
- Pynoos, J., Caraviello, R. ve Cicero, C. (2009). Lifelong Housing: The Anchor in Aging-friendly Communities. *Generations*, 33(2), 26-32.
- Redfoot, D. L. ve Kochera, A. (2005). Targeting Services To Those Most At Risk: Characteristics of Residents in Federally Subsidized Housing. *Journal of Housing for the Elderly*, 18(3-4), 137-163.
- Rioux, L. ve Werner, C. (2011). Residential Satisfaction Among Aging People Living in Place. *Journal of Environmental Psychology*, 31(2), 158-169

- Keskin, E. (2026). Amerika Birleşik Devletleri'nde Belirli Yaşın Üzerindeki Bireyler İçin Konut Politikaları ve Bakım Tesisleri: Türkiye'ye Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 528-547.
- Salamon, L. M. (Ed.). (2004). *The State of Nonprofit America*. USA: Brookings Institution Press.
- Scanlon, K., Whitehead, C. ve Arrigoitia, M. F. (2015). Social Housing in Europe. Stephens, D. ve Perry, A. E. (Ed.), *Social Housing and Regeneration: Rebuilding the city* içinde (ss. 22–39). Wiley Blackwell.
- Schneider, T. ve Till, J. (2007). *Flexible Housing*. Elsevier.
- Sherman, E. ve Forman, A. (1988). The Elderly Consumer–What Do They Want and How Do They Select Health Care Services. Sanchez P. *Marketing is Everybody's Business*. American Marketing Association: Chicago, IL, 48-52.
- Shoemaker, S. (2000). Segmenting the Mature Market: 10 Years Later. *Journal of Travel Research*, 39(1), 11-26.
- Sixsmith, A. and Sixsmith, J. (2008). Ageing in Place in the United Kingdom. *Ageing International*, 32(3), 219–235.
- Şenol, D. ve Erdem, S. (2017). Yaşlılık ve Yaşlı Kadınlarda Huzurevi Algısı: Nitel Bir Çalışma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31-50.
- Taylor, H. O., Wang, Y. and Morrow-Howell, N. (2018). Loneliness in Senior Housing Communities. *Journal of Gerontological Social Work*, 61(6), 623-639.
- The US Census. (2020). Population Survey. <https://www.census.gov/programs-surveys/cps.html>, (11.03.2025).
- Torgersen, U. (1987). Housing: The Wobbly Pillar Under The Welfare State. In B. Turner, J. Kemeny, ve L. J. Lundqvist (Eds.), *Between state and market: Housing in the post-industrial era* (pp. 116–126). Almqvist and Wiksell.
- Trolander, J. A. (2011). Age 55 or Better: Active Adult Communities and City Planning. *Journal of urban history*, 37(6), 952-974.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). İstatistiklerle Yaşlılar, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2024-54079>, (21.01.2025).
- Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J. ve Allen, R. E. (2012). The Meaning of “Aging in Place” to Older People. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366.
- World Bank. (2024). Population Ages 65 and Above, Total - United States. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS>, (10.01.2025).
- World Health Organization (WHO). (2015). World Report on Ageing and Health. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565042>, (09.04.2025).
- World Health Organization (WHO). (2020). Decade of Healthy Ageing: Plan of Action. www.who.int/publications/m/item/decade-of-healthy-ageing-plan-of-action, (21.01.2025).
- Wyndham-West, C. M. ve Dunn, J. R. (2024). Housing Instability and Policy Considerations for Equitable Aging in Place in Canada. *Canadian Journal on Aging/La Revue canadienne du vieillissement*, 43(4), 588-598.
- Yang, H-Y ve Stark, SL. (2010). The Role of Environmental Features in Social Engagement Among Residents Living in Assisted Living Facilities. *Journal of Housing for The Elderly*, 2010(24), 28–43

Extended Abstract

Housing Policies And Care Facilities For Older Adults In The United States: An Analysis of Their Applicability to Türkiye

Aim: The primary objective of this study is to investigate housing policies in the United States of America targeting the 55+ age group, analyse the associated challenges and advantages, and evaluate the applicability of such housing models within the context of Türkiye. As the global population ages, the need for age-specific housing has become increasingly relevant, prompting a comparative approach to policy and practice in elder-oriented residential planning.

Method: This research adopts a qualitative method, primarily based on literature review and policy analysis. Data sources include academic articles, policy documents, institutional reports, and government records. The study begins with an overview of demographic trends related to aging populations in the United States and Turkey, and then evaluates housing policies developed in the USA specifically for the 65+ population. Key characteristics of these housing developments, such as legal frameworks, design principles, community structure, and service integration, are identified. The study also considers public-private cooperation, regulatory models, and socio-economic implications. A comparative analysis is conducted to assess the compatibility and feasibility of implementing similar policies in Türkiye, considering cultural, economic, and institutional differences.

Findings: The findings indicate that the USA has developed a robust and multifaceted housing system for older adults, particularly those aged 65 and above. These housing policies are primarily influenced by federal programs such as HUD (Department of Housing and Urban Development), state-level incentives, and market-driven initiatives that promote age-restricted communities. Notably, 65+ housing in the USA. Emphasises accessibility, safety, community engagement, and the integration of healthcare, recreation, and transportation services. One of the most prominent advantages of the USA model is legislative support, particularly the Housing for Older Persons Act (HOPA), which legally permits age-restricted housing developments. These communities often provide residents with an active lifestyle and a sense of belonging, reducing feelings of isolation common among the elderly. However, several challenges persist. These include affordability issues, particularly for low-income seniors, disparities in regional service availability, and social segregation concerns. In addition, market dynamics sometimes prioritise profit over inclusive service provision, creating accessibility barriers for economically disadvantaged groups.

When considering Türkiye, it is evident that aging-focused housing policies are still nascent. The Turkish housing system has traditionally emphasised intergenerational living arrangements, and the cultural expectation of family-based elder care remains strong. Nonetheless, demographic shifts, urbanisation, and changes in family structures are increasing the demand for independent senior living options. Despite this emerging need, Türkiye lacks a comprehensive legislative and institutional framework to support age-restricted or service-integrated housing for older adults.

Conclusion: This study concludes that Türkiye can draw valuable insights from the USA's experience in developing housing for older adults. However, a direct replication is not feasible due to socio-cultural and economic differences. Instead, Türkiye should adopt a localised approach that blends international best practices with domestic needs and values. Policy recommendations include establishing legal frameworks to define and support senior housing, providing incentives for public-private partnerships, and piloting in urban centres to evaluate model effectiveness.

Furthermore, efforts should be made to raise public awareness about the benefits of such housing models and develop training programs for facility management professionals specialising in elder care. Social sustainability should be prioritised to ensure that such projects do not result in the isolation or marginalisation of older adults but rather foster their active participation in society. Ultimately, by proactively addressing the housing needs of its aging population, Türkiye can enhance seniors' quality of life while mitigating future social and economic pressures related to aging.

Limitations and Future Research: This study is primarily based on secondary data and policy documents, which may not fully capture older adults' lived experiences and preferences in different socio-cultural contexts. Moreover, the generalizability of the findings is limited due to the country-specific nature of housing policies. Future research should incorporate empirical fieldwork, such as interviews or surveys with senior residents, policymakers, and housing providers in the USA and Türkiye. Comparative case studies and pilot implementation assessments in Turkish cities could also provide deeper insights into the practical challenges and cultural adaptations required for successful policy transfer.

TURİZM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR: ORTACA ÖRNEĞİ

Onur ATAĞ¹

Öz

Türkiye, bölgeler arası dengesiz kalkınmanın yaşandığı ülkeler arasındadır. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hususunda turizm arz kaynakları zengin olan ülkelerde turizm sektörü, yerel kalkınmanın önemli bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada yerel yönetimlerin turizme yönelik bakış açılarının belirlenmesi ve turizm potansiyelinin değerlendirilmesi yerel kalkınmanın sağlanması için önem taşımaktadır. Muğla'nın Ortaca ilçesi, sahip olduğu doğal, çevresel, kültürel varlıklar ve turistik altyapı ile yerel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir potansiyel taşımaktadır. Çalışmanın amacı Muğla ili Ortaca ilçesinin turizm potansiyelini belirlemek, turizmin yerel kalkınmaya sunduğu fırsatları ve karşılaşılan engelleri ortaya koymak, yerel yönetimlerin turizme yönelik bakış açısını analiz etmektir. Bu kapsamda çalışmada, yerel yönetimlerin turizme yönelik bakış açıları, mevcut turizm yatırımları, altyapı durumu, yerel halkın turizm sektörüne katılımı ve turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri bütüncül bir yaklaşımla incelenmektedir. Bu doğrultuda nitel araştırma yönteminden faydalanılarak görüşme yöntemiyle turizm yatırımcıları, turizm işletme yöneticileri, seyahat acentaları, yerel yönetim temsilcileri, akademisyenler, turizm alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve esnaflara sorular yöneltilmiştir. Araştırma sonucunda, Ortaca'nın sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerlerin turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen tanıtım eksikliği, altyapı yetersizlikleri, turizmin mevsimselliği ve yerel halkın turizm süreçlerine sınırlı katılımı gibi sorunların yerel kalkınma sürecini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, turizm gelirlerinin daha adil dağıtılması, alternatif turizm modellerinin geliştirilmesi, sürdürülebilirlik ilkelerinin benimsenmesi ve yerel yönetimler ile özel sektör arasında iş birliğinin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, turizmin sadece ekonomik değil, sosyal ve çevresel boyutlarıyla da yerel kalkınmada stratejik bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Yerel Kalkınma, Dengeli Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma
JEL Sınıflandırması: Z30, Z32, Q01, Q56, R11

APPROACHES TO THE IMPORTANCE OF THE TOURISM SECTOR: THE CASE OF ORTACA

Abstract

Turkey is among the countries with unbalanced development between regions. In countries with rich tourism supply resources, tourism sector is considered as an important tool for local development. At this point, determining the perspectives of local administrations towards tourism and evaluating the tourism potential is important for ensuring local development. Ortaca district of Muğla has an important potential for local development with its natural, environmental, cultural assets and touristic infrastructure. The aim of the study is to determine the tourism potential of Ortaca district of Muğla province, to reveal the opportunities offered by tourism to local development and the obstacles encountered, and to analyse the perspective of local governments towards tourism. In this context, the study analyses the perspectives of local governments towards tourism, existing tourism investments, infrastructure status, participation of local people in the tourism sector and the economic, social and environmental impacts of tourism with a holistic approach. In this direction, qualitative research method was used and questions were asked to tourism investors, tourism business managers, travel agencies, local government representatives, academicians, non-governmental organisations operating in the field of tourism and tradesmen through interview method. As a result of the research, it was determined that although the natural, cultural and historical values of Ortaca have an important potential for tourism, problems such as lack of promotion, infrastructure inadequacies, seasonality of tourism and limited participation of local people in tourism processes negatively affect the local development process. In addition, it was concluded that tourism revenues should be distributed more fairly, alternative tourism models should be developed, sustainability principles should be adopted and cooperation between local administrations and the private sector should be increased. The findings show that tourism should be considered as a strategic tool for local development not only in economic but also in social and environmental dimensions.

Keywords: Tourism, Local Development, Balanced Development, Sustainable Development
JEL Classification: Z30, Z32, Q01, Q56, R11

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, Turist Rehberliği Programı, e-posta: onoratak@mu.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9120-2884>

1. GİRİŞ

Kalkınma çabaları, kimi zaman evrim, kimi zaman değişim, kimi zaman uygarlık, kimi zaman genişleme, kimi zaman büyüme ve kimi zaman da kalkınma araştırmalarının konusu olmuştur (Taban ve Kar, 2016: 1-5). Günümüzde de gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu, sahip oldukları mevcut kaynaklarıyla kalkınma hamlelerini gerçekleştirememektir. Ayrıca bölgelerarası dengesizlikler sorunu gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi bazı gelişmiş ülkelere hatta ülkemizin sınırları içinde dahi yoğun olarak görülmektedir (Çeken, 2008: 294). Bu durumda dengesiz kalkınma modeli ile bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin azaltılması hususunda ülkemiz gibi turizm arz kaynakları zengin olan ülkelere turizm sektörü ön plana çıkmaktadır.

Küreselleşme olgusu ile turizm sektörü son yıllarda hızla büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Ülke ekonomileri için önemli bir yer edinen turizm sektörü özellikle gelişmekte olan ülkelere ekonomik açıdan anahtar rol oynamaktadır. Her geçen yıl ekonomik etkisini artıran, kalkınmanın bir aracı olarak görülmeye başlanan turizm sektörü, araştırmacılar tarafından ekonomik kalkınma, büyüme ve yerel kalkınma gibi kavramlar ile ilişkilendirilerek öneminden sıklıkla bahsettirmektedir.

Muğla'nın Ortaca ilçesi, sahip olduğu doğal, çevresel, kültürel varlıklar ve turistik altyapısı ile yerel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir potansiyel taşımaktadır. Sektörler itibariyle Ortaca ilçesinde 2023 yılında tarım sektörünün %47,7 ile birinci, turizm sektörünün de içerisinde yer aldığı hizmetler sektörünün %42,4 ile ikinci, sanayi sektörünün %9,9 ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023: 98). Bu çerçevede çalışmanın amacı, Ortaca'nın sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasını (SEGE) etkileyen turizmle ilişkili faktörleri nitel bir analizle ortaya koymak; turizmin yerel kalkınmaya sunduğu fırsatları ve karşılaşılan engelleri incelemek; yerel yönetimlerin turizme bakış açılarını değerlendirmektir. Böylelikle çalışma, yalnızca Ortaca özelinde değil, Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikaları açısından da analitik katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada öncelikle turizm ve yerel kalkınma ilişkisine yönelik literatür taraması sunulmaktadır. Ardından Ortaca ilçesi özelinde araştırmanın yöntemi açıklanmakta ve saha çalışmasından elde edilen bulgular aktarılmaktadır. Muğla'nın Ortaca ilçesinde turizme yönelik bakış açısını ortaya koyan bulgular, turizmin yerel kalkınmaya sunduğu fırsatları ve karşılaşılan engeller değerlendirilmekte, çalışmanın sonunda ise ulaşılan sonuçlar ve yerel kalkınmaya katkı sağlayacak politika önerileri sunulmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Az Gelişmişlik Sorunu

Gelişmiş ülkeler genellikle demokrasi ile yönetilen, kalkınma düzeyleri itibariyle vatandaşına yüksek satın alma gücü ve yaşam kalitesi sağlayan, bölgelerarası kalkınma dengesizliğini en aza indirmiş ülkelerdir. Gelişmiş bölgeler ise kişi başı ortalama geliri ülke ortalamasının üzerinde olan, verimli topraklara sahip, şehirleşme oranı yüksek, sanayileşmiş bölgelerdir (Çeken, 2008: 293). Bu bölgelerin gelişmişlik düzeyi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyini de yansıtmaktadır. Gelişmiş bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri standardı, finansal okuryazarlık seviyesi, vasıflı işgücü potansiyeli, yatırım ve tasarruf oranı yüksektir. Bu bölgelerde toplumun sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılanmakta, istihdam olanakları yaratılmaktadır. Bu göstergeler aynı zamanda gelişmiş bölgelere yönelik göç hareketlerinin de temel sebepleri arasında yer almaktadır (Taneri, 1977: 25).

Gelişmekte olan bölgeler değerlendirildiğinde bu bölgelerin en önemli sorunları arasında az gelişmişlik ve kalkınma sorunları yer almaktadır. Bu bölgelerde GSMH oranındaki düşüklük, adaletsiz

gelir dağılımı ve zayıf satın alma gücü dikkat çeken temel göstergeler arasında yer almaktadır. Az gelişmiş bölgeler genellikle tarımsal üretim oranı yüksek, ortalama kişi başına düşen gelirin zayıf, sanayileşme ve şehirleşme oranının düşük, gelir dağılımının ise adaletsiz olduğu yerlerdir (Gündüz, 1994: 9). Bu bölgelerde toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Ortalama gelir seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanan tasarruf oranındaki düşüklük, yatırımlar için ihtiyaç duyulan sermaye birikiminin yetersizliği, bölge dışına yüksek göç, nüfus artış oranının yüksekliği, haberleşme ve ulaştırma altyapısının yetersiz kalması az gelişmiş bölgelerin temel özellikleri arasında yer almaktadır (Erkal, 1990: 24).

2.2. Yerel Kalkınma

Yerel kalkınma, gelişmemiş bölgelerdeki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla gelişmiş bölgelerden edinilen kaynakların topluma adaletli bir şekilde dağıtımının sağlanması olarak ifade edilmektedir (Baldıran ve Öztürk, 2016: 203). Yerel kalkınmanın temel amacı uygun sanayi kollarını oluşturmak, yatırımların artırılması yoluyla bölgelerarası oluşan dengesizlikleri ortadan kaldırmak, bu sayede gelişmemiş bölgelerin kalkınmasına hız kazandırmak, büyümeyi ülke geneline yaymak ve üretimden gelen gelirin topluma adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır (Künü vd, 2015: 83-84).

Yerel ve bölgesel kalkınma kavramları, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Birleşmiş Milletler'in kalkınma politikaları aracılığıyla iktisat literatüründe yaygınlık kazanmıştır. 1945 sonrası dönemde, küresel kalkınma anlayışı salt ekonomik büyüme odaklı yaklaşımlardan uzaklaşarak, sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve katılımcı yönetim ilkelerini içeren çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür (Todaro ve Smith, 2020: 45). Bu dönüşümde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı gibi kuruluşlar, kalkınmanın yalnızca ekonomik büyüme değil, aynı zamanda yerel kapasite inşası, toplumsal refahın artırılması ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılması süreçleriyle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (United Nations Development Programme, 2016; United Nations Conference on Trade and Development, 2019).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının 1990'lı yıllarda uluslararası politika ve akademik literatürde belirginlik kazanmasıyla, kalkınmanın mekânsal boyutuna yönelik kavramsal ilgi derinleşmiş; yerel aktörlerin yönetim süreçlerine katılımı, kalkınma politikalarının etkinliğini ve toplumsal meşruiyetini artıran önemli bir dinamik haline gelmiştir (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2001; Pike vd., 2017: 53). Bu bağlamda turizm sektörü, yalnızca ekonomik gelir yaratımıyla değil, aynı zamanda yerel kültürel mirasın korunması, sosyal bütünleşmenin teşvik edilmesi ve çevresel farkındalığın geliştirilmesi yoluyla kalkınma politikalarında stratejik bir “mezo sektör” olarak konumlanmıştır (Hall ve Page, 2014: 92; Boz ve Serçek, 2016: 45). Turizmin bu mezo sektörel niteliği, ulusal politikalar ile yerel kalkınma inisiyatifleri arasında köprü işlevi görmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, çağdaş yerel kalkınma yaklaşımları turizmi yalnızca bir ekonomik faaliyet değil, aynı zamanda bölgesel dayanıklılığı, yerel kimliği ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen bütüncül bir araç olarak değerlendirmektedir (United Nations Development Programme, 2022; Sharpley ve Telfer, 2015: 121).

2.3. Yerel Kalkınmada Turizm Sektörü

Turizm sektörü günümüzde yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Zengin, 2006). Bunun yanında refah, istihdam, milli gelir ve satın alma gücünün artışına olanak sağlayan turizm sektörü ülkeler için bölgesel kalkınmada önemli bir yer tutmaktadır (Baykul ve Işık Maden, 2017: 66). Dieke (2003: 287) turizm sektörünün ekonomik kalkınmada taşıdığı önemi iki ayrı düzeyde sınıflandırarak açıklamaktadır. Makro (ulusal) düzeyde turizm sektörünün kalkınmaya etkisi, turizm sektöründe elde edilen gelirin ve dövizin ödemeler

dengesine olumlu katkı sağlamasını (Brida ve Risso, 2010: 16. Kim vd., 2006: 925) ve bu katkının ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkilemesini ifade etmektedir. Turizm sektöründe üretilen mal ve hizmetlerin tüketilmesi için ürünün üretildiği yerde tüketilmesi zorunluluğu ve ihracatı mümkün olmayan doğal, sosyokültürel, jeo-ekonomik varlıkların turizm sektörü sayesinde ihracatının mümkün olması, döviz girişine olanak sağlayarak (Kızılgöl, 2006) ödemeler dengesi üzerinde makro etkileri artırmaktadır.

Mikro anlamda değerlendirildiğinde turizm sektörü kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratmakta, istihdam alanlarını genişletmekte (Yavuz, 2006), gelirin yeniden dağıtılmasına olanak sağlamakta ve çarpan etkisi ile diğer sektörleri de canlandırmaktadır. Turizm sektörü ulaştırma, tarım, hayvancılık, sanayi, imalat vb. 54 sektör ile güçlü ekonomik ilişkileri kurmaktadır (Çeken, 2003: 35). Turizm talebini karşılamak için ihtiyaç duyulan turistik yatırımlar, turizm sektöründe ve turizm sektörünü besleyen diğer sektörlerde üretim faktörlerinden elde edilen gelirleri de artırmaktadır (Meyer ve Meyer, 2016: 466). Saçılık'a göre (2019: 1691-1692) turizm sektörü bir birim üretimi gerçekleştirmek için ticaret, taşıma, ulaştırma, posta, telekomünikasyon, finansal kuruluşlar, gayrimenkul faaliyetleri, eğitim, spor, sağlık ve kültür sektörlerinden 0,53 birimlik girdi almaktadır.

Kalkınmanın sağlanmasında yerli sermayeye ihtiyaç duyulduğu kadar yabancı sermayeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkelerin sermaye birikimi, ihtiyaç duyulan yatırımların tamamını gerçekleştirebilmekte yetersiz kalmakta, ülkeler çoğunlukla ulusal, bölgesel, yerel sermaye birikimi ve finansmanı konularında sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Turizm sektörü karşılaşılan sermaye ve finans kaynaklı sorunların çözümünde önemli bir alternatif olarak görülmektedir. Çünkü turizm sektörü, geliştiği bölgede finansal kaynak ve yatırım artışı sağlamakta (Mihalic, 2002), turizmden elde edilen gelirin satın alma gücünü artırması ile bölgede yaşayan halkın refah düzeyini yükseltmekte, elektrik su internet, ulaştırma vb. alt yapı hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırmakta, bölgede eğlence merkezleri vb. işletmelerin faaliyet göstermesine olanak tanımaktadır (Bahar, 2007).

1963-2010 yılları arasındaki turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alan Özcan (2015), turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru doğrusal bir nedenselliğin olduğunu tespit etmiştir. Künü vd. (2015), turizm ve yerel kalkınma arasındaki ilişkiyi teorik olarak ele aldıkları çalışmalarında turizmin, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerdeki kalkınmaya etkisini incelemiştir. Çalışma sonucuna göre turizm sektörünün gelişmesi ile bu illerdeki kalkınma arasında anlamlı farklılıklarının var olduğu tespit edilmiş, değişkenler arasındaki ilişkinin doğru orantılı olarak geliştiği ortaya çıkarılmıştır. Topallı (2015), çalışmasında Türkiye'de 1963 kalkınma planlarının başlangıç döneminden başlayarak 2011 yılına kadar geçen süreçte turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucuna göre ekonomik büyüme ile turizm sektörü arasında anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir (Saçılık, 2019). Dimitrovski vd. (2012) yerel kalkınma ile turizm sektörü arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmış, turizm sektörü ile Sırbistan'ın yerel kalkınması arasında anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkarılmıştır. Dana vd. (2014) karşılaştırmalı analiz yöntemiyle yapmış olduğu çalışmada kırsal turizmin, yerel kalkınmaya olumlu yönde etki ettiğini tespit etmiştir. Ribeiro, vd. (2017) girdi-çıkış matrisi yöntemiyle yapmış oldukları çalışmada turizm harcamalarının bölgelerarası eşitsizliği gidermede etkili bir değişken olduğunu tespit etmiştir.

2.4. Ortaca'nın Yerel Kalkınmasında Turizm Sektörü

Muğla taşıdığı coğrafi ve ekolojik nitelikleri sebebiyle zengin bir doğal yapıya sahiptir. Muğla'da ilk yerleşimlerin milattan önce 3500-3000 yılları arasında gerçekleştiği, bu dönemde Karlar ve Lelegler'in yörede etkin topluluklar olduğu bilinmektedir. Ayrıca Karia'nın liman kenti olarak

bilinen Kaunos Antik Kenti, Muğla İlinde Özel Çevre Koruma Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Bu topluluklardan sonra bölgede Bizans, Selçuklu, Menteşeoğulları ve Osmanlı dönemine ait kalıntılar bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ortaca Kaymakamlığı, 2024).

Muğla'nın ilçesi Ortaca 1943 yılında Köyceğiz in nahiyesi ilan edilmiş, 1987 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. İlçe bulunduğu konum itibarıyla Fethiye ve Marmaris ilçelerinin arasında yer aldığından "Ortaca" ismini almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Ortaca Kaymakamlığı, 2024). 1987 yılında Ortaca'nın ilçe olması sebebiyle Köyceğiz ilçesinden ayrılarak Ortaca'nın mahallesi olan Dalyan, Kaunos antik kentine olan yakın konumu ve iki ayaklı göl oluşumuna sahip Köyceğiz Gölü'nün Akdeniz'e açıldığı noktada yer alması sebebiyle turizm sektöründe adını duyurmuş önemli yerleşim merkezleri arasında yer almaktadır (Gölbaş ve Atak, 2016: 1215). İsmi 5 mil uzunluğundaki kanaldan alan, Ortaca ilçe merkezine 12 km uzaklıkta olan Dalyan, Caretta Caretta kaplumbağalarının yumurtlama alanı olarak bilinen, 4,5 km plaj uzunluğuna sahip, delta ile deniz arasında yer alan İztuzu sahiline 10 km mesafededir. Dalyan mahallesinin en önemli tarihi yapısı 2014 yılında restore edilmiş, mahalle merkezinde yer alan, günümüzde de ibadete açık olan Dalyan Merkez Camii'dir (Yılmaz ve Tanrıveren, 2013: 462).

Ortaca ilçesinin en önemli tarihi öğelerinden biri olan, Dalyan mahallesinde bulunan, Karia Bölgesi'nin en güneyinde yer alan Kaunos antik kenti, İztuzu Plajı ile Köyceğiz Gölü arasında kanalın kenarında kurulmuştur. Kaunos antik kentinin içinde akropol, agora, askeri ve ticari 2 liman, tiyatro, tapınak, hamam gibi kalıntılar bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Muğla Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2023). Sarıgerme'de bulunan Kaunos ile Kalynda arasında yer alan Psilis antik kenti (Sevin 2001:129), Kaunos antik kenti ve Pasanda antik kenti bölgedeki arkeolojik potansiyeli yansıtmakta, Mergenli, Fevziye ve Karadonlar ise tarihi özellikleri ile ön plana çıkmakta, Ortaca'nın turizm potansiyelini öne çıkarmaktadır (Gölbaş ve Atak, 2016: 1215). Feyziye köyünde yer altından çıkan kükürtlü su, Yerbelen mahallesinde, Tepearası ve Okçular köylerinde yetişen Günlük Ağaçları, bölgenin diğer önemli çekicilik unsurları arasında yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ortaca Belediyesi, 2024).

Fethiye ve Marmaris gibi turizm merkezlerine yakınlığı, sahip olduğu kültürel ve tarihi değerler, Ortaca'nın turizm potansiyelini ortaya koymaktadır. Yaz aylarında Dalyan, İztuzu plajı, Sarıgerme gibi turistik çekim merkezlerinde turizm talebindeki artış, Ortaca'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin doluluk oranlarını, apart otel ve pansiyon sayısındaki artış ise bölge halkının turizmden elde ettiği geliri artırmaktadır.

Ortaca, Dalyan beldesinden tekneler vasıtasıyla ulaşım imkânı da bulunan İztuzu plajına 25, Sarıgerme plajına ise 15 dakika mesafededir. Mavi Bayrak sahibi İztuzu ve Sarıgerme plajları çevre ve deniz temizliği bakımından bölgenin önemli çekim merkezleri arasında yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ortaca Belediyesi, 2024). Ayrıca bu bölgede faaliyet gösteren 5 yıldızlı konaklama işletmeleri yerli ve yabancı turistlerin konaklama ihtiyacını karşılamaktadır (Ercan vd. 2017:1420). Konaklama kapasitesi bakımından Ortaca 20 bin yatak kapasitesine sahiptir. Ortaca ilçesinin sahip olduğu koylar, ilçenin önemli bir turizm potansiyelini oluşturmaktadır. Özellikle Aşı, Bakardi ve Dişibilmez koyları yat turizmine elverişli çekim merkezleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında Ortaca ilçesi kuş gözlemciliği, dağ yürüyüşü ve kültür turizmi için de önemli bir potansiyel taşımaktadır (Korkmaz vd., 2016: 89-92).

Ortaca ilçesi tarım ve turizm sektörleri açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Sektörler itibarıyla Ortaca ilçesinde 2023 yılında tarım sektörünün %47,7 ile birinci, hizmetler sektörünün %42,4

ile ikinci, sanayi sektörünün %9,9 ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023: 98).

Tablo 1: İlçe Gelişmişlik Düzeyleri

İlçe Adı	İlçeler Arasında Gelişmişlik Sıralaması	Gelişmişlik Grubu	Gelişmişlik Endeksi
Bodrum	25	1	2,483
Marmaris	65	1	1,671
Menteşe	72	2	1.555
Fethiye	78	2	1,522
Datça	140	2	0,923
Ortaca	148	2	0,884
Milas	184	2	0,681
Dalaman	212	2	0,548
Ula	247	3	0,355
Köyceğiz	275	3	0,205
Yatağan	282	3	0,170
Kavaklıdere	518	4	-0,340
Seydikemer	635	5	-0,505

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2024). Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları, kalkınma sürecinin en temel sorunlarından biridir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmaları (SEGE), Türkiye’deki Düzey-2 bölgelerinin, illerin ve ilçelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini çeşitli analiz yöntemleriyle ölçerek bir gelişmişlik sıralaması yapmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE), iller ve ilçelerin demografi, istihdam, eğitim, sağlık, finans, rekabetçilik, yenilikçilik ve yaşam kalitesi gibi sekiz boyutta değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu rapora göre Bodrum, Marmaris, Menteşe, Fethiye gelişmişlik sıralamasında tüm ilçeler içerisinde ilk 100’de, Ortaca ise 148. sırada yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024). SEGE 2024 sonuçlarına göre Muğla’nın Ortaca ilçesinin, Türkiye genelinde 148. sırada yer alması, ilçenin sahip olduğu doğal ve kültürel potansiyeline rağmen sosyo-ekonomik kalkınmada geride kaldığını göstermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak betimsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Mülakat tekniğinin tercih edilmesinin temel nedeni, araştırmada elde edilmesi hedeflenen verilerin ölçekli sorularla toplanmasının mümkün olmamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu doğrultuda, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak katılımcıların deneyimlerinin, algılarının ve önerilerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat, araştırmacıya daha sistematik ve karşılaştırılabilir veriler elde etme imkânı sağlamaktadır. Araştırma, ulusal ve uluslararası literatürün taranmasıyla oluşturulan kapsamlı bir çerçevede hem literatür taraması hem de saha çalışmasını içeren karma bir model çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme taslağı hazırlanırken, Demircan ve Çeken’in (2022) çalışmasında yer alan sorulardan ve uzman görüşlerinden faydalanılarak, araştırmanın konusu ile uyumlu demografik ve içerik odaklı toplam 22 sorudan oluşan

bir mülakat formu geliştirilmiştir. Bu form, öncelikle pilot çalışmada test edilerek elde edilen geri bildirimler doğrultusunda uzmanların katkısıyla 18 soruda nihai haline getirilmiş ve katılımcılara sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizm sektörü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma süreçlerinde önem taşımaktadır. Özellikle bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, ödemeler dengesine katkı sağlanması ve istihdam yaratma gibi etkileriyle turizm sektörü kalkınmanın önemli bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Yerel kalkınma hedeflerine ulaşmak, doğal ve kültürel kaynakları verimli bir şekilde kullanmakla mümkün olmaktadır. Muğla'nın Ortaca ilçesi, sahip olduğu doğal, çevresel, kültürel varlıklar ve turistik altyapı ile yerel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir potansiyel taşımaktadır. Araştırma, yerel yönetimlerin turizme yönelik bakış açısını analiz ederek, turizmin yerel kalkınmaya sunduğu fırsatları ve karşılaşılan engelleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada turizm faaliyetlerinin yerel kalkınma üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş, ana evren içerisinde çalışma evreni seçilmiştir. Bu kapsamda Muğla iline bağlı olan Ortaca ilçesinin yerel yönetim temsilcileri, turizm yatırımcıları, turizm işletme yöneticileri, seyahat acentası çalışanları, akademisyenler, turizm alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve esnaflar araştırmanın çalışma evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada, örnekleme dahil edilecek birimlerin araştırmanın amacına en uygun şekilde seçildiği, olasılık temelli olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örneklem yönteminden faydalanılmıştır. Amaçlı örneklem yönteminde araştırmacı, doğa ve toplum olaylarını anlamaya, bunlar arasındaki ilişkileri keşfetmeye ve açıklamaya çalışmaktadır (Büyüköztürk vd., 2012). Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemi pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olmaktadır (Tarhan, 2015). Bu kapsamda yerel yönetim kurumu temsilcilerine, esnaf ve zanaatkarlara, turizm işletmeleri ve seyahat acenteleri yöneticilerine mülakat uygulanmış, sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada verilerin analizi kapsamında ilk olarak sesli kayıt sistemi ile kayıt altına alınan mülakatlar, araştırmacı tarafından yazılı metne dönüştürülmüştür. İkinci aşamada ise elde edilen metinler araştırmacı ve bir uzman tarafından değerlendirilerek temel analiz konuları (temalar) belirlenmiştir. Gerçekleştirilen mülakat tekniğinin geçerliliğinin sınanması amacıyla, araştırmacı ve uzman tarafından belirlenen temaların benzerlik derecesi analiz edilmiştir. Analiz sonucunda araştırmacının ve uzmanının 10 temel tema belirlediği ve temaların çok büyük oranda benzer olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle çalışmada geçerliliğin sağlandığı öngörülerek aşağıda belirtilen temel temalar doğrultusunda bulguların yorumlanmasına karar verilmiştir.

- Ortaca ilçesi genel turizm talebi analizi,
- Yörenin turizm potansiyelinin belirlenmesi ve doğal alanların korunması,
- Ortaca ilçesi turizm faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası pazarlama, tanıtım stratejileri,
- Ortaca ilçesi turizm yatırımları ve yöredeki alt-yapı gelişimine olan etkisinin analizi,
- Ortaca ilçesi turizm faaliyetlerinin gelişiminde kamu kurumları/özel işletmelerin rolünün analizi,
- Yöre halkının turizme katılımı ve bakış açısı,
- Turizmin yöreye ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri,

- Turizm sektörünün yöredeki istihdama etkisi,
- Turizmin yerel kalkınmadaki rolü ve önemi ve
- Yörede turizm sektörü ile ilgili yaşanan zorluklar ve çözüm önerileri

Yukarıda belirtilen temaların yorumlanmasında tüm mülakat formlarındaki ilgili temaya yönelik ifadeler yorumlanarak tema ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu aşamada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önemli görülen yanıtlar *italik* olarak ve tırnak içinde (‘’) belirtilmiştir.

Tablo 2’de mülakat verilerinin analiz süreci, ‘‘kodlama’’, ‘‘alt kategoriler’’ ve ‘‘temalar’’ aşamalarına göre şematik biçimde sunulmakta, ana temalara geçişin nasıl yapıldığı örneklerle açıklamaktadır:

Tablo 2: Tematik Analiz Süreci Örneği

Analiz Aşaması	Uygulama	Örnek
Açık Kodlama	Katılımcı ifadelerinden anahtar kavramların çıkarılması	Turizm talebinin yetersiz olması, tanıtım ve pazarlama eksikliği, alt yapı yetersizliği
Alt Kategoriler	Benzer kodların gruplanması	Gelen turist sayısı ve turistlerin niteliği
Ana Tema	Alt kategorilerin birleştirilmesi	Turizm talebi ve pazar yapısı

Tablo 2’de bir örnek ile gösterildiği gibi mülakatlardan elde edilen veriler yazılı metne dönüştürüldükten sonra araştırmacı tarafından kodlanmış ve her ifade belirli temalara atanmıştır. Bu süreçte öncelikle açık kodlama ile temel kavramlar çıkarılmış, ardından bu kodlar birleştirilerek alt kategoriler oluşturulmuştur. Son aşamada ise benzer alt kategoriler bir araya getirilerek ana temalar belirlenmiştir. Araştırmacı ve bağımsız bir uzman, temaların benzerlik oranını karşılaştırmış ve yüksek düzeyde uyum tespit edilmiştir. Bu yöntem, analiz sürecinin şeffaflığını ve güvenilirliğini artırmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özellikleri

KİŞİLER	CİNSİYET	EĞİTİM	MESLEK	ÇALIŞMA SÜRESİ	ÖNCEKİ MESLEK	UZMANLIK	ÇALIŞMAYA KATKISI
Katılımcı 1	Erkek	Lisans	Otel Sahibi	47 yıl	İnşaat Mühendisi	Pazarlama, Turizm Ekonomisi, Turizm İşletmeciliği	Turizm Yatırımları, Turizm İstihdamı, Yönetim, Rekabet
Katılımcı 2	Erkek	Lisansüstü	Akademisyen	16 yıl	Arkeolog	Arkeoloji, Coğrafya	Turizm Coğrafyası ve Arkeoloji
Katılımcı 3	Erkek	Lisansüstü	Akademisyen	9 yıl	Restoran Müdürü	Turizm Ekonomisi, Turizm Planlaması, Sürdürülebilir Turizm ve Turizm Pazarlaması	Bilimsel Analiz/Değerlendirme

Katılımcı 4	Erkek	Lisans	Seyahat Acente Sahibi	35 yıl	Seyahat Acentesi	Pazarlama ve Turizm Ekonomisi	Pazarlama ve Turist Deneyimleri
Katılımcı 5	Erkek	Lisans	Belediye/Yönetici (Turizm birimi müdürü)	5 yıl	Memur	Yerel Yönetim / Turizm Politikaları ve Sürdürülebilir Turizm	Yerel Yönetim Bakış Açısı, Turizm Planlaması, Turizm Tanıtımı, Turizm Yatırımları, Turizm ve Çevre
Katılımcı 6	Kadın	Lisans	Dernek Başkanı	27 yıl	Turizm Çalışanı	Sürdürülebilir Turizm, Yerel Yönetim / Turizm Politikaları, Doğa Sporları	Sosyal Katılım, Sürdürülebilirlik, Spor ve Çevre
Katılımcı 7	Erkek	Ön Lisans	Emekli	28 yıl	Memur	Doğa Sporları, Turizm Planlaması, Gastronomi	Çevre, Doğa Sporları, Gastronomi
Katılımcı 8	Erkek	Lisans	Girişimci	30 Yıl	Girişimci	Yerel Ürünler ve Hizmetler, Pazarlama, Turizm İşletmeciliği	Turizm Planlaması, Turizm Pazarlaması, Turizmin Halk Üzerindeki Etkisi, Turizm ve Çevre
Katılımcı 9	Erkek	Lisans	Dernek Başkanı	20 Yıl	Seyahat Acentesi Çalışanı	Yerel Yönetim, Turizm Politikaları, Turizm Pazarlaması, Sürdürülebilir Turizm, Doğa Sporları	Sürdürülebilir Turizm, Yerel Yönetim / Turizm Politikaları, Turizm ve Çevre, Turizm Yatırımları, Turizm İstihdamı, Yönetim, Rekabet
Katılımcı 10	Erkek	Ön Lisans	Esnaf	25 Yıl	Esnaf	Yerel Ürünler ve Hizmetler	Turizmin Halk Üzerindeki Etkisi
Katılımcı 11	Erkek	Ön Lisans	Belediye	10 yıl	İşçi	Yerel Yönetim, Turizm Politikaları, Sürdürülebilir Turizm	Yerel Yönetim Bakış Açısı, Turizm Planlaması, Turizm Tanıtımı, Turizm Yatırımları, Sürdürülebilir Turizm
Katılımcı 12	Erkek	Lisans	Akademisyen	10 yıl	Öğrenci	Turizm Ekonomisi, Turizm Pazarlaması, Turizm Sosyolojisi, Gastronomi	Bilimsel Analiz/Değerlendirme
Katılımcı 13	Erkek	Lisans	Girişimci	15 yıl	Otel Yöneticisi	Pazarlama, Turizm Ekonomisi, Turizm İşletmeciliği	Turizm Yatırımları, Turizm İstihdamı, Yönetim, Rekabet
Katılımcı 14	Erkek	Lisansüstü	Akademisyen	30 yıl	Öğrenci	Pazarlama, Turizm İşletmeciliği, Yönetim ve Organizasyon	Yönetim ve Organizasyon

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırma kapsamında 14 katılımcıya yarı yapılandırılmış mülakat soruları yöneltilmiştir. Bu katılımcıların büyük bir çoğunluğu erkeklerden (n: 13, %92,86) oluşmaktadır.

Katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde ise çoğunluk olan 8 katılımcının (%57,14) lisans mezunu olduğu, 3 katılımcının yüksek lisans ve 3 katılımcının da ön lisans mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle katılımcıların %78,57'si en az lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Buradan hareketle mülakat uygulanan grubun konuyla ilgili yeterli bilgi ve donanımına sahip olduğu, mülakatların nitelikli katılımcılarla gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Tabloda dikkati çeken bir diğer husus ise katılımcıların meslek grupları olmuştur. Mülakatlar sonucunda katılımcıların %71,5'inin turizm alanında mesleki tecrübeye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Temaların Yorumlanması

4.2.1. Ortaca İlçesi Genel Turizm Talebi ve Pazar Yapısı

Bu aşamada katılımcılara “Ortaca’ya gelen turist sayısını yeterli buluyor musunuz?” ve sorunun devamında “İlçeye ulusal ve uluslararası turizm talebini çekmek için düzenlenen projeler veya kampanyalar nelerdir?” soruları yöneltilmiştir. Aşağıdaki tabloda Ortaca’ya gelen turist sayısının yeterli görülüp görülmediği, Ortaca’da turizmin talep yapısı ve gelişim dinamikleri doğrultusunda yapılan değerlendirmeler ele alınmış ve katılımcıların görüşleri kategorize edilerek analiz edilmiştir.

Tablo 4: Turizm Talebi ve Pazar Yapısının Tematik Analizi

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizm Talebi ve Pazar Yapısı	- Gelen turist sayısı ve niteliği - Turizm sezonunun uzunluğu ve yoğunluğu - Turistlerin harcama eğilimleri	- Turist sayısının yeterli olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı katılımcılar turist sayısının yeterli olduğunu, ancak turistlerin harcama yapmadığını belirtirken (Katılımcı 3, 5, 11), diğer katılımcılar bölgeye gelen turist sayısının yetersiz olduğunu ve turizmin iyi pazarlanamadığını vurgulamaktadır (Katılımcı 1, 8, 4, 9, 10). - Turizm sezonunun kısa olduğu ve mevsimsel turizmin bölgeye ekonomik olarak zarar verdiği ifade edilmiştir (Katılımcı 4, 9, 10, 2, 12, 14). - Turistlerin genellikle düşük gelir grubundan olması, harcamaların az olmasına neden olmaktadır (Katılımcı 3, 4, 9, 10).

Tablo 4 değerlendirildiğinde katılımcı 3, 5 ve 11, turist sayısının yeterli olduğunu ancak düşük gelirli turist gruplarının ziyaretlerinin çokluğu sebebiyle harcama miktarının da düşük olduğunu vurgulamaktadır. Gelen turist sayısından ziyade turistlerin geceleme sayısı ve harcanan döviz miktarına vurgu yapan **Katılımcı 3:** “*turist sayısının yeterli yoğunlukta olduğunu, turist sayısından ziyade geceleme sayısının daha önemli olduğunu düşünüyorum. Turist başına elde edilen döviz miktarının daha yüksek olması gerektiğine inanıyorum...*” yanıtını vermektedir. Diğer katılımcılar (katılımcı 1, 8, 4, 9, 10) ise turist sayısının yetersiz olduğunu ve bunun sebebinin tanıtım ve pazarlama eksikliğinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bunun üzerine katılımcılara turizm potansiyeli ve yörenin tanıtım ve pazarlama stratejileri hakkında sorular yöneltilmiştir.

4.2.2. Yörenin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Doğal Alanların Korunması

Katılımcılara Ortaca’nın doğal ve kültürel alanlarının turizm potansiyeli ve Dalyan, İztuzu ve Kaunos Kenti gibi cazibe merkezlerinin tanıtımı ve korunması konusunda izlenen stratejiler ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplar tablo 5’te kategorize edilerek yorumlanmaktadır.

Tablo 5: Yörenin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Doğal Alanların Korunması

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Ortaca'nın Turizm Potansiyeli ve Fırsatlar	- Doğal güzellikler ve ekoturizm potansiyeli - Kültürel miras ve tarihi alanlar - Alternatif turizm olanakları	- Dalyan, İztuzu Plajı, Kaunos Antik Kenti gibi doğal ve kültürel varlıkların dünya çapında tanıtımının artırılması gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10, 13). - Ortaca'nın ekoturizm, agroturizm ve sağlık turizmi gibi alternatif turizm türleri için büyük fırsatlar sunduğu vurgulanmaktadır (Katılımcı 2, 12, 14, 5, 11). - Bölgenin gastronomi turizmi açısından da değerlendirilebileceği, yerel ürünlerin turizme entegre edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7).
Ortaca'da Turizmin Önündeki Engeller	- Altyapı sorunları - Mevsimsellik ve istihdam - Turizm yatırımları ve yerel yönetim desteği	- Turizmin gelişmesine rağmen elektrik, su ve internet altyapısının yetersiz olduğu belirtilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10, 5, 11). - Turizmin mevsimsel özellik göstermesinin turizmin ekonomik sürdürülebilirliğini zorlaştırdığı, turizm sezonunun uzatılması gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). - Bölgedeki turizm yatırımlarının düzensiz olduğu, özel sektör ile yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin yetersiz olduğu vurgulanmaktadır (Katılımcı 1, 8, 9, 10, 13).

Tablo 5'te katılımcılara göre Ortaca ilçesinin turizm potansiyelinin yüksek olduğu, havalimanının Ortaca'ya yakın olmasının bölgenin ulaşılabilirliği açısından büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca bölgedeki kültürel çevre unsurlarının çokluğunun Ortaca'nın alternatif turizm potansiyelini artıracakı vurgulanmaktadır.

4.2.3. Tanıtım ve Pazarlama Stratejileri

Bu kapsamda katılımcılara “Ortaca'nın turizm potansiyelini artırmak için hangi tanıtım ve pazarlama stratejileri uygulanmaktadır?” sorusu sorulmuş ve katılımcıların görüşleri verilen cevaplara göre tematik tablo olarak Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Tanıtım ve Pazarlama Stratejileri

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizm Tanıtımı ve Pazarlama Stratejileri	- Master plan eksikliği olduğu algısı - Bölgenin pazarlama stratejilerinin yetersizliği - Tanıtımın bireysel çabalarla sınırlı kalması, - Ekoturizm ve agroturizm potansiyeli - Cittaslow ve slow food hareketlerinin öne çıkarılması, - Doğa ve kültür turizminin vurgulanması	- Ortaca'da turizm tanıtımı konusunda bütüncül bir planlamanın olmadığı düşünülmekte, master plan eksikliğinin tanıtım sürecini olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). - Tanıtımın sistematik yapılmadığı ve destinasyonun yeterince pazarlanmadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10, 13). - Bölgenin doğal ve kültürel varlıkların sahip olduğu turizm potansiyelinin tam anlamıyla pazarlanmadığı, daha çok gayrimenkul ve villa turizmi üzerinden Ortaca'nın ön plana çıkarıldığı belirtilmektedir (Katılımcı 1, 8, 4, 9, 10). - Tanıtım çalışmalarının bireysel çabalarla sınırlı kaldığı, yerel yönetim ve sivil toplum iş birliğinin yetersiz olduğu belirtilmektedir (Katılımcı 5, 11).
Tanıtım ve Pazarlama Eksiklikleri	- Dijital pazarlama ve sosyal medya kullanımı - Turizmde marka değeri oluşturma - Uluslararası turist çekme stratejileri	- Ortaca'nın tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu, özellikle dijital pazarlama ve sosyal medyanın daha etkin kullanılması gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 5, 11, 3, 6). - Bölgenin turistik kimliğinin belirgin olmadığı, turizmde güçlü bir marka değerinin oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10). - Ortaca'nın uluslararası turizm pazarında turizm talebi çekebilmesi için daha fazla yabancı tur operatörüyle çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 2, 12).

Bu aşamada katılımcılara yörenin tanıtımı ve pazarlanması hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Bu konu hakkında katılımcıların çoğunluğu yörenin tanıtımının yapılamadığını düşünmektedir. Muğla ilinin turizm master planının olmamasının önemli bir eksiklik olduğunun vurgulanması ve bu durumun tanıtım ve pazarlama çalışmalarına doğrudan etki ettiğinin düşünülmesi dikkat çekmektedir. Bu konu hakkında **Katılımcı 1** “... Muğla ilinde turizm master planı yok. Master planı olmazsa hiçbir şekilde ilerleyemezsiniz. Çünkü bir plan olmadan hedefiniz de belli değildir. Sadece pazarlama değil alt yapı, çevre düzenleme, peyzaj hiçbir konuda ilerleyemeyiz. Tanıtımda uluslararasılaşamıyoruz, bunun yanında buraya gelen turistlere bile yöreyi tanıtamıyoruz. Yıllardır elimden gelenin fazlasını yapmaya çalışıyorum, birçok bürokrati otelimde ağırladım, belediye başkanları ile görüştim ancak birlik olmayınca bu çabaların da bir anlamı kalmıyor maalesef...” yanıtını vermiştir. Diğer katılımcılar da turizm master planının olmadığını ve bu yüzden yörenin turizm açısından hak ettiği yerde olmadığına, sayısal olarak büyümenin mümkün olamadığına vurgu yapmaktadır. Katılımcıların görüşleri arasında dikkat çeken bir diğer husus ise yörenin turizm sektörüne kıyasla emlak sektörüne yönelik daha çok tanıtıldığının düşünülmesidir. **Katılımcı 9**: “...Yöre turizm açısından pazarlanmasından daha çok emlak sektöründe tanıtılıyor. Son zamanlarda yöreye gezip görmek yerine arsa ve villa almaya gelenler oluyor...” yanıtını vermekte iken benzer şekilde **Katılımcı 4** ise “...Bu bölgede bilhassa Sarıgerme tamamen otel ve villaya dönmüş durumda. Elimizde doğal alan olarak yalnızca Dalyan kaldı. İnsanlar buraya gelerek arsa alma, üzerine villa yaptırma, kiraya verme amacındalar. Bu konu sadece turizmi değil diğer sektörleri de baltalamakta. Yani bölgede turizm ve tarım sektörü zarar görmekte. Betonarme yapılarla tarım alanları da daraltılıyor. Her yer otel oluyor, bizim doğal alanlarımızda yok oluyor...” yanıtını vererek emlak sektörünün turizm ve tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Tanıtım ve pazarlama eksiklerini vurgulayan katılımcılar, özellikle ekoturizm, agroturizm ve kültür turizmine yönelik pazarlama faaliyetlerinin artırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanında bölgenin en çok ziyaret edilen çekiciliklerinden olan Kaunos Kenti ve İztuzu plajının tanıtım ve pazarlamaya ihtiyacının olmadığı yönünde düşüncelerin yerel yönetimler tarafından ifade edildiği belirtilmektedir. **Katılımcı 6** bu konuda: “...Yörenin tanıtım ve pazarlamasının yapılamadığı kanaatindeyim. Ancak yörenin tanıtımına ihtiyacının olmadığını özellikle belediye başkanı tarafından duyduk. İztuzu ve Kaunos’un tanıtımına ihtiyacının olmadığı söylendi...” yanıtını vermektedir. Katılımcılar altyapı eksiklerini vurgulayarak altyapının yeni yatırımlara yetmediğini ifade etmektedir. Bunun üzerine katılımcılara turizm yatırımları ve altyapı ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılara yörenin tanıtımı ve pazarlanması hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, çoğunlukla tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu yönünde görüş bildirilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların önemli bir kısmı, uzun yıllardır Muğla’da bütüncül bir turizm master planının bulunmamasını temel bir eksiklik olarak vurgulamaktadır. Ancak bu bulgu, yalnızca bir plan eksikliğine değil, planlama ve yönetim süreçlerinde yaşanan şeffaflık ve koordinasyon sorunlarına işaret etmektedir. Katılımcıların düşünceleri, özellikle kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim eksikliği bulunduğunu, planlama süreçlerine katılımın sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durumun önemli bir göstergesi, 2024 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ile Muğla Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan “Muğla Turizm Master Planı” hazırlık sürecidir. Her ne kadar bu gelişme bölge için olumlu bir adım olarak değerlendirilebilecek olsa da araştırmaya katılan katılımcıların büyük bir kısmının bu çalışmalardan haberdar olmaması, planlama sürecinin yeterince şeffaf yürütülmediğini göstermektedir. Ortaya çıkan sorun planın yokluğundan çok, planlama sürecine ilişkin bilgi akışının sınırlılığı ve paydaş katılımının zayıflığıyla ilişkilendirilmektedir. Katılımcı 1’in düşünceleri, planlama süreçlerindeki koordinasyon eksikliğinin yerel düzeyde nasıl algılandığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Muğla turizminin gelişiminde yönetimsel boyutun önemine işaret etmektedir. Planlama süreçlerinin yalnızca teknik birer belge üretiminden ibaret olmaması; kamu,

özel sektör ve sivil toplum temsilcileri arasında sürdürülebilir bir iletişim ve iş birliği mekanizması kurulması gerektiğini göstermektedir. Böyle bir yaklaşım, turizm planlamasında hem stratejik hedeflerin hem de uygulama süreçlerinin yerel paydaşlar tarafından daha iyi anlaşılmasını ve benimsenmesini sağlayacaktır.

4.2.4. Ortaca İlçesi Turizm Yatırımları ve Yatırımların Yöredeki Altyapı Gelişimine Olan Etkisi

Bu bölümde katılımcılara turizm yatırımları ile ilgili “Ortaca’da turizme yönelik kamu ve özel sektör yatırımlarının mevcut durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?” ve “Turizm tesislerinin kapasitesi ve hizmet kalitesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” soruları sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde en çok vurgu yapılan konunun altyapı eksiklikleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunun ardından katılımcılara “İlçede turizm altyapısını geliştirmek için gerekli adımlar atılıyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorular doğrultusunda katılımcıların görüşleri, turizm yatırımları ve altyapı analizi başlıkları altında kategorize edilerek tablo 7’de gösterilmektedir:

Tablo 7: Ortaca İlçesi Turizm Yatırımları ve Yöredeki Alt-Yapı Gelişimine Olan Etkisinin Analizi

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizm Yatırımlarının Mevcut Durumu	- Kamu ve özel sektör yatırımları - Yatırımların sektöre etkisi - Yatırımların sürdürülebilirliği	- Ortaca’da turizm yatırımlarının sınırlı olduğu, mevcut yatırımların daha çok konut ve villa turizmine yöneldiği belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10, 13). - Kamu yatırımlarının genellikle altyapı sorunlarını gidermeye odaklandığı, turizmde stratejik yatırımların eksik olduğu ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 14, 5, 11). - Sarıgerme gibi destinasyonlarda büyük otel yatırımları olduğu ancak Dalyan’da butik otel modelinin baskın olduğu vurgulanmaktadır (Katılımcı 2, 12, 14).
Turizm Tesislerinin Kapasitesi ve Hizmet Kalitesi	- Konaklama tesislerinin durumu - Hizmet kalitesi ve turizm çalışanları - Tesislerin sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesi	- Bölgedeki otellerin genellikle 3-5 yıldız kapasitesinde olduğu ancak talep yetersizliği nedeniyle tam doluluk oranına ulaşamadığı belirtilmektedir (Katılımcı 1, 8, 13). - Villa turizminin gelişmesi nedeniyle otellerin doluluk oranlarının düştüğü ve hizmet kalitesinin olumsuz etkilendiği ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10). - Turizm tesislerinde sürdürülebilirlik politikalarının eksik olduğu, yalnızca birkaç otelin çevre dostu uygulamalara yöneldiği belirtilmektedir (Katılımcı 1, 8, 5, 13).
Altyapı Sorunları ve Geliştirme Çalışmaları	- Elektrik, su, kanalizasyon ve internet altyapısı - Çevre düzenlemeleri ve yollar - Altyapı projelerinin sürdürülebilirliği	- Turizmin gelişmesine rağmen elektrik, su ve internet altyapısının yetersiz olduğu belirtilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10, 5, 11). - Mevsimlik turist yoğunluğu nedeniyle altyapının dönemsel olarak yetersiz kaldığı, özellikle yaz aylarında altyapı sorunlarının arttığı ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 4, 9, 10). - Altyapı yatırımlarının genellikle belediye tarafından yapıldığı, özel sektörün bu süreçte aktif rol almadığı belirtilmektedir (Katılımcı 5, 11).

Tablo 7 değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğu turizm yatırımlarının bilinçsiz yapıldığını, talep miktarının arz kapasitesinden düşük kaldığını vurgulamaktadır. Bu konuda **Katılımcı 1**: “...burada oteller genelde 3-5 yıldız kapasitesinde, işletmeler hak ettiği değeri bulmadığı için kalite de artmıyor. Tesislerin %50 si boş kalıyor. Bölgenin doğal güzellikleri değerlendirildiğinde tesislerin hak ettiği değeri görmediğini düşünüyorum...” yanıtını vermektedir. Ayrıca **Katılımcı 2** “...Ortaca da turizm birkaç farklı şekilde yapılıyor. Özellikle Sarıgerme’de bulunan lüks oteller, turistin belli bir bölgede kapalı kaldığı her şey dahil konaklamalarına yönelik faaliyet gösterdiğinden o bölgede toplumdaki kopuk bir turizm çeşidi varlık gösteriyor. Dalyanda ise daha küçük ebatlı butik oteller var.

Buraya gelen turistler Dalyan merkezde, Dalyan kanalında ya da İztuzu plajı gibi lokasyonlarda vakit geçirebiliyor. Turistlerin ilçe halkıyla etkileşimleri biraz daha fazla oluyor. Kamunun turizme yatırım yaptığı söylenebilir elbette ama kamu genelde kaynaklarını ilçenin mevcut sorunlarını çözmek için kullanıyor...” yanıtını vermekte ve bu yorumu destekler şekilde **Katılımcı 4** de “...Sarıgerme zaten yatırımlar aracılığı ile otellerle doldu taşı. Dalyan tarafı doğal güzelliklerle dolu. Buranın da böyle olmasını istemiyoruz açıkçası. Zaten yatırımlar da artık villa yatırımı şeklinde gerçekleşiyor. Devlet buna karşılık önlem aldı ama yine de acente aracılığı ile bir şekilde kiralamalar devam ediyor. Önüne geçilemiyor. Bu sebeple alt yapı da yetersiz kalmaya başladı...” yanıtını vermektedir. Bunun üzerine katılımcılara alt yapı yatırımları ve olanakları ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılara “Yörenin alt yapısını geliştirmek için ne gibi adımlar atılıyor?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplarda katılımcıların tümü alt yapının eksik olduğunu vurgulamaktadır. Yörede elektrik, su ve internet kaynaklı sorunların yaşandığı ifade edilmektedir. **Katılımcı 8:** “... Altyapı konusunda çok sıkıntılıyız. Elektrikler sürekli kesiliyor. Biz yeşil yıldızlı otel işletmesi olduğumuzdan kendi güneş enerjilerimize yatırım yaptık. Herkesin alternatif çözümlere yönelmesi ve tasarruf etmesi gerekiyor...” yanıtını vermekte benzer şekilde **Katılımcı 1** “... Alt yapı konusunda ciddi sıkıntılar mevcut. Her yerde çöp var ve gelen turistler bu çöpleri görünce bir daha gelmek istemiyor. Gerekli adımlar atılıyor ama işin başında olan kişiler yöreyi tanımıyor. Mesela biz yerel yönetimlerle toplantılar yaptık. 9 km boyunca peyzaj çalışmaları yaptık ama bireysel çabalarla olmuyor. Ayrıca teknelerin suyu kirletmemesi için elektrikli tekne projesi tartışılıyor ama buraya atanan kişiler burayı tanımazsa, plansız gelirse bölgeyi öğrenene kadar geç kalınmış olacak. Yani yine dönüp dolaşıp konu plansızlığa geliyor...” yanıtını vermekte ve konuyu master planının olmamasına bağlamaktadır. Bununla birlikte **Katılımcı 9** “.... Burada alt yapı yatırımlarını duymadım açıkçası. Zaten yeni yatırımlar kafeler, restoranlar ya da farklı yerler açıldıkça elektrik de su da internette bölgeye yetmez hale geldi. Yatırımların bu denli bilinçsiz yapılması toplumun da sadece kendini düşündüğü anlamına geliyor...” yanıtını vermektedir. Bu görüşlere paralel olarak **Katılımcı 4** de “... Alt yapı olarak şunu söyleyebilirim; havalimanı bize çok yakın. Turizm destinasyonu olarak ulaşılabilir yerdeyiz. Bu da insanların buraya gelmesinde bir etken olabilir. Ancak bu kadar kişinin burada olmasından dolayı alt yapı yetersiz kılıyor...” yanıtını vermektedir. Bu görüşlere istinaden katılımcılara yerel yönetimlerin iş birliği ile ilgili soru yöneltilmiştir.

4.2.5. Turizm Faaliyetlerinin Gelişiminde Kamu Kurumları Ve Özel İşletmelerin Rolü

Bu bölümde katılımcılara “Yerel yönetimlerin turizmle ilgili sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve diğer paydaşlarla olan iş birliği düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Gelen yanıtlar “yerel yönetimlerin turizm politikaları” ve “yerel yönetimlerin iş birliği” başlıkları ile alt temalar olarak kategorize edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 8: Turizm Faaliyetlerinin Gelişiminde Kamu Kurumları ve Özel İşletmelerin Rolünün Analizi

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Yerel Yönetimlerin Turizm Politikaları	• Yerel yönetimlerin turizme bakış açısı • Belediye ve turizm sektörü arasındaki ilişki • Kamu kurumlarının rolü	• Belediyenin, turizm yatırımlarına yeteri kadar destek vermediği, belirli projelerde aktif rol aldığı belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). • Turizmin gelişmesi için belediyenin daha proaktif olması gerektiği, mevcut çalışmaların yeterli olmadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 5, 11). • Bazı kamu kurumlarının turizm yatırımlarına destek sağladığı, ancak bunun yeterli düzeyde olmadığı belirtilmektedir (Katılımcı 5, 11).
Yerel Yönetimler Arasındaki İş Birliği	• Belediyeler arasında koordinasyon • STK'larla ortak projeler • Kamu-özel sektör iş birliği	• Ortaca'daki belediye ve çevre ilçelerin yönetimleri arasında güçlü bir iş birliği olmadığı, farklı bölgelerdeki turizm yönetimlerinin ayrı hareket ettiği belirtilmektedir (Katılımcı 6, 7). • STK'ların turizm konusunda belediye ile iş birliği yaptığı ancak sürdürülebilir projelerin sayısının yeterli olmadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 8, 9, 10). • Özel sektör ve kamu iş birliğinin zayıf düzeyde olduğu, turizm yatırımlarının daha çok bireysel çabalarla yürütüldüğü vurgulanmaktadır (Katılımcı 5, 11).
Turizmde Yerel Yönetimlerin Stratejik Rolü	• Planlı turizm yönetimi • Master plan eksikliği olduğu algısı • Tanıtım ve pazarlama stratejileri	• Yerel yönetimlerin turizmi destekleyecek uzun vadeli bir stratejik plana sahip olmadığı belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). • Turizmin gelişmesi için belediye tarafından tanıtım çalışmalarının artırılması gerektiği, bu konuda eksiklikler olduğu ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 5, 11). • Master plan eksikliği nedeniyle turizm yatırımlarının plansız yapıldığı vurgulanmaktadır (Katılımcı 5, 11, 6, 7).

Tablo 8’de görüldüğü gibi yerel yönetimlerin turizm yatırımlarında proaktif olmadığı ve yapılan yatırımların plansız yapıldığı vurgulanmaktadır. Bu değerlendirmenin, bölgeye ait bir master planının olmadığı algısından kaynaklandığı düşünülmektedir. “Yerel yönetimler arasında iş birliği” alt temasında verilen cevaplar değerlendirildiğinde yerel yönetimler arasındaki iş birliklerinin sonuçlandırılmadığını vurgulayan cevaplar dikkat çekmektedir.

4.2.6. Yerel Halkın Turizme Katılımı ve Turizme Bakış Açıları

Katılımcılara “Ortaca’da yerel halkın turizme katılımı ve bakış açısı hakkında ne düşünüyorsunuz? ve devamında “Yerel halkın turizm sektörüne entegrasyonu için hangi eğitim programları veya teşvikler uygulanıyor” soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar ve katılımcı görüşleri temalar altında kategorize edilerek analiz edilmiştir.

Tablo 9: Yerel Halkın Turizme Katılımı ve Bakış Açılarının Tematik Analizi

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Yerel Halkın Turizme Katılım Düzeyi	- Doğrudan ve dolaylı turizm katılımı - Yerel halkın turizmdeki rolü - Turizmin ekonomik katkısı	- Yerel halkın büyük bir kısmı turizme doğrudan katılmamakta, daha çok dolaylı yollarla (villa kiralama, esnafılık, pansiyon işletmeciliği) sektörden faydalanmaktadır (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). - Turizmde yerel istihdamın sınırlı olduğu, turizm sektöründe çalışanların büyük bir bölümünün yöre dışından geldiği belirtilmektedir (Katılımcı 2, 12, 5, 11). - Yerel halkın turizme bakış açısının genellikle ekonomik fayda odaklı olduğu, ancak bazı kesimlerin turizmin getirdiği değişimlere mesafeli yaklaştığı ifade edilmektedir (Katılımcı 6, 7).
Yerel Halkın Turizme Katılımını Artırma Yöntemleri	- Turistlere yönelik tutumlar - Turizmin sosyal ve kültürel etkileri - Yerel halkın turizm algısı	- Turistlerin ekonomik katkısı kabul edilmekle birlikte, bazı kesimlerin turizmi sadece maddi bir fırsat olarak gördüğü belirtilmektedir (Katılımcı 3, 5, 11). - Bazı yerel halk gruplarının turizme karşı çekinceleri olduğu, özellikle büyük ölçekli yatırımlara tepki gösterildiği ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10). - Turizm nedeniyle sosyal yapıda değişimlerin yaşandığı, yerel halkın kültürel değerleri koruma konusunda bilinç düzeyinin zayıf olduğu vurgulanmaktadır (Katılımcı 5, 11).
Yerel Halkın Turizme Katılımını Artırma Yöntemleri	- Bilinçlendirme ve eğitim programları - Yerel halkın turizm yönetimine dahil edilmesi - Küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi	- Yerel halkın turizm konusunda bilinçlendirilmesi için eğitim ve seminerler düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 6, 7, 9). - Yerel halkın turizm karar alma süreçlerine dahil edilmesi, yönetimde söz sahibi olmalarının sağlanması gerektiği düşünülmektedir (Katılımcı 3, 5, 11). - Küçük işletmelere yönelik teşviklerin artırılması, yerel esnafın turizmden daha fazla pay almasının sağlanması gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 10).
Turizmin Yerel Halk Üzerindeki Etkileri	- Ekonomik faydalar ve gelir dağılımı - Mevsimsel istihdamın yerel halk üzerindeki etkisi - Turizmin sosyal uyum ve kültürel etkileşime katkısı	- Turizmin yerel ekonomiye önemli katkılar sunduğu ancak turizm gelirlerinin eşit dağılmadığı düşünülmektedir (Katılımcı 2, 12, 4, 9, 10). - Mevsimlik turizm nedeniyle sürekli istihdamın sağlanamadığı, bu yüzden yerel halkın turizm sektörüne entegre olamadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10). - Turizmin kültürel çeşitliliği artırdığı ancak bazı kesimlerde geleneksel yapının bozulmasına dair endişelerin olduğu vurgulanmaktadır (Katılımcı 3, 5, 11).

Tablo 9’da görüldüğü gibi yerel halkın turizme doğrudan katılmadığı, genellikle villa kiralaması yoluyla turizmden gelir sağladığı düşünülmektedir. Yöredeki turizm istihdamı değerlendirildiğinde, yerel halktan daha çok çevre illerden gelen bireylerin turizm istihdamına katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu konu hakkında **Katılımcı 4**; yerel halkın yatırımlarını bilinçli bir şekilde yapmadığını ve bu yatırımları yaparken tarım arazilerini daralttığını vurgulamaktadır. Katılımcılara “yerel halkın turizme entegrasyonu” konusunda yöneltilen sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde, çeşitli eğitim ve konferanslar aracılığıyla halkın bilinçlendirilmesi gerektiği, özellikle vurgulanan, önce çıkan cevaplar arasında yer almaktadır.

4.2.7. Turizmin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri

Bu aşamada katılımcılara “Yörede turizm faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların düşünceleri tablo 10’da kategorize edilerek yorumlanmaktadır.

Tablo 10: Turizmin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkilerinin Analizi

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizmin Ekonomik Etkileri	• Turizmin yerel ekonomiye katkısı • Mevsimsel ekonomi ve istihdam • Turizm gelirlerinin dağılımı	• Turizm, Ortaca ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarından biri olarak görülmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). • Turizmin mevsimlik olması nedeniyle gelir akışının düzensiz olduğu, özellikle kış aylarında ekonomik durgunluk yaşandığı belirtilmektedir (Katılımcı 2, 12, 5, 11). • Turizm gelirlerinin büyük bir kısmının büyük yatırımcılara gittiği, yerel halkın yeterince faydalanamadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7).
Turizmin Sosyal Etkileri	• Kültürel etkileşim ve yerel halkın bakış açısı • Sosyal yapıda değişimler • Göç hareketleri ve demografik değişimler	• Turizmin kültürel çeşitliliği artırdığı, farklı kültürlerden gelen insanlarla etkileşimi sağladığı belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). • Bazı katılımcılar, turizmin geleneksel yaşam tarzını değiştirdiğini, yerel halkın bazı kesimlerinin turizm faaliyetlerine temkinli yaklaştığını ifade etmektedir (Katılımcı 5, 11, 6, 7). • Turizm sezonunda Ortaca'ya dışarıdan gelen iş gücünün arttığı, bunun da yerel demografiyi etkilediği belirtilmektedir (Katılımcı 2, 12, 3).
Turizmin Çevresel Etkileri	• Çevre kirliliği ve doğal alanların korunması • Altyapı üzerindeki baskılar • Sürdürülebilir turizm uygulamaları	• Turizmin gelişmesiyle birlikte çevresel kirliliğin arttığı, özellikle çöp atıklarının ve kanalizasyon sisteminin yetersiz kaldığı düşünülmektedir (Katılımcı 4, 9, 10, 5, 11). • Villa turizmi ve otel inşaatlarının doğal alanları tehdit ettiği, çevresel sürdürülebilirliğin yeterince sağlanamadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). • Bazı turizm işletmelerinin çevre dostu uygulamalar geliştirdiği, ancak bu uygulamaların sayısının artırılarak genele yayılması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 2, 12, 3).

Tablo 10 değerlendirildiğinde turizm sektörünün, Ortaca'ya ekonomik anlamda doğrudan katkı sağladığı, sektörün mevsimsel olmasının kış aylarında durgunluk yaşanmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca turizm gelirlerinin büyük kısmından yatırımcıların faydalandığı, yerel halkın yeteri kadar turizm gelirlerinden faydalanamadığı düşünülmektedir. Küçük esnafın sürdürülebilir iş potansiyelinin olmamasının ve sezon içinde fiyatların artış göstermesinin bu durumun ortaya çıkmasında önemli etkenler olduğu düşünülmektedir. Yörede turizmin sosyal etkileri değerlendirildiğinde olumlu etkilerin yanında olumsuz etkilerin de var olduğu düşünülmektedir. Özellikle farklı kültürlerin yerel halk üzerinde oluşturabileceği kültürel yozlaşma etkisi, ortaya çıkabileceği düşünülen olumsuz etkiler arasında gösterilmektedir.

Turizmin çevresel etkileri değerlendirildiğinde katılımcılar, çevresel kirliliğin arttığını ve alt yapının yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte yörede villa turizminden kaynaklanan betonarme yapıların artışının, gelecekte tarım arazilerini daraltacağı ve doğal alanları tehdit edeceği düşünülmektedir.

4.2.8. Turizm Sektörünün Yöredeki İstihdama Etkisi

Katılımcılara “Turizm sektörünün Ortaca ilçesinde istihdam yaratmadaki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Bunun sonucunda dört farklı kategoride cevaplar alınmıştır. Bu kategoriler tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11: Turizm Sektörünün Yöredeki İstihdam Üzerindeki Etkisine Yönelik Analiz

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizmin İstihdam Üzerindeki Genel Etkisi	- Turizm sektörünün iş gücü talebi - Turizmin ekonomik katkısı - Yerel halkın istihdama katılımı	- Turizmin Ortaca’da önemli bir istihdam kaynağı olduğu, ancak mevcut iş gücünün büyük bir kısmının dışarıdan gelen çalışanlardan oluştuğu belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). - Turizm sektörü sayesinde esnaf, otel çalışanları ve rehberler gibi çeşitli meslek gruplarında istihdam sağlandığı ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 5, 11). - Yerel halkın turizm sektörüne katılım oranının düşük olduğu düşünülmekte, yerel halkın turizm istihdamına katılımının artması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 3, 6, 7).
Mevsimsel İstihdam ve İş Sürekliliği Sorunu	- Turizmde işlerin mevsimsel olması - Düşük maaş ve çalışma koşulları - Yerel halkın sürekli istihdama erişimi	- Turizmin yılın belirli aylarında yoğun olduğu, kış aylarında işsizliğin arttığı düşünülmektedir (Katılımcı 4, 9, 10, 5, 11). - Turizm sektöründe düşük ücretli istihdam şartlarının yaygın olduğu düşünülmekte, turizm sektörünün uzun vadeli kariyer fırsatları sunmadığı ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). - Yerel halkın turizm sektöründeki iş fırsatlarından yeterince yararlanamadığı, sektörde çalışmak isteyen nitelikli eleman yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 1, 8, 9, 10).
Turizmde Kalifiye İş Gücü Eksikliği	- Nitelikli çalışan ihtiyacı - Eğitim ve sertifikasyon programları - Sektörde uzmanlaşma eksikliği	- Turizm sektöründe nitelikli iş gücüne olan talebin arttığı ancak yerel halkın bu alanlarda yeterince eğitim almadığı belirtilmektedir (Katılımcı 2, 12, 5, 11). - Turizm çalışanlarının çoğunun eğitim almadan sektöre giriş yaptığı, profesyonel eğitim programlarına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). - Turizm sektöründe uzmanlaşmanın eksik olduğu, otelcilik ve rehberlik gibi alanlarda yerel halkın daha fazla eğitim alması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 1, 8, 9, 10).
Turizmde Kadın ve Genç İstihdamı	- Kadınların turizm sektöründeki yeri - Gençlerin turizm sektöründe çalışmaya teşvik edilmesi - İş gücünde cinsiyet eşitliği	- Kadınların turizm sektöründe daha fazla yer alması gerektiği düşünülmekte, kadınların çoğunlukla hizmet sektöründe düşük pozisyonlarda çalıştıkları vurgulanmaktadır (Katılımcı 4, 9, 10, 5, 11). - Gençlerin turizm sektörüne ilgisinin arttığı ancak uzun vadeli kariyer planlaması yapamadıkları ifade edilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). - Turizm sektöründe cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 1, 8, 9, 10).

Tablo 11’de verilen cevaplar değerlendirildiğinde turizm sektörünün yörede doğrudan ve dolaylı istihdam yarattığı düşünülmektedir. Bunun yanında Ortaca’da turizmin mevsimsel özellik gösterdiği de vurgulanmaktadır. Yörede turizm sektöründe nitelikli eleman bulmada sorunlar yaşandığı, çoğunlukla düşük ücretli ve kariyer olanağı sunmayan pozisyonlarda iş bulunabildiği düşünülmektedir. Genç nüfusun turizm sektöründe çalışmaya daha çok teşvik edilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekliliği, katılımcılar tarafından ifade edilen öneriler arasında yer almaktadır.

4.2.9. Turizmin Yerel Kalkınmadaki Rolü

Turizmin yerel kalkınmadaki rolü ile ilgili katılımcılara sırasıyla “Ortaca’nın yerel kalkınmasında turizm sektörünün rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?”, “Turizmde sağlanan kaynakların yöre halkına katkıda bulunduğunu düşünüyor musunuz?” ve “Yerel üreticilerin turizm sektörüne entegrasyonu nasıl sağlanmaktadır?” soruları yöneltilmiştir.

Tablo 12: Turizmin Yerel Kalkınmadaki Rolünün Analizi

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizmin Yerel Ekonomiye Katkısı	- Yerel işletmelere etkisi - Turizmin istihdam yaratma kapasitesi - Gelir dağılımı ve ekonomik dengesizlikler	- Turizmin Ortaca’da en önemli ekonomik faaliyetlerden biri olduğu düşünülmekte, yerel halkın bu gelirlerden eşit şekilde faydalanmadığı belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). - Turizm sektörü sayesinde küçük işletmeler, restoranlar ve esnafın gelir elde ettiği vurgulanmakta, büyük yatırımların daha fazla kazanç sağladığı ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 5, 11). - Yerel halkın ekonomik olarak turizmden daha fazla faydalanması için turizmin çeşitlendirilmesi ve turizm faaliyetlerinin yıl boyunca yayılması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 3, 6, 7).
Turizmin Yerel Kalkınmadaki Sosyal Etkileri	- Kültürel etkileşim ve farkındalık - Demografik yapıdaki değişimler - Yerel halkın turizme yaklaşımı	- Turizmin kültürel etkileşimi artırdığı ifade edilmekte ancak yerel halkın turizmin gelişimine tam olarak entegre olmadığı belirtilmektedir (Katılımcı 5, 11, 6, 7). - Turizm sezonunda dışarıdan gelen iş gücünün arttığı, bunun da bölgenin sosyal yapısında değişikliklere neden olduğu ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 3). - Yerel halkın turizme bakış açısının ekonomik kazanç odaklı olduğu, turizmin kültürel boyutunun daha fazla vurgulanması gerektiği düşünülmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10).
Turizm Gelirlerinin Yerel Kalkınmaya Daha Fazla Katkı Sağlaması	- Yerel esnafın desteklenmesi - Turizm gelirlerinin daha adil dağıtılması - Yerel ürünlerin turizme entegrasyonu	- Turizm gelirlerinin büyük yatırımcılara yöneldiği, küçük işletmelerin daha fazla desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). - Yerel ürünlerin (gıda, el sanatları, tarımsal ürünler) turizm sektörüne entegre edilerek gelir paylaşımının daha adil hale getirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 5, 11, 4, 9, 10). - Yerel yönetimlerin, turizm gelirlerini altyapı, eğitim ve sosyal projelere yönlendirerek bölge halkına daha fazla katkı sağlaması gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 2, 12, 3).
Turizmin Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü	- Alternatif turizm modelleri - Çevresel sürdürülebilirlik - Uzun vadeli kalkınma stratejileri	- Turizmin yalnızca yaz aylarında değil, bütün yıla yayılması gerektiği, ekoturizm ve kültürel turizm gibi modellerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 1, 8, 9, 10). - Turizmin çevreye zarar vermeden sürdürülebilir şekilde yönetilmesi gerektiği ifade edilmekte, özellikle altyapı eksikliklerinin giderilerek doğal kaynakların korunması gerektiği düşünülmektedir (Katılımcı 5, 11, 6, 7). - Uzun vadeli bir kalkınma planı oluşturularak turizmin bölgesel ekonomik gelişime daha fazla katkı sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 2, 12, 3).

Tablo 12 değerlendirildiğinde turizm sektörünün Ortaca ilçesinin yerel kalkınmasına doğrudan katkı sağladığı düşünülmektedir. Ancak bu katkıdan yerel halktan daha çok büyük yatırımcıların faydalandığı düşünülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu en çok tarım ve turizm sektörlerinin ilçeye katkı sağladığını ifade etmektedir. Taşıdığı büyük öneme rağmen tarım alanlarının da turizm yatırımlarının da bilinçsiz bir şekilde değerlendirildiği, her iki sektörde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için tablo 12’de yer alan önerilerin gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

4.2.10. Yörede Yaşanan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Katılımcılara son olarak “Ortaca’da turizm sektörünün karşılaştığı en büyük zorluklar nelerdir? Bu zorlukları aşmak için önerileriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların düşünceleri tablo 13’te kategorize edilerek yorumlanmaktadır.

Tablo 13: Yörede Yaşanan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

TEMA	ALT KATEGORİLER	ÖNE ÇIKAN BULGULAR (KATILIMCILAR)
Turizmin Ekonomik Sürdürülebilirliği	• Mevsimsel ekonominin dengelenmesi • Küçük işletmelerin desteklenmesi • Turizm gelirlerinin bölge halkına daha fazla katkı sağlaması	• Turizmin yıl boyunca sürdürülebilir hale getirilmesi için sezon dışı aktivitelerin ve alternatif turizm çeşitlerinin teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 1, 4, 8, 9, 10). • Yerel esnafın ve küçük işletmelerin desteklenerek turizm gelirlerinin daha adil dağıtılması önerilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7). • Turizm gelirlerinin altyapı, eğitim ve sosyal projelere aktarılması gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 2, 12, 5, 11).
İstihdam ve Eğitim Programları	• Nitelikli iş gücü yetiştirme • Turizmde yerel istihdamın artırılması • Kadın ve gençlerin turizm sektörüne entegrasyonu	• Yerel halkın turizm sektörüne entegrasyonu için mesleki eğitim programlarının artırılması gerektiği belirtilmektedir (Katılımcı 5, 11, 6, 7). • Kadınların turizm sektöründe daha aktif rol alması için girişimcilik desteklerinin sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10). • Turizm sektöründe çalışanların daha bilinçli ve nitelikli hale gelmesi için eğitim ve sertifikasyon programları önerilmektedir (Katılımcı 2, 12, 3).
Altyapının Güçlendirilmesi	• Elektrik, su, kanalizasyon ve internet altyapısının iyileştirilmesi • Ulaşım ve çevre düzenlemeleri • Turistik tesislerin modernizasyonu	• Turist memnuniyetinin artırılması için altyapı hizmetlerinin güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Katılımcı 1, 8, 9, 10). • Özellikle yaz aylarında yaşanan altyapı yetersizliklerinin önlenmesi için uzun vadeli yatırım planlarının hayata geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 4, 9, 10, 5, 11). • Otel, pansiyon ve diğer turistik tesislerin yenilenmesi ve modernizasyonu önerilmektedir (Katılımcı 3, 6, 7).
Sürdürülebilir Turizm Politikaları	• Çevresel sürdürülebilirlik ve doğa koruma • Alternatif turizm modellerinin geliştirilmesi • Ekoturizm, agroturizm ve sağlık turizmine yönelim	• Turizm yatırımlarının doğal çevreye zarar vermemesi için ekolojik sürdürülebilirlik politikalarının benimsenmesi gerektiği düşünülmektedir (Katılımcı 5, 11, 6, 7). • Villa turizminin kontrol altına alınarak doğa dostu projelerin hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Katılımcı 1, 8, 9, 10). • Ortaca'nın yalnızca deniz turizmine değil, ekoturizm, agroturizm ve sağlık turizmi gibi turizm çeşitlerine yönelmesi gerektiği ifade edilmektedir (Katılımcı 2, 12, 3).

Tablo 13 değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğu sürdürülebilirliğin önemine ve turizm gelirlerinin yılın 12 ayına yayılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bununla ilgili karşılaşılan önemli bir zorluğu ifade eden **Katılımcı 3** “...Karşılaşılan en büyük zorluk yabancı tur operatöründen kaynaklanıyor. Kasım ayı ile Nisan’ın ikinci haftası arasındaki sürede bölgeye tur düzenlenmediği için Dalaman havalimanına uçak indirilemiyor. Turizm talebi yoğun olarak Mısır’a yöneliyor. Bölgeye olan talebin kitlesel olduğu dikkate alındığında yüksek sezon dışındaki dönemde yabancı turistlerin bölgeyi ziyaret etmemesi, bölge açısından büyük bir kayıptır...” yanıtını vermektedir.

Ortaca’nın SEGE endeksindeki düşük sıralaması, araştırmada elde edilen nitel bulgularla doğrudan örtüşmekte ve ilçedeki sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin yapısal nedenlerini açıklamaktadır. Araştırmada elde edilen altyapı yetersizlikleri, turizmin mevsimselliği, yerel halkın sınırlı katılımı, plansız yatırımlar, yerel yönetim kapasitesinin sınırlılığı, planlama süreçlerinde şeffaflık ve koordinasyon eksiklikleri, paydaşlar arası iletişim yetersizliği gibi sorunlar, SEGE endeksinde düşük skor alan “yaşam kalitesi”, “istihdam” ve “rekabetçilik” boyutlarını açıklayıcı niteliktedir. Ayrıca, mevsimsellikten kaynaklanan istihdam dengesizlikleri, altyapı eksiklikleri ve çevresel sürdürülebilirlik sorunları, ekonomik faaliyetlerin yıl boyu çeşitlenememesine ve yerel refahın sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik ve katılım eksiklikleri ise, yerel halkın karar süreçlerinde temsil edilme düzeyini düşürmekte ve toplumsal aidiyetin zayıflamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Ortaca’nın düşük SEGE performansı, yalnızca ekonomik göstergelerle değil; aynı zamanda yönetim, sosyal katılım ve kurumsal kapasite eksiklikleriyle açıklanabilir. Bu bulgu, sürdürülebilir

kalkınmanın sağlanabilmesi için yerel düzeyde katılımcı yönetişimin, kurumsal şeffaflığın ve altyapısal yatırımların bütüncül biçimde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Tablo 14’te Ortaca’nın SEGE sıralaması ve niteliksel bağlantıları yer almaktadır:

Tablo 14: Ortaca’nın SEGE Sıralaması ve Niteliksel Bağlantıları

Bulgu Teması	Katılımcı Görüşleri	İlgili SEGE Boyutu	Yansıması
Altyapı sorunları	Elektrik, su, internet, kanalizasyon yetersizliği	Yaşam kalitesi	Düşük yaşam kalitesi skoru
Tanıtım ve pazarlama eksiklikleri	Master planın olmadığı algısı, dijital tanıtım yetersizliği	Rekabetçilik, yenilikçilik	Turizmde görünürlük az, rekabet gücü zayıf
Villa turizmi ve arazi kullanımı	Tarım arazilerinin daralması, betonlaşma	Yaşam kalitesi / çevre	Doğal alanların tahribatı, çevresel sürdürülebilirlik sorunu
Mevsimsellik ve istihdam	Turizmin 3-4 aya sıkışması, mevsimlik işgücü, dışarıdan gelen işgücü	İstihdam ve sosyal güvenlik	Yıl boyu istihdamda yetersizlik, sosyal güvenlik sorunları
Yerel halkın katılımı	Karar alma süreçlerinde halkın yeterince yer almaması	Demografi / sosyal katılım	Toplumsal sahiplenme zayıf
Yönetişim ve iş birliği eksiklikleri	Planlama süreçlerinde paydaşların dahil edilmemesi, yerel yönetimle özel sektör iş birliği zayıf	Yönetişim ve kurumsal kapasite	Turizm politikaları etkin yürütülemiyor, Plansız yatırımlar, koordinasyon eksikliği
Turizm Gelirlerinin Dağılımı	Gelirlerin belirli kesimlerde toplanması	Finans	Turizm gelirleri eşit dağılmıyor, sosyal adalet sorunu

Tablo 15’te çalışmada elde edilen bulguları sistematik bir yapıya kavuşturmak amacıyla Ortaca turizminin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini bütüncül bir şekilde özetleyen SWOT analizi yer almaktadır:

Tablo 15: Ortaca Turizminin SWOT Analizi (Ana Bulgular)

Güçlü Yönler (Strengths)	Zayıf Yönler (Weaknesses)
Zengin doğal, kültürel varlıklar (Kaunos, İztuzu, Dalyan)	Tanıtım ve pazarlama stratejilerindeki eksiklikler
Uluslararası havalimanına yakın konum	Plansız turizm yatırımları ve master plan eksikliği algısı
Ekoturizm, agroturizm, sağlık turizmi potansiyeli	Altyapı yetersizlikleri (su, elektrik, internet)
Butik otel ve villa turizmi potansiyeli	Yerel halkın turizm süreçlerine sınırlı katılımı ve bilinçsiz yatırımları
Bölgeye özgü doğal çekicilikler (Caretta Caretta, Günlük Ağaçları)	Mevsimsellik ve yıl boyu turizm talebi eksikliği
Fırsatlar (Opportunities)	Tehditler (Threats)
Ekoturizm, agroturizm gibi alternatif turizm modellerinin geliştirilmesi	Villa turizminin tarım alanlarını daraltması ve betonlaşma
Mülkiyet ve arsa değeri artışının getirdiği yatırım potansiyeli	Turizm gelirlerinin adil dağıtılamaması, küçük işletmelerin zorlanması
Uluslararası tur operatörleri ile iş birliği yaparak pazarın genişletilmesi	Çevresel kirlilik (çöp atıkları, kanalizasyon) ve doğal alanların tahribatı
Cittaslow ve slow food hareketleriyle yöresel ürünlerin ön plana çıkarılması	Nitelikli iş gücü eksikliği ve istihdamın mevsimsel olması

Tablo 15’te özetlenen SWOT analizi, Ortaca turizminin mevcut durumunu bütüncül biçimde değerlendirmekte ve alan araştırmasından elde edilen nitel bulguların temel eğilimlerini sistematik bir yapıya kavuşturmaktadır. Analiz, ilçenin güçlü yönlerinin büyük ölçüde doğal ve kültürel varlıkların çeşitliliğinden kaynaklandığını; buna karşın zayıf yönlerin planlama, altyapı ve yönetim alanlarındaki kurumsal eksikliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, bölgedeki turizm gelişiminin doğal çekicilikler üzerine kurulu olmasına rağmen, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek planlı bir yönetim modelinden yoksun olduğunu ortaya koymaktadır.

SWOT tablosunda tanımlanan fırsatlar, Ortaca’nın turizm çeşitliliğini artırabilecek ekoturizm, agroturizm ve sağlık turizmi gibi potansiyel alanları işaret etmektedir. Ancak bu fırsatların değerlendirilebilmesi, betonlaşma, kirlilik, doğal alan tahribatı gibi çevresel tehditlerin kontrol altına alınmasına bağlıdır. Bu durum, turizmdeki mekânsal genişlemenin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ekolojik bir planlama perspektifiyle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Özetle SWOT analizi, Ortaca’nın turizm gelişiminde güçlü yönlerinin, yönetsel zayıflıklar ve çevresel tehditler nedeniyle tam anlamıyla değerlendirilemediğini ortaya koymaktadır. Bu tablo, sürdürülebilir bir turizm politikası oluşturulabilmesi için yerel paydaşlar arasında koordinasyonun güçlendirilmesi, planlama süreçlerinin şeffaflaştırılması ve çevresel duyarlılığın kurumsal düzeyde bütünleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Ortaca ilçesinde turizm sektörünün yerel kalkınmaya etkilerini değerlendirerek, ekonomik, sosyal, çevresel ve yönetsel boyutlarıyla turizm sektörünün bölge halkına ve yerel yönetimlere nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Yapılan analizler doğrultusunda, turizmin sürdürülebilir şekilde yönetilmesi, gelir dağılımının adil hale getirilmesi ve altyapı eksikliklerinin giderilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Turizm, Ortaca’nın en büyük ekonomik dinamiklerinden biri olmasına rağmen gelirin adil dağıtılmaması, büyük yatırımcıların küçük işletmelerden daha fazla kazanç sağlaması ve turizmin mevsimsel olması nedeniyle ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanamaması gibi sorunlar tespit edilmiştir. Yılın 12 ayına yayılan turizm modellerini teşvik etmek amacıyla, kış aylarında yapılabilecek kuş gözlemciliği, dağ yürüyüşü gibi spesifik rotaların oluşturulması ve bu rotalara yönelik tanıtım kampanyalarının yapılması gerekmektedir. Turizmin bölge halkına daha fazla katkı sağlaması için küçük işletmelerin desteklenmesi, yerel üreticilerin turizm sektörüne entegre edilmesi ve yıl boyu devam eden turizm modellerinin geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, bölgenin potansiyelini güçlendirmek amacıyla agroturizm ve ekoturizm faaliyetleri teşvik edilmelidir. Dalyan’da sürdürülebilir balıkçılık turları, kırsal köylerde tarım temelli turizm, wellness ve retreat turizmi gibi alternatif modeller değerlendirilmelidir. Bu sayede hem turizm çeşitliliği sağlanacak hem de yerel halkın turizmden elde ettiği fayda artacaktır.

Turizm, bölgedeki istihdamı artırsa da mevsimlik işçilik ve yerel halkın turizm sektöründen yeterince faydalanamaması önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Turizm sektöründe çalışanların mesleki eğitimine önem verilmeli, mesleki gelişim programlarının artırılması ve otelcilik, rehberlik gibi alanlarda nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, kadın ve genç istihdamını artırmak için teşvik edici projeler geliştirilmelidir. Yerel halkın turizm sektöründe daha aktif rol alması için mesleki eğitim programlarının, özellikle yabancı dil, misafir ilişkileri ve yöresel ürünlerin satışı gibi konularda artırılması gerekmektedir.

Yerel halkın turizme katılımı daha çok dolaylı yollarla (villa kiralama, küçük işletmecilik) gerçekleşmekte, ancak turizm sektöründeki karar alma süreçlerine yeterince entegre olamamaktadır.

Halkın turizme bakış açısını geliştirmek için bilinçlendirme programları, eğitimler ve çalıştaylar düzenlenerek turizmin sosyal ve ekonomik getirilerinin daha iyi anlaşılması sağlanmalıdır. Ayrıca, yerel halkın turizm yönetimine daha fazla dahil edilmesi için yönetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Somut bir yönetim önerisi olarak, Ortaca'da kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının eşit temsiliyetle yer aldığı ve belediye koordinasyonunda çalışacak bir 'Ortaca Turizm Yönetişim Kurulu' kurulması önerilmektedir. Kurul; belediye ve kaymakamlık temsilcileri, özel sektör (büyük ve küçük ölçekli işletme temsilcileri), STK'lar, yerel üretici birlikleri ve halk temsilcilerinden oluşmalıdır. Kurulun görevleri arasında stratejik planlama, yatırım önceliklerinin belirlenmesi, kaynakların adil dağılımı, katılımcı bütçeleme ve düzenli izleme-değerlendirme raporları hazırlamak yer almalıdır. Kurul belediyenin planlama birimi bünyesinde konumlandırılmalı; yıllık kamu-özel-STK çalıştaylarıyla yerel halkın karar süreçlerine doğrudan katılımı sağlanmalıdır. Bu yapı, yönetim mekanizmalarının şeffaf, katılımcı ve izlenebilir olmasını temin edecektir.

Araştırma bulguları, Muğla turizminin planlama süreçlerinde temel sorunun yalnızca bir master planın eksikliği değil, mevcut planlama girişimlerinin yerel paydaşlara yeterince şeffaf ve kapsayıcı biçimde yansıtılamaması olduğunu göstermektedir. 2024 yılında başlatılan turizm master planı hazırlıkları önemli bir adım olsa da bu sürece dair bilgi akışının sınırlı kalması ve paydaşların çoğunun süreçten haberdar olmaması, planlama ve yönetim mekanizmalarındaki iletişim ve koordinasyon eksikliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Muğla turizminin sürdürülebilir gelişimi için öncelik, yeni planların hazırlanmasından ziyade, planlama süreçlerinde şeffaflık, bilgi paylaşımı ve katılımcı yönetim kültürünün güçlendirilmesine verilmelidir. Kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında sürekli iş birliği ve iletişim ağlarının kurulması, planların etkin uygulanabilirliği ve yerel düzeyde sahiplenilmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

Turizm yoğunluğunun artmasıyla birlikte elektrik, su, internet, kanalizasyon gibi temel altyapı hizmetlerinde yetersizlikler yaşanmaktadır. Bu durum, turist memnuniyetini olumsuz etkileyerek bölgenin uzun vadeli turizm kapasitesini sınırlamaktadır. Altyapı yatırımları artırılmalı, özellikle turizm sezonunda yaşanan hizmet kesintileri önlenmelidir. Ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve çevre düzenlemelerinin iyileştirilmesi de sürdürülebilir turizm açısından kritik önem taşımaktadır.

Ortaca'da yerel yönetimlerin turizm planlaması konusunda yeterince aktif olmadığı, belediyeler ve özel sektör arasında iş birliği eksikliği olduğu görülmektedir. Yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir koordinasyon sağlanmalı, ortak projeler hayata geçirilmelidir. Ayrıca, belediyeler arası iş birliği geliştirilerek Dalyan, Sarıgerme gibi turistik noktalar için ortak tanıtım ve kalkınma stratejileri oluşturulmalıdır.

Bölgenin ekoturizm, sağlık turizmi ve kültürel turizm açısından yüksek bir potansiyele sahip olduğu, ancak bu fırsatların yeterince değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Ortaca'nın turizm potansiyelini artırmak için alternatif turizm türleri teşvik edilmeli, doğa ve kültürel miras öne çıkarılmalıdır. Ayrıca, yerel gastronomi turizmi desteklenerek bölgenin özgün mutfağı turistik bir cazibe unsuru haline getirilmelidir.

Plansız yapılaşma, çevre kirliliği ve doğal alanların korunamaması, Ortaca'daki turizmin uzun vadeli sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Dalyan Kanalı gibi ekolojik açıdan hassas bölgeler, koruma altına alınarak sürdürülebilir turizm uygulamalarına geçilmelidir. Villa turizmi ve büyük ölçekli yatırımlar, doğal alanları tahrip etmeden düzenlenmeli, çevre dostu turizm politikaları hayata geçirilmelidir. Plansız yapılaşma ve tarım arazilerinin kaybını önlemek amacıyla villa kiralamalarını kontrol altına alacak yasal düzenlemelerin yerel bazda etkin bir şekilde uygulanması ve doğa dostu projelere vergi teşvikleri sağlanması gerekmektedir.

Ortaca'nın uluslararası turizm pazarında yeterince tanıtılmadığı, pazarlama stratejilerinin güçlü olmadığı düşünülmektedir. Dijital pazarlama, sosyal medya kampanyaları ve uluslararası turizm fuarlarına katılım artırılmalı, bölgenin marka değeri oluşturulmalıdır. Ayrıca, turistik tesislerin kaliteli hizmet sunması sağlanarak turist memnuniyeti yükseltilmeli ve destinasyon tekrar ziyaret edilen bir nokta haline getirilmelidir. Bireysel çabalar yerine, yerel yönetim, özel sektör ve STK'ların katılımıyla bir "Ortaca Turizm Tanıtım Platformu" kurulması ve dijital pazarlama bütçesinin, sosyal medya fenomenleriyle yapılacak iş birliklerini de kapsayacak şekilde artırılması gerekmektedir.

Çalışma bulguları literatürde yer alan benzer çalışmaların bulguları ile örtüşmektedir. Özcan (2015) çalışmasında turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında doğrusal bir ilişki olduğunu, turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediğini, bu nedenle turizmin ulusal ve yerel düzeyde kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Turizmin ortaya çıkardığı ekonomik canlılığın yerel halkın refah seviyesini artırdığı, sosyal yaşamda kültürel etkileşimi hızlandığı, hizmet sektöründe nitelikli iş gücünü teşvik ettiği çalışmada ortaya çıkan diğer sonuçlar arasında yer almaktadır. Künü vd. (2015) ise Doğu Karadeniz Bölgesi örneğinde turizmin bölgesel kalkınmada itici güç olduğunu, kırsal alanlarda ekonomik faaliyetleri canlandırarak bölgesel eşitsizlikleri azalttığını vurgulamaktadır. Özcan (2015) ve Künü vd.'nin (2015) çalışmaları çevresel sürdürülebilirlik kavramını vurgulamakta, turizm altyapısının doğal kaynaklar üzerinde baskı oluşturabileceği, bu nedenle çevre koruma önlemlerinin planlamaya entegre edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Her iki çalışmada yerel yönetimlerin rolü, altyapı yatırımları, çevresel denetim ve tanıtım politikaları açısından belirleyici bulunmakta, turizm sektörünün, ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal bütünleşme, kültürel canlılık ve çevresel sorumluluk ekseninde yerel kalkınmanın çok boyutlu bir aracı olduğu değerlendirilmektedir.

Dimitrovski vd. (2012) turizmin yerel kalkınmada rolünü Sırbistan örneğiyle ortaya koymaktadır. Gruža bölgesinde kırsal turizmin, tarım dışı gelir kaynakları yaratarak yerel ekonomiyi çeşitlendirdiği ve istihdam artışı sağladığı tespit edilmiştir. Bunun yanında turizmin, kültürel mirasın korunmasına ve bölge halkının yaşam kalitesinin yükselmesine katkı sağladığı, çevresel sürdürülebilirlik konusunda sorumluluk bilincini artırdığı anlaşılmıştır. Çalışmada altyapı, finansman ve planlama eksikliklerinin, sözü edilen olumlu etkilerin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilediği de vurgulanmaktadır.

Quang vd. (2023) çalışmasında toplum temelli turizm uygulamalarında yerel halkın katılım düzeyini etkileyen faktörleri analiz ederek, kırsal destinasyonlarda sürdürülebilir kalkınma süreçlerine katkı sağlayacak mekanizmaları ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma, Vietnam'ın kuzeyindeki üç kırsal turizm bölgesinde yaşayan yerel halktan oluşan 250 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiş ve anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Bulgular, yerel halkın toplum temelli turizm uygulamaları süreçlerine katılımında bilgi, beceri ve kurumsal destek eksikliğinin temel engeller olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Ortaca'daki bulgularımızla tutarlıdır. Buna karşın Quang vd. (2023) eğitim, paydaş iş birliği ve ekonomik teşviklerin yerel halkın katılımını artırıcı etkiler yarattığını da vurgulamaktadır.

Liu vd. (2023) çalışmasında kırsal turizmin yerel halkın kalkınmasına sunduğu katkıların boyutlarını tanımlamayı ve politika yapıcılar için faydalı olacak bir "kırsal turizm katkı modeli" önermeyi amaçladıkları çalışmada turizmin kırsal topluluklara ekonomik, çevresel ve sosyal faydalar sağladığı ortaya çıkarılmıştır. Ortaca'daki bulgularımız bu çalışmanın ekonomik fayda boyutunu desteklemektedir.

Alamineh vd. (2023), Etiyopya'nın Amhara Bölgesi'nde turizmin sosyal etkilerine ilişkin yerel topluluk algılarını ve bu algıların sürdürülebilir kalkınma açısından taşıdığı anlamı incelemiştir. Karma yöntem yaklaşımıyla yürütülen çalışmada turizmin yerel topluluklar üzerinde hem olumlu hem de

olumsuz sosyal etkiler yarattığı belirlenmiştir. Olumlu etkiler otelcilik, ulaşım, elektrik, internet ve bankacılık gibi altyapı ve hizmet alanlarındaki gelişmelerle ilişkilendirilirken; olumsuz etkiler sosyal hizmetlere eşitsiz erişim, hırsızlık, kültürel miras kaçakçılığı ve turist yaşam tarzlarının yerel halk tarafından kontrolsüz biçimde benimsenmesi gibi unsurlarla açıklanmıştır. Bu bağlamda Ortaca’da agroturizm ve ekoturizm gibi yerel katılıma dayalı alternatif turizm modellerinin, halkın turizme yönelik algısını güçlendirebileceği ve turizmin sosyal etkilerini daha dengeli bir çerçevede yönlendirebileceği değerlendirilebilir.

Ortaca’nın SEGE endeksinde 148. sırada yer alması, ilçenin ekonomik ve sosyal kalkınma göstergelerinde yaşadığı yapısal zorlukları açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu sonuç, araştırmada nitel olarak belirlenen altyapı yetersizlikleri, turizmin mevsimselliği, yerel halkın sınırlı katılımı ve plansız yatırımlar gibi sorunlarla doğrudan örtüşmektedir. Bulgular, turizm potansiyelinin değerlendirilmesinin yalnızca sektörel değil, aynı zamanda istihdam, yaşam kalitesi ve çevresel sürdürülebilirlik boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Aşağıdaki öneriler, Ortaca’nın sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin artırılmasına katkı sağlayabilecek politika önceliklerini, SEGE boyutlarıyla ilişkilendirilerek özetlemektedir:

Tablo 16: Ortaca’nın Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyini Artırmaya Yönelik SEGE Boyutlarıyla İlişkilendirilmiş Politika Önerileri ve Beklenen Katkıları

Öneri	İlgili SEGE Boyutu	Beklenen Katkı
Tanıtım ve pazarlama yatırımlarının artırılması	Rekabetçilik	Turizmde görünürlük ve rekabet gücü artışı
Altyapı yatırımlarının güçlendirilmesi	Yaşam Kalitesi	Halkın yaşam standardı ve turist memnuniyetinde artış
Yerel halkın turizm süreçlerine katılımı	İstihdam	Sosyal sermaye güçlenmesi, iş imkânı artışı
Villa turizminin denetimi	Çevre / Yaşam Kalitesi	Doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir kalkınma

Bu öneriler, Ortaca’nın düşük SEGE sıralamasının yalnızca ekonomik yetersizliklerle değil, yönetişimsel ve katılımcı planlama eksiklikleriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yerel yönetimlerin ve paydaşların eşgüdümlü çalıştığı, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini merkeze alan bir planlama yaklaşımı, ilçenin sosyoekonomik dönüşümünü destekleyecek temel araç olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Ortaca, turizm açısından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen altyapı, tanıtım, çevresel sürdürülebilirlik ve yerel halkın katılımı gibi konularda eksiklikler yaşanmaktadır. Bu sorunların çözülmesi için uzun vadeli bir turizm kalkınma planı hazırlanmalı, kamu-özel sektör iş birlikleri artırılmalı ve turizmin getirdiği ekonomik faydalar yerel halka daha adil bir şekilde dağıtılmalıdır. Bu öneriler doğrultusunda hareket edildiğinde, Ortaca turizmi mevsimsel bir faaliyet olmaktan çıkarılarak sürdürülebilir ve yerel kalkınmayı destekleyen bir sektör haline gelebilecektir.

Etik Beyan

“Turizm Sektörünün Önemine Yönelik Yaklaşımlar: Ortaca Örneği” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. 13.01.2025 tarihli Etik kurul onayı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinden 250006 protokol no ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazarlıdır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Alamineh, G. A., Hussein, J. W., Endaweke, Y., ve Tadesse, B. (2023). The Local Communities' Perceptions on the Social Impact of Tourism and Its Implication for Sustainable Development in Amhara Regional State. *Heliyon*, 9(6), e17088. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e17088>
- Bahar, O. (2007). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19:1-19.
- Baldıran, Ş. ve Öztürk, Y.K. (2016). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm Yatırımlarının Finansmanı: Amasya Özelinde Bir İnceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 37, s. 198-215
- Baykul, A. ve Işık Maden, S. (2017). Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi: TR61 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Global Turizm Araştırma Dergisi*, 1(2), 65-73.
- Boz, A. ve Serçek, S. (2016). The Role of Tourism in Regional Development and Its Effects on Economic Development. *International Turgut Ozal Congress on Business, Economics and Political Science* (s. 41-47). Ankara: Proceedings e-Book II.
- Brida, J. G. ve Risso, W.A. (2010). Tourism As a Determinant of Long-Run Economic Growth. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 2(1): 14–28.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, E. Ö, Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Pegem Akademi.
- Çeken, H. (2003). *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), ss: 293-306.
- Dana, L.-P., Guraua, C. ve Lascha, F. (2014). Entrepreneurship, Tourism and Regional Development: A Tale of Two Villages. *Entrepreneurship & Regional Development*, 26(3-4), 357 374.
- Demircan, Ş. ve Çeken, H. (2022). İnanç Turizminin Yerel Kalkınmadaki Önemi: Midyat Örneği. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*. Cilt: 11 Sayı: 1, ss: 75 – 92.
- Dieke, P. U.C. (2003). Tourism in Africa’s Economic Development: Policy Implications, *Management Decision*, 41 (3): 287–295. <https://doi.org/10.1108/00251740310469468>
- Dimitrovski, D. D., Todorovic, A. T. ve Valjaravic, A. D. (2012). Rural Tourism and Regional Development: Case study of Development of Rural Tourism in the Region of Gruza, Serbia. *Procedia Environmental Sciences*, 14, 288-297.
- Ercan, F., Dalgın T., ve Atak, O. (2017). Muğla/Ortaca İlçesinin Kırsal Turizm Potansiyelini Değerlendirmeye Yönelik Bir SWOT Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 1416-1425.

- Atak, O. (2026). Turizm Sektörünün Önemine Yönelik Yaklaşımlar: Ortaca Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 548-576.
- Erkal, M. E. (1990). *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, 2. baskı., İstanbul: Der Yayınları.
- Gölbaş, A. ve Atak, O. (2016). Arkeolojik Potansiyelin Kırsal Turizme Kazandırılması: Ortaca Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 1210-1223.
- Gündüz, A. Y. (1994). *Bölgesel Dengesizlik ve GAP Projesi*, Malatya: Özmert Matbaacılık.
- Hall, C. M., ve Page, S. J. (2014). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. Routledge.
- Kızılgöl, Ö. (2006). Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eş bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi, *Türk Dünyası Celalabad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 10, 1-19.
- Kim, H. J., Chen, M.-H., ve Jang, S. S. (2006). Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan. *Tourism Management*, 27(5), 925. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.011>
- Korkmaz, N., Türker Özaltın, G., Türker, A. ve Işık, S. (2016). Agro-Turizm Kapsamında Narın Turistik Ürün Olarak Kullanımı: Ortaca Örneği, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 9 (2): 30-36
- Künü, S., Hopoğlu, S., Sökmen Gürçam, Ö. ve Güneş, Ç. (2015). Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (7),71-93.
- Liu, Y.-L., Chiang, J.-T., ve Ko, P. F. (2023). The Benefits of Tourism for Rural Community Development. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10, 137. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01610-4>
- Meyer, D. F. ve Meyer, N. (2016). The Relationship Between the Tourism Sector and Local Economic Development (LED): The Case of the Vaal Triangle Region, South Africa. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 7(3), 466-472.
- Mihalic, T. (2002). Tourism and Economic Development Issues, Aspects of Tourism ,5: Tourism and Development: Concepts and Issues, Ed. Sharpley Richard, *Channel View Publications*:97
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2001). *Local Partnerships for Better Governance*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264189461-en>.
- Özcan, C. C. (2015). Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Yaklaşımı ile Analizi. Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 177–199.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A. ve Tomaney, J. (2017). *Local and Regional Development*. Routledge.
- Quang, T. D., Nguyen, Q. X. T., Nguyen, H. V., Dang, V. Q., ve Tang, N. T. (2023). Toward Sustainable Community-Based Tourism Development: Perspectives From Local People in Nhon Ly Coastal Community, Binh Dinh Province, Vietnam. *PLOS ONE*, 18(10), e0287522. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287522>
- Ribeiro, L. D., Da Silva, E. O., Andrade, J. D. ve De Souza, K. B. (2017). Tourism and Regional Development in The Brazilian Northeast. *Tourism Economics*, 1-11.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk tarih Kurumu Yay. VI. Dizi, Sayı 50, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sharpley, R. ve Telfer, D. J. (2015). *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Channel View Publications.

- Atak, O. (2026). Turizm Sektörünün Önemine Yönelik Yaklaşımlar: Ortaca Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 548-576.
- Taban, S. ve Kar, M. (2016). *Kalkınma Ekonomisi*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Taneri, E. (1977). Bölge Planlama. *İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları*, Sayı:148.
- Tarhan, Ö. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Politik Okuryazarlığa İlişkin Görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 649-669.
- Todaro, M. P. ve Smith, S. C. (2020). *Economic Development*. Pearson Education Limited.
- Topallı, N. (2015). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: 1963-2011. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14): 339-352.
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2023). Plan, Araştırma ve Açıklama Raporu, Muğla İli, Köyceğiz-Dalyan Özel Çevre Koruma Bölgesine Ait 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı. 2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Muğla Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, (2023). Muğla İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/mugla_cdr2022-20240301095753.pdf. Erişim Tarihi: 07.11.2024
- Türkiye Cumhuriyeti Ortaca Belediyesi. (2024). Ortaca'nın Tarihi. <https://www.ortaca.bel.tr/tr/ortaca-tarihi>, Erişim Tarihi: 10.10.2024.
- Türkiye Cumhuriyeti Ortaca Kaymakamlığı (2024). Ortaca'nın Tarihi. <http://ortaca.gov.tr/ortacanın-tarihi>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE), <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>. Erişim tarihi: 11.12.2024.
- United Nations Conference on Trade and Development. (2019). *Trade and Development Report 2019: Financing a Global Green New Deal*. United Nations. <https://unctad.org/tdr2019> Erişim Tarihi:10.10.2025
- United Nations Development Programme. (2016). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*. United Nations Development Programme. <https://hdr.undp.org/en/2016-report>, Erişim Tarihi:10.10.2025
- United Nations Development Programme. (2022). *Human Development Report 2022: Uncertain Times, Unsettled Lives – Shaping Our Future in a Transforming World*. United Nations Development Programme. <https://hdr.undp.org/en/2022-report>, Erişim Tarihi:10.10.2025
- Yavuz Ç. N. (2006). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2) :162-171
- Yıldırım Saçılık, M. (2019). Türkiye’nin Ekonomik Büyüme-Kalkınma ve Gelişme Aşamalarında Turizm Öncü Bir Sektör Olabilir mi? *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2019, 3 (4): 1681-1697.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, M. E. ve Tanrıveren, F. M. (2013). Muğla Dalyan Camii. *Muğla Değerleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s. 454-463.
- Zengin, B. (2006). *Turizm Coğrafyası*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayını No: 36, Üniversite Basımevi.

Extended Abstract

Approaches to the Importance of the Tourism Sector: The Case of Ortaca

Aim: Developed countries are generally characterized by democratic governance, high purchasing power, improved quality of life and relatively limited regional development disparities. Developed regions are areas with industrialized structures, per capita income above the national average, fertile lands and high urbanization rates (Çeken, 2008: 293). In contrast, underdeveloped regions face low gross national product ratios, unequal income distribution, weak purchasing power, dependence on agricultural production, low industrialization and urbanization, and difficulties in meeting economic, social and cultural needs (Gündüz, 1994: 9). In this context, tourism is considered an important instrument of local, regional and national development because it contributes to welfare, employment, national income and purchasing power (Baykul & Işık Maden, 2017: 66). Türkiye is among the countries where regional development disparities can be observed. Therefore, determining tourism potential and evaluating the perspectives of local administrations and stakeholders are important for planned local development. Ortaca district of Muğla province has significant potential with its natural, environmental, cultural and historical assets, agricultural structure and touristic infrastructure. The aim of this study is to determine the tourism potential of Ortaca, reveal the opportunities offered by tourism for local development, identify the obstacles encountered, and analyze the perspectives of local governments and relevant stakeholders toward tourism. In this framework, tourism investments, infrastructure conditions, local participation, and the economic, social and environmental impacts of tourism are evaluated holistically.

Method: This study was designed with a qualitative research method. Since the data aimed to be obtained could not be sufficiently collected through scaled questions, the interview technique was preferred. Semi-structured interviews were conducted to analyze the experiences, perceptions and suggestions of the participants in depth. This technique was considered appropriate because it provides systematic and comparable data while allowing participants to express detailed views. The research was carried out through a design including both literature review and field study. National and international literature on regional development, local development and tourism-based development was reviewed to establish the conceptual framework. In the field study, interviews were conducted with tourism investors, tourism business managers, travel agencies, local government representatives, academicians, non-governmental organizations operating in tourism and tradesmen. The participants were selected by purposive sampling, one of the non-probability sampling methods, in which the units included in the sample are selected according to the purpose of the research. In purposive sampling, the researcher aims to understand natural and social phenomena and discover the relationships between them (Büyüköztürk et al., 2012). Therefore, this method is useful for exploring and explaining phenomena and events in many research contexts (Tarhan, 2015). Within data analysis, recorded interviews were first transcribed by the researcher. Then, the texts were evaluated by the researcher and an expert, and the main analysis themes were determined. To support validity, the similarity between the themes identified by the researcher and expert was examined. As a result, ten main themes were identified and found to be highly similar.

Findings: The findings indicate that Ortaca has important tourism potential due to its natural, cultural and historical values. The district's environmental assets, tourism infrastructure and destination identity create opportunities for tourism-based local development. Tourism is perceived as a sector that can contribute to employment, income generation, local entrepreneurship and destination promotion. However, this potential has not yet been fully transformed into a sustainable local development advantage. Lack of promotion, infrastructure inadequacies, seasonality and limited participation of local people in tourism processes negatively affect local development. The findings also show that tourism revenues should be distributed more fairly and that cooperation between local governments, the private sector, civil society organizations and local communities should be strengthened. Alternative tourism models based on nature, culture, agriculture and local participation may reduce seasonality, support local production, diversify tourism activities and strengthen the relationship between tourism and local welfare.

Conclusion: The study concludes that tourism is a strategic tool for local development in Ortaca. Although the district has considerable potential, this potential should be managed through a planned, participatory and sustainable approach. Local governments should improve infrastructure, strengthen destination promotion, support alternative tourism models and encourage local people's active participation in tourism. In addition, sustainability principles should be adopted, public-private cooperation should be increased and tourism revenues should be distributed more fairly. Thus, tourism in Ortaca should be planned not only as an economic growth strategy, but also as a multidimensional local development process supporting social welfare, cultural preservation and environmental protection.



STATUS ANXIETY SCALE FOR ACADEMICS (SASA): A SCALE DEVELOPMENT, RELIABILITY AND VALIDITY STUDY

Özlem AKAY¹, İlkay ALTINDAĞ²

Abstract

Status anxiety, linked to the desire for societal recognition, can drive motivation but also cause stress and competitiveness. This study aims to develop a scale to measure status anxiety among academics. To ensure content validity, 15 academics from various fields, including two psychologists, evaluated item clarity, relevance, and accuracy. Their feedback was analyzed using the Content Validity Rate and Index, confirming the scale's validity. The finalized 5-point Likert scale was administered online to 262 participants. The collected data underwent Explanatory Factor Analysis, Confirmatory Factor Analysis, and Reliability testing. Based on the results, the Status Anxiety Level Scale for Academicians (SASA) was developed, consisting of 12 items and 3 factors. This scale provides a reliable and valid tool for measuring the status anxiety levels of academics, contributing to research on professional anxiety and competitiveness in academic environments.

Anahtar Kelimeler: Scale Development, Status Anxiety Level, Factor and Reliability Analyses
JEL Sınıflandırması: J24, O15, Z00

AKADEMİSYENLER İÇİN STATÜ KAYGI ÖLÇEĞİ (ASKÖ): ÖLÇEK GELİŞTİRME, GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI

Öz

Toplumsal tanınma arzusuyla bağlantılı olan statü kaygısı, motivasyonu artırabilir ancak aynı zamanda strese ve rekabete de neden olabilir. Bu çalışma, akademisyenler arasında statü kaygısını ölçmek için bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. İçerik geçerliliğini sağlamak için iki psikolog da dahil olmak üzere çeşitli alanlardan 15 akademisyen, madde açıklığını, alaka düzeyini ve doğruluğunu değerlendirdi. Geri bildirimleri, ölçeğin geçerliliğini doğrulayan İçerik Geçerlilik Oranı ve Endeksi kullanılarak analiz edildi. Son haline getirilen 5 puanlık Likert ölçeği 262 katılımcıya çevrimiçi olarak uygulandı. Toplanan veriler Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulamalı Faktör Analizi ve Güvenilirlik analizleri ile değerlendirildi. Elde edilen sonuçlar ışığında, 12 maddeden ve 3 faktörden oluşan Akademisyenler İçin Statü Kaygısı Düzeyi Ölçeği (ASKÖ) geliştirildi. Bu ölçek, akademisyenlerin statü kaygısı düzeylerini ölçmek için güvenilir ve geçerli bir araç sunarak, akademik ortamlarda mesleki kaygı ve rekabet üzerine araştırmalara katkıda bulunmaktadır.

Keywords: Ölçek Geliştirme, Statü Kaygı Düzeyi, Faktör ve Güvenilirlik Analizleri
JEL Classification: J24, O15, Z00

¹ Doç. Dr., Gaziantep Islam Science and Technology University, Faculty of Medicine, Department of Biostatistics, e-mail: ozlem.akay@gibtu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9539-7252>

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, e-mail: ialtindag@erbakan.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5359-8964>

1. INTRODUCTION

Blake and Brooks (2019) state that people experience status anxiety at the beginning of the psychological process that negatively affects people's mental health. Status anxiety is defined as the state of constantly worrying about one's own success and socioeconomic position (Sürücü et al., 2022: 227).

Human beings have many socio-psychological needs such as being respected in social life, being listened to, and being respected. For this reason, how others perceive us is directly linked to the way we perceive ourselves (Yılmaz, 2023:344). This situation, which is the main source of status anxiety, can lead people to serious sadness and grief.

People experience stress responses when faced with the possibility of not reaching the standards of socioeconomic success in their environment or losing their status. While this situation leads people to selfish and less socially conscious behavior, it also leads to discriminatory behavior towards people with lower social status. While people's status concerns lead people to unwelcome behaviors in society, they also threaten their self-image (Sürücü et al., 2022:227). While status anxiety can be the reason for failure and low performance at work, at the same time, people's efforts to obtain a certain position in society can reveal the individual's skills and direct them to perfection (Yılmaz, 2023:344). There is a strong relationship between the social status and prestige of a profession and the quality of the people belonging to that profession. For this reason, more people are directed to professions that are thought to have high status, and the most successful ones are chosen (Karaman et al., 2013:106).

Like all professional groups, academics also have the need to be respected and valued by others. This need can cause academics to constantly worry about their own social and academic standing and success. Academic success and prestige may be the main source of academics' status anxiety. This anxiety can threaten the self-image of academics, along with their efforts to maintain or increase their social status in the academic world. Academics may experience stress responses when faced with the possibility of achieving or maintaining standards of academic achievement. These stress reactions may negatively affect their attitudes towards their family, colleagues, or environment, and may also be a source of motivation to improve their abilities by pushing their own limits.

In studies on the subject, status anxiety has been tried to be determined by associating it with income status. Marmot (2004) argue that income and income inequality are merely indicators of broader status differences within society, and that as inequality increases, this hierarchical structure becomes more pronounced and rigid. Similarly, Wilkinson and Pickett (2006) suggest that more unequal societies are characterized by intensified status competition and greater class differentiation. In this context, a cross-European comparative study shows that income inequality increases levels of status anxiety (Layte, 2012:509). Paskov et al. (2013) demonstrate that higher levels of income inequality are associated with increased status-seeking behavior, indicating that individuals become more concerned about their position in the social hierarchy as inequality rises. In line with these theoretical and empirical insights, researchers have developed measures of status anxiety based on individuals' subjective perceptions of social evaluation. In this regard, Layte and Whelan (2014) aimed to determine status anxiety by using the statement "Some people look down on me because of my job situation or income." Paskov et al. (2013) used the expression determined by Layte and Whelan (2013) in their study to examine how status seeking is related to income inequality. Delhey and Dragolov (2014) also used the expression "I don't feel the value of what I do is recognized by others." in addition to the statement determined by Layte and Whelan (2014) to determine status anxiety. Day and Fiske (2016) developed the "Status Anxiety Scale" consisting of five items. Melita et al. (2020) translated this scale, developed

in English by Day and Fiske (2016), into Spanish in their study. Melita et al. (2021) examined the relationship between status anxiety and economic inequality using this Spanish-translated scale. This scale, developed by Day and Fiske (2016), Sürücü et al. (2022) adapted it to Turkish and added it to the literature. Kovan (2023) used this scale, adapted to Turkish, in his non-thesis master's project called "Teachers' status anxiety levels". Items of this scale, developed by Day and Fiske (2016) and adapted into Turkish by Sürücü et al. (2022), contain very general expressions. In addition to the scales developed to measure the level of status anxiety, some of the studies on status anxiety are summarized as follows.

Jensen (2006) focused on what influenced customer departures during Arthur Andersen's dramatic collapse in 2002, arguing that status anxiety arising from responsibility is an important factor in the dissolution of interfirm relationships. Delhey et al. (2017) examined "the feeling of not counting much in the eyes of others", a very important component of status anxiety, using the European Quality of Life Survey (2011/2012) in a multi-level framework covering 27 European countries to expand the knowledge about status anxiety. Ghods et al. (2017) used the Persian version of the Spiel Berger anxiety inventory questionnaire (SAIQ) on 118 nurses working in FayazBakhsh and Imam Reza hospitals to determine the level of status anxiety in nurses and evaluated the status anxiety levels of nurses. Keshabyan and Day (2020) investigated whether status anxiety differs from other organizational structures and is uniquely associated with job satisfaction among full-time working adults.

When the literature was examined, no scale was found to measure the status anxiety of a specific professional group. Considering that having a status anxiety scale specific to a professional group would be effective in identifying the problems of individuals belonging to that professional group and solving the problems of the profession, the study aimed to develop a status anxiety scale for academicians, a specific professional group.

2. METHOD AND RESULTS

This study aimed to develop a scale that is both valid and reliable, the Status Anxiety Scale for Academics (SASA), to determine the status anxiety levels of academics. The purpose of this scale is to determine the special needs of this professional group by focusing more specifically on the status anxiety of academics. In accordance with this objective, a question pool of twenty-one items was created by taking into account the situations that are thought to arouse anxiety in academics. In writing the scale's template items, the literature, theoretical structure and published research results were consulted.

An expert evaluation form for the Status Anxiety Scale for Academics (SASA) was prepared and sent to 15 academicians (research assistant, doctoral lecturer, associate professor and professor) working in various universities to determine criteria such as whether the items measure the desired situation, language comprehensibility, scientific errors, grammatical errors and the suitability of the items for the group to be applied.

Two of the academics who evaluated the form are from the psychology department, while the other academics work in the fields of social sciences, science and health. The feedback from the academics was collected between November 7 and 23, 2023 with triple evaluation (item is necessary and should remain in the item pool, item is useful but not sufficient, item is not necessary) for each item. Following the evaluation of each item by the academics, the Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI) were computed to analyze the content and validity of the scale. Table 1 presents the findings from the content validity analysis.

Table 1. Content validity analysis results of SASA

Item	Necessary	Useful but insufficient	Unnecessary	Total Number of Participants	CVR must be >0.49
1 Not being on permanent staff decreases my academic motivation.	14	1	0	15	0.866667
2 I want to get a title to get a permanent position.	12	1	2	15	0.6
3 I want to get a title due to economic concerns.	12	1	2	15	0.6
4 Getting a title makes me feel adequate.	12	1	2	15	0.6
5 Not being able to move to the staff of my title worries me.	14	1	0	15	0.866667
6 Having a lower title than my colleagues worries me.	12	1	2	15	0.6
7 I often find myself comparing myself with my colleagues.	11	0	1	12	0.833333
8 I worry about whether I am adequate in the eyes of students.	12	1	2	15	0.6
9 I think that not publishing enough articles negatively affects my status.	10	3	2	15	0.333333
10 I worry about not completing my projects on time.	13	1	1	15	0.733333
11 I worry about what I need to do to be recognized as a valuable academic.	10	3	2	15	0.333333
12 I think that being on permanent staff will increase the quality of my work.	14	0	1	15	0.866667
13 Frequent changes in the conditions for academic appointment/promotion make me anxious.	13	1	1	15	0.733333
14 The pressures of the university administration cause anxiety in my academic work.	14	1	0	15	0.866667
15 I am concerned about my place in the academic title ranking at the university.	9	5	1	15	0.2
16 Excessive course load negatively affects my academic studies.	13	0	2	15	0.733333
17 Supporting my academic studies increases my motivation.	14	1	0	15	0.866667

18	I feel that other academics compete with me and this competition is stressful for me.	12	1	2	15	0.6
19	I worry that I am inadequate in my career when compared to my colleagues.	12	1	2	15	0.6
20	I feel that my academic success affects my reputation in the eyes of my colleagues.	12	3	0	15	0.6
21	I am afraid of not being able to rise above my current academic title.	12	1	2	15	0.6

Due to the number of academicians (experts) being 15, the smallest CVR value at 95% confidence level is 0.49. Items 9, 11, and 15 were removed from the scale due to their CVR values being smaller than this threshold. The average CVR of the remaining items in the pool is the CVI value. This value is required to be greater than 0.67 (Alpar, 2018:501). Since $CVI=0.709>0.67$, the scale was found to be statistically significant. Thus, the scale, which provided content validity, was prepared as a 5-point Likert scale (1: Strongly Disagree to 5: Strongly Agree).

The finalized scale was applied to 262 academics as an online survey. A review of sample size literature reveals that Carpenter (2018) recommends a minimum size of five to ten times the number of items for this type of study. Büyüköztürk (2007) states that the scores obtained by increasing the sample size will provide a closer approximation to the real scores, and thus more sensitive predictions can be made (Göle and Temel, 2020:58).

To apply the scale to the participants in the study, ethics committee permission was obtained from Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee dated 05.01.2024 and decision number 2024/30.

Demographic information about the data obtained using SASA was provided and item analysis, validity, and reliability analyses were performed. Table 2 presents the demographic information of the participants.

Table 2. Demographic information for participants

Demographic Variable	Group	N	%
Gender	Female	135	51.5%
	Male	127	48.5%
Marital Status	Single	61	23.3%
	Married	201	76.7%
Age	21-30	25	9.5%
	31-40	122	46.6%
	41-50	84	32.1%
	Over 50 years	31	11.8%
	1-5 years	36	13.7%
	6-10 years	62	23.7%

Years of Professional Seniority	11-15 years	93	35.5%
	Over 16 years	71	27.1%
Academic Title	Research Assistant	28	10.7%
	Research Assistant. Dr.	26	9.9%
	Lect.	12	4.6%
	Lect. Dr.	29	11.1%
	Asst. Prof.	55	21.0%
	Assoc. Prof.	77	29.4%
	Prof.	35	13.4%
Associate Professorship Science Area	Education Sciences	11	4.2%
	Natural Sciences and Mathematics	54	20.6%
	Philology	7	2.7%
	Fine Arts	4	1.5%
	Law	9	3.4%
	Theology	8	3.1%
	Architecture, Planning, and Design	12	4.6%
	Engineering	34	13.0%
	Health Sciences	41	15.6%
	Social, Humanities, and Administrative Sciences	60	22.9%
	Agricultural, Forestry and Aquatic Sciences	20	7.6%
	Sports Sciences	2	0.8%
Socio-Economic Status	Income more than expenditure	92	35.1%
	Income less than expenditure	76	29.0%
	Income and expenditure equal	94	35.9%
Who Alive with	Alone	29	11.1%
	Roommate	33	12.6%
	With family	200	76.3%
Residence Status	Live on own property	153	58.4%
	Living on rent	109	41.6%

According to Table 2, the sample of the study consists of 262 academics. The gender distribution is balanced, with 51.5% female and 48.5% male participants. The majority are married (76.7%) and fall within the 31–50 age range (78.7%).

In terms of professional seniority, 62.6% of the participants have 11 or more years of experience. Regarding academic rank, Associate Professors (29.4%) and Assistant Professors (21.0%) constitute the largest groups, while Professors account for 13.4%. Participants represent diverse disciplines, with the highest proportions from Social, Humanities, and Administrative Sciences (22.9%), Natural Sciences and Mathematics (20.6%), and Health Sciences (15.6%).

Overall, the sample predominantly comprises experienced, mid-career academics from a range of disciplinary backgrounds.

The internal consistency of the scale items was evaluated using Cronbach's alpha coefficient. The results of the reliability analysis yielded a Cronbach's alpha value of $\alpha = 0.877$, indicating a high

level of internal consistency for the developed instrument (Alpar, 2011:815). Item-level descriptive statistics, corrected item–total correlations, and “alpha if item deleted” values are reported in Table 3.

Table 3. Item Statistics and Reliability Results

Item	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1	59.443	116.416	0.340	0.877
2	59.435	114.768	0.453	0.872
3	59.973	112.884	0.461	0.872
4	59.706	112.132	0.533	0.869
5	59.252	112.818	0.650	0.866
6	60.034	108.455	0.622	0.865
7	60.401	109.636	0.598	0.866
8	60.809	116.714	0.346	0.876
9	59.466	118.227	0.343	0.876
10	59.534	111.683	0.521	0.869
11	58.943	116.751	0.492	0.871
12	59.744	111.854	0.544	0.869
13	59.332	119.349	0.285	0.877
14	58.786	121.065	0.404	0.874
15	60.141	111.486	0.598	0.867
16	60.763	109.974	0.596	0.866
17	59.992	112.015	0.537	0.869
18	60.111	107.118	0.655	0.864

Note. Scale total: Mean = 63.29, SD = 11.24; Cronbach's α = 0.877; N = 262

Corrected item–total correlation coefficients ranged from 0.285 to 0.655. Item 13 exhibited the lowest correlation ($r = 0.285$), falling slightly below the commonly accepted threshold, whereas item 18 demonstrated the highest correlation ($r = 0.655$). The “alpha if item deleted” values ranged between 0.864 and 0.877, suggesting that the exclusion of any individual item does not result in a substantial improvement in the overall reliability coefficient. This indicates that all items contribute meaningfully to the scale’s internal consistency. The overall mean score of the scale was 63.29 (SD = 11.24), reflecting an adequate level of variance across responses. Overall, the findings indicate that the scale yields psychometrically sound and reliable measurements.

To evaluate the alignment of each item with the overall scale, we calculated the correlation between each item's score and the total score (sum of all items). The values obtained by calculating the total scores assigned by participants to the items were ordered (or arranged) from highest to lowest. From the group of 262 participants, 71 participants in the top 27% with the highest values were determined as the upper group, and 71 participants in the bottom 27% with the lowest values were determined as the lower group. To assess the discriminatory properties of the items in the scale, an independent-samples t-test was conducted to compare the average scores of the lower 27% and upper 27% of the participants. Analysis results are given in Table 4.

Table 4. Item-total correlations and independent group t-test analysis results for SASA

Item	Item-Total Correlations	t (Lower 27%-Upper %27)	Item	Item-Total Correlations	t (Lower 27%-Upper %27)
1	0.426	8.29**	10	0.555	9.37**
2	0.519	8.40**	11	0.526	7.48**
3	0.506	8.72**	12	0.561	9.64**
4	0.582	10.74**	13	0.317	4.92
5	0.168	1.36	14	0.405	6.06
6	0.698	14.96**	15	0.636	11.89**
7	0.668	13.61**	16	0.652	12.41**
8	0.187	1.42	17	0.588	11.27**
9	0.392	6.13**	18	0.756	17.98**

**Significant at 0.01 level

Considering the item-total correlation values given in Table 4, items 5 and 8 were removed from the analysis because their correlation coefficient values were below 0.20.

Analysis revealed strong correlations (above 0.20) for all other items with the total score, and statistically significant differences ($p < 0.01$) between the top and bottom scoring participants on each item through t-tests.

In order to examine the internal structure and reliability of the scale, both exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were conducted. The EFA was performed using SPSS 26, while the CFA was conducted using AMOS 22. EFA was applied to 50% of the data set and CFA was applied to the remaining 50%. First, EFA was performed to examine the dimensional decomposition of the items in the scale.

The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) measure of sampling adequacy for the scale is 0.861 based on the results of EFA. Bartlett's test statistic = 682.208, $p < 0.001$, indicating that the scale has at least two sub-dimensions and there is a correlation between the items in the scale that can reflect a specific structure.

Items 4 and 9 were excluded from the scale due to their factor loadings being less than 0.50. According to the EFA analysis, the number of factors with eigenvalues greater than one ($\lambda > 1$) and the scree plot, it was seen that SASA consisted of 3 sub-dimensions and results are presented in Table 5.

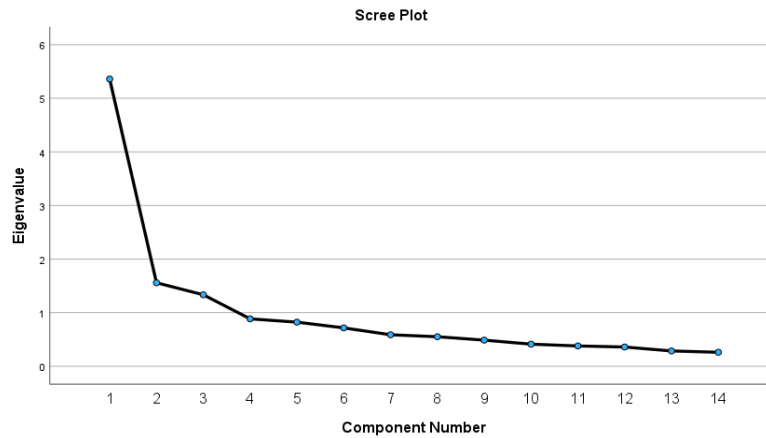


Figure 1. Scree Plot of SASA Items According to Eigenvalues

The sub-dimensions explain 59% of the total variance of the scale. Regarding explained variance ratio, when the dimensions are ranked from the highest to the lowest explained variance ratio, the "Academic Competition and Reputation Anxiety" dimension has the highest explained variance ratio with 38.28%, the second dimension is "Job Insecurity Anxiety" with 11.13%, and the third dimension and the dimension with the lowest explained variance ratio is "Pressure and Uncertainty Anxiety" with 9.53%.

Table 5. Explanatory Factor Analysis results for SASA

Items	Factor 1	Factor 2	Factor 3
1		0.74	
2		0.65	
3		0.65	
6	0.72		
7	0.77		
10		0.73	
11			0.74
12			0.72
13			0.71
14			0.57
15	0.63		
16	0.73		
17	0.73		
18	0.80		
% of Variances	38.28	11.13	9.53
Cumulative %	38.28	49.41	58.94
KMO	0.86		
Bartlett's Test of Sphericity	χ^2 p value	682.21 0.00001	

According to the results of the EFA, the distribution of the items in the factors (Sub-dimensions) was realized as follows:

1st Factor- Academic Competition and Reputation Anxiety

- 6: Having a lower title than my colleagues worries me.
- 7: I often find myself comparing myself with my colleagues.
- 15: I feel that other academics compete with me and this competition is stressful for me.
- 16: I worry that I am inadequate in my career when compared to my colleagues.
- 17: I feel that my academic success affects my reputation in the eyes of my colleagues.
- 18: I am afraid of not being able to rise above my current academic title.

Considering the items in the first factor, this factor was called Academic Competition and Reputation Anxiety.

2nd Factor - Job Insecurity Anxiety

- 1: Not being on permanent staff decreases my academic motivation.
- 2: I want to get a title to get a permanent position.
- 3: I want to get a title due to economic concerns.
- 10: I think that being on permanent staff will increase the quality of my work

Considering the items in the second factor, this factor was called Job Insecurity Anxiety.

3rd Factor- Pressure and Uncertainty Anxiety

- 11: Frequent changes in the conditions for academic appointment/promotion make me anxious.
- 12: The pressures of the university administration cause anxiety in my academic work.
- 13: Excessive course load negatively affects my academic studies.
- 14: Supporting my academic studies increases my motivation.

Considering the items in the last factor, this factor was called Pressure and Uncertainty Anxiety.

Table 4 presents the findings from the EFA. Based on the EFA findings, the scale consists of 3 sub-dimensions. There are 6 items related to the Academic Competition and Reputation Anxiety sub-dimension of the scale, and the dimension loadings of the items exhibit factor loadings ranged from 0.63 to 0.80, collectively explaining 38.28% of the total variance. The second dimension is Job Insecurity Anxiety and this sub-dimension consists of 4 items. Dimension loadings ranged from 0.65 to 0.74 and explained 11.13% of the total variance. The third dimension is Pressure and Uncertainty Anxiety and this sub-dimension also consists of 4 items. The dimension loadings of the items owned by this dimension ranged from 0.57 to 0.74 and explained 9.53% of the total variance. Accordingly, the three dimensions explain 59% of the total variance.

Sub-dimensions were determined for the SASA scale with EFA. CFA was performed to verify the structure identified through EFA and evaluate its suitability for representing the dimensions as a measurement model.

The factor loadings, Critical Ratio (C.R.) statistics, R^2 coefficients, and associated p-values derived from the CFA are reported in Table 6. Items 13 and 15 were removed based on the results of the

CFA. Specifically, the standardized factor loading of item 13 was 0.45 and that of item 15 was 0.36, both of which fall below the commonly accepted threshold of 0.50 for adequate indicator reliability.

Table 6. Confirmatory factor analysis results

Factor	Item	Standardized load	C.R.	R ²
Academic Competition and Reputation Anxiety	6	0.737		0.543
	7	0.752	11.684*	0.566
	16	0.678	9.843*	0.46
	17	0.654	9.613*	0.428
	18	0.793	11.585*	0.629
Job Insecurity Anxiety	1	0.528		0.279
	2	0.668	6.773*	0.446
	3	0.68	6.628*	0.463
	10	0.679	7.151*	0.461
Pressure and Uncertainty Anxiety	11	0.684		0.468
	12	0.69	7.732*	0.475
	14	0.52	6.473*	0.271

* $p < .01$

The findings from the primary level CFA are presented in Table 7. Additionally, Figure 2 depicts the path diagram for this analysis.

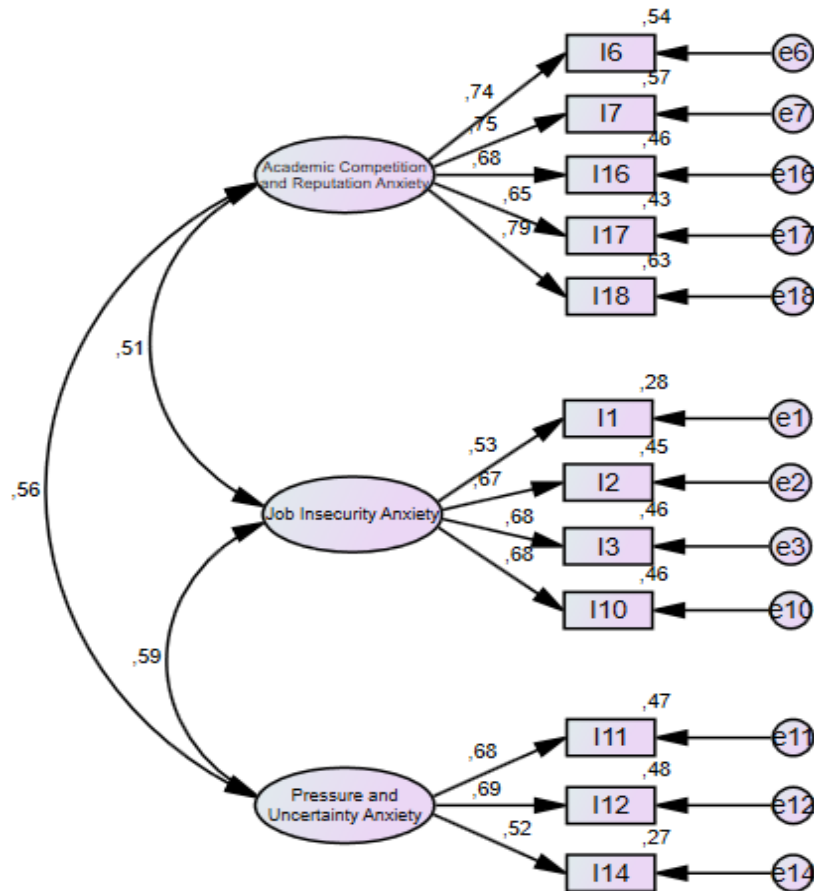


Figure 2. Path diagram for the first order CFA for SASA

Table 7. Goodness-of-Fit Indexes Acceptable Limits and SASA Results

Fit Measures	Good Fit	Acceptable Fit	Results
GFI	$0.90 \leq \text{GFI} \leq 0.95$	$0.95 \leq \text{GFI} \leq 1.00$	0.91
CFI	$0.97 \leq \text{CFI} \leq 1.00$	$0.95 \leq \text{CFI} \leq 0.97$	0.90
NFI	$0.95 \leq \text{NFI} \leq 1.00$	$0.90 \leq \text{NFI} \leq 0.95$	0.87
SRMR	$0.00 \leq \text{SRMR} \leq 0.05$	$0.05 \leq \text{SRMR} \leq 0.10$	0.06
RMSEA	$0.00 \leq \text{RMSEA} \leq 0.05$	$0.05 \leq \text{RMSEA} \leq 0.10$	0.08
χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / \text{sd} \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / \text{sd} \leq 3$	2.94

Source: (Jöreskog and Sörbom, 1993:121-128; Schermelleh-Engel and Moosbrugger, 2003:52; Çelik and Yılmaz, 2016:39)

An examination of Figure 2 and Table 7 reveals that the three-dimensional SASA model is a good fit for the data. Factor loadings for the items representing each dimension provide further support. These loadings range from 0.65 to 0.79 for the Academic Competition and Reputation Anxiety dimension, 0.53 to 0.68 for the Job Insecurity Anxiety dimension, and 0.52 to 0.69 for the Pressure and Uncertainty Anxiety dimension.

The model fit indices obtained from the CFA were as follows: GFI (Goodness-of-Fit Index) was 0.91, CFI (Comparative Fit Index) was 0.90, NFI (Normed Fit Index) was 0.87, SRMR (Standardized Root Mean Square Residual) was 0.06, RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) was 0.08, and χ^2 / sd was 2.94. Overall, these fit indices provide strong evidence that your model exhibits a good fit to the data.

As a result of the reliability analysis conducted on the remaining items of the SASA scale (12 items), the internal consistency of the scale, measured by Cronbach's alpha, was found to be 0.84. Additionally, the Guttman Split Half coefficient, which assesses the consistency between the two halves of the scale, was calculated to be 0.74. These values indicate that the scale is a reliable measurement tool.

Cronbach's alpha internal consistency coefficient was determined as 0.84. The Guttman Split Half coefficient, which examines the consistency between the two parts of the scale, was calculated as 0.74. The obtained values show that the scale is a reliable measurement tool.

3. DISCUSSION

Anxiety may occur in individuals who are worried about not being able to reach society's standards of success, losing their social position, or losing status. This may also be related to person's social position and professional accomplishments. There may be concerns about the reputation and prestige of the profession in society. These concerns are generally related to individuals' own professional abilities, achievements, and levels of acceptance. As in all professional groups, academics often have concerns about their own academic success, reputation in society, and professional position. This concern may arise from factors such as competition in the academic world, publication pressure, academic performance expectations, and professional reputation. Academics frequently make comparisons with colleagues and others and evaluate their own achievements by these comparisons. While status anxiety can increase academics' motivation, it can also cause stress and pressure. Hence, raising awareness on this issue, supporting academics, and fostering a healthy working environment are crucial.

The study aimed to develop a scale for this professional field to determine the status anxiety level of academics. Following this purpose, an item pool was created from items thought to cause

academics' status anxiety. An expert evaluation form for the Status Anxiety Scale for Academicians (SASA) was prepared by selecting 21 items from the item pool and was evaluated by 15 experts determined as experts. After the experts evaluated each item, items 9, 11, and 15 were removed from the scale in line with the calculations of the Content Validity Rate and Content Validity Index. Thus, the scale that ensures content validity was prepared as a 5-point scale.

The finalized scale was applied online to 262 people. Items 5 and 8 were removed due to item-total correlations below 0.20. EFA and CFA analyzes were applied on the survey results to evaluate the structural validity of the scale. According to the EFA analysis results, items 4 and 9 were removed from the scale and it was determined that the scale consisted of three dimensions. The first factor included six items: 6, 7, 15, 16, 17 and 18; Second factor included four items: 1, 2, 3 and 10; and the third factor included four items: 11, 12, 13 and 14. When investigating the items in Factor 1, it was observed that they generally consisted of statements related to comparing oneself with colleagues. Therefore Factor 1 was named Academic Competition and Reputation Anxiety. The items in Factor 2 include the expressions of transition to permanent staff, therefore it is named as Job Insecurity Concern. The items in Factor 3 are called Pressure and Uncertainty Anxiety because they express upper management pressure and uncertainties in the academy. CFA results revealed that Items 13 and 15 had standardized factor loadings were below the 0.50 threshold; therefore, these items were excluded from the model. The revised model confirmed the three-factor structure of the SASA and demonstrated good overall fit indices. An assessment of SASA's reliability using Cronbach's Alpha obtained an internal consistency coefficient of 0.84. Considering all the obtained values concluded that the scale demonstrates both reliability and validity as a measurement tool.

Determining the status anxiety levels of academics may enable both university administrations and the Council of Higher Education to make more sensitive and targeted decisions when determining policy and support measures. It can help determine the steps needed to increase academics' job satisfaction, reduce work stress, and create healthier working environments. In addition, the development and use of this scale can provide the necessary support and guidance to understand and cope with academics' status anxiety. It can provide a basis for planning professional development programs and better responding to the psychological needs of faculty members. In summary, this scale, developed specifically for academics, can be an important tool for understanding the special problems and needs experienced by this professional group and can contribute to the processes of creating an effective support policy.

This study was designed based on the absence of a multidimensional and valid measurement tool specifically tailored to the academic context, despite the fact that the concept of status anxiety has been examined in international literature across different occupational groups and social contexts. Academic life represents a domain where status anxiety emerges in distinct ways due to structural characteristics such as performance pressures, publication- and citation-focused evaluation systems, job security uncertainties, and institutional hierarchies. In this context, the developed scale aims to address a significant gap in the literature by assessing academics' status anxiety across key subdimensions, including academic output, institutional pressures, and future uncertainty. The findings indicate that the identified subdimensions of the scale exhibit both theoretical relevance and statistical consistency. In this regard, the study provides an original measurement tool that enables a more systematic investigation of status anxiety in academia and establishes a solid foundation for future quantitative and comparative research.

Although the English version of the scale was translated and subjected to a comparative review process by academics with advanced proficiency in English, it was not examined through a

comprehensive linguistic and cultural adaptation process conducted by native English-speaking experts, which constitutes a limitation of the study. While careful evaluation was undertaken during the translation process to minimize potential loss of meaning, further advanced linguistic validation is required for its application across different cultural contexts. Therefore, future research involving extensive linguistic and cultural adaptation carried out by native English-speaking academics is expected to enhance the scale's international validity and its applicability across diverse samples.

Ethical Statement

The study titled "Development of the Status Anxiety Level Scale (SASA) for Academics" was written and published in compliance with the rules of Research and Publication Ethics. No falsification was made in the data obtained for the study.

Contribution Statement

All authors of the study contributed to all stages of the study, from writing to drafting, and has approved the final version after reviewing it.

Conflict of Interest Statement

This study did not lead to any individual or institutional/organizational conflict of interest.

REFERENCES

- Alpar, R. (2011). *Çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alpar, R. (2018). *Uygulamalı İstatistik ve Geçerlilik-Güvenirlilik: SPSS'de Çözümleme Adımları İle Birlikte*. (5. Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Blake, K. R., Brooks, R. C. (2019). Status anxiety mediates the positive relationship between income inequality and sexualization. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(50), 25029-25033.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). Performansa dayalı durum belirleme nedir, *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 8(2), 8-32.
- Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. *Communication methods and measures*, 12(1), 25-44.
- Çelik, H. E., and Yılmaz, V. (2016). *LISREL 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi: Temel kavramlar-uygulamalar-programlama*. Anı Yayıncılık.
- Day, M. V., Fiske, S. T. (2016) July. "What is status anxiety? Exploring a mechanism of the consequences of income inequality. In Presentation At The International Society For Justice Research (ISJR)", *16th Biennial Conference*, University Of Kent, Canterbury, UK.
- Delhey, J., Dragolov, G. (2014). Why inequality makes Europeans less happy: The role of distrust, status anxiety, and perceived conflict. *European sociological review*, 30(2), 151-165.
- Delhey, J., Schneickert, C., and Steckermeier, L. C. (2017). Sociocultural inequalities and status anxiety: Redirecting the spirit level theory. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(3), 215-240.
- Ghods, A. A., Sotodehasl, N., Khalaf, M. E., and Mirmohamadkhani, M. (2017). Situational anxiety among nurses. *Middle East Journal of Rehabilitation and Health*, 4(4), 1-5.

- Akay, Ö. & Altındağ, İ. (2023). Status Anxiety Scale for Academics (SASA): A Scale Development, Reliability and Validity Study. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 577-594.
- Göle M., and Temel, F. (2020). Pre-School Education Program Quality Assessment Scale Validity and Reliability Study. *International Journal of Early Childhood Education Studies*, 5(2), 52-71.
- Jensen, M. (2006). Should we stay or should we go? Accountability, status anxiety, and client defections. *Administrative Science Quarterly*, 51(1), 97-128.
- Jöreskog, K. G., and Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language. Scientific software international.
- Karaman, M., Acar, A., Kılıç, O., Buluş, U., Erdoğan, Ö. (2013). Sakarya ilinde görev yapan öğretmenlerin gözüyle “öğretmenlik mesleğinin statüsü ve saygınlığı. *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu* içinde(ss.104-110). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Keshabyan, A., and Day, M. V. (2020). Concerned whether you’ll make It in life? Status anxiety uniquely explains job satisfaction. *Frontiers in psychology*, 11(1), 1-12.
- Kovan, N. (2023). *Öğretmenlerin statü kaygı düzeyleri*. (Tezsiz Yüksek Lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Layte, R. (2012). The association between income inequality and mental health: testing status anxiety, social capital, and neo-materialist explanations. *European Sociological Review*, 28(4), 498-511.
- Layte, R., and Whelan, C. T. (2013). Who feels inferior? A test of the status anxiety hypothesis of social inequalities in health. GINI Discussion Paper 78. *Dublin: AIAS*.
- Layte, R., Whelan, C. T. (2014). Who feels inferior? A test of the status anxiety hypothesis of social inequalities in health. *European Sociological Review*, 30(4), 525-535.
- Marmot, M. (2004). Status syndrome. *Significance*, 1(4), 150-154.
- Melita, D., Velandia-Morales, A., Iruela-Toros, D., Willis, G. B., Rodríguez-Bailón, R. (2020). Spanish version of the Status Anxiety Scale (Versión española de la Escala de Ansiedad por el Estatus). *International Journal of Social Psychology*, 35(2), 342-369.
- Melita, D., Willis, G. B., Rodríguez-Bailón, R. (2021). Economic inequality increases status anxiety through perceived contextual competitiveness. *Frontiers in psychology*, 12, 637365.
- Paskov, M., Gërkhani, K., van de Werfhorst, H. G. (2013). Income inequality and status anxiety. *Growing Inequality Impacts*, 90(90), 1-46.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., and Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sürücü, L., Maslakcı, A., Ertan, Ş. S. (2022). Adaptation of the Status Anxiety Scale to Turkish: A Validity and Reliability Study. *Journal of Selçuk University Social Sciences Vocational School*, 25(1), 226-235.
- Walasek, L., and Brown, G. D. (2019). Income inequality and social status: The social rank and material rank hypotheses. J. Jetten and K. Peters (Ed), In *The social psychology of inequality* (pp. 235-248). Cham: Springer International Publishing.
- Wilkinson, R. G., and Pickett, K. E. (2006). Income inequality and population health: a review and explanation of the evidence. *Social science & medicine*, 62(7), 1768-1784.
- Yılmaz, M. (2023). Statü Endişesi. *Selçuk University Journal of Faculty of Letters*, (49), 343-350.

Appendix 1. English and Turkish Version of Status Anxiety Scale for Academics

Item	Language	Statements
<i>Academic Competition and Reputation Anxiety/Akademik Rekabet ve İtibar Kaygısı</i>		
1	EN	Having a lower title than my colleagues worries me.
	TR	Meslektaşlarımdan düşük unvanda olmak beni kaygılandırıyor.
2	EN	I often find myself comparing myself with my colleagues.
	TR	Kendimi sıklıkla meslektaşlarımla karşılaştırırken buluyorum.
3	EN	I worry that I am inadequate in my career when compared to my colleagues.
	TR	Meslektaşlarımla karşılaştırıldığımda kariyerimde yetersiz olduğum kaygısını taşıyorum.
4	EN	I feel that my academic success affects my reputation in the eyes of my colleagues.
	TR	Akademik başarımın, meslektaşlarımla gözünde benim itibarımı etkilediği hissine kapılıyorum.
5	EN	I am afraid of not being able to rise above my current academic title.
	TR	Bulduğum konumun üstüne çıkamamaktan korkuyorum.
<i>Job Insecurity Anxiety/İş Güvencesizliği Kaygısı</i>		
6	EN	Not being on permanent staff decreases my academic motivation.
	TR	Daimî kadroda olmamak akademik motivasyonumu düşürür.
7	EN	I want to get a title to get a permanent position.
	TR	Daimî kadroya geçmek için unvan almak istiyorum.
8	EN	I want to get a title due to economic concerns.
	TR	Ekonomik kaygılar nedeniyle unvan almak istiyorum.
9	EN	I think that being on permanent staff will increase the quality of my work
	TR	Daimî kadroda olmanın çalışmalarımın niteliğini arttıracaklarını düşünüyorum.
<i>Pressure and Uncertainty Anxiety /Baskı ve Belirsizlik Kaygısı</i>		
10	EN	Frequent changes in the conditions for academic appointment/promotion make me anxious.
	TR	Akademik atama/yükseltme şartlarının sık sık değişmesi beni kaygılandırıyor.
11	EN	The pressures of the university administration cause anxiety in my academic work.
	TR	Üniversite yönetiminin baskıları akademik çalışmalarımda endişe yaratıyor.
12	EN	Supporting my academic studies increases my motivation.
	TR	Akademik çalışmalarımın desteklenmesi motivasyonumu artırır.

Extended Abstract

Development of the Status Anxiety Level Scale (SASA) for Academics

Aim: Status anxiety, which is related to the desire for social recognition, can increase the motivation of individuals, but it can also cause stress, competition and burnout. Status anxiety in academia is directly related to factors such as academic performance, publication pressure, academic promotion processes and professional satisfaction. Academics work in an environment of intense competition at both individual and institutional levels due to their profession, and this situation is considered as an important factor that may increase status anxiety.

This study aims to develop a psychometrically reliable and valid scale to measure status anxiety among academics. In the literature review, no status anxiety scale developed specifically for a specific occupational group was found. In this context, the development of a specific status anxiety scale for academics is of great importance in terms of identifying the anxieties experienced in the academic community and producing strategic solutions in this direction.

Method: This research was conducted by following the basic stages of the scale development process. Firstly, a comprehensive literature review was conducted to determine the basic components of academic status anxiety and the factors affecting status anxiety in the academic world were identified. Scale items were created in accordance with the identified factors.

A total of 15 academicians, including two psychologists specialized in psychology and educational sciences, were consulted to evaluate the content validity of the scale items. The scale items were revised in line with the feedback received from the experts, and then the preliminary form of the scale was created by calculating the Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI).

In order to test the applicability of the scale, the preliminary form prepared in 5-point Likert format was applied to 262 academics via online survey method. Participants were selected from different academic disciplines and career stages to ensure sample diversity.

An Exploratory Factor Analysis was conducted to determine the factor structure of the scale, followed by Confirmatory Factor Analysis to test the validity of the scale model. In addition, Cronbach's Alpha coefficients were calculated to evaluate the internal consistency and reliability of the scale.

Findings: According to the results of the Exploratory Factor Analysis, it was determined that the scale consisted of three dimensions. The factor structure was formed as follows:

1. Academic Competition and Reputation Anxiety: This factor consists of items related to academics comparing themselves with their colleagues. This dimension includes six items of the scale.
2. Job Insecurity Anxiety: This factor includes academics' concerns about their transition to tenure. There are four items in this dimension.
3. Pressure and Uncertainty Anxiety: This factor, which includes concerns about top management pressure and uncertainties in the academic world, consists of four items.

Confirmatory Factor Analysis results showed that the three-factor structure of the scale was confirmed. The scale, which was determined to have good fit values in terms of construct validity, was evaluated as a reliable tool to measure academic status anxiety.

The reliability of the scale was evaluated with Cronbach's Alpha coefficient and the internal consistency coefficient for the whole scale was calculated as 0.84. These results show that the scale can be used as both a valid and reliable measurement tool.

Conclusion: This study makes an important contribution to understanding the dimensions of status anxiety in the academic community with the Status Anxiety Level Scale for Academics (SASA), which was specially developed to measure status anxiety for academics.

Status anxiety is a factor that directly affects the professional satisfaction, psychological well-being and performance of individuals in the academic community. The intensification of competition and status concerns among academics can increase academic productivity, but it can also lead to negative consequences such as burnout syndrome, occupational stress and loss of motivation. The developed scale can contribute to the creation of policies to manage academic career processes in a healthier way by providing a better understanding of these dynamics.

Future research examining the relationship between academic status anxiety and different variables may expand the use of the scale. Studies reveal whether status anxiety differs in terms of different university types and academic titles can strengthen the place of this scale in academic literature.

In conclusion, this study developed a reliable and valid scale for measuring status anxiety among academics. The SASA will make a significant contribution to better understanding status anxiety in the academic environment and determining strategies to manage it. This scale can help to develop policies that support academic performance and psychological well-being by identifying the professional pressures experienced by academics.



VUK KAPSAMINDA ENFLASYON DÜZELTMESİNİN İŞLETMELERİN EKONOMİK VE MALİ YAPILARI İLE VERGİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Münevver KATKAT ÖZÇELİK¹, Reyhan YILDIZ²

Öz

Yüksek enflasyon dönemlerinde tarihi maliyet esası ve geleneksel muhasebe yöntemleri, şişirilmiş kârların raporlanmasına, aşırı vergilendirmeye ve gerçeği yansıtmayan kâr dağıtımlarına yol açabilmektedir. Bu sorunlara çözüm getirmek amacıyla Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından IAS 29 standardı geliştirilmiştir. Türkiye’de enflasyon düzeltmesi uygulaması ise Vergi Usul Kanunu (VUK) kapsamında hayata geçirilmiş; IAS 29’da öngörülen enflasyon oranı kriterlerinin sağlanması nedeniyle ilk kez 2003–2004, ikinci kez ise 2023–2024 dönemlerinde uygulanmıştır. Bu çalışmanın amacı, VUK’a göre gerçekleştirilen enflasyon düzeltmesinin işletmelerin ekonomik ve mali yapısı ile vergi yükü üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Çalışmada öncelikle enflasyon düzeltmesinin uygulanma süreci ve mali tablolara yansımaları iki örnek işletme üzerinden ortaya konulmuş, ardından söz konusu düzenlemenin ekonomik, mali ve vergisel etkilerini incelemek amacıyla, enflasyon düzeltmesi uygulayan 10 büyük şirketin 2023 ve 2024 yıllarına ait finansal verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu’ndan (KAP) elde edilerek analiz edilmiştir. Bulgular, enflasyon düzeltmesinin şirketlerin finansal yapısı ve kaynak kullanım biçimlerine bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkardığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Düzeltmesi, VUK, IAS 29, Finansal Raporlama, Vergi Yükü

JEL Sınıflandırma Kodları: M40, M41, M48, M49

THE IMPACT OF INFLATION ADJUSTMENT UNDER THE TAX PROCEDURE LAW (TPL) ON FIRMS’ ECONOMIC AND FINANCIAL STRUCTURES AND TAX BURDEN

Abstract

During periods of high inflation, the historical cost principle and traditional accounting methods may lead to overstated profits, excessive taxation, and dividend distributions that do not reflect the true economic situation. To address these problems, the International Accounting Standards Board (IASB) developed IAS 29. In Turkey, inflation adjustment has been implemented under the Tax Procedure Law (TPL); the first application was carried out in 2003–2004 and the second in 2023–2024, in accordance with the inflation rate criteria set by IAS 29. This study aims to analyze the effects of TPL-based inflation adjustment on firms’ economic and financial structures as well as their tax burden. First, the implementation process and its impact on financial statements were demonstrated using two sample firms. Then, to examine its economic, financial, and fiscal effects more comprehensively, the financial data of ten major companies that applied inflation adjustment in 2023 and 2024 were obtained from the Public Disclosure Platform (PDP) and analyzed. The findings reveal that the consequences of inflation adjustment vary depending on firms’ financial structures and resource allocation strategies.

Keywords: Inflation Adjustment, Tax Procedure Law (TPL), IAS 29, Financial Reporting, Tax Burden

JEL Classification Codes: M40, M41, M48, M49

¹ Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-mail: mkatkat@artvin.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-7299-7952>

² Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, e-mail: reyhan.cil@artvin.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-8013>

1. GİRİŞ

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış, işletmelerin finansal tablolarında yer alan gelir, kâr ve varlıkların gerçek ekonomik değerlerini yansıtamamasına yol açmaktadır. Bu durum, hem vergilendirmede adaletsizliklere hem de işletmelerin finansal durumunu olduğundan farklı gösteren yanıltıcı tablolara sebep olmaktadır. Enflasyonun etkisiyle şişirilmiş kârlar üzerinden yapılan aşırı vergilendirme, yanlış değerlenen bilançolar, gerçeği yansıtmayan kâr dağıtımları ve hatalı nakit akışı tahminleri bu sorunların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır.

Uluslararası düzeyde, söz konusu olumsuzlukları gidermek amacıyla Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC) Temmuz 1989’da “IAS 29 – Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı”nı yayımlamış; daha sonra bu standart Nisan 2001’de Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından revize edilerek yürürlüğe konulmuştur (IFRS, 2023).

Türkiye’de ise 2003 yılında Vergi Usul Kanunu (VUK) kapsamında başlatılan enflasyon düzeltmesi uygulaması, IAS 29 standardında belirlenen enflasyon oranı kriterlerine göre yürütülmüş; ilk uygulama 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilmiş ve 2005 yılında enflasyonun düşmesiyle sona ermiştir. Enflasyon muhasebesinin şartlarının 2022 yılında yeniden oluşmasıyla konu tekrar gündeme gelmiş; ancak 213 sayılı VUK’a eklenen geçici 33. madde ile ertelenmiştir. 31.12.2023 tarihli mali tablolar ise şartların oluşup oluşmadığına bakılmaksızın enflasyon düzeltmesine tabi tutulmuştur. Söz konusu düzenlemeye göre, finansal tabloların enflasyon düzeltmesi sonucu ortaya çıkacak kârlar vergilendirilmeyecek, zarar ise vergi matrahından düşülmeyecektir. Ancak 2024 ve sonraki yıllarda vergi matrahı düzeltilmiş bilançoya göre hesaplanacağından, enflasyon düzeltmesi 2024 ve sonraki yılların gelir ve kurumlar vergisi matrahını doğrudan etkileyecektir (Öner, 2024; Çetin ve Bozdoğan, 2023:79; Murat, 2023:7; Gözlüklü, 2024:3).

Türkiye’de enflasyonun işletmelerin mali tablolarına etkilerini düzenleyen politikaların büyük kısmı VUK’a dayandığından, bu çalışmada VUK çerçevesinde yapılan enflasyon düzeltmesinin işletmelerin ekonomik ve mali yapısı ile vergi yükü üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ikincil veriler kullanılarak doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Enflasyon düzeltmesinin etkilerinin özellikle 2023 ve 2024 finansal tablolarında görülmeye başlanması, konunun güncel ve araştırmaya değer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmada söz konusu uygulamanın işletmelerin ekonomik ve mali yapıları ile vergiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi uygun görülmüştür.

Araştırmada öncelikle ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmış, ardından enflasyon muhasebesi uygulamasında temel özellikler ve enflasyon düzeltme yöntemleri, enflasyonun finansal tablolar üzerindeki etkileri, yüksek enflasyon dönemlerinde finansal raporlama uygulamaları ve Türkiye’deki uygulama örnekleri incelenmiştir. Türkiye’de enflasyon düzeltmesi uygulaması VUK kapsamında detaylı olarak ele alınmış, uygulama aşamaları ve mali tablolara etkileri iki örnek işletme üzerinden gösterilmiştir. Daha sonra, ekonomik, mali ve vergisel etkilerini kapsamlı biçimde incelemek amacıyla, enflasyon düzeltmesi uygulayan 10 büyük şirketin 2023 ve 2024 yıllarına ait finansal verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu’ndan (KAP) elde edilerek analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde, elde edilen bulgular yorumlanmış ve öneriler sunulmuştur.

Çalışmanın konusu, VUK çerçevesinde yapılan enflasyon düzeltmesinin işletmelerin ekonomik ve mali yapısı ile vergi yükü üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi olduğundan, enflasyon düzeltmesinde TMS 29 ile VUK arasındaki farkların ayrıntısına ayrıca değinilmemiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Enflasyon muhasebesi, işletmelerin finansal tabloları, kârlılıkları ve vergi yükleri üzerindeki etkilerini inceleyen önemli bir araştırma alanıdır. Literatür incelendiğinde, farklı ülkelerde ve sektörlerde enflasyon muhasebesinin finansal raporlamanın doğruluğu ve karar alma süreçleri üzerindeki etkilerinin çeşitli yöntemlerle ele alındığı görülmektedir. Aşağıda kronolojik sırayla öne çıkan çalışmalar özetlenmektedir.

Higson, Shinozawa ve Tippet (2007), 32 hiperenflasyonist ekonomiyi kapsayan 80 yıllık ampirik analizlerinde, IAS 29'un parasal kalemlerin satın alma gücü kayıplarını kısa vadeli enflasyon koşullarında yeterince doğru tahmin edemediğini tespit etmiştir. Çalışmada, iki-nokta tahmin formülleriyle kayıpların %2,5 hata payıyla hesaplanabileceği belirtilmiştir. Bu sonuç, IAS 29'un özellikle kısa dönemli yüksek enflasyon senaryolarında sınırlı doğruluk sağladığını göstermektedir.

Tawiah, Benjamin ve Dorothee (2015), mevcut enflasyon muhasebesi yöntemlerinin muhasebe, ekonomi ve finans ilkeleriyle tam uyumlu olmadığını; yanıltıcı ve gerçekleşmemiş kârlar yarattığını ileri sürmüştür. Bu bulgu, enflasyon muhasebesinin yalnızca teknik bir uygulama değil, aynı zamanda ekonomik kararlar üzerinde doğrudan etkiler yaratan bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.

Ebiaghan (2019), Nijerya'daki 10 imalat firmasının 1996–2016 dönemine ait raporlarını incelemiş; hem tarihi maliyet hem de cari maliyet muhasebesinin kâr üzerinde anlamlı etkiler yarattığını saptamıştır. Çalışmada, farklı muhasebe yöntemlerinin birlikte kullanılmasının finansal durumun daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlayabileceği belirtilmiştir.

Olawaju, Mbambo ve Ngiba (2020), Güney Afrika'daki 20 perakende işletmesi üzerinde gerçekleştirdikleri anket çalışması ile enflasyon muhasebesinin hem yönetim kararlarını hem de finansal performansı pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, uygulamanın yalnızca raporlama açısından değil, işletme yönetimi açısından da kritik önem taşıdığını göstermektedir.

Kramarova (2021), IAS 29 ve ilgili literatürü inceleyerek enflasyon muhasebesinin Slovakya ve Avrupa Birliği ülkelerinde şirket faaliyetlerinin “gerçek ve adil görünümünü” sağlamada önemli rol oynadığını vurgulamıştır. Araştırmaya göre bu durum, yalnızca hiperenflasyon dönemleri için değil, genel ekonomik koşullar açısından da geçerlidir.

Varol (2022), Türkiye'de enflasyon muhasebesi uygulamalarının mevzuat ve standart farklılıkları nedeniyle sorunlar yarattığını ortaya koymuştur. Çalışmada, uyumlaştırma ve esnek düzenlemelere duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Haberal (2023), 38 banka üzerinde yaptığı çalışmada, parasal aktiflerin pasifleri aşması nedeniyle kayıplar yaşandığını ve özellikle kamu bankalarında net parasal pozisyon kayıplarının daha belirgin olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç, bankacılık sektöründe enflasyon muhasebesinin kritik önemini göstermektedir.

Selimefendigil (2023), Ohlson (1995) fiyat modeli kullanarak, enflasyon düzeltmesinin kazanç oynaklığını artırdığını ve piyasa değerini açıklama gücünü azalttığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, düzeltme sonrası finansal bilgilerin karar alıcılar açısından daha anlamlı hale geldiği saptanmıştır.

Peker (2023), TMS 29 ve BOBİ FRS 25 kapsamında İpek Doğal Enerji A.Ş.'nin 2021 ve 2022 yıllarının ilk altı aylık verilerini inceleyerek, enflasyon muhasebesi uygulamasının kârları artırdığını ve buna bağlı olarak vergi yükünü yükselttiğini belirtmiştir. Bu sonuç, enflasyon düzeltmesinin doğrudan vergisel etkilerine işaret etmesi açısından önemlidir.

Katkat Özçelik, M. & Yıldız, R. (2026). VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 595-622.

Ball (2024), Genel Fiyat Seviyesi Ayarlamalı Muhasebe (GPLA) ve Spesifik Fiyat Seviyesi Ayarlamalı Muhasebe (SPLA) yöntemlerini karşılaştırarak, teorik olarak bu yöntemlerin tabloların doğruluğunu artırdığını ancak düşük enflasyonlu ekonomilerde uygulamanın gereksiz bulunduğunu ve kurumsal engeller nedeniyle benimsenmediğini belirtmiştir.

Polus ve Bondu (2024), Arjantin'deki Celulosa Argentina şirketinin finansal tablolarını inceleyerek, enflasyon düzeltmesinin tabloların doğruluğunu artırdığını ve şirket performansının daha doğru yansıtılmasını sağladığını saptamıştır.

Binz, Graham ve Kubic (2024), yaklaşık yüz yıllık veri seti üzerinden enflasyonun muhasebe kârları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi analiz etmiş; enflasyonun tarihsel maliyet ve iskonto oranı kanalları üzerinden kârların bilgi değerini hem artırıp hem azaltabileceğini göstermiştir.

Saçan (2024), 2016 ikinci çeyrek–2023 üçüncü çeyrek döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören imalat işletmelerinin mali rasyolarını inceleyerek, enflasyonun likidite, finansal yapı, devir hızı ve kârlılık oranları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiler yarattığını tespit etmiştir.

Akpınar, Ciğer, Karyağdı ve Kaya (2024), gıda sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın 2023 yılı mali tablolarını enflasyon düzeltmesi öncesi ve sonrası olmak üzere karşılaştırmıştır. Oran analizi kullanılarak yapılan incelemede, parasal ve parasal olmayan kalemlerin ayrımı nedeniyle bazı oranlarda değişim gözlenmezken, birçok finansal oranda belirgin farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Keskin (2024), Türkiye'de Vergi Usul Kanunu kapsamında enflasyon muhasebesi uygulamalarını varsayımsal bir örnek üzerinden açıklamış ve işleyişe dair temel düzeyde bilgiler sunmuştur.

Ergün (2025a), Borsa İstanbul imalat sektöründe faaliyet gösteren 115 işletmenin 2023 yılı finansal tablo ve dipnotlarını inceleyerek, hem VUK hem de TMS 29 kapsamında özkaynak fon kalemlerinde dikkat çekici farklılıklar oluştuğunu saptamıştır.

Ergün (2025b), Borsa İstanbul'da işlem gören perakende ve toptan satış şirketlerinin 2022 yılı finansal tablolarını enflasyon düzeltmeli ve düzeltmesiz olarak DuPont analizi ile değerlendirmiştir. Wilcoxon testi kullanılarak yapılan analizler sonucunda, sektörlerin ortalama kârlarının azaldığı, öz sermaye çarpanının düştüğü, borç oranının arttığı ve kârlılık oranlarının gerilediği belirlenmiştir.

Reyhan (2025), örnek finansal tablolar üzerinden parasal olmayan kalemlerin TMS 29 ve VUK Geçici 33 kapsamında enflasyon düzeltmesini incelemiş; yapılan düzeltmelerin bilanço büyüklüğünü %288 oranında artırdığını ve finansal tabloların güvenilirliğini önemli ölçüde yükselttiğini saptamıştır.

Başer, Akdoğan ve Hiçyorulmaz (2025), MSUGT/VUK, TMS/TFRS ve BOBİ FRS çerçevesinde stok kalemleri özelinde enflasyon muhasebesi uygulamalarını örnek olay yöntemiyle karşılaştırmıştır. Araştırmada, üç çerçevenin amaç ve teknik farklılıklarının finansal tablo kullanıcıları açısından yorum farklılıklarına ve uygulamada tutarsızlıklara yol açtığı belirlenmiştir.

Yukarıda özetlenen çalışmalar, enflasyon muhasebesinin finansal tabloların doğruluğu, karar alma süreçleri, kârlılık ve işletmelerin mali yapısı üzerinde önemli etkiler yarattığını göstermektedir. Uluslararası literatürde enflasyon düzeltmesinin bilgi değeri, kârlılık ve piyasa ilişkileri ön plana çıkarken; Türkiye'deki çalışmalar daha çok uygulama örnekleri ve varsayımsal senaryolar üzerinden yürütülmektedir. Özellikle vergisel etkiler, sınırlı sayıda çalışmada ele alınmış ve genellikle teorik düzeyde kalmıştır.

Bu bağlamda, mevcut çalışmanın literatüre katkısı; Türkiye'deki 10 büyük şirketin 2022–2024 dönemine ait Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) verilerini kullanarak, enflasyon düzeltmesi öncesi

ve sonrası bilanço ve gelir tablolarını karşılaştırmalı biçimde incelemesi ve vergisel etkileri güncel verilerle ortaya koymasındır. Böylece çalışma, yalnızca mali yapı ve finansal raporlama boyutuna değil, aynı zamanda vergi yüküne ilişkin etkilerine de odaklanarak Türkiye literatüründe önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

3. ENFLASYON MUHASEBESİ UYGULAMASINDA TEMEL ÖZELLİKLER VE ENFLASYON DÜZELTME YÖNTEMLERİ

Yüksek enflasyonun etkili olduğu ekonomilerde, mali tabloların enflasyonun yanıltıcı etkilerinden arındırılması amacıyla yapılan teknik düzeltmeler bütününe enflasyon muhasebesi denir. Bu uygulamada, bilançoda yer alan parasal olmayan kalemler, belirli bir endeks kullanılarak hesaplanan düzeltme katsayısı ile çarpılır ve böylece finansal tablolar, satın alma gücüne en yakın şekilde oluşturulur.

TMS 29 – Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı, işletmelerin yüksek enflasyonlu bir ekonominin para birimi üzerinden düzenledikleri konsolide finansal tablolar da dahil olmak üzere tüm temel mali tablolara enflasyon muhasebesi uygulanmasını öngörür. Standart, enflasyonun tablo üzerindeki yanıltıcı etkilerini gidererek, finansal bilgi kullanıcıları için muhasebe bilgi kalitesinin sağlanmasını hedefler. Ancak yüksek enflasyonun varlığına ilişkin kesin bir oran belirlemedi; bunun yerine, bir ekonominin yüksek enflasyonlu olarak kabul edilebilmesi için sahip olması gereken özellikleri tanımlamıştır.

3.1. Enflasyon Muhasebesi Uygulamasında Temel Özellikler

TMS 29'un 3. maddesinde belirtilen yüksek enflasyon ekonomisinin temel özellikleri şunlardır:

- Nüfusun büyük kısmının servetini parasal olmayan varlıklarda veya nispeten istikrarlı bir yabancı para biriminde tutmayı tercih etmesi ve eldeki yerel parayı satın alma gücünü korumak amacıyla yatırımlara yönlendirmesi,
- Nüfusun parasal tutarları yerel para birimi yerine nispeten istikrarlı bir döviz cinsinden dikkate alması ve fiyatların da bu döviz cinsinden belirlenebilmesi,
- Kredili satış ve satın almalarda fiyatların, kısa süreli olsa bile, kredi süresi boyunca satın alma gücündeki kayıpları karşılayacak şekilde belirlenmesi,
- Faiz oranları, ücretler ve fiyatların bir “fiyat endeksine” bağlı olması,
- Son üç yılın birikimli enflasyon oranının %100'e yaklaşması veya aşması.

Standart, bu özelliklere sahip ekonomilerde, o ekonominin para birimi üzerinden raporlama yapan işletmelerin TMS 29'u mevcut tarihten itibaren uygulamalarını zorunlu kılar. Bunun amacı, yüksek fiyat artışlarının ulusal paranın satın alma gücünü sürekli azaltması ve enflasyona göre düzeltilmeyen faaliyet sonuçları ile mali durum tablolarının bilgi kullanıcılarını yanlış yönlendirmesini önlemektir (Özulucan, 2002:29).

Enflasyon muhasebesinin gerekliliği, sadece mali tabloları etkilemekle kalmaz; muhasebenin temel kavramları ve ilkeleri açısından da önem taşır. Enflasyonun etkilerinin giderilmemesi, muhasebenin “sosyal sorumluluk”, “süreklilik”, “tutarlılık”, “tam açıklama” ve “ihtiyatlılık” gibi temel ilkeleri ile çelişir. Bu nedenle, enflasyon düzeltmesi yapılması, bu olumsuz etkilerin önlenmesi açısından zorunludur (Özdemir ve Arslan, 2007:91).

3.2. Enflasyon Düzeltme Yöntemleri

Enflasyonist ortamlarda gerekli düzeltmelerin yapılabilmesi için başvurulabilecek yöntemler tarihi maliyet, cari maliyet ve karma yöntem olarak sınıflandırılmaktadır.

3.2.1. Tarihi Maliyetleri Esas Alan Yöntemler

Tarihi maliyet, bir varlığın mülkiyet ve faydalanma haklarını elde etmek amacıyla yapılan harcamaları kapsar. Bu yöntemle varlıklar her zaman piyasa değeri yerine tarihi maliyet üzerinden izlenir ve değer artışları veya azalışları dikkate alınmaz. Tarihi maliyet muhasebesi, paranın satın alma gücünün sabit olduğu varsayımına dayanır. Ancak teknolojik gelişmeler, tüketici tercihleri, enflasyon ve döviz kurlarındaki değişimler, varlıkların güncel değerlerini bilançoda doğru yansıtmamaktadır. Bu nedenle IASB gibi standart belirleyiciler, mali tablo kalemlerinin cari piyasa değerleriyle raporlanmasını önermektedir (Bahadır, 2016:34).

Tarihi maliyetleri esas alan enflasyon muhasebesi yöntemleri klasik yöntem ve genel fiyat endeksi yöntemi olarak ikiye ayrılır.

3.2.1.1. Klasik yöntem

Klasik yöntem, maliyet temeline dayalı olup satın alma sonrası varlık değerlerindeki değişimleri (değer düşüklüğü haricinde) dikkate almaz. Bu yöntemde, maliyet ilkesi ve paranın sabit değer varsayımıyla işlemler yapılır; yüksek enflasyon dönemlerinde ise işletmenin bilgi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalır. Kâr, gerçekleşen hasılat ile tarihi maliyetli girdiler arasındaki farktan oluşur ve fiyat değişim oranının yüksek, aktif devir hızının düşük olması durumunda varlıklar düşük değerlenir (Özdemir ve Arslan, 2007:93).

Maddi duran varlıklar için hesaplanan amortisman tutarları tarihi değerler üzerinden belirlenir; bu da işletmede gerçekte daha yüksek olan kârın düşük gösterilmesine veya fiktif kâr oluşmasına yol açar.

3.2.1.2. Genel fiyat endeksi yöntemi

Genel fiyat endeksi yöntemi, parasal olmayan kalemlerin endeks kullanılarak düzeltilmesini ve finansal tabloların paranın satın alma gücü ile gösterilmesini sağlar. Bu yöntemde dönem başı ve dönem sonu mali tablolar kullanılır (Keleş, 2015:36).

Finansal tablolar paranın satın alma gücüne göre açıklanırken, enflasyon genel düzeyi için genellikle Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) kullanılır (Karasioğlu ve Erdemir, 2005:148).

3.2.2. Cari Değer (İkame) Maliyet Yöntemi

Cari değer maliyet yöntemi, ürün veya hizmetlerdeki özel fiyat değişimlerinin etkili olduğu bir yöntemdir ve nominal değerler üzerinden ölçüm yapılır. Bu yöntemde bilançonun aktifleri kapsama alınır (Akyol, 2023:284).

Yöntemin amacı, faaliyet kârı ve elde tutma kârını ayrı ayrı değerlendirek toplam kârı belirlemek ve sermayeyi korumaktır. Bu sayede üretim araçlarının yenilenmesi için gerekli kaynaklardan ayrılır (Yıldız, 2018:209; Acar, 2005:83).

3.2.3. Karma Yöntem

Karma yöntemde, parasal olmayan kalemler cari (ikame) maliyet esasına göre, özsermaye kalemleri ise genel fiyat endeksine göre yeniden değerlendirilerek bilançoya aktarılmaktadır. Böylece,

parasal olmayan kalemlerin güncel maliyetleri ile özsermaye kalemlerinin sabit para birimi üzerinden ifade edilmesi sağlanmaktadır (Yıldız, 2018; Arzova, 1996).

4. ENFLASYONUN FİNANSAL TABLOLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Finansal tablolar, işletmelerin aktif ve pasif kalemlerindeki değişiklikleri izleyen ve bu değişiklikler sonucunda ortaya çıkan gelir ve giderleri faaliyet sonuçları olarak topluca gösteren raporlar olarak tanımlanır. Bu tablolar, kredi verenler, yöneticiler, işletme sahipleri ve diğer finansal bilgi kullanıcıları için gerçeği yansıtan bilgiler sunar; gelecekte oluşacak nakit akışlarını tahmin etmeye, işletme yönetimine karar alma süreçlerinde rehberlik etmeye ve işletmenin finansal durumu hakkında bilgi sağlamaya hizmet eder (Keleş, 2015:33).

Yüksek enflasyon dönemlerinde faaliyet gösteren işletmeler, varlık ve kaynaklarının reel değerlerini doğru biçimde belirleyememekte; bu durum mali tablo kullanıcıları için yanıltıcı bilgiler oluşturmaktadır. Enflasyonun olumsuz etkisi, özellikle tarihi maliyet esasına dayalı klasik muhasebe yöntemleriyle hazırlanan finansal tabloların varlık ve yükümlülüklerin gerçek değerlerini yansıtmamasından kaynaklanır. Bu nedenle, finansal tablo kullanıcılarının beklentileri karşılanamaz; bu da karar alma süreçlerinde hatalara yol açar (Aktaş, 2006:16).

Fiyat hareketlerinin finansal tablolar üzerindeki etkileri şu şekilde özetlenebilir (Köroğlu ve Uçma, 2005:10):

- Raporlanan kârların yüksek oluşu: Tarihi maliyetler üzerinden hazırlanan tablolar, gerçekleşen kârlardan daha yüksek kârlar göstermektedir. Bu durum, işletmelerin gerçeğe aykırı kâr dağıtımları yapmasına ve aşırı vergi yüküyle karşılaşmasına yol açar.
- Bilançoların gerçek değerleri yansıtmaması: Duran varlıklar ve stoklar tarihi maliyetleriyle gösterildiği için söz konusu rakamlar, varlıkların yenileme maliyetlerinin altında kalır.
- Gelecekteki nakit akışlarının tahmin edilememesi: Tarihi maliyet esaslı tablolar üzerinden yapılan tahminlerde gerçekleşen değerler ile tahmin edilen değerler arasında önemli farklar oluşur; bu durum, işletme performansının hatalı yorumlanmasına neden olur.
- Parasal kalemlerin etkilerinin doğru belirlenememesi: Genel fiyat endeksindeki değişimlerin parasal aktif ve pasif kalemler üzerindeki etkisi doğru hesaplanamadığında, işletmelerin gerçek finansal durumu ve gelecekte ihtiyaç duyacakları sermaye miktarı yanlış tespit edilir. Bu durum, riskli borçlanmalar, kaynakların optimal olmayan dağılımı ve hatalı vergi ödemeleri gibi mali sorunlara yol açabilir.

4.1. Enflasyonun Bilanço Üzerindeki Etkisi

Yüksek enflasyonlu ekonomilerde yerel para biriminin değerindeki istikrarsızlık, bilanço ve gelir tablosunda gerçeği yansıtmayan sonuçlara yol açabilir. Enflasyonun finansal tablo kalemleri üzerindeki etkisi, her bir bilanço ve gelir tablosu unsurunda farklı şekillerde ortaya çıkar. Bu nedenle TMS 29 Standardı'nda da belirtildiği üzere, kalemler parasal ve parasal olmayan olarak sınıflandırılmıştır:

Parasal kalemler: Nominal değerlerini koruyabilen, ancak satın alma güçleri enflasyon nedeniyle azalan kalemlerdir. Bu kalemler, fiyat hareketlerinin tersi yönde etkilendir.

Parasal olmayan kalemler: Nominal değerleri paranın satın alma gücündeki değişimlere bağlı olarak yeniden belirlenebilen ve böylece reel değerini koruyabilen kalemlerdir (Çelik, 2003:8).

4.1.1. Enflasyonun Parasal Aktif Kalemler Üzerindeki Etkisi

Parasal aktif kalemler, bilançoda “Hazır Değerler”, “Menkul Kıymetlerin bir kısmı”, “Ticari Alacaklar”, “Diğer Ticari Alacaklar”, “Verilen Avanslar”, “Gelir Tahakkukları”, “Diğer Dönen Varlıklar” ve “Diğer Duran Varlıklar” gibi unsurlardan oluşur.

Hazır değerler, menkul kıymetlerin bir kısmı (ör. sabit getirili menkul kıymetler) ve senetli alacaklar nominal değer üzerinden kaydedildiği için parasal kalem olarak sınıflandırılır; bu nedenle enflasyon düzeltmesine tabi tutulmaz. Aynı şekilde senetsiz alacaklar, verilen avanslar, gelir tahakkukları ve diğer dönen veya duran varlıklar da cari değerleriyle kaydedilir (Aktaş, 2006:17).

Parasal aktifler, gelecekteki fiyat artışlarından olumsuz etkilenir. Özellikle kısa vadeli senetli alacaklarda, vadenin kısa olması enflasyon kaynaklı değer kaybının sınırlanmasına katkı sağlayabilir.

Enflasyonun Parasal Pasif Kalemler Üzerindeki Etkisi

Parasal pasif kalemler; “Mali Borçlar”, “Ticari Borçlar”, “Diğer Borçlar”, “Alınan Avanslar”, “Ödenecek Vergi ve Diğer Yükümlülükler”, “Borç ve Gider Karşılıkları”, “Gider Tahakkukları” ve “Diğer Yabancı Kaynaklar” gibi kalemleri içerir.

Bu kalemler nominal değerleri üzerinden kaydedildiğinden, enflasyona göre herhangi bir düzeltmeye tabi tutulmaz. Ancak yüksek enflasyon döneminde parasal pasiflerin reel değeri azalır; bu durum, işletmeler açısından borç yükünün reel olarak azalması anlamına gelir ve parasal pasif kalemler üzerindeki etki görece olumlu kabul edilir (Çelik, 2003:11).

4.1.2. Enflasyonun Parasal Olmayan Aktif Kalemler Üzerindeki Etkisi

Parasal olmayan aktif kalemler; “Hisse Senetleri”, “Stoklar”, “Yıllara Sari İnşaat ve Onarım Maliyetleri”, “Gelecek Aylara Ait Giderler”, “Mali Duran Varlıklar”, “Maddi Duran Varlıklar”, “Maddi Olmayan Duran Varlıklar”, “Özel Tükenmeye Tabi Varlıklar” ve “Diğer Duran Varlıklar” gibi unsurları kapsar.

Bu kalemler nominal değerleri enflasyonla değişebilen, ancak satın alma güçleri sabit kalan varlıkları ifade eder. Fiyat düzeyindeki artışlar, parasal olmayan kalemlerin reel değerlerini etkiler. Bu nedenle maliyet değerleri üzerinden bilançoda yer almaları, yüksek enflasyon dönemlerinde gerçeği yansıtmayan sonuçlar doğurur ve işletme yönetimini yanıltıcı kararlar almaya sevk edebilir (Açık, 2006:349).

4.1.3. Parasal Olmayan Pasif Kalemler Üzerindeki Etkisi

Parasal olmayan pasif kalemler arasında özellikle yıllara yaygın inşaat ve onarım işlerinde elde edilen hak edişler (“Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım Hak Edişleri Hesabı”) ve gelecek dönemlere ait tahsil edilen gelirler (“Gelecek Aylara Ait Gelirler Hesabı”) yer alır.

Ayrıca parasal olmayan pasifler arasında özsermaye kalemleri de bulunur. Değer artışları dikkate alınmadığında, bu kalemler gerçek değerlerinin altında görünür ve işletmede değer kaybına yol açar. Bu nedenle sermaye ve kâr yedeklerinin enflasyona göre düzeltilmesi gerekmektedir (Çelik, 2003:16).

4.2. Enflasyonun Gelir Tablosu Üzerindeki Etkisi

Gelir tablosu, işletmenin belirli bir dönemde elde ettiği gelirleri ve bu gelirlerin elde edilmesi sırasında katlanılan maliyetleri gösteren temel mali tablodur. Gelir tablosunun hazırlanmasında kalemlerin gerçek değerleriyle, yani enflasyondan arındırılmış olarak gösterilmesi gerekir. Aksi hâlde,

tarihi maliyet esasına göre hazırlanan gelir tabloları işletmenin gerçek kârını yansıtamaz ve tablonun işlevi tam olarak yerine getirilmiş olmaz (Açık, 2006:350).

Gelir tablosundaki kalemler enflasyona göre düzeltilmediğinde, özellikle satışlar ve satışların maliyeti üzerinde enflasyonun etkisi, işletmenin kâr kavramını yanıltıcı biçimde değiştirir ve sermayenin korunmasını zorlaştırır. Bu durumda ortaya çıkan kâr, gerçek kârdan daha yüksek görünür; işletmeler ise gerçekte var olmayan kârlar üzerinden yüksek tutarlarda vergi ödemek ve kâr dağıtımını yapmak zorunda kalır.

Böylece “fiktif kâr” üzerinden yapılan vergi ödemeleri, işletme kaynaklarının yanlış alanlarda kullanılmasına, geleceğe yönelik hatalı yönetim kararlarının alınmasına ve sermaye yetersizliği nedeniyle işletmenin yabancı kaynaklara yönelmesine neden olur (Kaygusuz, 2003:4).

5. YÜKSEK ENFLASYONLU DÖNEMLERDE FİNANSAL RAPORLAMA UYGULAMALARI

5.1. Dünyadan Uygulama Örnekleri

Yüksek Enflasyonlu Dönemlerde Finansal Raporlama Standardı (UMS 29), 1 Ocak 1990 veya sonrasındaki dönemler için geçerli olacak şekilde Temmuz 1989’da yayımlanmıştır (Deloitte, 2023). Bu tarihten önce, enflasyonun yarattığı zorluklarla başa çıkmak amacıyla farklı ülkelerde çeşitli yöntemler geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde, 1940’lı yıllardan itibaren LIFO yöntemi uygulanmış; 1950’lerde Başkan Eisenhower hızlandırılmış amortisman önlemleri, Başkan Kennedy ise vergi amaçlı varlık ömürlerinin üçte bir oranında azaltılması uygulamalarını getirmiştir. Bu önlemler, 1970’lerde işletme sermayesinin korunmasını ve vergi yükünün azaltılmasını sağlamıştır (Özdemir, 2023:61). 1979 yılında FASB, 33 No’lu “Finansal Raporlama ve Değişen Fiyatlar” standardını yayımlayarak, genel fiyat seviyesine göre düzenlenen mali tablolarda stoklar ve sabit varlıkların yenileme maliyetlerinin yayınlanmasını zorunlu kılmıştır. Enflasyon oranının %3’ün altına düşmesiyle standart yürürlükten kaldırılmıştır (Hale, 1978:30).

Kanada’da 1972 yılında Muhasebe Araştırma Komitesi, mali raporların hazırlanmasında genel fiyat endeksi, cari maliyet ve karma maliyet yöntemlerinin kullanılabileceğini düzenlemiştir (Özdemir, 2023:61). 1977’de ise enflasyon etkisinin giderilmesi amacıyla fiyat kontrolleri uygulanmış, envanter yönetimi ve vergilendirme ile ilgili zorlukların aşılması için envanter vergi kredisi uygulaması getirilmiştir (Hale, 1978:36).

Fransa’da 1947–1958 yıllarında, toptan fiyat endeksleri kullanılarak varlıkların yeniden değerlendirilmesine izin verilmiş ve tarihi maliyet muhasebesine ek olarak genel fiyat düzeyinin raporlarda uygulanması öngörülmüştür. Ancak dönemde enflasyon düşük olduğundan, uygulamaya yönelik başvuru yapılmamış ve düzenlemenin kullanımı gerekli görülmemiştir (Lyons, 1974; Özdemir, 2023).

İtalya’da 1946–1952 döneminde, vergi etkisinden kaçınmak amacıyla belirli endeksler kullanılarak maddi duran varlıkların yeniden değerlendirilmesi yapılmıştır (Lyons, 1974:49).

Almanya’da 1948 Haziran’ında üç kez güçlü enflasyon yaşanmasına rağmen, muhasebe işlemleri tarihi maliyet esasına göre yürütülmüş; dönem sonu fiyatlarının bir yılda %10’dan fazla artması durumunda stok değer düşüklüğü uygulanması ve ithal hammaddelerin değerinin %20–30 oranında azaltılması gibi vergi düzenlemeleri getirilmiştir (Lyons, 1974:50).

İngiltere’de 1963 yılında artan enflasyon oranlarına karşı, İngiltere Yeminli Muhasebeciler Enstitüsü ve Muhasebe Standartları Yönlendirme Komitesi tarafından genel fiyat düzeyi muhasebe

sistemi uygulanmış, isteğe bağlı olarak cari fiyat sistemi de eklenmiştir. Bu sistem 1988 yılına kadar sürmüş, enflasyonun azalmasıyla yürürlükten kaldırılmıştır (Özdemir, 2023:61).

Arjantin’de 1960’larda sabit varlıklara yönelik düzeltme katsayıları yayımlanmış, 1972’den itibaren Arjantin Muhasebeciler Teknik Enstitüsü tarafından genel fiyat düzeyi muhasebe sistemi uygulanmıştır (Özdemir, 2023:61).

Günümüzde, yüksek enflasyonlu ekonomilerde IASB tarafından geliştirilen UMS 29 standardı uygulanmaktadır. Bu standart, yüksek enflasyonun var olduğu ekonomilerde finansal tabloların anlamlı ve güvenilir olmasını sağlamak amacıyla özel düzenlemeler getirmektedir. UMS 29, bir ülkenin yüksek enflasyonlu olup olmadığını değerlendirmek için genel bir rehber sunmakta; yüksek enflasyonlu ekonomilerin durumunu Denetim Kalitesi Merkezi’nin Uluslararası Uygulamalar Görev Gücü (IPTF) takip etmekte, enflasyon tahminlerini ise Uluslararası Para Fonu (IMF) yayımlamaktadır. Standartta belirtilen göstergeler ve UMS 21’e göre döviz kurlarının yılsonu mali tablolar üzerindeki etkisi dikkate alınarak, ülkeler yüksek enflasyonlu ekonomi olarak sınıflandırılmaktadır (Deloitte, 2023).

CAQ (The Center for Audit Quality) web sitesinde yayımlanan 18 Kasım 2024 tarihli IPTF listesine göre, yüksek enflasyonlu ülkelerin 2021–2025 dönemindeki üç yıllık kümülatif enflasyon oranları aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 1. Yüksek Enflasyonlu Ülkelerin Üç Yıllık Kümülatif Enflasyon Oranları (%)

Yıllar	Arjantin	Etiyopya	Gana	Haiti	İran	Lübnan	Nijerya	Sierra Leone	Sudan	Surinam	Türkiye	Venezuela	Zimbabve
2021	216	91	34	69	144	753	50	48	2325	169	74	2330K*	4379
2022	300	114	92	96	208	1671	62	79	2793	299	156	80K*	2379
2023	816	133	114	107	173	2005	81	146	1571	229	268	7516	4756
2024 Öngörülen	1354	116	118	136	165	N/A **	102	152	1267	131	287	1450	15K*
2025 Öngörülen	982	86	53	102	120	N/A **	101	112	1001	66	192	643	4795

*K yazılan sayının 1000 ile çarpılma işlemidir. <https://www.milliyet.com.tr/egitim/k-ne-demek-rakamlarda-kullanilan-ingilizce-k-harfinin-anlami-nedir-6441657>

** Mevcut değil

Kaynak: (The Center for Audit Quality. 2024)

Tablonun 2023 yılı verilerine göre, üç yıllık kümülatif enflasyon oranı bakımından Türkiye, Venezuela, Zimbabve, Lübnan, Sudan ve Arjantin’in ardından %268 ile altıncı sırada yer almaktadır. Türkiye’nin 2024 yılı öngörülen kümülatif enflasyon oranına göre (Lübnan verileri mevcut olmadığından değerlendirme dışında bırakılmıştır), Zimbabve, Venezuela, Arjantin ve Sudan’ın ardından %287 ile beşinci sırada yer almakta; 2025 yılında ise (Lübnan verileri mevcut olmadığından) Zimbabve, Sudan, Arjantin ve Venezuela’nın ardından %192 ile yine beşinci sırada yer alacağı öngörülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerde IAS 29’da belirlenen göstergeler çerçevesinde enflasyon muhasebesi uygulamalarının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

5.2. Türkiye’de Enflasyon Muhasebesinin Uygulanması

Ülkemizde enflasyon muhasebesine ilişkin çalışmalar, II. Dünya Savaşı sonrasında şiddetli bir enflasyon döneminin yaşanmasıyla, ‘yeniden değerlendirme’ adı altında başlamıştır. 1960 ihtilalinden sonra reform komisyonları kurulmuş ve bu komisyonların önerileri, 15 Şubat 1963 tarihinde yeniden

değerleme kavramı ile vergi hukukuna dahil edilmiştir. 1983 yılına kadar Yeniden Değerleme Komisyonu tarafından çeşitli düzenlemeler yapılmış, 1989 yılında ise yeniden değerlendirme katsayısı belirlenmiştir.

Ülkemizde, yeniden değerlemenin yanı sıra; “duran varlık yenileme fonu, azalan bakiyeler yöntemi, gayrimenkul ve iştirak hisseleri satışından doğan kârın sermayeye eklenmesinde vergi istisnası”, “maliyet artış fonu”, “LİFO yöntemi” ve “yatırım indirimi” gibi düzeltme önlemleri de yürürlüğe konulmuştur. Ancak söz konusu düzenlemeler kısmi nitelikte kalmış ve enflasyonun etkilerini azaltmada yeterli olmamıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle, Türkiye’nin uluslararası muhasebe standartlarını uygulamaya başlamasıyla birlikte, 2000 yılından sonra enflasyon muhasebesine ilişkin tebliğler yayınlanmıştır. Bu düzenlemeler, yüksek enflasyon koşullarında finansal tabloların düzeltilmesini öngörmüştür (Akdoğan, 2004:279).

Türkiye’de enflasyon muhasebesi ile ilgili yasal düzenlemeler, 5024 sayılı Kanun ile 17 Aralık 2003 tarihinde “Enflasyon Düzeltmesi ve Yeniden Değerleme Oranı” başlığı altında tanımlanmıştır (Akdoğan, 2013:64). Bu düzenlemeler, mevcut uygulamaların bir kısmını yürürlükten kaldırmış, bazı alanlarda ise değişiklikler getirmiştir. Öne çıkan değişiklikler şunlardır (Pekdemir, 2004:5):

- Stok değerlendirme tekniklerinden LİFO yöntemi uygulamadan kaldırılmış ve bunun yerine emtianın maliyet bedeli ile değerlendirilmesi esası getirilmiştir. VUK-274. maddeye göre, emtianın maliyet değerine kıyasla satış fiyatlarının %10 veya daha fazla düşmesi durumunda emsal bedel kullanılabilir.
- Maliyet artırımı uygulaması yürürlükten kaldırılmıştır.
- Değer düşüşü ve azalma paylarının düzeltilmiş değerler üzerinden hesaplanması esası getirilmiştir.
- Kur farkı gelirleri istisnası kaldırılmıştır.
- Yeniden değerlendirme oranı belirlenmiştir.
- Yatırım indirimi uygulamasına ilişkin yenilikler getirilmiştir.
- Yıllara yaygın inşaat ve onarım işlerinde kazanç tespitinde değişiklikler yapılmıştır.

Türkiye’de enflasyon muhasebesinin ilk uygulaması, 2003 yılında Vergi Usul Kanunu çerçevesinde başlamıştır. Uygulamanın başladığı dönemde enflasyon oranının %10’u aşması ve üst üste üç dönem boyunca %100’ü geçmesi ön koşul olarak belirlenmiştir (Öner, 2024). 2003 ve 2004 yıllarında enflasyon muhasebesi uygulanmış, bahsi geçen koşulların oluşmaması nedeniyle 2005 yılında uygulama durdurulmuştur (Çetin ve Bozdoğan, 2023:79).

2021 ve 2022 yıllarında Türkiye’de enflasyon muhasebesi için gerekli şartlar sağlanmış olmasına rağmen, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’na geçici eklenen 33. madde ile uygulama ertelenmiştir. VUK’un 33. maddesine göre, 2021 ve 2022 dönemleri ile 2023 yılı geçici vergi dönemlerinde, şartların oluşup oluşmadığına bakılmaksızın finansal tablolar enflasyon düzeltmesine tabi tutulmayacaktır. Ancak 31.12.2023 tarihli finansal tablolar, şartlar dikkate alınmaksızın enflasyon düzeltmesine tabi tutulacaktır.

Bu çerçevede, mükellefler 31.12.2023 itibariyle enflasyon muhasebesi kapsamında tüm muhasebe kayıtlarını ve dönem sonu işlemlerini gerçekleştirecek, vergiye tabi kazançlarını tespit ederek

gelir tablolarını düzenleyeceklerdir. Bilançoda yer alan parasal olmayan kalemler üzerinde yapılan düzeltmelerin farkları ise 698 Enflasyon Düzeltme Hesabına aktarılacaktır (Murat, 2023:7).

Enflasyon düzeltmesi, bilanço esasına göre defter tutan “kollektif”, “adi komandit” ve “adi şirketler” de dahil olmak üzere gelir vergisi ve kurumlar vergisi mükelleflerine uygulanacaktır. Uygulama zorunlu olup, istisna yalnızca Türk Para Birimi dışında kayıt tutan mükellefleri kapsamaktadır (Öner, 2024). İşletmeler, finansal tablolarında enflasyon düzeltmelerine ilişkin olarak Vergi Usul Kanunu’nun yanı sıra SPK, BDDK ve benzeri düzenleyici kuruluşların tebliğlerine, ayrıca TMS/TFRS ve BOBİ FRS gibi muhasebe standartlarına da uymakla yükümlüdürler (Yenisu, 2022:725).

5.2.1. Türkiye’de Uygulanan Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapılarına Etkisi

Bilançonun enflasyon düzeltmesine tabi tutulması, işletmelerin ekonomik ve mali yapılarını doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede işletmelerdeki etkiler şu şekilde özetlenebilir:

- Parasal olmayan aktif varlığı özkaynaklardan küçükse, enflasyon düzeltme işlemi gider yönlü ve zarar artırıcı sonuçlar doğurmaktadır.
- Parasal olmayan aktif varlığı özkaynaklardan büyükse, enflasyon düzeltme işlemi gelir yönlü ve kâr artırıcı etkiler yaratmaktadır.

Bu sonuçlara göre, 2024 yılında enflasyon muhasebesinin devreye girmesiyle birlikte, özkaynağının üstünde yabancı kaynak kullanarak bilançosunu yatırımlar, stoklar ve Ar-Ge harcamalarıyla büyüten şirketler, ilave vergi yükü ile karşılaşabilecektir (Bilen, 2023).

VUK Mük. 298/A-7 ve Geçici 33. Maddelerine göre, 31.12.2023 tarihine ait finansal tabloların enflasyon düzeltmesine tabi tutulması sonucu ortaya çıkan kâr/zarar farkı “Geçmiş Yıllar Kâr/Zararı” hesabında izlenecek; geçmiş yıl kârı vergilendirilmeyecek, geçmiş yıl zararı ise dikkate alınmayacaktır. 2023 hesap dönemi vergi matrahı, düzeltme yapılmadan önceki finansal tablolarda belirlenen kârlar üzerinden hesaplanacak ve 2023 hesap dönemi amortisman payı da enflasyon düzeltmesi yapılmadan önceki değerler üzerinden belirlenecektir. Bu nedenle, 2023 enflasyon düzeltmesinin gelir ve kurumlar vergisine doğrudan etkisi olmayacaktır.

Buna karşın, 2024 hesap dönemi vergi matrahı düzeltilmiş bilançoya göre belirlenecektir. Geçici vergi dönemleri ve hesap dönemi sonu itibarıyla oluşan kâr veya zarar, “Enflasyon Düzeltme Hesabı”nın bakiyesine göre hesaplanacaktır. “Enflasyon Düzeltme Hesabı” bakiyesi, “Enflasyon Düzeltmesi Kar/Zarar” hesapları aracılığıyla “Dönem Karı veya Zararı Hesabı”na devredilerek kapatılacak ve işletmenin dönem kâr veya zararı bu şekilde görülecektir (Gökmen, 2024).

Bu nedenle, 31.12.2023 tarihinde düzeltilen parasal olmayan kalemler, 2024 ve sonraki yıllarda gider, maliyet ve gelir unsuru olarak dikkate alınacak ve Gelir/Kurumlar Vergisi (geçici vergi dahil) üzerinde dolaylı bir vergi etkisi yaratacaktır (Gözlüklü, 2024:3).

Enflasyon düzeltmesinin dönem kârına ve vergi matrahına etkisi, işletmelerin özkaynak durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Özkaynağı güçlü olan işletmelerde, enflasyon düzeltmesi dönem kârını ve vergi matrahını azaltıcı etki yaparken; özkaynağı zayıf olan işletmelerde dönem kârını ve vergi matrahını artırıcı etki yaratacaktır.

Diğer yandan, enflasyon düzeltmesine tabi tutulan stoklar başlangıçta dönem kârını artırıcı etki gösterse de, söz konusu stokların maliyet değerleri üzerinden satışa konu edilmesi durumunda dönem kârını azaltıcı yönde etkileyebilecektir. Bu bağlamda, enflasyon düzeltmesinin vergisel etkisi

işletmelerin yapısına göre değişkenlik göstermekte; daha az veya daha fazla vergi ödenmesine yol açabilmektedir (Yıldırım, 2023).

5.2.2. Enflasyon Düzeltmesinin Uygulama Aşamaları ile Esas Alınacak Endeks ve Katsayılar

Enflasyon düzeltmesi uygulanırken izlenmesi gereken aşamalar ve düzeltmeye esas alınacak endeks ile katsayılar aşağıda özetlenmiştir.

Uygulama aşamaları (Keleş, 2015:39):

1. Tarihi maliyet esasına göre hazırlanmış son iki yılın finansal tablolarının temin edilmesi ve düzeltme katsayılarının endeks bazında belirlenmesi.
2. Parasal ve parasal olmayan varlık ile kaynak kalemlerinin tespit edilmesi.
3. Parasal olmayan kalemlerin aktifleştirildiği tarihlerinin belirlenmesi.
4. Gelir tablosunda yer alan gelir, gider ve dağıtılmamış kârların değişimlerinin incelenmesi ve değişim zamanlarının tespit edilmesi.
5. Parasal olmayan kalemlerin belirlenen düzeltme katsayıları ile düzeltilmesi.
6. Parasal tutarların cari para birimi üzerinden gösterilerek bilançoya aktarılması.
7. Parasal olmayan kalemlerin düzeltme sonrası değerinin, cari para birimi üzerinden olan değer ile karşılaştırılması ve küçük olan tutarla değerlemenin yapılması.
8. Parasal kalemlerin elde tutulmasından kaynaklı enflasyon kayıp ve kazançlarının tespit edilmesi.
9. Önceki yıl finansal tablolarının cari yıl satın alma gücü üzerinden ifade edilmesi.

Endeks ve katsayılar: Enflasyon düzeltmesinde parasal olmayan kalemler düzeltme katsayıları ile, parasal kalemler ise nominal değerleri üzerinden bilançoya aktarılmaktadır. Düzeltme işleminde kullanılacak katsayıların hesaplanmasında Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE) esas alınmaktadır.

Düzeltme Katsayıları ve Reel Olmayan Finansman Maliyeti (ROFM) Hesaplamaları aşağıdaki formüller ile hesaplanmaktadır:

1. Parasal Olmayan Kalemler için Düzeltme Katsayısı (Yetkiner ve Sevim, 2023:6-7):

$$(Düzeltme Katsayısı) = \frac{(Mali Tablonun Ait Olduğu Aya İlişkin Yİ - ÜFE)}{(Düzeltilmeye Esas Alınan Tarihi İçeren Aya İlişkin Yİ - ÜFE)} \quad (1)$$

2. Stokların Düzeltmesinde Ortalama Düzeltme Katsayısı (Vural, 2023: 7):

$$\left(\frac{Dönem Ortalama}{Düzeltme Katsayısı} \right) = \frac{(Bilançonun Ait Olduğu Aya Ait Yİ - ÜFE)}{\left(\frac{Bilançonun Ait Olduğu Aya Ait Yİ - ÜFE + Bilanço Günü İtibariyle Bir Önceki Geçici Vergi Dönemi Sonundaki Yİ - ÜFE}{2} \right)} \quad (2)$$

3. Reel Olmayan Finansman Maliyeti (ROFM)

Her türlü borçlanmada, borcun kullanıldığı döneme ait enflasyon artış oranı uygulanarak reel olmayan finansman maliyeti (ROFM) hesaplanmaktadır. ROFM hesaplaması iki farklı yöntemle yapılabilir:

a) Borç Tutarı Esasına Göre ROFM (Kartal ve Baş, 2023:32):

$$ROFM = (Borç\ Tutarı) \times \frac{\left(\frac{Borcun\ Kapatıldığı\ Aya\ Ait\ Yİ - ÜFE}{Borcun\ Alındığı\ Aya\ Ait\ Yİ - ÜFE} \right)}{Borcun\ Alındığı\ Aya\ Ait\ Yİ - ÜFE} \quad (3)$$

b) Toplam Finansman Maliyeti Esasına Göre ROFM (Kartal ve Baş, 2023:33):

$$ROFM = \left(\frac{Toplam\ Finansman}{Maliyet} \right) \times \frac{\left(\frac{İlgili\ Hesap\ Dönemine\ Ait\ Yİ - ÜFE\ Artış\ Oranı}{İlgili\ Hesap\ Dönemine\ Ait\ Ortalama\ Ticari\ Kredi\ Faiz\ Oranı} \right)}{İlgili\ Hesap\ Dönemine\ Ait\ Ortalama\ Ticari\ Kredi\ Faiz\ Oranı} \quad (4)$$

İktisadi kıymetin maliyetine dahil edilen faiz ve finansman giderleri, enflasyon etkisi dikkate alınarak düzeltilmeli; değerlendirme işlemi, bu düzeltmeden sonra gerçek maliyet üzerinden yapılmalıdır (Ateş ve İnan, 2024).

Bu açıklamalar doğrultusunda, konu ile ilgili iki farklı uygulama örneği sunulmuş; açıklamalarda belirtilen tüm düzeltme işlemleri, örnek bilançolara uygulanmıştır. Aşağıda, ilk uygulama olarak X İşletmesinin 31.12.2023 tarihli bilançosu ve enflasyon düzeltmesine tabi tutulmuş hâli gösterilmektedir.

AKTİF		Uygulama 1: X İşletmesinin 31.12.2023 Tarihli Bilançosu		PASİF	
1. DÖNEN VAR.	350.000	3. KISA V. YAB. KAY.	300.000		
100 KASA	40.000	300 BANKA KREDİ.	200.000		
101 ALINAN ÇEKLER	70.000	320 SATICILAR	100.000		
102 BANKALAR	150.000	4. UZUN V. YAB. KAY.	100.000		
120 ALICILAR	30.000	421 BORÇ SENETLERİ	100.000		
153 TİCARİ MALLAR	60.000				
2. DURAN VAR.	1.050.000	5. ÖZKAYNAKLAR	1.000.000		
252 BİNALAR	500.000	500 SERMAYE	550.000		
253 TES., MAK. VE CİH.	400.000	540 YASAL YEDEKLER	400.000		
254 TAŞITLAR	300.000	590 DÖNEM NET KARI	50.000		
255 DEMİRBAŞLAR	100.000				
257 BİRİK. AMORT.(-)	(250.000)				
AKTİF TOPLAMI	1.400.000	PASİF TOPLAMI	1.400.000		

Ek Bilgiler:

- İşletme stokların düzeltilmesinde basit ortalama yöntemini tercih etmektedir.
- İşletme binalarını Haziran 2019 tarihinde satın almıştır.
- İşletme tesis, makine ve cihazlarını Mayıs 2020 tarihinde 150.000 TL banka kredisi kullanarak almış, Kasım 2020 tarihinde 200.000 TL ödeyerek borcu kapatmıştır (borç tutarının temel alınmasına göre finansman maliyeti hesaplanacaktır).
- Taşıtlar ve demirbaşlar Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır; herhangi bir finansman maliyeti söz konusu olmamıştır. Birikmiş amortismanlar her maddi duran varlık için son dönem dahil olmak üzere şu şekilde hesaplanmıştır: Binalar: 90.000 TL, Tesis, makine ve cihazlar: 80.000 TL, Taşıtlar: 50.000 TL, Demirbaşlar: 30.000 TL

Katkat Özçelik, M. & Yıldız, R. (2026). VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 595-622.

- İşletme Mart 2019 tarihinde 550.000 TL sermaye ile kurulmuştur (sermayenin tamamının kuruluş tarihinde ödenmiş olduğu varsayılmaktadır).
- Yasal yedekler Nisan 2021 tarihinde ayrılmıştır.

Uygulamada kullanılacak endeks oranları, Türkiye İstatistik Kurumunun resmi web sitesinden alınmış Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksleri olarak belirlenmiş olup enflasyon farkları yuvarlanarak virgülden sonrası dikkate alınmamıştır.

Ticari Mallar Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ – ÜFE	: 2.915,02
Eylül 2023 Yİ - ÜFE (Bir önceki geçici vergi dön. son. endeks)	: 2.749,98
Dönem Ort. Düzeltme Katsayısı	: 1,02913
$(2.915,02 / [(2.915,02 + 2.749,98) / 2] = 1,02913)$	
Ticari Mallar Hesabının Düzeltilmiş Değeri	: 61.748
$(60.000 \times 1,02913 = 61.748)$	
Enflasyon Farkı (61.748 – 60.000)	: 1.748

153 TİCARİ MALLAR HESABI	1.748	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		1.748

Binalar Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	: 2.915,02
Haziran 2019 Yİ-ÜFE (Alım Tarihi Endeksi)	: 457,16
Düzeltme Katsayısı (2.915, 02 / 457, 16)	: 6, 37636
Binalar Hesabının Düzeltilmiş Değeri	: 3.188.180
$(500.000 \times 6, 37636 = 3.188.180)$	
Enflasyon Farkı (3.188.180 – 500.000)	: 2.688.180

252 BİNALAR HESABI	2.688.180	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		2.688.180

Tesis, Makine ve Cihazlar Hesabının Düzeltme İşlemi: Maliyet bedeli 350.000 TL olan makine 200.000 TL nakit, 150.000 TL banka kredisi kullanılarak alınmıştır. Söz konusu kredi için 50.000 TL finansman gideri ödendiğinden makinenin toplam maliyet değeri 400.000 TL olmuştur. Reel olmayan finansman maliyeti, borç tutarının temel alınması yöntemiyle hesaplanmıştır.

Mayıs 2020 Yİ-ÜFE	: 482,02
Kasım 2020 Yİ-ÜFE	: 555,18
ROFM: 22.766,69	
$(150.000 \times [(555,18 - 482,02) / 482,02] = 22.766,69)$	
Enflasyon Düzeltmesinde Dikkate Alınacak Tutar	: 377.233,31
$(400.000 - 22.766,69 = 377.233,31)$	
Düzeltme Katsayısı	: 6,04750
$(Aralık 2023) 2.915,02 / (Mayıs 2020) 482,02 = 6,04750$	
Tesis, Makine ve Cihazlar Hesabının Düzeltilmiş Değeri	: 2.281.318
$(377.233,31 \times 6,04750 = 2.281.318)$	
Enflasyon Farkı (2.281.318 – 400.000)	: 1.881.318

253 TESİS, MAKİNE VE CİHAZLAR HS.	1.881.318	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		1.881.318

Taşıtlar ve Demirbaşlar Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	: 2.915,02
Temmuz 2021 Yİ-ÜFE (Alım Tarihi Endeksi)	: 710,61
Düzeltme Katsayısı	: 4,10213
(2.915,02 / 710,61 = 4,10213)	
Taşıtlar Hesabının Düzeltilmiş Değeri	: 1.230.639
(300.000 x 4,10213 = 1.230.639)	
Taşıtların Enflasyon Farkı	: 930.639
(1.230.639 – 300.000 = 930.639)	
Demirbaşlar Hesabının Düzeltilmiş Değeri	: 410.213
(100.000 x 4,10213 = 410.213)	
Demirbaşların Enflasyon Farkı	: 310.213
(410.213 – 100.000 = 310.213)	

254 TAŞITLAR HS.	930.639	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		930.639
255 DEMİRBAŞLAR HS.	310.213	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		310.213

Birikmiş Amortismanlar Hesabının Düzeltme İşlemi:

Binalar Hesabı İçin Artış Oranı (2.688.180 / 3.188.180)	: 0,84317
Amortisman Enflasyon Farkı (90.000 x 0, 84317)	: 75.885,3 (a)
(Amortisman Enflasyon Farkı = Amortisman Tutarı × Artış Oranı)	
Tesis, Mak. ve Cih. Hesabı İçin Artış Oranı (1.881.318 / 2.281.318)	: 0,82466
Amortisman Enflasyon Farkı (80.000 x 0,82466)	: 65.972,8 (b)
Taşıtlar Hesabı İçin Artış Oranı (930.639 / 1.230.639)	: 0,75622
Amortisman Enflasyon Farkı (50.000 x 0,75622)	: 37.811 (c)
Demirbaşlar Hesabı İçin Artış Oranı (310.213 / 410.213)	: 0,75622
Amortisman Enflasyon Farkı (30.000 x 0,75622)	: 22.686,6 (d)
Toplam Amortisman Enflasyon Farkı (a + b + c + d)	: 202.355

698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI	202.355	
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR HS		202.355

Sermaye Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	: 2.915,02
Mart 2019 Yİ-ÜFE	: 431,98
Düzeltme Katsayısı (2.915,02 / 431,98)	: 6,74804
Sermaye Hesabının Düzeltilmiş Değeri (550.000 x 6,74804)	: 3.711.422
Enflasyon Farkı (3.711.422 – 550.000)	: 3.161.422

698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI	3.161.422	
502 SERMAYE DÜZELTMESİ OLUMLU FARKI		3.161.422

Yasal Yedekler Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	: 2.915,02
Nisan 2021 Yİ-ÜFE	: 641,63
Düzeltme Katsayısı (2.915,02 / 641,63)	: 4,54314
Yasal Yedekler Hesabının Düzeltilmiş Değeri (400.000 x 4,54314)	: 1.817.256
Enflasyon Farkı (1.817.256- 400.000)	: 1.417.256

698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI 540 YASAL YEDEKLER HESABI	1.417.256	1.417.256

Özkaynaklar hesap grubu içerisinde yer alan bazı hesapların, düzeltmeye tabi olmadan ters kayıt yapılarak kapatılması gerekmektedir. Bu hesaplar içerisinde örnek bilançoda yer alan 590 DÖNEM NET KARI hesabı yer almaktadır (Vural, 2023, s. 21). Bu nedenle söz konusu hesap aşağıdaki şekilde kapatılarak işleme alınacaktır.

590 DÖNEM NET KARI HESABI 698 ENFLASYON DÜZELTME HS	50.000	50.000

Yapılan düzeltme işlemleri muhasebe kayıtlarına göre 698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI'nın büyük defteri aşağıdaki gibidir:

BORÇ	698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI	ALACAK
	202.355	1.748
	3.161.422	2.688.180
	1.417.256	1.881.318
		930.639
		310.213
		50.000
	4.781.033	5.862.098
	1.081.065	
	<u>5.862.098</u>	<u>5.862.098</u>

698 no'lu hesap alacak bakiyesi verdiğiinden kayıt aşağıdaki gibi olacaktır:

698 ENFLASYON DÜZELTMESİ HS. <u>570 GEÇMİŞ YILLAR KÂRLARI</u> 570.02. Enflasyon Düzeltme Kâr.	1.081.065	1.081.065

AKTİF		X İşletmesinin Düzeltme Sonrası Bilançosu (31.12.2023)		PASİF	
1. DÖNEN VAR.		351.748	3. KISA V. YAB. KAY.	300.000	
100 KASA		40.000	300 BANKA KREDİ.	200.000	
101 ALINAN ÇEKLER		70.000	320 SATICILAR	100.000	
102 BANKALAR		150.000	4. UZUN V. YAB. KAY.	100.000	
120 ALICILAR		30.000	421 BORÇ SENETLERİ	100.000	
153 TİCARİ MALLAR		61.748	5. ÖZKAYNAKLAR	6.609.743	
2. DURAN VAR.		6.657.995	500 SERMAYE	550.000	
252 BİNALAR		3.188.180	502 SERMAYE DÜZ. OL. FARKI	3.161.422	
253 TES., MAK. VE CİH.		2.281.318	540 YASAL YEDEK.	1.817.256	
254 TAŞITLAR		1.230.639	570 GEÇMİŞ YILLAR KÂRLARI	1.081.065	
255 DEMİRBAŞLAR		410.213	(Enflasyon Düzeltme Kârları)		
257 BİRİK. AMORT.(-)		(452.355)			
AKTİF TOPLAMI		7.009.743	PASİF TOPLAMI	7.009.743	

AKTİF	Uygulama 2: Y İşletmesinin 31.12.2023 Tarihli Bilançosu		PASİF
1. DÖNEN VAR.	680.000	3. K. V. YAB. KAY.	150.000
100 KASA	220.000	300 BANKA KREDİ.	100.000
102 BANKALAR	150.000	320 SATICILAR	50.000
101 ALINAN ÇEKLER	120.000	4. U. V. YAB. KAY.	80.000
120 ALICILAR	80.000	421 BORÇ SENET.	80.000
153 TİCARİ MALLAR	110.000	5. ÖZKAYNAKLAR	1.500.000
2. DURAN VARLIKLAR	1.050.000	500 SERMAYE	1.000.000
252 BİNALAR	500.000	522 M.D.V. YENİDEN D. ARTIŞ	170.000
253 TESİS, MAK. VE CİHAZ.	400.000	540 YASAL YEDEK.	130.000
254 TAŞITLAR	300.000	590 DÖNEM NET KARI	200.000

255 DEMİRBAŞLAR	100.000	
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMAN.(-)	(250.000)	
AKTİF TOPLAMI	1.730.000	PASİF TOPLAMI 1.730.000

Y İşletmesine ait tüm ek bilgiler uygulama l'deki gibi olup, sadece bilanço bilgileri değiştirilmiştir. Değiştirilen veriler içerisinde düzeltmeye tabi olan kalemler arasında Ticari Mallar, Sermaye, Yasal Yedekler ve Mdv Yeniden Değerleme Artışları hesaplanacaktır.

Ticari Mallar Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	:	2.915,02
Eylül 2023 Yİ-ÜFE (Bir önceki geçici vergi dönemi son. endeks)	:	2.749,98
Dönem Ort. Düzeltme Katsayısı		
$(2.915,02 / [(2.915,02 + 2.749,98) / 2])$	:	1,02913
Ticari Mallar Hesabının Düzeltilmiş Değeri $(110.000 \times 1,02913)$	:	113.204,30
Enflasyon Farkı $(113.204 - 110.000)$	:	3.204

153 TİCARİ MALLAR HESABI	3.204	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		3.204

Sermaye Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	:	2.915,02
Mart 2019 Yİ-ÜFE	:	431,98
Düzeltme Katsayısı $(2.915,02 / 431,98)$	:	6,74804
Sermaye Hesabının Düzeltilmiş Değeri $(1.000.000 \times 6,74804)$	:	6.748.040
Enflasyon Farkı $(6.748.040 - 1.000.000)$	:	5.748.040

698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI	5.748.040	
502 SERMAYE DÜZELTMESİ OLUMLU FARKI		5.748.040

Yasal Yedekler Hesabının Düzeltme İşlemi:

Aralık 2023 Yİ-ÜFE	:	2.915,02
Nisan 2021 Yİ-ÜFE	:	641,63
Düzeltme Katsayısı $(2.915,02 / 641,63)$	:	4,54314
Yasal Yedekler Hesabının Düzeltilmiş Değeri $(130.000 \times 4,54314)$	:	590.608,20
Enflasyon Farkı $(590.608 - 130.000)$	:	460.608

698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI	460.608	
540 YASAL YEDEKLER HS		460.608

Özkaynaklar hesap grubu içerisinde yer alan bazı hesapların, düzeltmeye tabi olmadan ters kayıt yapılarak kapatılması gerekmektedir. Bu hesaplar içerisinde örnek bilançoda yer alan 590 DÖNEM NET KARI ve 522 M.D.V. YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞLARI hesapları yer almaktadır (Vural, 2023, s. 21). Bu nedenle söz konusu hesaplar aşağıdaki şekilde kapatılarak işleme alınacaktır.

590 DÖNEM NET KARI HESABI	200.000	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		200.000
522 M.D.V. YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞ.	170.000	
698 ENFLASYON DÜZELTME HS		170.000

Yapılan düzeltme işlemleri muhasebe kayıtlarına göre 698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI'nın büyük defter görüntüsü aşağıdaki gibidir:

BORÇ	698 ENFLASYON DÜZELTME HESABI	ALACAK
	202.355	3.204
	5.748.040	2.688.180
	460.608	1.881.318
		930.639
		310.213
		200.000
		170.000
	6.411.003	6.183.554
	-	227.449
	<u>6.411.003</u>	<u>6.411.003</u>

698 no'lu hesap borç bakiyesi verdiğiinden kayıt aşağıdaki gibi olacaktır:

580 GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI (-)	227.449	
580.02 Enflasyon Düzeltme Zararları		
698 ENFLASYON DÜZELTMESİ HS.		227.449

AKTİF	Y İşletmesinin Düzeltme Sonrası Bilançosu (31.12.2023)	PASİF
1. DÖNEN VARLIKLAR	683.204	3.KISA V. YAB. KAYNAK.
100 KASA	220.000	300 BANKA KREDİLERİ
102 BANKALAR	150.000	320 SATICILAR
101 ALINAN ÇEKLER	120.000	4. UZUN V. YABANCI KAY.
120 ALICILAR	80.000	421 BORÇ SENETLERİ
153 TİCARİ MALLAR	113.204	5. ÖZKAYNAKLAR
2. DURAN VARLIKLAR	6.657.995	500 SERMAYE
252 BİNALAR	3.188.180	502 SERMAYE DÜZ. OL. FAR.
253 TESİS, MAK. VE CİHAZ.	2.281.318	540 YASAL YEDEKLER
254 TAŞITLAR	1.230.639	580 GEÇMİŞ YIL. ZARAR. (-)
255 DEMİRBAŞLAR	410.213	(Enflasyon Düzeltme Zararları)
257 BİRİKMİŞ AMORTİS..(-)	(452.355)	
AKTİF TOPLAMI	7.341.199	PASİF TOPLAMI
		7.341.199

Enflasyon muhasebesinin işletmelerin ekonomik ve mali yapıları ile vergiler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, iki örnek uygulama (“X” ve “Y” işletmeleri) üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Örnek bilançolarda yer alan tutarlar ilgili fiyat endekslerine göre düzeltilmiş; parasal olmayan kalemler ile parasal kalemler arasındaki farklılaşmanın kâr ve vergi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda, “X” işletmesinin özkaynağının parasal olmayan aktifleri karşılamada yetersiz olduğu ve bu varlıkların önemli ölçüde yabancı kaynaklarla finanse edildiği görülmüştür. Bu finansman yapısı nedeniyle, parasal olmayan varlıklara ilişkin enflasyon düzeltmesi farklarının gelir niteliği kazanarak kârı artırıcı yönde etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, “Y” işletmesinde özkaynak tutarının parasal olmayan aktiflerden yüksek olması nedeniyle, enflasyon düzeltmesinin kâr üzerinde azaltıcı (zarar yönlü) bir etki yarattığı belirlenmiştir.

Enflasyon düzeltmesinin müteakip dönemlerde kâr ve vergi üzerindeki etkisinin temelinde, işletmelerin finansman yapısına bağlı olarak parasal ve parasal olmayan kalemlerin enflasyon karşısındaki farklı muhasebeleştirilme biçimleri yer almaktadır. Borçlanma yoluyla sağlanan yabancı kaynaklar parasal kalem niteliğinde olduklarından enflasyon düzeltmesine tabi tutulmamakta; buna karşılık bu kaynaklarla finanse edilen maddi duran varlıklar ve stoklar gibi parasal olmayan kalemler enflasyon endeksleriyle düzeltilmektedir. Bu durum, özellikle özkaynağı parasal olmayan varlıklarını karşılamaya yetmeyen ve borçla finanse edilen işletmelerde, parasal olmayan kalemlerde ortaya çıkan değer artışlarının enflasyon düzeltmesi kârı olarak finansal tablolara yansımaya neden olmaktadır.

Literatürde bu mekanizma, parasal kazanç (monetary gain) kavramı çerçevesinde açıklanmakta; parasal kalemlerin satın alma gücü kaybına karşılık parasal olmayan kalemlerde oluşan reel değer artışlarının işletme kârını artırıcı bir unsur hâline geldiği vurgulanmaktadır (Yücel, 2023). Enflasyon düzeltmesinin ilk uygulandığı yıl olan 2023'te söz konusu kârlar vergisel açıdan istisna tutulmuş olmakla birlikte, müteakip dönemlerde düzeltilmiş finansal tablolar üzerinden hesaplanan dönem kârı kurumlar vergisi matrahına dâhil edilmekte ve özellikle borç ağırlıklı finansman yapısına sahip işletmelerde vergi yükünü artırmaktadır. Nitekim Coşkuner ve Kaygusuzoğlu (2025), enflasyon düzeltmesi uygulamasının işletmelerin finansal performans göstergeleri üzerindeki etkilerinin, büyük ölçüde işletmelerin sermaye yapısına bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır.

5.2.3. Enflasyon Düzeltmesinin Bilanço ve Vergi Üzerindeki Etkileri: 10 Şirket Örneği

Enflasyon düzeltmesinin finansal tablolar üzerindeki etkilerini gerçek bilanço verilerinde görmek amacıyla, enflasyon düzeltmesi uygulayan 10 şirketin finansal verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan (KAP) alınmış ve ekonomik, mali ile vergi boyutları analiz edilmiştir.

Tablo 2. Şirketlerin Finansal Verileri ve Yüzdelik Değişimleri (Milyon TL)

Şirket	Yıl	Net Dönem Kârı	%	Vergi Gideri	%	Öz Sermaye	%	Toplam Borç	%	**Parsl. Olm. Kalemler	%
Koç Holding	2022	69.806	-	-15.917	-	247.198	-	245.012	-	402.148	-
Koç Holding	2023	108.176	54,8	-50.478	217,2	973.506	293,1	710.171	189,8	1.225.600	204,7
Koç Holding	2024	1.306	-98,8	-32.000	-36,6	858.664	-11,8	554.668	-21,9	1.169.737	-4,5
Sabancı Holding	2022	43.828	-	-20.362	-	200.233	-	102.237	-	279.569	-
Sabancı Holding	2023	22.274	-49,2	-40.575	99,3	556.083	177,6	218.473	113,5	808.521	189,2
Sabancı Holding	2024	-15.475	-169,5	-14.970	-63,1	473.311	-14,9	270.820	23,9	760.265	-5,9
Tüpraş	2022	41.045	-	-1.385	-	67.186	-	22.138	-	71.979	-
Tüpraş	2023	77.354	88,6	-5.700	311,9	293.004	336,5	11.140	-49,7	269.912	275,1
Tüpraş	2024	18.315	-76,3	-12.712	123,0	286.247	-2,3	13.704	23,0	300.135	11,2
Petkim	2022	6.580	-	1.867	-	19.059	-	18.580	-	16.338	-
Petkim	2023	10.670	62,1	-2.691	-244,0	74.194	289,2	38.870	109,2	90.344	452,9
Petkim	2024	-6.344	-159,4	-1.993	-25,9	58.324	-21,4	37.917	-2,5	77.764	-13,9
Aselsan	2022	11.916	-	1.969	-	39.861	-	6.672	-	23.507	-
Aselsan	2023	10.526	-11,6	238	-87,9	127.603	220,3	18.511	177,4	90.504	285,3
Aselsan	2024	15.299	45,2	6.957	2.823,5 *	141.359	10,7	23.292	25,9	90.302	-0,2
Koza Altın	2022	4.010	-	-748	-	11.856	-	35	-	1.644	-
Koza Altın	2023	586	-85,4	394	-152,7	29.770	151,2	574	1.539,0*	12.372	653,5
Koza Altın	2024	604	3,1	-344	-187,4	29.572	-0,7	6	-98,9	15.766	27,4

Ereğli Demir Çelik	2022	18.005	-	-3.459	-	118.662	-	27.037	-	125.602	-
Ereğli Demir Çelik	2023	4.033	-77,6	-4.508	30,3	191.529	61,3	57.015	110,9	215.738	71,8
Ereğli Demir Çelik	2024	13.481	234,2	671	-114,9	244.424	27,5	111.245	95,0	287.133	33,0
Şişecam	2022	19.345	-	371	-	95.128	-	42.606	-	76.510	-
Şişecam	2023	24.789	28,1	-6.598	-1.877	240.725	153,2	108.288	154,4	222.955	191,4
Şişecam	2024	5.022	-79,7	2.016	-130,5	208.110	-13,5	109.669	1,3	222.189	-0,3
Tofaş	2022	8.562	-	0	-	11.314	-	2.474	-	6.776	-
Tofaş	2023	21.777	154,5	-4.682	-	53.246	371,1	8.363	237,9	30.421	349,3
Tofaş	2024	5.221	-76,0	331	-107,1	47.102	-11,6	16.964	102,8	27.798	-8,6
Akçansa	2022	1.521.573	-	563.072	-	3.667.093	-	1.741.593	-	3.477.528	-
Akçansa	2023	3.424	-99,8	-1.121	-	19.921	-99,5	2.921	-	15.542	-99,6
Akçansa	2024	1.673	-51,2	-853	-23,9	20.555	3,2	2.818	-3,5	15.779	1,5

Not:* Tablo 2’de vergi gideri ve toplam borç kalemlerinde görülen aşırı yüksek yüzdelik değişimler, önceki yıl verilerinin çok düşük ya da negatif olmasından kaynaklanmakta ve bu durum yüzdelerin olduğundan daha yüksek görünmesine yol açmaktadır. Bu nedenle ilgili değişim oranları, nominal değerler dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

****** Parasal olmayan kalemler için stoklar, mali ve maddi duran varlıklar kalemlerinin toplamı alınmıştır.

Tablo 3. Şirketlerin Finansal Göstergelerine Enflasyon Düzeltmesinin Etkisi

Şirket Grubu	Şirket	2023 Net Dönem Kârı Etkisi (Ekonomik/Mali)	2024 Net Dönem Kârı Etkisi (Vergi)	Açıklama
Özsermayesi Parasal Olmayan Varlıklardan Büyük	Koç Holding	↑ 54,8%	↓ 98,8%	Enflasyon düzeltmesi bilanço üzerinde kârı artırdı; 2024’te vergi etkisi nedeniyle net kâr düştü.
	Sabancı Holding	↓ 49,2%	↓ 169,5%	2023’te net kâr azaldı; 2024’te vergi yükünün etkisiyle net kârdaki azalış devam etti.
	Tüpraş	↑ 88,6%	↓ 76,3%	Enflasyon düzeltmesi bilanço ve mali tabloları olumlu etkiledi; vergi sonrası net kâr azaldı.
	Petkim	↑ 62,1%	↓ 159,4%	2023’te net kâr artışı; 2024’te vergi yükü nedeniyle net kâr negatif oldu.
	Aselsan	↓ 11,6%	↑ 45,2%	2023’te sınırlı düşüş; 2024’te vergi sonrası kâr artışı gözlemlendi.
	Şişecam	↑ 28,1%	↓ 79,7%	2023’te ekonomik ve mali etki kâr artışı yönünde gerçekleşti; 2024’te vergi etkisiyle net kâr düştü.
	Tofaş	↑ 154,5%	↓ 76,0%	2023’te önemli artış; 2024’te vergi sonrası net kâr azaldı.

Özsermayesi Parasal Olmayan Varlıklardan Küçük	Ereğli Demir Çelik	↓ 77,6%	↑ 234,2%	2023'te ekonomik/mali etki negatif; 2024'te vergi sonrası net kâr artışı.
	Koza Altın	↓ 85,4%	↑ 3,1%	2023'te negatif etki; 2024'te vergi sonrası sınırlı net kâr artışı.
	Akçansa	↓ 99,8%	↓ 51,2%	2023'te ekonomik/mali etki olumsuz; 2024'te vergi sonrası net kârda azalış devam etti.

Yapılan analiz, enflasyon düzeltmesinin şirketlerin ekonomik ve mali yapıları ile vergisel yükümlülükleri üzerindeki etkilerini somut olarak ortaya koymaktadır. Tablo 2'de sunulan finansal veriler ve yüzdelik değişimler, 2023 ve 2024 yılları bazında incelendiğinde, özsermayesi parasal olmayan varlıklardan büyük olan şirketlerde (ör. Koç Holding, Tüpraş, Petkim) enflasyon düzeltmesinin bilanço üzerinde kârı artırıcı bir etki yarattığı; buna karşın müteakip dönemde vergi yükü nedeniyle net kârda azalış görüldüğü anlaşılmaktadır. Özsermayesi parasal olmayan varlıklardan küçük olan şirketlerde ise (ör. Ereğli Demir Çelik, Koza Altın), 2023'te ekonomik ve mali etki olumsuz olmasına rağmen, 2024'te vergi sonrası net kâr artışı gözlemlenmiştir.

Bu durum, enflasyon düzeltmesinin etkisinin yalnızca bilanço ve kâr-zarar tablolarında değil, aynı zamanda vergi planlaması ve dağıtılabilir kâr politikalarına da yansiyabileceğini göstermektedir. Şirketlerin parasal ve parasal olmayan varlık yapısı ile özkaynak düzeyleri, enflasyon düzeltmesinin yönünü ve büyüklüğünü doğrudan etkilemesi dolayısıyla işletme yöneticileri ve yatırımcılar açısından stratejik öneme sahiptir.

SONUÇ

Enflasyon, işletmelerin mali tablolarını güvenilirlikten uzaklaştıran, ekonomik karar alma süreçlerini güçleştiren ve vergi matrahını doğrudan etkileyen önemli bir makroekonomik sorundur. Bu nedenle, dünya genelinde enflasyonun muhasebe uygulamalarına yansımalarını azaltmaya yönelik çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. LIFO yöntemi, hızlandırılmış amortisman ve maddi duran varlıkların belirli endekslerle yeniden değerlendirilmesi bu yöntemler arasında sayılabilir. Günümüzde ise yüksek enflasyonlu ekonomilerde, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından geliştirilen IAS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı uygulanmaktadır. Türkiye'de VUK kapsamında enflasyon düzeltmesinin uygulanabilmesi için, içinde bulunulan hesap dönemindeki fiyat endeksi artışının %10'dan fazla ve son üç hesap dönemindeki kümülatif artışın %100'den fazla olması koşullarının birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Denetim Kalitesi Merkezi'nin Uluslararası Uygulamalar Görev Gücü (IPTF) raporları ve IMF tahminleri dikkate alındığında, Türkiye'nin 2022–2025 döneminde yüksek enflasyonlu ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'de enflasyon muhasebesi uygulamaları ilk olarak 2003 yılında Vergi Usul Kanunu (VUK) kapsamında hayata geçirilmiş, 2003–2004 yıllarında uygulanmış, enflasyonun düşmesiyle 2005 yılında sona ermiştir. Ancak 2022 yılı itibarıyla enflasyon düzeltmesi şartları yeniden oluşmuş; buna karşın 213 sayılı VUK'a eklenen Geçici 33. madde ile uygulama ertelenmiştir. 31.12.2023 tarihli mali tablolar ise, şartların oluşup oluşmadığına bakılmaksızın enflasyon düzeltmesine tabi tutulmuştur. Bu düzenleme uyarınca, 2023 yılı mali tablolarında enflasyon düzeltmesi sonucunda oluşacak kârlar vergilendirilmeyecek, zararlar ise matrahtan indirilmeyecektir. Bununla birlikte, 2024 ve sonraki yıllarda vergi matrahı düzeltilmiş bilançolara göre belirlenecek ve enflasyon muhasebesi kurumlar vergisi yükünü doğrudan etkileyecektir.

Bu çalışma, VUK çerçevesinde yapılan enflasyon düzeltmesinin işletmelerin ekonomik ve mali yapısı ile vergi yükü üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, önce iki örnek uygulama üzerinden enflasyon muhasebesinin bilanço ve gelir tablolarına yansımaları gösterilmiş, ardından Türkiye’de Borsa İstanbul’da işlem gören on büyük şirketin 2022–2024 dönemine ait Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) verileri analiz edilmiştir. Bulgular, enflasyon muhasebesinin özkaynak yapısı üzerinde belirgin etkiler yarattığını, kâr/zarar kalemlerini önemli ölçüde değiştirdiğini ve dolayısıyla müteakip dönemlerdeki vergi matrahını doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur.

Çalışmanın literatüre katkısı, Türkiye’deki enflasyon muhasebesi uygulamalarını yalnızca finansal raporlama boyutunda değil, aynı zamanda vergisel etkiler açısından da güncel ve karşılaştırmalı olarak ele almasıdır. Böylelikle çalışma, mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmakta ve uygulamaya yönelik özgün bulgular sunmaktadır.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle analiz yalnızca on büyük şirketle sınırlı olup, farklı ölçeklerdeki işletmelerin sonuçları farklılık gösterebilir. Ayrıca çalışma, kısa dönemli etkiler üzerine odaklanmıştır; 2024 ve sonraki yıllara ilişkin uzun dönemli analizlerin yapılması, enflasyon muhasebesinin kalıcı etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular enflasyon muhasebesinin yalnızca teknik bir uygulama değil; işletmelerin mali yapısını, kâr/zarar durumunu ve vergi yükümlülüklerini etkileyen stratejik bir araç olduğunu göstermektedir. Çalışma, akademiye Türkiye’deki güncel veriler ışığında enflasyon muhasebesi ile vergi düzenlemelerinin etkileşimini ortaya koyarak katkı sağlamakta; iş dünyasına ise finansal planlama ve vergi stratejileri bakımından yol göstermektedir. Gelecek araştırmalarda sektörler arası karşılaştırmalar ve TMS 29 ile VUK uygulamalarının eş zamanlı analizi yapılması; ayrıca VUK rehberlerinin standartlaştırılması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Etik Beyan

“VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları İle Vergiler Üzerindeki Etkisi” başlıklı çalışmanın yazımı ve yayımı süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun hareket edilmiştir. Ayrıca çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın taslağından yazılmasına kadar tüm süreçlerde katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, D. ve Tugay, O. (2005). Enflasyon Düzeltmesi ve Uygulama Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (26), 81-94.
- Açık, S. (2006). Enflasyonun Finansal Tablolar Üzerindeki Etkilerini Giderici Bir Tedbir Olarak Enflasyon Muhasebesi ve Türkiye’deki Yasal Düzenlemeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 345-360.
- Akdoğan, M. U. (2013). Onuncu Yılındaki Enflasyon Düzeltmesi Düzenlemelerinin Devam Eden Etkileri. *Möдав*, (4), 63-84.

- Katkat Özçelik, M. & Yıldız, R. (2026). VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 595-622.
- Akdoğan, N. (2004). *Enflasyon Muhasebesi Kuramsal Yaklaşımlar ve Genişletilmiş 2. Baskı* (s-672), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akpınar, Y., Ciğer, A., Karyağdı, N.G., ve Kaya, A. (2024). Enflasyon Muhasebesi Uygulamasının İşletmelerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri: Oran Analizi ile İnceleme. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 16(31), 360-376
- Aktaş, S. (2006). *Enflasyon Muhasebesinin Mali Tablolara Etkisi ve Türkiye’de Yıllara Sari İnşaat İşletmelerinde Enflasyon Düzeltmesi Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akyol, M. (2023). Enflasyon ve Enflasyon Muhasebesi Çerçevesinde Bilançolara Etkiye Dair Genel Bakış. *Mali Çözüm Dergisi*, 33(175), 279-290.
- Arzova, S. B. (1996). Enflasyonist Dönemlerde İşletmelerde Oluşan Bozulmaları Gidermeye Yönelik Uygulanabilecek Yöntemler. *Öneri Dergisi*, 1(4), 161-164.
- Ateş, K. ve İnan, A. D. (2024). Enflasyon Muhasebesi Semineri Sunumu ve Video Kaydı - Edremit Ticaret Odası. <https://www.edremitto.org.tr/duyurular/>, (10.02.2024).
- Bahadır, O. (2016). Normatif Muhasebe Teorileri Kapsamında Ölçüm. *Mali Çözüm Dergisi*, 26(136), 33-46.
- Ball, R. (2024). Accounting for Inflation: The Dog That Didn’t Bark. 60(1), 1-12. DOI: 10.1111/abac.12308
- Başer, B., Akdoğan H., ve Hiçyorulmaz, E. (2025). MSUGT/VUK, TMS/TFRS VE BOBİ FRS Kapsamında Stok Kalemlerine İlişkin Enflasyon Muhasebesi Uygulaması. *Denetışim*, 16(33), 238-261.
- Bilen, C. İ. (2023, 11 Kasım). Enflasyon Düzeltmesi Müessesesinin Reel Sektöre Olumsuz Etkileri. *Ekonomi Gazetesi*. <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/enflasyon-duzeltmesi-muessesesinin-reel-sektore-olumsuz-etkileri/721759>
- Binz, O., Graham, J., ve Kubic, M. (2024). *Does Inflation Affect Earnings Relevance? A Century-Long Analysis* NBER Working Paper No. 32364. National Bureau of Economic Research 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138.
- Coşkun, A. ve Kaygusuzoğlu, M. (2025). Enflasyon Düzeltmesi Uygulamasının İşletme Performanslarına Etkisinin Entropi Temelli Copras Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), 327-350. DOI: 10.17153/oguiibf.1551779
- Çelik, A. (2003). *Fiyatlar Seviyesindeki Değişmelerin Mali Tablolara Etkileri ve Enflasyon Muhasebesi Yöntemlerinden Fiyatlar Genel Seviyesi Modeli Uygulaması*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çetin, Ö. O. ve Bozdoğan, T. (2023). Enflasyon Muhasebesine Geri Dönüş: Enflasyon Muhasebesi Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12), 78-89.
- Deloitte (2023). *Hyperinflationary Economies*. <https://www.iasplus.com/en/news/2023/07/hyperinflationary-economies>
- Deloitte (2023). *IAS 29 — Financial Reporting in Hyperinflationary Economies*. <https://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias29>

- Katkat Özçelik, M. & Yıldız, R. (2026). VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 595-622.
- Ebiaghan, O. F. (2019). A Comparative Analysis of Inflation-Adjusted and Historical Cost Accounting Information: Implications for the Value Relevance of Corporate Reports, Trends Economics and Management. *Brno University of Technology, Faculty of Business and Management*, 13(33), 35-50. <https://doi.org/10.13164/trends.2019.33.35>
- Ergün, İ. (2025a). Vergi Usul Kanunu ve TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı Kapsamında Enflasyon Muhasebesinin Özkaynaklar Üzerindeki Etkisi: BIST İmalat Sektöründe Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 18(1), 83-107. DOI: <https://doi.org/10.29067/muvu.1499880>.
- Ergün, İ. (2025b). The Impact of Inflation Adjustment on the Financial Performance of Companies: A Study of the Retail and Wholesale Sectors. *Business and Economics Research Journal*, 16(3), 281-294. <http://dx.doi.org/10.20409/berj.2025.468>.
- Gökmen, S. (2024, 18 Temmuz). 2024 Enflasyon Düzeltmesinde Dikkat Edilecek Hususlar ve Enflasyon Düzeltmesinin Vergiye Etkisi. *Sakarya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası*. <https://www.sakaryasmmmo.org.tr/Haber/2024-enflasyon-duzeltmesinde-dikkat-edilecek-hususlar-ve-enflasyon-duzeltmesinin-vergiye-etkisi-6685>
- Gözlüklü, B. (2024). Enflasyon Düzeltmesinin Kapsamı, Etkileri ve Vergisel Sonuçları. *Centrumtime Dergisi*, (16), 1-5.
- Haberal, Z. (2023). Enflasyon Düzeltmesinde Net Parasal Pozisyonundaki Kazanç veya Kayıpların Hesaplanması: Bankalar Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, (Prof. Dr. Mehmet Özbirecikli Özel Sayısı), 121-140. DOI: <https://doi.org/10.29067/muvu.1300740>
- Hale, D. (1978). Inflation Accounting and Public Policy Around the World. Part Two: Adjustment of Corporate Tax Policies for Inflation in Six Countries. *Financial Analysts Journal*, 34(5), 59-72.
- Higson, A., Shinozawa, Y., ve Tippet, M. (2007). IAS 29 and the Cost of Holding Money Under Hyperinflationary Conditions. *Accounting and Business Research*, 37(2), 97-121. <https://doi.org/10.1080/00014788.2007.9730064>
- IFRS Foundation. (t.y.). *IAS 29: Financial reporting in Hyperinflationary Economies*. <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-29-financial-reporting-inhyperinflationary-economies>
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2005). *Türkiye Muhasebe Standardı 29 (TMS 29) – Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama*. <https://www.kgk.gov.tr/>
- Karasioğlu, F. ve Erdemir, N. K. (2005). Enflasyon Muhasebesi Uygulamalarında Temel İşlemler Üzerine Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 145-167.
- Kartal, A. ve Baş, E. (2023). Enflasyon Muhasebesi. *Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği*. <https://www.tmud.org.tr/images/yayinlarimiz/05042023152430-enflasyon-muhasebesi.pdf>
- Kaygusuz, S. Y. (2003). Enflasyon muhasebesi – (Yüksek Enflasyon Dönemlerinde Mali Tabloların Düzeltilmesi). *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5(2), 1-12.
- Keleş, D. (2015). TMS 29 Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı Çerçevesinde Finansal Tabloların Düzeltmesi ve Finansal Analiz Sonuçları Üzerine Etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 31-52.

- Katkat Özçelik, M. & Yıldız, R. (2026). VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 595-622.
- Keskin, A. (2024). Vergi Usul Kanunu Kapsamında Türkiye’de Temel Enflasyon Muhasebesi Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(47): 897-918.
- Köroğlu, Ç. ve Uçma, T. (2005). Enflasyonun Mali Tablolar Üzerine Etkisi ve Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelere Uygulanması. *Mevzuat Dergisi*, 8(90).
- Kramarova, K. (2021). The Global Problem of Inflation and Need for Inflation-Adjusted Financial Reporting. *SHS Web of Conferences*, 129, 09010. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202112909010>
- Lyons, P. H. (1974). Accounting for Inflation in Other Countries. *Haskins and Sells Publications*, 45-53. https://egrove.olemiss.edu/dl_hs/251/
- Milliyet (2024). *K Ne Demek? Rakamlarda Kullanılan İngilizce “K” Harfinin Anlamı Nedir?*. <https://www.milliyet.com.tr/egitim/k-ne-demek-rakamlarda-kullanilan-ingilizce-k-harfinin-anlami-nedir-6441657>
- Murat, B. (2023). Enflasyon Düzeltme Uygulaması ve Düzeltme İşleminin İşletme Bilançoları Üzerinde Etkisi. *Vergi Raporu Dergisi*, (291), 7-16.
- Olawaju, O., Mbambo, M., ve Ngiba, B. (2020). Effects of Inflation Accounting on Organizational Decisions and Financial Performance in South African Retail Stores. *Problems and Perspectives in Management*, 18(4), 85-95. DOI:10.21511/ppm.18(4).2020.08
- Öner, M. (2024, 8 Kasım). Enflasyon Muhasebesi Yıl Sonu İtibariyle Uygulanıyor. *KPMG Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş.* <https://kpmgvergi.com/blog/enflasyon-muhasebesi-yil-sonu-itibari-ile-uygulaniyor/1268>
- Özdemir, F. S. ve Arslan, S. (2007). Enflasyon Muhasebesinde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırmalı Analizi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 87-104.
- Özdemir, Ö. (2023). Evaluation of Applications Used in Inflation Accounting Regulations. *Journal of Business Administration and Social Studies*, 7(1), 56-68.
- Özulucan, A. (2002). Enflasyonun Muhasebe Verileri Üzerindeki Etkileri, Türkiye Muhasebe Standardı-2 ve Sermaye Piyasası Kurulu Seri: XI-No: 20 Çerçevesinde Önerilen Enflasyon Muhasebesi Yöntemi ve Enflasyon Muhasebesinde Geçişte Alınabilecek Önlemler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 9(1-2), 25-41.
- Pekdemir, R. (2004). *5024 Sayılı Yasaya Göre Uygulamalı Enflasyon Düzeltmesi*. Sirküler Rapor, Süreli Yayın, 2004(1).
- Peker, A. A. (2023). Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standartları Çerçevesinde Enflasyon Muhasebesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 31-48
- Polus, S. N. ve Bondu, M. A. (2024). The Supremacy of Inflation Accounting. *International Journal of Science, Engineering and Technology*. (12)3, 1-9. DOI: 10.61463/ijset.vol.12.issue3.174
- Reyhan, Y. (2025). Enflasyon Muhasebesi Uygulamalarında Parasal Olmayan Kalemlerin Düzeltilmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *KLÜ SBMYO Dergisi*, 2025, 6(1), 24-47.

- Katkat Özçelik, M. & Yıldız, R. (2026). VUK Kapsamında Enflasyon Düzeltmesinin İşletmelerin Ekonomik ve Mali Yapıları ile Vergiler Üzerindeki Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 595-622.
- Saçan, E. (2024). Enflasyonun Mali Rasyolar Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören İmalat Sektöründe Bir Araştırma. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (71), 39-57. <https://doi.org/10.26650/MED.1468635>
- Selimefendigil, S. (2023). Decision Usefulness and Inflation Accounting: The Case of Turkey. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 25(4), 465-497. <https://doi.org/10.31460/mbdd.1253007>
- Tawiah, V.K., Benjamin, M. ve Dorothee, M. (2015). Inflation Accounting: More Questions Than Answers. *International Journal of Management, IT and Engineering*, 5(3), 150-164.
- The Center for Audit Quality. (2024, 12 Aralık). *Inflation monitoring document for staff* https://www.thecaq.org/wp-content/uploads/2024/12/Nov-2024-Inflation-Monitoring-Document-for-Staff-12-12-24_GS.pdf
- Varol, N. (2022). Inflation Accounting in Terms of Tax Legislation and Accounting Standards in Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (93), 19-30.
- Vural, İ. (2023, 2 Aralık). Stok ve Özkaynak Kalemlerinde Enflasyon Düzeltmesi. *Ankara Yeminli Mali Müşavirler Odası*. <https://aymmo.org.tr/api/v1/gridfile>
- Yenisu, E. (2022). Enflasyonun Finansal Tablolara Etkisi ve Enflasyon Muhasebesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 717-741.
- Yetkiner, E. ve Sevim, T. (2024). Enflasyon Düzeltmesi Yol Haritası. *Denge Akademi*. <https://dengeakademi.com/Files/Circular/3729.pdf>
- Yıldırım, M.B. (2024). Enflasyon Muhasebesinin Vergisel Etkisi. *Lebib Yalkın Yayın ve Basım İşleri A.Ş.* <https://lebibyalkin.com.tr/haber/enflasyon-muhasebesinin-vergisel-etkisi>
- Yıldız, F. (2018). Türkiye’de Muhasebe Bilgi Sisteminden Sağlanan Bilginin Yeterliliği ve Enflasyon Muhasebesi Uygulanması Gereği. *Accounting and Financial History Research Journal*, (14), 202-217.
- Yücel, G. (2023). Parasal kazanç (Monetary Gain) Kavramı Anlaşılmadan Enflasyona Göre Düzeltilmiş Finansal Tablolar Anlaşılamaz. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi* 3(1), 1-10.

Extended Abstract

The Impact Of Inflation Adjustment Under The Tax Procedure Law (TPL) On Firms' Economic And Financial Structures And Tax Burden

INTRODUCTION

High inflation is a significant macroeconomic challenge for business operations. During inflationary periods, the historical cost principle and traditional accounting methods often fail to reflect the true economic value of firms' assets, liabilities, and income. This mismatch leads to overstated profits, excessive taxation, misleading dividend distributions, and inaccurate cash flow projections. To mitigate these problems and ensure comparability in financial reporting, the International Accounting Standards Board (IASB) introduced IAS 29 *Financial Reporting in Hyperinflationary Economies*.

In Turkey, inflation adjustment practices have largely been carried out within the framework of the Tax Procedure Law (TPL). While the first implementation took place in 2003–2004, it was suspended after 2005 due to declining inflation. As inflation surged again, the conditions for inflation accounting were met in 2022. Although the application was postponed by temporary Article 33 added to Law No. 213, financial statements dated 31 December 2023 were subjected to inflation adjustment regardless of whether criteria were met. This adjustment affects both financial reporting and firms' tax burdens in subsequent years.

The aim of this study is to analyze the impact of inflation adjustment under the TPL on the economic and financial structures of firms and their tax burden. The study employs secondary data and a document analysis method, combining illustrative examples with real-world financial data.

EVALUATION AND DISCUSSION

The study employed a two-stage methodology. First, balance sheets and income statements of two sample firms were prepared to illustrate the process and effects of the inflation adjustment application. Firms with higher foreign liabilities relative to equity reported increased profits, whereas firms whose equity exceeded non-monetary assets experienced losses. These findings indicate that inflation adjustment has heterogeneous effects depending on capital structures and asset composition.

Second, an empirical analysis was conducted. Financial data from ten major Borsa Istanbul companies for 2023–2024 were collected from the Public Disclosure Platform (PDP). Balance sheets and income statements were analyzed before and after inflation adjustment. Results indicate that the adjustment significantly affects equity, profits, and subsequent tax liabilities. Some firms showed substantial increases in equity and taxable income, while others experienced reductions, reflecting asymmetric impacts.

Fiscal implications are also significant. Profits arising from inflation adjustment in 2023 were not taxed, but corporate tax from 2024 onwards will be based on inflation-adjusted statements. Positive adjustment differences distributed as dividends are subject to withholding tax, affecting shareholders and overall tax revenues.

The study contributes to the literature by combining practical examples with empirical data to evaluate both financial and fiscal effects. Prior research often focused on accounting standards or technical applications without linking them to real tax consequences.

CONCLUSION

Inflation adjustment under the TPL is not merely a technical accounting requirement but a strategic tool influencing firms' capital structures, profitability, and tax obligations. Firms are advised to strengthen equity structures, minimize reliance on foreign liabilities for non-monetary assets, and use positive inflation differences in capital increases rather than profit distribution.

This research offers insights for both academia and practice. Academically, it provides a framework for understanding the interaction between inflation accounting and taxation under national regulations. Practically, it guides firms in adjusting financial planning and tax strategies.

The study has limitations: the analysis is limited to ten large companies and focuses on short-term effects. Future research could conduct sectoral comparisons and examine the long-term impact of inflation adjustment on financial stability and tax revenues.

In conclusion, inflation adjustment is a critical mechanism shaping financial reporting and tax planning during high inflation periods. By analyzing accounting and fiscal dimensions, this study enhances understanding of inflation accounting's practical implications in Turkey.

ÇOCUK İSTİSMARI DAVALARI: 1971 YILI TEKİRDAĞ AĞIR CEZA MAHKEMESİ KARARLARI ÖRNEKLEMİ

İlker BAYRAM¹, Asude BAYRAM²

Öz

Çocukluk çağı cinsel istismarı, dünya genelinde yaygın bir sorun olup çocukların sağlıklı gelişimini tehdit eden ciddi bir risk faktörüdür. İstismar vakalarının büyük bir kısmı resmi makamlara bildirilmemekte ve yargı süreçlerine yansımamaktadır. Bu doğrultuda mahkeme kayıtları; istismar vakalarının genel özelliklerini, mağdur ve fail profillerini ve hukuki süreçleri anlamak açısından önemli veri kaynaklarıdır. Bu çalışmada, Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesinin 1971 yılına ait dava dosyaları incelenerek, çocuk istismarı vakalarının temel özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel yöntemlerden doküman analizi deseni kullanılmıştır. Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesine ait yaklaşık 300 dava dosyası incelenmiş, çocuk istismarıyla ilişkili 19 karar kartonu belirlenerek içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, istismara uğrayan çocukların yaş ortalaması 10,4'tür. Mağdurların büyük çoğunluğunun failleri önceden tanıdığı tespit edilmiştir. Sanıkların tamamının erkek olduğu, yaş ortalamalarının 20 olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmadaki bulgular, çocuk istismarı vakalarının geçmişte de önemli bir sorun olduğunu, ancak hukuki ve toplumsal faktörlerin bu vakaların yargıya taşınma oranını doğrudan etkileyebildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Çocuk Gelişimi, Çocuk İstismarı, Ağır Ceza Mahkemesi Kararları.

JEL Sınıflandırması: I19, K19, Z00.

CHILD ABUSE CASES: 1971 SAMPLE OF TEKİRDAĞ HIGH CRIMINAL COURT DECISIONS

Abstract

Child sexual abuse is a widespread issue worldwide and poses a serious risk factor that threatens children's healthy development. A significant proportion of abuse cases are not reported to official authorities and do not appear in judicial processes. In this regard, court records serve as crucial data sources for understanding the general characteristics of abuse cases, the profiles of victims and perpetrators, and the legal proceedings. This study aims to identify the fundamental characteristics of child abuse cases by examining the case files of the Tekirdağ High Criminal Court from the year 1971. A document analysis design, one of the qualitative research methods, was used in the study. Approximately 300 case files were reviewed, and 19 judgment dossiers related to child abuse were identified and subjected to content analysis. According to the findings, the average age of abused children was 10.4 years. It was determined that the majority of victims had known their perpetrators prior to the incident. All defendants were male, with an average age of 20. The findings of this study indicate that child abuse has historically been a significant problem, but legal and social factors can directly affect the rate at which these cases are brought to court.

Keywords: History of The Republic of Türkiye, Child Development, Child Abuse, High Criminal Court Decisions.

JEL Classification: I19, K19, Z00.

¹ Dr. Öğretim Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, e-mail: ibayram09@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4830-7709>

² Arş Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, e-mail: asude.bayram@bilecik.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-1320-0776>

1. GİRİŞ

Çocuk istismarı, dünya genelinde önemli bir toplumsal sorun olmaya devam etmektedir (Luo vd., 2025). Küresel yaygınlık oranlarına bakıldığında, cinsel istismarın erkek çocuklarda %7,6, kız çocuklarda ise %18,4 olduğu tahmin edilmektedir (Stoltenborgh vd., 2014). 22 ülkeyi kapsayan ve 65 makaleyi içeren bir meta-analiz çalışması, erkek çocukların %7,9'unun, kız çocukların ise %19,7'sinin 18 yaşından önce cinsel istismara maruz kaldığını ortaya koymuştur (Pereda vd., 2009). Ayrıca, bazı araştırmalar her dört çocuktan birinin 18 yaşına gelmeden cinsel istismara uğradığını göstermektedir (Haslam vd., 2023; Mills vd., 2016).

Cinsel istismar, yalnızca çocukluk dönemini değil, bireyin yaşam boyu fiziksel, zihinsel ve psikososyal sağlığını olumsuz etkileyen sonuçlar doğurmaktadır (Carr vd., 2020). Mevcut literatür, istismar mağduru çocukların akranlarına kıyasla ruh sağlığı sorunlarını daha erken yaşta ve çok daha şiddetli bir klinik tablo ile deneyimlediklerini göstermektedir. Ayrıca araştırmalar, çocukluk çağında istismara maruz kalmayan bireylerle karşılaştırıldığında, mağdurların aynı psikiyatrik tanıyı almış olsalar dahi tedaviye verdikleri yanıtın daha sınırlı ve düşük düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (Teicher & Samson, 2013). Çocuklukta cinsel istismara uğramanın ilerleyen yaşlarda intihar, bağımlılık, psikiyatrik rahatsızlıklar ve suç eğilimi gibi risk faktörleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir (Afifi vd., 2016; De Jong & Dennison, 2017). Ayrıca, istismarın neden olduğu travmalar mağdur çocukların eğitim, sosyal ilişkiler ve mesleki yaşam gibi birçok alanını derinden etkilemektedir (Lippard & Nemeroff, 2020; Power vd., 2020). Bu nedenle çocukluk çağı istismarı, bireyin gelişimi açısından kritik bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Cox vd., 2025; Dai & Kissoon, 2025).

Bununla birlikte, mağdur çocukların istismarı bildirmekte gecikmesi oldukça yaygın bir durumdur. Easton (2019) tarafından cinsel istismara maruz kalan erkek çocuklar üzerine yapılan araştırma, istismarın ifşa edilme sürecindeki çarpıcı bir zaman aşımını gözler önüne sermektedir. Çalışma verilerine göre, mağdurların yalnızca %8'i istismarın başlangıcını takip eden ilk yıl içerisinde bildirimde bulunurken, örneklemin büyük bir çoğunluğunun bu durumu resmî makamlara veya yakınlarına aktarmak için ortalama 21 yıl beklediği saptanmıştır. Benzer şekilde, Avustralya Kraliyet Komisyonu'nun *Çocuk Cinsel İstismarına Kurumsal Yanıtlar* başlıklı raporunda, mağdurların %57'sinin yaşadıkları istismarı ancak yetişkinlik döneminde dile getirdiği ortaya konulmuştur. Söz konusu raporda, istismarın gerçekleşmesi ile ifşası arasında geçen sürenin ortalama 24 yıl olduğu tespit edilmiştir (Chapman vd., 2025).

Çocuk istismarının yaygınlığına karşın, vakaların önemli bir kısmının resmî makamlara bildirilmediği görülmektedir (Sanchez-Meca vd., 2011). Bu bağlamda, mahkemelerden elde edilen veriler, istismar vakalarının karakteristik özelliklerini deşifre etmenin yanı sıra, fail ve mağdur profillerine ilişkin veriler sunan temel birincil kaynak niteliğindedir. Aynı zamanda, istismarı daha iyi analiz edebilmek ve etkili önleyici tedbirler geliştirebilmek için bu bilgiler kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, mahkemelerde ele alınan çocuk istismarı vakalarının temel özelliklerini inceleyerek, istismarın önlenmesine yönelik araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırmacının mevcut yazılı ve görsel materyalleri sistematik bir biçimde inceleyerek veri elde etmesini sağlayan bir yaklaşımdır (Kıral, 2020). Bu yöntem; tarihsel belgeler, mektuplar, gazete haberleri, resmi raporlar, arşiv dokümanları ve akademik çalışmalar gibi farklı kaynaklardan bilgi toplamak amacıyla kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Araştırmanın verileri, gerekli izinlerin alınmasının ardından Ocak 2024 tarihinde Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi arşivinde yer alan dava dosyalarının incelenmesi yoluyla elde edilmiştir. Çalışma kapsamında, Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi'nin 1971 yılına ait yaklaşık 300 dava dosyası taranmıştır. 1971 yılının seçilmesinde, 12 Mart 1971 Askerî Muhtırası'nın Türkiye'deki hukuki ve toplumsal yapı üzerinde neden olduğu dönüşümlerin adli süreçlere ve çocuk istismarına ilişkin davalara yansımalarının olabileceği varsayımı etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemin, çocuk koruma sisteminin henüz kurumsallaşmadığı, çocuk haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin sınırlı olduğu ve çocuk istismarı olgusunun toplumsal görünürlüğünün düşük olduğu bir tarihsel bağlama işaret etmesi nedeniyle incelenmesi anlamlı bulunmuştur.

Dava dosyalarının seçimine ilişkin içerme ve dışlama ölçütleri belirli ölçütler doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu kapsamda çocuk istismarı kapsamında değerlendirilebilecek fiilleri içeren davalar içerme ölçütü olarak belirlenmiştir. Buna karşın mağdurun çocuk olmadığı, suç niteliğinin çocuk istismarı kapsamında değerlendirilemediği davalar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu ölçütler doğrultusunda, incelenen dava dosyaları arasından çocuk istismarını içeren toplam 19 dava araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Doküman analizi aşamalı bir süreç ile yürütülmüştür. İlk aşamada, dava dosyalarına ait karar kartonları ve dosya içerikleri genel bir taramadan geçirilerek çocuk istismarına ilişkin davalar belirlenmiştir. İkinci aşamada, araştırma kapsamına alınan dosyalar ayrıntılı biçimde incelenmiş; davaların türü, mağdurun yaşı, sanık–mağdur ilişkisi, dava sürecinin seyri ve karar sonuçları gibi değişkenler sistematik olarak kaydedilmiştir. Son aşamada ise elde edilen veriler betimsel bir yaklaşımla analiz edilerek, çocuk istismarına ilişkin vakaların tarihsel ve toplumsal bağlam içindeki görünümü ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, geçmişteki çocuk istismarı vakaları tarihsel bir perspektifte analiz edilerek, elde edilen bulgular günümüzün sosyo-hukuki bağlam ve koruma politikaları ışığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada elde edilen veriler dört temel başlık altında incelenmiştir. İlk aşamada, “Mağdur Çocuklara İlişkin Bilgiler” başlığı altında çocukların yaş ve cinsiyet dağılımları tetkik edilmiştir. Sonraki kısımda, “Sanıklara İlişkin Bilgiler” başlığı altında faillerin yaş, cinsiyet, medeni durum ve adli sicil kayıtları gibi demografik ve hukuki özellikleri değerlendirilmiştir. Bunu takiben “Doktor Raporları ve Cezaya İlişkin Bilgiler” başlığı kapsamında, dosyalardaki tıbbi muayene raporlarının mevcudiyeti ve mahkemelerce tesis edilen ceza oranları incelenmiştir. Son olarak, “İstismar Vakalarının Özellikleri” başlığı altında olay mahalli, suçun işleniş biçimi ve suç türleri ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

3.1. Mağdur Çocuklara İlişkin Bilgiler

Çocukların yaş aralığı incelendiğinde en küçük mağdurun 5, en büyük mağdurun ise 15 yaşında olduğu belirlenmiştir. Yaş dağılımı değerlendirildiğinde mağdur çocukların büyük bir kısmının (%56) 11 ile 13 yaş aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, incelenen karar kartonlarına konu olan 25 çocuğun cinsiyet dağılımına bakıldığında, 11'inin kız, 14'ünün ise erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Mağdur Çocuklara İlişkin Bilgiler

Değişkenler		Yaş	Frekans (f)	%
Cinsiyet	Kız	5-8	2	18.2
		9-12	8	72.7
		13-16	1	9.1
	Erkek	5-8	3	21.4
		9-12	7	50.0
		13-16	4	28.6

3.2. Sanıklara İlişkin Bilgiler

Sanıkların yaş aralığı incelendiğinde, faillerin 11 ile 48 yaş arasında geniş bir yelpazeye yayıldığı, ancak suçun işlendiği tarih itibarıyla yoğunluğun 12-18 yaş grubunda kümелendiği tespit edilmiştir. Sanıkların büyük çoğunluğunun (%89.4) bekâr olması, örneklemin önemli bir kısmının (%66.7) henüz reşit olmadığı bulgusuyla paralellik gösteren ve bu demografik yapıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek bir bulgudur. Ayrıca, tüm sanıkların erkek olması ve büyük bir kısmının (%89.4) geçmişte herhangi bir suç kaydına sahip olmaması dikkat çekmektedir.

Tablo 2. Sanıklara İlişkin Bilgiler

Değişkenler		Frekans (f)	%
Yaş	11-17	14	66.7
	18 ve üzeri	7	33.3
Cinsiyet	Kadın	0	0
	Erkek	19	100
Medeni Durum	Evli	1	5.3
	Bekar	17	89.4
	Belirtilmemiş	1	5.3
Geçmiş Suç Kaydı	Var	1	5.3
	Yok	17	89.4
	Belirtilmemiş	1	5.3

3.3. Doktor Raporuna ve Cezaya İlişkin Bilgiler

Dava sürecinde, mağdurlar hakkında doktor raporunun alınıp alınmadığı incelenmiş ve vakaların büyük çoğunluğunda (%73.7) raporun temin edildiği belirlenmiştir. Buna karşın, dört vakada tıbbi muayene raporuna başvurulmadığı; bu durumun yargısal gerekçesi olarak ise tanık ifadelerinin yeterliliği, suçun teşebbüs aşamasında kalması, şikâyetin hukuki niteliği ve isnat edilen suçun türü gibi

unsurların ileri sürüldüğü tespit saptanmıştır. Doktor raporuna ilişkin herhangi bir bilginin bulunmadığı bir davada ise mağdur ile sanığın evlendiği ve sanığa herhangi bir ceza verilmediği görülmüştür.

Öte yandan, tıbbi muayene raporunun mevcut olduğu üç davada (6 yaşındaki bir kız çocuğu ile 13 ve 15 yaşındaki iki erkek çocuğuna yönelik suç ile ilgili) delil yetersizliği ve tanık bulunmaması gibi sebeplerle beraat kararı verilmiştir. İncelenen dosyalar arasında en ağır mahkûmiyet hükmünün, 11 yaşındaki iki kız çocuğuna yönelik gerçekleştirilen istismar eylemi sebebiyle tesis edildiği saptanmıştır. Bu vakada, yaşları 13 ve 17 olan iki sanığın her biri hakkında 7 yıl 6’şar ay hapis cezasına hükmedilmiştir. Ayrıca, söz konusu davalardan birinde mağdur çocuğun zihinsel engel durumunun doktor raporuyla belgelenmiş olması, sanık hakkında hükmedilen cezanın ağırlaştırılmasında temel bir parametre olarak tezahür etmiştir. Bu bulgu, mağdurun kendini savunamayacak durumda olmasının, dönemin yargı pratiğinde cezayı artıran bir “nitelikli hal” olarak kabul edildiğine işaret etmektedir.

Tablo 3. Doktor Raporuna ve Cezaya İlişkin Bilgiler

Değişkenler		Frekans (f)	%
Doktor Raporu	Var	14	73.7
	Yok	4	21.0
	Belirtilmemiş	1	5.3
Ceza	1 yıldan az	3	16.0
	1-4 yıl	8	42.0
	5 yıl ve üzeri	3	16.0
	Beraat	5	26.0

3.4. İstismar Vakalarının Özellikleri

Suçun işlendiği mahaller incelendiğinde; vakaların önemli bir bölümünün denetimden uzak açık kırsal alanlarda meydana geldiği, geri kalan kısmının ise failin veya mağdurun ikametgâhı gibi özel alanlarda gerçekleştiği tespit edilmiştir. Olayların gerçekleşme biçimleri incelendiğinde ise faillerin mağdurları çeşitli bahanelerle kandırarak veya mağdurlara zor kullanarak istismarı gerçekleştirdikleri görülmüştür. Vakaların icra yöntemleri derinlemesine incelendiğinde; faillerin mağdurlara yaklaşmak ve dirençlerini kırmak adına çeşitli manipülatif stratejiler geliştirdikleri saptanmıştır. Bu bağlamda; şeker verme veya oyun oynama vaadi, kitap verme bahanesiyle dükkâna davet etme, bisiklete bindirme teklifi ve yolda yardım etme gibi güven telkin edici unsurların hile aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Öte yandan, istismarın hayvan otlatma gibi günlük faaliyetlerin sağladığı ıssız ortamlarda gerçekleştirdiği veya doğrudan bıçakla tehdit gibi fiziksel cebir unsuruyla desteklendiği ettiği görülmektedir.

Karar kartonlarının incelenmesi sonucunda davaların; ırza geçmeye teşebbüs ve iştirak, zorla ırza geçme, zorla ırza geçmeye teşebbüs, tecavüze teşebbüs, alıkoyma, kız kaçırma ve konut dokunulmazlığını ihlal suçlarını kapsadığı belirlenmiştir. Ayrıca, tüm davaların kamu davası niteliğinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, suçların şikâyeteye bağlı olmaksızın devlet adına takip edilen ve kamu düzenini sarsan eylemler olarak mütalaa edildiğini göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Çocukluk; biyolojik, psikolojik ve toplumsal alanlarda önemli geçişlerin yaşandığı kritik bir yaşam dönemidir. Bu süreçte fiziksel olgunlaşma ve zihinsel beceriler hızla gelişirken çocuğun güvenli bir çevrede büyümesi büyük önem taşımaktadır. Ancak, çocukların sağlıklı gelişimini tehdit eden en ciddi risklerden biri cinsel istismardır. Küresel ölçekte yaygın bir sorun olan çocukluk çağı cinsel istismarı, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde yaşam boyu süregelen derin ve kalıcı etkiler bırakmaktadır (Dai & Kisson, 2025). Bu olgunun vahameti, çocuk istismarının yaygınlığını ve uzun vadeli kalıcı hasarları ortaya koyan geniş çaplı bilimsel literatürle de desteklenmektedir (Afifi vd., 2016; Teicher & Samson, 2013). Küresel ölçekli bir meta-analiz çalışması, çocuk cinsel istismarının yaygınlığının 1000'de 127 olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu araştırma, istismar oranlarının erkek çocuklara kıyasla kız çocuklarında istatistiksel olarak daha yüksek seyrettiğini göstermiştir (Stoltenborgh vd., 2011). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) özelindeki araştırmalarda ise her 4 kız çocuktan 1'inin cinsel istismara maruz kaldığı, erkek çocuklarda ise bu oranın 13'te 1 olduğu tahmin edilmektedir (National Children's Alliance, 2025). Bu veriler, risk faktörünün cinsiyet değişkeni üzerinden nasıl şekillendiğini çarpıcı biçimde yansıtmaktadır.

Bununla birlikte, cinsel istismar vakalarının büyük oranda adli makamlara bildirilmemesi, gerçek oranların çok daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM), resmî kayıtlara yansıyan cinsel istismar vakalarını "buzdağının görünen kısmı" olarak nitelendirerek istatistiklerin ötesindeki görünmeyen mağduriyetlere dikkat çekmektedir (Kara Kaşka, 2024). Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (2024) ise bu görüşü destekler nitelikte; çocuklarla ilgili adli verilerin yetersiz olmasına, mevcut raporların toplumsal gerçekliği tüm boyutlarıyla yansıtmamasına engel olduğuna dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi'nin 1971 yılına ait dava dosyaları incelenmiş ve çocuk istismarını içeren 19 karar kartonu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, o dönemde çocuk istismarı vakalarının raporlanmasının ve kayıt altına alınmasının sosyal, kültürel ve hukuki sınırlamalar nedeniyle oldukça düşük seyretmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, istismarın gerçek yaygınlığını göstermekten ziyade; dönemin muhafazakâr toplumsal yapısını, hukuki düzenlemelerdeki yapısal boşlukları ve kurumsal raporlama mekanizmalarındaki yetersizlikleri ortaya koymaktadır. Bu sebeple, resmî kayıtlara yansıyan rakamlar gerçek vaka sayısından ziyade, adalet sistemine dâhil olabilmemiş kısıtlı bir örneklemi temsil etmektedir.

Karar kartonlarının analizi sonucunda; 8 davanın 14 erkek çocuğuna, 11 davanın ise 11 kız çocuğuna yönelik suçlarla ilgili açıldığı anlaşılmıştır. Literatürde; kız çocuklarının cinsel istismara daha fazla maruz kaldığına dair yaygın bulgular olmasına rağmen (Finkelhor, 1994), 1971 yılı Tekirdağ ili verileri erkek çocukların da dikkate değer bir oranda istismara uğradığını göstermektedir. Yargılama sonuçları cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde; erkek çocuklara yönelik üç vakada tanık beyanı eksikliği ve delil yetersizliği gerekçeleriyle beraat kararı verildiği saptanmıştır. Kız çocuklarına yönelik iki davada ise benzer ispat sorunlarının yanı sıra, dönemin mevzuatında yer alan ve fail ile mağdurun evlenmesi durumunda cezayı ortadan kaldıran hukuki düzenlemelerin bir sonucu olarak beraat kararları verildiği tespit edilmiştir. Günümüzdeki durumu ortaya koymak adına Adalet Bakanlığı'nın 2024 yılı verileri incelendiğinde, çocuk cinsel istismarına ilişkin toplam 31.592 dosya açıldığı, bu dosyalardan 15.227'sinin karara bağlandığı görülmektedir. Karar süreçleri neticesinde dosyaların 6.905'i mahkûmiyet, 6.175'i ise beraat ile sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, 1971 yılına ait Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi kayıtlarında yalnızca 19 adet karar kartonunun tespit edilmiş olması, iki dönem arasında niceliksel ve oransal bir karşılaştırma yapmayı metodolojik açıdan kısıtlamaktadır. Bu metodolojik sınırlılığa rağmen, yargılamaların işleyişi ve hüküm dağılımları açısından dönemler arasında belirgin

bağlamsal farklılıklar olduğu söylenebilir. Söz konusu farklılaşmanın; çocuk koruma politikalarındaki tarihsel dönüşüm, hukuki altyapının güçlendirilmesi, artan toplumsal farkındalık, kitle iletişim araçlarının vakaları daha da görünür kılması ve literatürdeki akademik çalışmaların yoğunlaşması gibi dinamiklerle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir (Kara Kaşka, 2024).

Araştırma kapsamında incelenen dosyalarda, mağdur çocukların yaş ortalaması 10,4 olarak saptanmıştır. Bu veri Küçük (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmadaki 12,9 yaş ortalamasıyla kıyaslandığında örneklemimizdeki çocukların daha erken yaşlarda istismara maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, her iki çalışma arasındaki temel paralellik fail profiline ilişkindir. Zira mevcut bulgular, literatüre uyumlu şekilde faillerin mağdur tarafından önceden tanına kişiler olduğunu teyit etmektedir. Bu doğrultuda 1971 yılı verilerinde istismara uğrayan çocukların yaş ortalamasının daha düşük olması, dönemin sosyo-kültürel yapısının ve çocuk koruma mekanizmalarının sınırlılıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sanıkların tamamının erkek olduğu, en küçüğünün 11, en büyüğünün 48 yaşında olduğu ve yaş ortalamalarının 20 olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de 2016 yılı mahkeme evraklarının incelendiği bir çalışmada ise istismarcıların yaş ortalamasının 26,6 olduğu, en genç istismarcının 12, en yaşlısının ise 89 yaşında olduğu belirlenmiştir (Küçük, 2016). Bu bulgular, zaman içinde fail profillerinde belirli değişimler yaşandığına işaret etmektedir.

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi verilerine göre, 2014-2019 yılları arasında, 14 farklı cinsel suç kategorisi kapsamında toplam 10.844 çocuk mağdura adli yardım çerçevesinde avukat ataması yapılmıştır. İlgili verilere göre mağdurların %45’inin 12-15 yaş aralığında, %80’inin kız olduğu görülmüştür. Bu durum literatürdeki bilgilerle de paralellik göstermektedir. Avukat atanan cinsel istismar mağduru çocuk sayısında 2014 ile 2019 yılları arasında %100’den fazla artış yaşandığı tespit edilmiştir (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2024). Çalışkan (2019) tarafından aktarılan İstanbul Emniyet Müdürlüğü verileri, çocuğun cinsel istismarı vakalarının kolluk birimlerine intikal oranında belirgin bir artış yaşandığını ortaya koymaktadır. 2017 yılında 377 olan müracaat sayısının 2018 yılında 515’e yükselmesi, çocuğa cinsel istismar olgusunun emniyet kayıtlarındaki en yoğun başvuru kalemlerinden biri haline geldiğini göstermektedir.

Saadet Öğretmen Çocuk İstismarı ile Mücadele Derneği (UCİM) tarafından 2021 yılında hazırlanan rapor, Türkiye’deki çocuk istismarı davalarının güncel projeksiyonunu sunmaktadır. Söz konusu çalışma; Şubat-Temmuz döneminde Ankara, İstanbul ve İzmir dâhil olmak üzere 23 ilde takip edilen 92 adli dava ile eş zamanlı medya taramalarından elde edilen verilere dayanmaktadır. Vakalardaki çocukların %46’sının 5-10 yaşlarında olduğu ve çocukların; evde, eğitim kurumlarında, sokakta, komşu evinde veya alışveriş merkezinde istismara maruz kaldığı görülmüştür. Çocukların %52’sinin uzun yıllar düzenli olarak istismara uğradığı ve %45’inin istismar gerçekleşmeden önce veya sonra tehdit edildiği tespit edilmiştir. Şantaj, tehdit ve korkutma ile karşılaşan çocukların bu tür olayları bildiremediği ve tekrarlayan istismarlara maruz kaldığı saptanmıştır (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2024).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2023 yılına ait güvenlik birimi istatistikleri incelendiğinde; kolluk kuvvetlerine intikal eden çocuk vakalarının %45,2’sinin mağduriyet kapsamında olduğu görülmektedir. Bu oran sayısal olarak 242 bin 875 çocuğun suç mağduru olarak kayıt altına alındığını kanıtlamaktadır. İlgili çocukların %11,8’inin ise cinsel suçlardan dolayı mağdur olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2024). Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2015-2024 yılları arasında çocuklara yönelik cinsel istismar suçlarına ilişkin ceza mahkemelerinde açılan dava sayılarında yıllara göre belirgin değişiklikler yaşanmıştır. 2015 yılı esas alınarak oluşturulan endeks değerleri incelendiğinde, 2016 yılında 88 olan baz değerinin kademeli bir artış eğilimine girerek 2024 yılı itibarıyla 147 seviyesine ulaştığı saptanmıştır. Verilerde; 2016-2019 arasında düzenli bir artış olduğu, 2022 yılında en yüksek oranlara ulaşıldığı ve başlangıç noktasına oranla yaklaşık %67’lik bir artış ivmesi gösterdiği

görülmektedir. Aynı döneme ilişkin dosya endeksleri incelendiğinde ise ceza mahkemelerinde açılan dava sayısının %47, Cumhuriyet başsavcılıklarında ise %84 oranında arttığı tespit edilmiştir (Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024). Bu durum soruşturma aşamasındaki iş yükünün kovuşturma evresine kıyasla çok daha hızlı bir ivmeyle arttığını göstermektedir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, 1971 yılından günümüze kadar geçen süreçte resmî mercilere yansıyan çocuk istismarı vakalarında her geçen yıl belirgin bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. İstatistiklerdeki tırmanışın sebeplerine dair yapılan değerlendirmelerde, “cezasızlık” olgusunun toplumsal caydırıcılığı zayıf düşürdüğü de öne sürülmektedir. Buna mukabil, faillere yönelik yaptırımların ağırlaştırılması yönünde önemli mevzuat değişiklikleri yapıldığı görülmektedir (Kara Kaşka, 2024). Çocuk istismarı, yalnızca Türkiye’de değil dünya genelinde ciddi ve yaygın bir toplumsal sorun olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla mevcut tablo, cezaların sertleştirilmesine rağmen vaka sayılarının artmaya devam ettiği karmaşık bir duruma işaret etmektedir.

The Economist’in 2020 yılında hazırladığı rapora göre Türkiye, 100 üzerinden 56.7 puanla 60 ülke arasında çocuklar için en güvenli 18. ülke olarak belirlenmiştir. İlgili raporda ülkeler; çevre ve toplum, yasal düzenlemeler, yönetsel kapasite ve toplum-medya sorumluluğu olmak üzere dört ana başlıkta puanlandırılmıştır. Refah seviyesinin yükselmesinin, çocuklar için daha güvenli yaşam alanları oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca 60 ülkenin 34’ünde çocuk istismarına dair suçlarla ilgilenen özel emniyet birimlerinin bulunduğu belirtilmiştir. Listenin başında 83 puanla İngiltere yer alırken ardından İsveç, Avustralya ve Kanada takip etmiştir. En düşük puanı ise 26.4 ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti almıştır (Altunkaya, 2020).

Hindistan’da çocuklara yönelik tecavüz vakalarında artış eğiliminin sürmekte olduğu, yalnızca 2019 yılında %22 oranında artış yaşandığı kaydedilmiştir (Chakraborty & Pal, 2020). ABD’de ise 1974 tarihli Çocuk İstismarını Önleme ve Tedavi Yasası kapsamında istismar bildirimleri teşvik edilmiş ve bildirim yapanlara yasal dokunulmazlık sağlanmıştır. Bununla birlikte günümüzde ABD’de failin cezasız kalma olasılığının hâlâ yüksek olduğuna ve bazı vakalarda çocuk istismarcılarının, uyuşturucu suçlarına kıyasla daha hafif cezalar aldığına dikkat çekilmiştir (Embar Seddon & Pass, 2024).

Guastaferrero ve Shipe (2023) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Cornell Üniversitesi Çocuk İstismarı ve İhmali Ulusal Veri Arşivi’ne ait 2011–2020 dönemi verileri incelenmiştir. Bulgulara göre cinsel istismarın en yaygın görüldüğü yaş grubu 5–11 yaş olup, bunu 12–17 yaş grubu takip etmektedir. Cinsel istismarın yanı sıra fiziksel istismar, psikolojik istismar ve ihmal türleri de yaş gruplarına göre analiz edilmiştir. Söz konusu veriler Türkiye’deki bulgularla benzerlik göstermekte olup, çocuk istismarının evrensel boyutunu da ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmacılar, çocuklara yönelik kötü muamele oranlarının düşük olduğu yönündeki söylemin yanıltıcı olduğunu belirtmiş, bu tür vakaların varlığının dahi önemli bir risk göstergesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi’nin 1971 yılına ait dava dosyaları üzerinden, çocuk istismarı vakalarının sosyo-hukuki profili ve dönemsel karakteristikleri analiz edilmiştir. Araştırma bulguları; mağdur çocukların ağırlıklı olarak 11–13 yaş aralığında yoğunlaştığını, sanık profilinin bütünüyle erkeklerden oluştuğunu ve faillerin kayda değer bir kısmının reşit olmayan bireyler olduğunu ortaya koymaktadır. Yargılama sürecinde delil yetersizliği ve tanık eksikliğinin yanı sıra evlilik gibi unsurların hüküm üzerinde belirleyici bir rol oynadığı; adli tıp raporları ile mağdurun dezavantajlı (özel gereksinim) hallerinin ise ceza tayinini doğrudan etkileyen faktörler arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, 1970’li yıllar Türkiye’sinde çocuk istismarına yönelik

hukuki işleyişin ve toplumsal reflekslerin anlaşılmasına dair özgün bir tarihsel çerçeve sunmaktadır. Ayrıca 1970'ler Türkiye'sinde çocuk hakları paradigmasının henüz oluşum aşamasında olduğu bir dönemde, yargının bu hassas meseleye yaklaşımını belgeleyerek hukuk tarihimize niteliksel bir katkı sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, çocuk istismarı vakalarının geçmişte de ciddi bir sorun olduğunu ancak hukuki ve toplumsal faktörlerin bu vakaların yargıya taşınma oranını doğrudan etkileyebildiğini göstermektedir. 1971 senesindeki tespit edilen kısıtlı sayıdaki dava ile günümüzdeki binlerle belirtilen istatistikler arasındaki fark, salt suç artışı olarak değil; çocuk koruma politikalarındaki kurumsallaşma, adli kayıt tutma kapasitesindeki gelişim ve toplumsal farkındalığın artmasıyla suçun görünürlük kazanması olarak okunmalıdır.

Ayrıca istismara uğrayan çocukların yaşları, fail profilleri ve mahkeme kararları açısından geçmiş dönemlerle günümüz arasındaki farkları anlamak, çocuk koruma politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Geçmişte çoğunlukla kırsal alanda gerçekleşen istismarın günümüz modern dünyasında alışveriş merkezlerinde dahi gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Aradan geçen yarım asırdan fazla süre içerisinde, değişen sosyal ve mekânsal koşullara rağmen, istismar vakalarının artarak devam ettiği ve günümüz dünyasında hâlâ önemli bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Cinsel istismar vakalarında gözlemlenen artışın, sadece görünürlüğün artmasıyla sınırlı olmadığı, daha karmaşık toplumsal dinamiklerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Medya, sosyal ağlar ve sivil toplumun artan etkisiyle bu tür vakaların kamuoyuna daha sık yansımaları, gizli kalmış mağduriyetlerin ifşasında katalizör bir rol oynamaktadır. Ancak bu görünürlük artışına ek olarak; veriler, istismarın mutlak düzeyde de yükseliş gösterdiğine dair ciddi bulgular sunmaktadır. Dolayısıyla mevcut istatistiksel ivme, hem raporlama eğilimindeki artışın hem de suçun niceliksel tırmanışının bir bileşkesi olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin, istismar vakalarının sayısında gerçek bir artışa neden olabileceği düşünülmektedir. Öncelikle kentleşmenin hız kazanması, nüfus yoğunluğunun artması ve toplumsal bağların zayıflaması, çocukların daha denetimsiz ortamlarda zaman geçirmesine yol açmıştır. Söz konusu dinamikler, çocukların cinsel istismar riskine karşı savunmasızlığını artıran temel etkenlerin başında gelmektedir. Bu durum, çocukların istismara açık hale gelmesine zemin hazırlayan kritik risk faktörü olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, aile yapısında yaşanan dönüşümler de dikkate değerdir. Geleneksel geniş aile modelinden çekirdek aile yapısına geçiş, çocukların bakım ve denetim süreçlerinde rol alan yetişkin sayısını azaltmıştır. Böylece istismarın tespit edilmesi ve önlenmesi daha güç hale gelmiştir. Dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte çocukların internet ve sosyal medya aracılığıyla karşılaştıkları riskler artmış, ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk ve işsizlik gibi yapısal sorunlar da istismar vakalarının artmasında etkili olmuştur. Buna ek olarak; çocukların erken yaşlardan itibaren okul, kurs, spor kulüpleri gibi kamusal alanlara katılım göstermesi, sosyal gelişimleri açısından olumlu olsa da bu alanlardaki denetim ve koruma mekanizmalarının yetersizliği ciddi bir risk faktörü oluşturmaktadır.

Tüm bu etkenler, istismar vakalarındaki artışın yalnızca farkındalık düzeyinin yükselmesiyle orantılı olmadığını aynı zamanda yaşam koşullarını şekillendiren yapısal dönüşümlerin de bu artışta belirleyici olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çocuk istismarı verilerinin yorumlanmasında yalnızca nicel artışların değerlendirilmesinin yeterli olmadığı bu verilerin kaynağı olan toplumsal bağlamin dönüşümüne de dikkat edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın yayımladığı çocuk cinsel istismar verilerinde 2023'ten 2024'e dosya sayılarında düşüş olduğu görülmektedir. Veriler incelendiğinde; mahkûmiyet oranlarının arttığı, beraat

oranlarının ise düştüğü tespit edilmiştir. Bu durum; ceza adalet sistemindeki caydırıcılık unsurunun güçlendirilmesiyle istismarın önlenmesinde somut ve olumlu sonuçlar elde edilebileceği yönündeki savı destekler niteliktedir.

Çocuk istismarının yaygınlık oranlarını düşürmek için, etkili önleme programları ile kapsayıcı tedbirlere odaklanılması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda; çocuklara ve yetişkinlere yönelik eğitim programlarının toplumsal tabana yayılması gerekmektedir. Ayrıca çocukların; çocuk hakları, bedensel sınırları ve kişisel güvenlik konularında erken yaşlardan itibaren bilinçlendirilmesi elzemdir. Eğitim kurumlarında hem çocukların hem de eğitimcilerin istismar farkındalığını artırmaya yönelik kapsamlı programlar uygulanmalıdır. Aile içi iletişim ve ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesine yönelik destekleyici çalışmalar yapılması ve çocukların korunmasını güçlendirecek sosyal ve psikolojik mekanizmaların oluşturulması da öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Toplumsal düzeyde ise medya ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle çocuk istismarı konusunda farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi, toplumda bilinç artışı sağlayacaktır. Söz konusu önleyici yaklaşımlar, istismar vakalarını engellemekle kalmayacak; aynı zamanda uzun vadede dirençli ve sağlıklı bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, çocuk istismarının yaygınlık oranlarını azaltmak için etkili önleme programları geliştirilmesi ve tüm gelişim aşamaları için kapsayıcı tedbirlerin alınması elzemdir. Erken müdahale, tespit, raporlanma ve yargılama süreçlerinin güçlendirilmesiyle birlikte, önleyici eğitim ve toplumsal farkındalık faaliyetlerinin de eş zamanlı yürütülmesi gerekmektedir. Bütüncül bir yaklaşımla, çocuk koruma politikalarının başarısının artırılacağı ve çocuk istismarının önlenmesinde kalıcı etkiler sağlanacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Çocuk İstismarı Davaları: 1971 Yılı Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi Kararları Örnekleme” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2024). Adalet İstatistikleri (Yayın No. 19) Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, Resmi İstatistik Programı. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi>
- Afifi, T. O., MacMillan, H. L., Boyle, M., Cheung, K., Taillieu, T., Turner, S., and Sareen, J. (2016). Child Abuse and Physical Health in Adulthood. *Health Reports*, 27(3), 10-18.
- Altunkaya, T. (2020, 19 Haziran). Rapor | Çocuklara Yönelik İstismar ve Cinsel Suçlarda Türkiye'nin Dünyadaki Yeri. *Euro News*. <https://tr.euronews.com/2020/06/19/rapor-cocuklara-yonelik-istismar-ve-cinsel-suclarda-turkiye-nin-dunyadaki-yeri>

- Bayram, İ. & Bayram, A. (2026). Çocuk İstismarı Davaları: 1971 Yılı Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi Kararları Örnekleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 623-636.
- Carr, A., Duff, H., and Craddock, F. (2020). A Systematic Review of Reviews of the Outcome of Noninstitutional Child Maltreatment. *Trauma, Violence, & Abuse*, 21(4), 828-843. <https://doi.org/10.1177/1524838018801334>
- Chapman, R. L., Ebzery, K. S., Ronken, C., and Thompson, D. (2025). Factors That Influence Therapy Completion in a Child Sexual Abuse Counselling Service. *Children and Youth Services Review*, 108195. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108195>
- Chakraborty, S. and Pal, A. (2020). Violence Against Women: An analysis. *Mind and Society*, 9(1-2), 51-56. <https://doi.org/10.56011/mind-mri-91-2-20208>.
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (2024). G.U. v Türkiye (Başvuru No. 16143/10) https://www.google.com.tr/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://cinselsid-detlemucadele.org/wp-content/uploads/2024/02/TR_2024_Rule_9.2.pdf&ved=2ahUKEwieisOT5eONAxVIRPEDHccXBXMqFnoECBYQAQ&usg=AOvVa_w1Atqf611rhd4RowSPNZYT_w
- Cox, S., Parkinson, S., Herbert, J., Tucker, E., Octoman, O., and Bromfield, L. (2025). Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy for Children and Young People Who Have Experienced Forms of Child Maltreatment Other Than Child Sexual Abuse: A Review of the Evidence. *Children and Youth Services Review*, 108159. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108159>
- Çalışkan, M. (2019). İstanbul'da "Kadına Şiddet" ve "Kadın Cinayeti" Vakalarına Yönelik, Nicel-Nitel Bir İnceleme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 221-241. <https://dx.doi.org/10.11616/basbed.vi.513032>
- Dai, T. T. and Kissoon, N. N. (2025). Child Sexual Abuse. *Pediatric Clinics*, 72(3), 351-363. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2024.12.003>
- De Jong, R. and Dennison, S. (2017). Recorded Offending Among Child Sexual Abuse Victims: A 30-Year Follow-Up. *Child Abuse & Neglect*, 72, 75-84. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.07.013>
- Easton, S. D. (2019). Childhood Disclosure of Sexual Abuse and Mental Health Outcomes in Adulthood: Assessing Merits of Early Disclosure and Discussion. *Child Abuse & Neglect*, 93, 208-214. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.04.005>
- Embar, S. A. and Pass, A. D. (2024). Child Abuse Investigations. EBSCO. <https://www.ebsco.com/research-starters/law/child-abuse-investigations>
- Finkelhor, D. (1994). The International Epidemiology of Child Sexual Abuse. *Child Abuse & Neglect*, 18(5), 409-417. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(94\)90026-4](https://doi.org/10.1016/0145-2134(94)90026-4)
- Guastaferrro, K. and Shipe, S. L. (2023). Child Maltreatment Types by Age: Implications for Prevention. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(1), 20. <https://doi.org/10.3390/ijerph21010020>
- Haslam, D., Mathews, B., Pacella, R., Scott, J. G., Finkelhor, D., Higgins, D., and Malacova, E. (2023). The Prevalence and Impact of Child Maltreatment in Australia: Findings From the Australian Child Maltreatment Study: Brief Report. <https://doi.org/10.5204/rep.eprints.239397>
- Kara, K. M. (2024, 11 Eylül). Türkiye'de Çocuğa Şiddet Vakaları Neden Artıyor? *BBC NEWS TÜRKÇE*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cy76rd5k5xro>

- Bayram, İ. & Bayram, A. (2026). Çocuk İstismarı Davaları: 1971 Yılı Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi Kararları Örnekleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 623-636.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kucuk, S. (2016). Analyses of Child Sex Abuse Cases in Turkey: A Provincial Case. *Journal of Child Sexual Abuse*, 25(3), 262-275. <http://dx.doi.org/10.1080/10538712.2016.1153557>
- Lippard, E. T. and Nemeroff, C. B. (2023). The Devastating Clinical Consequences of Child Abuse and Neglect: Increased Disease Vulnerability and Poor Treatment Response in Mood Disorders. *American Journal of Psychiatry*, 180(8), 548-564. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.19010020>
- Luo, Z., Chen, Y., and Epstein, R. A. (2025). Risk Factors for Child Abuse and Neglect: Systematic Review and Meta-Analysis. *Public Health*, 241, 89-98. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2025.01.028>
- Mills, R., Kisely, S., Alati, R., Strathearn, L., and Najman, J. (2016). Self-Reported and Agency-Notified Child Sexual Abuse in a Population-Based Birth Cohort. *Journal of Psychiatric Research*, 74, 87-93. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2015.12.021>
- Moullin, S. and Milne, B. (2025). The Effects of Unconditional Cash Transfers on Child Abuse and Neglect in Early Childhood: Evidence From New Zealand. *Child Abuse & Neglect*, 161, 107260. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2025.107260>
- National Children's Alliance. (2025, 9 Haziran) About Child Abuse. *National Statistics on Child Abuse*. <https://www.nationalchildrensalliance.org/media-room/national-statistics-on-child-abuse/>
- Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., and Gómez-Benito, J. (2009). The Prevalence of Child Sexual Abuse in Community and Student Samples: A Meta-Analysis. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 328-338. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.02.007>
- Power, C., Li, L., and Pereira, S. M. P. (2020). An Overview of Child Maltreatment (Neglect and Abuse) Associations with Developmental Trajectories and Long-Term Outcomes in the 1958 British Birth Cohort. *Longitudinal and Life Course Studies*, 11(4), 431. <https://doi.org/10.1332/175795920X15891281805890>
- Sanchez-Meca, J., Rosa-Alcazar, A. I., and Lopez-Soler, C. (2011). The Psychological Treatment of Sexual Abuse in Children and Adolescents: A Meta-Analysis. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 11(1), 67-93.
- Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., and Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A Global Perspective on Child Sexual Abuse: Meta-Analysis of Prevalence Around the World. *Child Maltreatment*, 16(2), 79-101. <https://doi.org/10.1177/1077559511403920>
- Şimşek, Ş., Uysal, C., Gençoğlu, S., and Bez, Y. (2013). Türkiye’de Çocuk Cinsel İstismarı: Gözden Geçirme Çalışması. *The Medical Journal of Mustafa Kemal University*, 4(14), 39-48.
- Teicher, M. H. and Samson, J. A. (2013). Childhood Maltreatment and Psychopathology: A Case for Ecophenotypic Variants as Clinically and Neurobiologically Distinct Subtypes. *American Journal of Psychiatry*, 170(10), 1114-1133. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2013.12070957>
- Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi. (1971). 1971 yılı karar kartonları [Mahkeme kararları arşiv belgesi]. Tekirdağ Adliyesi Arşivi.

Bayram, İ. & Bayram, A. (2026). Çocuk İstismarı Davaları: 1971 Yılı Tekirdağ Ağır Ceza Mahkemesi Kararları Örneklemleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 623-636.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). Güvenlik Birimlerine Getirilen ya da Gelen Çocuk İstatistikleri, (Sayı. 53674) 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvencuk-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2023-53674>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Child Abuse Cases: 1971 Sample of Tekirdağ High Criminal Court Decisions

Child abuse continues to be a significant social problem worldwide. When looking at global prevalence rates, it is estimated that sexual abuse is 7.6% in boys and 18.4% in girls. A meta-analysis study covering 22 countries and 65 articles revealed that 7.9% of boys and 19.7% of girls are sexually abused before the age of 18. In addition, some studies show that one in four children are sexually abused before the age of 18.

Sexual abuse has negative consequences not only in childhood but also on the physical, mental and psychosocial health of the individual throughout life. Studies show that children who are victims of abuse experience mental health problems at an earlier age and more severely than their peers. It also reveals that when compared to individuals who were not abused in childhood, they respond less positively to treatment even if they receive the same psychiatric diagnosis. It has been determined that childhood sexual abuse is associated with risk factors such as suicide, addiction, psychiatric disorders and criminal tendencies in later life.

However, it is quite common for child victims to delay reporting the abuse. Despite the prevalence of child abuse, it is seen that a significant portion of the cases are not reported to the authorities. In this context, data obtained from the courts provide an important source in understanding the general characteristics of abuse cases and the profiles of the perpetrators and victims. At the same time, this information plays a critical role in better analyzing abuse and developing effective preventive measures. This study aims to contribute to research on preventing abuse by examining the basic characteristics of child abuse cases handled in courts.

This study provides important data to understand the legal processes and social dynamics of child abuse cases in 1971. The findings show that child abuse cases were a serious problem in the past, but legal and social factors can directly affect the rate at which these cases are brought to justice. In addition, understanding the differences between the ages of abused children, perpetrator profiles and court decisions in terms of past and present periods will contribute to the development of child protection policies. It is noteworthy that abuse, which used to occur mostly in rural areas in the past, is now taking place even in shopping malls in today's modern world.

It is thought that the increase observed in sexual abuse cases is not limited to increased visibility, but may be related to more complex social dynamics. Although the media, social networks and civil society have become more prominent, and such cases have played an important role in revealing abuse cases, various data showing that abuse has increased in absolute terms are also noteworthy. In this context, it is thought that changes in the social structure may cause a real increase in the number of abuse cases. First of all, the acceleration of urbanization, the increase in population density and the weakening of social ties have led to children spending time in more uncontrolled environments. This situation is one of the main factors that increase the risk of children becoming vulnerable to abuse.

However, the transformations in the family structure are also noteworthy. The transition from the traditional extended family model to the nuclear family structure has reduced the number of adults involved in the care and supervision processes of children. Thus, it has become more difficult to detect and prevent abuse. With the spread of digitalization, the risks that children face through the internet and social media have increased, and structural problems such as economic inequalities, poverty and unemployment have also been effective in the increase in abuse cases. In addition, the fact that children attend public areas such as schools, courses and sports clubs at an early age, but there are no adequate supervision and protection mechanisms in these areas, can also be considered among the risk factors.

As a result, effective prevention programs should be developed and comprehensive measures should be taken for all developmental stages in order to reduce the prevalence rates of child abuse. Preventive education and social awareness activities should be carried out simultaneously along with the strengthening of early intervention, detection, reporting and prosecution processes. It is thought that with a holistic approach, the success of child protection policies will be increased and permanent effects will be achieved in the prevention of child abuse.



OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE KULLANILAN REKLAMLARIN DİJİTAL PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN NİTEL ANALİZ YÖNTEMİ KULLANILARAK İNCELENMESİ

Ahmet Esad YURTSEVER¹

Öz

Bu çalışma, 2024 yılında Türkiye’de en çok satan yedi otomobil markasının YouTube’da yayımlanan reklam filmlerinde kullanılan dijital pazarlama stratejilerini nitel analiz yöntemiyle incelemektedir. Araştırma kapsamında Fiat, Renault, Ford, Volkswagen, Chery, Peugeot ve Hyundai markalarına ait 35 reklam filmi NVivo 15 programı aracılığıyla tematik olarak analiz edilmiştir. Kodlama sürecinde 5 ana tema ve 82 kod belirlenmiş; temalar teknoloji ve yenilik, konfor ve güvenlik, tasarım ve stil, performans ve güç ile duygusal bağ, prestij ve yaşam tarzı başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bulgular, markaların reklam anlatılarında farklı stratejik vurgular geliştirdiğini; teknolojik yenilik, güven, prestij ve kullanıcı deneyimi unsurlarının öne çıktığını göstermektedir. Çalışma, otomotiv reklamlarının dijital pazarlama ve tüketici algısı bağlamında sistematik biçimde çözümlenmesine katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Tüketici Davranışları, Reklam Stratejileri, Tematik Analiz, NVivo
JEL Sınıflandırması: M31, M37

EXAMINATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGIES USING QUALITATIVE ANALYSIS METHOD OF ADVERTISEMENTS USED IN AUTOMOTIVE SECTOR: NVIVO EXAMPLE

Abstract

This study examines the digital marketing strategies used in the YouTube commercials of the seven best-selling automobile brands in Türkiye in 2024. Within the scope of the research, 35 commercials of Fiat, Renault, Ford, Volkswagen, Chery, Peugeot, and Hyundai were analyzed thematically through NVivo 15. The coding process generated five main themes and 82 codes, grouped under technology and innovation; comfort and safety; design and style; performance and power; and emotional bond, prestige, and lifestyle. The findings reveal that automobile brands develop distinct strategic emphases in their advertising narratives. Technological innovation, trust, prestige, user experience, and smart driving systems emerge as central components of brand communication. The study contributes to the systematic analysis of automotive advertising in relation to digital marketing strategies and consumer perception.

Keywords: Digital Marketing, Consumer Behavior, Advertising Strategies, Thematic Analysis, NVivo
JEL Classification: M31, M37

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, e-posta: aeyurtsever@gelisim.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9845-3785>

1. GİRİŞ

Otomotiv sektörü, modern ekonominin en dinamik ve rekabetçi alanlarından biri olup, tüketici davranışları ve pazarlama stratejileri açısından önemli bir araştırma sahasıdır. Modern ekonomide stratejik bir öneme sahip olan bu sektör, tüketici davranışlarını anlamak ve markaların pazardaki konumlarını güçlendirmek için etkili pazarlama stratejileri gerektiren rekabetçi bir alandır (Kotler vd., 2022). Dijitalleşme ve sürdürülebilirlik gibi küresel eğilimler, otomobil markalarının reklam stratejilerini daha yenilikçi ve veri odaklı hale getirmesini zorunlu kılmaktadır (Solomon, 2020). Geleneksel pazarlama anlayışından farklı olarak, günümüz tüketicileri yalnızca aracın performansına ve teknik özelliklerine değil, aynı zamanda markanın sunduğu duygusal ve çevresel değerlerle de ilgilenmektedir (Schmitt, 2019). Küreselleşme, dijitalleşme ve sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlar, otomotiv markalarının rekabet avantajı elde etmek için yenilikçi reklam stratejileri geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin hız kazandığı ve tüketicilerin bilgiye erişiminin arttığı günümüzde, markaların etkili iletişim kurarak müşteri sadakati oluşturabilmesi, pazardaki sürdürülebilirliklerini doğrudan etkilemektedir (Patton, 2002). Dijital dönüşümün yaygınlaşmasıyla birlikte, reklam stratejileri de geleneksel pazarlama yöntemlerinden farklılaşmış, tüketicilerin satın alma kararlarını doğrudan etkileyen unsurların analizi daha büyük bir önem kazanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Tüketici davranışları üzerine yapılan araştırmalar, reklamların bireylerin marka algısını şekillendirmede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Otomotiv reklamları özelinde, tüketicilerin marka algısı, genellikle performans, güvenlik, tasarım ve teknoloji gibi unsurlarla şekillenmektedir (Baltacı, 2018).

Günümüzde, otomotiv sektöründe tüketici kararlarını etkileyen faktörler yalnızca aracın teknik özellikleriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda markanın sunduğu duygusal ve sembolik değerlerle de doğrudan ilişkilendirilmektedir (Tisdell vd., 2025). Örneğin, bir markanın sürdürülebilirlik ve çevreci çözümler konusundaki vurguları, tüketicilerin bilinçli tüketim tercihlerini yönlendirmekte, bu da marka imajı üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır (Creswell ve Poth, 2016). Özellikle son yıllarda elektrikli ve hibrit araçlara olan ilginin artması, otomobil markalarının pazarlama stratejilerinde çevre dostu teknolojilere daha fazla yer vermesine neden olmuştur (Miles vd., 2014).

Ayrıca, dijitalleşmenin reklam stratejileri üzerindeki etkisi giderek artmaktadır. Reklamcılığın dijitalleşmesi, markaların tüketicilere ulaşma biçimini değiştirmiştir. Geleneksel televizyon ve basılı medya reklamlarının yanı sıra, sosyal medya pazarlaması, programatik reklamcılık ve yapay zekâ destekli veri analizi gibi yöntemler otomotiv sektöründe giderek daha fazla kullanılmaktadır (Chaffey ve Ellis-Chadwick, 2022). YouTube, Instagram ve TikTok gibi platformlar, markaların interaktif ve kişiselleştirilmiş içerikler sunarak tüketicilerle doğrudan iletişim kurmasını sağlamaktadır (Ryan, 2021). Geleneksel televizyon reklamlarının yanı sıra sosyal medya, YouTube ve dijital platformlarda yayımlanan reklamlar, markaların daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır (Jackson ve Bazeley, 2019). Bu dönüşüm, markaların reklam içeriklerini daha dinamik hale getirmesini ve farklı tüketici gruplarına özelleştirilmiş mesajlar sunmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, duygusal bağ kurmayı hedefleyen reklam stratejileri, marka sadakatini artırırken, performans ve güvenlik odaklı reklamlar daha çok teknik özellikleri öne çıkararak rasyonel tüketici kararlarını etkilemektedir (Rigby ve Lee, 2024). Özellikle birebir pazarlama stratejileri benimseyen işletmeler, bilgi teknolojilerinden yararlanarak müşterilerin bireysel ihtiyaçları, istekleri, satın alma alışkanlıkları, beklentileri, tercihleri, yaşam tarzları, gelir düzeyleri ve davranışlarıyla ilgili verileri sistematik biçimde toplamaktadır (Acar, 2024:83).

Türkiye otomotiv pazarı da bu küresel eğilimlerden bağımsız değildir. Ülkede hem yerli hem de yabancı markalar geniş bir müşteri kitlesine hitap etmekte, pazarlama stratejilerini tüketici talepleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Reklamların içerik analizi, tüketici algısını anlama ve markaların

pazardaki konumlarını güçlendirmeleri açısından önemli bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, otomobil markalarının reklam içeriklerinin derinlemesine incelenmesi, pazarlama stratejilerinin etkinliği konusunda önemli bulgular sunacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye’de en çok satan yedi otomobil markasının reklam stratejileri, NVivo 15 programı kullanılarak nitel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma kapsamında toplam 35 reklam filmi değerlendirilmiş ve markaların tüketicilere yönelik sunduğu mesajlar beş ana tema altında toplanmıştır. Bu tematik analiz, tüketici algısını anlamak ve markaların pazarlama stratejilerini nasıl konumlandığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, markaların reklam stratejilerini nasıl şekillendirdiğini ve tüketicilere sundukları değer önerilerini ortaya koyarak, hem akademik literatüre hem de sektörel uygulamalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Günümüzde, dijital teknolojilerin ortaya çıkışıyla birlikte piyasa dinamiklerinin ve işletme faaliyetlerinin genel işleyişinde sürekli bir dönüşüm yaşanmaktadır (Llopis-Albert vd., 2021). Bu teknolojik değişimler, üretim, değişim ve değer yaratma süreçlerinde geleneksel yöntemleri sarsarak işletmelerin hem üreticilere hem de tüketicilere fayda sağlama biçimlerini yeniden tanımlamaktadır (Fichman vd., 2014). Dijitalleşmenin yarattığı bu dönüştürücü etki, otomotiv sektörüne de güçlü bir şekilde yansımış ve sektörün ilk tarihlerinden itibaren en önemli değişimlerden biri olarak kabul edilmiştir. Dijital dönüşüm, küreselleşme ve artan rekabet, bu dönüşüm sürecine yön veren temel unsurlar haline gelmiştir (Gao vd., 2016). Otomotiv sektörü, hem ekonomik yapısı hem de tüketici davranışları üzerindeki etkisiyle dünyanın en dinamik endüstrilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Toksarı ve İnal, 2011). Dijital dönüşüm ve teknolojik ilerlemeler, otomobil firmalarının pazarlama stratejilerini yeniden şekillendirmesine neden olmuştur (Tubaro ve Casilli, 2019). Özellikle rekabetin arttığı ve tüketicilerin bilgilere daha hızlı ulaşabildiği günümüz pazar koşullarında, markaların etkili reklam stratejileri belirlemesi hayati bir öneme sahiptir (Sudirjo, 2023). Reklam, sadece bir ürünün tanıtım aracı olmaktan çıkmış, aynı zamanda marka imajını güçlendirme ve tüketici sadakati oluşturma aracı haline gelmiştir (Çetinkaya, 2017).

Yapılan araştırmalar, tüketicilerin karar alma sürecinde markaya duyulan güvenin ve sosyal algının büyük bir etken olduğunu ortaya koymaktadır (Kırmızıgül ve Baykal, 2023; Calef ve Goble, 2007). Özellikle elektrikli ve hibrit araçlara yönelik farkındalığın artmasıyla birlikte sürdürülebilirlik kavramının tüketici davranışları üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2023). Tüketicilerin çevre dostu teknolojiye olan ilgisi, markaların bu konudaki stratejilerini yeniden belirlemelerine neden olmuştur. Dijital platformlar ve sosyal medya kanalları, otomobil markalarının tüketicilere doğrudan ulaşması için kritik bir rol oynamaktadır. Tüketicilerin karar verme sürecinde dijital reklamların etkisinin arttığı ve bu reklamların marka bilinirliğini büyük ölçüde etkilediği gözlemlenmiştir.

Geleneksel pazarlama yöntemlerinden farklı olarak, dijital pazarlama daha doğrudan, ölçülebilir ve interaktif bir yapıya sahiptir (Gedik, 2020). Dijital pazarlama, müşterilere ulaşmada düşük maliyet, geniş erişim ve ölçülebilir performans gibi avantajlar sunmaktadır (Çayırtaş ve Sakıcı, 2021). Dijital reklam stratejileri, günümüzde otomotiv firmalarının en çok yatırım yaptığı alanlardan biridir (Aydın ve Öztürk, 2023). Sosyal medya platformları, hedeflenmiş reklam kampanyaları ve veri madenciliği gibi teknikler, tüketiciye ulaşma ve marka sadakati yaratma konusunda kritik öneme sahiptir (Tosun, 2024). Geleneksel medya kanallarının etkinliğinin azalması, firmaların dijital reklamcılığa daha fazla odaklanmasını zorunlu kılmıştır. Geleneksel reklamcılığın yerini sosyal medya reklamlarının alması, tüketicilerin dijital ortamda aktif rol almasıyla ilişkili bir gelişmedir (Yılmaz, 2023). Şirketler, Instagram, YouTube ve Facebook gibi platformlarda yaratıcı ve etkileşim odaklı reklam kampanyaları oluşturarak görünürlüklerini artırmaya çalışmaktadır. Bu kampanyalar, hedef kitlelere özel olarak tasarlanmış, kârlı ve dönüşüme odaklı içerikler barındırmaktadır.

Küresel otomobil markaları, pazarlama stratejilerini yerelleştirerek tüketicilere daha yakın olabilmektedir (Aydın ve Öztürk, 2023). Otomotiv reklamlarını yerelleştirebilen bir işletme, profesyonel kazanımlarla birlikte, belirli bir kültürel altyapıya, etkin bilgi teknolojileri kullanımına sahip olacağı olacaktır. Bununla birlikte hem aktif olarak faaliyet gösterilen hem de hedef pazarların kurumsal koşullarını iyi anlayabilen bir yapı haline gelebilecektir (Popova ve Stepanova, 2018). Yerelleştirme, markaların bölgesel pazar dinamiklerini kavraması ve hedef kitlelerinin beklentilerine uygun pazarlama stratejileri geliştirmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu stratejiler, tüketicilerin kültürel değerleri ve sosyal bağlamlarıyla uyumlu reklam içerikleri üretilmesine olanak tanıyarak markanın kabul edilme düzeyini güçlendirmektedir. Ayrıca, tüketicilerle duygusal bir bağ kurulmasını kolaylaştırarak markaya yönelik uzun vadeli sadakat ve bağlılığın oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Okonkwo vd., 2023). Otomotiv sektöründeki reklam stratejileri, geleneksel pazarlama yöntemlerinden dijital pazarlama ve veri analitiğine doğru bir evrim geçirmektedir. Tüketici davranışlarını anlamak ve etkili reklam stratejileri geliştirmek için sosyal medya, yapay zekâ ve veri analitiği gibi yeni nesil teknolojilere yatırım yapılması kritik öneme sahiptir. Bu teknolojiler, tüketicilere kişiselleştirilmiş deneyimler sunarak markaların fark yaratmasını sağlamakta ve sektördeki rekabet avantajını artırmaktadır (Llopis-Albert vd., 2021).

Literatüre bakılacak olursa otomotiv sektöründe kullanılan reklamlarına yönelik birçok farklı nitel analiz yöntemi kullanan çalışmalar mevcuttur. Ayvaz ve Livberber (2019), Renault, Jetta ve Opel markalarının toplumsal sınıf temalı reklam filmlerini, Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak incelemişlerdir. Diğer bir çalışmada ise Tesla'nın otomotiv endüstrisindeki yenilikçi yaklaşımının, nitel araştırmacılar için nasıl yeni fırsatlar yarattığını tartışmaktadır. Çalışma, Tesla'nın pazarlama stratejileri ve reklamcılıkta yaptığı yeniliklerin sektöre etkilerini ele almaktadır (Neveril, 2023). Hindistan otomotiv sektöründe etkili reklamcılığın belirleyicilerinin nitel bir yaklaşımla incelendiği diğer bir çalışmada ise basılı medyada kullanılan reklamların etkinliği ve tüketici üzerindeki etkileri değerlendirmektedir (Maheshwari vd., 2017). Bajracharya, vd. (2014), ise yapmış oldukları çalışmada Amerikan dergilerinde yer alan otomobil reklamlarını analiz ederek, otomotiv endüstrisinin reklam stratejilerini ve tüketiciye nasıl hitap ettiğini incelemişlerdir. Araştırma, reklamların tarihsel gelişimini ve kullanılan temaları detaylı bir şekilde ele almaktadır. Yapılan bir diğer çalışmada tamamen farklı bir konu ele alınarak otomotiv endüstrisinin mevcut durumu ve reklam dilinin temel özellikleri dikkate alınmış, otomobil reklamlarında kullanılan dilin çeviri ilkelerini ve dilsel özellikleri incelenmiştir. Ayrıca, çevirmenlerin ve üreticilerin otomobil reklam dili çevirisinin pratik önemini daha iyi kavrayabilmelerine katkı sağlamak amacıyla etkili çeviri stratejileri önerilmiştir (Siyu, 2023). Başka bir çalışmada ise Hussain ve Panggabean (2024), medya söylemlerinden biri olan reklam söylemine odaklanmış ve analiz kapsamında Toyota, Mercedes-Benz, Audi, Land Rover ve BMW gibi tanınmış ve yüksek marka değerine sahip otomobil markalarının reklamlarını inceleme konusu olarak seçmişlerdir. Çalışmanın amacı, verileri çözümlemek için göstergebilimsel analiz ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemlerini birlikte kullanmak olarak ifade edilmiştir. Bu kapsamda araştırmacıların elde ettiği bulgular her markanın gelişmiş teknoloji, estetik çekicilik ve duygusal etkileşim unsurlarını kullanarak kendine özgü bir anlatı oluşturduğunu ve bu sayede pazardaki güçlü konumunu sürdürdüğünü ortaya koymuştur.

3. YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yürütülmüş ve amaçlı örnekleme stratejileri kapsamında “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırılan olgunun farklı bakış açılarından ele alınmasını sağlamak amacıyla, çeşitli özelliklere sahip bireylerin veya birimlerin örnekleme dâhil edilmesini hedefler (Patton, 2002:234). Böylece heterojen bir örneklem oluşturularak, araştırma konusunun daha geniş bir perspektiften incelenmesi amaçlanmıştır (Creswell, 2013). Nitel araştırmalarda yaygın olarak tercih edilen bu yaklaşım, farklı demografik, sosyo-kültürel

ve mesleki özelliklere sahip katılımcılarla çalışarak bulguların genellenebilirliğinden ziyade, konunun derinlemesine anlaşılmasını sağlamayı hedeflemektedir (Baltacı, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2021:120).

Araştırmanın evreni, 2024 yılında Türkiye’de en çok satan otomobil markalarının YouTube platformunda yayımlanan reklamlarından oluşmaktadır. Ancak, zaman sınırlılığı nedeniyle örneklem, en yüksek satış hacmine sahip şu 7 otomobil markasıyla sınırlandırılmıştır: Fiat, Renault, Ford, Volkswagen, Chery, Peugeot ve Hyundai. Geleneksel ve dijital medya kanallarında sıklıkla reklam veren bu markalar, tüketici kararlarını etkileyebilecek güçlü kampanyalar yürütmektedir. Araştırmada dönemsellik etkisini en aza indirmek amacıyla her markadan rastgele 5 reklam filmi seçilmiş ve toplamda 35 reklam filmi analiz edilmiştir. Böylece, incelenen dönemdeki reklam stratejilerine ilişkin daha kapsamlı bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

3.1. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi yalnızca yazılı metinleri değil, aynı zamanda görsel ve işitsel materyalleri de kapsayarak geniş bir veri kaynağı sağlamaktadır. Özellikle, yüz ifadeleri, beden dili, mimikler ve ses tonu gibi sözsüz iletişim unsurlarının analizine olanak tanınması, medya içeriklerinin derinlemesine incelenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca araştırmacılara veri toplama sürecinde maliyet ve zaman açısından verimli bir yöntem sunarken, aynı zamanda doğal ortamdaki verileri analiz etme fırsatı verir (Tisdell vd., 2025). Doküman incelemesi yöntemi, özellikle medya analizleri, söylem analizi ve tarihsel araştırmalar gibi alanlarda nitel veri analizinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. NVivo gibi yazılımlar, doküman incelemesi sürecini destekleyerek büyük veri setlerini sistematik bir şekilde kodlamaya ve analiz etmeye yardımcı olmaktadır (Jackson ve Bazeley, 2019). Böylece, araştırma kapsamında incelenen reklam filmlerinin yalnızca metinsel içeriği değil, aynı zamanda görsel ve işitsel unsurları da değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında araştırmada örneklem olarak alınan yedi otomobil firmasına ait 35 reklam filmi, nitel veri analizinde sıklıkla kullanılan NVivo 15 programı aracılığıyla sistematik olarak analiz edilmiştir. NVivo’nun tercih edilmesinin temel sebepleri arasında, büyük veri setlerini otomatik olarak kodlayabilmesi, tematik ve söylem analizini kolaylaştırması, sözsüz iletişim öğelerini inceleme kapasitesine sahip olması ve veri yönetimi süreçlerini organize edebilmesi yer almaktadır (Jackson ve Bazeley, 2019; Creswell ve Poth, 2016). Bununla birlikte, NVivo’nun multimedya analiz araçları, araştırmanın daha kapsamlı yürütülmesini sağlamış; veri görselleştirme, kategorilendirme ve içerik yönetimi gibi özellikleri sayesinde analiz sürecinin güvenilirliğini artırarak akademik şeffaflığı ve tekrarlanabilirliği desteklemiştir (Miles vd., 2014).

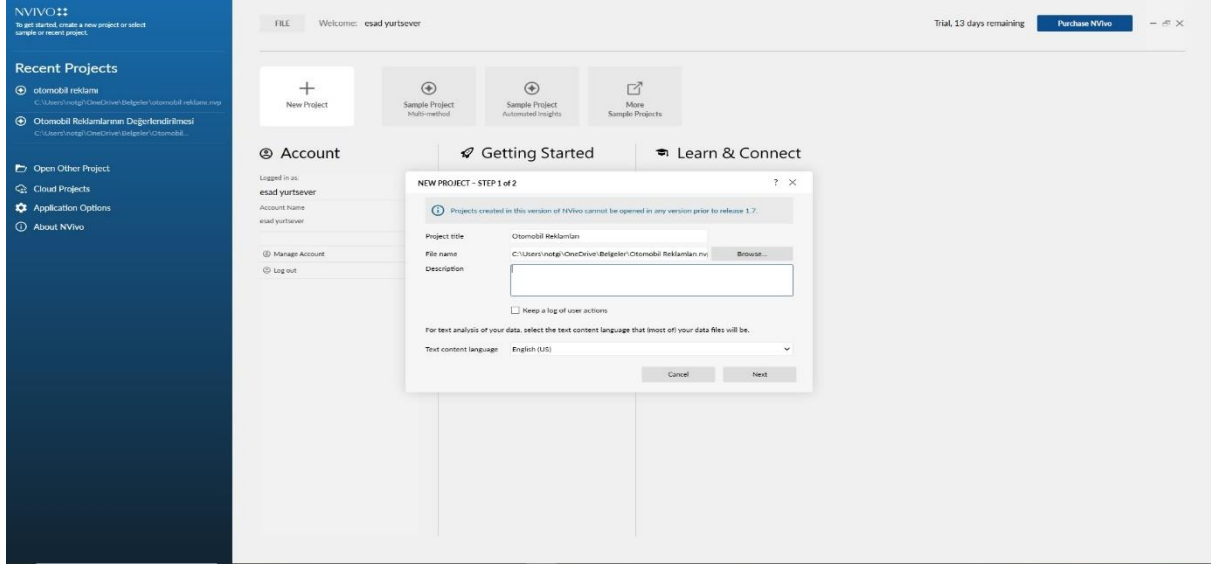
NVivo 15’e aktarılan reklam filmleri öncelikle transkript sürecinden geçirilerek zaman aralıkları belirtilerek metne dökülmüştür. Programın sunduğu otomatik senkronizasyon özelliği sayesinde görüntü ve metin verileri belirlenen zaman dilimleri içerisinde eşleştirilmiştir. Kodlama sürecinde, önceden belirlenmiş bir kod listesi yerine verinin doğal akışı doğrultusunda kodlar oluşturulmuş, böylece daha esnek ve veri odaklı bir analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Görüntü analizinde belirli çerçeve aralıkları dikkate alınırken, metinsel analiz sürecinde satır satır inceleme yöntemi kullanılmış ve ifadelerin taşıdığı anlamlar detaylandırılmıştır. Ortak anlamlar içeren kodlar belirlenen temalar altında gruplandırılmış ve sistematik bir şekilde yapılandırılmıştır. Son aşamada ise oluşturulan kod listesi tekrar gözden geçirilerek analiz sürecinin tutarlılığı ve kapsamlılığı sağlanmıştır.

3.2. NVivo 15 Programı Kullanılarak Video Analizi Yapılması

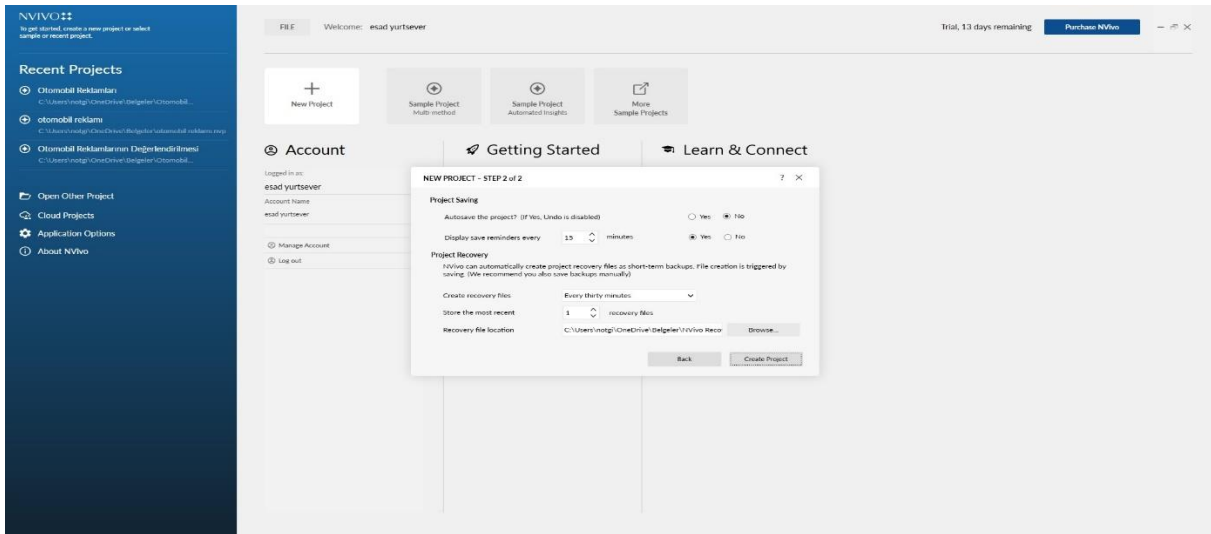
NVivo 15 programı açıldıktan sonra, ana ekranda bulunan “New Project” (Yeni Proje) seçeneği tıklanarak yeni bir proje oluşturma süreci başlatılır. Açılan pencerede, proje için uygun bir başlık belirlenir (örneğin, “*Otomobil Reklamları*”), ardından proje dosyasının kaydedileceği konum seçilir

Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 28(52), 637-661.

(örneğin, “C:\Users\xxxx...”). Devam eden adımda, projenin düzenli olarak kaydedilmesini sağlamak için "Autosave" (Otomatik Kaydetme) seçeneği etkinleştirilir. Buna ek olarak, belirli aralıklarla kaydetmeyi hatırlatan bir sistem oluşturmak amacıyla “Save Reminders” (Kaydetme Hatırlatıcıları) ayarı 15 dakikada bir hatırlatma yapacak şekilde yapılandırılır. Tüm bu ayarlar tamamlandıktan sonra, ekranın sağ alt köşesinde yer alan “Create Project” (Proje Oluştur) butonuna tıklanarak proje oluşturma işlemi tamamlanır.



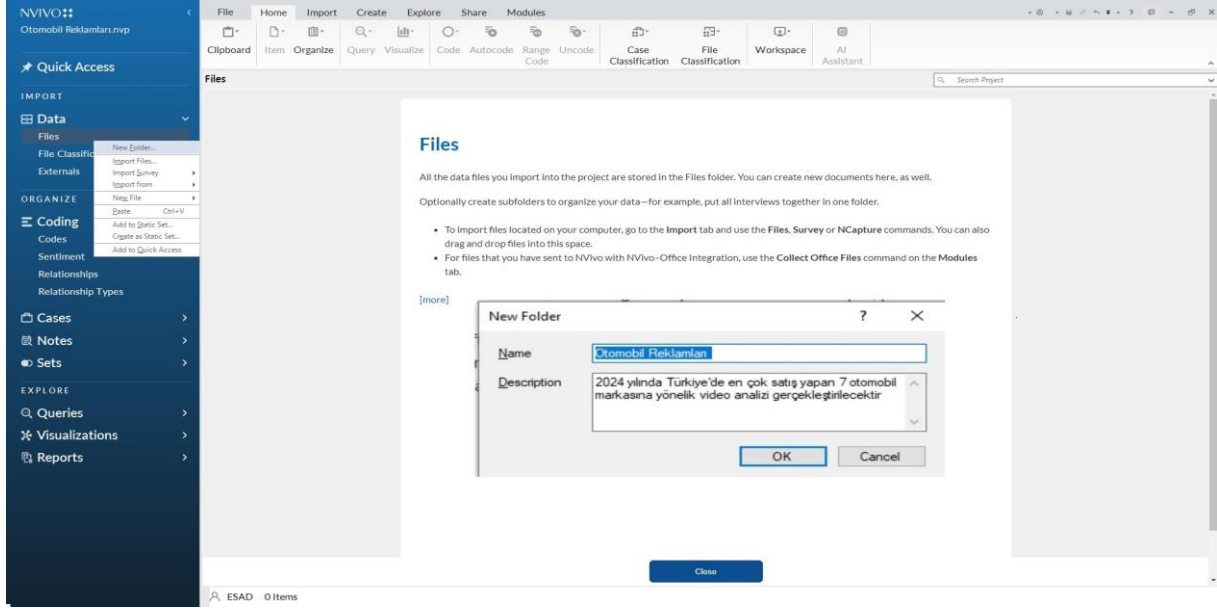
Şekil 1. Nvivo 15 Proje Oluşturma İlk Adım



Şekil 2. Nvivo 15 Proje Oluşturma İkinci Adım

Proje açıldıktan sonra, sol tarafta bulunan menüden “Import” (İçe Aktar) seçeneği seçilir. Ardından, “Files” (Dosyalar) sekmesi altında yer alan “New Folder” (Yeni Klasör) seçeneği tıklanır. Açılan pencerede, oluşturulacak klasör için uygun bir isim ve açıklama girilir. Gerekli bilgiler tamamlandıktan sonra, “OK” butonuna tıklanarak klasör oluşturulur ve proje içerisine eklenir.

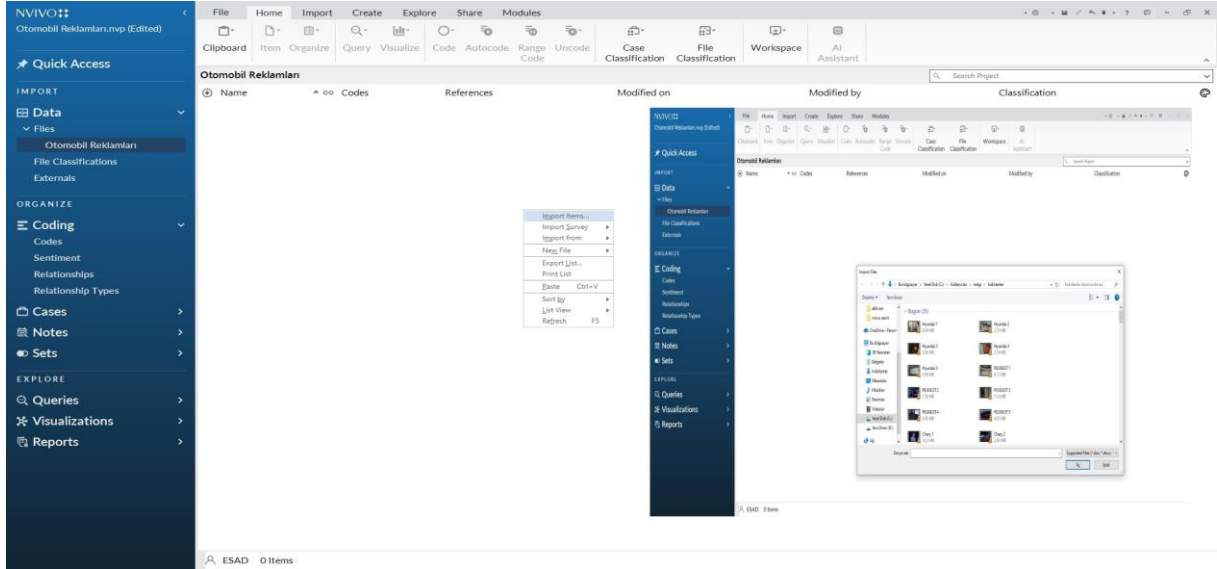
Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 28(52), 637-661.



Şekil 3. Proje İçinde Dosya Açılması

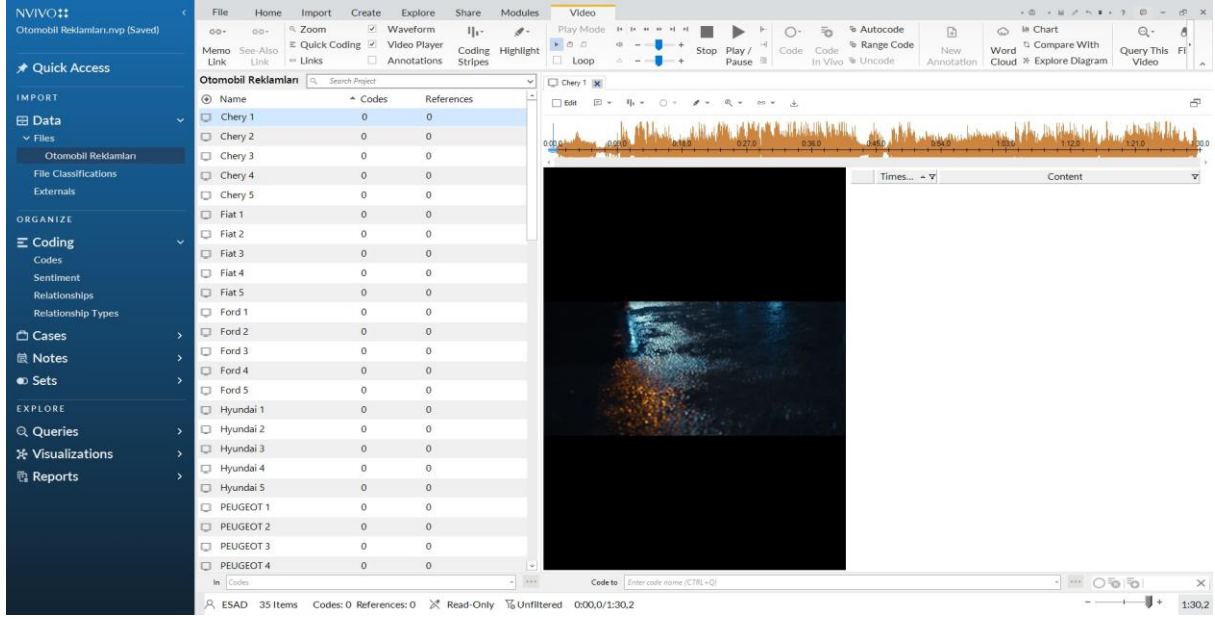
Videoları eklemek için, sol taraftaki menüden önceden oluşturulmuş klasör (örneğin, “*Otomobil Reklamları*”) seçilir. Ardından, klasör üzerinde farenin sağ tuşuna tıklanarak açılan menüden “Import Files” (Dosya İçer Aktar) seçeneği seçilir.

Dosya seçim penceresi açıldığında, projeye eklenecek olan videolar belirlenir. Örneğin, “*Çalışma Videoları*” isimli bir klasörde bulunan videolar seçilebilir. Seçilen dosyalar işaretlendikten sonra, pencerenin sağ alt köşesinde yer alan “Aç” veya “Import” (İçer Aktar) butonuna tıklanarak videolar projeye eklenir.



Şekil 4. Videoların Programa Eklenmesi

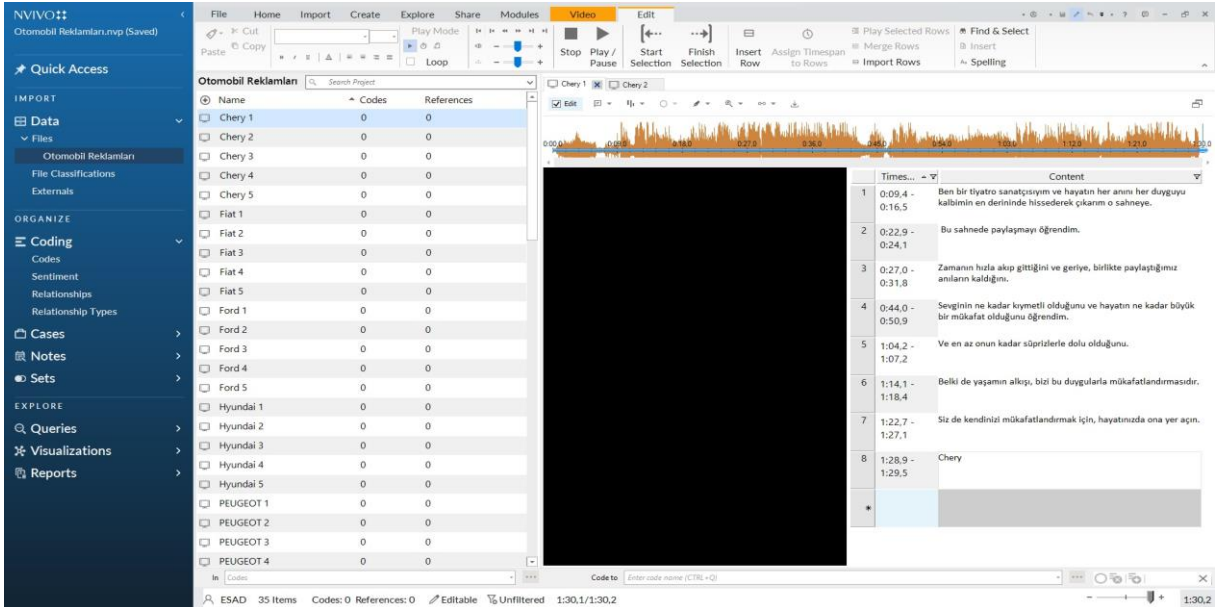
Videolar eklendikten sonra, istenilen video farenin sol tuşu ile seçilir. Seçim yapıldıktan sonra, sağ tarafta video önizleme alanı görüntülenir. Videoyu oynatmak, duraklatmak veya durdurmak için, sağ üstte bulunan video menüsünde yer alan “Play” (Oynat), “Pause” (Duraklat) ve “Stop” (Durdur) gibi seçenekler kullanılabilir. Böylece video izlenebilir, geçici olarak durdurulabilir veya başa sarılabilir.



Şekil 5. Video Seçimi Yapma

Video analizlerinde, yalnızca görüntülerin değil, videolardaki ses içeriklerinin de analiz edilmesi gerektiğinden, konuşmaların metin olarak video kaynağına eklenmesi büyük önem taşır. Bu işlemi gerçekleştirmek için, öncelikle videonun üst kısmında bulunan “Edit” (Düzenle) seçeneğine tıklanır.

Daha sonra, sağ tarafta açılan panelde, konuşmaların geçtiği süre “Timespan” (Zaman Aralığı) bölümüne girilir (örneğin, 0:44,2 - 0:50,9). Aynı ekranda, belirlenen zaman aralığında geçen cümleler “Content” (İçerik) bölümüne eklenir. Bu işlem, sesli içeriklerin detaylı analiz edilmesini sağlarken, videonun metinle ilişkilendirilmesine de olanak tanır.

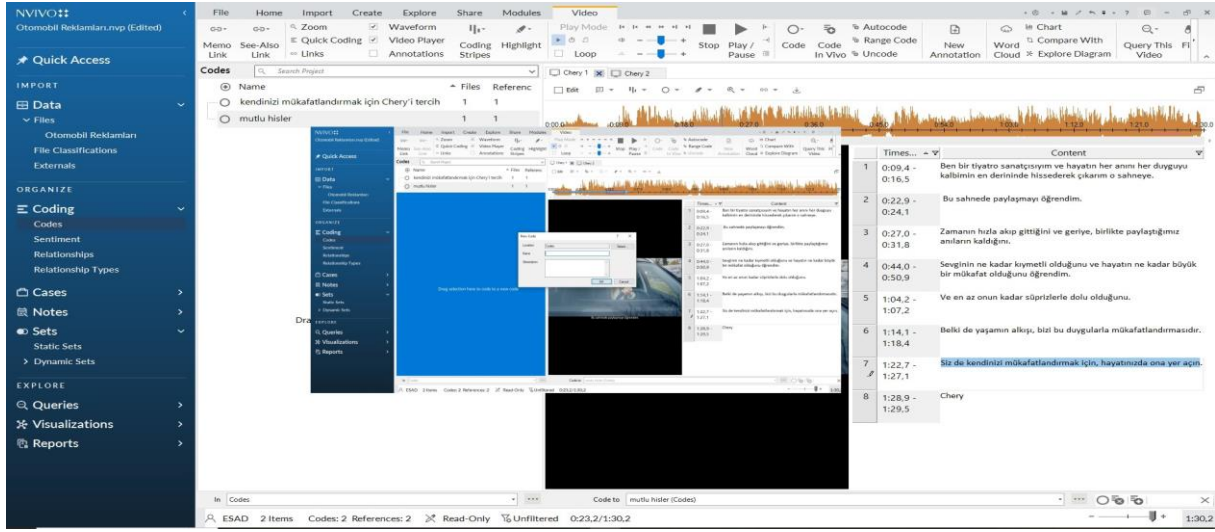


Şekil 6. Video Üzerine Metin Ekleme

Metin girişi tamamlandıktan sonra kodlama aşamasına geçilir. Bu süreçte, metin dikkatlice okunarak, çalışmanın konusu ile ilgili anlamlı ifadeler belirlenir. Örneğin, araştırma “Otomobil reklamlarında tüketici satın alma davranışını etkileyen faktörler” üzerine odaklanıyorsa, “Güvenli” ifadesi bu bağlamda önemli bir bilgi sunabilir ve kodlanabilir.

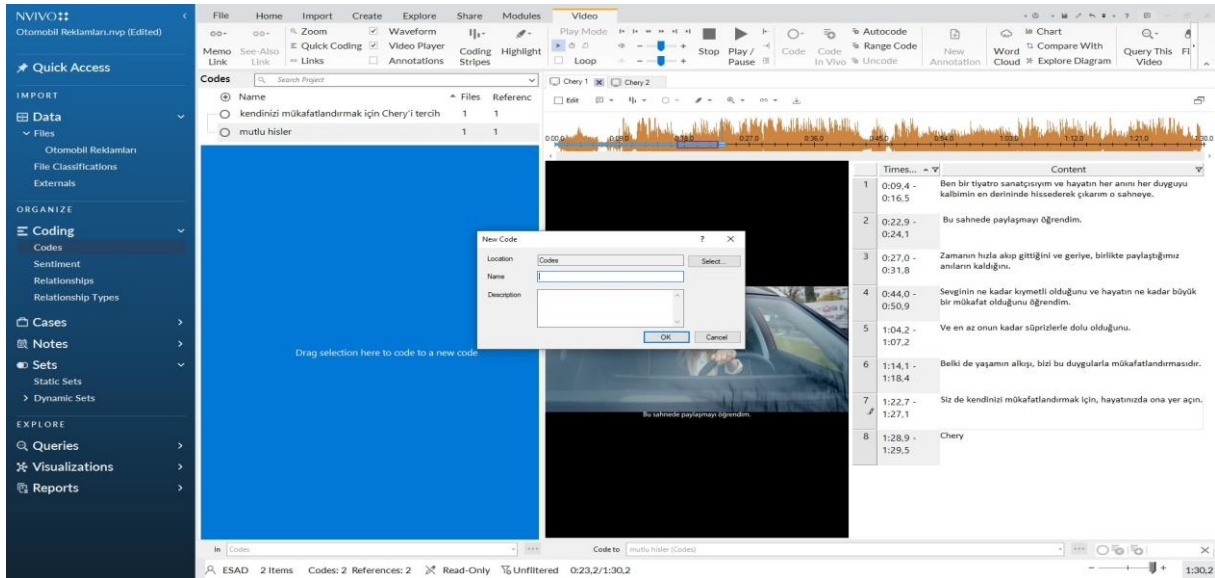
Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 28(52), 637-661.

Kodlama işlemi için, belirlenen ifade fareyle seçilir ve “Codes” (Kodlar) bölümüne sürüklenir. Sürükleme tamamlandıktan sonra açılan pencerede: “Name” (Ad) alanına kodun adı (örneğin, “Güvenli”) yazılır. “Description” (Açıklama) alanına kodun tanımı veya açıklaması girilir. Gerekli bilgiler doldurulduktan sonra, “OK” butonuna tıklanarak kodlama işlemi tamamlanır.



Şekil 7. Metin Kodlaması Yapma

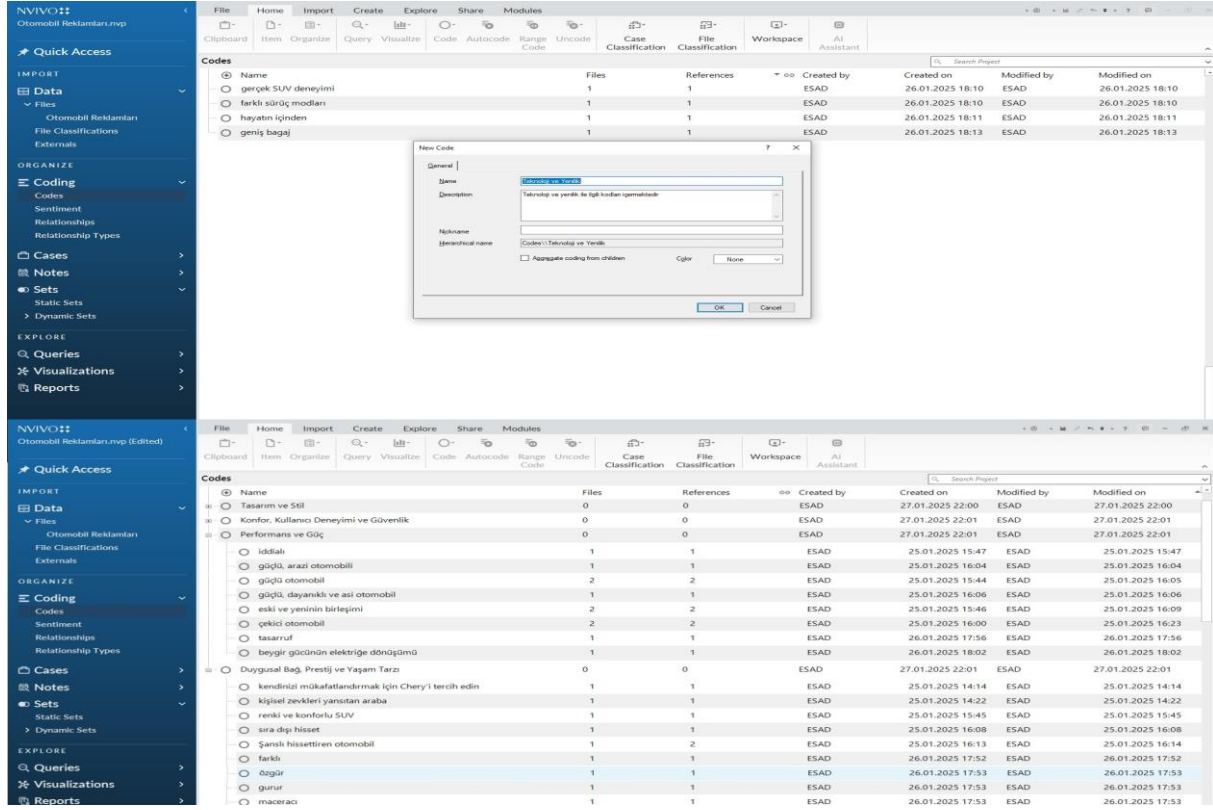
Metin kodlaması tamamlandıktan sonra video kodlama aşamasına geçilir. Bu süreçte, reklam dikkatlice izlenir ve çalışma konusu ile ilişkili kareler belirlenerek, ilgili zaman aralıklarıyla işaretlenir. Seçilen kareler, kodlama alanına sürüklenerek uygun kodlara atanır. Benzer şekilde, sesli kodlama için de reklamın ses içeriği analiz edilir. Anlamlı bölümler belirli zaman aralıklarıyla işaretlenir ve ilgili kodlara atanarak kodlama işlemi tamamlanır.



Şekil 8. Görüntü Kodlaması Yapma

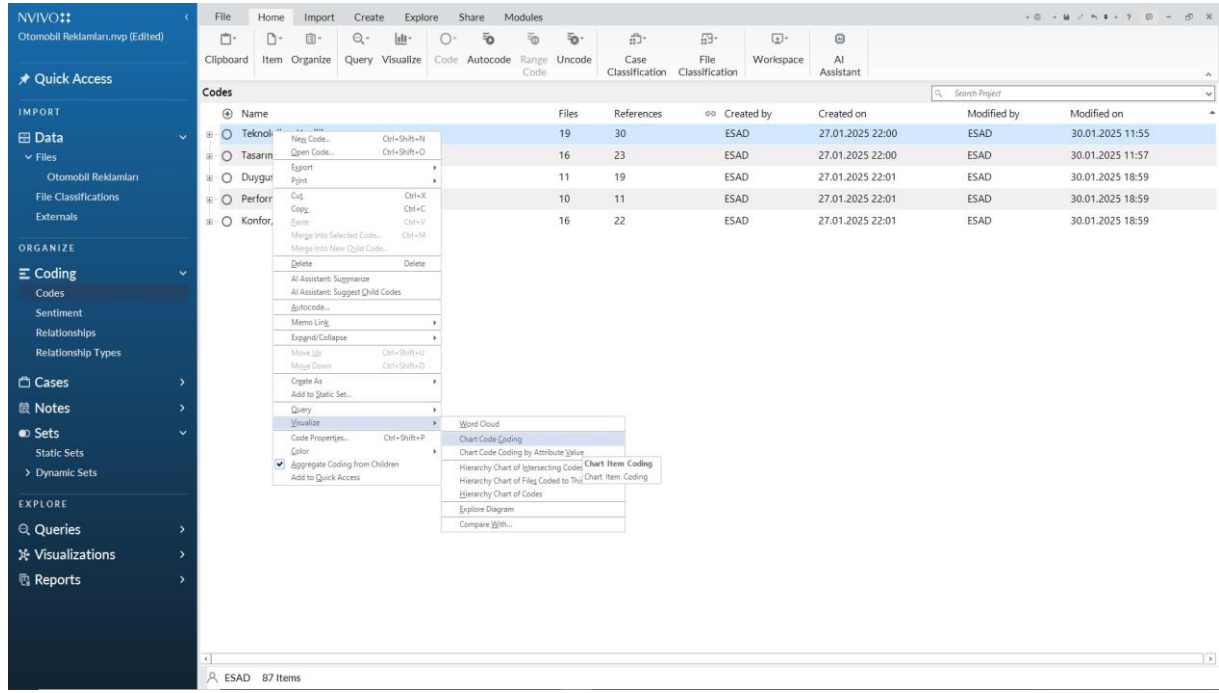
Tüm kodlama işlemleri tamamlandıktan sonra, kodların daha kolay yorumlanması ve analiz edilmesi için ortak özelliklere sahip kodlar belirli temalar altında gruplandırılabilir. Örneğin, “İddialı,” “Güçlü Otomobil” ve “Tasarruf” gibi kodların “Performans ve Güç” teması altında toplanması gerektiğini varsayalım. Bu işlemi gerçekleştirmek için sırasıyla; Kod alanında sağ tıklanarak yeni bir kod oluşturulur ve bu kod, tema adı olarak belirlenir. Ardından, bu tema altında toplanacak kodlardan biri seçilir, sağ tıklanarak “Cut” (Kes) seçeneği kullanılır. Daha sonra, yeni oluşturulan tema kodunun

üzerine sağ tıklanarak “Paste” (Yapıştır) seçeneği seçilir. Aynı işlem, diğer ilgili kodlar için de tekrar edilerek belirlenen tema altında toplanmaları sağlanır. Bu yöntem, kodların daha düzenli bir şekilde organize edilmesine yardımcı olur ve tematik analiz sürecini daha sistematik ve verimli hale getirir.



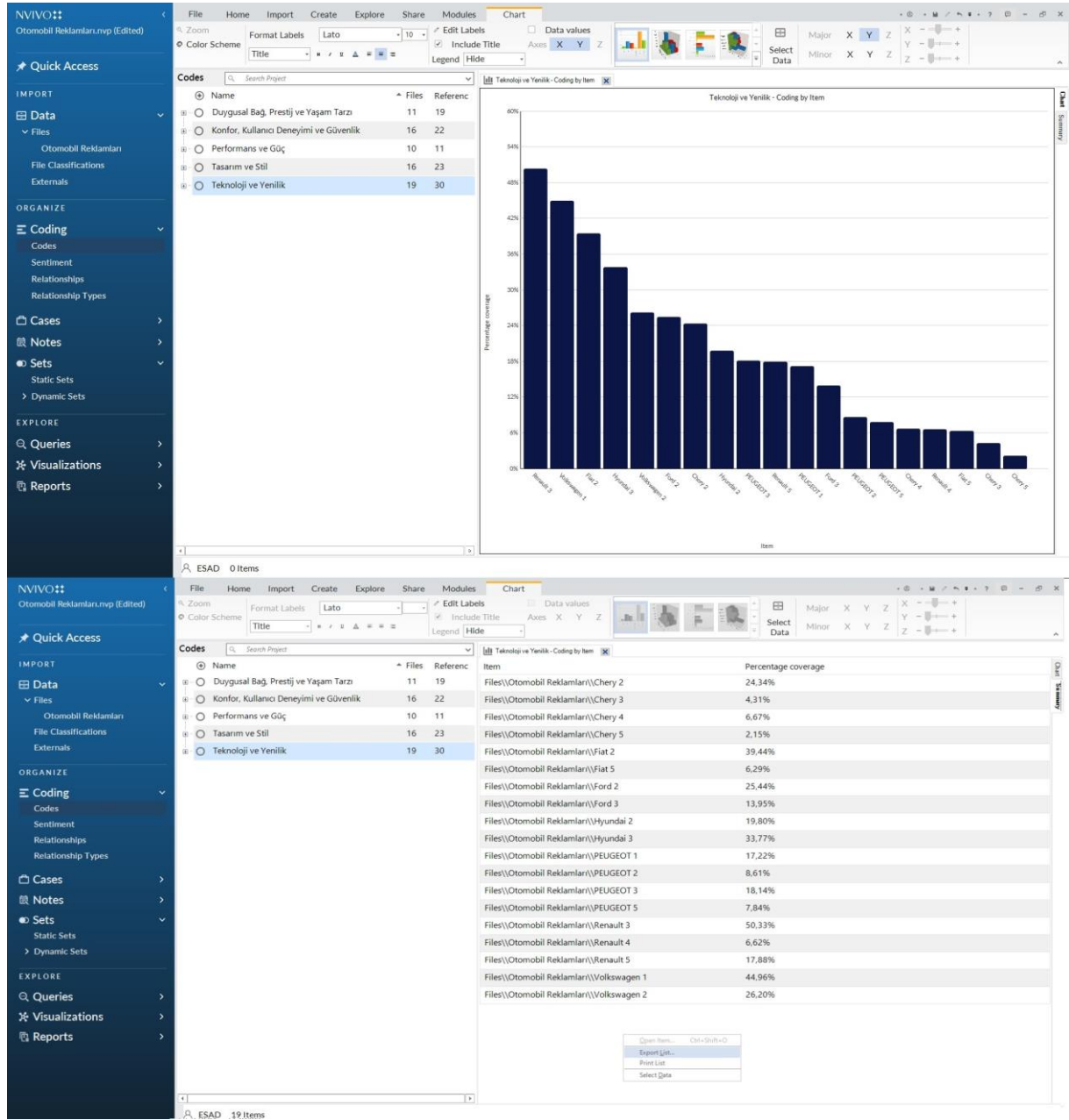
Şekil 9. Tema Altında Kodları Toplama

Temalar altında kodların toplanma işlemi tamamlandıktan sonra, kodlar ve temalara ilişkin grafikler ve yüzdelik dağılımlar oluşturmak için belirli adımlar izlenir. Öncelikle, ilgili kod veya temanın üzerine sağ tıklanır, açılan menüden sırasıyla “Visualize” ve ardından “Chart Code Coding” seçenekleri seçilir. Bu işlemin ardından, seçilen kod veya temaya ait veriler görselleştirilir ve yüzdelik dağılımlar kolayca analiz edilebilir. Bu yöntem, verilerin görsel olarak sunulmasını sağlayarak analiz sürecini daha etkili ve anlaşılır hale getirir.



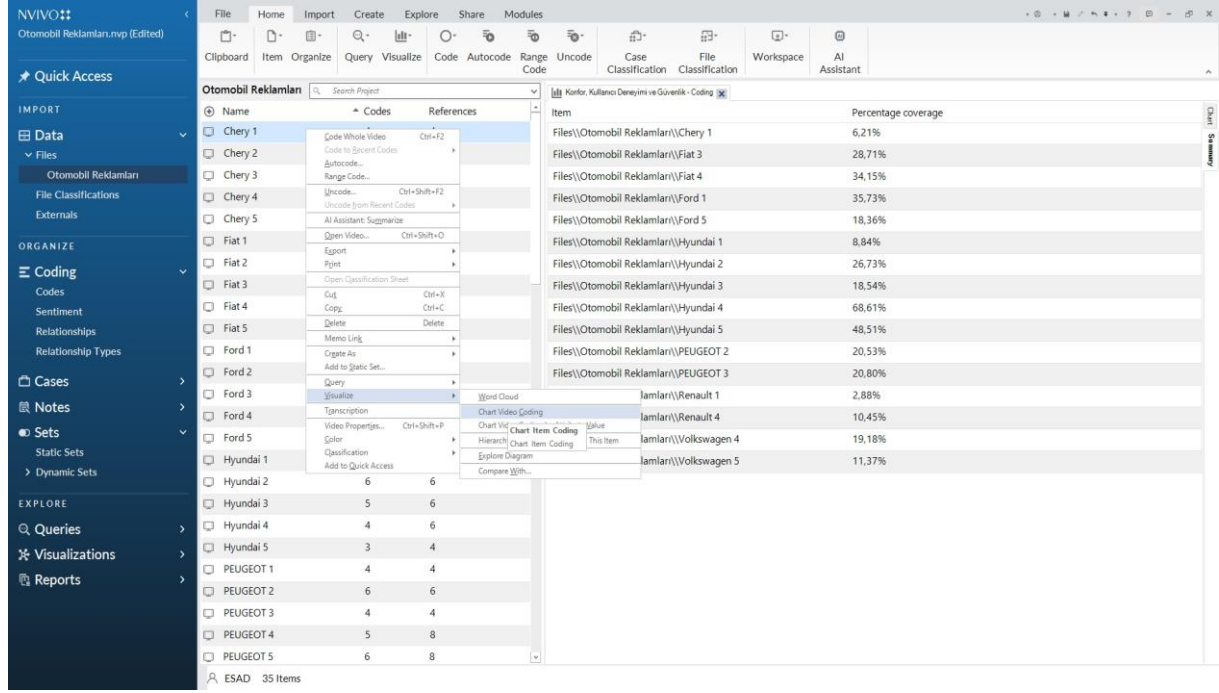
Şekil 10. Kodlarla Grafik ve Yüzde Oluşturma İşlemi

Bu işlemler tamamlandıktan sonra, seçilen kod veya temanın hangi videolarda ne kadar yer aldığı ve yüzdelik dağılımı kolayca analiz edilebilir. Programın üst menüsünde bulunan “Chart” (Grafik) seçeneği kullanılarak, farklı grafik türleri arasından seçim yapılabilir ve görselleştirme istenilen şekilde özelleştirilebilir. Oluşturulan grafiğe sağ tıklayıp “Export Chart” (Grafiki Dışa Aktar) seçeneği seçilerek, grafik resim dosyası formatında kaydedilebilir. Bunun yanı sıra, programın sağ alt köşesindeki “Summary” (Özet) sekmesi tıklanarak, yüzdelik dağılımlar ve detaylı analiz sonuçları özet halinde incelenebilir. Bu işlemler, verilerin daha net bir şekilde analiz edilmesine ve kolayca paylaşılmasına olanak tanıyarak, araştırmanın daha sistematik ve anlaşılır hale gelmesine katkı sağlar.



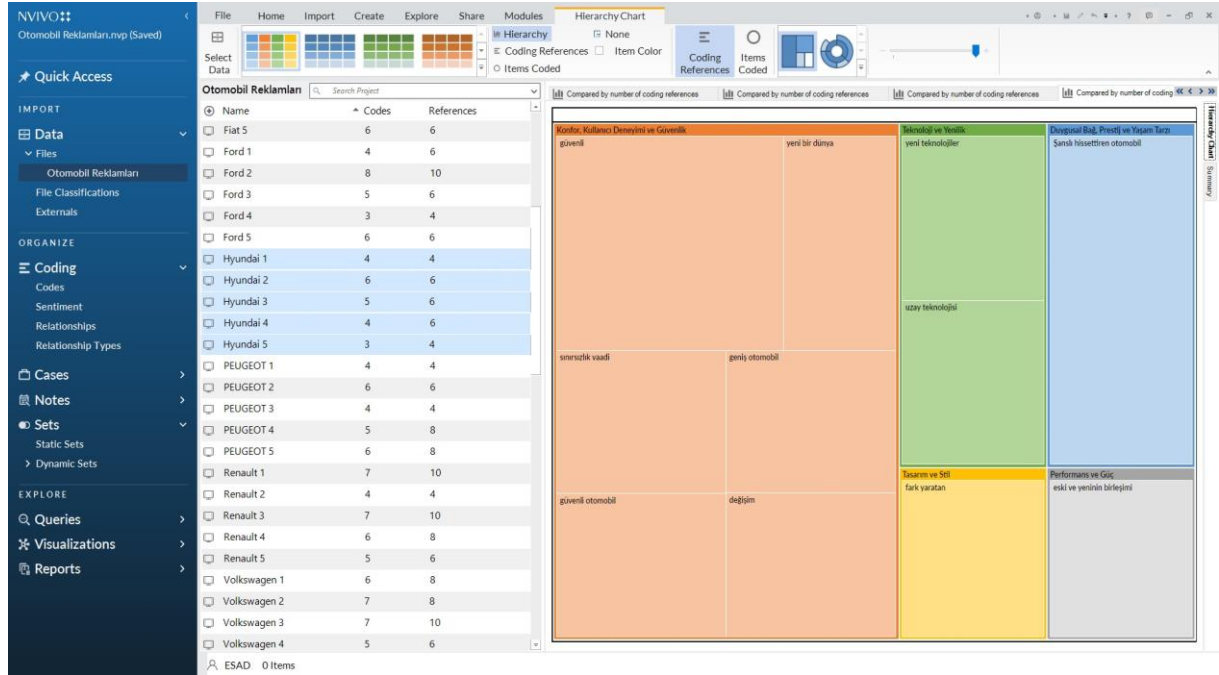
Şekil 11. Kodlarla Grafik ve Yüzde Oluşturma Örneği

Belirli bir videoda hangi kod veya temanın ne kadar yer aldığını ve bunların sıralamasını liste ya da grafik formatında görüntülemek için, ilgili videonun üzerine sağ tıklanır. Açılan menüden sırasıyla “Visualize” (Görselleştir) ve ardından “Chart Video Coding” (Grafik Video Kodlama) seçenekleri seçilir. Bu işlem, seçilen video içerisindeki kodların ve temaların dağılımını hem grafiksel hem de liste formatında görselleştirmenize olanak tanır, böylece analiz süreci daha detaylı ve anlaşılır hale gelir.



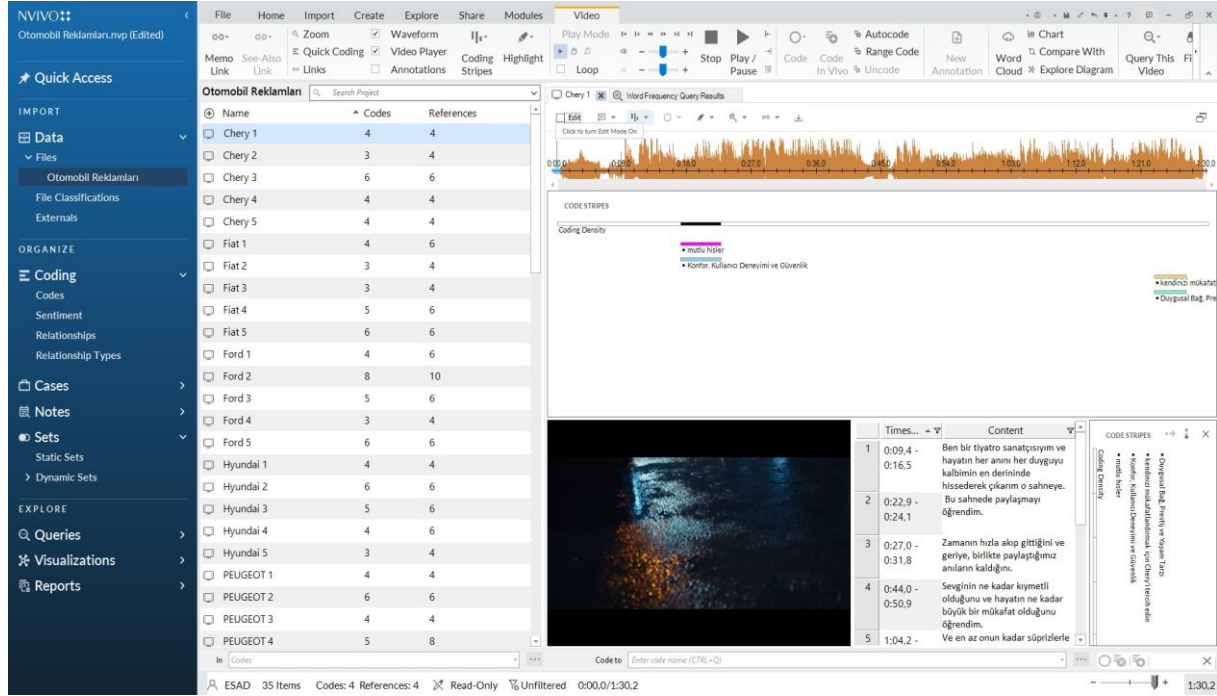
Şekil 12. Kodlarla Video Üzerinden Grafik ve Yüzde Oluşturma İşlemi

NVivo programında “Tree Map” (Ağaç Haritası) oluşturularak, kodların ve temaların analize katkısı görsel olarak değerlendirilebilir, böylece araştırma sonuçları daha anlaşılır hale gelir. Harita üzerinde, kodlar ve temalar farklı renklerle gruplandırılmış olup, kutuların boyutları sıklıklarına veya referans sayılarına göre belirlenir. Daha büyük kutular, analizde daha sık kullanılan ya da önemli katkı sağlayan kodları temsil etmektedir. Örneğin, “Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik” teması altında “Güvenli Otomobil” ve “Geniş Otomobil” gibi kodlar yer alabilir. Bu tür görselleştirme, verilerin tematik önemini belirginleştirerek analiz sürecinde daha derinlemesine bir bakış açısı sunar.



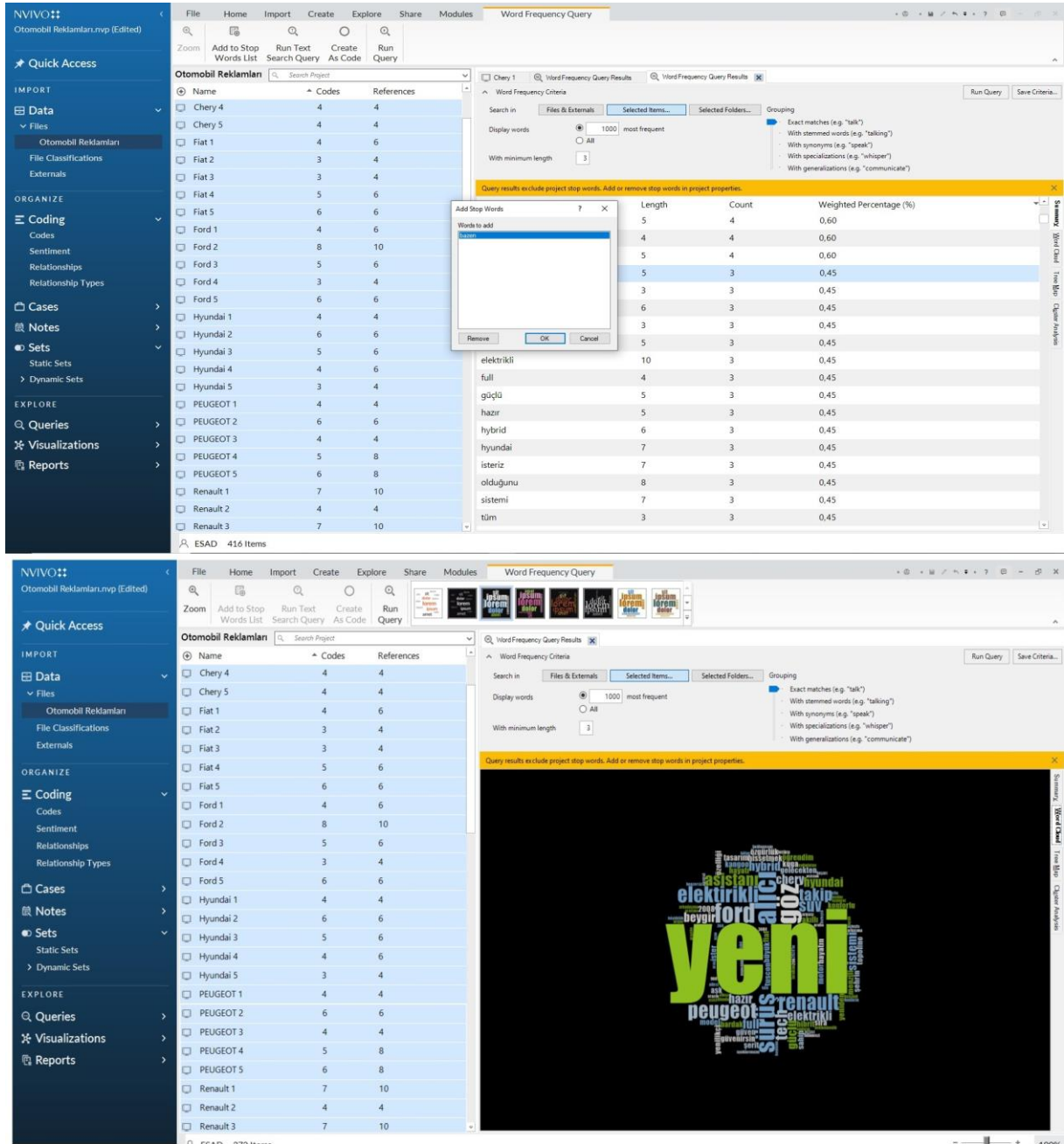
Şekil 13. Tree Map Örneği

NVivo programı, videolarda geçen kelimelerin frekanslarını hem grafiksel hem de yüzdelik olarak analiz etme imkânı sunar. Ayrıca, benzer anlam taşıyan veya aynı kökene sahip kelimeleri birleştirerek daha doğru analiz sonuçları elde edilmesini sağlar. Ancak, bu özellik Türkçe dil desteği sunmadığından, kelime gruplandırma işlemi manuel olarak yapılmak zorundadır. Kelime frekans analizi gerçekleştirmek için, ilgili video veya videolar “Ctrl” tuşu kullanılarak seçilir. Daha sonra, üst menüde yer alan “Query” (Sorgu) sekmesinden “Word Frequency” (Kelime Frekansı) seçeneği tıklanarak analiz işlemi başlatılır.



Şekil 14. Kelime Frekansı Analiz İşlemi

Elde edilen kelime listesinde, çalışma için anlam taşımayan edatlar, bağlaçlar gibi kelimeleri çıkarmak için ilgili kelimenin üzerine sağ tıklanır ve “Add to Stop Word List” (Duraklatma Kelime Listesine Ekle) seçeneği seçilir. Açılan pencerede "OK" butonuna tıklanarak işlem tamamlanır. Bu adım sayesinde, videolarda geçen kelimelerin tekrar sayıları daha anlamlı bir şekilde analiz edilir. Kelime bulutunu (Word Cloud) grafik olarak görüntülemek için, sağ tarafta bulunan “Word Cloud” seçeneği tıklanır. Bu işlem, kelimelerin görsel olarak analiz edilmesini sağlayarak verilerin daha anlaşılır bir şekilde yorumlanmasına yardımcı olur.



Şekil 15. Word Cloud Analizi Örneği

4. BULGULAR

Bu çalışmada, 7 farklı otomobil markasına ait 35 reklamın incelenmesi sonucunda, toplamda 5 tema ve 86 kod oluşturulmuştur. Tüketici davranışları ve pazarlama alanlarında uzman 3 öğretim üyesi tarafından kod ve temalar detaylı bir şekilde değerlendirilmiş ve araştırma konusuyla doğrudan ilişkili olmayan 4 kod analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan 82 kod, belirlenen 5 ana tema altında gruplandırılmıştır. İçeriklerini ve kodlamalarını en iyi şekilde yansıtacak biçimde, bu temalara “Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı”, “Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik”, “Performans ve Güç”, “Tasarım ve Stil” ve “Teknoloji ve Yenilik” isimleri verilmiştir. Bu temalar, reklam içeriklerinin tüketici algısı ve pazarlama stratejileri açısından daha derinlemesine analiz edilmesini sağlamak amacıyla belirlenmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Belirtilen Temalar ve İlgili Kodlar

Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	Teknoloji ve Yenilik	Tasarım ve Stil	Performans ve Güç	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı
Değişim	%100 Elektrikli Otomobil	Asil	Beygir Gücünün Elektriğe Dönüşümü	Başarı Hikâyesi
Dikkat Çekici	Akıllı ve Teknolojik Otomobil	Fark Yaratan	Eski ve Yeninin Birleşimi	Farklı
Dikkat Çekici Otomobil	Benzersiz Otomobil	Göz Alıcı ve Özgüvenli	Güçlü Otomobil	Geri Dönüş
Farklı Sürüş Modları	Elektrikli ve Hibrit Seçenekleri	İkonik Tasarım	Güçlü, Arazi Otomobili	Gurur
Ferah Otomobil	Elektriğin Yeniden Doğuşu	Klişeleri Yıkan Otomobil	Güçlü, Dayanıklı ve Asi Otomobil	Hayalimdeki Otomobil
Ferah, Yaz Arabası	Full Hybrid	Modern Otomobil	İddialı	Hayatın İçinden
Geniş Bagaj	Geleceğin Araba Teknolojisi	Modern Tasarım	Tasarruf	İş Adamı
Geniş Otomobil	Geleceğin SUV Teknolojisi	Sade Otomobil	Çekici Otomobil	Kendinizi Mükâfatlandırmak İçin Chery'i Tercih Edin
Gerçek SUV Deyimi	Modern Motor	Sıra Dışı Otomobil		Kişisel Zevkleri Yansıtan Araba
Güvenli	Modern Teknolojiler	Tanınırlık		Maceracı
Güvenli Otomobil	Modern ve Teknolojik	Tarz Otomobil		Nostalji
Mesafe Tanımayan Yüksek Menzil	Teknoloji Standartizasyonu	Yeni Tasarım		Renkli Ve Konforlu SUV
Mutlu Hisler	Teknolojik Otomobil	Yeni ve Etkileyici Tasarım		Resmi Otomobil
Mutluluk Verici Araç Kullanma Deneyimi	Uzay Teknolojisi	Özgür, Modern, Şık		Sıra Dışı Hisset
Rakiplerini Kısılandıran Araç	Uzun Menzil	Şık		Yenilenmiş
Sınırsızlık Vaadi	Yeni Teknolojiler			Yılların Aşkı
Yeni Bir Dünya	Yeni Versiyon Otomobil			Özgür
Yeni Özellikler	Yenilikçi			Şanslı Hissettiren Otomobil
Yenilikler	Yenilikçi Motor			
Yeniliklere Açık	Yüksek Hızlı Sarj Teknolojisi			
	Çok Opsiyonlu Teknolojik Otomobil			

Çalışmada kullanılan kod ve temaların, 35 reklam filminin genelinde ve her bir reklamda ne kadar yer aldığı, analiz süreci açısından büyük önem taşımaktadır. Kodlar, hem metin hem de görsel içeriklerin belirli zaman aralıklarına göre kodlanmasıyla oluşturulduğundan, sadece frekans değerlerini incelemek, analizlerin eksik kalmasına yol açabilir. Bu nedenle, NVivo programı, kodların yalnızca tekrar edilme sıklığını değil, ilgili videolarda zaman açısından yüzde olarak ne kadar yer kapladığını da hesaplayarak analiz sürecine entegre etmiştir.

Reklam filmlerinin süreleri birbirinden farklı olduğu için, kod ve temaların videolarda ne kadar süreyle yer aldığı doğrudan aritmetik ortalama ile hesaplanmamış, bunun yerine her reklam filminin süresini dikkate alan ağırlıklı ortalama yöntemi tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra, örnekleme dâhil edilen 35 reklam filminde yer alan kod ve temalar, sadece kaç kez kodlandıklarıyla değil, aynı zamanda toplam süre içindeki yüzdelik dağılımlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca, belirlenen kod ve temaların

kaç farklı reklamda yer aldığı da analiz sürecinin önemli bir parçası olarak ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda, temalara ilişkin elde edilen veriler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Otomobil Markalarının Reklamlarındaki Tematik Dağılımına İlişkin İstatistik Bilgileri

Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Chery	Teknoloji ve Yenilik	4	5	45.5
	Tasarım ve Stil	3	3	27.2
	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	2	2	18.2
	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	1	1	9.1
Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Fiat	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	2	4	30.7
	Teknoloji ve Yenilik	2	3	23.1
	Tasarım ve Stil	1	3	23.1
	Performans ve Güç	2	2	15.4
	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	1	1	7.7
Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Ford	Performans ve Güç	4	5	31.2
	Teknoloji ve Yenilik	2	4	25.0
	Tasarım ve Stil	2	3	18.8
	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	2	3	18.8
	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	1	1	6.2
Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Hyundai	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	5	7	53.8
	Teknoloji ve Yenilik	2	2	15.4
	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	1	2	15.4
	Tasarım ve Stil	1	1	7.7
	Performans ve Güç	1	1	7.7
Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Peugeot	Tasarım ve Stil	4	7	46.7
	Teknoloji ve Yenilik	4	5	33.3
	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	2	2	13.3
	Performans ve Güç	1	1	6.7
Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Renault	Teknoloji ve Yenilik	3	7	36.9

	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	2	5	26.3
	Tasarım ve Stil	2	3	15.8
	Performans ve Güç	2	2	10.5
	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	2	2	10.5
Otomobil Markası	Tema	Kodlandığı Reklam Sayısı	Kodlama Sayısı	Genel Yüzde
Volkswagen	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	4	8	44.4
	Teknoloji ve Yenilik	2	4	22.2
	Tasarım ve Stil	3	3	16.7
	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	2	3	16.7

Tablodan elde edilen bulgular, markaların reklam stratejilerinde tematik farklılaşma eğiliminde olduklarını göstermektedir. “Teknoloji ve Yenilik” ile “Konfor ve Güvenlik” temaları, özellikle elektrikli araç dönüşümünün ve dijitalleşmenin etkisiyle markalar arasında ortak bir söylem alanı oluşturmuştur. Bununla birlikte Peugeot ve Volkswagen gibi markalar, tasarım ve duygusal bağ üzerinden estetik ve yaşam tarzı vurgusu yaparak daha öznel bir marka kimliği inşa etmektedir. Öte yandan Ford ve Chery, performans ve yenilik odaklı söylemleriyle rasyonel değerlere hitap ederken; Hyundai ve Fiat, kullanıcı deneyimi, aile güvenliği ve konfor kavramlarını ön plana çıkararak daha geniş bir hedef kitleye ulaşmaktadır. Markalar arasındaki bu tematik çeşitlilik, otomotiv reklamlarının yalnızca ürün tanıtımı değil, aynı zamanda marka kişiliği, değer sistemi ve kültürel konumlandırma stratejisi olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Otomobil Markası Reklamlarının Nitel Analiz Sonuçlarının Temalara Göre Sıralanması

Sıralama	Otomobil Markası						
	Chery	Fiat	Ford	Hyundai	Peugeot	Renault	Volkswagen
1	Teknoloji ve Yenilik	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	Performans ve Güç	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	Tasarım ve Stil	Teknoloji ve Yenilik	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı
2	Tasarım ve Stil	Teknoloji ve Yenilik	Teknoloji ve Yenilik	Teknoloji ve Yenilik	Teknoloji ve Yenilik	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	Teknoloji ve Yenilik
3	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	Tasarım ve Stil	Tasarım ve Stil	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	Tasarım ve Stil	Tasarım ve Stil
4	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	Performans ve Güç	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	Tasarım ve Stil	Performans ve Güç	Performans ve Güç	Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik
5		Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	Duygusal Bağ, Prestij ve Yaşam Tarzı	Performans ve Güç		Konfor, Kullanıcı Deneyimi ve Güvenlik	

Çalışmada, NVivo programı aracılığıyla otomobil reklamlarının sesli bölümlerinde geçen kelimelerin frekanslarına göre boyutlarını vurgulayan ve bunları görsel olarak bir bütün halinde sunan “Kelime Bulutu” (Word Cloud) sorgusu uygulanmıştır. Bu sorgu, kelimelerin tekrar edilme sıklıklarını görsel bir tablo biçiminde sunarak analiz sürecine katkıda bulunmuş ve aşağıdaki görsellerde gösterilmiştir.



Şekil 16. Otomobil Markalarının Reklamlarında Kullanılan Kelimelere Ait Kelime Bulutu Görünümü

Yukarıdaki “Kelime Bulutu” görseli, otomobil reklamlarının sesli bölümlerinde en sık kullanılan ifadeleri göstererek sektördeki iletişim eğilimlerine ışık tutmaktadır. Görselde “yeni” kelimesinin baskın biçimde öne çıkması, markaların yenilik, modernlik ve teknoloji vurgusunu stratejik olarak merkezde tuttuğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra “elektrikli”, “asistan”, “sürüş”, “takip”, “sistem” gibi kavramlar, otomotiv reklamlarında sürdürülebilirlik, dijitalleşme ve akıllı sürüş teknolojilerinin ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Markaların pazarda güçlü bir konum elde etmek için yenilikçi ve teknoloji odaklı bir dil kullandıklarını söylemek mümkündür. Analiz sonuçları markaların yalnızca araç tanıtımı yapmadığını, aynı zamanda geleceğe, güvenliğe ve kullanıcı deneyimine odaklanan bir yaşam tarzı mesajı inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, otomobil reklamlarının dilinde “yenilik” teması, marka kimliğinin temel bileşeni ve rekabet avantajı yaratan bir unsur haline gelmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, 2024 yılı itibarıyla Türkiye’de en çok satan 7 otomobil markasının reklamlarının NVivo 15 programı kullanılarak analiz edilmesini amaçlamış ve toplamda 35 reklam filmi incelenmiştir. Yapılan analizlerde 5 ana tema ve 82 kod belirlenmiş, her bir markanın reklam stratejileri detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir. Bulgular, tüketici davranışları ve pazarlama stratejileri ile ilişkili olarak incelenmiş, markaların algılanan kimlikleri ve pazarlama yaklaşımları detaylandırılmıştır.

Fiat’ın reklamlarında konfor, kullanıcı deneyimi ve güvenlik temalarının öne çıktığı gözlemlenmiştir. Fiat, aracın ergonomik tasarımı ve sürücüyü destekleyici sistemleri ile kullanıcı dostu bir imaj oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak, teknolojik yenilik vurgusu diğer markalara göre daha az yer almakta olup, markanın dijital dönüşüme ayak uydurma konusunda daha agresif bir strateji izlemesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte reklam stratejilerinde daha fazla inovasyon ve geleceğe yönelik mesajlara yer verilmesi, genç tüketicileri cezbetmek için kritik bir faktör olabilir.

Renault ise teknolojik yenilikleri vurgulayan bir yaklaşım benimsemiş ve elektrikli-hibrit sistemlerin avantajlarını öne çıkarmıştır. Bununla birlikte, duygusal bağ ve prestij temalarını da

reklamlarında sıkça kullanılmış, markanın geçmişten gelen güvenilirliğini vurgulayan mesajlar sunmuştur. Ancak Renault, küresel ölçekte rekabet avantajını koruyabilmek için sadece teknik yeniliklerle değil, aynı zamanda modern ve çevreci tasarımlar sunarak tüketici algısını daha da güçlendirebilir.

Ford'un, performans ve gücün öne çıktığı bir reklam stratejisi izlediği görülmektedir. Reklamalarda arazi performansı, dayanıklılık ve motor gücü gibi özellikler baskın temalar arasında yer almaktadır. Ancak, çalışmadaki bulgular, Ford'un sadece gücünü değil aynı zamanda modern teknolojik çözümlerini de öne çıkarması gerektiğini göstermektedir. Güç ve dayanıklılık mesajlarının yanı sıra, akıllı sürüş sistemleri ve enerji verimliliği konularına daha fazla vurgu yapılması, yeni nesil tüketicilere daha fazla hitap edebilir.

Volkswagen'in reklamlarındaysa duygusal bağ ve prestij vurgusu daha baskın olarak görülmüştür. Marka, tüketicileriyle uzun vadeli bir güven ilişkisi kurmaya çalışmaktadır. Bu strateji, sadık müşteri kitlesini koruma açısından etkili olsa da, genç tüketicilere daha çekici gelebilecek inovatif mesajlarla desteklenmelidir. Volkswagen'in gelecek odaklı ve dijital dönüşüm vizyonunu daha belirgin hale getirmesi, tüketici algısını çok daha fazla güçlendirebilir.

Analizler sonucunda Hyundai markasının ise, konfor ve güvenlik konularında belirgin bir strateji izlediği görülmektedir. Reklamlarında kullanıcı deneyimini iyileştiren akıllı sistemler, ergonomik tasarım ve güvenlik teknolojileri sıklıkla vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, aileler ve güvenli sürüş arayışında olan tüketiciler için cazip olsa da, marka kimliğinin daha çok inovasyon odaklı mesajlarla desteklenmesi gerekmektedir. Teknoloji ve çevreci çözümler alanında daha baskın bir pazarlama stratejisi benimsenmesi markanın satışları için çok daha olumlu olabilir.

Peugeot'un reklamlarında tasarım ve stil temaları öne çıkmaktadır. Araçların estetik ve modern özellikleri vurgulanmakta, bu da markanın premium algısını güçlendirmektedir. Ancak, Peugeot markası ürettikleri otomobillerdeki teknolojik yenilikleri daha fazla öne çıkarması, rekabet avantajını arttırabilir. Bununla birlikte kullanıcı dostu akıllı sürüş sistemleri ve çevreci motor teknolojilerine daha fazla vurgu yapılması gerektiği başka bir unsur olarak öne çıkarılabilir.

Son olarak Chery, reklamlarında teknoloji ve yeniliği baskın bir biçimde vurgulayan bir marka olarak dikkat çekmektedir. Reklamalarda elektrikli ve hibrit araçlarla ilgili mesajlar güçlü bir şekilde işlenmiştir. Bu strateji, yeni dönem otomotiv pazarında rekabet avantajı sağlasa da, Chery'nin otomobil pazarında nispeten yeni bir marka olmasından dolayı marka sadakati oluşturma konusunda daha fazla çalışma yapması gerektiği söylenebilir. Ayrıca kullanıcı deneyimlerini öne çıkaran ve tüketici ile duygusal bağ kuran kampanyalar geliştirmek bu stratejiye oldukça yardımcı olabilir.

Bu çalışmanın, tüketici algısı, pazarlama stratejileri ve medya analizleri konularında akademik literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada kullanılan NVivo 15 programı ile yapılan analizler, reklam içeriklerinin sistematik ve nesnel bir şekilde değerlendirilmesine imkân tanımış, bu sayede reklam stratejilerinin bilimsel olarak ele alınmasına olanak sunmuştur. Elde edilen bulgular, pazarlama ve iletişim alanında faaliyet gösteren akademisyenler ve sektör profesyonelleri için değerli içgörüler sağlamaktadır. Ayrıca, çalışmanın sunduğu tematik analiz yaklaşımı, gelecekte yapılacak benzer araştırmalar için metodolojik bir çerçeve oluşturarak, medya içeriklerinin daha kapsamlı incelenmesine katkıda bulunacaktır.

Etik Beyan

“Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak Dijital Pazarlama Stratejilerinin İncelenmesi: Nvivo Örneği” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması

Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 637-661.

süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, D. ve Öztürk, G. (2023). Küresel Otomotiv Markalarının Dijital Reklam Çalışmalarında Yerelleştirmeyi Kullanımı. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 7(33), 855-874.
- Ayvaz, S. ve Livberber, T. (2019). Reklamlarda Toplumsal Sınıf: Otomobil Reklamları Üzerinden Bir Söylem Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 1141-1164.
- Bajracharya, A., Morin, L. K., and Radovich, K. H. (2014). Analysis of Automobile Advertisements in American Magazines. *The Cupola, Scholarship at Gettysburg College*.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Calef, D. and Goble, R. (2007). The Allure of Technology: How France and California Promoted Electric and Hybrid Vehicles to Reduce Urban Air Pollution. *Policy Sciences*, 40, 1-34.
- Chaffey, D. and Ellis-Chadwick, F. (2022). Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice (8th ed.). Pearson.
- Creswell, J. W. (2013). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches (3rd ed.). SAGE Publications.
- Creswell, J. W. and Poth, C. N. (2016). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches (Second ed.). Sage Publication.
- Çayırtaş, F. and Sakıcı, Ş. (2021). Avrupa Yeşil Mutabakatı (Green Deal) ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Perspektifinde Sürdürülebilir Dijital Pazarlama Stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(4), 1916-1937.
- Çetinkaya, Ö. A. (2017). Marka Sadakati Oluşturma Aracı Olarak Transmedya Hikâye Anlatımının Yeri ve Değeri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 559-576.
- Fichman, R. G., Dos Santos, B. L., and Zheng, Z. (2014). Digital Innovation as a Fundamental and Powerful Concept in the Information Systems Curriculum. *MIS quarterly*, 38(2), 329-A15.

- Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 637-661.
- Gao, P., Kaas, H. W., Mohr, D., and Wee, D. (2016). *Automotive Revolution—Perspective Towards 2030: How the Convergence of Disruptive Technology-Driven Trends Could Transform the Auto Industry*. *Advanced Industries, McKinsey ve Company*.
- Gedik, Y. (2020). Pazarlamada Yeni Bir Pencere: Dijital Pazarlama. *Journal of Business in the Digital Age*, 3(1), 63-75.
- Hussain, W. and Panggabean, H. (2024). Language and Power Dynamics in Automobile Advertising: A Multimodal Discourse Analysis of Word Choice and Semiotics. *Journal of Applied Linguistics*, 4(1), 71-81.
- Jackson, K. and Bazeley, P. (2019). *Qualitative Data Analysis with NVivo*. SAGE Publications. file:///C:/Users/KMU/Downloads/Brandao_2014.pdf --- kaynağı buradan almış bakabilir misin?
- Kırmızıgül, İ. E. ve Baykal, B. (2023). Elektrikli Araç Tercihinde Tüketici Motivasyonu. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2023(2), 223-241.
- Kotler, P., Keller, K. L., and Chernev, A. (2022). *Marketing Management* (16th ed.). Pearson.
- Llopis-Albert, C., Rubio, F., and Valero, F. (2021). Impact of Digital Transformation on the Automotive Industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 162, 120343.
- Maheshwari, P., Gupta, A. K., and Seth, N. (2017). Indian Automobile Industry and Effective Advertising: A Qualitative Analysis. *IUP Journal of Marketing Management*, 16(3).
- Miles, M. B., Huberman, A. M., and Saldaña, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Neveril, T. (2023). The Implications for Qualitative Researchers as Tesla Disrupts the Automotive Industry. *QRCA Views*. <https://www.qrcaviews.org/2023/01/03/the-implications-for-qualitative-researchers-as-tesla-disrupts-the-automotive-industry/>, (22.01.2025).
- Okonkwo, I., Mujinga, J., Namkoisse, E., and Francisco, A. (2023). Localization and Global Marketing: Adapting Digital Strategies for Diverse Audiences. *Journal of Digital Marketing and Communication*, 3(2), 66-80.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (3rd ed.). Sage Publications.
- Popova, O. I. and Stepanova, E. V. (2018). Translation and Localization Strategies in Automotive Advertising of Multinational Companies in Russia. *In SHS Web of Conferences (Vol. 50, p. 01139)*. EDP Sciences.
- Rigby, B. D. and Lee, R. (2024). Creating Emotional Resonance in Advertising Language Strategies and Consumer Identity. *Journal of Linguistics and Communication Studies*, 3(3), 1-13.

- Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 637-661.
- Ryan, D. (2021). *Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging the Digital Generation (3th ed.)*. Kogan Page.
- Siyu, J. (2023). The Research on Translation of Automobile Advertising Language. *The Frontiers of Society, Science and Technology*, 5(7).
- Solomon, M. R. (2020). *Consumer Behavior: Buying, Having, and Being (13th ed.)*. Pearson.
- Sudirjo, F. (2023). Marketing Strategy in Improving Product Competitiveness in the Global Market. *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*, 1(2), 63-69.
- Tisdell, E. J., Merriam, S. B., and Stuckey-Peyrot, H. L. (2025). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. John Wiley ve Sons.
- Toksarı, M. ve İnal, M. E. (2011). Tüketici Temelli Marka Değerinin Ölçümü: Kayseri’de Otomobil Kullanıcıları Üzerine Bir Uygulama. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 69-97.
- Tubaro, P. and Casilli, A. A. (2019). Micro-Work, Artificial Intelligence and the Automotive Industry. *Journal of Industrial and Business Economics*, 46, 333-345.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2023). TOGG Reklam Stratejisi: Tüketici İçgörüsünden Tv Reklamı Öngörüsüne Bir Ampirik Araştırma. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3(5), 216-257.

Extended Abstract

Examination of Digital Marketing Strategies Using Qualitative Analysis Method of Advertisements Used In Automotive Sector: Nvivo Example

Aim

This study aims to analyze the advertising strategies of the seven best-selling automobile brands in Türkiye in 2024. By using the NVivo 15 software, the research systematically examines the digital marketing strategies employed in 35 advertising campaigns. The primary objective is to understand how different brands structure their marketing messages, how these messages resonate with consumers, and what thematic elements are most frequently utilized in the advertisements. The study seeks to identify dominant marketing trends, explore the impact of digital transformation, and assess the effectiveness of emotional appeals, performance-based advertising, and technological innovations in automotive commercials.

Method

The study adopts a qualitative research methodology, utilizing thematic content analysis through NVivo 15 to systematically categorize and analyze the advertisement content. The research follows a maximum variation sampling strategy, selecting commercials from Fiat, Renault, Ford, Volkswagen, Chery, Peugeot, and Hyundai, which are among the top-selling automotive brands in Türkiye in 2024.

The data collection process involved gathering advertisements from YouTube, focusing on those published within 2024. A total of 35 advertisements were examined, and their visual and textual elements were transcribed and coded. The coding process identified five main themes and 82 sub-codes, categorizing the messaging strategies employed by the brands. The themes were developed inductively, ensuring that they reflected the most prominent marketing narratives presented in the commercials.

To ensure reliability, the coding and thematic categorization were validated through expert reviews by three marketing and consumer behavior scholars. Additionally, NVivo's data visualization tools were used to generate frequency charts, word clouds, and thematic maps, providing insights into the emphasis of different marketing messages.

Findings

The findings indicate that automotive brands tailor their advertising strategies based on distinct thematic focuses. Some brands, such as Ford, emphasize engine strength, durability, and driving experience, positioning their vehicles as powerful and performance-driven. Others, including Fiat and Hyundai, prioritize safety features, ergonomic design, and driver-assist systems, aiming to appeal to consumers who value comfort and security in their driving experience.

A strong focus on technological innovation is evident in brands like Chery and Renault, which highlight advancements in electric and hybrid technologies, AI-based driving assistance, and digital connectivity. These brands position themselves as forward-thinking, catering to a market increasingly interested in sustainability and smart vehicle solutions.

For some brands, design and style play a crucial role in shaping their marketing narratives. Peugeot and Volkswagen, for example, leverage aesthetic appeal, modern lines, and luxury elements, reinforcing their image as stylish and aspirational automotive choices. In contrast, Volkswagen stands out in fostering long-term brand loyalty and emotional resonance, often using nostalgia and trust-based messaging to strengthen consumer relationships.

Despite the integration of technological advancements, the study finds that most brands do not strongly emphasize digital transformation and futuristic branding. While younger consumers tend to favor advertisements that highlight innovation, digital connectivity, and AI-driven features, many brands still prioritize traditional themes such as performance, comfort, and prestige. This suggests an opportunity for brands to develop more forward-looking marketing strategies that align with evolving consumer expectations and technological trends.

Conclusion

This research provides a comprehensive analysis of automotive advertising strategies, highlighting the strengths and gaps in brand communication. The study concludes that brands must align their marketing efforts with evolving consumer expectations, particularly emphasizing digital transformation, AI integration, and sustainability messaging.

The research also contributes methodologically by demonstrating the effectiveness of NVivo in thematic analysis of multimedia content, offering a structured approach to evaluating advertising narratives. Future studies can

Yurtsever, A. E. (2026). Otomotiv Sektöründe Kullanılan Reklamların Dijital Pazarlama Stratejilerinin Nitel Analiz Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 28(52), 637-661.

expand on this by incorporating consumer sentiment analysis from social media and integrating quantitative measures to assess the direct impact of these advertisements on consumer purchasing decisions.

Ultimately, the findings hold significant value for marketing professionals and academics, providing insights into how brands can enhance consumer engagement through data-driven, innovative advertising strategies.



INFLATION-ADJUSTED SUSTAINABILITY IN BANKING: ANALYSIS OF WATER CONSUMPTION, CARBON EMISSIONS, AND FINANCIAL INDICATORS IN TURKISH BANKS

Muhammed Mustafa Tuncer ÇALIŞKAN¹

Abstract

This study evaluates the sustainability performance of Turkish banks by analyzing water consumption, carbon emissions, and financial indicators from 2019 to 2024. Using publicly available sustainability reports, the research examines key environmental and financial metrics, including CDP scores, Scope 1-3 emissions, and inflation-adjusted financial ratios. A Cumulative Inflation Adjustment method is applied to financial data to ensure comparability across years. The findings indicate that Turkish banks have improved sustainability disclosures and increased efficiency in financial operations relative to emissions and water consumption. However, data adjusted for cumulative inflation reveal that there has not been a significant improvement in banks' sustainability policies, and in some cases, even a decline has been observed. Notably, banks that have adopted renewable energy sources have achieved substantial reductions in Scope 2 emissions, whereas financed emissions (Scope 3) remain a critical challenge. The results highlight the need for stronger ESG integration, standardized sustainability reporting, and long-term environmental risk mitigation strategies to enhance the resilience of the Turkish banking sector in a high-inflation.

Keywords: Sustainability Performance, Inflation-Adjusted Financial Analysis, Carbon Emissions, Water Consumption, Turkish Banking Sector

JEL Classification: G21, Q56, E31, M41, O44

BANKACILIKTA ENFLASYONA UYARLANMIŞ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: TÜRK BANKALARINDA SU TÜKETİMİ, KARBON EMİSYONLARI VE FİNANSAL GÖSTERGELERİN ANALİZİ

Öz

Bu çalışma, 2019-2024 yılları arasında su tüketimi, karbon emisyonları ve finansal göstergeleri analiz ederek Türk bankalarının sürdürülebilirlik performansını değerlendirmektedir. Kamuya açık sürdürülebilirlik raporlarına dayanarak yürütülen araştırma, CDP skorları, Kapsam 1-3 emisyonları ve enflasyona göre düzeltilmiş finansal oranlar gibi temel çevresel ve finansal göstergeleri incelemektedir. Finansal verilerin yıllar arası karşılaştırılabilirliğini sağlamak amacıyla Kümülatif Enflasyon Düzeltme yöntemi uygulanmıştır. Bulgular, Türk bankalarının sürdürülebilirlik raporlamalarını geliştirdiğini ve emisyonlar ile su tüketimine kıyasla finansal operasyonlarında verimliliği artırdığını göstermektedir. Ancak, Kümülatif Enflasyon Düzeltmesi uygulanmış veriler, bankaların sürdürülebilirlik politikalarında kayda değer bir ilerleme kaydetmediğini, hatta bazı göstergelerde gerileme yaşandığını ortaya koymaktadır. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarını benimseyen bankaların Kapsam 2 emisyonlarında önemli azalmalar sağladığı gözlemlenirken, finanse edilen emisyonlar (Kapsam 3) kritik bir sorun olmaya devam etmektedir. Sonuçlar, Türk bankacılık sektörünün yüksek enflasyon ortamında dayanıklılığını artırmak için daha güçlü bir ESG entegrasyonu, standartlaştırılmış sürdürülebilirlik raporlaması ve uzun vadeli çevresel risk yönetimi stratejilerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Keywords Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik Performansı, Enflasyona Uyarlanmış Finansal Analiz, Karbon Emisyonları, Su Tüketimi, Türk Bankacılık Sektörü

JEL Sınıflandırması: G21, Q56, E31, M41, O44

¹ Associate Professor, Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, e-mail: mcalisikan@bandirma.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7566-2138>

1. INTRODUCTION

The Turkish banking sector provides a unique case for analyzing sustainability performance due to its dynamic macroeconomic environment and evolving regulatory landscape. Between 2019 and 2024, Turkey experienced high inflation, economic volatility, and increasing pressure to align financial operations with global sustainability standards. While Turkish banks have made notable progress in sustainability reporting and operational efficiency, the extent to which these improvements translate into real, inflation-adjusted sustainability gains remains a subject of debate. Existing studies primarily focus on nominal sustainability indicators, which can be misleading in economies experiencing rapid inflation. This study addresses this gap by employing a cumulative inflation adjustment methodology to reassess sustainability trends in the Turkish banking sector.

From a theoretical perspective, this research is based on stakeholder theory and institutional theory, which imply that the ESG agendas of companies are influenced by economic factors, regulatory pressures, and stakeholder demands. In a high-inflationary environment, financial institutions are likely to be subjected to strong short-term pressures for profitability, which may cause a shift in ESG investment priorities. In this context, the inflationary environment may undermine the commitment to sustainability and cause financial institutions to engage in symbolic ESG practices.

Grounded on stakeholder theory and institutional theory, we hypothesize that inflationary pressure is likely to draw management attention away from sustainability and towards short-term profitability and regulatory requirements, thus changing the intensity and character of ESG implementation. Thus, nominal progress in sustainability reporting and efficiency is not likely to result in actual (inflation-adjusted) sustainability progress, particularly after the intensification of inflationary pressures in the post-2021 period. This is expected to be reflected in the widening gap between nominal and inflation-adjusted sustainability efficiency ratios.

In the Turkish context, high inflation can be considered a macroeconomic shock that changes the management of balance sheets, costs, and risk preferences of banks. An increase in the cost of funds, volatility of real interest rates, and regulatory agendas that focus on short-term financial stability may encourage banks to focus on profitability and liquidity management rather than sustainability investments. In this context, inflation not only represents a statistical anomaly but also a behavioral enabler that influences the banks' decision-making process regarding ESG issues.

The sustainability performance of Turkish banks will be assessed in this study by analyzing the most important environmental and financial factors, such as water consumption, greenhouse gas emissions, and financial ratios. In particular, it will be investigated whether the progress in the field of sustainability has kept pace with the progress in finance or whether the inflation-adjusted indicators show stagnation or a decline in banks' environmental engagement. The study will use the publicly available sustainability reports of the biggest Turkish banks to analyze variables such as CDP performance, Scope 1-3 emissions, and financial ratios adjusted for inflation.

The results show a complex relationship between financial and sustainability performance. Although nominal performance data show a steady increase in ESG-related activities, the data adjusted for inflation show a deterioration in sustainability performance, especially after 2022. This trend suggests that, although banks have made initial commitments to sustainability, they may be focusing on more profitable investment opportunities, possibly at the cost of sustainability goals. It is worth mentioning that some banks have been successful in lowering Scope 2 emissions by transitioning to renewable energy sources, but Scope 3 (financed) emissions continue to be a concern.

This research contributes to the existing literature on sustainable finance by introducing inflation-adjusted analysis into sustainability studies, thus emphasizing the need for improved regulatory structures and economic incentives to ensure sustainability in the banking industry. The research integrates inflation-adjusted factors into ESG performance analysis, thus providing a framework that is more relevant to emerging economies that are prone to macroeconomic instability. The implications of the results of this research go beyond the literature, offering policymakers, regulators, and financial institutions an understanding of the need to balance profitability and sustainability in a high inflation economy.

2. LITERATURE REVIEW

The link between financial and sustainability performance in the banking sector has been a significant area of focus for researchers in recent years. The banking sector has been extensively researched by academics to understand how it reacts to environmental concerns, particularly related to carbon emissions, water, and sustainability reporting. The banking sector is not a major polluter but is a critical sector in funding sustainable activities. Banks are not water-intensive producers but face water-related risks in terms of operational resilience, regulatory challenges, and water-intensive sectors included in loan portfolios. In this way, water stress can manifest as higher credit risk by affecting borrowers' activities and cash flows, raising compliance and adaptation costs, and degrading collateral values in water-sensitive sectors, ultimately impacting portfolio risk. This section discusses the existing literature on the sustainability performance of banks, specifically in the Turkish banking industry, and compares water use, carbon emissions, and financial performance.

However, existing empirical studies on the relationship between ESG and financial performance have shown mixed results, which are largely attributed to the differences in measurement choices and contexts. In fact, existing studies differ greatly in terms of how ESG is measured (e.g., disclosure scores, CDP grades, overall ESG ratings, or environmental indicators), how financial performance is measured (e.g., ROA/ROE vs. efficiency ratios), and whether the results are presented in nominal or real terms over different time periods. The country context is also a significant consideration in the process, as the enforcement of regulations, disclosure patterns, market discipline, and the development of sustainable finance infrastructure may influence whether ESG commitments are integrated as strategic investments or as compliance-driven signals. In particular, in countries where there is high inflation and macroeconomic volatility, the definition of "improvement" is particularly vulnerable to deflation approaches and assumptions of comparability, as nominal financial growth will automatically increase ESG efficiency scores and make it difficult to distinguish the sustainability progress. In this analytical framework, the following studies are reviewed not only from the perspective of their empirical findings but also from the perspective of their methodological approaches, country contexts, and macroeconomic environments.

Financial institutions have increasingly integrated ESG considerations into their operations worldwide (Gutiérrez-Ponce & Wibowo, 2023; Hussain et al., 2024; Buallay et al., 2021). Some studies report a positive influence of sustainability on financial performance, while others present inconclusive evidence (Giramkar, 2018; Onjewu et al., 2022). According to Cheng et al. (2025), financial development can mitigate carbon emissions by improving access to financial markets in developed economies. Similarly, Raza et al. (2024) demonstrate that integrating sustainability into bank operations enhances financial performance in the UAE banking sector.

Conversely, some studies indicate that efforts at ESG can be harmful to the finances, particularly for emerging economies (Krisciukaityte et al., 2023; Gutiérrez-Ponce & Wibowo, 2023). Weber (2017) studied Chinese banks and found mixed results for returns and sustainability investments.

There is also growing evidence of the role of financial institutions in curbing carbon emissions. Wang et al. (2024) emphasize that carbon emission decline is critical to sustainable growth and that banks can play a pivotal role in financing green activities. Chen et al. (2024) also identify the role of bank competition towards curbing carbon emissions through green innovations and servitization of China's manufacturing sector. Samour et al. (2022) also explore the role of the banking industry in environmental quality such that bank credit growth has the potential to raise carbon emissions if not channeled towards green investments.

Several studies have explored the relationship of financial growth with carbon emissions in different countries including Thailand (Xuan et al., 2024), South Africa (Samour et al., 2022), Ghana (Prempeh et al., 2024; Kwakwa et al., 2024), and India (Yang & Ying, 2024). Evidence has been found that the structure of financial markets and policy intervention significantly influence emission mitigation.

Özçelik & Avcı Öztürk (2014) used Grey Relational Analysis (GRA) to compare Turkish banks' economic, social, and environmental sustainability performance and suggested the inclusion of sustainability performance metrics in banks' operations. Based on their study, some of the best banks in terms of sustainability are Garanti Bank and Akbank. Yurtsever & Firat (2019) also investigated carbon footprint measurement indicators of Turkish banks and international banks with focus on harmonization through standardized reporting based on global best practices.

Kılıç & Kuzey (2019) examined the drivers of Turkish banks' climate change disclosures and established that bank size, profitability, and listing status significantly influence disclosure levels. They concluded that while there has been increased growth in voluntary climate change disclosures, banks are not sufficiently embedding sustainability into their corporate strategy.

Emmanuel et al. (2024) also compared environmental disclosures with the financial performance of Nigerian banks and concluded that there was weak but positive correlation between carbon emissions, waste management, water consumption, and financial performance. Similarly, Bimha & Nhamo (2017) assessed the environmental performance of banks through the analysis of Carbon Disclosure Project (CDP) reports and concluded that environmental policies cannot necessarily translate into improved operational performance in the short term.

Dogan & Kiliç (2022) analyzed banks' sustainability performance and determined that environmental sustainability elements like carbon emission policies have considerable impact on banks' corporate sustainability rankings. Ecer & Pamucar (2022) applied a novel multi-criteria framework for the measurement of Turkish banks' sustainability and emphasized the crucial role of environmental performance for general banking sustainability.

While carbon emissions have received much research, water use is a relatively new field in the context of bank sustainability. Some research, however, has started to fill this void (Ali et al., 2020; Adedoyin et al., 2021). Weber (2017) examined the sustainability performance of Chinese banks and concluded that environmental and social performance measures, such as the use of water, are being considered by more and more financial institutions.

There is minimal empirical research on the use of water in bank activities in Turkey. However, with the increased interest in the sustainable use of the nation's resources, banks will be expected to include water conservation measures in the sustainability agenda. Aras et al. (2018) conducted research on corporate sustainability performance by Turkish banks and suggested that banks should make water use measures part of environmental disclosures to improve transparency and accountability.

Sustainability reporting is now part of the performance evaluation process for banks. Various studies have established that sound sustainability practices make a positive contribution to the stability of finances. Financial innovation and green finance lead to improved sustainability performance, which in turn leads to improved economic resilience, as stated by Hussain et al. (2024). In a similar study, Buallay et al. (2021) investigated the sustainability reporting of banks after the financial crisis and established that sustainability programs can improve the stability of finances for both developed and emerging economies.

The interaction between sustainability activities and profitability has been studied in the context of various bank systems, including Indonesia (Kartadjumena & Rodgers, 2019), Malaysia (Jan et al., 2019), Saudi Arabia (Oladapo, 2024), and the UAE (Raza et al., 2024). It is reported that sustainability reporting enhances financial transparency and stakeholder trust, which enhances profitability.

Sustainability reporting in the Turkish banking industry has developed. Dogan & Kevser (2021) found that Turkish banks with higher sustainability performance achieve more sustainable financial performance. Kartadjumena & Rodgers (2019) argue that the structure of remuneration does not always support sustainability, and thus trade-offs are made between sustainability activities and financial performance.

Another limitation of the existing literature is related to the comparability of cross-country and inter-temporal data under various inflation conditions. Without taking into account the inflation adjustments for financial variables, nominal balance sheet growth and profit increases might overstate the improvement in sustainability efficiency ratios, especially in emerging markets, where high inflation rates are prevalent. This problem is not only pertinent to cross-country comparisons but also to inter-temporal comparisons for the same country because the perceived ESG improvement might be due to macroeconomic price changes rather than actual changes. The existing study addresses this issue by considering cumulative inflation adjustments in sustainability-efficiency ratios and offering a more accurate approach to assess whether banks' environmental performance actually advances under high inflation rates.

From the literature, the relationship between sustainability performance and finance metrics in the context of the banking industry has been identified. While there have been efforts to address carbon emissions and financial sustainability, water use is a relatively less researched domain. The studies carried out by Hussain et al. (2024), Cheng et al. (2025), and Weber (2017) acknowledge the importance of the role played by green finance measures in reducing environmental risks, highlighting the importance of the role played by financial institutions towards sustainability. Turkish banks have made tremendous progress in the area of sustainability reporting; however, for the purpose of determining the long-term financial impact of such progress, a more detailed analysis is required. In light of the above-mentioned limitations, the methodology section of this paper, as revealed in the subsequent methodology, identifies the framework used in this research, including the sources of information used, the variables, and the procedure used to compare the sustainability performance of Turkish banks in relation to water consumption, carbon emissions, and finance measures.

3. METHODOLOGY

The study employs a comparative quantitative analysis method to examine the Turkish banks' sustainability performance based on financial and environmental factors for six years from 2019 to 2024. Given the inflationary context of the Turkish economy, the study employs a Cumulative Inflation Adjustment to make the financial data comparable across periods. Based on publicly released sustainability reports and integrated annual reports, the study examines such key factors as carbon emissions, water consumption, and financial performance indicators. The research methodology is such that it tries to provide a general analysis of the manner in which banks balance financial growth with environmental responsibility. Through inflation-adjusted analysis, the study tries to provide better and meaningful comparisons of sustainability efforts and prevent distortion due to macroeconomic shocks.

3.1. Data Sources and Collection Process

This research examines information for eight banks listed on the Borsa İstanbul for six periods covering the years 2019-2024. Akbank T.A.Ş., Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., and Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. are the banks covered. Data were collected from the sustainability reports and the integrated annual reports published on the Public Disclosure Platform (KAP) to provide consistency and reliability.

The study covers a wide range of financial and sustainability factors that enable cross-comparative analysis of the environmental and financial performance of such banks. Specifically, the analysis covers CDP - Climate Change Score, CDP - Water Security Score, Water Consumption (m^3), Scope 1 Emissions (ton CO_{2e}), Scope 2 Emissions (ton CO_{2e}), Scope 3 Emissions (ton CO_{2e}), Total Assets, Loans, Deposits, Equity, and Net Profit. By examining such variables, the study attempts to derive meaningful insights into the correspondence of sustainability activities with financial performance in the Turkish banking sector and conduct a full analysis of banks' environmental responsibility and financial health.

3.2. Research Design

The study employs a comparative and inflation-adjusted research design in examining Turkish banks' sustainability performance. With the highly inflationary context of the Turkish environment in mind, the study has employed the Cumulative Inflation Adjustment (CIA) technique on financial metrics to eliminate inflation-based distortions and ensure comparability across years. Environmental impact metrics are connected with financial performance metrics through the inflation-adjusted ratio analysis of Net Profit to Water Consumption (m^3), Net Profit to Total Emissions (ton CO_{2e}), Loans to Water Consumption (m^3), Loans to Total Emissions (ton CO_{2e}), Deposits to Water Consumption (m^3), and Deposits to Total Emissions (ton CO_{2e}). By employing nominal as well as inflation-adjusted values, the study avoids economic fluctuations from distorting comparative analysis across time and makes it possible to analyze more precisely sustainability performance in the Turkish banking sector.

3.3. Data Analysis Process

To account for inflation, this study employs the Cumulative Inflation Factor (CIF) using the Turkish Statistical Institute's (TÜİK) released annual inflation rates. It employs the following inflation rates of the Consumer Price Index (CPI) for this purpose: 14.6 percent for 2020, 36.08 percent for 2021, 67.27 percent for 2022, 67.77 percent for 2023, and 44.38 percent for 2024. These inflation rates are used to calculate the CIF for inflation-adjusted comparisons across periods.

The CIF is calculated as follows:

$$CIF_{2019} = (1 + Inf. 2020) \times (1 + Inf. 2021) \times (1 + Inf. 2022) \times (1 + Inf. 2023) \times (1 + Inf. 2024)$$

$$CIF_{2020} = (1 + Inf. 2021) \times (1 + Inf. 2022) \times (1 + Inf. 2023) \times (1 + Inf. 2024)$$

$$CIF_{2021} = (1 + Inf. 2022) \times (1 + Inf. 2023) \times (1 + Inf. 2024)$$

$$CIF_{2022} = (1 + Inf. 2023) \times (1 + Inf. 2024)$$

$$CIF_{2023} = (1 + Inf. 2024)$$

The following values have been determined for the Cumulative Inflation Factor, as shown in Figure 1.

Figure 1. Cumulative Inflation Factor (CIF) Values for 2019-2023

YEARS	Cumulative Inflation Factor - CIF Value
2019	6,32
2020	5,51
2021	4,05
2022	2,42
2023	1,44

Each year's data have been adjusted using the corresponding CIF values to generate Chained Inflation Adjustment (CIA) values, ensuring that financial and sustainability-related indicators are comparable across years.

On calculating the Cumulative Inflation Adjusted values, comparisons of inflation-adjusted and nominal values of key financial and environmental parameters are made in this study. The ratios of performance for each year that have been analyzed are Net Profit to Water Consumption (m³), Net Profit to Total Emissions (ton CO₂e), Loans to Water Consumption (m³), Loans to Total Emissions (ton CO₂e), Deposits to Water Consumption (m³), and Deposits to Total Emissions (ton CO₂e). A further improvement for analysis for the year 2024 is achieved through the recalculation of such performance ratios using the assistance of Cumulative Inflation Adjusted values so that economic fluctuations do not mislead comparisons year-to-year. With the addition of such adjusted values, the research makes financial and environmental metrics comparable across periods so as to eliminate inflationary distortions and allow for better measurement of sustainability performance.

The last dataset includes inflation-adjusted as well as nominal values so that Turkish banking sector sustainability performance can be measured correctly. The results obtained using this approach are very enlightening regarding the correlation between environmental impact and financial performance, especially during a period of inflation. This approach not only makes the comparison more valid but also provides a robust platform to comprehend the correlation between sustainability projects and financial stability during a period of inflation.

4. FINDINGS

The trend in the CDP- Climate Change Score for the years 2019-2024 indicates the greater effort by Turkish banks to report on the information related to the climate. While the majority of the banks did not disclose the score in 2019, we can notice the trend towards greater transparency, aligning with the global trend towards the integration of Environmental, Social, and Governance (ESG) factors into the reporting. Figure 2 indicates that banks such as Akbank, Garanti BBVA, Halkbank, Vakıf Bank, and

Yapı Kredi have observed the improvement in the score for the climate year by year to reach A-level scores by the year 2024. It indicates the greater importance being given to the management of the climate risk and sustainable practices in the Turkish banking sector.

Figure 2. CDP - Climate Change Scores of Banks (2019-2024)

YEARS	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ISBNK	SKBNK	VAKBN	YKBNK
2019	-	B	-	-	C	B	B	-
2020	B-	A-	A	-	A-	B	B	B
2021	B -	B-	B	-	B	B	B	B
2022	B-	B	A	A-	A-	B	B-	A-
2023	B	B-	B	A-	A	A	A	A
2024	A	C	A	A	-	-	A	A

On the other hand, Albaraka Türk's decline from the A-rating in 2020 to the C-rating in 2024 shows inconsistencies in the execution of efforts related to the climate or potential challenges in adhering to international standards for sustainability. Additionally, the gaps in the available data for some years suggest that all the banks do not report scores every year, possibly due to the voluntary nature of the reporting. In Turkey, the trend for publicly reporting the scores accelerated after 2018, with an increasing number of banks realizing the strategic importance of sustainability and the management of the risk related to the climate. However, the absence of 2024 scores for İş Bankası and Şekerbank suggests either that the two banks did not submit the CDP scores for the year or did not wish to be included in the assessment. As can be observed in Table 2, the increasing number of banks with scores that improve with every passing year shows the positive trend towards the incorporation of sustainability into the Turkish banking sector, but the challenge is in maintaining comprehensive and constant reporting by all the banks.

An analysis of the CDP - Water Security Scores for the years 2019 to 2024 (depicted in Figure 3) reveals the progressive growth in the engagement of Turkish banks with water security reporting. In the early years, particularly 2019 and 2020, the majority of the banks did not publicly report scores, illustrating the lack of priority assigned to water security during this time. But starting in 2021, more banks reported scores, illustrating the increasing awareness of water-related risks and the role they play in sustainability reporting. This is in line with the trend observed in the Turkish banking sector, where publicly listed banks have begun to follow sustainability disclosures in line with the global Environmental, Social, and Governance (ESG) reporting framework, particularly after 2018.

Figure 3. CDP - Water Security Scores of Banks (2019-2024)

YEAR	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ISBNK	SKBNK	VAKBN	YKBNK
2019	-	-	-	-	-	B-	-	-
2020	-	B-	-	-	-	B	-	A-
2021	-	B-	-	-	C	B-	-	A-
2022	B-	B	A-	A-	B	A-	B	B
2023	B	B-	A-	A	A-	A-	A-	A
2024	A	C	A	A-	-	A	A	A

Akbank, Garanti BBVA, Vakıf Bank, and Yapı Kredi achieved A-level scores by 2024, with evidence of great effort towards water security and management. Lower-scoring Halkbank and Albaraka Türk also exhibited a consistent reporting trend. Albaraka Türk's decline in water security reporting grade from B- in 2020 to C in 2024 shows potential setbacks in maintaining water security programs,

similar to its trend in reporting on climate change. On the other hand, the absence of information for certain years for banks like İş Bankası shows voluntary withholding or delay in reporting on sustainability.

Overall, the year-by-year trend towards more banks with better water security scores indicates the general direction towards greater environmental stewardship in the Turkish banking sector. However, reporting inconsistencies across the banks indicate that further efforts are necessary to standardize and include water security measures in corporate sustainability plans across the sector.

The pattern in Water Consumption (m³) values for the years 2019-2024 (depicted in Figure 4) shows varying patterns for Turkish banks because of varying efficiency in operations, sustainability measures, and water management. There is a general trend towards declining water consumption for the years 2019-2021 with fluctuations for the subsequent years.

Figure 4. Water Consumption (m³) of Turkish Banks (2019-2024)

YEAR	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ISBNK	SKBNK	VAKBN	YKBNK
2019	300.544	61.173	260.000	225.414	345.389	234.228	234.228	273.569
2020	180.592	60.013	260.000	202.292	282.477	204.479	204.479	208.558
2021	144.450	46.863	186.000	206.234	270.182	188.366	188.366	226.685
2022	184.538	44.772	233.000	215.088	282.919	41.345	217.176	215.375
2023	170.542	32.307	223.000	210.357	318.050	42.003	255.275	175.232
2024	168.335	45.947	252.000	267.025	301.545	41.229	273.169	214.026

The highest water consumption values were recorded by Akbank and İş Bankası with 300,000 m³ and above in 2019, and the lowest by Albaraka Türk at 61,173 m³. Between the period 2020-2021, the most notable reductions in the consumption of water were seen in the vast majority of the banks, possibly because of the implementation of remote work schemes during the COVID-19 pandemic, changes in operations, or the implementation of water-saving measures. It should be mentioned here that Akbank reduced its level of water consumption to 144,450 m³ in 2021 from 300,544 m³ in 2019, and İş Bankası reduced its level to 270,182 m³ from 345,389 m³ for the same period.

Since 2022, the trend in the use of water shows partial restoration to the level of activities before the pandemic. Garanti BBVA and Halkbank reported more water consumption, while Albaraka Türk and Şekerbank reported less consumption than before 2020. The spectacular fall in the use of water by Şekerbank to 41,229 m³ in 2024, from 234,228 m³ in 2019, shows either drastic changes in activities or enhanced efforts towards water efficiency.

When compared with Figure 3, the CDP - Water Security Scores, it can be seen that more efficient management of water is connected with more sustainable scores. Banks that have improved their CDP Water Security Scores over the period, such as Akbank, VakıfBank, and Yapı Kredi, also have relatively stable or declining water consumption rates. Albaraka Türk, with its reduction in the CDP Water Security Score from the level of B- in 2020 to C in 2024, exhibited variable water use, which indicates potential discrepancies in water efficiency measures.

Until 2024, the rate of water consumption at some banks increased, yet overall the trend is toward the inclusion of water efficiency in sustainability policies. However, the variance in consumption among the banks shows the need for more standardized water management policies throughout the Turkish bank sector. More needs to be researched to determine if the changes are because of the level of operations, new sustainability policies, or improved reporting techniques.

The trend in Scope 1 emissions (ton CO₂e) for the years 2019-2024, depicted in Figure 5, indicates fluctuations in direct greenhouse gas emissions by Turkish banks. There is a notable decline in emissions between 2019 and 2020 due to slowdowns in activities and efficiency measures during the early stage of the COVID-19 pandemic. There was an overall increase in emissions in 2021, and the trend reflected declining emissions for the subsequent years. It reflects that banks have started making efforts to reduce carbon emissions, but it is challenging to maintain the reductions in the long run.

Figure 5. Scope 1 Emissions (ton CO₂e) of Turkish Banks (2019-2024)

YEARS	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ISBNK	SKBNK	VAKBN	YKBNK
2019	13.449	3.922	14.923	13.579	21.789	3.292	15.534	17.249
2020	10.298	3.845	10.508	14.206	20.629	2.368	12.750	13.731
2021	18.187	3.115	18.643	15.795	22.528	2.898	12.796	15.844
2022	15.249	4.037	18.981	17.023	22.119	2.963	12.825	14.555
2023	11.932	4.147	18.073	16.690	18.333	3.147	11.883	18.415
2024	11.210	4.035	16.820	19.878	20.040	3.102	12.977	16.421

Garanti BBVA, İş Bankası, and Halkbank consistently have the highest Scope 1 emissions because they have the largest operational sizes and the most expansive branch networks. On the other hand, Şekerbank and Albaraka Türk have relatively lower emissions, possibly due to their smaller operational sizes or better sustainability programs. It is notable that Akbank, VakıfBank, and Yapı Kredi have mid-level emissions but have worked hard to reduce them throughout the years.

The decline in emissions in 2023 and 2024 aligns with overall efforts towards sustainability in the CDP Climate Change Scores (Figure 3) with certain banks improving transparency and environmental reporting. However, the consistency in relatively high emissions in certain banks shows that despite greater sustainability reporting, the transition to low-carbon operations continues. Further examination into the sustainability measures, energy efficiency, and adoption of renewable energy will be required to assess the ultimate sustainability of emission reduction for the Turkish banking sector.

The Scope 2 emissions presented in Figure 6 follow an interesting trend in the electricity consumption pattern of Turkish banks, particularly in the recent years. All the banks reported increased Scope 2 emissions for the years 2019-2022, depicting the consumption of grid electricity sources that reflected indirect carbon emissions. There is, however, an abrupt decline in 2023 with some banks even recording zero or much lower emissions.

Figure 6. Scope 2 Emissions (ton CO₂e) of Turkish Banks (2019-2024)

YEARS	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ISBNK	SKBNK	VAKBN	YKBNK
2019	55.505	7.410	55.198	31.147	71.781	10.106	32.637	41.338
2020	47.770	7.964	11.193	30.542	57.193	6.728	23.976	35.146
2021	24.300	6.880	-	31.406	8.784	5.907	5.406	23.703
2022	15.416	5.942	-	30.060	-	4.572	11	35.862
2023	-	5.898	-	32.683	-	3.424	460	35.598
2024	-	6.109	-	36.118	-	2.041	145	34.903

One of the most notable drivers for this reduction is Akbank, which, in early 2023, derived 100% of its electricity from renewable sources. This switch offsets indirect emissions due to purchased electricity, which explains the zero Scope 2 emissions for Akbank in 2023 and 2024. Garanti BBVA

also recorded zero Scope 2 emissions since it bought International Renewable Energy Certificates (IREC) that ensure the bank's electricity consumption is backed by renewable energy.

Other banks such as Halkbank and İş Bankası continue to report Scope 2 emissions, if at varying rates. Halkbank, for instance, reported an incremental increase in emissions from 30,060 tons in 2022 to 36,118 tons in 2024, suggesting that it is yet to implement renewable electricity in full. Yapı Kredi and VakıfBank also follow the downward trend, but with some presence of Scope 2 emissions, suggesting the utilization of some renewable sources.

The continuous emissions by Albaraka Türk and Şekerbank, albeit at reduced rates, show the varying speeds at which the Turkish banks are transitioning towards sustainable use. While some banks are making incremental decreases in the indirect carbon emissions, others have entirely transitioned, setting the benchmark for the bank sector's sustainability policies.

This trend towards Scope 2 emissions reduction is one aspect of the global effort to get the financial sector to reduce its indirect environmental impact by adopting green energy procurement in line with the sustainability goals of Turkey. But the uneven reporting by the banks also reflects the need for common sustainability standards and more transparent policies for ESG disclosure in the Turkish banking sector.

The Scope 3 emissions data in Figure 7 reflects dramatic differences in the indirect emissions produced by Turkish banks for the years 2019-2024. While Scope 1 and Scope 2 emissions fall directly under the control of an institution, Scope 3 emissions comprise the indirect sources such as business travels, purchased goods, and emissions resulting from financed activities. Data reflects varying patterns for varying banks, which are reflective of the varying approaches to sustainability policies and investments.

Figure 7. Scope 3 Emissions (ton CO₂e) of Turkish Banks (2019-2024)

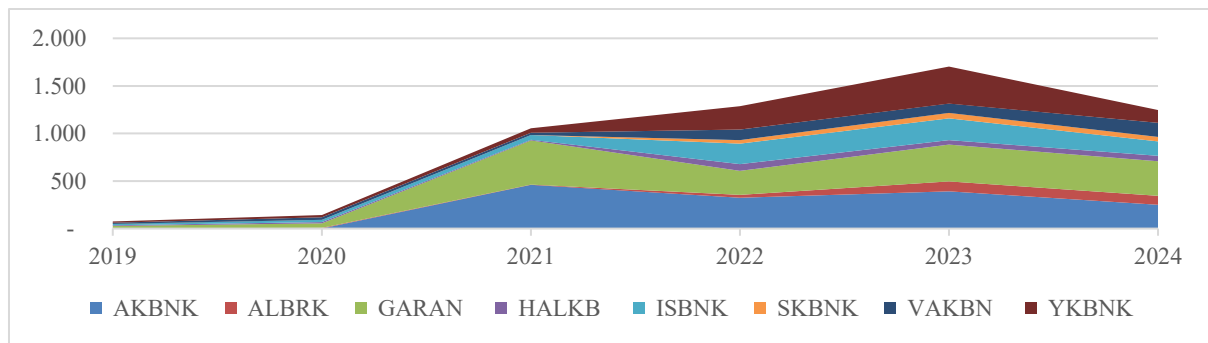
YEARS	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ISBNK	SKBNK	VAKBN	YKBNK
2019	-	2.901	345	27.976	8.727	944	5.241	13.562
2020	-	2.901	345	24.156	7.779	418	3.703	6.512
2021	10.169	122	61	25.760	6.458	432	3.461	3.855
2022	11.195	92	411	21.521	10.846	734	2.532	4.651
2023	9.971	2.307	11.445	14.601	10.803	858	3.590	5.667
2024	11.100	3.080	13.901	18.700	9.947	843	3.855	25.788

Akbank, Garanti BBVA, and Halkbank exhibit an upward trend in Scope 3 emissions, suggesting that the financed activities or indirect operations have grown more emission-intensive. Akbank's emissions went up from 2,901 tons in 2020 to 11,100 tons in 2024, and Garanti BBVA's emissions went up from 345 tons in 2020 to 13,901 tons in 2024. A most striking trend is observed in Yapı Kredi, with Scope 3 emissions rising from 5,667 tons in 2023 to 25,788 tons in 2024, suggesting a probable change in financed projects or increased emissions due to the supply chain. On the other hand, İş Bankası, with fluctuations, maintained relatively stable Scope 3 emissions ranging from 6,458 to 10,846 tons during the period.

On the other hand, Şekerbank, VakıfBank, and Albaraka Türk have lower and more stable emissions than the others, which suggests either narrower scopes of activities or stronger mitigation efforts. Halkbank, with 27,976 tons in 2019, recorded declining Scope 3 emissions at 18,700 tons in 2024, which could be the result of stronger environmental policies or different policies on investments.

This aligns with the finding in Figure 3 (CDP Climate Change Scores) that banks that have increased the quality of their climate-related disclosures are likely to have better emissions management. But the rising Scope 3 emissions for certain banks indicate that financed emissions remain a priority for improvement, as they generally comprise the largest proportion of the total carbon footprint for a bank. This emphasizes the need for tighter sustainability screening in policy for investment and lending throughout the Turkish banking sector to ensure financing is provided to sustainable and low-carbon activities.

Graph 1 illustrates the ratio of net profit to water consumption (given in cubic meters) for Turkish banks for the years 2019 to 2024. There is an upward trend observed between the years 2019 and 2023, illustrating the fact that banks have proportionately increased the net profit year by year. There is the sharpest rise observed between the years 2020 and 2021, with growth persisting until 2023. There is, however, the decline observed for the year 2024, which can be seen to imply increased use of water, reduced net profits, or both.

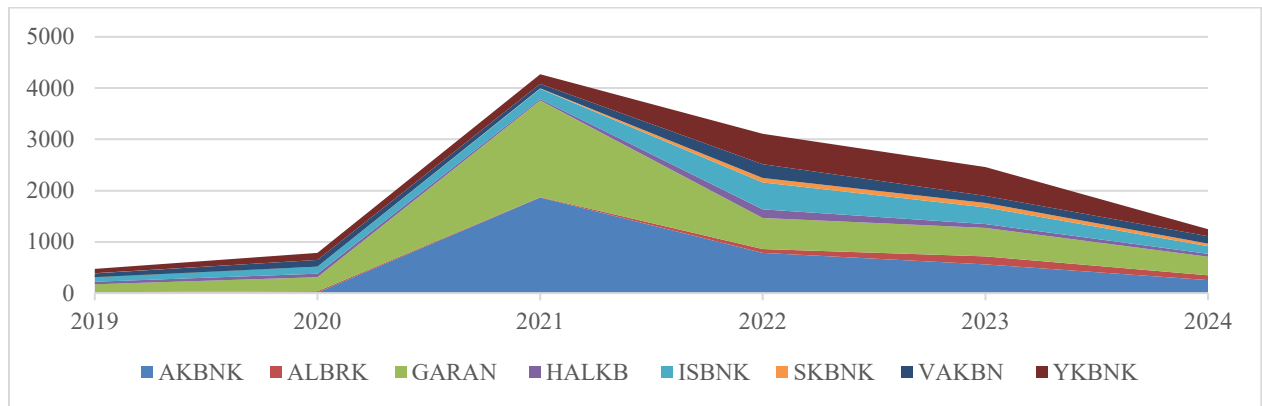


Graph 1. Net Profit per m³ of Water Consumption

The dramatic rise in the ratio for the period 2020 to 2021 can be explained by increased profitability, cost savings, or optimized measures for water efficiency. The slight fall in the year 2024 can be a sign that banks are facing profitability constraints or increased the level of water consumption in operations. Among the banks, Akbank, Garanti BBVA, and Yapı Kredi appear to have better ratios than the others, which indicates better profitability in the use of water. On the other hand, less volatility in the ratios in certain banks shows relatively stable water efficiency for the period.

Higher profitability per unit of water consumed is generally a desirable trend towards sustainability, because it indicates that banks are earning more money while keeping water use at reasonable rates. But this trend needs to be viewed in conjunction with other sustainability measures, such as carbon emissions, to determine whether banks are engaging in truly sustainable business practices or maximizing short-term profitability.

Graph 2 presents the same ratio but inflation-adjusted, providing the better year-over-year comparison by adjusting for inflationary distortions in Turkey. When the cumulative inflation adjustment is applied, the peak in 2021 is considerably sharper, with the subsequent years declining. It shows the inflation-adjusted rapid growth in the ratio to be less drawn out than it appears when graphed in nominal terms.

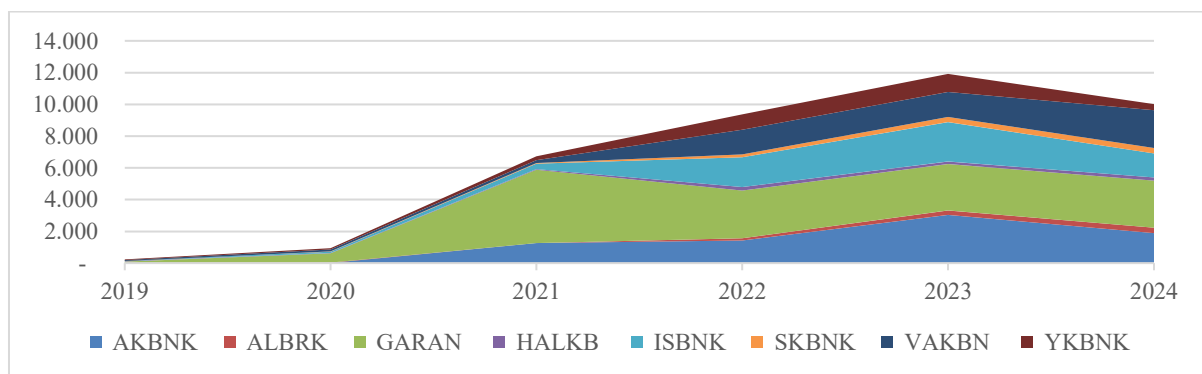


Graph 2. Net Profit per m³ of Water Consumption - Cumulative Inflation Adjusted

The peak in 2021 indicates that the banks recorded an impressive improvement in profitability against water consumption. But the decline afterwards indicates that, when inflation is accounted for, the profits were less than impressive in real terms compared to Graph 1. The decline since 2022 indicates that profitability was eroded by inflation despite continuous water efficiency.

Looking at the two graphs, we can see that inflation was the overriding influence on the performance of Turkish banks. While Graph 1 shows steady growth in the ratio, Graph 2 shows that the growth was partly due to economic circumstances and not due to pure operational efficiency. This validates the necessity for the utilization of inflation-adjusted measures for the realistic assessment of sustainability performance in banking.

Graph 3 illustrates the net profitability in terms of total emissions (ton CO₂e) for the Turkish banks for the years 2019 to 2024. It shows the trend towards greater net profitability per emissions, particularly in the years 2020-2023. It shows that the banks managed to be more profitable while either maintaining or lowering their carbon footprint. The massive peak in 2021 and 2022 indicates that the banks have optimized their operations, which is most likely due to improvements in energy efficiency, digitalization, or the implementation of green projects.

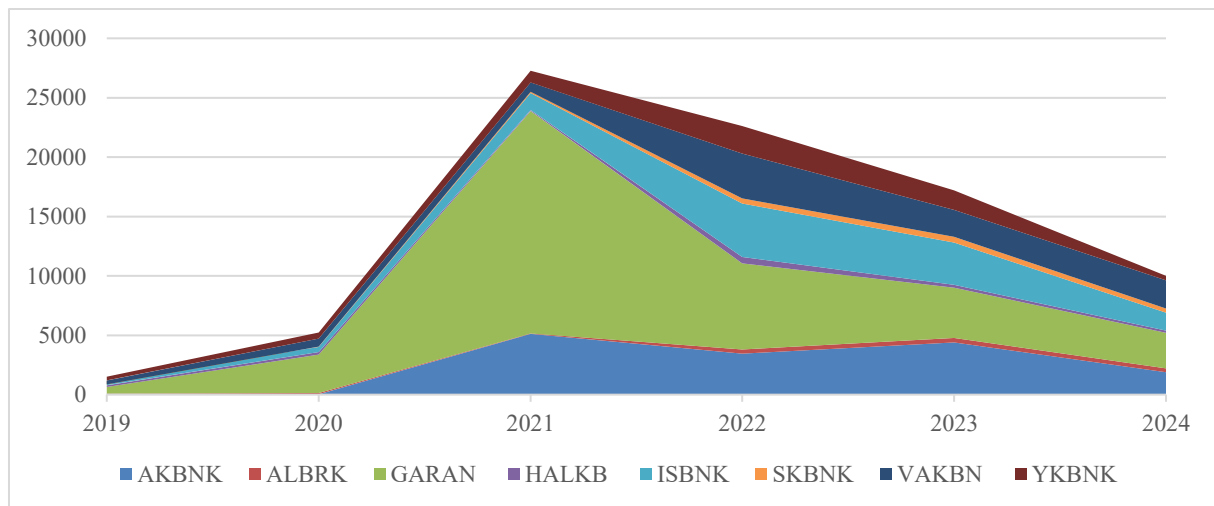


Graph 3. Net Profit Efficiency in Relation to Total Emissions (Ton CO₂e)

Despite the above changes, the slight decline in 2024 indicates possible challenges in maintaining the same efficiency level. This can be attributed to increased regulatory constraints, increased costs of operation, or changes in the investment portfolio that may result in increased emissions. Economic conditions, energy prices, and carbon-pricing schemes can also have affected the overall efficiency of the finance sector during this period.

Comparing the banks reveals that the major banks such as Garanti BBVA, İş Bankası, and Akbank have registered higher efficiency rates compared to the small banks such as Albaraka Türk and Şekerbank. This can be explained by the differences in business models with the major banks benefiting from economies of scale, green finance, and stronger environmental, social, and governance (ESG) policies. Outcomes show that the sustainability-based financial policies contribute positively to emissions efficiency, further highlighting the importance of including the use of the ESG factors in the activities of banks.

Graph 4 plots the same efficiency ratio with inflation values, presenting the real picture by eliminating inflation distortions. It is the same trend as the trend in Graph 3, with the efficiency peaking sharply during 2020-2022. But the inflation values reveal the efficiency gain in the net profit during this period was artificially created by the record inflation rates in Turkey. The spike in 2021 is more pronounced here, suggesting the inflationary impact on nominal financial performance created the illusion of profitability.



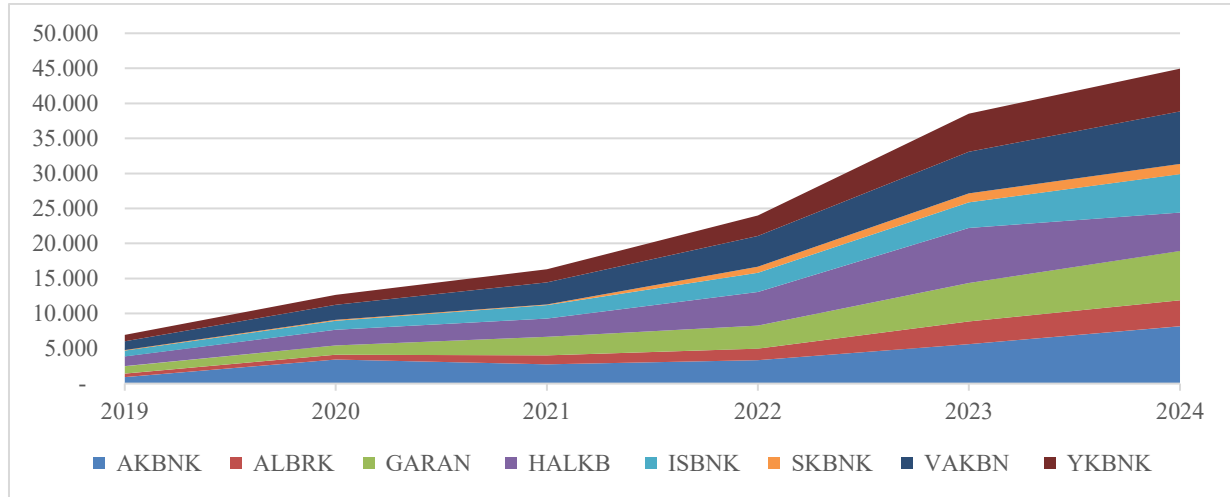
Graph 4. Net Profit Efficiency vs. Total Emissions (Ton CO₂e) Adjusted for Inflation

The decline in 2024 is sharper in real terms, i.e., although the banks appeared to be having high efficiency in nominal terms, real performance was poorer. This indicates the importance of inflation adjustment when measuring the performance in terms of sustainability. Financial performance can be exaggerated if it is not expressed in real terms, and the real efficiency of the bank can be misrepresented.

Additionally, the gap between nominal and inflation-adjusted efficiency suggests the need for cost-containment measures to be sustainable. Banks that faced a sharper decline in 2024 may have been dealing with an increase in operating costs, increased energy prices, or the cost of regulatory compliance. The evidence suggests that banks need to deal with concerns about emissions reduction while working to improve cost management approaches to counter inflationary pressures.

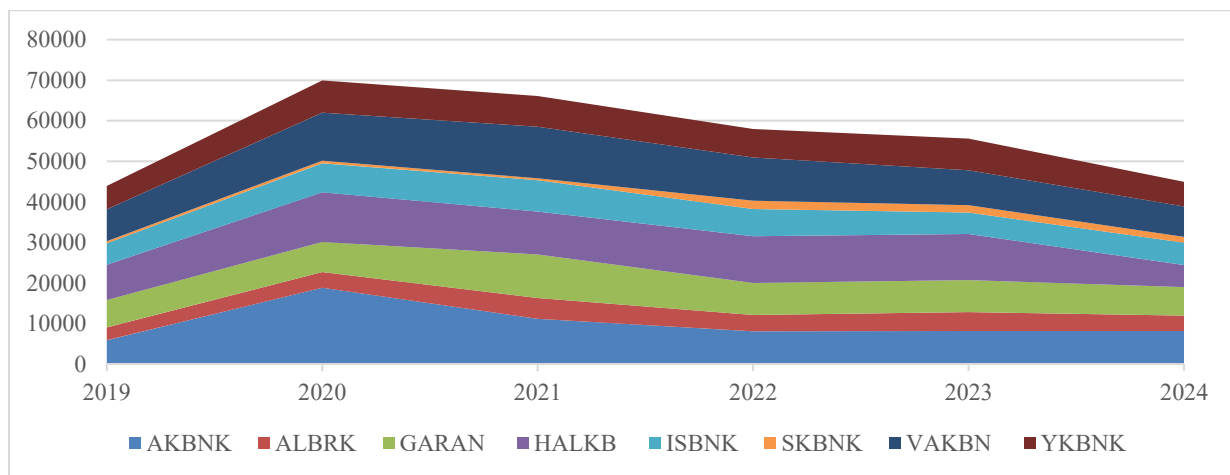
Graph 5, Loans / Water Consumption (M³), illustrates the progressive enhancement in the efficiency at which loans are being dispensed by Turkish banks relative to water consumption. The positive trend line from 2019 to 2024 indicates the decoupling of loan growth with water consumption by banks, which is a sign of increased operational sustainability. This is most evident in the case of large banks like Akbank, Garanti BBVA, and İş Bankası, which have been displaying consistently higher levels of efficiency than small banks. The speed at which the ratio increased after 2021 can be attributed to increased digitalization, branch expansion, and sustainable banking practices to make less use of

water. While this is a positive indicator, small banks like Şekerbank and Albaraka Türk display less aggressive growth, which may be attributed to operational impediments in the banking system or the lack of aggressive implementation of water conservation strategies.



Graph 5. Loan Efficiency in Relation to Water Consumption (M^3)

Graph 6, Loans / Water Consumption (M^3) Cumulative Inflation Adjusted, gives a more accurate representation by taking into account the inflation. Compared to the linear growth in Graph 5, the graph here reveals the peak in 2021 and declining trend subsequently. The inflation-adjusted gap reveals that even when the activities in the lending were on the rise, inflation was the dominant driver for the shape of the financial measures. The post-2021 decline shows that the perceived improvement in efficiency in Graph 5 to some extent was driven by macroeconomic factors and not by pure operating improvement. It reflects the importance to use real, inflation-adjusted measures to analyze the financial sustainability for the proper understanding of the long-run performance.



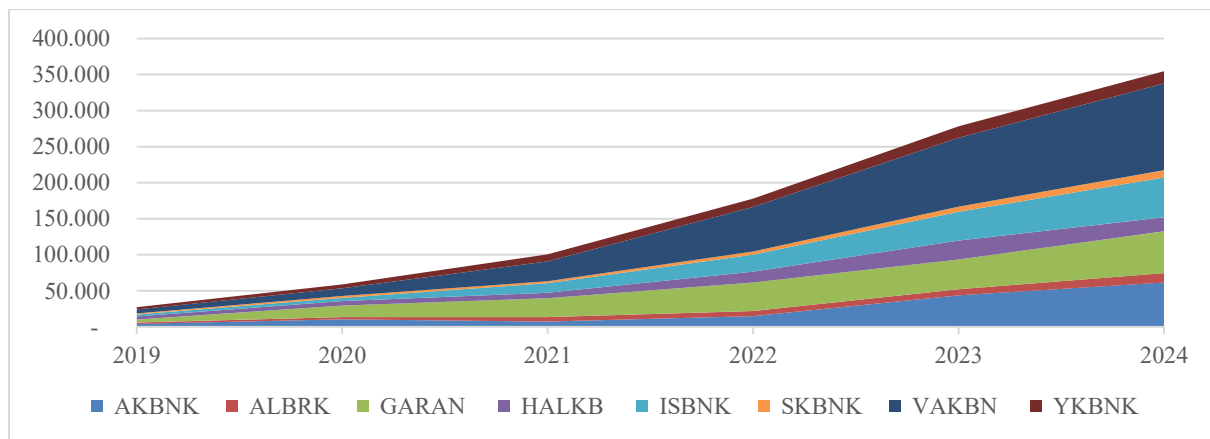
Graph 6. Inflation-Adjusted Loan Efficiency vs. Water Consumption (M^3)

The comparison of Graphs 5 and 6 shows the striking impact inflation exerts on bank industry sustainability performance measures. Although the nominal values suggest continuous improvement, the inflation-adjusted measures indicate that part of this improvement is unjustified. The striking decline after 2021 in real terms shows banks must make efforts to sustain actual operational efficiency gains and avoid relying on inflation-based economic growth. Moreover, the contrast with the nominal and real performance indicates the need for banks to incorporate inflation-adjusted reporting in measures of

sustainability. This is particularly necessary in the Turkish bank sector with its traditionally high inflation rates, which can distort financial measures.

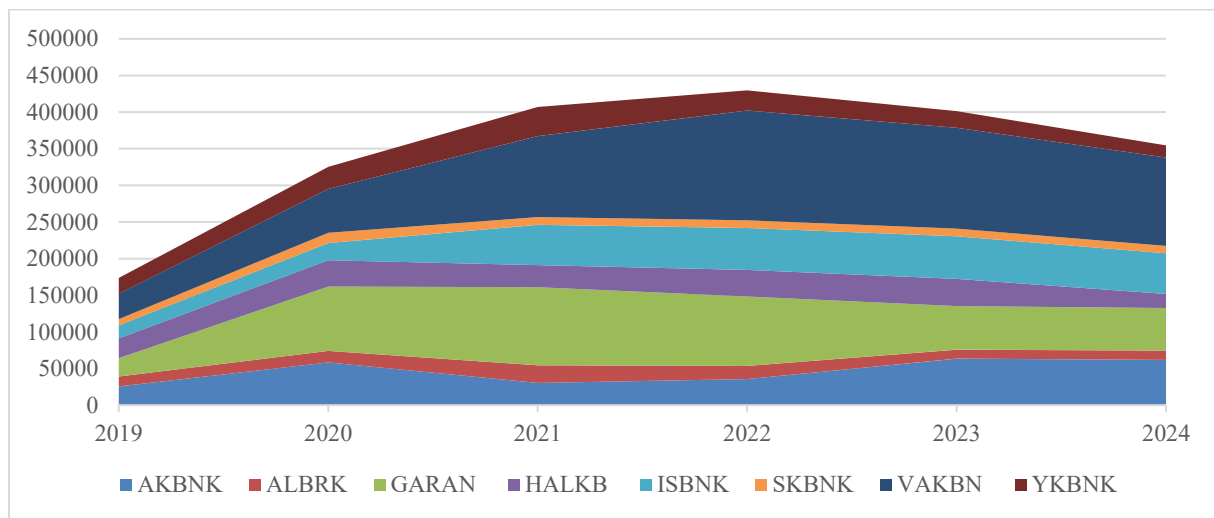
One major implication of this review is that while Turkish banks have maximized efficiency with regard to the number of loans per use of water, sustaining such gains against inflation continues to be a challenge. The post-2021 declining trend in Graph 6 shows that further efforts need to be made to attain sustainable efficiency. Banks will have to make further investments in water-saving programs, improve the infrastructure for online banking, and adopt more sustainable lending practices to attain efficiency regardless of the state of the economy. This conclusion validates the importance of balancing economic growth with the management of the environment to make the banking sector sustainable economically and environmentally.

Graph 7, Loans to Total Emissions (ton CO₂e), indicates the consistent growth in the ratio for all banks between 2019 and 2024. This indicates that the banks have increased the volume of lending while being able to contain or relatively cap the growth in total emissions. It shows an upward trend, which can be an indication that the banks are moving towards financing more sustainable projects or accelerating the growth in the volume of loans more than the growth in emissions. It is not necessarily an indication that the carbon-intensive investments are declining, since the growth in the total volume of loans can weaken the emissions ratio.



Graph 7. Expansion of Loan Portfolios Relative to Total Emissions (Ton CO₂e)

Graph 8, which adjusts the Loans to Total Emissions ratio for cumulative inflation, tells a different story. While the upward trend can be observed, the inflation-adjusted values have the plateauing effect in 2022-2023, with the slight decrease in 2024. This indicates that when inflation is taken into account, the level at which the performance of the banks in managing the growth of the loans and the emissions may not have grown as indicated by the nominal figures. The difference between the two graphs indicates how inflation can affect the figures, and therefore it is important for the banks to use inflation figures when measuring performance.

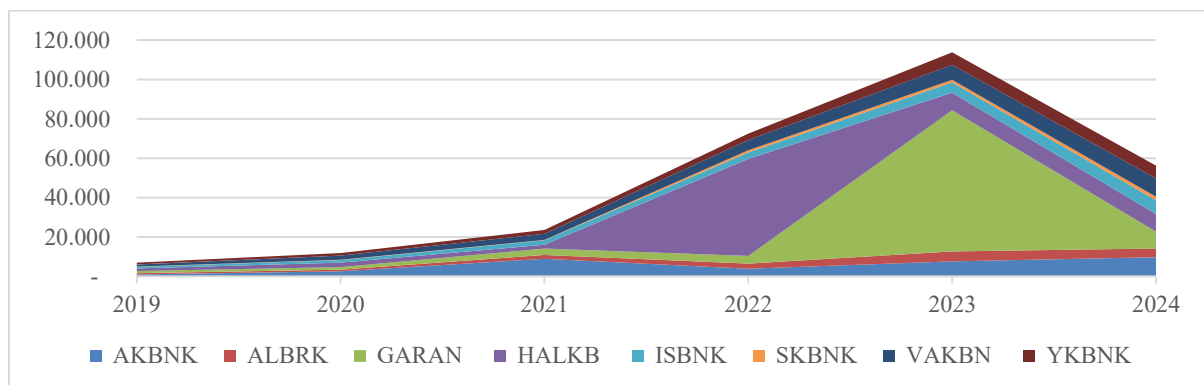


Graph 8. Inflation-Adjusted Loan Efficiency in Relation to Total Emissions (Ton CO₂e)

A bank-level analysis shows that the biggest banks, Akbank, İş Bankası, and Garanti BBVA, have the highest ratios of loan emissions with the highest ability to increase loans without a corresponding increase in emissions. The smaller banks, Albaraka Turk and Şekerbank, display more stable but lower ratios, which may reflect either prudent lending practices or a belated entry into sustainable finance. The observed heterogeneity among banks highlights the importance of regulatory compliance and institution-level strategic thinking in ensuring the sustainability performance of the Turkish banking sector.

A comparison of Graphs 7 and 8 illustrates the significance of the inclusion of financing data adjusted for inflation in sustainability analysis. Although Turkish banks are making progress towards decoupling the growth of emissions with loan disbursements, the data adjusted for inflation indicates that this is not as significant as indicated by nominal figures. Sustainability in the future must be concentrated on ensuring that the increase in loans is towards truly green sectors and not just outpacing the increase in emissions because of the massive scale of finance.

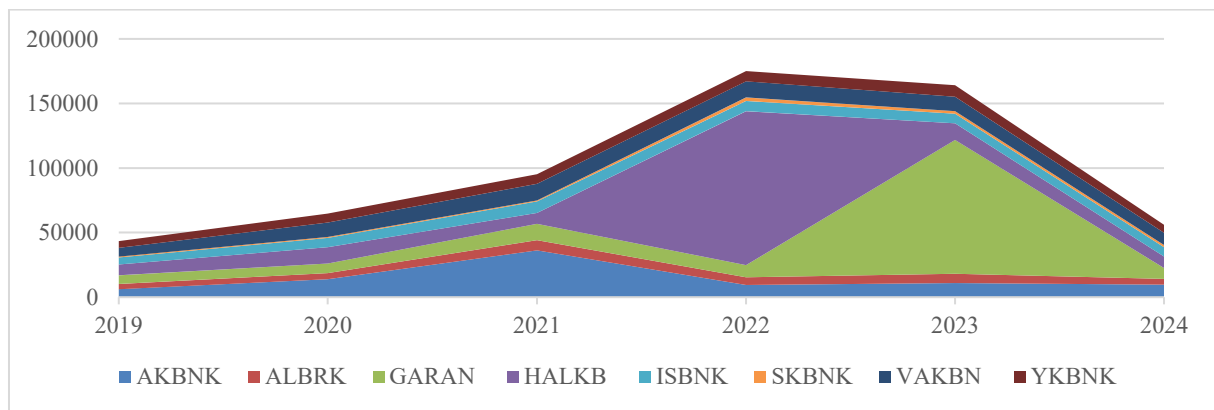
Graph 9 illustrates the ratio of bank deposits to water consumption year by year, depicting the efficiency with which the banks have used the water against the rise in deposits. There is a striking upward trend for the years 2019 to 2023, with the deposits having grown much more than the consumption of water for all the banks. It reflects the increased efficiency in operations and possibly greater efforts at water conservation by the Turkish banks.



Graph 9. Deposit Efficiency Relative to Water Consumption (M³)

However, the dramatic decline in 2024 indicates the potential for slowing growth in deposits or the increase in the use of water. The spike in 2023 only to decline can be explained by economic volatility, regulatory policies, or the business operations changes. It is notable that the highest efficiency growth is with Halkbank and Garanti BBVA, demonstrated by the highest contributions to the overall growth in efficiency. Akbank and İş Bankası, however, demonstrate consistent growth, confirming the business models that are sustainability-based.

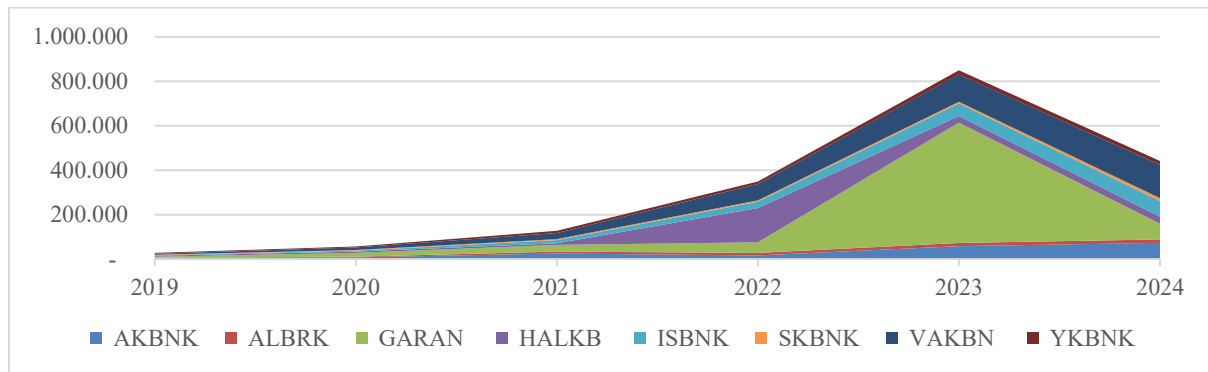
Graph 10 adjusts for inflation to provide a more realistic picture of the efficiency of deposits relative to water consumption. When inflation is included, the trend is different. The spike in 2023 is still visible but less pronounced, demonstrating that part of the apparent efficiency gain in Graph 9 was due to inflation and not operational efficiency.



Graph 10. Inflation-Adjusted Deposit Efficiency Relative to Water Consumption (M³)

The decline is even more dramatic in this realigned metric, underscoring the reality that inflationary factors have affected the growth in deposits in the past. While overall efficiency in deposits has risen, the downward trend in 2024 can mean that the banks need to make more concerted efforts to improve the long-term measures for water conservation and improve the measures for sustainability to achieve efficiency. The information also shows that inflation masked some of the actual issues in reconciling the use of water with the growth in finances.

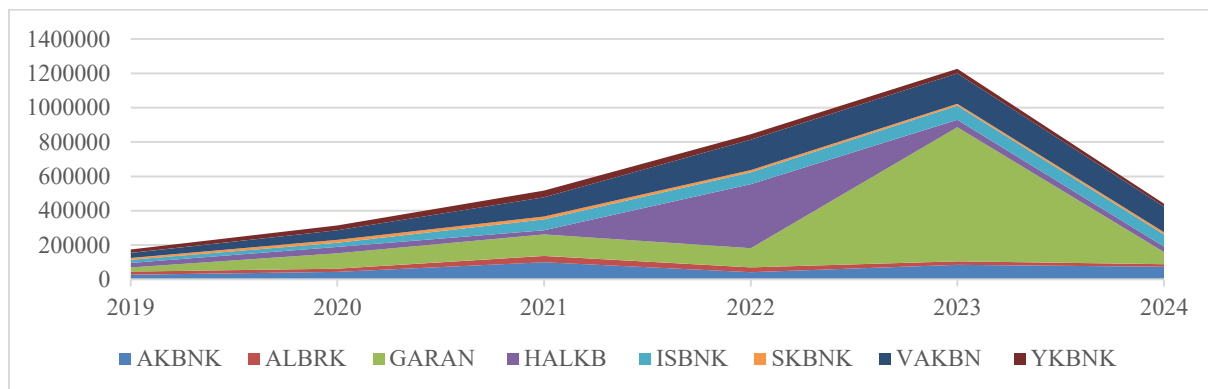
Graph 11 shows the efficiency of Turkish banks against total carbon emissions for the years 2019-2024. There is a rising trend until 2023, and the graph drops sharply in 2024. This shows that the banks managed to increase the deposits while maintaining the emissions at a relatively constant level, thereby increasing the efficiency. The peak in the year 2023 shows the most efficient year for balancing growth with sustainability measures because of the growth in digital banking, policies with the priority to ESG, and green investments. But the decline in 2024 reflects the reversal, which can be attributed to the volatility in the economy, regulatory changes, or the growth in operational emissions.



Graph 11. Deposit Efficiency Relative to Total Emissions (Ton CO₂e)

The most important factors that influenced the growth in the efficiency of deposits were Garanti BBVA, İŞ Bankası, and Halkbank due to their large market share and sustainability efforts. Their ability to maximize deposits and minimize emissions is an indicator of excellent environmental and financial management. Albaraka Türk and Şekerbank, on the other hand, showed lower efficiency growth possibly because of their lower green financing and lower digital transformation investments. Overall growth across the sector until 2023 reflects that banks were finding the value in the incorporation of ESG, but the dramatic fall in 2024 reflects that such measures are yet to be incorporated into deep-rooted strategy planning.

Graph 12 provides an inflation-adjusted picture, which indicates that the efficiency gain seen in Graph 11 was artificially enhanced by macroeconomic factors and not by actual operational efficiency. The peak in 2023 seems even sharper when we consider inflation, so the growth in deposits was less sustainable than it showed when we used nominal terms. The sharper decline in 2024 also shows that real efficiency was artificially increased in the past. It emphasizes the need for banks to be reliant on real efforts towards sustainability and not inflationary growth.



Graph 12. Inflation-Adjusted Deposit Efficiency vs. Total Emissions (Ton CO₂e)

The comparison with inflation-adjusted efficiency trends reveals the huge impact inflation can make on measures of sustainability. While Graph 11 shows a steady improvement, Graph 12 illustrates that most of this progress is illusory. Banks must be aware that inflation can create distortions in the estimation of ESG performance, causing exaggerations in the progress of sustainability. The sharp fall after 2023 indicates that banks were not able to sustain their efficiency in deposits even after adjusting for inflation, thus emphasizing the need for banks to adopt long-term strategies that are not affected by economic cycles.

The importance of inflation-adjusted financial reporting in the assessment of sustainability performance is emphasized in the study. Banks need to improve their ESG structure by making more investments in renewable energy resources, minimizing operational emissions, and using more transparent reporting systems. The regulatory body needs to encourage banks to use standardized inflation-adjusted sustainability reporting systems to avoid incorrect assessment of financial and environmental efficiency. Otherwise, banks may be unable to correctly measure their ESG performance and may not be able to meet their sustainability goals.

5. CONCLUSION

This study provides a comprehensive analysis of the sustainability performance of Turkish banks between 2019 and 2024, focusing on water consumption, carbon emissions, and financial indicators. By employing a cumulative inflation adjustment method, the study eliminates distortions caused by inflation, allowing for a more accurate evaluation of long-term trends. The findings indicate that while banks have made significant progress in sustainability reporting and operational efficiency, inflation-adjusted data reveal that the sector's sustainability improvements are not as strong as they initially appear.

One of the key research questions in this study was whether Turkish banks have successfully balanced financial growth with sustainability improvements. The results show that while nominal data suggest progress in ESG initiatives, inflation-adjusted indicators reveal a decline in sustainability performance after 2022. In particular, crucial environmental performance metrics, such as the ratio of carbon emissions to financial output and water efficiency, have worsened in inflation-adjusted terms since 2022. This trend suggests that despite commitments to sustainability, banks have struggled to maintain these improvements in a high-inflation economic environment.

The study also examines the relationship between financial performance and environmental responsibility. The findings indicate that banks initially maintained financial stability while integrating ESG criteria into their business processes. However, as inflationary pressures increased, they began prioritizing higher-return investments, pushing sustainability initiatives into the background. This suggests that while banks are making efforts to green their operations, they continue to finance high-carbon sectors. This trend highlights a misalignment between ESG strategies and banks' core financial goals, showing that when sustainable investments fail to offer competitive profitability, financial institutions may deprioritize them.

Furthermore, while previous studies often suggest that ESG investments enhance financial stability, the results of this study show that in high-inflation environments, banks may prioritize short-term profitability over sustainability projects. This conclusion is supported by the observation that inflation-adjusted financial indicators show a sharp decline in sustainability performance after 2022. While nominal figures indicate progress in ESG initiatives, inflation-adjusted data reveal that much of this improvement was largely a byproduct of inflationary growth rather than genuine sustainability advancements. In particular, banks appear to have reduced financial allocations to sustainable projects in an effort to maximize profitability. This finding reinforces the idea that sustainability should not only be an ethical obligation but also a strategy supported by economic incentives.

The results of this study have important implications for policymakers and regulators. If sustainability initiatives are being deprioritized due to low profitability, governments and regulatory institutions must implement stronger incentives. The tendency of banks to shift away from sustainable investments could undermine environmental goals. Therefore, regulatory bodies and governments

should develop more effective policy tools to ensure that banks engage in long-term sustainable investments.

Increasing green finance incentives is a crucial step in ensuring that banks provide more loans for sustainable projects. Mechanisms such as tax advantages, low-interest loan opportunities, or government-backed financing models can help prevent banks from abandoning sustainable projects due to short-term profitability pressures. Providing such incentives would support banks in fulfilling their environmental and social responsibilities while maintaining long-term financial stability.

Tightening carbon pricing mechanisms could also be an effective policy tool to discourage banks from financing high-emission sectors. Measures such as emission-based taxation, expanding carbon markets, and increasing capital requirements for financial institutions based on carbon risk could encourage banks to shift toward more environmentally friendly projects. This would establish a stronger incentive structure for environmental protection within the financial system.

Introducing mandatory ESG-linked credit quotas could also be an effective approach to ensuring that banks allocate a greater portion of their loan portfolios to sustainable projects. By enforcing a regulation that requires banks to direct a certain percentage of their total credit portfolios toward sustainable investments, financial institutions would be encouraged not only to adopt voluntary ESG initiatives but also to engage in sustainability through binding regulations.

From an investor and customer perspective, this study highlights the need for banks to focus not only on sustainability reporting but also on their actual financial commitments. Investors, in particular, should demand inflation-adjusted sustainability reports from banks to ensure an accurate evaluation of ESG progress. This approach would encourage banks to adopt a financial strategy that considers long-term environmental and social impacts rather than merely engaging in sustainability for appearance's sake.

In conclusion, economic incentives play a crucial role in banks' implementation of ESG strategies. If sustainable investments continue to offer lower profitability compared to traditional financial instruments, banks will likely continue to prioritize profit maximization over ESG projects. Therefore, governments, regulatory institutions, and investors must establish more comprehensive, mandatory, and incentive-driven regulations to ensure that banks fulfill their sustainable finance commitments.

Ethical Statement

The research and publication processes of the study titled "INFLATION-ADJUSTED SUSTAINABILITY IN BANKING: ANALYSIS OF WATER CONSUMPTION, CARBON EMISSIONS, AND FINANCIAL INDICATORS IN TURKISH BANKS" have been conducted in accordance with Research and Publication Ethics. No fabrication, falsification, or manipulation has been applied to the data obtained for the study. Ethical committee approval is not required for this study.

Author Contribution Statement

The entire study was created by the author.

Conflict of Interest Statement

This study does not involve any individual or institutional/organizational conflict of interest.

REFERENCES

- Adedoyin, F. F., Nwulu, N., & Bekun, F. V. (2021). Environmental Degradation, Energy Consumption And Sustainable Development: Accounting For The Role of Economic Complexities With Evidence From World Bank Income Clusters. *Business Strategy and the Environment*, 30(5), 2727–2740. <https://doi.org/10.1002/bse.2774>
- Ali, Q., Salman, A., Yaacob, H., Zaini, Z., & Abdullah, R. (2020). Does Big Data Analytics Enhance Sustainability And Financial Performance? The Case of ASEAN Banks. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(7), 1–13. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no7.001>
- Aras, G., Tezcan, N., & Furtuna, O. K. (2018). The Value Relevance of Banking Sector Multidimensional Corporate Sustainability Performance. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(6), 1062–1073. <https://doi.org/10.1002/csr.1520>
- Bimha, A., & Nhamo, G. (2017). Measuring Environmental Performance of Banks: Evidence From Carbon Disclosure Project (CDP) Reporting Banks. *Journal of Economic and Financial Sciences*, 10(1), a3. <https://doi.org/10.4102/jef.v10i1.3>
- Buallay, A., Fadel, S. M., Alajmi, J., & Saudagaran, S. (2021). Sustainability Reporting And Bank Performance After Financial Crisis: Evidence From Developed And Developing Countries. *Competitiveness Review*, 31(4), 747–770. <https://doi.org/10.1108/CR-04-2019-0040>
- Chen, X., Xu, H., & Anwar, S. (2024). Bank Competition, Government Interest In Green Initiatives And Carbon Emissions Reduction: An Empirical Analysis Using City-Level Data From China. *North American Journal of Economics and Finance*, 72, 102144. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2024.102144>
- Cheng, S.-Y., Yu, C.-P., & Hou, H. (2025). Investigating The Role of Financial Development In Mitigating Carbon Emissions Across Diverse Financial Economies. *Economic Change and Restructuring*, 58(1). <https://doi.org/10.1007/s10644-025-09855-6>
- Dogan, B., & Kiliç, M. B. (2022). Assessment of Corporate Sustainability Performance With Entropy And Grey Relational Analysis: An Application In The Banking Sector. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 9(3), 2027–2057. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097637>
- Dogan, M., & Kevser, M. (2021). Relationship Between Sustainability Report, Financial Performance, And Ownership Structure: Research On The Turkish Banking Sector. *Istanbul Business Research*, 50(1), 77–102. <https://doi.org/10.26650/ibr.2021.51.0115>
- Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A Novel LOPCOW-DOBI Multi-Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application In Developing Country Banking Sector. *Omega-International Journal of Management Science*, 112, 102690. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2022.102690>
- Emmanuel, Y. L., Doorasamy, M., Kwarbai, J. D., Otekunrin, A. O., & Osakede, U. A. (2024). Relationship of Environmental Disclosure of Renewable Energy, Carbon Emissions, Waste Management, Water Consumption, And Banks' Financial Performance. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(2). <https://doi.org/10.32479/ijeep.15488>

- Çalışkan, M.M.T. (2026). Inflation-Adjusted Sustainability in Banking: Analysis of Water Consumption, Carbon Emissions, and Financial Indicators in Turkish Banks. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 662-686.
- Giramkar, S. (2018). Green Banking In India: A Study For Sustainable Development. *Proceedings of the 10th Economics & Finance Conference*, 138–152. <https://doi.org/10.20472/EFC.2018.010.010>
- Gutiérrez-Ponce, H., & Wibowo, S. A. (2023). Do Sustainability Practices Contribute To The Financial Performance of Banks? An Analysis Of Banks In Southeast Asia. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. <https://doi.org/10.1002/csr.2641>
- Gutiérrez-Ponce, H., & Wibowo, S. A. (2023). Do Sustainability Activities Affect The Financial Performance of Banks? The Case of Indonesian Banks. *Sustainability*, 15(8), 6892. <https://doi.org/10.3390/su15086892>
- Hussain, S., Rasheed, A., & ur Rehman, S. (2024). Driving Sustainable Growth: Exploring The Link Between Financial Innovation, Green Finance, And Sustainability Performance: Banking Evidence. *Kybernetes*, 53(11), 4678–4696. <https://doi.org/10.1108/K-05-2023-0918>
- Jan, A., Marimuthu, M., & Isa, M. P. B. M. M. (2019). The Nexus of Sustainability Practices And Financial Performance: From The Perspective of Islamic Banking. *Journal of Cleaner Production*, 228, 703–717. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.04.208>
- Kartadjumena, E., & Rodgers, W. (2019). Executive Compensation, Sustainability, Climate, Environmental Concerns, And Company Financial Performance: Evidence From Indonesian Commercial Banks. *Sustainability*, 11(6), 1673. <https://doi.org/10.3390/su11061673>
- Kılıç, M., & Kuzey, C. (2019). Determinants of Climate Change Disclosures In The Turkish Banking Industry. *International Journal of Bank Marketing*, 37(3), 901–926. <https://doi.org/10.1108/IJBM-08-2018-0206>
- Krisciukaityte, K., Balezentis, T., & Streimikiene, D. (2023). Linking Financial Performance And Efficiency To Sustainability In Banking Sector: A Literature Synthesis. *Journal of Business Economics and Management*, 24(3), 506–526. <https://doi.org/10.3846/jbem.2023.19462>
- Kwakwa, P. A., Aboagye, S., Acheampong, V., & Achaamah, A. (2024). Renewable Energy Consumption And Carbon Dioxide Emissions In Ghana: The Effect of Financial Strength of Listed Financial Institutions. *International Journal of Energy Sector Management*, 18(1), 162–182. <https://doi.org/10.1108/IJESM-02-2022-0001>
- Oladapo, I. A. (2024). Enhancing Sustainable Performance Among Islamic Banks In Saudi Arabia: The Role of Management Support And Environmental Innovation. *Cogent Social Sciences*, 10(1), Article 2433701. <https://doi.org/10.1080/23311886.2024.2433701>
- Onjewu, A. K. E., Puntaier, E., & Hussain, S. (2022). The Correlates of Energy Management Practices And Sales Performance of Small Family Food Firms In Turkey. *British Food Journal*, 124(7), 2343–2360. <https://doi.org/10.1108/BFJ-08-2021-0945>
- Özçelik, F., & Avcı Öztürk, B. (2014). Evaluation of Banks' Sustainability Performance In Turkey With Grey Relational Analysis. *Journal of Accounting & Finance*, 63, 189–209.
- Prempeh, K. B., Kyeremeh, C., Yeboah, S. A., & Danso, F. K. (2024). Quantifying Carbon Emissions Through Financial Development In Ghana: Empirical Evidence From Novel Dynamic ARDL And KRLS Techniques. *Cogent Economics & Finance*, 12(1), 2423260. <https://doi.org/10.1080/23322039.2024.2423260>

- Çalışkan, M.M.T. (2026). Inflation-Adjusted Sustainability in Banking: Analysis of Water Consumption, Carbon Emissions, and Financial Indicators in Turkish Banks. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 662-686.
- Raza, A., Alavi, A. B., & Asif, L. (2024). Sustainability And Financial Performance In The Banking Industry of The United Arab Emirates. *Discover Sustainability*, 5(1). <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00414-z>
- Samour, A., Moyo, D., & Tursoy, T. (2022). Renewable Energy, Banking Sector Development, And Carbon Dioxide Emissions Nexus: A Path Toward Sustainable Development In South Africa. *Renewable Energy*, 193, 1032–1040. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.05.013>
- Wang, M., Ye, B., Lin, S., Wang, C., & Zhang, P. (2024). Sustainable Supply Chain Planning With The Flexible Provisions of Inter-Period Emission Credits Borrowing And Banking Under A Multi-Period Carbon Trading Scheme. *Journal of Cleaner Production*, 445, 141406. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.141406>
- Weber, O. (2017). Corporate Sustainability And Financial Performance of Chinese Banks. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 8(3), 358–385. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-09-2016-0066>
- Xuan, V. N., Huong, L. M., Thu, N. T. P., & Hoa, P. X. (2024). Carbon Dioxide Emissions, Population, Foreign Direct Investment, And Renewable Energy Nexus: New Insights From Thailand. *Energy Reports*, 11, 4812–4823. <https://doi.org/10.1016/j.egy.2024.04.045>
- Yang, Y., & Ying, Q. (2024). Political Factors, Carbon Emissions, And Life Expectancy In India: Implications For The Sustainable Development Goal 3. *African Journal of Reproductive Health*, 28(3). <https://doi.org/10.29063/ajrh2024/v28i3.8>
- Yurtsever, Ö., & Firat, S. U. (2019). An Evaluation on Carbon Footprint Indicators In Turkey Located Banks And Worldwide Banks. *International Journal of Business Analytics*, 6(4), 74–95. IGI Global.

Extended Abstract

Inflation- Adjusted Sustainability in Banking: Analysis of Water Consumption, Carbon Emissions, and Financial Indicators in Turkish Banks

The research focuses on the sustainability performance of Turkish banks based on their water use, carbon emissions, and financial performance from 2019 to 2024. The main objective of the research is to determine whether there has been an improvement in sustainability performance in conjunction with the financial growth of the banks, especially when the financial performance is adjusted for the high inflation that has been prevalent in the Turkish economy during the time of the study. Unlike other sustainability research, the importance of using inflation adjustment in financial performance is highlighted.

The study uses a quantitative comparative research design. The data is extracted from the sustainability and integrated annual reports of eight publicly listed banks in Türkiye. The environmental variables are CDP Climate Change and Water Security scores, Scope 1-3 greenhouse gas emissions, and total water use. Financial variables such as total assets, loans, deposits, equity, and net profits are collected and standardized using a cumulative inflation factor (CIF) that is calculated from the annual CPI inflation rates announced by TÜİK. The inflation factor allows financial performance to be compared over time.. The inflation factor enables the comparison of financial performance over time. Efficiency ratios, such as net profits per ton of CO₂e emissions or per cubic meter of water used, are computed in both nominal and inflation-adjusted terms.

However, the results also provide a complex view. On the face of it, nominal data indicates that Turkish banks have improved their sustainability performance. The CDP scores, especially in climate change and water security, have shown a remarkable improvement in major banks such as Akbank, Garanti BBVA, and Yapı Kredi. Water use has reduced in most of the institutions, and Scope 2 emissions have shown a considerable reduction, mainly because of the use of renewable energy sources.

However, when financial ratios are adjusted for inflation, a more sobering picture emerges. Although financial ratios suggest an improvement in profitability and sustainability, when adjusted for inflation, a trend of decline in real sustainability performance begins to emerge in 2022. The ratio of net profit to carbon emissions and water use, when adjusted, shows that real efficiency has been undermined by inflationary pressures. Bank lending and deposits, too, seem less efficient when measured against environmental costs in real terms.

Another important result is the ongoing issue of Scope 3 emissions. Although some banks were able to lower their direct (Scope 1) and indirect energy-related (Scope 2) emissions, the financed emissions (Scope 3), which correspond to the environmental effect of the lending and investment choices, are up for some banks. For instance, Yapı Kredi's Scope 3 emissions grew by a factor of five from 2023 to 2024. This indicates that although banks are greenifying their operations, they are still investing in sectors that have high emissions.

The conclusion drawn from the study is that the sustainability performance of Turkish banks, when measured using the right parameters, is not as positive as indicated by the nominal numbers. Although there has been some improvement in ESG disclosure and certain environmental aspects, the fact that the inflation rate in Turkey remains high has masked the issue of sustainability.

The results have implications for financial institutions and policymakers. Financial institutions need to improve the integration of environmental sustainability into their business models, going beyond reporting to include capital allocation decisions. Policymakers and regulators should improve incentive structures to ensure that long-term sustainability is not undermined by short-term financial results. This can be achieved through the following: ESG-linked credit quotas, subsidies for green finance, and carbon pricing.

In addition, inflation-adjusted sustainability reporting should be a regulatory requirement for economies that experience high inflation rates. Otherwise, the financial sector could be exaggerating its level of progress and downplaying its impact on the environment. This study adds to the body of knowledge on sustainable finance by providing empirical evidence that inflation not only affects macroeconomic analysis but also ESG analysis.

HİDROELEKTRİK ENERJİ ÜRETİMİNİN TAHMİNİ: DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMI İLE ARIMA MODELİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

Betül GÜNAY¹, Burcu KOCARIK GACAR², Mehmet SANDAL³

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki hidroelektrik santrallerden elde edilen elektrik üretim verileri için günlük üretim potansiyelinin tahmin edilmesidir. Bu amaçla 2022-2024 yılları arasında Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinin her birinden en yüksek hidroelektrik enerji üretimi gerçekleştirilen ikişer santral seçilerek toplam 14 santrale ait saatlik üretim verileri kullanılmıştır. Veri düzenleme ve tahmin yöntemlerinin uygulanması süreçlerinde Python programlama dili kullanılmıştır. Çalışmada Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) modeli ile derin öğrenme yöntemi olan Uzun-Kısa Vadeli Bellek (LSTM) algoritmasının tahmin performansları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular, elektrik üretiminin LSTM modeli ile daha yüksek doğrulukta tahmin edilebildiğini göstermiştir. Bu doğrultuda LSTM modeli kullanılarak 2025 yılına ilişkin hidroelektrik üretim tahminleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de hidroelektrik santrallerine yönelik elektrik üretim tahmininde klasik zaman serisi modelleri ile derin öğrenme yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu gözlenmektedir. Bu çalışma, iki farklı yaklaşımın performansını aynı veri kümesi üzerinde nicel ölçütlere göre değerlendirerek mevcut literatüre karşılaştırmalı ampirik bulgular sunmaktadır. Elde edilen bulguların enerji planlaması ve üretim öngörüsü çalışmalarına yöntemsel katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hidroelektrik Santrali, Enerji Tahmini, Derin Öğrenme, Zaman Serileri Analizi.

JEL Sınıflandırması: C10, C40

FORECASTING HYDROELECTRIC ENERGY PRODUCTION: A COMPARISON OF DEEP LEARNING APPROACH AND ARIMA MODEL

Abstract

The aim of this study is to estimate the daily generation potential of hydroelectric power plants in Türkiye using electricity production data. For this purpose, hourly production data from a total of 14 hydroelectric power plants were used, with two plants selected from each of Türkiye's seven geographical regions based on the highest generation levels for the period 2022–2024. The Python programming language was employed in the processes of data preprocessing and the implementation of forecasting methods. In the study, the forecasting performance of the Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) model and the deep learning-based Long Short-Term Memory (LSTM) algorithm were compared. The findings indicate that electricity generation can be predicted with higher accuracy using the LSTM model. Accordingly, hydroelectric generation forecasts for the year 2025 were produced using the LSTM model. It is observed that studies comparing classical time series models and deep learning approaches for hydroelectric generation forecasting in Türkiye are limited. By evaluating the performance of these two approaches on the same dataset using quantitative metrics, this study provides comparative empirical evidence to the existing literature. The findings are expected to offer methodological contributions to energy planning and generation forecasting studies.

Keywords: Hydroelectric Power Plants, Energy Forecasting, Deep Learning, Time Series Analysis.

JEL Classification: C10, C40

* Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri (2023/2) Destek Programı kapsamında desteklenmiştir.

¹ Öğrenci., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, e-posta: betulgn01@gmail.com.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-1768-2841>

² Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, e-posta: burcu.kocarik@cbu.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5944-4456>

³ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, e-posta: mehmet.sandal@cbu.edu.tr, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7396-0801>

1. GİRİŞ

Enerji sistemleri, modern ekonomilerin sürdürülebilirliği ve toplumsal refahın devamlılığı açısından stratejik bir öneme sahiptir. Elektrik enerjisi bu sistemlerin merkezinde yer almaktadır. Ekonomik faaliyetlerin ana girdisi olan elektrik enerjisinin kullanımı teknolojiye bağlı olarak hızla artmıştır. Enerji ve özellikle elektrik enerjisi günümüzde sosyal hayatın da vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Elektrik enerjisi, en küçük yerleşim birimine kadar ulaşmış olan dağıtım şebekeleri sayesinde tüketicinin hayatını oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu durum toplam enerji tüketimi içinde elektrik enerjisi tüketiminin payını hızlı bir şekilde artırmıştır. Bu noktada elektrik enerjisi tüketimi sosyal refahın ve ekonomik gelişmenin önemli göstergelerinden biridir. Kişi başı elektrik enerjisi üretimi ya da tüketimi ilgili ülkenin hayat standardını yansıtmaları bakımından önemlidir. Türkiye'nin önemli yenilenebilir enerji kaynaklarından birini hidroelektrik santraller (HES) oluşturmaktadır.

HES, akan suyun enerji potansiyelinden yararlanarak elektrik üretimi yapan bir sistemdir. Baraj ya da akarsulara kurulan bir yapı olan HES, yenilenebilir bir enerji kaynağı olan hidroelektrik enerjiyi üretmektedir. Hidroelektrik enerji, suyun potansiyel ve kinetik enerjisinin elektrik enerjisine dönüştürülmesi esasına dayanmaktadır. Hidroelektrik enerji üretimi; yağış rejimi, su akışı ve rezervuar seviyeleri gibi doğal ve değişken girdilere bağlı olması nedeniyle önemli ölçüde belirsizlik içermektedir. Bu durum, elektrik üretiminin sürekliliğinin sağlanması, arz-talep dengesinin korunması ve enerji planlamasının etkin şekilde yürütülebilmesi açısından geleceğe yönelik güvenilir üretim tahminlerini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, HES sisteminin işletilmesinde üretim tahminine dayalı analitik yaklaşımlar kritik bir rol oynamaktadır.

HES planlaması ve yönetiminde zaman serileri analizi, gelişen yöntemlerle birlikte önemli bir rol oynamaktadır. Literatürde hidroelektrik santrallerin üretim tahminine yönelik farklı modelleme yaklaşımlarının kullanıldığı çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ölçeğinde hidroelektrik üretim verileri kullanılarak klasik zaman serisi modelleri ile derin öğrenme yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak ele alındığı çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmada, Türkiye'deki hidroelektrik santrallerden elde edilen elektrik üretim verileri kullanılarak günlük üretimin tahmin edilmesi ve klasik zaman serisi modeli ile derin öğrenme yaklaşımının performanslarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada, zaman serileri tahminlerinde yaygın olarak kullanılan Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) modeli ile derin öğrenme yaklaşımlarından biri olan Uzun-Kısa Vadeli Bellek (LSTM) algoritmasının tahmin performansları karşılaştırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Hidroelektrik enerji üretiminin tahminine yönelik çalışmalar, farklı modelleme yaklaşımlarının geliştirilmesiyle birlikte literatürde geniş bir yer edinmiştir. Bu çalışmalar genel olarak klasik zaman serisi modelleri ile makine öğrenmesi ve derin öğrenme temelli yöntemler etrafında şekillenmektedir.

Enerji üretimi ve tüketimi üzerine yapılan çalışmalar da literatürde geniş bir yer tutmaktadır. Çınar ve Öz (2017), 1965-2015 yılları için jeotermal, hidroelektrik ve termik enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Durağan olmayan özellikler trendden arındırılarak Hodrick-Prescott filtrelemesi ile durağanlaştırılmıştır. Çalışma enerji tüketiminin ekonomik gelişme üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Kuşkaya ve Bilgili (2020), hidroelektrik enerji kullanımı ile CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada toplam biyokütle enerji tüketimi, fosil yakıt tüketim toplamı, sanayi üretim endeksi, nükleer enerji tüketimi, hidroelektrik enerji tüketimi ve toplam CO₂ salınımı değişkenleri ile dalgacık uyumu yöntemi kullanılmıştır. Hidroelektrik tüketiminin emisyon azaltıcı etkisi belirlenmiştir. Zarfl vd. (2019) hidroelektrik barajların habitat değişimi ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi önemli ekolojik etkiler yaratabileceğini göstermiştir. Ayrıca,

hidroelektrik yatırımlarında çevresel sürdürülebilirlik ile enerji üretimi arasında denge kurulmasının önemi belirtilmiştir.

Hidroelektrik enerji sistemlerinin yapısı ve potansiyeline yönelik çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Kankal ve Akçay (2019), Türkiye’de hidroelektrik gelişimini inceleyerek Doğu Karadeniz Havzası için hidroelektrik potansiyel dağılımını ortaya koymuştur. Çalışmada, 2017 yılı için bölgenin en yüksek hidroelektrik potansiyeline sahip olan illerinin sırasıyla Rize (%18,5), Trabzon (%26) ve Giresun (%32) olduğu belirlenmiştir. Özdemir vd. (2020) ise Türkiye’deki hidroelektrik santrallerini güçlerine göre sınıflandırmış ve özellikle akarsu tipi santralleri incelemiştir. Çalışmada türbinlerin çalışma özellikleri ve türbin ile generatör seçim kriterlerini değerlendirilmiştir. Şavkar (2024) çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları ve bu kaynakların önemli bileşenlerinden biri olan hidroelektrik enerjiyi incelemiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları içinde Türkiye açısından hidroelektrik enerjinin önemini ele almıştır. Hidroelektrik sistemlerin işletilmesi ve rezervuar yönetimine yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Oral vd. (2017), hidroelektrik santral rezervuar verilerini enerji üretimi amaçlı değerlendirmiştir. Çalışmada, örnek olarak alınan göle giren ve enerji üretimi sırasında santrale geçen su hacmi elde edilerek santral gölünde biriktirilen toplam su miktarı tespit edilmiştir. Göl kotu ölçüsü hesaplanarak, göl işletme eğrisi yardımıyla hidroelektrik santralin net düşüşü belirlenmiştir.

Hidroelektrik enerji üretiminin tahminine yönelik çalışmalar literatürde farklı modelleme yaklaşımları ile ele alınmıştır. Klasik modelleme yaklaşımları da hidroelektrik üretim tahmininde kullanılmaktadır. Güler vd. (2024), Türkiye’de 1985-2022 sürecinde hidroelektrik üretim değerlerini üstel ve polinom regresyon modelleri ile analiz etmiştir. Çalışmada MAPE değerlerine göre polinom regresyon yönteminin tahminleme açısından daha elverişli olduğu belirlenmiştir. Zaman serisi temelli klasik tahmin modelleri enerji üretimi tahmininde uzun süredir kullanılmaktadır. Özellikle Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) modeli, enerji üretimi ve tüketimi tahmininde yaygın olarak tercih edilen yöntemlerden biridir. Pao ve Tsai (2011), yenilenebilir enerji üretim tahmininde ARIMA modelinin kısa dönemli öngörülerde başarılı sonuçlar verdiğini göstermiştir. Benzer şekilde Ediger ve Akar (2007), Türkiye’nin elektrik talebini tahmin etmek amacıyla ARIMA modelini kullanmış ve modelin güvenilir sonuçlar ürettiğini ortaya koymuştur. Makas ve Karaatlı (2016), Antalya Havzası’nda bir hidroelektrik santralin yıllık üretimini Yapay Sinir Ağları kullanarak tahmin etmiş ve aylık ortalama debi, nispi nem ve yağış verilerinden yararlanmıştır. Çalışmada, 2007-2014 tarihleri arasındaki veriler ile 2015 yılı elektrik üretimi tahmin edilmiştir.

Son yıllarda ise enerji üretimi tahmininde derin öğrenme yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Özellikle Uzun-Kısa Vadeli Bellek (LSTM) ağları, doğrusal olmayan ilişkileri modelleme kapasitesi sayesinde zaman serisi tahminlerinde yüksek performans sağlamaktadır (Hochreiter & Schmidhuber, 1997). Kong vd. (2017), elektrik yük tahmininde LSTM modelinin klasik zaman serisi yöntemlerine kıyasla daha düşük hata oranları sağladığını göstermiştir. Benzer şekilde Sagheer ve Kotb (2019), enerji tüketimi tahmininde LSTM modelinin geleneksel istatistiksel yöntemlere göre daha başarılı sonuçlar ürettiğini ortaya koymuştur. Wang vd. (2022), LSTM tabanlı model kullanarak hidroelektrik baraj deformasyon tahmin modeli oluşturmuştur. Sistem güvenliği açısından set barajının çökme değeri etkili bir şekilde tahmin edilmiştir. Zhou vd. (2020), su girişi, su çıkışı ve sıcaklık gibi çok değişkenli zaman serilerini modellemek ve hidroelektrik santrallerinin güç üretimini tahmin etmek amacıyla DeepHydro yöntemini önermiştir. Deneysel sonuçlar, önerilen yöntemin güç üretimini etkili bir şekilde tahmin edebileceğini ve iyi performans gösterebileceğini göstermiştir. Bulut (2021) Türkiye’nin aylık hidroelektrik üretim tahminini LSTM tabanlı derin öğrenme modeli ile yapmıştır. Çalışmada, gerçek üretim verileri ve çeşitli LSTM modelleri kullanılarak gelecek yıl aylık üretim öngörüsü gerçekleştirilmiştir. Çetin ve Işık (2022), Humartaş Enerji firması santralleri verileri ile santral bazında

üretim tahmininde LSTM modelini kullanmıştır. Çalışmada, tahmin sonuçlarına göre düşük hata oranları elde edilmiştir. Bilgili vd. (2022), Türkiye’deki nehir tipi hidroelektrik santrallerde bir gün öncesi enerji üretimini tahmin etmek amacıyla LSTM modelini kullanmıştır. Ayrıca, tahmin doğruluğunu artırmak için bulanık temelli yöntemlerle (Bulanık C-Ortalamalar (FCM) ile Uyarlamalı Nöro-Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS), Çıkarımlı Kümeleme (SC) ile ANTIS ve Izgara Bölümleme (GP) ile ANFIS) karşılaştırmalar yapmıştır. Ma vd. (2023) ise farklı zaman ölçeklerinde su seviyesi tahmini için optimize edilmiş GRU-LSTM modeline dayalı yeni bir hibrit model önermiştir. Model, hidroelektrik santral su seviyesi tahminini gerçekleştirmiştir. Nebati vd. (2021), Türkiye’nin elektrik tüketimini zaman serisi ve regresyon analizi yöntemleri ile tahmin etmiştir. Çalışma, elde edilen sonuçların resmi verilerle uyumlu olduğunu göstermiştir.

Literatürde hidroelektrik üretim tahmini hem klasik istatistiksel modeller hem de derin öğrenme temelli yaklaşımlar kullanılarak ele alınmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ölçeğinde hidroelektrik üretim verileri üzerinden klasik zaman serisi modelleri ile derin öğrenme yöntemlerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, klasik zaman serisi modelleri ile derin öğrenme yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, enerji üretim tahmininde model performanslarının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Bu durum, mevcut çalışmanın literatüre katkısını ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Resmi enerji sektörü verilerine göre, 2024 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de toplam 764 hidroelektrik santral (HES) bulunmaktadır. Bu santrallerin 146’sı barajlı, 616’sı ise akarsu tipi elektrik üretimi gerçekleştirmektedir. Aynı dönem itibarıyla Türkiye’nin toplam elektrik enerjisi kurulu gücü 116.000 MW olup, bunun yaklaşık %27,8’i hidrolik enerji kaynaklarından oluşmaktadır (TEİAŞ, 2024; EPDK, 2024; DSİ, 2025).

Bu çalışma kapsamında, Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinin her birinde en yüksek hidroelektrik üretim kapasitesine sahip ilk iki santral seçilmiştir. Bu doğrultuda toplam 14 santrale ait saatlik hidroelektrik üretim verileri kullanılmıştır. Saatlik üretim verileri günlük üretim serilerine dönüştürülmüş olup, veriler Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPIAŞ) veri tabanından temin edilmiştir. Analizler 2022–2024 dönemini kapsamaktadır.

Çalışma kapsamındaki santraller sırasıyla Karakaya Barajı (Diyarbakır), Keban Barajı (Elazığ), Atatürk Barajı (Adıyaman/Şanlıurfa), Deriner Barajı (Artvin), Yukarı Kaleköy Barajı (Bingöl), Berke Barajı (Adana), Borçka Barajı (Artvin), Oymapınar Barajı (Antalya), Ermenek Barajı (Karaman), Gökçekaya Barajı (Ankara), Uluabat Barajı (Bursa), Akköprü Barajı (Muğla), Aksu Barajı (Antalya) ve Eşen Barajı (Muğla) şeklindedir.

Tahmin performansı karşılaştırması sonucunda en başarılı model belirlenmiş ve bu model kullanılarak 2025 yılına ilişkin hidroelektrik üretim tahminleri gerçekleştirilmiştir. Veri düzenleme ve tahmin yöntemlerinin uygulanması süreçlerinde Python programlama dili kullanılmış, analizler Google Colab ortamında yürütülmüştür. Bu kapsamda, hidroelektrik üretim serilerinin analiz edilmesi ve tahminlenmesinde kullanılan zaman serisi ve derin öğrenme yöntemlerine ilişkin süreç aşağıda sunulmaktadır.

3.1. Zaman Serileri Analizi

Zaman serileri analizi, hidroelektrik enerji üretimi ve su kaynaklarının uzun dönem davranışlarını incelemek için başvurulan bir yöntemdir. Zaman içinde meydana gelen veriler bir zaman serisi oluşturur. Zaman serisinde ardışık veriler genellikle bağımsız değildir. Bu durum, geçmiş verilere

dayanarak geleceğin tahmin edilmesi sürecinde önemli bir öngörü avantajı sağlamaktadır (Akgül, 1994). Zaman serisi analizinde kullanılan yöntemlerden biri olan ARIMA, otoregresif hareketli ortalama modelleri grubunda yer almakta olup Box-Jenkins yaklaşımı olarak da bilinmektedir (Makridakis, 1976).

3.1.1. ARIMA

ARIMA, bir zaman serisini modellemek ve gelecekteki değerlerini geçmiş gözlemlerden yararlanarak tahmin etmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Bir ARIMA modeli otoregresif terim AR(p), ve hareketli ortalama MA(q) ve fark alma terimi I(d) olmak üzere üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bu model, serideki trend ve rastgele dalgalanmaları dikkate alarak klasik bir zaman serisi modeli olarak ARIMA (p,d,q) parametreleri ile ifade edilir (Akgül, 1994; Zhang, 2003).

Modelde p parametresi mevcut gözlem ile geçmiş gözlemler arasındaki ilişkiyi temsil ederken, q parametresi geçmiş hata terimlerinin modele etkisini ifade etmektedir. d parametresi ise seriyi durağan hale getirmek için uygulanan fark alma derecesini (I) göstermektedir (Montanari vd., 2013; Box vd., 2015). ARIMA modeli denklem (1) ile sunulmuştur.

$$y_t = c + \sum_{i=1}^p \phi_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \theta_j e_{t-j} + e_t \quad (1)$$

Denklem (1)'de p değeri, fark alınmış serinin gecikme sayısını ve modelin otoregresif (AR) sırasını göstermektedir. Benzer şekilde q parametresi, gecikmeli hata terimlerinin sayısını ve modelin hareketli ortalama (MA) sırasını ifade etmektedir (Makridakis, 1976; Zhang, 2003). Ayrıca c sabit terimi, ϕ_i otoregresif (AR) katsayıları, y_{t-i} geçmiş gözlemleri, θ_j hareketli ortalama (MA) katsayılarını, e_{t-j} geçmiş hata terimlerini ve e_t hata terimini göstermektedir.

Zaman serisi analizinde ARIMA gibi geleneksel istatistiksel yöntemler, serideki doğrusal bileşenleri modellemek için sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak doğrusal olmayan ve karmaşık yapılara sahip verilerin modellemesinde klasik yöntemler yetersiz kalabilmektedir. Bu durumlarda makine öğrenmesi tabanlı yaklaşımlar öne çıkmaktadır.

3.2. Yapay Sinir Ağları ve Derin Öğrenme Yaklaşımı

Makine öğrenmesi, belirli bir performans ölçütünü en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan ve geçmiş veriler üzerinden çıkarım yapabilen algoritmik bir süreçtir (Alpaydın, 2020). Bu yöntem, verideki örüntüleri ve ilişkileri analiz ederek otomatik karar mekanizmalarının geliştirilmesini sağlamaktadır (Şişmanoğlu vd., 2020).

Makine öğrenmesinin bir alt alanı olan yapay sinir ağları (YSA), veriler arasındaki karmaşık ve doğrusal olmayan ilişkileri öğrenebilen model tabanlı bir mimaridir. YSA, insan sinir sisteminin (nöronların) yapısından esinlenerek algoritmalar aracılığıyla öğrenme gerçekleştiren bir yapıya sahiptir (Yılmaz, 2025). Geleneksel yöntemlerle tanımlanması güç olan veri setlerindeki gizli örüntüler, yapay sinir ağlarının örneklerden öğrenme yeteneği sayesinde ortaya çıkarılabilmektedir (Demirkıran vd., 2022). Bu süreçte, girdi ve çıktı verileri arasındaki bağlantı ağırlıkları aracılığıyla öğrenme gerçekleştirilmektedir (Metin vd., 2020).

Derin öğrenme ise yapay sinir ağlarının çok katmanlı yapılarından oluşan bir yaklaşımdır. Bu yöntemde, biyolojik nöronların işleyişine benzer biçimde tasarlanan yapay nöronlar farklı kaynaklardan gelen giriş sinyallerini işleyerek çok katmanlı bir yapı içerisinde çıktı üretmektedir (Şişmanoğlu vd., 2020; Akbulut ve Adem, 2023). Geleneksel makine öğrenmesi yöntemlerine kıyasla derin öğrenme,

sahip olduğu çok katmanlı mimari sayesinde yüksek boyutlu ve karmaşık veri yapılarının analizinde daha etkin bir performans sergilemektedir (Varürer vd., 2025).

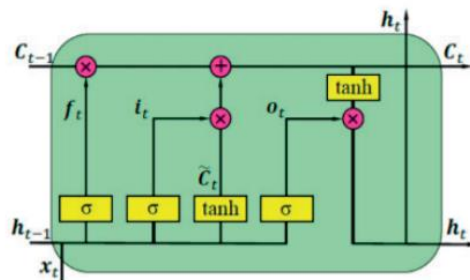
Zaman serisi verilerinin modellenmesinde ise tekrarlayan yapay sinir ağları (Recurrent Neural Networks – RNN) önemli bir yere sahiptir. RNN mimarileri, geçmiş zaman adımlarına ait bilgileri ağ yapısı içerisinde tutarak ardışık bağımlılıkları modelleyebilmektedir. Ancak özellikle derin sinir ağları ve RNN yapılarında görülen ve modelin erken katmanlarının ya da uzak dönemli bağımlılıkların yeterince öğrenilememesiyle sonuçlanan bir optimizasyon problemi olan “sönümlenen gradyan” nedeniyle yetersiz kalabilmektedir. Bu sorunu gidermek amacıyla geliştirilen Uzun-Kısa Vadeli Bellek (Long Short-Term Memory – LSTM) ağı, özel hafıza hücreleri ve kapı mekanizmaları (giriş kapısı, unutma kapısı ve çıkış kapısı) aracılığıyla bilginin hangi kısmının saklanacağına, güncelleneceğine veya silineceğine karar verebilmektedir (Hochreiter & Schmidhuber, 1997). Bu yapı sayesinde LSTM modelleri hem kısa dönemli hem de uzun dönemli bağımlılıkları etkin biçimde öğrenebilmekte ve doğrusal olmayan zaman serilerinde yüksek tahmin performansı sağlayabilmektedir.

Hidroelektrik enerji üretim verileri; meteorolojik koşullar, su akışı, bakım çalışmaları ve mevsimsel değişkenlik gibi çok sayıda faktörden etkilenmektedir. Bu değişkenlerin etkisi doğrusal olmayan ve zaman içinde birikimli yapılar oluşturabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, doğrusal olmayan veri yapısını modelleyebilmek ve serideki uzun dönemli bağımlılıkları dikkate alarak daha tutarlı ve kararlı tahminler elde etmek amacıyla LSTM mimarisi tercih edilmiştir.

3.2.1. LSTM

Çeşitli sınıflandırma ve tahmin problemlerinde derin öğrenme algoritmaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir derin öğrenme yöntemi olan LSTM ağı, Hochreiter ve Schmidhuber (1997) tarafından önerilmiş olup özellikle zaman serisi tahmin problemlerinde etkili sonuçlar vermektedir.

LSTM mimarisi, bilgiyi uzun süre saklayabilen bir bellek hücresi (cell state) ve bu hücreyi kontrol eden kapı (gate) mekanizmalarından oluşmaktadır. Bu kapılar sayesinde model, hangi bilginin korunacağına, hangi bilginin unutulacağına ve hangi bilginin çıktı olarak üretileceğine karar verebilmektedir. Böylece bir sinir ağı modelinde farklı katmanlar ve bu katmanları birbirine bağlayan geçişler kullanılarak zamanla değişen gözlemler analiz edilebilmektedir. LSTM, zaman serilerindeki uzun dönemli bağımlılıkları öğrenebilme kapasitesine sahiptir (Hochreiter & Schmidhuber, 1997). Mimari ağ yapısı Şekil 1’de sunulmuştur.



Şekil 1: LSTM Algoritmasının Yapısı

Kaynak: (Kara, 2019: 889)

Bir LSTM hücresi üç temel kapı (katman) mekanizmasından oluşmaktadır: giriş kapısı (input gate), unutma kapısı (forget gate) ve çıkış kapısı (output gate). Giriş kapısı yeni bilginin hücre durumuna ne ölçüde ekleneceğini belirlerken, unutma kapısı önceki hücre durumundan hangi bilginin silineceğine

karar vermektedir. Çıkış kapısı ise hücre durumuna bağlı olarak üretilecek gizli durumun (hidden state) belirlenmesini sağlamaktadır (Kara, 2019).

Algoritmanın her zaman adımında x_t (mevcut giriş verisi) ve h_{t-1} (bir önceki gizli durum) girdi olarak alınmakta ve kapı mekanizmaları aracılığıyla hücre durumu güncellenmektedir. Bu yapı sayesinde model, geçmiş bilgiyi kontrollü biçimde taşıyabilmekte ve uzun dönemli bağımlılıkları etkili şekilde öğrenebilmektedir. Unutma kapısında aktivasyon fonksiyonu olarak sigmoid fonksiyonu kullanılmakta ve denklem (2)'de tanımlanan f_t değeri hesaplanmaktadır.

$$f_t = (G_f \cdot x_t + G_{f,h} \cdot h_{t-1} + s_f) \quad (2)$$

Sonraki adımda giriş kapısı devreye girmekte ve hücre durumuna eklenecek yeni bilgi belirlenmektedir. İlk olarak denklem (3)'te verilen i_t değeri hesaplanarak yeni bilginin hücre durumuna hangi oranda aktarılacağı belirlenmektedir. Ardından denklem (4)'te tanımlanan aday hücre durumu $\tilde{C}_t$, tanh aktivasyon fonksiyonu kullanılarak hesaplanmaktadır. Son olarak mevcut hücre durumu C_t 'nin güncellenmesi denklem (5)'te gösterildiği şekilde gerçekleştirilmektedir. Çıkış kapısında çıktı değerleri denklem (6) ve (7)'de gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır.

$$i_t = (G_i \cdot x_t + G_{i,h} \cdot h_{t-1} + s_i) \quad (3)$$

$$\tilde{C}_t = \tanh(G_{c,x} \cdot x_t + G_{c,h} \cdot h_{t-1} + s_c) \quad (4)$$

$$C_t = C_{t-1} \cdot f_t + i_t \cdot \tilde{C}_t \quad (5)$$

$$o_t = (G_o \cdot x_t + G_{o,h} \cdot h_{t-1} + s_o) \quad (6)$$

$$h_t = o_t \cdot \tanh(C_t) \quad (7)$$

Aşamalar iteratif olarak devam etmektedir. Bu süreçte ağırlık (G) ve sapma (s) parametreleri, model çıktıları ile gerçek eğitim verileri arasındaki hata fonksiyonunu en aza indirecek şekilde güncellenerek model eğitilmektedir (Yılmaz & Orman, 2021).

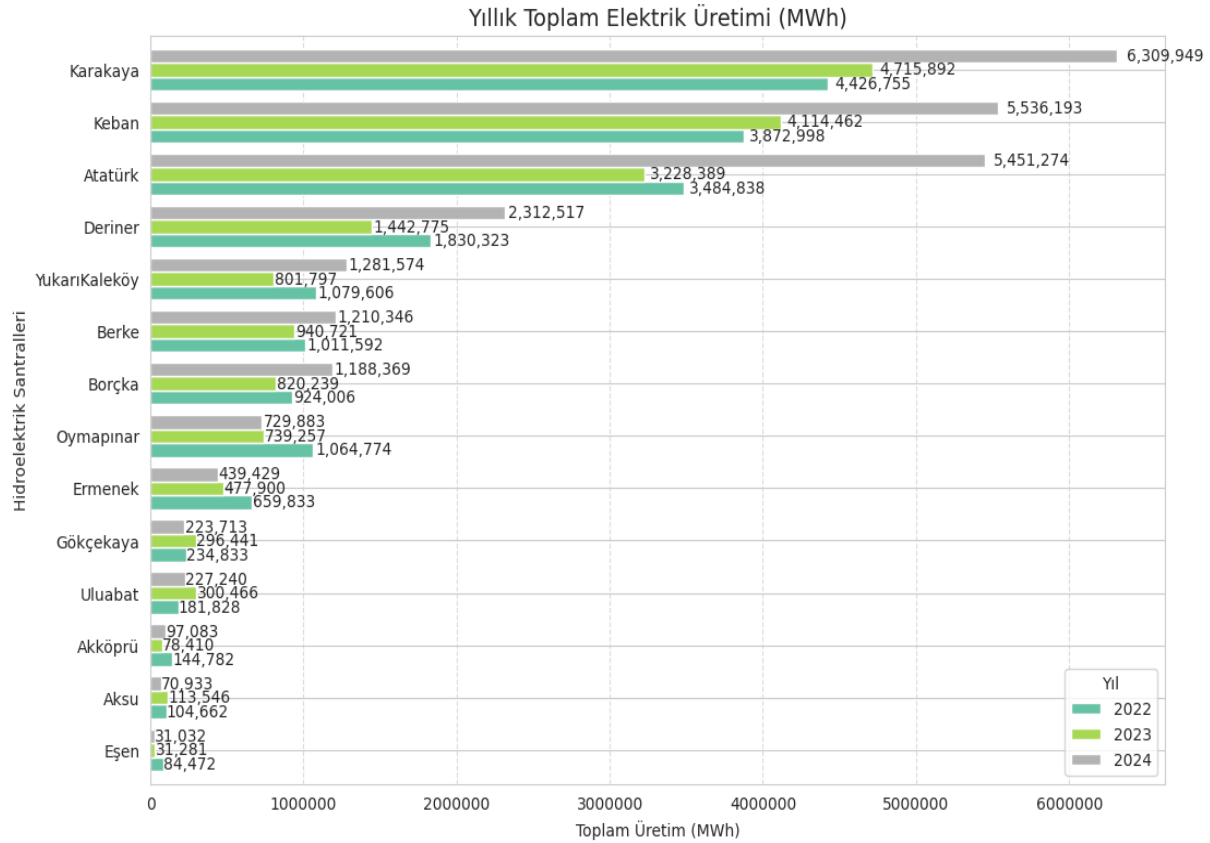
Bu çalışmada, hidroelektrik enerji üretim verilerinin tahmini için model kurulmadan önce ham veri normalizasyon işlemine tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda veri seti Min-Max ölçeklendirme yöntemi kullanılarak [0,1] aralığına normalize edilmiştir. Modelin eğitim ve test aşamalarında kullanılmak üzere veri seti %80 eğitim ve %20 test verisi olacak şekilde ayrılmıştır.

LSTM modelinde karmaşık örüntüleri yakalayabilmek amacıyla iki gizli katmanlı bir mimari tercih edilmiş ve her bir katmanda 50 nöron kullanılmıştır. Modelin eğitim sürecinde aşırı öğrenme (overfitting) problemini azaltmak amacıyla her katmanda %20 oranında seyreltme (Dropout) uygulanmıştır. Ayrıca model optimizasyonunda “Adam” algoritması, aktivasyon fonksiyonu olarak “ReLU” ve kayıp fonksiyonu olarak “Ortalama Karesel Hata (MSE)” kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Türkiye'nin her bölgesinden seçilen hidroelektrik santralleri ve bu santrallerin 2022, 2023 ve 2024 yıllarındaki toplam elektrik üretim miktarları Şekil 2'de sunulmuştur. Buna göre coğrafi bölgelerden eşit sayıda seçilen santraller arasında en yüksek hidroelektrik enerjisi üretiminin sırasıyla Karakaya, Keban, Atatürk, Deriner ve Yukarı Kaleköy santrallerinde gerçekleştiği görülmektedir. Eşen, Aksu ve Akköprü santralleri ise diğer santraller arasında en düşük üretime sahip santrallerdir. Bu

durumda Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki santrallerin üretim potansiyelinin yüksek olduğunu söylenebilir. Bununla birlikte Marmara ve Ege bölgelerindeki santrallerden elde edilen üretimin diğer coğrafi bölgelere göre daha düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz’de 2024 yılındaki elektrik üretimi 2023 yılına göre artış göstermiştir.



Şekil 2: Hidroelektrik Santrallerin Yıllık Toplam Üretim Miktarı

Zaman serileri yöntemlerine göre gerçekleştirilen tahmin için serinin geçmiş değerleri esas alınmaktadır. Bu nedenle analizlerin güvenilirliği ve modelin doğruluğunu sağlamak için serinin istatistiksel özelliklerinin zamanla değişmemesi beklenmektedir. Bu amaçla serilerin durağanlıkları kontrol edilmektedir. Çalışmada hidroelektrik santral üretim verilerinin durağanlıklarını incelemek için Dickey ve Fuller (1981) tarafından önerilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi gerçekleştirilmiştir. ADF testinde serinin birim kök içerip içermediği test edilerek durağanlık belirlenmektedir. Bu test ile “serinin birim kök içerdiği yani durağan olmadığı” yönündeki yokluk hipotezi sınanmaktadır. Böylece ADF test istatistiği için hesaplanan p değerinin anlamlılık seviyesinden küçük olması durumunda yokluk hipotezi reddedilerek serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Her bir santrale ait üretim verilerinin ADF birim kök testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Buna göre ADF birim kök testi sonucunda tüm seriler için p olasılık değerlerinin %1, %5 veya %10 anlamlılık seviyelerinden daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda yokluk hipotezi reddedilerek tüm serilerin düzey değerlerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

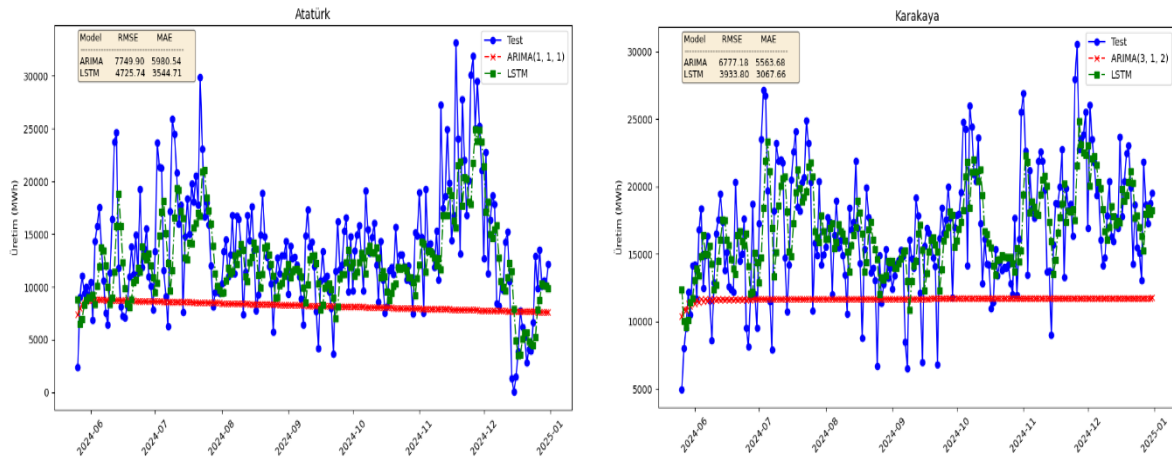
Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

<i>Hidroelektrik Santral</i>	<i>ADF Test İstatistiği</i>	
	<i>Sabit</i>	<i>Sabit ve Trendli</i>
Karakaya	-2,993** (0,036)	-3,478** (0,042)
Keban	-3,123** (0,025)	-3,526** (0,037)
Atatürk	-3,341** (0,013)	-3,729** (0,021)
Deriner	-4,772* (>0,001)	-4,785* (>0,001)
Yukarı Kaleköy	-7,306* (>0,001)	-7,305* (>0,001)
Berke	-4,059* (0,001)	-4,041* (0,008)
Borçka	-4,363* (>0,001)	-4,363* (0,003)
Oymapınar	-2,706*** (0,073)	-2,453 (0,352)
Ermenek	-4,156* (0,001)	-4,167* (0,005)
Gökçekaya	-4,001* (0,001)	-4,025* (0,008)
Uluabat	-4,160* (0,001)	-4,162* (0,005)
Akköprü	-3,803* (0,003)	-4,179* (0,005)
Aksu	-4,258* (0,001)	-4,297* (0,003)
Eşen	-3,888* (0,002)	-4,248* (0,004)

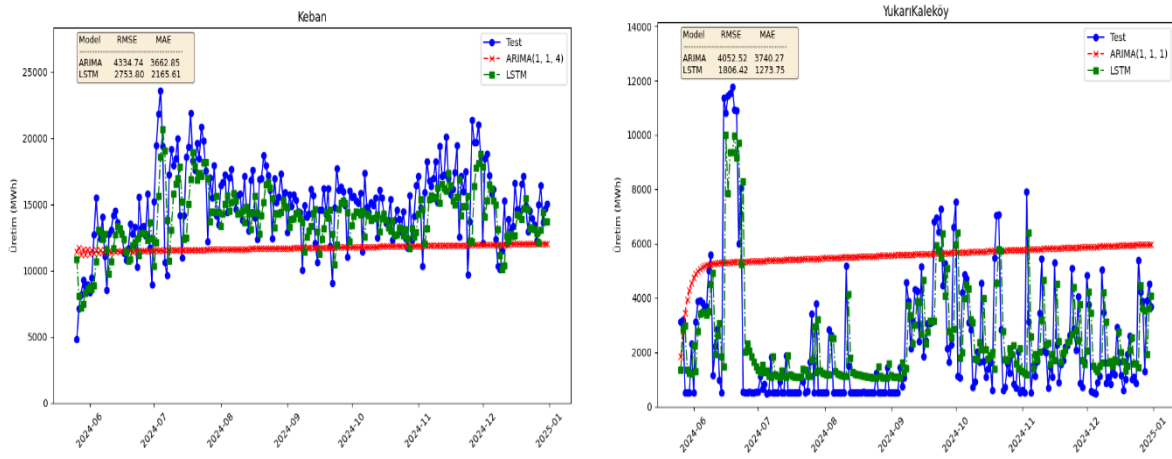
Not: ADF testi için belirlenen p olasılık değeri parantez içerisinde yer almaktadır. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde serinin durağan olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmada ARIMA modelini oluşturmak için en uygun parametreleri belirlemek amacıyla Python’da yer alan pmdarima kütüphanesi kullanılmıştır. En düşük AIC kriterine göre belirlenen parametrelere (p,q,d) göre ARIMA modelleri oluşturulmuştur.

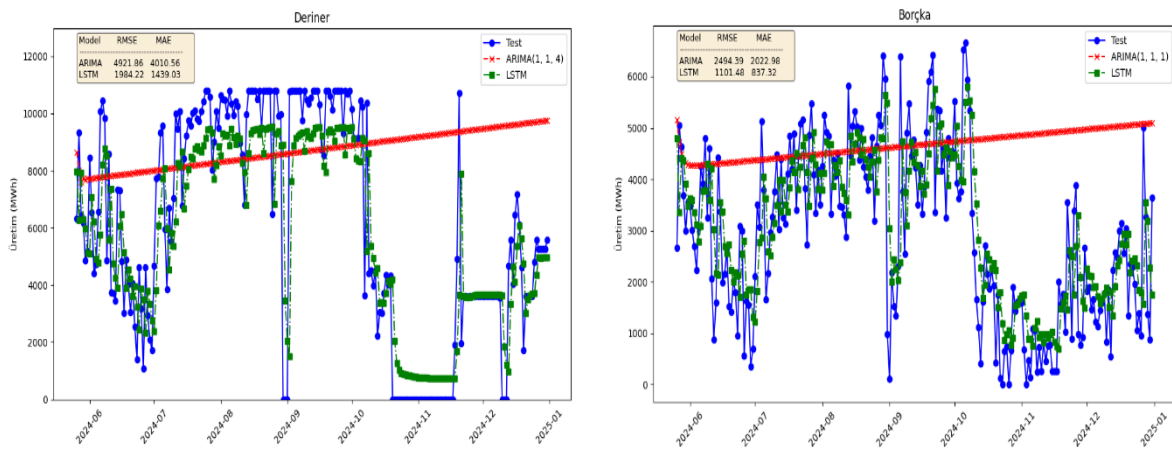
Hidroelektrik santrallerin üretim verileri esas alınarak elde edilen ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları test verileri üzerinden karşılaştırılmış ve bulgular Şekil 3-9’da sunulmuştur.



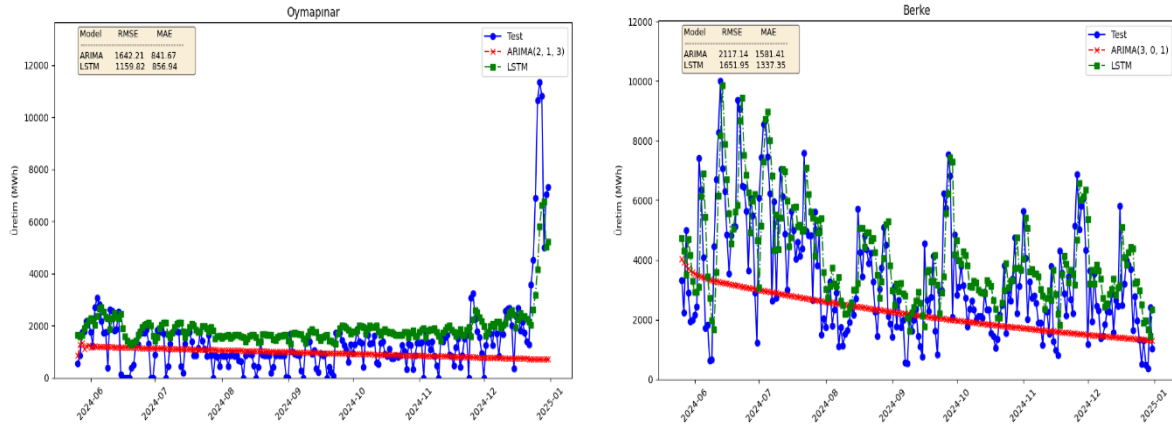
Şekil 3: Atatürk ve Karakaya HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (Güneydoğu Anadolu Bölgesi)



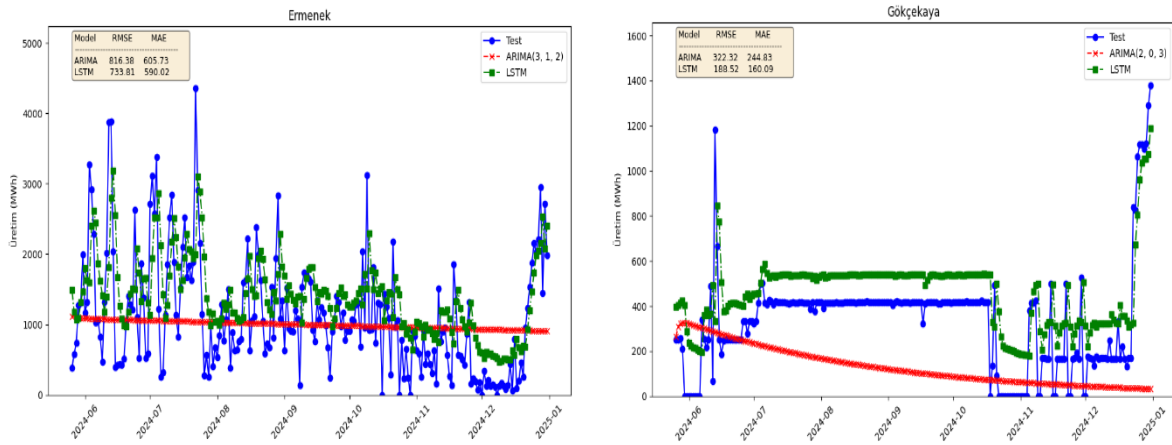
Şekil 4: Keban ve Yukarı Kaleköy HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (Doğu Anadolu Bölgesi)



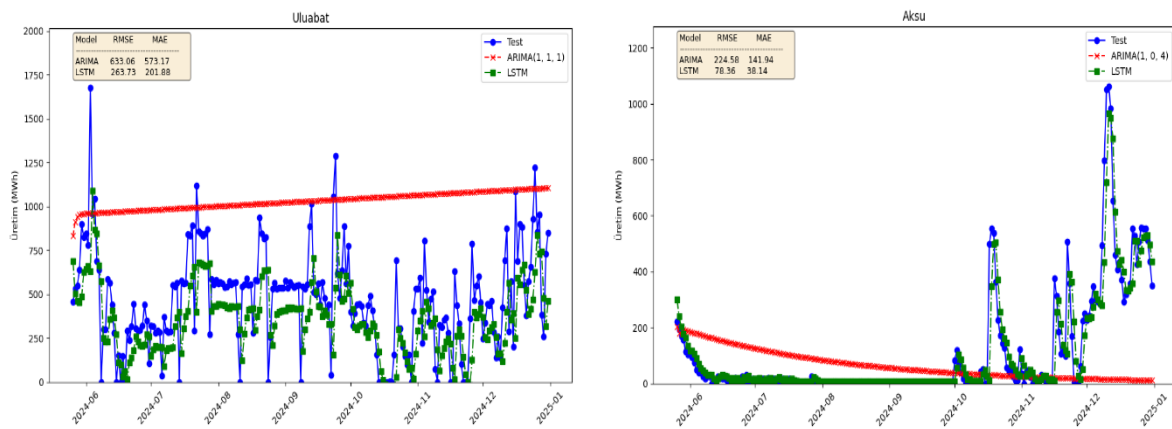
Şekil 5: Deriner ve Borçka HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (Karadeniz Bölgesi)



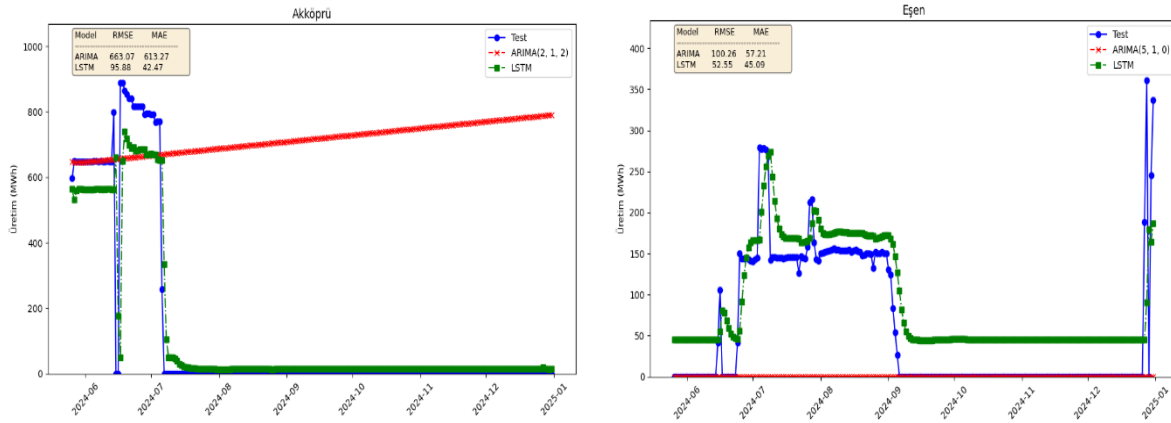
Şekil 6: Oymapınar ve Berke HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (Akdeniz Bölgesi)



Şekil 7: Ermenek ve Gökçekaya HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (İç Anadolu Bölgesi)



Şekil 8: Uluabat ve Aksu HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (Marmara Bölgesi)



Şekil 9: Akköprü ve Eşen 1 HES için ARIMA ve LSTM tahmin sonuçları (Ege Bölgesi)

Şekil 3–9 incelendiğinde, ARIMA modeli için her bir santralin üretim serisine en uygun parametre kombinasyonları belirlenerek tahminlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. LSTM modeli ise her bir üretim serisi için ayrı ayrı eğitilmiştir. Test verileri ile tahmin sonuçları karşılaştırıldığında, LSTM modeli tarafından elde edilen tahminlerin gerçek değerlere daha yakın olduğu görülmektedir. Oymapınar ve Ermenek hidroelektrik santrali gibi üretim serilerinde dalgalanmanın görece düşük olduğu durumlarda ARIMA modeli genel üretim trendini başarılı biçimde yakalayabilmektedir. Ancak üretim oynaklığının yüksek olduğu serilerde ARIMA tahminlerinin gerçek değerlerden belirgin biçimde sapabildiği gözlemlenmektedir.

Üretim verilerine hangi modelin daha yakın tahminler ürettiğini belirlemek amacıyla Ortalama Karesel Hatanın Karekökü (RMSE) ve Ortalama Mutlak Hata (MAE) ölçütleri kullanılmıştır. Bu performans kriterleri, tahmin edilen değerler ile gerçek değerler arasındaki sapmayı nicel olarak ölçmekte ve daha düşük hata değerine sahip modelin veriye daha iyi uyum sağladığını göstermektedir (Sevinç ve Kaya, 2021). Bu kapsamda ARIMA ve LSTM modellerine ilişkin hesaplanan RMSE ve MAE değerleri Tablo 2’de sunulmuştur.

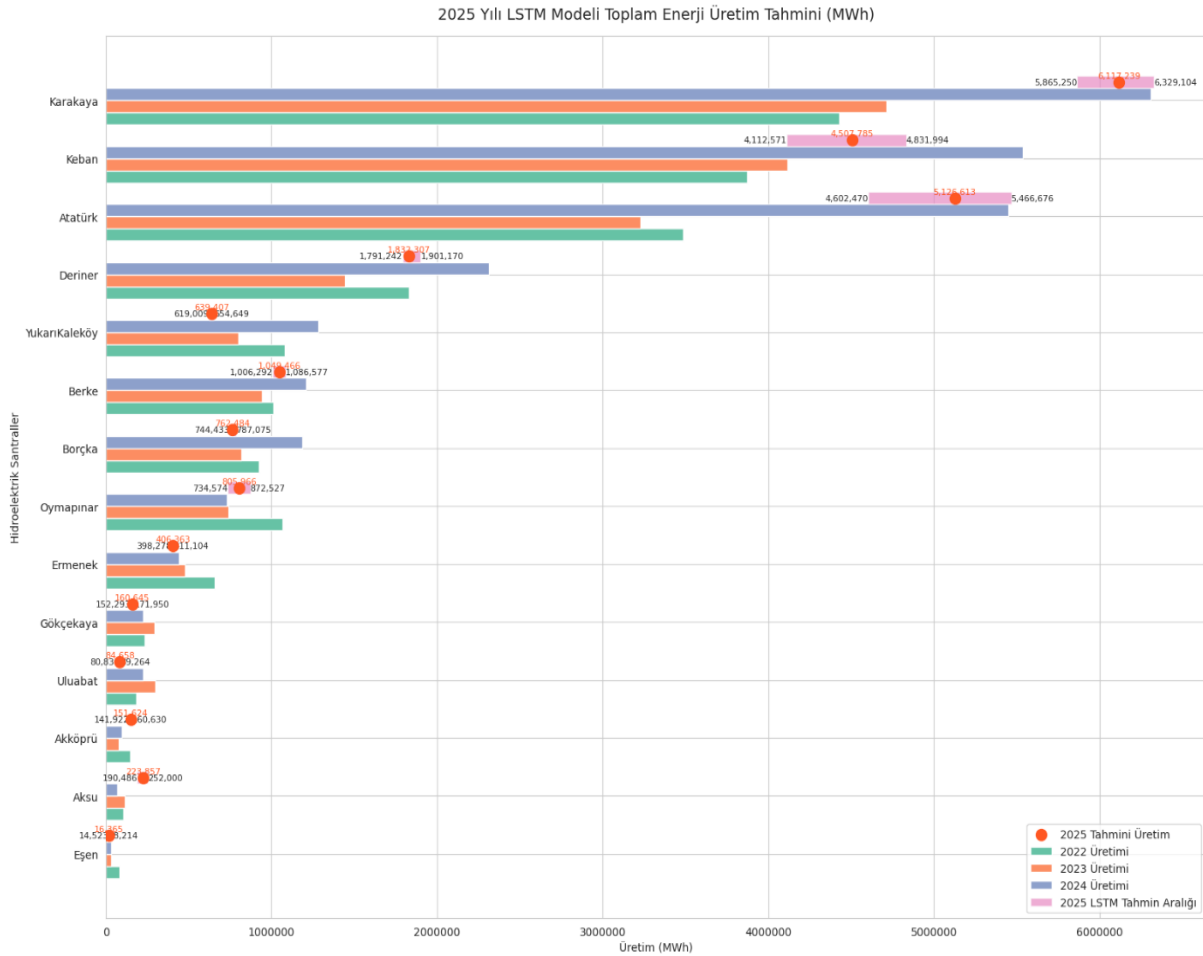
Tablo 2: Test Verisi İçin ARIMA ve LSTM modeline göre RMSE ve MAE Sonuçları

HES	ARIMA		LSTM	
	RMSE	MAE	RMSE	MAE
Karakaya	6777,18	5563,68	3933,80	3067,66
Keban	4334,74	3662,85	2753,80	2165,61
Atatürk	7749,90	5980,54	4725,74	3544,71
Yukarı Kaleköy	4052,52	3740,27	1806,42	1273,75
Deriner	4921,86	4010,56	1984,22	1439,03
Borçka	2494,39	2022,98	1101,48	837,32
Oymapınar	1642,21	841,67	1159,82	856,94
Berke	2117,14	1581,41	1651,95	1337,35
Ermenek	816,38	605,73	733,81	590,02
Gökçekaya	322,32	244,83	188,52	160,09
Uluabat	633,06	573,17	263,73	201,88
Aksu	224,58	141,94	78,36	38,14
Akköprü	663,07	613,27	95,88	42,47
Eşen	100,26	57,21	52,55	45,09

Tablo 2’de 14 farklı santrale ait test verileri üzerinden ARIMA ve LSTM modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Tüm santrallerde ARIMA modeline ait RMSE değerlerinin LSTM modeline kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle Atatürk, Karakaya ve Keban gibi üretim hacmi yüksek santrallerde iki model arasındaki hata farkının daha belirgin olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Deriner, Yukarı Kaleköy, Borçka, Akköprü ve Düzce Aksu santrallerinde de LSTM modelinin daha düşük hata değerleri ile daha başarılı sonuçlar ürettiği gözlemlenmiştir.

Bununla birlikte Ermenek ve Oymapınar santrallerinde modeller arasındaki performans farkının görece daha sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle Oymapınar hidroelektrik santralinde ARIMA modeli için hesaplanan MAE değerinin LSTM modeline kıyasla daha düşük olması, üretim serisinin yapısal özelliklerinin model performansı üzerinde belirleyici olabileceğini göstermektedir. Bu durum, üretim dalgalanmasının görece düşük olduğu serilerde klasik zaman serisi modellerinin de rekabetçi performans sergileyebileceğine işaret etmektedir.

Çalışmanın son aşamasında, her bir santrale ait üretim verileri kullanılarak LSTM modeli aracılığıyla 2025 yılı hidroelektrik üretimine ilişkin tahmin aralıkları hesaplanmış ve sonuçlar Şekil 10’da sunulmuştur.



Şekil 10: LSTM Modeli 2025 Yılı Toplam Enerji Üretim Tahmini

Çalışmada yer alan 14 hidroelektrik santral için 2022–2024 dönemine ait üretim verileri esas alınarak LSTM modeli ile 2025 yılına ilişkin üretim tahmin aralıkları hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en yüksek üretim tahmininin Karakaya hidroelektrik santralinde yaklaşık 5.865.250–6.329.104 MWh aralığında gerçekleşmesi beklenmektedir. Son üç yıllık üretim ortalaması en düşük olan Eşen hidroelektrik santralinde ise 2025 yılı üretiminin yaklaşık 14.523–18.214 MWh aralığında olacağı tahmin edilmektedir. Üretim kapasitesi yüksek olan santrallerde tahmin aralığının daha geniş, üretim düzeyi görece düşük olan santrallerde ise daha dar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte üretim miktarının mevsimsel koşullar, su rejimindeki değişimler, kapasite artış veya azalışları ve teknik aksaklıklar gibi dışsal faktörlerden etkilenebileceği dikkate alınmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’deki hidroelektrik santrallerin günlük üretim verileri kullanılarak bu verileri en iyi temsil eden tahmin modelinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinde en yüksek üretim kapasitesine sahip 14 hidroelektrik santral seçilmiş ve Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPİAŞ) veri tabanından elde edilen saatlik üretim verileri günlük serilere dönüştürülerek analiz edilmiştir. Üretim serilerinin durağanlık özellikleri Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile incelenmiş ve tüm serilerin durağan olduğu belirlenmiştir.

Üretim verilerini en iyi temsil eden modelin belirlenmesi amacıyla klasik zaman serisi modeli olan ARIMA ile derin öğrenme yaklaşımı olan LSTM modelleri karşılaştırılmıştır. RMSE ve MAE performans ölçütlerine göre yapılan değerlendirmede, genel olarak 14 santral için LSTM modelinin ARIMA modeline kıyasla daha düşük hata değerleri ürettiği ve daha yüksek tahmin performansı sergilediği görülmüştür. Özellikle üretim dalgalanmalarının yüksek olduğu serilerde LSTM modelinin uzun dönemli yapıyı daha başarılı şekilde yakaladığı belirlenmiştir. Buna karşılık, Oymapınar ve Ermenek gibi üretim oynaklığının görece düşük olduğu santrallerde modeller arasındaki performans farkının azaldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, üretim serisinin yapısal özelliklerinin model performansı üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın son aşamasında, LSTM modeli kullanılarak her bir santral için 2025 yılına ilişkin üretim tahmin aralıkları hesaplanmıştır. Üretim kapasitesi yüksek olan Karakaya, Keban ve Atatürk gibi santrallerde tahmin aralıklarının diğer santrallere göre daha geniş olduğu görülmüştür. Ayrıca Oymapınar, Akköprü ve Aksu dışındaki santrallerde 2025 yılı üretiminin 2024 yılına kıyasla daha düşük gerçekleşebileceği öngörülmüştür. Bununla birlikte üretim miktarlarının; mevsimsel yağış rejimi, çevresel koşullar, su akışı, bakım-onarım faaliyetleri ve teknik aksaklıklar gibi dışsal faktörlerden etkilenebileceği dikkate alınmalıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, doğrusal olmayan ve dalgalı yapıya sahip üretim serilerinde LSTM modelinin uzun dönemli bağımlılıkları daha etkin biçimde yakalayabildiği ve tahmin performansının ARIMA modeline kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte üretim değişkenliğinin düşük olduğu ve serinin daha düzenli bir yapı sergilediği durumlarda ARIMA modelinin özellikle kısa dönemli tahminlerde rekabetçi sonuçlar üretebildiği görülmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, modele meteorolojik değişkenler (yağış, sıcaklık, nem vb.) ve hidrolik göstergelerin dahil edilmesi, tahmin doğruluğunu artıracak önemli bir geliştirme alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bütünsel modelleme yaklaşımları, enerji planlaması, yatırım kararları ve kaynak yönetimi açısından önemli öngörüler sağlayabilir.

Etik Beyan

“Hidroelektrik Enerji Üretiminin Tahmini: Derin Öğrenme Yaklaşımı ile ARIMA Modelinin Karşılaştırılması” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, S. ve Adem, K. (2023). Derin Öğrenme ve Makine Öğrenmesi Yöntemleri Kullanılarak Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Enstrümanlarının Etkileşimi ile BIST 100 Tahmini. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(1), 52-63. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.1131191>
- Akgül, I. (1994). Zaman Serisi Analizi ve Öngörü Modelleri. *Öneri*, 1(1),52-69. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.698511>
- Alpaydin, E. (2020). *Introduction to Machine Learning*. MIT Press.
- Bilgili, M., Keiyinci, S., ve Ekinci, F. (2022). One-Day Ahead Forecasting of Energy Production from Run-of-River Hydroelectric Power Plants with a Deep Learning Approach. *Scientia Iranica*, 29(4),1838-1852. <https://doi.org/10.24200/sci.2022.58636.5825>
- Box, G. E., Jenkins, G. M., Reinsel, G. C. and Ljung, G. M. (2015). *Time Series Analysis: Forecasting and Control*. John Wiley & Sons.
- Wilson, G. T. (2016). Time Series Analysis: Forecasting and Control, 5th Edition, by George E. P. Box, Gwilym M. Jenkins, Gregory C. Reinsel and Greta M. Ljung, 2015. Published by John Wiley and Sons Inc., Hoboken, New Jersey, pp. 712. ISBN: 978-1-118-67502-1, Book Review, *Journal of Time Series Analysis*, 37(5). <https://doi.org/10.1111/jtsa.12194>
- Bulut, M. (2021). Hydroelectric Generation Forecasting with Long Short Term Memory (LSTM) Based Deep Learning Model for Turkey. arXiv preprint arXiv:2109.09013.
- Çetin, Ö. ve Isık, A. H. (2022). Derin Öğrenme ile Güneş Enerjisi Santrallerinde Aylık Elektrik Üretim Tahmini. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 13(Ek/Suppl.1), 382-387. <https://doi.org/10.29048/makufebd.1144631>
- Çınar, M. ve Öz, R. (2017). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yenilenebilir Enerji Bağlamında Bir Öneri. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(13),40-54. <https://doi.org/10.23929/javs.350>
- Devlet Su İşleri (DSİ) (2025). “2024 Yılı Resmi Su Kaynakları İstatistikleri”, <https://www.dsi.gov.tr/>, (10.01.2025).

- Günay, B., Kocarık Gacar, B. & Sandal, M. (2026). Hidroelektrik Enerji Üretiminin Tahmini: Derin Öğrenme Yaklaşımı ile ARIMA Modelinin Karşılaştırılması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 687-706.
- Demirkıran, S., Beyoğlu, A., Terzioğlu, M. K., ve Yaşar, A. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Odaklı Dijitalleşme Belirleyicilerinin Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Yapay Sinir Ağları ile Sınıflandırılması. *Verimlilik Dergisi*, 30-47. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.988286>
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Ediger, V. Ş. and Akar, S. (2007). ARIMA Forecasting of Primary Energy Demand by Fuel in Turkey. *Energy Policy*, 35(3),1701–1708. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2006.05.009>
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) (2024). “Elektrik Piyasası Sektör Raporu”, <https://www.epdk.gov.tr>, (10.01.2025).
- Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPIAŞ) (2025). “Gerçek Zamanlı Elektrik Üretimi”, <https://seffalik.epias.com.tr/electricity/electricity-generation/ex-post-generation/real-time-generation>, (07.01.2025).
- Hochreiter, S. and Schmidhuber, J. (1997). Long Short-Term Memory. *Neural Computation*, 9(8),1735–1780. <https://doi.org/10.1162/neco.1997.9.8.1735>
- Güler, E., Yerel Kandemir, S., and Aladağ, Z. (2024). Hidroelektrik Enerji Üretiminin Dematel ve Regresyon Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 35(3),437-464. <https://doi.org/10.46465/endustrimuhendisligi.1533179>
- Kankal, M. ve Akçay, F. (2019). Doğu Karadeniz Havzası Hidroelektrik Enerji Durumunun İncelenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(2),892-901. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.598239>
- Kara, A. (2019). Uzun-Kısa Süreli Bellek Ağı Kullanarak Global Güneş Işınımı Zaman Serileri Tahmini. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 7(4),882-892. <https://doi.org/10.29109/gujsc.571831>
- Kong, W., Dong, Z. Y., Jia, Y., Hill, D. J., Xu, Y., and Zhang, Y. (2017). Short-Term Residential Load Forecasting Based on LSTM Recurrent Neural Network. *IEEE Transactions on Smart Grid*, 10(1), 841–851. <https://doi.org/10.1109/TSG.2017.2753802>
- Kuşkaya, S. ve Bilgili, F. (2020). Hidroelektrik Enerji Tüketiminin Çevre Üzerine Etkisinin Sürekli Dalgacık Uyumu Modeli ile Araştırılması: ABD Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (55), 263-284. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.565196>
- Ma, X., Hu, H., and Ren, Y. (2023). A Hybrid Deep Learning Model Based on Feature Capture of Water Level Influencing Factors and Prediction Error Correction for Water Level Prediction of Cascade Hydropower Stations Under Multiple Time Scales. *Journal of Hydrology*, 617, 129044. <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2022.129044>
- Makas, Y. ve Karaatlı, M. (2016). Yapay Sinir Ağlarıyla Hidroelektrik Enerji Üretiminin Çok Dönemli Tahmini. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 757-772. <https://izlik.org/JA54NA68PG>
- Makridakis, S. (1976). A Survey of Time Series, *International Statistical Review*, 44(1), 29-70. <https://doi.org/10.2307/1402964>

- Günay, B., Kocarık Gacar, B. & Sandal, M. (2026). Hidroelektrik Enerji Üretiminin Tahmini: Derin Öğrenme Yaklaşımı ile ARIMA Modelinin Karşılaştırılması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 687-706.
- Metin, N., Karadağ, K., ve Terzioğlu, M. K. (2020). MLP/RBF Ağ Mimarileriyle Hibrit MGARCH-ANN Model Performans Karşılaştırması: Petrol Fiyat Oynaklığı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 78-93. <https://izlik.org/JA93WM99UE>
- Montanari, A., Young, G., Savenije, H. H., Hughes, D., Wagener, T., Ren, L. L., et al. (2013). Panta Rhei - Everything Flows: Change in Hydrology and Society - the IAHS Scientific Decade 2013–2022. *Hydrological Sciences Journal*, 58(6), 1256-1275. <https://doi.org/10.1080/02626667.2013.809088>
- Nebati, E. E., Taş, M., ve Ertaş, G. (2021). Türkiye’de Elektrik Tüketiminde Talep Tahmini: Zaman Serisi ve Regresyon Analizi ile Karşılaştırma. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (31)348-357. <https://doi.org/10.31590/ejosat.998277>
- Sagheer, A. and Kotb, M. (2019). Unsupervised Pre-Training of a Deep LSTM-Based Stacked Autoencoder for Multivariate Time Series Forecasting Problems. *Scientific Reports*, 9(1), 19038. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-55320-6>
- Sevinç, A. ve Kaya, B. (2021). Derin Öğrenme ve İstatistiksel Modelleme Yöntemiyle Sıcaklık Tahmini ve Karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 1222-1228. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1014106>
- Şavkar, E. (2024). Yenilenebilir Enerji Zemininde Hidroelektrik Enerji ve Türkiye Potansiyeli. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 51-58. <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1484562>
- Şişmanoğlu, G., Koçer, F., Önde, M. A., ve Sahingoz, O. K. (2020). Derin Öğrenme Yöntemleri ile Borsada Fiyat Tahmini. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9(1), 434-445. <https://doi.org/10.17798/bitlisfen.571386>
- Oral, F., Behçet, R., ve Aykut, K. (2017). Hidroelektrik Santral Rezervuar Verilerinin Enerji Üretimi Amaçlı Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6(2), 29-38. <https://doi.org/10.17798/bitlisfen.308545>
- Özdemir, M. S., Dalcı, A., ve Ocak, C. (2020). Akarsu Tipi Hidroelektrik Santraller ve Bu Santrallerde Kullanılan Türbin-Generatörler. *Mühendislik Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 69-75. <https://doi.org/10.46387/bjesr.798387>
- Pao, H. T. and Tsai, C. M. (2011). Modeling and Forecasting the CO₂ Emissions, Energy Consumption, and Economic Growth in Brazil. *Energy*, 36(5), 2450–2458. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2011.01.032>
- Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) (2024). “Türkiye Elektrik Kurulu Güç istatistikleri”, <https://www.teias.gov.tr>, (10.01.2025).
- Varürer, İ., Özaydın, Ö., ve Çemrek, F. (2025). BIST100 Endeksi Fiyatının LSTM, CNN-LSTM ve BILSTM Modelleri ile Tahmin Edilmesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 1-24. <https://izlik.org/JA39JZ57FD>
- Yılmaz, M.C. ve Orman, Z. (2021). LSTM Derin Öğrenme Yaklaşımı ile Covid-19 Pandemi Sürecinde Twitter Verilerinden Duygu Analizi, *Acta Infologica*, 5(2), 359-372. <https://doi.org/10.26650/acin.947747>
- Yılmaz, H. (2025). Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle BIST 100 Endeksi Tahmini. *Business & Management Studies: An International Journal*, 13(3), 1240-1259. <https://doi.org/10.15295/bmij.v13i3.2621>

- Günay, B., Kocarık Gacar, B. & Sandal, M. (2026). Hidroelektrik Enerji Üretiminin Tahmini: Derin Öğrenme Yaklaşımı ile ARIMA Modelinin Karşılaştırılması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 687-706.
- Wang, S., Yang, B., Chen, H., Fang, W., and Yu, T. (2022). LSTM-Based Deformation Prediction Model of the Embankment Dam of the Danjiangkou Hydropower Station. *Water*, 14(16), 2464. <https://doi.org/10.3390/w14162464>
- Zarfl, C., Berlekamp, J., He, F., Jähnig, S. C., Darwall, W., and Tockner, K. (2019). Future Large Hydropower Dams Impact Global Freshwater Megafauna. *Scientific Reports*, 9(1),18531. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-54980-8>
- Zhang, G. P. (2003). Time Series Forecasting Using a Hybrid ARIMA and Neural Network Model. *Neurocomputing*, 50, 159-175. [https://doi.org/10.1016/S0925-2312\(01\)00702-0](https://doi.org/10.1016/S0925-2312(01)00702-0)
- Zhou, F., Li, L., Zhang, K., Trajcevski, G., Yao, F., Huang, Y., et al. (2020). Forecasting the Evolution of Hydropower Generation. *In Proceedings of the 26th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery & Data Mining* (pp. 2861-2870).

Extended Abstract

Forecasting Hydroelectric Energy Production: A Comparison of Deep Learning Approach and ARIMA Model

The use of electrical energy, which constitutes a fundamental input for economic activities, has increased substantially with rapid technological advancements, urbanization, and industrial expansion. This trend has significantly increased the share of electricity consumption within total energy demand worldwide. In developing and emerging economies such as Türkiye, ensuring a stable, reliable, and sustainable electricity supply has become a strategic priority. Within this context, hydroelectric power plants (HPPs) represent one of the major renewable energy sources contributing to national energy security and sustainability goals.

Hydroelectric power plants generate electricity by converting the potential and kinetic energy of water into electrical energy through turbine-generator systems. Although characterized by relatively high initial investment and infrastructure costs, HPPs offer long operational lifespans and comparatively low marginal production costs. In addition, hydroelectric generation plays a critical role in balancing electricity supply and demand due to its operational flexibility. However, hydroelectric production is inherently influenced by hydrological variability, seasonal precipitation patterns, reservoir levels, and climatic conditions. These factors introduce uncertainty and volatility into generation patterns, thereby increasing the importance of accurate production forecasting for effective energy planning and system management.

Against this background, the present study aims to predict the daily electricity generation potential of hydroelectric power plants in Türkiye using a deep learning approach and to compare its performance with a conventional time series method. To ensure regional representation, the two highest-producing hydroelectric power plants in each of Türkiye's seven geographical regions were selected, resulting in a total of 14 plants. The selected plants include major facilities such as Karakaya, Keban, and Atatürk dams, as well as medium-scale plants with varying production characteristics. Hourly generation data obtained from the Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPİAŞ) transparency platform were converted into daily production series to enhance modeling stability and reduce high-frequency noise. The analysis covers the 2022-2024 period, and forecasts were generated for 2025. Data preprocessing, normalization, model training, and performance evaluation were conducted using the Python programming language within the Google Colab environment.

To evaluate forecasting performance, the Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) model-one of the most widely used classical time series approaches-and the Long Short-Term Memory (LSTM) neural network-a deep learning architecture designed to capture long-term dependencies-were compared. Prior to model implementation, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was applied to assess the stationarity of the production series. The results indicated that all series were stationary, thereby satisfying the assumptions required for ARIMA modeling. Model performance was assessed using two widely accepted accuracy metrics: Root Mean Square Error (RMSE) and Mean Absolute Error (MAE), which quantify the deviation between predicted and actual values.

The empirical findings demonstrate that the LSTM model generally outperformed the ARIMA model across all 14 hydroelectric power plants in terms of both RMSE and MAE. The superiority of LSTM was particularly evident in production series exhibiting higher volatility and nonlinear patterns. Due to its gated memory structure, LSTM was able to capture long-term dependencies and complex temporal dynamics more effectively than the linear ARIMA framework. In contrast, for plants characterized by relatively stable and less volatile production patterns-such as Oymapınar and Ermenek-the performance gap between ARIMA and LSTM narrowed. This suggests that classical time series models may remain competitive in environments where structural variability is limited and linear dynamics dominate.

Based on the superior predictive accuracy of LSTM, production forecasts for 2025 were generated using this model. The estimated prediction intervals were wider for high-capacity plants such as Karakaya, Keban, and Atatürk, reflecting greater variability and uncertainty associated with larger-scale production systems. Moreover, projections indicate that production levels in 2025 may decline compared to 2024 for most plants, except for Oymapınar, Akköprü, and Aksu. These differences highlight the heterogeneous production structures and regional hydrological characteristics of the selected facilities.

Despite the strong forecasting performance achieved by the LSTM model, hydroelectric generation remains highly sensitive to external factors such as seasonal precipitation patterns, hydrological flows, reservoir management strategies, maintenance activities, and unexpected operational constraints. Therefore, future research may benefit from incorporating exogenous meteorological and hydrological variables-such as precipitation, temperature, humidity, and inflow data-into multivariate modeling frameworks. Such extensions could further improve forecasting robustness and practical applicability.

Overall, the findings of this study provide methodological insights into the comparative performance of classical time series and deep learning models in hydroelectric production forecasting. By demonstrating the advantages of LSTM in capturing nonlinear and volatile generation patterns, this research contributes to the literature on energy forecasting and offers practical implications for energy planning, investment decision-making, and sustainable resource management in Türkiye.



GÜNEY KORE'DE KADINLARIN EKONOMİK, SİYASAL VE TOPLUMSAL DURUMU: TARİHSEL SÜREÇTEN GÜNCEL KAZANIMLARA

İhsan KONAK¹

Öz

Bu çalışma, Güney Kore'de kadınların ekonomik, siyasal ve toplumsal durumunu tarihsel bir perspektifle inceleyerek, feminist hareketin gelişimini ve güncel kazanımlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkçe literatürde Güney Kore'de kadın hareketi ve feminizmi üzerine toplu, çok boyutlu bir analiz sunan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu çalışma akademik katkı olarak öne çıkabilir. Makale, öncelikle ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda kadınların maruz kaldığı eşitsizlikleri ayrıntılı şekilde değerlendirmekte; ardından feminist hareketin tarihsel seyrini ve kronolojik gelişimini tartışmaktadır. Ayrıca, kadın örgütlerinin ve feministlerin mücadelesi sonucu elde edilen kurumsal ve normatif kazanımlar ile bu kazanımların sürdürülebilirliğini etkileyen toplumsal dirençler ele alınmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yazılı kaynakların sistematik incelenmesine dayalı olarak yürütülmüş; elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, Güney Kore'de feminist kazanımların yerleşik ataerkil normlar, anti-feminist söylemler ve muhafazakâr direnç nedeniyle sürekli bir mücadele gerektirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak, çalışma, kadın haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için tarihsel, kurumsal ve toplumsal dinamiklerin birlikte değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kore, Feminizm, Kadın Hareketi, Kadın Düşmanlığı, Konfüçyüsçülük
JEL Sınıflandırması: Y80, Z00

THE ECONOMIC, POLITICAL AND SOCIAL STATUS OF WOMEN IN SOUTH KOREA: FROM THE HISTORICAL PROCESS TO CURRENT ACHIEVEMENTS

Abstract

This study aims to analyze the development of the feminist movement and its current achievements by examining the economic, political and social status of women in South Korea from a historical perspective. Given the limited number of studies in Turkish literature that offer a comprehensive, multidimensional analysis of the women's movement and feminism in South Korea, this study stands out as an academic contribution. The article first evaluates in detail the inequalities women face in the economic, political, and social spheres; it then discusses the historical trajectory and chronological development of the feminist movement. Furthermore, it addresses the institutional and normative gains achieved as a result of the struggle of women's organizations and feminists, as well as the social resistance affecting the sustainability of these gains. The study employed a qualitative research approach based on the systematic examination of written sources, and the data were analyzed using descriptive analysis. The findings show that feminist gains in South Korea require constant struggle due to entrenched patriarchal norms, anti-feminist discourses, and conservative resistance. In conclusion, the study emphasizes the importance of evaluating historical, institutional, and social dynamics together to protect women's rights and achieve gender equality.

Keywords: South Korea, Feminism, Women's Movement, Misogyny, Confucianism
JEL Classification: Y80, Z00

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, e-posta: ikonak@beu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-2119-3369>

1. GİRİŞ

Güney Kore’de Şubat 2015’te “#na-neun_pe-mi-ni-seu-teu-ib-ni-da (#Ben_bir_feministim)” etiketi Twitter’da trend olmaya başlamıştır. Bu gelişme, “feministlerden nefret ediyorum” şeklinde bir tweet attıktan sonra IŞİD’e katıldığından şüphelenilen 18 yaşındaki Koreli bir gencin kaybolmasının ardından, bir erkek köşe yazarının “feminizmin IŞİD’den daha tehlikeli” olduğu yönündeki açıklaması ile tetiklenmiştir (Seo ve Choi, 2020: 380-381). Gönderi viral olduktan sonra, feminizm çevrim içinde en çok aranan kelimelerden biri olmuştur. Bu olaydan önce feminizm gibi kavramlar halk tarafından yaygın olarak kullanılmamaktaydı. Feminizm karşıtı ve kadın düşmanı söylemler, feminizmin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Jung, 2024: 3). Güney Kore’de 2015 yılı feminizmin yeniden canlandığı (Hwang, 2022: 32-33) yıl olarak ifade edilebilir. Güçlü bir ataerkil kültür ve Konfüçyüsçü geleneğe sahip Güney Kore’de feminizme gösterilen ilgi dikkate değerdir ve incelenmeyi hak etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı düşünülen bir ortamda kadın karşıtı söylemlerin yükselişi Güney Kore’yi farklı bir bağlama yerleştirmektedir.

Güney Kore’de 2000’li yıllarda cinsiyet eşitliğinin sağlandığı ve feminizmi sürdürmeye gerek olmadığı yönünde bir görüşün hâkim olduğu bir post-feminist dönemin yaşandığı iddia edilmiştir. Bu post-feminist söylem, neoliberalizmin yükselişiyle birlikte toplumda derin bir şekilde kök salmıştır (Moon vd., 2023: 2105). Eğitimli kadınların sayısı artmış ve kadınlar neoliberal kapitalist toplumda aktif tüketiciler olmuşlardır. Finansal sermayeye sahip kadınların daha avantajlı konumlara erişebilecekleri ve fiziksel görünüm, aile yaşamı ile kariyerlerinde başarıya ulaşabilecekleri yönündeki neoliberal inanış genel kabul görmüştür. Ancak gerçek durum farklıdır. Güney Kore, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü’ne (OECD) üye ülkeler arasında cinsiyetler arası ücret farkının en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Kadın düşmanlığıyla birleşen nefret suçları ve yaşanan skandallar, feminizmi yeniden canlandırmıştır (Kwon, 2019: 26-27). Yeniden canlanan feminist söylem, kadın hakları açısından mücadelenin sona ermediği hatta yeni başladığını ortaya koymuştur. Kadınlara yönelik şiddet ve nefret söylemi artarken, kadın ve feminizm karşıtı erkek hareketleri yaygınlaşırken feminizmin yeniden güç kazanması beklenebilir bir gelişmedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği açısından Güney Koreli kadınların mevcut kazanımlarının sürekliliğinin garanti altında olmadığı; aksine kesintisiz bir mücadele gerektirdiği söylenebilir. Bu hakların sürekliliğinin kendiliğinden güvence altında olmadığı ve daimî bir toplumsal ve siyasal savunuya ihtiyaç duyduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, Güney Kore’de kadınların ekonomik, siyasal ve toplumsal durumunu tarihsel bir perspektifle inceleyerek, feminist hareketin gelişimini ve güncel kazanımlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkçe literatürde Güney Kore’de kadın hareketi ve feminizmi üzerine toplu, çok boyutlu bir analiz sunan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu çalışma akademik katkı olarak öne çıkabilir. Makale, öncelikle ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda kadınların maruz kaldığı eşitsizlikleri ayrıntılı şekilde değerlendirmekte; ardından kadın ve feminist hareketin tarihsel seyrini ve kronolojik gelişimini tartışmaktadır. Ayrıca, kadın örgütlerinin ve feministlerin mücadelesi sonucu elde edilen kurumsal ve normatif kazanımlar ile bu kazanımların sürdürülebilirliğini etkileyen toplumsal dirençler ele alınmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yazılı kaynakların sistematik incelenmesine dayalı olarak yürütülmüş; elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde konuya doğrudan ya da dolaylı şekilde katkı sunabilecek akademik dergiler, makaleler ve diğer basılı kaynakların yanı sıra elektronik ortamdaki bilimsel yayınlar sistematik biçimde taranmıştır. Elde edilen kaynaklar niteliksel bir çözümlemeye tabi tutulmuş; araştırmanın amacına uygun bilgiler bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine uygun olarak bütüncül biçimde değerlendirilmiş ve çalışmada aktarılmıştır.

2. GÜNEY KORE’DE KADINLARIN TOPLUMSAL KONUMU

2.1. Ekonomik Alanda Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Son otuz yılda Güney Kore kayda değer bir ekonomik büyüme yaşamıştır. Çok sınırlı ekilebilir araziye, kısıtlı maden rezervlerine ve ağır bir askeri yüke sahip bu yoğun nüfuslu ülke, dünyanın en yüksek ekonomik büyüme oranlarından birini kaydetmiştir. Ülkenin gayri safi millî hâsılası (GSMH) 1953’ten 1990’a kadar yıllık ortalama %8 artmıştır. Bu oran, gelişmiş sanayisi olan ekonomilerin, sosyalist ülkelerin ve petrol üreticilerinin %4-%5’lik büyüme oranlarını geride bırakmıştır. 1945 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Güney Kore, dönemsel açlık ve kıtlıkla tanımlanan yoksulluk durumundan sıyrılıp dünyada yeni sanayileşmekte olan ülkelere örnek olacak bir duruma gelmiştir (Park, 1993: 127). Ancak ülkenin ekonomik refahına önemli ölçüde katkıda bulunan kadınlar, ekonomiye katkılarıyla orantılı pay alamamış ve iş gücü piyasasında marjinalleştirilmişlerdir. Bu dönemde kadın hakları genellikle işçi hakları bağlamında ele alınmış ve bu iki alan önemli ölçüde iç içe geçmiştir.

Güney Kore, Kore Savaşı’nın sona ermesinin ardından hızlı bir sanayileşme ve ekonomik modernleşme süreci yaşamıştır. Toplumun maddi değişimi önemli olsa da ekonomik gelişmelere yönelik davranışsal uyum daha yavaş gerçekleşmiş ve çoğu zaman geleneklerle meşrulaştırılmıştır. Bu nedenle, kadınlara yönelik ayrımcılık, Konfüçyüsçü geleneklere dayanan ve bunlar aracılığıyla ullaştırılan toplumsal rol ilişkileri sistemi içinde sürdürülmüştür. Bu ilişki kalıpları toplumsal olarak dayatılmış ve genellikle yasal olarak görmezden gelinmiştir (Palley, 1990: 1136). Ekonomik büyümeye ciddi katkı yapmalarına karşın, kadınların ekonomik alandaki durumu tatmin edici değildir. Aslında, kadınların katkıları ile elde ettikleri kazanımları arasında bir tutarsızlık bulunmaktadır. Bu eşitsizlik, kadınların düşük ücretleri, uzun çalışma saatleri ve süregelen cinsiyete dayalı iş bölümüne yansımaktadır (Park, 1993: 133). Güney Kore’nin kalkınma modeli kadınların olumsuz çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Ekonomik refahtan hak ettikleri payı alamadıkları söylenebilir.

Kırsal kesimden getirilen kadın fabrika işçileri, General Pak Chung Hee rejimi (1961-1979) sırasında tekstil, giyim, elektronik, plastik, peruk ve gıda işleme gibi ihracata yönelik sektörlerde gece gündüz çalıştırılmıştır. Ağır sanayinin -çelik, otomobil, makine, gemi yapımı ve kimya sanayilerinin- gelişimi için sermaye birikiminde önemli bir rol oynamışlardır. Ailelerini desteklemek ve kardeşlerinin eğitim masrafları için en düşük ücretlere, cinsel tacize, bitkinliğe ve kötü muameleye katlanmışlardır. Bazı iş verenler tek katlı alanları ikiye bölerek üretimi iki katına çıkarmış ve kadınları uzun vardiyalar boyunca makinelerin üzerinde çömelerek çalışmaya zorlamıştır. Kadın işçiler iş yeri yatakhanelerinde kötü koşullarda yaşamışlardır. Bu dönemde Güney Kore, dünyanın en uzun haftalık çalışma süresine ve en yüksek endüstriyel kaza oranına sahip ülke olarak uluslararası üne kavuşmuştur (Ching ve Lowe, 1995: 418). Güney Kore bağlamında cinsiyet ayrımcılığı, endüstrilere ucuz iş gücü ve dolayısıyla ülkeye uluslararası ekonomik sistemde avantaj sağlamıştır. Ayrımcı uygulamaların ülkenin hızlı ekonomik büyümesine katkı sağlaması ve buna karşılık büyümenin kendisinin ayrımcılığı derinleştirmesi dikkat çekicidir (Park, 1993: 134). Kadınların iş gücüne katılım oranı 1963 yılında %37 iken 1993 yılında %47,2’ye yükselmiştir. Kadın istihdamı artarken kadın örgütleri, çalışan kadınların haklarının korunmasını ve özellikle üniversite mezunları için eşit istihdamın sağlanmasını temel hedeflerinden biri olarak belirlemiştir (Lee ve Chin, 2007: 1211-1212).

İstihdamın feminizasyonuna ve ücretli işlerde çalışan kadın oranının istikrarlı büyümesine rağmen, kadın işçilerin iş gücü piyasasındaki marjinalleşmesi ekonomik kriz ve 1990’lardan bu yana uygulanan neoliberal ekonomik politikalar nedeniyle derinleşmiştir (J. Kwon, 2018: 640-641). Hem sömürge döneminde hem de Güney Kore’nin ekonomik mucizesi olarak adlandırılan süreçte, evde cinsiyete dayalı iş bölümü, cinsiyete göre ayrılmış meslekler ve işgücü piyasaları, sanayi kapitalizmi

altında kadınların marjinalleştirilmesini ve sömürülmesini daha da ağırlaştırmıştır. Eve ekmek getiren erkek idealini dayanan neoliberal ekonomi politikaları, 1997-98 Asya borç krizinin öncesinde ve sonrasında, kadınların düşük ücretli, güvencesiz işlerde orantısız bir şekilde istihdam edilmesi gibi ayrımcı istihdam uygulamaları arttırmıştır (Han ve Chun, 2014: 246-247). Kadınların iş gücü piyasasında ve işçi sendikalarındaki marjinal statülerinin, istikrarsız istihdamın bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Kadınlar arasında sendikalaşma oranının daha düşük olması, örgütlenmesi güç sektörlerde yoğunlaşmalarıyla açıklanmıştır (J. Kwon, 2018: 641). Bu bağlamda, neoliberal ekonomi politikalarının hâlihazırda zor şartlar altında çalışan kadınların durumunu daha da ağırlaştırdığı iddia edilebilir. Neoliberal düzenlemelerle cinsiyete dayalı (erkek egemen) toplumsal yapının korunmasının ve güçlendirilmesinin hedeflendiği ileri sürülebilir.

Öte yandan modernleşme ve sanayileşme birçok Koreli kadın için eğitim fırsatları ortaya çıkarmıştır. 1966 yılında ortalama eğitim süresi erkekler için 6,19 yıl, kadınlar için ise 3,97 yıl iken; bu rakamlar 1990 yılına gelindiğinde erkekler için 10,55 yıla, kadınlar için 8,58 yıla yükselmiştir. Liseye devam eden kadınların oranı 1970’te %24 iken 1990’da %85’e çıkarak neredeyse dört kat artmıştır. Aynı dönemde kadınların yükseköğretim kurumlarına katılımı %4’ten %24’e yükselmiştir. Kadın istihdamı ve eğitimindeki bu iyileşmenin onların siyasi bilincini artırdığına ve kadınların beceri ile kaynaklarında bir dönüşüme yol açtığı açıktır (Lee ve Chin, 2007: 1212). Buna bağlı olarak istihdam seçenekleri de artmıştır. Kadınlar erkeklerle aynı iş alternatiflerine sahip olmasalar da on yıl öncesine kıyasla daha fazla iş imkânına erişmişlerdir. Mesleki eğitim almış kadınlar ile diğer üst sınıfa mensup kadınlar, çoğunlukla parlamento sürecini kullanarak -ancak protesto yöntemlerini de tamamen dışlamadan- kadınların statüsünde düzenlemeler yapılmasını talep etmişlerdir. Kadınların siyasi faaliyetleri, daha önce özel alan kapsamında görülüp kamusal incelemeye layık görülmeyen konuları kamunun gündemine taşımaya çalışmıştır. Kadınların aile ve iş rollerine ilişkin sorunlar artık kamusal tartışmalarda gündeme gelmiş ve siyaset yapıcılar bu konularda politika geliştirmeye zorlanmıştır. Bu süreçte, kadınlar tarafından ve kadınlar adına siyasi katılımı teşvik etmek amacıyla çok sayıda kadın örgütü kurulmuştur (Palley, 1990: 1137-1138). Eğitim ve istihdam koşullarındaki iyileşmeler kadınların farkındalıklarını arttırmış; aynı zamanda kadın örgütleri aracılığıyla taleplerin kamusal alana taşınmasını kolaylaştırmıştır.

Bu örgütler toplumsal cinsiyet sorunlarını gündeme taşıyarak toplumsal cinsiyet eşitliği talep etmişlerdir. Ancak feminizmin emekçilerin mücadelesini zayıflattığı yönündeki görüş, işçi sendikaları içinde güçlü bir şekilde yerleşmiştir. Kadın meseleleri kadın aktivistler ve işçiler tarafından gündeme getirildiğinde, işçi sınıfı dayanışmasının zarar görebileceğinden endişe edilmiştir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetle ilgili konular, ana akım işçi sendikaları içinde marjinal ve ikincil meseleler olarak değerlendirilmiştir. Hatta bu konuların sınıf bilince zarar verdiği ileri sürülmüştür (J. Kwon, 2018: 644). Bu doğrultuda kadın emeği ve mücadelesinin büyük ölçüde işçi sınıfı söylemi içine hapsediği söylenebilir. Cinsiyete dayalı taleplerinin işçiler arasındaki dayanışmayı zedelediği ve hatta “emekçi ruhu”na zarar verdiği düşüncesi yaygındır.

Kadınların yüksek eğitim seviyelerine rağmen düşük ücretli işlerde yoğunlaşmaları ve işe alım ile iş gücü piyasasına yeniden giriş süreçlerinde cinsiyet ve ücret ayrımcılığına maruz kalmaları kadın emeğini savunmasız hâle getirmektedir. Nitekim 2019 yılında Güney Kore, OECD ülkeleri arasında cinsiyetler arası ücret farkının en yüksek olduğu ülke olmuştur. Economist’in yıllık Cam Tavan Endeksi’nde son sırada yer almıştır. Kore Sendikaları Federasyonu’nun 2019 raporuna göre cinsiyet ücret farkı genişlemeye devam etmektedir (Seo ve Choi, 2020: 373-374). Buna karşın, liberal çevrelerde dahi iş gücü sorunları uzun süredir kadın sorunlarından daha önemli görülmekte (M. Kim, 2024: 145) ve kadınların talepleri genellikle göz ardı edilmektedir.

2.2. Siyasal ve Kurumsal alanlarda Cinsiyet Ayrımcılığı

Güney Kore’de siyasal ve kurumsal yapılar uzun bir süre kadınların aleyhine işlemiştir. Kadınlara genellikle ev içi görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Böylece ataerkil yapı güçlendirilerek sürdürülmüştür. Cinsiyet hiyerarşisi devlet ve hükümet kurumları tarafından yapılan düzenlemeler ile korunmuştur. Kadınların kamusal alanda varlığı sınırlandırılmış ve temsiliyetleri düşük tutulmuştur. Kamusal alan ve sivil toplum da büyük oranda erkek egemen yapıların kontrolündedir.

Askeri otoriter yönetim ve ulusal bölünmenin siyasal koşulları altında sivil toplum ile devlet arasındaki şiddet ilişkisi içkin bir hâl almıştır. Bu durum kamusal alanın erkek egemen olmasına ve kadınların 1988 öncesi dönemde bu alana erişimini sınırlandırmıştır. Bu süreç, toplumdaki cinsiyet normlarının bir yansımasıdır. Kadınların çoğu ordu ve polis gibi kurumlardan dışlanmış veya varlıkları marjinalleştirilmiştir. Kamusal şiddetin yaygınlığı, kadınların kamusal alana katılımını zorlaştırmıştır (S. Moon, 2002: 482). Zorunlu askerlik sistemi, ikamet kayıt yasası, aile planlaması projesi ve hızlı sanayileşme süreçlerinde kadın emeğinin ve cinsiyetinin sömürsü ataerkilliği, androsentrizmi ve heteronormativiteyi kurumsallaştırmıştır (Seo ve Choi, 2020: 373). Otoriter yönetim döneminde hükümetin kadınlara yönelik politikası ise disiplin odaklı ve siyasi seferberliğe yönelikti (Suh ve Park, 2014: 342). Bu dönemde kadınların kamusal ve siyasal alanlarda öne çıkmaları desteklenmemiş ve temsilleri sistematik olarak sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Kadınların zayıf siyasi tabanı, siyasetteki düşük temsiliyetlerinde açıkça görülmektedir. Kore Cumhuriyeti’nde ilk meclis seçimlerinin yapıldığı 1948 yılından bu yana, ulusal yasama organındaki seçilen kadınların oranı çok düşüktür. Bu önemlidir çünkü kadınların meclise girme başarısı, siyasi hayatta kabullerinin temel bir göstergesidir (Lee ve Chin, 2007: 1209). Feministlerin kadınlara aile içinde yasal eşitlik sağlama çabaları, kısmen kadınların ve feministlerin karar alma süreçlerinde ve ulusal siyasette zayıf varlığı nedeniyle başarısız olmuştur. 1950’lerde ulusal meclise ve baroda erkek egemen bir yapı hakimdi. Yargı alanında yalnızca iki kadın görev yapmaktaydı ve yasama organındaki kadın varlığı %1’in altındaydı. Aynı dönemde kadın gruplarının çoğu gönüllü çalışmalar, kültürel etkinlikler, boş zaman faaliyetleri ve dini hizmetler etrafında örgütlenmiştir. Dahası, bu örgütlenmelerin büyük bir kısmı kadınları kontrol altında tutmak ve kamusal ihtiyaçlarını karşılamak için iktidar partisiyle yakın ilişkiler kurmuştur. Birkaç grup, kadın sorunlarına ve haklarına dikkat çekmeye çalışmış ancak örgütsel kapasiteleri sınırlı kalmıştır (Nam, 1995: 118). Dolayısıyla bu dönemde kadınların siyasal yapılardaki temsiliyeti düşük kalmıştır. Mevcut kadın örgütlenmelerinin kadına dair meseleleri dile getirecek örgütsel kaynaktan yoksun olduğu görülmektedir. Dahası bu durumun sadece bağımsızlık sonrası döneme özgü olmadığı ve günümüz Kore’sinde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

1948’den 2004’e kadar kadınların ulusal meclisteki temsil oranı ortalama olarak %0,9’un altında kalmıştır (atanmış kadınlar dâhil edilirse bu oran %3’e çıkar). 1991-2002 yılları arasında yapılan yerel konsey ve meclis seçimlerinde de meclis üyeliklerinin %3’ünden daha azı kadınlar tarafından kazanılmıştır (Lee ve Chin, 2007: 1209). Günümüzde de ulusal milletvekillerinin beşte birinden azı kadındır; halka açık şirketlerin yönetim kurullarındaki kadın oranı ise %5,2’dir (Kim, 2024: 145). Bu düşük temsiliyet kamu bürokrasisine de yansımıştır. 1978’de kadınların hükümet bürokrasisindeki oranı %16,8 iken 1983’te %21’in biraz üzerindedir. Ancak kadınların üst düzey pozisyonlardaki varlığı son derece sınırlıdır. 1983’te kadın memurların yaklaşık %90’ı altıncı derecenin altında çalışmakta, neredeyse yarısı ise en düşük derece olan dokuzuncu derecede yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık ilk beş derecede görev yapan kadınların oranı %1’dir. 1988’de kamu görevlilerinin %23’ünün kadın olmasına rağmen, bu kadınların %92’si yine altıncı dereceden düşük pozisyonlardadır; üst derecelerdeki oran ise değişmemiştir. Komisyonlarda da durum aynıdır.

Kadınlar, toplam 364 bakanlık komisyonunun yalnızca 35’inde temsil edilmiştir. Toplam 7.000’den fazla üye arasında sadece 156 kadın (%2,2) bulunmuştur. Bu kadınların yaklaşık %80’i Millî Eğitim Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı komisyonlarında yoğunlaşmıştır. Diğer tüm bakanlıkların komisyonlarında kadın üye sayısı 10’un altında kalmıştır. Benzer eğilim parti üyeliklerine de yansımıştır. Erkekler ve kadınlar arasındaki üyelik oranı 1970’lerde 8’e 2 iken, 1983’te 6’ya 4’e yükselmiştir. Ancak kadınlar parti yönetim organlarından dışlanmış ve partilerin güçlü olduğu bölgelerde nadiren aday gösterilmişlerdir. Bu nedenle kadın sayısı, siyasal güç bağlamında anlamlı bir karşılık bulmamıştır. Kadınlar, seçmenlerin yarısından fazlasını oluşturmalarına rağmen ülkenin politika yapım süreçlerinden sistematik olarak dışlanmışlardır. Siyasal yapılarda etkin bir şekilde yer al(a)madıklarından toplumdaki değerlerin ve kaynakların tahsisine ilişkin karar alma süreçlerinde de belirleyici ol(a)mamışlardır (Park, 1993: 137-139).

1950’lerden bu yana devlet, ulusun temel birimi olarak baba soyuna dayalı aile anlayışını tesis etmiştir. Hükümet, geleneksel Kore kültürünün vurgulanan paternalist uyum, ulusa sadakat ve ebeveynlere bağlılığın kolektif bir değer olduğunu ileri sürerek bu anlayışı meşrulaştırmıştır. Kore aile hukuku, özellikle aile reisliği sistemini düzenleyen hükümler aracılığıyla ataerkil aile yapısını ve cinsiyet hiyerarşisini kurumsallaştırmıştır. Bu sistem, aile ilişkilerini ataerkil bir yapıda düzenlemiş ve kadınların aile içindeki ve aile dışındaki rolünü sınırlamıştır (H. K. Kim, 2009: 111-112). Aile reisliği uygulaması; kadının evlat edinme süreçlerindeki rolüne, ebeveynlik yetkisine, mal paylaşımındaki haklarına ve boşanma sırasındaki yasal haklarına getirilen kısıtlamalar gibi diğer ayrımcı uygulamaları da içermiştir (Park, 1993: 135). Bu sistem, aile içinde erkek üstünlüğünün ve kadın tabiiyetinin ideolojik omurgası olarak görülmüştür. Böylece erkeklere ailede birincil otoriteyi tanıyan ataerkil halefiyet desteklenmiştir. Bu halefiyet biçimi ekonomik, siyasal ve ritüel gücün babadan oğula geçmesine imkân tanıyarak erkek çıkarlarına hizmet etmiştir (Nam, 1995: 115). Bu çerçevede aile reisi sistemi cinsiyet eşitsizliğini kurumsallaştıran ve yasal zemine oturtan mekanizmalardan bir tanesi olmuştur. Ataerkil yapı, bu sistem aracılığıyla erkeklerinin toplumsal ve yasal ayrıcalıklarını sürdürmüştür.

Erkek egemen yapı, kamusal düzenlemeler ve diğer kurumlar tarafından da desteklenmiştir. Ülkede büyük kurumlar, cinsiyet eşitsizliklerini güçlendiren veya devam ettiren işleyiş biçimlerini korumuş ve farklı cinsiyet rollerini vurgulamıştır. Örneğin, okul müfredatları erkek öğrenciler için işletme ve endüstri derslerini öngörürken kız öğrenciler için ev yönetimi dersleri sunmuştur. Ders kitapları cinsiyet rollerini yeniden üretirken ideal kadını “saygılı bir kız, iyi bir anne, fedakâr bir kız kardeş” şeklinde tanımlamıştır. Aile kurumu, erkek soyuna dayalı aile sicili sistemi aracılığıyla geleneksel patriyarkayı sürdürmüştür. Hukuk sistemi ise kadınların belirli mesleklerden menedilmesini kurumsallaştırmıştır. Ücret sistemi de kadınların erkek hane reisleri tarafından desteklendiği varsayımına dayanarak marjinal ücretleri kurumsallaştırmıştır. Bu nedenle kadınların aldıkları ücretler, erkek hane reislerine verilen aile, eğitim ve konut yardımlarını içermemiştir. Böylece erkek üstünlüğü toplumun temel kurumlarına derinlemesine işlemiştir (Park, 1993: 140-141). Bununla birlikte, verilen toplumsal mücadeleler neticesinde bu sistemde kademeli iyileşmeler yaşanmıştır ve toplumsal cinsiyet eşitliği giderek kamusal tartışmaların bir parçası haline gelmiştir.

Kore’de asgari düzeyde demokrasi, 1980’lerin sonlarında askeri yönetimin sona ermesi ve doğrudan başkanlık seçimlerinin yürürlüğe girmesiyle birlikte tesis edilmiştir. Böylece demokratikleşme, gönüllü derneklerin faaliyetlerini ve taleplerini güçlendirerek sivil toplumu harekete geçirmiş ve kadınların siyasal katılımını arttırmıştır (Lee ve Chin, 2007: 1206). Askeri yönetim ve ulusal bölünme ile oluşan siyasal koşullar, gelişmekte olan kapitalist ekonomi içinde sivil toplumun oluşumunu uzun süre bastırmışken; demokratikleşme, sivil toplumun yalnızca genişlemesine değil,

aynı zamanda niteliksel bir dönüşüm geçirmesine de imkân tanımıştır (S. Moon, 2002: 474). Buna karşın, kadınların karar alma organlarındaki temsiliyeti son derece düşük seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Ancak tüm eşitsizliklere rağmen Güney Kore, kadın mevzuatının kapsamı ve gelişmişliği bakımından Asya’nın en ileri ülkelerinden biri olarak görülmektedir (Lee ve Chin, 2007: 1206). Bu kazanımlar, uzun yıllara yayılan ısrarlı toplumsal mücadelelerin bir sonucudur. Nitekim 2005 yılında aile reisi sisteminin kaldırılması (S. kyung Kim ve Kim, 2011: 394) yaklaşık yarım yüzyıllık bir mücadeleyle mümkün olmuştur.

2.3. Toplumsal Hayatta Cinsiyet Eşitsizliği

Konfüçyüsçülük, cinsellik de dâhil olmak üzere günlük yaşamın her alanında etkilidir (Shim, 2001: 134). Kore kültürünü ve toplumu anlamak, Konfüçyüs düşüncesinin doğasını ve rolünü kavramadan mümkün değildir (Palley, 1990: 1140). En Konfüçyüsçü ülke olarak değerlendirilen Güney Kore’de (Rozman, 2002: 12) yapılan bir nüfus sayımı anketine göre, katılımcıların %91’inden fazlasının, temel Konfüçyüsçü ritüelleri yerine getirdikleri ve dini aidyetlerden bağımsız olarak Konfüçyüsçü aile değerlerine bağlı oldukları için kendilerini Konfüçyüsçü olarak tanımlamışlardır (H. K. Kim, 2009: 115). Konfüçyüsçülüğün tarihi çok eskilere uzanmaktadır. Yüzyıllardır Kore’de etkisini sürdüren Konfüçyüsçü geleneklerin, kadınların ikincil konumda olmasında ve maruz kaldıkları cinsiyet eşitsizliğinin kurumsallaşmasına zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Bu çerçevede Konfüçyüsçü öğretinin ataerkil toplumsal yapının oluşumuna katkıda bulunduğu söylenebilir.

Konfüçyüsçülük yalnızca bir felsefe olarak değil, aynı zamanda Uzak Doğu’daki birçok kültürün tarihinde, özellikle de 500 yıldan fazla süren son Kore hanedanı olan Joseon Hanedanlığı döneminde güçlü bir siyasi ideoloji olarak işlev görmüştür. Konfüçyüsçülük, Kore’de birçok insan için yaşayan bir güç ve toplumsal gerçekliktir. Bu nedenle günlük yaşam için kültürel bir temel sağlar. Bu yönüyle Konfüçyüsçülüğü, insanların gündelik yaşamları üzerindeki somut ve tarihsel etkilerinden bağımsız bir biçimde, yalnızca belirli metafizik veya etik ilkelere dayanan bir felsefe olarak ele almak güçleşmektedir (Heisook, 2015: 42). Din, yaşam biçimi, toplumsal inanç sistemi ve devlet ideolojisi arasında bir geçiş alanı oluşturan bu kavramın ne anlama geldiği, uzun süredir tartışma konusu olmuştur. Konfüçyüsçülük, bireysel tutumları ve toplumsal yapıları şekillendiren, devlet tarafından desteklenen entelektüel bir çerçeveye gömülü durumdadır (Rozman, 2002: 13). Yapılandırılmış ataerkil soy gruplarına dayanan bir akrabalık sistemiyle birlikte Konfüçyüsçülük, Kore toplumunun temel itici gücü ve örgütleyici ilkesi olmuştur (Shim, 2001: 135). Bu bağlamda Konfüçyüsçü anlayışın toplumun ve devletin tüm katmanlarında etkili olduğu söylenebilir. Konfüçyüsçülüğün hem siyasi hem de sosyo-ekonomik boyutları bulunmaktadır ve bu öğretinin siyasal ve toplumsal yapılar üzerinde derin ve kalıcı etkileri vardır.

Joseon Hanedanlığı’nın (1392–1910) devlet ideolojisi olarak benimsediği Neo-Konfüçyüsçülüğe göre, cinsiyetlerin mekânsal olarak ayrıştırılması ve cinsiyete dayalı iş bölümü, ataerkillik ilkesine dayanan yeni bir toplumsal düzenin temelini oluşturmuştur. Bu düzen, kadınları cinsellik, gündelik yeniden üretim ve üretimin ev içi alanıyla sınırlandırırken; erkekleri ataları anma ritüellerini yerine getirme ve ev dışında siyasi faaliyetlerde bulunma yetkisine sahip mirasçılar statüsüne yükseltmeyi amaçlamıştır. Kadınların evlilik ve akrabalık ilişkileri içerisindeki bu tabiiyeti, önceki Koryö Hanedanlığı’ndan (918–1392) farklı olarak yeni toplumun kimliğinin kurucu bir unsuru hâline gelmiştir. Kadınların ev içi alana hapsedilmesine dayanan Neo-Konfüçyüsçü öznellik ile özel alanda kök salan burjuva öznelliği arasında dikkat çekici bir paralellik bulunmaktadır. Bu nedenle ev içi alanın dışında kalan siyasi faaliyetler büyük ölçüde eril bir nitelik taşımaya devam etmiştir. Kadınlar ile ev içi alan arasındaki ideolojik bağ, aile içi ve dışındaki cinsiyete dayalı iş bölümü aracılığıyla katı biçimde kurumsallaştırılmış ve kadınların sivil topluma katılımını ciddi ölçüde

sınırlandırmıştır (S. Moon, 2002: 478). Konfüçyüsçü hiyerarşi içinde kadınlar, en alt basamakta yer almıştır (Ching ve Lowe, 1995: 428). Bu hiyerarşik yapı, kadınlar ve erkekler için ayrı ve eşitsiz rollerin sürdürülmesi eğilimini pekiştirmiştir. Bu ayrımın kökeni büyük ölçüde Konfüçyüsçülüğe dayanmaktadır (Palley, 1990: 1140). Konfüçyüsçü öğretiyeye göre kadın ve erkek ilişkisi, karı-koca arasındaki farklılıkların korunması gerektiği anlayışı üzerine kuruludur. Bu doğrultuda kadınların rolleri, davranışları ve yaşam alanları sıkı biçimde düzenlenmiştir (Jeong, 2021: 71). Kadının yerinin ev içi alanla sınırlandırılırken, onların sivil topluma katılımı uygun görülmemekte ve ev içindeki rollerini sürdürmeleri beklenmektedir (Köroğlu, 2009: 187).

Kadınların ötekileştirilmesi, “Sam-Jong-Ji-Do” (erdemli bir kadının yaşamı boyunca üç kişiye itaat etmesi: çocukken babasına, evlendikten sonra kocasına, dul kaldıktan sonra oğluna) ifadesinde açıkça görülmektedir (Chun ve Das Gupta, 2009: 91). Erken dönem Konfüçyüsçü ideolojide kadın ve erkek arasındaki farklılık anlayışı, ayrımcılığı ve kadınların dışlanması kurumsallaştırmıştır. Buna göre Koreli bir kadın ev içinde sadık bir eş, fedakâr bir gelin ve özverili bir anne olmalı; kamusal hayatta ise herhangi bir rol üstlenmemelidir. İtaat ve dayanıklılık kadınlar için en temel davranış normları olarak kabul edilmiştir (K.-A. Kim, 1996: 66). Bu ataerkil aile sisteminde kadın, evlendikten sonra hem kendi ailesi hem de kocasının ailesi tarafından ancak bir erkek çocuk doğurduğunda “makbul” bir kişi hâline gelir. Bu durum, “Chul-Ga-We-In” (Bir kız evlendikten sonra doğduğu aile için yabancı olur) sözüyle özetlenmektedir. Bayramlarda evli kadınların kayınvalidelerinin evinde bulunmaları beklenir; kayınvalideyle birlikte tüm ritüeller tamamlandıktan sonra ancak bayramın son bölümünde kadının kendi ailesi olan chin-jeonguna gitmesine izin verilir. Bu bağlamda kadınlarda erkek çocuk doğurma isteği, aile içindeki konumlarını güvence altına alma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Erkek çocuğu, hem yaşlılık döneminde yalnız kalmaktan ve maddi güvensizlikten kaçınmak hem de kocaları ve kayınvalideleri tarafından kabul görmek için arzu edilir (Chun ve Das Gupta, 2009: 91-92).

Koreli feministler Konfüçyüsçülüğün ataerkilliği savunduğunu düşünür. Bu bakış açısına göre, Konfüçyüsçü ideolojiler toplumsal cinsiyet eşitliğine karşıdır ve kadınların erkeklere tâbi olması ataerkil bir geleneğe dayanır. Ataerkil sistemlerde erkekler, ailenin, topluluğun veya toplumun diğer üyeleri üzerinde güç sahibidir. Geleneksel bir ailede yalnızca baba değil, büyükbaba, büyük büyükbaba ve ilk oğul ile diğer erkekler de tüm kadınlardan üstün kabul edilir (Koh, 2008: 346). Toplumsal yaşamda erkek egemenliği sürekli vurgulanır. Erkek olmak, ayrıcalıklı bir statüyü çağırıştır; erkek çocuklar, ataların geçmişiyle tek bağ kurabilen ve toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan atalara saygı geleneğini sürdürebilecek tek cinsiyet oldukları için değer görürler (Hoffman, 1995: 117). Geleneksel olarak, ebeveynler erkek çocuklara kız çocuklarından daha fazla değer verirler. Bunun temelinde, yalnızca erkek çocukların soyu devam ettirebileceği, yaşlılıklarında ebeveynlerine destek olabileceği ve atalara ibadet törenlerini yerine getirebileceği inancı yatar. Kız çocukları ise evlendiklerinde aileden ayrıldıkları için bu işlevleri yerine getiremezler (Chun ve Das Gupta, 2009: 89). Kadınların birincil rolü, Konfüçyüsçü değerlere uygun olarak erkek çocuk doğurarak ailenin devamını sağlayan anne (ev kadını) olarak tanımlanır (Heisook, 2009: 428).

Konfüçyüsçülük, erkek (yang) ve kadın (yin) arasındaki birliği tüm insan ilişkilerinin, ahlakın ve sosyalleşme sürecinin temeli olarak görür. Ancak cinsiyetler arasında net bir hiyerarşik düzen öngörerek, kadının içsel veya ev içi alanı ile erkeğin dışsal veya kamusal alanı arasında keskin bir ayrım yapar. Bu ayrım, kadınları daha düşük bir konuma yerleştirir (Shim, 2001: 135). Üstün insanların (erkeklerin) ayrıcalıkları hem başkalarıyla ilgilenmek hem de ilgilenilmekten oluşur. Örneğin bir babanın karısı ve çocuklarıyla ilgilenmesi gibi, Konfüçyüsçü bir kralın da tüm tebaasıyla ilgilenmesi beklenir. Kadınlardan başkalarına yalnızca aile ve evlilik ilişkileri sınırları içinde bakmaları beklenir. Konfüçyüsçü bir toplumda ahlaki duyarlılık büyük ölçüde hiyerarşik ilişkilere

bağlıdır. İnsanlar, sosyal ve ailevi hiyerarşilerine göre başkalarına karşı farklı ahlaki tutumlar geliştirirler (Heisook, 2015: 45).

Konfüçyüsçülük, kadınlar için bekâret ve iffet ideolojisini ve ailenin üstünlüğünü vurgular (Ching ve Lowe, 1995: 422). Evlilikten önce iffet, evlilikten sonra ise sadakat sıkı bir şekilde talep edilir. Kadınlar, yedi kötülükten biri olan zinayı işlerlerse, kocalarının aileleri tarafından evden kovulabilirler. Sadakat, kocalarının ölümünden sonra da devam etmek zorundadır. Konfüçyüsçü ideolojide kadının kocasına cinsel sadakatine yapılan vurgu, Kore toplumunda hukuki düzenlemeler, devlet politikaları ve toplumsal normlar aracılığıyla desteklenmiştir. Örneğin, dul kadınların yeniden evlenmesini yasaklayan Jae-Ga yasası 1477 yılında yürürlüğe girmiştir. Yeniden evlenen kadınların çocukları ciddi dezavantajlar yaşar. 1485 yılında çıkarılan Jaeganyojasongumbup yasası, kamu hizmetinden yeniden evlenen kadınları ve çocuklarını dışlar (K.-A. Kim, 1996: 66).

Sanayileşme, kentleşme ve batılılaşma ile kadının statüsü ve rolünde köklü değişimler yaşanmış olsa da Konfüçyüsçü söylem ve ideolojilerin bazı unsurları—özellikle cinselliğe ilişkin çifte standart ve iffet ideolojisi— Kore toplumunda hâlâ varlığını sürdürmektedir. Çoğu kadın ve erkek, özellikle yaşlı kuşak, kadınların iffetine büyük değer verir. Bir kadın, iffetini kaybettiğinde kendi hatası olmasa bile genellikle kendini suçlar ve hayattan soğur; hatta intihara varan trajik sonuçlar görülebilir. Bu bağlamda, bazı erkekler arzuladıkları kadınları kontrol etmek veya baskı altında tutmak için iffet ideolojisinden yararlanabilir. Kadınlara yönelik zorla evlilik veya cinsel saldırı, onlara başka bir seçenek bırakmamak amacıyla gerçekleştirilebilir. Öte yandan, erkeklerin namusu nadiren sorun olarak görülür. Erkeklerin flört etmesi veya zina yapması utanç verici değil, çoğu zaman erdemli olarak değerlendirilir (Shim, 2001: 137). Bu durum, kadın ve erkeklerin eşit olmayan bir namus anlayışına tabi tutulduğunu ve cinselliğe ilişkin çifte standardın sürdüğünü göstermektedir.

Modernleşme süreci, insanların değer sistemlerinde bazı değişikliklere yol açmıştır; ancak modernite geleneğin yerini almamıştır. Toplumda çatışan modern ve geleneksel değerler bir arada var olur ve bu durum kadınların rollerini karmaşık ve güvencesiz hâle getirir (Park, 1993: 140). Konfüçyüsçü geleneğin yaygın olduğu toplum hâlâ büyük ölçüde erkek egemendir (M. Kim, 2024: 145). Neo-Konfüçyüsçülük’teki erkek üstünlüğü, insanların inanç sistemlerinde hâlâ canlıdır (Park, 1993: 140). Modernleşme ve batılılaşma süreçlerine aktif olarak katılan birçok Koreli erkek, ironik bir şekilde feminizmi, kadınların aile değerlerini ihmal etmelerinden sorumlu tutulması gereken Batı propagandası olarak görür. Batılılaşmayı örnek almak istediklerinde bile, erkekler kadınların yaşlı anneler, itaatkâr kızlar ve gelinler olarak kalmasını isterler. Bu durum, ataerkil bir toplumla yüzleşen kadınların kendi hakları için mücadele etmek zorunda kalmasına yol açmıştır (Heisook, 2009: 248-249).

Cinsiyetler arasındaki yüzyıllar süren eşitsizliğe ve geleneksel Kore toplumunda kadınların düşük konumuna rağmen, sanayileşme ve modernleşme kadınların yaşamında bazı değişikliklere yol açmıştır. Ancak endüstriyel gelişme ile kültürel tepki, yani maddi ve davranışsal kültür arasında hâlâ bir boşluk bulunmaktadır. Kim Chong Ui, Korean Women’s Development Institute’ün bir yayını olan Korean Women Today’de, toplumda uzun süredir devam eden yanlış sosyalleşme süreci nedeniyle yalnızca erkeklerin değil, kadınların da kendilerinin aşağı konumunu kabul etme eğiliminde olduklarını vurgulamıştır. Bu durum, erkekler ve kadınlar arasında eşitliğe ulaşmanın önündeki en büyük engel olmaya devam etmektedir (Palley, 1990: 1140-1141). Hızlı sanayileşme, kentleşme, eğitim fırsatlarının artması ve bilinçlendirme çabalarına rağmen, geleneksel değerler toplumda hâlâ güçlü bir şekilde egemendir (Park, 1993: 140).

3. GÜNEY KORE’DE KADIN HAREKETİNİN KRONOLOJİK GELİŞİMİ

Kore Savaşı ve ülkenin bölünmesinin ardından, sömürge sonrası dönemde modern bir ulus inşa etme süreci, militarize şiddeti, Kore toplumuna nüfuz ettirmiştir. Bu süreç, erkekleri ve kadınları güçlü bir ulus inşa etmenin araçları olarak harekete geçirmiştir (Y. E. Moon vd., 2023: 2104). Bu anlayış, demokrasi yanlısı hareketleri de etkilemiştir. Bu hareketin çekirdeğini oluşturan öğrenci hareketi, militarize olmuş bir yapıya sahiptir; erkekliği ayrıcalıklı kılarak kadınlığı önemsizleştirmiştir. 1940’larda ulusal kurtuluş hareketinin bir parçası olarak başlayan kadın hareketi, askeri diktatörlük döneminde demokrasi hareketinin bir parçası olmuştur. Ulusal kurtuluş ve demokratikleşme hedefi doğrultusunda hareket içindeki kadınlar ulusun, devletin veya işçi sınıfının üyeleri olarak homojen bir kategori ve kimlik içinde değerlendirilmiştir (Seo ve Choi, 2020: 373). Bu süreçte, Kore’de kadın kimliği müstakil bir kimlik olarak ele alınmamış; kadınlar milliyetçi hareketler ve işçi sınıfı içerisinde faaliyet göstermiştir.

Japon işgali altında Koreli kadınlar, milli mücadeleye katılmış ve ilk kadın yeraltı ağı olan Songjuk-hoe (1913’te kurulmuştur) ve en sıkı yapılandırılmış ve en iyi birleşik kadın örgütü olan Kun’u-hoe (1927’de kurulmuştur) gibi gizli yeraltı örgütleri kurmuşlardır. Örneğin, Kun’u-hoe’nin 1928’deki bir ulusal konferansında ulusal bağımsızlık, örgütün birincil hedefi olarak ilan edilmiştir. Koreli feminist akademisyenler, Japon egemenliği altındaki bu milliyetçi kadın örgütlerinin örgütlü bir Koreli kadın hareketinin başlangıcına işaret ettiği konusunda hemfikirdir (H. K. Kim, 2009: 111). Bu dönemde kadınların siyasi katılımı, direniş hareketi bağlamında başlamış ve birçok kadın ulusal bağımsızlık çabalarında aktif roller üstlenmiştir. Koreli kadınların siyasetteki ilk deneyimi, Batı’daki oy hakkı hareketlerinden farklı olarak, ülkenin özgün siyasi koşullarından kaynaklanmıştır. Direniş hareketinin kadın liderlerinden üçü — Yim Young Shin, Park Soon Chon ve Park Hyun Sook — daha sonra siyasete girmiş, bir süre cezaevinde kalmış ve yeni kurulan hükümette önemli roller üstlenmişlerdir (Park, 1993: 135).

Ancak siyasi bağımsızlığın kazanılmasının ardından, kadınların özgürleşmesini talep eden hareketler zayıflamaya başlamış; bu hareketlerin birçoğu 1950’li yıllarda reformcu niteliklerini yitirerek yalnızca devlet hizmetlerini yürüten yapılara dönüşmüştür. Dahası, Kore’nin otoriter hükümetleri (1961–1987), postkolonyal milliyetçilik söylemlerini kadınları ve kadın cinselliğini baskı altına almak ve böylece eril merkezli ulus ve milliyetçilik anlayışını güçlendirmek amacıyla kullanmıştır. 1960’lar ve 1970’ler boyunca Kore hükümeti, emek yoğun ihracat endüstrilerine dayalı hızlı ekonomik kalkınmayı hedeflerken, genç kadın fabrika işçilerinin emeğini sömüren ve ulus uğruna kendini feda eden kadın imgesini idealleştiren politikalar benimsemiştir (H. K. Kim, 2009: 111). İhracata dayalı bir stratejiye dayanan hızlı sanayileşme, kadınlara karşı haksız ve insanlık dışı muamele pahasına ilerlemiştir. Bu strateji, kadınların ekonomik kalkınma programlarının arkasında toplanmasını gerektirmiş ve bazı kadın grupları devlet tarafından kontrol edilmiştir. Koreli kadınlar, ataerkilliğe dayalı geleneksel kültürel kısıtlamaların getirdiği ek baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kısıtlamalara karşı çıkarken, dini gruplar kadın hareketlerine destek vermiş ve özel ile kamusal alanlarda kadınlara yönelik şiddeti görünür kılarak feminist söylemin yayılmasına katkıda bulunmuştur (Suh ve Park, 2014: 345). Bu dönemde kadınların karşılaştığı ayrımcı muamelenin, büyük ölçüde kamu politikalarının doğrudan bir sonucu olduğu söylenebilir. Kurtuluş mücadelesinde aktif rol almış kadınlardan, bu kez ekonomik bağımsızlık için fedakârlık yapmaları beklenmiştir.

Kore’de kadınların güçlendirilmesi, büyük ölçüde 1980’lerin sosyopolitik bağlamında gerçekleşmiştir. Uluslararası düzeyde feminist faaliyetlerin artışı, devleti kadınlar için idari organlar kurmaya ve erkek egemenliğini azaltmayı amaçlayan politikalar geliştirmeye zorlamıştır. Küresel feminist söylem, ulusal feminist hareketi desteklemiştir (Nam, 1995: 122). Güney Kore’nin Kadınlarla

Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair BM Sözleşmesi’ne (CEDAW) katılımının ardından, hükümet kadın sorunlarıyla ilgilenecek bir görev gücü oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede 1983 yılında Kore Kadın Kalkınma Enstitüsü, 1984 yılında ise Siyasi İşler Bakanlığı II kurulmuştur. Uluslararası baskıyla oluşturulan bu kurumlar, hükümetin yaklaşık on yıl boyunca gerekli bütçe ve personeli tahsis etmemesi nedeniyle büyük ölçüde sadece kurumsal formalite olarak kalmıştır. Bu durum, hükümetin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda seyirci kaldığını göstermektedir (Suh ve Park, 2014: 339). Bu bağlamda, Kore’de kadın hareketi ve feminist mücadele büyük ölçüde uluslararası konjonktürün etkisiyle gelişmiştir. Cinsiyet eşitliği yönündeki kadın çabaları, ulusötesi kurum ve kuruluşların desteğiyle ivme kazanmıştır.

1980’lerde ülkedeki kadın hareketinin belirgin bir özelliği, gençler tarafından başlatılan ve desteklenen feminist grupların önemli ölçüde artmasıdır. Bu tür örgütlenmelerin ilki, 1983’te küçük bir grup genç kadının “Eşitlik ve Barış İçin Kadınlar” adlı örgütü kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu grup, ataerkilliğin yapısal ve kültürel temellerini ortadan kaldırmayı hedeflemiş ve 1980’lerde kadın hakları gruplarına yol göstermiştir. Aynı dönemde Kadın Yardım Hattı (1983) ve Kadın Demokrasi Derneği (1987) gibi ilerici feminist gruplar da ortaya çıkmıştır (Nam, 1995: 121). 1980’lerin sonlarından itibaren, sosyopolitik demokratikleşme bağlamında yeni özerk kadın dernekleri çoğalmıştır (Er ve Köroğlu Türközü, 2025: 110). Bu yeni örgütlerin öncülerinin ortaya çıkışı, Chun rejiminin askeri otoriter yönetime karşı artan halk mücadelesi karşısında gönüllü örgütler üzerindeki baskısını kısmen gevşetmesiyle mümkün olmuştur. Kore Kadınlar Birliği’ne (KWAU) üye kuruluşlarının sayısı, 1987’deki kuruluşundan bu yana dalgalanmalar göstermiş olsa da 2000 yılında toplam yirmi sekiz üye kuruluşa ulaşmıştır. Baskıcı rejime karşı mesafeleri ve muhalif duruşları, bu örgütleri başlangıçta hem önceki hem de yeni ortaya çıkan diğer kadın örgütlerinden ayırmıştır (S. Moon, 2002: 489).

1990’lara kadar Güney Kore’deki kadın hareketi, sınıf temelli ve milliyetçi hareketlere kıyasla ikincil bir konumda değerlendirilmiştir. Demokratikleşme sonrası kadın hareketi, kadınların çalışma hakkını teşvik etmek amacıyla kadın üniversitelerinin kurumsallaşması veya kadınların fiziksel güvenliğini sağlamak için toplumsal cinsiyet eşitliği bakanlığı ve cinsel şiddet mağdurları için aile ve danışma merkezlerinin kurulması gibi hedefler üzerinde yoğunlaşmıştır. 2000’li yılların başında feminist hareket, kadın sorunlarını demokratikleşme veya milliyetçilik temelli hareketlerin bir parçası olarak değil, kendi başına tek taraflı olarak ele almayı amaçlamış ve cinsel kimlik ve toplumsal cinsiyet konularını ele almaya başlamıştır (Y. E. Moon vd., 2023: 2104-2105). Bu süreçte kadın hareketi, özellikle cinsel ayrımcılığı ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya veya en azından bu sorunları ele almaya odaklanan bağımsız bir feminist hareket hâline gelmeye başlamıştır (Shim, 2001: 144).

4. GÜNEY KORE’DE FEMİNİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Güney Kore’de feminizmin tarihsel seyri, kaçınılmaz olarak ülke tarihi ile yakından ilişkilidir. Kore tarihini anlamak, feminist felsefeyi kavrayabilmek açısından önemlidir. Feminizm, siyasal ve toplumsal koşulların elverdiği ölçüde gelişmiş ve yayılmaya başlamıştır. Kore’nin kendine özgü tarihi ve toplumsal koşulları, Kore feminizminin Batı feminizminin tarihsel gelişiminden farklı bir şekilde ilerlemesine yol açmıştır.

Güney Kore, Çin ve Japonya arasında yer alan Uzak Doğu bölgesinde bulunur. Coğrafi konumu nedeniyle, dilsel ve kültürel kimliğini korumak için bu iki ülke ile birçok defa savaştır (Heisook, 2009: 248). 1945 yılına kadar Japon sömürge yönetimi, 1950’lerde Kore Savaşı ve 1960’lardan 1980’lere kadar süren otoriter rejimler nedeniyle, 1980’lerin sonuna kadar feminizmin

gelişimi için verimli bir zemin olmamıştır (G. Jung ve Moon, 2025: 3). Demokratikleşmeyle birlikte feminist mücadele ve kadın hareketi 1980’li yıllarda yaygınlaşmıştır (Er ve Köroğlu Türközü, 2025: 109). Buna karşın, Japon işgali Koreli kadınlara özel alanın dışında kendilerini ifade etme imkânı sağlamıştır. 1910-1945 yılları arasında süren otuz beş yıllık işgal sırasında, Koreli kadınlar modernleşme ve sömürge dönemi kadınları olarak kendi kimliklerinin farkına varmaları açısından önemli değişimler yaşamışlardır. Bu dönemde yalnızca kadınlar tarafından örgütlenen bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Birçok kadın, bağımsızlık mücadelesine katılmayı erkeklerle eşitliğe ulaşmanın bir yolu olarak görmüştür (Heisook, 2009: 248). İşgalci güçlere karşı mücadele, tarihsel olarak kadın hareketlerinin ulusal bir harekete dönüşmesinde etkin bir rol oynamıştır (Jeong, 2021: 76). Bu süreç, kadınlara kendilerini anlamlı hissetme ve farkındalık geliştirme olanağı sağlamış; milliyetçi hareketler, kadın bilincinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kore demokrasi hareketinin bir parçası olan kadınlar, özellikle işçi sınıfı ve aydınlar, 1980’lerin sonlarından itibaren cinsiyet eşitliği için yasal reformlara odaklanan örgütlü bir kadın hareketi oluşturmuşlardır. Siyasal olarak, kadın hareketi 1990’lar ve 2000’ler boyunca devlet feminizminin desteğiyle cinsiyet politikası kampanyalarını başarıyla yürütmüştür. Kültürel açıdan ise, Batı’daki üçüncü dalga feminist hareketlerden etkilenen genç feministler ortaya çıkmış ve öncelikle seçkin üniversite kampüslerinde faaliyet göstermişlerdir. Bu aktivistler, feminist dergiler ve medya kuruluşları kurmuş ve feminist bilinci teşvik etmek amacıyla kültürel etkinlikler düzenlemişlerdir. Ancak bu dönemde feminizm, öncelikle üniversite öğrencilerinden ve profesyonel aktivistlerden oluşan küçük bir azınlığın çabasıyla sınırlı kalmıştır. Devlet feminizmi etrafında kümelenmiş ve yaygın bir popüler harekete dönüşmemiştir. Örneğin, Batı’da tabandan gelen feminist bilinç yükseltme hareketleri, kampüsler aracılığıyla yayılmış ve kadın çalışmaları, kadın hareketinin liderliğiyle geniş ölçekte kurulmuştur. Buna karşılık, Kore’de kadın çalışmaları, devlet feminizminin öncülük ettiği politika girişimlerinin bir parçası olarak oluşturulmuştur (G. Jung ve Moon, 2025: 3). Amerika Birleşik Devletleri’nde, sivil haklar hareketine katılan kadınlar, kadın haklarına duyulan ihtiyacı keşfetmiş; eğitime odaklanmış ve kadınları ihmal eden tarihi sorgulamışlardır. Böylece Batı’da feminizm, kadın haklarına duyulan ihtiyaçtan doğmuştur. Kore’de ise feminizm, kadın hakları hareketinden değil, akademik bir çaba olarak başlamıştır. Örneğin Ewha Üniversitesi’nde yaklaşık yirmi profesör tarafından “kadın çalışmaları” adı altında oluşturulmuştur. Yani Kore’de feminizm, kadın haklarına duyulan toplumsal ihtiyaçtan değil, üniversitede öğretilen bir ders olarak ortaya çıkmıştır (Park-Kim vd., 2006: 179).

Ewha Üniversitesi’nde ilk kadın çalışmaları programının oluşturulmasından bu yana, birçok üniversite kendi kadın çalışmaları programlarını hayata geçirmiştir. Bu programlardaki birçok feminist akademisyen, çeşitli cinsel ayrımcılık biçimlerini protesto etmek amacıyla sivil toplum kuruluşlarındaki aktivistlerle iş birliği yapmıştır. Kadın felsefeciler, sayıları az olsa da edebiyat, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve hukuk gibi farklı disiplinlerden feminist akademisyenlerle birlikte kadın çalışmaları programlarının oluşturulmasına başından itibaren katılmışlardır. Güney Kore’de kadın filozof sayısı oldukça sınırlıdır: Ülke genelindeki kırk dört felsefe bölümünden yalnızca ondan azında profesör kadrosunda bulunan kadın filozof bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu kadın filozofların hepsi feminist bir yönelime sahip değildir. Kadın çalışmaları programlarını başlatan akademisyenlerin çoğu sosyal bilimler alanındadır (Heisook, 2009: 249). Kadın çalışmaları programlarının ardından Kadın Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. Tartışma grupları ve seminerler, 19. yüzyılın sonlarından bu yana Güney Kore kadın örgütlerinin tarihini; feminist bir bakış açısıyla iş ve aileyi; kadın edebiyatını, Kore’nin bölünmesini; insan haklarının reddi ile kadınların ezilmesi arasındaki ilişkiyi; sikiyönetim ve ataerkil yapı arasındaki bağlantıları konu almıştır (Ching ve Lowe, 1995: 420).

Feminist hareketin yeniden ortaya çıkışı, 1980’lerdeki demokrasi hareketiyle aynı döneme denk gelmiştir. Muhafazakâr kadın hareketleri, kadınların yasal mücadelelerini destekleme konusunda ilerleme kaydetmiştir. Ancak, BM tarafından Uluslararası Kadınlar Yılı’nın (1975) ve Kadınlar On Yılı’nın (1976-1985) ilan edilmesi ve Kadın Çalışmalarının tanıtılmasıyla birlikte, Koreli kadın aktivistler ataerkil kapitalizm, erkek egemenliği, ataerkil kültürel normlar ve askeri rejimin baskısı altında sömürülme ve baskıya uğradıklarının farkına varmışlardır. Bu dönemde, Kadınlar için Eşitlik ve Barış Derneği, Kadın Yardım Hattı, Alternatif Bir Kültür ve Kadınlar Demokrasi ve Kardeşlik Derneği gibi yeni feminist örgütler kurulmuştur (K.-A. Kim, 1996: 71). Ayrıca, 1980’lerde Kore’de kadınlarla ilgili çok sayıda uluslararası konferans ve toplantı düzenlenmiş ve ulusal feministlerin küresel kız kardeşlik ile uluslararası feminist faaliyetlere ilişkin anlayışını artırmıştır. Örneğin, 1982’de Uluslararası Kadınlar Konseyi Konferansı, Kore hükümeti tarafından düzenlenmiştir. Uluslararası toplumda kadınların güçlendirilmesiyle birlikte Kore hükümeti 1983’te Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair BM Sözleşmesi’ni (CEDAW) imzalamıştır (Nam, 1995: 120).

Güney Kore’de demokrasi sonrası kadın hareketinde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, işçi hareketiyle yakın bir ittifakın gerekliliğini ve sınıf bilincinin önceliklendirilmesini savunan kadınlar ile çabaların doğrudan kadın sorunlarına yoğunlaştırılması gerektiğini düşünen feminist aktivistler arasında ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Her iki taraf, mücadele yöntemleri ve öncelikli sorunlar konusunda da farklı düşüncelere sahipti. İlk grup, siyaset ve hükümet karşıtı mücadeleye yoğunlaşılması gerektiğinde ısrar etmiş ve kadın hareketlerini toplumsal hareketlerin bir uzantısı olarak görmeyi savunmuştur. Buna karşılık, ikinci grup, kadın hareketlerini bütünleştirme ve kurumsallaştırma; ayrıca, bugüne kadar çoğunlukla alt sınıf kadınların çıkarlarını ele alan gündemin orta sınıf kadınların sorunlarını da kapsayacak şekilde genişletilmesi ihtiyacını vurgulamıştır. Bu çatışma, 1987 yılında Kore Kadınlar Birliği’nin (KWAU: Hanguk Yösöng Tanche Yönhap) kurulmasıyla sonuçlanmıştır (J. Kwon, 2018: 646). KWAU’nun iki yılda bir gerçekleştirdiği Feminist Danışmanlık Okulu, feminizm hakkında halk eğitimini teşvik eden ve halkın farkındalığını artıran ilk feminist girişim olmuştur. Ev kadınları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmeye yönelik örgütlü çabalara ilgi duyan diğer kadınlardan katılımcılar, eğitim sayesinde kadın sorunları konusunda daha bilinçli hâle gelmişlerdir. Burada aldıkları eğitim, ilgilerini derinleştirmiş ve farkındalıklarını artırmıştır; dolayısıyla bu katılımcılar daha sonra kadın örgütlerinde danışmanlık ve liderlik rolleri üstlenmişlerdir (Suh ve Park, 2014: 338). Bu çerçevede kadınlar arasında kolektif bir kimliğin yaratılması, feminist gruplar için başarılı bir siyasi seferberliğin ön koşuludur. Kadınların ücretli iş gücüne katılımının artması ve cinsiyete göre ayrılmış iş yerlerindeki deneyimleri, kadınların ortak sorunlarının farkındalığını artırmış ve kadın merkezli bir bilincin gelişmesini hızlandırmıştır. Ayrıca kadınların istihdamı, kolektif eylemler için gerekli kaynakları—örneğin para, bilgi ve liderlik becerileri—sağlayarak örgütlenme için temel oluşturmuştur (Nam, 1995: 120-121).

Minjongminjuundong (Kore ulusal ve etnik demokrasi hareketi) olarak adlandırılan Kore demokrasi hareketlerinde demokratikleşme, milliyetçilik, etnik birleşme (Kuzey ve Güney arasında) ve sınıf kurtuluşu önceliklendirilmiştir. Bu bağlamda bazı erkek aktivistler, feminizmi burjuva ideolojisi olarak değerlendirerek karşı çıkmış; feminizmin sınıf sorunlarını göz ardı ettiği ve Batı’dan ithal edildiği gerekçesiyle eleştirmişlerdir (J. Kwon, 2018: 643-644). Kadın hareketleri içinde dahi, feminizm ve kadın sorunlarına odaklanma genellikle demokratikleşme ve sınıfla ilgili hedeflerin gölgesinde kalmıştır. Kim Young-sam (1993-1997) liderliğindeki sivil hükümet döneminde, cinsel şiddet ve ayrımcılık gibi kadın sorunları, kadın hareketleri içinde ivme kazanmıştır. Demokrasiye geçiş, özellikle ilerici Başkanlar Kim Dae-jung (1998-2003) ve Roh Moo-hyun (2003-2008) yönetimleri sırasında kadın hareketlerine daha fazla siyasi fırsat ve kaynak sağlamıştır. Sivil

yönetimlerle yakın çalışmak, yasaların çıkarılması ve feminist bürokratlar (femokratlar) olarak adlandırılan figürlerin hükümete dahil edilmesi gibi önemli politika ilerlemelerine yol açmıştır (K. Jung, 2024: 5). Feminist bürokratlar, kadın hareketinin hedeflerini paylaşmış ve hareket ile hükümet arasında aracı rolü üstlenmişlerdir. Bu bürokratların ağırları, onları feminist araştırmacılarla bağlantılandırmış ve akademik veya kadın hareketleri tarafından kullanılan feminist kavramların kamusal alana taşınmasına imkân tanımıştır (S. kyung Kim ve Kim, 2011: 392).

Park Geun-hye, 2013-2017 yılları arasında Kore’nin ilk kadın Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır ve başlangıçta siyasette kadın temsili için bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Ancak başkanlığı, kadın politikalarında önemli ilerlemelere dönüşmemiştir. Park yönetimi cinsiyet politikalarını toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlememiştir (K. Jung, 2024: 6). Park’ın 19 Aralık 2012’deki zaferi, bazıları için, cinsiyet eşitliği konusunda dünyanın en düşük performans gösteren ülkelerinden birinde tarihi bir başarı olarak görülmüştür. Seçildiği yıl, Güney Kore, Dünya Ekonomik Forumu’nun Cinsiyet Uçurumu Endeksi’nde 135 ülke arasında 108. sırada yer almıştır. Endeks, eğitim, sağlık, refah, iş gücü piyasası ve siyasi güçlenme alanlarındaki cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ölçmektedir. Her ne kadar seçim tartışmalarının ana gündemi ulusal güvenlik ve ekonomiye ilişkin konular olsa da, haber kaynakları Park’ın Asya’nın son derece ataerkil bir bölgesinde, cinsiyet eşitliğinde dünyanın en alt sıralarında yer alan bir ülkede kazandığı zaferin önemine dikkat çekmiştir (Han ve Chun, 2014: 245). Ancak 2015 yılında Cinsiyet Uçurumu Endeksi’nde Güney Kore, 108. sıradan 115. sıraya gerilemiştir. Bu durum, ülkenin ilk kadın Cumhurbaşkanı’nın liderliğinde önemli ilerlemeler umut eden vatandaşların, özellikle de kadınların beklentilerinin gerisinde kaldığını göstermiştir. Kadınların siyasi temsiline kademeli olarak aşınmasına katkıda bulunmuştur. Park’ın yolsuzluk skandalına karışması, ardından görevden alınması, ilk kadın Cumhurbaşkanı’nın simgesini olumsuz etkilemiştir. Bu süreç, kadınların siyasi temsili ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarında sağlanması beklenen ilerlemelerin karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermiştir (K. Jung, 2024: 6). Bu çerçevede kadın hakları ve feminist mücadele bağlamında Park Geun-hye’nin cumhurbaşkanlığının, sembolik bir anlam taşımanın ötesine geçmediği söylenebilir.

2000’li yıllarda feminist hareketler giderek daha az görünür hâle gelmiştir. 1997 Asya mâli krizinin ardından devletin öncülük ettiği ve 2008 mâli kriziyle yoğunlaşan neoliberalleşme süreci, Kore feminizminin post-feminizm ve/veya anti-feminizm aşamasına girdiği değerlendirmelerine yol açmıştır. Post-feminist dönemde kadınların özgürleştiği yanılsaması ortaya çıkmış ve bu düşünce kolektif mücadeleyi zayıflatmıştır (Er ve Köroğlu Türközü, 2025: 112). Kadınların iki finansal krizle şekillenen kırılgan ekonomik gerçeklikleri ve bunun sonucunda genç kadınların yaşadığı kaygılara rağmen, neoliberalleşme genç kadınların “alfa kızlar” olarak sosyo-kültürel temsillerini öne çıkarmıştır; bu kavram, erkeklerle rekabet halinde kazananlar ve satın alma gücüne sahip tüketicileri tanımlar. Öte yandan neoliberalizm, erkeklerin erkekliklerinin zayıflamasından duyduğu korkuyu artırmıştır. Bu korku, genç erkekler arasında eşitlik yerine hakkaniyeti savunan anti-feminist bir söylemin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Seo ve Choi, 2020: 376). Bu arka planda, Lee Myung-bak (2008-2012) ve Park Geun-hye (2013-2017) dönemindeki muhafazakâr yönetimler, feminizmin “karanlık çağı” veya “kadın düşmanlığı çağı” olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde feminist sesler, artan düzenlemeler, sıkı kontrol ve cinsel muhafazakarlığın teşvikiyle etkili bir şekilde bastırılmış ve marjinalleştirilmiştir. Lee yönetiminde, Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı ve kadınlara yönelik politikalar yaygın bir tepkiyle karşılaşmıştır. Seçilmeden önce, Lee bakanlığın küçültülmesini veya Sağlık ve Refah Bakanlığı ile birleştirilmesini önermiştir. Kadın örgütlerinin karşı çıkmasına rağmen, yönetim bakanlığın bütçesini yarıya indirmiş ve çocuk bakımı sorumluluklarını Sağlık ve Refah Bakanlığı’na devretmiştir. 2010 yılında, Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı, çocuk bakımı dışındaki aile ve gençlik işlerini birleştirerek ileri bir yeniden yapılandırma gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, kadın politikalarının

merkezinde yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi, bakanlığın İngilizce adı olan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Aile Bakanlığı (MGEF) çerçevesinde dâhi neredeyse tanınmayacak kadar marjinalleşmiştir. Sonuç olarak, kadın politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletme işlevi giderek azalmıştır (K. Jung, 2024: 5). Muhafazakâr hükümetlerin göreve gelmesi, Kore toplumunda oluşan anti-feminist söylemin etkisiyle kadın politikaları açısından olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Artan kadın düşmanlığı ve kadına nefret, bu hükümetler tarafından siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Ekonomik krizler ve neoliberal düzenlemeler, özellikle genç erkekler arasında eski ayrıcalıklı statülerini kaybetme endişesi yaratmış ve bu durum muhafazakâr siyasetçiler tarafından avantaja çevrilmiştir.

5. GÜNEY KORE’DE FEMİNİST MÜCADELENİN KAZANIMLARI

Kore’de kadınların eşitlik mücadelesi uzun yıllar boyunca devam etmiş ve hâlen devam etmektedir. Kadın haklarının diğer toplumsal mücadelelerle iç içe geçmesi ve zaman zaman arka planda kalması, feminist hareketin zorlu bir süreçten geçmesine yol açmıştır. Bu mücadele sürecinde elde edilen kazanımlar, Koreli kadın örgütlerinin ve feminist hareketlerin bazen devlet ve hükümetle çatışması, bazen de iş birliği yapmasıyla mümkün olmuştur. Kadınların toplumsal özne olarak konumlanabilmesi, uzun süren mücadeleler ve Kore’nin demokratik yönetime geçişiyle gerçekleşebilmiştir.

1980’lerden itibaren kadın hareketi yeni ve parlak bir döneme girmiştir. Kadın emek hareketi, demokratikleşme mücadelesi ile otoriter hükümetlere karşı durmuş ve 1987’de demokratik bir rejim değişikliğine yol açmıştır (H. K. Kim, 2009: 112). Demokratik yönetime geçiş sonrası ülke, düşük yoğunluklu bir demokrasi olarak tanımlanabilir; bu siyasi sistem, devletin ekonomik sermaye üzerindeki kontrolüne ve siyasi iktidar üzerindeki hakimiyetine meşruiyet kazandırmıştır. Geçiş sonrası dönemde demokratik olarak seçilen tüm başkanlar bu kısıtlamalarla bağlı kalmıştır. Bu nedenle liderler, otoriter güçlere uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Tabandan gelen demokrasi yanlısı güçlerle iş birlikleri ise marjinal bir rol oynamıştır. Buna karşılık, geçiş sonrası hükümetler ilk kez cinsiyet eşitliğini bir politika sorunu olarak ciddiyetle ele almıştır (Suh ve Park, 2014: 342). Bu bağlamda, Kore toplumu cinsiyet eşitliğinde kayda değer ilerlemelere tanık olmuştur. Kadın hareketleri cinsiyet sorunlarına odaklanmaya başlamış, cinsel şiddet ve aile içi şiddet gibi konuları kamuoyunun gündemine taşımıştır. 1980’ler ve 1990’larda kadın çalışmaları, üniversite kampüslerinde ve yayınevlerinde gelişmiş; kamuoyu, kadınların erkeklere kıyasla yasal, kurumsal ve sosyal statülerinin iyileştirilmesi konusunda bütünlük bir farkındalık göstermiştir (Seo ve Choi, 2020: 374).

1990’lardan itibaren Kore’de kadın hareketleri, cinsel ve aile içi şiddet ile yaşam politikaları gibi daha önce özel alan olarak değerlendirilen konuları toplumsal meseleler hâline getirerek gündeme taşımıştır (J. Kim, 2017: 812). Özellikle iş yerinde cinsel taciz gibi kadın bedeniyle doğrudan ilişkili konular, 1990’lar ve 2000’lerde kadın hareketlerinin temel kaygıları arasında yer almıştır. Kadın hareketleri, yasa reformu kampanyaları düzenleyerek bu sorunları ana akım politika gündemine taşımaya çalışmış ve bazı konuların kurumsallaşmasına ve siyasallaşmasına katkı sağlamıştır (J. Kwon, 2018: 646). 1990’larda cinsel taciz mağdurlarına destek sunan danışmanlık kuruluşları, ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Kadına yönelik şiddeti önlemeye ilişkin yasal düzenlemelerin artmasıyla birlikte, cinsel ve aile içi şiddetle ilgilenen danışmanlık merkezlerinin sayısı beş kat artmıştır. Demokratikleşmenin ardından, bir zamanlar rekabet ve çatışmayla ifade edilen devlet ve kadın hareketi ilişkisi daha etkileşimli bir hâl almıştır. Kadın grupları, devletin kadın hakları ve insan haklarına yönelik sorumluluk üstlenmesini talep etmede ve yasal yeniliklerle kadına yönelik şiddeti azaltma konusunda daha iddialı bir konuma gelmiştir (Suh ve Park, 2014: 343).

Hükümet ile kadın örgütleri arasındaki iş birliği sonucunda birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu süreçte toplumsal farkındalık oluşmuş ve aynı zamanda hukuki ve siyasal kazanımlar elde edilmiştir. 1987’de İstihdamda Cinsiyet Eşitliği Yasası yürürlüğe girmiştir (Er ve Köroğlu Türközü, 2025: 111). 1994’te Ulusal Meclis, cinsel şiddet faillerine yönelik cezaları güçlendiren ve mağdurların büyük çoğunluğunu oluşturan kadınları korumak amacıyla Cinsel Şiddetin Cezalandırılması ve Mağdurların Korunması Yasasını kabul etmiştir. 1997–1998 yılları arasında Aile İç Şiddetin Önlenmesi ve Mağdurların Korunması Yasası yürürlüğe girmiştir. 1999’da Cinsel Ayrımcılığın Yasaklanması ve Çözümü Hakkında Kanun kabul edilmiş, ancak bu kanun 2005 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Seo ve Choi, 2020: 374). Bu yasaların tümü, toplumdaki toplumsal cinsiyet ve cinsellik konusundaki geleneksel anlayışlara meydan okuduğu için kadın hareketi, yasa yapım süreçlerinde çeşitli düzeylerde muhafazakâr dirençle karşılaşmıştır. KWAU, sorunları yerel ve ulusal medya aracılığıyla görünür kılarak, uzmanlarla iş birliği içinde yasa taslakları hazırlayarak ve aktif lobi faaliyetleri yürüterek bu direnç karşısında öncü bir rol üstlenmiştir. Uzmanlar ve siyasi partilerle çok sayıda resmî ve gayri resmî toplantı ve tartışma düzenlenmiş, halka açık konferanslar yapılmış ve hükümete ile yasama organına söz konusu düzenlemeleri hayata geçirmeleri için yoğun baskı uygulanmıştır. Düzenlemeler, kadın örgütleri tarafından hazırlanan yasa taslaklarının gerisinde kalsa da elde edilen bu kısmi başarı, özellikle kadın hareketinin kısa geçmişi ve insan ile maddi kaynakların sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda, kayda değer bir kazanımdır. Dahası bu süreç, kadın hareketini erkek egemen sivil toplumda ulusal ölçekte görünür kılmış ve onu devletin dikkate almak zorunda olduğu belirgin bir toplumsal güç hâline getirmiştir (S. Moon, 2002: 492). Bu aşamayla birlikte kadın örgütleri artık siyasiler tarafından görmezden gelinememiş; kanun koyucular uzun yıllardır marjinalleştirilen ve ihmal edilen kadınların taleplerine yanıt vermek durumunda kalmıştır.

1998’de kurulan Kadın İşleri Başkanlık Komisyonu, 2001 yılında Cinsiyet Eşitliği Bakanlığına dönüştürülmüştür (Suh ve Park, 2014: 342). 2000’li yıllarda Çocuk Cinsel Korunması Yasası (2000) ve Annelik Reformu Yasası (2001) kabul edilmiş; 2001’de oluşturulan Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı ise 2005 yılında Cinsiyet Eşitliği ve Aile Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Kadın hareketine dâhil olan örgütler, Kim Dae-jung (1998–2003) ve Roh Moo-hyun (2003–2008) yönetimleri boyunca resmî destek görmüş ve bu dönemde devlet feminizmi, yasalar, politika yapımı ve yönetim süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine önemli katkılar sunmuştur (J. Kwon, 2018: 646). Bakanlık, kuruluşundan itibaren her seçim döneminde tartışmalı bir konu olmuştur. 2004’te, Roh Moo-hyun yönetimi sırasında bakanlığın görev alanı genişletilmiş ve daha önce Sağlık ve Refah Bakanlığı tarafından yürütülen çocuk bakımına ilişkin politikalar da bu kuruma devredilmiştir. Roh yönetimi ayrıca, cinsiyet eşitliğini daha ileri taşımak ve politika kararlarında toplumsal cinsiyet etkilerini sistematik olarak değerlendirmek amacıyla cinsiyet etkisi analizi ve cinsiyet bütçelemesi gibi girişimleri hayata geçirmiştir (K. Jung, 2024: 5). Bakanlığın kurulması, kadın hareketinin hedeflerinin kısmen de olsa gerçekleştiğini göstermiş ve hükümet ile kadın hareketi arasındaki yakınlaşmanın önemli bir göstergesi olmuştur. Ancak devlet feminizminin politika yapımında ve çeşitli yönetim düzeylerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleme konusunda sağladığı ilerlemelere karşın, kadınlar için sosyoekonomik alandaki kazanımlar sınırlı düzeyde kalmıştır (Chun ve Das Gupta, 2009: 246).

Kadın hareketinin en büyük iki başarısı fuhuşun önlenmesine ilişkin yasanın kabul edilmesi ve aile reisliği sisteminin kaldırılmasıdır (S. kyung Kim ve Kim, 2011: 397). 2005 yılında Anayasa Mahkemesi, ataerkil toplumsal düzeni sürdüren bir aile kayıt sistemi olan hoju sistemini anayasaya aykırı bulmuştur (Seo ve Choi, 2020: 374). Bu sisteme göre tüm Kore vatandaşları bir aileye (ga) mensuptur; çocuklar babanın ailesine, kadınlar ise kocalarının ailesine dahil edilir; aile reisi aileyi temsil eder ve en büyük erkek çocuk, aile reisliğini devralmada önceliğe sahiptir. Anayasa Mahkemesi

kararında, aile reisliği sisteminin evlilik ve aile yaşamında cinsiyet eşitliği ile insan onuruna ilişkin anayasal hükümleri ihlal ettiği, çünkü sistemin öngördüğü cinsiyet rolleri ideolojisi temelinde kadınlara karşı ayrımcılık oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu kararın ardından, 2 Mart 2005 tarihinde Ulusal Meclis, aile reisliği sistemini ortadan kaldıran Medeni Kanun değişikliğini kabul etmiş ve yeni düzenleme 1 Ocak 2008’de yürürlüğe girmiştir (H. K. Kim, 2009: 115). Aile reisliği sisteminin kaldırılması, hükümetin doğrudan müdahalesi, kadın örgütlerinin yoğun lobi faaliyetleri ve kamuoyu desteğinin ortak sonucudur (S. kyung Kim ve Kim, 2011: 395). 1950’lerde başlayan aile hukuku reformu hareketi, 1990’lar ve 2000’lerde ise her iki ebeveynin soyadının kullanılmasını savunan ülke çapındaki kampanyalar, anayasa davaları ve lobi girişimleri sayesinde ivme kazanmıştır (K. Jung, 2024: 5). Dolayısıyla aile reisliği sisteminin kaldırılması, yaklaşık yarım yüzyıllık bir mücadelenin ürünü olup kadın örgütlerinin ve feminist hareketin muhafazakâr toplumsal unsurlara karşı verdiği mücadelenin önemli bir kazanımı olarak değerlendirilebilir.

Koreli kadınların toplumsal ve kurumsal statüsünün, demokratikleşme sonrasında kurumsal ve yasal açıdan önemli ölçüde iyileştiği söylenebilir. Uzun yıllar boyunca devlet politikaları, ataerkil ve cinsiyetçi uygulamaların kurumsallaşmasına zemin hazırlamış; böylece cinsiyet eşitsizliği ve kadınlara yönelik ayrımcılık toplumsal yaşamın omurgası hâline gelirken erkekler yapısal olarak ayrıcalıklı konuma yerleşmiştir. Demokratik yönetimin benimsenmesiyle birlikte sivil toplumun ve kamusal alanın kadınlara açılması, kadınların siyasette özneleşme sürecini kolaylaştırmış ve onları karar alma mekanizmalarına daha görünür biçimde dahil etmiştir.

SONUÇ

Güney Kore, kadın hareketleri ve feminist akımlar açısından özgün bir örnektir. Batılı örneklerle karşılaştırıldığında bu hareketler Kore’de farklı bir seyir izlemiştir. Bu süreci Kore tarihinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Yirminci yüzyıl boyunca Kore Yarımadası; Japon sömürge yönetimi (1910–1945), Çin ve Rusya’daki ayaklanmaların dinamik etkileri, uluslararası nitelik kazanan Kore Savaşı (1950–1953) ve ABD ile diğer büyük güçlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturduğu yeni-sömürgeci sosyoekonomik ve siyasi nüfuzu gibi çalkantılı dönemlerden geçmiştir (H. K. Kim, 2009: 111). Bu tarihsel koşullar, kadına ilişkin meselelerin erken dönemde görünür hale gelmesini engellemiştir. Bu nedenle kadınlar, Kore’de uzun süre toplumsal hayatın kıyısında kalmış ve sistematik biçimde marjinalleştirilmiştir.

Yüzyıllar boyunca Kore’de yerleşik olan Konfüçyüsçü normatif düzen, kadınları ev içi alana hapsederek kamusal alana girişlerini fiilen engellenmiştir. Bir dönem kadınların eğitim almaları dâhi yasaklanmış veya sakıncalı görülmüştür. Eski bir Kore deyişi olan “Evlerindeki kaşıkların adedini sayamayan kadınlar iyi şansla kutsanmıştır” ifadesi, bu anlayışı yansıtmaktadır. Joseon Hanedanlığı’nın ünlü Konfüçyüsçü bilgini Lee Ick’in “Kadınların bilmeye değil, takip etmeye ihtiyacı vardır” sözü, dönemsel zihniyetini özetlemektedir. Bu bağlamda, kadınların eğitimi sıra dışı bir talep olarak görülmüştür (K.-A. Kim, 1996: 68). Dolayısıyla Konfüçyüsçü miras, geçmişten günümüze kadınların maruz kaldığı cinsiyet eşitsizliğinin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal hayattan dışlanan ve marjinalleştirilen kadınlar, kendilerine alan açabilmek için milliyetçi ve kurtuluş hareketlerine katılımı, çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Bu süreç onlara özel alan dışında toplumsal faaliyetlere katılma imkânı sağlamış, ancak bu katılım bağımsız bir kadın hareketinden ziyade geniş kapsamlı siyasi hareketlerin içinde gerçekleşmiştir. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından feminist hareketlerde bir durgunluk yaşanmış; kadınlar ekonomik bağımsızlık peşinde çoğunlukla kötü koşullar altında çalıştırılmıştır. Güney Kore bağlamında “ekonomik mucize”, büyük ölçüde kadın emeğinin sömürüsü üzerine kurulmuştur. Kadınlar ekonomiye yaptıkları önemli

katkıya rağmen refahtan adil bir pay alamamıştır. Bu dönemde kadın hakları, genel olarak işçi haklarının alt başlığı olarak ele alınmış; müstakil bir kadın hareketi, sınıf dayanışmasını zayıflatacağı gerekçesiyle destek görmemiş ve kadın gündemi ikinci planda kalmıştır.

Güney Kore’de demokratikleşme süreciyle birlikte feminist hareketler güç kazanmaya başlamış ve kadın örgütlerinin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Sivil toplumun genişlemesi kadınların kamusal alana daha aktif biçimde erişimini mümkün kılmıştır. Ancak bu gelişmeler kendiliğinden ortaya çıkmamış, uzun süreli, yoğun ve çetin mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir (J. Kwon, 2018: 649-650). Örneğin erkeklere ayrıcalık tanıyan ve ataerkil düzeni kurumsallaştıran aile reisliği sisteminin kaldırılması, kadın örgütlerinin ve feministlerin yaklaşık yarım yüzyıllık mücadelesinin sonucunda mümkün olmuştur. Kadın örgütleri kimi zaman kamu kurumlarıyla çatışmış, kimi zaman ise yakın iş birliği içinde hareket etmiştir. Otoriter rejim dönemlerinde demokrasi hareketleriyle birlikte devlet güçleriyle çatışan kadın örgütleri, demokrasiye geçiş sonrasında kamu kurumlarıyla daha yakın çalışarak “devlet feminizmi” olarak nitelenen bir dönemin oluşmasına katkı sağlamıştır. Kore bağlamında feminizm ve kadın çalışmaları toplumsal bir talep veya ihtiyaçtan ziyade kamunun öncülük etmesiyle gelişmiştir. Bu durum Kore’yi Batılı örneklerinden ayırır. Kamuoyunda kadın haklarına ilişkin oluşan farkındalık ve bilinç, kadın çalışmalarına öncülük etmemiştir. Bu süreç tabandan gelen baskı veya seferberlik yoluyla gerçekleşmemiştir. Kore’de feminizm ve kadın çalışmaları akademik bir ders olarak başlamıştır.

Bununla birlikte, Güney Kore’de “feminist” sözcüğü bir tabu kabul edilmiş (J. Kim, 2017: 810) ve feminizm Batılı bir kavram olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (K.-A. Kim, 1996: 72). Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan toplumsal düzenlemelerin toplum düzeyinde benimsenmesi zaman almış, kimi dönemlerde dirençle karşılaşmıştır. Olumlu eylem politikaları ve diğer iyileştirmeler, bazı erkek gruplarında mağduriyet algısının oluşmasına yol açmış, bu durum nefret söylemini ve kadın düşmanlığını artırmıştır. Anti-feminist söylemin yükselişi, muhafazakâr partiler tarafından politik bir araç olarak kullanılmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı yönündeki iddiaları zayıflatmıştır. Kadın haklarına ilişkin bazı düzenlemelerde geriye gidiş yaşanmıştır. Bu süreç feminist kazanımlarda gerileme ihtimalinin varlığına işaret etmektedir.

Ataerkil normların tarihsel olarak güçlü bir şekilde işlediği ve kadınların günlük yaşamlarının tarihsel ve kültürel kodlar tarafından şekillendiği bir toplumda köklü bir dönüşüm yaratmak son derece güçtür (Y. E. Moon vd., 2023: 2113). Günümüzde de kadın yaşamı üzerinde etkin olan Konfüçyüsçü gelenek (Köroğlu, 2009: 196) ve yaygın anti-feminist söylem (Er ve Köroğlu Türközü, 2025: 115), kadın örgütleri ile feministlerin mücadelelerini sürdürmesini zorunlu kılmaktadır. Bu söylemler, kadın politikalarının gelecekte belirsizliklere, geri çekilme risklerine ve politik kırılganlıklara maruz kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Güney Kore’de yerleşik kadın düşmanlığı ve kurumsallaşmış ataerkil yapılar, feminist mücadelenin henüz tamamlanmadığını; aksine daha uzun soluklu ve sürekli bir çaba gerektirdiğini göstermektedir.

Etik Beyan

“Güney Kore’de Kadınların Ekonomik, Siyasal ve Toplumsal Durumu: Tarihsel Perspektiften Güncel Kazanımlara” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ching, M., ve Lowe, Y. (1995). Minjung Feminism: Korean Women’s Movement for Gender and Class Liberation. *Women’s Studies International Forum*, 18(4), 417–430.
- Chun, H., ve Das Gupta, M. (2009). Gender Discrimination in Sex Selective Abortions and its Transition in South Korea. *Women’s Studies International Forum*, 32(2), 89–97. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2009.03.008>
- Er, S., ve Köroğlu Türközü, H. (2025). Güney Kore’de Güncel Feminizm Tartışmaları ve Çağdaş Edebiyattaki Yansımaları: Kim Jiyeong, Doğum: 1982. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 103–132. <https://doi.org/10.21798/kadem.2025.175>
- Han, J. H. J., ve Chun, J. J. (2014). Introduction: Gender and Politics in Contemporary Korea. *The Journal of Korean Studies*, 19(2), 245–255.
- Heisook, K. (2009). Feminist Philosophy in Korea: Subjectivity of Korean Women. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34(2), 247–251. <https://doi.org/10.1086/590977>
- Heisook, K. (2015). Confucianism and Feminism in Korean Context. *Diogenes*, 62(2), 41–47. <https://doi.org/10.1177/0392192117703039>
- Hoffman, D. M. (1995). Blurred Genders: The Cultural Construction of Male and Female in South Korea. *Korean Studies*, 19, 112-138.
- Hwang, Y. J. (2022). Borderline Society and ‘Rebellious Mourning’: The Case of South Korean Feminist Activism. *Studies in Theatre and Performance*, 42(1), 32–46. <https://doi.org/10.1080/14682761.2021.1874106>
- Jeong, E. K. (2021). Kore Kadınının Moderleşme Süreci ve Ulusal Hareketinin Tarihi. *Şarkiyat Mecmuası*, 38, 67–87. <https://doi.org/10.26650/jos.826438>
- Jung, G., ve Moon, M. (2025). “Feminism is Like a Light to Me”: The Collective Process of Feminist Awakening Among Young Female College Students in South Korea. *Asian Journal of Social Science*, 53(1), 19. <https://doi.org/10.1016/j.ajss.2024.10.002>
- Jung, K. (2024). “Gender Wars” and Populist Politics in South Korea. *Women’s Studies International Forum*, 104, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.102915>
- Kim, H. K. (2009). Should Feminism Transcend Nationalism? A Defense of Feminist Nationalism in South Korea. *Women’s Studies International Forum*, 32(2), 108–119. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2009.03.002>
- Kim, J. (2017). #iamafeminist as the “Mother Tag”: Feminist Identification and Activism Against Misogyny on Twitter in South Korea. *Feminist Media Studies*, 17(5), 804–820. <https://doi.org/10.1080/14680777.2017.1283343>
- Kim, K.-A. (1996). Nationalism: An Advocate of, or a Barrier to, Feminism in South Korea. *Women’s Studies International Forum*, 19(1/2), 65–74.
- Kim, M. (2024). Online Gender-based Hate Speech in South Korea. *International Review of Law, Computers and Technology*, 38(2), 140–149. <https://doi.org/10.1080/13600869.2023.2295093>

- Konak, İ. (2026). Güney Kore’de Kadınların Ekonomik, Siyasal ve Toplumsal Durumu: Tarihsel Süreçten Güncel Kazanımlara. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 28(52), 707-727.
- Kim, S. kyung, ve Kim, K. (2011). Gender Mainstreaming and the Institutionalization of the Women’s Movement in South Korea. *Women’s Studies International Forum*, 34(5), 390–400. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2011.05.004>
- Koh, E. (2008). Gender Issues and Confucian Scriptures: Is Confucianism Incompatible with Gender Equality in South Korea? *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 71(2), 345–362. <https://doi.org/10.1017/S0041977X08000578>
- Köroğlu, H. (2009). 19. Yüzyılda Kore’de Batılılaşma Hareketi ve Kadının Statüsü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(27), 183–199.
- Kwon, J. (2018). Forging Feminism within Labor Unions and the Legacy of Democracy Movements in South Korea. *Labor History*, 59(5), 639–655. <https://doi.org/10.1080/0023656X.2018.1470142>
- Kwon, V. S. (2019). The Sonyösang Phenomenon: Nationalism and Feminism Surrounding the “Comfort Women” Statue. *Korean Studies*, 43, 6–39. <https://doi.org/10.2307/27098694>
- Lee, A.-R., ve Chin, M. (2007). The Women’s Movement in South Korea. *Social Science Quarterly*, 88(5), 1205–1226.
- Moon, S. (2002). Carving Out Space: Civil Society and the Women’s Movement in South Korea. *The Journal of Asian Studies*, 61(2), 473–500.
- Moon, Y. E., Kim, H. H., ve Park, D. (2023). “Can I Become a True Feminist?”: An Interpretive Analysis on the Mirroring Experience of Young Korean Women. *Feminist Media Studies*, 23(5), 2102–2118. <https://doi.org/10.1080/14680777.2022.2042830>
- Nam, J.-L. (1995). Reforming Economic Allocation in the Family: The Women’s Movement and the Role of the State in South Korea. *Women’s Studies International Forum*, 18(2), 113–123.
- Palley, M. L. (1990). Women’s Status in South Korea: Tradition and Change. *Asian Survey*, 30(12), 1136–1153. <https://about.jstor.org/terms>
- Park-Kim, S. J., Lee-Kim, S. Y., ve Kwon-Lee, E. J. (2006). The Lesbian Rights Movement and Feminism in South Korea. *Journal of Lesbian Studies*, 10(3–4), 161–190. https://doi.org/10.1300/J155v10n03_11
- Park, K. A. (1993). Women and Development: The Case of South Korea. *Comparative Politics*, 25(2), 127–145.
- Rozman, G. (2002). Can Confucianism Survive in an Age of Universalism and Globalization? *Public Affairs*, 75(1), 11–37.
- Seo, J., ve Choi, S. (2020). Introduction. *Journal of Asian Sociology*, 49(4), 371–398. <https://doi.org/10.2307/26979892>
- Shim, Y.-H. (2001). Feminism and the Discourse of Sexuality in Korea: Continuities and Changes. *Human Studies*, 24, 133–148.
- Suh, D., ve Park, I. H. (2014). Framing Dynamics of South Korean Women’s Movements, 1970s-90s: Global Influences, State Responses, and Interorganizational Networks. *The Journal of Korean Studies*, 19(2), 327–356. <https://www.jstor.org/stable/43923274>

Extended Abstract

The Economic, Political and Social Status of Women in South Korea: From the Historical Process to Current Achievements

South Korea has witnessed the rise of feminism in recent years. In South Korea, a country with a strong patriarchal structure and Confucian traditions, women have long been in the background and confined to the domestic sphere. This has elevated men to a privileged position. This patriarchal structure has been protected by legal and institutional arrangements. Women’s organizations and feminist activists have fought and continue to fight for social equality. This study aims to analyze the development of the feminist movement and its current achievements by examining the economic, political and social status of women in South Korea from a historical perspective. Given the limited number of studies in Turkish literature that offer a comprehensive, multidimensional analysis of the women's movement and feminism in South Korea, this study stands out as an academic contribution. The article first evaluates in detail the inequalities women face in the economic, political, and social spheres; it then discusses the historical trajectory and chronological development of the feminist movement. Furthermore, it addresses the institutional and normative gains achieved as a result of the struggle of women's organizations and feminists, as well as the social resistance affecting the sustainability of these gains. The study employed a qualitative research approach based on the systematic examination of written sources, and the data were analyzed using descriptive analysis.

Marginalized women found their way out by joining nationalist and liberation movements. This gave women the opportunity to express themselves outside the home. However, this was realized as part of these movements, not as an independent women’s movement. The achievement of independence slowed down the women’s and feminist movements. After the political independence, women were made to work in poor conditions for economic independence. In the South Korean context, we can talk about an economic miracle built on the exploitation of women’s labor. However, women did not receive a share of prosperity in proportion to their contribution to the economy. In this period, women’s rights were evaluated within labor rights. The mention of independent women’s rights was disapproved by the labor and democratization movements and was feared to endanger class solidarity. For this reason, the women’s agenda always remained in the background.

With the democratization process in South Korea, feminist movements started to flourish, and the number of women’s organizations increased. Civil society and the public sphere were opened to women. However, this process did not emerge spontaneously, nor was it given, on the contrary, it was the result of a fierce struggle (J. Kwon, 2018: 649-650). For example, the abolition of the family-head system, which privileged men and institutionalized the patriarchal order, was the result of nearly half a century of struggle by women’s organizations and feminists. Women’s organizations have sometimes been against public institutions and sometimes in close cooperation. Women’s organizations, which clashed with the regime forces during authoritarian regimes and democracy movements, worked closely with public institutions after South Korea’s transition to democracy. With the influence of the international conjuncture, it was a period of state feminism. In this process, women’s organizations and feminists took active and important roles and steps were taken for gender equality. Of course, the conservative wing, fearing the loss of their privileged status, showed resistance. This situation delayed the reflection of legal regulations on social and cultural life.

In South Korea, where the word “feminist” is considered taboo in the same way as the word “communist” (J. Kim, 2017: 810) and feminism is perceived as a Western phenomenon (K.-A. Kim, 1996: 72), it may take time for society to adopt the regulations made to ensure social equality and sometimes reactions and resistance are encountered. Affirmative action and other improvements have led to the perception that South Korean men are victimized. This has increased hate speech and hostility towards women. Thus, an anti-feminist discourse has emerged. This discourse has also been used by conservative parties. This populist discourse undermines the thesis that gender equality has been achieved. It shows that a reversal of feminist gains is possible.

In a society where patriarchal norms operate strongly and women’s daily lives are governed throughout history and culture, it is extremely difficult to create a rupture (Y. E. Moon et al., 2023: 2113). In addition, South Korea has a deep-rooted Confucian tradition. Women’s organizations and feminists need to seriously challenge it. The widespread anti-feminist discourse exposes women’s policies to future uncertainties. The entrenched misogyny in South Korea suggests that the feminist struggle is not over but may need to continue for a longer period.
